M. TVLLII CICERONIS
Rhetoricorum ad Herennium
LIBRI QVATVOR.
alias, Ars noua, siue Noua Rhetorica.

RHETORICORVM DE INVENTIONE
LIBRI DVO.
alias, Ars uetus, seu Vetus Rhetorica.

In Rhetorica ad Herennium, Hieronymi Capiduri Parentini, & Iodoci Badii Ascensii commentaria, Giberti Longolii Annotationes, Claudii Pontani scholia, Petri Victorii castigatio, Marini Becichemi Scodrensis castigationes.

In *Rhetorica de* Inuentione, M. *Fabii* Vi*ctorini rhetoris*, D. *Hieronymi præceptoris, commentariorum libri duo : Marini Becichemi in libros de* Inuentione *& in ipsos* Vi*ctorini commentarios castigationes.*

Conventus Sancta Maria Transpontina

Index præterea in vtraque hæc Ciceronis Rhetorica, atq; in ipsa interpretum Commentaria.

Commentaria hæc diligentissime ex optimis interpretibus selecta, atq; omnia ad fidem optimorum & ueterum & recentium codicum castigata, nuncq; a nobis in hunc ordinem primum elaborata.

Venetiis apud Hieronymum Scotum.
M D L I I I I

PRO RHETORICIS M. T. CICERONIS AD C. HERENNIVM, NICOLAI ANGELII BVCINENSIS AD FILIPPVM STROZAM DEFENSIO.

Librariorum quidem deprauatione, Philippe Stroza, & tēpoꝝ vitio, Cice. in hisce Rhetoricoꝝ ad Herennium libris a seipso hactenus ꝑ mēdas ita sensim abijt in desormitatē, vix iam vt suoꝝ plerisq; agnoscat. Vnde incelebres lectionis eius, quibus maculaꝝ fœditas diuinæ eloquētiæ vultum subtraxit, titulū huius operis subditicium esse contendunt, & authoris inopes, Virginio, vel Cornificio cuidā, quē penitus non norunt, qđ maxime rideas, leuißima quadā, imo nulla coniectura pueriliter tribuunt. Sed quamobrem tā bonas dicendi rōnis præceptiones summi opicis artificio surripiant, disças. Primū aiunt Quintil. cum suas Institutiones oratorias, crebris orationum Cicero. & omnium eius de arte rhetorica opeꝝ exemplis cōfirmet, Rhetoricos ad Herennium vsquā citasse, vtriq; citatuꝝ, si Cicero. esse sciuisset: tum Plutarchum in Cicero. vita, enumeratione voluminū quæ Cicero reliquerit, libros ad Herennium tacuisse: nec Hermestem quendam, de quo in illis fit mentio, inter præceptores per quos Cice. profecerit nominasse: deinde legi quædam in his, quæ de Oratore ad Q. Fratrē libris magnopere repugnant: nec esse ferendum, quēquā sibi in suis scriptis dissentire. Dicendi postremo figurā multo humiliorē ac sicciorē cognosci disputāt, q̄ quæ Cicero. sublimitatē atq; opulentiam referat. His tenuibus coniecturis, hoc opus a suo parente per inscitiam reuulsum, Cornificio, aut Virginio, nec id quidē sibi, si reuiuiscant, asserturis, ridicule addicunt. Verū exigui est negotij, tā est apta veritas, hoꝝ refellere pueriles opiniones. Primo loco aiunt, Cicero. opus ideo nō esse, ꝙ nusquā a Quintilia. citet: quasi sit necesse ea oia suo authore spoliare, quæ a Quintilia. non citent. Quod si ita est, nullius opos esse relinquit, quod nemini sua citatione Quintilia. adiudicet. Locis tñ non paucis, hoꝝ libroꝝ verbis & sententijs vsus, eos Cicero. esse, grandem coniecturā facit. Eius. n. lib. I. de Elocutionis virtutibus verba hæc sunt. Visitatis tutius vtimur, noua nō sine quodam periculo fingimus. Nam si recepta sunt, modicam laudē afferunt orōni: repudiata etiam in iocos exeunt. Audēdum tñ. namq;, vt Cicero ait, etiam quæ primo dura visa sunt, vsu molliuntur. Cice. in præfatione lib. iiij. Rhetoricorum, hunc sensum his ∀bis expressit. Quæ. n. res apud nostros non erant, eaꝝ reꝝ noia non poterant esse vsitata: ergo hæc asperiora primo videant necesse est. Eiusdem lib. IX. de Verboꝝ coloribus. Qui sunt qui fœdera sæpe ruperunt? Carthaginenses: qui sunt qui bellū crudelißime gesserunt? Carthaginenses: qui sunt qui Italiam deformaueꝝ? Carthaginenses: qui sunt qui sibi ignosci postulant? Carthaginenses. Exemplum hoc est Ciceronis Rhetoricoꝝ quarto. de Cōplexione. ibidem. Amari iucundum est, si curet, ne quid insit amari. Auium dulcedo, ad auium ducit. Sic Cicero in Rhetoricis de Traductione. Nec obstat, quod Quintilianus subiunxerit paulo post, Cornificius hanc traductionem vocat. Nā ea quæ iocandi cā ferebantur in ore vulgi, obuia erant exēplis pluribus scriptoribus. Plenus est hoc loco Quintilia. exēplis, quibus vtitur etiam Cicero de verboꝝ figuris. Quod aūt hanc Rhetoricē inter cætera M. Tulij volumina negant a Plutarco enumerari, infirmißimum sane est. Quid si Plutarchi memoriam in tāto libroꝝ numero fugit, cuius negligentia super Cicero. rebus nemini vel mediocriter erudito obscura est? præterijt nāq; & alia multa. Quid si consulto tacuit? ne summi oratoris alia de facultate oratoria diuina opera tractatu tā familiari deformaret? Quid si ea ∀ba apud quē legerunt Plutarchū desunt? multa. n. in omnibus scriptoribus & deesse, & superesse paßim intelligimus: quale hoc ipsum qđ aiunt de Hermeste. nā in vetustißimis ac fidelißimis codicibus, quoꝝ plurimos legendus summa diligentia curauimus, nullum Hermestē inuenient. Leonardus. n. Aretinus, summæ eruditionis vir, hoc opusculum cæteris Ciceronis voluminibus proculdubio annumerat, vbi in ea re Plutarchum Latinū facit. De quo id acceptū ostenditur. Indignum tertio loco clamitāt, & nullo animo ferendum, in suis scripis sibi quenquam dissentire. Fateor ergo indignū, si loco, tēpore, volumine eodē sibi quisquam dissentiat, aut de uniformi scia. Hic ∀o non de numeris, aut de terræ mensuris, nō de rōne siderum agitur, sed ea de arte, de qua mira est scriptoꝝ traditionis varietas. qua de cā Quintilia. se opus suum suscepisse scribit, vt inter authores tā varios quid putet sequendum doceat. Quin Peripateticis nullus est datus labor durior, q̄ conari, ne dogmatis princeps sibi ipsi in suis libris repugnare videatur. Quæro hoc loco, an lib. de Inuētione, & Partitiones ad filium, Ciceronis esse negent, ꝙ in alijs pariter multa ∀bis mutatis, quædā in pauciores spēs aut plures partita, alia ita dißidentia ab illo diuino de Oratore opere legent, vt vtriq; diuersa cognoscant. Alium scriptorē alio loco Cicero secutus est. Nec. n. vnus est ad persuadendū callis, nec semita eadē, sed quauis rōne quis apposite ad persuasionē dixit, is nimiꝝ functus officio oratoris fuerit. Formam postremo dicendi haud esse Ciceroni similem contendunt. quo equidem multo sum æquior illis, quā in cæteris. Ego. n. ipse nōnunquam vix in his libris Ciceronis vultū agnoscebā, adeo erant vocum perturbatione, mutatione, detractione, adiectione, oia vitio tēpoꝝ & librarioꝝ culpa inuersa & deprauata, nec suus orōni numerus assurgebat, nec verus ille nitor plurimis in locis renidebat. At nunc opera nostra disiecta magna ex parte nebula, iam propemodū aperta est sua Cicero. facies: iam nulla ibi figuræ tenuitas aut exilitas apparet, sed nuda, venusta, pura verboꝝ castitas, ingeniosißima ac lucidißima docendi breuitas, maxima præceptionum virtus omnibus ingenijs præterquā vnius Cicero. erepta vbiq; cernit. His opinor satis diluimus aduersarioꝝ argumentationes nunc adiumenta nostra confirmemus, ac veritatē ipsam, quæ est luce meridiana clarior, paucis tueamur. Qua in re omittimus oēm antiquitatē, cuius maiestati & in fabulosis semper fuit habita multa fides, quæ sola grauißimo suo testimonio asserit Cicero. opus, cuius titulum ab eo acceptum seruat adhuc ad nostra tēpora incolume; nec tā longa seculoꝝ fluxura inuentus est qui aut ei ademerit, aut de ea re quipiā se dubitare scripserit. Dicāt hoc loco isti, si pñt, quæ cā hoiem, quisquis ille fuit, impulerit, vt titulum authori suo ereptum, Ciceroni adscripsit: vel qua id rōne in tot voluminibus sparsum, facere potuerit. Omitto plurimos & grauißimos testes, Leonardū Aretinū, annumerantē hanc Rhetoricē, vt dictū est, inter alios Cicero. libros: Trapezuntium, primo Rhetoricoꝝ citantem Cicero. ad Herennium: Priscianum lib. 3. de Superlatiuo, & lib. X. de Præteritis, sæpius confirmantē artē suā verbis Cicero. ad Herennium: Hieronymum, doctrina & antiquitate grauißimū: & alios permultos, quoꝝ tenui testimonio multo difficiliorē cām apud seuerißimos iudices tenerē. Quis obsecro est tā hebes, &, vt Græci aiūt, ἀναίσθητος qui primus statim operis ∀bis Cicero. non agnoscat? cuius plurimam operā defendēdis amicoꝝ negotijs periculisq; versatam, multis in locis legimus: quod in præfatione Tosculanaꝝ scribit, & Philippica. VII. his verbis: Omne. n. curriculū industriæ nostræ in foro, in curia, in amicoꝝ periculis propulsandis elaboratum est, & alibi sæpius. Atqui pro foribus Cicero. astare diximus. Ingredere bone Lector limen: circunspice: totus tibi Cicero aperta facie ad summam regulā, nisi dißimile, paßim occurrit. Equidem non grauarer proferre plurimos vbiq; locos eisdē ∀bis, cū cæteris de facultate oratoria scriptis, tū præcipue de Inuentione libris cōmunes, vt manifestum appareat, hic familiarius perfecisse, quod ibi Cicero iuuenili calore ambitiosius inchoauerat. O ridiculum hominum genus. Tantane ille istoꝝ Cornificius ∀boꝝ infœlicitate laborauit, vt suam artē alienis verbis vestiuerit? mouturus maiores risus, quā cornicula Horatiana, furtiuis nudata coloribus: si repetat Cicero, quod ibi suū est. nā nihil ibi relinquetur Cornificio, præter furti infamiam, quod suū sit. Veꝝ ne in scyrpo nodū inueniri posse arguat defensio nostra: ipse Cicero aduersus istiusmodi calumniam, & plagiarioꝝ iniurias, nullius omnino patrocinio indiget: sui. n. est acerrimus defensor, & sibi ipse multis in locis inconuincibilis testis. Nā primo ad Herennium sic scriptum reliquit: Adhuc quæ dicta sunt, arbitror mihi constare cum cæteris artis scriptoribus: nisi quia de insinuationibus noua excogitauimus, ꝙ eas soli nos præter cæteros in tria tēpora diuisimus, vt plane certā viam, & perspicuam rōnē exordium haberemus. Et lib. I. de Inuētione, tripartita

est insinuatio, his verbis: Insinuatione igitur vtendum est, cum admirabile genus causæ est, hoc est, vt ante diximus, cũ animus auditoris infestus est. Id autem tribus ex causis maxime fit, si aut inest in ipsa cã quædam turpitudo: aut si ab his qui ante dixerunt, iam quiddam auditori persuasum vr; aut si eo tempore locus dicendi datur, cum iam illi quos audire oportet defessi sunt audiendo. Quod si se solum præter cæteros insinuationẽ in tria tempora diuisisse profitetur, & est insinuatio vtrobiq; in tria tempora diuisa, vtriusq; rhetorices eundem fuisse authorem necesse est. Hic profecto nihil est quod quisquam amplius dubitet, aut quod isti citra sui ritum calumnientur. Planius adhuc hoc ipsum præfatione libri quarti ad Herennium facit, his verbis. Postremo hæc quoq; res nos ducit ad hanc rõnẽ, q̃ noia rex Græca quæ conuertimus, ea remota sunt a consuetudine quæ.n.res apud nostros non erant, eax rex noia non poterant esse vsitata. ergo hæc asperiora primo videantur necesse est. idq; fiet rei non nostra difficultate σχημάτα.i. v̈box sententiarũq; lumina, quæ latinis vocabulis antea caruerant, a se conuersa esse testatur, quæ & hic, & in tertio de Oratore, Romana ciuitate ab eo donari manifestissimum est: quod a Cicerone alius scribere nullo modo potuit. Insuper pollicetor tertij libri initio, se de Republica, req; militari scripturũ: quod vtrũq; postea præstitit. Vereor ne prudentioribus ridear, q̃ in sole lucernam afferre laborem. quid istox excitati clarius proferri potest? libro.n.primo, ne quid cui quam addubitationis reliqui faceret, inquit: Tullius hæres meus Terentiæ vxori meæ. XXX. pondo valox argenteorum dato, quæ volet. Quam hic calumniam isti comminiscantur, equidem non video. Præterea cætera si desint argumẽta, vnum illud euidentissimum est, quo solo claret, eos libros esse nobis a Cicero. relictos: cuius si non concesserint manu, ætate eñ scriptos, figura in ijs dicendi cæteris clarissimum facit. Nam si veterx monumenta repetas, triplice præcipue doctissimox hominum fœturã, varia eloquentiæ & figura & vultu Romanis illuxisse comperies. Vnam Lælij & Scipionis fere ætate, qua post Liuium Andronicũ plurimi & poetæ & oratores floruerunt summa eloquentiæ gloria, de quibus Plauti, Catonis, Terentij, Lucretij, superstes est adhuc illa eloquij veneranda maiestas: Alteram, oium tempox felicissimam, Iulio & Augusto Imperatore, qua ætate clarissima oratox & poetax & historicox lumina floruerunt: Tertiam sub gente Flauia Cæsarea, sed tum dicendi genus mutatũ animaduertimus: quale est vtriusq; Plinij, Taciti, Suetonij, Quintiliani, & reliquox scriptox eius ætatis. Faciẽ v̈o elocutionis huius voluminis dicendi formæ, tum primæ, tum tertiæ fœturæ dissimilem, si inspicias, cognosces. At simillimam secundæ fœturæ, qua nascitur Cicero, fœlicissimo dicendi generi cognosces. Quòd si hanc argumentationem tenui coniectura colligi dicas, nec quæ eam de rõne dicendi præceptionem a Cicero. ideo ꝯpositã confirmet: hoc certe vel si durissimæ ceruicis & inauditæ pertinaciæ sis, negare nullo modo potes, necesse esse operis authorẽ aut ante Cicero. tempora, aut cum Cicero. simul, aut post fuisse. Eum ante Cicero. ætatẽ scripsisse, negant exẽpla eox quæ proferuntur in ijs libris, vt Cæpionis & L. Cassij, & aliox quos cum Cicero. vixisse manifestissimum est. Infra Cicero. hos libros editos non fuisse, indicat non modo dicendi figura, nihil a figura secundæ fœturæ immutata, quã semper cum temporibus immutatã fuisse cernimus, & quod nullum ibi historiæ aut exẽpli vestigium citra ætatem Ciceronis progreditur, sed id quod mox subiungam, planum facit. Relinquitur ergo, vt operis author cũ Cicero. vixerit, & cum iam grandem, idest, vbi eloquentiæ splendore, & multis suis scriptis vniuerso orbi factus fuerit illustris: norit, cum Terentiam eius vxorem, & liberos, superiore exemplo norit. Quod cum ita sit, cur in Præfatione libri quarti, vbi docet, ad comparandam eloquentiam exempla esse sumenda a Catone, a Gracchis, a Lælio, a Scipione, Galba, Porcina, Crasso, Antonio; Cicero. Vergilium, Horatium, ne plures commemorem, linguæ nostræ lumina vtcq; tacet? An, si dijs placet, melioribus relictis, quos sibi proponere ad imitandum oportuit, deteriores nominat? Sed agnoscant hi aperte Cicero. qui de se vt decuit, prudenter tacuit, & magnos poetas, cæterosq; scriptores, qui mox a se claruerunt, nosse nõdum potuit. Quare garrire isti desinent, & ad melioris iudicij sanitatem iam redeant, nec post tot secula, tam graues testes, firmissimas coniecturas, validissima argumenta, fraudent Cicero. hac tancula industriæ gloriola, nec litem insuper de Caio Herennio intendant, qui cum sibi Cicero in fine operis cognationem fuisse scribit. de quo meminit Sallustius, authore Gellio libro nono Noctium Atticarum. & pro M. Cælio Cicero scribit, L. Herennium sibi esse familiarem.

QVOD LIBRI RHETORICI AD HERENNIVM A FAMILIA CICERONIS AMOVERI NON DEBENT, IBIQVE

confutata illorum opinio, qui de his litem intendunt, probatumq; multis argumentis & authoritatibus, Cicero. opus esse, Marinus Becichemus Scodrensis ad Ioan. Anto. Montis cognomine iuresconsultũ, Brix. R. P. legatum.

NArrauit mihi Lucas Terti⁹ collega tu⁹, & lib. Epistolax meax, in quibus de literax q̃onibus agit, ad cœlum extolli, & actionẽ a te meã valde probari, qua Raphaelis Regij arrogantiam mirabiliter frãgere, penitus ꝯterere tuo iudicio visus sum qđ tãti facio, q̃ti olim Scæuolæ oraculũ faciebãt. Addiditq;, te publicis negotiis interceptum non potuisse, exordio cõcionis (prout destinaueras) interesse: optare idcirco eã partẽ legere, q̃ ab ore meo pẽdenti audire nõ licuit: hoc est, disputationẽ de Rhetoricox ad Herennium authore. Hæc ille, nimis me suis v̈bis extollẽs, simul & tuis: quæ neque admittere possum, neq; reiicere debeo. Facit præclara humanitas & eruditio vestra, eloquẽtiæ splẽdore illustrata, vt nihil antiquius ducã, aut officiosius, q̃ vestræ morẽ gerere volũtati. Curaui illã orõnis particulã tibi trãscribere: orõnis dixi, qm interruptis sermonibus cũ ista hoĩum intẽperie, q̃ ridebãt superioribus diebus docti & indocti, disputare nolui. Quid disputare? imo pudẽdis ꝯuiciis tumultuosis ꝯgressibus, fœmineis ꝯtumeliis, ineptis & puerilibus altercationibus, vbi p tot dies oĩbus stomachũ mouẽtes nõ Musis & Apollini, sed illiteratæ factioni, & opificũ turbæ canebãt, clamore nõ rõne, strepituq; nõ asseueratione vtebant: demũ eũ molestissimi certaminis exitũ sortiebant, vt plus ꝑtinacia q̃ v̈itas, plusq; irridentium & inuidentium ꝯspiratio q̃ aut vniuersæ Academiæ sentẽtia, aut principũ Academiæ diffinitio valeret. Vidisti q̃tus tumultus imperitæ turbæ, absonusq; tumultuantium puerox clamor, q̃tus strepitus, qualis cõcionis facies erat, dũ tabula iste aduersus ꝯpetitores, istas insanias studio iactaret inani. Contraq; q̃ mirũ silentium, q̃ incredibilis omnium attentio, me disserente, & approbatio fuit. Et qui auditorum, dñi boni, cœtus? summox senatox, doctissimox patriciorum, clarissimox ingenuarum artium & oium doctrinax professox: & deniq; quorumcũq; qui aut literati, aut saltẽ literatores, & haud illiterati Venetiis censent qui in maximo dolore, quem concipiebant ex istius barbarie, risum continere nõ poterant, ex ineptiis, quibus ridẽs primo aspectu risum captabat: mox deinde velut furiis agitatus Orestes, insanire videbatur. Sed tu clarissime iurisconsulte, & consultissime orator, quietiore animo hasce nugas, quibus Regulus terram commouit, mare miscuit, cœlum perturbauit, vide.

LITEM etiam Cicero. Raphael intẽdit, de Rhetoricis ad Herennium, P. C. Vtq; q̃onẽ pulcherrimã tractatu sibi visam, vobis pulchriorẽ videri faceret, orsus est a Laurentii Vallẽsis authoritate: quẽ mẽdaciter ait, per q̃ acri iudicio asserere, id opus Cicero. oĩno esse indignũ: qđ Cicero. nõ esse ascribendum, ex stili qualitate ꝯpositionisq; & sententiax, quæ pueriles sunt, ex ordine ꝑuerso, & varietate præceptox sit argumentatus. Adduxit itẽ et hæc argumẽta, q̃ Hermetis cuiusdã doctoris sui meminerit eiusdẽ operis author, q nusquã Cicero. tẽporibus memoratur: q̃ Fabius Quintilia. nunq̃ Rhetoricox ad Herennium meminit, nunq̃ prætermissurus, si Cicero. esse putasset, aut certe suo tẽpore extitisset, quodq; Gellius scribit, nullũ antiquox vsq; ad Augusti tẽpora, hoc noie Barbarismo vsum fuisse: cum in Rhetoricis ad Herennium barbarismus definiatur, & solœcismus. Cuius aũt sit, modo Cornificii somniat, mõ Virginii,

modo

modo Timolai ad Herennianum confingit, qui fratres fuerunt Zenobiæ filii, cum qua (vt scribit Treuellius Pollio) superati, & in triumphum ducti, ab Aureliano Imperatore, in Tiburti agro otiosam vitã vixerunt. Vnde cõcludit, Timolai rhetoris obscuri in Tullium oratoꝶ clarissimum, & Herreniani in Herennium, nõibus facile cõmutatis, ꝓp nominum similitudinem ab imperitis rudioribusq; artem Rhetoricam falso Cicero fuisse inscriptam: Quæ quidem rõnes (sic ipse appellauit) vidētur mihi cassæ, vt aiunt, pueroꝶ nuces. Nam vt omittam, qđ mentitur Vallam id negare, cum vir ille doctissimus sexcentis in locis citet M. Tulii Rhetoricos ad Hereunium, vt palam omnibus est, notiusq; quã vt ex eius operibus exempla citentur authoritates & testimonia: vt inquam omittã hoc falsum testimonium, quod ex Laurentio allegat, qui semper & vbiq; Rhetoricos ad Herennium Cicero. attribuit, dici potest, ꝓp stilum eos libros subrusticos ab ipso Cice. appellatos. ex hmõi varietate stili & compositionis, male diiudicari põt opera Cicero. cuius stilus non est idem vbiq;, sed diuersus, pro materiæ qualitate, non modo in diuersis operibus, sed etiam in vno eodẽq; opere. Quid miraris Raphael? quid subrides? Nonne Plutarchus & alii scribunt, Cicero. oẽs dicendi magistros audiuisse? nec iis contentum, in Asiam & Rhodum nauigasse, vt conueniret Xenoclem, Dionysium, Menippũ, Apollonium Molonis, & alios clarissimos rhetores, vt apud eos se exercendo reformaretur? Nonne ipsemet fatetur, ab Apollonio Rhodio sese in dicendo ita rediisse instructum noua quadam dicendi forma, vt a priore dicendi more mutatus, iam alius esset? Nonne Fabius Quintilianus, cum diuersas oratorum virtutes, varia dicendi genera ponat, M. Tullium in omni eloquentiæ genere excellere testatur? docetq;, non modo pro causæ modo, sed pro partibus causæ, faciem eloquentiæ & stilum mutari debere? Nonne diuus Hieronymi ipsum Cicero. in Xenophontis interpretatione, nõ iam aureo illo suæ eloquẽtiæ genere nitescere, sed adeo scabris turbulentisq; obicibus retardari ait, vt qui interpretata nesciat, a Cicero. dicta non credant? Nec mirum. Erat.n.tum adolescens, cũ Oeconomicos Rhetoricosq; libros scripsit: nondum limatus in dicendo nõdum in scribẽdo expolitus, nõdum in tot Rhetoꝶ gymnasiis excultus, nondũ in tot oratoꝶ eloquẽtiæ varietate versatus. Et ipse author i iis ipsis & in aliis de Oratoria facultate libris docet, qualis figuraꝶ dicendi vsus esse debeat: monetque hmõi figuras in dicẽdo ita variandas, vt nõ statim ab vno extremo ad aliud veniamus: vt a graui ad humilẽ, aut contra ab humili, ad grauẽ: sed vti grauẽ mediocris excipiat, mediocrẽ humilis seu attenuata. Et hoc quidẽ duabus de causis faciendi: & vt satietas quæ perpetua maxime similitudine alitur, opportuna varietate vitet: & nõ minus, vt suũ dicendi genus, rebus de quibus agit accõmodetur. Impossẽ nãq; est, aut vix cõtingens, quæ perpetua in oõne dicunt, ea vnius generis esse. Quod exẽplo clarius fiet. Certũ est, Maronẽ poetã diuinũ, tres illas figuras suo carmine separatim expressisse: humilẽ Bucolico, vbi simplex illa rusticitas, & pastoralis vita describatur, cui alia dicendi figura nõ conueniebat: Georgico, mediocrem, quod carmen præcipiendo & docendo fere consumitur estq; eius rei materia illi figuræ accommodata: heroico illo de Aenea & Romanoꝶ gestis, grauẽ, quibus rebus alia figura minime conueniebat. At si attenderimus, inspexerimusq; diligentius, facile videbimus, in quauis materia pro locoꝶ rõne has sibi figuras inuicẽ succedere: vt post attenuatum illud.

En vnquam patrios longo post tempore fines,
Pauperis & tuguri congestum cespite culmen,
Post aliquot mea regna videns mirabor aristas?

Altius paulo & ad mediocrem figuram ascendit:

Impius hæc tam culta noualia miles habebit?
Barbarus has segetes?

Hoc quoq; altius, & graui figuræ simillimum,

En quo discordia ciues Perduxit miseros?

Contra in Aeneide, pro ratione negotioꝶ & personaꝶ, sæpe ab heroica grauitate, & alto illo ac florido dicendi genere multum deflectit. vt de ludis ad Anchisæ tumulũ, de Didonis amoribus, de ceruo a Syluia nutrito, quæ facilime a quouis nõ omnino imperito dignosci possunt. An stultũ, inquit, & demẽtẽ Cicero. fuisse putas, & sibi inconstantẽ? An prudentem, circunspectũ & in hoc genere literaꝶ summum? Si hoc non illud credis, vnde tã varius præceptoꝶ ordo peruersus, ac iis quæ a Cicero. ipso traduntur contrarius? Ante de memoria atq; pronuntiatione, q̃ de elocutione illis natura priore, in eo ope præcepta tradit. Exordiendi narrãdiq; rõnes ante q̃ de ꝯstitutionibus præcipit. Nihil vltra affers calumniaꝶ? Docebo vt agmen hmõi adhuc cauillationũ adducas. Docebit & M. qui adest iudex, qui vt est maxime oium ingenuus, & veritatẽ, nõ opinionis ꝑtinaciam tuet, nuꝑ dixit se de hac re sentẽtiam iam mutasse, publiceq; mutatuꝶ. Ad Herenniũ quisquis author fuit damnat amphibologias, quas ad Q. fratrẽ Cicero probat. Quid qđ hic scriptũ, & sentẽtias, & cõtrarias leges, vt diuersa inter se diuisit: inibi vnũ ait esse genus, q̃q̃ cã duplicetur. Illic sub legitima qõne oẽ quod in scripti interpretatione versat, ponit tanq̃ finitioni agnatũ: hic ad qualitatis qõnẽ pertinere dicit. hic oris deprauatio reiicit, vt oratore indigna: illic præcipitur. Ad Q. fratrẽ suasorium genus ad dignũ et honestũ referi ad Herennium, ad honestum & vtile. ad hunc, inuẽtio, dispositio, elocutio, memoria, & ꝓnonciatio, oratoris partes dicuntur, qđ & Fabius nõ probat: ad illum mẽbra eloquẽtiæ noiantur. Ibi docilem fieri auditorẽ magis in discorsu orationis ostendit, q̃ breui explicatione proemii. hic aliter ad Herennium scribit, officium oratoris esse de his rebus posse dicere, quæ res ad vsom ciuilem moribus & legibus cõstitutæ sunt. Crassus in primo de Oratore dicit oratoris officium esse, dicere ad persuadẽdũ accõmodare. In Arte veteri sua ipse persona inquit, Officiũ eius facultatis esse videi, dicere apposite ad ꝑsuasionẽ. Scribit etiã ad Herenniũ, enumerationẽ non plus q̃ triũ partium numero ꝯtineri, qđ & periculosum sit, ne quã plus minutve dicamus, & suspitio afferatur auditori meditationis, & artificii, quæ res fidẽ abrogat oṙoni: q̃ opinionẽ improbat Quintilia. & in suis oṙonibus Cicero cõtẽpsit. In libris de Oratore cũ omnia dicendi lumina nominatim Cicero expediat, traductionis nullã mentionem facit, quæ in quarto ad Hereunium ponitur. Alia item inter se re & nomine discrepãtia sunt, quæ Cice. in aliis libris damnasset, si sua fuissent: aut si damnare, noluisset, saltem cur prius aliter scripsisset, aut scripta non correxisset, testatus esset. O friuolũ argumẽtũ, ex tãta cõgerie formatũ. Quasi nesciat hic eruditorum cœtus, quasi hæc Academia nesciat, Ciceronis morẽ esse, eadẽ multis varisq; modis præcipere, aliter in Rhetoricis ad Herennium, aliter in illis de Inuẽtione, aliter in libris de Oratore, in Topicis aliter in partitionibus aliter, aliter deniq; in oṙonibus suis artificio rhetorico vti q̃ in oibus & rhetoricis & oratoriis voluminibus præceperit. Si quædã præcepit in Rhetoricis quæ in Oratoriis libris nõ inueniunt, nõ ea neglexit q̄ damnaret, sed q̄ minora illa eruditione & ætate duceret. Proinde Fabius dicit, post Ciceronem tacere modestissimũ fuisse, nisi & Rhetoricos suos ipse adolescenti sibi elapsos diceret: & in oratoriis hæc minora, quæ pleriq; desiderant, sciens omisisset. In Rhetoricis de Inuẽtione, quatuor status facit: in oratoriis & aliis operibus, quæ ætate matura ꝓuexit, tres tñ. In Rhetoricis de Inuẽtione reprehendit Hermagorã, q̄ materiam rhetorices in theses & cãs diuiserit, thesimq; nihil ad oratorẽ ꝑtinere ꝯtendit, totiq; hoc genus qõnis ad philosophus refert. In Oratore, atq; his quos de Oratore scripsit libris, & Topicis, præcipit, vt a ꝓpriis personis atq; temporibus auocemus ꝯtrouersiã: neq; tñ aut hic & illic dicit, cur scripserit aliter in Rhetoricis, aut q̄ scripserit aliter, aut cur opinionẽ illã non castiget. Ergo Cicero. non sunt libri de inuentione. In rhetoricis ad Herennium de cõplexione scripsit, antistrephonta Græci dicunt: in cæteris libris quos de hac arte ꝯposuit, nõ scripsit: sequitur, vt hi aut illi subditi & nothi sint. In Rhetoricis de Inuentione hæc legunt. Ratio est, quæ ꝯtinet cãm, quæ si sublata sit, nihil in cã cõtrouersiæ relinquit, hoc modo (vt docendi cãm in facili & prouulgato exẽplo cõsistamus.) Orestes si matricidii accusat, nisi hoc dicat, Iure feci, illa.n. occidit patrem meum: nõ habet defensionẽ. qua re sublata, ois controuersia quoq; sublata sit. Ergo eius causæ ratio est, q̄ illa Agamemnonem occiderit. Iudicatio est, quæ ex infirmatione & confirmatione rõnis nascitur cõtrouersia. nã sit ea nobis exposita rõ, q̃ paulo ante apposuimus: illa.n. inquit, meũ occiderat patrem. At nõ, inquit aduersarius, abs re filio matrem necari oportuit. potuit.n. sine tuo scelere illius factũ puniri. Ex hac deductione rõnis illa somma nascit controuersia, q̃ iudicationẽ appellamus. ea est hmõi: Rectũ ne fuerit, ab Oreste matrẽ occidi, cũ illa Orestis patrẽ occidisset. Firmamentũ est, firmissima argumentatio defensoris, & appositissima ad iudicationẽ.

vt si veli t Orestes dicere, eiusmodi aitum matris suæ in parentē suum, in seipsum ac sorores, in regnū, & in famā generis & familiæ, vt ab ea pœnas liberi iui potissimum petere debuerint. In topicis vbo de iudicatione & firmamēto hæc vba ꝓloqt: Sed quæ ex statu ꝯtentio efficit, eā Græci κρινόμενον vocant. mihi placet, id qm̄ ad te scribo, qua de re agit, vocari. Quibus aūt hoc, Qua de re agit, ꝯtinet, hæc continentia vocent, quasi firmamenta defensionis: quibus sublatis, defensio nulla sit. In partitionibus aūt sic scribit: Deinde vnicuiqꝫ rōni opponendū est ab accusatore id quod si non in accusatione eius, cā oino esse nō posset. Itaqꝫ ea quæ sic referuntur, ꝯtinentia cāꝝ vocentur. quanq̄ non ea magis quæ cōtra rōnem defensionis afferūtur, q̄ ipsæ defensionis rōnes, continent cās. Sed distinguendi grā rōnē appellamus, eam quæ affertur a reo ad recusandum. depellendi criminis cā: quæ nisi esset, quod defenderet non haberet. Firmamentum aūt, quod contra ad labefactandam rationem refert, sine quo accusatio stare non potest. Ex rōnis aūt & ex firmamēti consultatione, & quasi concursu, qō quædam exoritur, q̄ disceptationē voco: in qua quid veniat in iudicium, & de quo disceptetor, quæri solet. Quintilia. de eodem Cicero. in tertio de Orat. instit Paulum in his secum etiam Cicero dissentit. nam in Rhetoricis, quemadmodum supra dixi, Hermagoram est secutus: in Topicis, ex statu effectam contētionē κρινόμενον existimat. idqꝫ Trebatio, qui iuris erat consultus, aliudēs, De qua re agitur, appellat. quibus id ꝯtineatur, ꝯtinentia, quasi firmamenta defensionis: quibus sublatis, defensio nulla sit. At in partitionibus oratoriis, firmamentum, quod opponit defensioni, quia cōtinens quod primum sit, ab accusatore dicat, ratio a reo, ex rōnis firmamēti qōne disceptatio sit iudicationū. Ex his, si tibi credendum, ne Vetus quidem ars ex Cice. fœtura prodiit. In partitionibus quatuor orōnis partes facit, initium, narrationē confirmationem, perorationem. in Veteri arte, inqꝫ cæteris rhetoricis præceptionibus, non ita. Num partitiones Cicero. esse negabimus? an ipsam artē, & cæteros oratorios libros? Partes quoque rhetor in partitionibus inuētionē esse scribit, elocutionem, & memoriam, resqꝫ ac dispositionem inuentioni, vba & pronunciationē elocutioni dedit. In lib. de Perfecto oratore ad Brutum, illis astipulatus est, qui plures q̄ quinqꝫ partes esse voluerunt, inuentioni iudicium substituēs: q̄ opinionē tangens Quintilia. memoriæ vitio lapsus est. Et Cicero quidē, inquit, in Rhetoricis iudicium subiecit inuentioni: at in Cicero. Rhetoricis nihil tale reperit. Quinimo in illis, vt ex omni ꝯstat editione, ex manuscriptis & sinceris exēplaribus hæc legunt: Partes aūt hæ sunt quas pleriqꝫ dixerunt, inuētio, dispositio, elocutio, memoria, pronunciatio. q̄ lectionē sic approbat & Victorinus, & eoꝝ sententiam Cicero secutus quinqꝫ partes esse confirmat: inuētionē, dispōnē, elocutionē, memoriā, ꝓnunciationē. De iudicio, neque in auctore, neqꝫ in interprete vlla fit mētio. Quid inde? Vetus ars alterius cuiusuis, nō Cice. est? In veteri arte est præceptū quoddā, qd̓ & ad Herennium: cū erit honestum causæ genus, licere nobis præterire, vel vsurpare principium. Id ex Hermagora, qui in genere honesto præfandum esse negauit, quod nihil attineat apparare qd̓ est paratum. cum tn̄ alias ex Ciceronis & Fabii non tm̄ præceptione, sed vsu non incongruum sit, benignos iudices benigniores præfatione facere, & cum offensos aduersarios videamus, offensionem illam augere Hermagoræ rō aliquid momenti tum haberet, cū causæ honestas ante auditoribus perspecta esset, q̄ cœptum sit agi. Cæteꝝ cuoi non est honestas hæc prius cognita, primo orationis ingressu eā auditoribus patefacere debemus. Vnde non modo liberꝝ nobis nō est, vti vel non vti principio: sed vtiqꝫ semper quo causæ honestatē ostendamus, præfandum est. In hoc genere principia debent esse breuiora, paulo erectiora plena dignitatis sine iactantia, sed cum confidentia. Tali procemio vius est Cicero, cum de ꝯiuratoꝝ animaduersione loqueretur. Video, inquit, P. C. in me omnium vestrum ora atqꝫ oculos esse ꝯuersos. Et deinceps in Veteri arte iubet, narrationem magis in breuitate q̄ in copia peccare debere, qm̄ sæpe res parum est intellecta, longitudine magis q̄ obscuritate narrationis alibi ꝯtrarium sentit: cōtraqꝫ hoc præceptum aliquid id omni eius narratione redundare, q̄ deesse facit: Et Fabius eū secutus, satius ducit aliquid narrationi superesse, q̄ deesse, qꝛ superuacua cū tædio dicantur necessaria cū periculo subtrahunt. Finis non esset, præstātissimi Patres, si vellem omnia persequi quæ in Rhetoricis de inuentione scripta sunt,

quæ aut in aliis Cicero. libris non reperiontur: aot si reperiunt, diuersa & contraria sunt, variove modo tradita. Nusquā tn̄ aut cur ita scripserit in Rhetoricis, aut cur nō se emendauerit, aot cur hoc mō non illo præceperit, rōnē reddit, aut meminit, aut verbum facit Cicero. Quid iactas igitur, tā friuolum & inane argumentum? Si sua fuissent scripta ad Herennium, damnasset: aut cur non damnasset, testatum reliquisset. Cur potius hoc in Rhetoricis ad Herennium, q̄ in Rheto. de Inuentione facere debuit? Si nō in his, cur in illis? Sequitur quod Hermestis præceptoris sui meminit, quo noīe Cicero. temporibus fuit nemo, quem nec Cicero nec Plutarchus nominat. Quā audaculus, P. C. homo iste? q̄ perturbata mente fert? Equidē non auderē ego hodie affirmare, nō in vniuersa Italia, sed in vrbe quauis neminē vnum hodie viuere qui Hermes, cū in principibus vnum esse sciam, noiet. At iste Cicero. temporibus neminē fuisse clamitat. Quid hois? ex quo hominum genere? Puto Pythagorei Euphorbii ritu ab ea ad hanc diem iterata generatione, ad nos vitium more ꝓpagatū, & ea tempestate diuina quadā nomēclatura inclytum: aut quod Appion grāmaticus scriptū reliquit, ex facie hoium addiuinantē, quos Metoposcopos vocabant, vt Plinius ait: ex iis illum esse, qui futuræ mortis annos & præteritæ olim dixerit, nunc aūt dicat noia oīum superioꝝ, præsentiū, posteroꝝ. Sed vere dicit Hermestis nullā fieri in antiquoꝝ monumentis mentionē. Hermes. n. siue Hermetes Hermetis dicitur, Hermestes nusquā legit, quod sciam: sed Hermes, siue Hermetes. Nescis Plutarchum, cū Cicero. præceptores noia excellentiores, deinde addere: Et alios. Io quibus noīandis festinās ad lumina artis, noluit immorari. Cur in his Hermestes esse non potuit? nec Cicero pueritiæ præceptores, nisi in pueritiæ operibus nominare debuit. Et si nusquā nominasset. quid ꝓpterea? Non animaduertis vir docte, Cicero. in vtraqꝫ arte plures & varios authores secutū. In prologo secundi de Inuētione obseruasti quid dicat? Sed oibus vnum in locum coactis scriptoribus, qd̓ quisqꝫ cōmodissime præcipere videbat excerpsimus, & ex variis ingeniis excellētissima quæqꝫ libauimus. Hermagorā & antiquos in Rheto. de Inuentione, Hermestē & recētiores in Rhetor. ad Herennium secutus est. Vnde & tanta præceptionū varietas orta, & hæc vulgo Noua ars. & illa Vetus etiam a Hieronymo dicta. Satis fuit Cice. vtrāqꝫ damnasse, cū dicat, Rhetoricos adolescēti sibi excidisse, planeqꝫ subrusticos vocet. Nā qd̓ dicis, non esse credendum opus de Inuentione a Cicero. imperfectū fuisse relictum, librosqꝫ de dispositione ac reliquis partibus Rhetorices fuisse amissos: si quē habes huius falsitatis figulū (hūc fictorē siue assertorē dicere volui) manus dabo. Sin autē, stultissimus es, qui aduersaris opinioni ipsius Cicero. nā in præfatione de Orat. dicit, sibi excidisse cōmentariola quædam inchoata, nō aūt ꝑfecta, vt ipse asseris. Inchoata quidē dicunt, quæ incepta sunt, & non finita. Plinius ex illis nos velim intelligi, pingiqꝫ conditoribus, quos in libellis his inuenies absoluta opera. & illa quoqꝫ, quæ mirādo non satiamur, pēdenti titulo inscripsisse: vt Apelles faciebat, aut Polycletus, tanq̄ inchoata semper arte & imperfecta. Idē: Arrepto carbone extincto e foculo, imaginē in pariete delineauit, agnoscēte vultū plani rege ex inchoato ꝯtinus. Et mox paulo: Apelles inchoauerat aliam Venerem Cois, superaturus etiam suā illam priorem inuidit mors, peracta parte: nec qui succederet operi, ad præscripta liniamenta inuentus est. Infra: neqꝫ interpellatus prœliis, inchoata opa intermisit oino. Omitto Victorini testimonium, qui non semel, sed sæpius affirmauit, duos tantum libros de Inuentione a Cicerone scriptos: At libri ad Herennium ideo Ciceronis non vident, qꝛ Quintilianus id opus nusquam citauit. Quā fortis ratio, & insolubile argumentū? Nemo certe in tanta virorum corona nescit, multa fuisse & extare M. Tulii opera, quæ nunquam Fabius Quintilianus nominauit. Quis neget? quasi vero hoc Quintiliano propositum fuerit, hoc Orat. institutionum institutum, Tullianos libros oēs & singulos nominare. Si hanc sibi Quintilianus suscepit prouinciam quoscūqꝫ nō noiauit, ascititios adulterinosqꝫ iudicare par est. Quid ni? Si nō suscepit, cur libros ad Herennium potius q̄ cæteros alios, quorum nullam prorsus facit mentionem? Sed satis meminit Quintilianus, qui libros rhetoricos Ciceroni excidisse ait, & ab eo damnatos, & ab adolescente schola deductos: & si qua est in his culpa tradentis esse. Vnde aperte innuit, quod ait Cicero in Rhetor. ad Herenniū illum ex Hermetis & aliorum præceptorum suorum opinionibus,

nibus,eos libros cõfecisse,quas regressit in cõmẽtarios. Sunt eni
iquit,velut re gesta in hos commẽtarios, quos adolescẽs deduxe
rat schola. Et si qua est in his culpa,tradẽtis est.Sed quo modo nõ
fuerunt hi rhetorici libri Quintiliani temporibus?Si idem ait . de
nomine Rhetoricæ agens,Deniq; cum M. T.etiam ipsis librorum ,
quos de hac re primum scripserat,titulis græco nomine vtatur:
non titulo inquit,sed titulus.Cum sciret duas artes a Cicero. scri
ptas,quomodo nõ fuerũt,si integræ clausolæ,nedum versus,ad
versus,ad verbum apud eundem inueniuntur?si multæ authori
tates,& exempla,quæ ad literam ex ipsis Rhetoricis in Orat.in-
sti.transumpta sunt?Quædã dãnat ipsius operis præcepta , vt in
quarto,de Partitione.Quapropter ne illos quidem ꝓbauerim, q
partitionem vetãt vltra tris ꝓpõnes extẽdere.Quid ais Raphael?
Ne hmõi exemplis obstrepam?Quid ita?Quoniam non ego,in-
quit,hoc:sed fateor.indeq; rõnem certissimam elicio ad proban
dum,q Rhetorica ad Herẽnium minime sit Ciceron . quoniam
authorem Fabius non nominat.non taciturus,si Ciceronis illud
esse opus putasset.Puerilis est mi Raphael,hæc rõ. Solet enim cũ
aliquam Ciceronis opinionem damnat Fabius,aut veniam præ-
fari,aut authorem silere,Ciceronemq; dissimulare. Vide in ter-
tio.Statum,inquit,quidam dixerunt primam causarum confli-
ctionem:quos recte sensisse,parum elocutos puto.non enim est
status prima conflictio:Fecisti,non feci , sed q ex prima confli-
ctione nascitur.Hoc si non immemores,non nisi in Rhet.de In-
uenti.legisti:vbi talis est diffinitio status.Constitutio est prima cõ
flictio causarum,ex depulsione intentionis profecta hoc modo :
Fecisti,non feci,aut iure feci. Non nominauit Cic.authorem Fa
bius:ergo Rhet.de Inuentione libri non sunt Ciceronis?Friuo-
lam rationem,ridiculum argumẽtum.Quod si aliquid valeret ip
sius Quintiliani authoritas reicit,cuius verba in xº o sunt hæc ,
M. Tullius ipsis librorum quos de hac re primum scripserat ti-
tulis,græco nomine vtator.Hæc,vbi de nomine Rhetorices , q̃
in illum transferentes tum oratricem trãstuelrunt aliqui. Si Cic.
vnam artem quam veterem dicimus,& non duas,hoc est & ve
terem & nouam scripsisset nũquam tãtus author Titulis,sed Ti
tulo dixisset. Non tu,qui omnia peruertis,diceres Virg. scripsis
se libros titulis Aeneidos.aut titulis Georgicorum,titulisve Bu-
colicorum:sed titulo.vnus est enim titulus Aenei.vnus Georgico
rum,one Bucolicorum,nõ duo,nõ plures.Dixit Fabius Titulis,
quoniam & Artis veteris titulus est Rhetoricorũ,& artis ad He-
rẽnium titulus est Rhetoricorum.Deniq;,inquit,cum M. Tulli.
etiam ipsis librorum,quos de hac re primum scripserat , titulis
græco nomine vtatur,ꝑfecto non est uerendum,ne temere vi
deamur oratori maximo de nomine artis suæ credidisse.Et notã
ter dixit Titulis,ut ostenderet se non temere ipsi Ciceroni quã-
uis adolescẽti,credere,qui nõ semel ea inscriptione fuerit vsus.
Ait præterea A.Gellium. ı a.Noct Atticarum scribere,se non cõ
perisse quenquam ante Augusti imperium.eorum qui integre lo
cuti sunt,dixisse Barbarismum:& in libris ad Herẽnium esse &
barbarismi & solœcismi definitionem,ideo Ciceronis libros nõ
censendos.Minimi certe studii es Raphael,si nõ legisti:aut nullius
memoriæ si non te legisse recordaris,Gellium in quinto tradidis
se,neminem aut latinum aut græcum,eorum qui facundi habe-
rẽtur dixisse barbarismum aut solœcismum.Miror etiam te nõ
adduxisse,eundem authorem scribere , Ciceronem abstinuisse
hac voce Nouissimus,vnde si in opere ad Herẽnium reperitur
id nomen sit alio in opere quod Ciceronis titulum habeat,ea esse
subditicia:cum præsertim M.Varro scribat,quod extremũ dice
batur,eo tempore dici cœptum nouissimum:quo sua memoria
seniores tanquam nimis nouum verbum vitabant.Nam vt tibi
cẽsori acutissimo credamus,vt A. Gellius hallucinari minime vi
deatur,affirmabimus,nec Rhetorica ad Herẽnium,nec epistola
rum ad Brutum,ad Q.Fratrem,ad Atticum,& ad alios,nec ora
tionum volumina,nec Oratorem ad Brutum,Cic.opera esse. In
epistola enim ad Octauium hæc leguntur. Nam vt ordiar ab ini
tio,& perducam ad extremum,& nouissima cõferam primis Et
in oratione pro Roscio Comœdo:Itaq; perbreui tempore , qui
in nouissimis quidem erat histrionibus,ad primos peruenit. In
Oratore:Nec in hac modo re quæ ad vulgi sensum spectet , &
ad aurium voluptatem,quæ duo sunt ad iudicãdum nouissima
Sane in nouissimo errauit,nõ in solœcismo,quo ego dicere obli
tus eram,non in barbarismo,quod dixit.Sic inquis?Esto,si verũ
est,quod Aulus Gellius scribit,respondere possum quod ante di
ctum est:ideo Ciceronem libros ad Herẽnium subrusticos dixis
se,si falsum est,non esse locum huic calumniæ, & vtroq; modo
Ciceronis esse faten dum.Verum & in nouissimo, vt in plerisq;
aliis , longe a veritate aberrauit Gell.author alioqui præstabi-
lis.Siquidem & elegantissimi & clarissimi authores ante Cicero
nis ætatem , ante Augusti tempora , barbarismum & solœcis-
mum dixerunt.Nam Dionysius Halicarnasseus eas voces pro-
tulit,& eo maior & antiquior Aristoteles his vsus est in Elenchis:
vbi σολοικισμος,& σολοικιζειν verbum,& σολοικισμοι pluralis nu
meri legitur. & in aliis libris suis ,vt in Poetica, in qua docet aliis
ẽt modis barbarismum fieri q̃ a grãmaticis quos hactenus vide-
rim,traditum sit.Laertius Diogenes testatur, Chrysippũ scripsis
se tres libros de solœcismis ad Dionysium,& Theophrastũ vnũ.
Stra.in ı4 docet qño antiquitus a Græcis ea nomina conficta fue
rint his verbis.Nam Cares ꝑ totam Græciam errauerũt stipẽdiũ
merentes.quare barbari ex illo sunt appellati,ex quo in Græciam
milita unt.Ac posteaquam apud insulas habitarunt , id multum
in eis eminuit:Inde in Asiam profecti,nec ibi sine græcis viuere
potuerunt.nam Iones cum eis ac Dores traiecere.Ab eadem quo
que causa barbarismus dictus est.Eum enim in his dicere consue
uimus,qui male græcissant,non autem in his qui Carice loquun-
tur.Sic etiam Barbariloquos , & barbari sermonis homines :eos
accipere debemus,qui male græca pronunciant.Carico autẽ mo
re Barbarismum ad græcæ orationis artem transtulerunt,& so-
lœcismum,siue id nomen a Solis ductum sit,siue alio modo. Si il
li & alii elegãtissimi græcorum authores barbarismum & solœ-
cismum dixerunt,cur non Latinis vti eis verbis licebit? Si Fabio
Quintili.& aliis illius ætatis insigni doctrina & eloquentia licuit ;
cur tandem non licebit Ciceroni , qui Latinæ linguæ pomerium
protulit,qui Romanum sermonem locupletauit , qui tot græca
vocabula latina fecit,qui tot noua excogitauit , qui patrii sermo
nis pater est?Non licet talibus nugamentis in bonam,ne secus di
cam,partem ? Et quoniam modo Cornificio id vendicat opus,;
modo Virginio,modo Timolao:leuitatem hominis vel in hoc
maxime perspicitis. Virginii quidem opus esse minime potest,cũ
multa a Fabio eius dicta citentur,quæ in Rhetori.ad Herennium
aut non sunt,aut aliena sunt. Fortasse,inquit,alia opera illius ex-
tabant: Tibi certe per fortasse fides habenda,q nulli viuentium ,
nulli defunctorum,etiam magna authoritate & religione adiura
tissimis testibus fidem habendam censes.Cornificium authorem
eodem argumento esse haud quaquam posse constat,quanquam
quod garris de eo, Amari iucundum est, si curetur ne quid insit
amari , sine hoc adiumento vt futile redarguere possum. Quid
ni ? quasi non eadem sæpius a pluribus dicantur scriptoribus ,
& non magis hic author quam ille allegetur,& non fallat homi
nes aliquando memoria, vt quæ scripserit Fabius , ego remini-
scar,non quæ eadem Cicero,contra tu quæ Cicero scripserit,re-
corderis,non quæ eadem Fabius:& non decentius sit approba-
tum huius scriptoris opus,qualis erat ars Cornificii , cum præser
tim Ciceroni contemporaneus ferme fuerit,& rhetor eminen-
tissimus,quam damnatum illius citare,qualis est Ars noua. Timo
lao ascribere Rhe.ad Herennium qui potest?qui post Fabium tot
annos fuit. Cum constreatur,multa ad literam transcripta a Fab.
ex ipsis rhetoricis.Qui ascribere potest ? eum nemo eum de rhe-
torica facultate libros edidisse testetur. At Trebellius Pollio, non
indiligens historicus,scribit Timolaum vnum e triginta Ro.ty-
rãnis & grammatices & rhetorices fuisse peritissimum. Quid in
de?Nũquid ait eum artem rhetoricã scripsisse?Quot sunt hodie
eruditi qui nihil scribũt?Quot fuerunt qui nihil vnquam scribe-
re voluerũt?Quæ istæc stultitiæ species?quod istuc temeritatis ge
nus?ꝑ somnia ægri hoc & illud asserere, id & istud cõfingere , in
nullo loco pedem sistere,meras insanias,manifesta mendacia im
pudentia iactare anilia deliramenta effutire,latrare,& cõtra vete
rum fidem cõtẽdere,nullo monumento,nullo rationis colore,
nulla vel vnius argumẽti firmitate,veritatẽ,vt aq̃ rabidi canes,
effugere:& quod a Cic.ætate ad hũc diem creditum est,firmũ &
habitum,summorum grammaticorum illustriumq; scriptorum sentẽ
tia receptum,authoritate sancitum,testimonio cõfirmatum, ne
gare. Sunt libri rhetorici nõ modo qui ex oibus impressorum of
ficinis exierũt,sed antiqui,sed manuscripti,sed incorrupti quot-
quot sunt in omnibus bibliothecis publicis & priuatis,hoc titu-
lo:M. T.Cic.libri Rhetoricorum ad Heren. Titulus autem dictus
est quasi titulus,eo q factum nomen & memoriam tueatur au-
thoris,& si quis alterius opus esse contendat,veri opificis indicet
nomen.Apud Ouidium,

Legerat huius Amor titulum nomenq; libelli.
nő libellum,& cognouit authorem,cognouit & bella sibi parari
iste porro acutus vir ait,quod in qőne sit,id ratū haberi nő opor
tere.Facile ꝑ Timolaum rhetorem obscurum in Tullium,& He
rēnianum in Herēnium in posterioribus qui rudibus seculis fue-
rūt cómutari potuisse.Cui nāq; potius lib. de arte Rhetorica scri
pti q̃ M. Tullio eloquētiæ parēti ab imperitis rudioribusq; tépo-
rum infelicitate hoibus ascribi debuerint?Quis est quæso grāma
ticorum,rhetoꝝ,cæterorumve scriptorum ex antiquis a Cice-
rone,qui hoc in qőne posuerit?q ambiguum vel vnico verbo se
cerit?Nullus certe,& ꝑ tot manus doctissimorū virorum ad no-
stra vsq; tempora sincerus titulus peruenit. An si,quæ tibi demē
tia,& mihi foret,& dubium dicerem mihi esse,an Epistolæ ad At
ticum Ciceronis essent . titulus ipsarum epistolarum antiquissi-
mus,& ꝑ tot secula probatus,ꝓ nihilo haberetur?Sed ꝑ Deum,
quē titulum supponis?Timolai lib.Rhetorici ad Herēnia. Vnde
tibi?A meo ingenio Quem authorem?Nullum.Quo argumēto?
Qm̄ imperiti homines facile mutare potuerunt Timolaū & He-
rēnianum,in Tullium & Herēnium.Fac prius cőstet , Herēnia-
num scripsisse rhetoricam artem.& hāc,nő aliam artem.Est mi-
hi potestas,inquies,ex nomine ipso,volo,iubeo,edico, impero,
ita fuisse.Regis edictis,parere necesse est,Adulterinus sit index :
qui fuerūt tam temerarii,qui peruerterūt?Cur?quando?profer,
si potes?dixi,imperitos & rudes immutasse. Qui sunt isti imperi
ti,& rudes?An Marcellus,Seruius,Priscianus?an Hieronymus,
Ruffinus, Augustinus?an Plutarchus?qui(vt videre est in hoc ve
nerandæ vetustatis codice manu græca scripto,quem Calphur-
nius rhetor,si quisquam est hodie,summus, Sabellico huic no-
stro videndum ex Academia Patauina misit)præter Aretini Leo
nardi fidem,in nomenclatura operum Ciceronis Rhetoricē ad
Herēnium ponit.Quæ res,opinor,fecit , vt de hac re suam im-
probaret sententiam.Imperitissimi sunt,hic & illi?Rudes,hic & il
li?Taces?Si non sunt,si hic & illi clarissimi scriptores,Cic.id opus
esse confirmant,si omnes fere testimonia ex eo citant , quid con
tendendo insanis?Ridiculam rem,& cachinno dignissimam au-
dite,excellētissimi auditores. Quid mussas Regi?horum & oium
antiquissimorum & clarissimorum virorum authoritatem tollē
dam.Satis imperiose,vetereq; nő regio,sed tyrānico more Memē
to te Venetiis esse,vbi regis nomē,ne dum tyrāni inuisum,vbi a
primis incunabulis vera dulcisq; libertas viguit , Deiq; munere
viget,vigebitq; in ꝑpetuum.Neminem inuenies,qui tibi pareat
Sed & literæ ipsæ tibi obedire nolēt.nő enim es tāti, vt peruer-
tās tuo imperio,quæ a maioribus nostris rectissime posita sunt:
quæ ab eminētissimis authoribus non sub dubio inuolucro, sed
aperte affirmantur,qui quidem Cic.ad Herēnium allegantes, id
esse Cice.opus clarissime testātur.Præterea cum Cicero a seipso
lib.i.ad Herēnium ducat exemplum tale Tul.hæres meus Teren
tiæ vxori meæ triginta pődo vasorum argēteorum dato quævo
let:post mortem eius vasa pretiosa & cælata magnifice illa pe-
tit. Tullius se,quæ ipse volet in triginta pődo ei debere dicit , &
reliqua(quod est firmissimum argumētum,Cice.non alterius es
se)pertinax iste tergiuersator cőcedit,hoc quidem argumēto nő
modo non ꝓbari Cice.opus sed cőtra nő esse, proculdubio sibi
demőstrari.Nam M.Tullius aut nūquam,inquit,aut certe dum
adhuc puer esset,anteq̃ aut vxorem duxisset,aut filios sustulisset,
Rhetorica ad Herēnium scripsit.neq; mihi fieri verisimile potest:
vt eos matura iam ætate composuerit libros,in quibus puerilia
magis deprehenduntur errata,q̃ in his quos sibi ipse puero ad-
huc excidisse in proœmio de Oratore testatur.Nő enim de Rhe
toricis ad Herēnium eo in loco Tullius loquitur,vt quidam om
nia temeritate sua peruertētes opinātur:sed eam:in qua Herma
goram fere est secutus,cuius duo tātum de Inuētione lib. extāt .
Quare exemplum illud de Cice.filio vxoreq; compositum,faci
le demonstrat Rheto.ad Herēnium ab alio q̃ Cicerone fuisse con
scriptam.Hæc sunt verba tua Raphael?Annuit.Hæc ad verbum
dixisti?Etiam.Fatetur,Patres amplissimi,non q velit verum fa-
teri,a quo semper abhorruit:sed quid hæc ad literam iam pridē
scripsit,ediditq;. Attendite quæso viri eruditissimi, sobrietatem
hominis istius.Prima balbutientium elemēta puerorum sunt hu
iusmodi, vt sciāt dicēdum esse,de Rhetoricis ad Herennium lo-
quitur,sed eos,vel ea,in quibus Hermagoram secutus est,dam-
nat . An iste elementarius senex ait , Non de Rhetoricis ad He-
rennium loquitur,sed eam,in qua Hermagoram secutus est, dā
nare videtur.Eam hoc est,rhetoricos libros,siue rhetorica.Quid
facitis o Veneri magistri,o triuiales,o auditores,siue pædagogi?
Cur ferulæ nő subicitis hūc sexagenariū pueꝝ?Si odistis eius lin
guæ vitia,cædite eū,ne Latinā linguā corrūpat. Sin amatis vete
ratorē istū,verberate,vt discat.Scriptū est.n. Qui parcit virgæ,
odit filiū.Sed ꝯdonemos ei puerilia huiői errata,quæ nő tam ex
crassa,vt aiūt,ignorātia,q̃ ex desperatiőe ꝑpetrauit:vt mille alios
solœcismos donauimus,& syllabas barbare ꝓnūciatis ignoui-
mus,qđ minus hic publice ꝓfitēdi assequi nő potuit Quid illud:
qđ toties dixit,& scripto mādauit?Rhetoricā ad Herēniū,in rhe
torica ad Herēniū.apud Quintil.legit hūc sermonē vel apud quē
uis,elegātissimoꝝ scriptoꝝ?Nemo nisi triuialis & barbarus dicit,
Cic.sic scribit in rhetorica,in s.rhetoricæ.Latini dicūt in Rheto
ricis,in 1.Rhetorico.nam in plurali Rhetorica, significant libros
de arte ipsa in singulari Rhetorica signat rem ipsam. Vnde Fa-
bius ait , Non omnia nos dicentes ex græco sequi:sicut ne illos
quidē,quoties suis vtiq; verbis signare nostra voluerūt:& hāc in
terpretationē,oratoriā & oratricem ꝓ rhetoricæ nő minus du-
ram esse,q̃ illā Plauti essentiā atq; entiā Sed ne ꝓpriam quidem
esse.Nam oratoria sic effertur,inquit , vt elocutoria oratrix vt
elocutrix.Illa autē de qua loqmur rhetorice talis est qualis elo-
quētia.Sed & incődita hæc,& alia vitiosa verba atq; sensa, teme
re quasi delirāti oboriētia,ꝑmittamus blatterare.ad rem redea-
mus.Acutum plane excogitauit argumētum, Ideo sibi libros ad
Herēnium nő videri Cice.q ante q̃ vxorem duceret , aut filios
susciperet,illos scripserit. Si Cic.nő sunt,quid hæc dicere attinet?
si sunt,aut parū,aut nihil attinet:præterq̃ si ariolū sese ostentare
quærit:qui remota ab oi hoium & literaꝝ memoria , sine testi-
monio tam bene cognoscat & ꝑterita vt ꝑsentia videat.M.Tullii
in ꝑfatione de Orat.verba prius legamus,deinde exponamus .
Hæc sunt ad literā:Qm̄ quæ pueris aut adolescētibus nobis , aut
ex commētariolis nostris inchoata atq; rudia exciderūt,vix hac
ætate digna,& hoc vsu,quem ex causis tot tantisq; cősecuti su-
mus: & quæ sequunt.Si correctio tollit & emendat quod prius di
ctum est,Cicero cum scripsit hos & illos Rhetoricos libros, ado
lescens erat.Si ignoras in adolescētia ꝓcreari filios,hominum na
turam & ꝓpagationem ignoras.Cum vero dicit Cicero,Aut ex
cőmētariolis nostris inchoata,atq; rudia:videtur tibi de Rheto.
de Inuētione,nő de Rhet.ad Herēnium loqui?Quāobrem?Quid
obmutuisti?Ego pauloante(quod te fugiebat)docui:Ciceronē ,
cum ait Inchoata,sentire de Arte veteri:quoniam inchoata dicū
tur,quæ sunt a nobis incepta,& non perfecta.Nūc indocebimus
cum ait Rudia,de arte noua intelligere:si quidem rude opus di-
cimus,quod ad calcem deductum est,nondum tamen ꝑfectum ,
quod non expolitum,castigatumq;,neq; vltimam manum sen-
sit.Hoc latinissimi cuiusq; scriptoris vsus docet,& latinæ linguæ
anchora,hoc est authoritas veterum comprobat,& vocabuli ꝓ
prietas signat.Ouidius Naso de libris Metamorphoseon,quos in
correctos fuisse,& inemendatos ac imperfectos testatur pluri-
bus locis,inquit.

Vel q eram Musas,vt crimina nostra perosus.
Vel q adhuc crescens,& rude carmen erat.

Et quæ sequuntur,vsq; ad illud:

Quicquid in his igitur vitii rude carmen habebit,
Emendaturus,si licuisset,eram.

Versus sunt vulgarissimi.Barbarus Hieronymus in Abdiam , q
inchoata de Rhet.de inuētione.q rudia de Rhet.ad Herēnium di
xerit Cice.his verbis innuit:Dicit & Tullius tuus,adolescētulo si
bi inchoata quædam & rudia excidisse.Si hoc ille tam de libris ad
Herēnium,q̃ de Rhetoricis,quos ego vel perfectissimos puto,ad
comparationem senilis peritiæ dicere potuit:& reliqua . Quid
mussas?Illud,Ex commentariolis nostris ,quo numero accipis?
nőne in plurali?Quo sensu?nonne pro Quintiliani sententia ? q
hos commentarios e schola eduxerit, vt diximus. In Rhetor.de
Inuentione imitatus est Cice. Hermagoram:vt te fateris. e scho
la non eduxit illos. Hic nullum tibi cauillationis confugium re-
linquitur.nam(vt omnes sciunt,& ipse Cicero fatetur) in Arte
veteri antiquos,eosq; græcos secutus est authores,quos in secun
do eiusdem operis commemorat,præter Hermagoram , nullo
pacto potest de eo intelligi quod e schola eduxerit. Sequitur er-
go,quod libros ad Herennium scripserit,qui sibi ex commenta
riolis,hoc est exceptionibus scholasticis compositi exciderunt.
Et conuenit vt supra tetigi , cum illo quod in his est scriptum
libris de Hermete , siue Hermeste præceptore suo quem præ-
fatus est authorem. Id quod declarant sequentia Ciceronis

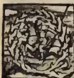
verba. Vix hac ætate digna & hoc vsu, quem ex causis tot, & tãtis consecuti sumus. Tu, inquit, o Q. frater, censes & affirmas, ea quæ de arte rhetorica adolescẽtibus nobis exciderunt ex commentariolis scholicis, vix digna hac ætate matura, ĩ qua sumus, & hoc vsu, quem ex assidua exercitatione in tot & tantis causis cõsecuti sumus. Dixisset Cicero vix digna esse quæ scripsit adolescens: sua ætate & authoritate, de Arte veteri: in qua de Inuentione rãrum tractauit? Absit hæc a nobis, vt credamus, dementia: absit: vt huius sermonis & inscitiæ notam Ciceroni iam seni inuramus: cum ipsemet in 2. Rhetori. reliqua rhetorices præcepta se deinceps scripturum polliceatur: neque eis tamen libris quanquam addidisse, vt ante disseruimus, constet. Nemo mentis compos ambigere potest, eum scripsisse non modo reliquas partes, prout pollicitus est, sed & omnia Rhetoric. præcepta in libris ad Herennium, quæ quidem vix ætate digna & authoritate sua dicit in lib. de Oratore. in quibus strinxit Antonii & Crassi de oratore sententias: vt alii oratorii libri alias & varias de arte rhetorica præceptiones continent. Ipse Cicero nõne ait, cum biennium versatus esset in causis, suumq; nomen in foro celebratum foret sese Athenas concessisse. & philosophiæ studium semper cultum nũquam deseruisse? id quod cum eius operis procemio plane cõuenit, quod etiam respondet de familiaribus negotiis his quæ in Epistolis Orationibus, Tuscu. quæstionibus cæterisq; libris suis frequentissimis scribit. Quid torqueris Raphael? vis tibi cõcedam familiare vxoris & filii exemplum ita positum esse, vt hoc? Q. Cæpio qui per id tempus, vt alia quoq;, quæ in causa nihil valẽte, siue ficta, siue ex historiis sumpta? Concedo ea lege: vt ad vnum quod te interrogabo, respondeas. In libris ad Herẽnium, nõne dixisti exempla esse de Cicerõnis orationibus sumpta? Responde, aut scriptum tuum & ipsa exempla proferam. Et dixi, & scripsi, & hoc verum esse fateor. Si hoc verũ est, & fateris, lege homo quartum eiusdem operis procemium. Quid in lapidem factus taces? Vides stupide censor, quid dicit, suis sibi vtendum exemplis potius q̃ Catonis, Gracchorum, Lælii, Scipionis, Galbæ Porcinæ, Crassi, Antonii? Si suis exemplis vtendum pbat, & Ciceronis adducit exempla, non Cicero ipse author est? non esse adhuc tibi author videtur? Rursus si alius est author, dic cur Ciceronis nullam fecit mentionem. Vnde quæso magis q̃ a Cicerone ars sumenda? vnde magis q̃ a Cicerone authoritas petenda? vnde magis q̃ a Cicerone exempla oratoria adducenda? Quis rhetor melior? quis præstantior orator? quis rationis dicendi accuratior locupletiorq; magister allegari poterat? quæ opera studiosius illi legenda, q̃ oratorii Ciceronis libri, de quibus quantum ademptum fuerit, tantundem de sui nominis & ingenii gloria adimi ipse voluit, quãq; eiusdem orationes de quibus ipse ait. Nulla est enim vlla in genere laus oratoris, cuius in nostris orationibus non sit aliqua, si non perfectio, at conatus tamẽ, atq; adumbratio. Pudet me, Deum testor, viri eruditiss. istius præstigias & nænias refellere: necesse tamen est, peruicacis hominis ceruice aliquantisper deprimere, ne sua imperitia teneras mentes ambulat, & a Tulliana lectione auertat. Et qs est nõ a literis, sed ab humano sensu ita alienus, qui putet authorem Rheto. ad Herẽniũ, quisquis sit antiquiss. illos & duros creatores, multosq; inferiores voluisse noiare, vnũ vero omittere Ciceronẽ? q lux est doctrinaꝝ oium, parẽs eloquẽtiæ, rhetoꝝ oium q̃ apud Græcos pariter & Latinos fuerũt, sunt, & futuri sunt optimus maximusq; ? &. Cice melius est omisisse, omisisse oẽs Cice. æquales & æmulos, Hortẽsiũ, Philippũ, Cæsarem, Sallustiũ, Pollionẽ: quis credat eũ authorẽ nõ Ciceronẽ voluisse, nõ post Ciceronẽ quẽpiã aliũ adducere? Facessat hæc nõ scia, sed vecordia tua Raphael, facessat: nugæ ne iste quisquiliæq; tuæ, in adulescẽtulorum mẽtes repãt. Cõfer bone vir, pcepta illa de Inuẽtione, cũ pceptis ad Herẽniũ videbis sæpiss. eadẽ esse iisdẽq; verbis in eisdẽ clausulis posita. Cõfer Herẽnis nomẽ cũ illis q tpe Ciceronis fuerũt, dephẽdes illũ Ciceronis necessariũ familiarẽve fuisse. q Herẽnius, isne fuerit, cuius meminit Prope. an cuius li. IX Gel. nescio. Sed si cõiecturæ indicare licet, eũ reor potius, cuius ipse Cic. in orat. Cæciliana facit mẽtionẽ, vbi familiarẽ fuisse illũ suũ, ingenioq; & dicẽdi genere pstãtẽ ostẽdit. Hũc an aliũ ad Atticum (vt sunt hoium ingenia, & volũtatum mutationes) flagitiosum & temerarium vocet, vos videritis. Satis est mihi istius retũdere insolẽtiam q (vt solet oia temere & negare & affirmare) asseruit, non fuisse quẽquam Herẽnium, qui familiaris fuisse Ciceroni vsquã memoret. Patet iam tibi Nouã quã dicũt artem, Ciceronis esse? An adhuc quæris nodũ in scirpo? Adhuc argumẽtum quæris certum? Certissimum dabo. Certum vis? Certo certius dabo. Vide in I. ad Herẽnium lib. quid dicit, vbi de insinuatione agit: Adhuc quæ dicta sunt arbitror mihi cõstare cũ cæteris artis scriptoribus nisi quia de isinuationibus nos noua excogitauimus, q eas soli nos pter cæteros in tria tẽpora diuisimus, vt plane certam viam & pspicuam rõnem exordiorum haberemus. Hæc nõne fere ad verbum excepta sunt ex Rhetoricis de Inuẽtione? Si inficiaris, audi. si legere piger, ipse legam. Nũc insinuationes quẽadmodum tractari cõueniat, deinceps dicẽdum videtur. Insinoatione igit vtendum est, cum admirabile genus causæ est, hoc est (vt ante diximus) cũ animus auditoris infensus est. Id aũt, tribus ex causis maxime fit: si aut inest in ipsa cã quædam turpitudo: aut si ab his qui ante dixerũt: iam quiddam auditori persuasum videtur: aut si eo tempore locus dicendi datur, cum iam illi quos audire oportet, defessi sunt audiẽdo. Nõ est hoc argumẽtum firmissimum? Est? quia taces. Elinguis factus es, qui prius bilinguis. Paterne iam Rhetoricos ad Herẽnium Ciceronis esse? Audebis amplius cõtendere negare, tergiuersari? Scriptor alius nũquam se primum faceret, & solum authorem eius rei, quæ a principe Ro. eloquii, a rege eloquẽtiæ latinæ scripta fuisset tot annis ante. Possem infinita alia huius generis adducere, quibus sole clarius ostẽderem, Rhetoricos ad Herennium libros non esse cuiusquam nisi Ciceronis si de hac re quenquam vestrum ambigere viderem, & non potius cupere de fœditate pronunciationis Regiæ audire, qua barbaræ sunt iam hi parietes & marmora. &c.

FINIS.

INDEX RHETORICORVM AD HERENNIVM, ET DE INVENTIONE, ET COMMENTARIORVM IN EOSDEM.

FINIS.

IN M. T CICERONIS RHETORICAE ad Herennium Librum primum Hieronymi Capiduri Parentini Commentarius.

Voniam in cuiuscunq; generis orationis principio hæc tria sunt adhibêda, ut auditores faciamus attentos benevolos, dociles, hic Cicero benevolū C. Herēnium sibi facit, cū dicit familiaribus se districtū negotiis, uix vllum habere otium, & idipsum quod superest ocii in scrutādis philosophorum rationibus libentius quàm in cæteris quibuscunq; studiis se consumere, tamen Herēnii uoluntate tātum se affectum, vt id quod postulabat (postulabat autem, ut de ratione dicendi conscriberet) tergiuersari ac subterfugere nullo modo posse uideretur. Attentum eundem porro reddit, cum non parum fructus copiam dicendi secum ferre dicit, & se decisurum quæcunq; superflua Græci scripsere, pollicetur. Docilem vero, cum quid sit fracturus, ostendit. Præterea cum in omni exordio, dum auditorem beneuolum, attentum, docilem facimus, quatuor hæc adhiberi possint, expositio, ratio, redditio, comprobatio, ex his omnibus Cicero composuit hoc exordium. Rem enim exponit, cum inquit, Et si negotiis familiaribus impediti, & quæ sequuntur. Ratio autem expositionis est, cum dicit, Et eo studiosius hoc negocium suscepimus. quòd te non sine causa velle cognoscere rhetoricam intelligebamus. Comprobatio rationis est. Non enim parum habet. in se fructus copia dicendi, & commoditas orationis, si recta intelligentia, & definita animi moderatione gubernetur. Redditio autem est, cum infert, Quas ob res illa quæ Græci scriptores inanis arrogantiæ causa sibi assumpserunt, relinquimus. Etenim se scripturum rhetorica præcepta rursum refert & quid in eis maxime obseruaturus sit. Ratio redditionis est. Nam illi ne parum multa scisse uiderentur, ea conquisiuerunt, quæ nihil ad propositum attinebant, ut ars difficilior cognitu putaretur. Reditionis uero comprobatio, Nos autem ea quæ uidebantur ad rationem dicendi pertinere, sumpsimus, & quæ sequuntur. Denique totum concludens exordium, & se & auditorem ad ea quæ sequuntur præparans, subiungit, Nunc ne nimium longa sumatur oratio, quod datur otii, de re.) subaudiendum quæ, tam rerū naturas, q̄ morum scrutatur rationes. In vtraq; enim Ciceronē scripsisse manifestum est. Vt de ratione dicendi conscriberemus.) vt rhetorices præcepta traderemus. Nec dixit de ratione loquendi, siquidem recte loqui gramaticus docet, rhetor autem dicere. loquitur enim is, vt Varro inquit, qui quodque verbum sciens ponit. Is autem dicit, vt & Quintilianus inquit, qui disposite, ornate, copiose dicit. Non sine causa velle cognoscere rhetoricam intelligebamus.) Rhetoricam in latinum aliqui transferentes, tum oratricem, tum oratoriam protulerunt: sed non video cur potius oratricem, aut oratoriam isti dicere maluerint, q̄ eloquentiam. cum sicut ab eloquor eloquentia inflexa, ita a ῥεῖν ῥήτωρ, & inde ῥητορική. vnde fit ut rhetorica, verbum e uerbo, a Latinis eloquentia expressum, manifesto appareat. Si recta intelligentia & definita moderatione animi gubernetur.) Rectam intelligentiam animi, prudentiam dicit, qua singula metimur, vt suo loco, suo tempore dicamus. Definire, partiri ac diuidere, est genus in formas definire, determinare. ut Lactantius definiuit religionem esse summum bonum. Definita ergo animi moderatione ne credat rhetoricam artem in infinitum profluere, ac omnes ambire disciplinas. sicut existimauit Hermagoras quem in libris Rhetoricis, quos de inuentione composuit, ipse incessit. Licet in libro de Oratore ad Q. Fratrem: & in Oratore ad Brutum, eandem quam exploserat, teneat sententiam. De re dicere incipiemus.) quam sumpsimus explicandam.

M. TVLLII CICERONIS RHETORICAE AD C. HERENNIVM,

LIBER PRIMVS.

T si negotiis familiaribus impediti, uix satis otium studio suppeditare possumus, & id ipsum quod datur otii, libentius in philosophia consumere consueuimus: tua nos tamen C. Herēni uoluntas cōmouit, ut de rōne dicendi conscriberemus, ne aut tua causa noluisse, aut nos fugisse laborum putares, et eo studiosius hoc negocium suscepimus, quod te sine causa uelle cognoscere Rhetoricam intelligebamus: non enim parum habet in se fructus copia dicendi, & cōmoditas orationis, si recta intelligentia, & definita animi moderatione gubernetur. Quas ob res, illa quæ Græci scriptores, inanis arrogātiæ causa sibi assumpserunt reliquimus. nam illi, ne parū multa scisse uiderētur, ea cōquisiuerunt, quæ nihil ad rem attinebant, ut ars difficilior cognitu putaretur: nos autem ea quæ uidebantur ad rationem dicendi pertinere, sumpsimus: non enim spe quæstus, aut gloria commoti uenimus ad scribendum, quemadmodum cæteri, sed ut industria nostra tuæ morē geramus uoluntati. Nunc ne nimium longa sumatur oratio, de re dicere incipiemus, sed, si te unum illud monuerimus, artem sine assiduitate dicēdi nō multū iuuare, ut intelligas hanc præceptionis rōnem ad exercitationē accōmodari oportere.

IN RHETORICORVM ad Herennium obscuriora aliquot loca Gyberti Longolii annotationes. In Librum primum.

T si negotiis familiarib9.) prœmium nuncupatorium est quo capeat beneuolentiam a persona & sua & Herennii. sua, quia amico tantum tribuit, quantum putat maximum Herennii, q̄ filius causa de arte scribat. Negotiis familiaribus.) Cōqueritur id: alibi ad Atticum, se a familiarib9 negotiis, & amicorum clientelarumq; appellationibus, propemodum & animo & corpore labefactari. Non enim parum fructus.) Approbatio prioris rationis, ab artis vtilitate. Commoditas orationis.) Commoditas dicta pro facultate siue commoda vsurpatione. vt Cæs. de bello ciuili, Commodum pro facile dixit. Definita animi moderatione.) Lege prooemium libri primi de inuentione. Quas ob res.) Antisagoge per apodioxin. Græcos reiicimus, quod sine moderatione scripserint.

Sumpsimus.) Non adsumpsimus, vt arrogantes Græculi. Significat autem hoc verbum, ex variis authoribus electionem.

Non enim spe quæstus.)Captat beneuolentiam a sua persona. Nunc ne nimium.)Admonitio sui, vice epilogi. De re dicere.)Peculiaris loquendi formula, pro de instituto & proposito, quod procemia parum ad rem veluti facere videantur. Sed si te illud.)Claudit admonitione procemiom, idq; per locum ab omnium artium natura, quæ exercitatione acquiruntur. Ad exercitationem.)Artium.n.p?, vt iactatu est, senario p uetusto vsus est, & Graeci exercitationem oia posse dixerunt.

IODOCI BADII ASCENSII FAMILIA risima rhetoricorum Ciceronianorum, vel in singulis dictionibus constructus ceu ordo & explanatio.

T si negotiis familiaribus &c. Vtq; in epistola ri prefatione recepim⁹, polliciti q; sumus hic, vbi reipsa opus est efficiamus, vt videlicet paucis particulæ quam declarandam sumpserim⁹ sniam explicemus, & q̄ paucissimis possimus vocabulo declaremus, & demum constructū grāmaticalem seu dictionum ordinem contexamus. Mens autoris in hac particula est. Officium ac munus suum in C. Herennium amicū & cognatum conferendum iuxta Phædriæ Terētiani mandatū verbis exornare quod esset abunde facit ostendens liquido se quoq; posse quod de se Flaccus ait, Carmina possumus donare, & preciom dicere muneris. Cōmendat igitur officium suum primo a difficultate eius exhibendi, quæ non parum gratiæ conciliare solet, vnde comicus ille seruus iussus exornare munus domini sui a difficultate commendauit dicens, ab Aethiopia est vsq; hæc. & Vergilianus pastor munus suom commendat ab eadem difficultate sic, Præterea duo nec tuta mihi valle reperti Capreoli &c. Difficultas autem est ex eo q; familiaribus, & ita non minus vrgentibus negociis sit occupatus, & q; in ea sit ætate in qua morali philosophiæ libentius insudet. Ne tamen vile quippiam petisse censeat. Secundo commendat officium suum ab operis ipsius dignitate. Et tertio ab eius exhibendi facilitate, captans ex præcepto rhetorico beneuolentiam a persona sua, & inducens odium & contemptum eorum qui græce de rhetorica scripserant. Primom in præsenti particula exequitur. Reliqua duo in sequentibus. Qualiter autem beneuolum, docilem, & attentum faciat, reliqui commentarii abunde explicant. Pro vocabulis vero in quibus latius immorabor, Scies puer. Et si & quāq̄ quæ secundum Vallam maioribus initiis adhiberi solent, in principiis posita indicatiuum postulare, ideo q; hoc loco idē Valla legendum censet possumus, & non possimus, quod probat etiam eo q; sequitur, & consueuimus, non consueuerimus: non enim copularet diuersos modos. Nec te fugiat nos modeste de nobis & nostris pluraliter loqui, vt in hoc toto prologo loquitur Cicero. Scies præterea post pronomina singularia io & tuus vrbane sequi eius quem alloquimur nomen, ne abiecte loqui videamur, vt tua pater reuerende dignitas. Et hic Tua nos, tamen C. Herenni voluntas, vbi etiam scies Cai, nisi fiat diæresis monosyllabum esse sicut apud Flaccum vltei a nominatiuo vult eius dissyllabum. Est autem Caius prænomen quod quia a gaudio volunt inditum licet scribatur per C. profertur per G. vt Cneus Gneus. De ratione dicendi dicit, quia dicimus ex arte, loquimur vsu & natura, vnde dicendi est periphrasis.i. descriptio rhetorices. Addamus etiam recte dici & tua causa & tui causa, licet sint, qui veluti tui causa personam potius respicere, tua causa rem & negocium ipsum. Fugisse laborem, vbi cauebit puer ne dicat fugisti, aut sumpsisti pœnam, aut multum pœnarum pro me, quia pœna a puniendo dicta mulcta est, quæ penditur ob peccatum, aut delictum. Ordo autem præter eum quem Capodurus ponit est. Et si.i. quāq̄, o Gai Herenni cognate & amice, nos impediti.i. implicati & occupati, negociis.i. sollicitudinibus laboriosis, familiaribus.i. quas familiaribus nostris, quos defendimus in foro iudiciali impendimus, vix.i. cum summa difficultate possimus suppeditare.i. sufficere & subiicere, satis.i. sufficienter, studio.i. exercitio literario, ocium.i. vacationem a negocio forensi (Si dicatur satis.i. sufficiens ocium, tunc satis erit nomen, quomodo consuetius dicat satis ocii) & (repetere & si) nos consueuimus consumere.i. expendere & transigere in philosophia. s. morali, a quo per excellentiam philosophi denominabantur, libentius, sup. quàm in studio forensi, aut rhetorico, vel libentius.i. multum libenter idipsum.i. tantillum, aut nimium ocii, quod datur.i conceditur nobis, qua si sponte aut ab amicis tamen tua voluntas.i. rationabile desiderium ac velle tuum, cōmouit.i. concitauit nos, vt conscriberemus.i. simul de omnibus partibus rhetorices scriberemus, de ratione dicendi.i. rhetorica ne putares.i. arbitreris, aut nos noluisse. s. de rōne dicendi scribere, tua causa.i. propterea q; te tantopere velle videbamos (quasi dicat, ne putares q; non idem vellem quod tu, cum amicorum sit idem velle & nolle) aut ne putares nos fugisse laborem. s. qui est in conscribendo de arte dicendi, per quod vocabulum commendat etiam officium suum ex difficultate negocii cum laboriosum sit. Sunt qui legant aut nostra fugisse laborem, quam lectionom si reperissem non damnassem, concinna enim est, vt sit, aut nostra. s. causa, quia impediti sumus subaudi nos, fugisse laborē. s. scribendi &c. Et eo studiosius &c. Commendat officium suum ex vtilitate commodandæ videlicet artis rhetoricæ, cuius laudes bono pede.i. apta ratione procedendi ingreditur, simulque volontatem Herennii laudat ex vsu tamen tuo, quia vt in Lælio definiuit, nihil amicorum causa faciemus quod non sit honestum & per consequens vtile, quia in tertio officiorum docet honestum ab utili non separandum. Quia tamen rhetorica ars inter ea reponenda est bona quæ perinde sunt atque eis vtaris. nam in prologo rhetorices quam veterem vocant profitetur, nihil est periculosius eloquentia cui non sit coniuncta sapientia. Sapientia autem vera sicut & charitate abuti potest nemo, ideo dicit. Non enim paruum fructus habet copia dicendi & commoditas orationis, si recta intelligentia & definita animi moderatione gubernetur. Vbi potius legero definita, quàm diffinita. Nam definire est de natura, & vt dicunt essentia alicuius finem.i. perfectam rationem constituere. Diffinire vero, quia a dis dicitur non tam quid res quælibet sit, quàm quid ab altera differat præscribere videtur. Præter ea Eo non exponam pro tanto non sequitur q;. Suscipere ē clementer & beneuole assumere, quasi humi iacentia sursum aut sorsum capere, vt in illo. Suscepit Israel puerum suom. Copia dicendi, quia nihil tam discernit oratorem ab oratore q̄ ornatus. Nec quicq̄ tam facit ad ornatum q̄ varietas siue copia verborum & modorum dicendi, ad quam facit commoditas, quæ dicta est a commodo, commodum autem videtur vtile tempestiuum & moderatum. vt quod in tēpore ipso fit, vnde dictum videtur quasi sit cum modo. ideoq; ad copiam adhibenda est commoditas i. oportuna moderatio, quæ nō potest haberi decenter sine recta intelligentia dicendorum, ad quam facit multorum, & præsertim iuris atq; legum peritia. Iuxta quam sententiam libro. i. de oratore dicit Cicer. ex. M. Antonii sententia sic in oratore acumendia lecticorum sententiæ philosophorum, uerba prope poetarum, memoria iuriscousultorum, vox tragedorum, gestus pene summorum actorum est requirendus vnde diffinitur ibidem orator. sic Orator dicitur qui & verbis ad audiendum iocundis, & sententiis ad probandum accōmodatis vti possit in causis forensibus atq; concionibus, & qui præterea instructus voce sit & actione & lepore quodam. Sed de iis postea. Ordo est, & nos suscepimus.i. beneuole accepimus ad nos hoc negocium. s. conscribendi de ratione dicendi eo.i. ideo aut propterea libentius.i. valde libenter q;.i. quia nos intelligebamus te velle non sine causa.i. cum somma ratione, noscere rhetoricam sup. artem.i. quam rhetores docent, hoc est oratoriam. Enim pro quia. Copia.i. abundantia dicendi, & commoditas.i. oportuna & apta vtilitas orationis.i. artis oratorie, non parum.i. multum (per liptotem enim loquitur) fructus.i. emolumenti & lucri habet si gubernetur recta intelligentia. s. eorum quæ dicantur ex legali præsertim scientia & moderatione animi definita.i. præscripta & constituta per sapientiam aut præcepta philosophiæ moralis aut ut nostro tempore theologiæ & iuris canonici. Quas ob res &c. Quia igitur (inquit) non ex libidine scribendi, nec ex affectione ostentandi ea quæ in arte dicendi calleam, sed causa tua eo q; tibi ex animo beneuolo & propositum tuum (quod vtile scio) laudo, non attingam illas præceptiones quas ad sciētiæ suæ ostentationem græci scriptores arrogantia inani adducti assumpserunt, reddentes artem difficiliorem q̄ esset, sed dūtaxat ea docebimus quæ ad rationem dicendi nouimus præci-

pue pertinere. Nō enim spe quæstus, aut gloria commoti &c. Quibus verbis rursus conciliat sibi beneuolentiam primo ex persona aliorum, quos arrogantiæ damnat: deinde ex sua qui neq; auare, neq; arroganter, sed liberaliter & modeste omnia executurus est. Ac demum docilem facit dans formam discendi & proficiscendi quæ est si in præceptis dicendi sese exercitauerit. Ordo est. Ob quas res. i. quapropter, aut ob quas causas: nos reliquimus. i. prætermisimus illa quæ scriptores Græci. s. Hermagoras et eius similes (nam multi græcorum vtiliter scripserunt) assumpsere sibi. s. scribenda causa arrogantiæ. i. vendicationis laudis & gloriæ immeritæ Vnde addit inanis. i. futilis, & vt dicunt vanæ, cum vanum perniciosius sit q̄ inane. Nam illi. i. scriptores græci ne viderentur scisse. i. sciuisse parum multa: hoc est vt multa viderentur scisse: & scientiam suam ostentarent: conquisiuerunt. i. conquirendo congesserunt in opus suum ea quæ nihil attinebant ad propositum. i. ad institutum, & ad rationem dicendi: vt ars. s. dicendi, videretur. s. propter multitudinem præceptorū præsertim inanium difficilior cognitu. i. ad cognoscēdū, aut vt cognoscatur. Vbi sciet puer prepositionem compositam verbo solere eidem a Cicerone apponi, ut attinebant ad propositum. Sciat etiam apud doctos raro reperiri intentionem pro proposito aut instituto. Sciat ad hoc posteriora supina secundum Vallam significare tantum passiue, & construi cum adiectiuis nominibus nullo casu ipsa sequenti: vt difficilior cognitu. i ad cognoscendum non dicit, neq; quisq̄ doctus dixerit a discentibus, aut legentibus: Sulpitius tamen subaudiri censet: Sed pergamus. Autē pro sed. nos scripsimus ea quæ putauimus pertinere ad rōnem dicendi. Vbi annotabit rursus. Attineo & pertineo raro ad modum apud disertos cum datiuo construi, sicut apud vulgares scribentes. Iste liber pertinere ecclesiæ &c. Sciat etiam optimum filiū connectendæ orationis esse si quod sequitur det causam præcedentis: vt hic fere vbiq; vnde causam affert cur ipse non scripserit ad ostentationem dicens. Non enim venimus ad scribendum commoti: ut spe quæstus. i. lucri ac emolumenti, aut cōmoti gloria. s. inani. potest legi gloriæ, vt sit spe quæstus: aut gloriæ spe queadmodum supple venerunt cæteri: non tñ omnes, sed quos nominauit.) Vbi notabis puer, non decuisse addi græci, vt sit quemadmodum cæteri græci: quia tunc se græcū diceret, & tamen certum est ipsum de græcis loqui. In singulari non est nominatiuus masculinus, sed cætera & cæterum in fœminino & neutro: potius etiam dixit quæstus q̄ lucri: q; questus sæpe inhonestus est) sed sup. venimus ad scribēdum vt geramus morem. i. morigeremur & obsequamur tuæ voluntati industria. i. solerti diligentia nostra. Nunc incipiemus dicere de re. i. de proposito nostro, ne oratio. i. præfatio & pollicitatio sumatur. s. a nobis longa: nimium. i. immodice: sed sup. incipiemus si monuerimus. i. postquàm monuimus te illud: vnum. i. præcipuom videlicet artem dicendi iuuare non multum. i. modicum, & nō iuuare multum artem dicendi. i. sine assidua exercitatione in dicendo: vt intelligas, hanc. i. nostram rationem, id est formam præceptionis, oportere accommodari, idest applicari commode ad exercitationem, id est frequens exercitium & periculum faciendum.

CAPIDVRVS.

Oratoris officium est, de his rebus posse dicere, quæ res ad ciuilem vsum, moribus ac legibus constitutæ sunt, cum assensione auditorum, quoad eius fieri poterit.) In libris quos de inuentione conscripsit, oratoris officium, dicere apposite ad persuasionem esse voluit, sed si hoc & illod recte cōtemplamur, inter se nobis differre minime videbontur. Oratoris officium.) Officium, inquit ipse de Finibus bonorum & malorum libro tertio, est, quod ita factum est, vt eius facti probabilis ratio reddi possit. vnde & Officiorū liber ipsius inscriptus: sed hæc philosophorum officii definitio est. Possumus autem, ut hic intelligitur, ita definire. Officium est, vnicuiq; personæ congruens & debita actio, attributa secundum ciuitatis & domus mores, ac vniuscuiusq; delecti sibi vitæ cursus intentionem siquidem & boni & mali viri officium hoc & illud dicere consueuimus. Quæ res ad vsum ciuilem) Non enim sibi orator concionatur, sed ciuibus, siue in foro, siue in senatu, siue in campo Martio dicat hoc est in omni causarum genere. Moribus ac legibus.) Mos est, ex quauis consuetudine vsurpata actio. Lex est, vt hic inquit, ratio summa, insita in natura, quæ iubet ea quæ facienda sunt, prohibetque contraria. Eadem ratio cum est in hominis mente confirmata & confecta, lex est. itaque arbitrantur prudentiam esse legem, cuius ea vis vt recte facere iubeat, vetet delinquere. Eamq; rem illi Græco putant nomine, suum cuiq; tribuendo appellatam. Ego nostro a legendo. Nam vt illi æquitatis, sic nos intellectus vim in lege ponimus. & proprium tamen vtrū que legis est. Quod si ita recte dicitur. vt mihi quidem plerunque videri solet, a lege ducendū est iuris exordium. Ea est. n. naturæ vis, ea mens ratioque prudentis, ea iuris atq; iniuriæ regula: sed quoniam in populari ratione omnis nostra versatur oratio, populariter interdū loqui necesse erit, & eam legem, quæ scripto sancit quod vult, aut iubendo, aut uetādo, vt vulgus, appellare. Hæc Cicero in libro cuius index de legibus est. Cum assensione auditorum, quoad eius fieri poterit.) Nam cum finis sit oratoris, vt ipse alibi dixit, persuadere dictione, qui poterit nisi auditores dicenti assentiantur, id facere? Quoad eius fieri poterit.) ἐλλειπτικῶς dictum, vt in Plutarchi figuris, quas conuertimus in Latinum, scripsimus. Nam quoad eius vim vel facultatem fieri poterit, plenum fuit. Ergo ita dictum sit intelligamus. Est autem horum verborum hic sensus: Orationis officium est. de his rebus, quæ res ad ciuium vtilitatem, pro consuetudine ac rogationibus, quæ leges appellantur, constitutæ sunt dicere, quantum in ipso fuerit, ad persuadendum. Quod enim facere debet orator, officium dicimus oratoris: finem vero, persuadere dictione, sicut medici officium, curare apposite ad sanandum: finem, sanare curatione. Tria genera sunt quæ recipere debet orator, demonstratiuum, deliberatiuum, iudiciale.) Id enim eruditissimi, qui de hac facultate præcepta dederunt, pene omnes fatentur, sed cur ea, & tot sint causarum genera, alii alias afferunt rationes. siquidem alii vnum, quod ad delectationem conue-

DE ORATORIS OFFICIO, ET GENERIBVS CAVSARVM.

RATORIS officium est, de his rebus posse dicere, quæ res ad usum ciuilem moribus ac legibus constitutæ sunt, cum assensione auditorum, quoad eius fieri poterit. Tria sunt genera causarū, quæ recipere debet orator; demonstratiuum, deliberatiuum, iudiciale. Demonstratiuum est quod tribuitur in alicuius certæ personæ laudem. uel uituperationem. Deliberatiuum est, quod in cōsultatione positum, habet in se suasionem & dissuasionem. Iudiciale est, quod positum in controuersia habet accusationem aut petitionem cum defensione. Nunc quas res oratorem habere oporteat, docebimus: deinde quomodo causas tractari conueniat, ostendemus. Oportet igitur in oratore esse inuentionem, dispositionem. elocutionem, memoriam, & pronunciationem Inuentio, est excogitatio rerum uerarum aut uerisimilium, quæ causam probabilem reddant. Dispositio, est ordo, & distributio rerum, quæ demonstrant quid quibus in locis sit collocandum. Eloqutio, est idoneorum uerborum & sententiarum ad inuentionem accommodatio. Memoria, est firma animi rerum, & uerborum dispositionis perceptio, Pronunciatio, est uocis, & uultus, & gestus moderatio cum uenustate. Hæc omnia tribus modis assequi poterimus; arte, imitatione, exercitatione. Ars, est præceptio, quæ dat certam uiam rationemque dicendi. Imitatio, est qua impellimur cum diligenti ratione, ut aliquorū similes in dicendo uelimus esse. Exercitatio est assiduus usus consuetudoque dicendi.

Quoniam igitur demonstratum est, quas causas oratorẽ recipere, quasq; res habere conueniret: nunc, quemadmodum ad orationem possint oratoris officia accomodari, dicendum uidetur: Inuentio in sex partes orationis consumitur, in exordium, narrationem, diuisionem, confirmationem, confutationem, conclusionem. Exordium est principium orationis per quod animus auditoris, uel iudicis cõstituitur, uel apparatur ad audiendum. Narratio est rerũ gestarum aut perinde ut gestarum expositio. Diuisio est per quam aperimus quid conueniat, quid in controuersia sit, & per quam exponimus quibus de rebus sumus dicturi. Confirmatio est nostrorum argumentorum expositio cum asseueratione. Confutatio est contrariorum locorum dissolutio. Conclusio est artificiosus terminus orationis: Nunc, quoniam una cum oratoris officiis, quo res cognitu facilior esset, producti sumus, ut de orationis partibus loqueremur. & eas ad inuentionis ratione accõmodaremus, de exordio primo dicendum uidetur.

niat, esse aiunt: alterumq, quod cõsilium accipiat, tertium quod de causis iudicet. Alii, quod cum omne oratoris officium aut in iudiciis sit, aut extra iudicia: eorum de quibus iudicio quæritur, manifestum esse genus iudiciale. Ea quæ ad iudicem non veniant, aut præsens tempus, aut futurum habere aiunt. Atqui præsentia laudamus: aut uituperamus, sicut de præteritis iudicamus, de futuris deliberamus. Tria ergo tantum videri possunt. Item, omnia de quibus dicendum est, aut certa sint necesse est, aut dubia. Certa, vt cuique est animus, laudat, aut culpat. Ex dubiis, partim nobis, ipsis ad eligendum sunt libera de his deliberatur: partim aliorum sniæ commissa, de his lite contenditur. Nam hortari, debitori, queri, mitigare, concitare, cõsolari, desolari, cõciliare, terrere, cõfirmare, præcipere, obscure dicta interpretari, narrare, deprecari, gratias agere, gratulari, obiurgare, maledicere, describere, mãdare, renunciare, optare, opinari, docere, delectare, augere, minuere, & id genus alia, quibus cõponendis cõcitandisve affectibus aĩos audientium fingere cõsueuimus, tribus illis cãrũ, generibus cõia esse cognoscuntur. Tria genera sunt quæ recipere debet orator: deliberatiuum, demonstratiuum, iudiciale)Causa, vt Apollodorus definit, est negotium oibus suis partibus spectans ad quæstionem: aut, causa est negotium, cuius finis est cõtrouersia. Negotium porro sic definit: Negotium est cõgregatio personarum, locorum, temporum, cãrum, modorum, casuum, factorum, instrumentorum, sermonum scriptorum, & non scriptorum. Isocrates ait cãm esse aut qõnem finitam ciuilem, aut controuersiam in personarum factorumq; complexu. Cicero autem in Topicis inquit: Causa certis personis, temporibus, locis, actionibus, negotiis cernitur: aut in omnibus, aut in plerisq; eorum. Huiusmodi igitur causarum, quas suscipere oratorem oportet. tria omnino sunt genera: Demonstratiuum, deliberatiuum, & iudiciale. Demonstratiuum genus est, quod tribuitur in alicuius certæ personæ laudem uel vituperium.) Demõstratiuum genus cãrum, in quo laus vituperatioq; continetur. Laudatiuum tum Cicero alibi, tum & alii appellarunt: sed vtraque huius rei appellatio ex Græcis effluxit. Illi enim id genus modo ἐγκωμιαστικόν, modo ἐπιδεικτικὸν appellarunt. Demonstratiuum quidem, q multum ostentationis habere videatur: Laudatiuum autem q in laudibus plurimum habeat operæ.

Deliberatiuum est, quod positum in consultatione habet in se suasionem & dissuasionem.) In præceptis de Inuentione, hoc genus ita definit: Deliberatiuum est, quod positum in disceptatione ciuili habet in se sententiæ dictionem. Sensu tamen inter se non differunt. Iudiciale est quod positum in controuersia, habet accusationem in se, aut petitionẽ cum defensione.) In Rhetoricis de Inuentione definit hoc modo: Iudiciale est, quod positum in iudicio, habet in se accusationem & defensionem. aut petitionem & recusationem. Ex his autem tribus causarum generibus, materia constat oratoris. Siquidem aut auscultator est rei, sententiæq; moderator, ita vt delectetur, qđ demonstratiuum genus est: aut ita, vt statuat aliquid. statuit autem de præteritis, vt iudex: hinc iudiciale. aut de futuris, vt senatus, hinc deliberatiuum genus appellatur. Quascunq; enim res sibi proponit orator, eæ in his tribus generibus inueniuntur. Delectationem in exornatione, quæ demonstratiui est generis: in iudicio aut seuitiam aut clementiam iudicis: in suasione, aut spem, aut reformidationem deliberantis habet. Itaque cum in his singulis rhetorica tota sit, quia & inuentionem & dispositionem & elocutionem & memoriam vnumquodq; horum desiderat: non forsitan absurde quidam genera ea tria Rhetorices dicere, q̃ causarum maluerunt. Oportet igitur in oratore esse inuentionem, dispositionem, elocutionem, memoriam, pronunciationem.) Omnis orandi ratio, vt plurimi maximiq; authores tradiderũt, quinq; partibus constat inuentione, dispositione, elocutione, memoria, pronunciatione, siue actione, utroq; enim modo dicitur. Omnis uero sermo, quantũcunq; habere uis, quo quidem voluntas nostra explicatur, habet rem & verba, necesse est. At oratio longior, plura exisbit nõ enim tãtum refert quid aut quo modo dicat, sed etiam quo loco. Opus ergo est & dispositione. sed neq; omnia quæ re postulat dicere, neq; suo quæque loco poterimus nisi adiuuante memoria. qua propter ea quoq; pars quarta erit. Verum & hæc cuncta, corrũpit, ac propemodũ perdit, indecora uel voce vel gestu pronũciatio. huic ergo tribuẽdus fuit necessario quitus locus. His adiecerunt quidam sextam partem, ita vt inuentioni iudicium subnecterent, quia primum esset inuenire, deinde iudicare. Sed quo pacto inuenisse quispiam dicetur, si contraria, cõmunia, stulta, iudicio euitare nesciuerit? Itaq; sicut alii iudiciũ inuentioni subiiciunt, ita alii tribus permixtum partibus esse voluerunt. quod neque dispositio sine eo, neq; elocutio aut pronunciatio sine iudicio esse posit.

LONGOLIVS.

Oratoris officium.) Quod Cicero officium, id Aristo. ἔργον id est opus appellat. Sed lõge amplius officium Arist. oratori assignauit, tradita definitiõe, ab effectibus & fine, cum diceret, Rhetoricem esse uim quandam artificiosam persuadendi in unaquaq; re. Sed nos cum Halicarnasseo dicimus officium Rhetoris vel oratoris, vt hic a Cicerone definitum est, esse maxime proprium & principalissimum officium. Nam etsi philosophus artificiosa quadam facultate persuadet, id non ut rhetor agit. sed vt philosophus. Tria sunt genera causarum. De horum differentia, post Fabium eleganter disserit Laur. Valla, in Apologia contra Raudensem. Libet tamen obiter & aliud discrimen perelegans, a Græcis animaduersum addere. Aiunt enim, iudicialem speciem ex irascibili parte animæ prodiisse, cum scilicet quilibet homo vel accusetur, vel excusetur: deliberatiuam ex appetibili, cum scilicet delibera e uolens de re aliqua vt plurimum in eam deliberationem feratur, quam mouerit appetitus, persuasus a ratione demonstratiuam ex rationabili, cum videlicet quicunque vtitur laude vel vituperatione, afferat, de vtroq; rationes. Sed & vt singula hæc genera suos fines habent, iudiciale quidem equum & iustum (iudex enim ad æquitatem respectum habens sedet & iudicat) deliberatiuum autem vtilitatem, demonstratiuum autem bonum: ita & sua loca habent, prætorium iudicialis species, deliberatiua senatum, demonstratiua theatrũ vel ecclesiam. Quod attribuitur, &c.) Attribuitur, inquit id q tota in attributis, hoc est, circunstantiis consistit eius tractatio.

Oportet igitur.) Transitio ad partes officii. Accommodatio.) id est, commoda ordinatio. Pronuntiatio est, &c.) Pronuntiationem videri poterat non satis perfecte definisse, cum id non solum agat, verum in proferendo, vt & nomen testatur, tota propemodum consistat, nisi præcipuas in gestibus moderandis partes haberet. quare pleraq; omnia exemplaria & Vocis in definitione addunt. Quasq; res habere cõueniat.) Alias, Oporteat. Confutatio est contrariorum locorum dissolutio.) Addunt aliqui, Cum destructione: ignorantes, & Græcis ἀναλύειν, & Romanis dissoluere idem significare subinde quod destituere.

ASCENSIVS.

Oratoris officium &c. Quia vt dicit diuus Augustinus in præfatione qõnum in heptatheucum. Nõnulla pars inuentionis ẽ nosse quid queras: ideo author cõscripturus, quæ ad rõnẽ dicẽdi faciãt, scribit officium oratoris, at eo cognito

gnito studeat adipisci, quæ ad id sint necessaria, siue quibus frostra darentur præcepta dicendi. Nam Rhetoris non est docere quid loquaris: sed qui hoc est quomodo sicut Horatius in arte. poetica non docuit quid scribas, sed qui monuit tamen dicens: Rem tibi socraticæ poterunt ostendere chartæ. Prælibat præterea quæ in initiis scientiarum inquiri solent, videlicet quod rhetorices sint subiectum circa quod versetur, quod prægnitum quodammodo esse oportet: dicit itaque q officium oratoris est.i.ad eum qui futurus est orator maxime spectat (dicitur enim officium vel ab efficiendo eo q quisque quod officii sui est maxime facere debet, vel ab ob & facio: ob autem dicit contra, & propter: vnde officio.i.noceo. quasi contra id quod facere debeam, facio, & tamē officium meum est ꝓpter quod faciendum factus sum. vt officium aratoris arare, scriptoris scribere: discipuli discere, rhetoris docere. Oratoris vt hic dicit) posse dicere.i.esse idoneum & potentem ad dicendum (Ad hoc autem vt opus aliquot perficiatur ab opifice, tria concurrunt, velle, scire, & posse, quæ interdum distincta sunt, vt si rusticus bonis cruribus saltare non didicerit, saltare quodam modo potest & sæpe vult, sed nescit. Contra qui bonus erat saltator se crura fregerit, scit quidem & forte velit sed non potest. Sæpe autem bonus saltator potest & scit saltare sed non saltat, quia non vult.) Verū hoc loco posse dicere quodāmodo ea tria includit, quia non videtur posse qui nescit artem dicendi: nec qui scit continuo potest si non habet facundiam. firmum latus memoriam & cætera ad orationem necessaria, quia vero orator non semper orat, hoc est non semper dicit, ideo non dicit q oratoris officium est dicere, sed posse dicere.q.d.quando velit) de his rebus quæ res (Signa puer modum loquendi antecedens videlicet sæpe a Cice. cum relatiuo repeti, vt Valla etiam obseruauit) sunt constitutæ.i.simul statutæ: & cōprobatæ moribus.i.laudata consuetudine & legibus. (Ita enim solet iudicium ferri aut iuxta consuetudinem suæ cuiusq; ciuitatis. aut iuxta leges publicas) ad usum.i.vtilitatem ciuilem.i.ciuium simul commorantium in vnis mœnibus, oportet ergo vt noscat consuetudinem leges & priuilegia ciuitatis in qua orabit: aut causam dicet: neq; id adhuc est officium plenum oratoris, imo iurisconsulti, vnde addit cum assensione: hoc est assensu auditorū quoad eius. i. quatenus id fieri poterit. Quia sicut non est in medio semper releuetur, vt æger. Sic non est in oratore etiam perfecto, vt semper persuadeat, & ad assensum inducat, quia interdum auditor male affectus est, interdum ab aduersario persuasus, interdum res non est persuasibilis. Nota puer idem esse assensum & assensionem. Assentaria autē esse adulatoris. Signet præter locutionem illam quoad eius. Vnde sciat aduerbia sæpe pro nominum casum regere: vt eo temeritatis peruenit.i. ad id temeritatis: aut ad eam temeritatem, & quoad eius, id est, quatenus id &c. Leges poterit non potuerit. Tria sunt &c.) Proposuit subiectum in genere quod nunc diuidit per spēs dicēs. Tria sunt genera causarum quæ genera orator debet recipere, scilicet, ab litigatore ut a se tractanda (quia sunt & alia a græcis illis superfluę tradita quæ reiicere potest. Notabis quod Valla admonuit oratores in declaratione antedicti rarissime ponere illas grāmaticorum particulas.s.aut videlicet, vt hoc loco dicat grāmaticus videlicet.) Demōstratiuum quod dicitur a demonstrando quia Demonstrat alicui inesse laudem vel vituperium, vnde & grāmatici solent vocare regimen demonstrationis assentiæ in his vir magnæ probitatis aut improbitatis detestandæ. Deliberatiuum quod a deliberando nomen sumpsit. Et iudiciale, quod a iudicio seu a iudicando deductum est. Vnde demonstratiuum est quod attribuitur, id est, applicatur: in.i.ad laudem vel vituperium alicuius personæ certæ.i.singularis quia in deliberatiuo agitur etiam de laudando aut vituperando statu publico, vnde deliberatiuum est, qđ positum in consultatione, id est, deliberatione & communi disquisitione expedientis an non expedientis habet in se suasionem & dissuasionem. Suasionem si videatur in expediens de quo cōsultatur, dissuasionem, si expediens. Caue legas per suasionem, non enim penes oratorem est, vt semper persuadeat. nam persuadere est inducere assensum. Iudiciale est quod positum in controuersia.i. disputatione & deceptatione, habet in se accusationem, vt in causa criminali, & petitionem, vt in ca cā ciuili, & vtra.ꝫ pertinent ad actionem cum defensione quæ pertinet ad reum. Nam omnis siue iuste, siue iniuste postulans & vocans alium in ius, dicitur actor, oīs vocatus in ius licet innocens sit, aut nihil debeat vocatur reus. Nunc quas res &c.) Dicit quinq; esse partes oratori necessarias, quas quo ordine exerceat enumerat. Nam qui apte de re quapiam dicere vult oportet primo loco habeat inuentionem.i. vt inueniat & excogitet dicenda. Deinde dispositionem vt ea debito ordine distribuat. Nam in principio fere locari solent grauia quæ auditorem excitent, & in fine ea repeti quæ maxime ad rem faciant in medio quæ minoris sint momenti. Tum elocutionem.i.elegantem idoneorum verborum & sententiarum ad inuenta accōmodationem. Tum memoriam, qua præmeditata repetit. Demū pronunciationem cum gestibus debitis. has autem partes graphice definit, vt cum ordine patebit qui talis est. Nunc .i.deinceps docebimus quas res, aut res quas oporteat oratorem habere. Deinde ostendemus quomodo conueniat has causas.i.quinq; partes officii oratori tractari i.exerceri. Igitur cōtinuatiua est vox.q.d.vt proximum equamur oportet inuentionem dispositionem, elocutionem, memoriam et pronūciationem esse in oratore. Deinde describens eas dicit. Inuentio est excogitatio rerum verarum aut verisimilium, quæ reddāt .i.efficiant, causam.s.quam agimus, probabilem.i.verisimilem aut probabilem seu apparuerīt veram. veruntamen si orator est vir bonus dicendi peritus vt a Catone describitur. Non excogitabit verisimilia quæ tamē sciet non esse vera, ad decipiendum sed vt reus criminis absoluatur licitum videtur interdū verbis plausibilibus vti. Dispositio est ordo & distributio rerum. s. excogitarum, aut inuentarum, quæ. s. distributio aut dispositio demonstret quid quisq;.i.in singulis locis sit collocādum, aut quid & quibus locis sit locandum. Elocutio est accommodatio.i.applicatio verborum idoneorum: & sententiarum sup. idonearum, ad inuentionē.i. res inuentas & excogitatas. Memoria est firma perceptio.i.compræhensio.s.actiua animi, & passiua rerum.i.sententiarum, & verborum dispositionis.i. quæ per dispositionem prius erant distributa. Vbi notabis puer cum Valla Cic. sæpe genitiuos actiue & passiue significantes simul dare vni regenti: vt hoc loco perceptio animi est actiua: quia animus percipit. Perceptio rerum & verborum passiua, quia res & verba percipiuntur. Pronunciatio est moderatio.i temperatio & modificatio cum venustate.i.quæ sit decora & venusta, vocis.s.pronunciantis vt nunc sit aspera nunc lenis & suo accentu enunciata, vultus vt nunc sit tristis & seuerus, nunc lætus & facilis & gestus.s.manū, capitis & cæterorū membrorum. Hæc omnia &c. quia difficile videtur tot res posse obseruare, & prius dixerat se nō facturum more græcorum qui artem difficiliorem reddebant, dat vestra earum adipiscendi dicens, Nos poterimus assequi.i.adipisci & obtinere hæc omnia.s.supradicta, tribus rebus, videlicet arte, imitatione, & exercitatione, quas describit addens. Ars est præceptio.i.institutio & doctrina quæ dat certam viam, quæ pro. i. rationem dicendi; vt quæ in hoc li. traduntur & a Quin. in libris de institutione oratoria. Imitatio est qua impellimur diligenti ratione i.consideratione vt valeamus esse similes aliquorum.s.quos nobis imitandos proposuerimus: similes dico in dicendo.i.forma dicendi. Exercitatio est assiduus vsus & consuetudo dicendi. Quæ tria ēt bono ordine describuntur, nā primo dicere oportet aliquam artem, deinde deligere quem imitemur: & demum nos exercitare in his quæ didicim⁹: non enim decenter possemus nos ponere quem imitemur sine arte, alioquin tam malum quam bonum imitemur, nec excitare nos in arte & imitatione nisi illis præhabitis. Quoniam igitur demonstratū est.) Facto epilogo dictorū, diuidit inuentionem in sex partes, quas suo ordine positas definit. Nam qui perorate contendit sæpe vtitur exordio ad efficiendum auditorem beneuolum, docilē & attentum. Deinde narratione rei gestæ aut perinde ac gestæ. Tum diuisione qua discernit quæ ad causam suam tractaturus sit & quæ non. Tum suorum confirmatione, tū ab aduersario assumptorum aut assumendorum confutatione. Ac demū cōclusione, quā repetitis capitibus principalibus pro se iudicandū esse concludit. Ordo est. Igitur quoniam demonstratum est, quas causas oporteat oratorem recipere. i. vt orator recipiat, quia dictum est q demonstratiuam, deliberatiuam & iudicialem, & quasq;.i.quas (sunt enim quæ partes qualq;) res conueniat oratorem habere quia demonstratū est q quinq; inuentionem, dispositionem &c. Videtur nunc dicendum quemad-

modū officia oratoris.s.inuenire disponere &c.possint accommodari ad orationem.i. applicari ad rationem dicendi & exerceri, aut poni in executione. Inuentio consumitur.i.euacuatur in sex partes orationis.i.dum sex partes orationis explentur, videlicet in exordium, narrationē, diuisionē, cōfirmationem, cōfutationem, & cōclusionē. Exordium est principium orationis, per qď principium aīus.i.affectus auditoris, vt in senatu, aut concione, aut iudicis: vt foro iudiciali, constituitur.i.disponitur afficitur, aut instruitur, aut apparatur.i.magnifice præparatur ad audiendum, quia beneuolum, attentū & docile efficere solet. Narratio est expō.i.clara recitatio, rerū gestarū.i.publice factarū, aut administratarū aut perinde.i. aut se habentiū vt gestarū.i.tanquā sint gestæ, licet gestæ reuera non sint. Diuisio est per quā aperimus.i. manifestamus (nō dicit quia ne fiat eiusdem vocale hiatus) quid conueniat.i.de quo consentiunt litigantes, & quid sit in controuersia.i.in dissensione, & per quā exponimus de quibus rebus sumus locuturi, quid declamatores seu prædicatores verbi diuini obseruare solent, frustra ā͞t additur a quibusdā & discōueniat, quia idē est in cōtrouersia eē & disconuenire. Verbi gratia si aduersarius dicat Clodium a Milone occisum iniustissime aut iniquissime, poterit Milonis defensor postquā narrauerit rē gestam.i.cædem Clodii diuidere & dicere, duo igitur aduersarius assumpsit. Clodium, videlicet occisum esse & iniustissime, primū quidē inficiari non possum, neq; id infestū nolim. Secūdum autē pernego. Iustissime enim occisum assero quid post ea cōfirmationem probabit, & per cōfutationem seu refutationē aduersarii argumēta dissoluet. vnde confirmatio est expō.i.declaratio nostrorū argumētorum.i.nostrarū probationū, aut nostrorū mediorum ad probandum assumptorū cū asseueratione.i.assertione q̄ vera sint Confutatio est dissolutio.i.inualidatio & improbatio locorum cōtrariorum.i.ab aduersario adductorū. Cōclusio est termin⁹ i.finis artificiosus.i.ex arte factus, orationis.i dicendi orationis i.dicendi oratoriæ. Nunc quoniam &c. hinc sumendum. Putē initium tituli de quatuor gn̄ibus cārum. Nam certum est Cice. nō sic distinxisse, vt distincta videmus capita. Ordo aūt est. Nūc i. deinceps: qm̄ nos ꝑducti sumus, vt loqueremur de partibus orationis, vna.i.simul cū officiis oratoris, quo.i.vt res esset facilior cognitu.i.ad cognoscendū, aut vt cognoscatur, & ꝑducti, i.ad hoc perducti sumus, vt accomodaremus eas.s.partes orationis ad inuentionem, videtur dicendum sup. esse primo de exordio. Incipiens autem de exordio dicere: ait.

CAPIDVRVS defensor

Causa posita, genus causæ est considerandum. Genera causarum sunt quatuor, honestum turpe, dubium, humile.) In libris de Inuentione, Sex inquit esse oino partes orōnis nobis videntur, Exordium, narratio, partitio, cōfirmatio, reprehensio, cōclusio: sed ab hac diuisione non differt. At subiungit. Genera cārum sunt, honestū, admirabile: humile, anceps, obscurum.i.

ἔνδοξον, ἄδοξον, ἀμφίδοξον, παράδοξον, δυσπαρακολούθητον. i. honestū: humile, dubiū vel anceps, admirabile, obscurū. Hīc admirabile, qď & obscurū, tacuit turpe aūt adiecit. Hoc aūt ideo fecit: qď diuersos sequebatur authores, & vtraq; per generū enumeratio ei ꝓbabilis visa est. Hermagorā.n.in illis, in his iuniores secutus est Cice. Vnde & illa vetera, & hæc noua a vulgarib Rhetorica noiatur. Admirabile genus causæ vocant, qď est præter opinionē hoīm constitutū. In ancipiti maxime beneuolū iudicē, in obscuro docilē, in humili attētum parare debemus. Nā honestum est, quod ad conciliationē satis per se valet. admirabili & turpi remediis opus est. Sed hic iam aliquibus succurrā op᷑, qui quærent quid sit q̄ supra Cic. dixit, genera cārum tria esse, demonstratiuum, deliberatiuum iudiciale: hic rursus genera cārum quinque esse dicat. Hic Victorinus. Res multæ, inquit, sint quarū una substantia: reliquæ accidunt. Itaq; cū substantiæ acciderit vna qualitas, pōt & alia accidere: sed quæ nō sit i eodē genere, in quo pria qualitas fuit. vtputa si dicas, foliorū gn̄a duo sunt, de mēbrana & de charta. Hic solū sūba ē: accessit ei vna qualitas, mēbrana & charta. Pōt tn̄ eidē substantiæ, vel folio, alia qualitas accidere, quæ nō sit in eodē genere, i quo pria qualitas: vt si dicas: foliorū genera sunt tria, est oblongū, est latū, & est quadratū. Quare si circa primā qualitatē numerus diuisionis variet͏ur, vitium est: sin aūt in eadē substantia circa alias qualitates numerus diuisionis varietur. nō est vitium, vt hic ait. Primū cārum tria genera sunt. Cā hic substantia est, accidit ei vna qualitas, vt sit demonstratiuum genus, deliberatiuum iudiciale. Deinde ait, quinq; causarum sunt genera: Licet eadē sit substantia, alia tn̄ ei qualitas accidit. In iudiciali.n.sine alio quocūq; genere causæ, inuenitur & honestū causæ genus, & admirabile, & humile, & anceps, & obscurū. Sed victorinus id mihi nō admodū, quid sit, aperuisse quidē videtur. Nā ois cā aut in lite est, aut extra litē est. Si in lite, iudicialis: si extra litē, aut in consultationē venit, qď est deliberationis. aut ꝓut nobis libido fuerit laudam⁹ vituperamusve, quod est generis demonstratiui. At illa alia siue quatuor, siue quinq; sint, nō sunt nisi procemii, quæ est vna pars orationis: nec cōmunia ambarū partium, veluti tria illa, quæ prius recensuimus Est.n.

iudicialis

Causa posita, quo commodius exordiri possimus, genus causæ est considerandum.

Genera causarum sunt quatuor: honestum, turpe, dubium, humile. Honestum causæ genus putatur, cum aut id defendimus, quod ab omnibus defendēdum uidetur, aut id oppugnamus, quod ab omnibus uidetur oppugnari debere, ut pro uiro forti contra parricidā. Turpe genus causæ intelligitur, cum aut honesta res oppugnatur, aut defenditur turpis. Dubium genus est, cum habet in se causa honestatis & turpitudinis partem. Humile genus est, cū contempta res affertur. Cum hæc ita sint, conueniet exordiorum rationem ad omne genus causæ accōmodari.

iudicialis cōmunis actoris & rei, vt Milonis & Clodianorum: vtraq; siquidē iudicialis noiat. Similiter deliberatiua, vt Creandus ne sit Cos. Augustus, an nō, quia puer. Cōis quoq; demonstratiua, vbi Catonē Cicero laudat. C. Iulius Cæsar vituperat. At in exordio secus quodammodo fit: vt pro viro forti contra parricidam, causa erit iudicialis: & hæc tam ad parricidam: pertinet, quā ad virū fortē. ergo vna erit amborū. In procemio aūt diuersa nam sua cuiusq; erit: altera viri fortis altera parricidæ. illa quidē honesta, quæ ꝓ viro forti: & eo honestior, qď contra parricidā. hæc vero turpis, qď pro parricida: & eo turpior qď contra virum fortē. Sunt itaque duæ causæ, & inter se plurimum differentes, vt cōes nullo modo eē possint. Nec vero hæc causæ honestas, aut turpitudo, ad cām illam quæ lis est, & controuersia, in qua iudicium pendet, aliquid pertinet. Sed quædā hoium habita opinio de actoris parte, vel rei: quod partem hanc honestam esse existimant, illā turpē. ideo qď orator, cum intelligit partē quā tuetur laborare īfamia, apud iudices cæterosve expurgat īfamiā, cōciliatq; eorū aios ad bene sperandū de cā quā acturus est. Et quantum fieri potest, contrahit in exordio bn̄uolentiam sibi & ab aduersario alienat: quo de probatione ipsius causæ, in qua iudicium oē pendet, de iure nostro bene, de aduersario male opinentur.

LONGOLIVS.

Genera causarum sunt quatuor.) Et supra Cice. genera cārum quædā recēsuit: sed illa vt præcipuas materiā & negotiorū partes, hæc vero vt partiū illarū partes. Qua de re lege Victorinū. Quidā vero vt hanc amphibologiā fugiant, superiora ista nō cārum, sed dicendi & ciuilium qōnū genera vocant.

ASCENSIVS.

Causa posita.i. postq̄ cā erit cōstituta, cōsiderdū ē gen⁹ i.qualitas, aut, spēs cāæ, quo.i.ideo: vt possum⁹ exordiri cōmodius, sed fere in idē recidit. Genera cārū. Vt distinctius, & ita clarius institutū suū prosequatur diuidit rursus cās ꝑ aliā rōnē, vtpote ꝑ alia accidentia, quo circa nō est incōueniēs, si prius tria genera cārum posuerint, & nunc quatuor, quia nō diuidit cām ꝑ eadē mēbra, sed ꝑ alia: sicut nō est inueniens in grāmatica, si nomē diuidat ꝑ qualitatē in propriū & appellatiuū, & ꝑ figurā. in simplex. cōpositū & decōpositū vn̄ in hæc quatuor mēbra diuidi possunt singula tria prædictorū generum, & econuerso singula horum quatuor in illa tria. Nā in demonstratiuo aliud est honestum aliud turpe, aliud humile, aliud dubiū, & similiter in deliberatiuo & iudiciali. Et ecōuerso in turpi genere, aliud est demonstratiuum, aliud deliberatiuū aliud iudiciale, & ita in reliquis. Vnde non est inconueniens

eandem

eandem rem diuidere in plura, & in pauciora membra secundum varios respectus. Sed videtur inconuenientius q̃ quam rem hic in quatuor diuidit alibi in quinq; diuisit, nam aut hæc diuisio iminuta, aut illa superflua videtur. Verum sciemus omnem diuisionem, aut esse bimembrem primo loco, aut esse reducibilem ad bimembrem, aut (si detur medium) ad trimembrem. Verum quia oppositorum eadem est disciplina, satis est alterum eorum expressisse. Verbi gratia. Dicamus genera causarum esse tria; honestum dubium et humile, sub honesto intelligetur turpe, & sub humili admirabile: & ex vtrisq; rursum ē anceps, aut dubium. vnde vt grãmaticis satis faciamus, dicamus sic. Omne genus causæ, aut honestatem includit, & dicitur honestum, aut turpitudinem & dicitur turpe, aut vtranq;, & dicitur dubium. anceps seu mixtū. Et rursus: Omne genus causæ, aut includit rē sublimē & admirabilem, & dicitur admirabile, aut homilem & contemptam, & dicitur humile: aut ex vtraq; constat & diceretur dubium, sed raro reperitur. Sunt ergo in virtute, vt ita loquar duæ diuisiones, quarum prior trimembris, videlicet. Cārū. aliud honestū, aliud torpe, aliud dubium. Secunda potius bimēbris. s. Cārū aliud admirabile aliud humile Nam non facile inuenias hic dubium. In hac ergo diuisione sub humili cōprehenditur admirabile, quod alibi ponit, & illic sub honesto cōprehenditur turpe: & sic vtrobiq; erunt quinq; mēbra. Ordo est. Genera cārum sunt quatuor sup. cum eorum oppositis, honestum, turpe, dubium, quæ vnā faciunt diuisionem, & humile sup. & admirabile cum dubio interea quæ faciunt secundam. Describens autem singula membra dicit. Genus causæ putatur honestum, cum. i. quando nos, aut defendimus

fendimus (.i. aliquis defendit: frequenter enim loquitur Cicer. in prima persona pro quamuis.) id quod videtur defendendum ab omnibus, aut oppugnamus, id quod videtur debere oppugnari ab omnibus, vt cum nos supp. oramus pro viro forti contra parricidam. i. occisorem patris: aut alterius liberi hominis, sed præcipue de parentela, vt aiunt. videtur enim vir fortis ab omnibus defendendus, & parricida ab omnibus oppugnandus, Genus causæ intelligitur turpe. supp. tum cum aut res honesta oppugnatur, aut defenditur turpis, ut si oremus pro parricida contra virum fortem. Genus causæ est dubium. i. mixtum, & anceps, ac incertum vtri parti addicatur cū habet in se cām honestatis, & partem turpitudinis. vt si homo libertinus patronum suum domicidam defenderit contra adulterum, honestum est q̃ patronum defendit, & q̃ adulterum oppugnat, sed turpe est q̃ homicidam defendit. Gen⁹ est humile: aut dicamus in singulis, vt verba iacent. Humile gen⁹ causæ est, cum res contempta. i. vilis & contemptibilis antefert .i. extollitur, aut fertur ante auditorem, vt si pro re agraria, aut frumentaria, aut pro priuati hominis soppellectili domestica orauerit. Et econtrario. Sublime ac admirabile genus causæ est dum res admirabilis antefertur. vt libertas pub. aut restitutio regis alicuius in regnum, aut quid simile. Difficile autem, vt dixi esset inuenire in quo sint admirabile & humile admixta, nisi respectu diuersorum: vt si pauperem contra regē defendas, aut controuerso. Cum hæc ita sint. I. cum constet quatuor, aut quinq; esse gña cārū. conueniet. i. dicens, & cōueniens erit rōnem exordiorū accōmodari. i. applicari: ad oē gen⁹ causæ, ita vt pro varietate generis cārum varie sumatur exordiū.

CAPIDVRVS.

EXordiorū duo sūt gña.) Qd' pric. Latine vel exordiū dr, maiore qdā rōnē Græcos, προοίμιον noiasse. Quinti. putat q̃ nō initiū tantūmō significent, illi satis clare partē hāc eē ati ingressum eius de quo dicēdū est ostendant. Nā siue ppterea q̃ οἴμη cātus est, & citharœdi pauca illa quæ aā q̃ legitimū certamē inchoēt, emerēdi fauoris gīa canūt, proœ. cognominarunt, oratores quoq; ea quæ priusq̃ cām exordiant, ad cōciliandos sibi iudicū aīos ploquunt, eadē appellatione signarunt: siue quod οἴμην, viam Græci appellēt, id qd' ante ingressum rei ponit, sic vocare ē institutū. Est ēt vbi proœ vniuscuiusq; rei vocemus pricipium. Sin Iuuenalis in primo Satyrarū: Miseræ cognosce procemia rixæ. Nā quod iam pene in omnibus legitur codicibus. Cognosce præmia rixæ: corruptū est, vt facile est lectu cognoscere: Et Insinuatio, quæ ἔφοδος noiatur.) Epos, vt in Artis poeticæ. Horatii scripsimus, carmen dr heroicum, & declinatur sicut Chaos. Epodi autē dr̄ versus, quolibet metro scripti, & sequētes clausulas habētes particularum ipsorū versuū: qles sūt Epodi, Horatii, in quibus singulis uersibus singulæ clausulæ adiiciuntur: vt, Nox erat, & cœlo fulgebat luna sereno. Deinde, Interminora: &, Altera iam territur bellis ciuilibus ætas. Deinde Suis & ipsa Roma virib⁹ ruit. & quæcūq; sunt similes dictiq; epodi συνεκδοχικῶς, a partib⁹ versuum, quæ legitimis uersibus ἐπᾳδόμεναι. i. accinuntur.

Est

DE EXORDIIS

EXordiorū duo sunt genera, pricipium: quod Græce προοίμιον appellatur: & insinuatio, quæ ἔφοδος nominatur. Principium, est cum statim auditoris animum nobis idoneum reddimus ad audiendū. Id ita sumitur, ut attentos, ut dociles, ut beneuolos auditores habere possimus. Si genus causæ dubium habebimus, a beneuolentia principium constituemus, ne quid illa turpitudinis pars, nobis obesse posit. Sin humile genus erit causæ faciemus attentos. Sin turpe genus causæ erit, insinuatione utemur, de qua posterius dicemus: nisi quid nacti fuerimus, quare aduersarios criminādo beneuolentiā captare possimus. Sin honestū causæ genus erit, licebit recte uel uti, uel nō uti pricipio. si uti uolumus, aut id oportebit ostēdere, quare causa sit honesta, aut breuiter, quib. de rebus simus dicturi, exponere: si principio uti nolemur, a lege, a scriptura, aut ab aliquo firmissimo nostræ causæ adiuuento principium capere oportebit. Quoniā igitur docilem, beneuolum, attētum habere auditorē uolumus, quō quidq; eorum confici possit, aperiemus. Dociles auditores habere poterimus, si summam causæ breuiter exponemus, & si attentos eos faciemus. nam docilis est is, qui attente uult audire. Attentos habebimus, si pollicebimur nos de rebus magnis, nouis, inusitatis uerba facturos, aut de iis rebus, quæ ad rempu pertineant, aut ad eos ipsos, qui audirent: aut ad deorum īmortalium religionem: pietatē: & si rogabimus ut attente audiant: & si numero exponemus res de quibus sumus dicturi. Beneuolos auditores facere quatuor modis possumus: a nostra, ab aduersariorū: ab auditorū psona, et a rebus ipsis. A nostra psona bñuolētiā cōtrahemus: si officiū nostrū sine arrogātia laudabimus: aut in rempub. quales fuerimus: aut in parentes aut in amicos: aut in eos ipsos qui audiūt: aliquid refe-

Est ēt epodos, vt & Demetrius Triclinius exponit, cātus apud Græcos, vno in loco consistens: cum strophe a dextro, antistrophe a sinistro fit. cuiusmodi est apud Pidarū. Epodos ēt insinuatio noiatur, ab ἐπὶ propōne efictum nomē, quod est supra, et ᾠδὴ cantus: siquidem penultima producta est. Nā si sit correpta, ephodos diceret. Exordiorum duo sunt genera, pricipium, qd' Græce προοίμιον appellatur, & insinuatio, quæ ἔφοδος noiat.) In præceptis de Inuentione inquit: Igit exordiū in duas partes diuiditur, in pricipium, & insinuationē. Principiū est oro, pspicue & protinus pficiens auditorē beneuolū, aut docilē, aut attentū. Insinuatio est oro, quadā dissimulatione & circuitione obscure subiens auditoris aīum. Id ita sumitur, vt attētos, aut beneuolos, vt dociles auditores hre possim⁹.) Principiū. inquit, ē, vbi stati quæ dr̄, & ex psonis sumūtur, & ex rebus ipsis. Rerū aūt tria sunt genera, vt amice, vt intelligenter, vt attēte audiamor. Quorū primus locus in personis nr̄is, disceptatorū, aduersarioꝝ ē, quib⁹ initia bñuolentiæ cumulādæ cā cōparantur, aut meritis nr̄is, aut dignitate, aut aliquo genere virtutis, & maxime generalis officii, iustitiæ, fidei: contrariisq; reb⁹ in aduersarios cōferendis, & cū his qui disceptāt aliqua coniurationis causa, aut spe significanda. & si in nos aliqua odia offensionis sint collata, ea tollendo, minuendove aut dilendo, aut extenuando, aut cōpēsando, aut deprecādo. Intelligenter autē, vt audia-

mur etiam attente, a rebus ipsis ordiendum est. Sed facilime auditor discit, & quid agatur intelligit, si complectare a principio gen' naturā ꝑ causæ, si diuidas: si definias, si neq; prudentiā eius impedias cōfusione partiū, nec memoriā multitudine. Vt attente etiam audiantur, trium rerū aliquam sequemur, nā aut magna quædā proponemus, aut necessaria, aut coniuncta cum ipsis apud quos res agitur. Si genus causæ dubium habebim', a beneuolentia principium constituemus, nequid turpitudinis pars illa nobis obesse posit. Si humile erit genus causæ, faciemus attentos. Si turpe erit genus causæ, insinuatione vtendum est: de qua posterius dicemus: nisi quid nacti erimus, quare aduersarios criminando, beneuolentiam capere posimus. Si honestum genus causæ erit, licebit recte vel vti, vel non vti principio.) Vbi de Inuentione differit, quinq; illa genera ita tractat. In admirabili, inquit, genere causæ, si non omnino infesti auditores erunt, principio beneuolentiam comparare licebit. Sin erunt vehementer abalienati, confugere necesse erit ad insinuationem. nam ab iratis si perspicue pax & beneuolentia appetitur, non modo ea non inuenitur, sed augetur atq; inflammatur odium. In humili autem genere causæ, contemptionis tollendæ causa necesse est attētum efficere auditorem. Anceps genus est causæ, si dubiam iudicationem habebit, ab ipsa iudicatione exordiendum est: sin autem partem turpitudinis, partem honestatis habebit, beneuolentiam captare oportebit, vt in genus honestum causa translata videatur. Cum autem erit honestum causæ genus, vel præteriri pricipium poterit: vel si commodum fuerit, aut a narratione incipiemus, aut a lege, aut ab aliqua firmissima ratione nostræ dictionis sin vti principio placebit, beneuolentiæ partibus vtendum est, vt id quod est honestum augeatur. In obscuro causæ genere, per principium dociles auditores efficere oportebit. Dociles auditores hēre poterim' si summam causæ breuiter exponemus: & si attentos eos faciemus. nā docilis est is qui attente vult audire.) In libris de Inuentione. Dociles auditores, inquit, faciemus, si aperte & breuiter summam causæ exponemus: hoc est, in quo consistat cōtrouersia. Nam & cum docilem velis facere, simul attentum facias oportet. Nam is est maxime docilis, qui attentissime est paratus audire. Dociles auditores

remus, dum modo hæc omnia ad eam ipsam rem, de qua agitur, sint accōmodata. uē si nostra incōmoda proferemus, inopiā solitudinem, calamitatē. Et si orabimus, ut nobis sint auxilio, & si simul ostendemus in aliis spē nos habere noluisse. Ab aduersariorum persona beneuolētia captabitur, si eos in odium, in inuidiam, in contemptionē adducemus. In odium rapiemus, si quid eorū spurce, superbe, perfidiose, crudeliter, confidenter, malitiose factū proferemus. in inuidiam trahemus, si uim, si potētiam, factionē diuitias, incontinentiam, nobilitatē, clientelas, hospitiū, sodalitatem affinitates aduersariorum proferemus, et his adiumentis magis, q̃ ueritati eos confidere aperiemus. In contēptionem adducemus, si inertiam, ignauiam, desidiā, luxuriam aduersariorum proferemus. Ab auditorū persona beneuolentia colligetur, si res eorum fortiter, sapiēter, mansuete, magnifice iudicatas proferemus, & si quæ de his existimatio, quæ iudicii expectatio sit, aperiemus. A rebus ipsis beneuolum' efficiemus auditorem si nostrā cām laudando extollemus, & aduersariorū per cōtentionē deprimemus. Deinceps de insinuatione aperiendū est.

Tria sunt tempora, quibus principio uti nō possumus, quæ diligenter sunt consideranda, aut cum turpem causam habemus, hoc est,) cum ipsa res animū auditoris a nobis alienat, aut cum animus auditoris persuasus esse uidetur ab his, qui ante contradixerunt, aut cum defessus est eos audiendo, qui ante dixerūt. Si causa turpitudinem habebit, exordiri poterimus his rationibus, hominem non rem, aut rem, nō hominem spectari oportere, non placere nobis ipsis quæ facta dicantur ab aduersariis, et esse indigna aut nefaria. Deinde cum rem diu auxerimus. nihil simile a nobis factum ostendemus, aut aliquorum iudicium de simili cā, aut de eadē, aut de minore, aut de maiore ꝓferemus. Deinde ad nostrā cām pedetentim accedemus, & similitudinē conferemus. Itē si negabimus nos de aduersariis, aut de aliqua re dicturos et tñ occulte dicemus interiectione uerborū. Si persuasus auditor fuerit, id est, si oratio aduersariorū auditoribus fecerit fidē: neq; .n. nō facile scire poterimus, quoniam nō sumus nescii, quibus rebu s iles fieri soleat. Ergo si finem factā putabimus. his nos rebus insinuabimus ad cām, si de eo, quod aduersarii firmissimum sibi adiumontū putarint, primū nos dicturos pollicebimur, aut ab aduersarii dicto exordiemur, & ab eo maxime, quod ille nuperrime dixerit, aut dubitatione utemur, quid potissimū dicamus, aut cui loco primū respondeamus cū admiratione. Si defessi erūt audiendo, exordiri poterimus ab aliqua re, quæ risum mouere possit, ab apologo, a fabula uerisimili, imitatione, deprauatiōe, inuersione, ambiguo, abiectione, suspicione, irrisione, stultitia, exuperatione, collatione, literarū mutatione, præterea expectatione, similitudine, nouitate, historia, uersu, aut ab alicuius interpellatiōe aut irrisione. & si ꝓmiserimus al ter, ac parati fuerim', nos eē dicturos, nos nō eodē mō, ut cæteri soleāt, uerba facturos, q̄ 1 alii soleāt, q̄d nos facturi sumus, breuiter exponemus. Inter insinuationē et principiū hoc interest, q̄ principiū eiusmodi debet esse, ut statim apertis rōnibus, quibus præscripsimus, aut beneuolū, aut attētū, aut docilē faciamus auditorē. At insinuatio

facere poterimus, si summam causæ breuiter exponemus, & si attentos eos facimus. nam docilis est ille. (hoc est, ea in quibus consistit controuersia, de qua dicturi sumus, quod poetæ etiam, tum docilitatis, tum attentionis causa obseruant. Hac enim ratione & Homer' in Illiade & Odyssea, & Virgilius in Georgicis & in Aeneide, cæteriq; poetæ insignes exordia composuerunt. Attentos habebimus, si pollicebimur nos de rebus magnis, nouis, inusitatis, verba facturos.) In libris de Inuentione: Attentos, inquit, faciemus si demonstrabimus ea quæ dicturi erim', magna, noua, incredibilia esse: aut ad omnes, aut ad eos qui audient, aut ad aliquos illustres homines, aut ad deos immortales, aut ad summam reipublicæ pertinere: & si pollicebimur nos breui nostram causam demonstraturos, atque exponemus iudicationem, aut iudicationes, si plures erunt. Attentos habebimus, si pollicebimur nos de rebus magnis.) Vt Virgilius. Maius opus moueo. Nouis, inusitatis, verba facturos.) Si noua, inquit, nos dicturos esse dicam'. Vt Virgilius.

Tentanda via est: qua me quoque possim.
Tollere humo, victorq; virū volitare per ora.

Et totus ille locus qui sequitur.

Aut de rebus his quæ ad rempublicam pertinent, aut ad eos ipsos qui audirent.) Quod sæpe Cice. facit, vt dicat id de quo agatur, non solum ad reum, sed ad omnium fortunas pertinere.

Ad deorum immortalium religionem.) Vt cum ipse Cicer dicit: Iudicio deorum immortalium, testimonio senatus, cōsensu Italiæ, confessione inimicorum, beneficio diuino, immortaliq; vestro, maxime iator Quirites. Ad deos enim pertinere, q̄ cum expulsus esset, dicebat.

Aut si rogabimus vt attente audiant.) Vt rursus Festus:

Inde facta tuæ sint mentis acumina Lector,
Sudorisq; mei patulo cape carmina rictu.

Et pulcherrime in quarto Georgicon Virgilius.

Hanc etiam Mecœnas aspice partem.
Admiranda tibi leuium spectacula rerum,
Magnanimosq; duces, totiusq; ex ordine gentis.
Mores & studia & populos & prælia dicam.

Et si numero exponemus res de quib' dicturi sumus.) Vt in superiore Virgili exemplo patet, vt & ipse quoq; Cicero in Cluentiana,

eiusmodi debet esse: ut occulte per dissimulationem eadem illa omnia conficiamus, ut ad eandem cõmoditatem in dicendi opere uenire possimus. Verum hæ tres utilitates tã etsi in tota oratione sunt comparandæ, hoc est, ut auditores sese perpetuo nobis attentos, dociles, beneuolos præbeant, tamen id per exordium causæ maxime comparandum est. Nunc ne quando uitioso exordio utamur, quæ uitia uitanda sunt, docebo. In exordienda causa seruandum est, ut lenis sit sermo, ut usitata uerborum consuetudo, ut non apparata esse uideatur oratio. Vitiosum exordium, est quod in plures causas potest accõmodari, quod uulgare dicitur. Item uitiosum est, quo nihilominus aduersarius potest uti, quod commune appellatur. Item illud, quo leuiter commutato aduersarius poterit uti ex contrario. Item uitiosum est, quod nimium apparatis uerbis compositum est, aut nimis longum est: & quod non ex ipsa causa natum uidetur, quod separatum uocatur: in quo & traslatũ cõcluditur, ut propriẽ cohæreat cũ narratione: et qd' neq; beneuolũ, neq; docilẽ, neq; attentũ facit auditorẽ. De exordio satis dictum est. deinceps ad narrationem transeamus.

tiam, cum inquit. Animaduerti iudices omnem accusatoris orationem in duas diuisam esse partes: quarum altera inuiti & magnopere cõfidere uidebatur inuidia inueterata iudicii Iuniani altera tantummodo consuetudinis causa timidæ & diffidenter attingere rationem beneficii terminom. Beneuolos auditores quatuor modis facere poterimus: a nostra, ab aduersariorum, ab auditorum persona, et a rebus ipsis.)In libris de Inuẽtione: Beneuolentia, inquit, quatuor ex locis comparatur: a nostra, ab aduersariorum, a iudicum persona, ab ipsa causa. A nostra, si de nostris factis & officiis sine arrogantia dicemus, si crimina illata, & aliquas minus honestas suspiciones iniectas diluemus: si quæ commoda acciderint, aut que instent difficultates, proferemus, si prece & obsecratione humili ac supplici vtemur. Ab aduersariorum autem, si eos aut in odium, aut inuidiam, aut in contemptionem adducemus. In odium ducentur, si quod eorum spurce, superbe, crudeliter maliciose factum proferetur: Inuidiam, si uis eorum, potentia, diuitiæ, cognatio, pecuniæ proferentur, atq; eorum vsus arrogans & intollerabilis, vt his rebus magis videantur quam causæ confidere. In contemptionem adducentur, si eorum inertia, negligentia, ignauia. desidiosum studium, & luxuriosum ocium proferetur. Ab auditorum persona beneuolentia captabitur, si res ab his fortiter, sapienter, mansuete, gestæ ꝑferentur, vt neq; assentatio nimia significetur: & si de his quã honesta existimatio, quantaq; eorum iudicii & authoritatis expectatio sit ostenditur. A rebus ipsis, si nostram causam laudãdo extollemus, aduersariorum causam per contemptionem deprimemus. Beneuolos auditores quatuor modis facere poterimus.)Beneuolentiã aut a personis ducim⁹ aut a causis accipimus. Sed ꝑsonarũ est, ut pleriq; crediderunt, triplex rõ: ex nobis ex aduersario ex iudice. A nostra persona beneuolentiam contrahem⁹, si nostrum officium sine arrogantia laudabimus.)Quale illud pro A. Licinio. Si quid est in me ingenii iudices, quod sentio quam sit exiguum, aut si qua exercitatio dicendi, in qua non inficior mediocriter me esse versatum, aut si huiusmodi rei ratio aliqua, ab optimarũ artium studiis ac disciplinæ perfecta, a qua ego nullum confiteor ætati meæ tempus abhorruisse: earum rerum omnium vel in primis hic A. Licinius fructum a me repetere proprio iure suo debet. Aut in remp. aut in parentes, aut in amicos, aut in eos ipsos qui audiunt.)Quales fuerimus ostendemus, dũ hæc quæ oĩa nostro officio facta cõmemoramus, ad causam pertineant. Quale illud pro L. Flacco: cũ in maximis periculis huius vrbis atq; imperii, grauissimo atq; acerbissimo reipublicæ casu socio atq; auditore consiliorũ periculorumq; meorum L. Flacco, cædem a nobis, coniugibus, liberis nostris, vastitatem a templis, delubris, urbe, Italia depellebam, sperabam Iudices honoris potius L. Flacci me auditorẽ futurum, quam miseriarum deprecatorem. Quod.n. esset præmium dignitatis, quod P.R. cum huius maioribus, semper detulisset, huic denegaret. Aut in rempu. quales fuerimus.)Qd' nostra intersit & necessitate cõmotos, ad hanc rem accessisse dicamus. Vt pro C. Rabirio. Et si Quirites non est meæ consuetudinis, initio dicendi rõnem reddere, qua de causa quẽq; defendam, propterea quod cum oĩbus ciuibus in eorum periculis semper satis mihi iustam causam necessitudinis esse duxi. tamẽ in hac defensione capitis, famæ, fortunarũq; oĩum C. Rabirii, ponenda ratio uidetur officii mei, propterea quod quæ iustissima causa est mihi, eadem vobis ad absoluendum videri debet. nam mecum amicitiæ vetustas, tum dignitas hominis, tũ ratio humanitatis, tum meæ uitæ perpetua consuetudo, ad C. Rabirium defendendum est adhortata. At uero vt id facerem: salus reipublicæ, consulare officium, consulatus deinde ipse mihi vna nobiscum cum salute reipublicæ commendatus, cogit. Item si nostra incommoda proferemus, inopiam solitudinem, calamitatem, &c.)quibus per commiserationem beneuolentia captatur: quod tamen sine nimia amplificatione faciemus. In hoc enim exordium ab oratione differt, quod quæ in exordio attinguntur, in oratione amplissime exaggerantur: idque aut a persona alterius: quem defendimus, fiet: aut nostra. alterius persona, huiusmodi pro P. Sylla est exordium. Maxime vellem iudices vt P. Sylla & antea dignitatis suæ splendorem obtinuisset, & post calamitatem acceptã modestiæ fructum aliquem potuisset percipere. Sed quoniam ita tulit casus infestus vt amplissimo in honore tum communi ambitionis inuidia, tum singulari Antronii odio veteretur, & in his pristinæ, fortunæ reliquis miseris & afflictis, tamen haberet quosdam, quorum animos ne supplicio quidem suo satiare posset, quamquam huius incommodis magnam animo molestiam capio, tamen in cæteris malis facile patior oblatum mihi tempus, in quo boni viri lenitatem, misericordiamque notam omnibus quondam, nunc quasi interimissam agnoscerent. Aut si orabimus, vt nobis sint auxilio, & simul ostendemus, nos in aliis spem noluisse habere.)Quale illud Ciceronis exordium ad equites, antequam pelleretur in exilium, in quo etiam a persona sua beneuolentiam captat. Si quando inimicorum impetum propulsare ac propellere cupistis, defendite nunc uniuersi vnum, qui ne omnes occideritis, ardore flammæ conflagraretis, mei capitis periculo non dubitaui prouidere. nam quem virtutis gloria cum summa laude ad cœlum extulit, eundem inimicorum inuidia indignissime oppressum deprimit ad supplicium. Si liberorum conceptam dulcedinem animo inclusam continetis, nolite eo velle carere, qui charissimam vestram procreationem sibi esse duxit. Est enim liberale officium, serere beneficium, vt metere possis fructum fidei. Conducit in loco debitum retribuere: illic enim animi voluntas propensa comprobatur, hic memoria collaudatur. Itaq; si omnibus graue seruitutis iugum esse debet, in libertate educatis, sit is animis vestris acceptissimus, qui a vestro corpore iugum acerbissimum repulit seruitutis. Et si maiores uestri eos imperatores, qui militum uirtute hostium fregerunt furorem, iucundiss. fructu libertatis reconciliato, non solum statuis dignos putauerunt, sed etiam æterna triumphi laude decorarunt: tum uos eum consulẽ qui non militum presenti fortitudine, sed sua eximia animi virtute hostilẽ ciuium mentem senatus authoritate uindicauit. existimate vobis retinendum esse in ciuitate. Si quæ beneficia singulis ciuibus priuatimq; dantur, ea solent his esse fructuosa a quibus sunt profecta, iure & merito possum ego vos ad defensionem meæ salutis adhortari, quos conseruaui vniuersos. Ab aduersariorum persona beneuolẽtiam captabimus, si eos in odium & inuidiã, in contemptionem adducemus. In odium rapiemus, si quid eorum spurce, superbe, perfidiose, crudeliter, confidenter, maliciose, flagitiose factum proferemus.)Velut ipse in Salustium. Ea demum magna voluptas est tibi, Crispe Salusti æqualem ac parem verbis vitam agere neque quicquam tam obscenum dicere, cui non ab initio pueritiæ omni genere facinoris ætas tua respondeat, vt omnis oratio moribus cõsonet. Neq; enim qui ita viuit vt tu, aliter ac tu loqui potest: neq; qui tam illoto sermone vtitur, vita honestior est. Quo me vertam P.C. vnde initium sumam? maius enim mihi dicendi onus imponitur,

quo notior est vterq; nostrum. Quod si autem de mea uita atque rebus nostris huic conuiciatori respondebo, inuidia gloriam consequitur: aut si huius facta, mores, omnem ætatem nudauero, in idem uitium incidam procacitatis, quod huic obiicio. In inuidiam trahemus, si uim, si potentiam, si factionem, diuitias, incontinentiam, nobilitatem, clientelas, hospicium, sodalitium, affinitatem aduersariorum proferemus.) Quale illud pro P. Quintio. Quæ res in ciuitate quæ plurimum possunt, hæ contra nos ambæ faciunt hoc tẽpore: summa gratia, & eloquentia. quarum alteram C. Aquili vereor, alteram metuo: eloquentia Q. Hortensii, ne me dicendo impediat, non nihil vereor: gratia Sexti Neuii, ne Quintio noceat, id vero nõ mediocriter pertimesco: nec hoc tantopere quærendum videtur, hæc summa in illis esse, si in nobis essent saltem mediocria. Verum ita res se habet, ut ego qui nec usu satis, & ingenio parum possum, cum patrono disertissimo comparer, & P. Quintius, cuius tenues opes, nullæ facultates, exiguæ amicorũ copiæ sunt, cum aduersario gratiosissimo cõtendat. In contemptionem adducemus, si ignauiam, inertiam, desidiam, luxuriam aduersariorum proferemus.) Quale illud in Vatinium testem principium est. Si tua tantũmodo, Vatini, quid indignitas postularet, spectare uoluissem, fecissem id quod his uehementer placebat, ut te, cuius testimonium propter turpitudinẽ vitæ, sordesq; domesticas nullius momenti putaretur, tacitus dimitterem. Nemo enim borum te refutandum, vt grauem aduersarium: aut ita rogandum, ut religiosum testem arbitrabatur. sed fui paulo in te intemperatior fortasse quam debui: odio.n. tui, in quo & si omnes propter tuum in me scelus superare debeo, tamen ab omnibus pene uincor, sic sum incitatus, ut cum te non minus contẽnerem, quam odissem, tamẽ uexatum potius quam despectum uellem, dimitterem. Ab auditorum persona beneuolentia capitatur, si res illorũ fortiter, sapiẽter. &c.) Quale Darii illud, apud Q. Curtium: Si cum ignauis & plurimis, qualẽcunq; uitam honesta morte æstimantibus, fortuna iunxisset, tacerem potius quam frustra uerba consumerem. sed maiore quam uellem documento, & uirtutem uestram expertus, magis etiam cõniti debeo, vt dignus talibus amicis sim, quam dubitare an vestris similis adhuc sitis Si res eorum fortiter, sapienter, mãsuete, magnifice iudicatas proferemus.) Vt ipse Cicero. Si Patres Conscripti, vestris in me imortalib⁹, fratrem q; meum liberosq; nostros meritis parum nobis cumulate gratias egero, queso obtestor q;, ne vitæ nostræ potius quam magnitudini uestrorum beneficiorum id tribuendũ putetis. Quæ tanta enim potest existere vbertas ingenii? quæ tanta dicendi copia? quod tam diuinum atq; incredibile genus orationis? quo quisquam possit uestra in nos uniuersa promerita, non dicam complecti orando, sed percensere enumerando? qui mihi fratrem optatissimum, me fratri amãtissimo, liberis nostris parentes, nobis liberos, qui dignitatem, qui ordinem, qui fortunas, qui amplissimam republicam, qui patriam, qua nihil potest esse iucundius: qui deniq; nosmetipsos nobis reddidistis. Quod.n. tempus erit unq̃, quo uestrorum in nos beneficiorum memoria ac fama moriantur? Si quæ de his existimatio quæ iudicii expectatio sit aperiemus.) Quale Apuleii illud de Magia. Certus equidem eram, proq; uero obtineam maxime, Claudi, quiq; in consilio estis, Sicinium Aemilianum sane notissimæ temeritatis accusationem nostri prius apud te cœptam, quam apud se cognitam, penuria criminum solis conuiciis impleturum: quippe insimulari quiuis innocens potest, reuinci nisi nocens non potest. Quo ego uno præcipue confisus, gratulor medius fidius, quod mihi copia & facultas te iudice obtigit purgandæ apud imperitos philosophiæ. A rebus ipsis beneuolũ faciemus auditorem, si causam nostrã laudando extollemus, & aduersarium per contẽptionem deprimemus.) Quale quarti est huius libri totum omnino exordium. Tria sunt tempora, quibus vti principio non possumus, quæ diligẽter sunt consideranda. aut cum turpem causam habemus, hoc est, cum ipsa res animum auditoris alienat a nobis: aut cum animus auditoris persuasus videtur ab his esse, qui ante contra dixerũt.) In aliis præceptis Rhetoricis: Insinuatione igitur vtendũ, inquit, est, cũ admirabile genus causæ est, hoc est, vt ante diximus, cum aius auditoris infestus est. id autem tribus ex causis fit maxime. si aut inest in ipsa causa quædam turpitudo: aut ab his qui ante dixerũt, iam quidam auditori persuasum videtur: aut eo tempore locus dicendi non datur, cum iam illi quos audire oportet, defessi sunt audiendo. Nam ex hac quoque re non minus quam ex primis duabus in oratore nonnunquam animus aoditoris offenditur. Docuit supra Cicero, in principiis tria a nobis adhibenda esse, ut aut beneuolos, aut attentos, aut dociles faciamus auditores. Idem & in insinuatione faciendum est: sed secus, in principiis enim id aperte faciemus: in insinuatione autem occulte, & quibusdam circuitionis, nec in alio causæ genere, nisi in admirabili. per quod etiam turpe datur intelligi, vt supra ex eius interpretatione colligi satis potuit, & tũc cum audientium animi erunt uehementer offensi: ostenditque quibus potissimum rebus offensos iudicum animos possim⁹ agnoscere. Si causa turpitudinem habebit, exordiri poterimus his ratioonibus: & quæ sequontur.) In aliis præceptis: Si causæ inquit, turpitudo contrahet offensionem, aut pro eo homine in quo offenditur, alium hominem qui diligitur interponi oportet: aut pro re in qua offenditur, aliam rem quæ probatur: aut pro re hominem, aut pro hoĩe rem, ut ab eo quod odit ad id quod diligit, auditoris animus traducatur: & dissimulare id te defensurum quod æstimeris. Deinde cum iam melior factus erit auditor, ingredi Pedetentim in defensionem, & dicere ea quæ indignentur aduersarii, tibi quoque indigna uideri. Deinde cum leniteris eum qui audiet, demonstrare nihil pertinere eorum ad te, & negare te quicquam de aduersariis esse dicturum, neq; hoc, neque illud, ut neq; aperte lædas eos qui diliguntur: & tamen id obscure faciens, quoad possis alienes ab eis auditorum uoluntatem, & aliquorum iudicium simili de re, aut authoritatem proferre imitatione dignam. Deinde aut eandem, aut consimilem, aut maiorem aut minorem agi rem, in præsenti demonstrare. Hic, Turpis aut res erit, inquit, aut persona. si persona turpis fuerit, aut alium hoiem subiicies, qui amatur: aut rem pro persona. Deniq; si res turpis fuerit, aut aliã rẽ quæ honesta ẽ subiicies, aut pro re hoĩes. Illic uero dicit, si genus turpe sit, hominem non rẽ, aut rem nõ hominem spectari debere, dicendum nobis. Hæc igitur præcepta ab illis pene nihil in hoc differũt: sed nobis subaudiendum est, si vtrunq; turpe fuerit, & res & persona, commodum esse causas non suscipere: tamen si quid leuiter turpe fuerit, posse suscipi: deinde adiicere, ea quæ aduersariis displiceant, tibi etiam displicere: sed nihil horum ad tuum negocium pertinere, mirariq; te dicas, cur tam fœtida dicant: & occulte de aduersariis detrahendo rem amplificabimus. Deinde, inquit, de simili negocio aliquorum iudicum afferre oportebit exemplum, ne nouum id esse uideatur. Animaduertẽdum hic est, vt in insinuatione quatuor locis præceperit beneuolentiam comparari posse: id est, ab ipsa causa, a nostra persona, ab aduersariorum, a iudicum. A causa dixit posse beneuolentiam comparari, vbi ait hominem non rem, aut rem, non hominem spectari oportere. A nostra persona, cũ ait: aut non placere nobis ipsis quæ facta dicantur ab aduersariis & esse indigna, aut nefaria. Deinde pedetentim cum rem auxerimus, nihil simile nobis factum esse ostendemus. Ab aduersariorum vero persona quemadmodum beneuolentiam comparemus ostendit, cum ait: Item si negabimus nos de aduersariis aut de aliqua re dicturos, & tamen occulte dicemus interiectione uerborum. Postremo docet, vt a iudicum persona beneuolentiam comparemus, cum ait: Aut aliquorum iudicum de simili causa aut de eadem, aut de minori, aut de maiori proferemus. Verum quod ait, ac simili causa, aut de minori, aut de maiori, imitatione dignum est, vt post exemplum facienda sit comparatio. Comparatio porro nunc a pari, nunc a maiori, nunc a minori fiat necesse est. His igitur rationibus ostendit, si per causæ turpitudinem auditores offensi extitissent, quibus modis ab his possit beneuolentia comparari. Si persuasus auditor fuerit, id est, si oratio aduersariorum auditoribus fidem fecerit: neq; enim non facile scire poterimus, quoniam non simus nescii quibus reb⁹ fides fieri soleat. Ergo si fidem factam putabimus, his nos rebus insinuabimus ad causam, de eo quod aduersarii firmissimum sibi adiumentum putarint, primum nos dicturos pollicebimur, aut ab aduersarii dicto exordiemur, & ab eo maxime quod ille nuperrime dixerit: & quod sequitur.) In aliis preceptis ita reliquit. Sin oro aduersariorum fidẽ uidebitur auditorib⁹ fecisse, idq; ei qui intelligit quibus reb⁹ fides fiat, facile erit cognitu, op; aut de eo quod aduersarii sibi firmissimũ pu

tarint, & maxime hi qui audient probarint, primum te dicturum polliceri: aut ab aduersarii dicto exordiri, ab eo potissimum, quod ille nuperrime dixerit: aut dubitatione vti, quid primum dicas, aut cui potissimum loco respondeas, cum admiratione. Nam auditor cum eum quem aduersarii perturbatum putant oratione, videt animo firmissimo cōtradicere paratum, plerūq; se potius temere assensisse, quàm illum sine cā confidere arbitratur. Hoc dicit, si oratio aduersariorum dictis fidem fecerit, & ideo iudices videntur abalienari, tribus modis beneuolentiam comparamus: si aut ab eo argumento quod sibi firmissimum crediderāt aduersarii, te dicturum esse promitas: aut si ab eo dicto incipias, quod aduersarius nuper dixerit: aut si, inquit, cum admiratione dubites, cui potissimum respōdeas quaestioni. nec enim, inquit, cognitu difficile erit, an persuasus iam sit auditor: aut, inquit, cum risu respondētes hominis admirabimur audaciam. Hic Ciceronianis verbis Quintiliani adiiciam sententiam. Par est, & quid in hac re summi scripserint senserintq; oratores, auditores quoq; mecū intelligāt quod vtilissimum fore censuimus. Insinuatio, inquit, surrepit animis maxime, vbi frons causae nō satis honesta est, vel quia, res sit improba, vel quia hominibus parū probetur, aut facie quoq; ipsa praemitur, vel inuidiosa consistentis ex diuerso patroni aut patris, vel miserabilis senis, caeci, infantis. Et quidam, quibus aduersus haec modis sit medendum, verbosius tradūt, materiasq; ipsi sibi fingunt, & morem actionum persequūtur. Sed haec cum oriantur ex causis, quarum species consequi omnes non possumus, nisi generaliter comprehendantur, in infinitum sint extrahenda, quare singulis consilium cum propria ratione nascetur. Aliis in vniuersum praeceperimus, vt ab his quae laedunt, ad ea quae prosunt confugiamus. si causa laborabimus, persona subueniat: si psona, causa: si nihil quod nos adiuuet, erit quaeramus quid aduersarium laedat. nā ut optabile est: plus fauoris mereri: sic proximum, odii minus. In his quae negari non potuerint, elaborandum, vt aut minora q̄ dictum est aut alia mente facta, aut nihil ad praesentem quaestionem pertinere, aut emendari posse poenitentia. aut satis iam punita videantur. Idq; agere aduocato quàm litigatori facilius, quia & laudat sine arrogantiae crimine, & aliquando etiam utiliter reprehendere potest. Nam se quoq; moueri interim finget, vt pro Rabirio Posthumo Cicero, dū aditus sibi ad aures faciat: & authoritatem induat vera sentientis, quo magis credatur vel defendenti eadem, vel neganti. ideoq; hoc primum intuemur litigatoris an aduocati persona sit utendum, quoties vtrūque fieri potest. His etiam de causis insinuatione videtur opus esse si aduersarii actio iudicum animos occupauerit. Si defessi erunt audiendo, ab aliqua re quae risum mouere possit, exordiemur, & quae sequuntur.)In aliis preceptis ita reliquit: Sin auditoris studium defatigatio abalienabit a causa, te breuius q̄ paratus fueris esse dicturum, commodum est polliceri, nō imitaturum aduersariom. Sin res dabit, non inutile est ab aliqua re noua, aut ridicula incipere, aut ex tempore quae nata sit, quod genus strepitu, acclamatione: aut iam parata, quae vel apologum, vel fabulam, vel aliquam contineat irrisionem. aut si rei dignitas adimet iocandi facultatem, aliquid triste, nouum, horribile, non incommodum est statim inicere. Nam ut cibi satietas, & fastidium, aut subamara aliqua re releuatur, aut dulci mitigatur: sic animus defessus audiendo, aut admiratione integratur, aut risu renouatur. Si forte iudices defatigati fuerint multos audiendo, primū, inquit, captare beneuolentiam oportebit, rebus nouis, vel ridiculis, risum iudicibus mouentibus, sicut ab apologo, vel quacūq; fabula, quae proposito conducat nostro. Et hoc duplici modo: aut ex tempore, si forte clamor aut strepitus aliunde fuerit exortus: aut cogitatis, paratisq; literarum inuersione, & imitatione verborum, caeterisq; rebus quae nouitate aut iucunda inuentione animi quoquo modo suscitent audientes. Vrbanitas enim opportuna reficit animos, & vndecūq; petita iudicis voluptas leuat taedium. Praeterea si pollicebimur, nos breuius q̄ futuri eramus, esse dicturos, & aliter ac alii soleant. Exordiemur ab apologo, fabula, verisimili, imitatione, deprauatione, inuersione.)Fabulae sunt, quas fere videmus extitisse ex Phedris Medeis, Clytemnestris, aliisque similibus. Apologi sunt ex rebus humilibus compositae quaedam formae ac species ad viuendum: quales Aesopicae fabulae sunt, velut de mure & leone fabula. Verisimili) quia sunt & nullo modo verisimiles. Imitatione.)Si nos aliquem imitari, aut non imitari aduersarium detestando dicemus. Deprauatione.)deprauando quae ab aduersariis dicta vel facta sunt. Inuersione.)Inuertemus verba: vt, Pudicum ne vocem quem vos impudicum nostis, Ab ambiguo.)quod vtroq; versus capi possit, vt, insignis hic hodie factus est, nam ab hoc & clarum & infamem possimus annotare. Suspicione.)Vt si dicas, quot hic doli lateant adhuc nescitis? Irrisione.)cum aduersarii obiecta irridemus. Stultitia.)cum eosdem videri stultos, quod minus prudenter quae dixerint excogitarint, videri volumus. Exuperatione.) cum quae ipsi fecerint mala nostris antecedant, aut quae dixerunt longe exuperēt quae facta sunt, ac per hoc falsa esse deprehendantur. Collatione.)cum conferimus nostra cum aduersariis. Literarum mutatione.) vt Beneficium se contulisse refert, quod huic grande veneficium fuit. Praeterea expectatione.) Si expectandom aliquantum esse. Abiectione.)Si quid abiiciendum, quod minus verom sit. Similitudine.)Si simile, quod dicimus, alicui contigisse dicamus. Nouitate.) Si nouum & inusitatum, inauditumque item dicas quod adoersarii obiicient, aut quod poscant sibi.

Historia.)alicuius rei lepida narratione: Versu.)Vt pote in soluta oratione inusitato, neq; noua, euigilanter erigetur auditor. Aut ab alicuius interpellatione.) si quis loquentem interruperit. Aut irrisione.)si exhilarati consurgamus in aduersarium, illudq; plane tenendum in primis erit si negotii dignitas patietur, risum vel iocum moueri oportere. Sin tale fuerit negotium, vt nec iocandum, nec ridendum sit, a re aliqua tristi seueraq; incipere commodissimum esse. nam vt cibi fastidium nunc dulci re nunc subamara releuatur: ita audiendi studiom apud iudices nunc ridiculis rebus, nunc asperioribus redintegratur. sed iam quo insinuationis tractatio clarior fiat, exemplis, vt de principiis fecimus, quo modo, id poterimus, illustremus: idq; a principio ordiamur. Ait enim Cice. hominem non rem, aut rem non hominem, huiusmodi apud ipsum pro M. Coelio est. Si quis iudices forte nunc adsit ignarus legum iudiciorum, consuetudinis nostrae, miratur profecto quae sit tanta atrocitas huius causae quod diebus festis, ludisq; poblicis omnibus negotiis forensibus intermissis, vnum hoc iudicium exerceatur: nec dubitet quim tanti facinoris reus arguatur, ut eo neglecto ciuitas stare non possit. idem cum audiat esse legem, quae de seditiosis consceleratisq; ciuibus, qui armati senatū obsederunt, magistratibus vim attulerunt, rempublicam oppugnarunt, quotidie quaeri iubeat, legem non imploret: crime quod versetur in iudicio requirat, cum audiat nullum faciunt, nullā audaciam, nullam vim in iudicium vocari: sed adolescentem illustri ingenio, industria, gratia accusari ab eius filio, quem ipse in iudicium & vocet & vocarit, oppugnari autem opibus meretriciis. Hic licet animaduertere, vt a principio iudices occuparit, ne diebus festis, ludisq; publicis, turpe de aliquo fieri iudicium putent, & q̄ res turpis sit, tam honestum de quo diceretur videri posse: deinde vt docilitatem cum attentione captet, cum & crimen & criminis pondus explicet. Cum autem subiicit, Aut aliquorū iudicium de simili causa: huius apud ipsum, exemplum pro L. Cornelio hoc luculentissimum est si authoritates patronorum in iudiciis valent ab amplissimis viris: dicta L. Cornelii causa defensa est si vsus, a peritissimis viris: si ingenia, ab eloquentissimis: si studia, ab amicissimis & cum beneficiis cum L. Cornelio, tum maxima familiaritate coniunctis. Quae sunt igitur meae partes authoritatis tantae, quanta vos in me esse voluistis? vsus mediocris ingenii, minime voluntati parens, nam caeteris a quibus est defensus, hunc debere plurimū video. Ego quantum ei debeam, alio loco ostendam. principio orationis hoc oppono, me omnibus qui amici fuerunt saluti meae & dignitati, si minus ad ferendam gratiam satisfacere potuerimus, ad praedicandam & habendam certe satis esse facturum. Quae fuerit hesterno die Cn. Pompei grauitas in dicendo iudices, quae facultas, quae copia, non opinione tacita vestrorum animorum, sed perspicua admiratione declarari videbatur, nihil enim vnquam audiui quod mihi de iure subtilius dici videretur: nihil de memoria, nihil de more, de exemplis acutius, nihil peritius de foederibus, nihil de illustriore authoritate, de bellis, nihil de republica grauius, nihil de seipso modestius, nihil de causa crimine ornatius, vt iam mihi verum videatur illud esse quod nonnulli literati ac studiis doctri-

nisq; dediti, quasi quoddam incredibile dicere putabantur, ei qui omnes animo virtutes comprehendisset, omnia quæ vellet facile tractaret. Quæ enim in. L. Crasso potuit homine nato ad dicendi singularem quandam facultatem, si hanc causam ageret, maior esse vbertas, varietas, copia, quàm fuit in eo qui tantum impartire huic studio temporis, quantũ ipse qui a pueritia vsq; ad hanc ætatem a continuis bellis & victoriis cõquieuit, quo mihi difficilior est hic perorandi locus. Etenim ei succedo orationi, quæ non prætervecta sit aures vestras, sed in animis omnium penitus insederit, vt plus voluptatis ex recordatione illius orationis, q̃ non modo e mea, sed ex cuiuscunque oratione capere positis, sed mos est gerendus non modo Cornelio, cuius ego voluptati in eius periculis nullo modo deesse possum: sed etiam Cn. Pompeio, qui sui facti sui beneficii voluit me esse, vt apud eosdem vos iudices nuper alia causa fuerim, & prædicatorem & auctorem. Longiores in horum exẽplis exordiorum sumus, non quin intelligeremus, neminẽ qui præcepta det eloquentiæ, id prosequi: siquidem mõ suum ostẽdant ingenium, satis esse fortasis ducunt, cæterorum curã linquentes discentibus: sed vt rudibus adhuc hanc præceptionẽ oculis subiiciamus, & plus vtilitatis quã ostensionis afferamus, aut voluptatis. Ex hoc. n. Ciceronis initio, ante causæ expositionem, quanta iudicum ex Pompeii laudibus attentio cõparata sit, vt se non male fecisse si eam, quam Pompeius, defendendam causam complectatur facile cognosci potuit. Item si negabimus, nos aduersariis aut de aliqua re dicturos, & tamen occulte dicemus interiectione verborum.) Quale illud apud Q. Curtium ad Alexandrum. Tum Pœnus, Dii prohibeant, inquit, a nobis impias mentes. & profecto prohibent. Idem animus est tuis, qui semper fuit, ire quo iusseris, pugnare, periclitari, sanguine nostro cõmendare posteritati tuum nomen. Proinde si perseueras, inermes quoq; & nudi, & exangues vtcunq; orbi, cordi est, sequimur, vel antecedimus. sed si audire vis non fictas tuorum militum voces, verum necessitate vltima expressas &c. hic Pœnus nolle se contra Alexandri sententiam dicere professus, latenter tamen id insinuat. Aut ab aduersarii dicto exordiemur, aut ab eodem maxime quod ille nuperrime dixerit, aut dubitatione vtemur quid potissimum dicamus.) Tale Ciceronis pro Q. Ligario exordium est. Nouum crimen, C. Cæsar, & ante hunc diem inauditum propinquus meus ad te, Q. Tubero detulit, Q. Ligarium in Africa fuisse, idq; C. Pansa præstanti vir ingenio, fretus fortasse ea familiaritate quæ est ei tecum, ausus est confiteri. itaq; quo me vertam nescio. paratus enim veneram, cum tu id neq; per te scires, neq; aliunde audire potuisses, vt ignoratione tua ad hominis miseri salutem abuterer: sed quoniam diligentia inimici inuestigatum est, id quod latebat, confitendum est, vt opinor, præsertim cum meus necessarius C. Pansa fecerit, ut id iam integrum non esset: omissaq; controuersia omnis, oratio ad misericordiam tuam conferenda est, qua plurimi sunt conseruati, cum a te non liberationem culpæ, sed errati veniam impetrauissem. habes igitur Tubero, quod est accusatori maxime optandum, confitentẽ reum: sed hoc confitentẽ, se in ea parte fuisse, qua te virum omni laude dignum patrem tuum. Itaque prius de vestro delicto confiteamini necesse est, q̃ Ligarii vllam culpam reprehendatis. Videmus q̃ se imparatum ad hanc causam accessisse Cicero dissimulauerit, & quod in causa potissimum fuit. primum sumpserit confutandum, precibusq; et miseratione diluendum ad dubitationes præmittens. Ab aliqua re quæ risum mouere posit incipiemus.) Quale illud ipsius Ciceronis est, in Clodium. Hesterno die P. C. cum me & vestra dignitas, & frequentia equitum Romanorum, quibus senatus dabatur, magnopere commouisset, putaui mihi reprimẽdam esse P. Clodii impudicam pudicitiam, cum is publicanorũ causam stultissimis interrogationibus impediret, P. Tullioni Syro nauaret operam: atq; ei se, cui totus venierat, etiam vobis inspectantibus uendicaret. Itaq; hominem furentem exultantemq; continui, simul ac periculum iudicii intendi duobus ineptis verbis oẽm impetum gladiatoris, ferocitatemq; compressi. Attamen ignarus ille qui consules essent, exanguis atq; æstuans, se ex curia repente proripuit, cum quibusdam fractis iam atq; inanibus minis, & cum illis Pisoniani temporis Gabinianiq; terroribus, quem cũ egredientẽ in se quod cepissem, cepi equidem fructum maximum & ex consurrectione oium vestrum & ex comitatu publicanorum. Sed vecors repente sine suo vultu, sine colore sine voce constiterat, deinde respexit, & simul ad Cn. Lentulum consulem aspexit: concidit in curiæ pene limine. Videtis quanta arte, dum artem fugere videri vult, hæc enarrat: vulgari, eaq; humilitate compositionis, vt rem ipsam intueri nos quoq; videamur. Irrisione, stultitia.) Cuiusmodi illud. Iam ne sentis bellua, iam ne sentis quæ sit hominum querela frontis tuæ? nemo queritur, Syrum nescio quem de grege nouitiorum factum esse consulem: non. n. color iste seruilis, non pilosæ genæ, non dentes putridi deceperunt, oculi, supercilia frons. vultus deniq; totus, qui sermo quidam tacitus mentis est, hic in errorẽ homines impulit: hic eos quibus erat ignotus, decepit hos fefellit. hic in fraudem induxit, pauci ista tua luculenta vitia noramus, pauci tarditatẽ ingenii, stuporẽ, debilitatemq; linguæ: nunq̃ erat audita vox in foro, nonq̃ periculũ factũ aut militiæ, aut domi. obrepsisti ad honores errore hominum. cõmendatione famosarũ imaginũ. quarũ simile habes, nihil præter colorẽ. Collatione.) Vt illud. Si quantũ in agris locisq; desertis audacia põt, tantũ in foro atq; in iudiciis impudentia valeret, nõ minus in causa cederet A. Cecina Sex. Ebutii impudentiæ, q̃rũ in vi facienda cessit audaciæ. Historia.) Quale est. Cum multa, Pontifices, a maioribus nostris diuinitus inuenta atq; instituta sunt, cum nihil præclarius, q̃ quod vos eosdem & religionibus deorum imortalium, & summæ reipublicæ præesse voluerunt, vt amplissimi & clarissimi ciues rempublicam bene gerendo. Pontifices religiones religionibus sapienter interpretando, rempublicam conseruarent. Quod si ullo tempore magna causa sacerdotum P. R. iudicio ac potestate versata est, hæc profecto tanta est, ut omnis reipublicæ dignitas, omnium ciuium salus, vita, libertas, aræ, fasces, Dii penates, bona fortunæ, domicilia vestræ sapientiæ fidei potestatiq; cõmissa creditaq; esse videantur. Aut si pollicebimur aliter ac parati fuerimus, nos esse dicturos) Quale Ciceronis pro Ligario supra recensuimus exordium, quo præcepta de exordiendi rationibus clariora fierent:, exempla non quidem omnium subiecimus. quod cum immensa res sit, fieri non potest, & si fieri etiam posit, hoc onus hic sumere non liceat. satis enim vnicuiq; factum est, si iter commonstratum, cũ perpetuo dux & præuius esse non possim. Inter insinuationem & principium hoc interest.) Hoc dicit, principium ab insinuatione hoc differt, quod per principium aperte beneuolentiam attentionemq; captamus, & docilem facimus auditorẽ. insinuatione autem hæc omnia occulte, & per dissimulationẽ. deniq; hæc tria in exordio fieri diximus, non quin in tota oratione id fieri oporteat, sed q; in exordio plus cæteris partibus desideretur. In exordienda causa est obseruandum, ut leuis sit sermo, ut vsitata verborum consuetudo, ut non apparata oratio esse videatur.) In aliis præceptis rhetoricis, inquit. Exordium sententiarum & grauitatis plurimum debet habere, & omnino omnia quæ pertinent ad dignitatem, in se continere, proptereaq; id optime faciendum est, quod oratorem auditori maxime commendat, splendoris & festiuitatis & concinnitudinis minimũ, propterea q; ex his suspicio quædam apparationis atque artificiosæ diligentiæ nascitur. quæ maxime orationi fidem, oratori adimit authoritatem. In exordio, inquit, nihil splẽdidum, nihil diligenter accuratum habere debemus, ne ipsa dicendi diligentia diffidentiam negotii demonstremus. Veruntamen sententiarum grauitate refertum esse oportebit. Sed hic Quintiliani non prætereo sententiam, cum & ipse orator sit non contemnendus, & dicendi magister eruditissimus, ac præceptionum acutissima diligentia sua tantum emineat, quantum fortasse ipse Cicero dicendi facultate antecedat. Multum, inquit, gratiæ exordio inest, quod ab actione diuersæ partis materiam trahit, hoc ipso, quod non cõpositum domi, sed ibi atq; tunc natum, & facilitate famam ingenii auget, & facile simplicis sumptiq; ex proximo sermonis fidem quoq; acquirit, adeo vt etiam si reliqua scripta atq; elaborata sint, tamen plerique uideantur uideatur tota esse temporalis oratio, cuius initium nihil præparatum habuisse manifestum est. frequentissime vero procemium decebit, et sententiarum, & compositionis, & vocis, & vultus modestia, adeo ut in genere causæ etiam indubitabili fiducia seipsa nimium exercere non debeat, odit enim iudex litigantis securitatem, cumq; ius suum intelligat, tacitus reuerentiam postulat. Nec minus dili-

genter

genter, ne suspecti simus vlla parte, vitandum est: propter qd' minime ostētari debet in principijs cura. qua videtur omnis ars docentis contra iudicem adhiberi: sed istud ipsum curare, summæ artis est. nam id sine dubio ad omnibus, & quamoptime præceptum est: verum aliquatenus temporum condicione mutatur quia iam quibusdam iudicijs, maximeque capitalibus, aut apud centumuiros ipsi iudices exigūt solicitas & accuratas actiones, contemnique se, nisi in dicendo etiam diligentia appareat, credunt: nec doceri tantum, sed etiam delectari volunt. & est difficiles huius rei moderatio: quæ tamen tentari ita potest, vt videamur accurate, non callide dicere. Illud ex præceptis ueteribus monet, ne quod insolens verbum, nec audacius translatum, ne ue aut obsoleta uetustate, aut poetica licentia sumptum in principio deprehendatur. Vitiosum exordium est quod in plures causas potest accommodari, quod vulgare dicitur. (Vitia, inquit, certissima exordiorum sunt, quæ summopere vitare oportebit, vulgare, commune, commutabile, apparatum, longum, separatum, translatum, contra præcepta. Vulgare est, quod in plures causas potest accommodari, idq; generale dicitur principium, & quod nō vnius, sed omnium potest esse causarum. si sic incipias: Deum ego optimum maximumque aut vellem, si fieri posset, iudices. Item vitiosum est quo nihilominus aduersarius potest vti, quod commune appellatur.) Commune est, inquit, quod nihilominus in hanc quā aliam contrariam partem causæ potest conuenire. Inter vulgare & commune hoc interest, q̄ vulgare omniom controuersiarum est, commune in eadem controuersia vtriusq; partis. itaque commune, vtpote species, includitur: vulgare autem, generale est. Item id, quo ex contrario leuiter commutato, aduersarius potest vti.) Est, inquit, commutabile exordium, quod ab aduersarijs commutato verbo vel addito posit in parte contraria commutari. Item vitiosum est, quod nimium apparate compositum est.) De hoc longius supra disputatum. Aut nimium est longum.) Quod pluribus verbis aut sententijs, vltra quam satis est labitur, ne oratio in caput surrexisse videatur.

Et quod ex ipsa causa natum non videtur. (Vt proprie cohæreat cum narratione. Vitiosum, inquit, est, quod separatum nominatur, cum non proprij negotij, neque eius causæ de qua agitur sit. Vt si homicida tibi accusandus sit, & tu ab adulterij facinoribus exordium sumas. Aut quod neq; beneuolum, neq; docilem, neq; attentum facit auditorem.) Hoc duobus modis fieri potest. Primum, cum aliud conficis quā genus causa postulat. Vt si attentum facere velis auditorem, & causa primom beneuolentiam desideret: aut com res insinuationem postulet, & exordio vtaris. idq; translatum nominatur. Deinde cum omnino nec docilem, nec attentum, nec beneuolum facis auditorē: quod contra præcepta nominatur.

LONGOLIVS.

QVod Græce προοίμιον.) Græcarum vocum etymon & proprietatem exponit docte Fabius, cap. eod. Si turpe genus.) Vt si pro ebrietate dicatur. Vel non vti principio.) Negant hoc oratorum præcipui, qui non putāt ita nude irrumpendum ad orationes, sine præparatione auditorum: quod & ignauiam dicentis, & confidentiam eius designet. In foro tamen & iudicijs locum aliquem habere videtur, quoties tanta iudicis festinatio est, vt moram nullam patiatur: aut auditorum animi tales sunt, vel ira, vel odio, vt mox caput causæ audire se velle conclament. In scholasticis autem disputationibus & declamationibus secus fieri debet, q̄ auditores habemus dicto audientes. Sed & hoc admonendum duxi, in quo plerique omnes nostro seculo qui declamant, peccant: exordium non in principio, sed post reliquas partes absolutas esse conscribendum. Nam & Cicero, quod primom esset dicendum, postremo solet cogitare, quo vteretur exordio. Qua de re longe doctissima quædam in secundo de Oratore. Tria sunt tempora.) Tria insinoationis tempora. Si causa turpitudinem.) Vt si pro stultitia dicamus. Interiectione verborum.) idest ἐπιβολῇ, quæ vox clancularíam & quasi insidiatricem verborum rerumq; machinationem significat. Tamen hoc per exordium &c.) Addunt aliqui & epilogum, quod vtriusque partis eadem sit intentio saltem quod ad beneuolentiam. Item vitiosum est.) Vide Lucianum, quo pacto scribere historiam oporteat. In quo etiam translatum.) de causa in causam.

ASCENSIVS.

EXordiorum duo sunt genera. i. qualitates, videlicet principium, quod appellatur græce procenuum, a pro. i. ante & οἶμος cemi cantilena: quasi proludium seu præcentus, aut ab οἴμη. i. via quasi præuium seu præambulum & insinuatio quæ nominatur(repete græce)ephodos. i. accessus, impetus, incursus, insultus proprie insidiosus: nam ἐφοδεύω est adorior, nihil autem ad rem facit, quod quidam Epodos interpretantur. Nam significatio non congruit, at ne vox quidem, nō enim fœminini est generis, sicut ephodos & hodos, & ita non tam elegāter locutus esset Cicero: quæ epodos sicut quæ ephodos nominatur. Principium est cum uel qoo reddimus statim. i. sine circuitu verborum & ambagibus animum auditoribus idoneum nobis aot redditmus nobis statim animū auditoris idoneū ad audiendum. Insinuationem alibi definit sic. Insinuatio est oratio quadam dissimulatione & circuitione obscure subiens auditoris animom, sed nunc prosequitur narrationem de principio dicens. Id scilicet principium sumitur, ita vt possimus habere anditoris attentos, beneuolos & dociles. Si genus caosæ &c. Docet exordio vti secundum genera seu qualitates causarum dicens. Si nos habemus genus caosæ dubium, idest medium inter honestum & turpe, nos constituemus principium a beneuolentia, idest statim in principio aoditorem seu iudicē beneuolum efficiemus. ne illa pars turpitudinis, quæ scilicet altera est in dubio, posit obesse, idest nocere & afficere: quid, idest aliquid, aut in aliquo, nobis, idest causæ, quam defendimus, aut agimus. Si genus. s. causæ, erit humile, idest abiectum & vile, vt de releui aut modica, nos faciemus attentos, ostendendo, videlicet res paruas, non semper parui esse momenti, & operæpretium esse audire, quæ de rebus quantumuis modicis dicturi sumus. alioquin languidum effecerimus auditorium, & ita frustra dixerimus. Si (aut sin, idest sed si) genus causæ erit turpe, quod tamen pro necessitate aliquando defendendum est: vtendum est insinuatione, de qua. s. insinuatione nos dicemus, idest disputabimus & determinabimus posterius, idest aliquanto post. Ideo autem utendum est insinuatione. Ne si manifeste statim in principio fateamor pro re turpi intercedere protinus contemnamur, nisi nacti erimus. i. acquisiuerimus: quid. i. aliquid: quare. i. quāobrem: aut per quod nos criminando. i. accusando criminis adoersarios possimus capere. i. captare beneuolentiam, scilicet auditorum aut iudicis. Si genus causæ erit honestum, tunc sup. licebit. i. licitum erit, vti vel non vti principio. Cum enim res sit honesta, poterimus de ea statim in principio loqui, quia tū de se commendata est, non opus fuerit prolixiore exordio.

Si vti &c.) quia vti aut non uti principio possumus docent primo quid faciemus si vti volemus dicit sic. Si in causa honesta vti volemus principio. i. exordio, aut oportebit, idest opportunum & conoeniens erit ostendere, quare causa sit honesta, aut exponere breuiter de quibus sumus dicturi. Deinde si vti noluerimus dicens. Si uolemus vti principio, idest exordio & proœmio, oportebit capere principium. i. initium nostræ orationis (vnde æquiuoce sumit principium primo specialiter pro exordio quod græci procemium dicunt: deinde generaliter pro quolibet initio, primo modo multæ sunt orationes sine principio: secundo nullæ.) a lege. s. generali & promulgata, aut a scriptura scilicet speciali, vt ab obligatione per pragmaticos seu notarios.

Quoniam igitur.) Quia in principio seu exordio solet auditor reddi docilis, attentus & beneuolus: ideo quomodo id efficiamus declarat auctor dicens. Igitur quoniam nos qui causam dicimus aut oramus, volumus habere auditorem docilem, vt intelligat quæ dicamus, beneuolum vt nobis faueas, & attentum, vt diligenter audiat nos aperiemus. i. manifestabimus, quomodo quicq; eorum posit cōfici, idest ex toto & plene fieri, aut absolui. Prosequitur tamen aliter quā proposuit, nisi textus inuersus est, quia docet, q̄uo attentum faciamus prios quā q̄uo beneuolum, verum sciemus, quæ prima sunt in proposito solere esse vltima in executione, & ideo auctores sæpe aliter proponūt, præsertim poetæ. vt, Arma virumq; cano &c. Præcipue aotem petimus, vt auditor sit beneuolus, sed quia id fieri nequit per nos nisi fecerimus docilem & attentum. Ideo eas partes prius declarat dicens. Nos poterimus habere auditores dociles si nos exponemos summam, idest totalem & vltimam complexionem, & vt dicunt continentiam seu tenorem causæ, idest rei de qua cōtenditur, & si nos faciemus eos attentos. Nā ille est docilis, idest

aptus vt doceatur, qui vult audire attẽte.i.cum animaduersione. Nos habebimus attẽtos si pollicebimur.i.spõte promittemus, nos facturos verba.i.mentionem, hoc est dicturos, de reb⁹ magnis, nouis inusitatis, aut si pollicebimus nos dicturos de his rebus quæ pertineãt ad remp. aut ad eos ipsos qui audient, aut ad religionem deoꝝ immortalium, aut ad pietatem.i.pium deorũ & parẽtum cultum. Et si rogabimus supple eos vt audiant attente. Et si exponemus res numero.i. de quot rebus dicturi sumus, quia vno membro audito libenter reliqua audimur dum scimus quot reliqua sint, & si exponemus de quibus rebus sumus dicturi, quia prælibata materia festinamus ad eius cognitionem. Beneuolos auditores &c) Aperuit quomodo dociles & attentos faciamus auditorem, nunc docet beneuolum dicẽs q a quatuor, & primo a persona nostra, vt cum ordine aperietur. Ordo autẽ est. Nos possumus facere auditores beneuolos quatuor modis (omittit: vt adnotauit Valla.s. & videlicet, sed nos addere possumus cum significatio non refragretur scientes oratorem superfluum & facile intellectu resecare, quod grammaticus ordo reponit, dicamus ergo).s.a persona nostra a persona aduersariorum, & a persona auditorum tres enim personæ ad contentionem necessario concurrunt, actor reus & iudex. Sed in concionibus agimus interdum contra absentem in genere demonstratiuo) & a rebus ipsis. Deinde declarat primum dicens. Nos contrahemus.i.acquiremus.beneuolentiam a persona nostra, si laudabimus sine arrogantia.i.modeste & sine iactantia officium.i.beneficium & debitum (vt aiunt) nostrum, aut referemus quales.i.quantum benefici, nam maleficia sua nemo ostentat.fuerimus in.i.erga remp.cui prima in terris debetur charitas, in parentes quibus secunda, aut in amicos, quibus tertia aut si referemus.i.conferemus aliquid in eos ipsos qui audiunt, siue sit iudex, siue senatus, siue populus.dummodo hæc omnia sint accomodata ad eam ipsam rem de qua agitur. Alter enim impertinentia censerentur. Item ad conciliandam misericordiam, si nos proferemus nostra incommoda.i.damna & miserias, vt inopiam.i.carentiam opis, idest rerum & auxilij, solitudinem, idest destitutionem ab amicis.calamitatem, idest damnum illatũ aut subortum, & si rogabimus, vt ipsi sint nobis auxilij, & ostẽdemus simul nos voluisse habere spem in alijs.i.quam in auditoribus. Ab aduersariorum &c.) Docet quomodo ab aduersariorum persona captabimus beneuolentiam iudicis & cæteroꝝ auditorum, idq; docet fieri posse per odij inuidiæ & cõtemptionis eorum inductionem, & recte quidem, quia vt dicit Saluator noster Mat. vj. Nemo potest duobus dñis seruire. Aut.n.vnum odio habebit, & alterum diliget, aut vnum sustinebit, & alterũ contemnet. Intelligit aũt de dominis sic se habentibus, vt quod vni placet, alteri sciamus displicere, alioqui possemus duobus inter se contrarijs inseruire, vt si duo exercitus siti conficiantur, possemus vtriq; potum subministrare, veruntamen licet sic gratũ fecerimus vtrisq; absolutæ, tñ propter respectũ mutui odij gratiam amiserimus. Quia itaque vsu venire solet, vt duorũ cõtendentium qui alterum oderit alteri beneuelit, benesuadet, vt aduersarios adducamus in odium iudicis, aut eorum ad quos dicimus. Ordo est. Nam exempla cõmentarij cæteri ponunt. Beneuolẽtia captabitur.s.a nobis persona aduersariorum, si nos adducemus eos in odium.s. iudicis, in inuidiam, in contemptionẽ.s.passiuam vnde licet idem sint contemptus, & contemptio, tñ contemptus plus sonat in actionem & cõtemptio in passionem. Est autẽ asyndeton.i.sine coniunctione locutio. Nos rapiemus.i.etiam nolentes trahemus in odium, si proferemus.i.in conspectum mentalem afferemus quid.i.aliquid eorum factum spurce.i.immũde & abominabiliter, superbe, perfidiose, crudeliter, confidenter.i.cum confidentia, quæ in malum sonat, non cum fiducia quæ bona est. Maro tñ confudit dicens. Tanta ne vos generis tenuit fiducia vestri, & si quid proferremus factum maliciuié, aut sup. flagitiose i.manifesta inculpatione dignum. Nos trahemus sup. aduersarios in inuidiam si referemus vim.i. violentiam, potentiam, factionem.i.a communi cõsensu discrepans facinus, diuitias incontinentiam.i. Petulantem libidinẽ, nobilem.i.famæ ex magistratibus gestis celebritatem, clientelas.i. clientum multitudinem hospitium.i.hospitum qui se mutua beneuolentia sine mercede accipiunt sodalitatẽ.i.sodalium seu contuuarum frequentiam & affinitates.i.affinium contractorũ multitudinem, & si nos aperiemus eos confidere magis his adiumẽtis quã veritati.s.causæ suæ. Nos adducemus sup. aduersarios in contemptionẽ.i.vilipensionẽ, si proferemus, inertiam.i.carentiam artis ignauiam i.carẽtiam industriæ, desidiam.i.pigritiam, luxuriam.i.luxũ & superfluũ in victu & amictu, ac libidinosam vitam aduersariorũ. Aduerte puer vt authorẽ imiteris, qũo diuersis vtatur verbis rapiemus trahemus, adducemus. Itẽ alterũ abliquorũ sæpe satis esse, vt hic, quia dixit aduersariorum nõ dicit aduersarios, qđ si dixisset aduersariorũ non addidisset.

Ab auditorum persona.) Tertio docet captare beneuolentiã a persona auditoꝝ, q̃ prudenter captabimus ne assentari aut adulari videamur, sed q res ita exigat nos dicere significemus. Omnes tñ qui aliquid petituri sunt id penes eum esse ab equo petant ostendunt, vt in sanctis litteris propheta volens impetrare misericordiam a deo dicit. Miserere mei deus secundum magnã misericordiam tuã. & Iuno Vergiliana volens obtinere tempestatẽ inquit. Aene. primo. Aeole (nãq; tibi diuũ pater atq; hoĩum rex. Et mulcere dedit fluctus & tollere vento) incute vim ventis &c. Et Ilioneus ab Didone iustitiam sic orat. O regina nouã cui condere Iupiter vrbem. Iustitiaq; dedit gentes frenare superbas &c. Ordo est beneuolentia colligetur a persona auditoꝝ si nos proferemus.i.in medium afferemus res eorum iudicatas fortiter, sine formidine potentiæ aduersariorum sapienter, sine errore iuris, mãsuete, sine proprio odio & magnifice, sine suspitione auaritiæ contemptis, videlicet muneribus quæ magnifici respuunt. Et si nos aperimus.i.manifestabimus tanq̃ rẽ adhuc in mentibus hoĩum absconditam, quæ.s.qualis estimatio.i.opinio, & quæ.i.qualis expectatio.s.totius populi qui expectat actiuæ, & iudicij.quod expectatur passiue sit de his.s.quæ nos agimus. A rebus ipsis.) Vltimo loco docet beneuolentiam captare a rebus ipsis de quibus agitur dicens. Nos efficiemus auditorẽ beneuolũ a rebus ipsis.i.principalibus, vtpote de quibus agitur (nã ipse p emphasim solet primarium significare, vt Ioue missus ab ipso Aene. 4. q.d. summo. Notandum aũt licet possemus dicere ab rebus ipsis non tñ necesse esse, quia Cic. dicit a rebus) si nos extollemus causam nostram laudando sup. eam, aut laudãdo, per laudationem, & deprimemus aduersariorum sup. cãm per contemptionem.i.vilipensionẽ vt Mancinellus recitat sunt qui legant per contemptionem, quod vt idem sentit non absurdum est, non tñ exponam, legens contẽtionẽ.i.per comparationem, sed potius per contentionem colorem rhetoricum.i.p sententiarum contrariarũ inter se quasi litigationem, veruntamen quia hoc loco videtur contentio color (contraria enim sunt laudare causam nostram: & vituperare aduersarij) ideo quia dixit laudando, putem hic dixisse per contemptionem pro eo quod est vituperando. his dictis facit parasceuen.i.præparationem ad sequẽtia dicens. Aperiendum est deinceps de insinuatione. Tria sunt tẽpora &c.) Docuit vbi & quando vti principio liceat, nũc docet quando nõ liceat, dicens: q in tribus temporibus. Primo quando rẽ turpem habemus talem: videlicet quæ statim animũ auditoris a nobis alienet. Secundo quando animus auditoris videtur ab aduersarijs persuasus. Tertio quando defessi sunt auditores alios qui ante dixerunt audiendo. Et docet quid in singulis temporibus faciendũ: vt suis locis aperiemus Ordo est. Tria sunt tempora quæ sunt consideranda diligẽter. Posset videri superflua locutio quia particulæ quæ sunt vocare videtur tria tẽpora sunt diligenter consideranda: verum non vacare, sed vrgẽtius quiddam habere, quod agnosco quidem, sed vix exprimere possem: mihi videntur. Nam hoc dicere innuunt inter oĩa tẽpora, sunt tria tempora quæ sunt diligenter cõsiderãda: q si nõ reperisset quæ sunt non videretur diffinire numerũ, in quibus.s. temporibus nõ possumus vti.s. directe, principio.i. exordio propriæ dicto, quod addo. quia dicturus est, si causa turpitudinẽ habebit exordiri poterimus &c. Aut cum.i.qñ habemus cãm turpem.i.inhonestã.s. defendendã cũ ipsa res.i.quæ accusat, alienata nobis aĩum auditoris. Aut cũ aĩus auditoris vĩ esse persuasus .i.perductus ad assentiendũ, ab his q ante.i.prius cõtradixerunt .i.oppositũ dixerũt, hoc est ab accusatoribus. Aut cũ.i.qñ.s.aĩus auditoris est defessus.i.penitus, aut plurimũ fessus audiendo eos qui ante dixerunt.s.ante nos, siue sint aduersarij nostri, siue alij.

Si causa turpitudinẽ habebit.) Docet quod faciendum erit quãdo principio proprie dicto vti non poterimus. Et primo qñ res turpitudinem habebit: tunc enim quia animus honesti hominis turpitudini obseruatur, & in principijs capienda est beneuolentia ab auditores, & non conuenit nihil dicere, opus est per insinuationem caute exordiri. Vnde turpitudo triplex est, aut rei,

seu factita

seu facti tm̄ aut hominis tm̄, aut vtriusq;. Si res turpis est, vtpote parricidium illius horatij, vnius tergeminis qui sororē occiderat, ꝙ hoste interemptum cui desponsata fuerat fleuerat, confugiendum est ad hoiem, ostēdendo. n. patriæ libertatis vnicū auctorē, & vnicam patri sic de patria merito relictam sobolem. Si contra res est honesta, sed persona turpis: vtpote leno, fur, sacrilegus, aut parricida, quia tyrannum occidit, aut vrbem ab insidijs defendit, aut ciuem conseruauit, aut proditionem vrbis iudicauit aut alioqui dixerit præmium statutum petit, tunc omnia persona rē proferemus. Sin vtrūq; turpe tam facinus quā qui id fecit, quo tempore miserrima est defensoris conditio: si tū aut affinis aut cōsanguineus, aut alioqui necessarius, aut amicus est bifariam poterit exordiri. Primo alia honesta eius olim facinora prædicando, aut parentes, aut affines optime de reip. meritos, aut coniuges, & liberorum insontium desolationem. Secundo magis turpia aduersarijs obijciendo: aut a simili turpitudine alios fuisse absolutos ostendemus, aut rem non ita turpem: vt tanto supplicio sit digna: vt futurum suspendio, cum nulla fortunæ bona sint saluti hois conferenda. Sed hæc cæteri commentarij quid id negocij receperunt aperiant nos ordinem prosequamur qui talis est. Si causa scilicet nostra quam defendim⁹. (Nam accusantes liberius loqui possumus; callidem tamen Cicero aliquando præmonuit auditorum animos grauius interdum commoueri in eos qui turpia facta manifeste recitant, quā in eos qui ea commiserunt) habebit turpitudinem scilicet annexam, aut rei: aut personæ, aut vtrique, nos poterimus exordiri, idest facere initium dicendi non tamen per principium, aut exordium propriæ sumptum his rationibus, idest vijs & modis dicendo, aut dicētes oportere hominem, idest personam (si persona honesta est & res commissa turpis) expectari, idest euidenter inspici a iudice aut cæteris auditoribus, non rem. i. factum, eius, aut sup. (si res est honesta quam petimus, & persona pro qua turpis) oportere rem expectari non hominem, vt quantū boni habeat tyrannicidum, non quis id commiserit, & quid boni conseruatio patriæ: non quantum honestatis leno. Notabit puer expectari hic accipi in propria significatione quæ est eminēter aut excellenter spectari. Nam extra seu ex in compositione sæpe excellentiam importat, vt ex in excello excedo, exupero. deponitur autem s post x, vt notū est, sed frequentius expectari accipitur translatiuæ pro eo quod est attendi, vt dicunt galli, quias quos attendimus expectamus, idest sæpe extra aspiciendo obseruamus an veniunt. Et si vtrūq; turpe est tam factum quā persona exordiri possumus dicendo aut dicentes, nō placere nobisipsis ea quæ dicantur facta ab aduersarijs. Et ita sensus erit ꝙ vt nostræ causæ quam defendimus consulamus ab aduersariorum grauiore probo incipiamus, aut sic non placere nobisipsis ea quæ dicantur ab aduersarijs, facta. s. a nobis aut de parte nostra, & tunc sensus est, ꝙ si talia essent qualia ab illis dicuntur, nequaquam nobis placerent cum sint nepharia, sed nequaquam talia esse, aut nobis dolere quod talia sint: verum prior sensus magis procedit & sequentibus cohæret, dicamus ergo non placere nobisipsis quibus tamen maxime possint cum inimicorum sic gaudere de malis aduersariorum ea quæ dicātur, scilicet vulgo facta ab aduersarijs) & esse indigna, aut nefaria, idest abominabilia: & talia quæ non debeamus fari. Deinde cum auxerim⁹ dio. i. per plusculum temporis aut multa argumenta, rē. s. a nobis intentam. i. criminationem aduersariorum, ostendemus nihil simile esse factum a nobis. i. nostra parte, aut proferemus. i. in medium adducemus aliquorum. i. quorūcūq; iudicium. i. sententiam latam de simili causa. aut de eadem causa, aut de minore cā aut de maiore. intellige conuenienter, vt dicamus de simili, aut eadem cā absolutos indēnes, de minore etiam in integrum restitutos, & de minore non magnopere multatos. commentarij tamen aliter exponunt, vide eos. Deinde accedemus pedetentim. idest paulatim quasi non cursim, sed per pedes singulos, ad cām nostram & conferemus similitudinē. s. causarum de quibus ostēdimus iudicium & nostræ. Item repete ordiri poterimus si negabimus nos dicturos de aduersarijs, aut de aliqua re eorū, & tamē dicemus sup. de eis occulte interiectione. i. per interiectionē verborum. Si persuasus &c.) Docet secundo quid agēdum nobis si auditor fuerit persuasus ab aduersarijs dicens ꝙ nos pollicebimur nos dicturos de eo quod aduersarij putauerunt sibi firmissimum adiumentum, eo enim modo putabit auditor se non plane intellexisse & non recte fidem habuisse dictis aliorum. Aut exordiemur a dicto aduersarij illud improbando, aut si nihil qđ merito refellamus primum occurrit ne nihil dicamus, aut ab iudice plane reijciamur & explodamur, vtemur dubitatione quid primum aut potissimum dicamus, perinde atq; plurima dicenda habeamus. Ordo est. Si auditor fuerit persuasus. i. si oratio aduersariorum fecerit auditoribus fidem, idest credulitatē (vnde Valla vult eam virtutem theologicam quam fidem vocam⁹ recte persuasionem posse dici.) Enim pro quia q. d. id dico: quia neq; poterimus non facile, idest non difficulter hoc est facile poterimus. (Duæ. n. negationes æquipollent affirmationi) scire. i. percipere, an fidem fecerit, quoniam nō sumus nescij. i. bene scimus: quibus rebus fides. i. credulitas soleat fieri. Ergo (cōtinuatiua est vox. q. d. si igitur) putabimus fidem. i. credulitatem factam ab aduersarijs, nos insinuabimus. i. inducemus nos occulte ad causam his rebus. s. sequentibus, videlicet nos Pollicebimur nos dicturos primum de eo quod aduersarij putauerunt sibi firmissimum adiumentum. Aut nos exordiemur ab dicto aduersarij, & maxime ab eo. s. dicto, quod ille dixerit nuperrime. i. minimo ante. Aut nos vtemur dubitatione, hoc est significabim⁹ nos dubitare quid dicamus potissimum. i. præcipue cum plurima habeamus dicēda, aut cui loco respondeamus, primum dicemus cum admiratione, vt auditor attendat. Si defessi &c.) Tertio loco ostendit quō exordiemur quando auditor erat defessus audiendo, docens ꝙ tribus modis aut adducendo aliquod dictū facetum & iocundum quod delectet & recreet animum auditoris, vt pollicitando nos nouo modo dicturos, aut paucis quid dicturi sumus exponendo. Ordo est. Si sup. auditores erunt defessi. i. defatigati audiēdo, nos exordiemur ab aliqua re quæ possit mouere risum, vt ab apologo. i. fictæ rei sermone quales sunt fabulæ Aesopi. aut a fabula. i. figmento poetico, aut ab imitatione verisimili. i. ad viuum effecta, quā alium in dicendo lepide imitemur, aut a deprauatione scilicet vocabuli, vt si pro nero dicatur mero, pro reo leo, aut quid simile. aut inuersione. s. propriæ locutionis, vt si dicas, bonā esse aduersario vocem ad dormiendum, aut bonum nasum ad pila ludendum. Aut ab ambiguo dicto. vt sero interfectus est Clodius. i. aut hora serotina, aut nimis tarde. Aut a suspitione, hoc est a dicto quod ridicule suspitionem habeat, vt ab irrisione. s. manifesta, aut a stultitia, scilicet aduersarij eam deridendo. Aut exuperatione litterarum, vt si nō leo. sed leno illi familiaris dicatur, aut collatione. s. litterarum, vt si sinum lacte implendum dicas aduersario, similia enim sunt in voce non in quantitate sinum a nominatiuo sinus. & a nominatiuo sinum, cuius significatio est vas quoddam a quo situlam qdam deducunt, aut ab abiectione litterarum, vt si non vera sed æra aduersarium amare dixeris, aut mutatione literum, vt si dignum dicas quid dicatur legis non lator sed latro. Possemus ista etiam distinguere: vt non omnia referantur ad litteras, sed ad res, quia est exuperatio. collatio, & abiectio etiam in rebus: & videtur Cicero. duntaxat vltimum ad litteras applicasse, quia aliter dixisse abiectione litterarum, aut in fine mutatione litterarum. Præterea exordiemur ab expectatione fingentes auditorem expectare rem magnam quam dicturi sumus, aut a similitudinem rei ante dictæ, aut a nouitate, vtraque enim delectant & ante dictorum similia iocunde inducta & penitus noua. Aut ab historia, idest re aliqua gesta quæ mirifica sit. aut a verso, scilicet festiuo & lepido alicuius poetæ, aut ab interpollatione, idest impeditione lepida alicuius inepti siue facti, siue dicti, aut ab arrisione, idest affabili allocutione ad aliquem cum risu iocundo vnde recreari potest animus defessus. Item exordiemur conuenienter, si promiserimus nos esse dicturos aliter ac, idest quam fuerimus parati, idest instructi ad respondendum, si locus fuisset. Aut si promiserimus nos nō esse facturos verba eodem modo, vt cæteri soleant, & sup. si exponemus breuiter, qđ alij soleant sup. facere dum respondent, & quid nos sumus facturi. s. in respondendo. Inter insinuationem &c.) Ponit differentiam inter insinuationem & principium dicens. Hoc interest inter insinuationem & principium, quia, idest quod, principium debet esse eiusmodi, idest tale, vt apertis rationibus, idest postquā aperuerimus rationes, quibus (intelligit Franciscus, quibus pro quas positum quod mihi non placet, nam sensus est). i. per quas præscripsimus, idest præiudicium fecim⁹, nos faciam⁹ statim. i. sine verborum circuitione, auditorē, aut beneuolum, aut attentum, aut docilem. At. i. sed insinuatio debet esse eiusmodi, vt cōficiamus eadē oia. i. faciamus auditorem, beneuolum,

attētum & docilem, occulte per dissimulationē.i.simulādo nos aliud agere vt possumus venire in opere dicendi ad eandem cōmoditatē.i.ad quā per principium venitur hoc est ad faciendum auditorē beneuolum &c. Verū.i.sed, hæ tres vtilitates.s.dictæ tametsi suus comparandæ.i.acquirēdæ, in tota oratione, quia vbique habendus est auditor beneuolus, attētus, & docilis, hoc est, vt auditores præbeant nobis sese.i.seipsos perpetuo.i.sine intermissione, attētos, dociles, beneuolos, tamē hoc est cōparandū.i. acquirendum primum, per exordium causæ. Nunc ne qū &c.) Docturus exordium vitiosum vitare præscribit quali exordio vtendum sit dicens. Nunc.i.deinceps ne quando.s.aliquādo vtamur exordo vitioso.i.habēte plurimum vitiorum, ego docebo quæ vitia sunt vitanda. Vtrum quia oppositoruo eadem est disciplina præteribit quid seruandum sit dicens. Seruandum est, idest oportet seruare in cā exordienda.i.quando causa incipiet agi, aut defendi, vt sermo sit lenis.i.non asper nec clamosus, vt consuetudo verborum sit, aut videatur vsitata, & vt oratio non videatur apparata.i.eminenter ornata & instructa ad decipiendum, quia summum artis est artem ipsam occultare, & sic dicere, vt ars nulla inesse videat. Vitiosum.) Prosequitur multa genera exordiorum vitiosorum dicens. Exordium vitiosum est quod potest accommodari in plures causas, quod dicitur vulgare. Item vitiosum est quo (licet nos eo in speciali causa vsi fuimus) aduersarius si potest vti nihilominus ac non simus vsi, qd' appellatur commune. Item illud est sup. vitiosum quo aduersarius pōt vti ex contrario, vt si sophista qui pactus sit auditorem docere Rhetoricem prætio decē aureorum vbi primum in causa vicerit, & statim discipulum postulans sic argumentetur. Decem aureos abs te peto iustissime, nam si sententia pro te dabit, debebis ex pacto, sin contra te, ex iudicio. Discipulus respōdeat, decem aureos tibi denego iustissime, nam si cōdemnor nihil adhuc debeam ex pacto, sin pro me datur sententia nihil debeam ex iudicio. Item vitiosum est quod compositum est verbis apparatis nimis quod est longum nimium, & quod nō videtur natum ex ipsa causa, quod vocatur separatū.i.impertinens, & alienum a negocio. In quo.s.separato, includitur etiam translatū.i. transumptum, vt cohæreat proprie cum narratione.i.quod si proprie capiatur impertinens sit. Et vitiosum est quod neque facit auditorem beneuolum, neq; docilē, neq; attētum. Satis dictum est de exordio. Transeamus deinceps ad narrationem.

CAPIDVRVS.

Narrationum tria genera sunt.) De Inuētione scribēs, narratio, inquit, est rerū gestarū, aut vt gestarum expositio. Narrationū genera tria sunt. vnum genus est, in quo ipsa causa, & omnis ratio controuersiæ continetur: alterū, in quo digressio aliqua extra causam, aut criminationis, aut similitudinis, aut delectationis non alienæ ab eo negotio quo de agitur, aut amplificationis causa interponitur. Tertium genus est remotum a ciuilibus causis, quod delectationis causa non inutili cū exercitatione dicitur & scribitur. Definit narrationem hoc modo: Narratio est rerum gestarum, aut vt gestarum expositio. Alij addunt, & dicunt. Narratio est rei factæ, aut vt factæ, vtilis ad persuadendum expositio. Appollodorus autem sic finit. Narratio est oratio, docens auditorem qui in controuersia sit. Quintilianus narrationem diuidit, inquiens. Hæc est narratio in qua sciens transcurram subtiles nimium diuisiones quorūdam, plura eius genera facientium. Non enim solum volūt illam esse negotij, de quo apud iudices quæritur, expositionem, sed Personæ: vt, M. Acilius Palicanus humili loco natus, Picens, loquax magis quam facundus. Loci: vt, Oppidū est in Hellesponto Lāpsacum, iudices. Temporis: vt, Vere nouo gelidus canis cum montibus humor Liquitur. Causarom, quibus historici frequentissime vtuntur, cum exponunt vnde bellum, cædes, pestilentia: præter hæc, alias perfectas, alias imperfectas vocant: quod quis ignorat? Apollonius autem Tyaneus, qui philosophus fuit, quinque narrandi fecit species. Primam, quam philosophorum esse refert: secundam, quā historicorum dicit: tertiam quæ in iudicijs adhibetur: quartā, quā epistolarem nominat: quintam, qua nos aliqua re ficta cōmoueri & mortuos fieri ait. Hermogenes aūt, præter eas quas Quintilianus decurrit, species alias, vel potius narrationum modos in præexercitamētis subiungit: nēpe solere fieri narrationes per rectum indicatiuum, per indicatiuum inclinatiuum, per coniunctiuum, per dissolutum, per comparatiuum. Rectum indicatiuū: vt, Medea Aeetæ filia, quæ prodidit aureum vellus, secuta Iasonem est, & sequentia. Rectum autem indicatiuum nominatur, qd' per totam pene narrationem casum seruat nominatiuum cū verbo indicatiuo. Indicatiua inclinatiua dicitur, in qua obliquis vtimor casibus: vt, Medeam Aeetæ filiam Iasonem ferunt adamasse, & reliqua. vbi obliquos assumat casus. Coniunctiua vero figura est, qua arguentes vtimur: vt, Quod enim non fecit Medea malum? hospitem turpiter adamauit, aureum vellus prodidit, fratrem occidit, & similia. Dissolutum autem hoc est, cum sine copulis incisa proferuntur: vt, Medea Aeetæ filia fuit, prodidit aureum vellus, Absyrtum interfecit: & cum similiter cætera proferuntur: Cōparatiuum hoc pacto fit: Medea Aeetæ filia, quæ seruare pudicitiam debuit, amoris torpitudine eā cōmaculauit: & quā æternæ salutis custodem esse oportuit, ea vltro ipsam crudeliter laniauit, & quæ tutari domum debuit, aureum vellus insidiatori dedit: & quam patre iuuare oportuit, ea peregrino hospiti postposuit. Rectum quidem historiæ conuenire, quod sit planius. Inclinatiuum vero, magis rhetoricis controuersijs. Cōiunctum quoque ad arguendum accommodatius esse existimat: dissolutum vero, conclusionibus, quod affectus commoueat, quadrare

DE NARRATIONE.

Narrationum tria sunt genera. Vnum est, quo exponimus rē gestam, & unūquodq; trahimus ad utilitatē nostram, uincendi causa, quod ptinet ad eas cās, de quibus iudicium futurum est. Alterū genus est narrationis, qd' intercurrit nonnūquā, aut fidei, aut criminationis, aut trāsitionis, aut alicuius apparationis, uel laudationis cā. Tertium genus est id quod a cā ciuili remotū est, in quo tū exerceri conuenit quo commodius illas superiores narrationes in causis tractare possimus. Eius narrationis duo sunt genera, unū quod in negotijs, alterum quod in personis positum est. Id quod in negotiorum expositione positum est, treis habet partes, fabulam, historiam, argumentū. Fabula est, quae neque ueras neq; uerisimiles continet res, ut eae quae tragœdijs traditae sunt. Historia, est gesta res, sed ab aetatis nostrae memoria remota. Argumentum, est ficta res, quae tamen fieri potuit, uelut argumenta comœdiarum. Illud genus narrationis, quod in personis positum est, debet habere sermonis festiuitatem, animorū dissimilitudinē, grauitatem, lenitatē, spem, metum, suspicionē, desidium, dissimulationem, misericordiā, rerū uarietates, fortunae cōmutationem, insperatum incōmodum, subitam laetitiam, iucundum exitum rerum. uerū hoc in exercendo transigetur. Illud, quod ad ueritatē pertinet, quomodo tractari conueniat, aperiemus. Treis conuenit res habere narrationem, ut breuis, ut dilucida, ut uerisimilis sit, quae quoniam fieri oportere scimus, quemadmodum faciamus, cognoscendum est. Rem breuiter narrare poterimus, si inde incipiemus narrare, unde necesse erit, & si non ab ultimo initio repetere uolemus, & si summatim, non particulatim narrabimus, & si nō ad extremum, sed usq; eò, quò opus erit prosequemur, & si trāsitionibus nullis utemur, & si nō deerrabimus ab eo, quo cœperimus exponere, & si exitus rerū ita exponemus, ut ante quoq; quae facta sunt, sciri possint, tametsi nos reticuerimus. Quod genus est, si dicā, me ex prouincia redisse, profectū quoq; in prouinciam intelligatur. & oīno non modo id qd' obest, sed etiā id qd' neq; obest neq; adiuuat, satius est præteri-

re. & ne bis aut sæpius idem dicamus, cauendum est, etiã ne id quod semel supra diximus, deinceps dicamus, hoc modo, Athenis Megaram uesperi aduenit Simo, ubi aduenit Megaram, insidias fecit uirgini, insidias postq̃ fecit, uim in loco attulit. Rem dilucide narrabimus, si ut quicq; primum gestum erit, ita primum exponemus, & rerum ac tẽporum obseruabimus, ut gestæ res erunt, aut ut potuisse geri uidebuntur. Hic erit considerandũ, ne quid perturbate, nequid contorte, ne quid ambigue, ne quid noue dicamus, nequam in aliam rem transeamus, ne ab ultimo repetamus, ne longe prosequamur, ne quid quod ad rẽ pertineat, prætereamus, etsi persequemur ea, quæ de breuitate præcepta sunt. nam quo breuior, eo dilucidior, & cognitu facilior narratio fiet. Verisimilis narratio erit, si, ut mos, ut opinio, ut natura postulat, dicemus, si spatia tẽporum, personarum dignitantes, consiliorum rationes, locorum opportunitates constabunt, ne refelli possit, aut tẽporis parum fuisse, aut causam nullam, aut locũ idoneũ non fuisse, aut hoĩes ipsos facere aut pati non potuisse. Si uera res erit, nihilominus hæc omnia narrãdo conseruanda sunt. nam sæpe ueritas, nisi hæc seruata sint, fidem nõ potest facere. Sin erunt ficta, eo magis erunt conseruãda. De his rebus caute confligendum est, quibus in rebus tabulæ, aut alicuius firma authoritas uidebitur interfuisse. Adhuc quæ dicta sunt, arbitror mihi constare cum ceteris artis scrptoribus, nisi quia de insinuatione noua excogitauimus, q. eam soli præter cæteros in tria tempora diuisimus, ut plane certam uim, & perspicuam rationem exordiorum haberemus: Nunc, quod reliquũ est, quoniã de rerum inuentione disputandum est, in qua singulare cõsumitur oratoris officium, dabimus operam, ut nihilominus industriæ, quã rei utilitas postulabit, quæsisse uideamur, si prius pauca de cãrum diuisione dixerimus.

drare melius putat Quintilian. Adijciunt, inquit, & præteritorũ esse temporum narrationẽ, quæ est frequentissima: & præsentiũ, qualis est Ciceronis de discursu amicorum: pro Roscio: Grysogonus postquam est nominatus. & futurorum, quæ solis dari vaticinãtibus pót. nam hypotyposis non est habẽda narratio. sed iam ad Ciceronis diuisionem redeo. Tria inquit, narrationum cũ sint genera, vnum genus est, in quo res gestæ, & oĩs ratio controuersiæ cõtinetur, ad eas pertinẽs causa de quibus futura iudicatio est. Aliud gen⁹ narrationis est, quod extra causam est: sed ad causam facit: vt illud Vergilianum, Pater ipse colendi Haud facilem esse viam voluit, & tot⁹ ille locus, vbi institutum suum egreditur. Verum hæc narratio extra causam quinque modis fit, aut fidei aut criminationi, aut transitionis, aut alicuius apparat⁹, aut laudationis causa. Ad fidem faciendam, quale in Verrem illud: Nõne ita, vt omnibus nobis tacentibus ipsæ te tuæ tabulæ condemnare possent? cedo quæso codicem, circumfert, ostende. Videris ne totum hoc nomen, corã vbi facit delatum esse in litura? quid fuit isthic antea scriptum? quod mendum ista litura correxit? quid a nobis iudices expectatis argumenta huius criminis? nihil dicimus: tabulæ sunt in medio, quæ se corruptas atq; interlitas esse clamant. Illud in Vatinium: Repente enim te tanquã serpens e latibulis, oculis eminẽtibus, inflato collo, tumidis ceruicibus intulisti. Aut transitionis.) Vt illud in Verrem Est consuetudo Siculorum, singulorumque Græcorũ, quod suos dies mensesq; congruere velint cum solis lunæq; rõne, vel nonnunquam, siquis discrepet, eximãt vnum aliquẽ diem, ad summum biduũ ex mẽse, quos illi exheresimos dies nominant. item nonnũquã vno die longiorem mensem faciunt, aut biduo: & quæ sequuntur. Alicuius apparatus.) Vt pro Archia Cicero. Patiamini de studijs humanitatis ac literarũ loqui liberius, & eiusmodi persona, quæ propter otium ac studium minime in iudicijs periculisq; tractata est, vti prope nouo quodã & inusitato genere dicendi. Qđ si mihi a nobis tribui cõcediq; sentiam, perfidiam profecto, vt hũc A. Licinium non modo non segregandum, cum sit ciuis, a numero ciuium, verũ etiam si non esset, putetis asciscendum fuisse. Nam vt primum a pueris excessit Archias: & quæ subijcit. Aut laudationis causa.) velut hoc: Themistoclem ipsum summum virũ Athenis dixisse aiunt, cũ ex eo quæreretur, quod acro ama, aut cuius vocẽ libentissime audiret? Eius, inquit, a quo sua virtus optime prædicaret. In præceptis aũt de inuentione ait, narrationem extra cãm quatuor modis fieri: aut criminationis causa, aut similitudinis aut delectationis, aut amplificationis. De criminatione exẽplũ supra dedimus. similitudinis causa fit, vt est illud: si iste multo sceleratior & nequior, quam ille Adrianus, aliq̃ñ etiam infœlicior fuit: Delectationis cã, vt si prata, si nemora, si fontes riuosque & quiduis aliud describas, & hanc ipsam descriptionem ad causam applices. vt in Verrem Cicero. Capta Carthagine Himera delata est, in qua erant signa ex ære compluria, in his eximia pulchritudine ipsa Himera in muliebrem figuram habitumque formata, ex oppidi nomine & fluminis. erat etiam Stesichori poetæ statua, senilis, incurua, cum libro, summo, vt putant, artificio facta, ab eo qui fuit Himera, sed est, & fuit tota in Græcia summo propter ingenium honore & nomine. hæc iste ad insaniam cõcupierat. Erat etiam, quod pene præterij capella quædã ea quidẽ mire, vt etiam nos qui rudes earum rerum sumus intelligere possumus, scite facta & venuste. In alijs descriptionibus, quanta vis cuiusuis sit eloquentiæ, ostẽditur, cum rerũ natura ita exprimitur, vt rem præsentem plerunque videamur intueri. qualis est illa Mar. Cælij in Antonium descriptio: Nanque ipsum ostenderunt temulento sopore profligatum, totis præcordijs stertentem, ructuosos spiritus geminare, præclarasque cõtubernales ab omnibus spondis transuersas incubare, & reliquas circumiacere passim. quo tamen exanimatæ terrore, hostium aduentu percepto, excitare Antonium conabantur, nomen inclamabant, frustra ceruicibus tollebant, blandius alia ad aurem inuocabat, vehementius etiam alia feriebat: quarum omnium cum voce tactuque oscitaret proxime cuiusque collum amplexu petebat: neque dormire excitatus, neque euigilare ebrius poterat, sed semisomno sopore inter manus Centurionum concubinarumq; iactabatur. Nihil his neque credibilius fingi, neque vehementius exprobari, neque manifestius ostendi potest. Amplificationis causa fit.) Vt illud de Eriphila, quæ visum ornamẽtum adamauit, amplificat crimen Verris, quod cum illa rem visam adamauerit, Verres multa etiam non visa concupiuerit. Tertium genus est, id quod a causa ciuili remotum est: & quæ sequuntur.) Tertium, inquit, narrandi genus est, a causa ciuili remotum. est autem poetarum, vel historiographorum. dat tamen cursim etiam in hãc narrationem præcepta Hæc, inquit, narratio remota a ciuilibus causis duas habet formas. nam aut propter negotia exponenda sumitur, quod est comœdias aut tragœdias scribẽtium: vel propter personas sed de hac posterius dicetur, est tamen videre, poemata esse quæ mixta vel communia dicũtur, vt in cõmentarijs artis poeticæ Horatij diximus: in quibus vtrunque inuenitur siquidem vt Vergilius Aeneæ & mores & facta describit, personasque loquentes inducit, idem multi effecerunt. Hoc autem dicit: narratio quæ ad oratorem non attinet, in duo diuiditur. in negotia & in personas. Verum illa narratio quæ in negotijs est, tres habet partes: fabulam, historiam, argumentum. Fabula est, quæ res neque veras neque verisimiles continet, vt hæ quæ tragœdijs traditæ sunt.) In præceptis de Inuentione. Fabula, inquit, est, in qua nec veræ nec verisimiles res continentur: cuiusmodi est, Angues ingentes alites iuncti iugo. Est ergo fabula eiusmodi narratio, vt cum describitur Cadmus in anguem versus, vel quiduis aliud quod nec verum nec verisimile est: cuiusmodi tragœdiæ scriptæ sunt. qualis illa Amphitruonis apud Plautum est, quam argumentum appellat tragœdiæ. Amore captus Alcumenæ Iupiter, mutauit sese in formam eius coniugis, pro patria Amphitruo dum certat cum hostibus, habitu Mercurius ei subseruit Sosiæ: & quod sequitur. Historia est res gesta, sed ab ætatis nostræ memoria remota.) Nam quæ nostra ætate quasi diaria referuntur, tum annales, tum commentaria nominantur. In præceptis de inuentione. Historia, inquit, est gesta res, ab ætatis nostræ memoria remota, quod genus, Appius indixit Carthaginensibus

bellum. Est autem historia narratio, vbi iam pridem præteritem rem enarraueris: vt si Annibalē venisse in Italiam scribas, & qualia contra Romanum imperium bella gesserit narres, & id genus alia. Argumentum est ficta res, quæ tamen fieri potuit, velut argumenta comœdiarum.) In alijs libris Rhetoricis, Argumentum, inquit, est ficta res, quæ tamen fieri potuit. huiusmodi apud Terentium. Nam is postquam excessit ex ephebis Sosia. Est igitur argumentum, fabularis narratio, quæ tamen vera videri potest: cuiusmodi comœdiarum sunt argumenta, quale, ne sine exemplo quicquam doceamus, Plauti illud est: Captus est in pugna Aegionis filius alium quadrinū fugiens, seruos vendidit. Pater captiuos commercatur alios, tā cum studens vt gnatum recuperet: & inibi emit olim amissum filium. Is suo cum domino veste versa, ac nomine, vt amittatur fecit, ipsius plectitur. Et is reduxit captum & fugitiuum simul, judicio cuius alium agnoscit filium Sed cui dubium videri potest, quid sit quod argumentum Cice. dixerit non veram, licet verisimilem narrationem? cum Plautus, vt supra ostendimus argumentum tragœdiæ in Amphitryone esse protulerit? quod facile diluitur. Enimuero Plautus comœdiam scripturus Amphitryonem, quoniam, vt ipse in prologo profitetur, multos eam narrationem tragœdiæ locos vidit occupare, & rursum comœdiæ quoque multas habere partes animaduertit, mixtam ex tragœdia lacturum comœdiam pollicetur. quā obrem & tragœdiam nominauit, & rursum, argumentum comœdiæ, cum eam velle videri comœdiam, vellet, se proloquuntur dixi. Nisi dicamus, raro nisi in comœdijs argumenta fieri. Illud genus narrationis, & quæ sequuntur.) In præceptis de inuentione. Illa autem, inquit narratio, quæ versatur in personis, eiusmodi est, vt in ea simul cum rebus ipsis personarum sermones & animi perspici possint, hoc modo. Venit ad me sæpe clamitans, quid agis Micio? cur perdis adolescentem nobis? cur amat? cur potat? cur tu his rebus sumptum suggeris? vestitu nimio indulges, nimium ineptus es: nimium ipse durus es, præter æquum & bonum. Hoc ergo dicit: Narratio, quæ versatur in personis exprimendis, talis esse debet, vt in narratione rerum personæ agentis animus ostendat. & Terentij exemplo explicat. Debet habere festiuitatem sermonis.) Cuiusmodi infinita apud Plautum exempla sunt: sed nos quo quale id sit ostendamus, vno contenti erimus in Curculione, cum inquit: Date viam mihi noti atque ignoti. dum ego hic officium meum facio fugite omnes, abite, & de via secedite, ne quem in cursu capite, aut cubito, aut pectore offendam, aut genu: ita nunc subito, propere & celebre obiectum est mihi negotium nec quisquam fuerit tam opulentus. qui mihi obsistat in via: nec Strategus, nec Tyrannus quisquam, nec Agoranomus, nec Demarchus, nec Comarchus, nec cum tanta gloria, quin cadat, quin capite sistat in viam de semita: & deinde totus ille locus. Animorum dissimilitudinem.) Vt idem in eadem. Quo te hoc noctis dicam proficisci foras cum istoc ornatu, cumque hac pompa Phedrome? Quo Venus Cupidoque imperāt, suadetque amor, si media nox est, siue est prima vespera si status condictus cum hoste intercedit dies, tamen est eundum quo imperat ingratus. At tandem es odiosus mihi. Istuc quidem nec bellum est, nec memorabile. Tute tibi puer es lautus, luces cereum. & quæ sequuntur. Grauitatem. Quale illud in Captiuis: At scire memento, quando id quod voles habebis. nam fere maxima pars morem hunc homines habent: quod sibi volunt dum id impetrant, boni sunt: sed id vbi iam penes sese habent, ex bonis pessimi & fraudulentissimi fiunt. Lenitatem.) Vt in Amphitryone? Iup. Te volo vxor alloqui. quo te auertisti? Alc. Ita ingenium meum est, inimicos vt a sum semper obtuerier. Eia autem inimicos? Sic totus ille locus, in quo Iupiter Alcumenam mitigat? Spem.) Vt in Captiuis Iupiter supreme seruas me, meaq; auges opes, maximas opportunitates opiperasque offers mihi, lucrum, ludum, iocum, festiuitatem ferias, pōpam, pœnum, potationes, saturitatem, gaudium nec cuiquā hominum supplicare nunc certum est mihi: nam vel prodesse amico possum, vel inimicum perdere. ita hic dies amœnitate amœna amœnus onerarit me. sine sacris hæreditatem suam adeptus offertissimam. nunc cursum ad senem capessam hunc Aegionem, cui boni tantum affero, quantum ipse a dijs optat, atque etiam amplius. nunc certa res est eodem pacto, vt comici serui solent, coniiciam in collum pallium, primo ex me hanc rem vt audiat: speroq; me ob hunc nuncium æternum adepturum cibum. Metum.) Vt in Casina. Nulla nulla sum, tota tota occidit, cor metu est mortuum, membra miseræ tremunt: nescio vnde auxilij præsidii, perfugii mihi, aut opum nunc copiam comparem, aut expetam. tāta facta modo mira veris modis intus vidi, nouam atque integram audaciam Caue tibi Cleostrata, abscede ab ista obsecro ne quid in te mali faxit ira percita. eripite, quæso isti gladium, quæ sui est inops animi. Suspicionem.) Vt in Pseudolo. Peiorem ego hominem, magisq; versute malum, nunquam edepol quenquam vidi, quam hic est Simia, nimisq; ego illum hominem metuo & formido male, ne malus item erga me sit, vt erga illum fuit: ne in re secunda nunc mihi obuertat cornua, si occasionem ceperit. nam cautio est, q sit malus. Desiderium.) Vt in Epidico: Expectando exedor miser, atque exenteror, quo mihi Epidici blanda dicta euenīāt, nimis diu maceror: sit ne quid. nec ne sit, scire cupio. Dissimulationem.) Vt in Bacchidibus: Chrysale ades dum has ego pellego quid me tibi adesse opus est? Volo vt quod iubeo facias, vt scias quæ hic scripta sint. Nihil moror, neque scire volo. & totus ille locus, vbi Chrysalus dissimulanter omnia loquitur. Errorem.) Vt in eadem comœdia. Quinq; vbi ubi sunt qui fuere, quiq; futuri sunt post hac stulti, stolidi, fatui, fungi bardi, blēni, buccones, solus ego omnes ante eo stultitia & moribus indoctis, perii, pudet, hoc cine ætatis ludum his factum esse indigne? quam magis id repeto, tam magis, vror, meus quem filius turbauit. perditus, atque etiam eradicatus sum, omnibus exemplis crucior, omnia me mala consectantur, omnibus exitijs interij. Chrysalus me hodie lacerauit, Chrysalus me miserū spoliauit. in is me scelus auro vsque attondit doctis indoctum dolis, vt libitum est. Misericordiam.) Quale in captiuis illud. Dij vostram fidem, hominum ingenium liberale, vt lachrymas excutiunt mihi videas corde amare inter se. quantis laudibus suum herum seruus collaudauit? Rerum varietates.) Cuiusmodi luculentissime illud in Bacchidibus, prolatum est. Atridæ duo fratres dicuntur fecisse facinus maximum, cum Priami patriam Pergamum diuina mœnitum manu, armis, equis, exercitu atque eximiis bellatoribus, mille cum numero nauium decumo anno post subegerunt. non Pelides tormento fuit, prout ego herum expugnabo meum sine classe, sineq; exercitu, & tanto numero militum. Cepi, expugnaui amanti herili filio aurum ab suo patre. nunc prius quam huc senex venit, libet lamentari dum exeat: o Troia, o Patria, o Pergamum, o Priame, nunc periisti senex, qui misere male mulctare quadringentis Philippis aureis. Nam ego has tabellas, obsignatas consignatas quas fero, non sunt tabellæ sed equus, quem misere Achiui ligneum. Epeus est Pistoclerus, ab eo hæc sumpta, mnesilochus, Sinon est relictus. ille non in busto Achilli, sed lecto accubat: Bacchidem habet secum. ille olim habuit ignem, qui signum daret. hunc ipsum exurrit: ego sum Vlysses, cuius cōsilio hæc geruntur. tum quæ hic sunt scriptæ literæ, hoc in equo insunt milites armati, atque animati probe ita res successit, meliusq; adhuc atque hic equus non in arcem, verum in arcam faciet impetum: & quæ sequuntur, tanto verborum cultu, vt ipsa Musa loqui videatur: tam mira rerum varietate, vt meliora aliunde exempla adhibere non possumus. variam siquidem esse expositionem oportet, quo tædium effugiat, & mutationibus animum leuet: quandoquidem cæteris caret lenocinijs. & nisi hac venustate commendetur, iaceat necesse est. credit enim & tractationes facilius iudex nescio quo pacto, quæ iucundæ sunt, & voluptate illectus ad fidem delabitur. Nolim tamen figuras poetarum more, quæ fidem tollant. purissimum siquidem sermonem esse oportet, nec vt consumantur affectus, sed velut primis lineis designentur, vt qualis sit rei imago statim appareat. Sed ad hæc exornanda, loci, inquit Cicero, ex eloquutionis præceptis depoścentur. Fortunæ commutationem.) Vt in captiuis Aegio, nunc quando patriam & libertatem perdidi, non ego isthunc me potius quam te metuere æquum censeo, vis, hostilis cum istoc fecit meas opes æquabiles. memini cum dicto haud audeat, facto nunc lædat licet. Sed viden? fortuna humana fingit, artatque vt lubet. me qui liber fuerā seruū fecit e summo infimum qui imperare insueram, nunc alterius imperio obsequor. Imperatum incommodum.) Vt in eadē comœdia. Quanto in pectore hanc meo magis rem voluto,

tanto

tanto mihi ægritudo auctior est in animo. ad illum modum sublitum os esse hodie mihi. neque id perspicere quiui? quod cum scibitur per vrbem irridebor: cum extemplo ad forum aduenero, omnes de me loquentur, hic ille est senex, ductus cui verba data sunt. Subitam lætitiam.) Vt in rudente illud. Prodii immortales, quis me est fortunatior, qui ex improuiso filiam inueni meam? satin si cui homini dei esse benefactum volent, aliquo illud pacto obtingit optatum piis? Ego quod hodie neque speraui, neque credidi, is improuiso filiam inuenit tamen, & eam de genere summo adolescenti dabo ingenuo, Atheniensi, & cognato meo. Iucundum exitum rerum.) Cuiusmodi in omnibus fieri comœdiis solent, vt in Amphitryone, Bono animo es, adsum auxilium Amphitryo tibi, & tuis. nihil est qd' timeas. ariolos, aruspices mitte omnes: quæ futura, & quæ facta, eloquar multo adeo melius, quã illi, q sum. Iupiter, & quæ sequuntur. Verum hæc.) Idest scribendo hæc consequemur.

Illud vero quod ad varietatem pertinet.) Subaudi, vbi de elocutione conscribemus. Tres res conuenit habere narrationem.) In libro de Inuentione: Oportet igitur: inquit, eam tres habere virtutes, vt breuis, vt aperta, vt probabilis sit. Ad præceptum igitur narrationis illius reuertitur, quæ ipsam causam continet, & totius controuersiæ expositionem: Tres, inquit, res narrationem habere oportet, ac ita vt semper omnia sint non vnum aliquod ex tribus: & licet aliis partibus orationis conueniant, tamen narrationis magis propriæ sunt. Sed ad Ciceronis præcepta Quintiliani adiiciamus qui de narratione loquens, inquit: Eam plerique scriptores, maximeque qui sunt ab Isocrate, volunt esse lucidam, breuem, verisimilem. neque enim refert, an pro lucida perspicam, pro verisimili probabilem, credibilemue dicamus. eam nobis placet diuisio, quanquam & Aristoteles ab Isocrate parte in vna dissenserit, præceptum breuitatis irridens, tanquam necesse sit longam aut breuem esse expositionem, nec liceat ire per medium. Theodorei quoque scholæ solam relinquunt vltimam partem, quia nec breuiter vtique, nec dilucide semper sit vtile exponere, quo diligentius distinguenda sunt singula, vt quid quoque loco prosit ostendam. Narratio est aut tota pro nobis, aut toto pro aduersariis, aut mixta pro vtrisque. Docet autem paulo longius Quintilianus, quo pacto singula hæc spectanda tractandaque sint: quæ hic mihi referre nunc non libet. Satis sit itaque, dubium locum vobis ostendisse, quo sibi quisque subueniat, si quid dubitationis occurrerit. Rem breuiter narrare poterimus, si tantum incipiemus narrare vnde necesse erit.) Supra memorauit narrationem oratoriam tres habere virtutes debere, vt sit breuis, vt lucida, vt probabilis, nunc docet, quemadmodum breuis esse possit. Narratio breuis, inquit, erit, si a rebus necessariis sumas initium, hoc est, si inde cœperis rem exponere, vnde ad iudicem pertinet. Aut si non ab vltimo initio repetere volemus.) Verbi gratia cum velis Troianum bellum scribere, non a Læde compressa, sed ab Helena rapta initium sumas. non enim Liuius cum res gestæ Romanorum scripturus esset, a Troia condita potius quam Roma inchoauit. Cum ergo præcepta det Cicero, in breuem narrationem, quæ initio narrationis, quæ in fine, quæ in medio seruare debeamus, hæc initio præcepta fuere. Aut si summatim, non particulatim narrabimus.) Solet enim, vt verbis vtar Quintiliani, quædam esse partium breuitas, quæ longam tamen efficit summam: vt, In portum veni, nauem perspexi, quanti veheret interrogaui, de pretio conuenit, conscendi sublatæ sunt anchoræ, soluimus oram: profecti sumus. nihil horum dici celerius potest, sed tamen sufficit dicere e portu nauigaui. Possumus autem & ab vltimo initio, hoc modo quo diximus enarrare. Sed quia & aliis modis cõcisum id facere possumus non est idem cum superiori exemplum. Aut si transitionibus nullis vtemur.) Hoc est, si ipsius causæ neruos non egrediemur, licet etiam ad causam faciant. multa enim quæ sunt in re quia remota sunt a causa, omittenda erunt. Aut si non deerrabimus ab eo quod cœperimus exponere.) Hoc est, si extra causam nihil dixerimus, quod ad causam non attineat quam cœperimus idest, breues erimus, si reciderimus omnia, quibus sublatis neque cognitioni quicquam neque vtilitati subtrahatur. Et si exitus rerum ita exponemus, vt ante quoque quæ facta sint, sciri possint tametsi ea nos reticuerimus, quod genus est, si dicã me ex prouincia rediisse, profectum quoque in prouinciam intelligatur.) Idest, breues esse poterimus, si ita dicetur, vt nonnunquam ex eo quod dictum sit, id quod non sit dictum intelligatur. vt si dicas, Inde cum reuersus essem e prouincia. cum enim dicis Reuersus, ostendisti te profectum in prouinciam, & peruenisse, postremo reuersum. Et omnino non modo iam quod obest, sed etiam id qd' neque adiuuat, satius est præterire.) Etenim qui breuitati studet non modo illa in narratione præterire debet, quæ obfutura sunt, verum etiam illa quæ nihil prosunt. Sane Græci eam narrationem συντομον: idest, concisam, cum necessaria deessent appellarunt: illam autem βραχυν, idest breuem, vbi nec minus: nec plus dicatur quam oporteat. oportet igitur vt breuis, non tamen concisa sit. Et ne bis aut sæpius idem dicamus.) Vt non modo illa prætereantur quæ aut obfutura sunt, aut nihil profutura: uerum etiam illa quæ prosunt, vt ne bis aut sæpius dicantur, & iidem sensus reiterentur: hoc est vitandæ ταυτολογίας & περισσολογίας. Cauendum est etiam, ne id quod supra diximus, deinceps dicamus.) Et si, inquit, non ab eo quo proxime desitum erit, deinceps incipietur, & eadem repetentur verba, sed ne κλίμακα figuram, quæ a quibusdam gradatio appellata est, quæ fit, vt si dicas. Ex prudentia virtutem, ex virtute dei dilectionem, ex dei dilectione cœlum sibi comparauit, ne hanc inquam figuram damnasse crederetur, exemplo quid intelligat illustrauit: hoc modo, Athenis Megaram vesperi aduenit Simo: vbi aduenit Megaram, insidias fecit virgini, insidias postquam fecit, vim in loco attulit. Cauenda tamen, vt etiã Quintilianus docet, omnia corrumpens obscuritas, satiusque est narrationi superesse quam deesse. nam cum superuacua cum tædio dicantur, necessaria cum periculo subtrahuntur. Quare vitanda etiam illa Sallustiana, quanquam in ipso virtutis obtinet locum, breuitas, & abruptum sermonis genus, quod otiosum fortasse lectorem minus fallat, auditorem transuolat. itaque media tenenda via est, ne plus minus ue sit quam opus est. Nolim tamen breuitatem inornatam esse, alioqui esset indocta, cum & voluptas ipsa fallat, & minus longa quæ delectant esse videantur, vt amœnum ac molle iter, etiam si spatii amplioris est. minus fatigat quam durum aridumque compendium. Simplex enim & vndique concisa, non tam expositio vocari potest, quam confusio. Partitio autem tædium leuat, ut quæ longa sunt, breuiter dici plerunque videantur. Dicam, quæ acta sint ante ipsum rei contractum, dicam quæ in re ipsa, dicam quæ postea. Ita tres potius breues uideri poterunt narrationes, quam vna quæ longa sit. Expedict quoque expositiones breuiter inserendo, quod leuet prosequi hoc genus: Audistis quæ ante acta sunt, accipite nunc quæ insequũt. Reficietur enim auditor priorum fine, & se rursus ad nouum initium præparabit. Et si longius ordo exierit non inutile erit in fine commonere, vt Cicero pro Ligario: Adhuc, Cæsar, Q. Ligarius omni culpa caret, domo est egressus, non modo nullum ad bellum, sed ne ad minimam quidem belli suspicionem. Rem dilucide narrabimus, si id quod primum gestum erit, ita primum exponemus, & rerum ac temporum ordinem seruabimus, vt res gestæ erunt, aut vt potuisse geri videbuntur.) Dixit quemadmodum breuis narratio, nũc quemadmodum dilucida esse possit. Illud hic quoque perspicere, debemus, ordinem illum tenuisse Ciceronem: quem & in breui tenuit. nam quid in principio dilucidæ narrationis, quid in fine, quid in medio facere debeamus: ostendit. Hoc erno nunc dicit, dilucida esse poterit narratio, si vt quicque primum gestum erit, ita primum exponetur, ne peruerso narrandi ordine iudicibus in cognitione confusio fiat. Et rerum ac temporum ordo seruabitur, ne id primum narres, quod postea factum est. quod si facis, & in rerum & in temporum ordine deliquisti. Huic tamen sententiæ non omnes accedunt, vt eo ordine quo quid actum sit narrandum existiment, sed potius narrandum quemadmodum expedit. nam aliquando excidisse simulamus, cum quid vlteriore loco redacturi sumus, & reliquum ordinem redacturos testamur: quod sic futura sit causa dilucidior. neque enim vnam defensionis legem esse, certumque præscriptum. Proinde vt res, vt tempus poscet, exponendum atque vt erit vulnus, ita vel curandum protinus: vel si curatio differri potest, tantisper deligandum. Nec etiam sæpius narrare nefas esse putent, quod ipse Cice. pro Cluentio fecit. idque non concessum modo esse, sed aliquando necessariũ. Quin & quædam repetita narratio est, quam τ'ἐπιδιήγησιν Græci vo-

cant: ideo reperta, vt quia narratio breuis debet esse, fusius & ornatius res possit exponi. quod fit vel inuidiæ gratia, vel miserationis. Id non raro faciendum, neq; sic vnquam, vt totus ordo repetatur. Cæterum qui [illegible] vti velit, narrationis loco rem stringat, & contentus indicare quid facti sit, quo sit modo factum, plenius se loco suo expositurum esse promittat. Amentis igitur esse existimatur, superstitione præceptorum contra rationem causæ trahi. Narrationem. Neq; tamen id non facere alias oportebit, vt sequamur ordinem quædam enim turpiter conuertuntur. vt si peperisse narres, deinde concepisse, decessisse aliquem, deinde filios aduocasse, vt testamento adsint. in quibus si id quod posterius est dixeris, de priori tacere non erit inutile. Nec equidem dubito, quin in Cicero dicere voluerit. Quod autem subiungit, aut vt potuisse geri videbuntur ita accipiendum, ac si dixisset, sunt plerunq; & falsæ expositiones, in quibus prima sit cura, vt quod fingamus fieri potuerit, deinde vt & personæ & loco & tempori congruat, & credibilem rationem & ordinem habeat. Hic erit considerandum, ne quid perturbate, ne quid ambigue dicamus, & quæ sequuntur.) Sicut in præceptis breuis narrationis, primum pene perpetuo ostendit: quid faciendum esset, deinde, quid non faciẽdum ita hic primo simul ostendit, quid omnino faciendum sit: tum quid non faciendum. Considerandum, inquit, erit ne quid perturbate dicatur, verum perturbate succenso aliquo in affectu animo, an certe perturbate, inuolote, ne res obscura videatur. quod si fiat, dilucida nullo modo esse possit. Licet quidam i nonnullis causis obscurandam esse veritatem dixerint, quod ridiculum sibi videri dicit. Quintilia. enim, Qui obscurare, inquit, vult, narrat falsa pro veris: & in his quæ narrat, debet laborare, vt videantur quam euidentissima. Deinde inquit M. Tullius, ne quid ambigue dicamus, hoc est cõtorte, vt quo versus, quod dicimus, non intelligatur. Neq; in aliam rem transferamus.) Ne omissis rebus ad præsens negotium pertinentibus, non narranda atque aliena narremus. Neque ab vltimo repetamus, neque longe prosequamur.) Quæ inquit, cum de breui narratione scripsimus, effugienda esse docuimus. verum quod inquit. Neque in aliam rem transferamus. hoc in media narratione effugiendum. sicut in principio, cum ait, Neq; ab vltimo repetamus, & in fine, cum dicit, Neq; lõge prosequamur denicq;, inquit, quo breuior fuerit modo non sit implexa, dilucidior vtiq; erit narratio. Sane quam dilucidam velit Quintilianus dici narrationem, ne quanquam summi viri iudicio fraudem, eius sententiam ad verbum referam: Erit autem, inquit, narratio aperta ac dilucida, si fuerit primum exposita propriis verbis & id significantibus, & non sordidis quidem nec tamen exquisitis, & ab vsu remotis, tum distincta rebus, personis temporibus, locis, causis: ipsa etiam pronunciatione in hoc accommodata, vt iudex quæ dicuntur quam facillime accipiat. quæ q dem virtus negligitur a plurimis, qui ad clamorem dispositæ vel etiam forte circumfusæ multitudinis compositi, non ferunt illud intentionis silentium, nec sibi diserti videntur nisi omnia tumultu ac vociferatione concusserint. rem indicare, sermonis quotidiani, & in quæcunq; etiam indoctiorum cadentis existimant, cum interim quod tanquam facile contemnunt, nescias præstare minus velint an possint. Neq; enim aliud in eloquentia cuncta experti difficilius reperient, quam id quod se dicturos fuisse omne putant, postquam audierunt, quia non bona iudicant esse illa, sed vera. Tum autem optime dicit orator, cum videtur vera dicere. At nunc velut campum nacti expositionis, hic potissimum & vocem flectunt, & ceruicem reponunt, & brachium in latus iactant, totoq; & rerum & verborum & compositionis genere lasciuiunt. denicq; quod sit monstro simile, placet actio, causa non intelligitur. Nec ideo a me longius relata sunt, quo non minus effugienda esse, quam ipse reprehendat Quintilia. intelligatur. Verisimilis narratio erit, si vt mos, vt opinio, vt natura postulat dicemus.) In aliis de Inuentione præceptis, Probabilis, inquit erit narratio, si in ea videbuntur inesse, quæ solent apparere in ueritate, si personarum dignitates seruabuntur, si causæ factorum extabunt, si fuisse facultates faciendi videbuntur, si tempus idoneum, si spatii satis, si locus opportunus ad eandem rem qua de re narrabitur fuisse ostendetur, si res & ad eorum qui agent naturam, & ad vulgi rumorem, & ad eorum qui audient opinionem accommodabitur. ac veri quidem similis ex his rationibus esse poterit. In Partitionibus autem de narratione differens, Probabilis autem, inquit, erit, si personis, si temporibus, si loco ea quæ narrabuntur consentient, si cuiusque facti & euenti causa ponetur, si testata dici videbuntur, si cum hominum opinione, authoritate, si cũ lege, cum more, cum regione iuncta, si probitas narrantis significabitur, si antiquitas si memoria, si orationis veritas, & vitæ fides: secundum ordinem igitur suæ diuisionis, postquam de breui & dilucida narratione tractauit, nunc de narratione verisimili incipit differere: Verisimilis, inquit, erit narratio, si vt mos postulat dicamus. vt si apud Romanos narres, non contra iustitiam, & si apud Scythas Barbaros, non reprehendas eorum mores. Vt opinio.) Res enim multæ opinione veræ esse creduntur nam si velim Iudæum Christiano grauiter infensum, & lenonem periurum ostendere, quis est qui non crediturus sit: cum sit iam id opinione persuasum. & de cæteris idem est intelligendum. Vt natura postulat.) Si id quod dicimus, a nostra natura non abhorreat, vel eorum pro quibus, vel contra quos agimus. Non enim consentaneum est vt de pudicitia agat leno, de castitate meretrix. quod si fiat, verisimilis non erit narratio. Cauendum itaque, ne quid naturæ dicamus aduersum. Si spatia temporum.) Si tantum temporis spatium nactus fuerit, ut id efficere potuerit. Personarum dignitates.) Non honores, sed prout quæq; loqui aut agere credibile sit, hoc est, si personas conuenientes his quæ facta credi solemus, constituerimus. vt furti reum, cupidum, adulterum, libidinosum, homicidam, temerarium. vel his cõtraria, si defendemus.

Consiliorum rationes.) Vt, necasti, nam sæpe fueras commitatus. hæreditatem expectabas: eum odio habebas. Locorum opportunitates constabunt.) Quod in vasta solitudine index, erit, vnde scelus perpetratum nullus scire posse videretur. Ne refelli possit, aut temporis parum fuisse.) Supra accusantis, nunc defendentis locos verisimilis narrationis ponit. Itaque aut non tantum fuisse temporis dicemus, vt id fieri potuerit.

Aut causam nullam.) Vt dicas, causam esse nullam, cur ea de reo suspicio habenda sit. Aut locum idoneum non fuisse.) Vt dicas, non fuisse locum eiusmodi vt id fieri potuerit. Aut homines ipsos facere aut pati non potuisse.) Si uera res erit, nihilominus hæc omnia in narrando conseruanda sunt. nam sæpe veritas, nisi hæc seruata sint, fidem facere non potest. Aut homines eius fuisse prudentiæ, aut probitatis, vt nescisse, aut pati potuisse viderint non possint. Deinde subdit, siue vera res, siue ficta, id esse obseruandum. Siquidem multa sæpe licet vera vix credi possunt, nisi his vtamur adminiculis, & quæ ficta sunt. nisi hoc pacto adiuuentur, facile confutari poterunt. Itaq; callide, inquit, in his rebus cum aduersario erit confligendum, & præsertim in quibus aut tabulæ, aut firma alicuius scripti authoritas, iam fidem fecisse videbitur, quo minus possit confutari. Aliqua etiam naturaliter sequuntur, & cohærent, vt si bene priora narraueris, iudex ipse quam postea sis narraturus expectet. Et licet narrationem hanc esse meminerimus: non probationẽ: nonnunquam tamen etiam argumento aliquo cõfirmabimus, proposuerimus, sed simplici breuiq;, vt in ueneficiis, ianus bibit statim concidit, liuor ac tumor confestim est insecutus, & denique quæ in probationibus tractantur, persona, factum, causa, locus, tempus, modus, facultas, opinio natura, iudiciũ, nos: instrumẽtum, quibus si aliquãdo destituti simus, facebimur vix esse credibile, sed tamen verum, nescitecq; nos quomodo factũ sit, aut quare, mirariq;, sed probaturos: Optimæ autem probationes erunt, quæ latuerunt vt a Cicerone vsurpantur. Sunt. n. vtilissimæ prædicta omnia quibus Miloni Clodius, non Clodio Miloni insidiatus esse videatur, plurimumq; facit illa calidissima simplicitatis imitatio. Milo autem cum in senatu eo die quo a senatu est dimissus, domum venit, calceosq; & vestimẽta mutauit, paulisper dum se vxor, vt fit, comparat, commoratus est q̃ nihil festinus, nihil properans fecisse videtur Milo: quod non solum rebus ipsis vir eloquentissimus, quibus moram & lentũ ꝓfectionis ordinem dicit sed etiam verbis vulgaribus & quotidianis & occulta arte consecutus est. Hæc de verisimili narratione dicta sint. His tribus narrandi virtutibus ipse Cicero in Partitionibus suauitatem addiicit. Suauem autem esse narrationẽ dicit quæ habet admirationes. expectationes, exitus inopinatos, scilicet interpositos motus animorum, amicorum colloqua, personarum dolores, iracundias, metus lætitias, cupiditates. In Topicis autem scripsit, narrationes oportere

etiam esse euidentes, moratas, & cum dignitate præterquam quod sit plana breuis & credibilis: sed morata debent esse omnia, & cum dignitate, quæcunque potuerint. Plerique etiam præter Ciceronem, euidentiam, quam Græci ἐνάργειαν vocant, narrationem dixere, quæ quidem virtus non inter minimas est, cum quid sit non dicendum modo, sed quodammodo ostendendũ est. Alii autem perspicuitati euidentiam subiiciunt. Alii adiiciũt magnificentiam, quam μεγαλοπρέπειαν illi vocant, quam respuunt alii, quod non sit omnibus communis iudiciis. Ac ne se supra modum tollat oratio, cauendum sit. veluti in proximo de Milone exemplo patet. Quare non magis proprium narrationis videri debet magnifice dicere, quam miserabiliter, inuidiose, grauiter vrbane. quæ cum suo loco laudabilia sint, non sunt tamen huic parti proprie assignata, & velut peculiaria. Diximus quid sit narratio, narrationum genera & virtutes enumerauimus & singularum virtutum tractationes exposuimus. Nunc vero dicendum est, si narrandum, an vbique narrandum. & si non semper, quid faciendum, & quomodo intelligatur id quod dicitur narratio, & quo narrandum loco sit. & si ita narrandum, vt causa postularit postremo, vnde narratio inchoanda, & vbi terminanda sit. ad quæ omnia explicanda in primis Ciceronem ex aliis quos in Rhetorica composuit libris, & Quintilianum euocabo. Plerique igitur semper narrandum putauerunt, quod falsum esse a pluribus coarguitur. Obest siquidem narratio, cum ipsius rei gestæ expositio magnam excipit offensionem, quam argumentando & causam agendo leniri oportebit quod cum accidit, membratim oportebit partes rei gestæ di spergere in causam, & ad vnãquãque confestim rationem accõmodare, vt vulneri præsto medicamẽtum sit, & odium statim defensio mitiget. Nihil etiam prodest narratio tum, cum aut ab aduersariis re exposita, nostra nihil interest iterum aut alio modo narrare, aut ab his qoi audiunt ita tenetur negotium, vt nostra nihil intersit, eos alio pacto docere quod cum accidit, omnino narratione supersedendum est. Præterea sunt quædam tã breues causæ, vt propositionem potius habeant quam narrationem. id accidit aliquando vtrique parti, cum vel nulla expositio est, vel de re constat, de iure quæritur, vt apud Centumuiros, filius an frater debeat, esse intestati hæres: pubertas annis an habitu corporis existimetur. Plerque etiam fuere, qui noo existimarunt, esse narrationem, cum reus quod obiicitur tantum oegat. in qua opinione est Cornelius Celsus. Non enim putant esse narrationis, nisi quod summam criminis, de quo iudicium est continet, vt deinde fatetur ipse, pro Rabirio Posthumo narrasse Ciceronem, atque ille negauit, peruenisse ad Rabirium pecuniam, de re erat quæstio cõstituta, & in hac narratione nihil de crimine exposuit. Ego autem, inquit Quintilianus, magnos alioqui secutus authores, duas esse in iudiciis narrationum species existimo. alteram ipsius causæ, alteram rerum ad causam pertinentium. Non occidi hominem, nulla narratio est. Conuenit, sed erit aliqua, & interim ẽt longa contra argumenta eius criminis de anteacta vita, de causis propter quas ionocens & periculum deducatur ab his, quo i credibile id quod obiicitur, fiat. Neque enim accusator tantũ hoc dicit, Occidisti: sed qoibus id probet, narrat vt in tragœdiis cũ Teucer Vlyssem reum faciat Aiacis occisi, dicens inuentum eũ in solitudine iuxta exanime corpus inimici, cum gladio cruẽto. Vlysses respondet, non esse id facinus admissum, & sibi nullas cum Aiace inimicitias fuisse, de laude inter ipsos certatum. deinde subiongit, quomodo in eam solitudinem venerit, iacentem exanimem sit conspicatus, gladium e vulnere extraxerit. Hic confirmatio & confutatio, coeuntibus vtrinque argumentis subtexitur. hæc sunt duo orationum genera, quæ ad oratorem tantum attinere supra docuimus, quarum alteram, quæ nihil de obiecto crimine exponat, si orationi asciscamus, non erit sine narratione, vt Celsus voluit, dicenda oratio. Non suo loco narratur: cum post exordium non collocatur narratio. Enim uero a veteribus quæsitum fuisse constat, an procemio subiicienda narratio sit. Nam cum procemium idcirco comparatũ sit, vt auditor ad rem acipiendam fiat conciliatior, docilior, intentior, & probatio nisi causa prius cognita non possit adhiberi, protinus iudex rerum noticia instruendus videtur. M. Tullius tamen in oratione quam pro Milone scriptam reliquit, maluit differre narrationem, tribus præpositis quæstionibus. pro Vareno similiter postea narrauit, cum obiecta diluit. quod fiet vtiliter, quotiens aut non repetendum: aut si repetendum, quo facilius intelligatur, ordine meliore digerendum, si causa paulo obuolutior sit. Et unt præterea quædam causæ, neque id raro, ne crimini qoidem de quo cognitum erit faciles ad diluendum, sed multis ante actæ vitæ flagitiis & grauib⁹ oneratæ, quæ prius amouẽda sunt, vt propitius iudex defensionẽ ipsius negotii, cuius propria quæstio est, audiat. Vt si defendendus sit M. Cælius, non ne optime patronus occurrat prius conuitiis luxuriæ, petulantiæ, impudicitiæ, quam veneficii in quibus solis omnis Ciceronis versatur oratio. deinde totam explicet causam, quæ est ipsius actione defensa. Est ergo rei habenda ratio, ac prout causarum conditio poposcerit, mutanda narratio, vt posterius, vbi de dispositione disserit Ciceron. explicabit. Non vt causa postulat narrandum est, cum aut id quod aduersario prodest, dilucide & ornate exponitur, aut id quod ipsum quod dicit adiuuat, obscure dicitur, & negligenter quare vt hoc uitium vitetur: omnia torquenda sunt ad commodom suæ causæ, contraria quæ præteriri poterunt, prætereondo: quæ illius erunt, leuiter attingendo: sua diligenter & enodate narrando. Nec hoc quidem simpliciter accipiendum, quod pene prætericram, quod est a me positum, superuacuam esse narrationem rei quam iudex nouerit. quod sic intelligi volo, si non onunino factum quid sit sciet, sed factum etiam, vt nobis expedit opinabitur. Neque enim narratio in hoc reperta est, vt tantum cognoscat iudex, sed aliquanto magis vt consentiat. quare etiam si non erit docendus, sed aliqoo modo afficiendus: narrabimus cum præparatione quadam. propter quod minus Homerum, aut Virgilium, vel quemuis alium egregium eloquentia poetam legere grauamur, licet eam omnem materiam sæpe legerimus, quod dictionis quadam voluptate a fastidio releuemor. Scire quidem in summa quid actum sit, iudicem dicemus: tamen rationem quoque facti cuiusque cognoscere ne grauetur, idque nos propter aliquem in consilium adhibitom repetere simolemus, & vt rei quæ ex aduerso proponatur, iniquitatem etiam omnes circunstantias intelligant. in quo plurimis figuris erit varianda oota expositio, ad fugiendum tædiom aodientis: sicut meministis, & fortasse fuerit superuacuum hic commorari. Sed & quid ego diutius: cum optime nooeritis, quale sit, & his similia. Sed hoc hactenus dictum sit. Initium narrationis quidam vtique faciendum a persona putant, eamque, si nostra sit, ornandã si aliena, infamandam statim. Sed hæ quoque cum suis accidentibus ponendæ, cum id pro fitoruoi est: vt, A. Cluentius Habitus fuit pater huiusce iudices, homo non solum municipii Larinatis, ex quo erat, sed regionis illius & vicinitatis virtute, existimatione, nobilitate facile princeps. Aliquando sine his, vt: Q. Ligarius cum esset, & quæ sequuntur. Frequenter vero a re sicut pro Tullio Cicero. Fundum habet in agro Turino M. Tullius paternum Demosthenes pro Ctesiphonte, τοῦ γὰρ φωκικοῦ συστάντος πολέμου, οὐ δι' ἐμέ, οὐ γὰρ δὴ ἔγωγε ἐπολιτευόμην πω τότε, πρῶτον μὲν ὑμεῖς οὕτω διέκεισθε, ὥστε φωκέας μὲν βούλεσθαι σωθῆναι. Finem autem narrationis perduci volunt quidam eo, vnde quæstio oritur. cuiusmodi est: His rebus ita gestis, P. Dolabella prætor interdixit, vt est consuetudo de vi hominibus armatis, sine vlla exceptione tantum vt vnde deiecisset restituere, deinde restituisse dixit, spõnsio facta est, hac sponsione vobis iudicandum est. Id ab accusatore semper fieri potest, a defensore non semper, Sed ad Ciceronem iam redeo. Quid dicit præcepta se dedisse, quæ ab aliis minime adhuc abhorreant, præterquam quod insinuationem, quo clarior fieret præceptio, in tria tempora diuisit, qđ nullus antea vnquam fecerit, hinc se de Inuentione rerum disputaturum pollicetur, si prius de causarum diuisione pauca memorauerit.

LONGOLIVS.

Vincendi causa quod pert.) Medium est nam & accusator vincit, qui reum peragit, & vincit defensor, qui causam aduersarii labe factat. Primum autem narrationis genus, oratorium appellant, quod in caosæ expositionem inuentum est. quod post exordiom poni solet. Alterum apparatom, quod non est pars orationis, sed in confirmatione, aut cõfutatione interseritur, asseuerandi aut destruendi gratia, quod ipsum & probatiuum appellarunt. Postremum, grammaticũ vocarunt, quod rarius in oratoris vsurpatione veniat.

ASCENSIVS.

Narrationum genera &c.)Prosequitur de narratione cuius ponit tria genera. Primum dicitur recta narratio. Secundum transgressio .]Tertium a cã ciuili alienatio. Ordo est, Tria sunt genera narrationũ. vnum est cum exponimus.i.declaramus & recitamus rem gestam, & trahimus vnumquodq;.s. gestorum & expositorum a nobis ad vtilitatem nostram causa vincendi .s. aduersarium, & non oblectandi præcipue aoditorem, quod .s. genus pertinet ad eas causas de quibus iudicium est futurum aut dic: Et trahimus vnumquodq; quod pertinet ad eas causas de quibus futurũ est iudicium, ad vtilitatem nostram causa vincendi.- Alterum.i.secundum genus narrationis est quod intercurrit.i.inter principalem materiam currit nõnunquam. i.aliquando, aut causa fidei.s.faciende, aut criminationis, aut trãsitionis.s.ad aliam materiam: aut alicuius apparationis vel laudationis, hoc est quãdo inter narrandum volumus facere, vt nobis habeatur fides, aut petimus aliquem criminari, aut ad aliud transire, aut rem nostrã apparare, aut aliquid laudare, facimus narrationem intercurrentem. Tertium genus.)Prosequitur tertium genus exordii vitiosi dicens. Tertium genus est id qđ remotum est i.alienum est a causa ciuili.i.quod non pertinet ad forum, in quo de causis ciuium agitur, in quo tamen conuenit exerceri.s.in declamãdo, quo.i.ideo vt possimus tractare commodius illas narrationes superiores . i.de quibus prius locutus est, in causis.s.ciuilibus. Duo genera sunt eius.i.eiusmodi narrationis. vnum quod positum est in negociis, alterum quod positum est in personis. Id quod positum est in expositione negociorum, habet tres partes, fabulam, historiam, argomentum. Fabula est quæ neq; continet res veras neq; verisimiles . vt hæ .s.res quæ traditæ.i.expositæ sunt aoditoribus & spectatoribus tragœdiis.i.in tragœdiis, aut quæ traditæ.i.commissæ sunt tragœdiis. Historia est res gesta, sed remota ab memoria nostræ ætatis, & tamen historia a videndo dicitur, verum animo quoque videmus & ab iis, qui viderunt & nobis aut aliis qui nobis recitauerunt dixerunt sæpe historiam scribimus. Argumẽtum est res ficta quæ tamen potuit fieri. &c ita verisimilis est, velut argumenta comoediarum. Illud.s.prius tactum genus narrationis, qood est positum.i.constitutum in personis , debet habere festiuitatem.i.plausibilitatem & vt dicũt celebritatem sermonis, dissimilitudinem animorum, vtpote grauitatem leuitatem quæ contraria sunt, spem metum quæ item cõtrariantur. quia spes de bono futuro, metus de malo est futuro , suspitionem , desiderium, dissimulationem.s.eius quod est, misericordiam rerum miserandarum varietates rerum commutationem fortunæ, vtpote incommodum insperatum.i.quod contra aut præter spem euenit, lætitiam subitam.i.ex improuiso ortum, exitum rerum iucundum. Verum hæc transigendo in exercendo .i.hæc omnia comprobabimus exercitatione. Vero ꝓ sed nos aperiemus quomodo conueniat illud quod pertinet ad veritatem tractarimi.i.quomodo veras causas tractabimus. Conuenit narrationem habere tres res.i.tres vt dicunt conditiones. videlicet vt sit breuis, vt sit dilucida, & vt sit verisimilis quæ . s.tria quoniam scimus oportere fieri: cognoscendum est . i. oportet nos cognoscere quemadmodum faciamus.i.exhibeamus ea .i. qoomodo narrationem, breuem, dilucidam & vtilẽ faciamus.

Rem breuiter &c.)Erudite docet quomodo breuiter narrare possimus dicens . Nos poterimus narrare rem breuiter, si nos incipiemus narrare inde.i.ab eo re, vñ.i.de qua necesse erit & si non volemus repetere.s.narrationem ab initio vltimo . i. remotissimo a rebus præsentibus, hoc est a penitus primo : vt qui bellum Troianum a gemino ouo . i. ab natiuitate Helenes auspicari velit. Et si nos narrabimus summatim.i.per summas in generali, non particulatim.i.per singulas particulas, vt si crudeliter occisum dicas & non explices, quo gestu, quibus armis, quot ictibus &c. Et si non prosequemur narrationem ad extremum.i.penitus finalem recitationem, sed vsq; eo.i . ad id vsq; quo erit opus.s.ad intelligendum. Et si nullis.i.non vllis nonvtemur vllis transitionibus.i. digressionibus a materia incœpta ad nouam. Et si non deerrabimus.i.per errorem decedem⁹ ab eo quod cœperimus exponere. Et si ita ponemus exitus rerũ, vt quoq;.i.ea sciri possint, quæ sint facta ante .i.si per ea quæ dicimus, intelligantur facta etiam quæ oon dicimus , vt qui dicit postridie redisse, dicit abiisse & noctem interfuisse, tametsi nos reticuerimus.i.ea non dixerimus. Quod.i.quale genus est, si dicam me redisse ex prouincia, intelligatur quoq; .i.etiam supp. me profectum sup. esse in prouinciam. Non enim redire poteris vbi prius non fueris. Et omnino ad breuem narrationem satius est.i.conducibilius & melius est, præterire.i.non dicere, nõ modo.i.non solum. id quod ob est.i.nocet dicenti, sed etiam id quod neq; obest, neq; adiuuat.i.prodest. Quia Valla qui hunc locum haud dubiæ legit, legat & pro etiam apud Ciceronem reperiri legam hic non sed, & sed etiam. Et satius est, aut cauendum est ne dicamus bis aut sæpius.s.q̃ bis: idem.i.eandem rem. Cauendum est etiam ne dicamus deinceps.i.rursum, id quod diximus semel supra hoc modo. Simo aduenit vesperi.i.tempore vespertino. Megaram Athenis.i. ab vrbe Athenieñ. ꝓfectus vbi postquam aduenit Megaram fecit insidias virgini, & postq̃ fecit insidias attulit vim in loco.s.vbi eum reperit, id enim breuius dici potest. Rem dilucide &c.)Quia breuitati cohærere solet obscuritas, iuxta illud flacci in arte. Breuis esse laboro obscurus fio, nihilq; tam obest oratori q̃ non intelligi quid dictũ velut. conuenienter nunc docet Cic. quomodo cum breuitate dilucide dicamus dicens. Nos narrabimus rem dilucide , si vt quicq;.i.quodlibet facinus aut factum erit gestum primum, ita exponemus ipsum primum, & conseruabimus ordinẽ rerum ac temporum, vt.i.secundum quem res erunt gestæ, aut vt.i.secundum quem ordinem, aut secundum q videbũt potuisse geri.i.verisimile erit sic gestas esse Hic.i.in hac narratione dilucida cõsiderandum erit, ne dicamus quid.i.aliquid perturbate .i. confusæ & ordine turbato: aut animo consternato, nequid dicamus contorte.i.violenter exactum, nequid ambiguæ quod possit trahi in contrarium sensum, aut quod difficile sit intellectu, nequid dicamus nouæ.i.inusitate, quæ res obscuritatem parere solet, nam licet noua interdum delectent, consueta tamen citius noscuntur. Nequam.i.& considerandum est ne transeamus in aliquam aliam rem. & ita confundamus narrationem, & ne repetamus ab vltimo, quia tunc non facile constaret satẽ primo loco de quo loqui paremus, & ne persequamur.s. narrationem, longe.i. vltra id quod scitu necessariũ erit. Ne prætereamos quid.i.aliquid, quod pertineat ad rem. Et rem dilucide dicemus, si persequemur.i.ꝑfectæ sequemur ea quæ sunt præcepta s.titulo superiore de breuitate.s.in narrando seruanda. Nam quo.i.quanto narratio erit breuior: eo.i.tanto fiet dilucidior & facilior cognitu, intellige prioribus præceptis obseruatis nequid perturbate, contorte, ambiguæ, nouæ dicamus. Sane quantum ad ordinem scies, quod commentarii quoq; monent, alium esse poetis, alium oratiæ. Nam de Poetico dicit Hora. in arte. Ordinis hæc virtus est, & venus aut ego fallor: Vt iã nunc dicat, iam nunc debentia dici. Plæraq; differat & præsens in tempus omittat. Hoc est licet Poeta multa describat, quo ordine gesta sunt, plurima tamen ad opportuniorem locum reseruat. Vnde poetæ plerunq; a medio, aut a fine rei gestæ narrationem incipiunt, vt Home. a decimo: & ita ab vltimo anno obsidionis Troiæ, & Virgilius a septimo, & ita ab vltimo anno errorum Aeneæ: Et Terentius argumenta ferę a medio, aut non citra medium deducere incipit. Orator vero vt hic præcipiatur, quo ordine res gestæ sunt eas narabit. Quod & Historiographi fere obseruant. Si rationem differentiæ quæres, ea videtur quod orator semel duntaxat dicit, & ita ennari debet, vt intelligatur. Poeta autem decies legi potest, & eo perlecto, tum demum satius est eius intelligi principium . Præterea orator prodesse vult saltem sibi & suis, & ita aperte rem narrat, Poeta delectare petius, & ita varietati studet . Adde q commodius puer transitum dicuntur a poeta res incipiendo a fine , aut ab iis, quæ ad finem tendunt quam a principio, quia incipiendo a fine videtur, duntaxat res præsentes velle dicere , & præteritas percurrere, vt Virgilius excidium Troiæ. Oratori aut nihil quod ad rem faciat prætermittendum est, quocirca vtile est filum rei gestæ sequi quod sequendo auditorem facile doceat. Nouimus quicque substantioum esse quodque adiectiuum , & vtrũq; superlatiuo gaudere, vnde decenter (vt cætera omnia) dicit vt quicq; primum gestum erit, ita primum &c. quia vt & ita consimiles efflagitant gradus. Verisimiles &c.)Docuit facere. narrationem breuem & dilucidam, nunc docet qui verisimilem faciamus dicens. Narratio erit verisimilis idest, apparens vera, si nos dicemus, vt mos postolat, idest, exigit , vt opinio scilicet communis præcipue audientium postulat , vt natura scilicet rerum postulat , si spacia temporum constabunt , idest, compossibilia (vt dicunt) erunt, hoc est , si vero simile est

tanto, aut eo tempore quanto, & quod dixerimus rem potuisse geri, & si dignitates personarum constabunt. i. si verisimilis erit tales personas, tales res fecisse, quales narrabimus, si rationes consiliorũ constabunt. i. si uerisimile erit, tali consilio inductos quale dicemus rem fecisse, & si opportunitates. i. cõuenientiæ locorum constabant, ne possit refelli. i. reprobari aut redargui in refutatione dicendo, aut parum tẽporis fuisse, aut nullã causam fuisse, aut locum non fuisse idoneum, aut ipsos homines non potuisse sup. talia facere aut pati i. si personarum dignitates non constabunt. Si vera res erit.) Quia docuit quid obseruandum sit in causa uerisimili, ne putes idem non seruandum in vera causa subdit. Si res erit vera. i. non solum verisimilis, nihilominus. i. in nullo tamen minus sunt hæc omnia. s. prædicta conseruanda. i. simul obseruanda, narrando. i. dum narrare volumus. Nam veritas non potest sæpe facere fidem. i. credulitate, hoc est persuadere se esse veritatem, nisi hæc. s. prædicta de loco, tempore, personis, causis consilio sint seruata. Sin. i. sed si supple res erit ficta. (Quidam legunt erunt, sed non placet, nã sin & si ad unũ respiciunt) eo. i. tanto magis sup. prædicta erunt conseruanda. Confligendum. i. concertandum est caute de his rebus in quibus rebus, tabulæ. i. scripta authentica, vt per notarios iuratos, aut firma auctoritas. i. approbatio alicuius. i. fide digni. videtur interfuisse. Ego arbitror ea quæ dicta sunt adhuc. i. ad hunc vsq; locum constare. i. conuenire mihi sine controuersia cum cæteris scriptoribus. i. præceptoribus artis. s. rhetoricæ: nisi quia. i. ex cogitauimus noua de insinuationibus q. idest quia non soli præter cæteros diuisimus eam scilicet constitutionem (forte legendum est eas qui præmisit de insinuationibus) in tria tempora, vt haberemus viam certam, plane idest omnino & rationem exordiorum perspicuam, idest euidentem. Nunc idest deinceps quod reliquum est, idest quod restat, quoniam disputandum est de Inuentione rerum dabimus operam, vt videamur quæsisse. i. inquisisse, nihilominus industriæ. i. ingeniose, quam vtilitas res postulabit si dixerimus prius pauca de diuisione causarum.

DE DIVISIONE CAVSARVM.

CAVSARVM diuisio in duas partes distributa est. Primũ, perorata narratione debemus aperire quid nobis cõueniat cũ aduersarijs, si ea, quæ nobis utilia erũt, cõueniunt, quid in cõtrouersia relinquatur, hoc modo: Interfectã esse ab Oreste matrem cõuenit mihi cum aduersarijs. iure se cerit, & licuerit ne facere, idest in cõtrouersia. Item ecõtrario Agamemnonem esse a Clitemnestra occisum cõfitemur: cum ita sit, me ulcisci parentem negat oportuisse. Deinde, cum hoc fecerimus distributione debemus uti ea diuiditur in duas partes, enumerationem, & expositionem, Enumeratione utemur, cum dicemus numero, quot de rebus dicturi sumus eam plusquam trium partiũ numero esse non oportet. nam et periculosum est, nequã do plus minusue dicamus, & suspicionem afferet auditori meditationis, & artificij, quæ res fidem abrogat oratori, Expositio est cum res, quibus de rebus dicturi sumus, exponimus breuiter & absolute. Nunc ad confirmationem transeamus,

DE CONFIRMATIONE ET CONFVTATIONE.

TOta spes uincendi, ratioq; persuadendi posita est in cõfirmatione, & cõfutatione. Nam cum adiumẽta nostra exposuerimus, cõtrariaq; dissolucrimus absolute nimirũ munus oratoriũ cõfecerimus. Vtrũq; igitur facere poterimus, si cõstitutionẽ cãæ cognouerimus.

CAPIDVRVS.

CAusarum diuisio in duas partes distributa est. Posteaquam de narratione abũde supra dictum est, sequitur vt de partitione dicẽdũ sit siquidẽ recta habita in causa partitio, illustrem & pspicuam totam efficit orationem. Eius autem partes, inquit, duæ sunt: Vna pars est, quæ quid cum aduersariis nobis cõueniat, & quid in controuersia relinquatur, ostendit, ex qua certum quiddam designat auditori, i quo animum debeat habere occupatum. In narratione igitur aperit causa in partitione vero causa cõstituitur, ut, Quæstor Verres fuit legatus, prætor vrbanus, prætor Sicilliensis. dum hoc dicit, causam tantum aperit. at vero cum adiungit, quare hæc erit quadripartita distributio toti⁹ accusationis meæ hoc est iam constituere controuersiam. Sed in duas, inquit, diuisio causarum partes distributa est unam dicit esse, quæ quid cum aduersariis conueniat, docet, & quid sit in controuersia. alteram, quæ distributionem habet membrorum, quæ confirmanda confutandaue sunt. illa superior cũ supposuerit species quid conueniat idipsum ad se inclinat quod p se facit, si aduersarius confiteatur. Ve pro M. Tullio Cicero fecit: Dica, inquit, vim factam a P. Fabii familia. hoc aduersarii non negãt hoc pro ipso facit, cum aduersarii cõfiteantur. Damnum datum esse M. Tullio, concedis. iam unum uici. Subiungit alterum, Vi, hominibus armatis non negas, & hoc vici. Post, quid in controuersia relinquatur, proponit. Dolo malo factum negas: de hoc futurum est iudicium sed quoniam non in omni negotio ponitur quod aduersarius fateatur vltima illa partitio adhibẽda est; quæ distributio nuncupatur: vbi totius causæ de quo controuersia est, membra ponuntur. etsi ea membra in causa nõ inueniat, ipse ingenio orator inuenit, & sibi ipse dicenda constituit, quæ videt causam facere superiorem, & veris facta, quæ verisimilia videantur commiscet. Aut non membratim secabit, sed quid sit vt sibi videbitur exponet, idq; argumentis omne comprobabit, vnde & cõfirmatio partitionem sequit. Sed qm̃ prima pars exemplo explicata notissimo ipse eam longius omittam interpretari. Verum quod ait, secundam distributionem, si membratim secetur, eam plusq̃ triũ partium esse non oportere⁴ vt nõ periculum sit ne membrorum multitudinem non memoria satis teneat: ac per hoc ne aut desit ex his aliquid, ac memoria elabat, aut sui oblitus, alia addat, ac ne in tam longa diuisione se artificio capi iudex metuat: & insidias effugiat oratoris Quintiliano displicuisse manifestum ẽ: cum de partitione disserens iquit rursus quidam, periculosum id oratori arbitrantur, duabus ex causis: Quod nonnunq̃ excidere soleant quæ promisimus, & si quæ in partiendo prætermisimus: occurrere quod quidem nemini accidet, nisi qui plane vel nullo fuerit ingenio, uel ad agendum nihil cogitati præmeditatiq; detulerit, alioqui quæ tam manifesta & lucida ratio est, quam rectæ partitionis: sequitur enim naturã ducem, adeo quoq; vt memoriæ id maximum sit auxilium, uia dicẽdi non decedere. Quapropter ne illos quidem pbauerim, qui partitionem vetant vltra tres propositiones extendere, quæ sine dubio si nimium, si multiplex sit fugiet memoriam iudicis & turbabit intentionem. Hæc alio tamen numero, velut lege non est alligãda, cum possit causa plures desiderare. Alia sunt magis, propter quæ partitione non semp sit vtendum. primo quia pleraq; gratiora sunt, si inuenta subito, non domo allata, sed inter dicendum e re ipsa nata videantur. Vnde illa non iniucunda schemata, pene excidit mihi, & fugerat me, & recte admonet. Expositio est, cum res de quibus dicturi sumus, exponimus breuiter & absolute.) Nam omnis propositio quæ vtiliter adhiberi velit, debet esse apertaq; lucida. Quid enim turpius est, q̃ id ipsum obscurum esse, quod in eum solum adhibetur vsum, ne sint cætera obscura? Breuisq; debet esse, hoc est, nullo superuacuo onerata verbo. Non enim quid dicamus, sed de quo dicturi sumus ostendimus. Obtinendum quoque, ne quid in ea desit, neq; supersit. Superest autem sic fere, cum aut in species partimur, quod in genera partiri sit satis, aut genere posito, subiicitur species, & ipse aliis præceptis Rhetoricis docet inquiens: quæ autem partitio rerum distributam continet expositionem, hæc habere debet breuitatem, absolutionem, paucitatem, Breuitas est, cũ nisi necessarium nullum assumitur verbum. hæc in hoc genere idcirco est, vtilis quod rebus ipsis & partibus causæ, non verbis nec extraneis ornamentis animus auditoris tenendus est, Absolutio est, per quam omnia quæ incidunt in causam gene-

ra de quibus dicendum est, amplectimur. In qua partitione videndum est, ne aut aliquod genus vtile relinquatur, aut sero ex tra partitionem id quod vitiosissimum aut turpissimum est inferatur. Paucitas in partitione seruatur, si genera ipsa rerum ponuntur, neq; permixte cũ partibus implicantur. Nam genus est, quod plures partes amplectitur, ut animal. pars est quæ sub est generi, vt equus. Sed sæpe eadem res alii genus, alii pars est. nam hoc modo animalis pars est homo, Thebani aut Troiani genus. Hæc ideo diligẽtius inducitur præscriptio, vt apte intellecta generali partitione, paucitas generum in partitione, seruari possit. Nam qui ita partitur. Ostendam propter cupiditatem & audaciam & auaritiam aduersariorum, omnia incommoda ad rempub. peruenisse: is non intellexit, in partitione exposito genere partem se generis admiscuisse. nam genus est, omnium nimirum libidinum cupiditas. Eius autem generis sine dubio pars est auaricia. Hoc igitur vitandum est ne cuius gen⁹ posueris, eius secum aliquam diuersam ac dissimilem partem ponas in eadem partitione. Quod si idem in genus plures incident partes, id cum in prima causæ partitione erit simpliciter expositum, distribuetur tempore eo cõmodissime, cum ad ipsum ventum erit explicandum, in causæ dictione post partitioné. Atq; illud quoque pertinet ad paucitatem, ne aut plura quam satis est demonstraturos non esse dicamus hoc modo. Ostendã aduersarios quod arguimus, & potuisse facere, & voluisse, & fecisse, cum fecisse satis est ostendere. Aut cum in causa partitio nulla sit, & cum simplex quiddam agatur, tamen vtamur distributione. idque perraro potest accidere. Ac sunt alia quoque partitionum præcepta, quæ ad hunc vsum oratorium non tantopere pertineant, quæ versantur in philosophia, ex quibus hæc ipsa transtulimus, quæ conuenire videbantur, quorum nihil in cæteris artibus inueniebamus. Atque his de partitione præceptis in omni dictione meminisse oportebit, vt & prima quæque pars exposita est in partitione sua, ordine transigatur. & omnibus explicatis perorata sit hoc modo, vt ne quid posterius præter conclusionem inferatur. partitur apud Terentium breuiter & commode senex in Andria, quæ cognoscere libertum Velit: Eo pacto & gnati vitam, & consilium meum cognosces, & quid facere io hac re te velim. Itaque quemadmodum in narratione proposuit, ita narrat primum gnati vitam. Nam is postquam excessit ex ephebis Sosia. Deinde suum consilium. Et nunc id operam do. Deinde quid velit Sosiam facere, id quod extremum posuit in partitione, postremum dicit: Nunc tuum est officium: Quemadmodum igitur hic, & ad primam quanque partem primum accessit, & omnibus absolutis perorauit. Hæc in libro de Inuentione Cicero. Hic autem subiungit, quoniam in confirmatione confutationeque tota vincendi spes, est id procurare in primis oportet, quo & confirmata nostra, & confutare aliena possimus. Quod si consequemur, nimirum munus oratorium conficiemus. Id autem efficere nequaquam speremus, nisi prius cognita causæ constitutione. De constitutione igitur prius dicendum, post quomodo confirmandum, confutandumq; erit, docebitur.

LONGOLIVS.

PRimum perorata narratione.) Sunt qui hoc ipsum non partem, sed figuram orationis esse contendant: quod & alibi Cicero approbare videtur. Cum dicemus numero.) Idest, aut breuiter, aut certo numero. vt Cicero pro Sex. Roscio: Tres sunt res, de quibus me arbitror dicere oportere. Nam cum adiumenta.) Alias, argumenta.

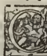
ASCENSIVS.

CAusarum.) Ordo est. Diuisio causarum est distributa in duas partes. Primum narratione perorata, idest ad finẽ perducta debemus aperire qoid conueniat nobis cum aduersariis id est in quo consentimus, & quid relinquatur in controuersiis idest dissensionibus. Si ea quæ erunt nobis vtilia, conuenient vtrique contendentium consentanea erunt, hoc modo. Conuenient mihi cum aduersariis matrem scilicet Clitemnestram esse interfectam ab Oreste filio eius, sed supple id est in controuersia, idest de eo contendimus, an fecerit Orestes iure, idest iuste propter vindictam patris a matre interfecti, & ne, idest an licuerit scilicet Oresti facere. Non enim omnia quæ iure fierent vnicuique facere licet, vt si auctoritatem non habeat. Item econtrario aduersarii accusatores Orestis confitentur Agamemnonem patrem Orestis esse occisum a Clitemnestra matre Orestis, cum id ita sit, negant me. s. Orestem loquitur enim in eius persona, oportuisse vlcisci parentem. i. patrem actiuæ & matrem passiuæ. Deinde cum fecerimus hoc. i. ostenderimus quid conueniat & quid in controuersia sit, debemus vti distributione. Ea. s. distributio diuiditur in duas partes videlicet (sed id omittit) enumerationem & dispositionem. Enumeratione vtemur.) Prosequitur reliqua quæ ad diuisionem ptinent dicens. Nos vtemur enumeratione cum dicemus numero, idest per numerum exprimentes, de quot rebus sumus dicturi, Non oportet. i. non est opportunum eam. s. enumerationem continenti numero plusquam trium partium. Nam &. i. simul est periculosum ne quãdo dicamus plusve pvel minus. s. quam trium partium numero. Et pro quia affert auditori suspitionem meditationis. i. excogitationis prauiæ ad decipiendum excogitare, & artificii. s. dolosi, quæ res abrogat oratori fidem. i. facit, vt ei non credatur. Expositio est cum. i. qnando nos exponimus breuiter res de quibus rebus non sumus dicturi. Trãseamus, nunc. i. deinceps ad confirmationem. i. dicamus de confirmatione. Tota spes.) Prosequitur narrationem de quarta & quinta parte orationis oratoriæ, videlicet de confirmatione causæ nostræ, & de confutatione partis aduersæ dicens. Tota spes vincendi, & tota ratio persuadendi est posita idest constituta in confirmatione & in confutatione. Nam cum idest vbi aut postquam nos exposuerimus adiumenta nostra, idest media probantia causam nostram, & dissoluerimus contraria. s. adiumenta, nimirum. i. haod dubiæ, fecerimus absolute. i. consumate, munus. i. officium oratorium. Igr quia in eo tota spes vincendi est, nos poterimus facere vtrũq; si cognouerimus cõstitutionem causæ.

CAPIDVRVS.

CAVSARVM cõstitutiones, alii quatuor fecerunt.) Quam Ciceron. Constitutionem vocat, id quidem statum vocant, alii quæstionem, alii quod ex quæstione appareat Theodorus caput, idest κεφάλαιον γενικώτατον, ad quod referuntur omnia, quorum verborum eadem prope est mens, nec discentium interest quibusqd; nominibus appellatur, dum res manifesta sit. Fuerunt igitur q duas facerent constitutiones, sicut Archidemus, coniecturalem & finitiuum, exclusa qualitate. fuit & alia huic diuersa sententia, eorum, qui duos quidem status esse voluerunt: sed vnum inficialem, alterum iuridicialem. Inficialis est, quem dicimus coniecturalem, cui ab inficiando nomen alii in totum dederunt, alii in partem, qui accusatorem coniectura rerum inficiatione vti putauerunt. Iuridicialis est, qui Græce dicitur δικαιολογικὸς. Itaque quemadmodom ab Archidemo qualitas exclusa est, sic ab his repudiata finitio est, qui eam iuridiciali subiiciunt. Quærendum enim inde, iustum sit nec ne: quid autem sit: non magni pendendom existimant. In qua opinioue Pamphilus fuit. proinde qualitatem, hoc est iuridicialem, in plures partes partiti sunt. Plurimi autem status diuiserunt in rem de qua constet, & in rem de qua non constet. Idque verum est, nec aliter fieri potest, quam vt aut certum sit factum esse, aut non sit, si non est certum

DE CAVSARVM CONSTITVTIONIBVS.

Causarum constitutiones, alij quatuor fecerunt, noster doctor Hermetes treis putauit esse, non ut de illorum quicquam detraheret inuentione, sed ut ostenderet id quod oportuisset simpliciter, & singulari modo docere, illos distribuisse dupliciter, & bipartito.

Constitutio, est prima deprecatio defensoris cũ accusatoris insimulatione cõiuncta. Constitutiones itaq;, ut diximus tres sunt, cõiecturalis, legitima, iuridicialis. Cõiecturalis, est cum de facto controuersia est, hoc modo. Aiax in sylua, postquam resciuit quæ fecisset per insaniá, gladio incubuit. Vlysses interuenit, occisum cõspicatur é corpore cruentum telum educit. Teucer interuenit, cum

tum, vt reliquæ sint constitutiones. Sed quoniam longissimum esset cunctorum afferre opinionem, siquidem & variæ alii interpraetari sunt, & nominibus alii discrepantes, alij addentes vsque ad summam constitutionum produxerunt, de partitione constitutionũ hactenus dictum sit. Quidam in idem pene tandam recidunt. Quin, & ipse Ciceronis sibijpsi hoc pacto etiam dissidet, cum alijs in locis, tum in alijs præceptis Rhetoricis inquiens. Omnis res, quæ habet in se positam indictione aut disceptatione aliquam controuersiam, aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis continet quæstionem. Facti, aut coniectura: nominis, vt finis: generis, vt qualitas: actionis, vt præscriptio. Hic autem eidem, tres esse magis placuit. sed vt antea diximus, diuersos secutus authores, varia sentire plerunque visus est. Hic igitur ait, Hermen doctorem suum ita constituisse tres, vt nihil tamen detraheret ex eis quas alij plures constituissent. Sed vt ostenderet id quod oportuisset simpliciter, ac singulari modo hoc est, vnica tantum appellatione complectendum, illos distribuisse dupliciter & bipartito quod cum vnam cõiecturalem & finitiuam satius fuerit appellare, diuiserint ita vt singulas per se potuerunt idem, vt Cicero dicit, Cornelius Celsus fecit: nisi quod duos fecit status generales, an sit, quale sit. Priori subiecit finitionem. quia quæratur, an sit sacrilegus, qui e templo pecuniam se sustulisse negat, priuatam confiteatur. Qualitatem deinde in rem, & scriptum diuisit. Constitutio est prima deprecatio defensoris, & accusatoris, insimulatione coniuncta.) Aliqui constitutionem ita definierunt, vt dicerent primam eius cum qoo ageretur depulsionem: cui rei præcipue repugnat Cornelius Celsus, dicens, non depulsione sumi, sed ab eo qui propositionem suam confirmet: vt si hominem occisum reus negat, status ab accusatore nascatur. Hermagoras statum vocat, per quem subiecta res intelligatur, & ad quem probationes etiam partium referantur. Quintilianus vero: Nostra, inquit, opinio semper hæc fuit, cum essent frequenter in causa diuersi quæstionum status, in eo credere statum causæ, quod esset in ea potentissimum, & in quo

fratrem occisum, & inimicum fratris cum gladio cruento uidet, capitis arcessit. Hic, quoniam coniectura uerũ quæritur, de facto erit controuersia: & ex eo constitutio causæ coniecturalis nominatur. Legitima cõstitutio est cũ in scripto, aut ex scriptis aliquid controuersiæ nascitur. Ea diuiditur in partes sex, scriptum & sententiam, contrarias leges, ambiguum, definitionem, translationem, ratiocinationem. Ex scripto & sententia nascitur controuersia, cum uidetur scriptoris uoluntas cum scripto ipso dissentire hoc modo. Si lex sit, quæ iubeat eos, qui propter tempestatem nauim reliquerint, omnia perdere eorum nauim, cæteraq́ꝫ esse, si nauis conseruata sit, qui remanserint in naui. Magnitudine tẽpestatis omnes perterriti, nauim reliquerũt, & in scapham conscenderunt, præter unum ægrotum. Is propter morbũ exigere & fugere non potuit. casu, & fortuito nauis in portum incolumis delata est. illam ægrotus possidet, nauim petit ille, cuius erat. Hæc cõstitutio legitima est ex scripto & sententia. Ex contrarijs legibus controuersia constat cum alia lex iubet, aut permittit. alia uetat quidpiam fieri, hoc modo. lex uetat eũ, qui de pecunijs repetundis damnatus sit, in concione orationem habere. Altera lex iubet, augurẽ, in demortui locum qui petat, in concione nominare. Augur quidam damnatus de pecunijs repetundis, in demortui locũ qui petat nominauit, petitur ab eo multa, cõstitutio hæc est, legitima ex contrarijs legibus. Ex ambiguo controuersia nascitur, cum scriptum duas, aut plures res significat hoc modo. Pater familias, cum filium hæredem faceret, testamento uasa argentea uxori legauit. Tullius hæres meus Terentiæ uxori meæ triginta pondo uasorum argẽteorum dato quæ uolet. Post mortem eius uasa pretiosa, & cælata magnifice, illa petit. Tullius se quæ uelit ipse triginta pondo ei debere dicit. Constitutio est legitima ex ambiguo. Ex definitione causa constat. cum in controuersia est, quo nõie factum appelletur, ea est huiusmodi. Cũ Lucius Saturninus legem frumentariam de semissibus, & trientibus laturus esset, Q. Cepio, qui per id temporis Quæstor urbanus erat, docuit senatum, ærarium non posse pati largitionem tantã. Senatus decreuit, si eam legem ad populum ferat, aduersus Rempub. uideri eum facere. Saturninus ferre cœpit, collegæ intercedere: ille nihilominus cistellam detulit. Cepio, ut illum contra senatusconsultũ, intercedentibus collegis, aduersus Remp. uidit ferre, cum uiris bonis impetum facit, põtes disturbat, cistas deijcit, impedimento est, quo secius feratur: lex accersitur Cepio maiestatis. Constitutio est legitima ex definitione. uocabulum enim definitur ipsum, cũ quæritur, quid sit minuere maiestatem. Ex translatione cõtrouersia nascitur, cum aut tempus differendum aut accusatorem mutandum, aut iudices mutandos reus dicit. Hac partes constitutionis Græci in iudicijs, nos in iure ciuili plerũq; utimur. In hac parte nos iuris ciuilis scientia iuuabit. In iudicijs tamen nonnihil ea utimur, ut hoc modo. Si quis peculatus accusatur, quod uasa argentea publica de loco priuato dicatur sustulisse, possit dicere, cũ definitione sit usus, quid sit furtum, quid peculatus: secum furti agi, non peculatus oportere. Hæc partitio legitimæ constitutionis his de causis raro uenit in iudicium, quod in priuata actione prætoriæ

maxime res versaretur. Id si quis generalẽ quæstionẽ vel caput generale dicere malit, cum hoc mihi non erit pugna, non magis, quã si aliud adhuc quo idem intelligatur, eius rei nomen inoenerit: Cicero autem multum a se differt. Etenim in alijs præceptis Rhetoricis. Cõstitio, inquit, est prima conflictio causarum, ex depulsione intentionis profecta, hoc modo: Fecisti, non feci, aut iure feci. Hic autem, quod ex accusatione depulsioneque nascitur, constitutionem dici voluit. Inquit enim, constitutio est prima deprecatio defensoris, & accusatoris, insimulatione coniuncta. Deprecatio.) Idest, refutatio: deprecor enim, refuto significat: quicquid dicat Gellius Vergilius, Equidem merui, nec deprecor inquit. Lucanus.

Non deprecor hosti
Seruari, dum me seruet ceruice recisa.

Statius. Nec deprecor vmbram Accipere. Ouidius in Fastis.

Ille metu pauidus, mortem non deprecor, inquit,
Sed liceat sumpta pauca referre lyra.

Est ergo sensus, constitutio est, quod primum a se defensor depellit, coniunctum cum accusatoris criminatione. Coniecturalis constitutio. Et hæc in omnia potest tempora distribui, siue ad animum, siue ad rem pertineant: vt in Commẽtario Topicorum Ciceronis dixisse nos meminimus. Nam vt de re nũc dicamus, cum ad oratorem maxime pertineat, quid factum sit potest qoæri, hoc modo, Occiderit ne Aiacem Vlysses. & qd faciat, hoc modo: Bono ne animo, sint erga nos Veneti, & quid futurum sit, hoc modo. Si prouocantem vniuersam Italiam ad arma Parthum reliquerimus incolumen, nunquid sit incommodi ad rem Christianã peruẽturum? Capitis arcessit.) Inueni etiam accessit, sine r, sed interest, quia accessere euocare intelligitur: arcessere autẽ proprie accusare significat, & ab arceo nascitur. etenim alium accusare, a maleficijs arcere est. & cum r ante s, accerso accersi, inquit Donatus, dicitur. Arcessit igitur capitis, accusat. & quoniam se Vlysses nec asse, infiacias it, coniecturis id ab eo factum nitemur comprobare, vt quod diffitetur, fateri compellatur. Legitima cõstitutio est, cum descripto, aut ex scriptis, aliquid controuersiæ nascitur.) Quam Cicero hic legitimã vo

cat constitutionem, eius genera quæ separata sunt a constitutionibus, quinque sunt. Nam cum verba ipsa videntur cum sententia scriptoris dissidere, tū inter se duæ leges aut plures dissrepare. tum id quod scriptum est duas aut plures res significare, tum ex eo quod scriptum est, aliud quoque quod nō scriptum est inueniri, tū verbi quasi in definitiua cōstitutione in quo posita sit quæri. Quare primum genus de scripto & sententia, secundum ex contrarijs positum sit quæri legibus. tertium ambiguum, quartum ratiocinatiuū, quintum definitiuum nominamus. In Topicis autem nouos appellat status, & legitimas disceptationes, his verbis. Sed quoniam lege firmius in cōtrouersijs disceptandis esse nihil debet, danda est opera, vt legem adiutricem & testem adhibeamus. In qua re alij quasi status existunt noui, quæ appellantur legitimæ disceptationes. Tum enim defenditur, non id legem dicere quod aduersarius velit, sed aliud. Id autem cōtingit, si scriptum ambiguum est: aut duæ sententiæ differētes accipi possunt. tum opponitur scripto voluntas scriptoris, vt quæratur vba ne plus an sententia valere debeant, tū legi lex contraria affertur. Ita sunt tria genera, quæ controuersiam in omni scripto facere possunt: ambiguum discrepantia scripti & voluntatis, scriptura contraria. Hic autem ex tribus quas fecit constitutionibus hanc vocat legitimam. Sed iam id agamus, vt ostendamus Ciceronem sibi non esse cōtrarium. Primum sciamus, quadripartitam omnibus in caussis esse rationem, quam primū debeat intueri qui acturus est. Longe fortissimam tuendi se rationem esse oportet, si negari potest quod commissum dicitur, vnde coniecturalis nascitur status. Proximum est, si non id quod obijcitur factum esse dicitur: quod quia diffinitione explicatur, diffinitiuus status nominatur. Sed ex ijs duobus vnum hic ad Herēnium statum facit quem coniecturalem vocat. Tertium genus est, quo recte factum defenditur. Id quoniam quale sit quæritur, qualitas nominatur, vel generalis constitutio: quia de genere, hoc est qualitate controuersia est. eandem iurisdicialem appellat, quod iure ne factum an iniuria, in controuersia positum sit. His si deficiamus, vltima quidem, sed iam sola su-

exceptiones sunt, & causa cadit is, qui non quemadmodum oportet, egerit: & in publicis quæstionibus cauetur legibus, ut ante si reo cōmodum sit, iudicium de accusatore fiat, utrum illi liceat accusare, nec ne.

Ex ratiocinatione controuersia cōstat, cum res sine propria lege uenit in iudicium, quæ tamen ab alijs legibus similitudinē quandam aucupatur. Ea est huiusmodi: lex est. Si furiosus existat, agnatorū gentiliumq; in eo pecuniaq; eius potestas esto. Et lex. Qui parentem necasse iudicatus erit, is obuolutus & obligatus culeo deuehatur in profluentem. Et lex: pater familias uti super familia pecunia ue sua legauerit, ita ius esto. Et lex: Si pater familias intestatus moritur familia pecuniaq; eius agnatorum gentiliumq; esto. Malleolus iudicatus est matrem necasse, et damnato statim folliculo lupino os obuolutum est, & soleæ ligneæ pedibus inductæ sunt, & in carcerem ductus est. Qui defendebant eum, tabulas in carcerē afferunt, testamentum ipso præsente conscribunt, testes rite affuerūt, de illo suppliciū paulo post sumitur. Ii qui hæredes erant, testamēto hæreditatē adeūt. Frater minor Malleoli qui eum oppugnauerat in eius periculo, suā uocat hæreditatem lege agnationis. Hic certa lex in rem nulla affertur, & tamen multæ afferuntur, e quibus ratiocinatio nascetur, quare potuerit aut non potuerit iure testamentum facere. Constitutio legitima est ex ratiocinatione. Cuiusmodi partes essent legitimæ constitutionis ostendimus, nunc de iuridiciali constitutione dicamus. Iuridicialis constitutio est, cum factum conuenit, sed iure, an iniuria factum sit quæritur. Eius cōstitutionis partes sunt duæ, quarum una absoluta, altera assumptiua nominatur. Absoluta, est, cum idipsum quod factum est, ut aliud nihil foris, assumatur, recte factum esse dicemus. Ea est huiusmodi: Mimus quidam nominatim Accium poetam compellauit in scena: cum eo Accius iniuriarum agit. hic nihil aliud defendit, nisi licere nominari eum, cuius nomine scripta dentur agenda. Assumptiua pars est, cum per se defensio infirma est, sed assumpta ex extranea re comprobatur. Assumptiuæ partes sunt quatuor, concessio, remotio criminis, translatio criminis, comparatio. Concessio est, cum reus postulat sibi ignosci. Ea diuiditur in purgationem & deprecationem.

Purgatio, est, cum consulto se negat reus fecisse. Ea diuiditur in fortunam, imprudentiam, necessitudinem. Fortunam, ut Cepio ad Trib. pleb. de exercitus amissione. Imprudentiam, ut ille, qui de eo seruo qui dominum occiderat, supplicium sumpsit, cui frater esset, antequam tabulas testamenti aperuerit, cum is seruus testamento manumissus esset. Necessitudinem, ut ille qui ad diem commeatus nō uenit, q. cum aquæ intercclusissent.

Deprecatio est, cum & peccasse & consulto fecisse confitetur, & tamen postulat ut sui misereantur. Hoc, in iudicio non ferè potest usu uenire nisi quando pro eo dicimus, cuius multa recte facta constant. Hoc, modo in loco communi per amplificationem inijciemus, quod si hoc fecisset, tamē ei pro pristinis beneficijs ignosci conueniret, uerum nihil postulat ignosci. Ergo in iudicium uenit, aut in senatū, aut ante imperatorem, aut in consilium talis causa pōt uenire.

Ex translatione criminis causa constat, cum fecisse nos

perest salus, aliquo iuris adiumento a crimine elabendi, vt ab aliquo legis loco adminicula petere possimus. Hac de causa legitimam, quod legibus roboretur, constitutionem Cicero nominauit. Deinde intelligendum ex his illud etiam est, hos quatuor status in duo genera descendere, rationale, & legale. Rationale est, quod ipsius tantum naturæ contemplatione constat. legalium plures sunt species, propterea quod multæ sunt leges, & varias habent formas. Licet enim tres species dixerimus, coniecturalem, finitiuam. & generalem, rationale genus conficere, tamen quoniam in naturæ contemplatione & vi atque ingenio actoris sunt, vnum genus possunt appellari. Quæ autem in legum forma quæruntur. quoniam inter se diuersa sunt, plures vidētur habere formas, idest quod Cicero nouos status conficere dixit, quod extrinsecus ab Oratore ad causam adhibeantur, nec ita sibi hæreāt inter se, sicut superiores status. Rursum cum hæc velut simulacra ex illis tribus nascantur, aliquando simplicia, aliquando cū illis mixta esse videri voluit. nā scriptum & voluntas, si recte pensitemus, sine dubio aut qualitate, aut coniectura contineri videbitur, & ratiocinationem qualitatis esse maxime inueniemus, legis contrariæ ijsdem quibus scriptum & voluntas est: vt liquido infra apparebit, cum hæc tractabimus. Amphibologia autem, siue ambiguum malis dicere, semper coniectura explicatur. Finitio quoque vtrique generi quodque rerum quodque scripti contemplatione constat, communis est. Hæc omnia etsi in illos tres status veniunt, tamen quia vt dixi, habent aliquid velut proprium, discentibus demonstranda fuere, & permittendum ea dicere vel status legales, vel quæstiones, vel capita quædam minora, vel legitimas constitutiones, dum fateamur nihil ne in his quidem præter tria, quæ diximus quæri. Quando ergo expositum, vt opinor est, quid sit quod Cicero modo stat⁹ hos per se ponit, modo status non esse, sed quæstiones quæ ad status referantur scribat, ad ipsius verba interpretanda iam redeo. Inquit autem legitima est constitutio, cum de scripto, hoc est, de eo aliquid quæritur, aut ex scripto cum ex eo quid eliciendum sit inuestigatur. in altera verba interpretamur: in

altera

altera non verba tantum, sed & rationem quid intelligẽdum eius quod in quæstionem positum est. Ea diuiditur in sex partes, scriptum & sententiam, contrarias leges, ambiguum, diffinitionem, translationem, ratiocinationem.) Hic translationem legitimæ constitutioni speciem subijcit, quam in Rhetoricis præceptis de Inuentione actioni subiecit, inquiens: In quarta constitutione, quam translatiuam nominamus, eius constitutionis controuersia, cũ aut quem, aut qui cum, aut quo modo, aut apud quos, aut quo iure agere oporteat quæritur: aut omnino aliquid de commutatione, aut infirmatione actionis agitur. Huius constitutionis Hermagoras inuentor esse existimatur, non quod non vsi sint ea veteres oratores sæpe multi, sed quia non animaduerterint artis scriptores eã superiores nec retulerint in numerum constitutionum. Post autem ab hoc inuentam multi reprehenderunt, quos non tam imprudentia falli putamus, res enim perspicua est, quam inuidia, atque obtrectatione quadam impediri. Ante enim dixerat: Omnis res quæ habet in se positam in dictione ac disceptatione aliquam controuersiã, aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis continet quæstionem. Deinde paulo post subiunxerat: At cum causa ex eo pendet quod non aut is agere videtur quẽ oportet, aut non cum eo cum quo oportet, aut non apud quos, quo tempore, qua lege, quo crimine, qua pœna oportet. Translatiua dicitur cõstitutio: quod actio translationis, & commutationis indigere videtur. Manifestum igitur est, vt actionis cõstitutionem translationem appellari illic voluerit, cum transfertur crimen, cum aut pro alio nos accusari ostendimus quam debuerimus: aut non apud hos, sed illos: nec hac lege, sed illa: non hoc crimine, sed illo: non hac pœna, sed illa. quæ posterius ipse tractauit, & exemplo illustrauit. Manifestum vero fuit ex superioribus verbis Ciceronis, quæ retulimus, legitimas quæstiones, siue status libet appellare, quinque duntaxat ab eo numerari, non sex, vt hic. Sed Hermagoram secutus illic, translatiuam actioni subiecit cõstitutionem, quam inter legitimas hic constitutiones collocauit. Sed in his libris Ciceronis iudicium, in aliquibus non magnipendendum magnopere

non negamus, sed aliorum peccatis coactos fecisse dicimus: ut Orestes, cum se defendit, in matrẽ confert crimen.

Ex remotione criminis causa constat, cum a nobis non crimen sed culpam ipsam amouemus, & uel in hominẽ trãsferimus, uel in rem quampiam conferimus. In hominẽ trãsfertur, ut si accusetur is, qui P. Sulpitium se fatetur occidisse, & id iussu consulum defendat, & eos dicat non modo imperasse, sed rationem quoque ostendisse quare id facere liceret. In rem confertur, ut si quis ex testamento quod facere iussus sit ex plebiscito uetet.

Ex cõparatione causa constat, cum dicimus necesse fuisse alterutrum facere, & id quod fecerimus satius fuisse facere. Ea causa huiusmodi est. C. Pompilius, cum a Gallis obsideretur, neque effugere ullo modo posset, uenit cum hostium ducibus in collocutionem: ita discessit, ut impedimenta relinqueret, & exercitum educeret: satius esse duxit amittere impedimenta, quam exercitum: exercitum eduxit, impedimenta reliquit, accersitur maiestatis.

Quæ constitutiones, & quæ constitutionum partes sint, satis uideor ostendisse. Nunc quomodo eas, & qua uia tractari conueniat, demonstrandum est, si prius aperuerimus, quid oporteat ab ambobus in causa destinari, quo ratio omnis totius orationis conferatur. Constitutione igitur reperta, statim quærenda est ratio. Ratio est, quæ causam facit, & continet defensionem, hoc modo, ut docendi causa in hac potissimum consistamus. Orestes cum confiteatur se occidisse matrem, nisi attulerit, facti rationem, peruertit defensionem: ergo affert eam: quæ nisi intercederet, ne causa quidẽ esset. Illa enim, inquit, patrem meum occiderat. Ergo, ut ostendi, ratio est, quæ continet defensionẽ, sine qua nec parua quidem dubitatio potest remorari damnationem.

Inuenta ratione, firmamentum quærendum est. i. quod continet accusationem, quod affertur contra rationem defensionis, de qua ante dictum est. Id constituetur hoc modo. Cum usus fuerit Orestes ratione, hoc pacto: iure occidi, illa enim patrem meum occiderat: utetur accusatur firmamento, hoc modo: Sed non abs te tamen occidi, neque indemnatam pœnas pendere oportuit. Ex ratione defensionis, & ex firmamento accusationis, iudicij quæstio nascatur oportet, quam nos iudicationem, Græci κρινὸμενον appellãt. Ea constituetur ex coniunctione firmamenti, & rationis defensione hoc modo. Cum dicat Orestes se patris ulciscendi causam matrem occidisse, rectum ne fuerit a filio sine iudicio Clytemnestram occidi. Ergo hac ratione iudicationem reperire conuenit. Reperta iudicatione, omnem rationem totius orationis eò conferri oportebit. In omnibus constitutionibus & partibus constitutionum hac uia iudicationes reperientur, præterquam in coniecturali constitutione. Nam in ea nec ratio quare fecerit quæritur, fecisse enim negatur, nec firmamentum exquiritur, quoniam non subest ratio. Quare ex intentione, & ex inficiatione iudicatio constituitur, hoc modo. Intentio est, occidisti Aiacem. Inficiatio, nõ occidi. Iudicatio, occiderit ne. Ratio utriusq; orationis, ut añ dictũ est, ad hãc iudicationẽ conferẽda est. Si plures erũt cõstitutiones, aut partes cõstitutionũ, iudicationes quoq; plures erũt in una cã, sed oẽ simili rõne reperientur.

est. Sunt enim re gesta in nos commentarios, quæ adolescens olim didicerat: & si quæ in his culpa est, tradentis fuit. Nam his præclaros de Oratore libros substitit, & Oratorem ad Brutum, & partitiones ad filium, ad Trebatium autem Topica: quibus iam senex iuueniles correxit errores: sicut & alios libros, quosdam iam editos, alijs postea scriptis damnare nõ dubitauit, velut etiam Hippocrates medicinæ clarissimus author honestissime fecisse videtur, cum quosdã errores suos, ne posteri errarent, confessus est: quandoquidem superuacuus in studijs fuisset labor, si nihil liceret melius inuenire præteritis. Sed de hac re iam satis. Ex scripto & sententia controuersia nascitur, cum videtur scriptoris voluntas cum scripto dissentire.) Lex omnis aut tribuit, aut adimit, aut punit, aut iubet, aut vetat, aut permittit. Litem habet aut propter seipsam, aut propter altera quæstionem, aut in scripto, aut in voluntate. In scripto, aut apertum est, aut obscurum, aut ambiguum: quod de legibus, idem Cicero in Topicis vult intelligi, de testamentis, pactis stipulationibus & omni denique scripto, idem de voce intelligendum est. Cum igitur de scripto & voluntate quæstio est, id tum accidit, cum est in lege aliqua obscuritas, in ea aut vterque suam interpretationem confirmat, aut aduersarijs subuertit vt lex est, qui fur sit quadruplum soluat: duo surripuerunt pariter decem milia, petuntur ab vtroque quadragena. illi satis esse ducunt, vt vicena conferant. Nam & actor dicit hoc esse quadruplum, qđ lex velit, & ipse petant. contra reus, hoc quod offerant. Infinita huiusmodi exẽpla esse possunt. Sed quoniam posterius hæc genera Cicero longius tractat, hic satis sit, quo pacto & scriptum & sententia aliquando sibi occurrant, commonstrasse: quando & Cicero ipse claro satis hoc illustrauit exemplo. Inquit enim, si sit lex quæ iubeat eos qui propter tempestatẽ nauim reliquerunt omnia perdere, eorum nauim cæteraque esse, si nauis conseruata sit, qui remanserunt in naui. Hoc dictat iubetque lex. Magnitudine tempestatis omnes, &c.) Scaphæ sunt nauiculæ, quæ maiores naues cõsequuntur, a σκάπτω fodio dictæ: hinc etiam scaphæ dictæ, quod parum defossæ, exiguique fundi sint. Præ-

Sedulo dedimus operam, ut breuiter & dilucide quibus de rebus adhuc dicendum fuit, diceremus. Nunc quoniam huius uoluminis magnitudo satis creuit, commodius est in altero libro de cæteris rebus deinceps exponere, ne qua propter multitudinem literarum possit animum tuum defatigatio retardare. Sed si quo tardius hæc quam studes, absoluentur, cum rerum magnitudini, tum nostris quoque occupationibus assignare debebis. Veruntamen maturabimus, & quod nostro negotio diminutum fuerit, exæquabimus industria, ut pro tuo in nos officio, & nostro in te studio munus hoc accumulatissime tuæ largiamur uoluntati.

ter vnum ægrotum.) Cum aliis in scapha. Casu & fortuna.) Est autem tam Aristotelico quam Platonico dogmate casus diffinitus, vt quæ rebus vel vita carentibus, vel sine ratione viuẽtibus animalibus accidunt, non ex natura vel arte, ea omnia casu facta dicantur. Item quæ hominibus accidant, vel fauentia negotijs eorum, vel aduersantia, fortuita, & ex fortunæ arbitrio putẽtur. Quod ergo nauis in portum incolumis tempestate deuecta sit, casu factum est. quod ægrotus incolumitatem consecutus, quod minime opinabatur, fortuna est: etenim fautricem fortunam consecutus est. Non enim hic exigit locus, vt de casu fortunaque plura dicamus. difficilis enim & paulo longior est de hac re quæstio: sed consulto in aliud tempus tractandum dimittimus. Illam ægrotus possidet.) Legem quæ id dicat, obijciens. Aduersarius vero non verba legis, sed sensum esse attendendum contradicit, & quoniam id casu fortunaque factum est, multa ex casu fortunaque argumentabitur. & exemplis vim & sensum legis extorquebit. Quæ ad casum fortunam quæ argumenta pertineant, in commentarijs super Topicis Ciceronis a nobis abũde dicta sunt. Hæc, inquit Cicero, lex, scripti & sententiæ constitutio nominabitur, quod ex scripto sententiaque quæstio oriatur. Ex contrarijs legibus controuersia.) Posteaquam scripti & voluntatis constitutionem aperuit, proximum fuit, vt de legibus diceret contrarijs. cum igitur lex lege obsistit, & vtrinque contra scriptum dicitur, quæstio de voluntate est. Excutienda ergo scribentis est voluntas. manifestum si quidem omnibus videri debet, legem legi nunquam esse contrariam, iure ipso quia si diuersum iussissent, altero alterum abrogaretur. sed eas casu collidi, & euentu, velut in Cicero. exemplo, inquit autem, lex vetat eum qui de pecunijs repetũdis damnatus sit, in concionem orationem habere. Repetundarum damnabitur pecuniarum, qui rationem sui magistratus reddere non poterat iustam, quod multa ex subditis iniuste extorsisset. Concio, quasi cõuocatio dicta. quam δημηγορίαν Græci vocant: triaque vt Verrius Flaccus existimauit, significat. Nam sicut senatum & homines, & locum, & deliberationem ipsam dici voluit: ita & locum, suggestumq; vnde verba fierent, & homines, & oratoris actionem omnem, concionem voluit nominari. Hoc ergo dicit: Vetat lex, ne qui pecuniarum repetundarom damnatus sit, in concione orationem habeat. altera lex est quæ iubet, aut permittit augurem nominare eum in concione, qui mortui auguris locum sibi deposcat. augur itaque de pecunijs repetundis iam damnatus in concione, cum qui auguris locum poscebat, mortuo eum esse sufficiendum oratione dixit, nominauitque qui nam is esset. petitur ab eo mulcta, cum orationem habere non debuerit. Mulcta, inquit Varro, a pecunia, quæ a magistratu petebatur, dicta vt exigi posset ob peccatum a singulis. dicitur nomen habuisse, quod mulctam olim vnum dicebant, ie hæ mulctæ mulctarum. Petitur ergo mulcta, petitur pecunia, vt hæc ei pœna irrogetur: vnde & mulcto verbum. hæc constitutio ex cõtrarijs legibus nominatur. Ex ambiguo controuersia nascitur, cum scriptum duas aut plures sententias significat.) Quod Cicero. ambiguum Græci amphibologiam nominant. Sed cum pluribus modis amphibologia intelligatur, id nunc dicere, supersedebimus, quando in secundo libro, vt id exponamus, locus videtur efflagitare. Exemplum autem ambigui scripti huiusmodi est, Terentiæ vxori meæ triginta pondo, id est triginta libras, & tantum pluraliter afferuntur. Vnum enim pondo non dici, sciamus: sed in libram afferri, si singulariter velimus enumerari. duo autem, & tria pondo, & deinceps obseruabimus nec me fugit. Duapondo, & trepondo dicendum esse, placuisse Quintiliano, inquit enim: Duapondo, & trepondo, ad nostram vsque ætatem ab omnibus. dictum est, & recte dici Messala confirmat. Est ergo amphibolon, vbi ait, Tullius hæres meus Terentiæ vxori meæ triginta pondo vasorum argenteorum dato, quæ volet. Dubium enim est an intelligendum, quæ ipse hæres, an quam vxor volet. & quoniam id in cõtrouersiam venit, quæriturque vtrius potior sit sententia, constitutio nascitur quæ ex ambiguo nominatur. Ex definitione causa constat, cum inde controuersia est, &c.) Definitionum duo sunt genera, vnum quod disputationis & cognitionis tantum causa sumitur: alterum, quod litigationis & actionis gratia comparatur. Enumerarem hic multo definiendi modos, nisi in Commenta. super Topicis Cicero. recensuissemus. & si multum ad oratorem attinerent, & si non superflua audientibus videri possent. quæ cum paroi momenti, & in cauillationibus esse posita videam, siue ad verba oscura sensu interiore interpretanda attineant, vt quid sit anima, siue extrinsecus, quod a consuetudine remota sint, vt quid susque deque significet: siue dubia, cum plures habeant significationes, quid potissimum significent, vt canis: siue controuersiam possint efficere, vt quid sit Pœnus, & quid littus esse dicatur, & huiusmodi alia, dicere prætermittam, quandoquidem ad oratoris causas cognoscendas tractandasue nihil attinent. Cum L. Saturninus legem frumentariam de semissibus &c.) L. Apuleius Saturninus tribunus plebis, cum Mario Consul fuit seditiosus. vt autem gratiam Marianorum militum sibi compararet, legem tulit, vt veteranis centena agri iugera in Africa diuiderentur, intercedentem Bebium collegam facta per popolum lapidatione summouit: Glauciæ prætori, quod is eo die quo ipse concionem habebat, ius dicendo partem populi auocasset, sellam conscidit, vt magis popularis videretur Saturninus. rursum A. Mumio competitore interfecto, tribunus plebis refectus aurum, incertum dolo ac scelere Cepionis partum, ad emptionem agrorum conuertit, aqua & igni interdixit ei qui in leges suas non iurasset. Huic legi nobiles multi abrogantes. cum conuenissent, clamauit: Iam, inquit, nisi quiescitis grandinabit. Metellus Numidicus exulare quam iurare maluit, Saturninus tertio trib. pleb. refectus, vt satellitem suum Glauciam prætorem, Mumium competitorem eius in campo Martio necandum curauit, hominem integrum: ibique ab alijs Imperator, ab alijs Rex appellatus est, Marius senatusconsulto armatus, nequid resp publica detrimenti caperet, Saturninum & Glauciam in Capitolium persecutus obsedit, maximoque questo effractis foribus in deditionem accepit. Nec deditis fides seruata est. Glaucia trucidatus est, Dolabella Saturnini fratre per forum olitorium fugiens est interfectus. Apuleius cum in curiam fugisset lapidibus & tegulis desuper infusis obrutus interijt. caput eius Rabirius quidam senator per conuiuia in ludibrium circũtulit: Hæc de L. Saturnino Plin. & multi alij scribunt: verum Cicero. hoc dicit; cum L. Saturninus legem frumentariam de semissibus & trientibus laturus esset. Quod ita intelligendum arbitror, cum legem in populum laturus esset de frumento nouis colonijs, quas in Sicilia, Achaia, & Macedonia fecerat, tradendo, vt alijs semisses, alij trientes ex Romano populo exoluerent. Nisi velimus, fuisse edictum per legem, vt ex semissibus singulis singulos trientes exoluerent. quod nisi ita intelligatur, mihi quid sibi voluerit non liquet. Sed an voluerit hoc vel aliud, nihi non multum allaborandum est, modo quid hoc exemplo voluerit intelligamus, Cepio inquit Cicero. qui per id tempus quæstor vrbanus erat, monuit senatum, vt populus Romanus tanta elargiri haudquaquam posset. Senatus decreuit, si eam legem promulgaret, vt contra Rempublicam egisse videretur, ac pro hoc lueret pœnas. Cum igitur legem ferre Apuleius cœpisset, collegis non assentientibus, & ille tamen cistellam cum legibus in campum Martium deferret, Cepio videns nec illi collegas assentiri, & contra remp. rem aggredi facinorosam, cum bonis viris impetum faciens

medios

medios disturbat pontes, ne in campũ iret Martium, qui pontibus muniebatur. & arcis custos abijcit, impedimento est, quo lex ad populum non proferatur: accusatur læsæ maiestatis Cepio, an læserit quæritur. diffiniendum enim est, quid sit maiestatem minuere. Constitutio igitur diffinitiua nominabitur. Semissibus.) a semis & as. Fuit autem as libra a veteribus appellata, & tota constitit ex asse hæreditas. As quoque nummus. Iuuenalis: Vno partam colit asse Mineruam. Et erit nominatiuus semissis, vt decoisis tressis, centussis. Et trientibus.) Triens quatuor unciæ dicuntur. Triens, calix. Persius: Callidumque trientem. Excutit e manibus. Triens, nummus, Iuuenalis. Nõ habet quem porrigat ore trientem. Hic semisses & trientes nũmorum species accipiendæ. Cæpio per id tempus quæstor vrbanus erat.) Quæstores, inquit Varro a quærendo, qui conquirerẽt publicas pecunias, & maleficia quæ triumuiri capitales nũc conquirunt: ab his qui postea quæstionum iudicia exercẽt, quæstores dicti. Docuit senatum ærarium non posse pati largitionẽ tantam.) Aerarium a fisco ita distinguitur, vt Pædianus inqt, vt pro censu priuato ærarium dicatur. quod & Cicero. ad Augustum ostendit, cum inquit, publicam dilapidabat pecuniam ærarium exhauriebat, minuebat vectigalia, donabat ciuitates. pro sacculo ipsi adijcit fiscus. vnde fiscus pecunia publica, & cõfiscare dici solet. Hoc ergo dicit, cum Apuleius Saturninus ex populi priuata pecunia erogari hanc vellet pecuniam, & per quæstorem id fieri oporteret, quæstor Cepio docuit senatum, ut Romanus Pon. tantam non posset pati largitionem. Saturninus ferre.) Propter tribunitiam, quam consecutus fuerat, potestatẽ, quæ ad defensionem plebis in secessione Grustumeriam adhibita est. Cistellam deferre.) in qua leges seruabantur. Quo secius.) Quo minus, vt num. Arcessitur maiestatis læsæ.) Maiestatis accusatur: quandoquidem vt quæstor tribuno plebis, vt pote summo magistratum obtemperare debuit. sed cum pro tutela Reipub. id effecisse se defendat, minuisse maiestatem non videtur. Diffinitione ergo opus est, vt quid nã sit minuere maiestatem intelligatur. Ex translatione controuersia nascitur.) Ita legitimam constitutionem supra Cicero diuiserat, vt translationem partem eius quintam faceret. sed cum translatio quæstionem non habeat, de qua contendat orator, sed propter quã contendat, constitutio esse nullo modo videtur. Nam occidisti hominem non occidi, quæstio an occiderit, status est coniecturalis. Huic illud non simile est. Habeo ius actionis, non habes, vt quæstio sit, an habeas, & inde status. Accipiat enim actionem, nec ne, ad euentum pertinet, non ad causam. Simile autem hoc illi est, Puniendus es, non sum videbit iudex ipse an puniendus sit. Non ergo hic erit quæstio, quod si non sit quæstio, ne quidẽ status erit vllus. Erit autem status in hoc: Puniendus, es hominem occidisti: puniendus non sum, non occidi: an occiderit quæritur, & quæstionem & statum habet. Melius ergo fecisse Quintilianus videtur, qui ex constitutionibus summouit trãslationẽ. Sed quale iudicium de his libris Ciceronis habuerit, supra retulimus. a Quinto fratre subuisitios dixit appellari. Hoc ergo dicit Cicero, quotiens reus immutandam esse ducet actionem & translationem controuersia nominatur. hac Græci inquit cõtrouersia in iudicijs vtuntur, vt oratores de hac re sæpe in iudicijs contendant, ac litigent. Nos autem num de iure ciuili id facere possimus, contendimus. quod cum legibus probãdum sit, iuris ciuilis scientia necessaria erit. aliquando tamen & de hac re iudicium effertur. Vt si quis peculatus accusator.) Est autem peculatus, ut Festus Pompeius inquit, furtum publicum. dici autem ceptum ait a pecore, tunc cum Romani præter pecudes nihil haberent. hoc ergo dicit, si quis sic accusetur peculatus, q vasa argentea publica de loco priuato sustulerit, potest, inquit, vsus primo definitione quid sit furtum, quid peculatus ostendere & secum agendum furti, non peculatus. Sed cur hæc definitiua constitutio non vocetur, non video sicut cum furti sacrilegijque agitur, vtrunque definitur, nisi quod definitiua in eo quod definitur quæstionem & constitutionem habet: hæc quam translatiuam vocat in hoc exemplo, post ipsam definitionem male secum agi de peculatu potius quam furto, nec quæstionem, nec statum habet, quod & ipse Cicero pene confitetur: sed Hermen secutus, eius sententiam referre compellitur. Hæc partitio.) Partitionem pro parte posuit. hoc dicit, raro hæc pars legitimæ constitutionis, quæ translatio nominatur, venit in iudicium, vt de ea litigari necesse sit. Quod in priuata.) Scilicet quod hæc nascatur cum in dicendo quæ ad eos attinent, duntaxat tunc potissimum cum iam causa ipsa proferri cœpit, ad prætorem attineant, & ad eum deferãtur, vt quæ velit ipse aut iubeat, aut permittat, aut coerceat. Et a causa cadit.) Idest, amittit causam, qui hæc non obseruauerit. quod si ita sit, contentione non opus est, vbi persona, locus, tempus, & hoc genus cætera seruata non sunt. idque publicis cautum esse legibus asserit, vt contendere non sit opus. idqoe debet reus obseruare, quia si ab accusatore rite non sit seruatum, ante de ipso accusatore fiat quam de se iudicium, num licuerit accusare, an non: vt si seruus dominum in iudicium vocet, quæratque qui accusatur, num id ab eo fieri iuste potuerit, & cætera quæ in id genus cadere possunt. Ex ratiocinatione controuersia cõstat.) In sex partes supra legitimam Cicero partitus constitutionem est: Scriptum & sententiam, quam Græci κατὰ ῥητὸν καὶ διάνοιαν, alij κατὰ ῥητὸν καὶ ὑπεξαίρεσιν, hoc est, contra dictum & exceptionem nominarunt: contrarias leges, quam illi ἀντινομίαν dicunt: ambiguum, quod illi ἀμφιβολίαν. definitionem, quã illi ὅρον, licet nonnulli ὑπαλλακτικὴν nominarint translationem alii transumptiuam, alii transpositiuam, Græcorum alij μετάληψιν, alii ὑπαλλακτικὴν nominauerunt. Ratiocinationem vero Cicero vocat. alii ratiocinatiuum, alii collectiuum Græci vero συλλογισμόν, cum igitur de cæteris legitimæ constitutionis partibus dictum sit, de ratiocinatione vltimo loco cõcludendum est. Ex ratiocinatione igitur controuersia, inquit, constat, cum res sine propria lege uenit in iudicium, quæ tamen ab alijs legibus similitudine quadam occupatur.) Controuersia, inquit, ex ratiocinatione nasci dicitur, cum res de qua futurum iudicium est, propriam non habet, quam ob causam veniat in iudicium, legem, sed eam similitudine ad aliam trahere necessarium sit. quod quoniam ratione colligitur, ratiocinatiua constitutio nominatur. vt si sit lex, venefica capite puniator: amatoriom dedit mulier marito poculum, eandem repudiauit, per propinquos rogata vt rediret, non est reuersa: suspendit se maritus, mulier veneficii rea est. si quid si venenum, idque amatorium poculum diffiniatur, definitiuus status nominabitur: si parum valebit, fiet syllogismus, & a similitudine puniendam esse mulierem probabimos, priore remissa, quæ diffinitionis fuit, contentione: vt perinde puniri debeat ea cuius amatorio poculo maritus perierit, ac si veneno necasset. Hic ergo status ducit ex eo quod scriptum est. Lex enim est, vt venefica capite puniatur: at id incertum est, quod enim non scriptum, incertum de eo futurum videtur iudicium. Sed syllogismo, idest, ratiocinatione id fieri debere demonstratur. Constitutio igitur ratiocinatio erit. Non differt autem a scripto & voluntate syllogismus, quod in scripto & volontate pars semper altera scripto nititur, sicut in syllogismo: sed hoc interest, quod in scripto & voluntate contra scriptum dicitur, in ratiocinatione supra scriptum adiicitur. quæ autem verba defendit in statu scripti & sententiæ, hoc agit, vt fiat vtique quod scriptum est in ratiocinatione, nec aliud quam scriptum est, velut vtrũque iam exemplo manifestum fuit. Proxima etiam diffinitioni ratiocinatio est. quod si finitio parum firma sit, in syllogismum sæpe delabitur, vt proximo iam memorato exẽplo ostẽdimus. Quamobrem, vt supra etiam diximus, si bene aduertimus legitimæ constitutionis partes, inueniemus omnes ad rationales referri status, vt non plures rationalibus esse videantur, an sit, quid sit, & quale sit. Ea est huiusmodi lex: Si furiosus existat, agnatorum gentiliumq; in eo pecuniaq; eius ius est.) Est, inquit, lex, vt furiosus & furiosi bona sint in potestate eius agnatorum & gentilium. Agnati, qui ex eodem descendunt germine. Gentilium.) Gentiles ita Cice. in Topicis diffinit: Gentiles, inquit, sunt inter se, qui eodem nomine sunt, qui ab ingenuis oriundi sunt, quorum maiorum nemo seruitutem seruiuit, qui capite non sunt diminuti. Ergo qui furiosi consequi velint bona hæc omnia habuisse eos oportuit. Et lex qui parentem necasse iudicatus erit, is obuolutus & ligatus corio.) Subaudi bubulo. In culeo enim obuoluebatur, ligabaturque, qui parẽtem occiderat. Deuehatur in profluentem.) Hoc est, in decurrentem aquam iactetur. Et lex, pater familias vti super familia pecuniaue sua legauerit, ius ita esto.) Sit ius, inquit, vt paterfamilias toti familiæ, vel cui ex familia vsum fructum vel pe-

cuniam legauerit, vel quiduis in familia statuerit, fiat. & adiungit. Sit lex, si pater familias intestatus moritur, vt eius pecunia agnatorum gentiliumque sit.) Non vt supra dixit, familiæ, in qua etiam serui & ancillæ esse intelliguntur, nam, vt Festus inqt, famuli origo ab Oscis dependet, apud quos seruus Famel nominabatur, vnde & familia vocata. Malleolus, ciuis Romanus alio qui enim malleolus in modum mallei planta est, rostrum habēs aptus vt planteretur. & malleoli instrumenta etiam bellica sunt, velut sagittæ, & vbi adhæserint, quia ardentes veniunt vniuersa conflagrant. Hoc ergo dicit, Malleolus, qui matrem necasse in iudicio conuictus erat, in eum animaduertitur. itaque damnat⁹, folliculoq; obuolutum os lupino est. hoc est, hoc est, corrio, lupi, vt tunc mos fuit. ligatus: & soleæ ligneæ pedibus inductæ sunt id genus calceorum, quibus plantarum calces tantum in fine teguntur, cætera prope nuda, & teretibus ligulis tanquam habenis iuncta soleas veteres dixerunt. nonnunquā voce græca crepidas, quodq; a pedum digitis ad talum doobus quasi cornibus in modum lunæ porrigeretur, luna dicta, Iuuena. in. 3. Saty. Lunam subtexit alutæ. Et lunata planta: Martialis, Lunata ligula planta Goccina non læsum pingit aluta pedem. In modum ergo solearum pedicas pedibus iniecerāt, quæ vtcunque ita laxaret pedes, vt incederet: & vincirent, ne se in pedes daret. Ipso præsente.) ac testamentum, subaudiendum, faciente. Testes rite affuerunt.) Prout testamentorum mos exigit, testes aderant: alioqui testamentū vim nullam habere posse videretur. De ipso supplicium paulopost sumitur.) Hoc est, obuolutus in culeo in profluentem demittitur: hæredes qui eum defenderant, sunt constituti testamento in carcere facto. quamobrem & hæreditatem adeunt.

Malleoli autem minor frater qui eum oppugnauerat.) de cæde matris, iure agnationis suam esse oportere hæreditatem dicit. Hic certa lex nulla affertur.) siquidem nec conuici potest, vt furiosus Malleolus fuerit, quo iure agnationis ad fratrem cunEcta bona debeant confluere: nec omnino sanæ mētis visus fuit, cum matrem occiderit. rursum vt paterfamilias videtur legare sua ccu vellet potuisse, damnatus fortassis non potuisse. si non potuit testari, perinde habebitur malleolus, ac si non fecisset testamentum. syllogismo ergo innitetur malleoli frater, vt ex vicino probet, quod quærit. vt dicat: si testamentum nullum fecisset malleolus, meum futurum erat quod testamento legauit. Sed cum testari non potuerit, aut quia furiosus, aut quia vtrunque fuit: perinde est ac si intestatus obiisset. hæreditatem ergo meam esse oportet. Lex contra hoc est, quòd paterfamilias cui velit possit sua bona legare testamento. Nulla igitur lex hic certa est, inquit Cicero: multæ tamen afferuntur, vnde ratiocinatio nascatur, quare malleolus testamentum potuisse facere, & non potuisse, videatur. Hinc constitutio legitima ex ratiocinatione merito nominata est. Iuridicialis cōstitutio est, cum factum conuenit, sed iure an in iniuria factum sit quæritur.) Eius constitutionis partes sunt duæ, quam Latini absolutam. Hermagoras κατ' ἀντίθεσιν appellant, quam vero assumptiuam Latini, Græci κατ' ἀντίστασιν nominarunt. Absoluta est, cum id ipsum quod factum est, vt nihil aliud foris assumatur recte factum esse dicemus.) Hoc dicit: absoluta est, quæ in se continet iuris & iniuriæ quæstionem, nihilq; extrinsecus petimus auxilii, sed intra sui ambitum tota cōcluditur, velut cum mim⁹ quidam in cœnaculo Accium tragœdiarum scriptorem proprio nomine appellauit: Accius aute nomine poetæ debuisse vocari, & adiectio honoris vocabulo, vt publico aut quouis simili verbo nominari, non nominatim vt quiuis e plebe debuisse accusār. Mimus se defendit: licuisse eum quidem nominare, cuius scripta in scenis dentur recitanda. Cum igitur hic extrinsecus nihil assumatur, assumptiua dicta est. Mimus græcc is dicitur, qui ad imitandos humanos actus, ad poemata recitanda adhibel: vnde & nomen habet. μιμοῦμαι enim, imitor significat. Cœnaculum, vt inquit Varro, vbi cœnabāt sicut vbi cubabant cubiculum vocitabant. hinc domus vniuersa cœnaculum dicta. Assumptiua est, cum per se defensio infirma est, sed assumpta ex contraria re comprobatur.) Assumptiua, inquit, quæ ipsa ex se nihil dat firmi ad recusationem, foris autem aliquid defensionis assumit. Hic vero illud debemus tenere compendium, quod in absoluta qualitate factum ipsum asserimus: in assumptiua vero qualitate non factum iustum, sed causam facti iustam fuisse contendimus. Itaq; in absoluta qualitate æqui & recti natura quæritur, in assumptiua vero præmii & pœnæ ratio deposcitur. Re extraria.) Idest, extrinsecus petita & aliena. Licet Festus Pompeius dicat, extrarium ab extraneo se distinguitur, q extrarius sit, qui extra focum, sacramentum, iusque sit: extraneus, ex altera terra, quasi extraneus idest ex terra noua: externus autem alienus. Assumptiuæ partes sunt quatuor, &c.) Singularum defensionum locum considerare debemus, primo innocentis est hominis, vt dicat, nō feci, deinde, feci, sed non sic vocatur: tertio, Feci, & sic vocatur; sed iure feci. deinde hoc ipsum Iure feci, aut licuisse sibi, debebit ostendere: quæ qualitas absoluta est. aut si non licuit, debet sibi extrinsecus assumere aliquid, quo id probet quod iniuste factum videtur. Videamus nunc de his quatuor assumptionis partibus, quæ sit acrior. Primo dicet Feci, sed profuit: & probabit, plus se profuisse quam obfuisse. Deinde dicet, Feci quidem, sed vt facerem ante prouocatus sum: quæ est relatio criminis, aut Feci quidem, sed id facere ab alio coactus sum: quæ est remotio criminis. Quod si nec profuit, nec ab alio prouocatus aut impulsus est, cum nihil sit quo se defendat, factum fateri debebit, sed veniam postulare: hanc Cicero concessionem vocat. Concessio, inquit, est cum reus postulat sibi ignosci: ea diuiditur in purgationem & deprecationem. Purgatio est, cum consulto negat reus se fecisse: ea diuiditur in imprudētiam, fortunam & necessitatem.) Criminis, inquit, concessio in purgationem & deprecationem diuisa est. Purgatio est, cum dedita opera se id cuius arguatur non fecisse dicit: sed imprudentiam causatur, ac se lapsum errore, non mentis flagitio, aut fortunā ita voluisse, se autem non fuisse in causa. vel factorum necessitate, in quibus loci a causis vt ab effectibus vberem argumentandi præbebunt copiam. Fortunam, vt cepio ostendit, ad tribunum plebis, de exercitus amissione.) Nempe non sua culpa factum, sed fortuna, vt amitteret exercitum. Imprudentiam, vt ille qui de seruo qui dominū occideret supplicium sumpsit, cui frater esset, antequam tabulas testamēti aperuerit, cuius seruus testamento manumissus esset. Et per imprudentiam se fecisse defendet qui se de eo sumpsisse supplicium profitebitur; qui fratrem ei occidisset: seruum autem cum crediderat, de quo sumere impune poterat supplicium, sed aperto testamento manumissus inuentus est. Necessitudinem, vt ille qui ad diem commeatus non venit, q eum aquæ interclusissent.) Necessitate se addictum excusabit. qui ferens commeatum, quo fame laborantibus suppetias occurreret, plenis fluminibus torrētibusq;, plene decurrentibus alueis, interclusum detentumq; quo minus ferre commeatus posset se defendet. aut certe cum miles ad commeatus diem non affuit dicit se fluminibus interclusum, aut valetudine aduersa, quo minus cum cæteris ire potuerit. Deprecatio est, cum & deprecasse se, & consulto fecisse reus confitetur, & tamen postulat vt sui misereatur.) Deprecatio, inquit, est cum & peccasse reus confitetur, & tamen vt sibi ignoscatur postulat. In purgatione factum conceditur, sed facientis animus excusatur. In deprecatione vero & factum & culpa conceditur, sed tamen veniam deprecatur reus. Hoc in iudicio fere nō potest vsu venire, nisi in loco communi per amplificationem iniiciemus.) Vt ipse Cice. pro Ligario, cum dicit: Causas egi Cæsar multas equidem tecum, dum te in foro tenuit ratio honorum tuorum. Certe nunquam, hoc modo: ignoscite iudices, errauit, lapsus est, non putauit se vnquam posthac, &c. Nisi quando pro eo dicimus, cuius multa recte facta constant.) Plane defendi poterit, si aut propter se, aut propter alios faciendum dicamus. Propter se, si innocens, si benemeritus, si spes in futurum innocenter victuri, & in aliquo vsu futuri. Præterea si vel aliis incommodis, vel præsenti periculo, vel pœnitentia videatur satis pœnarum dedisse. Propter alios, vt si ob nobilitatem, dignitatem, propinquos, amicos ei indulgendum esse dicamus. Verum nihil postulat ignosci.) Cum dicit, si hoc fecisset, ob beneficia sibi ignosci conueniret: nihil est quod sibi ignosci postulet: quod cum ita sit, in iudicium non venit: non enim de hac re quicquam iudicandum iudicibus permittitur. Aut in se datum, ante Imperatorem.) In senatu, inquit, & ante Imperatorem, & apud populum, & vbicunq; iuris clementia est, habet locum deprecatio. Ex translatione criminis causa constat.) Relatio

inquit

-inquit criminis est, quod ideo iure factum dicitur, quod aliquis ante iniuria lacesserit. Est relatio criminis, si in eo quod fecim', vicem nos reddidisse dicamus: vtputa, Occidi, quia ille me volebat occidere. hoc ego feci, sed meruit vt facerem. vt Orestes, qui ideo se matrem occidisse dicebat, quod illa eius patrem maritum suum occidisset. Ex remotione criminis causa constat cum a nobis crimen, sed culpam ipsam amouemus.) Remotio criminis est, cum id crimen quod infertur, a se & a sua culpa in alium reus remouere conatur. Et vel in hominem transferim' vel in rem quampiam. In hominem transfertur culpa, vt si accusetur is qui P. Sulpitium se fatetur occidisse, & id iussu consulum defendat, & dicat eos non modo imperasse, sed rationem quoque ostendisse. Criminis remotio dupliciter fieri poterit, si aut causa aut factum in alium transferatur. Causa transfertur, cum dicitur, aliena vi & potestate factum, vt qui Sulpitium inquit, se occidisse confessus est, idque iussu se consulum fecisse dicat, qui non modo id imperarunt, sicut poterant, verũ etiam rationem reddiderunt cur id liceret facere. In rem confertur, vt si quis ex testamento quod facere iussu sit, ex plebiscito vetetur.) In rem factum crimen transfertur, vt si quis ex alicuius testamento quippiam facere compelleretur, quod facere plebis sanctione aliqua prohiberetur. Hoc ergo dicit, assumptiuæ constitutionis pars quæ ex criminis translatione constat, quam Græci μετάστασιν nominarunt, aut fit cum in hominem culpa relegatur, qui id quod reus factum confitetur, mandare potuerit: aut in rem, vt si is qui testamentum quod iussus non fecerit, dicat per leges id fieri non potuisse quippe quod iubeant contra fieri, aut id fieri prohibebant. Ex comparatione causa constat, cum dicimus necesse fuisse alterutrum facere, & id quod fecerimus satius fuisse facere.) Inter comparationem & concessionem hoc interest, quod in comparatione de eadem re cõparatio est, vt: Dissipasti muros, hostibus iter vrbem ingredi dedisti. Ille contra: Disturbaui quidem muros, sed hostes in fugã verti. Ecce in eodem est comparatio. Concessio autem criminis in diuersis rebus fiet, vt cum Verres multa signa & vasa ex Sicilia sustulit vtitur hac defensione, quod a bellis tutam Siciliam reddiderit ac ob id sibi indulgendum, si quid deliquerit, cum multo maius sit in quo profuerit, nec poterit dicere, ideo signa sustuli vt prouinciam defenderem: Neque enim propterea signa exportauit ex Sicilia, vt prouinciam defenderet. Itaque assumptiua quidem: vtitur constitutione, sed concessione per deprecationem. Ergo in comparatione id quod intenditur, ideo a nobis factum dicere debemus, vt ex eo ipso bonum illud qđ contingit, fluxisse dicamus. Ea causa huiusmodi est Cn. Pompeius, inquit, cum a Gallis obsideretur, neque fugere vllo modo posset, venit cum hostium ducibus in colloquium, ita discesset, ut impedimenta linqueret, exercitum educere.) Perquam idoneo exemplo vtitur. Pompeius, inquit, cum a Gallis obsessus effugere nusquam posset, in colloquium veniens impetrauit, vt impedimenta relinquens tute abire posset, præstare id arbitratus, vt impedimenta, quam exercitum relinqueret. Arcessitur.) Id est, accusatur maiestatis, quod maiestatem tum suã qui esset imperator, tum populi Romani, qui eam dignitatem, non vt effugeret, sed vt fortiter cum hoste confligeret, tradiderat, minuerit. & quoniam in his omnibus memuratis quid denique faciendum sit, aut apud populum, aut senatum, aut iudices quæritur, constitutiones exinde ex eis quæstionibus oriũtur, quas protulimus. Quæ constitutiones, & quæ constitutionum partes sint, videor ostendisse, nunc quomodo eas, & qua via tractari conueniat, demonstrandum est.) Posteaquam constitutionum, inquit, partes omnes, & quid esset constitutio ostendimus, superest vt quomodo eas, & qua ratione tractari conueniat, dicamus. hoc est, constitutione inuenta, quo pacto argumentis vtrinque quod in quæstione positum fuerit probãdum sit, si prius aperuerimus, quid oporteat ab ambobus i causa destinari, id quidem, inquit, faciemus. si prius quid in causa litigantibus, vtrique decerni oporteat ostenderemus. Destino enim, aliquando mitto significat, vt Iuuenalis, Destinat hoc mõstrum cymbæ linique magister Pontifici summo. Aliquando decerno, velut idem: Laudo tamen vacuis quod sedem figere Cumis destinat. Quo ratio omnis totius orationis conferatur.) Ad quod referatur, & vnde tota pendeat oratio, quod paulopost docebitur. Constitutione igitur reperta, statim quærenda est ratio.) Constitutione inuenta Hermagoræ quærendum videtur, quid sit quæstio, ratio, iudicatio, & firmamentum. sed in libris de Inuentione, aliquando plura Ciceroni quærenda esse visa sunt. quippe qui inquit. Constitutione causæ reperta, statim placet considerare vtrum causa sit simplex, an cõiuncta & si coniuncta erit, vtrum sit ex pluribus quæstionibus iuncta, an ex aliqua comparatione. Simplex est, quæ absolutam in se continet vnam quæstionem, hoc modo: Corinthiis bellum indicamus an non: coniuncta ex pluribus quæstionibus, in qua plura quæruntur, hoc pacto, vtrum Carthago diruatur: an ex Carthaginensibus redeatur, an eo Colonia deducatur. Ex comparatione, in qua per contentionem, vtrum potius, aut quid potissimum sit quæritur, ad hunc modum, vtrum exercitus in Macedoniam contra Philippum mittatur: qui sociis sit auxilio, an teneatur in Italia, vt quæ maxime contra Annibalem copiæ sint. Deinde considerandum est, an in ratione, an in scripto sit controuersia. nam scripti controuersia est ea quæ ex scriptionis genere nascitur: Eius autem genera quæ separata sunt a constitutionibus, quinque sunt. Nam tum verba ipsa videntur cum sententia scriptoris dissidere, tum inter se duæ leges aut plures discrepare tum id quod scriptum est, duas aut plures res significare videtur, tum ex eo quod scriptum est, aliud quoque quod non scriptum est inueniri, tum vis verbi quasi in definitiua constitutione, in quo posita sit, quæri. Quare primum genus de scripto & sententia, secundum ex cõtrariis legibus, tertium ambiguum, quartum ratiocinatum, quintum diffinitiuum nominamus. Ac tum considerato genere causæ, & cognita constitutione, cum simplex ne an coniuncta sit intellexeris, & scripti an rationis habeat controuersiam videris, deinceps erit videndum, quæ quæstio, quæ ratio, quæ iudicatio, quod firmamentum causæ sit quæ omnia a constitutione proficiscantur oportet. Quæstio est ea, quæ ex conflictione causarum gignitur: controuersia, hoc modo: Non iure fecisti, iure feci. Causarum autem hæc est conflictio, in qua constitutio constat. ex ea igitur nascitur controuersia quam quæstionem dicimus, hoc modo: Iure ne fecerit. Cum igitur quæstio latius intelligitur, omnis de qua in vtranque partem vel in plures dici credibiliter possit, in iudiciali materia dupliciter est accipienda. vno quidem modo, quo dicimus multas quæstiones habere controuersiam, quo etiam minores omnes complectimur, altero quo significamus summam illam in qua causa vertimur, hanc Græci ζήτημα nostri principalem quæstionem vocant, quod ex ea status nascatur, vt an matrem Orestes occiderit: qui cum se occidisse fatetur, quæritur an iuste occiderit. Ex hac constitutio nascitur. Cum igitur de iis inter se litigantes viderimus hoc pacto prius cum in quo consistatur vĩderimus, quærimus quid id sit in quo litigent, hæc est quæstio quam Cicero ante rationem merito quærendam dicit. Ratio est, quæ causam facit, & continet defensionem, hoc modo, vt docendi causa in hac potissimum causa consistamus.) In ratione declaranda, pene Orestis omnes vtuntur exemplo, velut ipse in libris de inuentione. Ratio est, quæ continet causam quæ si sublata sint, nihil in causa controuersiæ relinquetur: hoc modo, vt docendi causa in facili & peruulgato exemplo consistamus. Orestes, si accusetur matricidii, nisi dicat Iure feci, illa enim patrem meum occiderat, non habet defensionem, qua sublata, omnis quoque controuersia sublata sit. Ergo eius causæ ratio est, quod illa Agamemnona occiderit. Nec non Quintilianus, inquiens: Ratio autem est qua quod factum esse constat, defenditur, & cur non vtamur, eodem, quo sunt vsi omnes fere exemplo. Orestes matrem occidit, hoc constat, dicit se iuste fecisse, status erit qualitatis, quæstio, an iuste fecerit. Ratio, quia Clytemnestra Agamemnonem maritum suum, patrem Orestis occidit. hoc αἴτιον dicitur. Sine qua ne parua quidem dubitatio remorari potest dãnationem.) Hoc dicit, si factum fuisse constet, nec cur feceris ratio in medium proferatur, licet an damnum sit, pusilla occurrerit dubitatio, sequetur tamen damnatio. Remorari.) Et remoro & remoror, teste Donato dicimus: quod verbum retardo & retineo significat. a remora pisce minutissimo, qui naues retinet, quem Græci ἐχενηΐν vocant. Inuenta ratione, firmamentum quærendum est, id est, quod accusationem continet, & quod affertur contra rationem defensionis, de qua antea dictum est.) Quod Græci συνέχον, alii continens, alii firmamentum nominarunt, Sic in primo Rhetoricorum de In-

uentione. Firmamentum est, inquit, firmissima argumentatio defensoris, & appositissime ad iudicationem, vt si velit Orestes dicere eiusmodi animum matris fuisse in patrem suum, & in se ipsum, & in sorores, in regnum, in famam generis & familiæ, vt ab ea pœnas liberi sui potissimum petere debuerint. Quintilianus autem, Firmamentum, inquit, quibusdam id esse videtur, post quod nihil quæritur, quibusdam id, quod ad iudicationem firmissimum affertur. Cicero aotem secum in his multū dissentit. nam in præceptis Inuentionis, sicut supra dictum est, Hermagoram secutus, firmamentum defensoris esse dixit. in Topicis, ex statu confectam contentionem κρινόμενον appellat idque Trebatio qui erat Iurisconsultus alludens, qua de re agitor appellat, quibus id contineatur. continentia, quasi firmamēta defensionis, quibus sublatis defensio nulla sit. At in Partitionibus oratoriis, quod opponitur defensioni: quia primom qđ ab accusatore afferatur, dicatur rō, quod āūt ab accusatore secūdo loco contra rationem afferatur, firmamentum nominetur. Idem hic sentit. inquit enim, cum vsus fuerit Orestes defensione hoc pacto, Vere occidi, illa enim patrem meum occiderat: vtetur accusator firmamento, hoc modo: Sed non abs te occidi, neque indemnatam pœnas pendere oportuit. Sed Quintilianus concludit, verius & breuius sensisse, qui statum & continēs quod ab aliis firmamentum diximus appellari, & iudicationem idem esse volunt. Continens autem id esse, quo sublato, lis esse non possit. Ex ratione defensionis, & firmamento accusationis, iudicii quæstio nascatur oportet, quam nos iudicationē, Græci κρινόμενον appellant.) Dictum est, constitutione inuenta quærendam esse quæstionem, rationem, firmamentum, & iudicationem quæ omnia exposita sunt. præter iodicationem, quam nunc dicit ex ratione defensionis nasci, & accusationis firmamento, vt, Orestes iuste occidit matrem, status est qualitatis, an iuste occiderit, quæstio, ratio autem, quia patrem meum occiderat. Firmamentum vero, non tamen abs te indemnatam interfici oportuit. Iudicatio, an oportuerit. Quot igitur erunt i caosa constitutiones aut earum partes totidem necesse erit quæstiones, rationes, firmamenta iudicationes reperiri. Veruntamen vnus erit principalis status, vna quæstio, vna ratio, vnum firmamentum, vna iudicatio in vnaquaqꝫ causa, siue ea sit simplex, siue multiplex. nam cum dicitur etiam si occidi, iuste occidi, prius an occiderit, erit excutiendum, vbi status coniecturalis omnem argumētationis vim primum sibi deposcet. sed quoniam factum ne sit quæritur, nulla ratio est, & vbi nulla ratio, nullum firmamentum sit necesse est. Sin autem occidisse quidem fateatur, sed iuste, omissa coniecturali quæstione, illud potissimum quæritur, an iuste occiderit: vnde ratio, firmamentū & iudicatio nascantur oportet. Hoc modo, inquit Cicero, cum dicat Orestes se patris vlciscendi causa matrem occidisse, rectū ne fuerit sine iudicio a filio Clytemnestram occidi: Sensus est, cum rationem suæ defensionis Orestes tulit, ideo occidi, quod meum illa occiderat, & accusator contra firmamento innixus: dixit Recte tamen non factum est, vt a te filio sine iudicio Clytemnestra mater occideretur: iudicatio inferatur oportet, rectum ne fuerit sine iudicio a filio Clytemnestram occidi. Patris vlciscendi causa, puniendi matrem.) Nam, vt etiam Asconius Pædianus inquit, vlciscor & punio & vindico significat.

Ergo hac ratione.) quam Orestis protulimus. Iudicationem.) Cuius exemplum rationi subiecimus, reperire conuenit. Reperta iudicatione omnem rationem totius orationis eo conferri oportebit.) Inuento, inquit, de quo in causa iudicandum sit, ad id omnem orationem accommodare oportebit. Vnde ipse supra inquit, Si prius aperuerimus quid oporter ab ambobus in causa destinari, quo ratio omnis totius orationis conferatur, sed tamen non id perpetua oratione intendimus, sed cupiditate laudis vel dicendi voluptate euagamur. Quandoquidem vberior semper extra causam materia est, qa intra causam haud sane multa sunt extra autem, pene infinita & in causa quæ accepimus dicenda, extra causam quæ volum⁹ quod autem ad statum, quæstionum, firmamentum, & indicationem attinet, sane breue est, & facilius quam vt vehementer intueri conueniat nec quisquam fere tam stultus est, aut ab vsu dicendi ita remotus, quin sciat quid litem faciat, quod causa vel continens appellatur, & quæ inter se litigantes quæstio, ex qua oportet iudicari. In omnibus constitutionibus, & partibus constitutionum, hac uia iudicationes reperientur.) Subaudi, quæ iam exposita est. Præterquam in coniecturali constitutione.) Hoc dicit in cæteris quidem constitutionibus, modo quo diximus, iudicationes reperientur. In coniecturali autem constitutione, quia ratio non est, factum enim non conceditur non potest ex deductione rationis nasci iudicatio. quare necesse est eandem esse quæstionem & iudicationem: vt, Clodium occidit Milo, nō occidit, occideritne, idest quod dicit. Ex intentione) Idest, accusandi perseuerantia. Ex inficiatione.) Hoc est, defensionis negatione, Iudicatio constituitur. Ratio omnis vtriusque orationis.) Hic ratio animaduersio non quæ ex quæstione nascitor. Vtriusque orationis.) Accusatoris & defensoris. Iudicationes quoque plures erunt in vna caosa.) Sed vna tamen, quæ caput nominatur, vnde lis nascitur. Sedulo dedimus operam, vt breuiter & dilucide quibus de rebus adhuc dicendum fuit, diceremus) Hic primi libri concludens. M. Tullius materiam, hactenus illud, inquit procurauimus, vt breuiter & aperte quæ doceremus complecteremur. Nunc ne longius quam oporteat primum librum produxisse videamur, cætera quæ dicenda nobis sunt, in secundum librum mittere mihi commodius esse videtur. Ne qua propter multitudinem literarum possit animum nostrum defatigatio retardare. Ordo ē: Ne qua defatigatio possit animum nostrum retardare, propter multitudinem literarum. sensus est. Ideo hic finem primo libr. volumus, ne si multam simul scripturam aggeramus, longitudine ipsa defatigari torqoeamus, & ascribendi hoc munere deterreamur. Sed si quo tardius hæc quæ studes absoluentur, tum rerum magnitudini, tum nostri occupationibus assignare debebis. Sensus est: sed si in his præceptis paulo tardior, quā ipse affectes & concupiscas, ero, tum rerum magnitudini (quid enim maius poterat Cicero quam præcepta rhetorica complecti, & velle dicendo illustrare?) tum nostris assignes occupationibus. Nam & supra in huius editionis principio, se detentum occupationibus, & quicquid otii daretur in philosophia libentius consumere voluisse memorauit. Veruntamen maturabimus.) Mire Herennium sibi Cicero & conciliat: & attentum facit: cum ob negotia quidem detineatur, sed nihil prætermissurum polliceatur, quandoqoidem si quid ex longiore detractū summa fuerit, se industria exæquaturum, ac per hoc venustius & gratius se facturum quam cæteri, qui de ea re conscripserūt, dicat. Quamobrem & significatissimo eius rei verbo. Maturabimus est vsus. siquidem maturare, vt Nigidius inquit, est, neque citius neque serius, sed medio quoniam quasi temperamēto aliquid transigere. sicut in frugibus maturæ dicuntur, quæ nec crudæ & immites sunt, nec rursum caducæ & decoctæ, sed tempore suo adultæ ac maturæ. Vt pro tuo in nos officio &c.) Hoc dicit, Id certe efficiemus, quādoquidem & tuum erga nos officium, quo tibi deuincti beneficio sumus, & nostrum erga te studium, quod sicut tu non præcipuum poscere, ita nos gratuitum reddere debere videbamur, poscit. Itaqꝫ in tuam gratiam ita meus propensus animus est, vt quæ velis, accumulatissime de industria facere desideret.

LONGOLIVS.

Noster doctor Hermetes.) In quibusdam antigraphis Hermagoras scribitur vt non dubitem, Hermagoras esse legendum. Prima deprecatio.) Non concessio & per preces auersio, sed aduersariorum illationis depulsio, qđ ipsum significat & deprecor. Indemortui locū qui petat, &c.) Ob legis breuitatem obscurior redditur locutio, propter eclipsim reciproci pronominis. Eum qui petat, idest quicunqꝫ petierit sufficit se debere, &c De semissibus, &c.) Diuidundis. s. in capita omnium ciuium. Pontes disturbat.) Pontes ligneæ trabes transuersim positæ, & altius collocatæ, contectæqꝫ tabulis vnde a populo legislator videri posset, Cistellam autem, publicarum literarum scrinium denotat, in quo tabulæ legum continebantur Prætoriæ exceptiones.) Præter enim cuiu exposita illi causa esse, actionis formulam præscribebat, secundum quā ageretur, ut in iure ciuili nusquam non occurrit. Causa aotem radere dicitur, qui rem amittit, & causam perdit vt vulgo dicimus. Culeo deuehatur. Cicero pro Roscio Amerino. Quanto maiores nostri sapientius, qui cum intelligerent nihil esse tam sanctum, quod non violaret aliquando audacia, supplicium in parricidas excogitarunt, vt quos natura retinere in officio non potuisset, magnitudine pœnæ a maleficio summo arcerentur. In sui voluerunt in culeum uiuos, atque ita in flu-

men deiici. O singularem sapientiam iudicum. Nonne videntur hunc hominem ex rerum natora sostulisse & eripuisse, cui repente coelum, solum, aquam terramque ademerunt, vt qui eũ necasset, vnde ipse natus esset, careret iis rebus omnibus, ex quibus omnia nata esse dicuntor. Est autem culeus saccus coriaceus cui reus insuebatur, simul intrusa vipera & gallo gallinaceo. Hunc ipsum vocat & folliculum lupinum paulopost. Vbi animaduertendum, quanta fuerit legis seueritas, qui non bouis, non equi corio ad supplicium vtebantur, sed lopi, bestiarum omnium rapacissimi. Intestatus.) Non condito testamento, Statim folliculo lup.) Quod indignum iudicabant, qui solem, lunam, elementa, caeterosque homines inspiceret. Et soleæ ligneæ.) ne pedibus terram contingeret. De Malleoli autem facinore scribit Eutropius, de bello Clymbrico. Cum eo Accius iniuriam agit.) Poetarum enim authoritatem minui arbitrabantur, si scenicis adiunxissent. Itaque quoties in proscenium prodibant, personam induere solebant. Vt Cepio ad trib.) Qui Martem dicebat communem, & fortunam accusabat, q̃d subito aquis exercitum suum clausisset, irruentibus Cymbris. Nisi quando pro eo dicimus, &c.) Vt Cicero pro Milone. Aut ante Imperatorem.) Ex hoc loco sunt qui conuincere studeãt, non esse Ciceronis hoc opus, quod posterius ad Imperatores iudicia peruenerint. Sed hi ignorant, & Ciceronis temporibus Imperatores quoque fuisse, qui causas militum cognoscerent.

Cum a nobis non crimen.) Crimen, facinus: Culpa, facinoris causa. Ex comparatione.) Hæc est pars compensatiui status: quoties minore incommodo maiori prospectum esse dicimus.

Nunc quomodo eas.) Transitio ad constitutionis inuentionem. Ratio est.) αἴτιον, propius accusatoris locus. Peruertit defensionem.) idest, defensionis rationes omnes destruit, nec causam dat qua se defendat. Firmamentum quærendum, συνέχον. defensoris locus. Græci κρινόμενον.) κρινόμενον, examinatio huius ipsius, quod ad defensionem reus attulit. Locus est communis & accusatoris & defensoris. Intentione.) Id quod prima parte proponitur, quod Græci κατάφασιν dicunt. Inficiatione.) Id quod secunda parte respondetur. alii qui depulsionem, Græci ἀπόφασιν appellant. Intentio, Occidisti Aiacem: Inficiatio, Non occidi. Sedolo dedimus operam.) Epilogum, qui per breuem enumerationem rem tractat, in principium libri sobsequentis differt. Sed hic transitione ad secundum librum viam sibi parat.

ASCENSIVS.

CAusarum constitutiones.) Prosequens autem constitutiones caosarum dicit. Alii.i.nonnulli secerunt constitutiones caosarum quatuor, sed sopp. Hermestes doctor noster.i.qui nos docuit putauit tres constitutiones causarum esse, non ideo tantum tres ponens, vt detraheret quicquam de inuentione illorum qui ante eum quatuor posoerant, sed vt ostẽderet, illos distribuisse dupliciter & bipartito.i.in duas partes diuisione facta, id quod oportuisset docere simpliciter & modo singulari, hoc est, quod vnam rem in duas frustra diuiserunt. Constitutio &c.) Definit primo constitutionem deinde prosequitur eius partes seu species dicens: Constitutio est prima deprecatio.i.depulsio, quasi præcando nec culpa putetur, aut ne crimini detur. Est enim contraria depræcatio præcationi. Nam qui precatur vult aliquid fieri, qui deprecatur (quando præpositio de contrariom significat: nam sæpe auget, ut deamo, demonstro) vult aliquid non fieri, vt Oui. Sæpe præcor mortem: mortem quoque deprecor idem.i.sæpe præcor, vt mors mihi fiat, sæpe vt non fiat. apud ecclesiasticos frequentius accipitur p valde præcari, aut oratores & historiographos, pro contrario aut diminutione eius quod fieret, aut fieri posse videtor. Sicut decressere est contrarium eius, quod est crescere, vt dedocere, & multa alia, quia ergo defensor rei præcatur nequid tale credatur, aut fiat quale actor & accusator præcatus est, ideo depræcatio est quasi depulsio, defensoris, coniuncta cum insimulatione.i.occulta culpatione & insimulatione accusatoris. Notabis poet (quod & præmonui) Ciceronem solere præpositionẽ quam composuit etiam præponere seu apponere, vt coniuncta cum &c. Itaque (Sicut igitor continuatiua est particula) constitutiones (vt diximus ante) sunt tres coniecturalis. vbi facti ratio non constat. legitima, quæ ex lege aut scripto legitimo nascitur, & iuridicialis cum de iure disputatur (Sane dicant Iuridicialis, non iurisdicialis, licet dicatur iurisconsultus: Et ratio differentiæ quia in illis compositis vbi altera pars alteram regit pars recta integra manere solet, vt iurisc[õ]sultus legisperitus &c. vbi vero altera alteram non recte regat manente præpositione solet fieri corruptio, vt iuridico. vnde iuridicus & inde iuridicialis) Primo ergo definit coniecturalem dicens. Coniecturalis est cum, idest quando controuersia est de facto hoc modo. Aiax incubuit, idest se demisit ad se interficiendum gladio idest in gladium: in silua, idest loco silenti & deserto postquam reiicitux idest cognoux & percepit, quæ fecisset per iosaniam idest furorem contractum ex eo quod contra se datam sententiam de armis Achillis contra Vlyssem ferre non potoerit: Vlysses interuenit, & conspicatur idest intoetur, occisum scilicet Aiacem, & educit corpore telum cruentum, quo se occiderat, ergo & gladius telum est. Teucer frater Aiacis, ex alia tamen matre interuenit scilicet inter educendum telum, vbi videt fratrem scilicet Aiacem occisum, & inimicum fratris scilicet Vlyssem cum gladio cruentato quem tenebat manu, accersit, idest postulat, & i ios vocat, ac reum facit capitis, idest criminis capitalis. hic, idest in hoc casu, quoniam verum, idest veritas rei, quæritur, idest inquiritur, coniectura (non enim constat per probationes legitimas) conuersio erit de facto & ex eo, idest ex ea re constitutio nominatur causæ coniecturalis. Legitima constitutio. Agit de altera specie constitutionis dicens. Constitutio legitima est cũ aliquid controuersia, idest litis & contentionis nascitur, aut ex scripto, scilicet vno aut ex scriptis, scilicet pluribus. Ea, scilicet constitutio legitima diuiditur in partes sex, videlicet in scriptũ & sententiam scilicet viri authentici, in leges contrarias (scilicet a nobis adductis cum tamen iuridici dicant, nihil in corpore iuris repugnans reperiri, verum dicunt leges abrogatas non esse amplius in corpore iuris, & multas quæ in contrarium sonant idem dicere) in ambiguum in diffinitionem, in translationem, & inconcinnationem, de singulis autem prosequitur vnde dicit. Controuersia nascitur ex scripto & sententia, cum, idest quando, voluntas scriptoris, idest legislatoris videtur dissentire cum ipso scripto, idest cum eo quod scriptum est hoc modo: Si sit, scilicet aliqua, lex quæ iubeat eos qui reliquerunt nauim propter tempestatem perdere, omnia & supple iubeat nauim & cætera esse eorum qui remanserint in naui, si nauis sit conseruata, & supple omnes: qui in aliqua naue fuerunt, perterriti magnitudine tempestatis, reliquerunt nauim, & conscenderunt in scapham, idest naviculam quæ ad latus magnæ nauis complecti solet, præter vnum ægrotum, & is scilicet ægrotus non potuit exire, scilicet naui, & fugere in portum: Nauis est delata incolumis, idest salua & seruata in portum, casu & fortuitu, per fortunam & non per operam ægroti. ægrotus tamen possidet illam scilicet nauim, Ille cuius fuerat nauis (aut quod per scapham saluus factus est, aut quod in naui non erat) petit nauim. Hæc constitutio.i.contentionis institutio est legitima ex scripto .i.innitens legi scriptæ, sed variæ intellectæ. Ex contrariis legibus &c.) Prosequitur reliquas partes constitutionis legitimæ dicens. Controuersia constat ex legibus contrariis: cum alia: id est vna ex multis, lex iubet, aut promittit quippiam fieri, alia vetat supple idem fieri, hoc modo lex vetat eum qui damnatus est de pecuniis repetundis, idest iuste repetendis, eo quod in administratione reipublicæ alicuius prouinciæ iniquæ sublatæ fuerint, habere orationem etiam ad defensionem sui, quæ lex iusta videtur, quia qui potuit prouinciales circumuenire, possit & iudicialibus imponere. Altera lex iubet, idest vult augurem nominare, idest decernere nominando, eum qui petat in concione, in locum demortui, idest defuncti, hoc est ponemus q vna lex dicat q repetundarum reus non habeat ius loquendi in cõcione & altera lex dicat, quod in demortui locum augurur quẽ vult nominare posit, in concione. Augur quidam damnatus de pecuniis repetundis, nominauit.i.pronunciauit & decreuit qui petat sop. substitui in locum demortui, multa.i.poena per legem constituta petitur ab eo, videlicet augore, & hæc constitutio est legitima ex legibus contrariis. Ex ambiguo.) Controuersia, idest contentio & litigatio nascitur ex ambiguo, idest dubio dicto, cum idest quando res scripta in vnam sententiam, idest vnum sensum eius qui scripsit, aut dictauit, seu dixit significat duas aut plures sententias, hoc modo. Pater familias, cum faceret filium scilicet suum hæredem. testamento, idest in soprema voluntate sua legitimis testibus comprobata, legauit, idest testando addixit vxori vasa argentea, scilicet ad triginta

pondo. dicens. Tullius. s. filius hæres meus. s. testamento com-
probatus, dato. i. volo vt det, Terentiæ vxori meæ (non dicit
matri suæ cum qua non esset honesta, aut licita contentio, sed
innuit nouercam esse) Terentiæ tamen etiam fuit nomen vxo
ri Ciceronis triginta pondo, idest libras, vasorum argenteorū
quæ volet (Ambiguum est de supposito, an quæ vxor volet: an
quæ filius, & ideo) illa scilicet vxor, petit post mortem eius. s.
patris familias vasa preciosa & celata, idest exculpta magnifice.
idest magno artificio & apparatu sumptuoso. Tullius scilicet fi
lius patris familias dicit se debere ei triginta pondo, scilicet va-
sorum argenteorum quæ ipse scilicet filius volet scilicet ei da-
re. Et ita est constitutio legitima ex ambiguo, scilicet verbo vo
let, quod ad diuersa applicari potest. Vnde mater interpretatur
sibi legata e vasis aureis triginta pondo quæ ipsa volet, filius cō
tra quæ ipse non ipsa. Et si controuersia oritur, quo circa pro-
spiciendum est, nequid ambiguum sit in testamento nostro si
volumus hæredes nostros sine lite succedere. Sane non idem
sunt pondo & pondus. Pondo enim numero plurali & genere
neutro, sed indeclinabiliter dicuntur libra vna, pondus autem
est onus quotuis librarum, vnde posset centum pondo dari pō
dus. In qua re imperitiores errare solent. Dicentes enim tria pō
dera plumbi, aut butiri pro eo quod dicant terga pondo, aut
tris libras. Sunt qui argumententur ex hoc textu Ciceronianū
esse præsens opus, eo quod illi filius fuit Tullius nomine, &
vxor Terentia, solemus autem fere de nostris exempla dare.
Alii tamen contra sentiunt dicentes vxori & filio Ciceronis nō
conuenire exemplum, cum illam dicant matrem Tullii, qui
cum filius agere non possit. verum alios possit eius nomine
agere, & exemplorum non requiritur veritas. Ex diffinitio-
ne.) Declarat controuersiam quæ oritur & constituitur ex dif
finitione dicens. Causa constat ex definitione sup. sic, cum, idest
quando est in controuersia, idest contenditur & disceptatur
quo nomine factum, scilicet de quo contenditur, & accusatus
est quispiam, appelletur idest debeat appellari. Ea scilicet con-
trouersia ex definitione orta est huiusmodi, idest tali exemplo
declarabilis. Cum Lu. Saturninus esset laturus legem frumenta
riam, idest de frumento distribuendo (Appellatione autem fru
menti venit omne genus satorum quibus vescimur) de semissi
bus & trientibus, idest quod per semisses, idest sex vncias men-
suræ aut per trientes, idest quatuor vncias distribuerentur. (Se
mis enim continet dimidium assis, triens tertiam partem, & ita
cum duodecim sint in asse vnciæ triens quatuor continet vn-
cias, & quadrans tres. Quo circa nolim exponere de semissibus
& trientibus, idest de sexta parte & quarta. Nam semis non est
sexta pars, sed altera duarum) Quintus Cœpio qui erat quæ-
stor, vrbanus, idest vt dicunt receptor rerum vrbanarum idest
pertinentium ad rempub. Romanam colligendarum in vrbe,
per id temporis, idest per idem tempus. docuit Senatum, idest
senatores & primores Vrbis qui patres conscripti erant æra-
rium idest thesaurum publicum seu fiscum, vt nunc dicunt, nō
posse pati tantam largitionem, vt videlicet talis fieret frumen-
ti distributio vitium. Senatus edoctus & persuasus a Cœpione,
decreuit, idest sanxit, si Saturninus ferat eam legem scilicet fru
mentariam, eum videri, idest quod videatur & reputetur face
re aduersus, idest contra rempublicam, hoc est in detrimentū
reipublicæ, cuius inter erat ærarium, idest non ex hauriri per
largitiones non necessarias. Saturninus cœpit ferre scilicet le-
gem, idest promulgare, collegæ, idest contribuni plebis. supp.
cœperunt intercedere, idest intercedendo se opponere & con
tradicere. Ille scilicet Saturninus nihilominus, idest quamuis
collegæ obstarent, tulit, idest attulit, Cistellam, idest paruam Ci
stam, in qua erat lex illa scripta Græcæ dicuntur [illegible],
quomodo etiam Teutonice dicitur. Cœpio vt, idest postquam
vidit illum scilicet iam sæpe dictum Saturninum, ferre contra
senatusconsultum, idest consilium & decretum (nam prius di-
xit decretum. Vnde videtur pro eodem accipiendum) sena-
torum, aduersus rempublicam, idest in detrimentum reipubli
cæ, & potissimum collegis intercedentibus, idest ad impedi-
mentum interuenientibus. (Vnde intercessio duplex est, alte-
ra, vt quid fiat, altera nequid fiat, vnde precamur, vt san-
cti intercedant pro nobis apud Deum, idest vt per eorum suf-
fragia nobis bona conferantur, & mala quæ meruimus aut pa
timur auferantur:) facit impetum cum viris bonis, idest reipu
blicæ fauentibus. (Alii legunt fecit, sed minus cohæret cum cæ
teris verbis præsentis temporis) disturbat pontes, idest scalas q
bus ascendebatur in suggestum, idest locum editum, vnde lex
promulgaretur, & ita curat ne Saturninus libere ascendat ac
descendat, & deiicit cistas, in quibus scripta continebatur lex. &
est impedimento, quo. i. vt, secius. i. aliter lex feratur. s. quam il
le volebat aut quo secius posuit pro ut non. Nam deiiciendo Ci
stas impediuit penitus ne lex feratur. Cœpio. s. quæstor vrba-
nus, accersitur, idest vocatur in ius, & accusatur, maiestatis, id-
est vt is qui læserit maiestatem. s. tribunitiam, quam sanctam i-
uiolabilem plebs Romana habendam censuit. Et licet quæstor
etiam magistratus esset, minor tamen erat quam tribunus, vn
de videbatur minuisse maiestatem tribunitiam faciendo impe-
tum in tribunum plebis, præsertim vbi officio suo fungi vellet.
Et ideo constitutio supple fit legitima ex definitione (aut vt alii
scribunt ex diffinitione, vtrunque autem scribi posse reor, defi
nitio enim a de & finio dicitur quasi finitio: & terminatio rei cū
sit discreta de aliis. Diffinitio a dis & finio) enim pro quia ipsum
vocabulum diffinitur cum quæritur idest inquiritur quid sit mi
nuere maiestatem. Ex translatione &c.) Controuersia nascitur
ex translatione, scilicet officii aut temporis vnius in alterum,
vt cum reus dicit, aut tempus differendum supple esse, quia nō
dum expleta est conditio temporis adiecta in paciscendo, aut
quia non quolibet tempora quælibet transigenda res est. Aut
dicit accusatorem mutandum, vtpote si odio aut ira aut simul
tate in reum notatus sit, aut iudices mutandos, vt si ad non suū
iudicem quis vocatus fuerit. Græci sup. vtuntur hac parte con
stitutioni. s. per translationem, in iudiciis. s. criminalibus, nos ve
ro vtimur plerunque in iure ciuili, idest vbi agitur causa ciuilis.
Et ideo scientia, idest peritia, iuris ciuilis iuuabit nos in hac par-
te. s. constitutionis legitimæ, quæ ad translationem pertinet, ta-
men nos vtimur non nihil. i. aliquantulum etiam hac parte in
iudiciis. s. de criminibus, vt hoc modo. Si quis accusetur pecula-
tus. i. furti reipub. quod dicatur sustulisse vasa argentea publica
de loco priuato. i. non publico. (Sicut nos dicimus sacrilegii te-
neri qui rem sacram etiam de non sacro sustulerit. Sane signan
dum est vasa argentea publica sine vitio dici, licet non sit con-
iunctio, aut quia vasa argentea quasi pro vna re dicuntur, aut
quia publica non plenum est adiectiuum) is supple possit dice
re oportere agi secum furti non peculatus, cum. i. postquam
vsus sit definitione quid sit furtum, quid peculatus (vt si dicat
furtum esse, cuiuscunque rei de loco priuato, peculatum tātum
de loco publico.) Hæc partitio. i. particula, vnde alii legit hæc
portio constitutionis legitimæ venit raro in iudicium. i. crimina
le his de causis. i. propter ea, quod exceptiones prætoriæ quæ
translationem iuuant sunt in actione priuata & non iudicio, &
is cadit a causa qui non egerit quemadmodum oportet. & ca-
uetur. i. caute præscribitur legibus si sit commodum. i. utile reo
iudicium fiat ante de accusatore vtrum illi liceat accusare, nec
ne. i. an non. Ex ratiocinatione &c.) Prosequitur vltimam par
tem constitutionis legitimæ dicens. Controuersia constat. i. con
stituitur ex ratiocinatione. i. argumentatione per similitudinē
vnius legis ad aliam, vtpote cum res venit in iudicium sine le-
ge propria. i. vt dicunt de ea specialiter expressa, quæ tamen
res aucupatur: i. callide venatur piscatur, aut acquirit quandam
similitudinem. s. legis ab aliis legibus. Ea. s. res est huiusmodi.
Lex sup. est &c. Aut sic. Ea lex aqua res similitudinem aucupa-
tur est huiusmodi. Si sup. aliquis existet furiosus, potestas in eo
& in pecunia. i. rebus eius esto. i. uolo, ut si agnatorum. i. corū
qui ex paterna linea ad illum attinent, & gentilium. i. illorum
qui cum illo sunt eiusdem gentis. i. generis ac progenei. Et lex
sup. est huiusmodi, quæ dicit quod qui iudicatus. i. manifesto iu
dicio conuictus erit necasse parentem, ut is obuolutus & obli-
gatus corio. i. culleo qui saccus e corio est deuehatur in fluentū
. i. aquam fluentem & demergatur. Et lex sup. est ius esto ita vti,
idest vt paterfa. legauerit. i. testamento cōstituerit, super. i. de fa
milia ve pro vel pecunia sua. Et lex sup. est si pater familias mo
ritur intestatus: idest priusquam testamentum fecerit. familia. i.
serui & ancillæ & pecunia. i. possessio reliqua eius, esto agnato-
rum & gentilium. Malleolus ciuis ille Romanus iudicatus est ne
casse matrem, & os. i. caput eius totum obuolutum est statim i ip
si damnato folliculo, idest sacculo ex corio lupino, idest facto
de pelle lupina seu lupi, & soleæ ligneæ inductæ sunt pedibus,
idest in pedes eius, & ita ipse inductus est in carcerem, ii qui de
fendebant eum afferunt tabulas. i. instrumenta in quæ scribat
testamentum:

testamentum, in carcerem & conscribunt ipso præsente testamentum, & testes affuerunt recte.i.iure & consuetudine legitima obseruata circa numerum & fidem eorum. Supplicium. s. vltimum sumitur de illo.s.Malleolo, hi.s. defensores qui erant hæredes testamento adeunt hæreditatem. Frater Malleoli, minor.s.natu qui oppugnauerat. i. qui contra eum contenderat in eius periculo vocat hæreditatem suam lege agnationis.i.quæ erat, vt agnati & gentiles ab intestato succederent.hic: idest in hoc casu, nulla certa lex affertur in rem.i.ad comprobationem rei.& tantum multæ.s.leges afferuntur.e quibus.s.legibus similibus.ratiocinatio nascitur, qua.s. disquiritur. quare Malleolus potuerit in carcere facere testamentum aut non potuerit facere testamentum. Et sup.in talibus est constitutio legitima ex ratiocinatione. Nos ostendimus cuiusmodi partes constitutionis legitimæ essent. Dicamus nunc, idest deinceps de constitutione iuridiciali. Iuridicialis.)Post legitimam agit de iuridiciali constitutione definiens eam primo sic. Constitutio iuridicialis est, cum, idest quando factum conuenit. i. ab vtrisque asseritur sine controuersia, sed quæritur, an factum sit, iure an iniuria. Duæ sunt partes constitutionis eius videlicet iuridicialis, quarum scilicet partium vna nominatur absoluta, altera nominatur assumptiua. Absoluta est cum nos dicemus idipsum quod factum est esse factum recte.i.iure & decenter ita sup. vt nihil aliud assumatur, foris, idest ab extrinsecis rebus. Ea.s.constitutio iuridicialis absoluta est huiusmodi. Quidam Minus.i.actor fabularum qui gestu corporis personas quas agit imitatur. Compellauit nominatim.i.sub proprio nomine vocauit. Actium.s.poetam comicum in cœnaculo aut in proscenio, Actius.s.poeta agit iniuriarum.s.actione, in eo.s.facto Minui, aut Mimo ipso, quia cautum est lege quenquam viuentium in ludis publicis nominari, hic.s.minus iniuriarum accersitus, nihil aliud defendit. i. nihil aliud affert ad defensionem facti sui, nisi licere nominare eum, cuius nomine dentur, idest, edantur scripta agenda. scilicet in scœnis quod vulgo diceret ludenda vbi absolutæ factum fatetur, nec aliam causam affert pro defensione, quam idipsum quod in facto est, quia accusatur nomine proprio nominasse poetā, dicit decere eum nominare. vide & reliquos commentarios.

Assumptiua.)Prosequitur reliquam partem constitutionis iuridicialis dicens. Pars.i.constitutionis iuridicialis assumptiua.s. approbationis alicuius foris, est cum defensio est per se. i. propria virtute infirma, idest debilis, sed comprobatur ex re contraria assumpta. partes supple. constitutionis iuridicialis assumptiuæ, sunt quatuor Concessio.s.facti, remotio, idest depulsio criminis, trāslatio criminis, & comparatio. Concessio est cum .i.quando reus.i.accusatus, confitens peccatum, postulat. i.precatur suo iure, ignosci sibi.i.vt sibi agnoscatur. Ea.s.concessio, diuiditur in purgationem & depræcationem Purgatio est cum reus negat se fecisse consulto.i.consilio præuio & ex deliberatione ac composito, seu industria aut data opera, non tamen negat simpliciter se fecisse. Ea.s.purgatio diuiditur in fortunam, imprudentiam, & sup.necessitatem. Fortunam.i.diuiditur in fortunam vt cœpio purgans factum suum apud tribunum plebis de amissione exercitus excusat fortunam, hoc est dicit fortunam aduersam in culpa fuisse non se imprudentiam idest diuiditur in prudentiam, vt ille sup. eam excuset qui sumpsit supplicium de eo seruo qui occiderat dominum, cū.s.domino ipse occiderat inquā antequam aperuerit tabulas testamenti, cū is seruus esset manumissus testamento & ita non licuerit indemnatum occidisse. Necessitudinem, vt ille qui non venit.i.non redijt ad diem commeatus.i.veniæ abeundi militia datæ ea spe, vt præfixo die rediret quod.i.quia, aquæ.s.subito ortæ interclusissent eum. Depræcatio &c.)Prosequitur secundam partem concessionis quæ dicitur depræcatio quam describit sic. Depræcatio est cum reus confitetur, &.i.simul, peccasse, &.i.simul, fecisse consulto.i.a consilio & deliberatione & tamen.i.nihilominus postulat, vt.s.iudex, aut senatus misereatur sui, aut potius impersonaliter, vt misereatur.i.misericordia fiat sui. Bene sui vtitur priuatiuo quia passiuæ posito. hoc fere, non, idest quasi nunquam potest vsu venire, idest contingere commode. & ex vsu, in iudicio, idest foro iudiciali nisi quando nos dicimus pro reo, cuius constat multa esse facta recte: idest decenter & iustæ. hoc modo scilicet quando eius benefacta euidentia sunt, nos iniiciemus in communi loco, amplificationem, de qua postea disputabitur quod si i.quamuis fecisset hoc, tamen conueniet ignosci ei pro pristinis beneficiis.i.benefactis eius: Verum nihil postulat ignosci, quia, respectu benefactorum non videtur peccasse. Ergo talis causa.s.deprecatoria, non venit in iudicium. i. non habet locum coram iudice criminali, qui cum sit iuratus, non potest facile ignoscere, sed potest venire, aut in senatum, aut ante imperatorem, & in consilium.i.concionem populi.

Ex translatione criminis &c.)Docet quomodo interdum crimen non negamus, sed culpam in alium transferimus dicens. Causa idest controuersia aut defensio constat ex translatione criminis, cum idest quando non negamus nos fecisse.i.quod nobis obiicit, sed dicimus nos fecisse coactos peccatis. i.per culpā aliorum. Vt Orestes cum defendit se de nece matri illata, non negat se matrem occidisse, sed confert, idest transfert, crimen, idest culpam, in matrem docens, videlicet eam adulterio & patris sui nece meruisse vt occidatur. Causa constat ex remotione criminis, cum nos amouemus a nobis nō crimen, idest facinus ipsum de quo criminamur, sed nos amouemus culpam ipsam, & transferimus.i.culpam in hominem, vel conferimus eam in quampiam rem, vt in legem contrariam. Culpa sup. transfertur in hominem, vt si is qui fatetur se occidisse Publium Sulpitium accusetur.s.homicidii, & defendat id.i.crimen, aut facinus, iussu consultum, & dicat eos, videlicet consules non modo imperasse cædem Sulpitii, sed quoque.i.etiam ostendisse rationem. quare id liceret.i.quare licitum fuerit eum occidisse. Culpa sup. confertur in rem, vt si quis vetetur.i.prohibeatur ex plebiscito (quod quia publicum maioris est auctoris quam testamentum) sup. facere id quod sit iussus facere ex testamento. Exemplum affert Franciscus satis euidens. Ex comparatione.)Declarat vltimam partem iuridicialis assumptiuæ dicens. Causa cōstat ex comparatione, cum dicimus fuisse necesse facere alterutrum.i.vnum duorum, & dicimus illud quod fecerimus fuisse satius.idest melius & conuenientius facere. Ea scilicet causa ex comparatione est huiusmodi. Caius Pompilius cum obsideretur a Gallis, neque posset vllo modo effugere, venit cum ducibus hostium in collocutionem.i.colloquium.discessit. scilicet e collocutione, ita id est eo pacto, vt relinqueret impedimenta .i. machinamenta, bellica, quibus trāsferendis impediri solet exercitus, & supp.educeret.i.ex obsidione, aut reduceret domum exercitum, cui præerat, & dixit, aut duxit esse satius, i.melius, & sanioris consilii amittere impedimenta.i.machinas bellicas, vt arietes, vallum, vineas, crates, vehicula &c. quam exercitum .i.milites ipsos, & ita eduxit exercitum, & reliquit impedimenta, quo circa accersitur s.in ius.i.postulatur, vt reus maiestatis s. læsæ, quia contra maiestatis populi Romani decus fecisse videbatur. Posset textus sic legi. Ita dicessit, vt impedimenta relinqueret, exercitum educeret. Exercitum itaque eduxit, impedimenta reliquit, accersitur maiestatis. Satius esse dixit amittere impedimenta quam exercitum. Dixit inquam ad sui defensionem. vnde applicatur comparatio ad institutum. Quæ constitutiones &c. Epilogo complectitur declarata, & parasceuem facit ad dicenda. Ordo est. Ergo videor ostendisse, idest declarasse aut demonstrasse satis, quæ sint constitutiones, & quæ sint partes constitutionum. Vbi signabis puer interdum loco relatiui non inuenisse repeti dictionem quæ esset antecedens, vt hoc loco dicere potuisset, & quæ earum partes sint, sed quia vis est in vocabulo maluit ipsum repetere. Nunc.i.deinceps est demōstrandum i demonstrare decet, aut oportet, aut conuenit, quo modo & qua via.i.ratione & forma, conueniat eas tractari. Si nos aperuerimus.i.declarauerimus & manifestauerimus prius scilicet quam eas tractare doceamus, quid oporteat destinari. i. prætendi ab ambobus.s.litigatoribus aut contendentibus qui sunt actor & reus in causa.i.lite, quo.i.quod omnis ratio totius orationis conferatur.i.simul dirigatur. Constitutione igitur &c.) Declarat quid sit ratio, & quo ea vtamur dicens. Igitur, quia de ratione prius se dicturum dixit. Constitutione reperta, idest postquam constabit genus constitutionis ratio est quærenda statim vnde diffinit eam dicens. Ratio est quæ facit causam & cōtinet defensionem, hoc modo (vt consistamus: idest vt liceat immorari potissimum in hac.s.ratione, causa docendi.i.vt eam exemplis docemus.)Orestes filius Agamemnonis, cum fatetur se occidisse matrem, nisi attulerit rationem facti.i.cur id fecerit peruertit.i.destruit defensionē, ergo ne puertat defensionē, affert eam s.rationem, quæ.s.ratio nisi intercederet.i. interueniret & statum adiiceretur, nec causa quidem esset.i.tantum abes-

ſet vt legitima, aut ioridicialis cenſeatur cauſa, vt nullo modo putetur cauſa, quia qui fatetur ſe matrem occidiſſe, nec cauſam affert ſeſe ipſum condemnat. Affert igitur eam, enim pro quia, ipſe inquit, illa. ſ. Clytemneſtra aut mater (ſed multo opportunius dicitur illa quam mater cum nomen matris crimen aggrauet) occiderat. ſ. prius, patrem meum. ſ. Agamemnonem non vacat q̃ dicit meum tum ne putetur patrem ſuum hoc eſt Clytẽneſtræ occidiſſe tum quia iuſta videtur filio patris vindicta. Ergo vt oſtendi, ideſt vt iam dixi, ratio eſt ea quæ continet defenſionem ſine qua. ſ. ratione aut defenſione, nec parua quidem, ideſt non modo non magna, ſed ne parua quidem dubitatio, ideſt hæſitatio aut cunctatio poteſt remorari, ideſt in mora tenere damnationem. ſ. crimẽ confitentis. Inuenta ratione. i. poſtquam ratio facti eſt inuenta, firmamentum. i. corroboramentum accuſationis quærendum eſt. i. illud quod continet accuſationem, & quod affertur contra rationem defenſionis, de qua. ſ. ratione eſt ante dictum. l. d. ſ. firmamentum conſtituetur hoc modo: cum. i. poſtquam Oreſtes fuerit vſus ratione. i. adduxerit in medium rationem, hoc pacto, occidi. ſ. matrẽ (quod tamen prudenter non addit) enim pro quia illa occiderat patrem meum, accuſator vtetur hoc modo firmamento. Sed licet (forte occidi potuit) non potuit occidi abs te, neq; indẽnatam. i. non conuictam in iudicio Oportet ſubaudi vt (quæ tamen particula ſolet venuſte poſt oportet omitti) quæſtio. i. inquiſitio iudicii naſcatur. i. oriatur ex ratione defenſionis & ex firmamento accuſationis, quam. ſ. quæſtionem, nos ſupp. appellamus iudicationem, & ſupp. quod græci appellant κρινόμενον a crinomæ quod eſt vocor in iudicium &. Ea. ſ. iudicatio conſtituetur ex coniunctione firmamenti & ratione defenſionis hoc modo. Cum dicat Oreſtes ſe occidiſſe matrem, cauſa vlciſcendi patris, ideſt vt patrem ab ea interemptum vlciſcatur, fuerit ne rectum. i. æquum & iuſtum. Clytemneſtram occidi a filio ſine

ne

ne iudicio. Ergo conoenit. i. decens & conueniens eſt reperire iudicationem hac ratione. i. via conferendi firmamentum cum ratione. Iudicatione reperta oportebit omnem rationem totius orationis conferri eo. i. ad eam. Et iudicationes reperirentur in omnibus conſtitutionibus & in omnibus partibus conſtitutionum, hac via. i. ratione prædicta, præter quam in conſtitutione coniecturali. Nam in ea nec quæritur ratio, quare fecerit, enim pro quia negatur feciſſe, nec firmamentum. ſ. accuſatoris exquiritur. i. examinatur quale ſit, quoniam ratio. ſ. facti non ſubeſt cum factum negetur, quare iudicatio conſtituitur in coniecturali ex intentione. i. inſtantia vrgenti qua cõtendimus factum eſſe, ex inficiatione. i. negatione facti, hoc modo. Intentio ſup. eſt o Vlyſſe occidiſti Aiacem. Inficiatio. Non occidi. Iudicatio, ne ideſt an occiderit. Omnis ratio vtriuſq; orationis (vt dictum eſt ante) eſt conferenda ad hanc iudicationem. Si plures erunt conſtitutiones aut partes conſtitutionum, iudicationes erunt quoq;. i. etiam plures in vna cauſa, ſed & omnes reperientur ſimili ratione. i. via & modo. Concludens autem primũ librum dicit nos ſedulo. i. ſeorſum a dolo hoc eſt ſtudioſe & diligenter dedimus operam, vt diceremus breuiter & dilucide de rebus de quibus dicendum fuit. Nunc quoniam magnitudo huius voluminis creuit ſatis, commodius eſt exponere in altero libro deinceps de cæteris rebus ne defatigatio propter multitudinem literarum. i. præceptorum ſcriptorum poſſit tardere animum tuum o Herẽni Sed ſi hæc abſoluentor, quo. i. aliquo tardius quam ſtudeas. i. ardenter expetas, tu debebis aſſignare cõgnita ſit. q̃ magnitudini rerum, tuum ſup. manifeſtum eſt, qđ multo fortius, quoq;. i. etiam occupationibus noſtris. Veruntamen nos maturabimus. i. maiore accelerabimus, & exæquabimus. i. ſupplebimus induſtria. i. artificio naturali, quod fuerit diminutum negocio. i. per occupationem, vt largimur ac cumulatiſſime tuæ voluntati hoc munus pro officio tuo in me, & ꝓ meo ſtudio, ideſt beneuolentia diligenti in te.

IN RHETORICAE AD HERENNIVM
Librum ſecundum Hieronymi Capiduri Commentarius.

N Primo libro Herenni breuiter expoſuimus, quas cauſas recipere oratorem oporteret, & in quibus officiis artis elaborare cõueniret & cæ.) Cicero quid primo libro complexus ſit, aperit paucis, quidq; i ſecundo ſit traditurus. Cauſarũ tria ſunt genera: Demõſtratiuũ: Deliberatiuum, Iudiciale.) Ita enim apud omnes iam receptũ eſt, vt neq; plura neq; pauciora ſint genera cauſarum, vel ipſo ſimul docente, ſimulque commonente Quintiliano, & vbiq; Cicerone: quod diuidẽdi genus ab Ariſtotele videtur ſumpſiſſe initium. Quas argumentationes, quæ Græci epicheremata appellant.) Arguere dixerunt veteres, oſtendere, vnde & argumẽtum, dicitur oſtenſio Argumentorum autem alia neceſſaria, vt mathematica: alia credibilia, vt reliquarum diſciplinarum, ſicut & non repugnantia. Argomẽtatio autem, tanquam corpus eſt argumenti, ſicut argumentum animæ vicẽ gerit. Format enim argumẽtum, formatur vero argumentatio, quæ aut eſt ſyllogiſmus, aut iductio. De ſyllogiſmo emergit

emergit

emergit enthymema, & epicherema, ſicut de inductione, exẽplum & ſimilitudo Quanquam pugna inter multos eſt. Epicherema enim Valgius aggreſſionem vocat: Celſus autem iudicat Quintiliano teſte, non noſtram adminiſtrationem, ſed ipſam rem quam aggredimur, ideſt argumentum, quo aliquid probaturi ſumus, etiam ſi nondum verbis explicatum, iam tamen mente conceptum, epicherema dici. Aliis videtur, non deſtinatam vel inchoatam, ſed perfectam probationem, hoc nomen accipere, & vltimam ſpeciem.

Ideoque propria eius appellatio, & maxime in vſu poſita eſt: qua ſignificatur certa quædam ſententiæ comprehenſio, quæ ex tribus partibus minime conſtat. Quidam epicherema rationem appellauerunt, Cic. melius ratiocinatiuum, quanquam & ille nomen hoc duxiſſe magis e ſyllogiſmo uidetur. Et quoniam eſt quædam inter ſyllogiſmum & epicherema vicinitas, poteſt videri hoc nomine recte abuſus quoniam ſyllogiſmus ἀπόδειξις eſt, ideſt euidens & quæ falli nõ poteſt probatio, quæ apud mathematicos γραμμικὴ ἀπόδειξις appellatur. hanc ab epicheremate putat Cecilius differre, ſolo genere concluſionis. eſt enim ἀπόδειξις imperfectum epicherema, eadem cauſa qua diximꝰ enthymema a ſyllogiſmo diſtaret. Nam & epicherema ſyllogiſmi ſpecies eſt. Quidam ineſſe epicheremati apodixin putant, & eſſe partem eius confirmantem: quod tamen apud mathematicos minime receptum eſt.

In

M. TVLLII CICERONIS
RHETORICAE AD HERENNIVM LIBER SECVNDVS.

N primo libro Herẽni breuiter expoſuimus, quas cauſas oratorem recipere oporteret, & in quibus officijs artis elaborare cõueniret, et ea officia qua ratione facilime conſequi poßet. Verũ quia neque de omnibus ſimul rebus dici poterat, & de maximis primum ſcribendum fuit, quo cætera tibi faciliora cognitu uiderẽtur, ita nobis placitum eſt, ut ea quæ difficillima eſſent, potiſſimum ſcriberemus.

Cauſarũ tria ſunt genera, Demõſtratiuum, Deliberatiuũ, Iudiciale. Multo difficilimũ eſt iudiciale: ergo id primũ abſoluemus. Hoc & priore libro egimus, cũ de quinq; oratoris officijs tractaremus, quorũ inuẽtio & prima & difficillima ẽ ea quoq; nobis erit hoc in lib. propemodũ abſoluta, ſed paruã partẽ eius in tertiũ uolumẽ trãsferemus.

De ſex partibus orationis primũ ſcribere incepimus.

In primo libro locuti ſumus de exordio, narratione, diuiſione, nec pluribus uerbis, quam neceße fuit, nec minus

dilucide, quam te uelle existimabamus, Deinde coniun-ctè de confirmatione, et confutatione dicendum fuit Qua re genera constitutionũ, & earum partes aperuimus: ex quo simul ostendebatur, quomodo constitutionum, et par tes constitutionis causa posita, reperiri oporteret. Dein de docuimus, iudicationẽ quẽadmodum queri cõueniret: qua inuenta, curandũ est ut omnis ratio totius orationis ad eã cõferatur, Postea admonuimus esse cãs cõplures, in quibus plures constõnes, aut partes constõnum accõ-modarent. Reliquũ uidebatur esse, ut ostẽderemus, quæ ratio posset inuentiones ad unamquãq; constitutionem, aut partem constitutionis accõmodare. Et item quales argumentationes, quas Græci ἐπιχειρήματα *appellant, sequi, et quales uitari oporteret, quorũ utrunq; pertinet ad confirmationẽ & confutationẽ. Deinde ad extremũ docebimus. cuiusmodi cõclusionibus orationum uti opor teat. qui locus erat extremus de sex partibus orationis.*

Primum ergo quæremus quemadmodũ quãq; causam tractari conueniat, et nimirum coniecturalem eam, quæ prima, quæ difficilima est, potissimum consideremus.

IN RHETORICAE ad Herenium librũ. II. Gyberti Lõgoli an notationes.

N primo Herẽni.) Quæ hactenus dixerit, breuiter recenset omnia. De inde docuimus, iu dicationem &c.) Quæ facit. s. cõ stitutionem, vnde a quibusdam tam ipsa, quam status ipse, caput causa, summa, orationis scopus, & intentio vocatur. Reliquum videbatur.) Quæ deinceps dictu rus sit, recenset.

ASCENSIVS.

IN primo libro &c.) Rursus noua præfatione facit Herẽnium, docilẽ, beneuolũ, et attentum. Docilem ex ordine et comparatione. Beneuolum ex studio ipsius erudiendi, & atten tum ex negocii difficultate. Quia difficilima quæq; se potissimum scribere voluisse dicit vt cum ordine apertius erit. Is autem talis est. O Herenni nos exposuimus. i. declarauimus breuiter (non afferendo videlicet quæ nihil ad artẽ facerent) in primo libro, quas causas oporteret oratorem recipere, & in quibus officiis, id est, studiosis exercitiis conueniret. i. deceret, perutile esset oratorem elaborare. i. eminenter ac præter cæteros laborare, & exposuimus qua ratione .i. via & modo, orator posset consequi. i. obtinere (. Tractum volunt a canibus qui dum prædam tenent, & ab ea reluctante trahuntur eam consequuntur.) facillime: (Non tñ fieri potest, vt faciliter, ergo interdum minus est superlatiuo per respectũ posito quam in absoluto. Causarum tria sunt.) Per epilogum enumerat prius dicta & prælibat dicenda. Non autem vult hic de tribus causarum generibus tractare. sed per ordinem venit ad coniecturalem constitutionem dicendam, & de cæteris quæ in primo lib. dicta non sunt. Ordo est. Tria sunt genera causarum, demonstratiuum, deliberatiuum, iudiciale, quorum sup. iudiciale est difficillimum multo. i. in multo gradu. Ergo nos absoluem⁹ primum id: s. iudiciale genus, & nos egimus hoc in priore libro cum tractaremus de quinq; officiis oratoris; quorum. s. officiorum inuentio est: & prima & difficillima (Aduerse lector prius dixit in primo lib. & intelligit omnium; hic autem dicit in priore, & intelligit omnibus, aut priore. s. hoc secũdo, aut horum duorum) quoq;. i etiam ea. videlicet inuentio erit absoluta propemodum. i. fere tota nobis. i. a nobis, in hoc libro. s. secundo: sed transferemus paruam partem eius in tertium volumen. i. reseruabimus ad tractãdam eam in tertio lib. Nos incipiemus primum scribere de sex partibus orationis. Nos locuti sumus in primo lib. de exordio narratione, diuisione, nec sup. locuti sumus pluribus verbis quã fuit necesse, nec minus dilucide quam existimabamus. i. iudicabamus te velle. Deniq;. i. tandem fuit dicendum coniunctim. i. simul de confirmatione & confutatione (quia opposita iuxta se posita magis elucescunt.

elucescunt. Quare. i. quãobrem te occasione cuius rei, nos aperuimus. i. declarauimus genera cõstitutionum & partes earum. Ex quo. i. post quod ostendebatur. s. a nobis: simul quomodo oporteret constitutionem, & partes constitutionis reperiri cã posita. i. postquam esset comperta Deinde docuimus quemadmodum conueniret iudicationem quæri. s. ex ratione & firmamento: qua. s. iudicatione inuenta: omnis ratio. i. consideratio & propositum totius orationis conferatur. i. debeat conferri ad eandem. s. iudicationem: nos admonuimus postea causas esse complures (quidam scribũt quam plures: sed eos Valla satis improbat) in quibus. s. causis, plures constitutiones ac partes constitutionum accommodarẽtur. i. applicari possent: vt commentarii Francisci præsertim illi docuerunt. Videbatur. s. nobis tunc. reliquum. i. restare vt ostenderemus quæ ratio. i. via & modus tradendi posset accommodare inuentiones ad vnamquãq; constitutionem, aut ad partẽ constitutionis. Item quas argumentationes (quas græci appellant epichiremata). i. aggressiuas argumentationes: notãdum aut pro dicit quas græci vocant contra regulam Seruianã quæ vult relatiuum hoc loco debere conformari sequenti: quia sequens quodãmodo proprium est: vt sit quæ epichirema græci vocant &c. Sed vtrũq; posse dici certũ incertum est autẽ vtrũ. Cic. scriptum reliquerit (oporteret sequi, & quas oportet vitari.) Vbi rursus signabis puer: sequi passiue accipi eo ꝙ vitari capitur passiue: nam si impersonaliter dictutis cetiseas iam illi accusatiuũ a parte ante dederit aut a parte post si sit ordo oporteret vitari argumentationes &c. Sed neutrum a grãmaticis recipitur: non. n. accusatiuũ a parte ante regunt impersonalia, sed ablatiuũ vt oportet a me legi. A parte autem post negatur illis accusatiuus. ne passiua dicatur: vt dicendo: op; a me legi Vergilium: quorum vtrũq;. s. tam sequi quam vitari argumentationes pertinet ad confirmationem & ad confutationẽ: de quibus suo loco tractabit. Deinde docebimus ad extremum .i. in fine: cuiusmodi cõclusionibus oporteat vti in orone. Qui locus. s. conclusionis erat extremus. i. vltimus de sex partibus oronis. s. rhetorice, quas in prĩo lib. enumerauit. Nos ergo quæ rem⁹ primũ quẽadmodũ cõueniat quãq;. i. vnãquãq; cãm tractari, & nimirũ. i. haud dubiæ: nos consideremus. s. merito: aut æquũ est (vt cõsideremus, aut legamus. cõsiderabimus potissimã cãm sup. aut cõstitutionem coniecturalẽ, quæ est prima. s. earũ quæ restant declarandæ, aut cõsiderandæ: quæq;. i. & quæ est nimirũ. i. haud dubiæ difficillima Prius. n. pollicitus est difficillima: quæq; potissimũ & primo loco declarare: vt ex eorũ cognitione deueniam⁹ in cognitionẽ minus difficilimũ. quæq; hoc loco duæ sunt ptes, nã quæ nomẽ est relatiuũ: q; coniunctio: connectens quæ bis positum: idem. n. est ac si dicas & quæ

DE CAVSA CONIECTVRALI.

IN causa coniecturali, narratio accusatoris, suspicio nes interiectas, & dispersas habere debet, ut nihil actum, nihil dictum, nusquam uentum, aut abitum, nihil deniq; factum sine causa putetur. Defensoris narratio, simplicem, & dilucidam expositionem debet habere cum attentatione suspicionis. Huius constitutionis ratio in sex partes est distributa, probabile, collationem, signum argumentum, consecutionem, approbationem. Horum unumquodq; quid ualeat aperiemus.

CAPIDVRVS.

IN causa coniecturali narratio accusatoris suspiciones interiectas & dispersas habere debet, vt nihil actum, nihil dictum, nusquam ventum aut abitum, nihil denique factum sine causa putetur: & quæ sequuntur.) Posteaquam supra in huius secundi libri exordio, & quæ in primo docuerit, & quæ deinceps in hoc edocturus sit, ostendit Cicero, a coniecturali constitutione confirmationis confutationis

futationisque argumentationes inchoat, tum quod ex ordine prima est, tum ꝙ obscuritate cæteras antecedit. In cã coniecturali narratio accusatoris suspiciones interiectas & dispersas habere debet, vt nihil actum, nihil dictum, nusquam ventum aut abitum, nihil deniq; factum sine causa putetur.) Recte suspiciones: siquidem coniectura & suspicione cõsequi accusatorem oportet, quicquid reus factum diffiteatur: vt nihil actum, nihil

fecisse reum: nihil dictum, nihil dixisse: nusquã ventum, in nullum locum accessisse aut abitum, aut abisse. Nihil deniq; factum sine causa.) Omnia simul nunc complectitur. Debebit, inquit, accusator, modo possit, reũ quicquid fecerit cogitare, vt visus fuerit ostendere nihil sine causa fecisse. Defensoris narratio simplicem & dilucidam expositionem debet habere, cũ attentatione suspicionis: ne se arte defendere velle videatur.) Simplicem, non multis implexam sententiis: & dilucidam, ne quod dicetur iudicum aures effugiat. Cum attenuatione suspicionis, vt quicquid suspicionis fuerit interiectum, si non possit amouere, attenuet, & debile & paruĩ esse momenti ostendat.

Huius constitutionis ratio.) Hoc est, tractationis animaduersio, in sex partes est distributa, quas ex ordine cunctas prosequitur: a probabili, vt liquet, incipiens. Probabile est, quod probatur expedisse reo peccare.) In præceptis Inuentionis, vbi argumentationes generaliter complectitur: Probabile autẽ, inquit, est id quod fere solet fieri, aut quod in opinione positum est, aut quod habet in se ad hæc quandam similitudinẽ, siue id falsum est, siue verum. Verum in eo genere quod fere solet fieri, probabile huiusmodi est: Si mater est, diligit filium. Si auarus est, negligit iusiurandum in eo autem quod in opinione positũ est, huiusmodi sunt probabilia. Impiis apud inferos pœnas esse præparatas, eos qui philosophiæ dent operam, nõ arbitrari deos esse. Similitudo autem in contrariis, & paribus, & in his rebus quæ sub eandem rationem cadunt, maxime spectatur. In contrariis hoc modo. Nam si his qui imprudentes læserunt ignosci conuenit, his qui necessario profuerunt, haberi gratiam non oportet. Ex pari sic. Nam vt locus sine portu nauibus esse non potest tutus, sic animus sine fide stabilis amicis non potest esse. In his rebus quæ sub eandem rationem cadũt, hoc modo probabile consideratur: Nam si Rhodiis turpe non est portorium locare, ne Hermacreonti quidem turpe est conducere. hæc tum vera sunt, hoc pacto. quoniam cicatrix est, fuit vulnus. tum verisimilia, hoc modo: si multus erat in calceis puluis, ex itinere eum venisse oportuit. Omne autẽ, vt certas quasdã in partes distribuamus, probabile quod sumitur ad argumẽtationem, aut signum est, aut credibile, aut iudicatum aut comparabile. Signum est, quod sub sensum aliquem cadit, & quidam significat, quod ex ipsa profectum videtur, quod aut ante ea fuerit, aut in ipso negotio, aut post sit cõsecutum, & tamen indiget testimonii, & grauioris confirmationis: vt, Cruor, fuga, pallor, puluis. & quæ his sunt similia. Signum est, quod sub sensum aliquem cadit. quinq; sensus sunt in homine: Visus, auditus, odorat⁹, sapor, tactus. Credibile, est, quod sine vllo teste auditoris opinione firmatur, hoc modo: Nemo est, qui non liberos suos incolumes & beatos esse cupiat. Iudicatũ, est res assensione aut authoritate, aut iudicio alicuius, aut aliquorum cõprobata. Id tribus in generibus spectatur, religioso, communi, approbato. Religiosum est, quod iurati legibus iudicarunt. Commune, est, quod omnes uulgo probarunt, & secuti sunt. huiusmodi, vt maioribus natu assurgatur, vt supplicum misereatur. Approbatum est, quod homines, cum dubiũ esset, quale haberi oporteret, sua constituere authoritate. Cõparabile autem, est, quod in rebus diuersis similem aliquam rationem continet. Eius partes sunt tres: Imago collatio, exemplum. Imago, est oratio, demonstrans corporũ aut naturarũ similitudinem, Collatio: est oratio, rem cum re ex similitudine conferens. Exemplum, est, quod rem authoritate, aut casu alicuius hominis, aut negotiis confirmat. Horum exempla & descriptiones in præceptis elocutionis cognoscentur.

LONGOLIVS.

IN causa coniecturali.) Narratio in coniectura qualis esse debeat.

ASCENSIVS

IN causa coniecturali &c.) Quo facilius iudiciale genus, vt pollicitus est absoluat: prius ostendit qualis narratio accusatoris et defensoris debeat esse in causa coniecturali dicens. Narratio accusatoris debet habere in cã coniecturali suspiciones ex quibus quod accusat coniici possit interiectas. s. inter narrandum & dispersas. s. per narrationem ita sup. vt nihil putetur actum, nihil dictum: nusq̃. i. ad nullum locum ventum .i. itum esse, aut accessum: & nusq̃. i. a nullo loco abitum. i. recessum esse: deniq;. i. vt vno verbo, aut simul dicatur: nihil putetur factum: ita vt facere omnia comprehendat: nam qui loquitur, aut cogitat non nihil facit: sine causa. s. ad accusationem pertinente. i. omnia quæ dixisse, aut fecisse aduersarius hoc est accusatus dicetur: ad crimen quod illi obiicitur facere docebit.

Deinde prosequitur formam narrationis defensoris dicens. Narratio defensoris debet habere expositionem simplicem. i. non inuolutam ambagibus non fucatam, aut dolosam, & dilucidam. i. clarã, cum attenuatione. i. inualidatione suspicionis. s. inductæ per accusatorem. Post descriptionem narrationis diuidit constitutionem coniecturalem in sex partes dicens. Ratio huius constitutionis. s. coniecturalis: distributa. i. diuisa est in sex partes. In probabilem, in collationem, in signum, in argumentũ, in consecutionem, & in approbationem. Sæpe admonui authorẽ nõ apponere in diuidendo ac declarando partes particulã. s. aut videlicet, & coniunctionẽ pmittere. Nos aperiemus vnumquodq; horum quid. i. in quo valeat. i. vtile sit.

CAPIDVRVS.

PRobabile ẽ, per quod probatur expedisse reo peccare: & simili turpitudine hominem nunquam absuisse.) Probabile, inquit, est, cum in coniecturali constitutione dicimus, ideo id nobis videri factũ a reo esse, quod id facere expediuerit, & ostendemus, eum hominem a tali crimine nunquam absuisse. Id diuiditur in causam, & in uitam.) Hoc est, personam & factum, velut ipse alibi dixit. vel, vt alii: coniectura omnis aut de re, aut de animo est. Sed ad hæc omnia de causa ne prius an de persona dicendum sit, quæsitum est, varie; ab oratoribus factum est, a Cicerone prælate frequenter sunt causæ. Sed mihi, inquit Quintilianus, si sine vllo litis conuicio præponentur, secundũ naturã videretur incipere a persona. nã: hoc magis generale est. Causa est, quæ cũ inducit ad maleficium, cõmodorum spe. & quæ sequuntur.) In secundo de inuentione, coniecturalem tractaturus Cicero cõstitutionem, inquit: omnis igitur ex causa, ex persona, & facto ipso coniectura capienda est. causa distribuitur in impulsionem & ratiocinationem. Impulsio est, quæ sine cogitatione, per quandam adfectionem, facere aliquid hortatur: vt amor, iracundia, ægritudo, violentia, & omnino omnia in quibus animus ita videtur affectus fuisse, vt rem perspicere cum consilio & cura non potuerit: & id quod fecit, impetu quodam animi potius quam cognitione fecerit. Ratiocinatio est autem, diligens & considerata faciendi aliquid aut non faciendi excogitatio. ea dicitur interfuisse tum. cum aliquid faciendi, aut non faciendi certa de causa vitasse, aut secutus esse animus videtur. si amicitiæ quid causa factum dicetur, si inimici vlciscendi, si metus, si gloriæ

DE PROBABILI.

PRobabile: est per quod probatur reo expedisse peccare, & a simili turpitudine hominem nunquã abfuisse. Id diuiditur in causam, & in uitã. Causa est ea quæ induxit ad maleficium commodorum spe, aut incõmodorum euitatione: ut cum quæritur, nũ quod cõmodum maleficio acquisierit, nũ honorẽ, num pecuniam, num dominationem, num aliquã cupiditatem amoris, aut huiusmodi libidinis uoluerit explere. Aut num quod incõmodum uitarit, inimicitias, infamiam, dolorẽ, supplicium. Hic accusator in spe cõmodi cupiditatem ostendet aduersarii, in uitatione incõmodi formidinem augebit. defensor autem negabit fuisse causam si poterit, aut eam uehementer extenuabit. deinde iniquum esse dicet, omnes ad quos aliquid emolumenti ex aliqua re peruenerit, in suspicionem maleficii deuocari. Deinde uita hoĩs ex ante factis spectabitur. In quo primum considerabit accusator, num quando simile quod fecerit. Si id non reperiet, quæret num quãdo uenerit in similem suspicionem: & in eo debebit esse occupatus, ut ad eam causam peccati, quam paulo ante exposuerit, uita hoĩs possit accõmodari, hoc mõ. Si dicet.

pecuniæ causa fecisse, ostendet eum semper auarum fuisse: si honoris, ambitiosum: ita poterit animi uitium cum causa peccati conglutinare. Si non poterit par animi uitium causæ reperire, reperiat dispar. Si non poterit auarum demonstrare, demonstret corruptorem, uel perfidiosum, si quo modo poterit. Deniq; alio aut quāplurimum uitii cōtaminabit personā, deinde qui illud fecerit tam nequiter: eundem hoc tam perperam fecisse non esse mirandum. Si uehementer castus, & integer extimabitur aduersarius, dicet facta nō famam spectari oportere, illum ante occultasse sua flagitia, se planum facturū ab eo maleficium nō abesse. Defensor primum demonstrabit uitam integram si poterit: id si non poterit, confugiet ad imprudentiam, stultitiam, adolescentiam, uim, persuasionem: quibus de rebus uituperatio eorum, quæ extra id crimen erunt, non debeat assignari. Sin uehemēter hominis turpitudine impeditur & infamia, prius dabit operam, ut falsos rumores dissipatos esse dicat de innocente, & utetur loco communi rumoribus credi non oportere. Sin nihil eorum fieri poterit, utatur extrema defensione, et dicat, non se de moribus eius apud censores, sed de criminibus aduersariorum apud iudices dicere.

quid causa factum dicetur, si inimici, uiciscendi, si metus, si gloriæ, si pecuniæ, si deniq; vt omnia generatim amplectamur, alicuius retinendi, augendi, adipiscendi commodi, aut contra reiiciendi, diminuendi, deuitandive incōmodi causa. Nam horum in genus alterutrum illa quoq; incident, in quibus aut commodi aliquid maioris adipiscendi causa: aut maioris vitandi incōmodi suscipitur: aut aliquid cōmodum maioris adipiscendi cōmodi, aut maioris vitandi incōmodi præteritur. Hic locus sicut aliquod fundamentum est huius constitutionis: nam nihil factum esse cuiquam probatur, nisi aliquid quare factum sit ostēditur. Causa est, quæ induxit ad maleficium, cōmodorum spe, aut incommodorum euitatione.) Hoc dicit: Quem accusaturi sumus obiectum crimen inficiantem, causam afferimus cur eum deliquisse arbitremur, & aut commodorum spe illectum fuisse, aut quod incommoda subterfugere voluerit. cōmodorum spe, vt si eum quispiam, qui ad hæreditatem accedebat, sustulerit. incommodorum vitatione: si nouercam occiderit, ne dura sub eius custodia amplius premeretur. Nunquid commodum maleficio appetierit.) nisi quid male quicquam egerit, quod ex eo cōmodum speraret, aut honorem, aut pecuniam, aut dominationem. nam ob hæc plerūq; cædes fecisse multi inuenti sunt. Num aliquam cupiditatem amoris.) veluti ob libidinis satiandæ appetitum pocula amatoria quæ philtra vocant, data, & incantamenta facta, cæteraq; huiusmodi cōmisisse flagitia homines deprehensi sunt. Num aliquam cupiditatem amoris.) sunt enim multæ amorum cupiditates. Aut huiusmodi libidinis voluerit explere.) Subaudiendum cupiditatem, hoc est, siue amoris, siue cuiusuis libidinis, id est, appetitus, nam cuiuslibet rei appetitum, libidinem tunc fere dicimus semper, cum cuius rei sit libido adiicitur. sin nihil adiicias, vitium significat, quo obscœnæ partes excitantur. Aut nunquid incommodi vitauerit.) Nam si commodum consequenti causa flagitium committitur, par etiam est, vt ob effugienda incōmoda, scelera subeamus, id aut propter inimicitias euitandas, aut infamias, aut dolores, aut supplicium fieri solet. Hic accusator in spe commodi ostendit cupiditatem aduersarii.) In secundo aliorum Rhetoricorum præceptorum: Accusator ergo, inquit, cum impulsione aliquid factū esse dicet, illum impetum & quandam commotionem animi, affectionemq; verbis & sententiis amplificare debebit, & ostēdere quanta vis sit amoris, quanta animi perturbatio ex iracūdia fiat, aut ex aliqua causa earum qua impulsum aliquem id fecisse dicet. Hic & exemplorum commemoratione, qui similī impulsu aliquid commiserint, in similitudinem collatione, & ipsius animi affectionis explicatione curandum est. vt non mirum videatur si quod ad facinus tali perturbatione commotus animus accesserit. Eum autem non impulsione, verum ratiocinatione aliquem commisisse quid dicet, quid commodi secus si aut quid incōmodi fugerit demonstrabit: & id augebit quā maxime poterit vt quoad eius fieri possit, idonea quam maxime causa ad peccandum hortata videatur. Si gloriæ causa, quantam gloriam cōsecuturam existimarit. Item si dominationis, si pecuniæ, si amicitiæ, si inimicitiarū, & omnino quicquid erit quod causæ fuisse dicet id summe augere debebit. & hoc eum magnopere considerare oportebit, non quid in veritate mō, verumetiam uehementius quid in opinione eius quem arguet fuerit. Nihil enim refert non fuisse aut non esse aliquid commodi, aut incommodi, si ostendi possit ei visum esse qui arguat. nam opinio dupliciter fallit homines: cū aut res aliusmodi est ac putatur, aut non is euētus est quem sunt arbitrati. Res aliusmodi est tum, cum aut id quod bonum est, malum putant: aut cōtra quod malum est, bonum, aut quod nec bonū nec malū est: malū aut bonum, aut quod malum aut bonum est, nec malum nec bonum. Hoc intellecto, si quis negabit esse vllā pecuniam vita fratris aut amici, aut deniq; officio suo antiquiorem aut suauiorem, non hoc erit accusatori negādum. nam in eum culpa et summum odium transferetur, qui quod tam vere & pie dicetur negabit. Verum illud dicendum erit illi ita non esse visum: quod sumi oportet ex his quæ ad personam pertinent, de quo post dicendum est. Euentus autem tum fallit, cum aliter accidit, atq; hi qui arguuntur, arbitrati esse dicuntur. vt si quis dicatur alium occidisse, ac noluerit, quod aut similitudine, aut suspicione, aut demonstratione falsa deceptus sit: aut eum necasse cuius testamento non sit hæres. quod eo testamento se hæredem arbitratus sit. Non enim ex euentu cogitationem expectari, sed qua cogitatione animus & spe ad maleficium sit cōsiderare: quo animo quid quisque faciat, non quo casu utatur, ad rem pertinere. In hoc autē loco caput erit illud accusatori, si demōstrare poterit, alii nemini causam fuisse faciundi: secundarium, si tantam aut tam idoneam nemini. Hic accusator in spe cōmodi, cupiditatem ostendet aduersarii in euitatione incōmodi, formidinem augebit.) In probatione enim causarum maxime spectatur ira, odium, metus, cupiditas spes. nam reliquæ in has species cadunt: quorum si quid in reum conuenerit, accusatori, est efficere, quicquid facere pro causa videtur, causasq; quæ in argumentum sumet arguere. si minus, illuc conferenda est oratio vt aut aliquas fortasse latentes fuisse, aut nihil ad rem pertinere dicat, cur fecerit: aut etiam dignum esse odio scelus, quod nō habuerit causam cur id faceret. In euitatione incommodi formidinem augebit, defensor autem negabit: ostendet quanta ni id fecisset, immineret formido. idq; per singula exemplis & cæteris dicendi ornamentis amplificabit accusator. Defensor autē negabit causam fuisse si poterit.) In libris de inuentione: Defensor autem, inquit, ex cōtrario, primum impulsionem aut nullam fuisse dicet; aut si fuisse concedet, extenuabit, & paruulam quandā fuisse demonstrabit, aut nō ex ea solere huiusmodi facta nasci docebit. quo erit in loco demonstrandum, quæ vis & natura eius sit affectionis qua impulsus aliquid reus commisisse dicetur. in quo & exempla & similitudines erunt proferendæ, & ipsa diligenter natura eius affectionis quam leuissime quietissimam ad patrem explicanda, vt & res ipsa a facto crudeli & turbulento ad quoddam mitius & tranquillius traducatur, & oratio tamen ad animum eius qui audiet, & ad animi quædam intimum sensum accommodetur. Ratiocinationis autem suspiciones infirmabit, si aut commodum nullum fuisse, aut paruum, aut aliis magis fuisse, aut nihilo sibi magis quam aliis, aut incommodum sibi maius quam commodum dicet: vt nequaquam fuerit illius cōmodi, quod expetitum dicatur, magnitudo, aut cum eo incommodo quod acciderit, aut cum illo periculo quod subeatur comparanda qui omnes loci similiter incommodi quoq; vitatione tractabuntur. Sin accusator dixerit, eum id esse secutum quod ei visum sit commodum, aut id fugisse quod putarit esse incommodum, quāquam in falsa fuerit opinione, demonstrandum erit defensori, neminem tanta esse stultitia qui tali in re veritatem possit ignorare. quod si id concedatur, illud non concessum iri, nec dubitasse quidem hunc, quod eius iuris esset, sed in quod falsum fuerit, sine vlla dubitatione pro falso, quod verum pro vero probasse. Quod si id dubitarit, summæ fuisse amētiæ, dubia spe impulsum cer-

tum in periculum se committere. Quēadmodum autē accusator cum ab aliis culpam dimouebit, defensoris locis vtetur: sic his qui accusatori dati sunt, vtetur reus, cum in alios ab se crimen volet transferre: Defensor autem negabit causam fuisse si poterit.)Hoc est, patronus quoties poterit, instabit his locis: vt cur factum ab re esse arguatur, causam fuisse nullam, aut falsam. Aut causam vehementer extenuabit.)Patronus, inquit: tenuem aut ignotā fuisse pro reo causam, si negare non poterit, dicet. si accusator sine causa scelus arguet factum, patronus contra, aut credibile esse, vt quicquam sine causa factum sit. Quod Cicero ipse multis: in orationibus vehementissime tractat, præcipue pro Vareno, qui omnib⁹ malis præmebatur: nā & damnatus est. Deinde iniquum esse dicet, omnes ad quos aliquid emolumenti ex aliqua re peruenerit, in suspicione maleficii deuocari.)Hoc dicit, si alia defecerint, non vtiq; spectandas eē causas dicet. nā quis pōt, inquit, inueniri, qui nō metuat aut oderit suspecta, aut cupiditate aliqua moueatur: plurimos tñ saluos facit inocentia. Quāobrem iniquum esse, si ad quos emolumenta puenerint, maleficii putabimus accusandos. Deinde vita hoīs ex ante factis spectabitur.)Quæ de vita hoīs dicuntur, de habitu, de aīo, de studio, de consilio intelligendū, cæterisq; subiiciuntur: hunc locū Cicero in 2. Rhetorico. de inuentione tractaturus, inquit: Ex persona autem coniectura capietur, si res quæ personis attributæ sunt, diligenter considerabūtur, quas omnes in primo libro exposuimus. Foerunt aūt, nomen, natura, virtus, fortuna, habitus, affectio studia, cōsilia, facta, casus orationes. Sed hæc infra a nobis abunde explicabuntur. interim ad ipsum Cicero. redeo, qui subiungit: Nam & de nomine nōnūquam aliquid suspicionis nascitur. Nomē autem cum dicimus, cognomen quoq; intelligatur oportet, de hominis enim certo & proprio vocabulo agitur. Vt si dicamus, idcirco aliquem callidum vocari, quod temerario & repentino consilio sit: aut si ea re hominibus græcis imperitis verba dedisse, quod Clodius, aut Cæcilius, aut Mutius vocaretur. & huius an illius ciuitatis sit, quibus sit maioribus, quibus cōsanguineis, qua ætate, quo animo, quo corpore. quæ naturæ sunt attributa, ad aliquā coniecturam faciendam pertinebūt. Ex victu multæ trahūtur suspiciones, cum quemadmodum, & apud quos, & a quibus eductus & eruditus sit quæritur, & quibus cum uiuat, qua ratione vitæ, quo more domestico vtatur. Et ex fortuna sæpe argumentatio nascitur, cum seruus, an liber, pecuniosus an pauper, nobilis an ignobilis, felix an infelix, priuatus an in potestate sit, aut fuerit, aut futurus sit, consideratur, aut deniq; aliquid eorum quæritur, quæ fortunæ esse attributa intelligitur. habitus autem, quando in aliqua perfecta & constanti animi aut corporis absolutione consistit, quo in genere est virtus, scientia, & quæ contraria sunt, res ipsa causa posita docebit, & quid hic quoq; locus suspicionis ostendat. Nam affectionis quidem ratio perspicuā solet per se gerere coniecturā, vt, amor, iracūdia, molestia: propterea quod & ipsorum uis intelligitur: & quæ res harum aliquam rem consequatur, faciles cognitu sunt. studium autem, quoniam est assidua & vehemens aliquā ad rem applicata magna cum voluntate occupatio, facile ex eo ducetur argumentatio eius quod res ipsa desiderabit in cā. Item ex cōsilio sumetur aliquid suspicionis. non cōsilium est, aliquid faciendi non faciendi ve excogitata ratio. Iam facta & casus & orationes, quæ sunt omnia, vt in cōfirmationis præceptis dictum est, in tria tempora distributa, facile erit videre, & quid afferant ad confirmandā coniecturā suspicionis. Deinde post paulum adiicit. Quare vitam eius quem arguit ex ante factis accusator, improbare debebit: & ostendere, si quo in pari ante peccato conuictus sit. si id non potuerit, si quam in similem ante suspicionem venerit. Ac maxime si fieri poterit, simili aliquo in genere eiusmodi in causa aliqua commotum peccasse: aut in æque magna re, aut in maiore, aut in minore, vt si quidem pecunia dicat inductum fecisse, possit demonstrare aliqua in re eius aliquod factum auarū. Item in omni causa naturam, aut victum, aut studium, aut fortunam, aut aliquid eorū quæ personis attributa sunt, ad eam causam qua commotum peccasse dicet adiungere debebit: atq; ex his pari quoq; genere culparum, si ex pari sumenda facultas, non erit improbari animum aduersarii oportebit. si auaritia inductum arguas fecisse: & si auarum eum quem accuses demonstrare non possit, aliis affinem esse vitiis doceat: & ex ea re non esse mirandum, qui in illa re turpis, aut cupidus, aut petulans fuerit, hac quoq; in re eum deliquisse, Quārum. n. de honestate & authoritate eius qui arguitur detractum, est, tantum de facultate totius est defensionis diminutum. si nulli affinis poterit uitio reus ante admissio demonstrari, locus inducetur ille, per quem hortādi iudices, erunt, vt veterem famā hominis nihil ad rem putent pertinere: nam eum ante celasse, nunc manifesto teneri. quare nō oportere honorem ex superiore vita spectari, sed superiorem vitam ex hac re improbari: & aut potestatem ante peccandi non fuisse, aut causam. aut si hæc dici non potuerunt, dicendū erit illud extremum, Nō esse mirum si nunc primum deliquerit nam necesse est eum qui velit peccare, aliquando primum delinquere, sin vita ante hac ignorabitur, hoc loco prætérito, & cur prætereatur demonstrato, argumētis accusationem cōfirmare statim oportebit. Deinde vita hominis ex ante factis spectabitur.)Accusator illud aget, inquit, vt vitam rei anteactam diligenter consideret quæ si vitiosa fuerit, eam incesset. Primum considerabit accusator, num quando simile quid fecerit. si non inde reperiet, quæret num quando venerit in similem suspicionem, & in eo debebit esse occupatus.) Hoc dicit; primum qui accusat, considerabit: num tempus fuerit, cum simile quicquam fecerit reus eius cuius arguatur: si simile fecisse dicere non poterit, quæret num in suspicionem saltem venerit. vtrum autem horum poterit asserere, in eo debebit maxime esse occupatus, vt quam vehementissime poterit accuset. Idq; faciet, vt ad eam causam peccati, quā paulo ante exposuerit.)subaudi in narratione. nam expositionem orationis, quā narrationem nominamus, diximus partitionem, deinde cōfirmationem sequi: in qua argumentationes & causæ probationes adhibentur. Id igitur faciet, vt quare ita in narratione suspicatus sit, argumentis anteactæ vitæ possit ostendere, hoc mō.

Si dicet pecuniæ causa fecisse.)Hoc est, deliquisse, quod ad se peruenturam ob eam causam crederet pecuniam, nō mirum id cuiquam videri debere dicet, quando & semper habitus sit auarus. Si honoris.)Subaudiendum, causa fecisse. aut deliquisse, in narratione causæ dixerimus, ne id quidem mirari debere quēquam, quando & ambitiosus semper habitas sit. Hoc modo poterit animi vitium cum causa peccati conglutinare.)Poterit, inquit, accusator cum causa, quam exposuerit, eius insitū animo vitium coniungere, vt ostendat, quod deliquerit, animi illud vitium fuisse in causa. Et si non poterit.)Hoc est, non sit curæ, si vitium quo aut infamatus quodam est reum, aut in suspicione habitus, multo maius fuit, quā quod affertur, aut minus, modo eum peccasse possimus ostendere. Si non poterit auarum.)Quem pecuniæ causa dicet fecisse. Demonstret eum corruptorem, vel perfidum, si quoquo modo poterit.)Sensus est: Si animi vitium cum causa, quam in narratione cōplexus sit, coniungere non queat, nō magni pendat, modo aut corruptorem virginumve violatorem, aut qui pecunia quēpiam seducere tentauerit: aut perfidum, hoc est, qui datam violauerit fidem, aliquo pacto possit demōstrare. Deniq; aliquo, aut quā plurimis.)Quotquot poterit, inquit, vitiis inquinabit rei personam accusator: quod genus etiam confirmationis est. Omnes siquidem res argumentando confirmantur, vt Cicero in libris de Inuentione docet: aut ex eo quod personis, aut ex eo quod negotiis est attributum. Personis res attributas putamus, nomen, naturam, victum, fortunam, habitum, affectionem, studia, consilia, facta, casus, orationes. Nomen est, quod vnicuiq; personæ tribuitur, quo suo quæque proprio & certo vocabulo appellatur. Naturam ipsam diffinire difficile est. Partes autē eius enumerare, eas quarum indigemus ad hanc præceptionē: facilius est. Et aut partim diuino, partim mortali genere versantur. Mortalium autem pars in hominibus, pars in bestiarū genere numerantur: atq; hominum genus, & in sexu consideratur, virile an muliebre sit: & in natione, patria in cognatione, ætate: natione, Græcus an Barbarus: patria, Atheniensis an Lacedæmonius: cognatione, quibus maioribus, quibus consanguineis, ætate, puer an adolescens, natu grandior an senex.

Præterita commoda & incommoda considerantur, ab natura data animo, aut corpori hoc modo: Valens an imbecillis, longus an breuis, formosus an deformis, velox an tardus sit, acutus an hebetior sit, memor an obliuionis: conis, officiosus, prudens, patiens, an contra, & omnino quæ a natura dantur, animo & corpore considerabuntur in natura

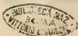
tura consideranda. nam quæ industria comparantur, ad habitum pertinent, de quo posterius est dicendum. In victu considerare oportet, apud quos, & quo more, quo cuius arbitratu sit educatus, quos habuerit artium liberalium magistros, quos viuendi præceptores, quibus amicis vtatur, quo in negotio, quæstu, artificio sit occupatus, quomodo rem familiarem administret, qua cõsuetudine domestica sit. In fortuna queritur. Seruus sit an liber, pecuniosus an tenuis, priuatus an cum potestate. Si cum potestate, iure an iniuria, felix, clarus, an contra: liberos habeat an non. aut si non de viuo quæretur, etiam quali morte sit affectus, erit considerandum. Habitum appellamus, animi aut corporis constãtem & absolutam aliqua in re perfectionem: aut virtutis, aut artis alicuius perceptionem, aut quãuis scientiam, & item corporis aliquam commoditatem, nõ natura datam, sed studio & industria partã. Affectio est animi, aut corporis ex tempore aliqua de causa commutatio: vt, lætitia, cupiditas, metus: molestia, morbus, debilitas, & alia quæ genere in eodem inueniuntur. Studium autem est, animi assidua & vehemens ad aliquam rem applicata, magna cum voluntate occupatio: vt philosophiæ, poeticæ, geometricæ, literarũ. Consilium est, aliquid faciendi non faciendive excogitata rõ. Facta autem & casus & orationes tribus ex temporibus considerabuntur: quid fecerit, aut quid ipsi acciderit, aut quid dixerit: & quid faciat, quid ipsi accidat, quid dicat, aut quid facturus sit: quid ipsi casurum sit, qua sit vsurus oratione. Ac personis quidem hæc videntur attributa esse. Vitiis contaminabit personam.)Personam, quã pronominibus me te, illo exprimim⁹, esse intelligamus. Deinde qui illud fecerit tam nequiter.)Sensus est: Qui accusabit, cum personam aliquibus vitiis contaminarit, adiciat, nõ mirum vtiq; videri debere, si qui antea multa nequiter egerit, spurce vixerit, hoc vitio existimetur inquinatus. Qui fecerit illud tam nequiter.)Tam male egerit, q̃ egisse conuictus sit. Eundem tam perperam fecisse.)Id est, tam peruerse egisse, q̃ accusetur. Si vehementer castus, & integer existimabitur aduersarius, dicet facta, non famam spectari oportere &c.)Ordo est, si vehementer existimabitur castus & integer: Sensus est, si a cunctis & continens, & nulla ex parte scelere obuolutus existimabitur, dicet accusator facta, non famam spectari oportere: aut famam quæ de eo suscitata sit, fictã esse eum aũt sua, q̃ diu potuerit, occultasse flagitia, nunc se planum factum hoc est, liquido cognouisse, vt nullo modo possit dubitari, maleficium ab eo non abesse. Vehementer castus & integer.)Castus a pudico differt, quo pudicus est turpium libidinum liber, castus ab iis continens & remotus præterea religiosus, mundus. Vergilius in.2. Georgicorũ Casta pudicitiam seruat domus. Integer, purus insonsq; nominatur. Vt Horatius in libro Carminum: Integer vitæ scelerisq; purus, Non eget Mauri iaculis, nec arcu. Illum occultasse ante sua flagitia.) A flagitio facinus distat, vt de doctrina Christiana dicit August. quo indomita ad animum corpusq; suum corrumpendum cupiditas, flagitium vocatur: quod autem agimus, vt alteri noceamus, facinus appellatur. Et hæc sunt suo genera oĩum peccatorũ: sed flagitia priora sunt, quæ cum exinaniuerunt aium, in facinora prosiliunt. Defensor primum demonstrabit: & quæ sequuntur.)In secundo autem de Inuentione. Defensor autem inquit, primum si poterit, debebit vitam eius qui insimulabitur q̃ honestissimam demonstrare. Id faciet, si ostendet aliqua eius nota & communia officia, quod genus in parentes, cognatos, amicos, affines, necessarios etiam: quæ magis rara & eximia sunt, si ab eo cum magno aliquid labore, aut periculo, aut cũ vtraq; re, cum necesse non esset, officii causa, aut in rempublicam, aut in parentes, aut in aliquos eorum qui modo expositi sunt, factum esse dicet: deinde si nihil deliquisse, nulla cupiditate impeditum ab officio recessisse: quod eo confirmatius erit, si cum potestas impune aliquid faciendi, minus honesta fuisse dicetur, voluntas faciendi demonstrabitur abfuisse. Hoc autem ipsum gen⁹ erit eo firmius, si eo ipso in genere quo arguetur, integer antea fuisse demonstrabitur. vt si cum auaritiæ causa fuisse arguatur, minime omni in vita pecuniæ cupidus fuisse doceatur. Hic illa magna cum grauitate inducetur indignatio, iuncta conquestioni, per quam miserum facinus esse, & indignum demonstrabitur. Vt cum animus in vita fuerit omnia vitiis remotissim⁹, eam causam putare quæ homines audaces in fraudem rapere soleat, castissimum quoq; hominem ad peccandum potuisse impellere: aut iniquum esse, & optimo cuiq; perniciosissimum, non vitam honeste actam tali in tempore q̃ plurimum prodesse: sed subdita rerum criminatione, quæ confingi facile possit nõ ex anteacta vita, quæ neq; ad tempus fingi, neq; vllo modo mutari possit, facere iudicium. Sin autẽ in anteacta vita aliquæ turpitudines erunt, aut falso venisse in eã existimationem dicentur, ex aliquorum inuidia, aut obtrectatione, aut falsa opinione, aut imprudentiæ necessitudine, aut persuasione adolescentiæ: aut alicui non malitiosæ animi affectioni attribuentur: aut dissimili in genere vitiorum, vt aius non omnino integer, sed ab tali culpa remotus esse videatur. At si nullo modo vitæ turpitudo aut infamia leniri poterit, oratione negare oportebit, de vita eius & de moribus queri: sed de eo crimine, de quo arguatur, quare ante factis omissis illud quod instat agi oportere. Defensor autem primũ demonstrabit, vitam integram si poterit.)Quod in huiusmodi defensione potissimũ erit. Si id non poterit confugiet ad imprudentiã stultitiam, adolescentiam &c.)Proximum enim est, si obiectũ crimen negare non possit, vt se imprudentia deceptum dicat, & stultitia recuset crimen, aut adolescentia. Vim persuasionem.)Vt vi, & necessitate se fecisse compulsum dicat: aut cuiuspiam, cui fides videretur adhibenda, persuasione. Quibus de rebus vituperatio eorum, quæ extra id crimen erunt &c.) Ordo & sensus est: patronus dicat, de quibus rebus, subaudi, quæ alias actæ, ad præsentem non attinent quæstionem, non debeat assignari vituperatio, non debeat assignari crimen, vituperetur eorum qui extra id crimen erunt tam eius qui vocatus in iudicium est, q̃ eorum qui vi, aut persuasione olim peccare compulerunt: nec enim attinet, vt qui extra hoc iudicium sint, in ius aduocẽtur, Falsos rumores.)Falsas calumnias, quæ rumore, hoc est, vulgaris & imperitæ multitudinis voce suscitatæ sint: a ruendo. n. rumor vulgi, de aliqua re recenti, repentina cum voce, opinio nominatur. Dissipatos esse dicat.)Dissipatos. i. abolitos. & erit sensus, vt dicat, Falsos rumores. i. qui falso fuerant excitati, iam esse abolitos: aut vt dicat, rumores falso dissipatos, disparsos per vrbem, ac per hoc illis non esse credendum, quoniam falsi fuerint. Et vtetur loco communi.) quo in omni causa vti possumus. Rumoribus.)Hoc est, nouæ & popularium famæ credi non oportere. Dicat se non de moribus eius apud censores, sed de criminibus aduersariorum apud indices dicere.)Dicat locum illum non exigere, vt de moribus rei quicquam dicat quandoquidem apud iudices, non nisi de criminibus contendatur: apud censores vero, vel de moribus contendere cuiquam conueniat: a moribus enimuero Censor, vt Varro inquid, iudex morum dictus: quo ad eius censionem. i. arbitrium censeretur populus.

LONGOLIVS. 1

CAusa est ea.)Hoc loco meminisse oportet, causam esse duplicem: quod q̃uis non aperte, satis tamen Cice. hic expressit. Est enĩ alia impulsiua, vt ira, odiũ: hãc Græci ὁρμητικὴν αἰτίαν vocant: alia vero ratiocinatiua, vt lucrum, hæreditas: & hæc ipsa ab illis λογικὴ αἰτία appellatur. Reperiat dispar, Dispar, hoc est, loquendi ratione, sed ab ipsa re quã quærimus parum abludens. Non enim facile quispiam corrumpitur, nec perfide agit, aut alium corrumpit, nisi pecunie gratia, quantulum ergo hæc ab auaritia distant? Igitur dispar non re ipsa, sed nominis similitudine & significatione. Stulti enim foret, cum pecuniæ gratia aliquem aliquid fecisse dicere intendat, eum aut prodigum, aut timidum dicere. Vtatur extrema defensione.)Hoc est, trãslatione, qua iudicium differtur, non tamen aufertur. 3

ASCENS·IVS.

PRobabile est.)Primum declarat causæ genus probabile, quod & verisimile dici põt, dicens. Probabile, scilicet genus causæ est quo probatur, aut quod probat peccare expedisse, id est vtile fuisse)saltem apparens)reo, id est accusato: vt si fratrem maiorẽ natu veneno sustulisse accusetur, fiet probabile si dicatur per eam viam hæreditatem assecutus, aut vt vero imperium(dico saltem apparens: quia vt in tertio Officiorum idem Cicero docet, nihil est re vera expediens, aut vtile quod non idem honestum: Veruntamen qui bona fortunæ etiam male acquisita bona censent bonum quod non sit honestum ponant necesse est)& quod probat hominem, scilicet accusatum: nunquam abfuisse a simili turpitudine, id est semper

fuisse in simili turpitudine peccari. Qoia.n.difficile est consueta relinquere, verisimile est eum qui assuetus sit similia facere id quoq; fecisse, id, scilicet genos caosæ probabile diuiditur in causam, & in vitam. Causa est ea quæ inducit ad maleficium spe commodorum, aut euitatione incommodorum. Ita cum quæritur nunquid appetierit commodum maleficio, num supple appetierit honorem, num appetierit pecuniam, num appetierit dominationem.i.tyrãnidem, num voluerit explete.s. euacuaræ, aut plane exercere cupiditatem amoris, aut huiusmodi.s.vitiosæ libidinis. In quibus omnibus num, si dicantur pro accusatore, affirmatiuam postulat responsionem sicut apud nos particula nonne, nam & nunquid fere ponimus, vbi negatiuam petimus: attamen hic affirmatiuam videtur accusator, exigere etiam nunquid vnde additur. Nonquid.i.nonne, accusatus vitarit pro vitauerit per scelus commissum incommodũ s.aliquod vt inimicitias infamiam, dolorẽ, supplicium: quia si quis eum occidit qui cũ grauis habiturus sit inimicitias, aut q occulti criminis iudex, aut delator timebatur, & ita ab eo timuerit dolorem, aut supplicium procurandũ, verisimile erit eum ab eo occisum, hic.i.in hac parte accusator ostendet in spe commodi.i.vbi dicit aduersarium commodum sperasse demonstrauit cupiditatem aduersarii, & augebit in euitatione incommodi, fortitudinem.s.aduersarii.i.vbi dicit eum: vt euitaret incõmodum scelus perpetrasse ostendet eum meticulosum, vt vero simile sit multum euitasse incommodum. Nam meticulosi sæpe vt minus incommodum euitent maius incurrunt. Autem pro se defensor si potuerit negabit causam fuisse cur reus tale scelus posset committere, aut extenuabit eam.s. causam vehementer. Deinde postquam extenuauerit caosam, dicet iniquum esse, omnes ad quos aliquid emolumentiri.i.lucri peruerit.i.peruenire potuerit ex aliqua re deuocari.i.præter rationem de integritate vitæ vocari in suspicionem maleficii. Deinde vita hominis.s.accusari, spectabitur. i. præbebit speciem & approbationem ex antefactis phen est.i.subunio: quia vna est dictio.i. ex anteactis eius, in quo.i. qua spectatione antefactorum accusator considerabit primum.i. præcipue: num.i.nõne fecerit ante quid simile. i.eius, cuius accusatus est. Si non reperiret id, videlicet q aliquando simile commiserit, quæret.i.inuestigabit nom.i.nõne venerit: quando.i.quãdoq; in suspicionem similem.i.similis facti, & debebit esse occupatus.i.sollicitus, in eo, vt vita homini.s. accusati, possit accommodari ad eam causam peccati quam exposuit pauloante: hoc modo. Si dicet eum fecisse.s.scelus causa pecuniæ, ostendet eũ fuisse. semper auarum. Si causa honoris ostendet eum fuisse ambitiosum, & ita poterit vitium animi conglutinare.i.compingere cum causa peccati. Si non poterit reperire vitium animi par cum causa, reperiat dispar. Si non poterit demonstrare auarum: demonstret eum corruptorem vel perfidum, si poterit.s.id facere quoquo.i.quocũq; modo. Deniq; contaminabit personam aliquo.i.uno vitio, aut per plurimis vitiis, deinde sup.dicet non esse mirum eum qui fecit illud tam nequiter.i.luxuriosæ, eundem fecisse hoc.s.quod nouisse, refert tam perperam.i.tam peruersæ. Si aduersarius existimabitur vehementer castus & integer ipse accusator dicet oportere facta non famam eius spectari, & dicet illum occultasse ante i. prius sua flagitia, & se facturum planum.i.manifestarium maleficium non abesse ab eo.i.in eo esse. Defensor demonstrauit primum vitam.s.defensi, integram si poterit, & si non poterit id.i. eam integram ostẽdere, ipse recurret ad imprudentiam, stultitiam: adolescentiam, vim i.coactionem ab aliis, persuasionem, quibus de rebus.i.propter quas res, quia olim peccauit per imprudentiam, stultitiam &c. dicet q vituperatio eorum quæ erunt extra id crimen.i.de antefactis non debeat assignari.i.applicari. Si defensor impedietur vehementer a turpitudine & infamia hominis.s.defendẽdi prius.s.dispersa, ipse dabit operam, vt dicat falsos rumore, esse dissipatos de innocente, & vtetur loco communi.i. quo in cuiuslibet criminis depulsione vti possit, vtpote dicet nõ oportere credi rumoribus & rumores forte sinistros esse dispersos, q crimen cõmiserit defendendus, verum rumoribus, quorũ incertus sit auctor, nullã fidem a prudentibus viris esse adhibendam. Si nihil eorum fieri poterit.i.sine rumores quidem incertos esse, & illis non credendom esse, honestæ dicere poterit, defensor vtatur.extrema, id est infirma ac homillima defensione, & dicat se non dicere de moribus apud censores scilicet morum, hoc est, quorum est cognoscere de moribus, sed dicere de criminibus aduersariorum apud iudices scilicet causarum criminalium.q. d. ab eo fore esse declinandum, aut illic de moribus rei non esse inquirendum, sed duntaxat de crimine. Id autem dicet sic, vt videatur posse purgare obiecta; sed nolle, quia non sint obiecta coram suo iudice.

DE COLLATIONE.

Collatio, est: cum accusator id quod aduersarium fecisse criminatur: alii nemini nisi reo bonũ fuisse demonstrat: aut alium neminem potuisse perficere, nisi aduersarium: aut eum ipsum aliis rationibus, aut non potuisse, aut nõ æque cõmode potuisse: aut eum fugisse alias rationes cõmodiores propter cupiditatem. Hoc loco de*fensor ut demonstret oportet: aut aliis quoq; bonũ fuisse, aut alios quoq; id quod ipse insimuletur, facere potuisse.*

CAPIDVRVS.

Collatio est, cum accusator id quod adoersariũ fecisse criminat, aliĩ nemini nisi reo bonũ fuisse demonstrat.) Coniectura omnis, aut de re, aut de animo est. Vtriusq; tẽpora tria sunt, præteritum, præsens, & futurum vtraq; itidem aut in lite aut extra litem sunt, quæ ad animum referuntur. & extra litem sunt, velot qua mente Origenes fuit, quo nostris potius quam extrariis exemplis vtar, cum dixit Deum saluos omnes nos futuros velle: hoc præteriti temporis. Præsentis, qua mente Parthus Christianos inuadat, Futuri, quid sit idem cogitaturus, si inseparatas vires omnes senserint Italiæ. In lite: an parricidium commiserit Roscius? an Parthus summum Italiæ affectet imperium? an tantũ facinus cuncti Italiæ principes perficere permissuri sint. Ad rem pertinentes coniecturæ, & quidem extra litem Qualis in carne Christus fuerit: an Ioannes Euangelistas adhuc viuat, quale mundi totius Christi futurum iudicium sit. Hæc autem qoæ in lite versantur, præteriti tẽporis maxime valẽt, nemo enim accusat nisi quæ facta sunt, nãm quæ fiunt, & quæ futura sunt, ex præteritis colligontur. Præteritorum igitur tria sunt genera, aut de facto, & authore quæritur: velut cum aut vtrunq; pariter negatur, aut cũ separatim & factum sit nec ne. & si factum esse constet a quo factũ sit ambigatur. Et factum aliquando simplicem habet quæstionem, an homo perierit: aliquando duplicem, veneno an crudelitate perierit. Alterum est genus de facto tantum, cum si id certum sit, non possit de authore dubitari. Tertium est, cũ de authore tantum constet, sed a quo sit factum, in cõtrouersiam venit. Sed ne id quidẽ simplex est. aut enim reus fecisse tantum modo se negat, aut alium fecisse dicit. Sed ne id alterũ quidem transferendi criminis una forma est. Interdum enim substituitur mutua accusatio, quam Græci ἀντικατηγορίαν vocant, nostrum quidam cõcertatiuam interdum in aliquã personam, quæ extra discrimen iudicii est, trãsfertur, & alias certã, alias incertam. Hic accusator, inquit Cicero, demonstrabit, alii nemini quod criminatur bonum esse potuisse, idque genus collatio nominatur: q qui accusetur, cum aliis, an id fecisse potuerint, conferatur idest comparetur. Aut alium neminem potuisse perficere, nisi adoersarium, si in certa persona profferatur. Aut enim ipsum aliis rationibus non potuisse.) Si certam personam nominarit reus, quam deliquisse dicit, non se. Est enim sensus, si in quempiam quod commisisse criminetur, reus transferat, accusator eum ipsum quem in crimine arguat, reus aliis rationibus non potuisse, aut non æque commode potuisse ostendet: aut eum fugisse alias rationes commodiores, propter cupiditatem. Amphibologia in verbis est. est enim verborum ordo, & sensus: aut accusator dicet alias rationes cõmodiores, quæ plus vtilitatis afferebãt, effugere eum, subaudi reum, quem ipse criminetur propter cupiditatẽ. hoc est. ita cupiditate affectũ fuisse reum, vt deliquerit, cũ essent aliæ rationes cõmodiores, ob quas peccare nõ debuerat: sed eas rõnes ipsum latuisse, vehementer affectũ. Hoc loco defensor demonstret oportet, si reũ accusatũ iri velit. Aut aliis quoq; bo-

num fuisse.)Id est, commodo cedere potuisse. Aut alios quoque id de, quo ipse insimuletur, facere potuisse.)hoc ē, vt alii, de quo ipse accusetur, fecisse videri possint, quo minus ipse in culpa esse videatur.

ASCENSIVS.

Collatio est &c.)Prosequitur secundā partem constitutionis coniecturalis: quæ collatio .i. cõparatio & parabola dicitur de qua dicit sic. Collatio est. cum .i. quando accusator demonstrat: id quod criminatur .i. pro crimine accusat aduersarium fecisse: nemini .i. nulli alii fuisse bonum .i. vtile saltem apparens: nisi reo, aut demōstrat neminē .i. nullum, alium nisi aduersarium. s. quē accusat: potuisse perficere .i. consomare quod factum criminatur, aut demonstrat eum ipsum. s. aduersarium, quæ solū id fecisse demōstrauit nō potuisse facere aliis rationibus, id est, viis & mediis quam quibus eum id fecisse dicit, aut scilicet saltem non potuisse sup. id facere æque commode. Aut eum. s. aduersarium fugisse .i. vitauisse, alias rationes cō modiores .i. vtiliores, si expectare potuisset, sed nō expectauisse propter cupiditatem, quæ sæpe ingenia hominum excedat. Quocirca quod non videretur verisimile in cōtinente, & temperato ac liberali homine videtur verisimile in cupido & auaro. In hoc loco oportet vt defensor demonstret, aut bonum .i. vtile fuisse, quoq; .i. etiam aliis, aut quoq; .i. etiam alios potuisse facere, id quod ipse. s. defensor insimuletur. i. per simulationē & occultam inuidiam accusetur fecisse.

DE SIGNO.

Signum est per quod ostenditur idonea perficiendi facultas esse quæsita. id diuiditur in partes, sex, locū tēpus, spacium, occasione, spē perficiendi, spē celandi.

Locus quæritur, celebris, an desertus, an semper desertus, an tum cum id factum sit: fuerit in eo loco solitudo: facer, an profanus: publicus, an priuatus fuerit: cuiusmodi loci attingunt: num qui est passus, perspectus, aut exauditus esse posit. Horum quid reo, quid accusatori cōueniat, perscribere non grauaremur, nisi facile quiuis causa posita posset iudicare. Initia enim inuentionis ab arte debent proficisci, cætera facile comparabit exercitatio.

Tempus ita quæritur, qua parte anni, qua hora. noctu, an interdiu, qua die, quota hora factum esse dicatur, & cuiusmodi temporibus.

Spatium ita consideratur, satis ne longum fuerit ad eam rem transigendam, & fuerit ne satis ad id perficiendum spatii futurum. Nam parui refert satis spatii fuisse ad id perficiendū, si id añ sciri, & rōne prouideri nō potuit.

Occasio quæritur, idonea ne fuerit ad rem adoriendam, an alia melior, quæ aut præterita sit, aut non expectata.

Spes perficiendi quæ fuerit spectabitur hoc modo: si quæ supradicta sunt signa: cōcurrerūt. si præterea ex altera pte uires: pecunia: cōsiliū sciētia: apparatio: ex altera pte imbecillitas: inopia: stultitia: īprudētia īapparatio demōstrabitur fuisse. Per q̄ rē sciri potuerit: utrū diffidēdū: an cōfidendū fuerit. Spes celādi quæ fuerit: quæritur ex cōsciis: arbitris: adintorib⁹, liberis: aut seruis, aut utrisq;.

CAPIDVRVS.

Signum est, per quod ostēditur idonea perficiēdi facultas esse quæsita.)Signū quod supra in diuisione rationum coniecturalis constitutionis tertio loco positum est, inquit, per quod ostenditur idonea quæsita esse ad aliquid perficiendum facoltas. Id diuiditur in partes sex: Locum, tempus, spatium occasionem, spem perficiendi, spem celandi.)Omnis, vt supra diximus, coniectura, aut de animo, aut de re est. Quæ de re est, aut ad personā, aut ad negocium causamve, aut ad coniunctum negocio attinet. Quæ ad personam referuntur, quæq; ad caosam, abunde supra docente ipso Cicerone protulimus. Quæ autem negotiis attributa sunt, vt idem in primo de inuentione inquit, quærendum: Locus, tempus, modus: occasio: facultas. Locus consideratur, in quo res gesta sit, ex opportunitate, quam videatur habuisse ad negocium administrandum, ea autem opportunitas, quæritur ex magnitudine, interuallo, longinquitate, propinquitate solitudine, celebritate, natura ipsius loci, & vicinitate totius regionis. ex his attributionibus, sacer an profanus publicus an priuatus, alienus an ipsius de quo agitor, locus sit, aut fuerit. Tempos autem est, id quo nunc vtimur (nam ipsum quidem generaliter diffinire difficile est) par quædā æternitas, cum alicuius animi, menstrui, diorni, noctue nive spatii certa significatione. In hoc & quæ perierint considerantur, & eorum ipsorum, quæ aut propter vetustatem obsoleuerunt, aut incredibilia videātur, vt iam in fabularum numero repoņātur, & quæ iam diu gesta, & memoria nostra remota, tamen faciant fidem vere tradita esse. quod eorum monumēta certa in literis extant, & quæ nuper gesta sintequæ scire. plerịq; possint: & item quæ instent in præsentia, & quæ maxime fiant, & quæ consequantur is in quibus potest considerari, & quid serius futurum sit. Et item communiter in tēpore perspiciendo lōginquitas eius est consideranda. Nam sæpe oportet cōmetiri cum tempore negocium, & videre, potuerintne, aut magnitudo negocii, aut multitudo rerum in eo transigi tēpore. Consideratur autem tempus, & anni, & mensis, & diei, & noctis, & vigiliæ, & horæ, & in aliqua parte alicuius horū. Occasio autem est pars temporis habens in se alicuius rei idoneam faciendi aut nō faciendi opportunitatem. quare cum tēpore hoc differt. Non genere quidem verū id esse intelligitur, vērum in tempore spacium quodāmodo declaratur, quod in annis, aut in anno, aut in aliqua anni parte spectatur. In occasione, ad spatium tēporis, faciendi quædā opportunitas intelligitur adiuncta: quare cum genere idem sit, fit aliud quod parte quadam & specie, vt diximus, differat. hoc distribuitur intra genera, poblicum, commune, singulare. Publicum est, quod ciuitas vniuersa aliqua de causa frequentat: vt ludi, dies festus, bellum commune, quod accidit omnibus eodem fere tempore: vt messis, vindemia, calor, frigus. Singulare autem est, qđ aliqua de causa priuatim alicui accidere solet. vt, nuptiæ, sacrificium, funus, conuiuium. Modus est, in quo quēadmodum, & quo animo factum sit, quæritus. Eius partes sunt, prudentia & imprudentia. Prudentiæ autem ratio quæritur ex his, quæ clam palam, vi, persuasione fecerit. Imprudentia autem, in porgationem confertur, cuius partes sunt scientia casus, necessitudo, & in affectionem, hoc est, molestiam, iracundiam amorem, & cætera quæ in simili genere versantur. Facultates sunt aut quibus facilius fit, aut sine quibus aliquid confici non potest. Hic vero sex enumerat locum & tempus, hoc est, dedoctum spatium. Tempori subiiciemus occasionem, spem perficiendi, quæ in modo finitur, spem celandi in facultate. Ergo nec plura, nec pauciora sunt quæ ad negocium, & coniecturam capiendam, generalia quasi elementa referantur. Locus quæritur.) in quæstionem venit. Celebris an desertus.)An illic multi versari, vel nulli omnino consueuerint. Semper desertus.)Vt nemus, sylua. An tum cum id factum sit.)Quia sont loca quæ bis aut ter singulis annis, multa hominum consuetudine celebrantur: velut aliqua in auiis locis templa, alioqui tamen deserta. In eo loco solitudo fuerit.)quo nulli accesserant. Profanus.) nullo modo sacer, quasi procul a fano. hoc est, quod longe a templorum absit ceremoniis. Cuiusmodi loci attingant.) Subaudiendum longe animaduertendi. Sensus est: Considerandum quidem, quales sint qui rem ipsam attingant & complectantur loci, quo coniecturæ melius inde eiiciantur. Num qui est passus, perspectus, & exauditus esse posit.) Num qui in huiusmodi locis quicquam perpessus est, visus sit, aut à quoquam clamitans audiri potuerit. Quia si locus sit frequens potuit videri: si in sublimi specula, audiri facile potuit a quopia. Horum quid reo, quid accusatori conueniat, præscribere non grauaremur, nisi facile quiuis causa posita posset iudicare.)Hoc dicit, quot nam modis ex signis coniectura capiatur, monstrauimus. nunc autem quid accusatori, quidve defensori tenendum, nos præcepta dare non pigeat, nisi quis fortasis existimet causa exposita, quid posit, quidve nō posit, vel nec accusare, vel defendere. se fa-

cile intellecturũ. Initia.n.inuentionis ab arte debent proficisci.)Ordo verborum est: Non grauemur perscribere, quid horum reo, quid accusatori conueniat. Initia enim inuentionis ab arte debent proficisci: nisi quis facile causa posita posset iudicare, cætera facile comprobabit exercitatio id est, inuentionis quidem principia docere necesse est, nisi sit aliquis, qui causa posita id facile posit iudicare. nam cætera exercitatione facile poterunt comparari. Horum quid accusatori cõueniat, præscribere non grauemur.)Præscribere, præcipere. Cæsar in Commentariis: Non minus commode ipsi sibi præscribere, quam ab aliis doceri poterant. Inde præscripta, quæ ludi magistri dabant pueris veteres appellabant, & præscripta, quæuis præcepta. Cicero in oratore: Quid est quod præscriptum aliquod, aut formulam exprimas, cum in suo quodq; genere præstet. Cæsar in Commentariis: Atque imperatoris alter agere ad præscriptum: alter libere ad summam rerum consulere debet.

Non grauemur. Id est, non grauiter feramus. nunc absolute positum est, aliquando transitiue, Grauor hanc rem: vt dicas, grauior aduẽtum tuum, grauor præsentiam tuam, id est, grauiter fero. & grauior hac re. Vergilius:

Quid sit qua voce grauaris Mente Dares.

Quicquid dicat Seruius, qui hac elocutione nõ nisi p actiuũ nos vti voluit. Nam hæc res grauat me aliud verbum est, alterum enim deponens, alterum actiuum & passiuum est quale apud Curtium illud in octauo. Cæterum cũ crus saucium penderet, & Cruore siccato frigescens vulnus aggrauaret dolorem. Initia enim inuentionis ab arte debent proficisci.)Multo enim commodius scribimus, si quæ nobis ex initia arte tradita sint, ad quæ exercitationem omnem accõmodemus, quã si prout casus tulerit, vsq; vt ratio dictauerit scripserimus. Cætera facile comprobabit exercitatio.)Iudicium enim exercitatione firmatur magis: nec speremus nos ex arte præceptoribusq; cõsequi posse omnia. Facienda enim est vnicuiq; vis sua, & exercendum ingenium: siquidem præceptor satis habet, cũ artis præcepta posuit in medio, vt discipuli sit, inde scribendi sumere initium. Noctu an interdiu.) Vtraq; aduerbia sunt.

Et qua die.)Festane, an profesta vel intercisa sit. Et scierit ne satis.) Et si spatii satis fuerit, quo facinus potuerit transigere, dum id scisse videatur. non enim credendũ videbitur id aggressum, quod transigere non posse crediderit. Aut prouideri non potuerit ratione, quo minus quod aggressus sit absoluerit.

Ad rem adoriendam.) Aggrediendam, inchoandam. Aut non expectata:) vt sequeretur. Si quæ dicta sunt supra signa concurrunt.)Si quæ supra signa memorauimus: locus, tẽpus, spatium, occasio, vel horum aliquæ partes concurrunt: Ex altera parte.)ab accusatore. Vires, pecunia, consilium.)Hæc.n. spem perficiendi videri possunt, perstitisse reo, quæ sibi voluerit. Ex altera parte.)Id est, a defensore. imbecillitas, inopia: imprudentia, stultitia in apparatu demonstrabitur fuisse, quæ omnia spem perficiendi habere non potuerunt. Quare scire potuerit, vtrum diffidendum. Ex quibus rebus potuerit colligere, num sibi fuerit fidendum, si hæc adsint: diffidendum autem, si absint. spes celandi quæ fuerit, queritur ex consciis, arbitris, adiutoribus, liberis aut seruis, aut vtrisq; &c.)Hoc dicit, Nunquid occultandi spem habuerit, ex eius consciis scire poterimus, cæterisq; qui cum eo aut fuerint, aut degerint perpetuo. Argumentum est per quod res coarguitur certiorib' argumentis, & magis firma suspicione.)Partitio illa ab Aristotele tradita, consensum fere omnium meruit, alias esse probationes, quas extra dicendi rõnem acciperet orator: alias, quas ex causa traheret ipse, & quodammodo gigneret. Ideo illas ἀτέχνους. i. inartificiales vocarunt. Ex illo priore genere sunt præiudicia, rumores, tormenta, tabulæ, iusiurãdum, testes: in quibus pars maxima contentionum forensium consistit. Artificialis vero omnis probatio constat aut signis, aut argumentis, aut exemplis: licet plerique signa partem argumentorum esse voluerint. Signum Græci σημεῖον vocant. hoc in duas species diuiditur: alia est eorum quæ necessaria sunt, quæq; aliter se habere non possunt. hæc Græci τεκμήρια vocant, quæ vix pertinere ad artis præcepta videntur: nam vbi signum aliquod inuiolabile, ibi necessitas quædam est. hoc genus per omnia tempora perpendi solent: vt coisse cum viro quæ peperit, quod est præteriti: & fluctus esse, cum magna vis venti in mare incubuit, quod est præsentis: & cum mori, cuius cor est vulneratũ, qđ futuri est, Alia sunt signa nõ necessaria, quæ Græci εἰκότα vocant: quæ etiam si ad tollendam dubitationem sola non sufficiunt, tamen adiuncta cæteris plurimum valent. ea aũt sunt, per quæ aliæ res intelligũtur: vt per sanguinem cædes. aut sanguis vel ex cæsa belua respersisse vestem potest, vel e naribus profluxisse: ac non vtiq; qui vestem cruentam habuerit, is homicidium continuo fecerit: sed vt per se non sufficit, ita cæteris adiunctum, testimonii loco ducitur: si inimicus, si ante minat': si eodem loco fuit. quibus signum cum accesit efficit vt quæ suspecta erant, certa videantur. Sunt enim multa huiusmodi signa vtriq; parti communia, vt liuores, tumores. nam videri possunt veneficii, & cruditatis: & vulnus in pectore, sua manu & aliena perisse. hæc tam firma habebuntur, quam extrinsecus adiuuabuntur. Quod Græci σημεῖον, Latini signum: id quidam indicium, quidam vestigium nominarũt. Quamobrem eorum in genere, quo signa quidem sunt, sed non necessaria, quidam pronostica, q' sint futurorum quædam indicia, esse putauerunt: vt, Vento semper rubet aurea Phoebe: Et Cornix pluuiam vocat improba voce. & cætera quæ ab Arato sumpsit Vergilius. Item futuræ alicuius mentis signa in hoc genere posuerunt: velut cum Areopagitæ damnauerunt puerum coturnicum oculos eruentem: quod aliud iudicasse non visi sunt, quã id signum esse perniciosissimæ mentis, multis aliquando futuræ malo & cladi, si adoleuisset. quare neutra inter argumenta vllo modo ponenda videntur. Illa quidem non necessaria signa, cruenta vestis, & clamor & liuor: & talia, sunt pene & illis inartificialibus, qualia sunt tabulæ, rumores, testes: nec ab oratore inueniuntur, vt argumẽta dici possint, sed ad eum cũ ipsa causa deferuntur. Altera quoq; necessaria signa, si indubitata sunt, quæ possunt esse argumenta? quãdo vbi illa sunt: quæstio esse possint. Argumento enim, nisi in re controuersia, locus esse non potest. sine dubio igitur argumenta non sunt, sed ipsa argumentis egent: si dubia sint: sin necessaria, vt demonstrentur. Quæ igitur hic Cicero enumerat, signa vnde argumẽtationes fieri posint, didicẽda potius quã argumẽta sunt. Quæ ideo argumenta ipse Cicero nec id quidem dubito, nominauit, quod sui ita ipsum docuerit præceptores.

LONGOLIVS.

NAm parui refert, satis spatii fuisse. Quare recte dixit alibi, Cuiusuis spatii considerationem in deliberatione futuri temporis consistere.

ASCENSIVS.

SIgnum &c. Describit signum & docet eius vsum dicens: Signum est sup. id per quod facultas idonea perficiendi. s. criminis obiecti, ostẽditur esse quæsita. s. ab accusato. Id. s. signum diuiditur in sex partes(videlicet quod omittit)locum .s. idoneum, tempus idoneum, spacium idoneum, occasionem idoneam. spem perficiendi idonee, & spem celandi. i. occultandi idonee aut cõmode. Locus quæritur. i. inquiritur, vtrũ videlicet fuerit celebris. i. frequentatus nobili frequentia, an desertus, & sup. vtrum semper desertus, in solitudo. i. desertio fuerit in eo loco, tunc sup. duntaxat cum id sit factum. Et sup. quæritur locus vtrum sit sacer. i. alicui numini consecratus, an prophanus. i. procul a phano. i. templo, & ita non sacer, quia locus sacer fere phanum habere solet adiunctum. Et vtrum fuerit publicus an priuatus. i. non publicus, sed alicuius proprius, Et quæritur, cuiusmodi loci attingunt. s. illum locum. i. qui sunt loci affines, aut contermini seu vicini(vbi scies puer etiam pro spacis terræ dici hos locos, vt æneí. i. Deuenere locos &c. Nũ .i. nũquid is qui est passus. i. cædem, aut vitium, aut similẽ iniuriam, posit esse perspectus. i perfecte visus, & exauditus. i. manifeste auditus. (Nõ enim exaudire est de vi verbi idem quod exorari)Nos non grauaremur perscribere. i. ad finem & plene scribere, quid horum conueniat reo, & quid conueniat accusatori, nisi quiuis. i. quilibet posset iudicare facile. i. faciliter quid huic & quid illi conueniat, causa posita. i. constituta, quia res ipsa id docet. Enim pro quia, initia inuentionis debent proficisci. i. oriri & deduci ab arte. i. ex præceptis rhetoricæ artis, sed sup. exercitatio. i. praxis, comparabit. i. acquiret facile cætera. s. quæ sequuntur tempus. Postquam ostendit quæ respicisse locum idoneum docet, quæ respiciant tempus opportunũ dicens. Tempus. s. an fuerit idoneum, quæritur. i. inquiritur ita, qua parte anni dicatur esse factum, quia hora. i. qua parte diei dicatur esse factum. An sup. dicatur esse factum noctu, an inter-

diu

diu (Vbi scies q̃ noctu & interdiu aduerbia sunt, noctu pro tẽpore nocturno, interdiu pro tẽpore diurno, quasi inter diem seu diei partes. Nocte autem & die nomina sunt) qua die sup. dicatur esse factum, & quota hora noctis, & eiusmodi temporibus sup quaeritur. Alii legunt & cuiusmodi temporibus. f. dicatur factum esse. Tertio agit de spacio idoneo dicens. Spacium .f. idoneum considerabitur ita, ne pro an spacium fuerit satius longum ad transigendum. i. penitus peragendam eam rem. f. de qualis est. Et ne pro an: ipse sciert. i. nouerit satis spacii futurum ad id perficiendum. Nam refert. i. interest parui: satis spacii fuisse ad id perficiendum: si id non potuerit ante sciri: & prouideri potest ratione. i. consideratione & discursu rationis: Quarto agit de occasione dicens. Occasio quaeritur: ne pro an: fuerit idonea ad rem adoriendam. i. inuadendam per insidias (vbi (vbi adorior ostendit verbom commune esse) an alia. f. occasio: fuerit melior quae. f. occasio: magis idonea, aut sit praeterita, aut non expectata. Quinto deducit spem dicens. Spectabitur hoc modo: quae fuerit spes perficiendi haec. i. quae dicta dicãtur: si sup. ea signa quae supradicta sunt concurrerint. Si praeterea vires, pecunia, consilium, scientia, apparatio videbitur fuisse ex altera parte, & imbecillitas inopia stultitia, imprudentia & inapparatio demonstrabitur fuisse ex altera parte. Item spectabitur: quae spes fuerit: si demonstrabitur: quare potuerit scire: vtrum fuerit diffidendum an confidendum. Sexto & vltimo loco declarat quando spes caelandi dicetur idonea, dicens. Quaeritur. i. inquiritur: quae spes caelandi. f. facinus fuerit. f. ia. cienti ex consciis: ex arbitris. i. iis qui negocio interfuerunt. ex adiutoribus liberis, aut seruis, aut vtrisq; scilicet tam liberis quam seruis. i. seruilis conditionibus hominibus.

DE ARGVMENTO.

Argumentum, est, per quod res coarguitur certioribus argumentis & magis firma suspicione. Id diuiditur in tempora tria, praeteritum, instans, consequẽs. In praeterito tẽpore oportet cõsiderare, ubi fuerit. ubi uisus sit qui cum uisus sit, num quid apparerit, num quem conuenerit, num quid dixerit, num quem habuerit de consciis, de adiutoribus, de adiumentis, num quid in loco praeter consuetudinem fecerit, aut alieno tempore. In instãti tempore quaeritur, num uisus sit cum faciebat, ubi qui strepitus, clamor, crepitus exauditus, aut deniq; num quid aliquo sensu perceptũ sit, aspectu, auditu, tactu, odoratu, gestu. Nam quiuis horum sensus potest conflare suspicionem. In consequenti tempore spectabitur, num quid re transacta relictum sit, quod indicet aut factum esse maleficium, aut a quo sit factum. Factum esse, hoc modo. Si tumore, aut liuore decoloratum corpus est mortui, significat eum ueneno necatum. A quo factum sit, hoc modo. Si telum, si uestimentum, si quid eiusmodi relictum sit, aut si uestigium rei fuerit repertum, si cruor in uestimentis, si in eo loco deprehensus, aut uisus sit transacto negocio, in loco res gesta dicitur.

CAPIDVRVS.

Argumentum est, per quod res coarguitur.) Coarguitur, id est, ostẽditur. Arguere. n. veteres ostendere, vnde argumentum, prae monstrationem futurarum rerum, & illarum quae non videntur significat. Certioribus argumentis.) Nunc proprie sumit argumentum, quod rei dubiae facit fidem: vnde magis firma suspicione, inquit. Quo cum visus sit.) Per anastrophen, quo cum, & quibus cum: sicut mecum, tecum, secum dicitur. Nunquid apparerit.) Non enim frustra videri debet factus apparatus. Nũc quem habuerit de consciis.) Nã quibus cum visus est. aliquem de his habuerit, qui ei fuere conscii. De adiumentis.) De his rebus quas sibi adiumento fore arbitrabatur. Nunquid in loco.) Scilicet, in quo suspectus erat. Aut alieno tempore.) Nunquid noctu, quod in die fieri posse commodius videbatur. Nunquid strepitus.) Nullum ex iis verbum redundat: non enim est in idem strepitus & crepitus. est siquidem crepitus, sonitus violentus: a quo increpo venit, quod est eruptione vocis & imani sonitu reprehendo. Persius, Si increpui cessas nugator, seroitium acre Te nihil impellit. Cymbala, tympanaq; tubae, cornua, & similia, crepant & crepitant. vnde & crepitus, ventris turpis sonus nominatur. Plautus Curculione: Ex vnoquoque eorum eiiciam crepitum polentarium. Hinc etiam crepitaculum. Strepitus proprie sonus est pedum ambulantis. ponitur tamen aliquando pro sonitu. vt Persius:

Atq; marem strepitum fidis intendisse Latinae.

& pro pompa diuitum, a multorum commitantium pedum sonitu. Iuuenalis.

Et strepitu maioris uiuere census.

Fremitus est, indignantis animalis stridor. Iuuenalis:

In caueam magno fremitu leo tollet alumnus

vel inter se corrixantium quasi clamor. Vergilius:

Quo tristis erinnys.

Quo fremitus vocat, & sublatus ad aethera clamor.

Fragor duorum est, aut plurium, collisorum inter se corporũ excussus sonitus, a frangendo dictus. Lucretius:

Perstant, dant sonitum frondes, ramiq; fragorem:

Sonus, qui e fidibus elicitur: Sonus, quasi tinnitus quidam longior. Lucretius:

Sollicitae porro, plenaeq; sonoribus aures.

Sonites, est aer quoquo modo verberatus, quem aures mente Perculsa suscipiant. Lucretius:

Nec mirum cum plenae animae vensicula parua,

Saepe ita dat paruum sonitum displosa repente

Est etiam ratio, cum venti nubila perflant.

Vt sonitus faciant, Vergilius:

Concurritur, aethere in alto Fit sonitus. Idem alibi:

Clarescunt sonitus armorumq; ingruit horror.

Stridor, vis quaedam acrior est, & quasi sibilans collisio. Iuuen. Qui suadet iuueni laetus stridore cathenae.

Nam quis horum sensuum potest conflare suspicionem.) Cõflare. i. conficere, aliter conflare .i. metallum quoduis in aliam q̃ sit formam redigere. Vergelius:

Et curuae rigidum falces conflantur in ensem.

Et conflaui aes alienum dicim⁹ .i. contraxi: idemque est quod, som debitor factus alienae pecuniae sicut dissoluo aes alienum, idẽ est quod aes alienũ restituo, & exoluo quibus debeo. Conflare potest suspicionem.) Quia quicquid sensu aliquo perceptũ fuerit, facti facinoris habebit suspicionem. Nunquid re transacta relictum sit.) Si inter transferendum aliquid aut exciderit imprudenti aut sit is oblitus, vnde manifesto deprehendatur in crimine: aut si quid etiam visum, per quod quae praecesserint iudicari possint. Aut vestigium repertum sit.) pedis signum, vt illo accessisse manifesto aliquis deprehendatur. Quo in loco res gesta dicitur.) Vt nunquid ex eo loco aliqd elici queat, quo magis fecisse argui possit.

LONGOLIVS.

Argumentum est.) Oportet hic argumentum intelligere pro status ratione quae est coniecturalis alioqui sem per est certa probatio. Nam quiuis horũ sensus põt cõflare suspicionem.) Recte autem scolastici rhetores dixerunt, gustus sensum nunquam incidere posse in instanti, nisi ac clamationibus vt caeci & veneni.

ASCENSIVS.

Argumentum est per quod &c.) Prosequitur quartã partem constitutionis coniecturalis dicens. Argumẽtũ est per quod res coarguitur. i. cõprobatur (Nã arguere significat ratione quandam probare, vt Aeneid. iiii. Degeneres aios timor arguit: ideo coarguere est cõprobare argumentis. i. mediis probatiuis certioribus. f. q̃ sint caetera, aut multis certis: & suspicione magis firma q̃ in caeteris temporibus. Id .f. argumentum: diuiditur in tria tẽpora, in praeteritum, in instans. i. tẽpus praesens, aut nunc, aut tunc cum res dicetur gesta, aut geri, aut gerenda: & in tempus, consequens. f. rem gestã. i. quod post eius actionẽ secutum est. Oportet considerare in tempore praeterito vbi fuerit. f. accusatus, aut defendendus, vbi sit visus: quia non satis est scire ab eo vbi fuerit, nisi sit illic visus: quia nõ possit, aut pro eo, aut citra eum si negauerit probari: quo cum. i. cum quo sit visus. Nunquid. i. nõne aliquid ap-

parauerit: num.i.an ne:conuenerit.i.aggressus sit colloquendi gratia : quem.i. aliquem . Num.i.an ne dixerit quid.i. aliquid. Num. i.an ne habuerit.s.secum: quem.i.aliquem de conscius.s. sceleris commissi : de auditoribus de adiumentis:nũ.i.an ne fe rent in loco:quid.i.aliquid, præter consuetudinem: quia perpe traturi aliquod facinus egregium solent immutare mores & agitato spiritu ferri:aut nunquid fecerit tempore alieno.i.non suo sed importuno. Quæritur. s. a causidicis in tempore instan ti:num.i.an ne sit visus:tum.i.tunc:eum.i.quando faciebat, Nũ quid strepitus.s.pedum, clamor.s.oris:crepitus.s.armorũ, aut aliorum corporum inanimorum: sit exauditus.i.manifeste au ditus , aut denique quæretur :num perceptum sit aliquo sensu: vtpote, aspectu, auditu, tactu, odore gustatu. Nam quiuis.i qui libet horum sensuum: potest cõstare suspicionem. Spectabitur .i.spectare oportebit in tempore consequenti.s.rem perpetratam : & ita non esset in tempore quod est futurum : sed quod tunc

tũc erat futurum nom.i. an, ne quid.i.aliquid quod indicet, aut factum esse maleficium , aot a quo sit factum sit relictũ.s.ab in cauto maleficio: re transacta.i.postquam rem transegerat. Factum esse indicet, aut inquiratur hoc modo. Si corpus mortuũ est decoloratum tumore. i. inflatione , aut liuore. i. plumbeo colore: tunc.n.significat eum. s.qui mortuus est necatum veneno. A quo factum sit inquiratur hoc modo , aut prodet reum hoc modo. Si telum vt sica, aut mucro, aut alia inuasiua arma: si vestimentum.s.capitis, aut quod facile reiici potest: & si quid eiusmodi sit relictum in loco cædis, aut si vestigium fuerit repertum, scilicet in loco cædis. Si cruor sup. sit relictus in vestimentis, scilicet occisoris . Nam de occiso nihil refert cum certum sit occisus esse licet ignotum sit abs quo. Si accusatus sit visus, aut compræhensus.i.captus in eo loco: negocio transacto, id est postquam facinus erat commissum in eo sup. loco in quo loco res dicitur gesta.

DE CONSECVTIONE.

Consecutio, est, cum quæritur quæ signa nocentis & innocentis consequi soleant. Accusator dicet, si poterit, aduersarium cum ad eum uentum sit, erubuisse, expalluisse, titubasse. inconstanter locutũ esse, concidisse, pollicitũ esse aliquid, quæ signa conscientiæ sunt. Si reus horum nihil fecerit, accusator dicet eũ usque adeo premeditatũ fuisse quid sibi esset usu uenturũ, ut cõfidentissime consisteret et respõderet, quæ signa sunt cõfidentiæ, non inocentiæ. Defensor, si pertimuerit, magnitudine periculi nõ conscientia peccati se cõmotum esse dicet. Si nõ pertimuerit, fretum inocentia negabit esse commotum.

CAPIDVRVS.

Consecutio est, cum quæritur. quæ signa nocentis & inocentis consequi sole.) Cõfingit sibi Cic. verba, prout res quã nominaturus est, poscit: velut hic. cõsequẽtia. n. sunt, cũ quærimus præteriti signa & quasi impressa facti vestigia, quæ quidem maximam suspicionem mouent : & sunt quasi tacita criminum testimonia , quæ facti crimeo consequantur. Consecutionem vocat aliter in libro de Oratore, cum quocũque, qđ rem aliquam consequatur, quærimus , si id ad rei alicuius attineat cognitionem , consecutionem nominare formidauit, cum inquit. Neque res est vlla quæ non aut ad cognoscendi, aut ad agendi vim rationemque efferatur. Nam aut ipsa cognitio rei scientiaque perquiritur , vt virtus suam ne propter dignitatem, an propter fructus aliqoos expetatur: aut agendi consilium exquiritur , vt sit ne sapienti capessenda Respub. Cognitionis autem tres modi, coniectura, definitio, & vt ita dicam, consecutio. Deinde subiungit. Consecutio autem tractatur, cum quicquam quod rem sequatur, acquiritur: vt illud, sit ne aliquando mentiri boni viri. Eadem pene igitur ratione hic consecutionem dixit. nam cum quæ signa nocentes & inocentes sequantur, excutimus , id consecutionẽ nominauit. Accusator dicet, si poterit: & quæ sequontur.) Accusatoris locos tractat consecutionis . hoc enim dicit : Accusator apud iudices contra reum causam acturus dicet vt telom, vt vestigium, vt cruor, vt deprehensum aliquid quod ereptũ ablatum ue videatur , vt responsum incoostanter , vt hæsitatum, vt titubatum, & cum aliquo visus, ex quo visus: ex quo suspicio oriatur , vt eo ipso in loco visus , in quo facinus peractum sit, vt pallor, vt tremor scriptum aut obsignatum , aut depositum quippiam . Inconstanter locutum esse .) Vt quæ dixerit, nõ sibi conueniat. Concidisse.) Præ metu lapsom in terram dicat. Si reus nihil horum fecerit , & cætera quæ sequuntur.) Hoc dicit, si nihil horum accusator in reo poterit arguere, dicet ipsum præmeditatum, quid futurum voluntati esset, ac confidentissime, locutum, vt innoxius videretur . Si non pertimuerit .) Id est , exhorruerit magnitudinem periculi , quod imoneat , si noxius iudicetur. Fretom innocentia .) Quod esset innocens , periculum non formidine dicet.

ASCENSIVS.

Consecutio.) Declarat quintam partem quæ dicitur consecutio quæ ea considerat: quæ rem cõsecuta dicantur, de qua dicit sic . Cõsecutio est cũ quæritur.i. inquiritur & scrutatur a causidico quæ signa nocentis.i p quæ videatur quis nocens : & inocentis.i.per quæ videatur.s.inocens: soleant consequi.s.factum aliquid. Accusator dicet, si poterit, scilicet verisimiliter & probabiliter dicere(aperto enim mendacio non est innitendum) vnde addit si poterit. quasi non videaris posse: quod per honestatem facere nequeas aduersarium erubuisse cum ventum sit ad eum.s.aduersarium id autem verecundiæ signum est: & expalluisse: quod formidinis est indicium; aut titubasse.i. in sermone vacillasse: quod perplexi: & in scelere deprahensi testimonium est locutum esse inconstanter hoc est non firmiter, nec cum fiducia, aut perpetuo tenore, sed variasse verba & sententiam . Concidisse.s.in terrã præ timore, & esse pollicitum aliquid.s.ne comprahendatur: quæ omnia sunt signa conscientiæ.s.consciæ sceleris. Si reus nihil horum fecerit: accusator dicet eum fuisse vsque adeo præmeditatum quid esset sibi futurum vsui.i. vtilitati ad scelus tegendum: vt ipse resistens responderet confidentissime , quæ signa sunt confidentiæ.i.malicio se confidentis animi: & non inocentiæ . Defensor si pertimuerit.i.multum & eminenter timuisse visus sit dicet.s.per defensorem suum: se commotum esse non conscientia peccati, sed timore periculi: quia non omnis qui innocens est continuo absoluitur . Si non pertimuerit: negabit se esse commotum, id est dicet se non fuisse commotum: fretum: id est munitum conscientia, scilicet bona.

DE APPROBATIONE.

Approbatio. est, qua utimur ad extremum confirmata suspicione. Ea habet locos ꝓprios atq; cõmunes. proprii, sunt, ii. quibus nisi accusator, et ii, quibus nisi defensor, non potest uti. Communes, sunt, qui alia in causa ab reo, alia ab accusatore tractant.

In causa coniecturali proprius locus accusatoris est, cum dicit malorum misereri non oportere, et cum auget peccati atrocitatem. Defensoris proprius locus est, cũ misericordiam captat: & cum accusatorem calumniari criminatur. Cõmunes loci sunt, cum accusatoris, tum defen-

CAPIDVRVS.

Approbatio est , qua vtimur ad extremũ cõfirmata suspicione.) Supra quomodo suspicionem multifariam confirmare conueniat, docuit Cicero. nũc quoniam pacto iniecta in mente audientium suspicione approbare possim, docet: quodque suspicionem habitam probet , approbationem nominauit. Et habet locos proprios atque communes.) Locus, vt Cicero diffinit , ab Aristotele sumens , sedes est argumenti: Locorũ

Locorum qui in coniecturali cõstitutione tractantur , alii sunt proprii, alii communes. Proprii sunt , quibus nisi accusator nemo vti potest . & in præceptis de Inuentione hos discernit locos, inquiens. Nunc exponemus in coniectorali constitutione , qui loci communes : suspicionibus credi oportere, & non oportere: rumoribus credi oportere, & non oportere : testibus credi oportere, & non oportere, quæstionibus credi oportere, & non oportere : vitam ante actuam spectari

spectari oportere, & non oportere: eiusdem esse qui in illa re peccarit, & hoc quoq; admisisse, & non esse eiusdem causæ: maxime spectari causam oportere, & non oportere: atq; hi quidem, & si qui huiusmodi ex proprio argumento communes loci nascentur, in contrarias partes diducuntur. Certus autem locus est accusatoris, per quem auget facti atrocitatem: & alter, per quem negat, malorum misereri oportere, defensoris, per quem calumnia accusatorum cum indignatione ostenditur, & per quem cum conquestione misericordia captatur. Hic & cæteri loci omnes communes, ex iisdem præceptis sumuntur, quibus cæteræ argumentationes: sed illæ tenuius, & subtilius, & acutius tractantur: in his autem grauius, & ornatius, & cum verbis, tum etiam sententiis excellẽtibus. in illis enim finis est, vt id quod dicitur, verum esse videatur: in his, tametsi hoc quoq; videri oportet tamen finis est amplitudo. In causa coniecturali proprius locus accusatoris est, cum dicit malorum misereri non oportere.) Ideo proprius locus accusatoris, quia in omni causa, solus eo, vti accusator potest. Locus est, vbi locatũ quid esse põt: vt nunc dicimus, collocatum. Ex hoc argumentorum sedes, loci quoq; dicti. nam sicut in terra non omni generantur omnia: nec autem aut feram reperias vbiq; nasci aut morari: & piscium quoq; genera alia aliis gaudent locis. nec omnibus locis omnes arbores arbusta aut herbæ nascantur: ita nõ omne argumentum vndiq; veniet: ideo non passim quærẽdum est. multus alioqui error esset, & in vehemẽti labore: quod enim in oratione scrutabimur, inuenire nõ poterimus, nisi causa cognita. At si sciremus vbi quæq; nascantur, cum ad locum ventum erit, facile quod in eo est, videbimus. hic autẽ locus dupliciter accipitur, aut maxima dicitur propositio: quæ nullius indigeat probatione; aut, ab imparibus si imparia demas, quæ restant sunt paria: aut propositionis maxiæ differentia: vt, definitio, genus, species, differentia, proprium, & similia, quæ alibi longe vberius tractauimus. Cum igitur omnis loc' sit argumenti sedes & argumentum fidem faciat eius quod in quæstione positum est, si de quo quæritur approbare volumus, locos nosse necesse est. Quæstionũ autem duo sunt genera: alterum infinitum, definitum alterum. Definitum Græci ὑπόθεσιν, Cicero

soris: a testibus, cõtra testes, a q̃onibus, contra q̃ones, ab argumẽtis, cõtra argumẽta. a rumorib', cõtra rumores.

A testibus dicemus, secundum authoritatem & uitam testium, & constantiam testimoniorum.

Contra testes, uitæ turpitudinem, testimoniorum inconstantiam, si aut fieri non potuisse dicemus, aut non factum esse quod dicant, aut scire illos non potuisse, aut cupide dicere, & argumentari. Hæc & ad improbationem & approbationem testium pertinebunt.

A quæstionibus dicemus, cum demonstrabimus, maiores ueri inueniendi causa, tormentis & cruciatu uoluisse quæri, et summo dolore homines cogi, ut quicquid sciant, dicant. Et præterea confirmatior hæc erit disputatio, si quæ dicta erunt argumẽtando, iisdem uiis, quibus omnis coniectura tractatur, trahemus ad uerisimilem suspicionem. idemq; hoc in testimoniis facere oportebit.

Contra quæstiones hoc modo dicemus. Primum maiores uoluisse certis in rebus interponi quæstiones: cum quæ uere dicerentur, sciri, quæ falso, in quæstione pronunciarentur, refelli possent hoc modo. Quo in loco quid positum sit, quid esset simile quod uideri, aut aliquo signo simili percipi posset: deinde dolori credi non oportere, q̃ alius alio sit recentior in dolore, q̃ ingeniosior ad cõminiscendũ. q̃ denique sæpe scire, aut suspicari possit, quid quæsitor uelit audire: qđ cum dixerit, intelligat sibi finẽ doloris futurum. Hæc disputatio cõprobabitur, si refellemus quæ in q̃onibus erunt dicta p̃babili argumẽtatione, idq; ptibus coniecturæ quas añ exposuimus, facere oportebit.

Ab argumentis & signis, & cæteris locis, quibus augetur suspicio dicere, hoc modo conuenit: Cum multa concurrant argumenta, & signa quæ inter se consentiant, rem perspicuam non suspiciosam uideri oportere. Item plus oportere signis & argumentis credi quam testibus. Hæc enim eo modo exponi, quo modo reuera sint gesta: testes eorum corrumpi posse, uel pretio, uel gratia, uel metu, uel simultate.

Contra argumenta & signa, & cæteras suspiciones dicemus hoc modo: si demonstrabimus nullam rem esse, quã non suspicionibus quiuis possit criminari: deinde unã quãq; suspicionem extenuabimus, et dabimus operam, ut ostendamus, nihilo magis in nos eam quã in alium quempiam cõuenire: indignum facinus esse, sine testibus coniecturam & suspicionem firmamenti satis habere.

A rumoribus dicemus, si negabimus temere famam nasci solere quin subsit aliquid, & si dicemus causam non fuisse quare quispiam confingeret, & comminisceretur. Et præterea si cæteri falsi soleant esse, argumentabimur hunc esse uerum.

Contra rumores dicemus primum, si docebimus multos esse falsos rumores, & exemplis utemur, de quibus falsa fama fuerit, et aut inimicos nostros, aut homines natura maleuolos, & maledicos cõfinxisse dicemus, & aliquam aut fictam fabulam in aduersarios afferemus, quã dicamus omnibus in ore esse, aut uerũ rumorem proferemus, qui illis aliquid turpitudinis afferat: neq; tamen ei rumori nos fidem habere dicemus, ideo quod quiuis hõ possit quemuis turpem de quolibet rumorum proferre,

causam: infinitum θέσιν, illi Cicero propositum nominauit. infinitum genus quæstionis est sine vllo personarum, temporũ, locorum, & similium complexu. Definitiuum autem est e diuerso, personarum, locorum, & eiusdem generis aliorum cõplexu. Infiniti generis quæstionis loci ab Aristotele, a Theophrasto, a Themistio, & a Cicerone in Topicis latissime explicati sunt, sicut & a ceteris etiam philosophis. at definiti generis quæstionis, loci a Rhetoricis. Sunt enim oratorum proprii. hos Græci περιστάσεις, nostri circunstantias nominarunt. Hi autem in proprios & communes diuiduntur locos, qui cuiuscunque sint constitutionis, infinitæ quæstionis, quæ thesis nominatur, subiiciuntur locis, qui quoniam pacto inter se differant, vnius exemplo aperiamus. In causa coniecturali, inquit Cicero, prius locus accusatoris est, cum dicit malorum misereri non oportere. Hic locus ab infinitæ quæstionis loco, qui a contrariis ducitur, profluit. Misereri enim oportere, & non misereri oportere, inter se contraria sunt. Distant autem, qui tantum in causa adhibentur, a theticis: hoc est, & indefinitis, quod thetici habent ex vtraq; parte tractatus, & in contrarium suggerunt nobis argumenta hi autem vnius tantummodo partis sunt, & aut indignationem solam, aut solam exprimunt conquestionem, vel id genus aliud. Quod autem dicit, malorum misereri non oportere, sine complexu personarũ est, id ita esse necesse est. Non enim aliter locus est. nisi generaliter enuncietur, vnde multa profluere argumenta possint. sed eo inde personam in approbatione complectimur, vt si dicas; Malorum misereri non oportet, Verrem malum esse hominem iam ostendimos, quid ergo eum damnare dubitatis? Deinde subiungit, & cum auget peccati atrocitatem. hoc enim distant a theticis, hoc est, philosophorum argumentationibus: quod hic sola veritas quæritur. In causa autem licet veritas afferatur, tamen quod est illorum proprium, rei prolatæ amplitudo captanda est. Cum misericordiam captat) Hoc est, cũ dicit vnumquenq; hominem alii misericordiam esse oportere. Cum accusatorem criminatur.) incusat. Calũniari.) quod calumnietur, callide ea quæ dicat inuenerit nã calleo, omni astu aliquid iuenio, est callui callitum, vnde calũnia, Albino teste. Cõmunes loci sunt tũ accusatoris, tum defensoris.)

& confictam fabulam dissipare. Verūtamen si rumor ue hementer probabilis esse uidebitur, argumentando, famæ fidem poterimus abrogare. Quod & difficilima tractatu est constitutio coniecturalis, & in ueris causis sæpissime tractanda est, eo diligentius omneis eius parteis perscrutati sumus, ut ne paruula quidem titubatione, aut offensione impediremur, si ad hanc rationem præceptionis, assiduitatem exercitationis accommodassemus. Nunc ad legitimæ constitutionis partes transeamus.

Et ob id communes dicuntur loci, quod tam defensori quam accusatori conueniant. A testibus, contra testes.)Supra suspicionum captandarum rationes Cicero aperuit, quæ si velimus recte intueri loco thetico subiiciuntur, qui ab adiunctis a Cicerone in Topicis nominantur: sicut a testibus, contra testes, & quæ sequuntur. Ex his esse quos assumi extrinsecus idem dixit, quod non inquit, ab argumentis cōtra argumenta supra abunde docuimus, ea signa potius quam argumenta nominari debuisse. A testibus secundum authoritatem.)A loco cōmuni testium dicemus: si authoritatem eius adhibendam ostenderimus: vt pro Archia, Ipse adest vir summa authoritate & religione ac fide, M. Lucullus, qui se nō opinari, sed scire, non audiuisse, sed vidisse, non interfuisse, sed egisse dicit. adsunt Heraclienses legati, nobilissimi homines. Et constantiam.) Si non inter dicendum titubasse visi sunt. Aut cupide dicere.)Quod vellent. Factum esse.)Non vt fuerit dicant, & argumentationibus vtantur calumniosis. Hæc & ad improbationem.)contra testes. Et probationem testium pertinebunt.)quæ a testibus dicta sunt referri posse. Inueniendi causa.)dicendi veri causa ab his, qui se id fecisse, cuius accusarentur, irent inficias. Tormentis & cruciatu) τὸ αὐτὸ aut, tormentis & cruciatu, instrumentis ad cruciandum. nam et bellica sunt tormenta, vt machinæ, balistæ, arietes, & similia. Confirmatior erit hæc disputatio.)Hoc est, indubitatius erit, quod in controuersia positum confirmabitur, aut refelletur. Eisdem viis quibus omnis coniectura tractatur.)Hoc est, eodem modo, quo supra diximus, suspicionem aliquam posse suscitari. Id in testimoniis fieri oportebit.)vt ea aut probemus, aut improbemus. vt aliqua causa antecedente, quod habuerit odio quem accuset: cum ipso teste, si titubet cum dicat: q̄ post rem sequatur, quod sibi peruenturum aliquod ex hoc speret emolumentum, & similia. Contra quæstiones.)Cōtra id quod per suspiciones, an sit verum, quæritur. Certis in rebus,)De quibus, an essent facta, nulla dubitatio possit oriri: vt si mortuum fuisset constitisset aliquem, & suspicio haberetur, quod signa essent in corpore veneni dati non statim torsissent eum qui suspectus habitus esset, potius quam diligentius vidissent, an venenum datum esset. item, non qui suspectus habitus esset, sed qui certo dedisse venenum sciretur: torqueretur autem, quod id se fecisse diffiteretur. Hæc cōtra quæstiones dicet defensor. Quæ vere dicerentur.) Tam ab accusatore quam defensore. Quæ falso in quæstione pronunciarentur.)Aut quæ insimulasset accusator, aut reus falso inficiaretur. Quo in loco quid positum sit.) Vt si cruentus inuentus sit gladius, aut quiduis aliud eius suspicionis arguatur alicuius manifesto occisi: vel quiduis simile. Dolori credi non oportere)Si quid sit reus per tormenta fassus. Alius alio recentior in dolore.) ad sufferendos dolores vegetior viridiorq;. Ingeniosior ad comminiscendum.)Id est, ad fingendum: cuius præteritum, commentus sum. vnde commenta, figmenta. est autem proprie cōminiscor, mente voluto: ac per hoc recordor aliquando significat, vt apud Plautum in Amphytrione: fac sis commentus. Inde a commentor commentarii dicti, in quibus aliqua breuius, quā vt narrari potuerunt, continentur: & aliquorum librorum interpretamenta, commentarios & commenta nominamus. sicut in vsu clarorum authorum inuenimus. Ad comminiscendum.) quod denique scire aut suspicari possit. sensus est: Dicet defensor, ideo reum, qui insimuletur, accusatori fassum ex ordine omnia, quod putauerit quæsitorem hæc ab eo scire cupiuisse, & in hac re multa finxisse, quo protinus cruciatibus exolueretur. Quæ in quæstionibus sunt dicta.)Quænam cōfessus fuerit, dum ab eo quæritur, reus. Id ꝑ partibus coniecturæ.) quæ tribus distinguitur tēporibus: aut certe, quæ in sex partes supra diuisa est, quorū si singula contēplabimur, multa quæ nobis suffragabūtur inueniemus. Plus oportere signis & argumētis credi quā testibus.)Plus, inquiet accusator, si testes eius sententiæ aduersabuntur, & signis & argumentis esse credendum, quā testibus, modo signa & argumenta referre sibi conferentia possit. Quam in alium quempiam conuenire.) Dicet defensor. quæ protulerit signa & argumenta accusator, tam possunt in alio quouis, quam in hoc quem accusat inueniri. Indignum facinus.)factum detestabile esse. Sine testibus coniecturam & suspicionem firmamenti satis habere.)subaudiendum, quēquam credere. vt sit ordo. Indignum facinus esse dicet defensor. quēquam credere coniecturam & suspiciones sine testibus habere satis firmamenti.

Ita temere)sine causa. Quin subsit aliquid.) vt si quod dicitur, etiam verum sit, aliquid tamen subesse negari minime queat. Confingeret.)apud alios. Et comminiscetur.)intra se. prius vero confingeret protulit, quod prius rem non confictā intueamur, deinde intra se qui cōfinxerit ea meditatur. Hunc verum esse.)Subaudi, rumorem. Et exemplis vtemur, de quibus falsa fama fuerit)Quæ infinita sunt. ostendet igitur, se nō solum fuisse. de quo rumor falsus sit per aliquos suscitatus maleuolos ac inuidos, sed plerosq; id etiam fuisse passos. Et aliquā fictam fabulam afferemus, quam dicemus omnibus in ore esse.)Hoc dicit, notissimum aliquod exemplum, siue fabula, siue historia sit, quæ in aduersariorum opprobrium vētura sit, velut illud apud Apuleium. Verumenimuero & coruus & psittacus, nihil aliud quam quod didicerunt pronunciant: si conuicia docueris: conuiciabitur, diebus ac noctibus perstrepens maledictis, hoc illi carmen est, hanc putat concionem, vbi omnia quæ didicit maledicta percensuit. Denuo repetit eandem cantilenam: si carere conuicio velis, lingua excidenda est, aut quā primū in syluas suas remittēdus est. Poterit ergo hoc in aduersarios dicere, assuetos quidem eo modo ad maledicendum eē, vt laudatum iri tunc demum se arbitrentur, cum in quēquam quælibet confinxerint. & hanc malorum hominum naturam esse, vt in quem vis etiam optimum dicant. Fictam ergo fabulam, sermonem quem sibi ipse confingerit. sic Iuuenalis. It noua, nec tristis, per cunctas fabula coenas: id est, sermo. Aut certe fictam ab aliis, quoniam sequitur, Quam dicemus omnibus in ore esse: vt fabulam intelligere possimus, quæ olim ab aliquo iam poeta ficta sit: eamq; ad quoquo modo eludendos aduersarios proferemus. Confictam fabulam dissipare.)Id est, fictum sermonem disseminare.. Argumentando famæ fidem poterimus abrogare.) Argumentando rationes quas poterimus afferendo. Poterimus abrogare.) Infirmare. Fidem.) firmam persuasionem. Famæ.)quæ de fama rei habita sit: & est casus datiuus.

LONGOLIVS.

Quid quæsitor velit audire.)Quæsitor, qui in crimina iquirit, & in tormētis de maleficiis cognoscit. Sic Vergil. Quæsitor Minos vrnā mouet. Quod & difficilima tractatu est cōstit. coniect.) Transitio ad aliam constitutionem.

ASCENSIVS.

Approbatio &c.)Prosequitur sextam partem, quæ dicitur probatio: ea autem vltima declaratur, quia vltima vsui est: de qua dicit sic. Approbatio est qua vtimur ad extremū: suspicione confirmata. i. corroborata: hoc est postquā suspicio validioribus argumentis stabilita est. Et. s. approbatio habet locos proprios, atq; cōmunes. i. habet sedes argumentationum duplices: proprias et cōmunes. Proprii. s. loci: sunt hi, quibus nemo potest vti nisi accusator: & hi quibus nemo potest vt nisi defensor. hoc est qui aut soli accusatori, aut soli defensori congruunt: vt qui conueniunt accusatori nō subseruiant defensori nec contra. Communes sunt qui tractantur alia causa a reo: & alia ab accusatore: & ita ab vtrisq; tractantur. Declarat autem primo locos proprios dicens. Locus proprius accusatoris in causa coniecturali est. cum dicit non oportere misereri malorum: & cum auget atrocitatem peccati. Locus proprius defensoris est: cum. i. quando captat misericordiā: & cum criminatur. i. pro crimine, & iniquitate accusat & contendit accusatorem calumniari. i. calumniose agere potius ex simultate & odio: quam ex rei veritate, aut iustitiæ amore. cū nimis auide facti atrocitatem augeat. Hi autem loci sunt proprii:

prij: quia nihil est tam alienum ab accusatore quam misericordiam captare: aut accusandi auiditatem reprimere. Et contra nihil tam dissidet a defensore quam misericordiam prohibere, aut facti atrocitatem exaggerare. Postquam aūt descripsit, aut exemplis declarauit locos proprios declarat communes dicens. Loci communes tum accusatoris, tum defensoris.i.quibus tam accusator quam defensor vti põt: sunt.s.primo a testibus.i.sumpti ab accusatore per cõfirmationem testim & supple contra testes.i.per reprobationem testium: a defensore. Secundo supple sunt a quæstionibus.i.inquisitionibus per torturas: adductis per accusatorem: & sup. contra quæstiones: improbatas videlicet a defensore. Tertio sunt ab argumentis.s.accusatoris: & cõtra argumenta per defensorem. Quarta a rumoribus adductis & approbatis per accusatorem: & contra rumores improbatos per defensorem: vt de singulis declarat. A testibus.) Primo declarat locum communem a testibus dicens. Nos dicemus in loco communi a testibus: secundum authoritatē & vitam testium: & constantiam testimoniorum. Maxime enim attendendum est: an testes constanter affirmauerint sine hæsitatione, aut variatione sententiarum. Et dicemus pro defendendo in loco communi: contra testes turpitudinem vitæ.s.eoꝝ: inconstantiam testimoniorum: & dicemus, aut non potuisse fieri quod dicant, aut non esse factum, aut illos non potuisse scire, vtpote cum illic non fuerint: sed alibi nisi, aut dicemus eos dicere cupide, idest nimis affectanter: vt videantur non ad veritatis comprobationem: sed ad odij sui, aut simulatis occultæ exacturationem dicere. Tunc enim testi præcipua fides adhibetur: cum non plus quam interrogatus sit dixerit: & id quasi inuitus visus sit dicere, vt propter sacramentum, seu iuramentum: quo astrictus est: verum dicere quatenus sciuerit. Et argumentari hæc.s.quæ dicta sunt.i.adducere per accusatorem integram testium vitā.& testimonioꝝ constantiam: & per defensorē eorundem turpitudinem, aut nequitiam vitæ: & in contestando incõstantiam, aut auiditatē & properationem: pertinebūt ad improbationē testium.s.pro reo, & ad probationē testium pro accusatore: vbi ordo mutatur. A quæstionibus.) Deducit locū cõmunem a quæstionibus, & cõtra quæstiones docēs primo quæstionibus.i.inquisitionibus veritatis per tormenta seu torturam vti posse: cum a maioribus sint institutæ: deinde non semper, neq; in omni criminatione vtēdum esse: nam graphice accusantis & defendentis partes perscribit dicens. Nos dicemus a quæstionibus i.inquisitionibus factis per torturam. cum demonstrantibus maiores nostros.i.progenitores, & qui nos in reipu. administratione antecesserunt voluisse quæri.i.inquiri, & quæstionē fieri, tormentis & cruciatu: causa veri inueniendi, idest vt verū inueniatur, & dicemus eos voluisse, homines cogi summo dolore, vt dicant: quicquid sciant, & præterea hæc disputatio erit cõfirmatior, idest magis confirmata & stabilita: si nos trahemus ea quæ dicta erunt, scilicet tortis & cruciatis: ad suspicionem verisimilem argumētando ijsdem vijs.i.rationibus & medijs quibus omnis coniectura tractantur.i.agitur & disputatur, & oportebit: hoc idem facere in testimonijs.i.trahere omnia ad verisimilem suspicionem, iuuando videlicet fidem quam ipsi testificando fecerint verisimili coniectura. Contra quæstiones. docet quid defensor contra quæstiones faciet dicens. Nos scilicet defendentes: dicemus cõtra quæstiones, idest inquisitiones factas, aut fieri petitas ab aduersario per tormenta, aut rei, aut seruorum eius: hoc modo scilicet sequenti. Primum sup. dicemus, maiores nostros noluisse quæstiones interponi scilicet ad veri inquisitionem nisi in certis rebus, de quibus alij commentarij satis disputant & ipse subdens: cum.s.ea quæ dicerentur vere possent sciri.i.aperte cognosci per quæstionem, & ea quæ pronunciarentur falso, idest mendaciter: in quæstione, idest in tormentis: possent refelli, idest redargui, & reprobari: hoc modo vt scilicet per quæstionem sciatur: in quo loco sit quid, idest aliquid positū, vt si illi inueniatur aut res sublata, aut instrumentum cædis, tunc confessioni credatur: & si quid esset simile: quod posset videri, aut percipi aliquo signo simili. Deinde sup. dicemus: non oportere credi dolori idest confessioni factæ per dolorē & cruciatum: quia alius sit in dolore, scilicet deferendo recentior: & ita firmior alio, idest quam alius: & quod alius sit ingeniosior ad comminiscendum, idest fingendum animo: & excogitandum aliquid quo euadat: quod deniq; is qui est in tormentis & quæstione: possit scire, scilicet certo, aut suspicari quid quæsitor, idest faciens quæstionem velit audire: quod cū, idest postquam dixerit: intelligat finem dolorum futurum sibi. Hæc disputatio, scilicet contra quæstiones: cõprobabitur, idest probabilior fiet, si refellemus argumentatione probabili ea quæ dicta erunt in quæstionibus. Idque, idest & id: & oportebit facere id, scilicet refellere: quæ in quæstione dicta erunt argumentatione ne probabili partibus coniecturæ: quas exposuimus ante, idest quas prius docuimus ad verisimilitudinem faciendam seruandas. Ab argumentis.) Prosequitur locum communem ab argumenti dicens. Conuenit dicere ab argumentis & signis & cæteris locis quibus suspicio augetur: hoc modo, hoc est dicemus sic. Cum multa argumenta.i.media ad probandū, & signa videlicet euidentia: quæ consentiant inter se, idest quæ nullam discrepantiam habeat: concurrant, scilicet ad approbationem: oportet rem videri.i.apparere perspicuam.i.ita clarā & euidentem: vt veritas quasi per medium eius videri possit, non suspiciosam, idest de qua tantum coniectura, aut suspicio dicatur haberi. Item sup. dicemus oportere plus credi signis & argumentis quam testibus. enim pro quia: dicemus sup. hæc.s.argumenta & signa: & exponi.i obijci conspectui & declarari eo modo quomodo gesta sunt reuera: testes autem posse corrumpi, vel prætio si sint auari, vel gratia.s.sint affines, aut consanguinei, aut familiares, vel metu, si pars aduersa sit potens aut conscia criminis, vel simultate.i.occulto odio & latente inuidia alterius partis. Et nos dicemus cõtra argumenta & signa & cæteras suspiciones: hoc modo. Si demonstrabimus nullam rem esse q̃ quiuis, idest quilibet non possit criminari.inculpate suspitionibus, idest per suspiciones. Deinde, idest post generalē extenuationē: extenuabimus vnāquāq; suspicionem: & dabimus operam, idest adnitemur: vt ostendamus eam.s.suspitionem, quæ ab aduersario allata sint: nihilo, idest in nullo conuenire, idest conuenienter afferri magis: in.i.contra nos: quā in quempiam, idest quēlibet, aut quēcūq; alium: & sup. dicemus: coniectoram & suspicionem habere satis firmamenti.i.corroboramēti ad persuadēdum sine testibus, idest cum nulli adsint testes: esse facinus indignum, idest bona repub. aut bonis iudicibus, aut indignandum & detestandum ac improbandum: cū suspitiones & signa atq; id genus argumenta multis modis fallant, nihilque sit indignius quam innocentes damnari. A rumoribus. Declarat locū cõmunem a rumoribus & contra rumores dicēs. Nos dicemus a rumoribus, idest somendo locum & sedem argumenti nostri a rumoribus. si negabimus famam solere nasci, idest oriri, temere, idest absq; causa quin subsit aliquid, scilicet rei vnde vt solet dici. Quod communis fama diuulgat non omnino deperditur. Et iam dicemus a rumoribus si dicemus nõ fuisse causam, scilicet aliquam, quare quispiam confingeret, & comminisceretur talem, scilicet de aliquo infamiam, & præterea si, idest tamet si cæteri.s.rumores soleant esse falsi, idest deceptorij, & non veri, nos argumentabimur hunc esse verum. E contrario non dicemus cõtra rumores, primum si docebimus.s.rationibus multos rumores esse falsos, & vtemur exemplis de quibus fama fuerit falsa, & dicemus aut inimicos nostros, aut homines maliuolos & maledictos natura, idest per naturam confinxisse, scilicet talem rumorem, & aut afferemus in aduersarios aliquam fabulam fictam, scilicet a nobis quam dicemus esse omnibus in ore, aut proferemus: verum rumorem qui afferat illis, scilicet aduersariis nostris aliquid turpitudinis, & tamen dicemus nos nõ habere fidem ei rumori, ideo q̃ quiuis homo possit proferre, quemuis rumorem turpem, idest diffamatorium, de quolibet, scilicet homine, & possit dissipare, idest spargere fabulam confictam. Verum tñ si rumor videbitur esse vehementer probabilis nos poterimus abrogare, idest auferre famæ fidem.i.credulitatem: argumentando.i.per argumentationē nrām. Deinde epilogo, concludens hunc tractatum dicit. Eo q̃ cõstitutio coniecturalis est difficillima tractatu.i.ad tractandum: & est tractanda sæpissime in veris causis: eo inquā.i.propterea perscrutati sumus. idest inquisiuimus diligentius, idest multum diligenter, aut eo, idest tanto diligentius quo difficilior est: omnes partes eius ita vt supple constitutio coniecturalis ne quidē vlla, idest non etiam minima titubatione, idest vacillatione impediretur: aut si est legendum impediremur ordo est. ita vt nos ne vlla quidem titubatione impediremur: si accomodassemus assiduitatem exercitationis ad hanc præceptionem. Nunc transeamus ad partem constitutionis legitimæ.

CONSTITVTIONIS LEGITIMAE PARTES.

Cum uoluntas scriptoris cum scripto dissidere uidebitur, si a scripto dicemus, his locis utemur secundum narrationem. Primum scriptoris collaudatione. Deinde scripti recitatione. Deinde percontatione, scirent ne aduersarij id scriptum fuisse in lege, aut testamento, aut stipulatione aut quolibet scripto, quod ad eam rem pertinebit. Deinde collatione quid scriptum sit, quid aduersarij se fecisse dicant, quid iudicem sequi conueniat, utrum id qđ diligenter perscriptum sit, an id quod acute sit excogitatū. Deinde ea sententia quae aduersarijs sit excogitata, & scripto attributa, contemnetur, & infirmabitur. Deinde quaeretur quid ei obfuerit, si id uoluisset ascribere, aut num non potuerit percribere. Deinde a nobis sententia reperietur, & causa proferetur, quare id scriptor senserit qđ perscripserit, & demonstrabitur scriptum illud esse dilucide, breuiter, commode, perfecte, certa cum ratione. Deinde exempla proferentur, quae res cum ab aduersarijs sentētia redderetur, & uoluntas afferretur, a scripto potius iudicatae sint. Deinde ostendetur quam periculosum sit a scripto recedere. Locus communis est contra eum, qui cum fateatur si cōtra id quod legibus sancitum, aut testamento perscriptum sit fecisse, tamen facti quaerat defensionem.

A sententia sic dicemus, Primū laudabimus scriptoris cō moditatem atque breuitatem, qui tantum scripserit quod necesse fuerit, illud quod sine scripto intelligi potuerit, non necessario scribendum putarit. Deinde dicemus calumniatoris esse officium uerba, & literas sequi, negligere uoluntatem. Deinde id quod scriptum sit, aut non posse fieri, aut non lege, non more, non natura, non aequo & bono posse fieri: quae omnia scriptorem noluisse quam rectissime fieri nemo dicet, at ea quae a nobis facta sint, iustissime facta. Deinde contrariam sententiam, aut nullam esse, aut stultam, aut iniustam, aut non posse fieri, aut non constare cum superioribus & inferioribus sententijs, aut cum iure communi, aut cum alijs legibus communibus, aut cum rebus iudicatis dissentire. Deinde exemplorum a uoluntate, & contra scriptum iudicatorum enumeratione utemur. Deinde legum & stipulationum breuiter exceptarum, in quibus intelligatur scriptorum uoluntas, & expositio. Locus communis contra eum, qui scriptum recitet, & scriptoris uoluntatem non interpretetur.

CAPIDVRVS.

Cum voluntas scriptoris cum scripto dissidere videbit.) Legitimam constitutionem in primo libro ita diuisit, vt sex ei tribuerit partes. quarum prima scriptū fuit & sententia. In hac igitur quibus vti possimus argumētis docet, deinceps in ordine caetera expositurus. Hoc ergo dicit, cum voluntas scriptoris cum scripto non cōuenire videbitur, si scriptum defendamus, alijs: alijs, si sententiam, vti debere videmur locis. Secundum narrationem.) pro vt poposcerit narratio.

His locis vtemur.) Ex quibus proscripto argumentationes eliciemus. Primum scriptoris collaudatione verba defendat, vt dicat scriptori neque ingenium, neq; operam, neq; vllam facultatem defuisse, quo minus aperte posset perscribere id quod cogitaret. nō fuisse ei graue aut difficile eam causam excipere, quā aduersarii proferant, si quicquā excipiendum putasset. consuesse eos qui lege scribant, exceptionibus vti. deinde vt leges recitentur, cum exceptionibus scriptae: vt apud eundem legislatorem, num sit aliqua exceptio. Scriptores collaudatione.) Laus est, quam ob bene gesta promeremur: laudatio vero, quae verbis habetur alicuius. est tamen aliquando, vbi laus pro laudatione ponatur. Deinde scripti recitatione.) Quo vehementius & significantius quicquid interpretaturus est, dicere videatur. Deinde per cunctatione, scirent, ne aduersarii id scriptum fuisse, in lege aut testamēto, aut stipulatione, aut quolibet scripto, quod ad eam rem pertinebit.) Deinde qui scriptum, inquit, defendet, percūctabitur, nunquid aduersarii eam q̄ proferant sententiam, quae nusquam scripta apparet in lege, legerint, aut testamento, aut stipulatione, aut in alio quocūq; scripto, quod ad id negotium iudicium ꝑ attineat. Percunctatione.) Et percontantum, inquit Donatus in Hecyra, & percunctatum scribitur. si percontatū a conto dicitur, quo nautae innituntur ad loca nauibus opportuna: si vero percunctatum, ab eo quod a cunctis perquiratur, dicitur. Nonius Marcellus aūt de doctorum virorum indagine: Percontari, inquit, diligenter inquirere. Et est proprietas verbi, q vada in fluminibus contis exquirant nautae. Nec me praeterit, ineruditos quosdam grāmatistas haec differre inter se voluisse, cum per o ante t, & cum u ante ct, scriberetur: sed nihil: mihi cum illis. plana sunt, Sciscitor, rogo interrogo, percūctor: sed ex his alia inter se nonnihil, alia nihil prorsus differre videntur. Nam rogo, interrogo, & sciscitor, inter se nihil differunt nisi dicamus sciscitari esse, vt sciamus idem saepe potius exquirere quam interrogare: rogare verba nulla vel pauca antecessisse significat, vt Plautus in Curculione, Rogant serui quo eā, dico me ire quo saturi solent. interrogo aūt inter multa verba, sciscitor & exquiro, vt apud Iuuena. Bene habet, nil plus interrogo. pusilla tamen haec differentia est. Maior aūt est multo inter percunctor & interrogo differentia, vel quam voluit Quin. vt interrogare nos dicat sciendi aliqd cā: & ꝑcunctari, arguēdi. Quid.n.tam cōe, inquit, quā interrogare, vel percunctari? nam vtroque vtimur indifferenter, quoq; cum alterum noscēdi, alterū arguendi gratia videtur adhiberi. velut Augustin⁹ in lib. quē de doctrina Christiana inscripsit qui ita reliquit: Inter percūctationē, & interrogationē hoc veteres interesse dixerūt, q ad percūctationē multa respōderi possunt, ad interrogationē ꝟo aut non, aut etiam pronunciabit. Ergo ita vt post percūctationem, quā dicimus, quis accusabit aduersus electos dei? illud quod sequitur, sono interrogantis enūcietur: Deus qui iustificat? vt tacite respondeat, non & iterū ꝑcūctemur, quis est qui cōdēnat? rursusq; interrogem⁹, Chrs Iesus qui mortuus est? magis adhuc qui resurrexit? q est in dextra Dei? qui interpellat ꝓ nobis? vt vbiq; tacite rńdeat, non. At cū dicit Cice. Deinde percūctatione scirent ne aduersarij ea significatio, q̄ voluit in percūctor verbo esse Quintilianus, hic magis conuenit. est tn̄ inueniri, vbi percunctor ad rerū attineat cognitorem. Horat.

Inter cuncta leges, & percunctabere doctos.

Deinde collatione quid scriptum sit.) Idest, si aduersarij scriptum aliqđ proferent, conferatur: hoc est, cōparet illud & de quo ꝯtrouersia est. Quid aduersarii se fecisse dicāt.) Subaudiendum, percūctemur: hoc est posteaquā si protulerūt scriptū viderimus, exquiramus nūquid quod se fecisse fateantur aduersarij, eo scripto tollatur qđ esse poterit, vt minime fiat. Quid iudices seq cōueniat, vtrū id qđ diligēter praescriptū sit, an id qđ acute sit excogitatum.) Hoc dicit, qui defendit scriptū, qđ accurate, inquiet, scriptū est a conditore legis, non oportet aliter q̄ scriptū sit interpretari, quod si accipiatur, nihil aliud erit quā legem tollere. Nihil.n.attinere dicet, cām ex lege ꝯsiderare: quippe quae in lege scripta non sit, si prout libuerit quisque interpretabitur. quare iudices, sicut scriptum est, iudicare debere. Quae sit scripto attributa.) Prout libido tulerit, non vt nos interpretabimur. Aut non potuerit scribi.) quod cōtra fas, iustum & aequū esset. Amentiam.n.esse, si eius qui peccarit potiusquam legis ipsius verba cognoscentur. Scriptum illud esse dilucide.) aperte. Breuiter.) non pluribus q̄ cōueniret. Cōmode.) vt vtilitatē cōem omnium spectauerit.) Perfecte.) cui in ea sententia nihil admodum deesset. Cū ratione.) certa, non vt quisque, prout libido tulerit, possit interpretari. Deinde exempla proferentur.) Subaudiendum earū rerū. Quae res.) Ordo est, quae ab scripto potius iudicatae sont. Cum ab aduersarijs sententia redderetur, & volūtas afferret.) Sensus est:

est: eadem quæ aduersarij, cum sententiam plerũq; non verba spectanda esse dicerent, exempla proferemus: sed ipsis voluntatem, nobis verba ipsa id dicere videre asseremus. Deinde ostendetur.) Hoc dicit si ex ingenio delinquentis inquiet, qui scriptũ defendit: qui contra legem fecerit excusatur, non ex lege peccãdi cuilibet potestas vulgo dabitur. deinde adijciet, ex ipsis odicibus iudicandi, & cæteris ciuibus viuendi rationes perturbatũiri, si semel a legibus recessum est. nam & iudices neq; quid sequantur habituros, si ab eo quod scriptum si recedant: neque quo pacto alios improbare posit, quod contra legem iudicarint, & cæteros ciues quid agant ignoraturos, ex suo quisque consilio, & ex ea ratione quæ in mentem aut in libidinem venerit, non ex communi præscripto ciuitatis vnãquãq; rem administrabit. Locus communis est, contra eum qui quod cum fateatur se contra id quod legibus sancitum aut testamento præscriptum sit, fecisse, tamen facti quærat defensionem.) Locus eius qui a scripto dicet, erit, inquit ipse in secundo de Inuentione, leges ex se non eius qui contra commiserit, vtilitate spectari oportere, & legibus antiquius haberi nihil oportere. Locus hic, inquit, scripto communis erit: vt dicatur, fecisse te contra id quod lege sancitum est, & testamento præscriptum fateris, & tamen facti huiusmodi quæris defensionem: at qui contra legis sanctionem præscriptumve testamenti fecerit, puniendus est: igitur delicti pœnam te subire oportebit. Itaque ab hoc loco deducetur argumentum. Quod legibus sancitum.) Veteres grammatici vna omnes sancio verbum sanxi mittere præteritum, & supinum sanctum, volunt, licet priscæ linguæ secus protulisse authores dicant. Sed mihi pace erudisimorum virorum dicere diceat, cur non potius sancitum dicemus, & sancitũ cum Cice. Romanæ eloquentiæ author eminentissimus ita locutus sit, sicut & multi alij, vt Pomponius ad Traseam: Sanciverat, inquit, & io passiuo Cassius Seuerus, Lege Sãcitum est, ait. & Lucretius, quandoquidem sancitum extat: quin & ipsi iurisconsulti sancitum, appellationem non participium esse voluerunt. quippe qui a sanguinibus herbis sanctum fluxisse dicant, quas legati deferentes, se sanctos, idest inuiolabiles esse facile ostenderent. Non ego tamen saxi sanctum dici negauerim: sed mallem ipsum Ciceronem sequi. A sententia si dicemus, primum laudabimus scriptoris cõmoditatem atque breuitatẽ.) Commoditatem, q ita præscripsit, sic vt ei vtilitate & honestũ iustumque esse videbatur. Breuitatem.) vt non plura complexus sit, quam opus esset. Dicemus deinde calumniatoris esse officium verba & literas sequi, negligere voluntates.) dicemus illum non videri nobis habere quid dicat, qui verba & notas elementorum sequi malit, & sententiam nihili pendere. Leges enim charas esse oportere, non propter literas, quæ tenues & obscuræ notæ sint voluntatis, sed propter earum rerum, quibus describuntur, vtilitatem & eorum qui scripserint sapientiã & diligentiam: vt quid sit lex describat, quo videatur in sententijs, non in verbis consistere: & iudex is videatur legi obtemperare, qui sententiam eius, nõ qui scripturam sequatur. Enim vero si voluntas tacitis nobis intelligi posset, verbis omnino nõ vteremur: quia non potest, verba reperta sunt, non quæ impedirent, sed quæ indicarent, voluntatem. Deinde id quod scriptum sit, aut non posse fieri.) Subaudi. aut his rationibus quæ sequuntur, aut quibuscũque alijs. Non lege.) Quod de ea nulla sit lex. Non more.) Quod id facere moris nõ sit. Nõ natura.) Quod naturæ leges huic repugnent sententiæ. Non æquo & bono posse fieri.) Contra scriptum qui dicet, primum eum locum iudicet, per queio æquitas suæ causæ demonstretur: & ostendet quo animo, quo consilio, qua causa fecerit. Dicat igitur, contra æquum & bonum facturum, quicunq; secus egerit. quæ omnia rectissime fieri & sanctissime a scriptore legis, omnes affirmabunt. Aut non posse fieri. Si æquum bonumque velimus inspicere. Aut non constare.) quippe quod sententijs illis repugnet. Aut cum iure communi. quo omnes vtuntur populi. Aut cum alijs legibus.) Differunt leges & iura: qd leges sunt aut principis, aut liberi populi, quæ a rege cõduntur, alterius consensum non requirunt: quæ ad populum feruntur sine eius iussu ratæ non sunt. & quoniam rogari, idest interrogari populus de his solebat, rogationes dictæ. Iura autem magis generalia sunt. Ius aliud gentium, aliud ciuile dicitur. Ius ciuile dicimus tam leges quam plebiscita, senatusconsulta, decreta principum, responsa prudentium, &c. quæ in Topicis sumus interpretati: quæ sunt legum cõmunium interpretamenta quædam. Aut cum rebus.) Cuiusmodi sunt responsa prudentium. Et stipulationum.) Stipulatio per interrogationem sponsio est. Breuiter exceptarum. Hoc ad vtrunq; refertur. In quibus intelligatur.) Vt scriptarum. voluntatem probemus interpretando, non quod dicant verba, spectandum locus communis.) Sensus est: Locus communis contra eum qui scripto innitetur erit, vt dicas eũ scriptum recitare, & scriptoris voluntatem negligere: quod vtique stultũ sit. perinde ac si dicas, stulte eũ agere qui scripta cuiusquã suspiciat, qui sit sensus vborũ negligat. In secundo aorem de Inuẽtione idẽ. Cõtra scriptum, inquit, leges in consilio scriptoris & vtilitate communi, non in verbis consistere: quod indignum sit æquitate literis vrgeri, quæ voluntatem eius qui scripserit defendat.

LONGOLIVS.

Deinde dicem9 &c. negligere volũtatẽ.) Quæ sane volũtas tribus modis consideratur. Primo, qñ cũ legis scripto aut verbis apparet, eam impose esse seruari. vt lex est: Qui parẽtes nõ aluerit, vinciator. certum est iuxta hanc legem liberos infantes, aut debiles alrere non posse. Secundo consideratur, cũ certum est vel omnibus ex verbis legis intelligi aliud voluisse latorem eius: vt qui nocte cum ferro deprehensus fuerit, vinciatur: annulum ferreum vir ferens noctu inuentus, a magistratu cædis alligatur. Hic sane apparet, legislatorem de telo, non de annullo intellexisse. Postremo, cum exemplo multarũ legum probamus præsentis quoque legis voluntatem talem, qualẽ nos defendimus, vt Cice. pro A. Cecinna fecit.

ASCENSIVS.

Cum voluntas &c. Pertractat constitutionem legitimã: & primo ea quæ ex scripto sumitur dicens. Cum. i. quãdo voluntas scriptoris. i. eius qui aut legẽ, aut testñ, aut aliquid aliud legitime scribendum dictauit: videbitor dissidere. i. disconuenire & dissentire cum scripto. i. cũ eo, qd scripta sonãt, tunc sup. vtemur his locis secundũ. i. statim post narrationem. s. rei pro nobis facientis: primũ collaudatione scriptoris: vt prudenter & laudabiliter scripsisse & constituisse censeatur: deinde vtemur recitatione scripti. s. pro nobis facientis. deinde vtemur percunctationes. i. interrogatione inquisitoria: ne ꝑ an: aduersarij sciuerint id. s. q recitauimus fuisse scriptum in lege (quasi dicamus: si sciuerint non debuisse cõtra legẽ tẽtasse: si nescierint nũc debere resistere) & fuisse scriptũ in testamẽto, aut in stipulatione. i. pactione ꝑ mutuũ cõsensum interrogãtis & rñdẽtis facta, aut in quolibet alio scripto qd pertineat ad rẽ. s. quã agim9. Deinde vtemur sup. collatione. i. cõparatione: ostendentes sup. quid sit scriptũ, & qd aduersarij dicant se fecisse an. s. respondeãt scripto: & quid cõueniat. i. æquũ & ꝯueniẽs sit iudices sequi verũ id quod sit perscriptũ. i. perfecte scriptũ: diligenter. i. cũ diligentia: vt dicemus: an sup. cõueniat eos sequi id qd sit excogitatum acute. i. callide & vafre ab aduersarijs in calumniam scripti. Deinde sententia. i. interpretatio scripti: quæ sit excogitata ab aduersarijs contemnetur & infirmabitur a nobis. Deinde quæret. s. a nobis. i. nos quæremus quod obfuerit. i. obstiterit: & impedimento, aut nocumento fuerit scribẽti si voluisset perscribere. i. ꝯsumate scribere, aut vt alij legũt præscribere. i. sancire & statuere, id videlicet q aduersarij dictitant adijciendum fuisse: vt mẽs scribentis intelligatur: an sup. id non potuerit perscribi? quasi dicam9 si scriptor, aut dictator scripti voluisset aliquid adijciendũ: ipsum id potuisse addere: quo circa cum non addiderit: scriptũ vt sonat intelligendũ censuisse vł. Deinde sententia. s. scriptoris rei nostræ accõmodata: reperietur a nobis: & cã quare scriptor scripserit id quod scripserit: videlicet sine limitatione, aut restrictione per adiectione plurium verborum proferetur a nobis: & illud demonstrabitur esse scriptum dilucide, breuiter, commode, & perfecte, cum ratione videlicet approbante singulas particulas: vtpote quod scriptum sit dilucide: quod breuiter: qd commode &c. Deinde exempla proferuntur: hoc est per exempla ostendemus: quæ res sint iudicatæ potius a scripto, idest secundum quod scriptum sonabat: cum sententia redderetur ab aduersarijs, idest cum aduersarij aliter interpretarentur ipsum & cum voluntas scribentis afferetur, scilicet ab aduersarijs secũdũ eoꝝ interpretationem. Deinde ostendetur quaoi. i. quantum periculosum sit recedere a scripto. Quia si id permitteretur nulla lex satis firma sit cum cuilibet aliquid addi: & aliter interprætari posit: & sup. id ostẽdere est locus cõmunis. i. ad plurimas cãs

contra eum qui eſt.i.q̄uis fateaẗ ſe feciſſe contra id qd' ſancitū eſt legibus, aut qd' pſcriptū eſt teſtamento, tñ quærat defenſionē facti.ſ.ſui: per aliam interpretationē, aut cauillationē ſcripti. A ſentētia ſic dicemus.) Hoc eſt cū vtemur cōſtitutione legitima a ſententia.i.mēte ſcriptoris ad noſtrū cōmodū intellecta: nos laudabim⁹ primū cōmoditatē.i.vtilitatē & opportunitatē ſcriptoris, ꝙ videlicet vtilia & vtiliter ſcripſerit, atq; laudabimus eius breuitatē: ꝙ.i.quia ſcripſerit tm̄.i.duntaxat, id quod fuerit neceſſe: & ꝙ putarit illud quod potuerit intelligi ſine ſcripto non ſcribēdum neceſſario. Deinde dicemus officium calumniatoris eſſe ſe qui verba & literas: & negligere voluntatem.i.mentem & ſententiam ſcribentis. Vnde hæc oia ſunt cōtra eum qui a ſcripto ꝓcedit. Deinde dicemus id quod ſcriptum eſt: vt verba ſonant, aut non poſſe fieri, aut non poſſe fieri lege.i.ſecundum legem: non maiore, non natura.i.per naturam aut dictamen rationis: quæ lex naturalis eſt: non bono.ſ.communi, & æquo.i.per fas, & licitum quod omnes æquū ſentiant: quæ oia ſup. dicemus, ꝙ nemo dubitaret ſcriptorē voluiſſe fieri q̄ rectiſsime.i.maxime recte & decenter, ac dicemus ea quæ facta ſunt a nobis eſſe facta iuſtiſsime. Deinde dicemus ſententiam contrariam, aut eſſe nullā.i.nullius momenti, aut valoris, aut potius nullam eſſe.i.falſam

&

& fictitiam, & ita nihil eſſe: cum falſum nihil ſit. Bonum.n.verum & ens conuertuntur, aut dicemus eam eſſe ſtultam: cum ſit contra mores & naturam, aut iniuſtam: cum ſit contra æquitatem, aut dicemus eam non poſſe fieri, aut non conſtare.i.non eſſe (vt nunc dicunt) compoſsibilem cum inferioribus & ſuperioribus ſententijs.ſ.eiuſdem ſcribentis, aut ſi parum ſcripſerit: ita vt in ſcriptis ab eo nihil reperiatur ſententiæ aduerſariorum repugnans dicemus non conſtare: cum iure communi, aut cum alijs legibus omnib⁹, aut diſſentire cum iudicatis, ideſt cum illis, quæ in rem iudicatam tranſierunt: & de quibus iam conſtat iudicium latum: cuius ſimile in re ſimili deceat fieri. Deinde vtemur.ſup. enumeratione exemplorum iudicatorum a voluntate.ſ.ſcribentis: vt vero ſimile erat eum voluiſſe & iudicatorum contra ſcriptum: deinde ſup. vtemur breuiter enumeratione legum & ſtipulationum exceptarum.i.excluſarum a conſecutione eius: qd' v̄ba ſonarent: in quibus.ſ.legibus & ſtipulationibus exceptis voluntas & expoſitio ſcriptoris intelligitur. Qui ſup. locus eſt locus communis cōtra eū qui recitat.i.recitare velit ſcriptum & non interpretetur voluntatē ſcriptoris. Ideo aut dicitur locus cōis: quia vti exemplis tam cōuenit volēti ſcriptum ſequi quā voluntatē ſcriptoris: vterq;.n.pro ſe exēpla adducere pōt.

DE CONTRARIIS LEGIBVS

Cum duæ leges inter ſe diſcrepent, uidendum eſt primum, num quæ abrogatio, aut derogatio ſit. Deinde, utrum leges ita diſſentiant, ut altera iubeat, altera uetet, an ita ut altera cogat, altera permittat. Infirma enim erit eius defenſio, qui negabit ſe feciſſe quod cogeretur, cum altera lex permitteret. Plus enim ualet ſanctio permiſsione. Item illa defenſio tenuis eſt, cum oſtenditur id factum eſſe quod ea lex ſanciat, cui legi abrogatum, aut derogatum ſit: id quod poſteriori lege ſancitum ſit, eſſe neglectum. Cū hæc erunt conſiderata, ſtatim noſtræ legis expoſitione, recitatione, collaudatione utemur. Deinde cōtrariæ legis enodabimus uoluntatem, & eam trahemus ad noſtræ cauſæ cōmodum. Deinde de iuridiciali abſoluta ſumemus rationem iuris, & quæremus partes iuris, utrum cum ea faciant, de quibus poſtremus diſſeremus.

CAPIDVRVS.

Cum duæ leges inter ſe diſcrepant.) In ſecūdo de Inuentione. Ex contrariis aūt, inquit, legibus cōtrouerſia naſcitur, cū inter ſe duæ videātur leges, aut plures diſcrepare, hoc modo: Lex eſt, qui tyrannum occiderit. Olympiarū præmium capito, & quam volet ſibi rem a magiſtratu depoſcito, & magiſtratus ei conceditо. & altera lex. Tyranno occiſo quinque eius proximos cognatione magiſtratus necato. Alexādrum, qui apud Phereos in Theſſalia tyrannidē occuparat, vxor ſua, cui nomē Thebe fuit, nocte cum ſimul cubaret, occidit. hæc filium ſuum, quem ex tyranno habeat, ſibi in præmij loco depoſcit. Sunt qui ex lege puerum occidi dicant oportere. res in iudicio eſt. In hoc genere ijdē loci, atque eadem præcepta conuenient: ideo qd' vterq; ſuam legē confirmare, cōtrariam infirmare debebit. Primum igitur oportet contendere, cōſiderando vtra lex ad maiores, hoc eſt, ad vtiliores, ad honeſtiores, ac magis neceſſarias res pertineat: ex quo cōficitur vt ſi duæ leges, aut plures, aut quotquot erunt, conſeruari non poſsint, quia diſcrepent inter ſe, ea maxime conſeruanda putatur. quæ ad maximas res pertinere videatur. Deinde vtra lex poſterius lata ſit: nam poſtrema quæque grauiſsima eſt. Deinde, vtra lex iubeat aliquid, vtra permittat. nam id quod imperatur, neceſſarium: illud quod permittitur, voluntarium eſt. Deinde in vtra lege, ſi non obtemperatum ſit, pœna afficiatur: aut in vtra maior pœna ſtatuatur. nam maxime cōſeruanda eſt ea, quæ diligētiſsima & ſancta eſt. Deinde, vtra lex iubeat, vtra vetet. nam ſæpe ea quæ vetat, quaſi exceptione corrigere videtur illam quæ iubet. Deinde, vtra lex de genere omni, vtra de parte quadam, vtra communiter in plurimis, vtra in aliquam certam rem ſcripta, promptius ad cauſam accedere videatur, & ad iudicium magis pertinere. Deinde ex lege, vtrum ſtatim fieri neceſſe ſit: vtrum habeat aliquam moram, & ſuſtentationem nam id quod ſtatim faciendum ſit, perfici prius oportet: deinde operam dare, vt ſua lex ipſo ſcripto videatur vti. Cōtraria autem aut per ambiguum, aut per ratiocinationem, aut per diffinitionem iudicij ſanctius & firmius quod apertius ſcriptum ſit id eſſe videatur: deinde ſuæ legi ad ſcriptum, ipſam ſententiam quoque adiungere. contrariam legem item ad aliam ſententiam tranſducere vt ſi fieri poterit, ne diſcrepare quidem videantur inter ſe poſtremo facere: ſi eam facultatem dabit, vt noſtra ratione vtraque lex conſeruari videatur. aduerſarioꝝ

ratione

ratione altera ſit neceſſario negligenda. Locos autem communes & quos ipſa cauſa det, videre oportebit, & ex vtilitatis, & ex honeſtatis ampliſsimis partibus ſumere demonſtrantem ꝑ amplificationem, ad vtram potius legem accedere oporteat. Videndum & primum an abrogatio aut derrogatio ſit.) Rogare, precari: rogare interrogare. rogare, accumulare ſignificat. Vnde rogus, ſtrues nominatur ab hoc compoſita, abrogo & derogo. Derogari, eſt in calumniam & vituperationē venire. Abrogari, eſt totam penitus legem tolli. Aut ergo derogatur, aut abrogatur, aut aliqua parte cōmutatur, & vertitur. Infirma n. erit defenſio. Negabit ſe Ideo quod facere cogeretur nō feciſſe, qm alia lex permittebat, quo minus ne faceret verendum erat. Plus enim valet ſanctio permiſsione.) Sanctio, qua facere cogebatur: a ſancio, ſancis, facta conciſione, factum videri poteſt, ab eo quod eſt ſancitum ſanctum: inde ſanctio: niſi a ſancio ſanxi, factum eſſe velimus. Id vero quod poſteriori.) cum longe præponi debuerit, quod primum abrogatum derogatumue fuerat. Trahem⁹ ad noſtræ cauſæ commodum.) Vt non verba, ſicut noſtri aduerſarij, ſequamur: ſed ſententiam, quæ nobis conferet. De iuriſdiciali abſoluta ſumemus rationem.) Iuridiciales conſtitutiones ſupra ita diuiſimus, vt eius partes aſſumptiuam & abſolutā faceremus. Ab abſoluta itaq; parte ſumemus ꝓ ſententia adminiculū. vt iure factū eſſe dicamus, quicquid a nobis factum ſit; & cætera, quæ poſterius in iuridiciali abſoluta applicabuntur.

LONGOLIVS.

Recitatione.) Nō eſt idē qd' expoſitio, recitatio: nec etiā ſimplex propoſitio, cū ita præcedere deberet. Sed recitationē intelligito, exemplorum ſubiectionem, aut rerum iudicatarum per legem & approbatarū enumerationē.

ASCENSIVS.

Cum duæ leges.) Proſequitur conſtitutionē legitimam a contrarijs legibus de qua quia & copioſe & diſerte cōmentus eſt Franciſcus: ne aut eadē, aut minus cōmendandam cogar dicere: duntaxat ordine ut colligam, hoc modo. Cum.i.qñ duæ leges diſcrepant inter ſe: quod olim potius quam nunc vſuuenit, quia negant in corpore iuris quicquam qd' repugnet reperiri, interdum tñ diſcrepantia videtur ſaltem in verbis, & tunc videndū eſt primum, nūquid aut nūqua.i.anne aliqua (ſunt qui legant nūque, qd' niſi diuiſis vocibus non ꝓcedit. Nā nonqua non nunquæ dicimus in nominatiuo ſingulari fe-

minini

minini generis, & nominatiuo & accusatiuo pluribus neutri) abrogatiuo. s. totius iuris: aut derogatio partis eius sit supple facta. Deinde videbitur verũ leges dissentiãt, ita vt altera iubeat, altera vetet: quæ penit⁹ sint ɔ̄trariæ, & eiuſdẽ fere vigoris, an ita. s. dissentiant, vt altera cogat. s. facere, altera permittat. s. facere & nõ facere. Enim pro quia defensio eius qui negabit se fecisse qđ cogeretur. s. per aliquã legem facere cũ altera lex permitteret se sup. facere, aut non facere. Enim pro quia, sanctio. i. firma constitutio & iussio adiecta pœna in transgressorem, aut nõ facientem valet plus permissione. i. quã lex, quæ solum permittit. Itẽ illa defensio est tenuis: cũ ostenditur id factum esse quod ea lex sanciat. i. cõstituat & iubeat cui legi. s. sanciendi: sit abrogatum. s. ex toto, vel derogatum. s. pro parte. & ostenditur id esse neglectum: quod sit sancitum lege posteriori. s. abrogante, aut derogãte respectu prioris. cum. i. postq̃ hæc erunt cõsiderata: nos vtemur statim expositione nostræ legi: & recitatione, ac collaudatione eius. Deinde nos enodabimus. i. explicabimus voluntatẽ legis cõtrariæ & trahemus eã ad cõmodum nostræ causæ. Deinde sumemus rõnẽ iuris. s. dicendi: a iuridiciali. s. constitutione absoluta. Et quæremus partem iuris vtrum pars iuris faciat cum ea. s. iuridiciali absoluta: de qua parte (inquit Cicero) nos differemus postea: aut vt alij legunt posterius. i. paulopost.

DE AMBIGVO.

SI ambiguũ est scriptum, ut puta, quod in duas, aut plures sententias trahi possit, hoc modo tractandum est. Primum sit ne ambiguum, quærendum est. Deinde quomodo scriptum est, & si id quod aduersarij interpretantur, scriptor fieri uoluisset, ostẽdendum est. Deinde id quot nos interpretemur, & fieri posse, & honeste, & recte, & lege, et more, & natura, bono & æquo fieri posse.

Quod aduersarij interpretantur, e contrario. Nec esse ambigue scriptum, intelligatur utra sententia uera sit. Sũt qui arbitrantur ad hanc causam tractandum, uehementer pertinere cognitionem amphibologiarum eam, quæ a dialecticis profertur. Nos uero arbitramur, non modo nullo adiumento esse, sed potius maximo impedimento. Omnes enim illi amphibologias aucupantur, etiam eas quæ parte ex altera sententiam nullam possunt interpretari. Itaq; & alieni sermonis molesti interpellatores, & scripti tũ odiosi, tum obscuri interpretes sunt, & dum caute & expedite loqui uolunt, infantissimi reperiuntur. Item dum metuunt in dicendo ne quid ambiguum dicant, nomen suum pronuntiare non possunt. Verum horum pueriles opiniones, rectissimis rationibus cum uoles, refellemus. In præsentia hæc interim dicere non alienum fuit, ut huius infantiæ garrulam disciplinam contemneremus.

CAPIDVRVS.

SI ambiguum esse scriptum putabit, quod in duas aut plures sententias trahi possit, hoc modo.) Vt si fieri poterit, demonstrandum est non esse ambigue scriptũ, propterea quod omnes in cõsuetudine sermonis, sic vti soleant eo verbo vno pluribusue, in ea sententia, in qua is qui dicet accipiendum esse demonstrabit. Deinde quo modo scriptum est, etsi id quod aduersarij. Vt pro Cecinna Cicero, cum sententiam contra scriptum defendit. Non ne si verbum, inquit, sequi volum⁹, hoc intelligamus necesse est, eũ detrudi, cui manus afferantur? necesse est inquã, si ad verbum rem volumus attingere, neminem statu detrusum, qui non ad hibita vi, manu demot⁹, & act⁹ præceps intelligatur deiect⁹ vero qui potest esse quisquam, nisi in inferiorem locum de superiore motus? potest pulsus, fugat⁹ eiectus denique. Illud vero nullo modo potest, deiectus esse q̄squam, non modo qui tactus nõ sit, sed ne æquo quidem & plano loco. Id quoque superiore Ciceronis exemplo in legitimæ constitutionis diuisione esse manifestum potest. Nam cum Tullius hæres meus, inquit, Terentiæ vxori. Vxori meæ triginta pondo uasorum argenteorum dato, quæ volet. Hic enim poterit mulier dicere. nihil attinuisse ascribi quæ volet, si hæredis voluntati permitteret. Eo enim adscripto, nihil inesse dubitationis, quin hæres, quæ ipse vellet daret. Amẽtiam igitur fuisse, cum hæredi vellet cauere id adscribere, quo non abscripto, nihil omnibus hæredi caueretur. quare ex isto verbo sententia scriptoris maxime perspicitur. Necesse ambigue scriptum, cum intelligatur vtra sententia vera sit.) Adiicietur, illud ambiguum videri debere, cuius sententia an vera sit dubitatur. hoc autem, quando sententia vera esse deprehendatur, non esse ambiguum. Postremo in secũdo de Inuentione ipse inquit, ex deliberationis partibus, quid vtilius, & quid honestius, & illi ascribendum, & his ad comprobandum sit, demonstrandum: & ex his si quid amplificationis dabitur, communibus vtrunque locis vti oportebit. Sunt qui arbitrantur ad hanc causam tractandam vehementer pertinere cognitionem amphibologiarum, tam quæ a dialecticis profertur.) Sex modis dubium nasci posse sermonem, in primo ἐλέγχων docet Aristote. Cum pluribus rebus eadem appellatio est, quod Græci ὁμώνυμα dicunt: in latinum aũt transferentes, aliqui æquiuocum noiare non timuerunt, cum id qđ ab ipso proprio noie amphibologia nũcupatur, a nostris ambiguũ incidit. Per cõpositionẽ, per diuisionẽ, per accẽtũ per figurã dictionis. Ambiguum igitur in nominibus est, vt Taurus. vtrũ. n. brutum significes animal, an viri nomẽ proprium, an montẽ, an sidus, an radicẽ, incertũ est. Simile huic est Gallus: quo vtrũ gentẽ, an auis nomen, an corporis fortunã, aut fluuium voces, dubiũ videri pōt. & in nominibus pprijs tm̄, vt Aiax Telamonius ne an Oilei filius: Et Eurymedon, Agamemnonis ne an Nestoris auriga: Eurybates, præco ne. Vlysis an Agamemnonis intelligatur. Verba quoque quædam diuersos intellectus habent, vt cerno, vtrũ video an certo significet. In verborum diuersorum diuersis temporibus: vt potes, an a puteo secunda præsentis indicatiui persona sit, vel subiunctiui modi, a puto deflexa, potest dubitari: nisi quod alterum primã producit, alterum eãdem corripit. In nominum quoque casibus eadem solet esse differentia. Velut Cato, an vltimam habeat cõmunẽ, hoc est, sit nomen viri proprium, an eandem producat, vt sit datiuus vel ablatiuus. Et similiter desinẽtibus casibus, diuersis tamen: vt si dicas, flentes illos vidimus. Eadem rursus differentia inter nomina & verba quoque plerunq; est: vt lege, sit ne imperatiui modi a lego inflexu, an ab eo qđ est lex, casus ablatiuus, quãtitate discernitur. Sunt quæ sola significatione discernantur: vt armis. datiuus eruni ne sit, vel ablatiuus ab eo qđ est, armus armi, an ab eo quod arma dicimus, discerni non poterit, nisi ab eo qđ sequitur aut antecedit. Est vbi aliquid, vtra magis duarum appellatiõnũ vocetur, incertũ est, velut apud iurisconsultos, quæ pro Murena Cicero ipse posuit, inquiens: Iam illud mihi quidẽ mirũ videri solet, vt hoies ingeniosos, per tot annos etiam nũc statuere non potuisse, vtrum diem tertium an perendinum iudicem an arbitrum, rem an litem dici oporteret. Nascitur ab integritate & composito verbo aliquando dubium: vt si dicas, ingenua hodie in foro ea cecidit mulier. Nam ab eo quod est ingenuus ingenua, & ab eo quod est genu adiecta præpositione in, intelligi poterit. & apud Græcos αὐλητρὶς si sit vnum verbum, tibicinam: sin duo, αὐλὴ aulam, & τρὶς ter significat. Quæri igitur, pōt, si dicatur αὐλητρὶς concidisse, vtrum debeat publicari aula quæ ter ceciderit. an tibicina debeat publicari. hæc & similia sunt quæ sub eadẽ appellatione esse videntur. Quæ aũt proprio noie amphibologia nominat in eisdẽ casibus fieri solet, vt, Dico te Aeacida Romanos vincere posse. & Audiui Lachetem percussisse Demeam. & illud, quidã testamento iussit poni statuã aureã hastã tenẽtem. Quæri pōt, an statua hastã tenẽs aurea esse debeat, an hasta esse aurea in statua. & in pro noie possessiuo tertiæ psonæ sui, cum a tertia in tertiam fieri personã retrãsitio videtur, in dubium venit possessio, ad quẽ potius eoꝝ pertineat: vt, rogat Cicero Varronẽ, vt suum erudiat filium: & obsecrat Pompeus Cæsarem, ne suo noceat filio. Ambiguum. n. est, cuius filio, Cesaris ne an Pompeij, & quæ Quintilia. annotauit, Hæres meus dare illi damnatus esto omnia sua. in qđ genus incidit Cice. in Bruto, loquens de C. Fannio. Is soceri instituto, quẽ quia coogtatus in augurum collegium nõ erat, nõ admodũ

diligat, præsertim cum ille quidẽ Scæuolam sibi minorem natu generum prætulisset. nam sibi, vt ipse inquit Quintilia. ad socerum referri, & ad Fannium põt, At si dixisset, cum ille quidem quintum Scæuolam illi, vel ei, vel ipsi: de Fannio vtique locutus intelligeretur. Solet illud esse ambiguum, cũ possessio, quæ pluribus accommodari põt, absolute proferetur: quale illud. Perdet Crœsus Halyn transgressus maxima regna. In ablatiuo etiã naturalis quædam inuenitur amphibologia: vt, Cœlo decurrit aperto. vtrum per apertum cœlum, an cum apertum esset. Per compositionem vero, & diuisionem: velut si dicas, Aristo. inquit, quenquam sedentem ambulare & scribentem non scribere. nam si ea simul posita intelligas, id fieri impoẽ: sin aũt per se, id posse fieri manifestum est. nam & is qui sedet, potest ambulare si velit: & qui scribit, non scribere. Et illud, quinquaginta virorum centum occidit diuus Achilles, dubium enim est, an ex quinquaginta viris dicatur centum Achilles, occidisse, qđ factu impoẽ esse quisque videt: an ex centum viris quinquaginta occidisse, quod verum esse potuit. Respiratione igitur suspendenda est omnis oratio, quoties per compositionẽ diuisionemve dubia intercidit oratio, sicut & illo Vergilianö, de Troilo.

Fertur equis, curruꝗ; hæret resupinus inani,
Lora tenens tantum: huic ceruixꝗ; comæꝗ; trahuntur,
Per terram.

hic enim vtrum quod teneat tantum lora, an quãuis teneat ceruix & comæ tamen trahantur per terram, quæri potest. Accentuum amphibologia a Dialecticis, vt Aristo. inquit, explosa est. vt si dicas, falso hic se verba dedisse autumat: videri ambiguum potest, vtrum falso homini dedisse verba, an autumet falso. itaque accentu distingui poterit. nam si sit nomen, acuetur in prima: sin aduerbium, in vltimo circumflectetur. Per figuram dictionis dubitatio oriri poterit, velut immutato genere. vt, Præneste sub ipsa Straui: Scelus est quem hic laudat. nam & sub ipsa videtur ad aliud aliquid quam ad Præneste, quod generis est neutri referendum. Licet Seruius ex Prænestis fœminino etiam genere dici crediderit. & quem referre aliud quã scelus videtur, cum genere discrepent. Idem de cæteris mutationibus intelligendum, quæ aut numerorum, aut temporum, vel quibuscunque alijs varietatibus lectionem reddant ambiguam, quam ambiguo colligi sermone diximus. Cognitionem amphibologiarum.) Idem enim est amphibologia, quod ambiguus sermo, idest q vtroꝗ; versus vel multis modis accipi potest. Ea quæ a dialecticis profertur.) De quibus quantũ Aristoteles tractauit, diximus. A dialecticis.) Dialecticen in latinũ vertentes, artem differendi nominauerunt. Sed maximo potius impedimento,) Quod nullus in scripto vllo eis vtatur: dialectici autem eas ideo ponant, quod eos cum quibus disputemus, plerunque inuolutæ orationes, quas nobis arguendi causa confiximus, fallant. Amphibologias aucupantur.) Sermones conquirunt dedita opera ambiguos. Translatio ab ijs, qui in insidijs auiculas captant: ab auibus & capio, fictum verbum.

Eas etiam quæ parte.) Eas, inquit, amphibologias sibi aliquando confinxerant, quæ parte altera significent, altera quicquam significare non queant: hoc est, vt verus aliquis sensus elici non possit velut, nil enim prohibet eodẽ vti nos exemplo, illud quo vsi supra sumus, quinquaginta virorum centum Achilles occidit. Alieni sarmonis.) Cum amphibologias inuenerint, eas in aliena scripta afferunt, vt eo modo velint interpretari. Molesti interpellatores.) Idest, interruptores. Interpello, ab interpolo distat: quod interpellare sit, interrumpere, & sese ingerere vbi non opus sit. vt apud Plautum in Amphitryone, Ne interpella. Interpollare est interponere, ad nouam formam auertere fingere. Marcus Tullius in Verrem actione secunda: Aliquid demendo, mutando interpolando. Et est tractum ab arte fullonica, quæ poliendo diligenter vetera quæꝗ;, quasi in nouã speciem mutat. Proinde dubium videri potest, interpellatores ne, an interpolatores legendum sit. Et scripti cuiuscũꝗ;.) siue legis, siua testamenti, siue cuiuinis alterius rei. Tum obscuri interpretes.) quod quæ longissime ueniunt, ad scriptum poscãt.

Tum odiosi.) quod quæ necessaria non sunt, conquirant. Et dum caute.) vt singula pensitare videantur. Ex expedite.) vt quicquam inuolutum. Infantissimi reperiuntur.) Qui nullo modo loqui scire videantur. quod sæpissime illis accidit, qui in singulis volunt verbis inmorari. Nomen suum pronunciare non possunt.) Quod cum aliqua de causa positum videri potest, aliter tamen inter loquendum accipi posse videatur. quale apud Martialem illud:

Sotæ filia Clinici Labulla,
Deserto sequeris Clitum marito,
Et donas & amas, ἔχεις ἀσωτεῖς. & rursum illud,
Digna tuo cur sis, indignaꝗ; nomine dicam:
Frigida es & nigra es: non es, & es Chione.

Aut certe nomen suum pronunciare non possunt, quando & alij eo fuere non appellati. & ne dubium sit an præter sequendã alium dicant, cum ambiguum sit nomen, vt supra diximus, qđ multis simili appellatione imponitur: vt Cato Censorius, Cato Porcius, Cato Vectius, & Cornelius Cato: malunt silere, quam nomen suum pronunciate. Hoc interdicere.) Vt dum de ambiguo disputamus, non fuit alienum inserere. Huius infantiæ.) elocutionis inscitiæ: quod qui de his minutissimis disputant, fari pene nesciant. Garrulam disciplinam.) Sermonem inanem: quæ dum omnia dicere videri vult nihil dicit. Sane γαρύω Græci dicunt: vt Pindarus in primo Olympion hymno, εἰδ' ἄεθλα γαρύεν ἔλδεαι φίλον ἦτορ. Ab hoc, verso y, in v, Latini garrulum deduxerunt.

LONGOLIVS.

SVnt qui arbitrantur.) Confutat quorũdam opinionem, qui ambiguitatem verborum ediscendam præcipiebant, sed eam quæ a dialecticis profertur, hoc est, superstitiose curiosis, & cauillatoribus, secus autem iudicandum de proprietate & differentia vocum, quæ a grammaticis docetur.

ASCENSIVS.

SI ambiguum.) Prosequitur tertium membrum constitutionis legitimæ quod ambiguum vocat dicens. Si scriptũ siue publicum siue priuatum dummodo autenticum sit: de quo controuersia agitur: putabitur esse ambiguum: vtpote quod possit trahi in duas, aut in plures sentẽtias: ipsum sup. est tractandum. i. in litigando exercendum hoc modo. Quærẽdũ. i. inquirendum est primũ: ne pro an sit ambiguũ. i. dubium & incertum: deinde quærendum est qñ. i. quo tempore scriptum est (Sunt qui legant quomodo scriptum est: sed minus procedit: quia si ambiguum, est certum est ꝙ ambigue scriptum est: verũ sensus est: ꝙ inquirere oporteat, quo tempore scriptum est: q̃a sæpe ex tempore cognoscitur animus seu voluntas scribentis: vt si quo tempore iratus fuerit in filium scripserit. Vxor filio meo perdito dato quæ volet. certum erit ꝙ quæ vxor volet, nõ quæ filius intelligetur. Sin vxori iratus sit testans sic. Filius matri licet male de me merito dato quæ volet: intelligetur de voluntate filij: & ita in consimilibus.) Est, ostendẽdum est si scriptor voluisset fieri, idest vtrum verisimile sit eum voluisse fieri, idest quod aduersarij interpretantur. s. eũ voluisse. Deinde ostendendum est: id quod nos interpretamur: &. i. simul potuisse fieri: &. i. simul potuisse fieri: honeste. i. salua honestate: recte. i. salua iustitia: more. i. iuxta consuetudinem laudabilem, lege. i. secũdum legem scriptam: natura. i. secundum legem naturalem bono & æquo. i. ex humana æquitate. Econtrario hoc est ostendendum est id quod aduersarij interpretantur. s. de scripto ambiguo non fieri posse, aut non honeste, nec recte, nec more lege, natura, bono & æquo. Nec. i. & non, & ostendetur non esse ambigue scriptum cum intelligatur vtra. i. quæ duarum sit vera. Sunt scilicet nonnulli qui arbitrantur eam cognitionem amphibologiarum quæ profertur a dialecticis (vt in libris elenchorũ) pertinere vehementer ad hanc causam tractandam. s. ex ambiguo ortam: nos autem arbitramur eam cognitionem non modo non esse adiumento, sed potius maximo detrimento. Cãm paradoxi affert. Enim pro quia omnes illi dialectici aucupantur. i. captant: & iactantur eam eas amphibologias: quæ nullam sententiã possunt interpretari. i. interpretando assignare ex altera parte. hoc est dialectici cauillosi etiam minime dubia & simpliciter dicta cauillantur, & confusi suis griphis & argumentationibus insolubilibus, aut cõmunibus, aut allioqui captiosis: omnibus præter rem obstrepunt. Vnde addit. Itaque dialectici sunt: &. i. simul, molesti interpellatores sermonis alieni quia neminem sinunt perorare: sed obstrepunt ad quolibet etiã bene dictum, & sunt interpretes, idest expositores scripti suis tum, idest pariter odiosi, idest molesti, & digni, qui odio habeantur: cum sic scribant: vt intelligi nolint: tum, idest pariter obscuri, & dum volunt loqui caute & expedite, tunc sup. reperiuntur infantissimi. i. mutissimi hoc est minime, qđ ad rẽ faciat dicentes.

centes. Infans enim a non fando dicitur. Itaque dum dialectici metuunt ne dicant quid.i.aliquid ambiguum, non possunt pronunciare nomen suum: quia verentur ambigue loqui, aut capi ab instructo similibus griphis. Quocirca noter futuro oratori argutiis dialecticis nimis imbutum esse, multo tamen magis nostro tempore. quo pene ad suppositiones & terminos ars ipsa de se optima redacta est. Verum inquit Cicero: nos refellemus, idest improbabimus pueriles opiniones horum. s. qui dialecticam necessariam putant ad oratoriam: rationibus rectissimis: cum.i.quando voles o Herenni: sed sup. nos fuit alienum.i.im-pertinens ad institutum nostrum: impresentiarum. i. hoc loco & tempore, interdicere.i.inter cætera dicere: hoc quasi transeuntes potius quam sic interdicere. s. tibi: hoc. s. errore: vt contemnemus disciplinam garrulam.i. verbosam, si verba, attenderimus huius infamiæ.i.mutitatis, & carentiæ loquelæ si ad res, aut rerum pondera respexerimus: cum tales sibi leges dialectici effinxerint, vt ne nomen quidem suum sine formidine reprehensionis audeant pronunciare.

DE DEFINITIONE.

Cum definitione utemur, primum afferemus breuem uocabuli definitionem, hoc modo. Maiestatē is minuit qui ea tollit ex quibus rebus ciuitatis amplitudo constat, quæ sunt ea quæ capiunt suffragia populi & magistratus consilium. Nempe igitur tu & populum suffragio, & magistratum consilio priuasti, cum pontes disturbasti. Item ex contrario. Maiestatem is minuit, qui amplitudinē ciuitatis detrimento afficit. sed prohibui detrimentum. Aerarium enim conseruaui, libidini malorum restiti, maiestatem omnem interire non passus sum. Primum igitur uocabuli sententia breuiter & ad utilitatem causæ accommodate describetur, Deinde factum nostrum cum uerbi descriptione coniungetur. Deinde contrariæ descriptionis ratio refelletur, si aut falsa erit, aut inutilis aut turpis, aut iniuriosa.

Id quoque ex iuris partibus sumetur de iuridiciali absoluta, de qua iam loquemur.

CAPIDURUS.

CUM definitione vtemur.) Definitionū genera in Topicis Ciceronis abunde exposuimus. Primum afferemus breuem vocabuli definitionem.) Primus, inquit ipse in secundo de Inuentione vbi definitiuam tractat cōstitutionem, accusatoris locus eius nominis, cuius de vi quæritur. breuis & aperta ex opinione hominum definitio, ho mo do. Maiestatem minuere est, de dignitate aut amplitudine, aut potestate populi, aut eorum q-bus potestatem populus dedit, de rogare. hoc sit breuiter expositum, pluribus verbis est & rōnibus confirmandum, & ita esse vt descripseris ostendendum postea ad id quod definieris, factum eius qui accusabitur adiūgere oportebit, & ex eo quod ostenderis esse, verbi causa, maiestatem minuisse & hunc totum locum communi loco confirmare, per quem ipsius facti atrocitas, aut indignitas, aut omnino culpa cum indignatione augeatur. Post erit infirmanda aduersariorum descriptio. ea autem infirmabitur si falsa demonstrabitur. hoc ex opinione hominum sumetur, cum quemadmodum & quibus in rebus homines in consuetudine scribēdi, aut sermocinandi eo verbo vti soleant, considerabitur. Item infirmabitur, si turpis, aut si inutilis esse ostendetur eius descriptionis approbatio, & quæ incommoda consecutura sint, eo concesso ostendetur. id autem ex honestatis & ex vtilitatis partibus sumetur, de quibus in deliberationis præceptis exponemus. Et si cum definitione nostra aduersariorum definitionem conferemus, & nostram veram, honestam: vtilem esse demonstrabimus, illorum contra. Inde post paulum subiungit. Locus autem communis in eius malitiam, qui non modo rerum, verum etiam verborum potestatem sibi arrogare conetur, vt & faciat quod velit, & id quod fecerit, quo velit nomine appellet.

Qui ea tollit.) Tollit, aufert. Hæc sunt ea quæ capiunt suffragia.) Ordo est, & sensus, Quæ: subaudiendum ex quibus ciuitatis constat amplitudo: sunt ea suffragia.i.fauores, quæ populi capiunt, cum legi promulgandæ assentiuntur, aut nō assentiuntur, vel cum ad dignitatem quem velint prouehunt. Et cōsilium.) magistratus, subaudiendum est, id quo ciuitatis constat amplitudo. Igitur tu & populum suffragio.) Exemplum, qd' in primo libro de L. Apuleio Saturnino posuit tractat. Populum suffragio.) quod cum populum nolis quas velit ipse leges approbare, suo priues suffragio. Et magistratum consilio priuasti.) Qui quam L. Saturninus suo consilio legem laturus erat in magistratu constitutus, quippe qui tribunus plebis erat promulgare non sciuisti, cum pontes deieceris, suo igitur eum consilio priuasti. vt si ita texas argumentationem. Quicunque ciuitatis amplitudinem, quæ ex populi suffragio magistratusq; cōsilio constat, aufert, is maiestatem minuit. At qui tu populum suffragio quippe quod quas volebat leges comprobare non permisisti, & magistratum consilio quod scripserat ne ederet, prohibuisti, maiestatem igitur minuisti. Item e contrario.) Idest, ab ipso defensore contradicentur. In secundo de Inuentione, defensoris, inquit, primus est locus. Itē nominis breuis & apta ex opinione hominum descriptio, hoc modo: Maiestatem minuere est, aliquid de prima cū potestatem non habeas administrare, postea sui facti ab illa definitione separatio. Deinde locus communis per quem facti vtilitas & honestas adaugetur: deinde sequitur, aduersariorū definitionis reprehensio. Locus autem erit defensoris, per quē indignabitur, accusatorem sui periculi causa non res solum cōuertere, verum etiam verba cōmutare conari. Qui amplitudinem ciuitatis detrimento afficit.) qui ciuitatis splendorem aliqua ex parte minuit. Differt autem, vt Pædianos inquit, ab intertrimento detrimentum: qd detrimentum vel vnius partis dici potest, dantis, intertrimentum vero, ad vtriusque partis spectat, dantis & accipientis. Cicero in Verrem, Prætores, nisi decreuerit, de hac re minus laborant, sine vllo intertrimento, Varro autem, Detrimentum, inquit, a detritu, quod ea quæ detrita, minoris sint pretii. ab eadem mente intertrimētum, ab eo quod duo, quæ inter se sint & diminuta, damnom, a demptione, cum minus re factum est, quā quanti constat. Ego non affeci. Ordo est, Ego non affeci detrimento, sed prohibui, subaudiendum, detrimētum fieri. Aerarium enim conseruaui.) Hoc supra in primo lib. expositum est. Vocabuli sententia.) Quid sit maiestas. Deinde factum nostrum.) Quod nos fecerimus. Cum verbi descriptione.) Interpretatione. Cōtrariæ.) Quæ ab aduersariis illata sit. Si aut falsa erit.) Qd aliter vulgo accipiatur, &c. Aut inutilis) Quod ea expō, nulla in parte vtilitatem præstet. Aut turpis.) Quæ turpitudinē ciuitati afferat. Aut iniuriosa.) Qd si ita accipias, de ea multi cōqueri possint.

LONGOLIUS.

ITem ex contrario.) Quam vocant ἀντιδικτικὴν definitionem, qua non tantum crimen negamus, verum etiam commodum aliquod afferimus.

ASCENSIUS.

CUm definitione &c.) Perscribit locum a definitione & docet quomodo eo vtendum sit. Dicens. Cum. i quando: nos vtemur definitione, nos afferemus primum breuē definitionem.i. descriptionem vocabuli hoc modo. s. definientes quid sit maiestatem minuere. Is minuit maiestatem. s. magistratus aut principatus Romani qui tollit.i.aufert ea.i. eas res: ex quibus rebus amplitudo.i.maiestas & ampla dignitas, ciuitatis.i.Romanæ. (Nam de ea loquitur. Bene tamen non exprimit, vt ad quamlibet possit applicari) constat.i.constituitur. Hæc. s. quibus amplitudo ciuitatis constat: sunt ea quæ capiunt .i.complectuntur suffragia.i. libera vota & liberas (vt dicunt) voces ad creandos nouos magistratus populi. s. Romani, & consilium magistratus. s. iam creati. Nempe igitur tu o Cepio priuasti, &.i.simul populum suffragio, quia Saturninum tribunū plebis creauerat, cuius maiestatem læsisti, & authoritatem minuisti & magistratum: videlicet Saturninum tribunum plebis Consilio. s. suo, quo semissibus & trientibus frumentum populo diuidere decreuerat, priuasti dico tunc cum, idest quando disturbasti pontes: idest scalas & gradus quibus ascendere parabat in suggestum ad promulgandam legem. Item ex contrario vel e contrario defensor Cepionis, aut Cepio ipse vtetur) defi-

nitione.sic.Is minuit maiestatem,qui afficit detrimento .i.damno & incommodo amplitudinem ciuitatis:ego non affeci,vide licet amplitudinem ciuitatis detrimento,sed prohibui detrimē ta,quia ærarium quod tantam largitionem pati non poterat conseruari,& restiti libidini.i.inordinatæ,& perniciosæ voluntati malorum non dicit tribuni plebis:quasi id non tentauerit vt magistratus:sed vt perniciosus ciuis:& non sum passus omnem maiestatem interire,quæ interisset si pecuniæ publicæ quæ nerui sunt belli & custodiæ vrbium exaustæ fuissent. Igitur quod intelligendum reliquit)non minui maiestatem.Et est locus a de
finitione

finitione qui concludit tam negatiue quam affirmatiue, vt homo non est animal rationale,ergo non est homo,& hoc est animal rationale:ergo est homo &c. Igitur vt bene vtamur definitione:sententia.i.interpretatio vocabuli:describetur primum breuiter,& accommodata,vel accommodate ad vtilitatem causæ.s.nostræ describendum. Deinde ratio descriptionis contrariæ refelletur.i.reprobatur:si erit aut falsa,vt inutilis,aut turpis aut iniuriosa. Id quoque.i.etiam,id.s.docere aut nosse qualis sit descriptio sumetur ex partibus iuris de iuridiciali absoluta, de quæ loquemur iam,idest statim.

DE TRANSLATIONE.

QVæritur in translationibus primum:num aliquis eius rei actionem, petitionem, aut executionem habeat,quem non oporteat,num alio modo,tempore,loco, num alia lege,num alio quærente,aut agente. Hæc legibus & moribus,æquo & bono reperientur, de quibus dicetur in iuridiciali absoluta.

CAPIDVRVS.

QVæritor in translationibus primum.)In secundo de Inuentione: translatiuam cōstitutionem tractans:In oī autem inquit,causa: ab vtroque quæri oportebit, a quo,& per quos,& quomodo, & quo tempore,aut agi, aut iudicari aut quid statui de ea re cōueniat. Id ex partibus iuris, de quibus post dicendum est,sumi oportebit,& ratiocinari quid ī similibus rebus fieri soleat. Et videtur, vtrum malitia quidem aliud agator,aliud simuletur,an stultitia,an necessitudine, qd' alio modo agi non possit,an occasione agendi, sic sit iudicium aut actio constituta. Locus aūt communis cōtra eum qui trāslationem inducet fugere iudicium ac pœnam,quia causæ diffidat a translatione autem omniunt fore perturbationem,si non ita res agantur &)in iudicium veniant,quo pacto oporteat, hoc ē: si aut cum eo agatur qoi cum non oporteat,aut alia pœna,illo crimine,alio tempore atque hanc rationem ad perturbationē iudiciorum omnium pertinere. Nuoi aliquis eius rei.)De qua controuersia,hoc est,de ea ius dicere. Petitionem.) Vt præmium dari,aut pœnam inferri alicui poscat. Aut executionē habeat.)Vt exequi,idest transigere,quod in controuersia sit, pro altera parte possit.hoc est,vt sit aut patronus,aut aduocatus,aut procurator,aut cognitor:qui inter se ita differunt, vt Asconius Pædianus inquit,vt quicunque alterum in iudicio defendit,aut patronus dicatur,si orator est:aut aduocatus,si aut ius suggerit,aut præsentiam suam commodat amico,aut procurator,si negotium suscipit,aut cognitor , si præsentis causam nouit & sic tuetur vt suā,qui familiarissimus defensor sit.
Modo

Modo.)Nunquid non ea actione. Tempore.) Nunquid alio quā eo tempore, vel quod feriæ sint,vel simile aliquid. Num alia lege.)Nunquid ea lex, quā protulerit,contra se non faciat. Num alio quærente.)Nunquid eam causam alius quærere debuerit. Aut agente.)Nunquid eam agere aliū oportuerit,quorum si quid factum esse inuenietur,qui ita accusarit,cadet a causa. Hæc legibos & moribus, æquo & bono reperientur,de quibus dicetur.)Hæc inquit,omnia his rebus poterunt inueniri,male acta esse,quas in absoluta constitutione iuridiciali iam tractabimus.

LONGOLIVS.

NVm alio modo.)alibi negat modi esse pscriptionem, seu translationem, Sed hic modum p re accipiamus.

ASCENSIVS.

QVæritur &c.)Prosequitur quintam legitimæ constitutionis dicens. Quæritur. s.ab oratoribus(est.n.impsonale verbum)in translationibus.i.commutationibus.s.actionis aut iudicis,aut fori,aut testium, aut cootendentiū. Primum.i.primo loco,nū.i.an ne aliquis habeat actionem, petitionem , aut executionem eius rei q̄ nō oporteat.s.habere aor si legat quem,dic. Num aliquis quem rō oporteat habere, habeat actionem &c. Num sup.oporteat agere aut petere, aut exequi,alio modo,alio tpe,alio loco. Num.i.an ne alia lege. Nū .i.an ne alio quærente i.petēte.s.rem,aut agente.s.in psonam. Hæc.s.quæ quærēda & considerāda dixit reperiūtur legib' & moribus de bono & æqoo,de quibus dicetur in iuridiciali.s.cōstitutione absoluta de qua statim agetur,titulo videlicet.xv.

DE CAVSA RATIONALI.

IN causa rationali primum quæretur,ecquid in rebus maioribus,aut minoribus,aut similibus similiter scriptum aut iudicatum sit. Deinde utrum ea res similis sit ei rei,de qua agitur,an dissimilis. Deinde,utrum consulto de ea re scriptum non sit,quod uoluerit cauere, an quod satis cautum putarit propter cæterorum scriptorum similitudinem. De partibus legitimæ constitutionis satis dictum est, nunc ad iuridicialem reuertemur.

CAPIDVRVS.

IN causa rationali:)In secundo de Inuentione , rōcinationis exemplum tractans, Locos aūt communes , inquit , in hoc , genere argumentandi hos,& huiosmodi, quosdam esse arbitramur. primum eius scripti quod pferas , laudationem & confirmationem , rei de qua quæratur,cum eo de quo ꝯtat collationem eiusmodi, vt id de quo quæritur,rei de qua cōstet simile esse videatur:postea admirationem percontemptionem,qui fieri possit, vt qui hoc æquū esse concedat illud neget,quod aut æquius,aut eodem sit io genere deinde idcirco de hac re nihil esse scriptum,quod cum de illa esset scriptum,de hac is qui scribebat dubitaturum neminē arbitratus sit. Postea multis in legibus,multa præterita eē, quæ idcirco præterita nemo arbitretur,quod ex cæteris de quibus scriptum sit,intelligi possit. Deinde æquitas rei demonstranda est, vt in negotiali absoluta. Contra autem qui dicet , infirmare debebit,quod faciet, si demonstrabit illud quod conferatur,ab eo cui conferatur diuersum esse genere natura,vi,magnitudine , tempore , loco , persona , & quo in loco illud cuius causa affertur, opinione,si quo in numero illud quod per similitudinem affertur , conueniat , ostendatur , deinde quod res cum re differat,demonstrabitur , vt non idem de vtraque existimari oportere videatur. ac si ipse quoque poterit ratiocinationibus vti,iisdem ratiocinationibus , quibus ante prædi-
ctum

ctum est, vtetur. Si non poterit negabit oportere quicquam,nisi quod scriptum sit,considerare,multis de similibus rebus in vnāquamque rem tātum esse,singulas leges omnia posse inter se vel similia demonstrat locos cōmunes a ratiocinatione oportere coniectura ex eo quod scriptum sit,ad id quod nō sit scriptum peruenire,& neminē posse omnes res p scripturam amplecti,sed eum commodissime scribere, qui curet vt quædam ex quibusdam intelligantur. Contra ratiocinationem, hmōi cōiecturam diuinationem esse,& stulti scriptoris esse , non posse de omnibus rebus cauere quibus velit. Quæritur quid in reb' maioribus, aut minoribus,aut similibus scriptum aut iudicatū sit.)Quæretur subaudi, aut ab eo qui rōcinatione innitet , aut ab eo qui rōcinationem infirmabit: sed quo pacto suis vterque locis vtatur, ipso Cice. docēte iam oñdimus. Deinde vtrum ea res similis sit ei rei de qua agitur ,an dissimilis. Quod si is qui rōcinationi locum nullum dat, inspiciat si simile videat,num id aliqua lege sancitum: sin dissimile,an aliquo ex his quæ iam memorauimus, differre videatur, qoo validius id possit infirmare. Vtrum consulto.)Vtrum dedita opera prætermiserit. quod intelligi p se poterat: an quod cauere, hoc est prouidere de ea re factu idoneum non satis censuerit, & qui defendet ratiocinationem , & qui eam infirmabit, hoc ad suæ causæ commodom reuocabit.

Qood satis cautum putarit , propter cæterorum scripto-
rum

rum multitudinem, hoc qui ratiocinationem, inducet, affirmabit, vt dicat non opus fuisse de ea re quenquam scribere, quandoquidem cæterorum multitudo scribentium hoc dixisse, ob ea quæ scripsit, satis visa sit. Sane inter omnes status legitimos, præter translationem, quam statum non esse supra ostẽdimus, quædam cognatio est. Nam & in diffinitione quæ sit voluntas nominis quæritur, & in ratiocinatione quid sibi voluerit spectatur, & ex contrariis legibus duos esse scripti & voluntatis status apparet, Rursum & diffinitio quodammodo est ambiguũ, quæ amphibologia nominatur, cum in duas partes intellectus nominibus diducatur. Scriptum & voluntas habet in verbis vocis quæstionem quod idem in contrariis legibus quæritur. Ob hanc causam non defuerunt, qui omnia hæc scriptum & voluntatem esse dicerent, alii in scripto a voluntate amphibologiam esse. sed distincta sunt. aliud enim est obscurum ius, aliud ambiguum. Definitio igitur in natura ipsa nominis quæstionem habet generalem, & eorum quæ circa causam esse possunt, scriptum & voluntas de eo disputat verbo, quod non est in lege, at ratiocinatio, de eo quod nõ est. Amphibologiæ lis in diuersum trahitur legum contrariarũ ex diuerso pugna est. Hæc a doctissimis, neq; immerito, recepta differentia est, & apud plurimos & prudentissimos etiam durat.

LONGOLIVS.

IN causa rationali.) Causam rationalem Græci συλλογιστικὴν appellant, quo quidam Latini vertentes, collectionem & statum collectiuum interpretati sunt. Fit modis quinq;. A simili. Qui patrem pulsat, rapitur ad pœnam. quidam matrẽ pulsauit, reus fit facti. A consequenti. Adulteros deprehensos, liceat cæcare quidam deprehensus excæcatus est, postea per famulum ad adulteram reductus excæcatus famulus est minister adulterii: consequens enim est, vt eius oculi eruantur, cuius ministerio adulterium perpetratum est. A contrario. Desertor capite plectatur. desertor quidam fortiter fecit, petit præmium, & contradicitur. A maiori ad minus. Exulẽ intra fines deprehẽsum liceat occidere. quidam exulem deprehensum tantum vulnerauit, & petitur ad pœnam. A minori ad maius. Qui commilitonem in acie protexit, petat præmium. ipsum imperatorem quidam protexit, petit præmium, & contradicitur.

ASCENSIVS.

IN causa rationali. Tractat vltimam legitimæ constitutionis partem: dicens. Quæretur primum in causa rationali. i. vbi ratiocinatione contenditur quid sit scriptum aut iudicatum similiter, in rebus maioribus aut minoribus, aut similibus. Deinde sup. quæretur vtrum ea res similis sit ei rei de qua agitur, an dissimilis. Deinde. i. tertio loco, pro quo Valla docet dicendum tum: vtrum non sit scriptum de ea re id sup. qđ voluerit cauere. i. vetare aut caute decernere cõsulto. i. ex consilio & deliberatione præuia: quod. i. quia, aut eo q. s. legislator putarit satis cautum sup. esse de ea re, ꝓpter similitudinem cæterorum scriptorum. Et hoc dicto cõcludens hunc tractatum dicit. Satis dictũ est de partibus constitutionis legitimæ. reuertamur nũc ad iuridicialem. i. plenam determinationẽ de iuridiciali constitutione, q̃ tantum prælibauit, aut reuertamur ꝓ cõuertamur dixit: quod in re particula authore Valla frequens sit.

DE IVRIDICIALI ABSOLVTA.

ABsoluta iuridiciali constitutione utemur, cum ipsam rem quam nos fecisse confitemur, iure factã dicemus, sine ulla assumptione extrariæ defensionis. In ea queri cõuenit, iurene sit factum. De eo causa posita dicere poterimus, si ex quibus partibus ius cõstet, cognouerimus.

Constat igitur ex his partibus, natura, lege, consuetudine, iudicato, æquo & bono, pacto.

Natura ius, est, quod cognationis, aut pietatis causa obseruatur, quo iure parentes a liberis, et a parentibus liberi coluntur. Lege ius est id quod populi iussu sancitum est: quod genus, ut in ius eas cum uoceris.

Consuetudine ius est id quod sine lege æque ac si legitimum sit usitatum est: quod genus est id, quod argentario obtuleris expensum, a socio eius recte repetere possis.

Iudicatum est id de quo sententia lata est, aut decretum interpositum. Ea sæpe diuersa sunt, ut aliquid alij iudici, aut prætori, aut consuli, aut tribuno plebis placitum sit. & fit ut de eadem re sæpe alius aliud decreuerit, aut iudicarit. quod genus M. Drusus prætor urbanus, quod cum hærede mandati ageretur, iudicium reddiderit. Sextus Iulius non reddidit. Item, C. Cælius iudex absoluit iniuriarum eum qui Lucilium poetam in scena nominatim læserat, Pub. Mutius eum, qui L. Accium poetam nominauerat, condemnauit. Ergo quia possunt res simili de causa dissimiliter iudicatæ proferri, cum id usu uenerit, iudicem cum iudice, tempus cum tempore, numerum cum numero iudiciorum proferemus.

Ex æquo & bono ius constat, quod ad ueritatẽ, & utilitatem communem uidetur pertinere, quod genus, ut maior annis L X. & cui morbus causa est, cognitorem det. Ex eo nouum ius constitui conuenit ex tempore, & ex hominis dignitate.

Ex pacto ius est, si quid inter se pepigerunt, si quid inter

CAPIDVRVS.

ABsoluta iuridiciali constitutione vtemur.) Iuridicialis est vt ipse in II. de Inuentione inquit, in qua æqui & iniqui natura, & præmii aut pœnæ ratio quæritur. Hui⁹ partes sunt duæ, quarum alterã absolutam, assumptiuam alterã nominamus. Absoluta est, quæ ipsa in se recti & non recti quæstionem continet. Ea est huiusmodi. Cum Thebani Lacedæmonios bello superauissent, & fere mos esset Graiis, cum inter se bellum gessissent, vt hi qui vicissent, trophæum aliquod in finibus statuerent victoriæ in præsentia declarandæ causa, non vt in perpetuũ belli memoria maneret, æneũ statuerunt tropheũ accusantur apud Amphictyonas, idest, apud commune Græciæ concilium. intentio est, non oportuit. depulsio est, oportuit quæstio est, oportuerit ne? Ratio est: Eam enim ex bello gloriam virtute peperimus, vt eius æterna insignia posteris nostris relinquere uellemus. Infirmatio est, attamen æternum inimicitiarũ monumentum, Graios de Graiis statuere non oportet. Iudicatio est, cum summæ uirtutis cõ celebrandæ causa, Graiis simul æternum inimicitiarum monumentum statuerint, rectene an secus fecerint. Hanc ideo rationem subiecimus, ut hoc causæ genus ipsum de quo agitur cognosceretur. Nam si eam supposuissemus, qua fortasse vsi sunt, non enim iuste, neq; pie bellum gessistis: in rationem criminis delaberemur. de qua post loquemur. Inde post paulum subiungit,

git. Locos autem communes, et ex causa ipsa, si quid inerit indignantis aut conquestioni, & ex iuris vtilitate & natura multos & graues sumere licebit, & oportebit, si causæ dignitas videbitur postulare. Sine vlla assumptione:) Contrariæ defensionis vt extrinsecus nihil assumas quo tua causa probabilior fiat, vt si dicas, licuit Miloni Clodium occidere, quando & Clodius ei parauit insidias. Constat igitur ex his partibus natura.) Naturæ ius esse veteres, referente Cicerone, dixerunt, quod nobis non opinio, sed quædam naturæ vis afferat, vt religionem, pietatem, gratiam, vindicationem obseruantiam, veritatem. religionem eam quæ in metu & in cerimoniis deorum fuerit, appellarunt pietatem, quæ erga patriam, aut parentes, aut alios sanguine coniunctos, officium conseruare moneat: gratiam, quæ ĩ memoria & remuneratione officiorum & honoris & amicitiarum obseruantiam teneat. vindicationem, per quam vim & cõtumeliam defendendo, aut vlciscendo, propulsamus a nobis & a nostris qui nobi chari esse debent, & per quam peccata punimus. obseruantiam, per quam ætate, aut sapientia, aut honore, aut aliqua dignitate antecuntes veremur & colimus, veritatem, per quam damus operam, ne quid aliter quam cõfirmauerimus fiat, aut factum, aut futurum sit: Ac naturæ quidem iura minus ipsa quæruntur ad hanc controuersiam, quod neque in hoc ciuili iure versantur, & a vulgari in-

quos conuenit. Pacta sunt, quæ legibus obseruanda sunt, hoc modo, Rem ubi pagunt. oratione pagunt. In comitio, aut in foro ante meridiem causam conicito. Sunt item pacta quæ sine legibus obseruantur ex conuentu, quæ iuri prestare dicuntur, His igitur partibus iniuriam demonstrari. ius confirmari conuenit, idque in absoluta iuridiciali faciendum uidetur.

telligētia remotiora sunt. ad similitudinem vero aliqam, aot ad rem amplificādam sæpe sunt hæc inferenda. Lege.) Iura legitima legibus constant: leges sunt, quæ populi iussu sancitæ sunt: ex legibus igitur iura legitima cognoscere oportebit. Cō suetudine iudicato, æquo & bono, pacto. Natura ius est, qđ.) Consuetudinis autem ius esse putatur id quod voluntate oīom sine lege vetustas comprobarit, in ea aotem quædam sunt iura ipsa iam certa propter vetustatem, quo in genere multa sunt, & eorum multo maxima pars, vt inquit ipse quam prætores edicere consueuerunt. Quædam autem genera iuris iam certa consuetudine facta sunt, quod genus iudicatum, par, pactum. Iudicatum est, de quo iam ante sententiam alicuius, aut aliquorum constitutum est. Par, quod hic æquom & bonum Cicero vocat, est quod in omnes æquabile est, Pactū, est quod inter aliquos conuenit, quod iam ita iustum putatur, ut iure præstare dicatur. Initium ergo iuris, ab ipsa natura profluxisse manifestum est. Quædam autem ex vtilitatis ratione, aut perspicua nobis, aut obscura aliquando a natura quodammodo longius in consuetudinem venisse videtur. Post approbata quædam a consuetudine, aut a vero ipso vtilia visa, legibus firmata esse perhibentur. Constat igitur ius omne his tribus, natura deinde consuetudine, quæ naturam sequitur ducem, postremo lege, qoæ iam consuetudine aut vero firmatur: sed ipsam consuetudinem ita diuisit, vt eius partes, iudicatum, æquum & bonum & pactū esse dixerit. Cognationie aut pietatis causa obseruatur.) Cognationis, affinitatis, pietatis, quam ergā deum & parentes habemus. Aeque ac si legitimom sit.) Perinde ac si legibus sancitum sit, vsurpatum est. Quod genus est. In quo genere exemplum est.) Id quod argentario tuleris expensum. Quod dinumeratum argentario dederis. nam expendebant omnem veteres pecuniam potius quā dinumerabāt, vnde libera, assis, talentum, & militum stipendia, hoc est, stipes pōderandæ, vt Plinius inquit appellantur: & pensatores libripendes dicti. A socio ei⁹ recte repetere possis.) Hoc est, nihil obstat, quin quam expensam argentario pecuniam dederis, si is cui dinumeraueris eam pecuniam nominatur, aut quoquo modo absit, tibi reddi reposcas ab alio qui tum eius fuerit socius cum ea concredidisti pecuniam. Vt decretum.) Vt id de quo, cum in controuersia esset, iam lata sententia sit. Interpositum.) Quod insertum ad supplementum alicuius scripti est, de quo quæreretur, ne amplius in quæstionem veniat. Iodici aut prætori.) Veteres, vt tam Varro quam Asconius Pædianus dicit, omnem magistratum cui pareret exercitus, prætorem a præeundo appellauerunt. Vnde Lucilius, prætor est. ergo præire oportet. Vnde & prætorium, & præfectus prætorio. Aut consuli.) Consul nominat⁹ quod consuleret populom & senatum, cum quippiam transacturus esset: vnde Actius in Bruto, qui recte consuluerat. Aut tribuno plebis.) Quia & tribuni erant militum: Tribuni, qđ iura tribuerent plebi, idest, plebem defenderent. Nam cum ob truculētissimas olim inter patricios & plebeio seditiones plebs armata, maximo cum terrore nobilium in Auentinum, & vt aliis placet in Sacrum collem secessisset, inde prius abduci non potuit, quā ad fauorem sui tribuni plebis primi crearentur. Decreuerit.) Quod lite caruerit. Aut iudicauerit.) quod in cō trouersiam venerit. M Drusus prætor vrbanus cum in hæredē mandati ageretur, iodicium reddidit.) Reddidit in hæredem cō tra hæredem iudicium mandati parentis, aut alterius, cuius fuerat hæredes: hoc est, cum hærede sibi constituto quidam in testamento mandasset quid fieri vellet, & hæres facere recusaret: contra ipsum Drusus iudicauit, quod Sextus Iulius Cæsar consul in bello sociali designatus facere noluit. In scena vbi poemata publice recitabantur nominatim.) Nomine suo compellando, non prænomine aliquo eum honorando. Iudex cum iudice.) Vter eorum sit clarior. Tempus cum tempore.) Quod alio tempore licuisse poterit, alio nomine. Numerum cum nomero iudiciorum.) Vtri plura iudicia adiecta sint proferemus. Ad veritatem & vtilitatem communem.) Qood æqualiter apud omnes vere & vtiliter enunciari potest. Vt maior sexaginta annis, & cui morbos causa est, cognitorem det.) Sensus est, vt qui sexaginta annos iam excesserit, si aduersa valetudine correptus sit, in exitu iudicii familiarissimum aliquem, quem cognitorem dicimus, vt pauloante ostendimus, pro se dare possit, qui cautæ suæ præsit. Nouum genus cōstitui conuenit.) Si id ante ea cautum non sit. Ex tempore.) Sine temporis vlla mora: vel certe ex eo tempore, quo id fieri conuenit. Et ex hominis indignitate.) Vt hominis dignitatis ratio habeatur: Si quid inter se pepigerunt.) Pepigi non minus anomalū esse, quam memini, odi, & cœpi, quidam sicut Phocas, putauere grammatici quod pango, vt Diomedes inquit, pepigi & panxi præteritum mittat, paciscor autem, pactus sum. Quintilian⁹ igitur positionem huius verbi primam Pago fuisse putat, vnde secundum analogiam pepigi præteritum, qui ita reliquit: Memoria repeto coniunctos a me qui reprehenderīt, qui hoc verbo vsus essem pepigi: nam id quidem dixisse summos authores confitebantur, rationem tamen negabant permittere, quia prima positio paciscor, cum haberet naturam patiendi, faceret tē pore præterito pactus sum, nos præter authoritatem oratorū atq; historicorum, analogia quoq; dictum tuebamur. Nam cū legerimus in duodecim tabulis, Ni ita pagunt, inueniebamus, simile huic cadunt. Inde prima positio etiam si vetustate exoleerat, apparebat Paço, vt cado: vnde non erat dubium, nos pepigi sic dicere, vt cecidi. Si quid inter se pepigerīt.) Legimus & cum ablatiuo, vt si dicas, Pepigi hac re. Catullus:

Quo pepigere viri, pepigerunt ante parentes.

Et cum accusatiuo & ablatiuo, vt pepigi hanc rem decem nnnis. Plautus in Bacchidibus, Ducenti: Philippis rem pepigi. & paciscor, vt in eadem comœdia. pacisci cuoi illo paula pecunia potes Hemila, paciscere si potes, perge obsecro paciscere qd vis. Rem vbi pangont, oratione pangont.) Hoc est, vbi rem pactis firmat, oratione pangunt.) Hoc est, ubi rem pactis firmant, orationem quoq; inter se pactis roborant, ut, quoties dixeris aut scripseris, hoc vel illud faciam, modo iubeas, vel simile alius. In comitio, aut in foro ante meridiem causam conicito.) Et hoc pactum est. Comitium, vt Varro inquit, ab eo quod illic coibat populus, aut creandarum dignitatum, aut litium cā. Hinc Plautus in Curculione: Qui periurum conuenire vult hominem, mitto in comitium. Aut in foro.) Forum vt idem inquit, quo conferent suas controuersias, & quo quæ vendere vellent, ferrent, forum appellarunt. Nec nos præteri, Festum Pompeium lex modis accipi forum posse scripsisse. Causam conicito.) iudicato coniectura quid tenendum sit consequitur, ac in de iudicato, hoc modo somniorum coniectores nominamus, qui quid somnia portendant, coniectura consequentes diiudicāt. Sunt item pacta quæ sine legibus obseruantur, ex conuentu, quæ de iure præstare dicuntur.) Sensus est, sunt inita inter aliquos ex solo conuentu pacta, quæ licet nullis sint legibus obnoxia obseruantur tamen, & dicuntur iure ipso valere vt nunc loquimur. Ex conuentu.) Conuentus, inquit Festus Pompeius, quatuor modis intelligitur. Vno, cum quemlibet hominē ab aliquo conuentum esse dicimus. Altero, cum significat multitudo ex compluribus generibus hominum contracta in vnum locum. Tertio, cum a magistratibus iudicii causa populus congregatur. Quarto, cum aliquem in locum frequentia hominū supplicationis aut gratulationis causa colligitur. Sed hic. Ex conuentu, ex mentis verborumq; conuenientia quadam, & vt ita dicaoi, concordantia Præstare.) vt nonc vulgus loquitur, valere dicuntur. His igitur partibus iniuriam demonstrari.) Si contra ius naturæ, legis, aut consuetudinis fecerimus. Ius confirmari. Si ab his partibus, quas memorauimus non sit alienū. Deniq; in Rhetoricis de Inuentione: Locorum autem, inquit, communium, quoniam duo genera sunt, quorum alterum dubiæ rei, alterum certe continet amplificationem, quid ipsa causa det, & quid augeri per communem locum posit & oporteat, considerabitur. Nam certi, qui in omnes incidant, loci perscribi non possunt. In plerisq; fortasse, ab authoritate iurisconsultorum, & contra authoritatem dici oportebit. At tendendū autem & in hac: & in omnibus num quos locos communes p̄ter eos quos nos exposuimus: ipse res ostendat.

m

LONGOLIVS.

NAtura ius est.)Sciendum autem longe latius hoc naturæ ius patere, quam hic exemplis declarauit. quare ad eam rem cognoscendam inspiciantur iurisperitorum commentarii. Quod cum hærede mandati ageretur.) Cum hærede mandati agere, est actionem intendere in eius hæredē: cui mandaueras vt hoc vel illud perficeret, venderet, expediret quod quia ab eo factum non est eo discedente, in hæredes actionem producis. Cognitorem det.)Cognitorem dare est, substituere aliquem qui in iudicio vices tuas suppleat, quem alias procuratorem vocat, nempe quod causam tuam omnem cognitam habeat per tuam instructionem, non de causa, cognoscat, quod est iudicis tantum. Rem vbi pangunt.)Lex est ex Tab. xii hoc allata ex cuius forma pacta fiebant, hoc modo. Verbis pepigi cum aduocato meo, vt causam meam differret in comitio aut foro, & illic ante meridiem adesset. Assensit ille, nec adfuit. Ago cum illo de pactis, & hinc crescit status.

ASCENSIVS.

ABsoluta iuridiciali constitutione &c.)Incipit determinare de iuridiciali quæ duplex est absoluta & assumptiua, & prius de absoluta quam de assumptiua dicēs. Nos vtemur constitutione iuridiciali absoluta(vbi priusquam pergamus notabis grammatista, quando ex adiectiuo & substātiuo circunloquimur definitum aliquod quod vnico vocabulo cum desit exprimere nequimus tunc possumus illi addere alterum adiectiuum etiam perfectum, sine coniunctione media eo quod prius complexum pro substantiuo positum intelligitur: vt hoc loco: constitutio iuridicialis ponitur pro vna specie constitutionis vnico vocabulo nondum appellata, quocirca si per fictionem vocetur a tunc licite dicam a absolutum, velvtemur a absoluto, vnde hic recte dicitur vtemur constitutione iuridiciali absoluta nec decenter addatur & absoluta, vna enim res est)supple tunc quum, idest quando nos dicemus sine vlla assūptione diffinitionis externæ rem quam confitemur nos fecisse factum supple esse iure, idest iuste & saluo iure, & ideo quia nihil assumitur: non assumptiua, sed absoluta dicitur. Conuenit quæri, idest inuestigari in ea, scilicet constitutione iuridiciali absoluta, ne pro an factum sit iure. Nos autem poterimus dicere de eo, scilicet iure, aut an factum sit iure: causa posita, idest constituta, si cognouerimus ex quibus partibus ius constet. Igitur vt id cognoscamus. ius constat ex his partibus videlicet: natura: lege: consuetudine: iudicato: æquo: & bono: & supple pacto. Ius est natura. i. per naturam quod obseruatur causa cognationis aut pietatis quo iure parentes coluntur a liberis. Et tamen& diuina & humana lex id confirmat, diuina: honora patrē &c. humana liberi parentes alant: aut vincientur, & liberi. i. legitime nati coluntur quia aluntur fouentur, & ad honores promouētur a parentibus(id autem cautum negant: lege diuina: quia insitum est a natura, eo quod carnem suam nemo vnquam odio habuit, & ideo vt idem dicit apostolus. Si quis suorum & maxime domesticorum curam non habet: fidem negabit: & est infideli deterior. Propter hanc descriptionem iuris naturalis improbat Valla illam quæ in institutionibus Iustiniani posita est; ius naturale est quod natura omnia animalia docuit. Nō enim quod bruta per naturam faciunt id iure facere dicentur.)Ius ē lege. i. per legem. l. scriptam id quod est sancitum. i. confirmatū iussu populi quod genus. i. eiusmodi est: vt eas in ius cum voceris: lex enim vult vt pareas. Ius est consuetudine id quod est sine lege, scilicet lata & promulgata: æque vsitatum ac si sit legitimum, idest iuxta leges edictum obseruatum. Quod genus: id est cuius generis aut cuiusmodi est: aut quod genu iuris est vt sup. quod obtuleris, idest deposito aut alio pacto credideris, argentario. i. publico campsori appensum, idest ad pondus redactum, possit id repetere recte. i. iuridice, a socio eius quia æquale ius videtur in socios & quod vnus in eo negocio in quo socii sunt fecerit, alter quoq; fecisse censetur. Iudicatum &c.) Prosequitur alias partes iuridicialis absolutæ dicens. Iudicatum est id de quo sententia est lata, aut de quo decretum, scilicet senatus interpositum. i. quod senatus auctoritas approbauit. Ea. s. iudicata sunt sæpe diuersa, vt. s. secundum aliud sit placitum alii iudici. s. in foro iudiciali, aut prætori: aut consuli: aut tribuno plebis: qui omnes dum iudicant iudices sunt: sed specialiter is q soli iudicio, dando vacat iudex vocatur. Et fit, idest contingit vt alius decreuerit aut iudicauerit sæpe aliud de eadem re. Qd̄ genus, idest cuius generis exemplum est. Marcus Drusus prætor vrbanus: reddidit. i. tulit iudicium idest iudicauit quod ageretur cum hærede: mandati sup. actione. hoc est si quis sese hæredem gerat eius qui tenebatur mandati, eo q mandati executionem susceperat viuens iudicauit eum debere mandatū exequi, & nolentem actione mandati postulari. Sextus Iulius non reddidit. s. iudicium mandati. i. non iudicauit, q si testator ex mandato quid peragendum susceperat hæres ius teneatur, propterea mandati. Item Caius Cælius iudex absoluit iniuriarum . i. ab actione aut debito iniuriarum, eum qui læserat Lucilium poetam, nominatim. i. nominando eum proprio nomine i scena. s. in publico loco vbi fabulæ interdum diffamatoriæ, sed defunctorum agebantur. Publicus autem Mutius condemnauit . s. iniuriarum, eum qui nominauerat. s. in scena Lucium Acciū poetam. Ergo quia res possunt proferri iudicatæ dissimiliter de causa simili, cum id vsu uenerit. i. contingerit: tunc sup. proferemus. i. in mediom conferemus: iudicem cum iudice ostendendo si possumus: iudicem nostrum, aut prudentiorem, aut æquiorem, aut maioris fuisse authoritatis, item tempus cum tēpore, ostendentes videlicet posterius iudicium prius abrogasse aut olim vtile visum fuisse, quod postea inutile compertum sit & numerum iudiciorum. s. pro nobis facientium cum numero iudiciorum facientium pro aduersario ostendente plura p nobis q̄ pro illo facere. Ex æquo &c. Prosequitur continuo tractu reliqua quæ ad cognitionem iuridicialis absolutæ pertinente dicens. Ius constat ex bono & æquo. i. ex vtilitate communi & iudicio bonæ conscientiæ quod videtur pertinere ad veritatem& ad vtilitatem communem. Quod genus. i. cuius generis exemplum est. Vt maior. i. grandior & antiqoior annis sexaginta, & cui morbos est causa. s. quod in propria persona(vt dicunt)nō compareat, cum tamen lex sanciat, vt in ius eas cum voceris, det cognitorem. i. patronum talem qui totam causam & ius ei cognoscat & defendat. Conuenit ex eo. s. æquo & bono, aut eo genere iam adducto nouum genus. s. defensionis constitui ex tempore. s. importuno, & ex dignitate hominis hoc est: quia, bonum & æquum videtur, vt quis propter senium excusetur quo minus in propria persona compareat, etiam æquum videtur vt propter tempestatem importunam, aut horam indebitam excusetur, & si propter morbum etiam propter dignitatem, quia quod pie ægrotandi conceditur deberet honorifice dignitati exhiberi, vt si princeps de re leui a plebeio aliquo vocetur, cognitorem aut procuratorem det. Ex pacto. Prosequitur reliqua dicens. Ius est ex pacto, idest ex conuento & conditionibus contractu semel vtrisq; placitis & firmatis, si ipsi litigātes pepigerunt, quid, idest aliquid inter se, & si quid conuenit, idest sine controuersia & dissensione est inter æquos. Pacta sunt quæ sunt obseruanda legibus hoc modo, Vbi idest quo loco & tempore aliqui pangunt, idest paciscuntur, & communi cōsensu contrahunt rem, scilicet aliquam, ipsi pangunt, idest pactum aperiunt, oratione. s. pactum exprimente, tu signator(notari nunc dicitur)coniicio, idest introducas, aut potius simul cum pacto referas, causam. s. pacti in comitio aut in foro, idest loco publico, quo plures conueniunt, vt pacta constent, & ita rata habeantur, ante meridiem scilicet quo tempore causæ dicendæ erant. Sunt item pacta quæ obseruantur sine legibus, hoc est nō ideo quod leges id iubeant, sed ex conuentu, hoc est quia pangentibus aut paciscentibus ita placitum est, quæ dicitur præstare, idest meliora & firmiora esse, iure, quia ius sæpe fertur in inuitum, pactum non nisi involentem nihil autem iustius videtur quam vt id patiaris quod ipse in te constitueris, Concludens autem hanc partem dicit. Conuenit igitur iniuriam demonstrari & ius confirmari his partibus. s. antedictis, & id videtur seruandum sup. esse, in iuridiciali supple constitutione absoluta.

DE COMPARATIONE.

Cum ex comparatione quæretur, utrum satius fuerit agere id quod reus dicat se fecisse, an id quod accusator dicat oportuisse fieri, primum quæri conuenit, utrum fuerit utilius ex contentione, hoc est, utrum facilius uenustius, conducibilius. Deinde oportebit quæri, ipsumne oportuerit iudicare, utrum fuerit utilius, ea aliorum fuerit utilius statuendi potestas. Deinde interponetur ab accusatore suspicio ex constitutione coniecturali, quare putetur non ea ratione factum esse, quo melius deteriori anteponetur, sed dolo malo negocium gestum. Deinde quæretur. potueritne uitari, ne in eum locum ueniretur. Ab defensore cōtra refelletur argumentatio coniecturalis aliqua probabili causa, de qua ante dictum est. His locis ita tractatis, accusator utetur loco communi in eum qui inutile utili præposuerit, cum statuendi non habuerit potestatem. Defensor, cōtra eos qui æquum censeant rem perniciosam utili præponi, utetur loco communi per conquestionem: & simul queret ab accusatoribus & ab iudicibus ipsis, quid facturi essent si in eo loco fuißent, & tēpus, locum, rem, deliberationem suam ponet ante oculos.

CAPIDVRVS.

Cum ex comparatione quæritur.) Iurisdicialem constitutionem supra ita diuisimus vt eius partes, absolutam & assumptiuam quæstionem esse diceremus. quam nostri absolutam, Hermagoras κατάστασιν quam nostri assumptiuam, Græci κατατίθεσιν nominarunt. Absoluta est, cum iure factum ipsum defenditur. quapropter & iuris partes eē cognoscendas diximus. Assumptiua autem est, cum factum per se non probabile est, assumptis autem extrinsecus auxiliis id tuemur. Huius sunt partes quatuor comparatio, relatio criminis, remotio criminis, concessio criminis. Comparatio est, cum aliquid factum, quod per seipsum nō sit probandum, ex eo cuius id causa factum est, defenditur, ea est huiusmodi: Quidam imperator cum ab hostibus obsideretur, neque effugere vllo modo posset, pactus est cum hostibus vt arma & impedimenta relinqueret, milites educeret. itaque fecit, armis & impedimentis amissis, præter spem milites conseruauit. Accusatur maiestatis. Huc incurrit definitio. Sed nos hunc locum, de quo agimus, consideremus. Intentio est, non oportuit arma & impedimenta relinquere: Depulsio est, oportuit: Quæstio ē oportueritne: Ratio est, milites enim omnes periissent: Infirmatio est aut coniecturalis, non periissent aut altera coniecturalis, nō ideo fecisti, ex quibus iudicationes, periissentne, & ideone fecerit. aut hæc comparatiua, cuius nūc indigemus: At enim satis fuit amittere milites, quē arma & impedimenta concedere hostibus. ex qua iudicatio nascitur, Cum omnes milites perituri essent, nisi ad hanc pactionem venissent, vtrum satius fuit amittere milites, an ad hanc conditionem venire. Vtrum satius fuit.) Vtrū id quod verbi causa dicat Imperator fecisse, cum impedimenta hostibus reliquerit, aut quod eum accusans dicat, & potius milites occumbere oportuerit, quam id pactum inire cum hostibus. Ex contentione.) Ex ea controuersia, quæ inter hos fuerit. Conducibilius.) Quid plus conducere, hoc est vtilitatis adferre potuerit. Vtrumne oportuerit iudicare.) Vt hostibus impedimenta relinqueret. An aliorum fuerit vtilius statuendi potestas.) Vt potius hoc alii iudicare debuerint, ne ipse timore perculsus, effugere periculum videretur. Interponetur ab accusatore suspicio.) Vt dicat suspicari posse, ab hostibus munera eum suscepisse occulta, & ne ea suscepisse uideretur, impedimenta reliquisse. Quos melios vt præmia consequeretur. Cum adhuc dubium bellum traheretur. Deteriori anteponeretur.) ne dedecus cum damno subiret. Sed dolo malo.) Negotium gestum dolo, malitia. Sunt enim media verba, tempestas, valetudo, facinus, dolus, malitia, gratia, industria, periculum, venenum, contagium, & honos teste Gellio. Hæc enim fere vulgatum est, ancipitia esse, & vtroq; versus dici posse. Sed dolus a Græcis, a Latinis, vt opinor, malitia, quæ bona & mala est, vnde Plautus in aulula. Senex est, sine omni mala malitia.

Deinde quæretur, potuerintne vitari, ne in eum locum veniretur.) Subaudiendum, ne ab hostibus obsideretur. Refelletur argumentatio coniecturalis.) Vt dicat se aliter facere non potuisse, quo minus subiret periculum. Qui inutile.) Quod impedimenta hostibus reliquerit. Vtili præposuerit.) Quod cōsequi de hostibus potuerit victoriam, cum statuendi non habuerit potestatem, vt optionem sibiipse præscripserit, potius quā senatus expectarit consilium. Contra eos.) Subaudiendum, decet. Rem perniciosam.) Quæ futura erat, nisi ad pactionem descendisset, cum periculum esset ne exercitum amitteret. Et tempus.) Quod id fecit. Locum.) Quo obsidebatur ab hostibus. Rem) Quantum immineret periculum, ni id esset fecisset. Deliberationem suam.) Quid secum ipse statueret. In libro de Inuentione: Loci communes, inquit, inerunt accusatoris in eum qui cum de facto turpi aliquo, aut inutili, aut in vtrunque fateatur, quærat tamen aliquam defensionem, & facti inutilitatem aut turpitudinem cum indignatione proferre. Defensionis est, nullum factum, neque turpe, neque inutile, neque honestum putari oportere, nisi quo animo, quo tempore, qua de causa factum sit intelligatur, qui locus ita communis est, vt bene tractatus, in hac causa magno ad persuadendum momento futurus sit. Et alter locus, per quem magna cum amplificatione beneficii magnitudo ex vtilitate, aut honestate, aut facti ex necessitudine demōstratur: vt tertius, per quem res expressa verbis, ante oculos eorum qui audiunt ponitur: vt ipsi sequoque idem facturos fuisse arbitrentur, si sibi illa res, atque ea faciendi causa per idē tempus, accidisset.

ASCENSIVS.

Cum ex cōparatione.) Postquam determinauit de constitutione iuridiciali absoluta, cōsequenter determinat de assumptiua, & primo de quarta parte quæ in enumeratione partium eius supraposita est vltima, hoc est de comparatione dicens. Cum sup. agetur, aut defensio fiet ex comparatione, scilicet eius quod factum confitetur, ad id quod faciendum necessario fuisset: quæretur, idest inquiretur, vtrum fuerit satius, idest melius & eligibilios agere: id quod reus dicat se fecisse, an id quod accusator dicat oportuisse, idest opportunum fuisse, aut docuisse fieri. Primum conuenit quæri vtrum ex contentione, idest comparatione eorum duorum, de quibus est contentio, fuerit vtilius, hoc est vtrum fuerit venustius, idest speciosius: facilius, scilicet factu cum minore incommodo, conducibilius, scilicet ad finem quo respublica tendit. Deinde oportebit, idest conueniens, & opportunum erit quæri: ne, id est an oportuerit, idest conueniens & decens fuerit ipsum (scilicet qui accusatus est male fecisse) iudicare vtrum, scilicet duorum fuerit vtilius, an potestas struendi, idest constituendi, & iudicandi vtilius, idest id quod censeatur vtilius, fuerit aliorum idest in officio aliorum aut penes aliorum. Deinde suspicio interponetur ab accusatore, ex constitutione coniecturali, idest ex his documentis quæ dicta sunt de constitutione coniecturali, quare supple factum accusati, putetur, idest putari debeat non esse factum ea ratione, quo, idest vt melius anteponeretur, idest præferretur deteriori, idest minus bono, sed negocium esse gestum dolo malo, idest fraude de aliqua probabili causa, idest propter aliquam probabilem causam. Deinde quæretur ne pro an, potuerit vitari ne veniretur in eum locum, scilicet perplexitatis: vbi necesse sit alterum incommodorum facere. Contra, idest econtrario argumentatio coniecturalis de qua dictum est ante, refelletur, idest improbabitur ab defensore. His ita tractatis, idest postquam hæc erunt ita tractata, accusator vtetur hoc loco communi in eum qui præposuerit vtili inutile cum, idest quamuis non haberet potestatem statuendi, idest definiendi vtrum sit faciendum. Defensor vtetur per conquæstionem loco communi contra eos qui censeant æquum, idest iustum & rationabile: rem perniciosam præponi vtili, scilicet rei. Et quæret simul ab accusatoribus: & ab iudicibus ipsis quid essent facturi si fuissent in eo loco, & ponet ante oculos, scilicet iudicum, tempus, locum, rem, & deliberationem suam.

Translatio

CAPIDVRVS.

TRanslatio criminis est.) Translatio criminis, inquit ipse alibi est, cum reus id quod arguitur, confessus, alterius se inductum peccato iure fecisse demonstrat. ea est huiusmodi: Horatius tribus Curiatis, & duobus amissis frib⁹, domū se victor recepit. Is animaduertit sororem suā de fratrū morte non laborātē sponsi aūt nomen appellātē idētidē Curiati. cū gemitu & lamētatiōe, indigne passus, virginē occidit: accusat. Intētio est, iniuria sororē occidisti. Depulsio est, iure occidi. Quæstio est iure ne occiderit: ratio illa. n. hostium mortē lugebat, fratrē negligebat me, & populum Rom. vicisse moleste ferebat. Infirmatio est, tamen a fratre indemnatā necari nō oportuit, ex qua iudicatio fit: Cum Horatia mortē hostium lugeret, fratris & populi Ro. victoria nō gauderet, oportuerit ne eam a fratre indemnatam necari. Vere ne in alterum.) Vt, iure ne potuerit Horatius sororem occidere, q̄ mariti lugeret mortem, potius quam de victoria fratris exultaret. Spectandum est, num æque magnum illud peccatum quod in alium trāsferatur.) Nū æquale crimē sit sororis, quod de fratris populique Romani victoria est, fratris crimini, qui eam occidit. Ac illud.) Ordo est, nū æque magnum atq; illud, idest, q̄ illud, quod reus commiserit. Sumpsisse dicatur de alio.) Vt eum in sororem animaduertit. Oportuerit ne in ea re peccare, in qua ante alius peccauerit.) Verum ante alius peccauerit, si afferat exemplum de aliquo, qui simile crimen commiserit, & tamen sit absolutus, aut certe q̄ si etiam mulier in ea re deliquerit, num debuerit tum ob hoc ipse deliquisse? Deinde oportuerit ne iudicium ante fieri.) Subaudiendum, qua hæc mulier occideretur. quo an mori nec ne debuerit, prius discuteretur. Deinde factum iudicium non sit, & quæ sequuntur.) Sensus est, verum sicut de crimine sororis Horatij factum nullum iudicium est, ita de fratris in sororem crimine faciendum nullum iudicium sit: an ita hic sine iudicio puniendus sit, sicut & illa sine iudicio punita est. Qui plus cēseat vim.) Quam sorori intulit. Quam iudicia.) Quæ sequi debuit. Percunctabitur accusator.) Subaudi, iudices. Quod eos fecisse dicat.) Quod. s. accusator idem facere voluisset. Ordo verbo℞ est, & sensus: percunctabitur iudices accusator, quid futurum erat, si ipse voluisset facere idem quod dicat fecisse eos, subaudi, quos accusat. Eorum in quo.) Animaduersum sit. & est ordo, Defensor proferet atrocitatem peccati eorum in quos trāsfertur crimen. Rem, locum, tempus.) Vbiq; subaudiendum, ponet ante oculos. Rem.) amplificando. Locum.) Vt in propatulo, quo ad mariti cædem aliorum exciret lacrymas, vel, qd uis simile. Tempus.) Vt noctu, quo crimini facile exaudire possent. Aut non potuisset.) Ne si dilatum sit tempus, periculum ex hoc aliquod immineat. Aut inutile.) Nullam ex hoc futuram reipub. vtilitatem. Alibi hunc locum tractans: Locus, inquit, communis accusatoris in eum, qui cum id quo arguitur negare non possit, tamen aliquid sibi spei comparet ex iudiciorū perturbatione. atque hic vtilitatis iudiciorum demonstratio & de eo conquestio, qui supplicium dederit indemnatus, in eius aut qui susceperit audaciam & crudelitatem indignatio: a defensore est, in eius quem vltus sit audaciam sui conquestione rem, non ex nomine ipsius negotij, sed ex cōsilio eius qui fecerit, & cā & tēpore considerari oportere. quid mali futurū sit, aut ex iniuria, aut ex scelere alicuius, nisi tāta & tā pspicua audacia ab eo, ad cuius famā, aut ad parentes, aut ad liberos ptinuerit, aut ad aliq̄ rē catam omnibus, vt necesse sit, & vt oporteat, fuerit iudicata.

DE TRANSLATIONE CRIMINIS.

TRanslatio criminis est, cū ab reo facti causa in aliorum peccatum transfertur. In qua primum quærendum est, uerene in alium crimen transferatur. Deinde spectandum est, an æque magnum sit illud peccatum, quod in alium transferatur, atque illud quod reus suscepisse dicatur. Deinde oportuerit ne in ea re peccare, in qua alius ante peccarit. Deinde oportuerit ne iudicium ante fieri. Deinde cum factum iudicium non sit de illo crimine, quod in alium transferatur, oporteat ne de ea re iudicium fieri, quæ res in iudicium non uenerit. Locus communis accusatoris, contra eum qui censeat uim plus quam iudicia ualere oportere, & ab aduersarijs percontabitur accusator, quid futurum sit, si idem cæteri faciant, ut de indemnatis supplicia sumunt, quod eos idem fecisse dicat. Quid si ipse accusator idem facere uoluisset? Defensor eorum peccati atrocitatem proferet, in quos crimen transfertur: rem, locum, tempus ante oculos ponet, ut ij qui audient, existiment aut nō potuisse, aut inutile fuisse, rem in iudicium uenire.

LONGOLIVS.

TRanslatio criminis est.) Hic status a plerisq; relatiuus vocatur, cum reus culpam refert in eum, propter quē arguitur: Vt miles in acie clamauit, Vincimur: occisus est ab imperatore reus fit imperator læsæ reipub. Contradicit: dicit. n. militē peccasse, & ideo occidi debuisse, qd' hic clamauerit, &c.

ASCENSIVS.

TRanslatio criminis. Describit quæ sit translatio criminis dicenda: & quomodo ea sit vtendum: & contra eam insistendum dicens. Translatio criminis est quū, idest qn̄ cā: & ita culpa facti: & transfertur ab reo in peccatum aliorum (vbi abdicit duplicem circūstantia, aut efficientis aut termini a quo, aut vtriusq;: quod fit dum seipsum defendit. tunc. n. ab reo: & p reū transfertur crimen: quia rō nō semp seipsum defendit. immo rarius. ideo putē terminū a quo hic importari.) In qua. s. translatione est quærēdū. i. scrutādum & inquirendum: ne pro an crimen trāsferatur in alterū, deinde spectandū est, an illud peccatū qd' in alium transferi sit æq; magnū: ac. i. q̄ illud qd' reus fateatur suscepisse. i. admisisse tanquā vtile. (Nō. n. recte te defenderis: si dicas illū cecidi: quia fecit, aut iumētū meū pcusserat.) Deinde quærendū est: ne pro an oportuerit. i. pueniens, aut quasi necessarium fuerit peccare in ea re in qua alius ante peccarit: vnde si dicat illum occidi: quia filium aut patrē meū occiderat: honesta quidē videbitur ratio: sed non tā necessaria, ac si dicas: quia me occidere parabat: & occidisse, nisi præuenissem: nā de morte patris aut filij poteras iudicium postulare: vnde sequit. Deinde sup. quæretur, ne pro an: oportuerit iudicium fieri ante. s. q̄ vltio talis fieret. Deinde quæret cū iudicium nō sit factū de illo crimine qd' in alium transferat: oporteat ne iudicium fieri. i. sententiam ferri ab iudice: de ea re quæ res nōdum venit in iudicium: hoc est inquiretur: an cū reus iudicium contēpserit de ipsius facto: & de cōtemptu iudicij: nō expectatur merito iudicium. Locus cōis accusatoris sup. est cōtra eū: qui cēseat vim. s. quauis repellitur (sed cōiter assumitur: quasi de qualibet vi dicat reus) oportere valere plus quā iudicia. Et accusator percunctabitur ab aduersariis quid sit futurū: si cæteri faciant idē vt sumāt: hoc est si cæteri quoq; sumant supplicia indemnatis. i. non cōdemnatis: q̄. i. quia dicas eos idem fecisse: quod. s. is fecit de quo indemnato reus sumpsit supplicium, aut lege dicant: vt si qd'. i. quia ipsi pro excusatione sua dicūt seu vere, seu mendaciter eos fecisse idem. Quid sup. dicant si ipse accusator voluisset facere idē. i. occidere quēquā indemnatū eo q̄ alium inter fecerat. q. d. non poterūt aduersarij censere bene factū futurū, qa sic in caput suū iudicarēt. Nā si liceret quoslibet qui alium occiderint indemnatos occidere: ergo & reū occidere liceret: vt Orestē qui matrē occidit. Defensor. i. criminis a se cōmissi pferet atrocitatē peccati eorū in quos transfert peccatū: hoc est dicet intollerabile fuisse peccatū, nec iudicium ex pectatū oportuisse: ne alij sic impune grassarentur. Et ponet ante oculos iudicis. s. rē. i. factū ipsum oñdes. i. nō eē sile: vt in causa Orestis nō erat sile: quia Clytemnestra occiderat innocētē: ipse Orestes nocētē: & ita dicet si innocētē indemnatā occidisset: licere se quoq; indemnatū occidere: sed quia occiderat: ita nocētē, vt inexcusabile fuerit eius pctm: & periculū fuisse in mora: quia si iudicium expectasset: vero sile fuisse adulteram qd' in patrē fecerat in filium quoq; parasse: vt quē sciebat patris vltorē fore: vnde oñdet rē non esse similē. ostendet etiam locū: vt si nulla fuerit effugiendi, aut euadēdi e manibus inimici spes: nisi eū occiderit: videbitur recte vim repulisse. ponet & tēpus añ oculos: vt si deprehēsum in furto, aut adulterio occiderit: aut tēpore belli peregrinū mœnia vrbis scrutātē occiderit indemnatū: fuerit purgationi locus, aut ponet añ oculos iudicis fuisse inutile rē venire in iudicium: vtpote si periculose dilata fuerit vltio pp cās dictas, vtpote q̄ occisus necem parauerat reo. aut aliter cōprehendi non potuisset, aut alia quauis de causa.

DE CONCESSIONE.

Concessio est, per quam nobis ignosci postulamus. Ea diuiditur in purgationem & deprecationem. Purgatio est cum consulto a nobis factum negamus. Ea diuiditur in necessitudinem, fortunam, imprudentiam. De his primum partibus ostendendum est, deinde, ad deprecationem reuertendum uidetur. Primum considerandum est, num per culpam uentum sit in necessitudinem, num culpam ueniendi necessitudo fecerit. Deinde quærendũ est quo modo uis illa uitari potuerit ac leuari. Deinde is qui in necessitudinem eãm cõferet, expertus ne sit quid cõtra facere, aut excogitare posset. Deinde nũ quæ suspiciones ex cõiecturali cõstitutione trahi possint, quæ significẽt id cõsulto factũ eẽ, qđ necessario accidisse dicitur. Deinde si maxime necessitudo quæpiam fuerit, cõueniat ne eam satis idoneam cãm putari.

Si autem imprudentia reus se peccasse dicet, primũ quæretur utrum potuerit scire, an non potuerit. Deinde, utrũ data sit opera ut sciretur, an non. Deinde, utrum casu nescierit, an culpa. Nam qui se propter uinum, aut amorem, aut iracundiam fuisse rationem dicet, is animi uitio uidebitur nescisse, non imprudentia. Quare non imprudentia se defendet, sed culpa contaminabit personam. Deinde, coniecturali constitutione quæretur, utrũ scierit, an ignorauerit, & considerabitur, satis ne imprudentia præsidij debeat esse, cum factum esse constet.

Cum in fortunam causa conferetur, & ea re defensor ignosci reo dicet oportere, eadem omnia uidentur consideranda quæ de necessitudine præscripta sunt. Etenim hæ tres partes purgationis inter se finitimæ sunt, ut in omnes eadem fere possint accommodari. Loci communes in his causis. Accusatoris contra eum, qui cum se peccasse fateatur, tamen oratione iudices demoretur. Defensoris locus, de humanitate, misericordia, uoluntatem in omnibus rebus spectari conuenire, & quæ consulto facta non sint, ea fraudi esse non oportere.

CAPIDVRVS.

Concesſio eſt.) In ſecundo de inuentione, conceſsio, inquit, eſt, per quam non factum ipſum improbatur ab reo: ſed vt ignoſcat, id petitur. cuius partes ſunt duæ, purgatio & deprecatio. Purgatio eſt, per quam eius qui accuſatur, non factum ipſum, ſed voluntas defenditur. ea habet tres partes, imprudẽtiam, caſum, neceſsitudinem. Imprudentia eſt, cum ſciſſe aliquid is, qui arguit, negat. vt, apud quoſdã lex erat, nequis Dianæ vitulum immolaret. nautæ quidam cũ aduerſa tẽpeſtate in alto iactarentur, vouerunt, ſi eo portu que conſpiciebat potiti eſſent, ei deo qui ibi eſſent ſe vitulũ immolaturos. caſu erat in eo portu fanũ Dianæ, ei⁹ cui vitulum immolare nõ liceat. imprudẽtes legis, cũ exiſſent vitulũ immolauerũt: accuſat. Intẽtio eſt, vitulom immolaſtis deo cui nõ licebat. Depulſio eſt in cõceſsione poſita: ratio eſt, neſciui non licere. Infirmatio eſt, tñ qm̃ feciſti quod non licebat, ex lege ſupplicio dignus es. Iudicatio eſt, cum id fecerit, quod nõ oportuerit, & id nõ oportere neſcierit. ſit ne ſupplicio dign⁹. Caſus autem infertur in conceſsionem, cum demonſtrabitur aliqua fortunæ vis voluntati obſtitiſſe: vt in hac. Cum Lacedæmonijs lex eſſet, vt hoſtias niſi ad ſacrificium quoddam redemptor præbuiſſet, capitale eſſet. Hoſtias is qui redemerat, cum ſacrificij dies inſtaret, in vrbem ex agro cœpit agere. Tum ſubito magis cõmotus tempeſtatibus fluuius Eurotas, is qui propter Lacedæmonem fluit, ita magnus & vehemens factus eſt, vt eo traduci victimæ nullo modo poſſunt. Redemptor ſuæ voluntatis oſtendendæ cauſa, hoſtias conſtituit omnes in litore, vt qui trans flumen eſſent videre poſſent. Cum oẽs ſtudio eius ſubitã fluminis magnitudinẽ ſcirent fuiſſe impedimẽto, tñ quidã capitis accerſerunt. Intentio eſt, Hoſtiæ, quas debuiſti ad ſacrificium, præſto non fuerunt. Depulſio eſt, conceſsio, primũ, tum ratio, flumen enim ſubito accreuit, & ea re traduci nõ potuerunt. Infirmatio, tñ quoniam quod lex iubet factum nõ eſt, ſupplicio dignus eſt. Iudicatio eſt, cum in ea re contra legem redemptor aliquid fecit, qua in re ſtudio eius ſupra fluminis obſtiterit magnitudo, ſupplicijs dignus ne ſit. Neceſsitudo autem infertur, cum vi quadam reus id quod fecerit, feciſſe defenditur: hoc modo. Lex eſt apud Rhodios, vt ſi qua roſtrata in portu nauis deprehenſa ſit, publicetur. Cum magna in alto tempeſtas eſſet, vis ventorum inuitis nautis in Rhodiorum portum nauem coegit. quæſtor nauem populi vocat. nauis dominus, negat oportere publicari. Intentio eſt, Roſtrata nauis in portu deprehenſa eſt. Depulſio, conceſsio, ratio, vt & neceſſario ſumus in portum coacti. Infirmatio eſt, Nauem ex lege tamen populi eſſent oportet. Iudicatio eſt, cum roſtratam nauem in portu deprehenſam lex publicarit, cũqꝫ hæc nauis inuitis nautis vi tempeſtatis in portum communem ſit, oporteat ne eam publicari. horuos trium generum idcirco in vnum locum contulimus exempla, quod ſimilis in ea præceptio argumẽtorũ traditur. Nuper culpam. (ſubaudiendum eius qui accuſatur. Ventum ſit in neceſsitudinem.) Ad id vt neceſſario facere cogeretur & neceſsitudo & neceſsitas dicitur, niſi quod neceſsitudo ad affinitatem plerunque refertur. Num culpam veniendi neceſsitudo fecerit. Hoc eſt, num huiuſmodi fuerit neceſsitudo, vt culpam ſequi oportuerit. velut de eo cuius nauis in Rhodiorum portum delata eſt, ſi nauim aliorſom vertiſſet, potuerit effugere, ne in eum portum decurreret. Eſt ordo, num neceſsitudo veniendi, ſubaudiẽdum, ꝙ venit, fecerit culpam. Num quæ ſuſpiciones.) Nunqd aliquæ ſuſcitari ſuſpiciones poſſint, ob quas in eum portũ conuehi maluerit, oſtendatur. Conueniat ne eam ſatis idoneã cauſam putari.) Subaudiendum, quæ id facere compulerit, nec quouis modo euitari potuerit. Vtrum potuerit ſcire, an nõ potuerit: deinde vtrũ data ſit opera vt ſciret aut non, deinde vtrũ id noluiſſe ſcire videatur. Caſu neſcierit.) Quod ita acciderit, vt neſciret. An culpa: nam qui ſe ꝓpter vinum, aut amorem, aut iracundiam fugiſſe rationem dicet, is animi vitio videbitur neſciſſe, non imprudentia.) Quod id ſcire non vehementer elaborarit. Quare non imprudentia ſe defendat.) Quãdoquidem mentis morbo, qui ex ꝓpria effluxerat culpa, purgare ſe contendet, ſed nequicquam. culpa enim contaminabitur. Deinde coniecturali cõſtitutione quæretur.) Inquinabitur culpa, quando ex proprio commiſſa vitio eſt. Vtrũ ſcierit an ignorauerit, & conſiderabit, ſatis ne imprudentia.) Coniectura conſequi enitemur. Satis ne in imprudentia præſidij debeat eſſe.) Nam ꝙ imprudẽtia ſe lapſum quiſpiã dicat, ob hoc euadere iudicium debeat, cum factum fuiſſe conſtiterit. Etenim omnes hæ tres.) Vt locos quos enumerauimus tribus illis partibus poſſumus accommodare. Tamen oratione iudices remoretur.) In mora teneat, quominus iudicationem efferant.

Quæ conſulto facta nõ ſunt, in eius fraudẽ eſſe non oportere. Qui debita opera nõ fecerint, qñ in eis fraus nulla ſit quo puniri debeant, nõ haberi perinde ac ſi peccauerint, qñ nullius ſit, qui hoc pacto aliqñ nõ delinquat: & hoies quod ſibi fieri velint, aliis facere debere. Alibi: Loci aũt, inquit ipſe, communes accuſatoris in confeſsionem quanta poteſtas peccandi relinquatur, ſi ſemel inſtitutum ſit: vt non de facto, ſed de facti cauſa quæratur: defenſoris cõqueſtio eſt calamitas eius quæ nõ culpa, ſed vi maiore quadam acciderit: & de fortunæ poteſtate & hominum infirmitate, & vti ſuum animum, non euentum conſiderent. In quibus orationibus conqueſtionem ſuarum ærumnarũ, & crudelitatis aduerſariorum indignationem ineſſe oportebit; ac neminem mirari conueniet, ſi aut in his, aut in aliis exemplis ſcripti quoque controuerſiam adiunctam videbit. in his exemplis conceſsionis ineſt omnibus ſcripti controuerſia ea, quæ ex ſcripto & ſententia nominatur.

LONGOLIVS.

Conceſsio eſt.) Eadem & venia, & venialis ſtatus appellatur. Ea diuiditur in neceſsitudinẽ.) De neceſsitudine exẽplum ſit. Orator ab hoſtibus captus eoꝝ laudes cõſcripſit, iubentibus hoſtibus, & publice recitauit, gratuitoqꝫ dimiſſus eſt: ad ſuo reuerſus læſæ reipub. reus damnat. Hic dicit,

non

non voluntate sed necessitate fecisse. Si aūt imprudentia.) Exēplum esto legis, Exulem intra fines deprehensum liceat occidere. Ex duobus geminis fratribus similibus alter exulabat: fratrē eius non exulem quidem interfecit, reus fit cædis. Hic dicit, se errore fecisse. Cū in fortunam causa conferetur.) Venator quidam hastam in ferā misit, in hoiem incidit, eo vulnere homo perijt, reus fit cædis. hic.n. dicit: se non voluntate, sed casu fecisse.

ASCENSIVS.

COncessio &c.) Agit de ea parte constitutionis iuridicialis assumptiuæ quam enumerando primam posuerat dicens. Concessio est per quā postulamus ignosci nobis. Non tamen dicitur cōcessio eo q̄ postulamus ignosci: sed q̄ nō concederetur a nobis crimē nisi postulamus ignosci: quin etiam concessio ipsa vim deprecatiuam habet: vnde in religione nostra concessione.i.confessionem voluntariam criminis plurimum ad veniam valere scimus: iuxta illud in psalmo dixi confitebor &c. vnde & Adam confitendo veniam inuenit: quam Caim occultando crimen amisit: sed reuertamur ad authorem ad cuius intelligentiam si nostra iuuabunt non videbitur impertinens ea adducere. Ea, idest concessio diuiditur in purgationē & deprecationem. Purgatio est cum negamus factum esse a nobis, idest nos fecisse consulto, idest cum matura deliberatione, aut proposito nocendi hoc est q̄n nitimur purgare & excusare factum: licet non negemus esse factum. Ea.s.purgatio diuiditur in necessitudinē, fortunā, imprudentiam. Ostendendum est primum de his partibus: deinde vī reuertendum ad deprecationē, idest ad declarationē deprecationis. Primum ꝯsiderādum est.) Docet dum reus necessitudinem excusat: quid contra dicendū sit dicens. Considerandum est primum: num.i.an ne ventū sit in necessitudinem.i.necessitatem culpa.i.per culpam: quia quis potest obligari ad impossibilia sibi dummodo per culpā suam se impotentem fecerit, itaque si liberum fuerit ingredi, ac non ingredi furcas caudinas: licet ingressis fuerit necessitas sese dedendi: tamen non purgantur, cum ingredi nō debuerint. Scies autē lector necessitudinem: quæ sæpe pro deuinctione sanguinis affinitatis, & amicitiæ ponitur, hic pro necessitate accipi. Considerandum etiam est: num, idest an ne necessitudo fecerit culpā veniendi. si vt penuria commeatus exercitus coactus sit per angustias montium obsidione elabi, sperans sic hostem fallere, & a callido hoste deprehensus sit: poterit necessitudinem veniendi in angustias excusare. Deinde i.tertio loco quærendum, qūo illa vis, idest violentia & necessitas potuerit vitari.s.penitus, aut leuari, idest imminui hoc est quo consilio, & qua opera potuerit penitus vitari, aut saltem imminui, nam si dixerit se penuria cōmeatus in angustias venisse, dices Melius fuisse cum hoste confligere quā tam imprudenter elabi conari, aut si cū hoste pacificē dum erat honestiores conditiones habiturum fuisse extra fauces illas angustas quam in ipsis. Deinde, idest quarto loco aut vt dicit consequenter considerandum est ne, idest an is qui conferret, idest transferret causam, scilicet facti sui in necessitudinē expertus sit, idest tentauerit & meditatus sit: quid potuisset facere aut excogitare contra, scilicet talem necessitudinem, idest ad eam euitandam: quia accusator si potest: docebit eum negligentem aut inertem aut ignauum fuisse. Deinde idest tum postea considerandum est ex constitutione, idest coniecturali, idest ex his quæ de ea dicta sunt: num quæ, idest an ne aliquæ suspitiones possent trahi.s.ex ipso facto, aut fac ordinem vt sit possent trahi ex constitutione coniecturali: quæ.s.suspitiones significent id quod dicitur accidisse necessario, idest ineuitabiliter: factum esse consulto, idest ex deliberatione: vt in dicto exemplo: si dux habuerit exercitum dicto minus audientem dicemus eū voluisse de exercitu per contumeliam vlcisci: aut si visus sit ab aliquo colloquia cum hoste habuisse, aut quicquā ab eo accepisse, aut amicum in hostili exercitu primarium habuisse: dicem⁹ cum dolo malo exercitum tradidisse. Deinde.i.vltimo loco: si maxima quæpiam necessitudo fuerit: considerandū sup.est: ne pro an: conueniat eam reputari cām satis idoneā: quia accusator si poterit negabit sat causæ fuisse. Si aūt.) Docet quid faciendū sit in purgatione quæ fit excusando imprudentiam, dicens. Aūt pro sed si reus dicet per patronū, seu defensorē se peccasse imprudētia.i.vt dicūt ex improuiso, aut q̄ nō præuiderit: quæretur.i.inquiretur primū.vtrū potuerit an non potuerit scire.s. id quod per imprudentiam se fecisse dixerit: nam si nō potuerit scire videbitur admictēda purgatio, si potuerit & non sciuerit dicetur ignorātia culpāda, quæ nō purgat saltē de toto. Deinde quæretur vtrū opera sit data.i.diligentia adhibita vt sciretur, an non s.data sit opera. Deinde quæretur vtrum nescierit casu.s.inopinato, an culpa: quia videlicet noluit scire. Nam qui dicet ratione fugisse.i.lamisse se.i.se ignorasse propter vinum.s.nimium quod biberit, hoc est propter ebrietatem aut amorem.s. nimium, aut propter iracundiam.s.vehemētē is videbitur nescisse vitio animi.i.sui non imprudentia.s.inuincibili, quare non defendet se imprudentia.i.propter imprudentiam, sed cōtaminabitur culpa. Deinde quæretur constitutione coniecturali.i.per constitutionem coniecturalem, vtrum scierit an ignorauerit, & considerabitur ne pro an: satis præsidij.i.defensionis & protectionis debeat esse in imprudentia.i.an imprudentia satis efficaciter excuset ac purget facinus commissum: cum constet.i.manifestum sit factum esse. Sunt qui legant satis ne imprudentia sine præpositione in vt sit an imprudētia sit satis præsidij.i.satis purget: sed sic diceret potius præsidio &c. Cum in fortunā.) Describit tertiam & vltimā partē concessionis per purgationē dicens. Cum.i.quando cā cōfertur in fortunā.i.culpa imputatur fortunæ aduersæ: & defensor dicet oportere ignosci reo: ea re.i. propter eam rem: hoc est pp infortunium: tunc sup.oia eadem quæ præscripta sunt de necessitudine videntur cōsiderāda. Et.n. idest quia certe: oēs hæ partes purgationis sunt finitimæ.i.affines & consimilis argumēti inter se, ita sup. vt eadem.i.eædem constitutiones possint accommodari.i.applicari in oēs. Loci communes accusatoris contra eum qui cum cōfiteatur se peccasse tū demorei iudices oratione.s.sua sunt sup. in his causis.i.possunt sumi ad has causas demonstrando per argumentationē communē non decere sententiam differri: cum reus crimē confiteatur. Loci sup. communes defensoris sup. sunt in his causis ꝯuenire, idest decēs & æquū esse humanitatē misericordiam volūtatē spectari.i.spectabile esse in oibus rebus & nō oportere fraudem.i. detrimētum aut pœnam esse in eis quæ nō sunt facta consulto, idest ex deliberato ꝑoposito: aut dedita opera.

DE DEPRECATIONE.

DEprecatione utemur, cum fatebimur nos peccasse, neque id imprudenter, aut fortuitu, aut necessario fecisse dicemus, & tamen ignosci nobis postulabimus. Hic ignoscendi ratio queretur ex ijs locis, si plura aut maiora officia quam maleficia uidebuntur constare: si qua uirtus, aut nobilitas erit in eo, qui supplicabit. siqua spes erit, usui futurum si sine supplicio discesserit: si ipse ille supplex, mansuetus, & misericors in potestatibus ostendetur fuisse: si ea que peccauit, non odio, neque crudelitate, sed officio, et recto studio cōmotus fecit: si tali de causa alijs quoque ignotum sit: si nihil ab eo periculi nobis futurum uidebitur, si cū missum fecerimus: si nulla aut a nostris ciuibus, aut ab aliqua ciuitate uituperatio ex ea suscipietur re.

CAPIDVRVS.

DEprecatione utemur, cum fatebimur nos peccasse, neque id imprudenter.) Deprecatio est, in qua non defensio facti, sed ignoscendi postulatio in iudicio probari potest. Quare vt & ipse dicit, si pro aliquo claro & forti viro dicendum sit, cuius in rempub. multa sint beneficia, vti deprecatione ad hunc modum licebit. Quod si iudices hic pro suis beneficijs, pro suo studio, quod in vos semper habuit, multorum suorum recte factorum causa vni delicto vt

ignoscatis

ignoscatis postulat dignum vestra mansuetudine, dignum virtute huius est iudices, a nobis hanc rem hoc postulante impetrari. deinde augere beneficia licebit, & iudices per locum communem ad ignoscendi voluntatem deducere. Oportebit igitur, inquit ipse in secundo de inuentione, eum qui sibi vt ignoscatur postulabit, commemorare, si qua sua poterit beneficia, & si poterit ostendere ea esse maiora, quam hæc quæ deliquerit, vt plus ab eo boni, quā mali profectum esse videatur: deinde maiorum suorum beneficia si

qua extabunt proferre, deinde ostēdere non odio neq; crudelitate fecisse quod fecerit, sed im prudentia aut impulsu alicuius, aut ab aliqua honesta aut probabili causa: postea polliceri, & cōfirmare, se & hoc peccato doctum, & beneficiorum eorum qui sibi ignoscerent cōfirmatū, omni tempore a tali ratione abfuturum: deinde spem ostendere, aliquo se in loco magno, his qui sibi concesserint, vsu futurum. Postea si facultas erit se aut consanguineum aut iam a maioribus, aut in primis amicum esse demonstrabit, & amplitudinē suæ voluntatis, nobilitatem generis, eorū qui se saluū velint dignitatem ostendere, & cætera ea quæ personis ad honestatem & amplitudinem sunt attributa, cum conquestione sine arrogātia in se esse demonstrabit, vt honore potius aliquo, quam vllo supplicio dignus esse videatur. Deinde cæteros proferre, quib⁹ maiora delicta concessa sint. Ac multū proficiet si se misericordē in potestate, propensum ad ignoscendum fuisse ostendet. Atque ipsum illud peccatum erit extenuandum, vt quamminimū obfuisse videatur: & aut turpe, aut inutile demonstrandum, tali de hoie supplicium sumere. Aduersarius autem malefacta augebit, nihil imprudenter, sed omnia ex crudelitate & malitia facta dicet, ipsum immisericordem, superbum fuisse: & si poterit, ostendet semper inimicum fuisse, & amicū nullo modo posse. Si beneficia proferet, aut aliqua de cā facta, non propter beneuolentiam, demonstrabit: aut postea odium esse hac re susceptu, aut illa omnia maleficijs esse delera, aut leuiora beneficia q̄ maleficia: aut cum beneficijs bonos habitus sit, p maleficio pœnam sumi oportere. Videbontur constare.) Subaudiendum, quæ accusari fecerimus. In potestatibus.) Hoc est, vbicūq; potestatem aliquis agēdi quid vellet habuerit. Si ea quæ peccauit.) In quibus deliquisse per se, ao per alios, ignorū, accusetur. Alijs quoq; ignotum est.) vtrum. Cita fit. Si eū missum fecerimus.) Si non damnemus. Ex ea re.) In qua deliquisse arguitur. Loci communes de huoanitate.) Quod humanos se iudices debeāt exhibere. Fortuna.) vt huius fortunas respiciant, quando & ipsi in simile labi crimen aliquando possent. Misericordia.) Quæ infelicibus habenda est. Rerum commutatione.) Ne si damnetur, aliquando ipsi luant pœnas iudices. Qui contradicet.) Qui accusabit, contrarijs his quos enumerauimus vtetur locis, enumerando in quibus deliquerit. Hæc cā iudicialis.) Hoc dicit, quāquam hæc cā in iudicialis velut supra monuimus non versatur, tñ quia nonnunquā est in senatu, aut in concilio principis læpe tractāda de hac præcepta dare nō fuit alienū. Vel ad senatū vel ad concilium.) Velut de Siphace diu deliberatum est, & de Q. Numitorio Pullo apud L. Opimiū, & eius filium diu dictū est, & magis qdē i hoc ignoscēdi q̄ cognoscēdi postulatio valuit. Nā semper bono aio se in populum Roī. fuisse, nō tā facile pbar, cum coniecturali ↄstitutione vteret, ipsi vt propter posterius

Loci communes, de humanitate, fortuna, misericordia, rerum commutatione. His locis omnibus ex contrario utetur is qui contradicet, cum amplificatione & enumeratione omnium peccatorum. Hæc causa iudicialis fieri non potest, ut in libro primo ostendimus, sed quod potest uel ad senatum, uel ad consilium uenire, non uisa est superſedenda.

rius beneficiom sibi ignoscere tur, cum deprecationem subiungeret. Locus autem, sit ipse alibi inquit, communis erit indignatio maleficij. Et alter eorum misereri oportere, qui pro peter fortunam, nō propter malitiam in miserijs sint, tamen id fortunæ factum ostendere non queant. quod si fiat, erit purgatio, non deprecatio.

LONGOLIVS.

Q Varil ex ijs locis.) Qui sane ab alijs traduntur in compensatiuo vocato statu, quoties delicto meritum comparamus, aut quando maiori incommodo prospectum esse per facinus dicimus.

ASCENSIVS.

D Eprecatione &c.) Prosequitur secundam partē principalē cōcessionis quæ dicit deprecatio: cū videlicet cōcedens se peccasse: culpā et nō refellit: sed deprecal: de qua dicit sic. Nos venitur deprecatione cū. i. qn̄ nos fatebimur nos peccasse neq; dicemus nos fecisse id imprudēter aut fortuna aut necessario, & tñ. i. nihilominus nos postulabimus ignosci nobis. Hic. i. in hac parte rario ignoscēdi. i. cā cur ignosci debeat, quærit ex his locis. Si plura aut maiora officia. i. beneficia facta in tepus videbūtur constare, q̄ maleficia. Et si qua. i. aliqua virtus. i. excellēs aut nobilitas erit in eo q supplicabit: & si qua spes erit futura vsui. i. vtilitati si discesserit sine supplicio. i. impunitus, si ipse ille scilicet qui supplicabit, ostendet fuisse simplex māsuetus & misericors in potestatibus. i. dū ptātes exercuit, alter diceret in potestates, si acciperet pro erga ptātes si fecit ea quæ peccauit nō cōmotus odio neque crudelitate, sed officio & recto studio, hoc est zelo iustitiæ obseruandæ, aut sceleris vlciscendi. Si ignotum sit, quoq. i. etiam alijs, De tali. i. cōsimili cā, si nihil periculi videbit futurū, si faciemus eum missum. i. si dimittamus eū abire, aut si faciemus eū absolutum. Et si nulla vituperatio suscipieť. i. incurretur ex ea re. i. pp eius liberationē, a nostris ciuibus aut ab aliqua ciuitate. Loci cōes sup. sunt de humanitate, ostēdendo videlicet humanū ingenium ad ignoscēdū pcliue, de fortuna. Contingere videlicet posse vt quibbet similiter peccet, non tñ cōferet in fortunā culpā, sed dicet in ea re se male fortunatū q culpa sua crimen nō vitarit, & de misericordia, q̄ iudicem maxime decere ostēdet. & a cōmutatione rerū, vel quod nocēs: deinceps innocēter viuere pōt: vel quod prius innocēter vixerit: & quod rerū vicissitudines sint: cū is oīc sit reus: qui alios solitus sit iudex esse. Is qui contradicet. i. accusator: vtet oib⁹ his locis ex cōtrario cū amplificatione. i. exaggeratione & enumeratione peccatorū. Lrei. Hæc cā. i. deprecatoria nō pōt fieri iudicialis. i. agi corā iudice iurato: vt ostendimus in primo libro: sed q. i. quia ipsa pōt venire vel ad senatum, vel ad concilium, idest ad concionē totius populi: ideo visa est non superledenda, idest non prætermittenda: vbi a neutrali vnitur participio passiuo.

CAPIDVRVS.

C Vm a nobis crimen remouere volem⁹, aut in rē, aut in hoiem nostri peccati causam.) Ipsius rei fit, vt etiam ipse inquit alibi, remotio, cū id qd' dat crimini negat ad se neq; ad officiū suū reus pti nuisse. Nec si quid eo sit delictū, sibi attribui oportere. Id causæ genus est hmōi in eo fœdere qd factū est quondā cū Sanuitib⁹, quidā adolescēs nobilis, portam sustinuit iussu imperatoris, Fœdere aut a Senatu improbato, & Imperatore Samnitibus dedito, quidā in Senatu, eū quoq; dicitur q portā tenuerat, dedi oportere. Depulsio est: Nō oportet: Quæstio est, Oporteat ne. Ratio est, nō. n. meū fuit officium, nec mea ptās, cū & id ætatis non habuerim, & cū priuat⁹ essem, & esset summa cū authoritate & potestate Imperator qui videret, vt satis honestū fœdus feriretur. Infirmatio est, At. n. quoniam

DE REMOTIONE CRIMINIS.

C Vm a nobis crimen remouere uolemus, aut in rē, aut in hominem nostri peccati causam conferemus. Si causa in hominem conferetur, quærendum erit primum, potuerit ne tantum quātum reus demonstrabit, is, in quem causa conferetur: & quonam modo aut honeste, aut sine periculo potuerit obsisti. Si maxime ita sit, num ea re concedi reo conueniat, quod alieno inductu fecerit. Deinde in coniecturalem trahetur controuersiam, & quæretur, num consulto factum sit. Si causa in rem quandam conferetur, & hæc eadem fere & omnia quæ de necessitudine præcepimus, consideranda erunt.

niam tu particeps fact⁹es, in turpissimo fœdere summæ religionis dedi te conuenit. Iudicatio est. Cū is qui potestatis nihil habuerit, iussu Imperatoris in fœdere & in tanta religione interfuerit, dedēdus sit hostibus, nec ne. Aut in hoiem nostri peccati causam conferemus.) In quo hoc nobis exemplo sit. Rhodij quosdam legaurunt Athenas: legatis quæstores sumptum quē oportebat dari, non dedere. Legati profecti non sunt. accusantur. Intentio est, proficisci oportuit: Depulsio est, nō oportuit: Quæstio est, oportuerit ne. Ratio est: Sumptus. n. qui de publico dari solet, is a quæstore nō est datus. Infirmatio est. Vos tñ id quod publice vobis erat negocij datum, conficere oportebat Iudicatio est: Cū his qui legati fuerant sumptus, qui debeat, de publico nō daretur, oportuerit ne eos conficere nihilominus legationem. Is in quem causa conferetur.)

fertur.) Is in quem crimen transfertur, num tantum potuerit, vt id reum facere cōpellere potuerit. Potuerit obsistere ei.) In quē culpa transfertur, ne in id crimē reus ipse incideret. Ita sit.) Sicut reus refert. Concedi reo conueniat.) Quo pœnam vllam non subeat. Et edisseretur.) Disputabitur. Si causa in rem quandam conferetur.) Diximus enim, criminis remotionem bipartito fieri. nam tum causa in alium quempiam hominem, tum in aliud quod in criminis causa fuisse ostendemus, transferendo remouetur. Quæ de necessitudine præcepimus.) Subaudiendum, cum confessionis partes tractauimus. Hic communes erunt loci: accusatoris, facti indignatio: ac ex ipsa re si quid conquestionis habebit, sumi oportebit. Defensoris, cum in alio culpa sit, aut in ipso non sit, supplicio reum affici nō oportere. Hic Cicero constitutionum tractationem concludit. Sed in partitionibus oratorijs ad filiam, iuridicialem constitutionem ita primum partitus est, vt alteram partem æqui & boni ratione defendi dixerit, alteram ad vicissitudinem referendæ gratiæ pertinere dixerit. In beneficio autem gratiam, in iniuria punitionem dixit nominari. Idem in secundo de inuentione, Iuridicialem causam, inquit, esse dicebamus, in qua æqui & iniqui natura, & præmij aut pœnæ ratio quæreretur. Deinde post paulum subiungit, nunc de præmijs consideramus. L. Licinius Crassus consul, quosdam in citeriore Gallia nullo illustri neq; certo duce, neque eo nomine neq; numero præditos, vt digni essent qui hostes P. R. esse dicerentur. qui tunc excursionibus & latrocinijs infestam prouinciam redderent, consectatus est, & confecit. Romam redit, triumphum a Senatu postulat. hic & in deprecatione nihil ad nos attinet, rationibus & infirmationibus rationum supponendis, ad iudicationem peruenire, propterea q̄d nisi alia quoque incidet constitutio, aut pars constitutionis, simplex erit iudicatio, & in quæstione ipsa continebitur. In deprecatione huiusmodi: Oporteat ne pœna affici. In hac huiusmodi: Oporteat ne dari præmium. Subiungit inde ad hanc constitutionem tractandam proprios & communes locos: quos q scire velint ipsum in secundo de Inuentione illic legant. In hoc autem illud miratus sum, quod cum se de præmio & pœna explicaturum prius pollicitus sit, cum præmium exposoerit, de pœna nullam prorsus fecit mentionem, nisi ex ijsdem locis e contrario comparatis pœnam velit intelligi. quod multis rationibus, quas nunc referre ne longum faciam superuacuum esse arbitror, nullo modo mihi persuadeo. His autem iurisdicialis cōstitutionis partibus, quintilianus multorum opinione quantitatem subiungit. quem tamen raro tractari dicit, inquiens. Quātitas quoq; plerunq; etiam si non semper, plerunq; tamen recte subiacet, seu modus est, seu numerus, sed modus aliquando constat æstimatione facti, quanta sit culpa, quantum ue beneficium: aliquando iure, cum id in controuersiam venit, qua quis lege puniendus, vel honorandus sit. Illa quoque quæ ex numero ducitur, pendet ex iure, an Thrasibulo triginta præmia debeantur. Licet hic mihi quæ pluribus supra explicauimus, quo omne quod diximus cognitu facilius videatur, in breuem summam contrahere. Genus igitur rhetoricæ facultas est, cuius trinæ sunt species: Demonstratiua, quæ laude ac vituperatione cōstat: Deliberatiua, quæ suasione dissuasioneq; conficitur: Iudicialis, quæ intentione depulsioneq; consistit. Demonstratiuæ tempus præsens est, locus vbi totus coit populus, auditor ipse populus. Deliberatiuæ tempus futurum locus est Senatus, vel vbi qui Reipublicæ gubernandæ præsunt coire ꝯsueuerunt, qui & ipsi auditores. Iudicialis, tempus præteritum, locus forum, auditor iudex. Demonstratiuæ finem honestatem quidam dixere. Sed alij non circa solam honesti quæstionem esse putarunt, qui voluptatem adiecere. Deliberatiuæ finem vtilitatem: sed dignitatem alij etiam subiecerunt. Iudicialis finē iustum & æquū esse: sed in omnibus spectandum apud quem quid aliquis sit dicturus. Partes rhetoricæ quinq; sunt, Inuentio, dispositio Memoria, pronunciatio Elocutio. Nam cum omnis oratio rebus & verbis constet, in rebus intuenda inuentio, in verbis elocutio est: in vtraque autem, quam dispositionem appellamus, quæ omnia complecti debet memoria, & actio, quæ voce motuque concinno corporis constat, debet commendare Rhetoricæ materia, omne quod dicendo possit illustrari: quod omne aut demonstratiuo, aut deliberatiuo, aut iudiciali genere cōprehenditur. Materiæ partes sunt constitutiones. nullam enim orationē inuenias, quæ non constitutione aliqua constet. Est autē constitutio, quod potissimum in oratione esse oportet, ad q̄d omnia referuntur, siquidem & armamētum, & iudicationē nihil aliud esse q̄ constitutionē video. Nam cum sit constitutio, id quod in controuersiam venit: & de eo quod in cōtrouersiam venit quæstio sit, idq; & ratione firmetur & infirmetur firmamēto, & de eodem de quo quæstio est iudicetur: nullo modo diuersa hæc mihi esse videntur. constitutionum vero genera aut in scripto sunt legitime, aut extra scriptum, quæ rationales constitutiones appellant. Quæ in scripto sunt, quinq; modis fieri possunt. vno, cum hic scriptum, ille defendit sententiam: quæ cōstitutio scriptum & voluntas nominatur. Alio cum duæ inter se leges contrariæ sunt. tertius modus ambiguū: quartus ratiocinatio: quintus definitio nominat. nec refert. si etiam in his ordinem hūc nō tenueris. Translationem autem, quam legitimarum constitutionum hic vnam fecit, & quam alicubi quartam inordine cōstitutionē numerauit, & de qua alibi nullam fecit mentionem, supra etiam constitutionem esse non posse ostendimus. Aliarum vero constitutionū quæ rationales, quod in rerum ipsarū quæstione positæ sint, dicuntur. Prima est coniecturalis aut inficialis nominata, cum an sit aliquid, in quæstione positum est. Secunda, cū quid si quæritur, quia definiendum est, de quo quæril, diffinitiua constitutio nominatur: quam Cicero, sicut alibi, post cōiecturalem constitutionē enumerauit. ideo hic nō posuit q̄d in legitimis definitiuam posuerat. licet t̄n inter se ita differant, vt quæ rationalis definitiua nominatur, ea rem quæ non sit in scripto, quæ autem legitima, quod in lege scriptum verbum est, de quo ambigatur, definiat. Tertia rationalis constitutio, quæ qualitas appellatur, hic iurisdicialis a Cicero. nominatur, alibi generis quam in negotialem & iurisdicialem partitur. Negotiale græci πραγματικὴν vocant. in hac de rebus ipsis quæritur, remoto personarum cōplexu. vt sit ne liber qui liber esse asseritur: an opes superbiam pariant: an quod iustum est, idem bonum sit. Iurisdicialem, cui tamen in Topicis hoc nomen Cicero veretur tribuere, dicunt, in qua fere eadem, sed certis destinatisq; personis quæruntur. An ille iuste hoc fecerit, vel bene. Cicero autem negotialem secus definit, quippe qui inquit. Negotialis, in qua quid iuris ex ciuili more & æquitate sit, consideratur. cui diligentiæ præesse apud nos iurisconsulti existimant. Vt sit, veluti Cicero sentit, Iurisdicialis de præterito semper, negotialis semp de futuro. quod Quintilianus improbat, cum ita scriptum reliquit: Sed quod ipsius de his libris iudicium fecerit, supra dixi. sunt enim velut regestæ in hos commentarios quos adolescens deduxerat scholæ, & si qua est in his culpa, tradentis est, siue eū mouit id quod Hermagoras prima in hoc posuit exempla ex quæstionibus iuris, siue quod Græci πραγματικοὺς vocant iuris interpretes. Sed Cice. quidem his pulcherrimos illos de Oratore substituit: ideoq; culpari tanq̄ falsa præcipiat, non potest. Iurisditialem Cice. ita definit. Iurisdicialis est, in qua æqui & recti natura, aut præmij aut pœnæ ratio conquirit. Alij sic definiunt: Iurisdicialis est, in qua æqui & recti, iniqui ne aut iniusti natura, aut præmij aut pœne, aut vtriusque quantitatis ratio quæritur. Iurisdicialis quidem ipsa in duas distribuitur omnium consensu partes, absolutam & assumptiuam. Absoluta est, quæ in se cōtinet iuris & iniuriæ quæstionem, in quibus recti & æqui, iniusti & iniqui natura, præmii aut pœnæ, aut quantitatis, quæ aut in numero aut in modo esse demonstrata est ratio quæritur. Et cum intra se quæstio continet. nec aliunde quo id probet sumi, absoluta dicitur constitutio. Assumptiua autem, quæ hæc eadem quærit, sed ex seipsa nihil dat firmi ad recusationem, foris quidem aliquid assumit defensionis. Huius partes sunt quatuor, ꝯcessio, remotio criminis, relatio criminis criminis, ꝯparatio: præter id quod de præmio aut pœna, aut præmij vel pœnæ quantitate quæritur. Concessionis partes sunt duæ, purgatio & deprecatio. Purgationis tres sunt partes, imprudentia, casus, necessitas. Remouetur crimen aut in rem, aut in hominē. Hæc fuit omnium constitutionum quas supra tractauimus partitio: quas in breuiorem adhuc summā possumus colligere, & tres oīno esse constitutiones ostendere. siquidem oē q̄d in cōtrouersiam venit, de quo quæri solet, aut an sit, aut quid sit, aut quale sit quæritur. An sit quidem, in id quod ad rei rationem attinet, & in id quod in scripto est, diuiditur: in id quod in ratione positum est, coniecturalis aut inficialis est constitutio: quod in scripto est, vt amphibologia, quæ coniectura semper explicatur. Quid sit autem, quod secundo loco sequitur, siue cum

verbum quod a causa ipsa feratur, siue quod scriptum ferat, intellectus quæstionem habet, definitur, definitiua constitutio nominatur. Hoc tamen quod scriptum est, quod rerum quoq; scripti contemplatione constat, coniecturali etiam & qualitati commune est: sicut scriptum & voluntas. quæ sine dubio aut qualitate aut coniectura continentur. qualitate quidem, cum alterutrum, aut iure aut iniuria defendi ostenditur: coniectura autem, cum illud demum inuestigamus, quibus possumus vestigijs signisque, vtrum potius tenēdum sit, an quod scriptum est, an quod scriptoris fuisse voluntas perhibetur. Legis quoque contrariæ ijsdem quibus scriptum est, & voluntas constat. communis enim tam coniecturæ, quam qualitatis ijdem rationibus est. Nam si ius aut iniuriam fieri ex alterutra harum legum demonstres, qualitatis erit status: sin autem quid sibi vtraque tandem voluerit inuestiges, coniecturalis. Si itaque quale quid sit quæratur, aut quod in ratione sola positum est quæritur, aut quod in scripto, quod ratione sola perpenditur, generalis qualitas, vel iuridicialis status nominatur: aut quod in scripto, cum nullam legem habemus, quæ quid tenēdum in aliqua re de qua lis sit significet, multas tamen afferimus, vt ex similitudine aliarum rerum quas leges creuerint, ius aut iniuriam esse, quod in controuersia est ostendamus. Hæc proprio nomine syllogismus vel ratiocinatio nominatur. sed nihil aliud est, q̃ qualitas. Aut ius ipsum vel iniuria excutitur, vbi scriptum & volūtas opponuntur, vt iam dictum est: aut vbi contrariæ sunt leges, aut vbi aliquod diffinias verbum quod in lege scriptum sit. Sunt igitur, si accuratius inspicias, tres omnino status, an sit, quid sit, & quale sit: nec plores. Sed ut res discentibus breuior fiat, a summis authoribus ita diuisa est, vt primum genera duo esse dixerint, rationale & legale. Deinde rationalis partes essent coniectura & inficialis: diffinitiua & qualitas, & generalis. Legalis autem partes, scriptum & voluntas, ambiguum, diffinitio, leges contrariæ, ratiocinatio fuerunt. Sunt qui status ad iudicialem materiam tantum pertinere dicerent, quorum inscitiam res ipsa per se satis arguit: & nos posterius, cum deliberatiuum demonstratiuumq; genus exposuerimus, paucis demonstrabim⁹. Rhetoricæ autem facultatis actor, orator: quia Latine oratoria, quæ Græce, rhetorica dicitur, nuncupata est. Orator optimus est, qui dicendo animos audientium & docet, & delectat, & permouet. Docere debitum est, delectare honorarium, permouere necessarium. Officium oratoris est, bene dicere. Finis, bene dicere ad persuadendum. ad id autem transigendum instrumēto vtitur, hoc oratio nominatur. Orationis partes sunt, exordium, narratio, partitio, confirmatio, confutatio, peroratio. Exordiorum duas esse species ostēdimus: alteram quæ principium, alteram quæ insinuatio diceretur: in vtroque cōciliandos auditores procuratum iri, vt attente audirent: atque dicturi essemus, vt breuiter eos doceremus. & in exordijs conficiendis, quinque causarum genera longe animaduertenda esse, honestum, turpe, dubium, humile, admirabile. Narrationum aūt genera, quæ ad oratorem pertineant, duo esse diximus: vnum,

quod

quod ad eas causas attinet, de quibus futurum iudicium est: alterum, quod aliquādo intercurrit voluptatis plerūque nostræ, aut recreationis audientium causa magis q̃ quod omnino necessaria videatur. Narrationum partitio sequitur, de qua abunde supra diximus. partitioni confirmatio & refutatio subiungitur. At de quo controuersia est, quodq; in causa potentissimum est, quod constitutionem nominari diximus, id maxime confirmandum refutandumq; est. Constitutiones exposuimus, & constitutionum partes, ac singulis qui nam proprij communesq; loci accommodati essent, vnde argumentationes elicerentur, ostendimus. Nam non satis fuit, quod in quæstione poni posset, nosse, nisi quo pacto quod in cōtrouersiam veniret, vt inque defendi posset, cognosceretur. Nunc quo pacto absolutas liceat a nobis argumentationes comparare, hinc docturus, vnde quoniam satis ostendisse, inquit, videmur: & quæ sequuntur.

LONGOLIVS.

AVt in rem, aut in hominem.) Addūt aliqui, in legem: sed idem est, quod in hominem. Exemplum personæ sit. Legatus intra xxx. diem nauiget: legatus non accepto a quæstore viatico, non nauigauit intra xxx. diem: reus fit male gestæ legationis. Hic enim remouet crimen in quæstorē, a quo viaticum non accepit. In rem vero esto hoc. Missus est cum exercitu ad expugnationem ciuitatis imperator: postquā accessisset, inuenit pestilentia eam laborare: reduxit exercitum: reus est læsæ reipublicæ. In legem vero exemplum est apud Ciceronem libro præcedente.

ASCENSIVS.

CVm a nobis &c.) Docet quomodo vtendum sit remotione criminis dicens. Cum.i. quando nos volemus remouere a nobis crimen: tunc sup. conferemus cām peccati nostri in rem, aut in hominem. Si causa conferetur in hominem.i. imputabitur homini: & dicemus nos id fecisse pp culpam ipsius: tunc quærēdum erit primum: ne pro an is in quem causa conferetur potuerit tantum quantum reus: vtpote qui remouendo a se crimen in ipsum contulit: demōstrabit hoc est an verisimile sit illum tantum potuisse ad facinus rei: vt facere: vt eius causa fecisse dicatur: & quærendum est. s. ab impugnatore rei: quonam modo reus sup. potuerit obsistere. s. tētationi, aut vi, aut suasioni illius in quem culpam reijcit: aut honeste: aut sine periculo. Et sup. si maxime ita sit q̄ is tantum potuerit: quærendum sup. est: num.i. nunquid conuenit ea re.i. propterea cōcedi.i. condonari reo illud quod fecerit inductu alieno aut si q̄ est coniunctio dicatur concedi, idest ignosci: q̄, idest quia fecit inductu alieno. Deinde supple lis trahetur in causam coniecturalem: & differetur, idest disquiretur: num.i. vtrum factū sit cōsulto, idest per deliberationem & consultationem præuiam. Si causa conferetur in rem aliquam, idest remouendo a nobis crimen culpabimus rem aliquam: vt paupertatem, ebrietatem, imprudentiam, perplexitatem &c. tunc: & idest simul hæc eadem fere. s. omnia, & oia quæ præcepimus sup. consideranda de necessitudine erunt consideranda.

ARGVMENTATIONES QVOMODO SINT TRACTANDE.

Voniam satis ostendisse uidemur, quibus argumentationibus in unoquoq; genere causæ iudicialis uti conueniret, consequi uidetur ut doceamus, quemadmodum ipsas argumentationes ornate & absolute tractare possimus. nam ferè non difficile est inuenire quid sit causæ adiumento, difficilimū uero est inuentum expolire, & expedite pronunciare. Hæc enim res facit ut neque diutius, quam satis sit, in ijsdem locis commoremur, neque eodem identidem reuoluamur, neque inchoatam argumentationem relinquamus, neque incommode ad aliam deinceps transeamus. Itaque hac ratione & ipsi meminisse poterimus quid in unoquoque loco dixerimus: et auditor cū

CAPIDVRVS.

QVoniam satis ostēdisse videmur, quib⁹ argumentationibus in vnoquoque genere causæ iudicialis vti conueniret.) Arguere, ostendere dixerunt veteres. Iuuen. Molles qđ in aure fenestræ Arguerint. Ab hoc venit argumentum & argumentatio, sed ab arguo argumentum, a præterito enim argui, sicut & similis formæ cætera verbalia noia, primū veteres argumen, deinde argumentū, velut testamentum, quasi a testaui testamen, primū, post testamentum: munio, muniui, munimē, munimētū, sterno, straui, stramen, stramentū. pauca ab hac regula, aut veterū auctoritate, aut euphonia discrepat, quæ necessaria. Sic igitur

ab

ab arguo argumētum inflexū, ab argumento argumentor verbum. Sed quoniam hic non est docendi grammaticam locus, satis sit attigisse, ab argumentor, vel si in vsu veterum fuit, argumento argumentaui argumentatum, vnde argumentatio: sicut lego, legi, lectum, lectio. Differunt itaque argumentum & argumentatio, hoc pacto, qđ argumētum est non oratio, sed ratio dubiæ rei faciens fidem: sic enim Cicero diffinit in Topicis. Et hæc mihi longe potior videtur diffinitio, quam ea quam tulit Quintilianus, & ne id quidem quod Victorinus dicit, me præterit, qui argumentum sub argumentatione antiquos posuisse, & argumentationem sub argumēto, & hac de

causa

causa alterum pro altero poni somniat. Sed ne nimius sim, hec in aliud tempus mittimus cõsultanda. Argumentatio autem est oratione argumenti explicatio. Nec negauerim, pro altero alterum plerunque poni posse. Est etiam vbi argumenta signa significent, vt apud Iuuenalem: Argumenta viri, signa, quæ virum esse indicant. Argumentorum igitur quatuor sunt spẽs. Alia quidem probabilis & necessaria: alia vero necessaria: sed nõ probabilis: alia autem probabilis, sed nõ necessaria: alia nec ꝓbabilis, nec necessaria Probabilis & necessaria, vt Peperit, cum viro concubuit, Omne totum maius est sua parte. Necessaria & non probabilis, cum aliquid euenire quidem necessariũ est, sed ei statim nõ consentit auditor, vt hoc, quotiens terra inter solem & lunam interuenit, defectus est in luna, probabilis & nõ necessaria, vt hoc, si mater est, suum diligit filium. nec probabilis, nec necessaria, velut hoc, hic canis est filius. & est tuus, ergo est filius tuus. Quintilianus autem, Probationum præterea, inquit, omnium aliæ sunt necessariæ, aliæ credibiles, aliæ non repugnantes. Adhuc omnium ꝓbationum quadruplex ratio est, vt vel qa est aliquid, & ob hoc aliud non sit vt, Dies est, ergo nox non est, vel quia aliud non est, aliud sit, Nox non est, dies est: vel quia est aliquid, & aliud sit: Sol est super terram dies est, vel quia aliquid non est: nec aliud sit, Non rationale animal est, nec homo est. Sed hi ꝓbationem modi quos posterius posuit, memoratis iam supra quatuor subiiciuntur formis. Nam sequi & probabile & necessarium potest, & necessariũ, sed non probabile, aut probabile & non necessarium aut nec probabile, nec necessarium. tres autem illi quos prius enumerauit modi ne parum curiose legẽtibus non recte enunciari videãtur ita intelligendum necessarium quidem, siue videatur aliquibus siue non videatur, necessarium tamen sit credibile siue aliquibus videatur, siue non videatur, credi tamen possit, non repugnãs, quod cum nec necessarium aut credibile sit, nec videatur, non repugnet tamẽ necessarium, vt hoc, omne ortum interire. Credibile. vt Quidam cruento inuentus gladio est, vbi necatus homo inuentus sit, homicida est. Non repugnans, velut hoc, omne ortũ senescere. apparet ergo quartũ modum, quem supra retulimus, a Quintiliano non esse positum, hoc

totius causæ, tũ vniuscuiusq; argumẽtationis distributionem percipere, & meminisse poterit.

Ergo absolutissima, & perfectissima est argumentatio ea, quæ in quinq; partes est distributa, propõnem, rõnem, rationis cõfirmationem, exornationem, complexionem.

Propositio, est per quam ostendimus summatim quid sit quod probare uolumus.

Ratio, est causa quæ demonstrat uerum esse id quod intendimus, breui subiectione.

Rationis confirmatio, est ea quæ pluribus argumentis corroborat breuiter expositam rationem.

Exornatio, est qua utimur rei honestandæ & collocupletandæ causa, confirmata argumentatione.

Complexio, est quæ concludit breuiter colligens partes argumentationis.

Hisce igitur quinq; partibus ut absolutissime utamur, hoc modo tractabimus argumẽtationem. Cũm ostendemus Vlyssi fuisse quare interfecerit Aiacẽ, inimicũ. n. acerrimum de medio tollere uolebat, a quo ab iniuria sibi summũ ꝑiculum metuebat, uidebat illo incolumi se incolumem nõ futurũ spe rabat illius morte, se salutem sibi cõparare, cõsueuerat, si iure nõ poterat, iniuria quauis inimico exitiũ machinari, cui rei mors indigna Palamedis testimonium dat. Ergo & metus periculi hortabatur eum interimere a quo supplicium uerebatur, & cõsuetudo peccãdi, malefici: suscipiẽdi remouebat dubitationem, Omnes. n. cum minima peccata cũ aliqua cãsa suscipiunt, tum uero illa quæ multo maxima sunt maleficia, aliquo certo emolumento inducti suscipere conãtur. Si multos induxit in peccatum pecuniæ spes, complures scelere contaminauerunt imperij cupiditate, si multi leue compẽdium fraude maxima commutarunt, cui mirum uidebitur istum a maleficio propter acerrimam formidinem nõ temperasse Vtrũ fortissimum, integerrimum, inimicitiarum ꝑsequentissimum iniuria lacessitum, ira excitatum homo timidus, nocens, conscius sui peccati, insidiosus, inimicũ incolumem esse noluit, cui tãdem hoc mirum uidebitur? Nã cum feras bestias uideamus alacres, & erectas uadere ut alteri bestiæ noceant: nõ est incredibile putãdum. istius quoque animum ferũ, crudelem atque inhumanũ cupide ad inimici ꝑniciem profectum, præsertim cũ in bestijs nullam neque bonam neque malam rõnem uideamus, in isto plurimas & pessimas rões semper fuisse intelligamus. Si ergo pollicitus sum me daturum causam, qua inductus Vlysses accesserit ad maleficium, & si inimicitiarum acerrimam rõnem, & periculi metum intercessisse demonstraui, non est dubium, quin confiteatur causam maleficij fuisse.

Ergo absolutissima est argumẽtatio ea, quæ ex quinq; partibus cõstat sed ea nõ semper necesse est uti. cũ. n. complexione supersedendũ est, si res breuis est, quæ facile memoriis cõprehẽdatur, tũ exornatio prætermittenda est, si parũ locuples ad amplicandũ, et exornãdum rẽs uidetur esse sin & breuis erit argumentatio, & res tenuis, aut humilis, tũ & exornatione & complexione supersedẽdum est: In omni argumentatione de duabus partibus postremis, hæc quã exposui, rõ est habenda. Ergo amplissima argumẽtatio est quinquepartita, Breuissima est tripartita, Mediocris, sublata aut exornatione aut complexione, quadripartita,

est repugnans nec credibile, qđ nec probabile nec necessarium nominauimus, vt si dicas, hic non animi sit cornua ergo cornua habet, quem vtpote sophisticam & puerilem contempsit vir eruditissimus. Argumentationum vero duæ sunt species, velut Aristoteles scripsit, syllogismus, quam ratiocinationem & ἐπαγωγὴ quam, Inductionẽ Latini transtulerunt. Ex his duobus argumentandi principiis, duo alii argumẽtationis nascuntur modi, vnus quidem syllogismo, alter vero inductioni suppositus. syllogismo quidem enthymema, quod commentum a latinis dictum inductioni vero exemplum, quod a Græcis παράδειγμα nominatur. hæc duntaxat decurrisse hic nobis satis sit, nam post paulum, vbi syllogismi, partes enumerandæ sunt, quo pacto hæc inter se differant, abunde aperiemus. Hoc ergo dicit, quibus argumẽtationibus idest orationibus, Quæ nobis probare aliquid posse videantur. In vnoquoque genere causæ.) Siue legitima siue rationalis sit. Iudicialis, non quin deliberatiuo demonstratiuoq; hæc eadem tractari & scire conueniat, sed quod iudiciale genus longe plus habeat difficultatis. Ornate,) Ornate, qđ oratorium id proprium sit. nã dialectici argumentationibus q̃dem vtuntur, sed incomptis.

Et absolute.) Vt nulla desit pars cum nimia breuitate, qua dialectici concise nimium argumentari videantur. id paulopost exemplis edocebimus, vbi quo modo dialectici, & quo modo rhetores aliquid probent, apparebit. Inuentum expolire.) Argumentari enim haud difficile est, sed argumentationes exornare sententiis, longe difficillimum. Et expedite pronunciare.) Nequicquam quod ad eam rẽ attineat, prætermissum, nec superflua & redundantia inserta esse videantur. Hæc enim res facit.) Expoliendo & expeditẽ pronunciando. Neque eodem.) Identidem, quasi idem & idem, hoc est, sæpius inculcãdo quæ dicta sunt Reuoluamur) Inconnexi & vagantes quodãmodo loquamur: hoc dicit: quoniam argumentatio, nexibus quibusdam certis contexitur, efficit, vt interloquendum inani quodam verborum tinnitu spatiantes, non euagemur. Neque inchoatam argumentationem relinquamus.) Prius quam eam absoluerimus, quando certis partibus eam constare necesse est. Nec incõmode.) Quando & ea potuit mentem audiẽ-

tium subrepsisse, quæ expolita nec nimium longa esset, nec etiā
indoctos præteruolasse, vt nimis concisa posset. Ad aliam dein-
ceps transeamus.) Subaudiendum, argumentationem. Itaque
hac rōne.) Hoc pacto ergo absolutissima & perfectissima ē nar
ratio & argumentatio ea quæ in quinq; partes est distributa..
Diximus supra, omnem argumentationem, aut ꝑ inductionē
tractandam esse, aut per ratiocinationem. Inductio, vt Cicero
inquit, est oratio, quæ rebus non dubiis captat assensionem eius,
qui cū instituta est, quibus assensionibus facit vt illi dubia quædā
res propter similitudinem earum rerum quibus assensit, pro-
betur velut apud Socraticum Aeschinem demonstrat Socrates
cum Xenophontis vxore & cum ipso Xenophonte Aspasiam
locutam. Dic mihi quæso Xenophontis vxor, si vicina tua me
lius habeat aurum, q̄ tu habes. vtrum illius an tuum malis? Il-
lius, inquit. Quid si vestem & cæterum ornatum muliebrē pre
tii maioris habeat, q̄ tu habes, tuumne an illius, malis? respon-
dit, illius vero: Age si: iquit virum illa meliorem habeat q̄ tu ha
beas vtrumne tuum virum malis, an illius? hic mulier erubuit,
merito. male enim responderat, se male aurum alienum quam
suum, nam est in id hoc improbum, at si respondisset, malle se
virum suum talem esse, qualis esset, potuisset pudice responde-
re. Est igitur inductio, oratio, quæ rebus non dubiis quæ ꝓpo-
nuntur, captat assensiones eius, siue is philosophus, siue iudex,
siue quiuis alius, qui cum instituta est. Fit ergo inductio, vt pri-
mo proponamus: illa, qui extra negotium sunt, sed tamen ad
negotium ꝑ similitudinem spectent, & talia, inquit, esse debent
illa quæ proponimus vt necessario is cum quo agas ita esse fatea
tur atq; consentiat. quod cum consenserit, paulatim ad id vnde
dubitatur descendes, & his quæ supra concessa sint simile esse cō
firmes. Quare rōne rogationis imprudens, ab eo quod conces
sit, ad id quod non vult concedere deducendus est. Extremum
autem, aut taceatur oportet aut concedatur, aut negetur, si ne
gabitur, aut ostendenda similitudo est earum rerum quæ ante
concessæ sunt, aut alia vtendum inductione, si conceditur, con
cludenda aut argumentatio, si tacebitur, aut elicienda respon-
sio est, aut quoniam taciturnitas comitatur confessionem, pro
eo ac si concessum sit concludere oportebit argumentationem.
Ita fit hoc genus argumentandi tripartitum. prima pars ex si-
militudine constat, vna pluribusve. altera ex eo quod concedi
volumus, cuius causa similitudines adhibitæ sunt. tertia ex con
clusione, quæ aut confirmat confessionem, aut quid ex eo con
ficiatur ostendit. Et in genere ciuili causarum Cicero etiā exem
plum, quo res cognitu facilior fieret, dedit inquiens: Ergo in
hac causa, quæ apud Græcos est peruagata, cum Epaminundas
Thebanorum Imperator, q; ei qui sibi ex lege prætor successe
rat exercitum non tradidit, & cum paucos ipse dies contra le-
gem exercitum tenuisset, Lacedæmonios funditus vicit, pote-
rit accusator argumentatione vti per inductionem, cum scri-
ptum legis contra sententiam defendat ad hunc modum. Si iu-
dices id quod Epaminundas ait legis scriptorem sensisse ascri-
bat ad legem & addat hanc exceptionem, extra quam siquis rei
pub. causa exercitum non tradiderit patiemini? non opinor qd
si vosmetipsi, quod a vestra religione & sapientia remotissimū
est istius honoris causa hanc eandem exceptionem iniussu po-
puli ad legem ascribi iubeatis, populus Thebanus id patietur? ne
fieri? profecto non patietur quod ergo ascribi ad legem nefas ē
id sequi quasi ascriptum sit, rectum vobis videatur? noui vestrā
intelligentiam, non potest ita videri iudices. quod si literis corri
gi neque ab illo neque a vobis scriptoris voluntas potest, vide-
te ne multo indignius sit, id re & iudicio vestro mutari, quod
ne verbo quidem commutari potest. Apparet ergo vno semp
mō & philosophos & oratores vsos esse inductione, nec verius
is differre præceptionem. Ab inductione exemplum nascitur.
differt vero ab eadem, quod inductione interrogatur, in exem
plo fere sumitur. vt si dicas. Quod est pomum generosissimū?
nonne quod optimum concederetur? quis equus generosissi-
mus? nonne hic optimus? & plura in eundem modum, deinde
hic cuius rei gratia rogatum est, quod homo nonne is genero-
sissimus, qui optimus? fatendum erit. in oratione autem perpe
tua plerunque sibi respondet orator, quod pomum generosis-
simum? puto quod optimum. & equus? qui velocissimus. ita ho
minem, non qui celebritate nascendi, sed qui virtute maxime
excellit. hæc inductione probari manifestum est. Exemplo au-
tem dices, Vt pomum generosissimum putatur, quod opti-
mum, ita homo non qui genere, sed qui virtute excellit, opti-
mus putādus est. Sed hæc potius similitudo est, vt paulopost ap
parebit. in quo & illud licet animaduertere, quod cum in indu-
ctione plura assumantur, in exemplo solum vno contenti si-
mus. Vnica enim re posita, rem vnicam ostendere contendit,
siue quod assumas fictum, siue verum sit, non refert. Quapro-
pter & sic diffiniri etiam inter magnos authores conuenit. Exē
plum est rei gestæ, aut vt gestæ, vtilis ad persuadendum id qd'
intenderis commemoratio. & licet Græci omnium similium ap
positionem generaliter vocent. παράδειγμα, & specialiter ea i
quibus rerum gestarum authoritate nituntur, nostri tamen si
militudinem hoc vocari maluerunt, quod proprio ab illis ver
bo παραβολή dicitur illud autem exemplum, aut sibi simile
erit suis partibus, vt iure occisus est L. Apuleius Saturninus, si
cut Grachi, aut dissimile, ut Brutus occidit liberos proditionē
molientes Manlius virtutem filii morte mulctauit, aut contra-
rium, ut Marcellus ornamenta Syracusanis hostibus restituit,
Verres eosdem socios expoliauit. Ex maioribus ad minora
exempla efferuntur: vt, si propter matrimonia violata vrbes
euersæ sunt, quid fieri adultero par est? A minoribus ad maio
ra, vt Tibicines cum ab vrbe discessissent, publicæ reuocati sūt
quanto magis principes ciuitati, & viri bene de repub. meriti,
cum inuidiæ cesserint, ab exilio reducendi? Similitudo enim,
quam græci παραβολήν Cicero collationem vocati longius rei
quæ comparantur solet repetere. Neque hominum modo in-
ter se opera similia spectantur, vt Cicero pro Sextio Roscio fa
cit: Anseribus cibaria publice locantur, & canes aluntur in Ca-
pitolio, vt significent, si fures venerint, at fures internoscere
non possunt, significant tamen si qui noctu in Capitolum ve-
nerint, & quia hæc animalia facile suspicantur, in eam partem
potius peccant, quæ est cautior, quod si luce quoque canes la-
trent, cum deos salutatum aliqui venerit, non opinor his crura
suffringi oportere, q; acres sint etiā tum cum suspicio nulla sit.
Simillima est accusatorum ratio, alii vestrum anseres sunt: qui
tantummodo clamant, nocere non possunt: alii canes, qui & la
trare & mordere possunt, cibaria vobis præberi videmus: vos
autem maxime debetis in eum impetum facere qui meretur,
Est & breuis similitudo: vt, Eunt populabundi per vrbem, ceu
raptores lupi. Est ergo exemplum vbi opera hominum similia
conferuntur, quæ breuibus solent enunciari, cum secus fit, simi
litudo nuncupatur. Sed de inductione & exemplo hactenus di
ctum sit. De syllogismo & enthymemate iam breuiter dicendū
est. Syllogismum his verbis diffinit Aristoteles, συλλογισμὸς δέ
ἐστι λόγος, ἐν ᾧ τεθέντων τινῶν, ἕτερόν τι τῶν κειμένων ἐξ ἀνάγκης
συμβαίνει, τῷ ταῦτα εἶναι, &c. quod ita quidam in latinum ver
tere. Syllogismus est oratio; in qua positis quibusdam & conces
sis, aliquid quiddam per ea quæ cōcessa sunt euenire necesse ē,
quam sint ea quæ concessa sunt. vt si dicas: Omnis homo est ani
mal, omne anima substantia est, omnis igitur homo substantia
est. Syllogismorum tres figuræ, tanquam tria sunt genera pri
ma figura modos tanquam species syllogismorum authore Ari
stotele, quatuor continet, sed Theophrastus & Eudemus his
quatuor quinq; addiderunt, principium tamen inueniendi ab
Aristotele in secundo priorum Analyticorum volumine capiē
tes. Secunda figura quatuor modos: Tertia sex, docente Aristo
tele, habet. addunt alii vnum, vt Porphyrius. nec me præterit,
alios plures adhuc figuras, quippe qui quatuor esse voluerunt,
alios plures modos effecisse: sed hæc mittimus nunc excutien-
da dialecticis, siquidem ad institutum nostrum non attinent
Ex omni igitur syllogismo nasci enthymema potest. vt de en-
thymemate paucis prius, post de syllogismi partibus longius di
sputemus. Enthymema, imperfectus est syllogismus. i. oratio,
in qua non partes ex quibus syllogismus constat adhibentur,
sed infertur festina conclusio. vt si dicatur. Omnis homo ani-
mal est, substantia igitur est. Quale illud pro Ligario, Causarum
dubia, quod erat aliquid in vtraq; parte quod probari posset,
& nunc melior ea iudicanda est, quam etiam dii adiuuerunt: ha
bet assumptionem & assumptum, conclusione vero nō habet,
ita est ille imperfectus syllogismus. Ex pugnantibus vero qui-
dam solum vocant enthymema, tale Ciceronis est pro Milone.
Eius igitur morti sedetis vltores, cuius vitam si putetis per
vos restitui posse, nolitis. Optimum autem enthymematis ge
nus merito Quintilianus putat, cum propositio dissimili vel cō
trario, ratio subiungitur, quale est Demosthenis : Non enim
si quid

si quid vnam contra leges actum est, idq; tu es imitatus, idcireo
re conuenit pœna liberari, cum contra damnari multo magis,
nam vt si quis eorum damnatus esset, tu hæc non scripsisses: ita
damnatus tu si fueris, non scribet alius. Plura ex enthymemate
non adiciam. quando in Topicis Cice. de hoc abunde diximus:
quæ si quis legat, hæc cursim recensa melius intelliget, & si qd
cuiq; hic minus erit obuium, illic certior fiet, quando ad syllogis
mi partes explicandas in præsentia festinamus. Syllogismum
igitur, siue rôcinationem, qui, vt Cic. inquit, est oratio, ex ipsa
re probabili aliquid eliciens, quod expositum & per se co-
gnitum sua semet ratione confirmet, alii sex partibus, alii quin
que alii quatuor, alii tribus, duabus alii constare voluerunt, &
qui vnica posse etiam parte consistere, non desuere, qui sex par
tes esse voluerunt, pauci sunt, & hi quidem propositionem pri
mam cui subiungentes rônem secundam, deinde assumptionẽ
tertiam, & assumptionis rationem subiungentes quartam esse
partem uoluerunt. postremo conclusionem, deinde conclusio-
nis rationem. Cicero autem quinq; partes esse maxime defen-
dit, cum inquit. Qui putant in quinq; partes distribui oportere:
aiunt primum conuenire exponere summam argumentatio-
nis: ad hunc modum melius accurantur quæ consilio gerũtur:
q̃ quæ sine consilio administrantur, hanc primam partem nu-
merant. eam deinde rônibus variis, & quam copiosissimis ver
bis approbari putant oportere, hoc modo: Domus ea quæ rô-
ne regitur omnibus est instructior rebus, & apparatior, quam
ea quæ temere & nullo consilio administratur: exercitus is cui
præpositus est sapiens & callidus imperator omni modo com
modius regitur, quam is qui stultitia & temeritate alicuius ad-
ministratur: eadem nauigii ratio est. nam nauis optime cursum
conficit ea, quæ scientissimo gubernatore vtitur. Cum propõ
sit hoc pacto approbata, & duæ partes transierint rôcinationis
tertia in parte aiunt quod ostendere velis, id exitu propositio-
nis oportere assumere, hoc pacto, nihil autem rerum omnium
melius q̃ omnis mundus administratur, hui⁹ assumptionis quar
to in loco aliam porro inducunt approbationem, hoc modo,
nam & signorum ortus & obitus, definitum quenquam ordinẽ
seruant, & annuæ commutationes non modo quadam ex ne-
cessitate semper eodem modo fiunt, verum ad vtilitates quo-
que rerũ omnium sunt accommodatæ. nam diurnæ nocturnæ
que vicissitudines nulla in re vnq̃ mutatæ quicquam nocuerũt:
quæ signo sunt, oĩa non mediocri quodam consilio naturam,
mundi administrari. Quinto inducunt loco complexionem, eã
quæ aut id infert solum quod ex omnibus partibus cogitur,
hoc modo, Consilio igitur mundus administratur, aut vnum
in locum conduxerit, breuiter ꝓpõnem & assumptionem ad-
iungit, quod ex his conficiatur, ad hunc modum. Quod si me-
lius geruntur ea quæ consilio q̃ quæ sine consilio administrãtur
si, nihil autem omnium rerum melius administratur q̃ omnis
mundus, consilio igitur mundus administratur. Quinq; parti-
tam igitur hoc pacto putãt esse argumentationem. In iudiciis
autem idem, quo hoc apertius fiat, exemplum ponit, vt si quis
Epaminundã, quod succedendi sibi exercitum ilico non tradi
derit, velit defendere, dicat: Omnes leges iudices ad commo-
dom reipu. referre oportet, & eas ex vtilitate communi, non
ex scriptione quæ in literis est interpretari, ea enim virtute &
sapientia maiores nostri fuerunt, vt in legibus scribendis nihil
sibi aliud nisi salutem atq; vtilitatem reipu. ꝓponerent, neq;. n.
ipse quod obesset scribere volebant, & si scripsissent, cum esset
intellectum, repudiatum iri legem intelligebant, nemo enim le
ges legum causa saluas esse vult, sed reipublicæ, quod & legibus
omnes rempub. optime putant administrari, quamobrem igi-
tur leges seruare oportet, ad eam causam scripta omnia inter-
pretari conuenit. hoc est, quoniam reipub. seruimus, ex reipu.
commodo atq; vtilitate interpretemur: nam vt ex medicina
nihil oportet putare proficisci, nisi quod ad corporis vtilitatem
spectet, quoniam eius causa est instituta: sic a legibus nihil con-
uenit arbitrari, nisi quod reipu. conducat, ꝓficisci quoniam ei⁹
causa sunt comparatæ. Ergo in hoc quoq; iudicio definite lite-
ras legis perscrutari, & legem, vt æquum est, ex vtilitate reipu.
considerate. Quid magis vtile fuit Thebanis, q̃ Lacedæmonios
opprimi? quid magis Epaminundam Thebanorum imperato
rem, q̃ victoriæ Thebanorum consulere decuit? quid hunc tan
ta Thebanorum gloria, tam claro atq; exornato trophæo: ca-
rius atq; antiquius habere conuenit? scripto videlicet legis omis
so, scriptoris sententiã considerare debebat. ad hoc quidem sa
tis consideratum est, nullam esse legem, nisi reipub. caosa scri-
ptam. summam igitur amentiam esse existimat, quod scriptũ
esset reipublicæ salutis causa, id non ex reipublicæ salute inter
pretari. quod si leges omnes ad vtilitatem reipublicæ referri cõ
uenit, hic autem saluti reipub. profuit, profecto non potest eo
dem pacto & communibus fortunis consuluisse & legibus ob-
temperasse. Quatuor ergo partibus constat argumentatio, cũ
aut proponimus, aut assumimus sine approbatione. id facere
oportet, cum aut propositio ex se intelligitur, aut assumptio ꝑ
spicua est, & nullius approbationis indiget. Propositionis ap-
probatione præterita, quatuor ex partibus argumentatio tra
ctatur, ad hunc modum. Iudices qui ex lege iurati estis, indica-
ris legibus obtemperare debetis, obtemperare autem legibus
non potestis, nisi id quod scriptum est in lege sequamini quod
enim certius legis scriptor testimonium voluntatis sui relinque
re potuit, q̃ quod ipse magna cum cura atq; diligentia scripsit
quod si literæ non extarent, magnopere eas requireremus, vt
ex his scriptoris voluntas cognosceretur. nec tamẽ Epaminun
dæ permitteremus, nisi extra iudicium quidem esset, vt is no-
bis sententiam legis interpretaretur, nedum nunc, cum patia-
mur ipsum non ex eo quod apertissime scriptum est, sed ex eo
quod suæ causæ conuenit, scriptoris voluntatem interpretari.
quod si uos iudices legibus obtemperare debetis, & id facere nõ
potestis, nisi id quod scriptum est in lege sequamini, quin istum
contra legem fecisse iudicatis? Assumptionis autem approbatio
ne præterita, quadripartita sic fiet argumentatio. Qui sæpenu-
mero non per fidem fefellerunt, eorum orationi fidem habere
non debemus, si quid enim perfidia illorum detrimenti accepe
rimus, nemo erit præter nosmetipsos quem iure accusare pos
simus. ac primo quidem decipi, incommodum est, iterum, stul
tum, tertio, turpe. Carthaginenses autem persæpe iam nos fe-
fellerunt, summa igitur amentia est, in eorum fide spem habe
re, quorum perfidia deceptus sis toties, vtraq; approbatione
præterita, tripartita fit hoc pacto. aut metuamus Carthaginen
ses oportet, si incolumes eos reliquerimus: aut eorum vrbẽ di-
ruamus, at metuere quidem non oportet, restat igitur vt vrbẽ
diruamus. Sunt autem qui putãt, nõnunquam posse cõplexio-
ne, & oportere supersederi, cum id perspicuum sit, quod confi
ciatur ex ratiocinatione. quod si fiat, bipartitam quoq; fieri ar
gumentationem, hoc modo: Si peperit, virgo non est. peperit
autem. hic satis esse proponere & assumere, quod conficiatur:
quoniam perspicuum sit, complexionis rem non indigere. Ci-
ceroni tamen videtur inferri conclusio debere, vel si nolis, vt ĩ
feras quod sequitur, vt dicas: peperit autem, fecit igitur icestũ.
Qui aũt ex vnaquaq; parte putant constare argumentationem
dicunt satis esse, hoc modo argumentationem facere, qm pepe
rit, cum viro concubuit. Sed hanc argumentationem ab orato
re. Cicero propulsat, q expolitione careat. nam si solum inuen
tum spectetur, ac nihil quo pacto tractetur, quod sit excogitatũ
referat, nequaq̃ tantum inter summos & mediocres interesse
existimabitur. Variare igitur orationem etiã magnopere opor
tebit, nam omnibus in rebus similitudo est satietatis mater.
Hoc autem facere poterimus, si modo inductione, modo exẽ-
plo, modo similitudine, modo syllogismo, aliquando enthyme
mate vtamur. deinde in ipsa argumentatione non semper a ꝓ
positione incipere debemus, quod ne ipse quidem Aristoteles
facit: neq; semper omnibus vti syllogismi partibus, quas Cice-
ro quinque omnino esse voluit, idq; multis nititur rationibus
comprobare. cui sententiæ maxime repugnat Quintilianus in
quiens, ἐπιχειρήματος & quatuor & quinque & sex factæ sunt
partes a quibusdam, Cicero maxime quinq; defendit. inde post
paulum subiungit, Mihi & pluribus nihilominus authorib⁹ tres
sumi videntur. nam ita se habeat ista natura, vt si de quo quæ-
ratur, & per quod probetur, tertium addi potest, velut ex con
sensu duorum antecedentium, ita erit prima intentio, secunda
assumptio, tertia connexio. Nam confirmatio primæ ac secun
dæ partis exornatio, & eisdem cedere possunt, quibus subiiciũ
tur. Summamus ex Cicerone quinque partium exemplum,
Melius gubenantur ea quæ consilio reguntur, q̃ quæ sine consi
lio administrantur. hanc primam partem numerant, eam dein
ceps rônibus variis & quam copiosissimis verbis approbari pu
rant oportere. Hoc ego totum in sua ratione vnum puto, alio-
qui si ratio pars est (est autem varia ratio) plures partes esse

dicentur. Assumptionem deinde ponit: Nihil autem omnium rerum melius q̃ omnis mundus administratur. huius assumptionis quarto in loco iam porro inducunt approbationē, de quo idem quod supra dico. Quinto inducunt loco complexionem quæ aut id fert solum, quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo: Consilio igitur mundus administratur. aut vnum in locum cum conduxit: breuiter expositionem. & assumptionem adiungit, quid ex his conficiatur, cui parti consentio. Quid summi authores de syllogismi partibus senserint, iam satis, vt opinor, dictum. Nunc quo pacto singulæ vocentur partes, quando inter summos id authores non conuenit, dicam nam sunt qui primam partem syllogismi, velut si ita contextas, quicquid ex seipso mouetur immortale est, maiorem vocent ꝓpositionem sunt qui propositionem solum, alii intentionem, alii assumptū secundam partem, aliqui minorem propositionem, alii assumptionem, quidam rationem, alii rationis confirmationem, qđ ex ea parte quod antecessit comprobatur, nominarunt, quæ est vt hoc, anima autem ex seipsa mouetur tertiam partem alii conclusionem, complexionem alii, alii connexionem appellarunt, quod duas superiores cōnectat partes, velut hoc, immortalis igitur est anima. vt sit explicata argumētatio, quicquid ex seipso mouetur immortale est: Anima autem ex seipsa mouetur. immortalis igitur est anima. Postremo ne illud quidem prętereundum est, fuisse quosdam qui inter syllogismum & ἐπιχείρημα hanc esse differentiam putauerunt, quod syllogismum tribus tantum partibus & in ordinem digestis constare dixerint, hoic vero si partes aut demantur, aut addantur aliæ, aut eædē immutentur, epicherema nuncupari existimarunt. Sed Quintilianus, epicherema, inquit, in nullo differt a syllogismis, nisi q̃ illi & plures habent species, & vera colligunt. veris epicherematis frequentio est vsus circa credibilia. His intellectis: nihil erit iā vt opinor, quod Cicero suspensam alicuius hic teneat mētem, quo minus quæ dicat quilibet sit percepturus, cum inquit: Ergo absolutissima & perfectissima est narratio & argumentatio ea quæ in quinq; partes est distributa.)Hoc iam expositum est vt syllogismus quinq; partibus a Cicerone fiat. Narratio & argumentatio.)Nam narratio causæ expositio est, sed quod narratur & inseritur, locupletandi causa argumentationem ipsam inseritur, verum id esse quod intendimus, si vera accusamus, nam iudiciale genus intentione & depulsione constat, cum certe quod intendimus probare volumus. Etenim & syllogismo non minus in reprehensione, quam in confirmatione defensio neq; vti possumus. Locupletandæ.)refarciendæ, ornamentis imbuendæ. Confirmata argumentatione.) Nam cum assumptio prolata est, iam confirmata videtur argumentatio. Vt absolutissime.)Quo nihil ad modum desit. Inimicum enim acerrimum de medio tollere volebat, quo sibi non iniuria summū periculum metuebat.)Hæc propositio est epicherematis, quā tamen si rectius ostendemus, fiet assumptio. De medio tollere.)Idest quoquo modo ab aliorum Græcorum conuentu eximere, ac per hoc occidere. Non iniuria.)Non ab re, non sine causa. Summum periculum. Ne ipse ab eodem occideretur. Videbat illo incolumi.)Hæc propositionis est ratio. sed cum sit coniecturalis constitutio, a probabili, de quo supra in eius constitutionis locis abunde diximus, omnis hæc deducitur argumentatio. Iniuria quauis.)Idest, qualibet. Inimico exitium, machinari.) Exitium, inquit Festus Pompeius. antiqui pro exitu ponebant, nunc pessimum exitium dicimus. Machinor a græco, μηχανάω vnde & μηχανή ab illis dicitur, quæ a nostris machina. Est autē machinari, struere, ergo machinari exitium, struere, & per insidias moliri interitum est. Cui rei mors indigna Palamedis testimonium dat.) Nota est de Palamedis interitu historia, vt Vlysses extinctus sit insidiis. Metus periculi.)Ne ab Aiace interimeretur. Omnes enim cum minima de causa peccata suscipiunt.)Hæc est rationis confirmatio, siue assumptio. Si multos, & quæ sequuntur,)Hæc est ornatio. Si multi leue compendium fraude maxima commutarunt.) Hoc est, si ob leue commodum fraudem moliri maxima non timuerunt. Fraude maxima commutarunt leue compendium qui fraudulentissima ex eo dicti sunt, ob minimam quam consecuti fuere vtilitatem. Compendium, a con præpositione & pendendo, quod appenderent omnem veteres pecuniam. Vnde etiam dispensator dictus: & hinc dispendium, damnum, qđ dispendendo pecunia minor fieri soleat. Vtrum fortissimum integerrimum.)Ordo est & sensus, homo timidus, subaudiendum Vlysses, nocens, conscius sui peccati, qui se sciebat contra Aiacem deliquisse. Insidiosus, inimicum.) Subaudiendum Aiacem. Incolumem esse noluit.)Virum integerrimum bello, inimicitiarum persequentissimum, qui quos odio prosequebatur, eisdem hostis esset infestissimus. Iniuria lacessitum.)Id est, prouocatum. Ita exuscitatum.) Idest, vehementer commotum. Videamus alacres.)Alacris inquit Asconius, siue alacer, vtrunque enim dicitur, is appellatur, qui sensibus vniuersis, quod est iudicium erecti animi atque sublimis, consurgit &, cui omnis sensus in loco suo quisque degat. & econtrario lacer, inquit, dicitur amputatis in corpore sensuum membris. Ad animum sæpe transfertur, vt si quis vultu iudicat adesse animum non sincerum, sensibus suis animo solo intentus. Sunt qui alacrem, festinantem & properantem dici putāt, quasi alis acrem, Virgil. Alacris cunctosque putans excedere pugna. Donatus vero. alacris, inquit, L pro D litera posita. Feras bestias.)Nam domesticæ cicures nominantur. Ferum.) Agrestem. Crudelem.) Trucem. Cupide.)ad inimici Aiacis. Perniciem.)Exitium. Profectum.)Quando vbi Aiax gladio traiectus inuentus est ibidem Vlysses commoratus est. Neque bonam, neque malam rationem videamus.)Ratio, quam vulgus imperitum respectum dicit. Sic Iuuenalis (Est spes & ratio) capit rationem. Superfluum autem putandum nunc de ea ratione disputare, vnde homo animal rationale dicitur, & de qua sanctus Thomas longius disseruit fortasse quam fuit necesse, cū differentiam inter essentiam, vt eius verbo vtar substantiam, subiectum, rem, naturam & rationem facit. nam Augustinum in libro quem de Spiritu & anima inscripsit, longe melius exposuisse manifestum est. Si ergo pollicitus sum.) Hæc complexio est argumentationis, vt si tres tantum partes principales iungas, hoc pacto: Omnes minima peccata cum causa, tum vero maxime illa quæ multo maxima sint maleficia aliquo certo emolumento inducti suscipere conantur, vt sit hæc propositio, qua probamus quod in quæstionem venit. quam Cicero secūdo loco posuit. deinde assumatur: At si Aiacem Vlysses occidebat multum sibi commodum, si incolumem sinebat, incommodum & metus ingruebat. cui complexio subiiciatur necesse est: Ergo Vlyssi causa fuit, cur Aiacem occideret. quod epicherema ita etiam componi potest, vt dicas: Quicunque ex alterius morte commodum consecuturus est, vel minimum is, causam habet, cur eum e vita tollat: At Vlysses de Aiacis morte multum consecuturus erat commodi, causam igitur habuit Vlysses cur Aiacem occideret. Quin confiteatur causam malefici fuisse. Quando & eum grauiter habebat inuisum, & illum sibi hostē infestissimum. Parum locuples.)Parum copiosa. Locuples, diues, ab agrorum locis dictus, vt Plin. lib. 18. Naturalis historiæ: Locupletes, inquit, dicebant loci, hoc est, agri plenos pecunia ipsa a pecore appellabatur. Ouidius in Fastis Cætera luxuriæ nondum instrumenta vigebant, Aut pecus, aut latum diues habebat humum. Hinc ēt locuples, hinc ipsa pecunia dicta est. Et res tenuis.)Parui momenti. Et humilis.)Abiecta. Hac quā composui ratio est habēda.)Hoc est, si humilis fuerit & tenuis non ita dicere procures, perinde ac si sit ampla, & quæ multis ornamentis possit illustrari. Breuissima tripartita.)quæ propositione, ratione propositionis, & assumptione colligatur.

LONGOLIVS.

Ergo absolutissima.)Argumentationis perfectæ partes. Causam ostendimus.)Propositio. Inimicum enim.) Ratio propositionis. Videbat illo incolumi.)Rationis confirmatio, ex variis locis sumptis argumentis. Primum a ꝓbabili causa, quæ tractatur per antithesin mortis & salutis, deinde ab anteacta vita, quod exemplo facti seu mortis Palamedis confirmatur. Forma perfectæ argumentationis rhetoricæ, quæ verborum & sententiarum copia vestita, ostendit quantū a dialectica breuitate oratoria maiestas recedat. Quod vt clarius pateſiat, hanc ipsam argumentationem syllogismo breui perstringamus, Omnes qui ab aliquo periculum metuunt, eum interfectum cupiunt, A Palamede Vlysses sibi metuebat, vtpote a probissimo improbus: Igitur probabile est, ab Vlysse interfectum Palamedem. Omnes enim cum minima pec.) Exornatio primum a minore ad maius. Virum fortissimū.) A collatione. Nam cum feras.)A simili. Si ergo pollicitus.) Complexio.

Quoniam

DE ARGVMENTATIONIBVS VITIOSIS.

DVo sunt genera uitiosarum argumentationum, Vnum, quod ab aduersario reprehendi potest, id quod pertinet ad causam, Alterum, quod tametsi nugatorium est tamen non indiget reprehẽsione, Quæ sint, quæ reprehensione confutari conueniat, quæ tacite contemni, atque uitari sine reprehensione, si exempla subiecero, dilucide intelligere poteris. Hæc cognitio uitiosarum argumentationum duplicem utilitatem afferet. Nam & uitare uitiũ in argumentatione admonebit, & ab alijs non uitatum cõmode reprehendere docebit.

Quoniam igitur ostendemus plenam & perfectam argumentationem ex quinque partibus constare, in unaquaque parte argumentationis quæ uitia euitanda sunt consideremus, ut & ipsi ab his uitijs recedere, ac aduersariorũ argumentationes hac præceptione in omnibus partibus tẽtare, & ab aliqua parte labefactare poßimus.

CAPIDVRVS.

DVo sunt genera vitiosarum argumentationum.)Omnis argumentatio(per argumentationem & argumentum, quod in species supra plures diuisimus, volumus intelligi)Reprehenditur, si aut ex his quæ sumpta sunt nõ cõceditur vnum plurave, aut his concessis, complexio ex his confici negatur, aut si genus ipsum argumentationis vitiosum ostenditur: aut si contra firmam argumẽtationem, aliaque firma aut firmior ponitur. Sed Cicero quod in epicheremate tantũ reprehendi possit, quod id solũ argumentationis genus hic docet, est expositurus. Vnum, qđ ab aduersario reprehẽdi potest idque pertinet ad causam. alterũ disputandi quatuor, docẽte Aristotele, sunt genera, vnum qđ doctrinale, aliud dialecticũ, tertium tentatiuum, quartum litigiosum vocat. Doctrinale nominat, cum ex propriis cuiusque disciplinæ principiis aliquid probare enitimur, idque demonstrati vnum nominatur, quod ipse in Analyticis posterioribus docuit. Dialecticum est, cum ex probabilibus tam nobis quã aduersariis, aliqua oppugnare concludimus. Tẽtatiuum autem, cum ex eis quæ respondendi probabilia vidẽtur: aliquid arguimus: quod noline rñdentes. tam de dialecticis autem q̃ de tentatiuis, ipse in Topicis late disputauit. Litigiosum vero, quod ἀγωνιστικὸν appellauit, cum ex his quæ probabilia quidem videntur, sed non sunt, id colligitur, quod nullo modo probabile videri potest. id genus in libro quem ἐλέγχων inscripsit, late ipse etiã tractauit. Per hoc genus arguendi modi sunt duo, vnus, qui per dictionem: alter vero, extra dictionem nominatur. Per dictionẽ quidem numero sex sunt: Aequiuocatio, amphibologia, compositio, diuisio, accentus figura. Extra dictionem vero, paralogismorum species sunt septem, vna quidem per accidens, secunda autem in eo quod simpliciter, vel non simpliciter, & qđ aut vbi, aut quando, aut aliquid dicitur. tertia autẽ elenchi ignorantiam, quarta uero per consequens, quinta autem per id qđ in principio sumere contingit, sexta quod non est causa vt causa ponenda, septima vero vbi plures interrogationes vt vnam ponimus. Non dubito quin hæc multi obscura iudicaturi sint, cum species has arguendi exemplis nullis illustrauerim. quod ideo facere non curaui, tum ne commẽtarii modũ excederem tum etiam quod ad præsens Ciceronis locus hoc non exigebat quodque apud dialecticos quisque hæc discere poterit. sed hæc vberius omnia, si dabitur vt possim aliquando, sicut & cætera rhetorices præcepta, ita digeram, vt multis non displicere posse putem, quod si qui suæ imperitiæ solacium quærentes, ne hoc quidem a me recenseri debuisse, vtpote non necessaria, arbitrentur: Aristotelem, si re ipsa quam non intelligant iactantiam suam redarguere possint audiant, qui a consequentibus elenchum tractans inquit. Sæpe enim mel, fel suspicati sunt, eo quod sequatur ruber color: & quoniam accidit terram pluuia fieri madidam, & si sit madida opinamur pluisse, hoc autẽ nec necessariũ, ad rhetoricos attinet, quod per signum sint demõstrationes, idemque & Cicero tum alibi, tum etiam hic, cum inquit, alterum, quod tametsi nugatorium est, tamen indiget reprehensione. hoc enim dicit, vnum est genus vitiosæ argumentationis, quod ad causæ probationem attinens, ab aduersario reprehendi potest, sed quo pacto id fiat, paulopost aperietur. alterum est, cuius si fallendi modum spectes, vtpote nugatorium reprehendas, sin autem vt in aduersarium tractatum, multum fauoris sæpe & commodi compareț, non indigebit reprehensione, sed probabitur. Quod tamen nugatorium est, ob hoc enim reprehendi debuit apud virum grauem. Nugatorium omnes, vt Aristoteles inquit, qui in disputationis certant & corrixantur, se superiores esse coniectãt: ac vt id consequantur pro viribus moliuntur. sed quinque modis velut arguendum imperitiæ aduersarium ostendant, velvt falsum, vel quod præter opinionem omnium sit fateri compellãt vel vt in solœcismum grammaticæ vitium nihil tale cognitionem detrudant, vel quinto loco & nugari eum cogant, qui contra aget. Id autem faciet si frequenter idem dicat quod nusquam sit: quapropter & Cicero nugatorium dixit, hoc est quod nugari aduersarium cogat. Tamen non indiget reprehensione quæ sint.)Quoniam aliquando iuuat oratores, nõ ergo omnino repudiandum licet, vtpote nugatorium, non admittendum esse, videatur. Reprehensione confutare conueniat.)Cõfutari, cum manifesto falsa deprehenduntur. Quæ tacite cõtemni.)Ve friuola. Atque vitari sine reprehẽsione, nisi exempla subiecero, dilucide intelligere non poteris.)Hæc cognitio vitiosarum argumẽtationum duplicem vtilitatem afferet. Nam & vitiare in argumentatione vitium admonebit: & ab aliis nõ vitandum, commode reprehendere docebit. Quoniam igitur ostendimus perfectam & plenã argumentationẽ ex quinque partibus constare, in vnaquaque parte argumentatiónis quæ vitia vitanda sunt consideremus, vt & ipsi ab his vitiis recedere, ac aduersariorum argumentationes hac præceptione, num cum argumentationis formula vicientur, an certe cum aliquid quod illud infirmet opponitur, intelligere possimus. In omnibus partibus.) Nam quinque constare partibus supra commonuit. Num possimus aliquam partem labefactare. Labe aliqua commaculare, ac per hoc reprehẽsum risu & conuitiis dissoluere.

LONGOLIVS.

Duo sunt genera.)Argumentationes vitiosæ.

ASCENSIVS.

DVo sunt genera &c.)Optimo ordine docet primo vitiosas argumẽtationes vitare, nam & coloni primũ nociuas extirpant herbas, & medici corporũ obstãtia pellunt sanitati. Dicit ergo sic. Duo sunt genera argumẽtationum vitiosarũ. Vnum. s. genus est: quod põt rephendi. i. refelli: & redargui ab aduersario, & id ptinet ad cãm, alterum sup. est, qđ tametsi. i. q̃q̃ est nugatorium. i. vanum & mẽdax, tamẽ nõ indiget reprehẽsione forte eo q̃ apertum, vt Augustinus quoque noster asserit mendacium non est responsione dignum. Tu o Herẽni non potius intelligere dilucide quæ. s. genera argumẽtationũ, aut quæ argumenta(transit. n. ad neutrum genus)sint quæ cõueniat confutare. i. refellere, reprehensione. i. per reprehẽsionem, & sup quæ conueniat cõtẽni atque vitari tacite sine reprehensione nisi subiecero exempla. i. nisi e a declarauero p exempla. Et tamẽ operæprecium est ea nosse, quia hæc cognitio argumẽtationum vitiosarum, afferet duplicem vtilitatem, nam ipsa, &. i. simul admonebit: vitare vitium. i. ne committamus vitiũ in argumentatione. s. nostra, & docebit reprehendere commode. i. decenter & vtiliter: vitium non vitatum ab aliis. Igitur qm̃ nos ostendimus perfectam & plenam argumentationem constare ex quinque partibus propositione, ratione &c. consideremus quæ vitia sunt vitanda in vnaquaque parte argumentationis, vt ipsi. i. nos possumus, & i simul recedere ab his vitiis, &. i. simul tentare. i. vexare experimento, hoc est examinare argumentationes aduersariorum in omnibus partibus. s. dictis, & labefactare. i. inualidare & dissoluere. s. argumentationes aduersariorum ab aliqua parte. Bene dicit in omnibus tentandas: idest examinandas in omnibus partibus. & tamen labefactandas duntaxat in aliqua parte, non q̃ nõ liceat in omnibus: sed quia non est verisimile in omnibus fieri posse.

CAPIDVRVS.

EXpositio vitiosa est: & quæ sequuntur.) Expositionem dicit, quam supra ꝑpōnem, hoc est, totius argumentationes partem primam nominauit: cum ab aliqua aut a maiore parte ad oēs confertur, id quod non necessario est omnibus attributum. Ordo est: Vitiosa est expō, cum id quod nō necessario est oibus attributum confertur ab aliqua, aut a maiore parte ad oēs. Est autē sensus: vitiosa est argumentationis expositio, cum quod aliquib⁹, aut maiori hominum parti tribuitur, id esse omnium dicimus cū id haud necesse sit, sed potius facile secus enunciari possit. Ad omnes confertur.) In omnes infertur. Quam officio.) Virtute. Nō curat.) Quærere qualis ratio. Quia sunt aliqua quib⁹ si ratio subiiciatur, ꝓbabilia videri possint, alioqui falsa. Nemo vno aspectu neque prætereiens.) Aut vno tantum aspectu aut præteriens, etiam si crebro aspiciat, in amorē incidisse nemo poterit, qđ fieri tamen posse, etiam si nunquam antea fuerit, facile datur intelligi. Non nemo.) Aliquis. Quoniam alteri non erant.) A quibus occidi potuerit, prædones. Alteros.) Hoc est inimicos non habebat. A cohæredibus.) Ab his qui nobiscum hereditatem eius adiuerint. Latiorem locū defēdendi reliquerimus.) Nam qđ aduersarii iam explosi videantur, & nostræ supersit argumētationes explicandæ, multum adiumenti hinc causa nostra capere posse videbitur. Luxuries & auaritia.) Et luxuries & luxuria rerum immoderatus per voluptatem vsus dicitur. auaritia rerum immoderatus appetitus ab auido & ære ducta appellatio. Quid amor.) Amorem libidinem dicit. Quid ambitio.) honoris, non de virtute potius quā de vitio manans cupiditas. Quid irreligio.) Sane religio, quā Græci θρησκείαν dicūt, quædam erga deum obseruātia vinculo aliquo alligata dicitur, quæ si sponte a nobis fiat Græce εὐσέβεια latine pietas nominatur. Quāobrem per iocum Plautus in Curculione. Vocat me, inquit, ad cœnam, religio fuit: denegare nolui. ꝑinde ac si ꝑmittere coactus esset, religio, inqt, fuit. huius duo sunt extrema, defectus quidem irreligio, excessus vero superstitio. Est enim religio dicta, vt Ser. Sulpicius tradit, quod propter sanctionē aliquam remota ac seposita a nobis sit, quasi a relinquendo, vt a carendo cerimoniæ. Cicero autem a relegendo dictā putat, qui in libro de Natura deorum secundo ita dicit: Nō enim philosophi solum verum etiam maiores nostri superstitionem a religione separauerunt. nam qui totos dies præcabantur & immolabant, vt sui sibi filii superstites essent, superstitiosi sunt appellati, qui autem omnia quæ ad cultum deorum pertinent retractarent & tanquam relegerent, hi sunt dicti religiosi, a relegendo, tanquam ex legendo legentes, & diligendo diligentes. his enim verbis omnibus inest vis legendi, eadem in religioso. ita factum est, vt in superstitioso & religioso, alterum vitii nomen, alterum laudis esset. Lactātius autem Institutionum diuinarum lib. 4. non a relegendo, vt Cicero, sed a religando dictā religionem putat, quod hoc pietatis vinculo obstricti Deo & religati simus: sicut & superstitionem, non cum filios optamus superstites (omnes enim optamus) dici voluit, sed cum hi qui superstitem memoriam defunctorum colunt, vt qui parentibus suis superstitibus colebant imagines eorum domi, tanquā deos penates, atque nouos sibi ritus assumebāt, vt in deorū vice mortuos honorarēt, quos ex hominibus in cœlum receptos putabāt: hos: inquit: superstitiosos vocabant. eos vero qui publicos & antiquos deos colerent religiosos nominabant. vnde Virg. Vana superstitio veterūque ignara deorū. Nec me præterit quod dixit Nigidius Religētem esse oportet, religiosum ne fas. q̃ religiosū, triste & omiosū significet. M Ci. ad Atticū Maiores inquit, nostri funestiorem diem esse voluerunt Aliensis pugnæ, quā vrbis captæ, qđ hoc malum ex illo prouenerit. itaq; alter religiosus etiam nūc dies, alter vulgo ignotus. Sed non semper religiosum diem tristi omine infamem dicimus, nec semper religiosus appellat, velut alii dicunt, qui nimia & superstitiosa religione sese alligauerit, vt vitio assignetur. Inuenimus enim religiosum pro casto & obseruante, cohibenteq; sese certis legibus finibusq;, vnde & religiosa delubra legimus non ominosa sed maiestatis venerationisq; plena. quapropter & Massurius, Religiosum, inqt, est, quod ꝓpter sanctitatem aliquam remotum ac sepositum a nobis est, verbum a relinquēdo dictum. Manifestum igitur ex his, religionem nō omnem cultum diuinum dici, quando a nobis longe semota esse dicatur, sed nexum quēdam esse quem dei mysteriis deuouimus, quē cum obseruamus, religio: cum id facere negligimus, irreligio nominatur. nam quem sponte cultum nostrum deo offerim⁹, pietatem nuncupamus. Quid metus mortis.) Diam & hæc animi perturbatio est quam in sapientem cadere posse Stoici

negauerunt

DE VITIOSA EXPOSITIONE.

EXpositio uitiosa est, cū ab aliqua, aut a maiore parte ad omnes confertur id quod nō est necessario omnibus attributum. ut si quis hoc modo exponat: Omnes qui in paupertate sunt, malunt maleficio parare diuitias, quā officio paupertatem tueri. Si quis hoc modo exposuerit argumētationem, ut nō curet quærere qualis ratio aut rōnis confirmatio sit, ipsam facile reprehendemus expositionem, cum ostendemus id quod in aliquo paupere improbo sit, in omnes pauperes, falso & iniuria conferri.

Item uitiosa est expositio: cum id quod raro fit, fieri omnino negatur, hoc modo: Nemo potest uno aspectu, neq; præteriens in amorem incidere. nam cum non nemo deuenerit in amorem uno aspectu, & cum ille neminem dixerit, omnino nihil differt, raro id fieri, dummodo aliquādo fieri aut posse fieri intelligatur.

Item uitiosa expositio est cum oēs res ostendemus nos collegisse, & aliquā rem idoneam prætermimus, hoc modo. Quoniam igitur hominem occisum constat esse, necesse est aut a prædonibus, aut ab inimicis occisum esse, aut abs te, quē ille hæredem testamēto ex parte faciebat. Prædones in illo loco nūquā uisi sunt, inimicum nullum habebat: relinquitur si neq; a prædonibus, neque ab inimicis occisus est, quoniam alteri non erant, alteros nō habebat, ut abs te sit interemptus. Nam in huiusmodi expōne utimur reprehensione si quos præter eos, quos ille collegerit, potuisse suscipere maleficium ostenderimus. uelut in hoc exemplo, cum dixerit necesse esse, aut a prædonibus, aut ab inimicis, aut a nobis occisum esse, dicemus potuisse uel a familia, uel cohæredibus nostris. Cum hoc modo illorum collectionē disturbauerimus, nobis latiorem locū defendēdi relinquemus: Ergo hoc quoq; uitādum est in expōne, nequando, cum omnia collegisse uideamur, aliquam idoneam partem relinquerimus.

Item uitiosa expositio est, quæ constat ex falsa enumeratione, ut si, eum plura sunt, pauciora dicamus, hoc modo, Duæ res sunt iudices, quæ homines ad maleficium impellūt luxuries et auaritia, Quid amor, inquit quispiam, quid ambitio, quid irreligio, quid metus mortis: quid imperij cupiditas, quid denique alia permulta?

Item falsa enumeratio est, cum pauciora sunt, & plura dicimus, hoc modo, Tres res sunt, quæ homines solicitant, metus, cupiditas, ægritudo. Satis enim fuerat dixisse metū, & cupiditatem, quoniam ægritudinem cum utraque rē cōiunctam esse necesse est.

Item uitiosa expositio est, quæ nimium longe repetitur, hoc modo. Omnium malorum stultitia est mater, quæ præ cæteris parit immensas cupiditates, immensæ porro cupiditates, infinitæ & immoderatæ sunt, hæ pariunt auaritiam, auaritia porro hominem ad quoduis maleficium impellit, ergo auaritia inducti aduersarij nostri, hoc in se facinus admiserunt. Hic id quod extremum di-

ctum est, satis fuit exponere: ne Ennium et cæteros poetas imitemur, quibus hoc modo loqui concessum est.

Vtinam, ne in nemore Pelio securibus
Cæsa cecidisset abiegna ad terram trabes,
Neue inde nauis inchoandæ exordium
Cepisset, quæ nunc nominatur nomine
Argo, quia vecti Argiui delecti viri,
Petebant illam pellem auratam arietis
Colchis, imperio regis Peliæ, per dolum,
Nam nunquã hera errans mea, domo efferret pedẽ
Medea, animo ægra, amore sæuo saucia.

Nam hic satis erat dicere (si id modo, quod esset satis curasset poeta)

Vtinam, ne hera errans mea, domo efferret pedem
Medea, animo ægra, amore sæuo saucia.

Ergo hac quoq; ab ultimo repetitione in expositionibus magnopere supersedendum est. Non enim reprehensione eget, sicut aliæ complures, sed sua sponte uitiosa est.

negauerunt. Quid imperii cupiditas.) Id est, libido dominandi. hæc ab ambitione differt, qđ ambitio in populo maxime cupit eminere, & cunctos se populares sequi afferat. Cupiditas autẽ dominari, in oẽs habere imperium. Quid deniq; alia permulta.) Cum pene infinitæ animi sint perturbationes. Quando ægritudinem cum vtraque coniunctam eẽ necesse est. Aegritudo siquidem, quæ & ægrimonia nominatur, cum sit & ipsa animi perturbatio, neq; magis metũ quã cupiditatẽ contineat vtrinq; pariter complectitur. siquidem & cum metuimus, et cũ cupimus, ægritudine laboramus. Omnium malorum stulticia mater est, atque materies.) Hoc expositione indiget: paolo. n. obscurius est q̃ vt omnium mentes possint capere, veruntamen id, q̃ breuiter ac dilucide a nobis poterit fieri, explicabit: vt quantum ad Ciceronis sniam attineat, nihil vltra pro vt valuerimus dici desideretur: dabimusq; operam, vt quicquid redundans & superfluum videri possit, ne prætermittamus, sed prius verbum ipsum, deinde quid sit hoc, quã materiam Cice. nominauit: postea quod reliquum erit, prosequemur, ac diffiniemus. Quam Græci hylen, nostri modo syluam, modo materiam noiant, id q; significatione gemina. nã cũ ὕλη saltus, id est, vbi arbores multæ cædantur, sit nominata, & materiam significet, quæ rerum oium nutricula quædã est: ita sylua a Latinis, non mõ saltus cæduus, vnde ligna deportentur, ẽt vulgo noiatur, sed & pro materia nõnũquam ponitur, vt apud Cicero. Hoc in genere, nã quasi syluam vides, omnis eluceat oportet eloquentiæ magnitudo. & rursum: Cui loco omnis & vitiorum sylua est subiecta. Ediuerso & materia pro sylua & arboribus ponitur, vt apud Q. Curtium: Vehemẽs Fauonius erat, & multam materiam ceciderat miles, aditum per saxa moliτus, hæc vapore torrida iam inarueras. Et materies & materia pro re aliqua tractanda ponitur. pmittamus nobis, vt hoc verbo utamur subiecto, qđ Græci ὑποκείμενον vocant cũ iam oium ore versetur. hoc. n. intellectu forte facilius erit, q̃ vt quidem causam nominemus. Verbum igitur verbo Græco reddentes subiectũ alii, alii materiam. vt Horatius: Sumite materiam vestris qui scribitis æquam Viribus. Sed proprium tenet materia significatũ, cum rerum oium humanarum principium a deo creatũ significat. Nec audiendi qui inter materiam & materiẽ differentiam esse uoluerunt: vt sit quidẽ materia proprie, quá Horatius intellexit: hæc aũt materies: cũ non magis inter se differant, q̃ luxuries & luxuria, auarities & auaritia: quando etiã per similitudinem, quod prius posuimus, ab hoc qđ secundo loco positum est, liquido deduci intelligatur. Est igitur ὕλη siue syluam, siue materiam libeat nobis appellare, ex qua rerũ oium humanarum est genitura, & cunctorum corporũ indissolubilis inuisibilisq; origo prima, a qua qualitates & quantitates, & oia quæ accidunt prouenιunt: quæ licet a propria naturã ra non recedat, diuersis tñ & contrariis speciebus eorum quæ inter se recipit, variatur. Hanc melius adhuc explicare conabimur. sed quo res manifestior fiat, quid de rerum pricipiis multi, qui denũ aliquid dicere visi sunt, sentiant, decurremus. Fuerunt qui nunquam genitam materiem esse dicerent, vt Democritus & Epicurus. quippe qui textum eius & quasi continuationem quandam corpusculis quæ intelliguntur potius, q̃ sentiantur, cõnexis sibi inuicem, aliquo modo positis, figuratisq; omne corpus generari: sed qualitates, quas corporibus ex ea materie non tribuerunt, Anaxagoras dedit. Thales de septem sapientibus vnus, quem ferunt ante omnes naturalia secreta rimatum esse rerum oium initium esse aquam dixerit: idemq; & Homerus, cum Oceanum & Therym parentes omnium esse dicat. At vero Anaximenes rerum initium aera indicauit, Heraclitus ignem. Sunt etiam qui immobilem materiam quandam esse dicant, & eandem ex omnibus in vnam molem redactam, vnum oia esse consentientes, sine ortu & sine occasu: vt, Xenophanes, Melissus, Parmenides. sed Parmenides vnũ omne perfectũ & definitũ pronuntiat, Melissus infinitum & determinatum, Empedocles varium & multiforme quiddam. Aristoteles autem tria rerum naturalium initia constituit, syluam siue materiam speciem quã alii fortunam, & carentiam quam alii priuationẽ in Latinũ transtulerint: idem sine genitura & sine interitu dicit mundum esse, diuina prouidentia perpetuitati propagatum. Plato autem rerum initia tria esse arbitrantur, deum, materiam, rerumq; fortunas, quas Ideas vocat. Deũ autem, inquit, inuenire facile, cognoscere autem impossibile est: materiam vero improcreabilem incorruptamq; cõmemorat, non ignem, neque aquam, nec aliud de principiis quæ elementa dicuntur esse: sed ex omnibus primam figurarum capacem formationique subiectam, rudem, & figurationis qualitate viduatam. Ideas vero, id est, formas omnium simplices & æternas, nec corporales, & esse earum rerum quæ deus sumpserit exempla, quæ sunt eruntve, & omnium quæ gignit Deus corporum instar ceræ formas. Proinde Platoni quidem videtur Deus initium esse, & causa bonorũ, materia autem malorum. Idem sentit Pythagoras, qui Deum summum & præcellens bonum esse, materiam autem malorum omnium seminarum quoddam: quæ licet indistincte fluctuet, tamen quia intimo proprioq; motu mouetur, viuat & cum anima vegetetur necesse est. cum igitur in materiæ multa sit intemperies, & improuidus impetus & casus, atque vt libet exagitata præsumptio, & pecudum ritu homines ob eam incondita & turbulenta iactatione moueantur: anima autem, quippe quod ex Deo sit, salubri homo vigeat sapientia, ex materia vitiorum incentiua omnium hominum titillant animos, & quasi in meditullio nostrum iudicium est, vel abiicere cogitata, vel recipere. si abiicimus, vincatque ratio Deo proximi simus, qui superiorem esse animam velimus. sin autem recipimus, superior materia est. quam si perpetuo sequimur, cum sit ea cœno fœdior, post corporis interitum in cœlum migrare non possumus, sed hic immergamur ad inferna mundi loca, & a cõspectu diuino longissime remoueamur necesse est: vt hæc nos gremio suo materies complectatur. Proinde ex vi animæ, quæ ex Deo est, sapientia prudentiaque nascitur. Est autem sapientia, vt tam Aristoteles quàm Plato senserunt, rerum diuinarum: prudentia autem, humanarum cognitio. vt igitur ex anima, ita ex materie, quam syluam dimus appellari, omnis emanat stultitia. sed ex materie cupiditates suscitantur, quæ cum rationis dominio cohibentur, prudentiq; rationi adiciuntur virtus dicitur. cum autem ab eis præcipitamur, peccati nomen sibi vendicant. sunt igitur ex animæ vigore nata. Prudentia virtutes generat: ita vi materia titillatio, ac de scelere cognitione quædam voluptas, quæ stultitia nominatur, ortum habens, futoris cupiditatibus dat infinitis exordium. Iã puto in Marci Tulli uerbis nihil obscuritatis relictũ, qđ dixerit omnium malorum matrem stultitiam esse atq; materiem. Hoc enim dicit, oium malorum, id est vitiorum, vnde mala proueniunt hoibus. stultitia mater. pri⁹ stultitiam posuit, quod ex ea cupiditates omnes oriantur: deinde materiem secũdo loco, quod ex materia, vt dictũ est, stultitia capiat exordiũ. quæ tunc vere stultitia nominatur, cũ rõni nullus distribuitur locus, sed quasi mediis in vitiis mersa suggillatur. Cæteris parit immensas cupiditates: infinitæ porro hæ & immoderatæ sunt, quæ pariant auaritiam.) Quid cupiditates? nunquid cupiditates sola mala esse dicentur, quæ ex materie deducuntur? cũ sint & aliæ animi ꝑturbationes, met⁹, dolor, gaudiũ, ut Stoi-

ci voluerunt. hoc igitur ita accipiendum: cum auaritia cupiditas sit quædam, & auaritiam tantum vellet incessere, non conuenit alias animi perturbationes nominare. Auaritia porro hominē ad quoduis maleficium impellit: igitur aduersarii nostri inducti auaritia hoc inter se facinus admiserunt. Hic id quod extremum dictum est, fuit satis exponere, ne Ennium & cæteros poetas imitemur.) Intelligi enim facile potest, nullum esse officium tam sanctum, quod non auaritia comminuere atque violare soleat. hæc enim amicitias falsimoniis exterminat, societates perfidiis sibi grauiter reddit infensat, propinquos & Deum ipsum impietate aggrediens, omnibus flagitiis se singularem & isignem reddit. Vtinam ne in nemore Pelio.) Pelion Thessaliæ mons, vbi arbores cæsæ sunt ad Argonauiom construendam. Abiegnæ.) Ex abiegno. Quæ nunc nominatur Argos.) Ab Argo constructoræ, Argos nauis dicta. Sed viri proprium Argos vltimam corripit, declinaturque Argos Argi, sicut cestos cesti, & Delos Deli. Argos autē nauis proprium, eandem producit syllabam, ab Argo constructore dicta, & declinationem habet Græcā, Argos, Argoos. Argiui delecti viri.) Nota est historia, quam apud Græcos Orpheus primum, post Apollonius scripsit, apud Latinos autē Valerius Flaccus. Pellem inauratam arietis.) Cuiusmodi hæc pellis esset, ambigitur: aliter de ea Diodorus, aliter Strabo scripsere, quorum opiniones, ne longum faciam prætereo: satis esse ratus, si vbi legi id posit, cōmonstrauerim. Imperio regis Peliæ.) Per dolū: vt hoc apud Orpheū Appolloniumque ac Pindarum in Pythiis intelligi abunde posit. Nam nunquam hera.) Vtrum hera domina, an certe sicut ab eo quod est heros veteres Romani Herus inuertisse credundur, ita secundum analogiam Heram pro heroim dixisse videri potest. Domo ex Colcho Iasonem secuta amore saucia.) Subaudiendum, Iasonis: vt apud Orphea & Apollonium in manifesto deprehenditur. Amore saucia.) id est quod animo ægro dixit.

LONGOLIVS.

OMnes qui in paupertate sunt.) Expositio plerumque, teste Aristotele, vniuersalem quandam sententiam, & cōem approbationem habet: quæ tum vera est, cū in necessaria materia expeditur. Verum si quando eam contingētem esse contigerit, tum quia tantum probabilis est, nunquam non poterit subuerti. Nemo putes vno aspectu.) Cōtrarium est de Chærea Terentiano. Item vitiosa expositio est.) Hacē ratio, quia imperfecta inductiones dissoluantur. Lege Trapezuntium. Vtinā ne in nemore pelio.) Vide Crinitum lib. 15. cap. 6. & Politianum in Misell. cap. 27.

ASCENSIVS.

EXpositio &c.) Quam partem prius propositionem vocauit, nūc expositionem vocat, nam & propositio enūciatio dici solet, cum autem syllogismus secundum Seruiū cōstet ex propositione, assumptiōe, & cōclōne, videl dūtaxat maior præmissarum propositio dicenda, verum quia apud dialecticos cōfunduntur pōt propō seu expositio, seu enūciatio maior, dici etiam intentio q sit quam actor intendit, huius vitia hic declarat auctor dicens. Expositio est vitiosa sup. tunc, cum. i. quādo id quod non est necessario attributum omnibus partibus. i. in materia non necessaria, confertur ad omnes. s. partes ab aliā qua parte, aut a maiori parte, hoc est quando ex particulari, aut indefinita vera præsupponitur vniuersalis vera, & ea proponitur, seo assumitur vt vera, vt si quis exponat hoc modo. Omnes qui sunt in paupertate malunt parare diuitias maleficio, q̄ tueri. i. sustinere paupertatem officio. i. honesto & debito facto, hoc est. n. manifeste falsum, quia apud Romanos: constat Curios & Fabricios, ac inumeros alios paupertatem sine vitio tulisse, & in religione nostra longe plores: vtpote cuius princeps erat summus paupertatis amator & predicator: sed assumitur ex particulari vera, aut ex inductione imperfecta: vt si quit exposuerit argumentationem hoc mō, vt non curet quærere. i. inquirere, qualis sit ratio, aut confirmatio rationis: tunc sup. nos reprehendemus facile ipsam expositionem cum ostendimus. i. demonstrabimus id quod sit in aliquo paupere improbo: cōferri falso & iniuria: in omnes pauperes. vbi pauper substantiue capitur: aliter dixisset & improbo. Item expositio hoc est propositio seu assumptio est vitiosa cum id quod fit raro negator fieri omnino. i. dicitur nunq̄ fieri, & ita ex particulari negatiua infertur vniuersalis hoc mō. Nemo pōt vno aspectu, neque præteriens. i. sine mora transiens incidere in amorem. Nam cum non nemo. i. aliquis deuenerit in amorē vno aspectu. i. cū cōpertum sit q per vnicū aspectum incautū quis deuenerit in amorem, & cum ille dixerit oino nemorē sup. deuenisse, nihil differt. i. refert id fieri raro dūmō intelligatur fieri aliqñ aut posse fieri: quia ad veritatē vniuersalis necesse est omnes particulares esse veras. Et licet hæc posit esse vera: ohipiis homo iustitiam amat: tñ quia potest esse falsa: improbari poterit. Item expositio est vitiosa cum ostendemus nos collegisse oēs res. i. fecisse inductionem sufficientem, & pretermimus. i. omittemus aliquam rem idoneam hoc modo. Igitur qm̄ constat hominem esse occisum: necesse est occisum eē, aut a prædonibus, aut ab inimicis: aut abs te: quē ille fecerat testamento hæredem ex parte: prædones nusq̄ sunt, nisi in illo loco, & sup. nullum. i. non vllum: nō habeat vllum inimicum: relinquitur igitur si neque occisus est a prædonibus, neque ab inimicis: quoniam alteri, videlicet prædones non erant, & non habebat alteros, videlicet inimicos, vt sit interemptus abs te. Nā nos vtemur reprehensione in huiusmodi expositione. i. assumptione ab insufficienti inductione si ostendem⁹: quos. i. aliquos præter eos quos ille dixerit. potuisse suscipere maleficium. i. cōmittere homicidium illud. velut in hoc exemplo cum dixerit necesse esse, aut a prædonibus, aut ab inimicis aut a nobis, dicemus potuisse sup. occidi, vel a familia vel a cohæredibus nostris. Cohæredes aūt sunt qui simul sunt vnius hæredes. Cum nos disturbauerimus hoc modo, collectionem. i. inductionem (sic. n. dialectici vocant) ipsorū, tunc sup. nos relinquemus nobis. s. defensoribus locum latiorem defendendi. s. ab obiecto crimine. Ergo hoc quoque. i. etiam hoc est vitandum. s. a nobis dū accusamus, in expositione. i. qñ exponimus seu proponimus: ne quando nos videamur. s. nobis collegisse omnia, id est fecisse sufficientem inductionem relinquamus aliquam partem idoneam, id est principalem quæ prætermitti non debuit, aut idoneam ad inualidationem totius argumenti. Nam ad destructionem vniuersalis sufficit destructio vnius partis. Item expositio. i. propositio, aut assumptio qua causam nostram exponimus est vitiosa: quæ cōstat ex enumeratione falsa: hoc est, quæ certo numero membra enumerat: si cum &c. Duplex hic lectio est: aut. n. ponitur post cum particula, aut quæ: quia in principio ponitur repeti ante aliud membrum vult: vnde quia duo sunt malæ enumerationis membra. alterum dum quid deest: alterū dū quid superest videtur mihi vera lectio sic: si aut cum plura sont: pauciora dicamus hoc modo &c. Aut cum pauciora sunt plura dicamus. & ita credam ab illis qui hanc condepēdentiam non intelligerent propter interiectum exemplum adiectum esse. Item falsa enumeratio est cum pauciora: quam secundam lectionem si sequi volumus deponemus particulam aut in principio positā: quā tñ: quia oia exemplaria: quæ quidem viderim habēt: malim vt dixi legere: nisi cogar Franciscū sequi: dicamus ego abiecta particula, aut sic si dicamus pauciora cum sunt plura: hoc modo. O iudices duæ res sunt: quæ cōpellunt homines ad maleficium: videlicet luxuries & auaritia. quo audito quispiam inquit: quid sup. facit amor? an ne cōpellat ad maleficiū? q. d. maxime: quid ambitio. i. cupiditas honorū & magistratus gerēdi? quid religio. i. contēptio, aut negligētia religionis? quid metu mortis? quid cupiditas imperii. i. donationis? quid denique alia permulta sup. faciunt. an ne ad maleficium ēt cōpellunt. q. d. maxime: & ita vitiosa erat enumeratio, quæ duas dūtaxat partes enumerabat cū tot sint. Itē falsa enumeratio est, aut enumeratio est falsa: cū sunt pauciora, & dicimus plura hoc mō. Tres res sunt quæ sollicitant oēs hoies: metus, cupiditas, ægritudo. i. vitium animi. Satis fuerat dixisse metū, & cupiditatem: qñ. i. qñquidem, aot qm̄ necesse est ægritudinem. s. animi esse coniunctam cum vtraque re. s. cum metu mali: & cupiditate boni. Item expositio est vitiosa, quæ reperitur longe nimium: hoc modo. Stultitia est mater. i. genitrix, aut origo omnium malorum: quæ. s. stultitia parit præcæteris scilicet rebus aut vitiis: immensas cupiditates: porro, scilicet sed. cupiditates immensæ sunt immoderatæ infinite, id est sine fine, aut in infinitum: si tamen infinitæ nomen est intelligetur: & vt sit sum: infinitæ & immoderatæ: hæ. s. cupiditates imoderatæ pariunt auaritiam: porro, id est sed vel autem: auaritia impellit hominem ad quoduis maleficium: vnde & illud Maronis Aenei. iii. Quid non mortalia pectora cogis. Auri sacra fa-

mes?

nem Igitur aduersarii nostri inducti auaritia admiserunt inter se, aut ad se: hoc facinus. s. nefandum. hic. i. in hoc exemplo satis fuit exponere. i. assumere id quod dictum est extremum videlicet aduersarii nostri inducti auaritia hoc inter se facinus admiserunt: fuit autem satis: ne. s. nos oratores: imitemur Ennium: & cæteros poetas quibus est concessum loqui hoc mõ. s. longe repetito exordio: & tamen Flaccus in arte videtur id dãnare cum pro contratii obseruatione. Homerũ sic laudat. Nec reditum Diomedis ab interitu Meleagri. Nec gemino bellum Troianarum orditur ab ouo. Semper ad euentum festinat: & in medias res. Non secus ac notas auditorem rapit &c. Verum sciemus aliud esse principalem narrationem a principio rerũ auspicari: aliud pertransitum interserere: quæ in principio contigerant: Vnde Ennius in fabula sua non egit argonauis ædificationem, sed transeunter tetigit, quod illi vitio non datur: vnde fecit ancillam Medeæ sic dicẽtem. Vtinam ne trabes. i. trabs (est. n. singularis numeri. Nam vt Petrus crinitus hunc locum Ennianum citans docet lib. xv. c. vi. de honesta disciplina. veteres, trabes, canes, duces. in nominatiuo singulari dicebãt) abiegna. i. abietis arboris ad nauigia aptæ: cecidisset ad terram, excisa. i. amputata securibus. i. ferris secandi vim habentibus in nemore pelio. i. pelii montis Thessaliæ: ve pro vel, ne exordium nauis inchoãdæ: cœpisset. i. inceptum fuisset: inde. i. ex illã trabe, quæ. s. nauis nominatur nunc argo: in qua. s. naue viri argiui. i. græci delecti. i. de multis a Iasone lecti qui argonautæ dicti, deinde sunt: vecti. i. dum vehebantur: petebant pellem illam inauratam: imo aureum vellus: arietis colchis. i. a colchis aut colchis pro colchii: imperio peliæ regis Thessaliæ patrui Iasonis, per dolum. i qui id imperabat per dolum superans. Videlicet in expeditione illa: illum periturum, cuius virtutem sibi offuturam etiam per visionẽ (vt aiunt) admonitus verebatur. nã si illa nauis nunq̃ fuisset facta, nunq̃ hæra mea Medea errans efferret domo pedem existẽs ægra & saucia amore. Hactenus Ennius in comœdia, post quæ addit Cicero. causam cur orator non tam longe repetat expositionem dicens. Nam satis erat dicere hic. i. hoc loco (si poeta curasset modo. i. solũmodo sup. dicere id quod satis erat) Vtinam hæra mea medea: ne. i. nõ efferret pedem domo: errans ægra animo & saucia amore. Ergo supersedendum. i. abstinendũ est sup. oratori: magnopere. i. magno conatu: in expositione quoq;. i. etiam hac repetitione. s. facta ab vltimo. i. maxime longinquo, hoc est penitus primo principio. Enim pro quia, talis repetitio, aut expositio propter repetitionem non est vitiosa reprehensione. i. propter reprehensionem aduersarii, sicut aliæ cõplures sup. sunt vitiosæ, sed est vitiosa sua spõte, quia spõte nimis lõge repetim⁹ &c.

CAPIDURUS.

Vitiosa ratio.) Supra quo pacto propositionem noscamus vitiosam, edoctum est: nunc quomodo propositionis rationem vitiosam esse possimus cognoscere, edisserit: duabusq; de causis vitiosam videri posse, aut si sit infirma: & debilis, aut si sit stolida & insulsa. Immane facinus est.) Nequiter factum est. In ætate.) Si totius ætatis curriculum inspiciamus aliquando, si castiges, cedet ei vtilitati & conducet. Conducibile.) Quod ad aliquid tractandum: non nihil commodi sit allaturum. Nã ego amicum meũ.) Ab eo quod dixit. Nam, rationem expositionis reddit, quoniam, nam, enim, siquidem, rationales sunt coniunctiones, in quo Plautus loquentis personam obseruauit: vt in Dialogis fieri etiam solet. Pro commissa noxa.) Pro admissa culpa. Vtile quid sit ratiocinatur.) Est enim vt Augustinus inquit, ratio mentis aspectus, quo bonum malumq; animus discernit: ratiocinatio autem rationis inquisitio. Vtile ergo quid sit ratiocinatur.) Per rationem inquirit. Vano ratio.) Vanum, fatuum & stolidum & ratione carens dicitur. Socordiam.) Mentis soporationem. Et desidiam.) Corporis segnitiem. Et brutum.) Perhibent Philosophi Brutum detracta aspiratione, & verso y, in v, factum a βαρὺ scilicet. Est autem βαρὺ mole sua in terram pressum, ob hanc rationem etiam bruta animalia, quorum sensus terram non excedat dicta.

Sors.) Casus. Cadere fortunam autumant.) Aiunt ipsam labi sine ratione fortunam atque rotari in saxi ritum

DE VITIOSA RATIONE.

Vitiosa est ratio, quæ ad expositionem non est accommodata, uel propter infirmitatem, uel propter uanitatẽ. Infirma rõ est, quæ non necessario ostendit, ita esse, quemadmodum expositũ est, uelut apud Plautũ:

Amicum castigare ob meritam noxam
Immane est facinus, uerum in ætate utile
E conducibile.

Hæc expositio est. uideamus quæ ratio afferatur.

Nam ego amicum hodie meum
Non castigabo pro commerita noxa.

Ex eo quod ipse facturus est, non ex eo quod fieri conuenit, utile quid sit, ratiocinatur.

Vana ratio est, quæ ex falsa causa constat, hoc modo: Amor fugiendus non est, nam ex eo uerissima nascitur amicitia. Aut hoc mõ: Philosophia est uitanda, affert. n. socordiam atq; desidiam. Nã hæ rationes nisi falsæ essent expositiones quoq; earum ueras esse confiteremur.

Item infirma est ratio, quæ non necessariam causam affert expositionis, uelut Pacuuius:

Fortunam esse insanam & cæcam & brutam perhibent philosophi.
Saxiq; instar globosi prædicant uolubilem.
Quo saxum impulerit fors, cadere fortunam autumant.
Cæcam ob eam rem autumant. quia nihil cernat quo sese applicet,
Insaniam autẽ aiunt, quia atrox, incerta, instabilisq; sit.
Brutã quia dignũ atq; indignum nequeat internoscere.
Sunt autem alii philosophi qui contra, fortuna negent
Vllam esse miseriam, sed temeritate omnia regi: id magis
Verisimile aiunt, quod usus re ab se experiundo edocet,
Velut Orestes modo fuit rex, modo mendicus factus est:
Naufragio res contigit: nẽpe ergo haud fortuna obtigit.

Nã hic Pacuuius infirma rõne utitur cum ait, uerius esse temeritate q̃ fortuna res geri. Nã utraq; opĩone philolophorũ fieri potuit, ut is qui rex fuisset, mẽdicus fcũs esset.

Item infirma ratio est, quæ uidetur pro ratione afferri, sed idem dicit quod in expositione dictum est, hoc

tum. Iter fortunam & fors fortunam facit Donatus differentiam, vt dicat fortuna Dea, incerta est fors fortuna, id est euentus fortunæ. Ob eam rem iterant.) Afferunt.

Quia atrox.) Quæ nihil timeat nam ab a priuatoria particula & τρεῖν quod est timere compositum verbum est, Festo Pompeio teste. Incerta.) Incertum Græci, vt & Cicero in Hortensio inquit, ἄδηλον: dicunt ergo incerta, quæ se nulli cognoscenda præbeant. Instabilisque sit.) Vnde & apud Quint. Curtium, Scythæ nostri sine pedibus dicunt esse fortunam, quæ manus & pennas tantum habeat: cum manus porrigit, pennas quoque comprehendere non patitur. Ex quo datur intelligi fortunam nulli vnquam tantum aspirare, vt eam tenere sibi possit. Polliceri brutam.) Quia dignum ab indigno nequeat internoscere, num minus, quàm vnum aliquod brutum animal. Sunt item alii philosophi qui contra.) Id est e diuerso fortunam negant vllam esse. Fuerunt qui fato omnia fieri crederent, vt Stoici cum dicerent, quid est tandem quod casu fieri, aut forte fortuna putemus? Nihil est tam contrarium rationi & constantiæ quam fortuna, vt ne in Deum quidem cadere videatur: vt sciat quid casu fortuito ne futurum sit. Si enim scit, certe illud eueniet, sin certe eueniet nulla est fortuna, atque scit omnia nihil ergo est, quod præsensum non sit. Aliqui alia fato, alia casu, alia fortuna agi dixerunt, vt Democritus, Heraclitus, Empedocles, Plato & omnes peripatetici, quo-

rum princeps fuit Aristoteles. aliqui casu fieri omnia contenderunt, velut Epicurei: sicut apud nos Lucretius. Temeritate.) Hoc est casu, & sine causa omnia regi autumant. hunc inferiorem mundum existimant nullom habere regimē, sed omnia prout casus tulerit in eo fieri. Quod usus re ipsa ab se experiendo edocet.)idq; ideo verum esse aiunt, quod vsu experientiaque esse verum intelligatur. Re ipsa ab se.) Sine alterius adhibito extrinsecus adiumento edocet demonstrat. Naufragio.)Nempe, res ista contigit: vt mendicaret. Non forte.) Euentu fortunæ. Aut fortuna.)Quam Deam illa coloit vetustas. Vtrunque secundum philolophos fieri potest, vt temeritate factum esse, & fortuna iudicetur. Quod in expositione dictum est.)Quod supra dum expositionem tractabamus dictum. Nō vniuersa.)Quia & multæ aliæ subiungi possunt multo validiores rationes. Neq; absoluta)Quia & Vtraq; deficit ratio, nec vllo modo perfecta dici potest. Eandem affert rationem.)Quare cæca eadem, & quare bruta fortuna dicatur. Cæcam.) Ob eam rem fortunam Pacuuius dicit, q̄ nihil cernat, qoo sese applicet: rursum brutam, quia dignum nesciat internoscere. Sed nihil cernit, hoc est, videt quo se applicet, ne iternoscere quidem id potest, quod dignum vel indignum sit. Item si dignum ab indigno nequit discernere, necesse est non cernat, quo se applicet. vitiosa ergo harum altera ratio est: quod cum expones, licet diuersa sint, vna tamen ratio sit: q̄ igitur bruta sit: altera fuit subiicienda ratio, quæ ei propositioni accomodatior videretur.

modo. Magno malo est hominibus auaritiam, idcirco q; homines magis & multis incommodis conflictantur propter immensam pecuniæ cupiditatem. Nam hic alius uerbis idem per rationem dicitur, quod dictum est, per expositionem.

Item infirma ratio est, quæ minus idoneam q̃ res postulat, causam subicit expositionis, hoc modo: Vtilis est sapientia, propterea q; qui sapientes sunt, pietatem colere consueuerunt. Item: Vtile est amicos ueros habere. habeas enim quibus cum iocari possis. Nam in huiusmodi rationibus non uniuersali neq; absoluta sed extenuata ratione expositio confirmatur.

Item infirma ratio est quæ uel alii expositioni potest accommodari, ut facit Pacuuius, qui eandem affert rationem, quare cæca: eandem, quare bruta fortuna dicatur.

LONGOLIVS.

Saxiq; instar.) Alias, saxoq; instare globoso, &c.

ASCENSIVS.

Vitiosa ratio est.)Prosequitur vitia secundæ partis argumētationis: videlicet rationis quam multipliciter vitiosam docet dicens. Rō est vitiosa quæ non est accōmodata, id est quæ est impertinens ad expositionem, id est propositionem, seu assumptionem maiorem: vel propter infirmitatem: quia non satis probat vel propter vanitatem, id est falsitatem ac mendacitatem eius. Nam Aulus Gellios docet vanum esse mendacem in illo æneid. ii. Nunquam vanum etiam mendacemq; improba finget &c. Ratio est infirma quæ non ostendit necessario ita eē quemadmodum expositum, id est in propositione assumptum est. Velut apud Plautum. Amicum &c. Verba sunt Plauti in comœdia quorum ordo est. Castigare amicum ob culpam meritam est facinus immane, id est impium & inhumanum: verum est facinus vtile in ætate & conducibile: hæc (inquit Cicero) est propositio seu expositio Plautina. Videamus: quæ, id est qualis ratio afferatur. Nam (inquit apud Plautum homo rudis) ego non castigabo hodie amicum meum: pro noxia, id est culpa commissa. Et ita sup. (inquit Cicero) ratiocinatur quid sit vtile: ex eo qood facturus est: & non ex eo quod fieri conuenit: hoc est non ideo probat se facturum: quia vtile est: sed ideo vtile esse contendit: quia se facturum id dicit: quæ ratio infirma est: ponit enim facere quod minime conducat. Deinde describit rationem vanam dicens. Ratio est vana: quæ constat ex causa falsa: hoc modo. Amor. fugiendus non est(hæc est propositio) nam verissima amicitia nascitur: ex eo: hæc est ratio quæ falsa est, quia virtus non amor veram amicitiam parit & conseruat. Aut hoc modo, scilicet additur ratio falsa. philosophia est fugienda, enim pro quia: ipsa sup. affert secundam, id est animi pigritiam & desidiam, scilicet corporis: qood falsum esse innuit: quia viri boni nunquam sunt minus ociosi quam cum in ocio, id est in philosophico exercitio. Nam nisi hæ, id est huiusmodi rationes essent falsæ: nos confiteremur expositiones, id est assumptiones seu propositiones earum, id est ad quarum probationem allatæ sunt esse quoque, id est etiam veras. Item id est & similiter ratio est infirma, quæ affert causam expositionis non necessariam, id est nō necessario concludentem, velut Paruuius: cuius sequentia sunt carmina sic a crinito distincta: vt capitalibus literis ea distinguimus. Ordo autem est. Philosophi perhibent fortunam esse insanam & cæcam & brutam: & prædicant eam esse volubilem ad instar, id est in statum saxi globosi. Sequitur ratio vltimi dicti, quasi dicat (quod tamen non est scribendum)ideo dicunt esse volubilem in modum saxi, quia autumant fortunam cadere eo quo fors. i. fortuna impulerit saxum. Et Philosophi vocant fortunam cæcam ob eam rem: quia nil cernat: quo applicet sese. i. seipsam. Aut pro sed: aiunt eam insanam, quia sit atrox incerta & instabilis. Et sup aiunt. Brutam. i. bestialem & stolidam: quia nequeat internoscere dignum, aut indignum. Sunt item(inquit)philosophi: qui negant vllam fortunam esse, sed autumant omnia regi temeritate: vt Epicurei. Ratio additur: quia ipsi aiunt id esse magis verisimile quod ipsa res edocet a se expriendo vsu, id est per vsum. Velut Orestes modo fuit Rex: & factus est modo mendicus naufragio, id est per naufragiom. nempe, id est quia certe ista res obtigit, id est præter spem euenit. Ergo id non obtigit: forte nec fortuna: cum enim temere euenit: non videtur per fortunam quam deam aliquam putabant euenisse. Hactenus Pacuuius sequitur Cicero. Velut inquit Pacuuius. nam Pacuuius vtitur hic, id est in his verbis ratione infirma cum ait verius res geri temeritate quā fortuna: nam potuit fieri vtraque opinione, id est secundum vtranque opinionem philosophorum, vt is qui rex fuisset factus etiam mendicus. nam primi dicerent id contigisse per fortunam eo quod cæca, insana, atq; atrox sit. Secundi citra fortunam: cum nulla videatur ratio, aut numinis fortunæ intercessio. Item infirma ratio &c.) Prosequitur alias species ac modos infirmæ rationis dicens. Item ratio est infirma cum id quod dictum est in expositione, id est qood assumptum est, videtur afferri pro ratione hoc modo. Auaritia est hominibus magno malo, id est ad magnum malum, aut causa magni mali, quæ expositio seu propositio est. Ratio est, iccirco q̄ homines conflictantur magis & multis incommodis propter imensam cupiditatem pecuniæ, hoc est propter auaritiam, quæ græce philagyria, id est amor argenti dicitur. Nam hic, id est in hac expositione & ratione, idem quod dictum est per expositionem dicitur aliis verbis per rationem. Item tertio ratio est infirma, quæ subiicit expositioni causam minus idoneam id est non sufficientem nec efficacem qoam res postulat hoc modo. Sapientia est vtilis: propterea quia qui sapientes sunt consueueront colere pietatem, id est pium cultum dei, & parentum. Item vtile est habere veros amicos. Enim pro quia tu habebas, id est quilibet qui amicos habet: habeat quibuscum, id est cum quibus, possis, id est quilibet possit iocari, id est iocose confabulari. Nam expositio confirmatur in huiusmodi rationibus non ratione vniuersali, id est totali, neque absoluta, id est consumata: sed extenuata, id est imminuta & imperfecta. Item vltimo loco ratio est infirma quæ potest accommodari, id est commode applicari: vel, id est etiam alii expositioni vt facit Pacuuius qui affert eandem rationem, quare fortuna dicitur cæca, & eandem quare dicitur bruta.

DE CONFIRMATIONE VITIOSA.

IN confirmatione rõnis multa & uitanda in nostra et obseruanda in aduersariorum rõne sunt uitia: proptereaq; diligẽtius consideranda sunt, q accurata confirmatio rationis totam uehementissime comprobat argumentationem. Vtimur igitur studiosi in confirmanda ratione duplici conclusione, hoc modo.

Iniuria abs te afficior indigna pater,
Nam si improbum esse Cresphontem existimaueras,
Cur me huic locabas nuptiis? sin est probus,
Cur talem inuitam inuitum cogis linquere?

Quæ hoc mõ cõcludentur, aut ex cõtrario cõuertuntur, aut ex simplici pte reprehẽdentur. Ex cõtrario, hoc mõ.

Nulla te indigna nata afficio iniuria:
Si probus est, bene locaui, sin est improbus,
Diuortio te liberabo incommodis.

Ex simplici parte reprehendẽtur, si ex duplici conclusione alterutra pars diluitur, hoc modo.

Nam si improbum Cresphontem existimaueras,
Cur me huic locabas nuptiis? duxi probum,
Erraui, post cognoui, & fugio nunc cognitum.

Ergo reprehensio huius conclusionis duplex est, acutior illa superior. facilior hæc posterior ad excogitandum. Item uitiosa est confirmatio rationis, cum ea re quæ, plures res significat abutimur pro certo unius rei signo hoc modo: Necesse est, quoniam placet, ægrotasse: aut necesse est peperisse, quoniam sustinet puerum infantem. Nam hæc sua sponte certa signa non habent, si non cætera quoq; similia concurrant: q si concurrerint, non nihil huiusmodi signa adaugent suspicionem.

Item uitiosum est cũ uel in alium uel in eũ ipsum qui dicit, id qđ in aduersarium dicitur, põt cõuenire, hoc modo: Miseri sunt qui uxores ducunt, at tu induxisti alteram.

Item uitiosum est id quod uulgarem habet defensionem hoc modo: Iracundia inductus peccauit aut adolescẽtia, aut amore. Huiusmodi enim deprecationes si probabũtur, impune maxima peccata dilabentur.

Item uitiosum est, cum id pro certo sumitur, quod inter omnes non constat, quia etiam nunc in controuersia est, hoc modo: Eho tu dii, quibus est potestas motus superum atq; inferum,

pacem inter sese conciliant, cõferunt concordiam. Nã ita pro suo iure hoc exemplo usum Cresphontem Ennius induxit, quasi iã satis certis rõnis ita esse demonstrasset.

Item uitiosum est quod iam quasi sero atq; acto negotio dici uidetur, hoc modo: in mentem mihi si uenisset Quirites, nõ cõmisissem ut hunc in locum res ueniret, nã hoc aut hoc fecissem, sed me tum hæc ratio fugit.

Item uitiosum est cum id quod in aperto delicto positum est, tamen aliqua leui tegitur defensione, hoc modo:

Cum te expetebant omnes florentissimo.

CAPIDVRVS.

IN confirmatione rationis.) Supra diximus argumẽtationem, quod epicherema nominatur absolutissimã, vt Ciceroni visum est, quinq; constare partibus, propositione, propositionis ratione, assumptione, exornatione, complexione. Duas supra partes tractauimus, sequitur tertia, quã hic Cic. rationis confirmationem nominat: quæ actæ rei ratio quædam potius esse videtur, vt exẽpla ipsa Ciceronis edocent. nos tamen supra de hac re longius tractauimus: idcirco hic nihil aducere volumus. Et obseruanda in.) Vt reprehendi queant.

Comprobat argu.) Videri facit probabilem. Duplici com.) Duobus comprobandi quod volumus modis. Si improbum esse Cres.) maritum meum, apud Ennium dicit filia ad patrem. Cur me hu. nuptiis.) Cur me Cresphonti despondebas vxorem. Locabas.) Pro, collocabas. Sic enim veteres Varrone teste locuti sunt, sicut etiam apud Plautum, Filiam habeo grãdem dote cassam atq; illocabilẽ, neq; eam queo locare cuiquam. Nam nummo locare, pensioni aliquid dare, sicut conducere, pensione accipere, significat.

Cur ta.) Tam probam. Inuitam.) Me filiam tuam. Inuitũ.) Maritum cogis relinquere, quippe qui diuortium nos iubes facere. Quæ hoc modo concludentur.) Hoc est, conclusa argumẽtatione, refellentur. Sin autem est improbus, diuortio liberabo te incommodis.) Diuortium factis nuptiis, ante nuptias repudium appellatur. Ex simplici parte.) Nam pars superior duplex fuit, cum dicebatur, si improbum Cresphontem, & quæ sequuntur. Deinde, si probus est, & reliqua. Acutior illa superior.) Quando non facile inuenitur, nec vbique potest accommodari. Certe signa non.) Habent certa necessaria. Non nihil huiusmodi.) De his signis abunde supra in coniecturalis constitutionis tractatione dictum est. Huiusmodi deprecationes.) id est, refutationes. Si approbabuntur.) admittentur.

Impune.) Sine causa aut sine pœna. Maxima peccata.) Nisi delibantur, qui adolescentia iracundia aut amore lapsi sunt, in maxima peccata, aut ipsa peccata delibantur in omnes. Conferunt concordiam.) Concordes fiunt. Ita esse demonstrasset.) Vt diis essent potestas inferorum superiorumq; motus: vt deorum potestate omnia mouerentur: cum id dubium videri potuerit. non enim, vt alia taceamus, hominum mentes saltem deorum potestate moueri concedimus. deos enim astra vocat, aut dæmonas; nec inter se hæc sibi conueniunt, vt non aliquatenus dissideant. Nunc desertum ab omnibus summo.) Paro vt restituam: hoc est in tutum te pristinum reducam statum. Nec tam defensio hæc dicenda, q̃ defensionis iactatio, & quædam ostentatio. Ac dictũ sit.) Ac, quã hic significat Potens ac factiosus. Qui videri inter primos in urbe comitum turba velit. Sine atroci.) Maxima suspicione. nisi quæ ex pulsatione aut conuicio constet. Ex pulsatione.) Cum quis vapulat.

Conuicio.) Cum maledictis & obscenis alicuius verbis incessitur. Vt Cicero pro M. Cœlio: Aliud est male dicere, aliud accusare, accusatio crimen desiderat, rem vt definiat, hominem vt notet, argumento probet, teste confirmet. Maledictio huius nihil habet propositi præter contumeliam: quæ si petulantius iactatur, conuicium: si facetius, verbanitas nominatur. dictum vero conuicium, Nonius Marcell9 existimat, quasi e vicis, qui secundum ignobilitatem loci, maledictus & dictis turpibus cauillentur. Quæ nihilominus.) Nihilo secius. In aliam rem transferri possunt.) Subaudiendum, non in eam, quam velit sibi aliquis concedi.

Quadruplator, vt breuiter dicam, capitalibus est.) Quadruplatores dicebantur, inquit Festus Pompeius, qui eo quæstu se tenebant, vt eas res persequerentur, quarum ex legibus quadrupli erat actio. sed Quintus Pædianus, quadruplatores, inquit, delatores erant criminum publicorum, in qua re quartam partem de proscriptorum bonis, quos detulerant, consequebantur: Alii dicunt quadruplatores esse eorum reorum accusatores qui conuicti quadrupli damnari solebant, aut aleæ, aut pecuniæ grauioribus vsuris fœneratæ.

Quam furis, quam sicarii.) Fures, inquit Nonius Marcellus significantiam habere a furuo, Quod Romani veteres atrum appellauerunt, & quod per obscuras atque atras noctes opportuna sit eis mali effectio, eo dictos fures. Varro rerum diuinarum libro 13. furem ex eo dictum quod furuum atrum appellauerint; & fures per obscuras noctes atque atras facilius furentur alii quod a veteribus Græcis φωρ diceretur, quem nunc κλέπτην vocant. Sicarius autem, a sica, quod eo telo nefarii homines per auias fauces & desertas solitudines, in quocunque possint, grassentur. Pro argumento.) Loco demonstrationis. Quod in disquisitione.) quod a duobus inter se diuersis exquiritur. Nam id disquirere est: sicut diiudicare inter duos, aut plures

cui acquiescere debeant, efferre sententiam. Quod sibi furtum.) Hoc enim probandum fuerat, et poterit hoc modo in argumentatione fieri assumptio, vt dicas quicunque alienum furatur, is improbus, auarus, fraudulentusq; est: sed mihi furtũ fecit inferetur deinde complexio, vel reticebitur, quod sit aperta satis. Hoc pacto multa quæ hic Cicero ponit exempla, assumptiones fieri possunt, multa etiam non possunt. Quod si ad exercitum.) Si videlicet adesse non potuisset, cum se venturum iurasset, cur id tribuno militum diceret; quando sciret nihil hoc profuturum, sed se daturũ pœnas. Quia non expedita & iudicata res.) Vt proferri debuit, non exemplo, quod quæstionem habet, an comprobet. Parum expeditur.) expedite explicatur. Aperte fatur dictio.) Exẽplum est de Achillis armis, Verũ Aiaci an Vlissi traderentur: consultum autẽ Apollinem, respondisse aiunt, esse adiudicanda ei qui talis esset, qualis ille qui gesserat, fuit. Fatur dictio.) Loquitur, quod Appollo dixit. Hoc iubet. (Subaudiendum, vt detur tali qualis fuit qui ea gessit

Potiri si studeamus.) Si troiam cupiamus subigere. Celsa louis ædificia.) Pergama, vt Suidas, inquit, ita nominarunt: Quare Troia hoc sibi nomen vindicauit, q; celsis exurgeret mœnibus. Duris tamen Cretensis, de Palladio Aiace & Vlyssem contendisse asserit, ac post Ilium captum, ob eam rem Aiacem occubuisse: num dolore proprio conflictatum an per insidias occisum incertum est. Quæ ego profiteor mea esse.) Perinde ac si hæc Aiacis sint verba. Quæ, subaudiendũ arma. Profiteor.) palam dico: vnde professores alicuius disciplinæ, qui eam se docere posse palam enunciant.

Me enim est æquum.) tanquã fratrem. Nam Aeacus Iouis & Aegines filius, ex Aeneide Chironis filia duos suscepit filios, Peleum & Telamonem, Peleus ex Thetide Achillẽ, Telamon ex Euryboea Alcharoi filia Aiacem, vt Græca narrat historia, filium habuit. Ergo quia ex duobus nati fratribus sanguine essent coniuncti, recte scilicet amoris etiam affectu Achilles & Aiax cohæsisse videri posiit.

Vel q; propinquus, vel q; eius virtutis æmulus sum.) Hæc sunt quæ Cicero quasi transacta dicit esse, ac per hoc nullam pene vim præstare argumenti. Virtutis æmulus fui.) Eius Achillis, roboris, corporis, fortitudinis & animi, nam si Homero

Regno reliqui, nunc desertum ab omnibus
Summo periclo sola ut restituam paro.

Item uitiosum est quod in aliam partem ac dictum sit, potest accipi. Id est huiusmodi ut si quis potens ac factiosus in concione dixerit: Satius est uti regibus quam malis legibus. Nam & hoc tametsi rei augendæ causa põt sine malitia dici, propter potentiam tamẽ eius quid dicit, non dicitur sine atroci suspicione.

Item uitiosum est falsis aut uulgaribus definitionibus uti. Falsæ sunt huiusmodi, si quis dicat iniuriam, esse nullam, nisi quæ expulsatione aut conuicio cõstet. Vulgares sunt quæ nihilominus in aliam rem transferri possunt: ut si quis dicat, Quadruplator, ut breuiter describam, capitalis est. Est enim improbus & pestifer ciuis. Nam nihilo magis, quadruplatoris quam furis quam sicarii aut proditoris attulit definitionem.

Item uitiosum est pro argumento sumere quod in disquisitione positum est, ut si quis quem furti arguant, dicat eum esse hominem improbum, auarum, fraudulentũ, et rei testimonium esse q; sibi furtum fecerit.

Item uitiosum est controuersiam controuersia dissoluere, hoc modo. Non conuenit censores istum nobis satisfacere, ex eo q; ait se nõ potuisse adesse, ita ut iuratus fuerat: q; si ad exercitum non uenisset, id ne tribuno militum diceret? Hoc ideo uitiosum est, quia non expedita aut iudicata res, sed impedita, & in simili controuersia posita exempli loco profertur.

Itẽ uitiosum est cũ id de quo summa cõtrouersia est, parũ expeditur, et quasi transactũ sit, relinquitur, hoc mõ.

Aperte fatur dictio, si intelligas.
Tali dari arma, qualis qui gessit fuit,
Iubet, potiri si studeamus Pergamo.
Quæ ego profiteor esse mea: nam me æquum est frui
Fraternis armis mihiq; adiudicarier,
Vel q; propinquus, uel q; uirtute æmulus.

Itẽ uitiosum est, ipsum sibi in sua oratione dissentire, & contra quæ ante dixerit, dicere, hoc modo.

Qua causa accusem hũc, nequeo exponẽdo euoluere
Nam si ueretur, quid eum accusem, qui est probus?
Sin inuerecundum animi ingenium possidet,
Quid eum accusem qui id parui auditu existimet?

Nõ incommoda ratione uidetur sibi ostendisse quare non accusaret. Quid quod postea ait?

Nunc ego te ab summo iam detexam exordio.

Item uitiosum est quod dicitur contra iudicis uoluntatem, aut eorũ qui audiunt, si aut partes in quibus illi student, aut homines quos illi charos habent lædantur, aut aliquo huiusmodi uitio lædatur auditoris uoluntas.

Itẽ uitiosũ ẽ, nõ oẽs res cõfirmare, q̃s pollicit' sis ĩ expõne

Item uerendum est, ne de alia re dicatur, cum alia de re controuersia sit: inq; hmõi uitio considerandum est, ne aut ad rem addatur quid, aut quippiam de re detrahatur, aut tota causa mutata in aliam causam deriuetur. Vti apud Pacuuium Zethus cum Amphione, quorum controuersia cum de musica inducta est, disputatio in sapientiæ rationem & uirtutis utilitatem consumitur.

Item cõsiderandum est ne aliud accusatoris crimina-

credimus, post Achillem Aiax omnium Græcorum fortissimus fuit, quem bis cum Hectore congressum, superiorem fuisse scribit. Tum id disputando euoluere.) disputando ad id peruenire, vt dicatur. Nam si veretur.) Si delinquere ob verecundiam non potest. Id parui auditu.) Quippe qui inuerecundus sit, & in omne facinus exultante libidine audeat prosilire.

Quid postea?) Cum commode, satis ne accuset, ostendisse visus sit. Quod ait.) Num quod adiiciet idem quod dixit confirmabit. Nunc ego te a summo detexam exordio.) Hoc est, nũc tua ordiar scelera, a summo exordio, ab initio mei exordii, aut eorum quæ gessisti principio.

Te a summo dexteram.) Te omnibus commõstrabo, & quasi textum per fila discindam.

Quibus illi.) Iudices, vel quicunque audiunt. Student.) Studiose fauent. Non omnes res cõfirmare.) Quas pollicitus sis in expositione, si proposueris te aliqua probaturum, & deinde e memoria eorum aliquid exciderit: aut si aliquid adieceris Sed hæc non tam argumentatio, quam argumentationum multarum contextus quidam est. nisi partium, aut specierum fiat enumeratio, quæ ad totum genusq; referatur. Nã vnum per se, quod in argumentatione probare velis, esse in singulis argumentationibus oportet. Non omnes res confirmare.) Quas pollicitus sis in expositione, si quidem ab initio te confirmaturum dixeris, deinde ex eis aliquid excipias, quod te neutiquam posse confirmare fatearis.

Ne addatur ad rem quidam.) Vt si quem furem velis ostendere eundem ambitiosum dicas, et quod ad tuam rem minime attineat. Aut quidpiam de re.) Vt si cum sicarium, furem, & libidinosum velis ostendere vnũ ex his reticeas. In aliam causam.) In aliam litem concludatur. Vt ille, qui cum ambitus accusaretur, manu se fortem esse defendebat: & vt Aristoteles in Elenchorum libro scribit fecisse Lycophrona, cum de quo disputaretur, non intelligeret, lyram cœpit extolere. Vt apud Pacuuium Zethus cum Amphione.) Apud Euripidem & Pacuuium prætermissa musica, vnde sumptum erat disputandi initium, sapientiam laudat.

Zethus cum Amphione.) Qui Iouis ex Antiope nati, Thebas Bœotias construxere: vt Homerus in 11. Odysseæ.

[illegible]

tio contineat, aliud defensoris ratio purget, quod sæpe consulto multi ab reo faciunt angustiis causæ coacti. Vti qui cum accusetur ambitu magistratum petisse, ab imperatoribus sæpenumero se apud exercitum donatum esse dicat. Hoc si diligēter in aduersariorum oratione obseruauerimus: sæpe deprendemus, & in eiusmodi deprehensione ostendemus eos de ea re quid dicat non habere.

Item uitiosum est artem, aut scientiam, aut studium qd' piam uituperare propter eorum uitam, qui in eo studiosi sunt: ueluti qui rhetoricam uituperant propter alicuius orationis uituperandam uitam.

Item uitiosum est ex eo quod perperam factum esse constat, putare ostendi a quo homine factum est, hoc modo: Mortuum deformatum, tumore præditum, corpore decolorato fuisse constat, ergo ueneno necatus est.

Deinde si sit usq; adeo in eo occupatus, ut multi faciunt, uenenum datum, uitio non mediocri conflictetur. Non.n. factum ne sit quæritur, sed a quo factum sit.

Itē uitiosum est in cōparandis rebus alterā rē efferre, de re altera mentionē non facere, aut negligentius disputare: ut si cōparetur. utrū satius sit populum frumentū accipere, aut non accipere: quæ cōmoda sint in altera ce uitet aut curet enumerare: quæ in altera incōmoda sint, uelut depressa preterea, aut ea quæ minima sunt, dicat.

Item uitiosum est, in rebus cōparandis necesse putare alteram eem uituperari, cum alteram laudes. Quod genus, si quæratur, utris maior honor habendus sit. Albēsibus, an Venusinis, q Reip. et po. Ro. præsidio profuerint, & is qui dicat alteros lædat. Non.n. necesse est si alteros præponat, alteros uituperare. Fieri.n. potest, ut cum alteros magis laudaueris, aliquam alteris laudis partem attribuas, ne cupide pugnasse contra ueritatem puteris.

Item uitiosum est de nomine & uocabulo eius rei controuersiam struere, quam eem consuetudo potest optime iudicare. Velut Sulpitius qui intercesserat ne exules, quibus causam dicere non licuisset, reducerentur, idem posterius immutata uoluntate, cum eandem legem ferret, alienam sese ferre dicebat propter nominum commutationem: nam non exules, sed ui eiectos se reducere aiebat. perinde quasi id fuisset in controuersia, quo illi nōie appellarentur a Populo Ro. aut perinde quasi non oēs quibus aqua & igni interdictum est, exules appellentur.

Verum illi fortasse ignoscimus, si cum causa fecit, nos tñ intelligimus uitiosum esse intendere controuersiam, propter nominum commutationem.

Ἤδη καὶ δῖος ξυχετ' ἐν ἀγυιᾷσιν ἀυταὶ
καί σε χυδιο παῖδας ἀμφιστατε φίλοτε,
οἱ πρῶτοι βαῖεν ἔδος ἐκτεινατ' ἐπταπύλοιο.

Quando multi sæpe.) Vt nō id dici velint de se, reum sæpe consulant, idq; faciunt angustiis causæ coacti, quod de causa tā pauca dici possint, vt nimium festinans causam egisse videatur: quod cum nos tacere deprehenderimus, dicimus ideo id fecisse, quod ad causæ defensionem nihil habuerit. Ex eo quod putare ostendi a quo homine factum est.)Sensus est: Vitiosum est, cū aliquid iniqui factum iam constet, & quæratur tantummodo a quo factum sit. Si velit aliquis non tam ostendere, a quo factū idipsum sit, quàm nequiter id factum esse, cum de eo dubitet nullus. Non enim ex eo quod nequiter factum esse ostēditur, etiam demonstratur quis quid commiserit. Id denique non mediocri dabitur vitio si in ea re multum fuerit occupatus. Vituperare alteram, cum alteram laudes.)quod gen⁹ si quæratur, vtris maior honor habēdus sit.

Albensibus.) cum duæ, vt & Varro inquit. Albæ fuerint, ab vna dicuntur Albani, ab altera Albenses: sicut Lucenses & Lucani, Rhegini & Rheginenses, Pergameni & Pergamenses. Cumani & Cumēses. Est etiam vbi eadem gens alia appellatione noietur. licet aliquaten⁹ differat: vt Romani & Romanenses, Siculi & Sicilienses, Hispani & Hispanienses, piceni Picentes, Iliaci & Ilienses, Rodii & Rodienses, & id genus alia, vt Festus Pompeius putat. An Veientinis.) Et hi populi et Veii dicti sunt ab oppido Veiis sicut illud ostendit in Neronem Epigramma.

Roma domus fiet, Veios migrate Quirites, Si non & Veios occupat ista domus.

Qui reipub: & populo Romano profuerunt.) Subaudiendum, in bellis socialibus. Velut Sulpitius. Hic Sulpitius Gallus oratorum in numero habitus, ornatus atq; elegans quo prætore ludos Apollini faciente, cū Thyestem fabulam docuisset, Q. Martio, Gne. Seruilio consulibus mortē obiit Ennius. Quasi fuisset id in controuersia.) Cum omnes vno nomine exules, extra solum patrium eiectos appellarēt, licet ipse pro Cecinna dicat: Exilium enim, nō supplicium est, sed perfugium portusq; supplicii. Nam qui volunt pœnam aliquam subterfugere, aut calamitatem, eo solum vertunt, hoc est, sedem ac locum mutant. Itaq; nulla in lege nostra reperitur, apud cæteras ciuitates maleficium exilio esse multatum. sed cum omnes vincula, neces ignominiasq; vitant, quæ sunt legibus constitutæ, confugiunt quasi ad securitatem, in exilium: qui si in ciuitate legis vim subire vellent, non prius ciuitatem quā vitam amitterent. quia nolunt, non adimitur his ciuitas, sed ab his relinquitur, ac deponitur. Sed quare hic Cicero dixerit, satis apparet. Aut proinde.) Ideo quasi non omnes quibus interdum est, ne aqua igniq; vtantur exules nominentur. Verum illi.) Subaudi Sulpitio Gallo, cuius iam meminimus. Simile vitiosum est, quod aliqua parte dissimile est.) Simile vitiosum ostendi poterit, si id quod conferetur ei qui cum conferetur, demonstrabitur esse diuersum genere, natura, ui, magnitudine tempore, loco, persona, opinione: & si hoc in numero illud erit quod per similitudinem affertur, & si hoc in loco illud erit quod ius causa, quomodocunque affertur. Deinde vero quid res cum re differat demonstrabim⁹ ex quo docebimus aliquid de eo quod comparabitur. & de eo qui cum cōparabitur existimari oportere & hoc maxime reprehendi poterit. cū per inductionē tractanda erit argumentatio.

LONGOLIVS.

In cōfirmatione rationis.) Confirmatio uitiosa. Nam si improbum esse Cresphontem.) Alias, Thresphontem. Aut ex contrario cōuertentur.) Sed hæc conclusio ex contrario fieri non potest, nisi sit falsa prior cōfirmatio. Necesse est, quoniam pallet ægrotasse.) Potest enim vel animi affectibus pallere.

Quoniam sustinet puerum.) Sed & nutricula, quem non peperit infantem, brachiis sustinet. Si non cætera quoque similia concurrunt.) Eiusmodi signorum multitudinem ob id recte συνδρομὴν Aristoteles appellat, quod vbi simul concurrunt, aliquam probationem efficere possunt: vt in priore exemplo, Pallet, ergo ægrotauit. Nisi enī frequentius in ædibus videris medicum nisi amicorum sollicitudinem & tristitiam, nisi vota diis facta, non facile fidem dabis, cum multi ex scelerosa conscientia in pallorem inciderint.

Si quis dicat Iniuriam esse nullam, &c.) Cum quoduis contra ius factum, iniuria vocetur.

Aperte fatur dictio.) Aiax pro Achillis armis adipiscendis, exponit in Græcorum concilio Apollinis oraculum. Auditu existiment.) Alias, auditum.

Vti apud Pacuuium Zetus. (Inducti sunt & eadem ratione in Tragœdia Euripidis concertantes, vt testatur Athenæus in encomio musices. Item, vitiosum est artē aut scientiam &c.) Quamobrem qui vanitatem artium, quod professores earum plerunque vani essent, nostro seculo asserere studuit, non immerito ab omnibus quoq; doctis uanissimus iudicatus est. Sed hoc non ignorandum est, quod multa sunt quæ per artem ita scribuntur, vt vel expositiones, vel rationes, confirmationes vitiosæ, aliis videri possent, cum id diligentia vel necessitate callidi oratores, faciunt: quale & in hoc exemplo vitium esse, & non esse potest.

ASCENSIVS.

IN confirmatione &c. Prosequitur vitia confirmationis: quorum cognitionem dici apprime vellem: tum ne in ea incidamus: tum vt lapsos deprehendamus: atq; ita audito rem attentum facit: Ordo est. Multa vitia sunt vitanda in confirmatione rationis .i. dum rationẽ confirmare volumus in rõne nostra: & multa vitia sunt obseruanda .i. diligenter, vt reprehendantur animaduertenda: in confirmatione rationis aduersariorum in ratione. s. eorum quam ad confirmationem rationis adducunt: q; pro &: vitia sup. sunt consideranda diligenter propterea: q̃ affirmatio .i. confirmatio rationis: accurata .i. diligenti cura effecta: comprobat vehementissime totam argomentationem Igitur. q. d. vt rationem confirmationis rationis cognoscamus id dico: aut igitur q̃ vehementissime comprobat: studiosi .i. diligentes oratores vtuntur duplici cõclusione in confirmanda ratione .i. sæpe concludunt per dilemma .i. argumentum vtrinq; aduersarium capiens hoc modo (& est exemplum sumptum ex Ennio: apud quem dicit filia ad patrẽ volentem diuortium facere a marito quem filiæ dederat: quẽ alii Tresontem: alii vt Franciscus Traspontem: alii vt Capidurus Cresponteṁ vocant) O pater (inquit filia) ergo afficior abs te iniuria indigna .i. quam non merui: aut indignanter ferenda. Nam si existimabas .i. tu iudicabas Tresponteni. s. maritum meum: esse improbum: cur locabas me nuptiis .i. per nuptias huius .i. cur me huic nuptum dedisti? Sin .i. sed si est probus. cur cogis me inuitam relinquere talem. s. probum virũ: inuitum .i. nolentẽ relinqui? hoc modo videtur ex vtraq; parte argumentatio concludere: sed nõ concludit: vnde dicit Cic. Eaq; .i. & ea sup. argumenta vtrinq; concludere violentia: concludentur .i. conuincentur hoc modo: quia aut conuertentur ex contrario .i. ex altero dilemmate, quo ad vtranq; partem, aut reprehendentur ex simplici parte .i. tãtum ex altera parte. Ex contrario sup. cõuertentur hoc modo: vt dicat pater. O nata .i. filia: ego nulla iniuria afficio te: quia si Trespontes probus est: collocaui sup. te eius nuptiis: sin autem .i. sed si: est improbus: ego liberabo te incommodis diuortio .i. per diuortium .i. separationem matrimonii. Sup. talis conclusio, aut argumentatio reprehendetur ex simplici .i. tantum ex altera parte: si alterutra .i. vna duarum siue hæc, siue illa: pars ex duplici conclusione: diluetur, id est dissoluetur hoc modo. Nam si existimabas Tresponteni esse improbum: cur me huius locabas nuptiis? Respõdet pater. Duxi .i. existimaui probum. Erraui: & cognoui post. s. nuptias; & fugio eum cognitum. Igitur reprehensio huius conclusionis: quæ sibi videtur concludere ex vtraq; parte est duplex: illa superior .i. prior: quæ respondens econuerso ex vtraq; parte concludit: est acutior .i. subtilior: hæc posterior est facilior ad excogitandum: quia facilius est alterani q̃ vtrãq; partem diluere. Item cõfirmatio rationis, est vitiosa cum nos abutimur ea re quæ significat plures res .i. quæ est æquiuoca: pro certo signo vnius rei .i. pro vniuoca: hoc est (nam non de voce: sed rebus loquitur) quando quod multorum signum esse potest: quia a multis causis dependet assumitur tanquam sit necessario alicuius vnius signum. hoc modo, Necesse est aut virum, aut mulierem ægrotasse: quia pallet: posset enim aduersarius dicere non esse necesse ægrotasse: cum & timentes: & frigentes: & qui comederint exangue (vt Flaccus dicit) Cyminũ: & qui diu studuerint: & qui sanguinem effuderint: aut multum coiuerint: aliiq; multi pallere possint. Aut hoc modo. Necesse est sup. fœmellam peperisse: quoniam sustinet .i. super gremium, aut inter brachia tenet puerum infantem: quod signũ non est necessarium: quia potest non suum sustinere. Nã certe hæc non sunt signa. s. probabilia efficaciter sua sponte .i. ex propria vi aut natura: si non cætera quoq; sup. signa similia cõcurrant: quæ. s. signa si concurrerint, huiusmodi signa non nihil: immo multum adaugent suspicionem: non tamen si sint eiusmodi necessario concludunt: vt si addatur, q̃ & ipsa quæ puerum sustinuit palleat: & fleuerit cũ puer auelleretur: & ipsum affectanter deosculatus fuerit: aut similia quæ materni affectus sunt fecerit: satis autem euidentiæ haberet si addatur q̃ eũ lactauerit Item confirmatio rationis est vitiosa: quando id quod dicitur in aduersarium: potest conuenire .i. conferri: vel in aliũ; vel in eundem qui dicit: hoc modo. Miseri sunt qui vxores ducunt. Hoc videtur assumptum ab eo qui aduersarium reiiciendum censet: a curatione ludorum, aut aliarum rerũ festinarũ sic. Qui miseri sunt res lætas curare non debẽt: tu autem miser es: miseri enim sunt qui vxores ducunt: quo audito statim anteq̃ conclusio inferatur subiunxit aduersarius; & tu dixisti alteram .i. secundam. q. d. ergo multo miseriores: q̃ si cælebs esset: qui id diceret posset aduersarius dicere: ergo omnes patricii: & fere qui ciues boni sunt miseri sunt: vxores enim ducunt aut duxerunt. Item vitiosum est.) Continue docet reliqua cõfirmationis rationis vitia dicens. Item vitiosum sup. est genus confirmationis rationis id quod habet defensionem vulgarem .i. ad quamlibet culpam applicabilem: hoc modo. Peccauit doctus iracundia: aut adolescentia, aut amore vt fiat confirmatio sic. Si cui vnq̃ ignouistis iudices: huic maxime ignoscendum putetis. peccauit enim ductus iracundia: aut &c. sed eam. confirmationem dicet aduersarius non admittendam .n. pro quia: si huiusmodi deprecationes .i. depulsiones. ac purgationes criminum probabuntur .i. approbabuntur: & vt sufficientes admittentur: nunc sup. maxima peccata diluentur .i. purgabuntur: impune .i. sine vlla punitione: quia qoilibet dicet se tali vitio aut occasione inductum peccasse. Item confirmatio rationis est vitiosa: cum id sumitur .i. assumitur pro certo; quod non constat .i. non est acceptum: vt verum inter omnes. hoc est de quo aliqui dubitant: & quod etiam nunc .i. in præsenti lite est in controuersia .i. de quo contenditur. hoc modo. Eho: tu dii quibus est potestas superum atq; inferũ .i. superos atq; inferos. aut superorum & inferorum conciliant inter sese pacem: & conserunt concordiam: & ita nolunt fieri diuortium. Nam Ennius induxit Trespontem maritum illum, cuius pauloante mentio facta est vsum: ita .i. tali confirmatione pro suo iure quo contendebat coniugem inuitam a se inuito non esse auferendam: quasi demonstrasset iam rõnibus certis satis esse ita cum de illa re controuersia sit. Nam si constet Deos esse cõcordes, quos tamen Homerus attestatur discordes fuisset; nõ continuo constabit eos velle homines concordes esse cum quibuslibet, quia certum est Deo authore multis illata esse bella. Præterea nõ omnis concordia bona est, vt malorum inter se, ergo talem Dii non approbant. Facile ergo poterat socer refellere, quod ab genere assumebatur. Item vitiosum est sup. cõfirmationis genus, quod videbitur dici iam quasi sero .i. nimis tarde, atq; negocio acto: hoc modo. O Quirites si venisset mihi in mentem non cõmisissem .i. non essem passus: vt res veniret in hunc locum .i. in talem statum, aut exercitus in tales angustias. Nam ego fecissem hoc, aut hoc .i. sic, aut sic euitassem. Sed hæc ratio fugit .i. lausit me, tum .i. tunc. Itẽ vitiosum &c.) Recitat vitium confirmationis quæ assumitur, id quod sit contra fidem & deinceps alia vitia subiungit dicẽs. Item vitiosum est cum id quod positum est in delicto manifesto .i. quod cum manifectam habeat culpam: tamen .i. nihilominus, tegitur .i. palliatur, aliqua defensione leui .i. modici ponderis, hoc est parui momẽti, hoc modo. Ego reliqui te o peleu, regno sup. existente tibi florentissimo, nunc paro .i. contendo, vt solus restituam sup. regnum, tibi deserto ab omnibus, restituam inquã summo periculo .i. per summum discrimen vitæ, posset .n. peleus, aut quiuis alius desertus dicere. Quis tibi hoc credat. Item vitiosum est. s. genus cõfirmationis quod potes accipi in aliam partem, ac .i. q̃ dictum sit .i. huiusmodi, vt si quis potens, ac factiosus in ciuitate libera qualis erat olim Romana, dixerit satius .i. melius & consultius esset vti regibus q̃ vti malis legibus, nam tametsi hoc potest dici sine malitia .i. sine affectatione regni, aut dominii, causa rei, videlicet legis perniciosæ arguendæ .i. detestandæ, tamen non dicitur sine atroci suspicione, videlicet affectantis regnum, propter potentiam eius qui dicit. Item vitiosum est vti in confirmationibus definitionibus falsis, aut vulgaribus. Falsæ sunt huiusmodi, si quis dicat iniuriam nullã sup. esse, nisi sup. eam quæ constet expulsione .i. violentia concussione, aut ex cõuitio .i. manifesto opprobrio, aut cõtumelia, quia aliis modis innumeris fit iniuria, vt furto, adulterio, delatione, detractione, incendio, &c. Vulgares supp. definitiones sunt, quæ licet vni rei applicentur, possunt nihilominus transferri in aliam partem, vt si quis dicat quadruplator .i. redemptor litium aut rerum, vnde quadruplum speret, est (vt describam sup. eum breuiter) capitalis .i. reus capitis animaduertendi. Est .n. ciuis improbus & pestifer, nam sup. talis definitor, nihilo .i.

in

in nullo attulit magis definitionem quadruplatoris, q̄ furis, q̄ siccarii.i.sicca, hoc est mucrone. præsertim latente grassari soliti aut pditoris.s.domini: aut vrbis: omnes enim tales sunt non minus omnino plus quã quadruplator capitales & improbi ac pestiferi. Item Vitium est sumere pro argumẽto.i.medio probandi q positum est in disquisitione, id est disputatione: vt si quis dicat eom quem arguat, id est accuset furti.i.actione aut accusatione, esse hominem improbum, auarũ, & sup fraudulentum, & sup.testimonium esse eius rei q fecerit sibi furtum. Nã id assumitur quod probare deberet. Item vitiosum est dissoluere controuersiam, controuersia.i.adducere inconueniens contra inconueniens, id enim non est soluere. vnde Flaccus. Nihil facit exemplum litem q lite resoluit. hoc modo. O cẽsores non conuenit.i.non est conueniens istum satisfacere verbis ex eo q ait se non potuisse adesse, ita vt fuerat iuratus, q.i.quia si non venisset ad exercitum: ipse dicet hoc.s.idem quod vobis dixit tribuno militum: hoc est si quis iuratus, aot cum ioramẽti interuentu promiserit cẽsoribus adesse certo loco & tempore, & accusatus q non affuerit, dixerit censores non affui, quia non potui adesse, quocirca me purgatum habere deberis, quia si idem iuratus fuissem tribuno militum & ad diem commeatus non venissem, idem illi dixissem, & purgatus fuissem: posset aduersarius dicere non conuenit censores istum satisfacere .s.de delicto suo, verbis.s.friuolis & inanibus: nam hoc genus confirmationis, ideo vitiosum est, quia res.i.quæ ab eo assumitur, non est expedita aut iudicata.i.non est euidens sine controuersia, si tribuno militum non seruasset fidem, quod apud illum purgatus fuisset dicendo q adesse non potuit: sed res impedita.i.intricata, & posita in simili controuersia, profertur loco exempli. Item confirmatio sup.est vitiosa, cum id de quo ẽ summa controuersia expeditur.i.enodatur paroni, & relinquitur quasi sit transactum hoc modo. Dicat sup.aiax. Dictio.i. fatum aut oraculum Apollinis fatur aperte si intelligas si intelligatur. Nam sup.iubet arma dari tali qualis fuit qui gessit sup. ea si studeamus potiri pergamo.i.capere Troiam: quæ arma ego profiteor esse mea enim pro quia, æquum est me frui armis fraternis.i.quæ erunt patruelis mei; & æquum est sup. arma fraterni adiudicarier.i.adiudicari. (;Est.n.paragoge metri causa) mihi vel qui propiquus sup.sum, vel q æmulus.i.imitator virtutis sup.eius hoc est Achillis, vbi oraculum Arma dato tali qualis qui gesserit illa. Si capere exoptas excelsæ mœnia Troiæ, vterque pro se interpretari potuit, cum Vlysses Achilli similis fuerit consilio, & Aiax robore, & tamen tanquã aperte pro solo Aiace faciat ab eo assumitur. Item vitiosum est (inquit) ipsum.s.causidicum aut oratorem dissentire sibi.i.a se, in oratione sua, & dicere contra ea quæ dixerit ante, hoc modo. Qua cã.i. qua vtilitate accusem hunc.q d.nulla. Nulla.n.cã est, vt hunc accusem, tum.i.deinde vitiosum est euoluere.i.deducere & declarare id.s.q nulla sit causa disputando. Nam si veretur.i.si est homo verecundus, quid accusem eum.q.d. Nulla ratione qui est probus q ex eo patet q veretur, quia si erubuit salua res est: quia de se est emendabilis, si possidet ingenium.i. naturam animi inuerecundum: quid.i.ad quid accusem eum qui existimet parui. i.parui curet id auditu.i. vt audiat.q.d.frustra id fecero cum sit inemendabilis. Num.i.nuquid q d.non, aut lege non vt sit: talis videtur ostendisse ratione non incommoda: quare non accusaret.i.deberet eum non accusare, quid .i.ad quid ait postea. Ego nunc detexam.i.denudabo, & aperiam te.i.vitia tua a summo i.primo exordio. q.d.sibi cõtradicit. Nam dixit se nolle accusare: & iam parat eum omnino accusare. Et videtur exemplum sumptum: ex nota: tunc temporis alicuius oratione. Item vitiosum est.s.genus confirmationis; aut id quod dicitur contra voluntatem iudicis, aut eorum qui audiunt: si lædant.i. offendant, aut partes quibus illis.s.iudex & auditores student.i.multum fauent, aut lædant homines, quos illi habent charos, aut voluntas auditoris lædatur aliquo vitio huiusmodi; quia captanda est beneuolentia eius. Itẽ vitiosum est confirmare non omnes res.i dimittere aliquas res non confirmatas: quas.s.res pollicitus sis.s.declarare & confirmare, in expositione.i.propositione seu enumeratione prima: vt si quis dicat. Et furem & sacrilegum te ostẽdam: nam & pupillos spoliasti: & domos viduarum inuasisti. In neutro.n.sacrilegum est. Item verendum est ne dicatur de alia re cum cõtrouersia sint de alia re: & considerandum est in huiusmodi vitio; ne aut quid.i.aliquid addatur ad rem, aut ne quippiam detrahatur de re, aut tota caosa mutata deriuetur.i.traducatur in aliam.i.sanctam, vt apud Pacuuium Zethus frater Amphionis sup.facit cum Amphione quorum.s.duorum fratrum, controuersia cum sit inducta de musica: consumitur.i.finitur & terminatur in rationem sapientiæ, & vtilitatem virtutis. Item considerandum est ne criminatio accusatoris contineat aliud.i. vnam rem, & purgatio defensoris purget aliud.i.rem penitus differentem, quod multi faciunt sæpe ab reo.i.a parte rei, consulto.i. per consiliom, coacti angustiis causæ.s. defendendæ.i. cum non habeant quod ad obiecta respondeant transeunt ad alia quæ purgandi vim habeant, vti.i.quemadmodum cum is qui accusetur petisse magistratum ambitu.i.largitione, aut malis artibus dicat se donatum eẽ sæpenumero.s.aliquo præmio: ab imperatoribus apod exercitum quod signum valet ad probandum q fortiter egerit pro rep. nõ quod ambitus insons sit. Si nos obseruauerimus.i.aduerterimus: hec.s.vitia, præsertim latentia: in oratione aduersariorum: nos deprehẽdemus sæpe, & ostendemus in eiusmodi deprehensione.i.deprehendendo, eos non habere quid dicant aut quid dicatur de ea re.s.de qua dicere deberent, & ita reddemus eos confusos, & ostendemus victos eum ad rem nequeant respondere. Item vitiosum est vituperare artem aut scientiam, aut quodpiam seu quoppiam .i.aliqood studium.i.exercitium bonum, propter vitia eorum qui sunt studiosi.i.diligentes in eo, veluti qui vituperant rhetoricam propter vitam alicuius orationis vituperandam. Item vitiosum est putare ex eo q constat.s.aliquid esse factum perperam.i. praue & peruerse, ostendi a quo homine factum sit. hoc modo. Constat mortuum eẽ deformatum, præditum tumore.i.multum inflatum decoloratum.i.denigratum corpore: ergo constat necatum esse veneno, deinde si sit vsq adeo .i.omnino occupatus in eo.i.sic rapiatur studio, vt conflictetur .i.contendat venenum datum sup.esse: non mediocri vitio.i.si postquã ostendit aliquem veneno necatum, postea ostenderit quantum vitii sit hominem veneno necare, & non ostendere, quis id fecerit vitiose agit: nam defensor dicere potest: esto veneno necatus sit, vt dicis: & nihil detestabilios sit, q̄ veneno quẽquã tollere quid id demum ad nos. Item vitiosum est in cõparãdis rebus.i.dum fiunt comparationes. afferre.s.in medium, hoc est declarare: alteram rem.s.comparabilem, & non facere mentionem de altera re, aut disputare s.de ea negligentius .i.tepide, aut non satis diligenter, vt si sup.comparetur vtrum sit satius: populum accipere frumentum.s.largitum aut distributum, an non accipere, & curet enumerare, quæ commoda sint, in altera re.s. in accipiendo frumento aut econtrario, & prætereat vt depressa.i.deprimat & taceat: quæ incommoda sint in altera re: vtpote in non accipiendo frumento vel econtrario: aut dicat ea quæ sunt minuta.i.modici momenti. Item vitiosum est in rebus comparandis necesse sup. esse alteram rẽ vituperari cũ laudes: alterã, quod genus.i.cuius generis sup.est exemplum: si quæratur vtrum sit maior honor habendus, an sup.albensibus.i.marsis illis ciuibus albe marsorum: an veientanis.s.populis e veiento oppido: qui & veii & veientes dicuntur. Sunt qui legant abellensibus & veientinis: qui.s.populi pro fuerunt reipu. & popolo Romano: & is qui dicat.i.dicendo laudet sup.alteros, lædat alteros. (Dicere interdum significat laudare: vt in principio epistolarum Horatii. Prima dictæ mihi summa dicende camœna &c. Quocirca videtur legendum sic, vt his qui alteros dicat, alteros lædat) Enim pro quia non est necesse: si præponas alteros: vituperare alteros.i.reliquos. Potest.n.fieri: vt cũ laudaueris alteros.i.hos aut illos: magis.i. vehementius attribuas alteris.i.reliquis aliquam partem laudis ne puteris pugnasse contra veritatem, cupidius.s.q̄ per fuit .i.nimis cupide, vnde vt facilius persuadeas alteros præferendos: cautius feceris si vtroq laudando vtrorumq te amicum significaueris. Item vitiosum est struere.i.conflare controuersiam de nomine & vocabulo rei: quam rem.i.controuersiam de nomine aut vocabulo rei consuetudo.s.loquendi potest iudicare optime.i. facillime: velut Sulpitius qui intercesserat.i. per se legem auctore Mario a se latam opposuerat: ne exules quibus non liceret dicere causam.i.quibus propter turpitudinem facti non liceret pro se causam dicere, reduce entur.s.in patriam. Idem.s. Sulpitius: posterius.i.paulo post: cum.i.quando voluntate immutata: ferret eandem legem contra quam

intercesserat.i.cum legem ferret: vt eiecti reducerentur dicebat se ferre aliam legem propter cõmutationem nominum: nam aiebat se reducere non exules, sed eiectos vi: perinde qua si idest eodem modo ac si fuisset in controuersia.i. in lite: quo nomine illi.s.qui exulabant: appellarẽtur a Po. Ro. & quasi nõ omnes quibus interdictum sit.i.prohibitio facta est aqua & igni.i.a communione elemẽtorum: quibus ad victum vtimur: appellentur exules. Verum nos ignoscimus fortasse illi.s. Sulpitio: si fuit fortasse cum causa (sicut reuera videtur fuisse. Nam exules prius dixerat non omnes sed quibus causam dicere nõ licuisset, vt sunt qui propter turpe facinus exulant: nunc vero eos dicit reuocandos: qui vi.i. violentia non culpa sint eiecti: propter factiones videlicet aut seditiones principum quibus fauerint: & ita posteriores meruerint reuocari non priores) tamen licet illi ignoscendum scit: nos intelligamus esse vitiosum intendere controuersiam propter commutationem nominũ sup. eiusdem rei: & quæ noscantur esse nomina eiusdem rei: vt si lex sit. Quicunque gladio accinctus sub noctem, aut noctu ingressus fuerit capiatur, & ad iudicium trahatur, & quis deprehensus dicat se nõ gladio, sed ense, aut mucrone accinctum repertum esse, vitiosum fuerit.

DE EXORNATIONE VITIOSA.

Quoniã exornatio cõstat ex similibus et exẽplis, & amplificationibus, et iudicatis rebus, et cæteris quæ pertinent ad exaggerandam & locupletandã argumentationẽ, quæ sint his gñibus uitia cõsideremus.

Simile uitiosum est, quod ex aliqua parte dissimile est, nec habet parem rationem comparationis, aut sibi ipsi obest qui affert.

Exemplum uitiosum est, si aut falsum est, ut reprehendatur, aut si improbum, ut non sit imitandum, aut maius, aut minus, quam res postulabit.

Res iudicata uitiose proferetur, si aut dissimili de re proferetur, aut de ea re de qua controuersia non est: aut si improba, aut eiusmodi, ut aut plures aut magis idoneæ res iudicatæ ab aduersariis proferri possint.

Item uitiosum est, id quod aduersarii factum esse confiteantur, de eo argumentari, et planum facere factũ eẽ. nam id tantum augeri oportet.

Item uitiosum est id augere quod conuenit doceri, hoc modo: Vt si quis arguat hominem occidisse, & ante quã satis idoneas argumentationes attulerit, augeat peccatum, et dicat nihil indignius esse q̃ hoiẽm occidere. Nõ.n. utrum indignum sit an non sed factum ne sit queritur.

CAPIDURUS.

Quoniam exornatio constat ex similibus & exẽplis & amplificationib'.) Cõparationis vitium, si inter ea quæ cõparata sunt, rõ nõ est cur cõparari debeant. Aut sibi ipsi obest.) Qui affert, si imprudenter simile afferat aliquid quod aduersarius, in ipsum qui protulit retorqueatur. Exemplum vitiosum est.) Docuimus supra aliud esse exẽplum, aliud similitudinem. Si aut falsum est, vt reprehendatur.) Atqui apud ipsum de Claris oratoribus Atticus: Concessum est, inquit, rhetoribus ementiri in historiis, vt aliquid dicere possint argutius. Exempla autem sunt, vbi actus humanos conferimus. Recte igitur Aut reprehendatur, adiecit. Dicit enim, vitiosum tunc videri debere exemplum, cũ ita falsum effertur, vt statim ab aduersario reprehendi possit. Aut si improbum.) Non enim quæ veteres fecerunt, omnia debemus imitari, sed ea duntaxat quæ probari possint. Aut inane.) Insulsum, quod nihil honoris aut vtilitatis afferat. Aut maius aut minus.) Quam res postulabit, si de plebe aliquis & gregarius cum tribunu prætoreve compares, vel e diuerso. Res iudicata vitiose profertur, si aut dissimili de re profertur.) Cum enim iudicatum poferimus, vt id causæ nostræ prosit, necesse est primum a laude eorum qui iudicarunt, id quod iudicatum profertor, ordiamur. per iudicantium enim authoritatem iudicandi authoritas cõfirmatur. deinde vt id qd' iudicatum proferimus, simile ei de quo agatur eẽ mõstremus. tum demum enim iudicatum nos iuuabit, si huic simile demõstretor. & hæc similitudo octo illis supradictis modis fieri potest, genere, natura: vi: magnitudine, loco, persona: tẽpore, opinione. Aut de ea re de qua controuersia non est.) Quæ licet eodem in genere sit, tamen quia probare per simile aliquod velis, cum probatione non indigeat, vitiosum est. Aut si improba.) Si res quæ iudicata est, improbe iudicata intelligatur. Vitiosa quoque erit, si ab aduersariis firmiores res iudicatæ proferri poterunt. Item vitiosum est.) Ordo est, vitiosum est argumentari de eo, & planum id facere, quod aduersarii factum esse confiteantur. Si enim confitentur aduersarii, nihil est quod in eo amplius nobis cupiamus. Nam id augeri tantom oportet.) Non etiam ostendi, velut ipse pro Quintio, qui mœror dignus inueniri in calamitate tãta põt? miserum est exturbari fortunis omnibus, miserius est iniuria, acerbum est ab aliquo circumueniri, acerbius a propinquo: calamitosum est bonis uerti, calamitosius cũ dedecore. Funestũ est a forti atque honesto viro iugulari funestius ab eo cuius vox in præconio quæstu perstitit. indignũ est a pari uinci, a superiore indignus. Ab inferiore atque humiliore, luctuosum est tradi alteri cum bonis, luctuosios inimico: horribile est causam capitis dicere, horribilius priore loco dicere. Omnia circumspexit Quintius, omnia periclitatus est. Talem poterunt auxesim habere quæ alteri conferentur, aut quoquo modo aliter.

LONGOLIUS.

Quoniam exornatio.) Exornatio vitiosa. Quæ ex aliqua parte dissimile est.) Nec quicquam facilius reprehendi põt, q̃ hoc ipsum: propterea q, authore Aristotele, nihil est tam simile vndecunque quod, non aliquid dissimilitudinis, acriter cum alio collatum obtineat.

ASCENSIUS.

Quoniam exornatio &c. Ostensurus vitia exornationis ineptæ enumerat primum eius mẽbra, & deinde singulorum vitia declarat dicens. Quoniam exornatio constat ex similibus, & exemplis, & amplificationibus, & iudicatis, & cæteris rebus quæ pertinent ad argumentationem exaggerandam.i. accumulandam, & locupletandam.i. ditandam, ideo sup. consideremus quæ vitia sint his rebus, scilicet quibus exornatio constat. Simile vitiosum est qood sup. est ex aliqua parte dissimile, nec habent rationem comparationis partem.i. æque euidẽtem, aut probatiuã, aut is qui affert sup. illud simile, obest.i. nocet sibiipsi, afferendo tale simile, quod plus contra ipsum faciat q̃ pro ipso: Non potest hic ordo esse, & simile nocet, quia mala esset reciprocatio, quocirca, aut legendum est illi ipsi obest qui affert, vt sit simile obest illiipsi qui affert, aut si est sibiipsi ordo est, quem fecimus: vt suppositum verbi obest, sit is qui affert &c. Supersedeo exẽplis, quia docte & dilucide afferuntur a Francisco. Exẽplum vitiosum est si est, aut falsum, ita vt reprehendatur ab aduersario, vt falsum, aut est improbum.i. improbandum & non admittendum, vt si in exemplum trahatur, quod factum sit a iudice corrupto, aut aliter iniquo, & ita ab omnibus in eo iudicio postea improbato, ita vt exemplum non sit imitandum, aut si est, aut maius aut minus q̃ res postulat. Quidam habent aut inane.i. vanum & impertinens, aut maius aut minus, vt si dicas delendam esse corinthum, quia deleta est Carthago, aut contra non conueniret exemplum, quia maior erat ratio in delenda Carthagine q̃ in corintho. Res iudicata profertur vitiose, si profertur, aut de re dissimili, vt si dicas absoluendum qui sororem ob auaritiam occidit, quia Oratius absolutus est aut profertur de ea re de qua controuersia.i. lis ac disceptatio non est, vt si dicas adulterum in lege mosaica absoluendum data mulcta, quia fures sæpe restituẽtes quadrupli sũ absoluti sunt, dicam non esse simile, aut si res est improba, vt si dicas hunc in adulterio deprehensum absoluendum, quia Clodius incesti reus absolutus est, dicam illud iudicium improbandum esse, & non trahendum in exemplom. Aut si res iudicata profertur eiusmodi, vt aut plures res iudicatæ, aut magis idoneæ possint proferri ab aduersariis, vt si dicas vnum aut alterum in furto iterato absolutum, dicam mille suspensos. Item vitiosum &c. Declarat nunc vitia quæ sunt in cæteris rebus quæ pertinent

nent ad exaggerandam & locupletandam argumentationem dicens. Item vitiosum est argumentari de eo quod adversarii confiteantur esse factum, & facere planum. i. euidens esse factum, nā oportet id augeri & ostendi factum, cum factum esse constet. Item vitiosum est augeri id quod cōuenit doceri. (Est autem vitium contrarium superiori) hoc modo, ut si quis arguat, quem. i. aliquem occidisse hominem, & augeat peccatū. i. facti atrocitatem, antequam attulerit argumentationes satis idoneas ad probandum videlicet q reus id commiserit, & dicat nihil indignius esse quā hominem occidere. Non. o. quaeritur. i. disputatur, aut disceptatur utrum occidere hominem sit indignum an non, nam & adversarius id fatetur, sed quaeritur ne pro an factum sit an non.

CAPIDURUS.

DE COMPLEXIONE VITIOSA.

Complexio uitiosa quae non id quod primum dictū est complectitur, & quae non breuiter concludit, & quae non ex enumeratione certum & constās aliquid reliquid, ut intelligatur quid propositum in argumentatione sit, quid deinde ratione, quid confirmatione, quid tota argumentatione demonstratum.

Complexio est vitiosa.) Haec fuit totius argumentationis Ciceronianae pars ultima. quā dicit vitiosam esse, si non quod primum dictum est complectitur. Diximus supra duobus modis complexionem fieri solere: aut ex enumeratione eorum quae dicta essent, aut si quod sequeretur tantum complexi essemus. Proinde vitiosa, inquit, ita erit, quae ordinem in enumeratione non tenuerit, & quae longius q̄ oporteat euagabitur. Et quae non ex numeratione certum & cōstans aliquid relinquit, ut intelligatur, quid positum sit in argumentatione) Vitiosa quoq;, inquit, illa est complexio, quae cōfusa, quicquā certi non affert, ut plane quid velimus probare, non intelligatur. Quid deinde.) Ratione facti, propositio lata sit. Quid confirmatione.) Quid confirmare voluerimus. Quid tota argumentatione demonstratum. (Et cum omnes complexi partes iuerimus, quid per totam argumentationem sit demōstratum, reperiemus. Nos sum hactenus equidem veritus in hoc cōmentario non tantum verba & sensum interpretari Ciceronis, & tam aliorum q̄ ipsius alibi, sed meam quoq;) nec hoc arroganter dictum velim) qualemcunq; efferre sententiam, idque factū est, quo ipsius praecepta Cicero, cognitu faciliora viderentur: & quantum in nobis est, non esset quicquam, in quo ambigere posset quisquam. Id non sumus consecuti: non fortasse sumus: at ut consequeremur, tum sedulo elaborauimus, idemq; in his quae sequuntur facere studebimus. Nam cum in primo libro orationem in sex partibus consumari ostenderit, exordium, narrationem, partitionem, confirmationem, confutationem, cōclusionem: de quinq; iam dictum partibus est, de conclusione autem tractandum restat, si tamen de confutatione pauca prius tractauerimus. Nam cum caetere partes perspicuae satis tractatae videri possint. haec obscurius fortasse quā ut omnes capere possint, tractata est. Proinde de hac iam dicere aggrediamur. Confutatio igitur, siue refutationem siue reprehensionem meam libeat appellare, non refert, quae orationis (ut hic Cicero voluit) quintum, & ut alii asserunt, qui propositionem, partem orationis esse negauerunt, quartum sibi vendicauit locum, difficilis non sine causa semper credita ē, q defendere q̄ accusare difficilius sit. nam cum proponitur vel uno modo tantum accusatio, varie dissoluitur. Quod enim obiectum est, patronus negat, defendit, transfert, excusat, deprecatur, lenit, minuit, auertit, despicit, deridet. Unde fit, ut hinc mille flexus & artes desiderentur. Omnis autem reprehēsio, ut iam de hac differamus, tribus modis fieri solet; siquidem aut actor ipse, aut quod extrinsecus ab actore proierri solet, aut eiusdem oratio reprenditur. Actor ipse, si in actione deformis erit, velut Curio, cuius motus erat (ut Cicero refert) is quem & C. Iulius in perpetuum notauit, cum ex eo in utrāq; partem vacillante quaesiuit, quis loqueretur e lintre, & Cn. Sicinius, tribunus plebis cum Curionem & Octauium consules produxisset, Curioq; multa dixisset, sedente Cn. Octauio collega, qui deuinctus erat fasciis, & multis medicamentis propter dolorem aurium delibutus: nunquam, inquit, Octaui collegae tuo gratiam referes: qui nisi se suo more iactauisset, hodie te istic muscae comedissent. Vel si quouis alio pacto ridiculi simus quod tunc grauissimum erit, cum causae fidem minuet. Reprehendetur item actor, si temerarie, si inepte, si deniq; quoquo mō imprudenter ab eo agi causa videatur. Nec oratio tantum, sed vita etiam, nullus deniq; incessus, habitus, recte incusari solet. Aduersus Quintium enim Cicero ipsam quoq; praetextam dimissam ad talos insectatus est. Defensionis sane permutatio saepe reprehenditur: ut Aeschines aduersus Ctesi-

Ctesiphontem facit, cum minime de lege dicturum Demosthenem quaeritur. Reprehenditur quoque, cum de quo controuersia est praetermittitur, & de quo controuersia non est agitur. Ut si quis cum Orestem accuset: planum faciat, ab eo matrem esse occisam: iure ne an iniuria: non dicat. Et ille actor reprehenditur, qui in eo de quo constat, diutius immoratur. ut si quis cum Ulissem accuset, in hoc maxime cōmoretur, indignum esse ab homine ignauissimo, virū fortissimum Aiacem necatum esse. Item potest reprehendi, si quod dicitur inhonestum, aut hominib᷒ qui audiunt, aut eo loco, aut eo tempore, vel si non accōmodatum dignumve videatur. Incusatur etiam actor, si eorum qui audiunt voluntatē laedit, vel contradicitur, atq; hi qui audiunt fecerūt: ut si apud Alexandrum Macedonem dicens contra aliquem urbes expugnatorem, diceret nihil esse crudelius q̄ urbes diruere, cū ipse Alexander Thebas & Tyrum diruisset. & ille incessitur, cū ad alicuius defensionem, suam potius fidem iactat, q̄ illum defendat: ut cum te spectabant omnes florentissimo in regno relinqui, nunc desertum ab omnibus, solus ut restituam paro. nō enim tam eius sensus, q̄ qui dicit carpitur, quod suo loco id minime dicat. & cum debeat defendere, se iactet: & qui hostium vim & copias & felicitatem augeat cum ad pugnandum milites adhortetur. Et cum de aliqua re una disputari coeperit, nō dum illa absoluta, in aliam ab ea diuersam trāsiliat. Aut si rem cum re comparans, alteram laudet, alteram vituperat, aut alterius mentionem non faciat. aut si cum deliberatur, bellūne an non gerant, pacem laudet, nec illud improbet bellum. Quae extrinsecus etiam ab actore proferuntur, reprehendi possunt: ut, si signum quod facile conuici possit, diuersumq; esse ab aliquo horum ostendatur: natura, vi, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione. Et in hoc genere quoque sunt praeiudicia, fama, rumores, tormenta tabulae, iusiurandū, testes, in quibus pars maxima contentionum forensium cōsistit. Tertio reprehendi oratio potest, cum aut verba, aut sensus incessitur. verba reprehenduntur, ut si ponantur pro eo quod, cur dicere volebat, ipse prius irridebat. ut cum Chirtillum Sisenna defendens dixisset, C. Ruscii accusantis quaedam sputatilica esse crimina: hic C. Ruscius: Circūuenior, inquit, iudices, nisi subuenitis. Sisenna quid dicas nescio, metuo insidias: quid est hoc? sputa quid sit scio, tilica nescio. maximi risus inde excitati sunt. ita adhuc sunt aliqui, qui recte loqui eē putant, inusitate loqui, sicut Balthasar Rasinus, qui collega noster quondam fuit. Nouimus tamen nullum esse, qui aliquando non erret. Nā & Demosthenis, qui summus orator ab omnibus facile esse conceditur, quaedam etiam Aeschines exagitat, illudens, quae dura, odiosa, intollerabilia esse dicit: & ipsum belluam appellās, quaerit verum illa verba an portenta sint. Itaq; se purgans Demosthenes, negat in eo positas esse fortunas Graeciae. Proinde ubi plura nitent, non ego paucis offendor maculis, quas aut incuria effudit aut humana parū cauit natura. reprehendi tamen ab aduersariis ea simul solent: itaq; non negligenda quidē, qualiacūq; sint. Sensus autem, aut aliquid referens aut probans reprehenditur. Referens, ubi imprudenter aliquid clauditur, sicut a Cicerone Triarius. nam cum Scauri columnas plaustris vectas esse dixisset, Ego porro, inquit, Albanas ab eo colūnas clitellis apportaui. Item, ut cū quēdam, qui scire se id dicturos aduersarios, & ita causam persecuturos, retulisset, Iunius Crispus elusit: Ego vero, inquit, ista non dico. quid enim attinet, illa bis dici? & Cassius dicentem adolescentulum, ridiculū fecit, cū, Quid me toruo vultu intueris? diceret. non me hercule, inquit, faciebam, sed ita vidisti: sic & Ciceronem illusum fuisse

aiunt. Nam cum callidissime se dicere putaret, & cum illa verba grauissima ex intimo artificio deprompsisset: Respicite, inquit, hominum fortunas, respicite C. Fabricii senectutem. cum hoc respicite, ornandæ orationis causa, sæpe dixisset, respexerunt ipsi, & ecce Fabricius a subsellis demisso capite iam discesserat. contra & ipse Cicero in quendam de minoribus annis multa mentientem. Ergo: inquit, cum vna Romam ibam: nondum natus eras? Repugnans quoq; reprehendi sermo solet, vt si quis cum dixerit, qui virtutem habeat, eum nullius rei ad bene viuendum indigere neget postea, sine bona valetudine posse bene viuere, aut se amico adesse propter beneuolentiam, sperare aliquid commodi ad se peruenturum. Cum autem sensum ex sensu probare contendimus, aut inductione, aut exēplo, similitudineve, aut syllogismo vtimur, aut enthymemate: quibus omnia quæ complexi fuerimus, reprehendi debent, si aut falsa, aut non credibilia, aut non necessaria fuerint aut si contra firmam argumentationem æque firma ponatur. Sed hoc genus posterius positum, in deliberationibus maxime versabitur, cum aliquid quod contradicatur, æquom eē concedimus: sed id quod nos defendimus, necessarium esse demonstrauimus. In his igitur rimandū omnibus, quæ falsa sint. vt illud pro Cluentio, Cicero falsum inuenit, quem dixerant poculo epoto concidisse. rogat enim de eodem die Martium. Nam contraria & superuacua & stulta reprehendere, nullius artis est. ideo hic ea ponere non curauimus: licet in ea plerique incidant aliquando cum cupidi sententiarum, data dicendi occasione, minus quid dixerint respicientes, dum locum præsentem non totā causam intuētur. Velut illud, cum Tubero Ligarium accusat, q; is in Africam fugerit, & quæritur, q; ab eo ipse in Africam non sit admissus: & in causa Cæliana, Clodia aurū se Cælio commodasse dicit, quod summæ familiaritatis signū fuit. Deinde eadem venenum sibi paratum affirmat. Id vero summi odii in Cælio argumentum orator probat. In inductione & exemplo, similitudine reprehenditur dissimile aliquod eorum octo modorum. quos supra memorauimus. Epicherema, quod quinq; partibus constare Cicero voluit, nos tribus partibus, nec pluribus supra docuimus, constare: siquidem nec rationem a propositione, nec ab assumptione approbationem abesse ostendimus. Aut ergo epicherematis pars prima reprehenditur, si vitiosa constat enumeratione, hoc pacto: hūc equū aut emeris oportet, aut hæreditate possideas, aut munere acceperis, aut domi tibi natus sit. at neq; emisti, neq; hæreditate venit, neq; domi natus est: surripueris ergo necesse est. Hoc cō mode reprehēditur, si dici possit, ex hostibus est captus equus & quiduis huic simile, est quando propositio multis constat nominibus, ad idem verbum relatis. Ita Plato Atheniensis philosophus disputat, q; aliquando res vera esse potest, hæc quæ vel vna vel pluribus partibus falsa sit. vt si dicatur. Plato Thebanus philosophus, vel, Plato Thebanus Poeta, & alia generis eiusdem. Potest etiam reprehendi propositio, quæ vnico constet nomine, cum ἀμφιβολον sit: vt, Aiax post Achillem Græcorum fortissimus fuit. nam siue de Oileo intelligatur, siue de Telamonio, verum esse constabit. Est & propositio, quæ coniunctione duo verba coniungit: vt, si mater est, diligit. quæ & reprehendi potest: vt si dicas, Si mater est, non peperit, & similia. In qua & reprehendi possunt ea, quæ supra de categorica propositione diximus. i. quæ vnico constat verbo. de qualitatibus autem propositionum locus mihi hic differendi non est, sed quæ reprehendi possint duntaxat decurrendo, nec ita vt omnia complectamur, aperuisse satis sit. Coniūctiua itaq; propositio, & ipsa ambigua esse poterit: vt illa, Si indigetis pecunia, pecuniam certe non habetis. potest enim intelligi, nam si propter inopiam in egestate estis, oportet vt pecuniam nō habeatis, At indigetis: hoc, si ad appetitum referas, falsum erit, quod illi connectitur, pecuniam non habetis. Est vbi propositionem veram, ratio sequitur falsa: vt virtus bonum est, nā locupletes facit. Est aliquando falsa propositio, & ratio vera: vt virtus quidem miseria est, nam licet laudetur, a pluribus tamē deseritur. De assumptione quoq;, & approbatione assumptionis, idem intelligendum est. Cōplexio interdum ex veris partibus antecedentibus falsa colligitur. vt, si ad illum hæreditas veniebat, verisime est ab illo esse necatum: veniebat autem ad illum hæreditas. ab illo igitur necatum esse constat. Non enim hæc fuit complexio, sed ea quæ dicit, ab illo igitur verisimilē est esse necatum. Ex syllogismo enthymema nascitur, si talis est syllogismus: id solum bonum est, quo nemo malus vti potest: id autem virtus est: bonom ergo solum est virtus. Sic, inquam, enthymema nascitur: bonum est summum virtus, quia hac vti nemo malus potest. Quicquid igitur in enthymemate reprehēdi potest, idem & in syllogismo. Sed hæc omnia latius patent, q̄ hic exponi possint. & huius etiam artificii cognitio eiusmodi est. vt hic adiungi non queat, cum longi temporis & magnæ. atq; arduæ cognitionis indigeat. Quare alio tempore, si facultas erit, explicabitur. nunc his præceptionibus ad vsum oratorium contenti esse debemus, quandoquidem oratoriam non decet orationem syllogismis, ita conferram esse, ac enthymematum stipatione concludi, vt a dialogis & dialecticis disputationibus differre non videatur. Philosophi enim, vel quicūq; docte differentes, verum quærunt, non minutius & scrupulosius scrutantur omnia lenocinia in compositione, sed rerum veritatem simplicem rudemq; perscrutari malūt. Oratori ait Cicero, ad aliorum iudicia componenda est oratio, & sæpius apud imperitos, atq; aliarum certe ignaros literarum loquendum est, qui nisi delectatione alligentur, & nōnunquam turbētur affectibus, ipsa quæ iusta ac vera sunt, tenere non possunt, locuples & copiosa vult esse eloquentia: feratur ergo non semitis, sed campis, non vti fontes angustis fistulis colliguntur, sed vt latissimus amnis totis diffluat & efferatur campis, ac sibi viam, si quando non acceperit, faciat: & vt Græci dicere solēt, quem mater amictum dedit, sollicite non custodiat: & propositiones, rationes, assumptiones, approbationes, conclusiones, & omnia argumentationum genera augeat, transmutet, variet figuris, ac verset: vt modo conquestione, modo interrogatione, modo admiratione, & cæteris figuris proponat, assumat, cōcludat, vt magistrumq; ea fateri quasi cogat. Hæc sunt quæ de reprehensione paucis colligenda putauimus. Sequitur autem reprehensionem conclusio, sed Hermagoras digressionem primum, post conclusionem ponendam esse arbitratur. In digressione autem putat ille, oportere quandam referri orationem a causa atq; a iudicatione remotam quæ aut sui laudem, aut aduersarii vituperationem cōtineat: aut in aliā causam deducat, ex qua conficiat aliquid confirmationis aut reprehensionis, non argumētando, sed augendo, per quandā amplificationem. quod Ciceroni minime placuit, cui laudes & vituperationes non separatim tractari placuit, sed in ipsis argumentationibus esse implicitas.

ASCENSIVS.

Complexio vitiosa &c. Ostendit vitia etiam vltime partis argumentationis completæ: videlicet complexionis dicens. Complexio est vitiosa: quæ nō cōplectitur. i. nō colligit in epilogum: & vt dicunt non recapitulat antedicta: vt quicq; primum dictum. i. seruando ordinem quo prius dicta sunt. vt primum dictū primum cōplectatur, ac repetat: & quæ non concludit breuiter: nam si ideo complexione vtimur: vt auditorem memorē faciamus: prolixitate eius memoriæ obfuerimus. Et quæ non relinquit ex numeratione aliquid certū & constans: vt intelligatur quid sit propositum in argumentatione. i. expositione: & quid demōstratum sit: deinde ratione: quid confirmatione: & quid tota argumentatione.

DE CONCLVSIONIBVS.

Conclusiones, quæ apud Græcos ἐπίλογοι nominantur, tripartitæ sunt. nam constant ex enumeratione, amplificatiōe, et cōmiseratione. In quatuor locis uti possumus conclusionibus: in principio. secundū narrationē. secundū firmissimā argumentationē, in cōclusione.

CAPIDVRVS.

Conclusione, quæ apud Græcos ἐπίλογοι nominātur: tripartitæ sunt.) Quam Græci partem orationis vltimā ἐπίλογον nominant, Latini perorationem, quidā cumulum, alii conclusionem vocant. Huius duplex est ratio, posita aut in rebus, aut in affectibus. Rerum repetitio & congregatio græce dicitur ἀνακεφαλαίωσις, a Cicero. enumeratio. Affectuum porro duæ sunt spēs alterā Græci πάθος, quam nos vertentes proprie affectum dicimus

cimus, alij pasionem nominarunt: alteram ἦθος, cuius nomine Romanus sermo carere videtur: a quibusdā enim mos appellatur. sed si rei naturam sequi volumus, non tam mos significari videbitur, quam morum quædam proprietas. Itaque cautiores, quod Græci πάθος concitum affectum, & vehementer commotum appellare maluerunt & ad probationem magis accommodatum: itaque Cicero hoc amplificationem vocat, quod autem illi ἦθος dixerunt, nostri mitem & sedatum compositum & lenem affectū, Cicero commiserationem nominauit. In principio.) Subaudiendum, conclusione vtemue. nam exordij terminus, quem ingressum ad narrationem esse oportet, conclusio potest nominari, sed tantum exordij eo modo, cum narratio argumentatio, conclusioque iam perficitur. Quoniam si nihil arti adhibitum est, qua partes illæ sint terminandæ, hoc nomen non obtinet. Breuiter ve renouetur, non integretur oratio.) Decurrendum enim per capita. nam si morabimur, nō iam enumeratio, sed quasi altera fiet oratio: & quæ enumeranda videbuntur, cum pondere aliquo dicenda erunt, & aptis excitanda sententijs, & figuris varianda: alioqui nihil odiosius erit repetitione. Sunt autem apud Ciceronem complures, & in Verrem optimæ: nec modo referēda nostra sunt, sed postulandum etiam ab aduersarijs, vt ad quædam respondeant idq; faciemus, si ea quæ proposuerimus refelli non potuerunt. quod epilogi genus multis vtile visum est, si multiplex causa sit. & pluribus argumentis defensa. Sunt etiam multæ causæ, in quibus nullo modo videri necessarium possit, si breues videlicet & simplices. & hæc pars perorationis accusatori patronoque æque communis est: vbi breuissimū præceptum dari vtrinque parti potest, vt totas causæ suæ vires orator ponat ante oculos. Et ordine quicquid erit dictum referamus.) Vt nos reminisci melius possimus, & in memoriam audientibus reducere, idque figuris crebris disponere: vt ab his qui audiunt, quærere quid sit quod sibi velle debeant demonstrari hoc modo docuim⁹, hoc illud planum fecerimus, ita simul in memoriam reddit auditor, & putabit nihil esse præterea quod debeat desiderare. In qua curandum est, ne ab exordio, aut a narratione repe-

Enumeratio, est per quam colligimus & commonemus, quibus de rebus uerba fecerimus, breuiter, ut renouetur non redintegretur ratio, & ordine, ut quicquid erit dictum referamus, ut auditor si memoriæ mandauerit, ad id quod ipse meminerit, reducatur. In qua curandum est, ne aut ab exordio, aut a narratione repetatur orationis enumeratio. Ficta enim & dedita opera comparata oratio uidebitur esse artificij significandi, ingenijque uenditandi, & memoriæ ostentandæ causa. Quapropter initium enumerationis est a diuisione sumendum. Deinde ordine breuiter exponendæ sunt res quæ tractatæ erunt in confirmatione & confutatione.

Amplificatio est quæ per locum communem instigationis auditorum causa sumitur.

LOci communes ex decem præceptis commodissime sumitur ad augendi criminis causa,

Primus locus sumitur ab authoritate, cum commemoramus quantæ curæ ea res fuerit dijs immortalibus, aut maioribus nostris, regibus, ciuitatibus, nationibus, hominibus sapientissimus senatus. Item maxime quo modo de his rebus legibus sancitum sit.

Secundus locus est cum consideramus, illæ res de quibus criminamur, ad quos pertineant, utrum ad oēs, quod atrocissimum est, an ad superiores, qđ genus hi sunt, a quibus authoritatis locus communis sumitur: an ad pares, hoc est in eisdem partibus animi, corporis, fortunarum positos: an ad inferiores, qui his omnibus rebus antecelluntur.

Tertius locus est, quo percontamur quid sit euenturum si omnibus idem concedatur: & ea re neglecta, ostendemus quid periculorum aut incommodorum consequatur.

Quartus locus est, quo demonstratur, si huic sit remissum, multos expectatio iudicij remoratur.

Quintus locus est, cum ostendemus, si semel aliter iudicatum sit, nullam rem fore quæ incommodo mederi, aut perperam factum, aut erratum iudicium corrigere posit. Quo in loco non incommodum erit uti cæterarum rerum comparatione, ut ostendamus alias res posse aut uetustate sedari, aut consilio corrigi: huius rei aut leniendæ aut corrigendæ nullam rem adiumento futuram.

Sextus locus est, cum ostendemus ex consulto factum, & dicemus uoluntario facinori nullam excusationem, imprudentiæ iustam deprecationem paratam.

Septimus locus est, cum ostendemus tetrum facinus, crudele, nefarium, tyrannicum esse, quod genus iniuria mulierum, aut earum rerum aliquid, quarum rerum causa bella suscipiuntur, & cum hostibus de uita dimicatur.

Octauus locus est, quo ostendimus non uulgare, sed singulare esse maleficium, spurcum, nefarium, & inusitatum: quo maturius & atrocius uindicandum sit.

Nonus locus constat ex peccatorum cōparatione, quasi cum dicemus maius esse maleficium stuprare ingenuam quā sacrum lædere, quod alterum propter egestatem, alterū propter intemperantem superbiam fiat.

Decimus locus est, per quem omnia quæ in negotio gerēdo acta sunt, quæque rem consequi solent, exponemus acriter & criminose & diligenter, ut agi res, & geri negotium uideatur rerum consequentium enumeratione,

tatur orationis enumeratio. sed aliquam inducere personam, aut rem & enumerationē oporteт, eique totam tribuere personam, hoc modo: nam si legis scriptor existimat, & quærat sic, inde vos dubitatis? quid possimus dicere, cū nobis hoc & hoc simul demonstraret, & a contradicentibus rationes requireret, quas habere nos vix vllas possemus: Res autem inducetur hoc modo quid si leges loqui possent, non ne hæc apud vos quærerentur. Artificij significandi.) Videbimur velle, qua arte composuerimus orationem ostendere, potius quam in memoriam necessaria velle reducere. Amplificatio est res.) Quam hic Cicero amplificationem, in primo de Inuentione indignationem nominat. De qua ita disserit. Indignatio, inquit, est oratio per quam conficitur, vt in aliquem hominem magnum odium, aut in rem grauis offensio concitetur. In hoc genere illud primum intelligi volumus. posse ex omnibus his locis, quos in confirmandis præceptis posuimus, tractari indignationem: nam ex his rebus quæ personis aut quæ negotijs sunt attributæ, quæuis amplificationes & indignationes nasci possunt: sed tamen ea quæ separatim de indignatione præcipi possunt, consideremus. Amplificatio est.) Quam Latini amplificationem, Græci αὔξησιν nominarunt. amplificatione accusator, commiseratione defensor vtitur. Quantæ curæ ea res fuerit dijs immortalibus.) Qui locus sumetur ex sortibus, ex oraculis, vatibus, ostentis, prodigijs, respōsis, & similibus reb⁹. Nationibus.) Idest, gentibus. Senatui.) Ac populo & legum scriptoribus. Ad quos pertineant.) Cum amplificatione p indignationem ostenditur. A quibus authoritatis.) Locus communis sumitur, quia ex eorum authoritate indignatio sumitur, per id quod indignissimum sit. An ad pares.) Animo, fortuna & corpore, quod iniquissimum existimabitur. Partibus animi.) Vt eisdem disciplinis. Corporis.) Eadem ætate. Fortunarum.) Diuitijs, vel paupertate.) An ad inferiores.) Quod superbissimum. Quid periculum atque incommodorum consequatur.) Simul ostēdemus, huic si concessum sit, multos æmulos eiusdem audaciæ futuros, ex quo quid mali sit euenturum demonstrabimus. Si huic remissum sit.) Hoc dicit, si demōstram⁹ mul-

Misericordia commouebitur auditoribus, si uariam fortunam commutationem dicemus. Si ostendemus in quibus commodis fuimus, & quibus in incommodissimus comparatione. Si quae nobis futura sint, nisi causam obtinuerimus, enumerabimus & ostendemus. Si supplicabimus & nos sub eorum, quorũ misericordiam captabimus, potestatem subijciemus. Si quid nostris parentibus, liberis, caeteris necessarijs casurum sit propter nostras calamitates aperiemus, & simul ostendemus illorum nos solitudine & miseria, non nostris incommodis dolere. Si de clementia, humanitate, misericordia nostra, qua in alios usi sumus, aperiemus. Si nos semper, aut diu in malis fuisse ostẽdemus. Si nostrum fatum aut fortunam conqueremur. Si animum nostrum fortem, patientem incommodorum ostendemus futurum. Commiserationem breuem esse oportet. nihil enim lacryma citius arescit.

Ferè locos obscurissimos totius artificij tractauimus in hoc libro: quapropter huic uolumini modus hic sit, reliquas praeceptiones quo ad uidebimur, in tertium librũ transferemus. Haec si ut conquisite conscripsimus, ita diligenter fueris cõsecutus, & nos industriae fructus ex tua scientia capiemus, & tute nostram diligentiam laudabis, tuaque perceptione letaberis: tu scientior eris praeceptorum artificio, nos alacriores ad reliquum persoluendum. Verum haec futura satis scio, te. n. non ignoro: nos deinceps ad caetera praecepta transeamus, ut quod libentissime facimus, tuae uoluntati rectissime morem geramus.

tos alacres expectare, vt quid ex eo, quod vni concessum sit, sibi quoque tali de re liceat intelligere possint. Si semel alter, iudicatum. Subaudiendum, quam nos iudicari oportere dicamus. Et est sensus: ostendemus caeteras res perperam & nequiter constitutas, intellecta veritate cõmutatat corrigi posse: hãc esse rem quae si sit semel iudicata, neque alio commutari iudicio, neque vlla potestate corrigi posse. Imprudentiae iustam deprecationem paratam.) Hoc est maleficio quidem voluntario veniam dari non oportere: imprudentiae concedi nũquam conuenire. Non vulgare, sed singulare maleficium.) Idest tale esse facinus ostendemus, quod ne ab audacissimis quidem hominibus factitatum sit, atque id a feris quoque hominibus, & barbaris gentibus immanibus bestijs esse remotũ: haec erunt quae in parentes, liberos, coniuges, consanguineos, supplices crudeliter facta dicentur, & deinceps si qua proferantur in maiores natu in hospites, in vicinos in amicos, in eos qui buscum vitam egerint in eos apud quos educati sunt, in eos a quibus eruditi, in mortuos, in miseros, & misericordia dignos, in homines claros, nobiles, & honore vsos in eos qui neque laedere alium nec se defendere potuerunt. vt in pueros, senes, mulieres, quibus ex omnibus acriter excitata indignatio, summum in eos qui violarint horum aliquid, odium commouere poterit. Quoniam laedere sacrum.) sacrilegium committere. Alteram stuprare.) Ingenuam propter intemperantiam, luxuriam.) Nam ex luxuria, idest nimia rerum affluentia, libido nascitur. Quaeque rem consequi solent.) Quae post negotium consecuta sunt. Vt agi res & geri negocium videatur.) Vt rem verbis quam maxime ante oculos eius apud quem dicitur ponamus, vt id quod indignum est, perinde illi videatur dignum, ac si ipse interfuerit, ac praesens viderit, hi sunt, amplificationis, quos hic enumerat, loci. in primo autem de Inuẽtione his quinque adijcit. Vndecimus locus, inquit, est, per quem ostendimus ab eo factum, a quo minime oportuerit, & a quo alius ne faceret prohiberi debuisset. Duodecimus autem locus est, per quem indignamur quod nobis hoc primum acciderit, neque alicui vnquam vsu venerit. Tertiusdecimus locus est, si cum iniuria contumelia iuncta demonstratur, per quem locum in superbiam & arrogantiam odium concitatur. Quartusdecimus locus est, per quẽ petimus ab his qui audiunt vt ad suas res nostras iniurias referant: si ad pueros pertinebit, de liberis suis cogitent: si ad mulieres, de vxoribus: si ad senes, de patribus, aut parentibus. Quintusdecimus locus est, per quem dicimus, inimicis quoq; & hostibus ea quae acciderunt nobis, indigna videri solere, & indignatio quidem his fere de locis grauissime sumetur. at ne hos quidem tantum locos existimet quisquã inueniri posse: sed unicuique vis sua facienda est, nec tanquam legem quandam immutabilem, genus, hoc est aliud quodcũq; esse praeceptionis existimet, sed iudicio acri pensanda sunt, vbi scribat omnia. quod si quis ob ineruditionem iudicio metri nõ queat, tantisper haec sequatur, quo ad eum lectione tum nonnulla exercitatione sibi ipsi praescribere iam securius, & praecipere valeat. Misericordia commouebitur.) Quam hic misericordiam, in primo de Inuentione conquestionem vocat. atq; de hac ipsa ita inquit: Conquestio, est oratio auditorum misericordiam captans. in hac primum animum auditoris mitem & misericordem conficere oportet, quo facilius conquestionem commouere possit. Si ostendemus in quibus fuimus commodis, & quibus incommodissimus, comparatione.) Hoc est, cum fortunae vim in omnes, & hominum infirmitatem ostenderimus, qua oratione habita, grauiter & sententiose maxime demittitur animus hominum, & ad misericordiam comparatur, cum in alieno malo nostrã infirmitatem considerabimus, hinc per quem in nobis fuerimus & per quem in malis simus ostendemus. velut ipse pro lege agraria: e fundo ornatissimo eiectus, ignominijs omnibus appellatus, cum illum in paternis bonis dominari videret, ipse filiae nobili dotem conficere non posset, nihil tamen alienum vita superiore commisit. Et pro P. Sylla: O miserum, o infelicẽ illum diem, quo consul omnib' Centurijs P. Sylla renunciatus est: o falsam spem, o volucrem fortunam, o caecam cupiditatem, o praeposteram gratulationem, quam cito omnia illa ex letitia & voluptate in lacrymas reciderunt? Si quae nobis futura sunt, nisi causam.) At ipse pro Milone: o me miserum, o infelicẽ, reuocare tu me in patriam Milo potuisti per hos, ego te in patria per eosdem retinere non potero? quid respondebo liberis meis, qui te parentem alterum putãt? & quae sequuntur. Supplicabimus & nos.) Velut ipse pro se ad equites Romanos: Nunc uos equites Romanos obtestor, quorum virtute nomẽ Romanum victoriam cum laude possidet coniunctam, quorum factis gloriantur ciues, gemunt hostes, laetantur socij, vt si erga vos omni tempore optime fui animatus, si mea pericula neglexi dum timorem a patria propulsarẽ, si aeque liberis vestris prospexi ac vos parentibus consueuistis, vt nunc me velitis vestris opibus defensum, incolumem in hac ciuitate retinere. Si quid proximis nostris parentibus.) Vt pro L. Flacco: Huic misero puero vestro, ac liberorum vestrorum supplici. iudices, haec viuendi praecepta dabitis, cui si patrem conseruatis, qualis ipse debeat esse ciuis, praescribitis: si eripitis, ostenditis bonae rationi & constanti & graui nullum a vobis fructum esse propositũ. inde subiungit: Miseremini familiae, iudices, miseremini fortissimi patris, miseremini filij. Nomen clarissimae familiae, generis nobilissimi reipublicae conseruate. Sed ne omnium me credat aliquis posse exempla proferre, sunt & alia, & ex infinitis pene locis erui alia adhuc possunt, nobis autem satis fuerit, ex aliquibus tanquam fortunam quandam caeterorum ostendisse. Si animum nostrum fortem.) Hoc dicit, misericordiam quoque captabimus, si animum nostrum in alios misericordem esse ostendemus, & tamen eundem amplum excelsum, & patientem incommodorum esse, futurumque simul si quid accidat aduersi demonstrabimus. Nam saepe virtus & ingens animi fortitudo, in quo grauitas & authoritas est, plus proficit ad misericordiam commouendam, quam humilitas & obsecratio. Commiserationem breuem.) Hoc dicit, commotis animis diutius in eo morari non oportet. nam quemadmodum rhetor Apollonius dixit, nihil citius arescit lacryma. Proderunt autem haec omnia multum, ante oculos sigillatim incommoda omnia ponentur, vt videatur is qui audit videre, & re quoque ipsa quasi adsit, intueri, vt si dicas: Non adfui, non vidi, non postremam vocem eius audiui, non extremum spiritum eius excepi. Item, inimicorum in manibus mortuus est, hostili in terra turpiter iacuit insepultus, cruentus, a feris diu vexatus, tractus, discerptus, communique honore

in morte caruit. Nec solum dicendo, velut Quintilianus etiam inquit, sed etiam fauendo quædam lachrymas mouent. Vnde & producere ipsos qui periclitentur, squalidos atque deformes, & liberos eorum ac parentes consuetum est. & ab accusatoribus cruentum gladium ostendi, & lecta e vulneribus ossa, & vestes sanguine perfusas, & vulnera resolui, & verberata corpora nudari. Exemplum huius in C. Cæsaris funere scriptores commemorant. sciebatur ibi interfectum eum, at vestis tamen illa sanguine madens, ita repræsentauit sceleris imaginem, vt non occisus esse Cæsar, sed tum maxime occidi videretur. quam ostendens Antonius, verbis populum excitans, id egit, vt vniuersi per vrbem palantes decurrerent, & parricidas perquirentes ex senatoribus etiam ipsi multos innoxios trucidarent. Et nos industriæ fructus ex tua scientia capiemus.) Cū scierimus te hæc præcepta cum exercitatione coniungere: quoniam frustra ea ad te scripsisse non videbimur, fructum vtique capiemus. Ex tua scientia.) Quoniam quantum tibi prosint, conscientia iudicabit. Tuaq; perceptione lætaberis.) Tu scientior eris præceptorum artificio. Nos alacriores ad reliquum persoluendum.) Quod hæc omnia perceperis. Verum hæc futura satis scio, te enim.) Nam dixerat, si vt conquisite conscripsimus: quasi de Herennio dubitaret. parū enim vero scientia & labor fecerit præceptoris, nisi exercitatio & diligentia affuerit discipuli, & quæ tradita sunt a præceptore velit imitari: Quod si facere recusauerit, satius fuerat quod præciperetur, nec legere, nec audire, ac potius aliud sequi. Sciendum ast, nihil vnquam præclari sine labore maximo vitam dedisse mortalibus. Verum hæc futura satis scio. Noui laborē nullum te ab hoc meo posse officio deterrere, quippe qui te noui.

LONGOLIVS.

IN quatuor locis vti possumus cōclusionibus.) Sciendum autem est, quod epilogo & in alijs orationis partibus vti liceat, sed tum præcipue, quādo aut partitionem facimus, aut quādo in multas quæstiones causa processit. Deinde etiam, vbicunq; iudicis memoria retinenda est. Sed plerunq; tunc ab artificibus non ἐπίλογοι, sed ὁ περιμερισμὸς appellatur. Enumeratio.) Quæ ἀνακεφαλαίωσις Græcis dicitur. Vt renouetur, nō redintegretur oratio.) Renouantur ædes, quæ longa vetustate propemodum absumptæ restaurantur. Reintegrantur vero, quæ penitus collapsæ, omnino nouæ fiunt. Sic & oratio renouatur, quæ propemodum in obliuionem veniens, ad memoriam reuocatur: redintegratur vero, cuius omnino oblitæ, tanquā ab integro nouam audimus. Loci communes.) Loci cōmunes αὐξήσεις idest amplificationis per quas orationem reddimus ex vehemente vehementissimam, & verborum sententiarumque magnitudine ad augendum efficacissimam. Quod genus iniuria mulierū.) Vt Helena, fax Troiani belli. Commiserationem breuem esse oportet.) Quoniam iudex commotus, statim dimittēdus est ad sententiam ferendam, cum aduersario irascitur, & cum in nostram misericordiam prouocatus est lacrymis, & commotus statim debet ferre sententiam, dū pro nobis mouetur. Nihil enim lacryma citius arescit.) Addit Cicero dictum Apollonij rhetoris, οὐδὲν θᾶττον ξηραίνεται δακρύου. Nihil enim quod vehemens est, diutius in vno statu durare potest. præsertim in affectibus qui alioqui sunt momentanei & fugaces.

ASCENSIVS.

COnclusiones,) prosequitur nunc ad finem secundi lib. vltimam partem inuētionis de qua dictum est in primo lib. videlicet conclusionem de qua dicit sic. Cōclusiones quæ nominantur apud græcos epilogi. sunt tripartitæ.i.in tres partes diuisæ. Nā cōstant ex enumeratione, amplificatione, & cōmiseratiōe. Nos possumus vti cōclusionibus in quatuor locis: in principio.i. statim in exordio assumentes id quod probare polliceamur i vt reum absoluendum, aut condemnandum esse: secundum.i. statim post narrationem: inferentes videlicet ex eius facto dignum esse morte aut venia. secūdum.i. statim post aut proxime firmissimam argumentationē.i. probationē dicti nostri: vt tanq̄ e præmissis inferatur conclusio: & sup. in conclusione.i. peroratione. hæc ait verba ab illo capite. In quatuor locis secundum Franciscum addititia sunt: & frustra addita: noluimus tñ: quia nec ipse sustulit tollere. Enumeratio est per quam colligimus & commonemus.s. auditorem præcipue iudicem: de quibus rebus fecerimus verba sup. & id breuiter: vt oratio renouetur non integretur, idest non iteretur iterū tota: & referamus ordinem. vt.i. secundum quem: quicq; erit dictum.i. vt id quod primum dictum est primum referamus: vt auditor si mandauerit memoriæ reducatur ad idem quod ipse meminerit: verisimile.n. est vnūquēq; res memoriæ mandare: quo ordine eas audierit. Item cauendum est ne enumeratio orationis repetatur, aut ab exordio, aut a narratione.i.a primis partibus totius constitutionis.n. pro quia si sup. illinc repetatur oratio videbitur esse ficta.i. cogitata domi: & comparata.i. cōflata dedita opera.i. ex industria causa artificij significandiq; pro &: ingenij vendicandi, idest sibi appropriandi: vt ingeniosus censeatur, aut gratia memoriæ ostentandæ: quapropter initium enumerationis faciendum est a diuisione.) Sic.n. videbimur memoriæ nostræ cōsulere: & apparatam non habere orationem) deinde res quæ tractatæ erunt in confirmatione & confutatione: sunt exponendæ breuiter ordine.i. per ordinem. Amplificatio &c.) Prosequitur secundam partem conclusionis quæ fit per amplificationem: vnde primo definit amplificationem dicens. Amplificatio est res quæ sumitur per locum cōmunem.i. ad varia vtilem causa instigationis auditoꝝ.i. vt auditores instigentur. Ne vero descriptio fuerit per ignota describit locos communes dicens. Loci communes sumuntur cōmodissime ex decem præceptis: ad causam criminis augendi.i. quantum pertinet ad amplificationem. Primus locus sumitur ab auctoritate, cum.i. quando, nos memoramus.i. recitamus, & ad memoriam reducimus: q̄tæ curæ fuerit eas res: Dijs immortalibus, aut maioribus.i. præcessoribus nostris, regibus, qui primi præfuerunt reip. Romanæ: magistratibus, vt consulibus prætoribus & similibus qui subsecuti sunt, nationibus.s. externis hominibus sapientissimis, quibus semper & vbique assurgendū est senatui.s. Romano & sub regibus & post reges. Item maxime.i. præcipue q̄uo sancitum, idest sancte constitutum sit de his rebus a quibus controuersia est: in legibus.s. Romanis. Secundus locus est, cum consideramus ad quod pertineant illæ res de quibus criminamur, idest criminis accusamus, vtrum, scilicet pertineant ad omnes, quod est atrocissimum, quia sicut bonum quanto communius tanto cēsetur diuinius, ita malum quanto communius tanto atrocius & perniciosius, quod ergo ad omnes atrocissimum est, an sup. pertineant ad superiores, quod genus, idest cuius generis sunt hi, a quibus locus communis auctoritatis (qui primus est) sumit, an sup. pertineant ad pares, hoc est positos in eisdem partibus animi, corporis, fortunarum. An supple pertineant ad inferiores qui antecelluntur.i. superantur omnibus his rebus de quibus controuersia est: vnde innuit q̄ secundum diuersos ad quos pertineāt res diuersimode sit concludendum. Tertius locus.s. communis est, quo percunctamur.i. disquirimus, aut interrogamus quid sit euenturum si idem cōcedat omnibus, & quo ostendemus, & ea re neglecta.i. negligenter iudicata quid periculoꝝ, aut incommodorum consequatur.i. simul sequatur. Quartus locus est, quo demonstratur si remissum sit huic.i. reo multos futuros alacriores.i. paratiores ad maleficia quos expectatio.i. incertus exitus iudicij, remoratur, idest detinet in mora adhuc: ne.s. audeāt propter metum iustitiæ quod facerent si impune liceret. Quintus locus est cum ostendemus si iudicatum sit semel aliter.s. quā nos censemus iudicandum nullam rem fore.i. futuram esse, quæ posit mederi.i. remedium afferre incōmodo.s. futuro, aut quæ posit corrigere factum perperam.i. male & peruerse, aut iudicium erratum. In quo loco non erit incommodum, hoc est cōmodum & vtile erit vti comparatione cæterarū rerū, vt ostēdamus alias res posse, aut sedari vetustate.i. desuetudine, aut corrigi consilio, & sup. nullam rem futurā adiumento huius rei, aut leniendæ.i. mitigandæ, seu sedandæ aut corrigendæ. Sextus locus, scilicet cōmunis est, cum, idest quando, nos, &, idest simul ostendemus factum esse consulto, idest per consilium & deliberationem, & idest simul, dicemus nullam excusationem imprudentiæ iustā esse paratam facinori voluntario. Septimus locus est cū ostendemus: facinum.i. factum ipsum esse tetrum.i. dirum & abominabile, quasi contra naturā, crudele.i. contra humanitatē, nefarium: quia contra legem diuinam: tyrannicum, quia contra libertatem: communem, quod genus.i. cuius generis est: iniuria mulierum.i. facta ipsis mulieribus, aut stuprū, aut raptus, aut aliquid earum rerum, quaꝝ reꝝ cā bella suscipiunt.i. suscipi solēt, & dimicat.s. plerūq;, aut merito cū hostibus de vita.i. vtri viuāt: nedū vtri regnent. Octauus locus est quo ostendemus maleficium esse non vulgare.i. consuetū: sed singulare.i. exquisitū,

ſpurcum.i.penitus abſcœnum, nefarium, & inuſitatom : qoo.i. ideo, vt iudicādū ſit contra eū qui illud cōmiſerit: maturius.i. ꝓperantius, & atrocius.i.acrius & truculentius. Nonus locus cōſtat ex cōparatione pactoꝝ.ſ.commiſſorum: quaſi.i.veluti: cum dicimus maius maleficiom eſſe ſtuprare ingenuam.i.liberam: & liberis parentibus ortā: q̄ legere.i.furari: alij legunt lædere, ideſt violare : ſed non procedit: quia lædere veſtalē grauius eſt q̄ ingenuā: legere inquā ſacrum.i.committere ſacrilegium: q̄.i.quia ; alterum videlicet poſterius dictum. hoc eſt legere ſacrum : fiat propter egeſtatē: alterꝫ videlicet ſtuprare ingenuā cum tot ſint proſtitutæ: fiat propter ſoperbiam intēperātē.i.admixtā intēperantiæ. Decimus locus eſt per quē exponemus oia quæ acta ſunt in negocio gerendo.i.dum res gerebatur, aut cōmittebat: quæq;.i.& quæ ſolent conſequi.i.ſimul ſequi negocium ipſum : exponemus inquam acriter & criminoſe, & diligenter : ita ſup. vt res videatur agi: & negocium videal geri.i.obijci oculis mentis quaſi rurſus geratur enumeratione.i.per enumerationē rerum conſequentium.i.condependentium, aut ſubſecutarum. Miſericordia &c.)Hæc eſt tertia pars cōcluſionis qua miſerationem excitamus: vnde dicit ſic. Miſericordia cōmouebitur auditoribus : ſi dicemus variam cōmutationem fortunaꝫ. Si oſtendemus comparatione, ideſt per comparationē: in quibus cōmodis fuimus: & in quibus incōmodis ſumus. Si nos enumerabimꝰ & oſtendemus : quæ futura ſit nobis.i.quæ calamitates, deſolationes, aut voluntaria exilia, aut filiaꝫ proſtitutiones, niſi obtinuerimus cām. Si nos ſupplicabimus & ſubijciemus nos ſub poteſtate eoꝫ : quorum miſericordiam captabimus. Si nos aperiemus quid caſurum.i.euenturum ſit noſtris parentibus, liberis, & cæteris neceſſariis : propter calamitates noſtras : & oſtendemus ſimul nos dolere: ſolitudine.i.pp deſolationē : & miſericordiā.i. propter miſeriam illorum: nō incōmodis veſtris.i.non propter incommoda noſtra: quæ in nos ſolos cadant. Si aperiemus.i.apte loquemur de clementia, humanitate.i.benignitate, & miſericordia noſtra : quia niſi ſumus in.i.erga, aut aduerſus alios: quia merito: quia menſura menſi fuerimus remetief nobis. Si oſtendemus nos fuiſſe ſemper, aut diu in malis. Si nos ꝯqueremur.i. deplorabimus: fatum noſtrum.i.aduerſaꝫ reꝫ ſeriem a cœlo, aut ſuperis dependentē, aut fortonā ſup. noſtrā nobis continoe obuerſantem. Si oſtendemus animum noſtrū fortē & futurum patientē incōmodoꝫ. Hactenꝰ locos a cōmiſeratione deſcripſit : nūc fortunā eius ꝓſequit dicēs. Oportet cōmiſerationē eſſe breuē: nihil.n. areſcit.i.deſiccat & extinguitur citius lachryma.i.q̄ lachryma. Concludens aūt per epilogū dicit. Nos tractauimus in hoc libro videlicet ſecūdo: fere.ſ.oēs locos obſcuriſsimos.i.præcipue obſcuros (vbi notabis etiam poſſe dici omnes obſcuriſsimos: vt ſi triginta ſint loci: inter quos decem obſcuriſsimi : totidē medij: & totidē minimum obſcuri: recte dicāt : tractaui omnes locos obſcuriſsimos : quinque medios, & quatuor minimū obſcuros : dummodo id fecerim)quapropter modus.i.finis ſit: huic volumini. Nos transferemus reliquas præceptiones in tertium librū: quo ad.i.quæremus: videbit.ſ.congruū. O Herenni ſi tu fueris cōſecutus.i.ſi obſeruaueris: & intellexeris : hæc ita diligenter: vt nos conſcripſimus ſup. ea conquiſitæ i.exactæ & laborioſæ: &.i.ſimul: nos capiemus fructus induſtriæ.ſ.noſtræ: ex ſcientia tua: &.i.ſimul: tute.i.tuipſe laudabis noſtram diligentiā: & lætaberis perceptione tua.i.q perceperis artem dicendi: & tu eris ſcientior.i.peritior: & plus ſciens artificio.i.per artificiū præceptoꝫ: & ſup. nos erimus alacriores.i.paratiores ad perſoluendum.i.penitus abſoluendum reliquū. Verum ſatis ſcio hæc ſatis futura.i.ſcientiorē fore.n.pro quia: nō ignoro.i.bene cognoſco te. Tranſeamus nos deinceps ac cætera præcepta: vt geramꝰ rectiſsime morē.i.decētiſsime obſequamur : & pareamus tuæ voluntati: qđ.i.q̄ rē faciemꝰ libētiſsime. Et hæc in ſecūdū librū.

IN RHETORICAE AD HERENNIVM
Librum Tertium Hieronymi Capiduri Commentarius.

D omnem iodicialem cauſam.)Poſt tractatum in ſuperioribus libris iudiciale genus, in deliberatiuo demōſtratiuoque, quæ duo genera paucis abſoluit, quod reliquum inuentionis eſt, hic explicat. ſed deliberatiui prius, deinde generis demonſtratiui præcepta dabūtur. Primum autem quinam in hoc genere ſtatus eſſe poſsint deinde quod officium, poſt qui finis ſit, exinde quales orationis partes eſſe conueniat, poſtremo quæ orationē ſequūtur. paucisſimis verbis percurremus. Status coniecturalis primum tractabitur, vt cum quæritur, an Alexan. vltra Oceanum terras ſit inuenturus, an futurum ſit vt Carthaginem ſuperent Romani. Nonnūquā definitio aliqua tractatur, vt apud Cice. in Philippicis, quid ſit tumultus. Legales quoq; aliquando conſtitutiones incidere poſſunt, quod q Philippicas Cicero. orationes leget, facile animaduertet. Ergo deliberatiuum genus, qđ idē ſoaſorium dicit, de tempore vt plurimum futuro conſultat, nonnūquam tamē etiam de præterito. Officijs aūt hoc genus duobus cōſtat, ſuadēdi ac diſſuadēdi. Finem vero ſicut in iudiciali genere æquitatem multi eſſe voluerunt, ita in deliberatiuo Ariſtote. Placet vtilitatem. At Cicero. ſicut in demonſtratiuo honeſtatem tum vtilitatem finem eſſe placuit. Alij honeſtum, vtile ac neceſſarij exiſtimauerunt : ſed Quintilianus, ego non inuenio, inquit, huic tertio locum, quamlibet enim vis ingruat, aliquid fortaſſe pati neceſſe ſit, nihil facere. De faciendo autem deliberatur. quod ſi hanc vocant neceſſitatem, in quam homines grauiorum metu coguntur, vtilitatis erit quæſtio: vt ſi obſeſſi & impares & aqua ciboque defecti, de facienda ad hoſtes deditione deliberent, & dicatur hoc facere neceſſe eſt, alioqui pereundum eſt. Ita propter idipſum noneſt neceſſe, quia perire potius licet. denique non fecerunt Saguntini nec Ciziceni circumuenti. igitur in his quoque cauſis, aut de ſola vtilitate abigetur, aut quæſtio inter vtile atque honeſtum conſiſtet. At enim, ſi quis liberos procreare volet, neceſſe habet adducere vxorem, qs dubitat ? Itaque mihi ne conſilium quidem videtur, vbi neceſsitas eſt, non magis, qua vbi conſtat, quid fieri omnino debeat dicere. Oomnis enim deliberatio de dubijs eſt, melius igitur qui tertiam partem dixerunt. δυνατόν, quod noſtri poſsibile nominant. Quibuſdā etiam videtur eſſe nonnunquā de iocunditate ſola conſultatio : vt ſi de ædificando theatro inſtituendis ludis deliberaretur, ſed neminem adeo ſolutum luxu eſſe putandum eſt, vt nihil in cā ſuadēdo ſequatur, præter voluptatē. præcedat enim ſemper aliquid neceſſe eſt vt in laudis

M. TVLLII CICERONIS
RHETORICAE AD HERENNIVM
LIBER TERTIVS.

D omnem iudicialem cauſam quemadmodum conueniret inuentionem rerum accōmodari, ſatis abundanter, ut arbitror, in ſuperioribus libris demonſtratum eſt. Nunc earum rationem rerum inueniendarum, quæ pertineant ad cās deliberatiuas et demōſtratiuas, in hunc librum tranſtulimus: ut omnis inueniendi præceptio tibi quamprimum perſolueretur. Reliquæ quatuor partes erāt artificij. De tribus partibus in hoc lib. dicemus, diſpoſitione, pronūciatione, & memoria. De elocutione quia plura dicenda uidebantur, in quarto lib. cōſcribere maluimus: quem ut arbitror tibi librū celeriter abſolutum mittemus, ne quid tibi rhetoricæ artis deeſſe poſsit. Interea prima quæque & nobiſcum cum uoles, & interdum ſine nobis legendo conſequere, ne quid impediare, quin ad hanc utilitatem pariter nobiſcum progredi poſsis. Nunc tu fac ut attentum te præbeas: nos proficiſci ad inſtituta pergemus.

dis honor deorum, in theatro enim est vtilis laborum remissio. Illud nunc dicendum restat, quales deliberatiui generis orationis partes esse conueniat. Procemio igitur, quale in iudicialibus oportere esse diximus, vbiq; hoc genus non indiget quia conciliatus est iam ei quisque qui consulit. initium tamen debet habere aliquam procemij speciem. neque enim abrupte, mihi incipiendum: quia est aliquid in omni materia naturaliter primum. In senatu vtriq; & in concionibus eadem ratio, quæ apud iudices, apud quos dicendum, acquirendæ beneuolentiæ. Aristoteles autem non sine causa putat, & a nostra, & ab eius qui dissentiat persona, duci frequenter in consilijs exordium. Narrationem vero exiget priuata deliberatio eius duntaxat rei, de qua dicenda sententia est: quia nemo ignorat id de quo consulit extrinsecus, pertinentia ad deliberatione posse multa narrari. Concitanda quoque frequēter & lenienda est ira, & ad metum, cupiditatem, odium, conciliationem impellendi animi. Nonnunquam etiam mouenda miseratio, siue vt auxilium obsessis feratur suadere oportebit, siue sociæ ciuitatis euersionem deflebimus. Valebit autē authoritas plurimum in consilijs. Confirmationis autē & confutationis argumēta, ex his quæ supra memorauimus, vbi constitutiones singulas tractauimus, sumere poterimus. Epilogi quoque eis partibus, quas iudiciales habēt, constabunt. Tota autem deliberatiua oratio simpl x sine verborum floribus, & longe grauior & sententijs debet ornatior esse, quam verbis. Vsum autem exemplorum nulli materiæ magis conuenire merito omnes consentiunt. Quare historiam & veterum institutionum peritos esse oportet. Item cum in suasorijs de pace, bello, copijs, operibus, vectigalibus agatur, vires ciuitatis & mores nosse oportere Cicero dicit: vt ex natura cum ipsarum rerum, tum audientium, ratio suadendi ducatur. At Quintilianus nobis, inquit, maior iure videtur varietas, nam & consultantium, & consiliorum plurima sunt genera. quare in suadendo & dissuadendo tria primum spectanda erunt: quid sit, de quo deliberetur, qui sint, qui deliberent, qui sit, qui suadeat rem, de qua deliberatur. Quid sit de quo deliberetur: vt an certum sit posse fieri aut incertum, si incertū, hæc sola erit quæstio & potentissima his rationibus tractanda, quas in coniectura li statu aperuimus. qui autem sint qui deliberent, multum refert. Nam consultant aut singuli aut plures, sed in vtrisq; differentia: quia & in pluribus multum interest: senatus sit an populus, Romani an Gabij, Græci an Barbari, & singulis, num Catoni petendos honores suadeamus. an Cato maior. Scipio prior an Fabius deliberent. Proinde intuenda sexus dignitas, ætas: sed mores præcipue discrimen dabunt, & honesta quidem honestis suadere facillimum est, si vero apud turpes, recta obtinere conabimur, ne videatur exprobare diuersam vitæ sectam cauendum. Et animus deliberantis, non ipsa honesti natura, quam ille non respicit, permouendus, sed laude, vulgi opinione, & si parum proficiet, consecutura ex his vtilitate. Interdum vero magis obijciendo aliquos si diuersa fecerit, metus. Refert quoque multum, quæ nam suadentis persona sit: quia ante acta vita si illustris fuit, aut clarius genus, aut ætas, aut fortuna affert expectationem. Nunc ad Cicero. expouenda verba redeamus.

IN RHETORICAE AD HERENNIVM lib. III. Gyberti Longolij annotationes: quibus Claudij Pontani quoque Scholia inseruimus, præmisso tñ vbique ✠ signata.

Ad omnem iudicialem cām.) Transitio per breuem dictorum dicendorumq; enumerationē, quæ Ciceroni pfamiliaris est in hisce libris. Reliquæ quatuor partes erāt artificij.) Nō hoc ita intelligas, vt inuētionē ab artificio remotā existimes (cū ea vel maxime τεχνικὴ sit) vt plerīq; voluerunt: sed simplr vt ✠ hoc per se sensus apertus est. Reliquas esse, pro superesse: qd' tñ familiarius est apud Cice. Rideo cōmentum eox, qui inuentionem extra artificium oē existimabant, quos solūmodo naturæ sit inuenire, artificij ✠ iudicare.

ASCENSIVS.

Ad omnem &c.) In hac præfatione parasceuem dicendorum: & aptum ad ea transitum facit: simulq; ex dicendorum pondere auditorē attētum reddit: Vt Franciscus doctissime declarat. Ordo igitur est, demonstratum est in superioribus. s. duobus libris: satis abundanter (vt arbitror) quē admodum. i. quo modo cōueniat intētionē rerū accommodari ad oēm cām. i. controuersiam iudicialem: siue sit coniecturalis, si ue legitima, siue iuridicialis: nunc. i. deinde transtulimus: in hunc librū videlicet tertium: rationē rerū inueniendarum. i. qua possent inuenire esse res: quæ pertineāt ad causas deliberatiuas & demonstratiuas: vt omnis præceptio inueniendi. i. de inueniendo: persolueretur tibi o Herenni: quamprimum. i. valde cito. Quatuor partes artificij erant reliquæ. i. derelictæ in alijs libris: & nō declaratæ: videlicet dispositio, pronunciatio, memoria: & elocutio. Nos dicemus in hoc libro de tribus partibus videlicet dispositione, pronunciatione, & memoria: & sup. (aut quia) maluimus conscribere in quarto libro de elocutione: quia plura. i. valde multa videbatur dicenda sup. de ea: quē librum. s. quartum nos mittemus tibi absolutum celeriter: vt arbitror. Ideo autē mittemus: nequi id. i. aliquid artis rhetoricæ possit deesse tibi. O Herenni. tu legendo interea dum quartum librū cōficiā. Prima quæq;: idest quo ordine ea tradidimus: &. i. simul vobiscum: cū idest quando voles. &. i. etiam: interdum sine nobis: consequere, idest obtinebis: ne impudiare: quid. i. in aliquo quin possis progredi pariter nobiscum ad hāc vtilitatē. Nūc tu fac vt pi æbeas, idest præbe te nūc attētum: nos pergemus. i. perseuerabim⁹ proficisci ad instituta. i. ad ea quæ incepimus & proposuimus.

DE GENERE DELIBERATIVO.

Deliberationes partim sunt huiusmodi, ut quæratur utrum potius faciendum sit: partim huiusmodi, ut quid potissimum faciendum sit: consideretur, hoc mō. Vtrum potius Carthago tollenda, an relinquēda uideatur. Quid potissimum, hoc pacto, ut si Annibal consultet cum ex Italia Carthaginem accersitur, an in Italia remaneat, an domum redeat, an in Aegyptum profectus occupet Alexandriam. Item deliberationes partim ipsæ propter se consultandæ sunt, ut si deliberet senatus, captiuos ab hostibus redimat an non: partim propter aliquam extraneam causam ueniunt in deliberationem & consultationem, ut si deliberet senatus bello Italico soluat ne legibus Scipionem, ut tum liceat ante tempus consulem fieri partim et propter se sunt deliberandæ, & magis propter extraneam cām ueniunt in consultationem, ut si deliberet senatus, bello Italico socijs ciuitatem det an non. In quibus causis rei natura faciet deliberationem, omnis oratio ad ipsam rem accommo-

CAPIDVRVS.

Deliberationes parti sunt eiusmodi, vt quæratur vtrum potius faciendū sit, partim hmōi quid potissimū faciendum sit, consideretur hoc modo, vtrum potius.) Nā omnis suasoria nihil aliud est quem comparatio: nec vtrum melius, sed quid sit optimum quæritur. Carthago tollenda.) Diminuenda, vt Carthaginenses alio loco habitare compellamus. Cum ex Italia Carthaginem.) Reuocatur. An domum.) Carthaginem redeat. Occupet Alexan.) Aegypti quōdam Metropolim, & regiam dicit. Vt si deliberet.) Cum enim Fuluius Flaccus consulatum gerens primus Italos instigasset, vt in vrbem tanquam ciues assumi vellent, & ex subditis participes fierent dignitatum, Liuius Drusus tribunus plebis vir illustris, rogantibus Italis, legem vt ciuitate donarentur, te laturum promisit. Quamobrem cum Druso multi mortem interminarentur, raro prodibat in publicum. itaq; domi omnibus ius dicebat, vbi sutoris gladio traiect⁹ occubuit. Itali, Drusi cæde percepta, a Romanis defecere, bellumque in eos acre suscitarunt. Italorum autem exercitus ex omnibus qui cōuenerant vrbibus, fuit peditum equitumque ad centum millia. Contra Romani parem illis parauere vndecunque potuerunt exercitum. Romanis Sextus Iulius Cæsar, & Publius Rutilius Rufus consules præerant. Prætores autem Rutilij Rufi, Gne. Pompeius, illius Pompeii pater qui magnus cognominatus est, ac

dabitur. In quibus extranea causa conficeret deliberationem, in his ipsa erit causa adaugenda aut deprimenda. Oēs orationes eorū qui sententiam dicent, finē sibi cōueniet utilitatis proponere, ut oīs eo totius orationis ratio conferatur.

Vtilitas in duas partes in ciuili consultatione diuiditur, tutam, & honestam. Tuta est quæ conficit instantis aut consequentis periculi uitationem qualibet ratione. Hæc distribuitur in uim & dolum: quorum alterum separatim, aut utrunque sumemus coniunctim.

Vis discernitur per exercitus, classes, arma tormenta, reuocationes hominum, & alias huiusmodi res.

Dolus consumitur in pecuniam, pollicitationes, dissimulationes, maturationes, mentitiones, & cæteras res, de quibus magis idoneo tempore loquemur, si quando de re militari, aut de administratione reipublicæ scribere uelimus.

Honesta res diuiditur in rectū, & laudabile. Rectum est qđ cū uirtute & officio fit. Id diuiditur in prudētiam, iustitiam, fortitudinē, modestiam. Prudētia est calliditas, quæ rōne quadā pōt delectum habere bonorū & malorū. dicitur itē prudētia scientia cuiusdā artificij: appellatur itē prudētia multarū rerū memoria, & usus plurimū negotiorū. Iustitia est æquitas ius unicuique tribuens pro dignitate cuiusque. Fortitudo est rerum magnarum appetitio, & rerum humilium contēptio, & laboris cum utilitatis ratione perpessio. Modestia est in animo continens moderatio cupiditatū. Prudentiæ partibus utemur in dicendo, si commoda cū incōmodis conferemus, cum alterum sequi, alterum uitari cohortabimur. Aut si qua in re cohortabimur aliquid cuius rei aliquā disciplinabilem scientiam poterimus habere, quo modo aut qua quicque, ratione fieri oporteat ostendemus. Aut si suadebimus quippiam cuius rei gestæ præsentem aut auditā memoriam poterimus habere, qua in re facile id quod uelimus, exemplo allato persuadere poterimus.

Iustitiæ partibus utemur, si aut innocentum, aut supplicum dicemus misereri oportere. Si ostendemus bene merentibus gratiam referri conuenire. Si demonstrabimus ulcisci male meritos oportere. Si fidem magnopere censebimus conseruandam. Si lege & mores ciuitatis egregie dicemus seruari oportere. Si societates atque amicitias studiose dicemus colí conuenire. Si quod ius in parentes, deos, patriā natura cōparauit, id religiose colendū demōstrabimus. Si hospitia, cliētelas, cognationes, affinitates caste colendas esse dicemus. Si nec pretio, nec gratia, nec periculo, nec simultatione a uia recta ostendemus oportere deduci. Si dicemus æquale ius in omnibus statui cōuenire. His atq; huiusmodi partibus iustitiæ si quam rem in concione, aut in cōcilio faciendam esse censebimus, iustam esse ostendemus: contrarijs iniustam. Ita fiet ut eisdem locis ad suadendum, & ad dissuadendum simus comparati.

Sin fortitudinis retinendæ causa faciendū quid esse dicemus, ostendemus res magnas & excelsas sequi & appeti oportere: & itē res humiles indignas uiris fortibus uiros fortes propterea contemnere oportere, nec idoneas dignitate sua iudicare. Itē a nulla re honesta periculi aut laboris magnitudine deduci oportere: antiquiorē mortē turpitudine haberi, nullo dolore cogi ut ab officio recedatur, nullius pro rei ueritate metuere inimicitias, quodlibet pro patria, pa-

Quin. Cepio, C. Perpenna, C. Marius, Valerius Messala. Sexti Cæsaris autem prætores, P. Lentulus, ac frater ipsius Cæsaris. Titus Didius, Licinius Crassus, Cornelius Sylla, & Marcellus. Italorum autem duces, T. Afranius, C. Pontilius, Marius Ignatius, Q. Pompedius, C. Bebius, M. Lamponius C. Indacilius, Erius Asinius ac Vectius Cato, aduersum Romanos constitere. Quibus confligentibus, magna cædes vtrinque facta. Romani primo quidem afflicti cum etiam Hetrusci bellum molirentur, ne multis vno tempore bellis corruerent, fœdera cū Italis iunxerunt, & Italos ciuitate donauerunt: eo tñ pacto, vt non in earum tribuum numero quæ 35. ad certandas dignitates admittebantur, essent: sed cum ex illis tribubus alias legissent, in earum numero Italis cōtinerentur. Vnde factum est, vt hæ nullius haberentur authoritatis. Quod primum Itali non aduerterunt, sed inde re cognita dissensio noua oriri cœpit, sedati tamen eorum animi sunt. Hoc igitur dicit Cicero, vt si deliberet senatus bello Italico, an socijs ciuitatem det, hoc est, eosne in populum Romanum asciscat ad danda suffragia, an non. In quibus causis rei natura faciet deliberationem.) Hoc est, vbi & vtilitas & honestas deliberandum aliquid, quod rei ipsius ratio posca commonuerit, suadentis ars illic omnis ad rem ipsam erit accommodanda. In quibus extranea causa conficiet deliberationem.) Vt nōn tā rei ipsius natura quæratur, quam vt altera pars magis probanda aut deprimenda proferatur. In his ipsa causa erit adaugenda.) Vt si putemus Italos in vrbem asciscendos. Aut deprimenda.) Si id nullo modo faciendū existimemus: Omnes rationes eorum qui sententiam dicēt.) Qui orationem suadebūt, aut dissuadebunt. Vt omnis eo totius orationis ratio conferatur.) Subaudiendum vtilitatem. Vtilitas in duas partes in ciuili consultatione.) Vbi de ciuitatis vtilitate deliberatur. Alias enim perpetuo verum non erit. Quæ conficit.) Absoluit. Instantis.) Imminentis. Aut cōsequentis.) Quod sequi debeat. Qualibet ratione.) Quocunque modo; sicut vi & dolo. Quorum aut alterum separatim.) Aut altero ex his per se conficietur. Aut vtrūque sumem⁹ coniunctim.) Aut coniungemus & vim & dolum, quo tutiores esse valeam⁹. Vis discernitur.) A dolo separatur, per exercitus, classes, nauium multitudinem, arma, quibus nos tuemur. Tormenta.) Quæ in hostes liberamus; aut quæ hostium muris diruendis admouemus. Reuocationes hominum.) Verum cum receptui canitur, in hostes impetu maiore inuehūtur milites: An certe reuocationes, vt discernant alios. Dolus consumitur in pecunia.) Omnis enim pene fraudis causa pecunia est.

Maturationes.) In longum productiones, quo aliquam melius struamus fallaciam. Si quādo de re militari, aut de administratione.) Veluti in libello de re militari postea scripsit. Rectum est quod cū virtute.) Virtus est animi habitus, modo, rationi, naturæ consentaneus. vt Plato definit, ἀρετὴ διάθεσις, ἡ μὲν τῆς ψυχῆς τανκὸν ζῶον καὶ αὐτὴν ἐπιτηδευτικὴν εἰς καλὸν τὸ ἰσχὺ ἀγαθὸν λέγεται. Aristote. autem ἀρετὴ, inquit, μεσότης δ' ἐστί τις ἐν αὐτῶν παθῶν. Officium vero est, ex virtute actio probabilis. Id diuiditur in prudentiam, iustitiam, fortitudinem, & temperantiam. Cum ex duabus tantum constet homo substantijs, anima & corpore: anima rationem, corpus sibi sensus vendicat. Ratione idoneus est illuminari ac intelligere aliquid supra se, in se, & infra se. supra se Deum, in se angelum & hominis animā, infra se quicquid cœli ambitu continetur. Rerum quidem immortalium cognitio sapientia, mortalium autē prudentia nominatur. Cum sensibus vero concupiscibilis & irascibili homo est, per cōcupiscibilitatem & irascibilitatem apta est anima vt afficiatur, affectus autem quadripartitus esse dignoscit, dū de eo quod amamus iam vel gaudem⁹, vel gaudēdū esse speram⁹: & de eo qđ odim⁹ iam vel dolemus, vel dolēdum metuimus: & ob hoc ex concupiscentia gaudium & spes, de irascibili parte dolor & metus oriūtur. Cum primum igitur quatuor hæ animi perturbationes contra rationem insurgunt, a Græcis προπάθειαι vocantur, nos verbum e verbo vertentes, antepassiones possumus appellare. His homines carere impossibile est. nam sine vitijs nemo nascitur, optimus ille qui minimis vrgetur. si autem tantum potuerint vt rationi dominentur, ac prudentiam oēm suis illecebris subijciant, sui etiā vitij nomen habent. Quod autem animum aut mentem per se corrumpit, flagitium nominatur. Sed quod vitium id agit, vt alteri noceat, facinus appellatur: quæ duo omnium pecca-

torum

torum genera sunt. Cæterum per prudentiam, quæ & ipsa ꝑ sapientiam pficitur, superantur abiiciunturq;. Hæc semel atque iterum, sed seorsum, quo ad mentis bene compositæ habitus stabilis manet. Reliqua virtutũ nomina sunt, hæc primariæ dun taxat, fortitudo, temperãtia, iustitia. Quã doceꝭq igitur gaudiũ dolor, metus: a prudẽtia, tēperãntia, fortitudine, iustitia, quæ videlicet oĩum virtutum origines & quasi cardines sunt, coercentur, in virtutes cõsurgunt, quamobrem nec in deo virtu esse vlla põt, quando ne vlla quidem ꝑturbatio in eo suscitatur.

Prudẽtia est ea.) Hanc alibi ita definit, prudẽtia est rerum bonarum malarumq; ac vtrarũq; scientia. Plato autẽ hoc modo: φρόνησις δύναμις ποιητικὴ καθ᾽ αὑτὴν τῆς ἀνθρώπου εὐδαιμονίας, ἢ ἐπιστήμη τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν κακῶν. Hanc ita distinguit a sapientia, sicut nos supra. Siquidem sapientiam ita definit σοφία ἐπιστήμη τῶν ἀεὶ ὄντων, ἐπιστήμη θεωρητικὴ τῆς τῶν ὄντων αἰτίας. idem quoq; Aristo. sen cit. nam in primo libro qui μεγάλων inscribitur, ἡ μὲν γὰρ σοφία, inquit, ἐστὶ περὶ τὰ μετ᾽ ἀποδείξεως καὶ ἀεὶ ὡσαύτως ὄντα, ἡ δὲ φρόνησις οὐ περὶ ταῦτα, ἀλλὰ περὶ τὰ ἐν μεταβολῇ ὄντα. Hieronymus autem super Pauli Epistola ad Ephesios, sapientiã inquit, & prudẽtiam esse ppemodũ eadem Stoici quidem sic opinantur, dicentes, sapiẽtia est rex diuinarum humanarumq; cognitio: prudẽtia vero tantum mortaliũ. Humanarum igitur rerum cognitionem Stoici sapiẽtiæ addiderũt. In quo Augustinus ab Hieronymo dissentit, qui ita scriptum reliquit, Est ita que in rõne quiddam ad superna & cœlestia intẽdens, & id dicitur sapiẽtia: & est quiddam ad transitoria & caduca respiciẽs: & id vocatur prudentia. Nõ defuerunt qui dubitarent, non tã sapientia ꝗ prudentia virtutes essent: rationẽq; suæ dubitationis attulerũt, ꝙ cum sapiẽtia & prudentia rerum quædam sint scientiæ, vt docuimus, scientia aũt (vt ipse Arist. inquit) oẽs in parte intellectiua & rõnali consistant, virtutes vero irrõnali in parte animæ sint (ob ꝗ causam Socratem etiam incusat, qui virtutes scientias facit) recte neutram existimari posse virtutẽ. Aristoteles tamẽ ipse virtutem vtrãq; esse ostendit, inquiens, ὑγίεια γὰρ φ. ὅντες ἀρετή ἐστιν, ὡς φαμεν· τοῦ μορίου τοῦ ἑτέρου τῶν λογιζομένων, ἑτέρα δὲ χεῖρον ἡ φρόνησις τῆς σοφίας, περὶ χείρω

rētibus, hospitibus, amicis, & iis rebus quas iustitia colere cogit, adire periculum, & quemlibet suscipere laborem.

Modestiæ partibus utemur, si nimias libidines honoris, pecuniæ, similiumq; rerum uituperabimus. Si unamquamque rē certo naturæ termino definiemus. Si deniq; quid cuique satis sit ostendemus, et nimium progredi dissuadebimus & modum unicuiq; rei statuemus. Huiusmodi partes sunt uirtutis, amplificandæ si suadebimus, attenuandæ si ab his dehortabimur, ut hæc attenuentur quæ supra demonstraui. Nam nemo erit qui sentiat a uirtute recedendum. Verum aut res hmõi non dicatur esse, ut uirtutem possimus egregiam experiri, aut in contrariis potius rebus quam in his uirtus constare ostendatur. Item si quo pacto poterimus, quam is qui contradicet iustitiam uocarit, nos demonstrabimus ignauiam esse & inertiam ac prauam liberalitatē.

Quam prudentiam appellarit ineptam & garrulam & odiosam sciẽtiam esse dicemus, Quam ille modestiam dicet esse, eam nos inertiam & dissolutam negligẽtiam dicemus. Quam ille fortitudinem nominarit, eam nos gladiatoriam & inconsideratam appellabimus temeritatem.

Laudabile est quod conficit honestam & præsentem & consequentem commemorationem. Hoc nos eo a recto sepa rauimus, non quod hæ quatuor partes quæ subiiciuntur sub uocabulo recti, hanc honestatis commemorationem dare non soleant, sed quanquam ex recto laudabile nascatur, tamen in dicendo seorsum tractandum est hoc ab illo. Neque enim solum laudis causa rectum sequi conuenit: sed si laus consequitur, duplicatur recti appetendi uoluntas.

Cum igitur erit demonstratum rectum, laudabile esse demonstrabimus aut ab idoneis hominibus, ut si qua res honestiori ordini placet: quæ a deteriore ordine improbetur, aut aliquibus sociis, aut omnibus ciuibus exteris nationibus posterisq; nostris. Cum huiusmodi locorum diuisio sit in cõsultatione, breuiter aperienda est totius tractatio causæ. Exordiri licebit uel a principio, uel ab insinuatione, uel iisdem rationibus quibus in iudiciali causa. Si cuius rei narratio incidet, eadem ratione narrari oportebit. Quoniam in huiusmodi causis finis est utilitas, & ea diuiditur in rationẽ tutam atque honestã, si utrunq; poterimus ostendere, utrũq; pollicebimur nos in docendo demonstraturos esse, sin alterum demonstraturi erimus simpliciter, quod dicturi sumus, ostendemus. At si nostram rationem tutam esse dicemus, diuisione utemur in uim & consilium, (Nam quod in docendo rei dilucidandæ causa dolum appellauimus, id in docendo honestius consilium appellabimus,) Si rationis nostræ sententiam rectam esse dicemus, & omnes partes recti incident, quadripartita diuisione utemur, si non incident, quot erunt, tot exponemus in dicendo. In confirmatione & confutatione utemur locis, quos ante ostendimus, nostris cõfirmandis, contrariis confutandis. Argumentationis artificio se tractande ratio de secundo libro petetur. Sed si acciderit ut in consultatione alteri ab tuta rõne, alteri ab honesta sententia sit, ut in deliberatione eorum qui a Pœnis circum sessi deliberant quid agant, qui tutam rationem sequi suadebit, his locis utetur, nullam utiliorem esse incolumitate: uirtutibus uti neminem posse qui suas rõnes in tuto nõ collocarit, nec deos quidem esse auxilio iis, qui se inconsulto in

γὰρ ἐστὶν, ἡ μὲν σοφία περὶ τὸ ἀεὶ καὶ τὸ θεῖον, ἡ δὲ φρόνησις περὶ τὸ συμφέρον αὐτῷ. πῶς οὖν τὸ χεῖρον ἀρετὴ ἐστὶ, τὸ γὰρ βέλτιον ἥκιστα ἐστὶν ἀρετὴ, εἴπερ ἐστὶ δῆλον, ὅτι σοφία ἀρετή ἐστιν. Prudentiæ est calliditas.) Hoc est, ꝑ experientiã peritia. Callidus n. vt ipse Cic. putat, a callo nomẽ habet, cuius longo quasi vsu niens ipsa ex corporis occalluerit laboribus. Quæ rõnem quandam põt habere bonorum & malorum, dĩt ipe prudẽtia.) Potens est, vt habeat delectum, electionem. Scientia cu iusdam artificii, & appellatur prudentia multarum rerũ memoria.) Vt ex arte humana & rerum tractatione, scientia prudentia fit. Et vsus plurium ne gotiorum.) Idest multorum. nam positiuum, nõ comparatiũ oum nomẽ est. nemo. n. complus dicit, sed compluris & complure in veterum vsu fuit. Vnde complures locos, vt compluria fana, Cato in originibus dicit. Et Cice. in Protagora compluria genera cõpluria. Hinc. complurium genitiuus. Errat autem Gellius, qui plora nullo modo dicendum esse existimauit. Nam poetarum exempla infinite aliter docẽt. Prudẽtiæ vero partes sunt, memoria, itelligentia, ꝓuidentia. Memoria est per quam animos repetit quæ fuerunt. Intelligentia est, per ꝗ ea prospicit quæ sunt. Prouidẽ tia est, per quam aliquod futurum uidetur antequam factom est. Huic tria beatus Ambrosi⁹ tribuit officia, Deum venerari, bñ viuere, & benemerita apud Deum collocare. ita enim dicit: quia lex naturalis tres habet partes, cuius prima hæc est, vt agnitus honoretur creator, ne eius claritas & maiestas alicui de creaturis deputetur, secũda pars est moralis, hoc est: vt bene viuatur modestia gubernante. Congruit. n. homini habenti notitiã creatoris, vitam suam lege moderari, ne frustretur summum illud initium. tertia pars docilis. vt notitia creatoris Dei & exẽplum morum cæteris tradatur vt discãt quemadmodum apud creatorem meritum collocatur hæc est vera & Christiana prudentia. Hoc ideo subiecimus, quod ab hoc loco non alienum esse existimauimus & quoniam hæc demonstratiuo deliberatiuoq; generi communia præcepta sunt, lati⁹ fuerit hic oĩa simul ꝓmouisse ꝙ eadẽ sparsim ꝑ tractasse. Iustitia est æquitas, ius vnicuiq; tribuẽs ꝓ dignitate cuiusq;.) Hac ita definit Plato: δικαιοσύνη ὁμόνοια τῆς ψυχῆς πρὸς

mittat: Honestum nihil oportere existimari, quod non salute pariat. Qui tutæ rei præponet rõnem honestam, his locis utetur: Virtutem nullo tempore relinquendam, uel dolorem, si is timeatur, uel mortem, si ea formidetur, dedecore & infamia leuiorem esse: considerare quæ sit turpitudo consecutura. At non immortalitatem, neq; æternam incolumitatem consequi, nec esse exploratum illo uitato periculo nullum in aliud periculum uenturos, uirtute uel ultro ad mortem proficisci esse præclarum. fortitudini fortunã quoque esse adiumento solere, eum tute uiuere qui honestæ uiuat, non qui in præsentia incolumis sit, & eum qui turpiter, uiuat incolumem in perpetuum esse non posse.

Conclusionibus fere similibus in his & iudicialibus causis uti solemus, nisi quod his maxime conducit quam plurima rerum ante gestarum exempla proferre. Nunc ad demonstratiuum genus causæ transeamus.

αὐτὴν, καὶ εὐταξία τῶν τῆς ψυχῆς μερῶν, πρὸς ἄλληλά τε καὶ περὶ ἄλληλα· ἕξις διανεμητικὴ τοῦ κατ' ἀξίαν ἑκάστῳ, ἕξις καθ' ἣν ὁ ἔχων προαιρετικός ἐστιν τῶν φαινομένων αὐτῷ δικαίων, ἕξις ἐν βίῳ νόμου ὑπήκοος, ἰσότης κοινωνική, ἕξις ὑπηρετικὴ νόμων. Arist. autem bipartitam esse iustitiam putat; alteram quæ in nobis ipsis: alteram aduersus alios. In primo enim eius libelli: quem μεγάλων ἠθικῶν inscripsit. ita dicit περὶ δὲ δικαιοσύνης λοιπὸν ἂν εἴη εἰπεῖν τί ἐστι, καὶ ἐν τίσι, καὶ περὶ ποῖα, πρῶτον μὲν οὖν, λάβωμεν τί ἐστι τὸ δίκαιον, ἔστι δὴ διττὸν τὰ δίκαια γάρ φασιν εἶναι ἃ ὁ νόμος κελεύει. ὁ δὲ νόμος κελεύει τἀνδρεῖα πράττειν, καὶ τὰ σώφρονα, καὶ ἁπλῶς ἅπαντα ὅσα κατὰ τὰς ἀρετὰς λέγεται. διὸ καί φασιν δοκεῖ ἡ δικαιοσύνη τελεία τις ἀρετὴ εἶναι. εἰ γὰρ δίκαια μέν ἐστιν ἃ ὁ νόμος κελεύει ποιεῖν, ὁ δὲ νόμος τὰ κατὰ πάσας ἀρετὰς ὄντα προστάττει, ὁ ἄρα τοῖς κατὰ νόμον ἐμμένων δικαίοις, τελείως σπουδαῖος ἔσται, ὥστε ὁ δίκαιος καὶ ἡ δικαιοσύνη τελεία τις ἀρετή ἐστιν. ἓν μὲν δή τι δίκαιον ἔστι τοῦτο ὅ ἐστι, καὶ περὶ ταῦτα. ἀλλὰ μὴν οὐ τοῦτο τὸ δίκαιον, οὐδὲ τὴν περὶ ταῦτα δικαιοσύνην ζητοῦμεν. κατὰ μὲν γὰρ ταῦτα τὰ δίκαια ἔστιν καθ' ἑαυτὸν ὄντα δίκαιον εἶναι. ὁ γὰρ σώφρων, καὶ ἀνδρεῖος, καὶ ὁ ἐγκρατής, καὶ αὐτὸς καθ' ἑαυτόν ἐστι δίκαιος. τοῦτο δ' ἐστὶν ὃ ζητοῦμεν δίκαιον, καὶ τὴν δικαιοσύνην τὴν περὶ ταῦτα. τὸ τοίνυν δίκαιον, ἐστὶν τὸ πρὸς ἕτερον, ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν, τὸ ἴσον. τὸ γὰρ ἄδικον τὸ ἄνισον ἐστίν. Iustitia igitur est habitus animi communi vtilitate conseruata, suam cuiq; tribuens dignitatem. Eius initium est a natura profectum deinde quædam in consuetudinem ex vtilitatis ratione venerunt, postea res a natura profectas, & a consuetudine probatas, forte religio auxit. Naturæ ius, est quod non opinio genuit, sed quædam innata vis inseruit, vt religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, obseruantiam, veritatem. Religio est, quæ superioris cuiusdam naturæ, quam diuinam vocamus, curam cerimoniasq; affert. Pietas est, per quam sanguine coniunctis patriæque beneuolis, officium & diligens tribuitur cultus. Gratia est, in qua amicitiarum & officiorum alterius memoria, & alterius remunerandi voluntas continetur. Vindicatio est, per quam vis aut iniuria & omnino omne quod obfuturum est, defendendo aut vlciscendo propulsatur. Obseruantia, per quam homines, aliqua dignitate antecedẽtes, cultu quodam & honore dignantur. Veritas: per quam incommutata ea quæ sunt, aut quæ fuerunt, aut futura dicuntur. Ex consuetudine ius est, quod aut leuiter a natura tractum, aliud & maius fecit vsus, vt religionem, aut si quid eorum, quæ ante diximus a natura proficisci, in maius factum per consuetudinem videmus: aut quod in morem vetustas vulgi approbatione perduxit, quod genus pactum est, par, iudicatum. Pactum est, quod inter aliquos conuenit. par, quod inter omnes æquale est iudicatum, de quo alicuius, aut aliquorum sententiis iam constitutũ est. Lex ius est, quod scriptum populo expositum est. vt obseruetur. Fortitudo est rerum magnarum appetitio, & humiliũ rerum.) Ipse alibi ita definit. Fortitudo, est considerata periculorum susceptio, & laborum perpessio. Plato ita.

ἀνδρεία ἕξις ψυχῆς ἀκίνητος ὑπὸ φόβου, θάρσος πολεμικόν, ἐπιστήμη τῶν κατὰ πόλεμον πραγμάτων, ἐγκράτεια ψυχῆς πρὸς τὰ φοβερὰ δεινά. Aristotelis de fortitudine in primo μεγάλων ἠθικῶν hæc uerba sunt. ἐπεὶ δ' οὖν ἐστιν ἡ ἀνδρεία περὶ θάρρη, καὶ φόβους, σκεπτέον περὶ ποίους φόβους καὶ θάρρη ἀνδρεῖος. εἰ μέν τις φοβεῖται, μὴ ἀποβάλῃ τὴν οὐσίαν, οὗτος δειλός. εἰ δέ τις θαρρεῖ περὶ ταῦτα, ἀνδρεῖος, οὐ δ' ἀνθρώπινος δ' εἴ τις φοβεῖται μὴ νόσον, ἢ θαρρεῖ. οὔτε δειλὸν φατέον εἶναι τὸν φοβούμενον, οὔτ' ἀνδρεῖον τὸν μὴ φοβούμενον, οὐκ ἄρα ἐν τοῖς τοιούτοις φόβοις καὶ θάρρεσιν ἐστὶν ἡ ἀνδρεία, ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἐν τοῖς, οἷον εἴ τις φοβεῖται βροντὰς ἢ ἀστραπὰς ἢ ἄλλο τι τῶν ὑπὲρ ἄνθρωπον φοβερῶν: οὐκ ἀνδρεῖος, ἀλλὰ μαινόμενός τις, ἐν φόβοις ἄρα καὶ θάρρεσιν ἐστὶν ὁ ἀνδρεῖος, τοῖς κατ' ἄνθρωπον. Fortitudinis partes sunt magnificentia, fidentia, perseuerantia. Magnificentia est magnarum rerum & excelsarum, cũ animi ampla quadã & splendida ꝓ rõne cogitatio atq; administratió. Fidentia est per quã magnis & honestis in rebus multũ ipse animus in se fiduciæ, certa cum spe collocauit. Patiẽtia est, honestatis aut vtilitatis causa, rerum arduarum ac difficiliũ voluntaria ac diuturna perpessio, perseuerantia stabilis, & perpetua permansio. Modestia est, in animo continens. Nonius Marcel. de doctorum virorum indagine, Modestia inquit, moderatio, modus, modicum, mediocre nunc habent ordinem, q; modestia fundamentum, soliditas, & basis ipsa virtutum est, e qua gignitur moderatio, quæ temperat modos, quibus morati discipuli in factis & in dictis & cæteris talibus agendi officiis regũtur. Modicum vero, moderatum est: mediocre, idem quod medium. ita sæpe positum in magnis authoribus, annotauimus, M. Cato de liberis educandis, Omnia, inquit, in docendis pueris quæ virtutem veram informãt, mediocria & modica sint. Inter modestiam autem & continentiam, vt Hieronymus inqt, hoc interest, q; modestia in viris perfectis est, consumatæq; virtutis Continentia vero, in via quidem virtutis est, sed nec dum ad id peruenit, vt sit virtus. Quia cupiditates adhuc in eius, qui se continet, cogitatione nascuntur, & mẽtis puritatem polluũt, principale licet superent, nec ad opus ꝑtrahant cogitationẽ. Non solũ autẽ in desideriis & cupiditate cõtinẽtia necessaria est, sed etiam in reliquis tribus perturbationibus, dolore lætitia & timore. Ipse tamen Cic. modestiam & continentiam, temperantiæ partes esse existimauit. Cuius hæc sunt verba. Temperantia est, rationis in libidinem, atq; in alios nõ rectos impetus animi firma & moderata dominatio. eius partes, continentia clementia, modestia. Continentia est, per quam cupiditas cõsilii gubernatione regitur. Clemẽtia est per q̃ animi in odium alicuius concitati, comitate retinentur. Modestia, ꝑ quam pudor honestus claram & stabilem comparat authoritatem. Modestiã Plato ita definit.

σωφροσύνη μετριότης τῆς ψυχῆς περὶ τὰς ἐν αὐτῇ κατὰ φύσιν γιγνομένας ἐπιθυμίας καὶ ἡδονάς εὐαρμοστία καὶ εὐταξία ψυχῆς πρὸς τὰς κατὰ φύσιν ἡδονὰς καὶ λύπας, συμφωνία ψυχῆς πρὸς τὸ ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι. Aristoteles uero ἡ σωφροσύνη, inquit, μεσότης ἀκολασίας καὶ ἀναισθησίας μεσότης μὲν δ' ἂν εἴη τούτων, ἔστι δ' ἡ σωφροσύνη περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας, οὐ πάσας δ' οὐδὲ τὰς περὶ πάντα οὐ γὰρ εἴ τις ἥδεται θεωρῶν γραφὴν ἢ ἀνδριάντα ἢ ἄλλο τι τῶν τοιούτων, καὶ διὰ τοῦτο ὁ ἀκόλαστος, ὁμοίως δὲ οὐδὲ περὶ ἀκοὴν ἢ ὄσφρησιν, ἀλλ' ἐν ἡδοναῖς ταῖς περὶ ἁφὴν καὶ γεῦσιν: εἰ δὲ δὴ περὶ ταύτας αὖ σώφρων ἔσται οὕτως ἔχων; ὥστε μηδ' ὑπὸ μιᾶς τῶν τοιούτων ἡδονῶν, μηδὲν πάσχειν. ὁ μὲν γὰρ τοιοῦτος ἀναίσθητος.

Prudentiæ partibus vtemur. Non tantum prudentiæ cæterarumque Cardinalium virtutum partes nosse oratorem oportet, sed & vitia, vt quid improbandum etiam, ac quo pacto improbandum sit, possit nosse. Ea qui velit omnia intelligere, Platonis dialogos & Aristotelis ethica legat, discatq;. Nobis autem satis fuit, ad hunc Ciceronis locum attinentia exposuisse. Si

commoda cum incommodis conferemus.) Si inter suadendũ ea comparabimus, quæ commoda sint, cum incommodis. & omnia ad vtilius honestiusque reuocabimus, munere vtemur prudentiæ. Aut si qua in re cohortabimur, ad aliquid.)Vt in grammatica facultate, cæterisve disciplinis in vrbe edocendis, si populum huc adhortati fuerimus, præclarum aliquem populum pro exemplo deligamus, vel simile aliquid aliud cõstituamus. Disciplinabilem scientiam poterimus habere.) Sciẽtiam qua multi possint erudiri discipuli. Si suadebimus.)Quippiã, cuius rei gestæ, hoc est cuius aliquod simile extet apud alios documentum, id vt auditores intueãtur referemus, in eosq; prudentia vtemur. Sed si quid suadendum, in quo nos exemplum ita cõmemoremus, similitudinemve, sit oino plena, facilis, varia, ad extremum vsq; & barbarum genus oratio. Veluti sic, Dux Dacorum cum sciret dissociatum armis ciuilibus Populũ Romanum, nõ tamẽ tẽtãdum arbitratus est, quia externo bello posset cõcordia inter ciues coalescere, duos ergo canes in cõspectum popularium cõmisit: hisq; acerrime de proiecta carne pugnantibus, lupum ostendit, quem ꝓtinus canes omissa inter se ira aggressi sunt. Eo ille exemplo ꝓhibuit barbaros ab impetu nouo, Romanis nempe ꝓfuturo. Memoriam poterimus habere, qua in re facere id quod velimus.) si veterum aliquo exemplo audito adhortabimur. Exemplo allato persuadere poterimus.)Nam exemplorum maior plerũq; est vsus, & melius persuadetur q̃ luculentissima quacũq; alia oratione. Iustitiæ partibus vtemur, si aut innocẽtum aut supplicum dicemus misereri oportere.)Innocẽtum, vtrum qui deliquerint, & imprudẽtiam, casum, aut fortunam in cã dicant fuisse an certe innocentum, qui cum alias non deliquerint, semel tñ lapsi sint, velit Cic. dubium est. Aut supplicum dicemus misereri oportere, si ostẽdemus merẽtibus gratiam referri cõuenire, si demõstrabimus vlcisci.)Nam nõ semper æquum est peccãtem punire, & ius est iustitiam summam nõ sequi summum siquidẽ ius summa iniuria factum, vt Cice. inquit, iam tritum sermone ꝓuerbium est. Præterea qm̃ homini non peccare impossibile est: eo magis diuinam abũdasse gratiam dicemus. Item, Quãto magis carere vitiis sit impossibile, tanto nos oportere ei qui sibi remitti culpam cupiat, plus indulgere. Male meritos)qui sunt mala ꝓmeriti. Hoc tamẽ nõ tantum Ambrosius in lib. officiorũ cæteriq; Christiani non faciendum putant, sed ne quidem ethnicorum multi. Vnde Iuuenalis, Semp & infirmi est animi, exiguiq; voluptas, Vltio. Et sic collige, q vindicta nemo magis gaudeat, q̃ fœmina. Si fidem q̃ dederimus magnopere cẽsebimus conseruandam.)Iustum erit. Hospitia.)Vbi nos hospitati fuerimus, ea loca caste coli debere a nobis ostendamus. Clientelas.)est multitudo eorum qui potentem aliquem colunt, ciuem principemve fauore ꝓsequuntur, & eius dignitatem factionẽq; tutantur, ducti vel mercede vel beneficio, nec seruum clientem nominare licet. quod aũr Lucanus inquit, Emptiq; clientes, nõ de seruis loquitur: Non. n. in seruis spem sibi Pompeius posuerat, sed in liberis & ciuibus. seruilem tamen, non liberalem animum habentibus, quia venalem haberent ingenuitatem. nam cum dicimus seruos, non addimus emptos: sic ergo ne emptos quidem clientes dixisset. Cognationes.)Hoc est, per sanguinis coniunctiones, tam virilis q̃ fœminini sexus. siquidem virilis tãtum sanguinis agnati, ex iureconsultis intelliguntur, vt in tertio Institutionũ Iustiniani imperatoris de legitima agnatorum successione patet. Affinitates.)vbi etiam si sanguinis nulla deuinciat nos copula, intercedat tamen aliqua coniunctio. Caste colendas.)incorrupte, sine vlla viri labe. nam vitiorum omniũ abstinentia, castitas potest appellari. Vir. Casta pudicitiam seruat domus. Nec gratia.)Nec beneuolentia moueri nos oportere, quo minus peccata puniamus. Intelligendum autem eorũ qui plurimum deliquerint, ne videatur sibi contrarius, vbi dixit Supplicum misereri oportere. Nec periculo.)quod etiam nobis immineat, si secus iudicauerimus. Simultate.) Si simultatem latens simul subrepat odium. His atq; huiusmodi.) Nã non sunt solæ iustitiæ partes, & si soli loci, vnde iustam rẽ, aut his contrariam iniustitiam, possimus ostendere. In concione, aut ꝯsilio.)In cõcione vbi laudem⁹ aut vituperem⁹: hoc ẽ, ꝓ demõstratiuũ genus. Aut in ꝯsilio.)vbi de aliqua re cõsultet. i. ꝓ deliberatiuum genus. Ad suadendum.)vt fiat aliquid. Ad dissuadendum.)ne fiat. Nam persuadere, est suadendo consequi quod velis. Item ostendemus, antiquiorem mortem turpitudine habeti.)est enim fortis viri, mortem honestati postponere, minoris æstimare mori, q̃ illam subire turpitudinem. Antiquiorẽ) præclariorem. Nullo dolore cogi vt ab officio recedatur.)nullum dolorem tam sæuum esse debere, vt fortem hominem ab officio virtuteq; dimoueat. Pro rei veritate)vt verum dicat. Si vnamquãq; rem certo naturæ termino definiemus.)si in rebus expetendis finem aliquem nobis imponendum dicemus, nec libidines nostras infinitas esse oportere proferemus. Definiemus.)determinabimus. Quod satis est ostendemus.) si quousq; nobis cupere liceat aperiemus. Huiusmodi partes sunt omnibus verbis amplificãdæ.)si suadebimus: velut ipse ꝓ Publio Sextio, fortitudinem extollens. Amemus patriam pareamus senatui, consulamus bonis, præsentes fructus negligamus, posteritati & gloriæ seruiamus, id optimum putemus qđ erit rectissimum speremus, quod volumus: sed quod acciderit feramus. Cogitemus deniq; corpus virorum fortium, magnorum hominum, esse mortale, animi vero motus, & virtutis gloriam, sempiternam. neq; hanc opinionem, si in illo sanctissimo Hercule consecratam videmus, cuius corpore ambusto vitam eius & virtutem immortalitas excepisse dicitur, minus existimemus eos, qui hanc tãtam rempublicam suis consiliis, aut laboribus auxerint, vel defenderint. vel seruauerint, esse immortalem gloriam cõsecuturos. Attenuãdæ, si ab his dehortabimur:)velut ꝓ M. Cælio ipse, Si quem forte inueneritis, qui aspernetur pulchritudinem rerum, non odore vllo, non tactu, nõ sapore capiatur, excludit hic auribus oẽm suauitatem, cui ego fortasse & pauci deos ꝓpitios, pleriq; autẽ iratos putauerĩt. Ergo hæc deserta via, & inculta, atq; interclusa iam relinquatur, detur aliquid ætati, sit adolescentia liberior non omnia voluptatibus denegentur, non semper superet vera illa & directa ratio, vincat aliquando cupiditas voluptasq; rationem, dummodo illa in hoc genere præscriptio moderatioq; teneatur: parcat iuuentus pudicitiæ suæ, ne spoliet aliena, ne affundat patrimonium, ne fœnore trucidetur, ne incurrat in alterius domum atq; famam, ne ꝓbrum castis, labem integris, infamiam bonis adferat, ne quem vi terreat, ne intersit insidiis, scelere careat. Hæc attenuẽtur, quæ supra demonstraui. nam nemo erit: qui sentiat a virtute recedendum: verum aut res non eiusmodi dicantur.) Quæ supra demonstraui, subaudiendũ extollendo vt quæ de prudentia, iustitia, fortitudine, & modestia diximus. Vt uirtutem possumus egregiam experiri.)Dicamus, quam laudant aduersarii virtutem, non esse huiusmodi, vt egregia virtus dici possit. Aut in contrariis potius rebus.)Virtutẽ esse: q̃ in his rebus quas dixerint ipsi: Et hoc generaliter de omnibus virtutibus dictum est. Nos demonstrabimus ignauiam esse & inertiam:)Ignauiã esse: & inertiam velut si innocẽtum supplicumq; misereri oportere dicat aduersarius. ignauiam animi, inertiam corporis voluit intelligi. Ac prauam liberalitatem.)Si male meritos vlcisci oportere dixerint. Quam prudẽtiam appellarit, ineptã & garrulam & odiosam scientiam esse dicemus, q̃ ille modestiam dicet esse.)Ineptam, si suo loco & suo tempore referri non videãtur, quæ prudenter dicta sunt: garrulam, si exempla videantur insulsa proferre: odiosam: si erunt huiusmodi quæ dicta sunt, vt contemni posse videantur. Eam nos inertiam & dissolutam negligentiam dicemus esse: quam ille fortitudinem nominarit: eam gladiatoriam & inconsideratam appellabimus temeritatem.)Quam modestiam aduersarii dixerunt: contemnere pecunias. honores: & similia: non ob continentiam: id facere dicemus: sed per inertiam: & vagam negligentiam. Laudabile est: quod conficit honestam & præsentem & consequentem cõmemorationem.)Diuisit supra Cicero honestum, & rectum, & laudabile. Rectum dixit: quod cum virtute & officio esset cõiunctum. Virtutes & virtutum partes ostendimus. Officiorum autem alia virorum: alia mulierum: alia iuuenum: alia senum. & prout vniuscuiusque fuerit conditio, quoniam personæ conuenientia reddere conuenit: ac virtutes ei congruas prout conditio poposcerit accommodare: quæ tum sua prudentia: tum aliorum admonitione quisq; poterit intelligere: sic ex virtute officioq; eius de quo consultabimus: aut concionabimur: efferre semper orationem oportebit. Nunc sequitur laudabile: quod ex officio virtuteq; nascitur. Hoc nos tum dignitate cum fructu suo ducit ad se. Quo in genere est gloria, dignitas: amplitudo: amicitia. Gloria est, frequens de aliquo fama cum laude.

Dignitas est, alicuius honesta & cultu, & bonore, & vere-

cundia digna authoritas. Amplitudo, est potētiæ, aut maiestatis: aut aliquaꝗ copiarum magna abūdantia. Amicitia, voluntas erga aliquē honesta illius ipsius cā quem diligit, cum eius pari volūtate. Laudabile est, qđ cōficit honestum. Honesti.n. spēm, laudabile esse ostendimus. Et præsentem & cōsequētem cōmemorationem hoc nos a recto separauimus, non quod.) Laudabilis .n. partes, aut ꝑpter id quod intuemur, aut ꝑpter id quod sequi confidimus, ob fructum. (honestatem ꝑ extolli possunt. Hæ quatuor partes quæ subiiciuntur sub vocabulo recti.) Virtutes recti partes, quas supra recēsuimus, dicit. Hāc honestatis cōmemorationem dare non soleant, sed qq̄ ex recto laudabile nascatur, tamen in dicendo seorsum tractandum est, ab illo. neq;.n. solum laudis cā rectum sequi conuenit.) Sensus est, Rectum a laudabili certe diuisimus, non vt virtutem quoq; laudabilē esse nolimus intellgi, diximus enim ex officio virtuteq; nasci laudabile, sed quod qualitate diuersum seorsim etiam tractari debeat.

Neq;.n. solum laudis caosa rectum sequi conuenit.) Non.n. amplectendæ virtutes sunt solum ꝑpter laudem, sed quia magis virtutem q̄ oitium sequi decet. Veruntamē laudem duobus modis possumus intelligere, & quam virtus præ se ferat, vt sit quasi finis ac præmium ipsius, quod e medüs vt ita dicam visceribus virtutis emicat, & necessario virtutem ipsam semper comitatur. Alia laus, quæ extrinsecus ab hominibus ad virtutem defertur quæ in laudantium potestate est, quæq; tam falsa q̄ vera esse potest. de hac nunc Cicero loquitur. Siquidem ea quæ virtutem ꝑpetuo comitatur, huiusmodi est, vt propter se (vtpote virtutis quidam finis) expeti debere videator. Sed si laus consequitur duplicatur recti appetendi voluntas.) Hoc est, si virtutem ipsam secuturam hominum laudationem videamus, crescit voluntas amandi rectum: tum quod non sine laude id nos facturos speremus, tum quod fructus & emolumenta etiam consequamur. Cum igitur erit demonstratum rectum esse laudabile demōstrabimus, aut ab idoneis hominibus, vt si qua res honestiori ordini placeat.) Hoc est, cum gloria, cum dignitate, cum amplitudine, cum amicitia laudabile esse coniunctuot. Quæ omnia, aut ꝑpter se solum, aut propter se & vtilitatem expendi posse manifestum est. quæ etiam cōsideranda, num religionibus adiuncta sint, & id ex nostro officio, aut alieno, & ex omnibus, quas opportunitates, quæ commoda secum ferant, & vtrum ea commoda mentis sint, vt scientiæ, an corporis, vt incolumitas. Incolumitas est, salutis tuta atq; integra cōseruatio, aut ab extrinsecus positis, vt potentia. Est autem potentia, ad sua conseruanda, & alterius opprimenda, idonearum rerum facultas. Esse laudabile demonstrabimus, aut ab idoneis hominibus vt si qua res honestiori ordini placeat.) Hoc dicit, cum rectum esse, hoc est cum virtute coniunctum id ostenderimus, superest, vt laudabile esse ostendamus. quo facere poterimus, ab idoneis hominibus, in quo etiam, quod difficulter fieri, & quod facile fieri possit, oportebit considerare: Facile id fieri dicimus, quod sine vllo, aut magno labore, sumptu, molestia, q̄ breuissimo tempore confici potest, difficile autem fieri, quod qq̄ laboris, sumptus molestiæ, longinquitatis indiget, atq; aut omnes, aut plurimas aut maximas causas habet difficultatis, tamen his victis difficultatibus compleri, atq; ad exitum perduci possit, veruntamen idoneæ in hoc personæ multum ad id persuadendum, quod in consultatione positum erit, proficient: quippe quæ plus authoritatis habentes, plus etiam sapere videantur, q̄ deteriori ordini placeat.) .i. opulentiori, ampliori placeat. Quæ a deteriori ordine improbetur.) Inferiori in conditione posita. Improbetur.) damnet. Aut aliquibus sociis, aut omnibus ciuibus, exteris nationibus, posterisq; nostris.) Aut omnibus ciuibus, subaudiendum laudabile esse ostendemus. Et est sensus, ostendemus laudabile esse, cum rectum ostenderimus: aut abstioribus; aut a sociis, aut ab omnibus, ciuibus nostris exterisq; nationibos & iis etiam qui post nos nascantur, & si ab is, qui nascentor laudari poterunt, demonstrabimus. Cum huiusmodi diuisio sit locorum in consultatione, breuiter aperienda est totius tractatio causæ, exordiri licebit vel a principio, vel ab insinuatione.) hoc est, cum generis deliberatiui, quod in consultatione positū esse diximus, locorum, vnde argumenta causarum nasci possunt, diuisio sit, cuiusmodi ostendimus, breuiter aperienda est totius tractatio causæ. Exordiri licebit vel a principio, vel ab insinuatione.) Paucis a me aperietur, quo pacto deliberatiui generis causam tractari conueniat. Vel iisdem rationibus, quibus in iudi iali causa.) Vt opus exordio ne sit an non, & quo genus causæ egeat consideremus, & cætera: quæ comitantur exordium.

Si cuius rei narratio incidet eadē rōne narrari oportebit. qm̄ in hmōi causis finis est vtilitas, & ea diuiditur in rōnem tutam atq; honestam.) Si cuius, si alicuius: & est vtrūq; vnius partis. Flectitur.n. si quis si qua, si quod, vel si quid. vt ne quis, ne qua; & aliquis, aliqua. nam si sint duæ partes, si quæ, nō si qua vltima correpta, ꝓferetur. Nam quod Virg. Si qua fata sinant, scripsit, non si aliqua fata, sed si fata parte aliqua sinant, intelligendum esse, quiuis vel mediocriter eruditus facile videt. Si cuius rei narratio incidet, eadē rōne narrari oportebit. qm̄ in hmōi causis finis est vtilitas, & ea diuiditur in rōnem.) Si de aliqua re narrare ꝓponet, eadem narratione vtetur, qua diximus in iudiciali genere narrandum esse. Si vtrūq; poterimus ostendere.) In confirmatione. Vtrūq; pollicemur.) Dum narrabimus. Simpliciter.) Vno modo, siue illud tutum, siue honestum sit. Rei dilucidandæ.) Aperiendæ. Et magnificandæ.) Vt maiorem faceremus rem. Dolum appellauimus.) At actor non vtiq; dolū, sed consilium nominabit, quo facilius possit persuadere. Rectam esse dicemus.) Hoc est, cum virtute coniunctam. Omnes partes recti.) Hoc est, virtutes, quas supra quadrifariæ diuisimus. Quos ostendimus.) De quibus sopra locuti sumus: Argumentationis artificiosæ.) Quam supra in. ii. lib. in quinq; partes diuisit. tutum alter, alter honestum defenset. Quid agant.) Velut Cannenses, qui nisi Annibali se dedere maluissent, fame perissent, alter enim qui tutum defendet, in hac rerum necessitate dicet, si incolumes esse volumus, aut si sine incommodo viuere volumus, necesse est nos ipsos dedamus Anniball. Sin aūt alter honestatem defendat, necesse est, inquiet, hoc faciamus, si honeste viuere volumus. Ac summa quidem necessitodo honestatis esse videbitur: huic proxima incolumitatis, tertia ac leuissima commoditatis. Virtutibus vti neminem posse, qui suas rōnes in tuto non collocarit.) Virtutibus, inquiet, nemo vti potest, nisi sit incolumis, at si simus incolumes, industria nostra q̄ de honestate amissum sit, facile recuperaturos. Loci ab honesta rōne:) Itaq; honestatis rationem habere oportere, quam sine incolumitate nullo tempore possimus adipisci. quare in præsentia cedere rebus tutis oportere atq; aliud tempus magis congruum esse expectandum. Qui tutæ rei præponet rōnem honestam, his locis vtetur, virtutem nullo teopore relinquendā vel dolorem si timeatur, vel mortem si ea formidetur, dedecore & infamia leuiorem esse, considerandum quæ sit turpitudo consecutura, at non immortalitatem.) Hoc est, qui virtutes volet rem tutam antecedere. Neq; æternam incolumitatem consequi, nec esse exploratum illo vitato periculo, nullum in aliud periculum esse nos venturos.) Inde consequi hoc dicet, qui virtutem volet defensare, si tuta sectabuntur, turpitudinis eius maculam amoueri nunquam posse. nec ob id etiam futuros perpetuo incolumes: aut futurum vt nunquam intereant. Virtute vltro ad mortem proficisci esse præclarum, fortitudini fortunam. Mortem ipsam transcendere virtute, & memorari nostrū nomen, præclarum putari debere. Eum tuto viuere qui honeste viuat.) Satis fautorum habere, eum qui recte faciat. Incolumem in perpetuum esse non posse.) Nam licet fortuna ei videatur aspirare, futurum tamen aliquando dicemus, vbi ingemat & luat pœnas: & si cæteras effugiat pœnas, sua fraude, suo terrore maxime vexari oportere. quod suū quęq; scelus agitet, amentiaq; afficiat: nec quēquam esse quem non suæ male cogitationes conscientiaq; animi terreāt. Nisi quod hic maxime.) Suasorius conclusionibus. Conducit:) Confert, commodum est. Quam plurima rerum ante gestarum exempla proferre) Conclusiones hic, non argumentationum, quæ græcæ ἀποδείξεις nominantur, sed quæ ἐπίλογοι apod illos, a nostris perorationes vocantur: intelligendæ sunt, pluratiuum enim numerū pro singulari posuit. Et intelligamus, deliberatiuæ, orationis conclusionem, exemplis abundare debere. Commodissimum etiam in hoc, vt exemplis rerum ante gestarum: quibus futura præmonstratur: vtamur.

LONGOLIVS.

* DEliberanōes partim) De gñe deliberatiuo lege Fa. li. 3. ca. x. Cic. de Inuētione li. a sub finem, & in Partitiōibus: Trapezon li. 4. In quibus causis rei natura faciet deliberationem.) Tunc res deliberationem facit: cum per se inspecta sola ipsa in causa est: cur hoc vel illud fieri: aut

non fieri debeat. Vt si senatus deliberet, captiuos ab Annibale liberet, an non. Consultatio est duplex, & rei circumstantia exquirenda est. primum captiuitatem esse seruitutem, qua nihil miserius, turpius, damnosius. deinde videndum, an sic captiuos relinquere debeant, sub illo imperatore crudeli, quiq; exitium pop. Ro. meditetur. deinde illo tempore, cum eorum opera Respu. maxime indigeat. deinde illo loco Italia, vt ignominia perpetuo ante oculos præsto sit. deinde illo modo, vt sint in pœnis, & laboribus, & similia. Sciendum autem est, me multa etiam extra causam adiecisse, quæq; non sunt proprie ex ipsius rei natura quam ostendere volui, quomodo ex thesi subinde fiat hypothesis. Propria. n. consideratio rei thesis est. quæ est de natura captiuitatis. In quibus extranea causa. Extranea causa est, quæ non ex ipsa rei natura, sed aliunde adiungitur. hæc vel adaugeri, vel deprimi potest, prout ipsa considerata, vtilis aut inutilis, leuis aut grauis, magni momenti aut parui existimatur. vt in Scipionis exemplo, vbi extranea causa legum est authoritas, quæ considerata deliberationem facit. Finis aotem legum est, vtilitas reipublicæ. Iam si lex seruata inutilis deprehendatur: ob maiorem vtilitatem illi aliquid derogari potest. Nempe præter Scipioně vix vllum esse, qui cum hoste cõfligere audeat. Hæc breuiter addidi, vt lucis aliquid loco non omnino obscuro propter imperitiores adderem. ✱ Bello Italico.) Hispanico legendum videtur Cum Annibal ad tertium ab vrbe lapidem supra Anienem castra posuisset, & P. & Cn. Scipionis in Hispania cum exercitibus cæsi essent, quæsitum in senatu est, cui imperium mandaretur, nullo id suscipere volente P. Cornelius Scipio P. Filius qui in Hispania ceciderat, se iterum professus est, & suffragio populi consensuq; omnium solutus est lege, & consul creatus vno anno ante legitimum tempus. 24. n. annum tum agebat. Vide Liuiũ de bello Punico lib 6. ✿ Sociis ciuitatem.) Lege florum lib. 3. capi. 8. & Abbreuiatorem Liuii lib. 21. Vtilitas in duas partes.) Hic locus multis non satis placet, & propter rei diuisionem, & quod in aliis libris artis horum locorum omnino nõ meminit, nec frequentia argumenta ex ipsis ducantur. Itaq; non displicet, quod alibi honestatem, quam dignitatem vocat, & vtilitatem, consultationis fines esse dicit. Sed vtilitatem quidem præponere videtur, quod sine ea dignitas seruari vix potest. Loci autẽ pro vtilitatis defensione sunt, enumeratio commodorum, pacis: opum: potentiæ, pecuniæ, vectigalium, præsidii, militum & vtilitatis cæterarum rerum, quarum fructum vtilitate metimur: itemq; incommoda contrariorum. Qui ad dignitatem impellet, maiorem exempla, quæ erunt vel cum periculo gloriosa, colliget: posteritatis immortalem gloriam augebit, vtilitatem ex laude nasci defendet, semperq; eam cum dignitate esse con iunctam. ✱ Vtilitas in duas partes.) Vtilitas an ab honestate separari posit, disputat in officiis Cicero. porro ad præsentem ao thoris diuisionem faciunt, quæ scribit Fab. li. 3. Dicturi, inquit, in concilio bonorum & sapientum, nihil vtile existimabimus nisi quod honestum: Verum apud imperitos, apud quos frequenter dicenda sententia est, populumq; præcipue, qui ex pluribus constat indoctis, discernenda sunt hæc, & secondum cões magis intellectus loquendum. Sunt enim molti qui etiam quæ credunt honesta, non tamen satis eadem vtilia quoq; existimẽt quæ turpia esse dobitare non possunt, vtilitatis specie ducti probent, vt fœdus Numantinum, iogumq; Caudinum, &c. ✿ Vtilitas tuta.) Exemplum est in oratione pro Pomp. Ab omnibus enim fere locis iam enumeratis bellum suscipiendum suadet. A vi, cum magnificat potentiss reges magnis viribus Asiæ incumbere, & propter periculom deposci atq; experi Pompeiũ ducem, & periculum esse proditionis vectigalium, &c. Porro vis aperta est: dolus autem occultus cum fraude. ✱ Reuocationes.) Vt Camilli, de quo Lioius lib. 5. & Annibalis ex Italia. ✱ Pollicitationes.) Vt Catilina apud Salustium magnis præmiis inuitat coniuratos. ✱ Dissimulationes:) quæ strategematis constat, de quibus Frontinus & Valerius lib. 2. cap 4. ✱ Maturationes.) Vt Cl. Drusus Nero, qui breuissimo tempore ex Apulia clam in Vmbriam venit, vt collegæ Liuio Salinatori se coniungeret. Liuius & Frontinus lib. 1. cap. 1. ✿ Prudentia est calliditas.) Callidos appello, inqoit Cicero, quorum tanquam manus opera, sic animus vsu concaluit. ✱ Disciplinabilem.) Vt Annibal cum apud Prusiam exularet, & regi, vt prælium iniret, suaderet, rexq; facturum se negaret, quod periculum portendere exta viderentur: Ergo vitulinæ, inquit, caranculæ credes veteri Imperatori non credes? Val. lib. 3. de fiducia sui. ✿ Cuius rei gestæ aut præsentem, &c. Vt si suadebimus, Heluetiis non esse facessendum negotium, ab exemplis, quæ patrum memoria cõtigerunt. ✱ Item si quo pacto.) Huc faciunt quæ apud Salustiũ ait Cato Iam pridem, inquit, nos veras rerum vocabula amisimus, qa bona aliena Lõgini liberalitas malarũ reꝝ audacia fortitudo vocat. Lege Fabium li. 2. ca. 13. ✱ Cum igitur erit demõstratum.) Sic Cice non satis fuit ostendere ꝙ honestum sit pro vlciscendis iniuriis, & sociorum salute conseruanda, bellum cõtra Mithridatem suscipere, sed id etiam cum aliis locis a laudabili doctis, tum illic præcipue, cum ait, Et quoniam appetẽtes gloriæ præter cæteras gentes, atq; auidi laudis fuistis, delenda est vobis illa macula bello Mithridatico superiore suscepta. Sic & Ilioneus apud Virgilium. 7. Aeneid.

Dis sedem exiguam patris, littusq; rogamus.
Innocuum:
Non erimus regno indecores, nec vestra feretur
Fama leuis, tantiq; abolescet gratia facti.

✿ Exordiri licebit.) In deliberatione principia sunt, vel non lõga, vel sæpe nulla. Sunt enim ad audiendum, qui deliberãt, sua causa parati: Vide Ciceronem in partitionibus, & Fabium li. 3. ✱ Si cuius rei narratio.) Non enim semper narratur, vt inquit Cicero. vtuntor autem fere propositionibus vice narrationum, vt vindicare Germaniam a pontificia tyrannide, & pium & necessarium est, hoc tempore. Nonnunq̃ breuibus narrationibus vtuntur, vt cum aliquid ante ea de re gestum est, de qua deliberant. ✱ Quia a Pœnis circumsessi.) Aot eos intelligit, qui Casilini, quod est Campaniæ oppidum, obsessi a Pœnis fuerunt, quod a Liuio lib. 3. belli Ponici describitur, & ita fame vexati sunt, vt lora & pelles scutis detractas, item mores ederint. Aut Sagontinos, qui nouem mensibus fessi fame, machinis, ferro, & igne, versa deniq; in rabiem fide, immanem in foro excitãt rogum & cæ. Vide Florum lib. 2. cap. 6. & Liuium.

ASCENSIVS.

DEliberationes &c. Incipiens scribere de genere deliberatiuo diuidit primo ipsom in duas partes, quarũ vna versatur inter duo duntaxat: altera inter plura duobus. Vnde dicit deliberationes sunt partim. i. per partem earũ, aut pro parte huiusmodi, vt quæratur. s. inter duo de quibus deliberatio est: vtrum sit potius faciendum, & supp. est partim. i. ex parte aut pro parte huiusmodi: vt inter multa de quibus est deliberandum: consideretur quid sit potissimum faciendum, vtrum potius sup. consideretur hoc modo vtrum Carthago videatur potius tollenda. i. delenda e mundo, an relinquenda. s. incorrupta. Quid. s. inter multa sit potissimum sop. consideretur hoc pacto, vt si Annibal consultet, cum accersitur. i. reuocatur ex Italia Carthaginem. i. ut redeat ad conseruandam Carthaginem: an remaneat in Italia, an redeat domum. i. in patriam suã. an ipse profectus in Aegyptum occupet. i. antequam præsidia venerint capiat Alexandriam. s. vrbem ab Alexandro magno sic denominata. Item (alia diuisio) deliberationes ipse sunt: partim. i. pro parte consultandæ propter se: ut si Senatus deliberet an redimat, idest redimere debeat captiuos ab hostibus: an non. s. redimat, & deliberationes veniont, partim, idest pro parte in deliberationem & consultationem partim, idest pro parte propter aliquam causam extraneam, vt si Senatus deliberet bello Hispanico, idest tempore, quo bellum in Hispania ab Romanis gerebant, ne pro an: soluat Scipionem legibus: vt liceat eum ante tempus. s. legitimum: fieri consulem: hoc est ante quartum & vigesimum annum. & sunt deliberandæ partim: &. i. simul propter se: &. i. simul, veniunt in consultationem propter aliquam causam extraneam: vt si Senatus deliberet bello Italico, an det sociis ciuitatem, an non. In illis sup. causis, in quibus causis natura rei faciet deliberationem omnis ratio accommodabitur ad ipsam rem, & in quibus causis causa extranea conficiet deliberationem. in his erit ipsa causa, ad augenda, aut deprimenda, augenda quidem ab eo qui suadebit: deprimenda vero ab eo qui dissuadebit. Omnes &c. Docet vtilitatem esse finem intentum deliberantibus: occasione cuios vtilitatem quoque describit dicens. Conueniet. i. decens erit omnes rationes eorum qui dicent sententiam, idest iodicabunt de aliqua re, aot orabunt, proponere, idest constituere sibi finem vtilitatis, idest vtilitatẽ pro fine, noue dicit vtilitatis, & nescio, an scriptum reliquerit vtilitatem vt sit proponere sibi vtilitatem, finem. s. dicendi, ut om-

nis rõ totius orationis conferatur: eo.i.ad eum finem: videlicet ad vtilitatem. Vtilitas in ciuili consultatione.i quæ proponitur i ea: diuiditur in duas partes: videlicet tutam & honestam. Tuta est quæ con ficit.i.consumat & perficit qualibet rõne.i.via, aut modo, vitationem.i.effugium, periculi instantis.i.vrgentes, aut consequentis.i.futuri. Hæc.s.vtilitas tuta, distribuitur.i.diuidif: in vim & dolum, quorum.s.duorum membrorum: nos sumemus alterum.i alterutrum: hoc est siue hoc siue illud: separatim .i.seorsuot ab altero, aut vtrũq; coniunctim. Vis.i.violentia & coactio discernitur.i.dinoscitur & separatur a dolo, per exercitus: classes.s.in naoali pugna, aut etiam terrestri, vnde & milites in classes distribui solet, vnde Aenei.ii. Classibus his loc⁹ &c. arma torměta.i machinas bellicas: vt sunt arietes, & nũc bombardæ reuocationes hominũvt exulum, aut perscriptiorum & alias res huiusmodi. Dolus consumitur.i.depletur, & consumatur euacuatur in pecuniam.s.largiendam ad corrumpendas vires hostiles. pollicitationes, dissimulationes cum cõsilia tegũtur maturationes.i.festinationis, mentitiones.i.mendacia: vt it non ille Virgilianus, & sup. in cæteras res de quibus loquemur tempore magis idoneo si velimus (aut potius volemus) quando .i. aliquando scribere de re militari: vt de strata gematis, aut de administratione reipublicæ. Honesta res.i.pars vtilitatis: quæ dicitur honesta, diuiditur in rectum.i.æquum & iustum: & in laudabile, vt quod gloriosum est. Rectum est quod fit cum virtute: & officio.i.cum debito effectu, aut debito modo faciendi. Id .s.rectum diuiditur in prudentiam, iustitiam, fortitudinem, & modestiam i.temperantiam. Prudentia est calliditas.i.callida circunspectio, quæ potest habere delectum.i.discretionem eligendi: bonorum & malorum, quadam rõne.i consideratione iusti: ac iniusti: debiti ac indebiti. Et prudentia dicitur: item.i.similiter scientia cuiosdam.i.certi artificii, vt qui in arte aliqua præstant vulgo prudentes dicuntur: & prudentia appellatur memoria, multarum rerum, & vsus pluriuni negociorum, non q in memoria rerum sit prudentia, sed q per talem memoriam prudẽtia acquiratur. nam prudentia dicitur quasi prouidentia, a pro .i.ante, aut procul videndo: sed qui præteritorũ memores sunt & ex illis futura prospiciunt, prudentes sunt. vt Vlysses apud Homerum qui mores hominum multorum vidit, & vrbes. Iostitia est æquitas, tribuens vnicuiq; ius pro dignitate.i. secundũ dignitatem cuiusq;, vnde proprie iustum dicitur, quod neque plus, neq; minus quam rectum ac debitum est continet, vnde & substantiuæ iusta dicitur talis mensura. Fortitudo est appetitio sup. recta (aliter enim non esset species recti) rerum magnarum .i.difficilium, quas non aggrediantur nisi magnanimi, & contẽptio.i.vilipensio, rerum humilium.i.abiectarum, eo q faciles vnicuiq; sunt, aut inhonesti rõnem habent & est perpensio.i.cõmensuratio perspicax, laboris cum rõne vtilitatis. Sunt.n. hæ quatuor virtutes Cardinales sic cõnexæ: vt qui vnam complete habet: omnes habeat, non enim est vera fortitudo sine iustitia, prudentia, & temperantia, nec illæ sine hac, & cæteris. Modestia est continens moderatio.i.temperãtia cupiditatum: in animo.i.affectione. Post descriptionem partium recti docet earundem vsum dicens. Nos vtemur in dicendo partibus prudentiæ: si conferemus.i.comparabimus commoda cum incommodis, cum.i.quando nos cohortabimur sequi alterum, videlicet commodum, & vitare alterum, videlicet incommodum (Sunt qui legant vitari, quomodo necesse est, vt sequi passiuæ legatur qđ quia insuetum est malum legere (vitare) Aut si in qua re, nos cohortabimur aliquid.i aliquam rem, cuius rei nos poterimus habere scientiam disciplinabilem, ostendemus quomodo, aut qua ratione oporteat, quicquid.i. Vnamquãq; rem fieri. Aut si suadebimus quidpiam.i.aliquam rem, cuius rei gestæ, nos poterimus habere memoriam.i.ut dicunt subuentionem, aut præsentem, aut auditam, in qua re nos poterimus facile persuadere .i. creditum efficere, id quod velimus.s.persualum esse, exemplo allato, idest, citato, aut adducto.

Iostitiæ partibus vtentur &c. Postquam ostendit quæ sint species recti, nunc ostendit quomodo vtamor etiam earuot partibus dicens. Nos vtemur partibus iustitiæ, si dicemus oportere misereri, aut innocentium, aut supplicum, & si ostendemus conuenire.i.conueniens esse, gratiam referri. i. vt gratia referatur merentibus. Et si demonstrabimus oportere male meritos. i q peccauerint, vlcisci.i.puniri, aut nos vlcisci. i. punire male meritos. Si nos censebimus i.iudicabimus, fideor. i. fidelitatem & sanctam promissionem esse seruandam, magnopere. i.magno conatu. Si dicemus oportere leges & mores ciuitatis seruari. i. obseruari egregie.i.non vulgariter. Si dicemus cõuenire.i. conueniens esse societates atq; amicitias coli.i.confoueri & venerari studiose.i.diligenter. Si demonstrabimus id sup. ius quod ius natura cõparauit.i.constituit in.i.erga parentes, in.i.erga deos, in.i.erga patriam.s.in qua patrati ac geniti, & ꝓcreati sumus colendum sup. esse religiose.i.cum timore filiali. (In qua re, quia dicit a natura cõstitutam, obseruat ordinem quem habet naturalis cognitio, primum enim cognoscimus & reueremur parentes qui nos genuerunt, & aluerunt, deinde per eos inducimur i cognitionem & amoreoi Deitum in amorem patriæ, verum post pceptam cognitionem, rõ iudicat: vt primæ amoris partes debeantur Deo, proximæ nobisipsis, tum patriæ, tum parentibus, ita vt si parentes contra patriam pugnent, præsertim iniq; eos non iuuenius, natura tamen refragetur si oppugnemus, tũ cæteris necessariis qui amici quoq; sint, tum amicis acquisitis, tũ cæteris bene meritis, tum omnibus propter Deum, qoo ordine & pondere Deo placuerit.) Si diceuuns, hospitia.i.iura hospitalitatis, aut hospites ipsos (sicut seruitia & ministeria, ꝓ seruis & ministris passim legimus) clientelas.i.clientes hoc est nos colentes, & se fidei nostræ credentes. Cognationes.i.nobiscum natos, eo, q sint eiusdem sanguinis, affinitates.i.legitimas necessitudines, esse colendas caste.i.inuiolabiliter. Animaduerte puer selecta aduerbia, magnopere, egregie, studiose, religiose, caste suis quibusq; aptissime contributa. Si nos ostendemus, neminẽ & præcipue iudicem oportere.i.decere, deduci.i.seduci & deuiare, a via recta, nec precio, nec gratia.i fauore alicuius, nec periculo.i.metu, qui oritur e periculo, nec simultate.i.odio latente. Si dicemus conuenire.i.conueniens esse, ius æquabile.i.quod pares pari mercede, & honore ꝓsequitur, statui.i.constitui & seruari in omnibus.s.iudiciis, aut rebus. Si nos censebimus, idest, existimabimus, qoam id aliquem rem esse faciendam .i.tractandam, in concione, idest conuocatione populi, aut in consilio.s. seniorum, & prudentum, nos ostendemus eam sup. esse iustam his atq; huiusmodi partibus iustitiæ, & ostendemus eam esse iniustam contrariis scilicet partibus, & supple ita, idest, hoc modo fiet, vt nos simus comparati, idest, instructi eisdem, aut iisdem locis, idest argumentorum sedibus, ad suadendum aliquid scilicet aliquid esse iustum, & dissuadendum i.ad suadendũ non esse, iustum, aut ad dissuadendum ne fiat, quoniam iniustum sit. & hæc de partibus iustitiæ. Si nos dicemus, quid, idest, aliquid esse faciendum causa fortitudinis retinendæ, nos ostendemus oportere res magnas & excelsas sequi & appetere, vbi secundum Vallam videretur dicendum experi. Nam expetimus honesta, appetimus placentia. Et item, idest similiter ostendemus oportere viros fortes contemnere res humiles, idest, abiectas & contemptibiles, quasi humi prostratas (vnde humile apud doctos in contemptum sonat. Apud Ecclesiasticos autem humilitas pro modestia videtur accipi, forte quod nulla humiliatio erga Deum quæ a nobis in obsequium fuit nimia fiat) & propterea quod humiles sint, indignas supple esse viris fortibus, nec, idest, & non, & iudicare eas non esse idoneas idest dignas dignitate sua. ubi idoneas cum ablatiuo construxit: si vera est lectio. Item nos ostendemus a nulla, idest non vlla, non oportere deduci ab vlla re honesta, ob idest propter magnitudinem periculi aut laboris, & ostendemus oportere, mortem haberi, idest, reputari, antiquiorem, idest chariorem: sicut amicorum antiquissimos quisque merito charissimus sit, turpitudine, idest, potius amandam mortem quam turpitudinem ad se admittere vnde Iuuenalis. Summum crede nefas animam præferre pudori: Et propter vitam, viuendi perdere causas. Et oportere nullo.i.non vllo, non cogi vllo.i.quantumuis magno dolore, vt recedatur ab officio, idest, debito exercitio, aut facto, & nullius, idest, non vllius oportere non metuere inimicitias vllius, scilicet quantumcunq; magni aut chari, pro veritate rei, quia vt Phauonius apud Gellium docet. Amicis inseruiendum est vsque ad deos, vnde illud, Amicus Socrates, Amicus Plato, amicior autem veritas. Modestiæ partibus. Quarto loco docet vti partibus modestiæ dicens. Nos vtemur partibus modestiæ, idest, temperantiæ, si nos vituperabimus, nimias libidines, idest voluptates & appetitiones honoris, pecuniæ & similium rerum. Et si nos definiemus, idest, limitabimus, vnamquanq; rem certo termino naturæ. Si nos ostendemus

mus id quod satis sit cuiq;, idest vnicuiq;, & dissuadebimus, idest dehortabimur progredi nimium, idest vltra naturæ limitem: et statuemus, idest constituemus vnicuique rei modum, idest mēsuram & moderationem. Huiusmodi sunt partes virtutis amplificandæ est dilatande, si suadebimus, & attenuandæ, idest imminuendæ si dehortabimur ab his, idest si dissuadebimus: facienda videlicet, vt hæc demonstraui supra, idest pauloante amplificando, attenuentur. Nam nemo erit qui sentiant recedendum a virtute: verum.i.sed: quia non possumus virtutem vituperare, aut res dicentur non esse eiusmodi.i.tales: vt nos possimus experiri supple in eis egregiam virtutem, aut virtus ostendatur constare potius in contrarijs rebus quā in his rebus, quas scilicet vituperabimus. Item si poterimus, quo.i.aliquo pacto, idest modos: nos demonstrabimus id quod is qui contradiceret vocarit iustitiam esse ignauiam & inertiam ac liberalitatem prauam.i.iniquam largitionem. Item quā.s.habitudinem ille qui contradicit appellarit prudentiam. Nos dicemus esse sciam ineptam, & garrulam, & odiosam. Et nos dicemus eam.s.habitudinem animi quam ille dicet esse modestiam: esse inertiam & neglgentiam dissolutam. Et appellabimus eam.s.qualitatem animi quam ille nominarit fortitudinem, gladiatoriam.s.artem secundum quam potius studio nocendi q̄ sui protegendi dimicat: & ita inconsideratam.i.quod rectum sit non sinitur quis considerare. Laudabile. Prosequitur nunc alterum genus honesti: quod laudabile vocat describens ipsum ac dicens. Laudabile est quod conficit.i.consummare facit commemorationem honestam: &.i.simul præsentem: &.i.simul consequentem. Nos separauimus.s.nunc: hoc.s.laudabile: a recto non supple ideo q̄.i. quia hæ quatuor partes quæ subijciuntur supple vocabulo recti, videlicet prudentia: iustitia, fortitudo, & modestia, non soleant dare hanc commemorationem honestatis: quam laudabile cōficere dixit: sed supple q̄ quāquam laudabile nascatur ex recto: tameo in dicendo ex tractandum seorsim ab illo.s.recto. Enim pro quia, neque conuenit supple.i.nos sequi rectum: solum.i.dūtaxat causa laudis: sed si iam consequitur.i.simul sequitur: tunc sup. voluntas recti appetendi, idest expetendi duplicatur. Igitur cum demonstratum erit id good in deliberatione est esse rectum: nos demonstrabimus esse laudabile.i.dignum, vt laudet, aut ab hominibus idoneis: vt siqua.i aliqua res placeat ordini digniori: quæ improbetur ab ordine deteriori.i.minus bono & digno, aut esse laudabile seu laudatum ab aliquibus socijs scilicet Romani imperij: aut omnibus ciuibus: supple nostris: & supple nationibus externis.i.peregrinis: q; pro & posteris nostris.i. qui post nos futuri erunt: sup. laudabile fore. Cum diuisio locorum sit huiusmodi in consultatione tractatio totius causæ est aperienda breuiter & sup. licebit exordiri vel a principio, vel ab insinuatione, vel isdem rationibus: quibus supple exordiri licet in causa iudiciali de qua supra dictum est. Si cuius rei &c. Ostendit in genere deliberatiuo posse exordiri isdem rationibus: quibus in iudicialibus: nunc de cæteris orationis partibus idem declarat: & primo de narratione dicens. Si narratio: cuius, idest alicuius rei: incidet sopple in deliberationem: oportebit narrari eadem ratione: qua.s.in causa iudiciali: quoniam vtilitas.s.quæ honestum complectitur. est finis in eiusmodi causis: tam iudiciali quam deliberatiua. Ea.s.vtilitas diuiditur in rationem tutā atque honestam. Si nos poterimus.s.præstare: vtrum scilicet tā tutum quam honestum: nos pollicebimur, nos demonstraturos esse in dicendo: vtrunque. Si nos demonstraturi erimus alterum.s.aut tutum tantum: aut honestum tantum: cum vtrūque non possimus: nos dicemus simpliciter.i.sine mētione eius: quod demonstrare non possumus: id quod sumus dicturi: siue sit tutum, siue honestum. Tutum vocat perite: quod imperiti dicunt securum: vt exigua manu debellare potentem regem non est tutum: vbi ineptius dicas securum. At si nos dicemus nostram rationem esse tutam: vtemur diuisione.i.diuidendo tutam partem: in vim.i.potentiam & consilium pro quo prius dolum dixit: cuius rei nunc rationem affert dicens. Nam id qd' nos appellauimus in docendo, idest præcipiendo cum doceremus artem: dolum causa rei dilucidandæ, idest aperiendæ: & declarandæ: appellabimus honestius in dicendo, idest orando in veris causis: consilium. Si nos dicemus sententiam rationis nostræ esse rectam, idest iustam: licet non tutam (si tamē non sit tuta, id tacebimus) & supple si omnes partes recti incident supple in eam: nos vtemur ratione quadripartita, idest in quatuor partes recti diuisa: si supple non omnes incident: nos exponemus in dicendo: supple tot quot erunt. Nos vtemus in cōfirmatione & cōfutatione.i.deliberatiua nostris locis: quos ostēdimus ante: videlicet contrarijs confirmandis & confutandis scilicet rebus ab aduersario: hoc est si aduersarius vtamur confirmatione, nos vtemur confutatione dictorum eius: & contra si vsus fuerit confutatione nostrorum, nos vtemur eorundem cōfirmatione. Videri potest hic varius esse ordo cum sensus apertus sit: nam sunt qui dicant: vtemur locis confirmandi contrarijs supple locis confutandi: sed quia oēs textus (quos quid viderim) habent confirmandis & confutandis: dicam: vt prius; aut potius ablatiuos in designatione sequelæ positos, quibus & sæpe & decenter vtitur Cicero. vt in primo officiorum, & ita erit ordo, vtemur locis confirmandis.i.nostris.i.ad nostra confirmanda contrarijs, idest qui loci sint contrarij confutandis.s.dictis aduersariorum, idest ad dicta eorum confutanda. Argumentationis &c. Docet qūo in deliberatione vtendum sit argumentatione dicens. Ratio tractandæ argumentationis artificiosæ.i. ex arte factæ: patet de secundo lib. 1. ex ijs quæ dicta sunt de argumentatione in causa iudiciali, quia similis est. Sed si acciderit, vt in consulatione, sententia sit alteri, idest vni deliberantium, aut consulrantium a ratione tuta: & alteri.i.aduersario eius: ab honesta s.ratione: vt supple accidit, in deliberatione eorum qui circūsessi a Pœnis.i.Carthagineñ. siue in oppido Cassilino, siue Saguntino (de quibus Franciscus) deliberant quid agant, an tutum esset sese dedere, cum sit honestum pro fide conseruanda mori. Qui suadebis (.s.apud taliter obsessos, vt necesse sit se se dedere, aut fame perire) sequi rationem tutam: vtetur his locis, dicet supple nullam rem esse vtiliorem, incolumitate.i.salute & sospitate, & sup. neminem posse vti virtutibus, qui non collocarit suas rationes in tuto, nec quidem, idest non etiam deos q maximo auxilio esse solent, esse auxilio eis, qui mittunt se in periculum consulto.i.per consilium & deliberationem ac debitam operam (vnde in sacris literis, qui amat periculum, peribit in illo) & supple dicet, nihil oportere existimari, idest iudicari, honestum, quod non pariat salutem. E contrario is supple qui præponet, idest præferet rei tutæ rationem honestam, vtetur his locis.s.sequentibus, dicet supple. Virtutem nullo.i.non vllo, non relinquendam esse vllo tempore, & sup. vel dolorem, si is videlicet dolor citra mortem timeatur, vel mortem si ea formidet, esse leuiorem, idest in minus malam, & dedecore & infamia. Et dicet sup. oportere, aut ab eo quod sequitur præclarum esse, ↄsiderare quæ turpitudo sit consecutura, at i.econtrario dicet, immortalitatem.i.æternā vitam, neq; æternam incolumitatem.i. sospitatem, consequi.i.necessario sequi ex illo turpi facto, sicut in bono syllogismo consequentia necessario ex præmissis sequitur. Hoc est dicet, q̄ licet tunc mortem, aut dolorem euaserint turpiter agendo tamen non sint euasuri immortales, aut impatibiles, quia paulopost moriendum erit, lege qua sancitū est omnes simul mori, nec idest & non, & dicet non esse exploratum, idest certum: & facto periculo, aut experimento euidēs & probatum, illo periculo vitato, idest licet illud periculum euaserim (nam qui deliberant participes sunt fere rerum de quibus consultatur, vnde in prima loquitur persona) nullum, idest non vllum, nos non venturos in vllum aliud periculum, quia licet Cassilini aut Saguntini dedendo sese Carthaginensibus non conficerentur fame, possent tamen paulopost ab Romanis, aut alijs opprimi. Et supple diceret, præclarum esse, idest præ cæteris laudabile & gloriosum proficisci virtute, idest cum virtute, hoc est ea comite, aut per virtutem vltro, idest nondum coactos, ad mortem scilicet voluntariam. Et dicet, fortunam quoq;, idest etiam solere esse adiumento, fortitudini, idest fortibus, qa vt dicit Maro. Audaces fortuna iuuat. Et dicet, eū viuere tute.i.sine periculo, qui viuat honeste (quæ sententia videtur Paulo nostro digna) non qui sit incolumis.i.corpore sano, in præsentia.i.præsenti tempore. Videtur autem æquiuoce loqui de vita. vt dicat eum semper viuere qui virtutem seruat) nam virtus æterna est, qua dum anima decoratur mori non potest) eū autem ad tempus modo qui vitam corporalem duntaxat obtinet. Et supple dicet eum qui viuat turpiter non posse esse incolumen in perpetuum, quia statutum est omnibus semel mori, mors autem peccatorum pessima, sed præciosa est in conspectu domini mors sanctorum eius. Nā non soli catholici, sed & Platonici asserunt purgaris animis esse ab hac vita in æternā

transitum. Nos solemus vti aclusionibus fere, idest quasi in omnibus similibus, vt solemus vti fere, idest quasi semper: conclusionibus similibus in his caosis, scilicet deliberatiuis: & in iudicialibus; nisi q; proferre plurima exempla rerum gestarum: cō ducit

ducit, idest vtile: est maxime, idest summopere: his, scilicet deliberatiuis causis. Nunc, idest deinceps postquam demonstrauimus genus deliberatiuum transeamus ad genus causæ demonstratiuum.

DE GENERE DEMONSTRATIVO.

Quoniam hec causa diuiditur in laudem & uituperationē, quibus ex rebus laudem constituerimus, ex contrarijs cebus erit uituperatio comparanda.

Laus igitur potest esse rerum externarum & corporis & animi. Rerum externarum sunt ea quæ casu aut fortuna secunda aut aduersa accidere possunt, ut genus, educatio, diuitiæ, potestates, gloriæ, ciuitates, amicitiæ, & ea quæ his sunt contraria. Corporis sunt ea quæ natura corpori attribuit cōmoda aut incommoda, ut uelocitas, uires, dignitas ualetudo, & quæ cōtraria sunt. Animi sunt ea quæ consilio & cogitatione nostra constant, ut prudentia, iustitia, fortitudo modestia, & quæ contraria sunt. Erit igitur hæc confirmatio, confutatioque nobis.

In huiusmodi igitur causa principiū sumetur aut nostra, aut ab eius de quo loquemur, aut ab eorum qui audient persona, aut ab re. A nostra, si laudabimus, dicemus aut officio facere quod causa necessitudinis intercedat: aut studio, quod eiusmodi uirtutis sit, ut omnes commemorare debeāt uelle: aut quod rectum sit, ex aliorum laude ostendere qualis ipsius uel noster animus sit.

Si uituperabimus, aut merito facere, quod ita tractati sumus: aut studio, quòd utile putemus esse, ab omnibus unicā malitiam, atque nequitiam cognosci: aut quòd placeat ostē di, quid nobis displiceat, ex aliorum uituperatione.

Ab eius persona de quo loquimur, si laudabimus uereri nos dicemus, ut illius facta uerbis consequi nō possimus, oēs hoīes illius uirtutes prædicare oportere, ipsa facta omnium laudatorū eloquētiam anteire. Si uituperabimus, ea quæ ui debimus contraria paucis uerbis commutatis dici posse, dicemus, ut paulo supra exempli causa demonstratum est.

Ab auditorū persona, si laudabimus, quoniam nihil noui, nihil apud ignaros laudemus, nos monendi causa pauca esse dicturos: aut si erunt ignari, ut talem uirum uelint cognoscere petemus, quoniam in eodem uirtutis studio sint apud quos laudemus, atque ille qui laudatus fuerit, sperare nos facile ijs quibus uelimus, huius facta probaturos. Contraria uituperatio, quoniam norint, pauca de nequitia eius nos esse dicturos. quod si ignorent, petemus ut cognoscant, uti malitiam uitare possint, quoniam dissimiles sunt qui audiunt, atque ille qui uituperatur, nos sperare illius uitam uehementer improbaturos.

Ab rebus ipsis, incertum esse quid potissimū laudemus: uereri nos, ne cum multa dixerimus, plura prætereamus, et quæ similes sententias habebunt: quibus sententijs contraria sumuntur a uituperatione.

Principio tractato, aliqua harum, quas ante commemorauimus, rationum, narratio non erit ulla, quæ necessario cō sequatur: sed si qua inciderit, cum aliquod factum eius de quo loquemur, nobis narrandum sit cum laude, aut uituperatione, præceptio narrandi de primo libro repetetur.

Diuisione hæc utemur. Primo exponemus quas res laudaturi sumus, aut uituperaturi. Deinde ut quæque

CAPIDVRVS.

Quoniam hæc causa diuiditur in laudē & vituperationem, quibus ex rebus laudem constituerimus, ex contrarijs rebus.) ipsi laudi contrarijs. Dignitas valetudo, & quæ contraria sunt, si vituperare voluerimus. Erit igitur hæc confirmatio & confutatio nobis.) Idest, ex his locis confirmationis & confutationis licebit nobis sumere argumenta, sicut paulo post ostēdetur. Ab nostra, si laudabimus.) Si nos ipsos mediocriter, & quantum locus ipse exposcet, laudabimus. Aut officio facere ostendemus.) Si nos officiosos esse demonstrabimus. Quod causa necessitudinis intercedat.) Quod ad laudandum venerimus, ob necessitudinem & affinitatem, quæ videlicet nobis intercedat. Aut studio.) Aut quod talis sit eius quem probare velimus virtus, vt ab omnibus eam probari maxime conueniat. Qualis ipsius animus sit.) Quia dum probandos maxime laudare videri volumus, nostram personam reddimus gratiorem, & eo magis, si animum aduersum omnes huiusmodi esse ostendamus. Quod ita tractati simus.) Vt de eis bene loqui nobis conueniat, & ad nos maxime de eis dicere attineat. Vnicam malitiam.) Quæ in vno solo quem vituperemus sit. Aut quod placeat ostendi.) Quod ei delinquere placeat, & postquam deliquit, vt sciatur quod nobis id sicut & cæteris, vehementer displiceat. Ea quæ videbimus.) Contraria, subaudiendum his quæ iam retulimus. Paucis rebus commutatis.) Dici posse dicemus, sed non dicemus verbis paucis posse dici, dicemus autem posse dici ea quæ videbimus contraria. Paucis verbis cōmutatis.) Hoc est, cum pauca ex superioribus laudibus verba commutauerimus. Ordinem eum in vituperatione teneamus, quem in laudatione tenendum esse diximus. Vt paulo supra, exempli causa.) Quo res fieret clarior, exempla subiecimus, quo pacto reprehendere oporteret. Vt enim nobis vituperandū esset, cum a nostra persona locos ostendemus, exemplo demonstratum est. Quoniam nō apud ignotos laudemus, nos monēdi causa

causa pauca dicturos.) Cuiusmodi in Cluētiana fere illud est. qui P. Octauio ingenio prudentior? iure peritior? fide, religione, officio diligentior aut sanctior cōmemorari potest? quis consilio constantior? quis iudicior, aut eius dignitatis quam in iudicijs publicis præstare oportet colentior? Longum est de singulorum virtute ita dicere. quæ quia cognita sunt ab oibus verborum ornamenta nō quærūt. nisi quod hic Cicero de exordio loquitur, illic in confirmatione illa refert. Vnde etiam breuiter P. Octauij decurrit laudes, quod in exordio non refert. In eodem virtutis studio sint.) Eodem studio detineantur virtutis, illi, apud quos laudemus: siue literarium illud studium sit siue quodcūque aliud. His quibus velimus.) Apud quemcunque huius facta velimus memorare. Quoniam norint.) Qoia eius scelera cognouerint. Et quæ similes sententias habebunt, quibus sententijs contraria summuntur a vituperatione. Principio ab aliqua harum tractata, quas ante commemorauimus rationum, narratio non erit vlla, quæ necessario.) Eas rationes, & in orationibus aliorum, & per se poterit quilibet inuenire. Ab externis reb⁹ quidem genus est in laude, quibus maioribus natus sit.) Scire illud hic oportet, non omnia quæ extra nos posita sint, quæque accidere hominibus soleant, necessario laudari, quod habuerit ea, sed qd his honeste aliquis vsus sit, & quod hæc certissimum morum faciant experimentum. Aut enim meliores propter hæc, aut peiores sumus: vt Salustius in Mac. Tullium: Leges, inquit, iudiciaque Roma. popu. defendit, atque ita moderatur quasi vnus sit relictus e familia viri clarissimi Scipionis Africani, ac non repertitius accitusque, & paulo ante insitus huic vrbi ciuis. Pro se ipse respondet Cicero: Ego meis maioribus virtute mea præluxi, vt si prius noti non fuerint, a me recipiant initium memoriæ suæ. Tu tuis vita, quam turpiter egisti, magnas effudisti tenebras, vt etiam si fuerint egregij ciues, certe venerint in obliuionem. Quare noli mihi antiquos viros obiectare. satius est enim me meis reb⁹ florere,

rere, quam maiorum opinione niti, & ita viuere vt sim posteris meis nobilitatis initium, & virtutis exemplum. Illud etiam in hoc est considerandum, num ea quæ a nobis effertur laus, alicui accidat personæ generaliter: aut certo alicui generaliter, vt si laus, hominis laus, religionis, iustitiæ, prudentiæ, ingenij, & similium, certo alicui, vt puta Socratis, Aristotelis, Platonis est. Loci laudis & vituperationis rerum externarum sunt gens, vt Latinus, Græcus: Barbarus: ciuitas vt Romana, Atheniensis & quæuis clara domus, vt Aemiliana, Cæsariana. dicemus etiam si quid euenit vel ex somniis, vel signis, vel huiusmodi prænunciationibus. Victus laudabitur. vt in Achille quod ferarũ pastus sit crudis visceribus. Itẽ laudare possumus a iusto, vtili, possibili, decenti. A iusto, vt iustum est ducere vxorem & qđ a parentibus accepimus reddere vtile. multa enim commoda ex nuptijs accidere ostendem⁹. Possibile, quod ante nos omnes fecerunt, & nunc faciunt, nos quoque posse facere. Decens, quod non more ferarum in latebris, & sine lege nobis degere liceat. Ab eisdem locis hæc acute refellere poterimus. Per comparationem etiam quæcunque dicemus, augere poterimus. vt si vrbem vrbi, genus generi, victum victui, & similia compares. Comparantur item animi bona inter se, vt virtutes, cum virtutibus, professiones cum professionibus. Corporis quoque bona, vt valetudo cum opibus. Corporis bona cum animi bonis, vt robur cũ ingenio, vel rerum scientia, vt si Achillem cum Homero compares, animi bona cum externis, vt si iustitiam vel scientiam aliquam cum opibus, cum nobilitate. Est etiam vbi amplitudo plus dedecoris attulerit, vt Galbæ Romanum imperium, ꝙ priuatus maior visus est, & ea pax imperij. Nam quod prius sapientia esse & ob natalium claritatem metusꝗ temporum in eo putabatur, segnities compersa est. Idem de cæteris bonis, ne singula enumerare laborẽ, intelligendum est. Si bono genere parem, aut excellentiorẽ fuisse.) Subaudiendũ, quã eius maiores extiterint. Ipsum in suis non in maiorum virtutibus habuisse præsidium.) Sicut Ciceronis ipsius exemplum supra retulimus. Si malo.) Subaudiendum genere. Non quemadmodum cæteris.) Nam multis, sicut Paridi, forma detrimẽ

quo ue tempore res erit gesta, ordine dicemus, ut quid, quãque tute cauteque egerit intelligatur.

Sed exponere oportebit animi uirtutes aut uitia. Deinde commoda, aut incommoda corporis, aut rerum externarũ, quomodo ab animo tractata sint, demonstrare.

Ordinẽ hũc adhibere in demonstranda uita debemus. Ab externis rebus, genus in laude, quibus maioribus natus sit: bono genere, parẽ, aut excellẽtiorẽ fuisse: si humili genere, ipsum in suis, nõ in maiorum uirtutibus habuisse præsidium. In uituperatione, si bono genere, dedecori maioribus fuisse, si malo, tñ his ipsis detrimento fuisse. Educatio in laude, q. bene, honeste id bonis disciplinis educatus tota pueritia. In uituperatione fuerit, inde se aperte retraxisse.

A corporis commodis. A natura, si sit dignitas atq; forma, laudi fuisse eam, non quemadmodum cæteris detrimento, atque dedecori. Si uires atque uelocitas egregia, honestis hæc exercitationibus, & industrijs dicemus comparata. Si ualetudo, ex perpetua diligentia, & temperantia cupiditatum. In uituperatione, si erunt hæc corporis commoda, male his usum dicamus, quæ casu, & fortuna tanquam quilibet gladiator habuerit. Si non erunt, præter formam omnia ipsius culpa & intemperantia non fuisse dicemus. Deinde reuertemur ad extraneas res, & in his animi uirtutes, aut uitia quæ fuerint, considerabimus.

Diuitiæ an paupertas fuerit, & quæ potestates, quæ gloria, quæ amicitiæ, quæ inimicitiæ, & quid fortiter in inimicitijs gerendis fecerit, cuius causa susceperit inimicitias, qua fide, beneuolentia, officio gesserit amicitias. In diuitijs qualis, aut in paupertate cuiusmodi fuerit, quemadmodum habuerit in potestatibus gerendis animum. Si interierit, cuiusmodi mors fuerit, cuiusmodi res mortem eius sit consecuta. Ad omnes autem res in quibus animus hominis maxime cõsideratur, illæ quatuor animi uirtutes erunt accõmodandæ: ut si laudemus, aliud iuste, aliud modeste, aliud fortiter, aliud prudenter factum esse dicamus.

Si uituperabimus, aliud iniuste, aliud ignaue, aliud immodeste, aliud stulte factum esse dicemus. Perspicuũ est iam nimirũ ex hac dispositione, quẽadmodum sit tractanda tripartita diuisio laudis, & uituperationis: si illud etiam assumpserimus, non necesse esse nos oẽs has partes in laudem, aut uituperationẽ trãsferre, propterea quòd sæpe incidũt, aut ita tenuiter, ut non sint necessariæ. Quapropter eas partes, quæ firmissimæ uidebuntur, legere oportebit.

Conclusionibus breuibus utemur, enumeratione ad exitum causæ, in ipsa causa crebras, & breues amplificationes interponere oportebit per locos communes. Nec hoc genus causæ eo q. raro accidat in uita, negligentius cõsiderandum est. Neque.n. id quod uideri potest accidere, ut faciendum sit aliqñ, non oportet uelle quam accõmodatissime posse facere. Et si separatim hæc causa minus sæpe tractatur, at in iudicialibus, et in deliberatiuis causis sæpe magnæ partes uersantur laudis, aut uituperationis. Quare in hoc quoq; genere causæ nonnihil industriæ conferendum putauimus.

Nunc absoluta nobis difficilima parte rhetoricæ, hoc est inuentione perpolita, atque ad omne causæ genus accommodata, tempus est ad cæteras partes orationis proficisci. Deinceps igitur de dispositione dicemus.

to fuisse scribitur. Vires) corporis robur. Honestis.) Quãdo non omnino honestis quidem, sed cogẽtibus alienis præceptis, comparata esse dici possunt. Si valetudo.) Bona intelligatur, nam medium verbum est. Ex perpetua diligentia & temperãtia cupiditatum.) Quod, quia cupiditates suas diligentia & tẽperantia compescuerit, bonam conseruauerit valetudinẽ. Quæ casu & natura.) Quod nõ sua diligentia & temperantia validus sit, sed quod ita casus tulerit, ita natura eum produxerit, quemadmodum etiam gladiatores & multos alios esse videmus. Sin erunt præter formam omnia.) Sit formosus, sed dicat imbecillis, idque ipsius culpa & intemperantia. tum nõ culpandam esse naturam, & similia. Est enim vbi forma vituperetur, si videlicet quoquo modo intemperantiæ iuncta sit, & imbecillitati. vt apud Homerũ in Paride, Δύσπαρι εἶδος ἄριστε γυναιμανὲς ἠπεροπευτὰ. Est etiam vbi forma iuncta simpliciter imbecillitati etiam naturali culpetur, vt de Nireo rursum apud Homerum. Νιρεὺς, ὃς κάλλιστος ἀνὴρ ὑπὸ Ἴλιον ἦλθε τῶν ἄλλων Δαναῶν, μετ' ἀμύμονα Πηλείωνα ἀλλ' ἀλαπαδνὸς ἔην. Et quid fortiter in amicitijs gerendis.) Sustinendis. Nam, vt Varro inquit, cum imperator res gerere dicitur in eo neque agit, neque facit, sed gerit, idest, sustinet. trãslatum ab his, qui onera gerũt, cum sustinent. Cuius causa susceperit inimicitias.) Vt tamen probari, vel id improbari sciamus. In diuitijs qualis.) An munificus, liberalis, aut secus Aut in paupertate fuerit.) Num cõtinenter vixerit, nec aliena rapere affectauerit. Cuiusmodi mors fuerit.) Num eius mortem res aliqua secuta sit, vnde posit laudari aut vituperari. si quæ forte, vt in Cæsaris morte, portenta apparuerint. Vt si laudemus aliud iuste.) Vt si tribuit vnicuique quod suum est. Et quoniam iustitiam sequũtur, innocentia, amicitia, concordia, pietas, religio obseruantia, humanitas, & similia, eos pꝛes tractari conueniet. Aliud fortiter.) Vt si animum supra omnia gesserit pericula, nihilque nisi turpe timuerit, in secundis rebus cupiditatibus resistere potuerit, & aduersa constanter tolerauerit, & quæ fortitudinem sequantur decurramus. vt magnanimitatem, fiduciam, securitatem, magnificentiam, constantiam, tollerantiam, sanctum, & inuiolabile recti propositũ. Aliud

modeste.) Vt si nihil occuluisse, quo poenitendum esset, ostẽdemus, & in nullo moderationis legem excessisse, & sub rationis iogo cupiditates domuisse, & quæ modestiam comitantur p curramus, abstinentiam, temperantiam, continentiam verecundiam, castitatem, pudicitiam, honestatem, moderationem, parsimoniam, sobrietatem. Aliud prudenter.) Vt prouidisse prius omnia, & intellexisse eum quam quicquam ageret dicamus, & quæ prudentiam sequuntur, omnia perspexisse. Velut si circũspectus fuit, si prouidit, si docilis, si cautus, si consilio plenus ad agendum venit. Si vituperabimus aliud iniuste, aliud immodeste.) Omnia superioribus contraria afferemus vitia, vt dolori cupiditatique cognatas consentaneasque passiones, emulationem, inuidiam, maleuolentiam, obtrectationem, & similia in eum proferemus: voluptati autem, in alienis malis ei semper gaudium fuisse: iactantiam de se, & gloriæ vanitatem: fugam sæpe ob scelera meditatum: formidine metuque concussum: & nihilominus sæuitiam, feritatemque, & his proxima, in eum quem vituperare volemus, cõgeremus. Vbi custodiendum, ne fortiori coniungatur infirmius, vt sacrilego, furi, homicidæ, corruptor. nanque sensus hominis a paruo in maius debet insurgere. Sed hæc ad elocutionis præcepta attinent. Non necesse est nos omnes partes has in laudem, aut vituperationem transferre.) Monet Herennium, quid sit in hac præceptione tenendum. dicit enim, nõ oportere eum existimare, quæ de laude & vituperatione dixit, omnia vnam in orationem transferenda simul esse: sed ea duntaxat, quæ viderit congruere. Quæ firmissimæ videbuntur.) Ad laudandum vituperandumve. Legere.) Colligere oportebit.) In ipsa causa.) Propter quam ad vituperandum venimus.

Crebras & breues amplificationes interponere oportebit per locos communes.) Velut si in sacrilegum communi ex loco dicas, deorum enim placatorum prouidentia custoditur respublica, violatorum vero ira corrumpitur, & sic progredienur: Quæ cum ita sint, quantum iste scelus admisit? vt nimirum rem exponamus, non quasi docentes, sed quasi exaggerantes: qđ vniuersæ nocuerit ciuitati, & communibus & priuatis rebus. & timendum, ne tale scelus consequatur sterilitas frugum, ne hostium superemur armis, & similia. Velut in Salustium ipse Cicero, desine bonos petulantissima consectari lingua, desine morbo procaciatis isto vti, desine vnumquẽq; moribus tuis existimare. His moribus amicum tibi efficere nõ potest, videris enim velle inimicum habere. Per locos communes.) Vnde similiter nobis dicere tali in re conuenit. De his supra abunde dictum. Raro accidit in vita.) Quod nunc raro accideret, aut laudare, aut vituperare quenquam nunc sæpissime. Vt faciendum sit aliquando.) Siquidem aliquando, non sæpe, in genere demonstratiuo sic consumuntur orationes: quod licet raro fiat, non oportet tamen id negligere. Hæc causa demonstratiua minus sæpe tractetur.) Non admodum frequẽter agitetur. At in causis iudicialibus, & in deliberatiuis sæpe magnæ partes versantur laudis, aut vituperationis. quare in hoc quoq; genere causæ.) Probat, demonstratiuum tum propter se, tum propter iudicialem & deliberatiuam causam esse necessarium, quod in eis generibus sæpe laudanda multa nobis occurrant.

LONGOLIVS.

* DE Genere demonstratiuo.) Vide Fabium lib. 3. ca. 9. Rodolphũ lib. 3. cap. 13. Trapezontium lib. 4. Laus igitur potest esse rerum externarum & corporis & animi.) Mirum est, cur hunc in ordinem in recẽsendis bonis seruet, cum inter triplicia bona vel maxime excedãt quæ sunt animi, quæ & vera esse, & sola ab Aristotele recte existimata sunt. Nisi ob id dicamus hæc duo & fortunæ & naturæ bona præcedere, quod ipsa virtus in earum rerum vsu & moderatione maxime cernitur. * Dignitas. τὸ ἀξιωματικὸν græci vocant, idest venerandam oris maiestatem, qualis in Pompeio fuit, & quam Cicero etiam dignitatem vocare solet. * A nostra si laudabimus dicemus.) Vt est Nazanzeni in Basilium, debere se laudare, tum propter amicitiæ rationes, tum propter memoriam pulcherrimarum virtutum, tum vt habeat ecclesia exemplum optimi & sanctissimi episcopi. Cæterum narratio, sicut nunquã fere incidit, cum laudamus cuius facta nota sint, ac sola amplificatione indigent: sic semper inuenitur, cum quod fecerit ignotum sit: quæ nõ vno in loco tota, vt in alijs generibus cogitur, sed passim, vt quicquam amplificandum est, breuiter narratur. hæc Trapezontius lib. 4. Petemus vt cognoscant.) Alias, ignoscant. * Diuisione vtemur.) Ea vtemur commode, si naturam eius rei, quam laudamus, diligenter quibus consistat, consiđerabimus. Non enim oportet, vt plurimi putant, quoniam omnis demonstratio aut ex rebus, quas externas appellãt, aut ex ijs quæ corpori aut animi attribuũtur, in has partes semper orationem distribuere. Nam & fastidium auditoribus pareret si sæpius fieret: & ignorantiæ vitium non euitaret, si quis re naturam relinqueret, & his communibus semper esse occupatus. Quare optimum factum erit, cũ oĩa, quibus facile absolui possit causa, considerauimus ea reducamus in paucis. quædam genera. Vt si poeta aut orator laudandus est danda est opera vt intelligamus, quibus rebus poeta eximius, aut eloquentiss. orator ad tantam facultatem profectus sit, quæ omnia ad quã pauciora maxime possumus, reducemus. Deinde vnumquodque eorum, si in plura diuiditur, suis locis distribuemus. Sic pro Põp. fecit Cicero, in qua summas imperatoris laudes persecutus est. Vide Trapezontium. * Quomodo ab animo tractata sint.) faciunt quæ scribit Fabius. Omnia, inquit, quæ extra nos bona sunt, quæq; hominibus forte obtigerunt, non ideo laudantur, q habuerit quis ea, sed q his honeste sit vsus. Nam diuitiæ, & potentia, & gratia cum plurimom vitium dent in vtranque partem, certissimum faciunt morum experimẽtum. Aut enim meliores propter hæc, aut peiores sumus, animi semper vera laus est. Sed non vna per hoc opus via ducitur. Nanque alias ætatis gradus gestarumque rerum ordinem sequi speciosius fuit: vt in primis animi laudetur indoles, cum disciplinæ, post hoc operũ, idest factorum dictorumq; contextus. Alias in species virtutũ diuidere laudem fortitudinis, iustitiæ, continentiæ, cæterarũq;, ac singulis assignare, quæ secundum quãq; earum gesta erunt. Hæc ille. Ab externis rebus.) Miror autem cur nõ addat & nomen, vt Cato sapiens: & nationem. vt Græcus, & patriam, vt Atheniensis: affectionem, vt equorum, canum, armorum studium, vt medicus, orator conditionem, vt seruus, addictus, conditionem aliam quæ ad liberos spectat, vt nupta, adoptiuus, abdicatus & cæteras circunstantias, quæ subinde oratori aptissima vel ad laudem vel ad vituperationem argumenta subministrãt. * Conclusionibus breuibus per enumerationem) idest, vt breuiter quæ in tota oratione dicta sunt, colligantur. Nunc absoluta nobis.) Transitio ad alia præcepta.

ASCENSIVS.

QVoniam hæc causa &c. Primo loco dicit quod genus demonstratiuum diuiditur in laudem & vituperationẽ: quæ quia contrariæ sunt: oppositorum autem eadem est disciplina: ideo contrarijs vtemur in laudatione, & in vituperatione. Deinde ostendit in quibus laus cõsistat. Ordo autem est. Quoniam hæc causa. s. demonstratiua ad quã pauloante dixit transeundum esse diuiditur in laudem & vituperationem: tanquã in obiecta, aut in fines præstitutos, ex quibus rebus constituerimus laudem ex contrarijs rebus vituperatio erit comparanda. i. obtinenda & acquirenda. Igitur quia satis fuerit alterũ docuisse. Laus: poterit esse rerum externarum. i. bonorum extraneos positorum: vt sunt bona fortunæ, & corporis & animi. Theologi tria bona enumerant, summa quibus non cõtingit abuti, vt charitate, & cæteris virtutibus animi dũmodo virtutes maneant media vt corporis: & infima, vt externa: quibus & bene, & male vti contingit. Ea supple bona, aut mala rerum externarum: sunt quæ possunt accidere. i. contingere alicui secũda aut aduersa, casu aut fortuna. i. a casu & fortuna vt genus. s. clarum, educatio scilicet accurata, aut inter bonos, diuitiæ. s. magnæ potestas magna. Gloria, scilicet parta, ciuitates, scilicet bonæ in quibus nati sumus, aut quibus donati sumus, quia beati putantur qui bonas habitant vrbes, præsertim si sint in eis ciues amicitiæ, & quæ sunt huiusmodi, & ea quæ sunt his contraria, vti gnobilitas generis, sordida educatio, paupertas, seruitus, infamia, nasci in locis desertis, inimicitiæ, & similia quæ ad vituperationem faciunt, quæ omnia pertinent ad bona & mala externa, quia sine nostro merito contingere nobis possunt, et sine culpa non contingere, aut auferri, prosequitur etiam corporis bona dicens. Ea commoda aut incommoda sunt corporis idest pertinent ad corpus, quæ natura attribuit corpori, vt sunt velocitas. i. agilitas, & celeritas in cursu, vires, idest robur membrorum dignitas. i. speciositas & honesta pulchritudo membrorum per quã quis redditur dignus prælatura: iuxta quod di-

ctum est q species Priami digna fuit imperio, valetudo, idest sospitas, ac firmitas. & supple similia quæ pertinent ad laudem: & quæ sunt contraria, vt torpor, debilitas, indignitas, aut deformitas. Mala valetudo &c. Quæ pertinet ad vituperationem. Animi supple bona & mala sunt ea quæ constant consilio, & cogitatione nostra: vt prudentia, iustitia, fortitudo, modestia: quæ sunt laudis: & quæ sunt contraria: vt imprudentia iniustitia, timiditas, aut meticulositas: quæ spectant ad vituperationem. Igitur hæc, idest huiusmodi confirmatio, aut confutatio erit nobis, scilicet in genere demonstratiuo. In huiusmodi causa &c. Docet primo quomodo in demonstratiuo sumetur principium: prosecuturus & reliquas partes. Ordo autem est principium in huiusmodi causa, scilicet demonstratiua, aut a persona nostra, aut a persona eius de quo loquemur, aut a persona eorum qui audient: aut ab re. A nostra supple persona sumemus principium si laudabimus supple aliquem: dicemus (q verbum ponetur: ibi ab eius persona &c. vereri nos dicemus &c.) nos facere supple id, hoc est laudare eum aut officio: q.i. quia causa necessitudinis.i. obligatio necessarias intercedat, idest media sit inter ipsum & nos, aut.i. facere studio.i. voluntate studiosa: q.i. quia is quem laudamus sit eiusmodi virtutis, vt omnes debeant velle commemorare, id quod rectum sit.i. laudabiliter factum, quia omnes incendimur ad virtutem gloria, laudataq; virtus crescit, & immensum gloria calcar habent, aut velle ostendere ex laude aliorum, qualis sit animus ipsius.i. noster: sic enim Franciscus intelligit: vt sicut ipse in recto tres continet personas: nam recte dicimus, ipse facio: ipse facis: ipse facit: ita & in obliquis: vt & ipsum ludere quæ vellem calamo permisit agresti.i. & me, nec id tantum in primitiuo, sed etiam in deriuatioo: vt negotium ipsius intelligitur, aut meum, aut tuum, aut alterius: ideo autem ex laude aliorum ostendimus animum nostrum: quia qualis quisque est, & qualia amat, talia laudat: animi etiam candidi est alienam virtutem commendare: videtur tamen in hoc sensu a Cicero. scribendum fuisse: qualis noster ipsorum animus: vnde malunt quidam sic dicere, aut nos velle ostendere ex laude aliorum: hoc est ex nostra qualis sit animus ipsius quem laudabimus: quia si ostenderimus animi nostri seueritatem & iudicij integritatem: facile constabit nos nolle laudare eum qui indignus sit: & ita ex animo nostro illius quē laudabimus animom qualis sit ostendimus: de hoc tamen iam dicam iterum. Si vituperabimus supple aliquem a nostra persona nos dicemus nos id facere merito, q.i. quia, ita sum⁹ tractati ab illo, idest affecti iniuriis, aut contumelijs: vt merito cum male dicta re geramus, aut dicemus nos id facere stodio: q, idest qa putemus vtile esse, vnicam, idest singularem: atque incomparabilem malitiam, atq; nequitiam eius: quem vituperabimus: cognosci ab omnibus, ne videlicet ab eo contaminentur, aut circũueniantur, aut q placeat ostendi ex vituperatione alioꝝ quid placeat nobis. Hoc dictum approbat priorem constructionem, & sententiam dicti superioris: nam sicut ex aliorum vituperatione quid nobis displiceat ostendimus, ita ex aliorũ laude qualis animus noster sit aperiemus. Ab eius &c. Et supple sumemus principium a persona eius de quo loquemur supple sic: si laudabimus supple eum nos dicemos nos vereri.i. timere: vt nõ possimus: consequi verbis, idest exprimere facta illius: quia dicemus: oportere.i. decens & conueniens esse: prædicare.i. commendare & extollere omnes virtutes nominis illius: & sup. ipsa facta, idest quæ ipse fecit anteire.i. superare eloquentiam omniũ laudatorum. (ab eloquentia, aut arte dicendi. Si vituperabim⁹, nos dicemus ea quæ videbimus posse dici contraria scilicet laudationi paucis verbis commutatis: vt demonstratum est paulo supra, idest pauloante cã exempli: vt dicemos, nos vereri: vt nõ possumus cõsequi verbis vitia illius &c. Vbi scies huiusmodi verba, caueo, metuo, vereor, formido, & similia: quia important negationem recte poni sine negatione sequenti: vt caue dicas: vel vt dicas, vereor: vt mihi verba desit &c. quia tamē duæ negationes sæpe non plus efficiunt quam vna: etiam recte poni cũ negatione: vt caue ne dicas vereor: ne verba mihi desint &c. Ab auditoꝝ &c. A persona auditoꝝ sumemes exordium: si laudabimus dicemus (quoniam nihil noui laudemus, & nihil laudemus apud ignotos) nos esse dicturos pauca cã monendi, quia nõ omnium quæ scimus cõtinuo memores sumus, aut si erũt ignoti.i. ignorantes, & rerum inscij: nam vt docet Valla lib.i. ignotus sæpe actiue accipitur. Quintilianus. Ne quis tamen erret ignotus non est filij mei nouerca, sed mater: ignotus dixit pro ignorans, & pro hospite & peregrino non pro ignorato, hæc ille. Cuius ratio videtur q qui ignotus est, idest cognitus, etiam alios ignorare soleat, nam qui nouus aduenit in cœtum aliquē citius a singulis cognoscitur quam singulos cognoscat. Veruntamen Franciscus legit, sin fuerit ignota, vt sit sin, idest sed si virtus, aut persona quam laudabimus fuerit ignota, sed sic diceret ignotus, quia addit virum dicens. Nos petemus vt velint cognoscere talem virum, & supple dicemus (quoniam ipsi apud quos laudemus, scilicet talem virum, sint in eodem studio, idest diligenti exercitio virtutis, atque, idest sicut aut in quo ille qui fuerit laudatus) sperare nos probaturos, idest persuasuros facile facta huius, scilicet amici nostri qoibus velim⁹ quasi dicat viris probatis: & eiusdem virtutis studiosis, vtpote a quibus laudari gloriosum sit. Vituperatio supple erit contraria, idest cõtrario modo, quia si notus dicemus nos pauca dicturos monēdi gratia, sin ignotus, dicemus ab eorum virtute apud quos dicemus maxime abhorrere, adhortari, vt eum vitent. Vnde quoniam norint, supple & vitia eius, dicemus nos esse dicturos pauca de nequitia, idest vtilitate, aut libidine eius, q si ignorent supple eum (nunc dicit si ignorent, pro quo prius si erunt ignoti) petem⁹, vt agnoscãt, vt possint vitare maliciam, scilicet eius, quoniam illi qui audiunt, atque illi qui vituperantur sunt dissimiles, scilicet in moribus. Et dicemus nos sperare, illos supple qui audiunt, aut nos, sed potius illos improbaturos vehementer vitam illius, scilicet postquam nouerit. Ideo dico potius illos, quia de nobis certo scimus, quod de illis separamus. A rebus ipsi supple sumētes principium, dicemus esse incertum, qd laudemus potissimum, idest maxime omnium, & dicemus nos vereri ne cum dixerimus multa. (Ecce vereri sequente negatione, pro quia prius, vt subiunxit) prætereamus plura, & supple dicemos ea quæ habebunt similes sententias, quibus sententijs, scilicet ad laudem demonstrandam facientibus, contraria, idest contrariæ sententiæ sumuntur a vituperatione, idest in vituperando, aut a vituperante. Principio &c. Postquam docuit quali principio vtendum sit in demonstratiuo, docet quali narratione, & deinde de cæteris qualitatibus vtendum sit. Ordo est vlla narratio quæ consequatur necessario, idest quam necesse sit subsequi non erit principio, idest non ponet post principium ab aliqua tractatione idest quod principium sumptum sit ab aliqua tractatione harum rationum, scilicet laudandi & vituperandi, quas commemorauimos ante, scilicet paulo, sed si qua, idest aliqua talis narratio: inciderit, idest incidenter interuenerit: cum aliquod factum eius de quo loquemur sit narrandum nobis cum laude, aut vituperatione, tunc supple præceptio narrandi repetetur, de primo libro vbi de ea satis abunde præceptum est. Deinde prosequitur de diuisione dicens. Nos vtemur diuisione hac, idest huiusmodi. nos exponemus, idest proponemus enunciabimus: quas res laudaturi sum⁹, aut vituperaturi: deinde dicemus: ordine, idest per ordinem, vt quæque res erit gesta, vel pro, vel quo tempore erit gesta, vt intelligatur, quicquid is quem laudabimus, egerit tute, nõ credendo se suos, & sua periculis, & caute, idest prudenter. Sed oportebit, scilicet ad plenam laudem, aut vituperationem, exponere virtutes, aut vitia animi, deinde oportebit demonstrare quomodo commoda, aut incommoda corporis, aut rerum externarum sint tractata ab animo, scilicet laudando & vituperando, hoc est quo animo ea tulerit. Nos debemus adhibere hunc ordinem in vita demonstranda, idest laudanda, aut vituperanda. Nam supple genus demonstrabitur in laude ab externis rebus, vtpote quibus maioribus sit natus. Nam si sit bono genere natus. dicemus supple cum fuisse parem, idest æquiparandum virtute maioribus suis, & ita nõ degenerasse, aut fuisse excelsiorem, idest eos superasse. Si supple natus sit humili, idest abiecto genere dicemus ipsum habuisse præsidium, idest honestum iuuamen & fiduciam in suis viribus, non in virtutibus maiorum suorum. In vituperatione, si bono genere supple sit natus, dicemus ipsum fuisse generi suo dedecori, idest ad dedecus, vt Cicero. in Salustium dixit, si sit malo, idest humili, & abiecto, aut pernicioso genere, nos dicemus tamē, nihilominus, ipsum fuisse his ipsis detrimento, idest ad detrimentum gloriæ, aut bonorum, & ita illis nequiorem esse. Educatio supple demonstrabitur in laude, idest demonstratione laudis dicendo videlicet quod fuerit educatus tota pueritia bene &

honeste in bonis disciplinis. In vituperatione contra, idest ecõtrario demonstrabitur a vobis dicentibus: ipsum se retraxisse: inde, idest ab honesta educatione: alij addunt aperte, idest manifeste. Alij legunt a parte corporis: sed verior lectio est. A corporis commodis vt sit. laudabitur etiam a commodis, idest bonis corporis. a natura scilicet datis in laude: si dignitas, idest decora et honesta pulchritudo membrorum virilium sit supple ei: atque forma, idest species quasi muliebris sit ei. nos dicemus eã fuisse illi laudi, idest ad laudem: & non detrimento atque decori: quemadmodum supple sæpe fuit cæteris. Si vires atq; velocitas egregia: supple sint illi quem laudabimus: nos dicemus hæc comparata idest parta: & acquisita illis honestis exercitationibus atque industrijs: idest vt dicunt naturali ingeniositate. Si valetudo perpetua: idest incolumitas & infirma sanitas: sup. sit ei: nos supple dicemus eam comparatam: diligentia & temperantia cupiditatum: quod vulgatius dicas seruãdo dietam: & ex bono regimine. In vituperatione. Prosequitur eandem rem dicens. Nos dicemus in vituperatione: si hæc, idest iam dicta cõmoda corporis: vt dignitas, forma, velocitas, vires, valetudo perpetua erunt supple vituperando: ipsum male vsum, idest abusum his: vtpote quæ habuerit non a virtute, aut temperantia sua: sed citra meritum suum: casu & natura: tanquam supple esset quilibet gladiator: qui bonis corporis abuti solet. Sin, idest sed si: omnia erunt supple ipsi quem vituperamus præter formam, idest sine forma, idest si in omnib⁹ decore carebit: nos dicemus id quod forma caruerit fuisse culpa & intẽperantia ipsius. Deinde hoc est post corporis bona, aut mala: nos reuertemur ad res extraneas, idest extra ipsum positas vt sunt bona fortunæ. Et ꝯsiderabimus quæ virtutes si laudabimus, aut quæ vitia animi si vituperabim⁹: fuerint in his, idest in administratione harum rerum externarum quæ aut bonæ, aut malæ sunt secũdũ rõnẽ vtentium eis: vnde ex bonoꝝ fortuitoꝝ vsu perspicit virtus & vitium animi. & ꝯsiderabim⁹ an diuitiæ supple fuerint illi, an paupertas fuerat illi: & quæ prãtes sup. fuerint illi quæ gloria: sup. fuerit illi: & quæ amicitia fuerit illi, & quid fecerit fortiter in gerendis inimicitijs, & considerabimus, cuius causa susceperit inimicitias, & qua fide, idest fidelitate, beneuolentia, & officio gesserit amicitias, & considerabimus qualis fuerit in diuitijs, aut in paupertate: quemadmodum habuerit animum in potestatibus gerẽdis. Et si interierit, idest mortuus fuerit, & ita post mortem de eius vita differemus, considerabimus. cuiusmodi mors supple eius fuerit: & cuiusmodi res sit consecuta mortem eius, vtpote an dolor parentum, aut publicus, an lætitia. & de consimilibus. Ad omnes autem res. Docet laudando conducere in primis quatuor illas principales virtutes. Iustitiam, fortitudinem, modestiam, & prudentiam, & eis in demonstrando magnopere vtendum esse dicens. Autem pro sed: illæ. s. nobilissimæ quatuor virtutes animi erunt accommodãdæ ad omnes res quibus animus humanus ꝯsideratur maxime, idest præcipue: vt si laudabimus dicamus aliud factum esse iuste, idest per iustitiam, aliud fortiter, idest per fortitudinem, aliud modeste, idest per modestiam ac temperantiam (sunt qui legunt honeste: sed illud genus est: nisi dicas honestatem: præcipue in modestia conspicuam) aliud prudenter, idest per prudentiam. Si vituperabimus dicem⁹ aliud esse factum iniuste, aliud ignaue, idest non fortiter, aliud immodeste (ergo prius legendum erat modeste) aliud stulte, idest imprudenter: quod potius ponit q̃ imprudenter: hoc enim priuationem, aut negationem prudentiæ sonat: illud contrarium vitium significat. Perspicuum est nimirum, idest haud dubie (ita vt non sit mirum si id dicat) iam ex hac dispositione: quemadmodum illa tripartita diuisio laudis & vituperationis. s. a virtutibus & vitijs animi: a commodis & incommodis corporis & rerum externarum: sit tractanda, idest exercitanda: si assumpserimus. i. addiderimus: & monuerimus etiam illud non esse necesse: nos transferre has partes in laudẽ, aut vituperationem. propterea ꝙ supple hæc partes. non incidunt, idest non occurrunt, aut ita tenuiter. i. exiliter & modice incidunt: vt non sint necessariæ. Quapropter oportebit legere, idest eligere eas partes quæ videbũtur firmissime. i. maxime icidere aut occurrere. Deinde agit de vltima parte orationis dicens. Nos vtemur conclusionibus breuibus: per enumerationem ad. i. iuxta: exitum. i. finem, & perorationem causæ. Oportebit asit interponere in ipsa cã. i. dum adhuc tractatur: amplificationes crebras. i. frequentes & breues: per locos communes. Nec hoc genus causæ: videlicet demonstratiuum: est commendandum negligêtius eo ꝙ accidat raro: in vita. s. hominum. Neque non oportet: immo oportet posse velle facere quam commodissime, idest maxime commode: id quod potest videri accidere. i. euenire: vt sic faciendum aliquando. i. quandoq; licet raro. Et si. i. licet: hæc cã. s. demonstratiua: tractetur separatim. i. seorsum ab alijs causarum generibus: minus. i. non sæpe: at. i. ac tamen magnæ partes laudis: aut vituperationis (in quibus cõsistit demonstratio) versantur sæpe in causis iudicialib⁹: & in deliberatiuis: quare nos putamus non nihil. i. aliquid aut (per liptotẽ) multum industriæ conferendum: quoque. i. etiam in hoc genus causæ. s. demõstratiuũ. Nũc difficillima parte rhetoricæ, hoc est inuẽtione perpolita atq; accõmodata ad oẽ genus causæ causæ: absoluta nobis. i. a nobis. i. postq̃ absoluim⁹ difficillimã partẽ rhetoricæ: videlicet inuẽtionẽ &c. tempus est nos proficisci ad cæteras partes orationis. igitur quia procedendum est: & proxima pars est dispositio: nos dicemus deinceps de dispositione.

DE DISPOSITIONE.

Quoniam dispositio est, per quam illa quæ inuenimus, in ordinem redigimus, ut certo quidque loco pronunciетur uidendum est, cuiusmodi rationem in disponendo habere conueniat. Genera dispositionũ sunt duo, unum ab institutione artis profectũ, alterum ad casum temporis accommodatum. Ex institutione artis disponemus, cum sequemur eam præceptionem, quã in primo libro exposuimus: hoc est, ut utamur principio, narratione, diuisione, confirmatione, confutatione, cõclusione: & hunc ordinem, quemadmodum præceptum est ante, in dicendo sequemur. Item ex institutione artis non modo totas causas per orationem, sed per singulas quoque argumentationis partes disponemus, quemadmodum in libro secundo docuimus, idest, expositionem, rationem, confirmationem rationis, exornationem, complexionem. Hæc igitur duplex dispositio est, una perorationes, altera per argumentationes, ab institutione artis profecta.

LONGOLIVS.

De dispositione.) Vide Quintilianum libro septimo cap. primo & vltimo, Trapezontium lib. quarto, Rodolphum libro tertio, capite sexto, & Erasmum secũdo de Copia, capite vltimo. Ab institutione artis profecta.) Quã hic vocat artis institutionem, Cicero de Orato. 2. naturã, & naturalem ordinem appellat, his verbis: Nam vt aliquid ante rẽ dicamus, deinde vt rem exponamus, post vt eam probemus nostris præsidijs confirmandis, contrarijs refutandis, deinde vt concludamus, atq; ita peroremus, hoc dicendi genus natura ipsa præscribit. Quam vero hic dispositionem. ad casum temporis accommodatam Cicero, quæ ex oratorũ iudicio & prudentia comparatur, hoc est, artificiosam, quod vtilitatis necessitate hic ordo seruari non potest, appellat. ✠ A literarum recitatione.) Vt si quis Lentulum accuset, quod Allobrogum legatos ad coniurationem inuitauerit, & literas ab eo legati missas habeant. ✠ Si narratio parum probabilis.) Exemplum habes in Miloniana. Trãslationibus partium tum vti.) Alias, sæpe vti. ✠ Tanquam instructio militũ.) In acie enim non tam refert, quãtis copijs dimices, q̃ quo consilio instructis, ac dispositis, ita in oratione summum est, non quam optimis niti argumentis, sed quam aptissime dispositis. Proinde non cõtemnendũ est artificium dispositionis. Ea enim vt Cicero secundo de oratore ait, tantum potest in dicendo, vt ad vincẽdum nulla plus possit.

ASCENSIVS.

Quoniã dispositio &c. Tractat dispõnem dicens

Est autem & alia dispositio, que cum ab ordine artificioso recedendum est oratoris iudicio ad tempus accommodatur, ut si a narratione dicere incipiamus, aut ab aliqua firmissima argumentatione, aut a literarum aliquarum recitatione, aut si secundum principium confirmatione utamur, deinde narratione, aut si quam huiusmodi permutationem ordinis faciamus: quorum nihil, nisi causa postulet, fieri oportebit. Nam si uehementer aures auditorum obtusæ uidebunt, atque animi defatigati ab aduersarij multitudine uerborum: commode poterimus principio supersedere, & exordiri causam, aut a narratione, aut ab aliqua firma argumentatione. Deinde si commodum erit, quod non semper necesse est, ad principij sententiam reuerti licebit. Si, causa nostra magnam difficultatem uidebitur habere ut nemo æquo animo principium possit audire: a narratione cum inceperimus, ad principij sententiam reuertamur licebit.

Si narratio parum probabilis est, exordiemur ab aliqua firma argumentatione. Hic commutationibus, & translationibus partium tum uti necesse est, cum ipsa res artificiosam dispositionem artificio commutare cogit.

In confirmatione & confutatione argumentationum dispositiones huiusmodi conuenit habere: firmissimas argumentationes in primis, & postremis causæ partibus collocare, mediocres, & neque inutiles ad dicendum, neque necessarias ad probandum, quæ si separatim, ac singulæ dicantur. infirmæ sint, cum cæteris coniunctæ, firmæ & probabiles fiunt, interponi & in medio collocari oportet. Nam statim rē narrata expectat animus auditoris, ex qua re causa confirmari possit, quapropter continuo firmam aliquam oportet inferre argumentationem. Et quoniam nuperrime dictum facile memoriæ mandatur, utile est, cum dicere desinamus, recentem aliquam relinquere in animis auditorum bene firmam argumentationem. Hæc dispositio locorum, tanquam instructio militum, facilime in dicendo, sicut illa in pugnando parere uictoriam poterit.

cens, quoniam dispositio est illa scilicet pars orationis per quam nos redigimus in ordinem ea quæ inueniemus, vt pronunciemus quicque. i. vnumquodque, aut vnamquanque rem, certo. i. suo, & debito loco, ideo sup. videndum est, cuiusmodi. i. qualem rationem conueniet habere in disponendo. Incipiens autem id docere præmittit suo more diuisionem dicens. Genera dispositionum sunt duo, vnum sup. est profectum. i. ortum ab institutione artis. i. iuxta artē prius traditam, alterum. s. genus dispositionis est accommodatum ad casum temporis. i. ad euentū varium pro diuersitate temporis, & diuersa dispositione auditorum. Nos disponemus ex dispositione, idest iuxta dispositionem artis, cum. i. quando nos sequemur eam dispōnem quam exposuimus in. 1. lib. hoc est vt vtamur principio, narratione, diuisione, confirmatione, confutatione, conclusione, hoc est omnibus partibus orationis: & sequamur hunc ordinem in dicendo. i. orando, quemadmodū docuimus in secundo lib. i. expositionem rationem. i. confirmationem rationis: exornationem, & sup. complexionem. i. per orationem. Item nos disponemus ex institutione, idest iuxta, aut per institutionem artis. s. rhetoricæ, non modo. i. non solum totas causas per orationē, sed quoque, idest etiam per singulas argumentationes, quemadmodum docuimus in secundo lib. idest per expositionem, rationem, confirmationem, rationis exornationem & cōplexionem. Igitur hæc duplex dispositio est, scilicet in causis disponendis: vna per orationes, altera per argumentationes: profecta, idest orta, scilicet vtraque ab institutione, scilicet oratoria id in altera iuxta artem rhetoricam disponemus partes orationis de quibus dictum est in primo libro: in altera parte argumentationis: de quibus in secundo. Est autem alia dispositio &c. Prosequitur dispositionem extemporaneam, quæ ad casum temporis accommodanda est dicens. Est autem alia dispositio quæ accōmodatur, idest aptatur: & applicatur ad tempus iudicio oratoris, cum. i. quando recedendum est ab ordine artificioso, idest per artem instituto, vt si dicere incipiamus a narratione (& ita prætermisso principio) aut ab aliqua argumētatione firmissima, aut recitatione: idest relatione aliquarum rerum, aut si vtamur confirmatione, secundum, idest proxime post scilicet principium, deinde vtamur narratione, aut si faciamus, quam, idest aliquam sup. aliam permutationem ordinis. s. partium orationis, huiusmodi. idest qualis est dum ante narrationem ponitur confirmatio: quorum, idest quarum mutationum, nihil oportebit fieri nisi causa postulet. Nam si aures auditorum videbuntur obtusæ, idest hebetatæ, & modestia ob frequentem auditionem affectæ, atque animi auditorum videbuntur defatigati, idest ad extremam fatigationem affecti ab aduersariis, scilicet nostris multitudine verborum: nos poterimus supersedere, idest carere & vacare commode, idest opportune. principio, idest exordio & exordiri causam, idest facere initiū dicendi non ab exordio pprie sumpto: sed aut a narratione aliqua, aut ab aliqua argumentatione firmissima, deinde, idest post tale initium licebit (quia non semper est necesse quasi dicat ideo dico licebit: q̄ nō semp necesse est) si commodum erit reuerti ad sententiam principii idest paulatim agere partes principii. Et si causa nostra uidebitur habere magnam difficultatem, ita ut nemo possit audire principium, idest exordium pprie sumptum (quia generaliter omne quod in principio seu exordio ponitur principium & exordium dicitur, specialiter autem tantum quod in primo libro definitum est) cum nos inceperimus a narratione nos: reuertemur ad sententiam principii. Si narratio est probabilis parum, idest modicum nos exordiemur ab aliqua firma argumentatione. Necesse est uti sæpe his, idest huiusmodi commutationibus & translationibus. In confirmatione &c. Locutus est de principio & narratione; nūc prosequitur de confirmatione & confutatione docens quomodo disponendæ sint ac dicens. Conuenit, idest conueniens est: in confirmatione scilicet rationum nostrarum, & confutatione rationum aduersarii, dispositiones argumentationum haberi huiusmodi. Oportet argumētationes firmissimas collocari in primis & i postremis, idest vltimis partibus causæ, & oportet mediocres, & pro, idest neque inutiles ad dicendum. i. quæ possunt vtiliter dici neque necessarias ad probandum. i. quæ si omittantur adhuc poterimus per firmiores satis probare, quæ. s. mediocres rationes si dicantur separatim. i. seorsum a firmioribus, & singulæ. i. per se sint infirmæ, & supple coniunctæ cum cæteris: fiunt firmæ & probabiles, oportet inquam tales mediocres, interponi & pro. i. collocari in medio. Ratio autem est. Nam animus auditoris re narrata. i. post narrationem expectat statim supple audire aut nosse: ex qua re causa possit confirmari, quapropter oportet inferre continuo, idest, sine dilatione, aliquam argumentationem. i. approbationem firmam & ita firmissima in principio locanda sunt. Et quoniam dictum nuperrime. i. minimo ante, mandatur facile, idest faciliter, memoriæ, scilicet audientium, ideo supple vtile est, cum. i. quando desinamus, dicere. i. quādo velimus perorare, relinquere in animis auditorum aliquam argumentationem bene firmam, recētem. i. pauloante adductam. Hæc dispositio locorum tanquam supple esset, instructio militum, idest militaris aciei poterit parere, idest acquirere & gignere, facillime victoriam in dicendo: sicut illa. s. militum ordinata instructio, poterit parere imperatori uictoriam in pugnando, vnde apte citauit Franciscus supra verba Nestoris Homerici, quæ si integra habuissem lubens reposuisse. Non enim dubitem Ciceronem ad ea respexisse, præsertim cum tot Græcos præceptores reuoluerit, qui haud dubiæ illud Homeri artificium in præceptionibus non tacuerit, cum & nostri subinde (nec immerito) Maronem nunc citent.

DE PRONVNCIATIONE.

PRonunciationem multi maxime oratori utilem dixerunt esse, & ad persuadendum plurimum ualere. Nos quidem unum de quinque rebus plurimum posse, non facile dixerimus, nec egregie magnā esse utilitatem in pronunciatione sola audacter confirmauerimus. nam commodæ inuentiones, & concinnæ uerborum elocutiones, et partium causæ artificiosæ dispositiones, & horum omnium diligens memoria sine pronunciatione, non plusquam sine his rebus pronunciatio sola ualere poterit. Quare & quia nemo de ea re diligenter scripsit, nam omnes uix posse putarunt de uoce, & uultu, gestu, dilucide scribi, cum hæ res ad sensus nostros pertinerent, & quia magnopere ea pars a nobis ad dicendum comparanda est, non negligenter uidetur tota res consideranda.

Diuiditur igitur pronunciatio in uocis figuram & corporis motum. Figura uocis, est ea quæ suum quendam possidet habitum rōne & industria comparatum, Ea diuiditur in tres partes, magnitudinem, firmitudinem, mollitudinem. Magnitudinem uocis maxime comparat natura, nonnihil hanc auget, sed maxime cura conseruat. Firmitudinem uocis maxime natura comparat, nonnihil adauget, & maxime conseruat exercitatio declamationis. Mollitudinem uocis, hoc est ut eam torquere pro nostro commodo possimus, maxime faciet exercitatio declamationis, Quapropter de magnitudine uocis, & firmitudinis parte, quoniam altera natura altera cura comparatur, nihil nos attinet commonere, nisi ut ab ijs, qui nō inscii sunt eius artificij, ratio curandæ uocis petatur: De ea parte firmitudinis, quæ conseruatur rōne declamationis, & de mollitudine uocis, quæ max. me necessaria est oratori, quoniam ea quoque moderatione declamationis comparatur, dicendum uidetur.

Firmam maxime poterimus in dicendo uocem conseruare, si quammaxime sedata & depressa uoce principia dicemus. Nam læduntur arteriæ, si antequam uox bene permulsa est, acri clamore compleantur. Et interuallis longioribus ut conueniet. Recreatur enim spiritu uox, & arteriæ reticendo acquiescunt. Et continuum clamorem omittere, & ad sermonem transire oportet. (Commutationem enim faciunt, ut nullo genere uocis effuso, in omni uoce integrissimus) & acutas uocis exclamationes uitare. Ictus enim fit, & uulnus arteriæ acuta atque attenuata nimis acclamatione, & si quis splendor est uocis, consumitur uno clamore uniuersus. Et uno spiritu continenter multa dicere, in extrema conuenit oratione. Fauces enim calefiunt, & arteriæ complentur. & uox, quæ uariæ tractata est, reducitur, in quendam sonum æquabilem atque constantem. Sæpe rerum naturæ gratia quædam iure debetur, uelut accidit in hac re. Nam quod dicimus ad uocem conseruandam prodesse, idem ad suauitatem pronunciationis, ut quod nostræ uoci prosit, idem uoluptate auditoris probetur. Vtile est ad firmitudinem uocis sedata uox

DE pronunciatione.) Lege Ciceronem. 3. de Hor. Fabium li. 11. cap. 3. Fortunatianum lib. tertio, Trapezontium lib. 4. Habet, inquit Fabius, pronunciatio miram quandam in orationibus vim ac potestatem. Nec enim tam refert, qualia sit quæ intra nosmetipsos composuimus, q̄ quomodo efferātur. Nam ita quisq;, vt audit mouetur. Quare nec probatio vlla, quæ aliquo modo venit ab oratore, tam firma est, vt nō perdat vires suas, nisi adiuuetur asseueratione dicentis. Affectus omnes languescant necesse est, nisi voce, vultu, totius ꝓpe habitu corporis inardescant. Documento sunt vel scenici actores, qui & optimis Poetarum tantum adiiciūt gratiæ, vt nos infinite magis eadem illa audita q̄ lecta delectēt &c. Pronūciationem multi maxime oratori vtilem dixerunt esse.) Ob Demosthenis dictum: q primas, alteras, & tertias: hoc est omnia, ꝓnūciationi tribuebat. Hāc Cic. vbiq; actionem appellat, q̄ hæc sola sit, quæ orationis veluti uita uocitata est, vt testatur Asconius. Hoc aūt supra modum admiror, q ordinem naturalem in partibus docendis non obseruauerit, cū neminem lateat, hanc natura sua postremam esse tradēdam, q reliquas omnes partes pronūciatio subsequatur. Nisi forte ob id factū est, aut q integrum elocutioni librum dedicauerit, aut quia & ipse voluerit non exiguam huius partis demonstrare dignitatem. * Ad sensus nostros.) Rerum oium quædam ad intelligētiam, quædam ad sensum referuntur. Illæ ad intelligētiam spectant, quæ doceri verbis possunt vt grāmaticarum. Illæ vero ad sensum, quas verbis docere satis nō est, nisi alicui ex quinque sensibus subiiciantur, vt Citharizare. Figura vocis.) quæ eadem & bonitas. * Rōne & industria.) Rō ad præcepta refert, Industria ad exercitationem. notandum hic quod & Fabius admonet, in ꝓnūciatione esse primas partes naturæ. Nam certe bene ꝓnūciare non poterit, cui: aut in scriptis memoria, aut in iis quæ subito dicenda erunt, facilitas prompta defuerit, nec si inemēdabilia oris incommoda obstabunt. Corporis etiam pōt esse aliqua tanta deformitas, vt nulla arte vincatur. Nos igitur inquit Fabius, de eo loquamur cui nō frustra præcipitur. Quapropter de magnitudine vocis.) quam alii claritatē appellant. Altera cura comparatur.

Eam aūt curam triplicem esse aiunt, qua. s. vocem bonam alimus qua custodimus, & qua restituimus. Alimus eam, si mox a somno exigua ambulatiuncula corpus exercitemus: vt si quid crudi adhuc insideat id omne deducatur. Post id mox ad studia nos cōferre debemus, nec mox tunc scripturi sumus, sed prius aliquid tacite, vel cum leui murmure legemus, tum deinde scribemus, sed voce submissa, non clara, vt quidam. Postea ad curam vocis nos trāsferemus, vt sedendo versus paucos pronunciemus. Custoditur autem vox si quoties declamandum fuerit cum per occupationes liceat, aliquid ante ꝓnuncies, quo vocis itinera præmollias. Si vero subito dicendum sit, hoc ipsum in actionis moderatione conficies: vt in principiis vox tua submissa sit, deinde sensim se intendat, hic etiam stomachi curam habere conuenit, vt huiuscemodi cibi genere vtare, quod facile cō coquatur. Summopere autem a frigida potiōe tibi caueas, qua nihil inimicum magis tracheæ arteriæ medicorum filii tradidere. Calidus autem potus arteriā aperit vt facilius vocē transmittat. Restituitur vox, si leuiter viciata fuerit, acrioribus cibis, quibus si quid obstat voci perrumpatur, quare iubent, expergefactos sorbere aliquid aceti acrioris. Quod si vehemēter vox fracta fuerit, restituemus eam siti, vt eius itinera siccentur. Item frequēti ambulatione, vt humores nimii ad inferiora ex superioribus denocentur. Hic etiam ab vino omni abstinebimus, quoniam voci læsæ est infestissimū. Vtemur autem cibis quam potest fieri lenissimis. Hæc de vocis cura plerique scripserunt, quæ ob id adiunxi, vt admonerem studiosos, & rationē ostenderem, qua ratione vocis curam, rei sane maximæ habere debeant. * Qui non inscii &c.)

Medicos intelligit, aut potius φωνασκοὺς, idest formandæ vocis magistros, quales apud antiquos fuerunt, quorum ars φωνασκία a Theophrasto dicitur: qui tamen hodie non inutiles, vt opinor, essent iis qui causas in foro agunt, aut quibus in magna hominum celebritate aliquando dicendum est. * Si quā maxime sedata.) Docet quo pacto in principio, medio, & fine orationis pronunciare debeamus, vt firmam vocem conseruemus. Arteria est conceptaculum spiritus naturalis, mixti cō fusiq; cū sanguine, in quo plus spirit⁹ est, minus sanguinis. Gellius lib. decimooctauo, capi. decimo. * Interuallis.) idest mora & spatio longiore, Meminerimus tamen non tanta mora vtendum esse, vt nostræ videamur orationis obliti, & dum eā ad memoriam reuocemus, diu consistamus silentes: quo nihil deformius. Et vuln⁹ arteriæ.) Alias, & vulnerantur arteriæ,

in principio quid insuauius, quam clamor in exordio cau-sæ? Interualla uocem confirmant, eadem sententias concin-nio. res diuisione reddunt, & auditori spatium cogitandi re-linquunt. Conseruat uocem continui clamoris remissio. Et auditorem quidem uarietas maxime delectat, cum sermo-ne animum eius retinet, & exuscitat clamore. Acuta excla-matio uocem, & fauces uulnerat, eadem lædit auditorem. Habet enim quiddam illiberale, & ad muliebrem potius uo-ciferationem, quam ad uirilem dignitatem in dicendo accõ-modatum. In extrema oratione continens uox remedio est uoci. Quid hæc eadem, nonne animum uehementissime ca-lefacit auditoris in totius conclusione causæ? Quoniam igi-tur res eædem uocis firmitudini & pronunciationis suauita-ti prosunt, de utraq; re simul erit in præsentia dictum, de fir-mitudine, quæ uisa sunt, & de suauitate, quæ coniuncta fue-runt, cætera suo loco post dicemus.

Mollitudo igitur uocis, quoniam omnis ad rhetoris præ-ceptionem pertinet, diligentius nobis consideranda est, eã diuidimus in sermonem, contentionem, & amplificationem.

Sermo, est oratio remissa, & finitima quotidianæ locutio-ni: Contentio, est oratio acris, & ad confirmandum, & confutandum accommodata.

Amplificatio, est oratio, quæ aut ad iracundiam inducit aut ad misericordiam trahit auditoris animum.

Sermo diuiditur in partes quatuor, dignitatem, demon-strationem, narrationem, iocationem. Dignitas est ora-tio cum aliqua grauitate, & uocis remissione.

Demonstratio est oratio quæ docet remissa uoce quomo-do quid fieri potuerit aut non potuerit.

Narratio, est rerum gestarum, aut perinde ac gestarum expositio. Iocatio, est oratio quæ ex aliqua re risum pu-dentem, & liberalem potest comparare.

Cõtentio diuiditur in cõtinuationem, et distributionem.

Cõtinuatio, est orationis enũciãdæ acceleratio clamosa.

Distributio, est in contentione oratio frequens cum ra-ris et breuibus interuallis acri uociferatione.

Amplificatio diuiditur in cohortationẽ, et cõquestionẽ:

Cohortatio est ortatio, quæ aliquod peccatum amplifi-cans auditorem ad iracundiam adducit.

Cõquestio est oratio, quæ incommodorum amplificatio-ne animum auditoris ad misericordiam perducit.

Quoniam igitur mollitudo uocis in tres partes diuisa est, & hæc ipsæ partes sunt in octo partes alias distributæ harum octo partium, quæ cuiusq; idonea pronunciatio sit, demonstrandum uidetur.

Sermo cum est in dignitate, plenis faucibus quam seda-tissima & depressissima uoce uti conueniet, ita tamen ut ne ab oratoria consuetudine ad tragica transeamus.

Cum autem est in demonstratione: uoce paululum atte-nuata, crebris interuallis, & diuisionibus oportet uti. ut ip-sa pronunciatione eas res quas demonstrabimus, inserere atque intersecare uideamur in animis auditorum. Cum au-tem est sermo in narratione, uocum uarietate opus est, ut quo quidq; pacto gestum sit, ita narrari uideatur. Strenue quod uolumus ostendere factum, celeriuscule dicemus, at aliud otiose retardabimus: Deinde modo acriter, tum cle-menter, mœste, hilare in omnes partes commutabimus, ut

❧ Sæpe rerum natura.) Ostendit præcepta quæ superius dedit, nõ ad cõseruãdum tantum uocis firmitudinem, sed ad delectationem etiam pertinere. ❧ Vtile est ad firmitudinem.) Primum præceptũ repetit. ❧ In extrema oratione continens.) id est æqualis, & vno spiritu prolata. ❧ Remedio est uoci.) i. vocis firmitudinem conseruat. Mollitudo igitur vocis.) Hæc eadem & suauitas. ❧ Sermo est oratio, &c.) Sermo quotidianis & vsitatis verbis, constat, voce quammaxime moderata. Vnde editi ab Horatio Satyrarum libri, Sermones inscribuntur, quia verbis penevulgaribus illic poeta vtitur, & sepere humi, quod ipsa videtur exigere materia. Quid enim illa oratione in ipso statim principio remissius? Qui fit Mæcenas? &c. Conuenit sermo in exordiis. vt pro Archia: Si quid est in me Iudices, quod sentio q̃ sit exiguum, aut si qua exercitatio dicendi, in qua me non inficior mediocriter versatum, &c. ❧ Contentio.) Contentionis exẽplum, Ilioneus apud Virgilium.

> Quod genus hoc hominum? quæve hunc tam barbaram morem
> Permittit patria? hospitio prohibemur arenæ?

❧ Demonstratio.) Demonstrationis exemplum, ex Miloniana, Satis est quidem in illa tam audaci, tam nefaria belua docere. Magnam enim causam magnam spem in Milonius morte propositam, magnas vtilitates fuisse, &c. ❧ Contentio diuiditur in continuationem.) Contẽtionis per continuationem exẽplum, pro Sylla, Quid si hoc nõ postulo, si ille labor meus pristinus, si solicitudo, si officia, si operæ, si vigiliæ deseruiunt amicis: præsto sunt omnibus, si neque amici in foro requirunt studiũ meum, neq; respub. i curia: &c. Aliud, Cõtẽtionis p distributionem, in Verrẽ: Illud viris fortissimis iudicarũt dimittere de sũma nõ potuisse, te mulieri deterrimæ recte remisisse senatores iudicabant. Ille de quo lege Po. Roma. iusserat, vt ipsius voluntas posset, & esset p lege, tamen vno in hoc genere veterum religione legum reprehenditur, tu qui in omnibus legibus implicatus tenebare libidinem tuam tibi p lege esse voluisti ❧ Narratio.) Narrationem non solum eam intelligimus, quæ oratiõis pars esse dicitur, sed quicquid aut tanquam gestum, aut quod fieri debeat in aliis quoque partibus orationis exponit, ac narrationis pnũciationẽ pseeendũ putamur. Exempla uide apud Trapezõtium. ❧ Ad tragicã.) Hac qualitate nobis pnũcianda est quæ de natura rerum, quæ de moribus aut republica habetur oratio, & ois earum rerum expositio, quibus eius ipsius, q dicit, virtus quædam & dignitas aperiri videtur. vt illud pro Archia: Nullam n. virtus aliam mercedem laborum periculorumq; desiderat, præter hãc laudis & gloriæ, &c. Mœste, hilare.) Alias, mœste, hilariter, &c. Vocem quoq; iungere.) Alias vocem quoq; adaugere.

ASCENSIVS.

Pronũciationem &c. Prosequuturus præcepta de pnunciatione perquirit eius vtilitatem dicens. Multi dixerũt pnũciationem esse maxime vtilem oratori: & plurimum valere ad psuadẽdum. i. ad faciendã fidem dictorum. Nos quidem non dixerimus facile vnam. s. rem. i. seorsum acceptam quali bet partem, de quinq; rebus ad persuadendum accommodatis posse plurimum nec. i. & non & nos confirmauerimus audacter. i. audeamus confirmare & asserere: vtilitatem magnam egregie. i. excellenter: & multum p-eminenter non esse in sola pronunciatione. Nam inuẽtiones commodæ. i. accommodatæ excogitatæ, & aptæ, & elocutiões verborum cõcinnæ. i. cõsonanter compositæ, & artificiosæ dispositiones partium: & diligens memoria horum omnium. i. harum omnium rerum, sup. non possunt valere plus sine pnũciatione: q̃ pnunciatio sola potuit ualere sine his rebus. Et ita vult dicere q nulla pars, si sola sit multum potest, atq; ita innuit omnes obseruandas: præcipue tamẽ pnũciationem quæ omnibus aliis maxime inseruit: & penitus negligi non potest. vnde addit. Quare. i. q̃obrem, qa nemo scripsit diligẽter de ea, nãq; omnes. s. rhetoricæ artis præceptores putarunt. vix. i. difficillime, aut quasi nullo modo posse scribi dilucide, de uoce & gestu, quæ ad pronunciationem spectant: cum hæ res, videlicet vox & gestus: pertinerẽt ad sensus nostros. Et quia ipsa pars: videlicet pnunciatio, est comparanda. i. acquirenda nobis, idest a nobis magnopere i. magno studio, aut diligenter, ideo sup. tota res uidetur consideranda, idest considerari debere non negligenter: immo valde diligenter. Igitur (quæ uox continuatiua est. q. d. vt de pronunciatione dicere incipiamus) pronunciatio diuiditur in figuram, idest modum & qualitatem vo-

uerba, ita pronunciationem, Si qua uiderint in narratione dicta, rogata, responsa, si quae admirationes, de quibus nos narrabimus, diligenter animaduertamus, ut omnium personarum sensus, atque animos uoce exprimamus. Sin erit sermo in iocatione, leniter tremebunda uoce cum parua significatione risus, sine ulla suspicione nimiae cachinnationis, leniter oportebit a sermone serio torquere ad liberalem iocū uoce. Cum autem contendere oportebit, quoniam id aut p continuationem, aut per distributionem faciendum est, ut cō tinuatione adaucto mediocriter sono, uocis uerbis continuandis: uocem quoque iungere oportebit, torquere sonum & celeriter cum clamore uerba conficere, ut uim uolubilem orationis uociferatio consequi possit. In distributione uocem ab imis faucibus exclamatione quam clarissima adhibere oportet, & quantum spatii per singulas exclamationes sumpserimus, tantum inter singula interualla spatii consumere iubemur, In amplificationibus, cum cohortatione utemur uoce attenuatissima, clamore leni, sono aequabili, commutationibus crebris, maxima celeritate. In conquestione utemur uoce depressa, inclinato sono, crebris interuallis, longis spatijs, in magnis commutationibus, De figura uocis satis dictum est. nunc de corporis motu dicendum uidetur.

cis: & in motum corporis.i.gestū. Figura vocis est: quae possidet quēdam habitum suum.i.sibi pprium, comparatum.i.acqsitum rōne i.cōsideratione & industria.i.ingenita ingeniositate, seu subtilitate. Ea.s.figura vocis diuiditur in tres partes, videlicet magnitudinem, fortitudinem, & sup. mollitudinem. Natura comparat.i.parit, & acquirit nobis maxime.i. praecipue, magnitudinem vocis: accuratio .i.adhibitio diligentis curae: auget sup.eam, nō nihil.i. aliquantulum: sed conseruat maxime: quia facūdiam & plenam ac magnam vocem qui nequaquam a natura habet vix partem acqret: qui tamē mediocrem habet meliorem facere pōt, & maxime habitam cōseruare. Similiter natura maxime comparat firmitudinem.i.cōtētionem & robur firmi lateris: vnde firma pfertur vox exercitatio declamationis.i.orationis in fictis causis sub rhetore exercendi, ac dicendi gratia, adauget nōnihil.i. aliquātulum, & cōseruat sup eā maxime. Ecōtrario exercitatio declamationis faciet.i comparabit mollitudinem.i.flexibilitatē & volubilitatem voci, hoc est: vt possimus torquere eā p commodo nostro. Quapropter nihil attinet ad nos commonere de magnitudine vocis & parte s.vna firmitudinis: qm̄ altera.s.pars firmitudinis: & etiam in magnitudinis comparatur i.acquiritur cura.i.per curam medicorum, qui de plasmatis bibendis tractāt altera.s.pars, comparatur natura i.per naturam (Posset uideri sic explanandum: altera videlicet firmitudo: altera videlicet magnitudo, sed non procedit, quia vtraq; comparatur per naturam, sed augetur & conseruatur cura) nihil inqt attinet ad nos commonere de parte quae comparatur cura nisi vt ratio vocis curandae petatur ab iis qui sunt non inscii.i.periti: sed sup. videtur dicendum de ea parte firmitudinis.s.vocis, quae conseruatur ratione declamationis, & de mollitudine.i.flexibilitate vocis: quae est oratori necessaria maxime, quomodo ea comparetur, quoque, idest etiam, moderatione, idest temperamento declamationis, idest exercitationis orando: videlicet in non veris causis sub rhetore aliquo.

Firmam igitur &c. Igitur, vt quod dicendum videtur dicam nos poterimus quam maxime.i.summopere conseruare vocē in dicendo, si dicemus principia: voce sedata.i.tranquilla quam maxime: & depressa.i.summissa: & quod dicunt bassa. Nam arteriae.i.venae, in quibus aer ad vocem faciens continetur, laedūtur.i.defatigantur, & corrumpuntur, si compleantur.i. inflentur, acri clamore, priusquam vox est permulsa.i.lenita & mitigata & volubilis facta bene.i.multum, aut decenter. Ea conueniet.s.pro secundo remedio vti interuallis.i.vt dicunt pausis, & interpellationibus longioribus i.satis, aut multum longis. Etenim pro quia vox recreatur.i.reficitur: spiritu.i.flatu, aut anhelitu recepto: & arteriae requiescunt conticendo. Et oportet (p tertio medicamento) omittere clamorem continuum: & redire pariter.i.simul, aut similiter: ad sermonem. i. orationem sedatam & non vehementem. Enim pro quia commutationes, idest variationes vocum efficiunt, vt simus in omni voce. i.genere vocis integri.q.d.recentes & non lassi sed parati dicere, nullo genere vocis effuso.i.per acrem clamorem extincto. Et debemus (pro quarto praecepto) vitare acutas exclamationes vocis. Enim pro quia: ictus.i.compulsio organi fit: & arteriae vulnerantur: acclamatione nimius acuta, idest altisona, atque extenuata, idest clara & subtiliata: & si quis splendor, idest eminēs decor vocis est: is sup.consumitur vniuersus, idest simul totus, vno, idest perpetuo & vehementi clamore, & conuenit in extrema oratione, idest in peroratione, dicere multa continenter idest sine interuallis: vno, idest perpetuo & non interrupto spiritu, idest anhelitu. Enim p quia fauces, idest gutturis orificia (vnde prodit vox quasi a faucibus dicta mutato aut in o) & arteriae complentur, scilicet spiritu in fine, & vox quae tractata est varie in principio reducitur quendam sonum aquabilem atque constantem.

Quia vero quaedam gratia, idest gratificatio, & recognitio beneficiorum: ita vt abs quo beneficium acceperis illi gratus sis & minime molestus, debetur saepe iure.i.merito naturae rerum: velut. i. quemadmodum accidit in hac re, videlicet in cōseruanda firmitudine vocis (Nā hoc idem quod diximus prodesse ad seruandam vocem attinet ad suauitatem pronunciationis: vt quod natura prosit.i. conducat & conferat voci: dem probetur, idest approbetur voluntate.i.consensu ac voluptate auditoris) quia inquam talis gratia naturae debetur, vox sedata.i tranquilla, & minime vehemens in principio est vtile, id est res vtilis ad firmitudinem vocis: enim pro quia: quid sup. est insuauius, idest magis absonum & durum auditu: quam clamor in exordio? quasi dicat nihil, & ita commendat primum praeceptum, addit commendationem secundi. Interualla, idest interruptiones moderatae pronunciationum confirmant vocē & eadem.s.interualla reddunt sententias concinniores, idest cōsonantiores & aptius connexas diuisione, idest per intermissionem prolationis: & relinquunt auditori spacium cogitandi.s.de veritate & pondere sententiarum. Et quod dixit in tertio praecepto. Remissio, idest laxatio: continui clamoris conseruat, vocē ne penitus frangatur, & varietas delectat quidem maxime auditorem: & scilicet varietas pronunciationis retinet animū auditoris: sermone.s.leni, & exuscitat, idest vigilem facit: clamore & ideo neq; continua lenitas, neq; continuus clamor placet sed varietas ipsa. Repetens autem quartum praeceptum dicit. Exclamatio acuta vulnerat vocem & fauces & eadem laedit i.offendit auditorem: habet enim quidam illiberale, idest rusticum, & seruile, & accommodatum.i.applicabile potius, idest magis ad vociferationem.i.euigilationem muliebrem, quam ad dignitatem virilem in dicendo.i.ad grauitatem & decentiam q̄ virum decet seruare in dicendo, quod sint & aliae dignitates eius addidit in dicendo. Et pro quinto praecepto subiungit. Vox continēs .i.perpetuo, & non intermissa: est uoci remedio ne.s. uarietate immutata raucescat aut rumpatur. in extrema oratione, calefactis videlicet & mollificatis iam (vt dixit) arteriis. Quid sup. facit: haec eadem.s.continens vox: nonne calefacit vehementissime animum auditoris in cōclusione totius causae? q.d. haud dubie. Deinde per transitionem ac parasceuem dicit. Igitur quoniam eaedem res pro sunt, idest conducunt, & vtile sunt: firmitudini vocis: & suauitati pronunciationis: erit dictum in praesentia, idest hoc loco de vtraq; re simul. videlicet de firmitudine & suauitate vocis: nam sup. dicta erunt. de firmitudine ea quae visa sunt, & de suauitate ea quae coniuncta fuerunt, idest quae adiecimus eo quod essent similia. Nos dicemus caetera, vt de mollitudine vocis & motu corporis: post.i.postea: suo, idest opportuno loco. Mollitudo igitur vocis. A pto ordine post firmitudinem & suauitatem vocis describit & diuidit & mollitudinem eius dicens. Igitur ut quod promisi exequar. Mollitudo uocis (quoniam ipsa omnis.i.tota, & in quolibet membro suo) pertinet ad pceptionem rhetoris.i.praeceptoris de arte dicendi) est cōsideranda nobis diligentius.s.quam caetera, aut quam caeteris aut diligentius.i.multum diligenter. Nos diuidimus eam.s.mollitudinem vocis in sermonem contentionem & amplificationem.

nem. Sermo est oratio remissa.i. non acri spiritu pnunciatus: & finitima.i.confinis:& ita similis:locutioni quotidianæ. i. qua quotidiæ vtimur:Contentio(quæ vox dicitur a contendo hic non a contineo)est oratio acris accommodata.i.apta ad confirmandum & ad confutandum.Amplificatio est oratio quæ aut inducit animum auditoris in iracundiam:idest summam indignationem,aut trahit ad misericordiam. Sermo diuiditur in quatuor partes, videlicet in dignitatem,demonstrationem,narrationem,& iocationem.Dignitas est oratio cum aliqua grauitate & remissione vocis.Demonstratio est quæ docet voce remissa quid potuerit fieri:aut non potuerit fieri.Narratio est positio supple cum voce remissa(Nam ea in omni sermone est) rerum gestarum.Iocatio est oratio quæ possit mouere, idest excitare risum prudentem.i.prudentiæ indicem & liberalem.i. ad liberum non ad scurram pertinentem.ex aliqua re verisimili:licet non sic penitus vera:sed ad iocationem excogitata.Contentio diuiditur in continuationem & distributionem. Continuatio est acceleratio clamosa.i.clamoris plena:orationis enunciandæ quæ.i. enunciatur,aut enunciabilis.Distributio est oratio frequens in contentione cum raris & breuibus interuallis: & sup.vociferatione acri.i.vehementi. Amplificatio diuiditur in cohortationem & cōquestionem.Cohortatio est oratio quæ amplificans:idest exaggerans aliquod peccatum:adducit auditorem ad iram.Conquestio est oratio quæ perducit animum.s. auditoris ad misericordiā:amplificatiōe: idest per exaggerationem incommodorum:quæ.s.reus accepit.

Quoniam igitur mollitudo diuisa est in tres partes, videlicet sermonem,contentionem,& amplificationem,& hæ ipsæ partes distributæ sunt in octo alias partes. Nam sermo in quatuor diuisus est.contentio & amplificatio inbinas videtur demonstrandum quæ sit idonea pronunciatio,cuiusq.s.dictorum.Cū .i.quando sermo est in dignitate quæ prima sermonis erat pars tunc sup.conueniet,vt plenis faucibus voce quam sedatissima & depressissima, & tamen ita ne transeamus ab consuetudine oratoria ad tragicam.quia tragœdi non tantū sedata grauitate sed etiam horrenda vtuntur & non solum de pressissima voce sed etiam præ mœrore singultibus interrupta.Autem pro sed cum sermo est in demonstratione,tunc supple oportet vti voce attenuata paululum crebris interuallis & diuisionibus: vt videamur inserere,atq; intersecare,idest distinguere in animis auditorum ipsa pronunciatione eas res quas demonstrabimus. Autem pro sed:cum sermo est in narratione:tunc supple opus est

est varietate vocum:vt quicq,idest vnumquodq; videatur:ita narrari quo pacto gestum est:vnde nos dicemus celeriusculé.i. modicum,aut aliquantulum celeriter id q̄ volumus ostendere factum:sup.esse strenue.i.acriter,& animose:at.i.sed nos retardabimus ociose.i.lente pronunciabimus:aliud.i. quod non sit strenue factum.Deinde commutabimus modo acriter,tum. i. deinde clementer,& ita leniter mœste hylariter in omnes partes vt.i.sicut mutabimus verba:ita sup. pronunciabimus pnunciatione.Si qua.i.aliqua,dicta,rogata,responsa,& siquæ.i. aliquæ:admirationes de quibus nos narrabimus inciderint in oratione,nos animaduertemus diligenter,ut exprimamus vo e, sensus,atq; animos omnium personarum Sin.i.sed si: sermo erit in iocatione:quæ erat vltima pars sermonis:oportebit torquere leniter vocem a sermone serio.i.nimis seueros ad :ocum liberalem.i.non scurrilem,voce tremebunda leniter cum parua significatione risus:sine vlla suspitione nimiæ cachinnationis .i.profusissimi risus,quia dissimulabimus nos velle ridere. Cū autem &c. Prosequitur membra secundæ partis mollitudinis dicens. Autem pro sed:cum.i.quando oportebit contendere,id est habere vocem contentam,quoniam id faciendum est per cōtinuationem,aut per distributionem,ea enim sunt contentionis membra,oportebit in continuatione, sono vocis adaucto mediocriter:iungere quoq;.i.etiam continuare vocem verbis continuandis.i.vt verba continuabuntur,ita & voce cōtinue contendemus:& oportebit torquere sonum & conficere verba celeriter clamore.i.per clamorem:vt vociferatio possit consequi vim volubilem.i.flexibilem,orationis,hoc est,vt voce celeritatem verborum æquemus.In distributione.i.quando vtemur contentione per distributionem,oportebit adhibere vocē ab imis faucibus exclamatione,q̄ clarissima.i.quantum fieri poterit clarissima,& nos iubemur.s.a rhetoribus,consumere tantum spatii inter singula interualla quantum spatii sumpserimus per singulas exclamationes. Deinde declarans tertium membrum mollitudinis dicit. Nos vtemur amplificationibus cum hortatione,idest quando vtemur priore membro amplificationum quæ est cohortatio,voce attenuatissima,idest subtilissima clamore leni,sono æquabili.i.sui vbiq; simili, commutationibus crebris,& maxima celeritate. In conquestione.i. in amplificationibus cum conquestione vtemur voce depressa, & sono inclinato.interuallis crebris.i.spaciis longis, & sup.commutationibus magnis. Satis dictum est de figura vocis,nunc.i. deinceps videtur dicendum de motu corporis.

LONGOLIVS.

Pudorem & acrimoniā.) Idest,vt neq; inuerecūde nimis dicamus, sed vehemētia quadā,quæ tamen nō excedat modū. Vetustatem.).i. ne speciositas quædam nimia ad fastidium vsq; spectatium accedat, si omnes persequamur argutias,gesticulationes, delicias,&c. Aut operarii uideamur eē.) ἐργολάβοι quos histriones esse cōductitios scribit Athenæus,nempe qui histrionicam quidem non facerēt, sed quoties opus esset operam suam histrionibus collocabant. Stantes investigio.)Stare investigio est,non adæquatis vtrinq; pedibus,promoto ac porrecto paulū pede altero,ita vt impares sint pedes,& passus fieri videatur,in eodē loco consistere,minimeq; corpore cōmoueri. Idem Fabi. ait,dextrum pedē pferendum. Leni dextræ motu.) Manuū gest' necessarius est sine quo inanem & truncam actionem Fab. esse dicit. Nam cæteræ partes loquentem adiuuant, manus vero ipsæ pene loquuntur. In ambulatione.)

bulatione.) Quod modeste tamen faciendum, nec si crebro discursauerimus,tale q̄d in nos dicatur, quale a Flauio Verginio rhetore in quendam eius tēporis antisophistam dictum est. de quo quia crebro & inepte discursaret,vrbane Flauius interrogauit,Quot millia passuū declamasset Fabius.

DE MOTV CORPORIS.

Motus est corporis gestus, & uultus moderatio quædam,quæ pronuncianti conuenit,& probabiliora reddit ea quæ pronunciantur. Conuenit igitur in uultu pudorem & acrimoniam esse.

In gestu nec uenustatem conspicuam,nec turpitudinem esse,ne aut histriones,aut operarij uideamur esse. Ad easdē igitur partes,in quas uox est distributa,motus quoque corporis ratio uidetur esse accommodanda. Nam fiert sermo cum dignitate,stantes in uestigio,leni dexteræ motu loqui oportebit,hilaritate,tristitia,mediocritate uultus ad sermonis sententias accommodata. Sin erit in demonstratione sermo,paululum corpus a ceruicibus demittemus: Nā hoc est a natura datum,ut quam proxime tum uultum admoneamus ad auditores,si quam rem docere eos & uehementer instigare uelimus. Sin erit in narratione sermo, idem motus poterit idoneus esse,qui pauloante demonstrabat in dignitate. Sin in iocatione,uultu quandam debemus hilaritatem significare sine commutatione gestus. Sin contendemus per continuationem,brachio celeri,mobili uultu,acri aspectu utemur. Sin contentio fiet per distributionem,celeri porrectione brachij,inambulatione, pedes dextri rara supplosione acri & defixo aspectu uti oportet. Sin utemur

ASCENSIVS.

Motus &c. Primo describitur motum corporis dicens. Motus corporis est quædam moderatio gestus.s.actus,& ductus totius corporis præter faciem,vnde addit,& vultus quæ moderatio conuenit pnūciationi, & reddit.i.efficit ea quæ pnūciantur pbabiliora.s.q̄ per se sint. Igit, vt sciamus qualis moderatio sit necessaria.Cōuenit.i.cōueniens est,pudorem.i.verecūdiam & acrimoniam esse in vultu,& cōuenit, nec venustatem conspicuam,idest euidentem,& nimis apparentem,hoc est elegantias delitiosas & histrionicas,nec turpitudinem,idest obscœnam rusticitatem conspicuam. I.etiam

tura nitescat, Quare & illis, qui natura memores sunt, utilis hæc erit institutio, quod tute paulo post poteris intelligere. & si illi freti ingenio nostra præceptione non indigerent, tamen iusta causa daretur, quare iis, qui minus ingenii habet, adiumento uelimus esse. Nunc de artificiosa memoria loquemur.

Cōstat igitur artificiosa memoria ex locis, et imaginibus. Locos appellamus eos, qui breuiter, pfecte, isignite, aut natura, aut manu sunt absoluti, ut eos facile naturali memoria cōprehēdere, et amplecti queamus, ut ædes, intercolumnium, angulum fornicem, & alia quæ his similia sunt. Imagines sunt formæ quædā, et notæ, et simulacra eius rei quam meminisse uolumus, quod genus, equi. leones, aquilæ Quorum memoriam si uolemus habere, imagines eorum certis in locis collocare nos oportebit. Nunc cuiusmodi locos inuenire, & quo pacto reperire, et in locis imagines constituere oporteat, ostendemus. Quemadmodum igitur qui literas sciunt, possunt id quod dictum est, scribere, & recitare quod scripserunt, ita qui Mnemonica didicerūt, possunt quæ audierunt, ī locis collocare, et ex his memoriter pronunciare, Loci enim, ceræ aut chartæ simillimi sunt, imagines, literis, dispositio & collocatio imaginum, scripturæ, pronunciatio lectioni.

Oportet igitur, si uolumus multa meminisse, multos nobis locos cōparare, ut in multis locis multas imagines collocare possimus. Itē putamus oportere ex ordie hos locos habere, neqū perturbatione ordinis impediamur, quo secius quoto quoq; loco licebit, uel a superiore. uel ab inferiore, uel ab media parte imagines sequi, ea q̄ mādata locis erūt. edere, et pferre possimus: Nā ut si in ordine stātes notos cōplures uiderimus, nihil nostra intersit, utrū a summo, ab imo, an ab medio noīa eorum dicere incipiamus. Itē in locis ex ordine collocatis eueniet, ut ī quālibet partem quoto quoq; loco licebit, imaginibus cōmoniti dicere possimus id quod locis mandauerimus.

Quare placet et ex ordine locos cōparare, & locos quos assumpserimus, egregie cōmoditer q; notare oportebit, ut perpetuo nobis hærere possint. Nā imagines sicut literæ delētur, ubi nihil illis utimur: loci tāquā cera remanere debēt. Et ne forte ī nūero locorū falli possimus. quītū quēq; locū placet notari: qd' genus, si in. 5. loco manū aureā collocemus, et si in. x. aliquē notū, cui prænomē sit x. deīde facile erit similes notas. 5. quoq; loco collocare.

Item cōmodius est in derelicta, q̄ in celebri regione locos comparare, propterea q; frequentia, et obambulatio hoīum conturbat: & infirmat imaginum notas. Solitudo conseruat integras simulacrorum figuras. Præterea dissimiles forma atq; natura loci cōparandi sunt, ut distincte interlucere possint. Nā si quis multa intercolumnia sumpserit, conturbabitur similitudine locorū, ut ignoret quid in quoq; loco collocarit. Et magnitudine modica, et mediocres locos haberi oportet. Nā & præter modū ampli uagas imagines reddunt, & nimis angusti sæpe nō uidentur posse capere imaginum collocationē. Tum nec nimis illustres, nec uehementer obscuros locos haberi oportet, ne aut obcæcētur tenebris imagines, aut splēdore præfulgeāt. Internualla locorū mediocria esse placet fere paulo

rientia percipi potest. Nam læso occipite, rerum oritur obliuio & cognitio, distinctio, atque imaginum quædam æstimatio manet. læso autem sincipite, sensus communis: læsa parte capitis media, æstimatio abiicitur, sed manent cætera. Proinde cum in occipitis parte rei antea visæ tenetur imago, vt continuus sit & vniformis ad memoriam alicuius rei motus, meminisse dicimur. Cum autē doctrina, arte, scientia, ingenio, præceptis, per quasdam qđ obliti sumus vestigamus imagines, redire in memoriam dicimur. Qua de causa hanc quidem reminiscentiam, illam vero memoriam quidam nominare tentauerunt. & memoriam rudis & pinguis hominis esse, quod nullo ingenio, nulla indigeat scientia, esse dixerunt: reminiscentiam vero, ingenii acuti & acris & eruditi, sed nos iam sine metu memoriam hanc nominabimus, quando & Cicero, & alii ita appellarunt. Proximum nunc est vt dicamus cur hanc in aliis debescere videamus. Calidi & humidi, vt Aristoteles inquit, velocis quidem sunt plerunque ingenii, sed immemores, propter humidom quod facile recipit, & calidom, quod multum mouet. Calidum enim multas per se mouet imagines, quas vniuersas cōtinue fluens humidum cōmiscet atque perturbat. Econtratio qui sicci supra modum sunt, pinguis ac tardi sunt ingenii. quod vbi nullus in occipite humor sit, nullam illic figi imaginem posse. Si igitur nihil prorsus figatur, redire aliquid qui potest in memoriam? Velocissimi itaque ingenii, & tardissimi, sunt imemores: Hi quidem: qui humido superfluunt, calido nempe multas inueniente rerum imagines, ac ideo magis in humido effluitantes, quod altera, alteram etiam pellat: Illi autem, quia nec calor suscitat, nec vllus humor retinet imagines, etiam si calor suscitans affuerit. Qua de causa & qui frigidi sunt, tardi videntur: & eo tardiores, quo sicciores extiterint. Calidi autem ad inueniendum parati sane, sed si sicci supra modum, immemores erunt. Sin autem quantum satis sit humidi calidiq; simul erit, ad inueniendum etiam parati tum: & memores erunt. Quoniam in nimium humida anima imago non manet, siccorum autem animam imago non tangit. sed nullus ita infelix, ut opinor, est, nisi prorsus sit stolidus, qui aliquantum humidi calidique in occipite non habeat, si præsertim iuuenta adhuc floreat. Nam quo magis ad senium ætas declinat, magis calor extinguitur & humor exiccatur, ac per hoc ad vecordiam propius etiam acceditur. Quoniam igitur & quæ sit memoria, & quam sedem occupet, & in quibus hebescat vireatve iam dictum est: dicendum iam videtur, quo pacto in memoriā eorum quæ aut vidimus, aut audiuimus, redire possimus, hoc est, acutissimus, si frigidi iam a natura siccique simus. In qua re quantum quisque studio perficere queat, Themistocles nobis esse testis potest, quem vnum intra annum optime locutum Persice constat. vel Mithridates, cui duas & viginti linguas, quod nationibus imperaret, traditur notas fuisse. vel Crassus Licinius ille diues, qui cum Asiæ præesset, quinque Græci sermonis differentias sic tenuit, vt qua quisque apud eum lingua postulasset, eadem ius ipsi redderet. vel Cyrus, quem omnium militum creditum est tenuisse nomina. Sic etiam semel auditos, licet multos versus, breui tamen memoriter retulisse Theodectes fertur. Facit præterea prompti ingenii famam memoria, cum in omnibus scientiis & artibus, tum oratoribus, vt ea quæ dicunt non modo attulisse, sed ibi protinus sumpsisse videantur. Contra immemores, tardi pinguesque & sunt, & habentur: veluti Curionem habitum legimus, qui adeo nullius fuit memoriæ, vt aliquoties cum tria proposuisset, aut quartum adderet, aut tertium quæreret. Ob id quod ego tardum etiam in cogitando, & in construendo disipatū fuisse crediderim, ac etiam eius motum fuisse incompositum, cum se toto corpore iactaret. Nam cum ad redeundum in memoriam, eum multum animo æstuasse verisimile sit, eadem ratione corpus iactasse, & cum meminisse vellet multum laborasse, satis intelligi potest. quæ omnia incommoda ex memoriæ imbecillitate proficisci ostendimus. Sed iam vnde digressa est, eo nostra redeat oratio. Vt igitur in memoriam nobis redeant, quæ aut ipsi vidimus aut ab aliis audiuimus, adminicula duobus ex locis petenda sunt, tum ex nobis, tum extrinsecus Ex nobis, aut vt memores simus, aut vt aliis esse videamur, ac vt hoc aliqua virtute incommodum tegere valeamus. At quantum admini-

remedium: sed hæc ad medicos relegamus, quando de hac re multæ tardi medelæ possunt. & licet aliquæ, quæ maxime probantur, ad me peruenerint, perquirendum tamẽ ab his medicis, vnicuiq; suademus. vltima artificiosæ memoriæ pars fuit de locis & imaginibus eius, quæ a nobis iam tractanda restat, quam Cicero solam partem luculentissime, vt omnia, exequitur. Sed antequam Ciceronis verba aperire incipiamus, prius vtile, ac ab hoc loco non alienum factum videmur, si vnde cœpisse originem tradatur, exponamus. Artificiosæ igitur memoriæ hanc partem primus dicitur Simonides. lyricus poeta ostendisse, cuius vulgata fertur etiam a Cicerone historia: Cum, vt Quintilianus inquit, pugili coronato carmen, quale cõponi victoribus solebat, mercede pacta scripsisset, abnegatã ei pecuniæ partem, quod more poetis frequentissimo, digressus in laudes Castoris & Pollucis hæserat. Quapropter partem ab his petere, quorum facta celebrasset, iubebatur, & hi persoluerunt, vt traditum est. Nam cum esset grande conuiuium in honorẽ eiusdem victoriæ, atque adhibitus ei cœnæ Simonides, nuncio est euocatus, quod eum duo iuuenes equis aduecti desiderare maiorem in modum dicebantur & illos quidem non inuenit: fuisse tamen gratos erga ipsum eos exitu comparuit. Vix enim eo limen egresso, triclinium illud supra conuiuas corruit, atque ita confudit, vt non ora modo oppressorũ, sed membra etiam omnia, requirentes ad sepulturam propinqui, illos nulla nota possent discernere.

Tum Simonides dicitur, memor, ordine quo quisque discubuerat, corpora suis reddidisse. Est autem magna inter authores dissensio, Glaucone Caristho, an Leocrati, an Agatharcho, an Scopæ scriptum sit id carmen & Pharsalii fuerit hæc domus, vt ipse quodam loco significare Simonides videtur, atque Apollodorus, & Eratosthenes, & Euphorion, & Laryssæus Eryphilus tradiderunt, an Crannonæ, vt Apollas, Gallimachus, quem secutus Cicero hanc famam latius fudit. Scopa certe nobilem Thessalum periisse in eo conuiuio constat. Ex hoc Simonidis facto notari videtur: iuuari memoriam signatis animo sedibus, id ꝗ crederẽ suo quisq; experimento. Nam cum in loca aliqua post tempus reuersi sumus, non ipsa agnoscimus tantum, sed etiam quæ

Docet igitur nos ipsa natura, quid oporteat fieri. Nã si quas res in uita uidemus paruas, usitatas, quotidianas eas meminisse non solemus, propterea ꝙ nulla nisi noua, aut admirabili re cõmouetur animus. At si quid uidemus, aut audimus egregie turpe aut honestum, inusitatũ, magnum, incredibile, ridiculum, id diu meminisse consueuimus. At quod recens audiuimus, obliuiscimur plerũque, quæ acciderunt in pueritia, meminimus optime sæpe: nec hoc alia de causa potest accidere, nisi ꝙ usitatæ res facile e memoria labuntur, insignes et nouæ diutius in aĩo manent. Solis exortus, cursus, occasus, nemo admiratur, propterea quia quotidie fiunt: at eclipses solis mirantur, quia raro accidunt, & solis eclipses magis mirantur ꝙ lunæ, propterea ꝙ hæ crebriores sunt. Docet ergo se natura uulgari, et usitata re non exuscitari, nouitate uero. et insigni quodam negotio cõmoueri. Imitetur igitur ars naturã, et quod ea desiderat inueniat, quod ostendit, sequatur, Nihil est enim quod aut natura extremum inuenerit. aut doctrina primum, sed rerũ principia ab ingenio profecta sunt et exitus disciplina comparantur. Imagines igitur nos in eo genere constituere, oportebit, quod genus manere in memoria diutissime potest: id accidet, si quam maxime notas similitudines constituemus si non multas, nec uagas sed aliquid notum agentes imagines ponemus si egregiam pulchritudinem, aut unicam turpitudinẽ, eis attribuemus, si aliqua re exornabimus ut si coronis aut ueste purpurea, quo nobis notior sit similitudo, aut si qua re deformabimus, ut si cruentam. aut cæno oblitam, aut rubrica delibutã inducamus. quo magis insignita sit forma, aut si ridiculas res aliquas imaginibus attribuamus. Nã ea res quoque faciet, ut facilius meminisse possimus. Nam quas res ueras facile meminimus, easdem fictas, et diligẽter notatas meminisse nõ est difficile. Sed illud facere oportebit, ut identidem primos quosq; locos imaginum renouandarũ cã celeriter aĩo percurramus: Scio plerosq; Græcos, qui de memoria scripserunt, fecisse. ut multorũ uerborum imagines conscriberent, uti qui eas ediscere uellent. paratas haberent, ne quid inquirendo consumerent operæ, quorũ rõnem aliquod de causis improbamus. Primum ꝙ in uerborum ĩnumerabilium multitudine ridiculum sit mille uerborum imagines cõparare. Quantulum enim poterũt hæc ualere, cum ex infinita uerborũ copia, mõ aliud, mõ aliud nos uerbum meminisse oportebit:

Deĩde, cur uolumus ab ĩdustria quẽq̃ remouere, ut ne qd ipse quærat, cũ nos illi oĩa parata, quæsitaq; tradamus?

Præterea similitudine alia, alius magis cõmouetur. Nã ut sæpe. formam si quam similem cuipiam dixerimus esse, non oẽs habemus assensores, ꝙ alii uidetur aliud, ita fit in imaginibus, ut quæ nobis diligenter notæ sint. eæ parum ui deantur insignes aliis. Quare sibi quenq; suo cõmodo conuenit imagines, cõparare. Postremo preceptoris est docere, quẽadmodum, queri quicq; cõueniat, & unum aliquod, aut alterum. non oĩa quæ eius generis erunt exempli causa subiicere: quo res possit esse dilucidior. Vt cũ de procemiis quærendis disputamus: rationem damus quærendi: non mille proœmiorum genera conscribimus: ita arbitramur de imaginibus fieri conuenire,

his fecerimus reminiscimur, qui in memoriam subeunt. Nonnunquam tacitæ quoque cogitationes in mentem reuertuntur. Nata est igitur, vt in plerisque, ars nec a natura discrepat. Memoria vtrom habeat quiddam artificii, an omnis a natura proficiscatur, aliud dicendi tempus idoneum dabitur. Nunc perinde atque constet in hac re multum valere artem & præceptionem, ita de ea loquentur.) Natura definiuit Empedocles, vt diceret natura est ignis artifex, quadam via vadens in res sensibiles procreandas, quod omnia (vt ipse vult) principe igne generentur. Plato autem sic definit, natura est dei volontas. Quodcunq; igitur ex intima rei alicuius vi sponte exit (quoniam quod voluntate factum diuina est) id ab eius rei natura dicitur proficisci. Sed verum memoria a natura proficiscatur, nec ne, quæri posse videtur. Nam si memoria vis quædam propria animæ est, sicut voluntas & intellectus, quæ in hominis cerebri parte postrema occiput contingente perficitur, velut paulo supra memorauimos, a natura homini insita dici posse videtur. Porro, cum animæ sensus, corporis sensibus, vt Aristoteles voluit, suscitentur: qoippe qui animam velut rasam quandam tabellam in qua nihil pictum esset, dixit, habilem tamen creatam ad omnium rerum suscipiendas formas, molem enim corporis obstare, ne quiduis ad vnguem & mox intelligat. Ex quo manifestum est, magnum ad memoriam, sicut ad cæteras animæ vires, quibusdam rebus præstari adminiculum. Quod cum ita sit, apparet memoria, sicut & cætera, artificio comparari posse. Cum autem natura & arte constet memoria, nascitur quidem a natura, ab arte vero excolitur. Placet enim nobis esse artificium memoriæ.) Subaudiendum, de qua daturi præcepta sumus. Simul cum cogitatione nata, quæ vis est animæ, quam confirmat inductio quædam cum arte inducitur ad ea quæ præterita sunt, cõminiscendum. Naturæ commoda retinet.) Nam de locis & imaginibus Cicero dicturus est, ad quas comminiscendas mente nobis opus sit, & ingenio ad similitudines rerum effingẽdas, illam vero per naturam, hoc etiam a præceptorib⁹ accipimus.

Constat igitur artificiosa memoria ex locis & imaginibus.) De qua dicturi sumus. Locos appellamus eos qui breuiter.)

Nunc ne forte uerborum memoriam, aut nimis difficilem, aut parum utilem arbitreris, et ipsarum memoria rerum contentus sis, q. et utiliores sint, et plus habeāt facilitatis, admonendus es, quare uerborum memoriam non improbemus. Nam putamus oportere eos, qui uelint res faciliores sine labore et molestia facile meminiße, in rebus difficilioribus esse ante exercitatos. Nec nos hanc uerborum memoriam inducimus. ut uersus meminisse possimus, sed ut hac exercitatione illa rerum memoria quae pertinet ad utilitatem, confirmetur: ut ab hac difficili cōsuetudine sine labore ad illam facilitatem transire possimus. Sed cum in omni disciplina infirma est artis praeceptio sine summa assiduitate exercitationis, tum uero in Mnemonicis minimum ualet doctrina, nisi industria: studio, labore, diligentia comprobetur. Quamplurimos locos ut habeas: et q̄ maxime ad praecepta accōmodatos. curare debebis. In imaginibus collocandis exerceri quotidie conueniet. Non enim sicut a ceteris studiis abducimur nōnunquam occupatione. ita ab hac re nos pōt cā deducere aliqua. Nunquā est. n. quin aliquid memoriae tradere uelimus, et tum maxime, cum aliquo maiore negotio detinemur. Quare, cum sit utile facile meminisse, nō te fallit, quod tantopere utile sit, quanto labore sit appetendum: quod poteris existimare utilitate cognita. Pluribus uerbis ad eam te adhortari non est sententia, ne aut tuo studio diffisi, aut minus q̄ res postulat, dixisse uideamur. De quīta parte rhetoricae deinceps dicemus. tu primas quasque partes in animo frequenta, & quod maxime necesse est, exercitatione confirma.

Vt sine cunctatione ac mora omnes cogitatio possit percurrere, ne ipso occursu haereamus. Plus enim quam firmam esse oportet memoriam, quae aliam memoriam adiuuet. Perfecte.) Vt quicquid animo occurrat, illic diligenter affigi possit, ac ob hoc nihil sit imperfectum. Insignite.) Vt ea loca multa uarietate signata concipiantur.

Aut natura.) Velut in itinere longo rupes, vel quicquid insigne occurrat, & si non sint, liceat nobis effingere. Aut manu sunt absoluti) Velut domus, opera aliqua publica, vrbium ambitus, picturae, quae sint, vel quas nobis effingamus. Opus ergo est locis, quae vel finguntur, vel sumuntur. porro sumuntur vel natura, vel mano absoluta. Vt eos naturali memoria comprehendere.) Vno mentis cursu colligere. Et amplecti.) Sepire & circūualare quaeamus, quod facere posse videmur, si non sint non numerosa, si maxime spatiosa perfectaque ac varietate distincta. Vt aedes.) Vt domus magna, & in multos recessus diducta. Intercolumnium.) Si tamen varia rerum facie sit insignitum. Angulum.) Velut angiportum: si huic rei sit accommodatus. Fornicē, & alia quae his similia sunt.) Si tantum pateat, vt in eo multae figi possint imagines, vel si in eius aedibus haec & alia insignita compareant. Imagines sunt quaedam formae & simulacra eius rei, quam meminisse volumus. quod genus equi, leonis, aquilae memoria si volumus habere, imagines eorum.) Vt si signum nauigationis anchoram, & militiae signum aliquid ex armis ponas. In certis locis collocare nos oportebit. nunc cuiusmodi locos inuenire, & quo pacto reperire, & in locis imagines cōtinere oporteat, ostendemus.) Ne erremus, sit ne is primus vel secundus, aut quotusquisq; locus alius, cui eam imaginem cōcrediderimus, scire oportet. opus ergo locis est, imaginibus & simulacris, & ad ea quae figenda sunt illustribus ac explicatis modicis interuallis, aut ita prorsus isignitis, vt occurrere celeriter & percuri animo possint. Metrodor⁹ sane se duodecim signis, per quae sol ineat, tricenos & sexagenos locos inuenisse iactauit: aliqui in anulis se formasse dixerunt. Quare placet & ex ordine locos comparare.) Nam ita aliqui digerunt. primum locum vestibulo quasi assignāt, secundū puta ambulacro, tertium atrio, tum atria circūeunt, nec cubiculis modo aut exhedris, sed statuis etiam, picturisve, similibusq; per ordinē cōmittunt. Hoc facto, cum est repetēda memoria, ab initio incipiunt loca haec recensere, & quod cuiq; crediderunt reposcūt, & eorum imagine quidnam id sit admonētur. ipsa loca nimium illustria, aut nimium obscura eē voluerunt: distantia inter se. nam plusquā quinq; passus, vel paulo plus minusve. Et cum quae locauim⁹, auferre voluerimus, a dextro vel sinistro, prout progressus domus patietur, incipiemus: nec vt retrorsum cedas, ac a sinistro in dextrum abeas, paulo curiosius praecipi solet. Dissimilia vero inter se loca esse, recte praecipitur. Quamobrem ne cellulae quidem sacerdotum cōmodae huic rei videri, ob nimiam inter se similitudinem debent. Si in quinto loco manum auream collocamus.) Quae imago, quintum adesse locum non tam demonstret, quam rei nouitate animum ad comminiscendum eum locum excitet. Distincte interlucere possint.) Discreti ita sint, vt per se perluceant, appareantq;. Paulo plus aut minus.) Subaudiendum, id posterius paulo. Pedum tricenum.) Triginta pedum. trigenum dici deberet per g literam, non per c; nam tricenum per syncopam factum est, alias tricenrenum. sed cum dicat non nimiam esse oportere inter huiusmodi loca distantiam, trigenum videlicet oportere scribi videtur. & est aeque syncopa trigenum, pro trigenorum. nec mirum videatur, si cum genitiuo plus minusque construuntur, cum & cum accusatiuo etiam, nedum cum ablatiuo coniungi inueniantur. Ita & cogitatio minus valet: siue nimis procul remoueris.) Siue paulo distantiora fuerint inter se loca, siue propinquiora quam conueniat. Arbitrium fabricari.) cudere, inuenire. Et architectari.) construere. Vnae rerum.) Quibus rebus. Alterae verborum.) Quibus verba exprimuntur. Cum summatim.) Cum collectim paucis. Haereditatis causa factum arguerit.) ostendet. In lecto cubantem.) loco quem ipsi inuenerimus. Si formam eius detinebimus.) Si cuiusmodi formae sit meminerimus. Non de minimo loco.) Non pauperem, nec abiectum, sed nobilem & opulentum.) Dextra poculum. Quo veneno necatum ostendamus. Sinistra tabulas.) Quibus haereditatem, & testamentum significemus. Et digito medio testiculos arietinos tenentem.) Vnde testes, quique conscii veneni dati sint, reminiscantur. Et vna hac hominis imagine, vnum complexi sumus negocium. veneno necati.) Neco, necui, suffocaui significat. vt Horatius: Bos est enectus arando. neco necaui ferro vel quauis alia vi occidi. Hinc necem, caedem appellamus. & hinc internecio, vitae priuatio, vel interitus. Caesar in Commentariis de bello Gall. Hoc praelio facto, & prope ad internecionem gente ac nomine Neruiorum redacto, potius quā a supino nectum, vt Priscianus voluit, sublata nempe litera. Plus negotii sumemus.) Plus curarum: sic Plautus: Quid tu mihi exhibes negotium. Et magis ingenium exercebim⁹.) Quoniam pluribus opus est imaginibus, cum etiam verba multo plura esse quam negotia, necesse sit. Iam domi vltionem reges Atridae parant.) Si huius versus velis reminisci. Manus ad coelum tollentem Domitium.) Aliquem notum, qui Domitius nominetur. vt huius nominis domi meminisse valeas. Tollentem manus ad coelum vt.) futuram vltionem demonstrans, imploret auxilium. Cum a rebus, martiis loris caedatur.) Vtrum a regibus, quicunque loris martiis, quibus in bello vtuntur milites: an certe a regibus Martiis, Remo & Romulo, Martiis filiis, loris caedatur, & Remus Romulusque Agamemnona & Menelaom in memoria nobis suggerant, qui in bello Troiano fratres, simul & reges, totius exercitus duces extitere. In altero loco Aesopum & Cymbrum subornari.) Per quos histriones Atridae fratres dentur intelligi. Subhornari.) Adornari, ad tragoediae recitationem, vel quiduis simile. Ab Iphigenia.) Notum satis est, Iphigeniam, quam & Sophocles & Lucretius, ita multi alii, Iphianassam nominarunt, Agamemnonis ex Clytemnestra fuisse filiam, cuius immolandae loco cerua supposita fertur. Nobiscum primum transeamus.) Intra nos meditemur, & decurramus. Cum imaginibus verba.) Ea coniungēdo exprimamus. Ne cum ab instituto nostro.) Artificiosam docendi memoriam. Recessissemus.) Docendo, quo pacto

in artificiosa memoria plus sit præsidii, quam in naturali. Egregie turpe.)Multa sint huiusmodi verba, quæ in bonũ & in malum & vtroq; versus capi possunt, velut nobilis, illustris, insignis, singularis. Cicero ipse de lege frumentaria: Ad istius flagitiosas libidines, singularemq; nequitiam natum atq; aptum inquit. Eclipsis solis.)defectus. Nã ἐκλείπω deficio significat. Hinc lunaris eclipsis. Et quæ ea desiderabit, inueniet.) desiderare, quo deest quærere. Si quod.)Ostendit natura. Sequatur) ars. Nihil est.(Quod aut natura extremum, quia antecedit semper. Aut doctrina primum.)Quia ars semper naturã imitatur. Haberi memoria diutissime potest.) a diu comparatiuum dius, vnde, diutile ille quippiam percunctetur, ambulant diutile & fabulãtur, Apuleius vsus est. ab hoc diutissime superlatiuum. Nec vagas.)non consistens. Vnicam turpitudinẽ.) præcipuam. Cœno oblitam.)Inquinatam, ex ob & lino, vnde litura descendit. Aut rubrica delibutam.)Creta rubra conspersam. est enim creta, vt Columella: in hanc ipsam rem liquida rubrica, vt illiniri possit, a rubro colore dicta, sicut & rubrica, qui libris exscribitur. Persius.

Si quid mansuri declaret linea quæuis.
Rubra potest dici. Et rursum Persius,
Oculo rubricam dirigat vno.

Veidentidem.)idem & idem. Imaginum renouandarũ.) quia renouantur imagines in omnibus negotiis. licet perpetuo loca ipsa remaneant. Quantulũ enim poterunt valere:) Hoc dicit q̃ parum habere momenti potuerunt comparatæ imagines, si infinitam verborum spectes copiam, vt cum minus meminerıs statim alias meminisse adhuc oporteat. Similitudine aliqua, q̃ sibi vnus ita effinget.)vt alii subabsurda forte videatur. Non omnes habemus assensores.) nõ omnes nobis assentientur, in rerũ quã sumpserimus similitudine.. Quia illi.)Quicunq; sit. Videtur aliud.)subaudiendum, q̃ nobis ipsis visum sit. Admonendus es.)Ne inutilem verborum memoriam credens, aut difficiliorem q̃ vt te assequi posse arbitratus, præceptione nostra adhuc non satis persuasus sis. Qui velint res faciliores sine labore.)Hoc dicit, quicunq; exigui animi leuia cõsectatur, ea videtur duriora obscurioraq; q̃ vt cito capere possit, necesse est, quæ sunt maiora. At qui difficilioribus assueuit, faciliora pene contemnit, quippe qui nihil in eis laboris esse sibi persuadet. Et hoc in omnibus fere humanis rebus accidit. Idem accidit plerunq; discentibus, qui præceptorem leuia humiliaq; sequentem & in promptu posita sequi malunt, q̃ eum qui paulo remotiora & maiore cura elucubrata promat. Infirmi.n.semper ac debiles & sunt, & habentur. Quamobrem difficilioribus semper inuigilandũ, quo leuia quæq; nobis nõ maiora difficultate subiiciantur q̃ cupiamus, nec desperandum, ne aliquando intelligamus, cum homini ita natura intelligere datum sit, vt natare piscibus, auibus volare est. Quæ pertinet ad vtilitatem.) Nam versus reminisci, ad voluptatem fere tantum attinet. Difficili consuetudine.)imaginum verborũ omnium reminisci. Ad illam facilitatem. Quæ est, vt rerum, nõ etiam verborum meminerimus, cum ea in promptu forte habere necesse sit. Nisi industria.)corporis. Studio animi.)solertia. Labore.)quanquam ad vtrunq; referri potest Diligẽtia.)quæ a iudicio maxime proficiscitur, ex aliorum animaduersione. Abducimur.)semouetur, nõnunquam occupatione aliarum rerum. Nõ te fallit.)Qui potest fallere te, cum tantopere sit vtile? Ad eam rem.)Ad memoriam parandam, laborem omnem subeundum. Non est sententia.)Sententiam veteres, orationẽ generaliter aliquid cõplexã, vel dehortantẽ aut ostendentẽ aliquid, noiarunt. Hortantem, vt,

Qui cupit optatam cursu contingere metam,
Multa tulit fecitq; pue, sudauit & alsit.

Dehortantem. vt, Heu nihil inuitis fas quẽquam fidere diuis. Demonstrantẽ, velut, Quibus fortuna aspirat, hi occasionẽ insipienter uiuendi habent. Sententiam quoq;, quod animo sensissent, vocauerunt, vnde adhuc dicimus, ex animi nostri sententia aliquid dictũ factumve, & gratulantes, ex sñia dicimus Sententiæ auocantur etiam, quas græci γνώμας appellãt, quæ similes decretis atq; consiliis sunt. Vnde Iuuenalis.

Non est sententia verum.
Credite me vobis folium recitare Sibillæ.

Ita hic Ciceronis non est sententia, non est consilium, mens non est. Nunc ad vltimã Rhetoricæ partem, quæ elocutio dr̃, transit.

LONGOLIVS.

MEmoria vtrum habeat quiddam artificii, &c. aliud dicendi tempus.)Quæstionem eam satis videtur explicasse in secundo de Oratore, vbi ex Simonidis inuẽto, & Sceptii Metrodori, Carneadisq; philosophorum authoritatibus, artificialẽ memoriam eẽ definiuit. Locos appellamus eos qui breuiter, &c.)Breuiter, hoc est, modicis interuallis. distãtia.n. locorũ notabilis, oẽm memoriæ coniunctionẽ dissipat Quod genus equi, leones, &c.)Vides vt in imaginib⁹ acres insignitasq; collocet, quæ occurrere passim celeriterq; percutere aĩum possunt. quod sane Mnemonistarum inscitiam arguit, qui vilibus, absurdis, vulgaribus & contẽptis imaginibus rem tractant. Loci.n. ceræ, aut chartæ.)Hæc ex similitudine Carneadis dicta sunt, qui tanquã literis in cera, sic se aiebat imaginibus in iis locis, quos haberet, quæ meminisse vellet, præscribere. Edere ac proferre.)Alias videre ac proferre. Quare placet & ex ordine locos cõparare.)Quia si loci essent confusi inter se, varietates imaginum tolerari non possent sed varietas formarũ facit, vt inter se distincti sint. Si in quinto loco manũ aureã, &c.)Propter numerũ quinarium, qui digitis significatur. Medio testiculos arietinos tenentem.) Vide Politiani Miscellanea, qui locũ hunc exponit cap. 6 a. Iam domi ultionẽ Reges.)Obscurũ exemplũ quod per verba memoriatur. Primum vltionem significant manus ad cœlum eleuatæ, & a summo Ioue vindictam implorantes. Domi vero hic substituitur nomẽ aliquod proprium, quod similitudine literarũ affine sit, vt Domitius Causidicus. Reges sunt Martii Romæ. dicti Reges. Sed vt ab ipso vocabulo Regũ ad singularia nomina perueniam, hoc est, Agamẽnonem & Menelaum, suppono duas personarũ imagines, Aesopum actorẽ tragœdiarũ, qui solebat representare personam agamẽnonis, & Cimbrũ histrionem, qui Menelaũ agere solebat. Sed vt dicebã, obscurũ est exẽplũ, quare aliud, & facilius, in verbali imaginum forma ponamus. Verbi gratia. Si virginẽ violatã meminisse voluero, in eo loco ponã virgã quandã, & in hac violas. Cũ igitur iam locos posuero, in altero virgam, & in altero violam, videbor quodam modo videre quasi inscripta. Nam & virga erit litera, qua admoneat virginis, & viola erit quasi nota quædam, quæ admonebit violatam. At quod recens.) Alias, itaq; quas res ante ora videmus, aut, &c. Sed aliquid notum agentes.)Alias, Sed aliquid nouum agentes. Scio plerosq; Græcos, &c. vt multorum verborũ imagines conscriberent.) Hoc sane ob id Græci fecerunt, quia videbant maiorem esse varietatem imaginũ, quibus verba ac dictiones meminisse volumus, q̃ rerum. Nam res sæpe vna pluribus dicenda verbis est. Quot autem sunt verba, tot ferme imagines sunt. Ergo, quia vna res dicendo pluribus verbis, & singula verba suã habẽt imaginẽ, sequitur maiorem esse oportere varietatẽ imaginũ in verbis ac dictionibus. Sed græcorũ sñiam in ea re non accipimus. Quia res de qua agitur, semper memoria seruanda est, verba nõ item. Nã aliis verbis eadem res agi põt, si sententia forte exciderit. Si tenueris rẽ adhuc causam agere poteris, etiam si verba non tenueris: quia verba non semper eadem in causa necessaria sunt: igitur maior est vsus rerum, q̃ verborũ. Accedit ad hoc, q plerạq; sunt verba, quibus nullas imagines applicare poterimus: quales sunt articuli, vt, &, ac, at: sed & reliqua aduerbia coniunctionesq;. Pluribus verbis ad eam te hortari, &c.)Quandoquidẽ ardua quædã & vix maximis ingeniis imitabilia, de memoria Cicero scripsit, non inutile mihi visum est, si & aliam exercitationis memoriæ rõnem, a præclarissimis rhetorũ traditam subiicerem. Maximã itaq; memoriæ partem, exercitationem & laborem recte dixerunt. Hæc autem exercitatio cõmodius fieri non potest q̃ primo in poematibus, deinde orationibus, postremo operibus durioribus qualia sunt scripta iuris, & similia. Deinde vt voce modica, & magis murmure ediscamus ea tamen rõne, vt sæpe nos tentemus, an teneamus. Ac semper ad verbũ ediscendũ est: si tempus permiserit: sin minus, res ipsas tenebimus, dehinc his verba de tempore accommodabimus. Obseruandum autem est in hac re, ne consuescamus nobis ignoscere. nã & admoneri, & cũ dicas ad librum respicere vitiosum est. Quod si autem natura memoria durior fuerit, aut tẽporis ratio, & angustia non permittet, non te ad oĩa verba alligabis, nam obliuio vnius verbi, aut deformẽ hesitationem habet, aut etiam silentium inducet. In oratione aũt

longiore ediscenda, hoc præceptum inuenio, ut per partes edificatur. Quoniam dãdi sunt quidam termini, vt cõtextum verborum, qui est difficilimus, continua & crebra meditatio, partes deinde ipsas repetitus ordo coniungat. Et his qui difficilius hæserint aliquas apponemus notas, & eas sæpe repetamus, & iisdem charitas ediscamus, quibus scripsimus. Optimum autẽ mandandæ aliquid memoriæ tempus est, vt noctu priusquã somnũ capias, edifcas, quoniam nusquam auocatur intentio, & post istam cogitationem vel lectionem nihil amplius animo cogitamus, & statim capimus quietem. Ne aut tuo studio diffisi.) Alias, Ne aut tu nostro, aut nos tuo studio diffidere, &c.

In animæ frequen ta.) Alias in animo frequenti quod maxime, &c. ¶ Libet ad scribere, quæ huc potissimum facere videntur, memoriæ præcepta ex Fabio Quintiliano, in ordinem tamen ea atq; compendium redacta, hoc modo.

1 Si longior cõplectenda memoria fuerit oratio, proderit per partes ediscere, & hæ partes non sint perexiguæ, alioquin nimis multæ erunt, & eam distinguent atq; concident.

2 In his quæ scripsimus complectendis multum valent, & in his quæ cogitamus continendis prope solæ, excepta quæ potissima est exercitatione, diuisio & compositio. Nam qui recte diuiserit, nunquam poterit in rerum ordine errare, quam Cicero memoriæ lumẽ ait. Etiam quæ bene composita erunt, memoriam serie sua ducent. Nã sicut facilius versus ediscimus q̃ prosam orationem, ita prosam uinctam q̃ dissolutam.

3 Ediscendũ ẽ tacite. Hæc vox sit modica, & magis murmur.

4 Ediscendũ legendo. Nam qui legente alio ediscit, in parte tardatur, q̃ acrior est oculorum q̃ aurium sensus.

5 Subinde tentare teipsum debes: quia continua lectio, & quæ magis & quæ minus hærent, æqualiter transit. In experiendo teneas ne, & maior intẽtio est, et nihil superuacui tẽporis perit.

6 Semper ad verbum ediscendum est, si tempus permiserit, sin minus, res ipsas tenebimus. Nam si tempus non suffragabitur, etiam inutile erit, ad verba omnia se alligare, cum oblitio vnius eorum cuiuslibet, aut deformem hæsitationem, aut etiam silentium inducat.

7 Cauendum est in primis, ne nobis discamus ignoscere. Iõq; admoneri cum dicas, & ad libellum respicere, vitiosum, quod libertatem negligentiæ facit nec quisquam se parum tenere iudicat, quod ne sibi excidat timet.

8 Ea quæ noctu meditamur, facilius ac firmius tenemus, quoniam nusquam auocatur intentio, & post istam cogitationem vel lectionem nihil amplius animo cogitamus, & statim capimus quietem.

9 Si quis tamen vnã maximamq; a me artem memoriæ quærat, exercitatio est & labor, multa ediscere, multa cogitare, & si fieri potest, quotidie, potissimum est. Nihil æque vel augetur cura, vel negligentia intercidit. Quare & pueri statim quã plurima ediscant, & quæcũq; ætas operam iuuandæ studio memoriæ dabit. deuoret initio tædium illud, & scripta & lecta sæpius reuoluendi, & quasi eundem cibum remandendi. Quod & ipsum hoc fieri potest leuius, si pauca primum, & quæ tædium non afferant, cœperimus ediscere. Hæc ex Fabio.

Superest elegans etiam de memoriæ vsu locus apud Plutarchum περὶ ἀγωγῆς, quem hic quoque adscribere haud alienum fuerit. ait enim, πάντων δὲ μάλιστα τὴν μνήμην τῶν παίδων ἀσκεῖν καὶ συνεθίζειν· αὕτη γὰρ ὥσπερ τῆς παιδείας ἐστὶ ταμιεῖον, καὶ διὰ τοῦτο μητέρα τῶν μουσῶν ἐμυθολόγησαν εἶναι τὴν μνημοσύνην, αἰνιττόμενοι καὶ παραδηλοῦντες, ὅτι οὐδὲν γεννᾶν καὶ τρέφειν, ὡς ἡ μνήμη πέφυκεν. Hoc est, Oium vero maxime puerorũ exercenda, consuescendaq; memoria est, ea enim eruditionis siue disciplinæ tanquam promptuarium est. Atq; idcirco sane Musarum matrem esse Mnemosynem fabulis prodiderunt, obscure innuentes atq; significantes, nullam natura rem ita gignere atq; alere, vt memoriam solere.

ASCENSIVS.

Memoria. Descripturus memoriam, & quæ eam concernit. Primo mouet dubium an memoria artificio iuuetur, deinde eo præsupposito diuidit eã in naturalẽ & artificialẽ, & quia naturalis non est præceptis tradẽda, sed artificialis quæ ab arte dependet naturalem multũ iuuat, ideo ad artificialis præcepta tradẽda progreditur. Ordo est. Aliud. s. q̃ præsens tẽpus idoneum dicendi. i. disputandi vtrum memoria habeat quiddam artificii, an oĩs. i. tota proficiscatur a natura dabitur. s. nobis, nunc loquemur de ea re. i. de memoria, ita. i. sic, perinde atq;. i. ac si, constet. i. euidens sit, & sine controuersia inter oẽs conueniat artẽ & præceptionẽ ualere multũ in hac re. i. in memoria augenda. Placet. n. nobis, artificium. i. adiumentũ artificiosum memoriæ esse. i. reperire nos ostendemus, alias. i. alio tẽpore, quare sup. id placeat, & aperiem⁹ in præsentia, cuiusmodi ea. s. memoria, præcipue artificialis sit. Igitur, vt id aperiamus memoriæ sunt duæ, vna sup. est naturalis, altera sup. est artificiosa. Naturalis est ea quæ est insita animis nostris i. virtuti memoratiuæ ab aĩo dependenti, licet in postica capitis cella organum hĩe dicatur, & quæ nata est sine multa cogitatione. i. sine accuratione nostra. Artificiosa est ea quã quædã inductio s. ad credendum. i. persuasio confirmat, & rõ præceptionis, ideo aũt inductionem præmittit, quia oportet addiscẽtem credere. Sed quia bonitas igenii. i. naturalis capacitatis imitatur sæpe doctrinã in cæteris rebus, porro. i. sed profecto, ars confirmat & auget cõmoda naturæ, ita. i. cõsimiliter fit in hac re, vt nõnunq̃ memoria naturalis si data est alicui egregia, sic similis huic artificioĩe, & ita vtraq; alterã imitetur. Porro. i. sed hæc artificiosa retinet cõmoda naturæ. i. naturalis memoriæ, & amplificat sup. ea rõne doctrinæ. Quapropter memoria naturalis est confirmanda præceptione, vt sit egregia. i. excellẽs, & hæc quæ datur doctrina. i. per doctrinã, hoc est artificiosa, indiget ingenii. i. capacitatis nobis ab natura ingenitæ. Nec hoc fit magis aut minus in hac re q̃ in ceteris artibus, hoc inq̃ vt doctrina nitescat. i. præemineat, ingenio. i. per ingenium & natura nitescat præceptione, vnde vtrũq; alterum iuuat. Quare hæc constitutio. s. memoriæ artificialis, quã hic instituere intendit erit, &. i. simul vtilis illis qui sunt memores. i. prediti memoria, aut virtute memoratiua, natura. i. per naturam (quod. i. quã rẽ, tute. i. tuipse o Herenni poteris intelligere paulo post. i. post q̃. s. legeris & intellexeris institutionem, & i. simul si. i. quãuis illi. s. memores, freti. i. adiuti & confisi suo ingenio nõ indigerẽt nostro. s. ingenio, quo hæc instituimus, aut nostro. i. nostra re, hoc est arte, & præceptione, tñ iusta causa daretur quare vellimus esse adiumento, his qui minus. i. non satis ingenii habent. Nunc. i. deinceps loquemur de memoria artificiosa.

i Constat &c. Ordo est. igitur vt de artificiosa memoria loquamur. Memoria artificiosa constat ex locis. s. ab addiscente signatis & imaginibus, per locos suos debite dispositis. Nos appellamus (inquit Cic.) locos eos qui sunt absoluti breuiter perfectæ, & sup. insignite. i. signanter, & per discretionem, aut natura, aut manu. i. artificio, ita sup. queamus comprehendere et complecti eos facile. i. faciliter memoria naturali, licet tenui, vtpote quam artificiales præsupponit, vt ædes. i. domos per ordinem dispositas, intercolumnium spatium inter columnas: aut deambulacri, aut porticus aut templi, aut domus, aut angulum, aut fornicem. i. circũferentiam & arcum, vt in theatris & ædificiis testudinatis, & alia quæ sunt similia his, quæ omnia ad artificium pertinent, vnde quia loca naturalia præterit sine exemplis ea minus prodesse innuit. Imagines sunt formæ quædam & sunt notæ. i. notamẽta aut signa, & simulacra eius rei quam volumus meminisse. i. memoria tenere, quod genus. i. cuius generis sunt equi, leones, aquilæ. Si nos volumus habere memoriam oportebit nos collocare imagines eorũ. s. p quẽ volumus memores fieri in certis locis. Nunc. i. deinceps, itaq; ostendemus cuiusmodi loca oporteat inuenire, & quo pacto oporteat reperire sup. eos & cõtinere imagines in locis. Igitur quẽadmodũ ii qui sciunt literas pñt scribere id qđ dictũ est, & recitare id qđ scripserunt, itaqui didicerunt inmodica. i. valde prolixa, aut q̃ plurima simul pñt collocare id quod audierunt in locis. s. certis, & pronunciare ex his memoriter. Enim pro quia loca sunt simillimi ceræ, aut chartæ, in qua. s. vulgo scribim⁹, quã falso noĩe papyrũ vocãt, & imagines sup. sunt simillimæ literis dispõ imaginũ & collocatio imaginũ sup. sunt simillime scripturæ, pronunciatio sup. est simillima lectioni. igitur si volumus meminisse. i. memoria tenere multa, op; cõparare. i. acquirere nobis multos locos, vt possimus collocare multas imagines in multis locis. Itẽ non putamus oportere. i. necesse, aut conueniens, hĩe. i. vt habeamus hos locos. s. multos, & a nobis cogitatos. ex ordine. i. per ordinẽ signatos, ne impediamur. i. aliqñ perturbatione. i. confusione ordinis, quo secius. i. quominus sup. possimus sequi imagines, vel a superiore parte, vel

ab inferiore: quoto loco libebit: vt possimus edere. i. enunciare & proferre ea quæ erant mandata. i. commissa locis. Sunt qui legant secius sine quo: vt sit secius. i. aliter dummodo sit seruatus ordo: possimus sequi &c. Nam vt. i. quemadmodum si nos videmus complures, notos stantes in ordine nihil intersit nostra. i. nihil referat, quo ad nos: vtrum incipiamus dicere nomina eorum a summo, an ab imo: item. s. similiter eueniet in locis collocatis ex ordine, vt nos commoniti imaginibus. i. per imagines possimus dicere id quod mandauerimus: locis in quãlibet parte, quoto quoq; siue primo, siue vltimo, siue quotouis inter medio loco licebit. Quia vero multi textus habẽt quo quo: quæ lectio nõ procedit: scies puer illud quoq; esse a nominatiuo quisq; vt patet si dicas quotusquisq; locus fuerit. Potius legam quicq; q̃ quoquo: vt sis quoto loco, & in quamlibet partem licet quicq;. i. quamlibet rem collocare. Potest etiam legi quo q; diuisis dictionibus: vt sit & quo loco &c. Quare placet &c. Concludit omnino ordinem seruandum: & in signandis locis nihil hæsitandum ne frustra conemur memoriam labilem per rẽ vacillantem confirmare dicẽs. Quare. i. quãobrẽ, quia res ita se habet: placet cõparare locos ex ordine, & oportebit notare. i. signare egregie. i. excellenter, & commoditer. i. iuxta commodum nostrum (vbi scies ab adiectiuis secundæ interdum deduci aduerbia tertiæ formæ: vt ampliter duriter cõmoditer &c.) locos quos assumpserimus: vt possint hærere nobis. i. fixi esse in memoria nostra: perpetuo. i. sine interuallo, aut interruptione. Nam imagines delentur. s. e memoria: sicut literæ delentur. s. e cera: vbi. i. postquam, aut qua parte nihil. i. in nullo vtimur, sup. locis loci debent remanere tanquam cera. i. tabula cerata in qua nihil scriptum est. Et ne forte possimus falli. i. errarẽ in numero locorum placet quotum quemq; locum. i. e singulis quinq; vnum (sed vt videtur hoc loco non quẽlibet: sed eum qui e quinq; semper vltimus sit intelligit) notari. i. signari aliqua nota: quod genus. i. cuius generis sup. sit: si locemus manum auream in quinto loco: & locemus in decimo aliquem notum: cui decimo prænomen sit. i. cui loco prænominis sit decimus. Nam prænomina sumebãtur a numeris, vt secundi. Quinti. Sexti. Octaui. Noni. Decimi a quibus deducti assumunt elementũ. vt Quintii. Sextii. Octauii. Nonii &c. Deinde facile erit collocare similes notas. i. similia signa: quinto quoq; loco. i. ei qui deinceps numerando per quinq; vltim⁹ erit: vt decimus quintus. vigesimus & cæ. item commodius est comparare locos in regione de relicta q̃ in celebri. i. frequẽtata multis & claris hominibus: propterea q̃ frequentia & deambulatio hominum conturbat & infirmat. i. partim delet notas imaginum et solitudo conseruat figuras simulacrorum. i. signorum illic collocatorum per imaginationem integras. i. inuiolatas. Præterea loci sunt comparandi dissimiles forma atq; natura: vt possint interlucere. i. cum eminenti differentia lucis apparere distincte. Nam si quis sumpserit multa inter columnia, id est spacia inter columnas: ipse conturbabitur similitudine; nam columnæ fere sunt æquales & æqualiter distantes: & ita ignorabit quid collocarit in quoq;. i. quolibet, aut vnoquoq; loco. Et oportet habere locos modica magnitudine & mediocres: nam loci ampli præter. i. supra modum. i. mensuram: reddunt imagines vagas. i. vagantes in cellis memoriæ & loci nimis angusti videntur sæpe non posse capere. i. complecti: & in se tenere collocationem imaginũ. Tum. i. insuper oportet locos habere: nec nimis illustres. i. splendẽtes: nec obscuros vehementer: ne imagines aut obcæcentur tenebris, aut persulgeãt seu præfulgeant splendore. Oportet interualla. i. spacia intermedia: locorum esse mediocria: fere paulo minus, aut paulo plus: quã sup. pedum trigeñum. i. singula triginta pedum (Sic Franciscus legit. & verius q̃ qui tricenum. i. tercentum pedum singula volunt. Dicitur autem trigenum per syncopam quæ in numeralibus aptissima est.) Nam vt. i. quemadmodum: aspectus valet minus, siue remoueris nimis procul id qđ op; videri. siue admoueris vehementer prope id quod oportet videri: ita cogitatio valet minus repete, siue remoueris, siue admoueris nimis, id quod oportet videri per cogitationem. Sed quãq̃ facile est ei qui explorauit. i. scrutatus est. paulo plura. i. plures q̃ alius locos: comparare locos quamuis. i. quantumuis multos & idoneos: tamen si quis. s. inexpertus & nouitius in locis signandis: putauit se non inuenire locos sup. idoneos ad ista: licebit. i. licitum erit. q. d. per me non prohibetur quo minus: ipse constituat sibi locos multos quot volet, aut quoad. i. quantum volet multos. Enim pro quia. cogitatio potest complecti, quã uis. i. quamlibet siue magnam vehementer siue paruam regionem: & potest fabricare & architectari in ea. i. regione situm, id est dispositionem & tractum loci ad suum arbitrium. Quare licebit si non erimus contenti. i. si aliquis non erit contentus hac copia. s. locorum manu, aut natura constitutorum, constituere nosmetipsos. i. quemlibet: sibi cognitiõe nostra. i. quisque sua regionem: & comparare distinctionem locorum commodissimam. s. iudicio nostro. Deinde concludens hanc partem dicit. Satis dictum est de locis, transeamus nunc. i. deinceps ad rationem imaginum. Quoniam ergo. Incipit perscribere imagines dicens. Ergo quoniam oportet imagines rerum esse similes. s. rebus ipsis, non tamen inter se nosmet. i. nosipsi debemus eligere nobis ex omnibus verbis. i. dictionibus. similitudines notas nobis. igitur (cõtinuata est particula) duplices similitudines debent esse, vnæ. i. alteræ rerum: alteræ. i. reliquæ verborum. Similitudines rerum exprimuntur, cum. i. quãdo nos comparamus summatim. i. in generali, imagines ipsorum negociorum. Hoc est quando capita rerum imaginamur, & per ea ad singula negocia dicenda admonemur. similitudines verborum constituuntur, cũ: i. qñ memoria vniuscuiusq; nominis & vocabuli notatur imagine, ut si quis regis Persarũ qui Valerianũ imperatorẽ Romæ cepit, & capto sic illusit, vt p eius deorsum equũ ascenderit nomen memoriæ mãdare cuperet, imaginetur nomen verbale in ora sapio q̃ est sapor, idemq; ẽ illius nomen. Aliud exemplum affert Cic. dicens. Non cõprehẽdimus sæpe memoriam totius rei vna nota & simplici imagine, hoc modo, vt si accusator dixerit hominem necatũ ab reo veneno, & arguerit id sup. factum esse, causa hæreditatis. s. ab eo obtinendæ, & dixerint multos esse conscios eius rei, si volemus meminisse. i. memoria tenere hoc primum, vt sit nobis expeditum. i. paratum, & facile, ad defendendum nos confirmabimus in primo loco imaginem totius rei. i. facinoris dicti. nos faciemus illum ipsum de quo agetur ægrotum cubantem in lecto. i. per imaginationem fingimus eum qui veneno interiit, decubantem in lecto, si detinebimus. i. memoria perfecte tenebimus formam. i. speciem & staturam eius si ignouerimus eum. s. qui mortuus est. nos sumemus. s. per imaginationẽ aliquem ægrotum non de minimo loco. i. alto loco, & claris natalibus ortum, vt possit cito venire in mentem, quia nobilium citius meminerimus q̃ ignobilium, & nos statuemus. i. stare faciemus per imaginationem reum: videlicet eum quem homicidii accusamus ante. i. iuxta lectum, eius. s. ægroti, aut veri, aut simulati, vtriusq; tamẽ per imaginationem facti, reum dico tenentem dextra. s. manu sua, poculum in quo sit illa venenata potio, & tenentem sinistra. s. manu tabulas. s. testamenta res, in quibus scriptus sit hæres, & ideo ne mutet testamentum dicemus q̃ eum occiderit, & tenentem medico. i. digito secundo a minimo, testiculos arietinos, quia dum man⁹ occupata est, solemus, aut claues, aut aliud quicquam medico dependens tenere, testiculis autem arietinis pro loculis quidam vsi sunt, non tamen ideo vult eos dependentes a medico digito eẽ, sed ut per testiculos testiũ meminerit. Hoc modo poterimus habere memoriam, &. i. simul testium propter testiculos, & hæreditatis non propter similitudines arietis, vt vult Franciscus, sed propter tabulas & necati veneno, propter poculũ. Itẽ nos ponemus, deinceps in locis cætera oia quæ volumus meminisse ex ordine. Et quotiescunq; volemus meminisse rem, nos consequemur facile memoria ea quæ volemus, si vtemur dispositione formarum, & diligenti notatione imaginum. Cum verborum. Aggreditur determinationem de imaginibus ac similitudinibus verborum dicens Cũ. i. quando nos volemus exprimere similitudines verborum imaginibus. i. per imagines, nos sumemus plus negocii. i. difficultatis, & exercebimus magis ingenium nostrum, & oportebit nos facere id hoc modo. Iam domi. i. ponamus pro exẽplo, vt velimus meminisse versum, cuius sensus est, atridæ reges. s. Agamẽnon & Menelaus, parant iam domi. vltionẽ. s. de raptu helenæ oportet constituere in loco. s. vno domitium. s. virũ notũ, quem nouit loris cæsum, tollẽtem. i. erigentem manus ad cœlum cum cædatur loris. i. flagellis ex loris factis, a martiis regibus, pro nomine, aut cognomine, hoc erit. i. signabit, q̃ iam domi reges vltionem (nondum addit parãt, sed tantum vltionem, quia illa præsen-

tatione vult tantum vltionem significari) In altero loco sup. oportet Aesopom & Cimbrum: mimos illos, aut gladiatores nobilissimos, qui strictis gladiis alter alteri minentur, subornari.i.per imaginationem cóstitui : & Iphigeniam filiam Agamẽnonis: vagantem.s.per aulidem quasi in ceruã Dianæ pro qua occidi iussa erat mutata sit:& hoc.i.sic subornatũ, & cũstitutũ erit atridæ parant. hoc mõ omnia verba erunt expressa.i.per ordinem hunc iam domi vltionem reges Atridæ parant. Nã duminatur per domitium: vltionem per hoc q manus ad cœlum tollit reges per martios reges, Atridæ per mimos, aut gladiatures illos, parant, quia qui parat in motu est, per Iphigeniam vagantem, quasi pererrantem. Sed hæc confirmatio imaginum valet, tũ. i.tunc si.s.aliquando exuscitauerimus memoriam naturalem, quasi sopitam in cellulis suis hac notatione, vt versu posito.s.ante oculus mẽtis:ipsi transeamus nobiscum.i. memurando:bis aut ter eũ versum, deinde exprimamus verba cum imaginibus, hoc modo doctrina suppeditabitur.i.subministrabitur opitulatura naturæ. Nam vtraq.i.tam doctrina q̃ natura, altera existente separata, vel separata ab altera, idest seorsum habita, erit minus.i.non satis firma, ita tũ vt multo plus præsidii sit in doctrina, atq arte sup. q̃ in natura) Verum vt diuus Augustinus, de doctrina christiana recte docet, vt citius ingredi scim⁹, q̃ artem ingrediendi, ita facilius sæpe meminimus, q̃ artem memorandi discimus, præsertim cũ pro vnius versiculi memoria tot sint imagines memoriæ, vt videm⁹ mãdandæ, ideoq videmus qui artificiali dũtaxat memoria valet minus perspicaces, sed audiamus Ciceronẽ) Quod.s.plus præsidii esse in arte, nos nõ grauaremur docere, ni.i.nisi, metueremus, ne cum.i.postq̃ recessissem⁹ ab instituto oostro, hæc dilucida breuitas præceptionis, q̃ videlicet in hoc toto opere seruauit, reseruaretur minus.i.non satis commode. Nunc.i.vt cætera precipiam, quoniam solet accidere: vt imagines sint: partim .i.p parte firmæ.i.bene in parte memoratiua radicatæ, & idoneæ ad mouendam.i.ad excitandã memoriam, aut ad monendum.i.mune faciendum eam : & partim.i.pro parte sint imbecilles.i.debiles & infirmæ: quæ vix possint excitare memoriã (hoc docet legendum prius mouendum) ideo sup. considerandum est, qua de causa.i.ob quã causam vtrunq.s.q̃ firmæ, aut infirmæ sint, fiat: vt caosa cognita.i.postq̃ nouerimus caosam: possimus scire: quas imagines vitemus.i.vitare debeamus. & quas sequamor.i.sequi debeam⁹. Igitur ipsa natura docet nos, quid oporteat fieri. Nam si nos videmus in vita.i.inter viuendum & conoersandum in hoc mundo paruas.i. parui momẽti: & paruæ difficultatis: & ita vsitatas, & quotidianas nos non solemus meminisse.i.memoria tenere eas: propterea quod animus sup. noster nulla.i.non vlla: non commouetur.i.non afficitur: vila re: nisi noua, aut admirabili: at.i.sed ecõuersu: si nos videmus, aut audimus: quid.i.aliquid: turpe, aut honestũ, egregie.i.nõ vulgariter: sed excellẽter, aut incredibile, aut magnũ ridiculum.i.quod excellentem causam risus excitandi habeat, nos consueuimus meminisse id: ita q.i. & ita nos obliuiscimur plerũq sup. eas res: quas res nos videmus ante ora.i.quasi præsentes: & meminimus.i.memoria tenemus optime, & sæpe ea quæ acciderunt in pueritia : nec hoc potest accidere alia de causa.i.ob aliam causam: nisi q res vsitate labuntur, facile.i.faciliter e memoria: & res insignes.i.excellentes: & nouæ.i.insuetæ manent diutius in animo. Solis exortus. Docet exemplis quæ res non sint admirationi: eo q consuetæ: quæ tamen si raræ essent etiam stupori esse possent: dicens. Nemo admiratur: exortus solis qui mane fit ex oriente, nec cursus: qui continue fit ex oriente in occidentem motu firmamenti : & ab occidente rursus in orientem per oppositum hemisphærium : & tamen motu proprio contrario modu occurrit: & occasus in occidentem: propterea quia fiunt quotidie: at sup. pleriq mirãtur eclypsim solis: quia accidit raro, & mirantur magis eclypsim solis: quàm lunæ, quoniam hæc.i.eclypses lunæ: sunt crebriores: fiunt enim per interpositionem terræ inter solem & ipsam lunam : & eclypses solis. per interpositionem lunæ inter solem: & eos quibus fit eclypsis.i.defectas solis : rarius autem contingit, lunam præcise sub sole esse: q̃ terram sic interponi: vt eclypsim faciat lunæ: quæ nisi a sole illuminetur expers sit luminis. Ergo natura docet sub animum nostrum nõ exuscitari re vulgari & vsitata: vero pro sed: docet sup. ipsum: commoueri nouitate : & negocio quodam insigni: igitur ars imitatur naturã: & ea.s.ars inueniet id quod desiderat: si sequatur sup. id quod hæc.s.natura ostendit. Dicit q hæc ostendit: enim pro quia nihil est quod aut natura inuenerit extremũ.s.consumatissimũ: ita ut nihil superandi possit, aut quod doctrina inuenerit primum: quia necesse est rem naturalem pro obiecto habeat, aut eam creet: quod mortalibus negatum est: rationem affert Cic. quia principia rerum.i.per quæ res cognoscuntur : sunt profecta ab ingenio.i.naturali intellectu (Prima.n.principia non docentur: se intelliguntur cognitis terminis : q enim non doceantur patet, quia necesse esset doceri per alia : & ita in infinitum, igitur continget nihil scire: cum ignotum non possit scire per ignotum, aut deuenietur ad prima principia quæ non demonstrentur: sed intelligantur : & ita principia profecta sunt ab ingenio.i.ingenita nobis virtute intelligendi: & comparantur s. acquiruntur ex disciplina eius. s. ingenii: hoc est per ingenium perspicax inuenta: traduntur aliis per disciplinam: & ita ars imitatur naturam. Igitur (vt ad institutum redeat) oportebit nos constituere imagines in eo genere: quod genus possit remanere diutissime in memoria: id.s.tales imagines constituere: accedet.i.continget nobis: si constituemus similitudines q̃ maxime notas: si ponemus imagines non multas: nec vagas.i.incertas: sed agentes aliquid per quod possit nobis certe occurrere: & si tribuemus eis.s.imaginib⁹: pulchritudinem egregiam, aut turpitudinem vnicam.i.singularem. Et si exornabimus aliquas.s. vt si sup. exornabim⁹ aliquas: corona aut ueste porpurea: quo id est qua re, aut ideo: vt similitudo sit nobis notatior.i.magis notata, aut si nos deformabimus aliquam rem: vt si inducam⁹ scilicet in memoriam, aut locos imaginum nostrarum: aliquã rem cruentã, aut oblitam.i.inuolutam (ab obliuor media breui ab obliuiscor autem oblitus media longa dicitur) cœno.i.luto immundo, aut delibutam.i. tinctam, rubrica.i.terra rubra, quo.i.vt forma eius sit magis insignita. Aut si attribuam⁹ imaginibus aliquas res ridiculas, vt suem nentem, aut asinum cythara ludentem &c. Nam ea quoq res faciet, vt possimus meminisse facilius, nã quas res veras.i.quæ vere contigerunt, meminimus facile, easdem non est difficile meminisse fictas & notatas diligenter. Sed oportebit facere illud, vt peruagemur.i. percurramus celeriter, animo.i.cogitatione identidem.i.subinde, & interdum primos quosq locos.i. quos primos constituimus, causa imaginum nouandarum. Scio plerosq. Quia parũ de imaginibus præcepit, ne insufficiens putet, improbat opiniones rhetorum græcanicorũ qui discipulis suis plurimas verborũ imagines senserunt tradendas: idq plusculis rõnibus dicens. Scio i.me non latet, plærosq græcos qui scripserunt de memoria, fecisse vt conscriberet.i.conscripsisse (quam elegantiam Valla quoq notauit) imagines multorum verborũ, vti, id est vt illi qui vellent discere haberẽt eas paratas: nequid operis putem legendum operæ.i.laboris consumerent inquirẽdo, quorum.s.græcorum rationem, nos improbamus aliquot de causis.i.ob aliquot causas. Primum q sit.i.contingat comparare, ridiculum.i.ridicule, aut inutiliter, mille.i.quã plurimas imagines verborum, in multitudine verborum innumerabilium. enim pro quia, cum.s.infinita sint verba, & singulorũ fingendæ sint imagines quantulum.i.q̃ modicum.q.d. fere nihil, hæc scilicet copia ab eis tradita poterit valere: cum.i.quandoquidẽ oportebit nos meminisse ex infinita copia verborum, modo vnum, modo aliud. Deinde, cur.i.qua ratione, volumus remouere quẽquam ab industria.i.propria & naturali subtilitate alicuius faciendi aut inueniendi, ne ipse quid.i.aliquid quærat id est inuestiget, aut acquirat. cum nos tradamus illi oia parata, & quæsita, id est acquisita. q.d. id nulla rõne fecerimus, cũ meliora & firmiora sint a nobis inuenta q̃ ab aliis tradita. Præterea.i. tertio loco, alius cõmouetur.i.afficitur, aut cõmouetur magis alia similitudine, hoc est non omnes vna excitantur, aut admonentur eadem similitudine, sed alius alia.i.diuersus diuersa. & ita non possunt tradi similitudines, quæ omnibus cõueniãt. Nam vt.i.quemadmodum si dixerimus sæpe, quam.i.aliquã formam similem, cuipiam.i.alicui, habemus non omnes.i.aliquos non, assensores.i.idem nobiscum sentientes, quia quod nobis vr̃ non semper oibus videtur: q.i.quia aliud vr̃, alii.i.diuersum diuerso, itẽ.i.similiter fit in imaginibus, vt ea quæ si diligenter notata nobis, videatur, parum insignis i.notata, aliis. quare.i.quãobrem cõuenit.i.cõueniens est, quẽq.i.vnũquẽq, cõparare.i. constituere sibi imagines, suo cõmodo.i.ad suum

cõmodum

cōmodum. Postremo. i. vltimo loco, aut vltima rōne, est, præceptoris. i. pertinet ad præceptorem docere, quemadmodū cōueniat quicq;. i. vnumquodq; quæri. i. inuestigari, & subiicere causa exempli aliquid vnum, aut alterum. i. secundum i. vnū, aut duo, & non oia quæ erunt eiusdem generis, quo. i. vt, res posit esse dilucidior. i. clarior, vt. i. velut cum disputamus de præmiis querendis. i. acquirendis, tunc sup. damus rōnem quærendi. i. acquirendi, & sup. non describimus mille. i. quam plurima genera præmiorum, ita i. similiter arbitramur conuenire fieri de imaginibus, vt. s. rationem generalem describamus, & non mille exempla debemus. Nunc o Herenni ne arbitreris forte memoriam verborum (de qua parum præcepit) aut nimis difficilem, aut parum vtilem, & sis contentus memoria ipsarum rerum, licet nō habeas memoriam verborum, q. i. quia sup. memoriæ rerum sunt vtiliores. s. q̄ verborum, & habeat facultatis. i. administrationis, ideo sup. admonendus es, quare non improbemus memoriam verborum. Nam nos putamus oportere eos qui velint meminisse facile sine labore & molestia res faciliores esse ante. i. prius exercitatos in rebus difficilioribus. Nec nos inducimus hāc memoriam verborum, vt possimus meminisse versus, sed cōfirmemus. i. stabiliam⁹ hac exercitatione. s. memorie verborum: illam memoriam rerum quæ pertinet ad vtilitatem: vt posimus transire sine labore ab hac difficili consuetudine. s. memoria verborum: ad illam facilitatem: quæ est in memoria rerū. Sed cum præceptio artis est in-

firma

firma in omni disciplina: sine summa assiduitate exercitationis: tum vero. i. tunc multo magis & verius: doctrina mi. i. imā idest in minimo: ualet in memoriis: nisi cōpcobetur industria, studio, labore, diligentia. Tu o Herenni poteris curare, ut habeas q̄ plurimos locos & accommodatos q̄ maxime ad præcepta. Conuenit. i. cōueniens est sup. te & alium quemlibet: exerceri quotidie in imaginibus collocandis. Non enim sicut abducimur. i. auertimur: nōnunquam. i. interdum. a cæteris studiis, id est exercitiis: occupatione. s. aliqua ita aliqua causa potest deducere nos ab hac re. i. a memoria exercenda. Nunquam enim est quin velimus tradere memoriæ aliquid: & tum sup. volumus maxime: cum detinemur aliquo maiore officio. Quare cū vtile sit: meminisse facile: non fallit te. i. bene scis id quod sit vtile tantopere: quanto labore sit appetēdum: quia nimirum maximo. Quod. i. quam rem: poteris existimare. i. iudicare: vtilitate cognita. i. postquam cognoueris, & perceperis vtilitatē. Non est sententia. i. non est decretum meum: adhortari te pluribus verbis ad eam rem. s. memoriam exercendam. ne videamur dixisse, aut studio difficili, aut minus quam res postulat: hoc ē ne plurima dicendo significemus rem esse difficillimam, aut nos non satis dixisse. Nos dicemus deinceps in quarto, videlicet libro: de quarta parte rhetoricæ: tu frequenta, id est frequenter exerce: primas quasq; partes & (quod necesse est maxime) cōfirma sup. eas exercitatione. i. per exercitationem. Et hæc in tertium ad Herennium.

IN CICERONIS RHETORICAE ad Herennium Librum Quartum Hieronymi Capiduri Commentarius.

Voniam in hoc libro Herenni de elocutione cōscripsimus.) Solent qui rhetorica præcepta conscribunt, cum de elocutione præcipiunt, veterū authorū in singulis præceptis exempla subiicere. quod facere Ciceroni non visum est, potiusquam vt suis vteretur exemplis. In hoc igitur lōgiore totius libri procemio qui id facere, consutat opiniones.

Atq; hoc necessitudine nos facere.) Sēsus est. signum satis manifestum, nos necessitate compulsos, vt nobis præfari liceat, quo rationem nostræ sententiæ demus: cum supra nec ante nec post tradita præcepta id fecerimus. Ornare elocutioné vniuscuiusque generis.) In quocunq; genere, cum elocutionem ornare volueris, exemplum eius ornatus non sine summi alicuius viri authoritate proferes: Elocutioné vniuscuiusque generis.) In quocunq; poetarum sit, vel oratorem genere. Non satis habere.) Præcipere de artificio, si satis sibi non arbitrantur esse, vt dent præcepta, nisi etiam sua quæ sequamur exempla subiecerint. Ab Ennio sumere.) Quod ille summus in heroico carmine poeta sit existimatus. Nam ita Cic. de Optimo genere oratorum de eo scribit. Aut a Graccho ponere exemplum videtur.) Quem clarissimū oratorem fuisse tradit, ita dicens: Vtinam in Tito Graccho, Caioq; Carbone talis mens ad rēpublicam bene gerendā fuisset, quale ingenium ad bene dicendum fuit. profecto nemo his viris gloria præstitisset. Sed corū alter propter turbulentissimū tribunatum, ad quem ex inuidia fœderis Numantini bonis iratus accesserat, ab ipsa republica interfectus: alter propter perpetuum in populari ratione leuitatem morte voluntaria se a ueritate iudicū vīdicauit. Sed fuit vterq; summus orator, atq; hoc memoria patrum teste didicimus. nam & Carbonis & Gracchi habemus orationes, nondum satis splendidas verbis, sed acutas, prudentiæq; plenissimas. Fuit Gracchus diligētia Corneliæ matris a puero doctus, & græcis literis eruditus. Nam semper habuit ex Græcia exquisitos magistros, iam quidē adolescens Diophanem Mytilenæum, Græciæ temporibus illis disertissimum. sed & breue tempus ingenii augendi & declarandi fuit. Egeat idipsum confirmatione.) Si abiecti alicui⁹ fuit oratoris exemplum. Non possunt dicere.) Quare illos sibi anteponant, cum eorum exempli cōmodum esse orationem putent vt imitemur: aut cur præcepta sua probare contendant, si negent Gracchi aut Crassi facultatē acquiri posse? Hoc Crasso & Antonio oratoribus, Cicero existimat, cum Græcorū gloria latine dicendi copiam æquatam fuisse: Quippe qui Crasso, inquit, nihil statuo fieri posse perfectius. Erat summa grauitas, erat cum grauitate iunctus facetiarum & vrbanitatis oratorius, non scurilis lepos: latine loquendi accurata & sine molestia diligens elegantia, in disserendo mira explicatio: cum de iure ciuili, cum de æquo & bono disputaretur, argumētorum & similitudinum copia. Hoc si industria solum fieri posset, tamen essemus laudandi, cum ta-

M. TVLLII CICERONIS RHETORICAE AD HERENNIVM LIBER QVARTVS.

Voniam in hoc libro C. Herēni de elocutione conscripsimus, et quibus in rebus opus fuit exēplis uti. nostris exemplis usi sumus, & id fecimus præter consuetudinē Grecorum, qui de hac re scripserunt, necessario faciendū est, ut paucis rōnē nostri consilii demus. Atq; hoc nos necessitudine facere, nō studio satis erit signi, q; in superioribus libris nihil neq; ante rem, neq; præter rē locuti sumus. Nunc, si pauca, quæ res postulat, dixerimus, tibi id quod reliquum est artis, ita uti instituimus persoluemus. Sed facilius nostrā rōnem intelliges, si prius quid illi dicant cognoueris.

Cōpluribus de causis putant oportere, cū ipsi præceperint quo pacto oporteat ornare elocutionē: uniuscuiusque generis ab oratore, aut poeta probato sumptum ponere exemplum.

Et primum se id modestia cōmotos facere dicunt, propterea q; uideatur esse ostentatio quædam, non satis habere præcipere de artificio, sed etiam ipsos uideri uelle artificiose gignere exempla; hoc est inquiunt, ostentare se, nō artem ostendere. Quare pudor in primis est ad eam rem impedimento: ne nos solos probare, nos amare alios contēnere, et deridere uideamur. Etenim cū possimus ab Ennio sumptum aut a Graccho ponere exemplum, uidetur esse arrogantiæ, illa relinquere, et ad sua deuenire. Præterea, exempla testimoniorum locum obtinent. Id enim

lem laborem non fugissemus: nunc sine summo artificio fieri non potest. Quis enim est qui cum non summe teneat artem, possit ea quæ iubeat ars, de tanta & tam diffusa scriptura notare & separare? Cæteri cum legunt.) Vt tantum probari deberem, quod ea in vnum diffusa exempla composuissemus.

Orationes bonas.) Luculẽtas. In parte sua posse.) Vt ex se præcepta inueniat, quæ magnorum authorum authoritate confirmet. Ad Olympiacum cursum venerit.) scilicet ad Olympia dicata ab Hercule quondam Ioui certamina in Elide venerit: veluti diffuse in Commentaris Artis poeticæ Horatii complexi sumus. Quomodo Lidius aut Boius cum Sicyoniis cursitarint.) De hoc certaminis genere, nihil hodie sciri potest.

In artis periculum.) In præceptionem artis, quæ tanquam decursus præceptorum est. At exempla.) Illorum subiungit, qui exempla in præceptis probant aliena. Ex similiter desinentibus verbis.) Quod ὁμοιοτέλευτον Græci vocant. Nisi aliquid scribat de arte.) Nisi eam artem secutus scribat aliquid, quod ad eã ipsam attineat. Ostẽdunt nobis quod alii excogitauerint.) Cum alienis vtũtur exẽplis. Nisi forte etiam, si vestra manu fabulas, aut orationes totas transcripsissetis, gloriosum putaretis.) Ordo est, nisi forte etiam gloriosum putaretis, si vestra manu fabulas aut orationes totas trãscripsissetis, nedum partem, quam pro exemplo sumatis quod nullo modo æstimãdum est. Transcripsissetis.) Trãscribere, transducere significat: vnde & coloniæ transcribi a veteribus dicebãtur. hinc Ouidius in Ibin dixit, In te transcribent veterum tormẽta virorum. hic autem trãscripsissetis exempla, transtulissetis significat, cum id exscribere dicatur: vt, si voluissem ad necessarios vsus licebat exscribere, hoc est exempla trãsferre: velut Pædianus etiam interpretatur sic inuenimus ascribere pene idem quoque significare. velut in Clodium, Ipse denique ille nouitius Ligur, venalis, ascriptor & suscriptor tuus. nisi quod ascribere mentem alterius, in scripta trãsferre est. Licet etiam ascribere & imputare & deputare alicui significet, quemadmodum proscribo. nam cum aliquem in exilium promulgo significet, aliquoties tamẽ pro eo quod est palam facio accipitur: vt Tranquillus de Nerone. Multa, inquit, Græce Latineque proscripta & vulgata sunt. Sicut illa:

quod admonuerit et leuiter fecerit præceptio, exemplo, sicut testimonio comprobatur. Non ne igitur ridiculus sit si quis in lite, aut in iudicio domestico testimonio pugnet, & suipsius testimonio abutatur? Vt enim testimonium, sic exemplum rei confirmandæ causa sumitur. Nõ ergo oportet hoc, nisi a probatissimo sumi, ne quod aliud confirmare debeat, egeat ipsum confirmationis. Etenim necesse est, aut se oĩbus anteponant, et sua maxime probent, aut negẽt optima esse exẽpla, quæ a probatissimis oratoribus, aut poetis sumpta sunt. Si se oĩbus anteponãt, intollerabili arrogantia sunt. si quos sibi præponant, & corũ exẽpla suis exẽplis nõ putent præstare, nõ possunt dicere, quare sibi illos anteponãt. Quid igitur ipsa authoritas antiquorũ? Nã cum res probabiliores, tũ hoĩum studia ad imitandũ alacriora reddit: imo erigit oĩum cupiditates, & acuit industriam, cum spes iniecta est posse imitando Gracchi aut Crassi consequi facultatem.

Postremo hoc ipsum summum est artificium, res varias, & dispares in tot poematibus, & orationibus sparsas, et uage distectas, ita diligenter eligere, ut unũquodque genus exemplorũ sub singulos artis locos subiicere possis. Hoc si industria solum fieri posset, tñ essemus laudandi, cũ talem laborẽ non fugissemus: nunc uero sine summo artificio non põt fieri. Quis est. n. qui cũ non summe teneat artẽ, possit ea quæ iubeat ars, de tanta, et tã diffusa scriptura notare, et separare? Cæteri, cũ legunt orationes bonas aut poemata, probant oratores et poetas. et neque intelligũt quare cõmoti probent, quod scire nõ põt ubi sit, nec quid sit, nec quõ factũ sit id quod eos maxime delectet. At is qui et hæc oĩa intelligit, & idonea maxime eligit, et oĩa in arte maxĩe scribẽda, redigit in singulas rõnes præceptionis, necesse ẽ eius rei summus artifex sit. Hoc igitur ipsum maximũ artificiũ ẽ, in arte sua posse et alienis exẽplis uti.

Hæc illi cum dicunt: magis nos authoritate sua cõmouent, quam ueritate disputationis. illud. n. ueremur, ne cui satis sit, ad contrariam rõnem probandam, quod ab ea steterint ii, qui et inuẽtores huius artificii fuerunt, et uetustate iam satis oĩbus probati sunt. Quod si illorum authoritate remota res omnes uolent cum re comparare, intelligent non omnia esse concedenda antiquitati. Primum igitur quod ab eis de modestia dicitur, uideamus ne nimium inutiliter, et pueriliter proferatur. Nam si tacere et nihil scribere modestia est, cur quicquam scribunt, aut loquuntur? Sin aliquid suum scribunt, cur quo secius oĩa scribãt, impediuntur modestia? Quasi si quis ad Olympiacum uenerit cursum, et steterit ut mittatur, impudenteis dicat esse illos, qui currere cœperint, ipse intra carcerem stet, & narret aliis quõ Ladas aut Boius cum Sicyoniis cursitarint; Sic isti, cum in artis curriculum descenderunt. illos qui in eo quod est artificii, elaborent, aiunt facere imodeste: ipsi aliquem antiquum oratorem. aut poetam laudant, aut scripturam, sic ut in stadium rhetorice artis prodire non audeant. Non ausim dicere, sed tamen uereor, ne qua in re laudem modestiæ uenentur, in ea ipsa re sint impudẽtes. Quid enim tibi uis aliquis inquiet? artem tuam scribis, gignis nobis nouas præceptiones, eas ipse confirmare non potes, ab aliis exempla sumis: uide ne facias un-

Quis neget Aeneæ magna de stirpe Neronem,

& quæ sequuntur. Item describo, verbis depingo, aut longius aliquid cõpositione prosequor, significat: Tranquillus tamen de Domitiano: Liberalia, inquit, studia imperii principio neglexit, quãquam bibliothecas incendio absumptas impẽsissime præparari curasset, exemplaribus vndique petitis, missisque Alexãdriam, qui describerent emẽdarentque epistolas & orationes. vbi describerẽt pro exscriberẽt, velut hic Cic. transcriberent, posuit. Mille sunt hmõi, quæ nõ tãtum vicinam mutuantur significationem, sed etiam in longinquã diuersamque transferuntur. quamobrem minus mirum esse debet, si pro quo hic transcribo, alibi exscribo posuit. Si vos parua etiam sicuti magna delectat.) Videtur enim parua, si artem cognoscas tantũ, non etiam ex arte scribas. Nam isto modo eligere.) Ex aliis quæ scribas. Nam oportet vt te illius artem ostendas cognouisse, nec eius rei te rudem esse. cum autẽ id facis & ostendis, non tamen, quid ipse possis, significas. Paulo plus in elocutione præsertim omnia.) Hoc est, vltra prima rudimenta aliquid. In elocutione præsertim, quæ intellectu facilis est, licet tractatu diffusa sit.

Nisi eruditus.) Multum exercitatus. nam elocutionis eruditionem, exercitatio multa præstare poterit. Non sine iudicio de Pacuuianis.) Quæ Pacuuii sunt, qui Tragicus poeta fuit.

Periodos.) Ambitus, circuitiones, clausulas. Non si quia plane rudis, id facere nemo poterit, cum tu feceris, te literatissimum putes.) Ordo ẽ, & sensus: ideo te non putes literatissimũ continuo erudissimumque, cum feceris, hoc est cum id fueris cõsecutus, vt artificiosa eligas dicta, quod alius nemo facere possit, ex oratoribus nempe poetisve artificiose dicta sic eligendo. Quia plane rudis.) Artis expers sit, & ignarus. Ineptus sis.) Si te ob id literatissimum existimabis, eris vtique stultus.

Propterea quod ipso signo videmus te.) Signum enim ipsa dictorũ annotatio est, artificium in illis fuisse, qui ita scripserunt.

Ab aliis commode scripta.) Quod sint commode & cum arte scripta. Non ipse continuo commode scribit.) Quia aliud est, quid alii dixerint intelligere, aliud est exercitatum esse.

Non tum cum parere.) Cum aliis hanc dicendi facultatem debent suggerere. alio igitur id tempore efficiant, cum iam præ

ceptis

pudēter, qui tuo nomini uelis ex aliorum laboribus libare laudem. Nā si eorum uolumina prehenderint antiqui oratores, & poetæ, & suum quisq; de libris suis tulerit, nihil istis q suum uelint relinquetur. At exēpla quoniam testimoniorum similia sunt, item conuenit ut testimonia ab hominibus, probatissimis sumi. Primum omnium exēpla ponuntur hic non confirmandi, neq; testificandi causa sed demonstrandi. Non enim cum dicimus esse exornationem. quæ, uerbi causa, constet ex similiter desinentibus uerbis, et ponimus hoc exemplum a Crasso, quod possumus et debemus, testimonium collocamus, sed exemplū.

Hoc igitur interest inter exemplum & testimonium. Exemplo demōstratur id quod dicimus cuiusmodi sit, Testimonio esse illud: ita ut nos dicimus, confirmatur. Præterea oportet testimonium cum re conuenire, aliter.n.rē non potest confirmare: at id quod illi faciunt, cū re non conuenit. Quid ita? quia pollicentur se artem scribere, et exempla proferunt ab iis plerunq;, qui artē nescierunt. Tum quis est qui possit id quod de arte scripserit, comprobare nisi aliquid scribat ex arte? Contraq; faciunt, quam polliceri uidentur: nā cum scribere artem instituunt, uidentur dicere se excogitasse quod alios docerent: cum uero scribunt, ostēdunt nobis quid alii excogitarint. At hoc ipsum difficile est, inquiunt eligere de multis. Quid dicitis difficile? utrum laboriosum, an artificiosum? Si laboriosum, non statim præclarum. Sunt.n. multa laboriosa, quæ si faciatis, non continuo gloriemini. Nisi forte etiam si uestra manu fabulas, aut orationes totas transcripsissetis, gloriosum putaretis. Sin autem istud artificium egregiū dicitis, uidete ne insueti rerum maiorum uideamini, si uos parua res, sicuti magna delectat. Nam isto modo eligere rudis quidem nemo potest, sed sine summo artificio multi. Quisquis.n. audierit de arte paulo plus, in elocutione præsertum, oīa uidere poterit quæ ex arte dicentur: facere nemo poterit, nisi eruditus. Ita ut si de tragœdiis Ennii uelis sententias eligere, aut de Pacuuianis periodos, sed quia plane rudis id facere nemo poterit, cū feceris, te literatissimum putes, ineptus sis: propterea q id facile faciat quiuis mediocriter literatus. Itē si cū ex orationibus, aut poematibus elegeris exempla, quæ certis signis artificii notata sunt, quia rudiis id nemo facere possit, artificiosissime te fecisse putes, erras: propterea q isto signo uidemus te nō nihil eius scire, aliis signis te scire multa intelligimus.

Quod si artificiosum est intelligere quæ sunt ex arte scripta, multo est artificiosius ipsum scribere ex arte. Qui enim scribit artificiose, ab aliis cōmode scripta facile intelligere poterit: qui eliget facile, non continue ipse cōmode scribet. Et si est maxime artificiosum, alio tempore utantur ea facultate, non, tum, cum parere ipsi & gignere, & proferre debet. Postremo in eo uim artificii consumant, ut ipsi ab aliis potius eligendi, q̄ aliorum boni electores existimentur. Contra ea quæ ab iis dicuntur, qui debent alienis se exemplis uti oportere, satis est dictum. Nunc qui separatim dici possint; consideremus.

tepeis traditis quid alii fecerint, ostendere voluerint. Velut d optimo genere oratorum ipse fecit, qui Demosthenis in Aeschinem, & Aeschinis in Demosthenem orationes in Latinum vertit, vt quod nam genus optimum oratoris esset ostenderet, & virtutes alieno exemplo oratorias exprimeret. Sic in Oratore ad Brutum, aliquando Crassi exempla, vt elocutionis virtutes apparerent, protulit.

IN RHETORICAE ad Herennium Librū IIII. Gyberti Longolii annotationes, & Cl. pontani Scholia.

Quoniam in hoc lib.) Paraſceue. i. præparatio quædā ad ſequentē qōnem, de exēplorum vſurpatione. Oritur aūt hæc diſputatio a facto neceſſitatis, quod niſi defenderet, in vitio eſſe videri poterat. Hoc itaq; procœ contentio ſum eſt, quo Græcorum ſuperſtitioſam curā in alienis exemplis probādis reprehendit. ✿ Initio purgat ſe, quod præter quorūdam morem propriis ſit vſus exemplis, diluens quæ ab aduerſariis obiici poterant. Eſt autem tota hæc diſputatio in genere deliberatiuo. Conſultatum enim, alienis ne an propriis exemplis, quæ dicuntur, comprobari debeant. Argumēta a partibus honeſti ſumuntur, vt a prudentia. Itē a cōſuetudine, a decoro, &c. Neque ante rem.) Hoc eſt, cum ordinem obſeruauimus: vt quodq; ſuo loco diceremus. Cō pluribus de cauſis putant oportere.) Didaſcalicum ordinē ſeruat, vt aduerſariorum opinionem, rationes, cōfirmationeſq;, prius ſupponat, q̄ ad deſtructionem & ſuam aſſeuerationē perueniat. Sic enim facilius perſuadebit, & incidentes dubitationes omnes tollere facilius poterit. Eſt autem primum argumentū a dignitate ſumptum. ✿ Prima aduerſariorum argumentatio eſt, quadripartita: cuius propoſitio eſt, Meram eſſe oſtentationem cum præcepta de dicendi ratione, abs te tradita ſint, nolle adhibere. veterum exempla, ſed potius propria fingere. Impudēter enim & parum modeſte fit, ſi quis ſua duntaxat amet, vetera vero negligat. Deinde ſuperuacaneum eſt, cū ex veteribus abunde ſatis exemplorum ſuppetat, confingere noua. Præterea cum veterum exempla teſtimoniorum locum obtineant, recens autem atq; adeo abs te inuenta non eam habeant authoritatem, illis vti præſtat q̄ noſtris. Induſtriæ deniq; ſingularis argumentum eſt, ex antiquorum ſcriptis exempla collecta tuis præceptis ita poſſe accommodare vt hæc non temere edidiſſe videaris: Vt enim teſtimoniom.) Ab exempli natura. Etenim neceſſe eſt.) Dilemma. Quid igitur ipſa authoritas antiquorum?) Arguit rurſus ab vtilitate, idq; imitationis facultate. Poſtremo hoc ipſum.) Ab eruditionis & ingenii admiratione. Hoc igitur ipſum.) Complexio. Hæc illi cū dicunt.) Confutatio. Captat autem principio beneuolentiam ab aduerſariorum falſa aſſeueratione, qui authoritatibus plus q̄ veritati tribuebant. Diluit autē ſingula capita, iuxta ordinem quo propoſita fuerunt. Quaſi ſi quis ad Olimpiacum) Confirmatio a ſimili. Quomodo Ladas aut Boius.) Ladæ & Boii inſignium curſorū meminerunt apud Græcos Pauſanias, Athenæus. Lucianus: apud Latinos, Catullus Martialis, & Solinus capite quinto.

Quid enim tibi vis.) Proſopopœia diſputantis. At exempla quoniam.) Aliud aduerſariorū argumentum, de teſtimoniorū ratione, quod diluitur ab interpretatione nominis diuerſa, & etymologia. At hoc ipſum difficile.) ὑποφορά. Quid dicitis difficile?) Anthypophora, quæ tractatur dilemmatica argumentatione. Multum eſt artificio ſuis.) Alias, Multo eſt artificioſius, &c. Contra ea quæ ab iis dicuntur) Tranſitio ad reliquas obiectiones.

ASCENSIVS.

Quoniam &c In præfatione huius quarti & vltimi libri Rhetoricorū ad Herenium in quo de elocutione determinare cōſtituit. Primo purgat q præter græcorū morē propriis exemplis viurus eſt: ad cuius purgationis facilitatem primo affert: quæ ab aduerſariis potiſſimū græcis obiici poſſint. Ordo eſt. O Herenni: quoniam nos ſcripſimus in hoc libro. ſ. quarto: de elocutione: & quoniam vſi ſumus exēplis noſtris. i. a nobis excogitatis: in illis ſup. rebus: in quibus opus fuit vti exemplis: & quoniam fecimus, præter conſuetudinem græcorum qui ſcripſerunt de hac re? videlicet de elocutione, faciendum eſt neceſſario: neceſſitate tamen conditionata: vtpote ſi volumus obiectionibus obuiare: vt dem⁹ paucis. ſ. verbis rationem noſtri conſilii. i. paucis oſtendendum grat: cur id fecimus. Atq; ſatis ſigni, id eſt apparentiæ erit nos facere. hoc. i. dare rationem noſtri conſilii hoc eſt per digreſſionem nos purgare: neceſſitudine. ſ. conditionata, vt dictum eſt, non ſtudio. i. affectione quadam & proprio motu: hoc inquam ſatis ſigni erit: q in ſuperioribus libris nihil ſumus locuti: neque ante rem. ſ. principaliter tractā-

dam: vt nunc facit, neq; præter rem. q.d. quod parum faceret ad rem. Nūc si dixerimus tibi pauca quæ res postulat. s. de purgatione obiectorum: nos persoluemus tibi reliquum artis: ita vti. i. vt instituimus. Sed tu intelliges facilius nostram rationē: si cognoueriınus prius quid illi s. græcorum studiosi, aut græci ipsi dicant. i. obiiciant in me. Ipsi putant compluribus de causis. i. propter multas causas oportere: cum. i. postq̄ ipsi præceperint, quo pacto oporteat ornare elocutionem, ponere exēplum vniuscuiusq; generis: sumptū ab oratore probato, aut a poeta probato. Et dicunt primum. i. pro prima ratione: se facere id. i. sumere exempla ab aliis commotos. i. prouocatos ad hoc faciendum modestia. i. pudore tenente modum contra insolentem superbiam: q. i. eo quod videatur esse quædam ostētatio. i. iactantia suæ artis non habere. i. non reputare satis sup. esse: præcipere de artificio. s. dicendi, aut eloquendi: sed ipsos velle videri gignere. i. producere, & fingere exempla: artificio se. i. abunde iuxta artem. Hoc. i. facere: est (inquiunt) ostentare se. i. ingenium, aut artem suam: sup. & non ostendere artem. s. ipsam alteri. Quare (vt inquiunt) pudor. i. verecundia: qua veremur nostra ostentare, aut plus laudis q̄ mereamur sumere. est in primis. i. præcipue impedimento ad eam rem. i. ne ea res fiat: hoc est ne exempla afferamus de nostris ne videamur probare. i. approbare nos solos. i. ingenia & inuenta nostra: & sup. amore nos solos: quod vitium dicitur græce φιλαυτια. i. amor sui: vero pro sed: videamur sup. contemnere & deridere alios cum eorum exemplis vti nolimus: & ea improbemus. Etenim cum possimus sumere exēplum ab Ennio. s. poeta, aut a Graccho oratore relinquere: illa. s. exempla ab Ennio, aut Graccho sumenda: & deuenire ad sua i. propria exempla videtur esse arrogantiæ. i. pertinere ad arrogantiam. Et hæc est prima ratio græcorum. Præterea (quæ secunda est ratio) exempla obtinent locum testimoniorum. i. approbationum. enim pro quia: id qd' præceptio admonuerit, & fecerit leuiter. i. transeunter: cōprobatur exemplo, sicut. i. veluti testimonio. Igitur non. i. nōne ridiculus sit: si quis pugnet. i. certet cum aliquo certamine verborum. i. contentione coram iudice: pugnet inquā, aut cōtendat: in lite aut in iudicio: testimoniis domesticis. i. domui suæ duntaxat notis? q.d. etiam. Enim pro quia: vt. i. quēadmodum testimonium sumitur causa rei confirmandæ: sic exēplum sumitur causa rei cōfirmandæ: ergo non oportet hoc, scilicet exemplum sui nisi a probatissimo: ne id ipsum quod debeat confirmare. i. corroborare aliud: egeat confirmatione, aut confirmationis. Etenim. i. quia certe: necesse est, ut sup. anteponant. s. suis exemplis vtentes: omnibus aliis se. s. ipsos: et probent. i. commendent & approbent, maxime sua. s. exempla, & inuenta, aut non negent optima exempla esse quæ sumpta sint, aut a probatissimis oratoribus, aut a poetis: si. s. tales anteponant se omnibus: tunc sup. sunt arrogantia intollerabili, id est habentes arrogantiam intollerabilem. Si præponant, quos. i. aliquos sibi: & non putent exempla eorum præstare. i. meliora esse suis exemplis illi non possunt dicere: quare anteponant sibi illos. Igitur (sup. dices) quid sup. facit aut proficit auctoritas antiquorum? q.d. non parum. Nam cū res est probabil or. s. per eam, tum. i. insuper reddit, studia hominum alacriora. i. lætiora ad imitādum: imo erigit cupiditates oium, & acuit industriam cum spes est iniecta posse consequi facultatem Gracchi, aut Crassi. i. optimorum oratorum, imitando. s. eos, aut exempla eorum. Postremo. i. pro vltima ratione, vt dicunt, hoc ipsum. s. quod statim dicet: est summum artificium, videlicet eligere res varias & dispares: sparsas ac disiectas vage. i. sine certo ordine: in tot poematibus & orationibus: eligere inq̄ ita, vt possis subiicere vnūquodque genus exemplorū sub singulos locos artis. Si hoc. s. eligere apta & varia exēpla posset fieri solum, id est dūtaxat industria, tamen. i. nihilominus nos essemus laudandi: cum non fugissemus talē laborem, nūc sup. ita est q non potest fieri sine summo artificio. Quis enim est qui cum non teneat summe. i. excellentissime, artem. s. aliquā: sed in proposito intelligenda ex elocutio: possit notare & separare de tanta & tam diffusa scriptura ea quæ ars iubeat? quasi dicat, nemo. nam cæteri cum legunt orationes bonas, id est artificiose factas, aut poemata sup. bona: & sup. probant, id est approbant oratores, quorum orationes legunt, & poetas quorum poemata legūt, neq; intelligunt, quare, id est quo artificio commoti probent, scilicet ea quæ approbant, quod, id est quia non possunt scire vbi sit, nec quid sit, nec quomodo factum sit, id quod delectet maxime eos. At. i. econtrario is, qui, &. i. simul intelligit hæc omnia, scilicet vbi quid, & quo modo &cæ. &, id est simul eligit hæc omnia, & redigit omnia maxima scribenda in arte, in singulas præceptiones, id est ad singula præcepta affert exempla apta et idonea ex oratoribus et poetis: necesse est, vt sup. is sit summus artifex eius rei, cuius exempla affert. Igitur (vt dicunt) hoc ipsum videlicet posse vti, &. i. etiam alienis exemplis in arte sua, id est a se tradita, est maximum artificium. Hæc illi cum dicunt &cæ. Responsurus ad obiecta pro græcis præceptoribus contendentibus scripta vniuscuiusque non suis sed alienis exemplis esse declaranda: dicit se primo loco plus commoueri authoritate id asserentium quam veritate disputationis, id est virtute argumentorum. Cum enim antiqui sint: & diu in prætio habiti difficillimum esset illorum authoritati refragari. Callide ergo innuit se parum argumentis ipsis moueri. Sunt tamen adhuc multi in ea hæresi qui putent non modo ad modestiam: sed vel ad fidem astruendam, & artem decorandam multum facere alienis vel exemplis. Nam quemadmodum in grammatica si quis colligeret præcepta, & ea suis exemplis confirmaret parum fidei sibi faceret: nisi quatenus præcepta aliorum quoq; fulcirentur authoritate, aut exempla essent aliorum simillima: quod non pateret: nisi aliena abduceret. Sic & in rhetorice non viderentūr fidem factura præcepta, nisi doctissimorum exemplis, aut confirmentur, aut demonstrentur. Præterea ars ipsa videtur multo clarior si ea demonstretur continere præcepta quæ ab optimo quoque sunt quam maxime conseruata; quanque ea quæ solius præceptoris declarentur exemplis. Quod vero argute dicet author noster: q suæ professioni minus faciant fidei qui alienis nituntur exemplis: facile ab illis purgaretur. Dicerent enim se non aliena adducere exempla pium i a propriorum (nam qui præcepta tradere possunt: videntur etiam exempla posse tradere) sed vt plus fidei & authoritatis inesset præceptis tot doctorum oratorum exemplis illustratis. Ad hanc autem sententiam videntur accedere omnes qui rhetoricam modo docent, aut declarant: nam qui optime Ciceronem interpretantur & exponunt ex ipsius orationibus exempla præceptis consona adducunt: in qua re Franciscus Maturantius singularem meruit laudem: quocirca si nobis licet hæc præcepta Ciceronianis exemplis declarare licebit & aliis: vt Salustianis, Hortensianis, & similibus si modo extarent. quocirca non penitus errauerunt græci qui documenta sua alienis exemplis confirmarunt: vnde & Valla subinde in Raudensem & Priscianum recte animaduertit: quòd in malis præceptis, aut nullis, aut suis duntaxat fulciantur testimoniis. Sed de hac re hæc satis, dūmodo aust sint qui nouo præcepta adducunt: ea non modo suis: sed & alienis fulcire exemplis. Nam quod variis exemplis probabit ridiculos esse qui illud vē dicent: cuius etiam exemplum ab aliis mendicent: aut corrogent, id cōtra sic dici posset ridiculum esse qui sua inuenta ostētaret: & ea nulla authorite aut exemplo a probatis sumpto confirmaret: vt qui de musica pessime præciperet: & perinde ac præceperit, cecinerit nonne omnibus ridiculus esse: quod idem in cæteris quoque disciplinis locum habet. ve in grammatica: qui hanc præceptionem daret. Omnia nomina propria in ius: quæ vocalem habent in antepenultima nominatiui, & dubitantur an t an c habeant post vocalem: debeant per c scribi: & comprobaret his exemplis Oracius. Lucrecius, & similibus quæ docti per t scribunt: ipse tamen iuxta regulam suam per c scribat in penultima nonne ridiculus sit: Quod autem dicit artem melius declarari exemplis propriis q̄ ab oratore sumptis eo quod orator artem celare quando possit debet: argute quidem id dicit: & facit: vt concedam quòd cum alienis etiam nostra possint adduci: non vt sola nostra. Adde quod aptiora videntur exempla quæ talia sint qualibus in vera oratione liceat vti: quam quæ id in aperto habent: quod in dicendo celandum sit. Difficile est enim consueta relinquere: & eo fere modo loquimur prouicti: quo instituti sumus ab infantia: vnde nequaquam illis scribam: qui futurum oratorem sordidis & minus latinis verbis erudiant: & artem dicendi tradere moliantur: cum ipsi dicere nesciant. Sed finem facio: non enim refellendam sententiam authoris: sed exponendam recepi. Si tamen ob eius authoritatem quis eos rideat, qui aliena

adducant

adducant exempla: tota grammaticorum manus contra eunt stabit: quin & author ipse in libris officiorum, atq; alijs disciplinabilibus alienis fere vtitur exemplis. Verum institutum nostrum ordinem prosequamur qui talis est. Cum illi scilicet graeci praeceptores, aut eoꝝ defensores: dicunt haec, scilicet pauloante recitata: & nobis obiecta: ipsi magis commouent nos sua authoritate: quae summa apud graecos erat propter vetustatem: quam veritate disputationis, idest rationum ab eis adductarum. Non enim veremur illud, ne cui, idest vt non alicui: vt non sit satis, scilicet authoritatis alicui: ad probandam, aut persuadendam rationem contrariam, hoc est nostram, aut potius nostrae: vt paulopost dicam ante secundum notabile: ꝙ, idest quia: hi qui fuerunt inuentores huius artificij, idest artis rhetoricae: hoc est graeci praeceptores: qui primi de ratione dicendi praeceperunt: steterint ab ea, idest ab aduersa ratione: hoc est pro ea pugnauerint. (Vbi prius quam pergamus duo notanda diximus: alterum quod vt prius monui: vereor, timeo, formido, caueo, & similia verba includant negationem: quae quando in principio in aliqua dictione includitur saepe non plus facit quam si nulla esset: quo circa in eodem sensu dicere possis: vereor ne cui satis sit: & vereor ne cui satis non sit. Sunt praeterea qui legant improbandam: vt si vereor ne cui sit satis ad improbandam cõtrariam rationem ꝙ ab ea steterint &c. Alij autem sic intelligunt: vereor ne cui sit, aut videatur satis ad probandam rationem contrariam scilicet nostrae, idest ne hoc videatur sufficere pro eius probatione: quod ab ea steterint &c. & hic certe sensus & ordo videtur mihi optimus. Alterum quod notatũ velim est: eleganter dici stare ab aliquo: pro eo quod est esse illi praesidio: & pro eo pugnare: quae res tracta est a militibus in acie instructis: & pro suo vtrinque duce stantibus. Qua elegantia vt alijs multis lepide vsus est vir disertus Guilielmus Budeus: in translatione Plutarchi de fortuna Romanorum & virtute Alexandri magni. Sed ad ordinem reuertamur) & vereor ne cui sit satis ad probandam contrariam rationem, scilicet vt modo dixi aduersariorum: ꝙ illi qui steterint pro ea: sint iam satis probati, idest approbati. (Fere enim Cicero probare pro approbare, seu comprobare accipit) omnibus vetustate, idest propter vetustatem: vbi latenter improbat id quod Horatius in arte & in epistolis damnat: vulgus laudare antiquos eo duntaxat nomine ꝙ antiqui sint: & improbare nouos authores non alio nomine quam ꝙ noui sint. Quod si remota, idest seclusa authoritate illorum hi qui pro antiquis pugnant: volent comparare res omnes cum re, idest rationes antiquorum cum ratione nostra: vt, idest non moueatur authoritate illorum: sed quid dicatur animaduertant. (Posset etiam lege rem omnes cũ re: vt sit omnes volent) & ipsi intelligent non omnia esse concedenda antiquitati. Igitur videamus primum ne pro an: illud quod dicitur ab eis de modestia(dicunt enim ad modestiam pertinere alienis vti exemplis, & ad ostentationem suis) proferatur ab eis nimium inutiliter & pueriliter. Nam si tacere & nihil scribere est modestia cur scribunt, aut loquuntur quicquã? (Et si dicant modestiae est: quae scripseris alienis non tuis testimonijs comprobare. cõtra quod dicit) sin, idest sed si ipsi scribunt aliquid suum, idest proprium, & a se inuentum: cur impediuntur modestia idest per modestiam: quo secius, idest quo minus, aut vt non scribant omnia, idest sua? quasi dicat nulla (possent tamen ad hoc respondere multum esse discriminis: nã ideo praecepta tradimus, quòd aliquid melius, aut commodius inuenisse videmur: ideo vero ex alienis non nostris comprobamus exemplis, vt arrogantiam vitemus, & fidẽ nostris astruamus. Sed audiamus authorem,) Quasi, idest id faciunt, perinde ac si quis venerit ad cursum olympiacum: vbi in studio currebatur olim, & steterit, scilicet paratus, vt emittatur, scilicet e carcere in stadium, aut curriculum, & dicat illos esse impudentes, idest inuerecundos ac infrunitos seu effrõtes, qui coeperint currere: ipse stet intra carcerem, idest ante repagulum coercens cursuros donec signum datum sit, & narret, idest recitet alijs quomodo loedas seu ladas, aut Boius qui duo excellentissimi fuerunt cursores, cursitarunt cum sicyonis, scilicet populis a Sicyonia vrbe Peloponnesi profectis, & ad cursum optimis: sic isti, scilicet scrupulosi praeceptiores, cum descenderint in curriculum artis, idest in exercitium & experimentum vbi quae diximus, aut praecepimus comprobanda sunt: dicunt illos qui elaborent in eo quod est artificij: facere immodeste, idest contra modestiam, quia arroganter, & ipsi laudant aliquem oratorem: aut poetam antiquum, aut scripturam, scilicet antiquam, sic vt non audeant prodire in studium, idest exercitium artis rhetoricae. Non ausim dicere sed tamen vereor ne ipsi sint impudentes in ea ipsa re, in qua re ipsi venentur, idest aucupentur laudem modestiae. Enim pro quia aliquis (non dicit quod ipse id faciat) inquiet quiduis tibi: idest quid praetendis? tu scribis artem tuam & gignis, idest profers & paras nobis nouas praeceptiones, & ipse, idest tute non potes confirmare eas, scilicet exemplis tuis: sed sumis exempla ab alijs. Vide idest prospice ne facias impudenter qui velis libare, idest degustare aut offerre tibi laudem ex laboribus aliorum, scilicet quoꝝ exẽpla adducis. Nam si antiqui oratores & poetae prẽderint, idest acceperint in manus volumina eorum scilicet qui alienis exemplis vtuntur: & quisque tulerit e libris tuis, aut potius eorum: nam dura videretur personarum variatio: suum, idest quod e suis libris excerptum deprenderit: nihil relinquetur istis quod supple sit suum, idest proprium. At exempla. Refellit nunc secundam obiectionem dicentium. At, idest sed (inquiunt) quoniam exempla sunt similia testimoniorum: conuenit: item, idest similiter exempla sumi ab hominibus probatissimis vt, idest quemadmodum testimonia. Primum omnium, idest pro prima responsione dico quod exempla ponentur: hic, idest in hac re: non causa confirmandi: neque testificandi (quia vt philosophus dicit exempla ponũtur non vt sint: sed vt per ea quae sunt intelligantur: vnde exemplorum non requiritur veritas, sicut testium) sed causa demonstrandi, idest docendi vel declarandi. Non enim cum diximus exornationem colorem illum rhetoricum, esse (verbi causa, idest exempli gratia) quae constet ex verbis desinentibus similiter, & ponimus hoc exemplum a Crasso, idest orationibus Crassi, in quibus est quod possumus & debemus, quae duo verba similiter desinunt, nos collocamus, idest constituimus, aut simul ponimus, testimonium scilicet definitionis nostrae, sed exemplum. Quae duo non idem sunt, neque idem faciunt. Nam si quis falso definiat rem quempiam, poterit nihilominus ex bonis authoribus exemplum non testimonium adducere, vt si quis dicat elegantiam esse si antecedens praecedens confirmetur relatiuo in casu, cum in diuerso ars positum velit, & det pro exemplo illud Aenei. 1. Vrbem quam statuo vestra est exemplum erit non testimonium, neque approbatio, vnde dicit author. Igitur hoc interest inter exemplum & testimonium, quod supple demonstratur, scilicet a nobis, exemplo, idest per exemplũ, cuiusmodi sit id quod dicimus, sed supple confirmatur, scilicet a nobis, testimonio, idest per testimonium, illud esse ita, vt nos dicimus. Praeterea oportet testimonium conuenire cũ re, enim pro quia, testimonium non potest aliter, idest nisi conueniat cũ re confirmare rem, at, idest sed id quod faciunt, idest adducere exempla aliena non conuenit cuiu re. Quid ita, idest cur id dicis: O Cicero cum exempla habeant esse rebus conformia? Respondet, quia tales pollicentur se scribere artem, scilicet rhetoricam, & supple proferunt plerunque exempla, vel, idest etiam ab his qui nescierunt artem. Tum, idest insuper quis est qui possit comprobare id quod scripserit de arte, nisi scribat aliquid ex arte? quasi dicat nullus, ꝙ, idest & tamen ij faciunt contra, idest contrarium, qui videntur polliceri, scilicet se tradere artem. Nam cum instituunt, idest praetendunt scribere artem, videntur dicere se excogitasse, id quod doceant alios, vero pro sed, cum scribunt. tunc ostendunt nobis, quid alij excogitauerint, quia aliena adducunt exempla. Ad hoc ipsum &c. Respondet vltimae obiectioni aduersariorum dicẽs. At, idest sed ipsi inquiunt, idest dicunt, hoc ipsum est difficile eligere de multis, scilicet scriptis exempla ad propositũ & praeceptum nostrum facientia, & ita videntur ob difficultatem sibi laudem & gloriam venari. Vnde respondens Cicero docet gloriosum non esse dicens. Quid dicitis, idest vocatis difficile? vtrum laboriosum an artificiosum, hoc est vtrum id quod sit laboriosum, an id quod artificiosum. Si supple vocatis, aut dicitis difficile, laboriosum, idest quod sit laboriosum non statim, idest non ideo supple erit, aut dicetis praeclarum. Sunt enim multa laboriosa quae si faciatis non continuo, idest non ideo gloriemini, idest debeatis gloriari: vt de praeclaro facinore

nisi forte putaretis gloriosum si transcripseritis vestra manu fabulas aut orationes totas: id enim laboriosum est & minime gloriosum. Sin autem, idest sed si: dicitis istud scilicet difficile, gloriosum, & egregium, videte.i.attendite, ne videamini insueti.i. inexperti rerum maiorum: cum nesciatis quæ sint res maiores aut magnæ: hoc est laude dignæ, si parua res delectat vos sicut magna. Nam eligere isto modo.s.de aliorum scriptis, quidē.i. certe nemo potest rudis.i.qui sit penitus rudis & ignarus artis, sed multi sup. possunt eligere sine summo artificio. Enim pro quia, quisquam.i.quicūque audiuit de arte.s.dicendi. præsertim de elocutione paulo plus.s.quam reliqui poterit videre.i.discernere omnia quæ dicentur ex arte, sed sup.(qđ tñ elegāter omittitur) nemo potest facere sup. ex arte.i.ipsemet non pōt dicere ex arte nisi eruditus. Ita vt si velis eligere sententias, idest dicta sententiosa: de tragœdijs Ennij, aut periodos, idest clausulas: de pacuuianis sup. tragœdijs nemo poterit id facere qui sit plane.i.omnino, rudis.i.imperitus & ineruditus in arte: & sup. cū feceris sup. id.i.cum sentētias & periodos excerpseris quod plane rudis nemo facit, putes te sup. propterea, literatissimū sis ineptus, quia stolidus, aut inaniter glorians, propterea q literatus, quāuis idest quātūuis mediocriter faciat facile, id.i.decerpsit sententias & periodos. Item si, cum.i.postquā elegeris exēpla ex orationib[9], aut ex poematibus quæ sunt notata certis signis, idest iudicijs artificij: quia nemo rudis possit facere id, putas ne ideo, te fecisse artificiosissime? erras.i.falleris, & stulte id putas, propterea q videmus.s.oculis mētis.i cognoscimus ipso signo, idest per ipsum signum te scire nō nihil.i.modicum quippiam, eius rei.i.artis, cuius exempla aliunde adduxeris, sed sup. intelligimus alijs signis, si videlicet tuta exempla, hoc est per te scripta attuleris, te scire multa.s.eius rei. Quod si intelligere quæ sunt scripta ex arte, est artificiosum, tunc ipsum.i.te, aut alium, aut ipsum ꝓ articulo dixit quasi dicat το γραφειν: hoc est ipsum scribere ex arte, est artificiosius multo. Enim pro quia: is qui scribit artificiose, ipse.i.ipsemet poterit intelligere facile.i.faciliter scripta ab illis commode.i.conuenienter, sed non econuerso, q a is qui eligit facile sup. exempla e scriptis alioꝝ, nō cōtinuo.i.non ideo, ipse.i.quod dicunt in propria persona, hoc est ipsemet, scribet commode.i conuenienter, & vtiliter. Et si sup. adducet exēpla ab alijs, est maxime artificiosum, vt ipsi dicūt, vtant ea facultate alio tempore, non sup. tunc dum ipsi debent comparare.i. acquirere & gignere.i.excogitare & proferre.i.edere sup. similia exempla. Postremo consumant sup. tales qui volunt laudari: vim.i.potestatē artificij.s.sui.in eo.i.in ea re, vt sup. ipsi æstimentur.i.reputentur, & iudicentur potius eligendi.i.scripta sua eligenda, ab alijs quam vt æstimentur boni electores aliorum, quia gloriosum putabant si ex scriptis suis exempla sumantur, vnde est illud Persianum. Ten cyrrhæorum centū dictata fuisse. Pro nihilo pendas? Per transitionem autem, idest per formam transeundi ad aliam disputationem concludit tractatum hunc dicens. Satis dictum est contra ea quæ dicuntur ab his qui dicunt oportere se vti exemplis alienis: & ita dicunt alios quoque non suis, sed alienis vbi oportere & arroganter fecisse Ciceronem qui suis vsus est. Nunc, idest deinceps consideremus quæ possint dici, scilicet in aduersarios tales: separatim, idest seorsum argumentando non contra eorum dicta, sed separatim eis noua obijciendo.

CAPIDVRVS.

De eo quod postea diximus.) Quod secundo loco posuimus. Deinde interest magni eius, qui discere vult.) Hoc dicit: multum refert, vtrum is qui vult discere, putet vnius authoris, cuius ipse velit esse similis, omnes dicendi virtutes esse sibi complectendas, & id efficere possit ne suo studio, an non. Ad illius facultatem.) Quam ille fuit cōsecutus. Nitetur ad omnium facultatē.) Elaborabit vehementer, vt virtutes quibus ille nituerit imitetur. Ipsius enim cōtentus erit.) Paucis illis, quas poterit imitari, virtutibus contentus erit, nec vltra quæret. Nec sane mirum, si paucis contentus erit.

Penes vnum reperire nōpotuerit.) Quippe, qui a multis exempla colligit. Allatis igitur exemplis a Catone, a Gracchio, a Lælio, a Scipione, Galba, Porcina, Crasso, Antonio, cæterisque.) Catonē illum priscum dicit oratorem, cuius alibi ita meminit. Catonem vero quis nostrorum oratorum, qui quidem nunc sunt, legit? aut qs nouit omnino? At quem virū, dij boni? mitto ciuem, aut senatorem, aut imperatorem (oratorem enim hoc loco quærimus) quis illo grauior in laudādo, acerbior in vituperando, in sententijs argutior, in dicendo edisserendoq; subtilior? Refertæ sunt ei[9] orationes amplius centum quinquaginta, quas quidem adhuc inuenerim & legerim

Dicimus ergo eos omnes, ideo quod alienis utantur, peccare, tum etiam magis delinquere quod a multis exempla sumant. Et de eo, quod postea diximus, ante uideamus. Si cōcederē aliena oportere assumere exēpla, uincerē unius oportere. Primum, q cōtra hoc nulla staret eorum ratio. Licet.n.eligerent, & probarent quemlibet, qui sibi in omnes res suppeditaret exēpla, uel poetam, uel oratorē cuius authoritate niterētur. Deinde interest magni eius qui discere uult, utrum unum omnia, an oīs neminem, sed aliud alium putet consequi posse. Si enim putabit posse omnia penes unum consistere, ipse quoque ad omnium uitetur facultatē: si id desperarit, in paucis se exercebit. Ipsis enim contentus erit, nec mirum, tum ipse præceptor artis omnia penes unum reperire non potuerit. Allatis igitur exemplis a Catone, a Gracchis, a Lælio, a Scipione, Galba, Porcina, Crasso, Antonio cæterisque: item sumptis alijs a poetis, & historiarum scriptoribus, necesse erit eum qui discet, ac omnibus putare oīs, ab uno pauca uix potuisse sumi. Quare si unus alicuius esse similé satis habebit, omnia que omnes habuerint, solum habere se posse diffidet. Ergo inutile est ei, qui discere uult, num putare unum posse omnia. Igitur nemo in hanc incid·ret opinionem, si ab uno exēpla sumpsisset. Nūc hoc signi est ipsos artis scriptores non putasse unum potuisse in omnibus elocutionis partibus enitere: quoniam neque sua protulerunt, neque unius alicuius, aut denique duorum, sed ab omnibus oratoribus, & poetis exēpla sumpserunt. Deinde, si quis uelit artem demonstrare nihil prodesse ad discendum, non male utatur hoc adiumento, q unus oēs artis partes consequi nemo potuerit.

Quod igitur iuuat horum rationem, qui omnino improbent artem, id non ridiculum est, ipsum scriptorem artis suo iudicio comprobare? Ergo ab uno sumenda fuisse docuimus exempla, si semper aliunde sumerentur. Nūc omnino

rim, & verbis & rebus illustribus, licet ex his multo plura possint eligi quæ notatione & laude digna sint. omnes enim oratoriæ virtutes in eis reperientur. Iam vero origines, quem florem, aut quod lumen eloquentiæ non habent? amatores huic desunt, sicuti multis iam ante seculis & Philisto Syracusio & ipsi Thucydidi. Nam vt horum concisis sententijs, interdum etiam non satis apertis, tum breuitate, tum nimio acumine officit Theopōpus, elatione atque altitudine orationis suæ, quod idem Lysiæ Demosthenes, sic Catonis luminibus obstruxit hæc posterorum quasi exaggerata altius oratio. Sed in nostris apparet, q hi ipsi, qui in græcis antiquitate delectantur, eaque subtilitate quam Atticam appellant hāc in Catone ne nouerit quidē. Hyperidis malunt esse, & Lysiæ: laudo, sed cur nolunt Catonis? Attico genere dicendi se gaudere dicunt. sapienter id quidē, atq; vtinam imitarentur, nec ossa solū, sed etiam sanguinē gratum est tamen, quod volūt, cur igitur Lysias & Hyperides amantur? cum penitus ignoretur Cato? antiquior est huius sermo, & quædam horridiora verba (ita enim tum loquebantur) id muta quod tum ille non potuit, & adde numeros, vt aptior sit oratio, ipsa verba compone, & quasi coagmenta, quod ne Græci quidem veteres factitauerunt, Iam neminem ante-

aliunde sic intelligemus sumenda non fuisse. Primum omnium quod ab artis scriptorem affertur exemplum, de eius artificio debet esse, non ut si quis purpuram, aut aliud quippiam uendens, dicat, sume a me, sed huius exemplum aliunde rogabo, tibi quod ostendam. Si merces ipsi qui uenditāt, aliunde exemplum quæritent aliud mercis aceruos se dicāt tritici habere, sed eorum exemplum pugno nū habeant, qd' ostendant. Si Triptolemus, cum hominibus semen largiretur, ipse ab alijs hominibus id mutuaretur: aut si Prometheus, mortalibus ignem diuidere uellet, ipse a uicinis cum testa ambulans, carbunculos corrogaret, non ridiculum uideretur? Isti magistri omnium dicendi præceptores non uidentur sibi ridicule facere, cum id quod alijs pollicentur ab alijs quærunt. Si, quis se fontes maximos penitus absconditos aperuisse dicat, & hæc sitiens quam maxime loquatur, neque habeat quo sitim sedet, non irrideatur? isti cum non modo dominos se fontium, sed seipsos fontes esse dicāt, & omnium rigare debeant ingenia, non putant fore ridiculum, si cum id polliceantur alijs, arescant ipsi siccitate. Chares a Lysippo statuas facere non isto modo didicit, ut Lysippus caput ostenderet Myronis, brachia Praxitelis, pectus Polycleti: sed omnia coram magistrum facientem uidebat, cæterorum opera uel sua sponte considerare poterat. Isti credunt eos qui hæc uelint discere, alia ratione doceri posse commodius. Præterea, nec possunt quidem ea, quæ sumuntur ab alijs exempla, tam esse accommodata ad artem quam propria propterea quod in dicendo leuiter unusquisque locus plerunque tangitur ne ars appareat. In præcipiendo expresse conscripta ponere oportet exempla, ut in artis formam conuenire possint: & post in dicendo ne possit ars eminere, & ab omnibus uideri, facultate oratoris. occultatur. Ergo etiam, ut magis ars cognoscatur, suis exemplis melius est uti. Postremo hæc quoque res nos duxit ad hanc rationem quod nomina rerum Græca quæ conuertimus, ea remota sunt a consuetudine. Quæ enim res apud nostros non erant, rerum nomina non poterant esse usitata. Ergo hæc asperiora primo uideantur necesse est, idque fiet rei non nostra difficultate. Reliquum scripturæ consumentur in exemplis, hæc aliena si posuissemus, factum esset ut quod commodius esset in hoc libro, id nostrum non esset: quod asperius, & inusitatum, id proprie nobis attribueretur. Ergo hanc quoque incommoditatem fugimus. His de causis cum artis inuentionem Græcorum probassemus, exemplorum rationem secuti non sumus. Nunc tempus postulat, ut ad elocutionis præcepta transeamus.

tepones Catoni Ornari orationem Græci putāt, si verborum immutationibus vtantur, quos appellant tropos, & sententiarum orationisque formis, quæ vocant schemata. Incredibile est, q̄ sit in vtroq; genere & creber, & distinctus Cato, nec vero ignoro, non esse satis, politū hunc oratorem haberi quærendum esse aliquid profectios: qppe, cum ita sit ad nostrorum tēporum rationem vetus, vt nullius scriptum extet, dignum qui dē lectione, quod sit antiquius.

A Graccho.) Hunc qualē Cicero fuisse censear, supra docuimus: nisi qd' Q. Martio & Gn. Seruilio Cons. T. Graccus P. Gracchi filius fuit, qui bis consul & censor fuit, eius autē oratio græca apud Rhodios extat. quem ciuem cum grauem, tum etiam eloquentem fuisse constat. A Lælio.) Hic Sceuolæ socer fuit, cuius oratione negat Brutus quicquam fieri posse dulcius. Addit hic Augustinus, q. Cicero dixerit adeo abiectā fuisse, vt eam aspicere nemo vellet: sed probat tñ etiam alibi Ciceo, a Cornelia filia, cui Læliæ nomē fuit, ipsius elegātiā sic inquiens: Sed magni interest, quos quisque audiat quotidie domi. Loquit. n. puee quēadmodū patres, pædagogi, matres loquuntur. Legimus epistolas Corneliæ matris Gracchorū. apparet filios nō tā in gremio educatos: q̄ in sermone matris. Auditus est nobis Læliæ filiæ sæpe sermo. Ergo illā patris elegātia tinctam vidim', & filias eius Mutias Ambas. Pôt ergo a Lælia videri scriptū, nō minus q̄ a Lælio. A Scipione.) Superiorē Scipionē nō infantē fuisse, Cice. dicit: filium aūt eius, qui Scipio. minorem a Paulo adoptauit, si corpore ualuisset, in primis, inquit, ipse habitus esset disertus. Indicāt id cū oratiunculæ, tum historia quædam Græce scripta dulcissime. P. etiam Scipionem Nasicam, q est Corculum appellatus, qui item bis consul & censor fuit, habitum eloquentem, maioris illius qui sacra acceperat filium, accepimus. Galba.) Sua ætate, vt Cicero inquit, Sergius Galba sine controuersia eloquentia animos præstitit, & nimirū hic princeps ex Latinis, illa oratorū propria, & quasi legitima opera tractauit vt egrederetur a proposito ornandi causa, vt delectaret animos, vt permoueret: vt augeret rem, vt miserationibus, vt communibus locis vreretur. Tradit autem hic idē auctor, Lælium in senatu causam pro publicanis accurate, vt semper solitus esset, elegantergue egisse: sed quod volueeat, consequi non potuisse. Paucis interpositis deinde diebus, iterum Lælium ipsum hunc multo diligentius meliusque dixisse: frustra tamen. itaq; cū eum socij domum reduxissent, egissentq; gratias, & ne defatigaretur orauissent, locutum esse, se quæ feciller honoris eo⁊ causa studiose accurateq; fecisse: cæterū arbitrari cām illā a Sergio Galba, qd' is in dicēdo acrior esset grauius & vehementius posse defendi. Quare publicanos authoritate Lelij ad Galbā causam detulisse. Quem primo reluctatum, ne ei viro succederet, postea tandē suscepisse. Breui veeo tpe plurimis audientibus, illū coram ipso Lælio cām hanc tāta vi, tantaq; grauitate tractasse, vt nulla pars orationis silentio prætериretur. Itaq; multis querelis multaque miseratione adhibita, socios illa die periculo liberatos. Elegantiam igitue in Lælio fuisse, vim aūt in Galba patet. Sed hic simulac oriosus stilum prehenderat, motu illo omnis impetus animi desertus est. quod his, qui limatius dicendi consectantue genus, accidere non solet: propterea quod prudentiam nūquā deficit oratorem, ardor animi nō semper adest, is q; cum discedit, omnis illa vis & quasi flamma oratoris extinguitue. Nulla aūt res tantum ad dicendum proficit, quā tum scriptio: memoriam enim, qui accurate scribit in posterū ingenij sui non desiderat. Ita hac de causa non scripserunt aliqui q se putauerunt satis magnam adeptos fuisse dicendi gloriam, eāq; etiam maiorē visum iri, si in existimantium arbitrium sua scripta non venissent. Alij item dicere se posse melios q̄ scribere putāt, qd' per ingeniosis hominibus, neq; satis doctis, plerūq; cōtingit, veluti Galbæ euenit. Porcina.) M. Aemilius Lepidus, qui est Porcina dictus, ijsdē, inquit Cicero, temporibus fere quibus Galba fuit, sed paulo iunioe natu, & summus oeator hic est habitus, & fuit. Hoc in oratore Latino primū Ciceroni videtur, & lenitas apparuisse illa Græco⁊, & verbo⁊ cōprehensio, etiam artifex, vt ita dicā stilus. Et eum duo adolescētes ingeniosissimi, propeque æquales C. Carbo & Gracchus, diligēter audiee soliti sunt. Crasso.) Vtrū P. Crassum, Carbonis, & Gracchi tēporibus probatum oratorē, qui & ingenio valuisse traditur, & studio, qui etiam cū summo illo oratore Sergio Galba, cuius Caio filio filiam collocauerat, affinitate fuit coniunctus, & cum esset P. Murij filius, fratremque haberet P. Scæuolam, domi ius ciuile cognouerat: an certe L. Crassum, cuius supra meminimus, dicat dubiom est. Hunc quidem omnes suos antecessores dicendo superauisse, Cicero vult, licet Antonium alij parem esse ei dicant. Crassi luculentissimam quandam se Cicero memoria tenuisse oratorem profitetur, ac sibi fuisse in dicendo magistram dicit, Antonio.) Antonij Cicero cum in multis locis, tum de Claris oratoribus meminit: cum ita dicit: Omnia veniebant Antonio in mentem, eaque suo quæque loco, vbi plurimum proficere & valere possent. Vt ab imperatores equites, pedites leuis armatura, sic ab illo maxime opportunis orationis partibus omnia collocabantue. Erat memoria summa, nulla meditationis suspicio, imparatus semper agredi ad dicē-

dum videbatur sed ita erat paratus, ut iudices illo dicente nonnunquam viderentur non satis parati ad cauendum fuisse. Atqui diligenter loquendi laude caruit. neque tamen est admodũ inquinate locutus: sed illa, quæ propria laus oratoris est in verbis, ei non fuit. nam ipsum latine loqui, est illud quidem in magna laude ponendum, sed non tam sua sponte, quam quod est plerisq; neglectum. non enim tam præclarum est scire latine, quam turpe nescire, sed tamen Antonius in verbis, & eligendis, & collocandis, & comprehensione deuinciendis, nihil non ad rationem & tanquam ad artem dirigebat. Verum multo magis hoc idem in sententiarum ornamentis, & conformationibus. Quo in genere, quia præstat omnibus Demosthenes, iccirco a doctis oratorum est princeps iudicatus. Schemata enim, quæ vocant græci, ea maxime ornant oratorem, eaque non tam in verbis pingendis habent pondus, quam illuminandis sententijs. sed cum hæc magna in Antonio, tum actio singularis, quæ si partienda est in gestum, atque vocem, gestus erat non verba exprimens, sed cum sententijs congruẽs, manus, humeri, latera supplosio pedis, status, incessus, omnesque motus, cum verbis sententijsque consentiens. Vox permanens, verbum subrauca natura. Sed hoc vitium huic vni in bonum conuertebatur, habebat enim flebile quidam in quæstionibus, aptumque cũ ad fidẽ faciendã, tũ ad misericordiam cõmouendam. Hunc insigni quodam casu perisse ferunt. Nam cum inter Syllam Mariumque orta iam fuissent bella ciuilia, & in vrbe Marius grassaretur, Mar. Antonium qui ad villam effugerat, agricole benigne suscepit occuluitque. Sed postquã a seruo per imprudentia detectus est, Marius tribunum militum misit, vt necaretur. Is cum milites in cubiculum præmisisset, & eos Antonius polchro grauique sermone detineret, ingressus ipse tribunus Antonium adhuc disserentem obtruncauit, caputque ad Marium detulit. Omnia quæ omnes habuerint, solum habere se posse, differt ergo inutile est, ei qui discere vult, non putare vnum omnia posse.) quæ assecuti omnes fuerint oratores vel poetæ, Incideret in hanc opinionem, si ab vno exempla sumpsisset, nunc hoc signi est, ipsos artis scriptores non putasse.) Vt plures quam vnum solum vellet imitari. Vnum potuisse in omnibus elocutionis partibus enitere, quoniam neque sua protulerunt, neque viuus alicuius aut denique duorum, sed ab omnibus oratoribus vt poetis exempla sumpserunt: deinde si quis velit artem demonstrare, nihil prodesse ad dicendum non male vtatur hoc adiutmento.) Cum plus vtilitatis vnus afferat, & ipsi a multis sumpserint. Quod vnius omnes artis partes consequi nemo potuerit.) Dicit, ideo hanc artem disci non prodesse, quia comprehendi omnia, quæ in arte sunt, non possint. Id enim ex eo colligi videbitur, quod hoc nullus antea fuerit consecutus. Nam & virtutes oratoriam si quis velit discere, a multis discat necesse sit. Suo iudicio comprobare.) Quod pro argumento sumi posse videtur ab eis, qui artem velint improbare. Eius artificij debet esse.) ex sua officina debet exire. Debet esse artifex ex artificio eius, qui artem gignit. Sed huius.) Purporæ, quam dixerim me venalem habere. Exemplum rogabo aliunde.) Ab alia suscipiam, vt meæ similem ostendã. Aliunde exemplum quæritant mercis.) Subaudiendum, nõne ridiculi viderentur? Et eorum.) A ceruorum. Exemplo.) vt si quid exempli proferant. Pugno.) In pugno. quod pugno continere valeant. Non habent, quod ostendãt.) Subaudiendum, nonne ridiculi viderentur? Si Triptolemus cũ hominibus semen largiretur.) Hercules, vt apud Diodorum est, præsidia Calydonijs ferens, Thesprotis illato bello Ephyram vrbem vi cœpit, & Phyleum Thesprotorum regẽ occidit, filiam vero eius captiuam compressit, ex qua Triptolemum suscepit, qui serere agros docuit primus. Alij dicunt, cum Ceres Proserpinam filiam suam quæreret, ad Eleusium regem peruenisse: cuius vxor Hioma puerum pepererat Triptolemum. Hanc regina, cum Ceres ipsa se offerret nutricem, filio suo recepit, deditque nutriendum. Ceres, quod alumnũ suum reddere cuperet immortalem, diuino lacte eum nutriebat. Sed noctu semel cum mater puerum igne obrui intueret, exclamauit. Vnde irata Ceres Eleosium examinauit, ac Tritolemo alumno suo æternum beneficium contulit. nam fruges ei propagandas, & currum draconibus iunctum tradidit. quib' ille orbem terrarum frugibus victor obseuit. Posteaquam domum redit, Cepheus rex eum tanquam æmulus interficere conatus est, sed re cognita iussu Cereris Triptolemo regnum tradidit, ibique oppidum constituit, qood ex patris sui nomine appellauit Eleusium. Ipse ab alijs id hominibus mutuaretur.) Subaudiendum, nõne ridiculus videretur? Aut si Prometheus cũ mortalibus ignem diuidere vellet.) Iapetus cœli terræque filios, vt Græcoꝝ narrant fabulæ, filios ex Climene: vt alij scribunt: ex Themide: viginti & noué. vt Proclus refert, suscepit, quoꝝ a Græcis nominantur (quantum ipse legerim) solum Menœtius, Atlas Prometheus, & Epimetheus. Atlas, velut in Theogonia fabulatur Hesiodus, columnas in cœlum vsque produxit in herum autem vertice, quod Iouis secreta rimari niteret, Prometheus a Ioue vinctus. aquilam in se immissam iecore suo pauisse fertur quam postea sagittis Hercules confixit qđ ne Iuppiter quidem ægre tulit, ex quo eam fuisset suus filius gloriam consecutus. deinde cum cuncti ad consultandum dij conuenissent, Iouis prudentiam Prometheus voluit experiri. Ex boue enim a se cæso omnia collegit ossa, abrasa vndique omni carne, deinde ita construxit, vt superne super ossa pellis circum circa explicata bouis integri speciem habere videretur. hunc ergo se Dijs venientibus immolaturum dicebat. sed id tamen Iouem non latuisse aiunt: qui cũ propius accessisset, detracto tergore dolum Promethei detestatus, mortalibus ignem in cœlum sustulit. Prometheus ad fallendum paratus, fulminis in terram a Ioue missi ignem aridulis lignis cæterisque fomentis excepit, & clam ne persentisceret Iuppiter occuluit, vtendũq; dedit mortalibus, quam ob cãm indignatus Iuppiter, sumpti a Vulcano adamantinis cathenis, Prometheum in Caucaso montem insolubilibus nexibos constrinxit. Sic de Prometheo ligato scribit Aeschylus in tragœdia. nec nos præterit, multos fuisse, qui dicerent eundem in caucaso mõte aquilam iecore suo pauisse Martialis quidem hæc de Prometheo.

Qualiter in Scytica relegatus rupe Prometheus,
Assiduam viuo pectore pauit auem.

Hoc ergo Cicero dicit, si Prometheus, cum ipse largiri ignẽ partiriq; deberet mortalibus, ipse peteret a vicinis, vt vnusquisque carbunculos sibi traderet, eosque ille testa susciperet nonne ridiculos videretur? Ipse a vicinis.) Quod ipse vicinis largiri deberet. Cum testa.) Ignitabulo, siue id testa sit, siue quiduis aliud. nã testa a figulis ex argilla fit, vt & tegula, vel simile huic aliquid, corrogaret.) Congereret. Num ridiculus.) An non ad irrisionem idoneus videretur? ac si dicat, videatur necesse est. Et hæc sitiens q̃ maxime loquatur, neq; habeat.) Amphibolon est, vtrum q̃ maxime sitiens, an q̃ maxime loquatur. sed qood dixi posterius, magis ꝯgruit, ne sit quodãmodo anastrophe. Qui simul sedet.) Extinguat, vel aliqua ex parte leuet. Et omnium rigare debeant ingenia.) Præceptis & rerum inuentione perfundere. Lysippus caput ostendere. Milonis.) Cum eom sculpere fingereve statuas doceret, non a minore statuario caput fictum demonstraret. Brachia Praxitelis, pectus Polycleti.) Quos Plinius nobilissimos fuisse statuarios refert. Sed omnia coram videbat.) Intuebatur magistrum facientem ipse Cares Lysippum. Cæterorum opera.) Quæ fecissent alij, per se poterat & videre, & considerare. Alia ratione.) Quam vt a suo præceptore discant omnia. Tam esse accommodata ad arté.) Quã ipse præceptor sibi fingit, quando illi vt casus tulit. vt causa, vt locus postulauit & persona, locuti sunt. Qui autem sibi artis docenda causa exempla effingit, nihil ponit, nisi quod ad id artificium attinere videatur. Nec ars appareat in præcipiendo, expresse conscripta ponere.) Qua iactare nõ oportet. Vt in artis formam cõuenire possint.) Vt ars ita tractari debere significet.

Ne possit ars eminere.) Ne ab omnibus possit manifeste deprehendi. Facultate oratoris occultatur.) Ingenio tegitur oratoris, idq; omnium ꝯfessione de arte scribentium verũ est. Hæc quoq; res.) Hæc præceptio. Nos ducit ad hãc rõnẽ.) Ad iudicij nostri aperiendã sententiam. Quæ.n.res apud nostros nõ erãt.) Atqui in Catone, Antonio, & multis alijs oratoribus qui Ciceronẽ ætate antecesserunt, tropos fuisse ipse dicit, & schemata: quorum hæc vocabula Græci singula singulis fecere, ipse vero Latine eadẽ in hoc libro effert: ergo ita accipiendum est. An quæ res apud nostros non erant, quod dicendi apud Latinos magister nullus fuit, qui hæc tradidisset: aut quod licet veteres oratores illis vterentur, sed tamen eis vti nescirent, vtpote quæ ex ingenio magis quam ex arte profluerent. Idque fiet rei.)

Sub audiendum

Subaudiendum difficultate, non nostra quippe non ita absurde & remote loquimur, vt a quouis facile non queant intelligi. Reliquum scripturæ.) Cum nomina græca expresserimus. Hæc aliena.) Subaudiendum exempla. Asperius & inusitatius, id proprie nobis distribueretur.) Quæ nunc attribui poterit, cum nostris vsi fuerimus exemplis. Cum artis inuentionē Græcoꝝ.) Quasi inuenta ab illis, Latini reddidere præcepta. Illoꝝ.) Græcorum. Exemplorum rationem.) Vt ab alijs acciperemus potius quam a nobis ipsis quodammodo cuderemus.

LONGOLIVS.

Dicimus ergo eos omnes.) Propositio duplex. ❀ Dicimus ergo eos.) Si summenda aliunde exempla sint, non a multis, sed ab vno sumēda esse dicit: deinde nullo modo sumenda esse demonstrat. Si concederem aliena oportere, &c.) Hæc argumentatio omnem imitationis spem & vtilitate subuertere conatur. Ergo ab vno sumenda.) Transitio ad alteram propositionis partem. Primum omnium.) Confirmatio a dissimilibus varijs. Isti magistr.) Applicatio. Si qui se fontes. Alia confirmatio, ab exēplo dissimili. Chares a Lysippo.) Ab exemplo contrario. Huius autem statuarij meminit Plinius libro trigesimo quarto, cap. a. Præterea nec possunt.) Aliud argumentum a possibili. Postremo, hæc quoque res.) Arguit a necessario, non omnia exempla reperiri apud Latinos authores. Nunc tempus postulat.) Epilogus disputationis.

ASCENSIVS.

Dicimus igitur &c.) Duo dicit in aduersarios, alterum ꝙ aduersarij peccent in eo quòd alienis vtantur exemplis: alterum quòd delinquant etiam grauius: quòd ea sumēda censeant, non ab vno quouis oratore & poeta: sed a multis & diuersis: & prius prosequitur quod posterius proposuerat. Ordo est. Igitur quia in eo separatim aliqua dicere constituimus: nos dicimus eos, tum, idest simul peccare: quòd vtantur alienis, scilicet exemplis: tum, idest simul delinquere etiam grauius quòd sumant exempla a multis. Sed videamus ante de eo quod diximus postea, idest de secunda particula: videlicet quòd delinquant etiam grauius quòd sumant exempla a multis. Si concederem oportere sumere aliena exempla: vincerem, idest vincendo aduersarios probarem contra eos oportere, scilicet sumere exempla: vnius, scilicet authoris: & non multorum vt ipsi præcipiunt & iactant se facere. Primum sup. vincerem: ꝙ idest quia nulla eoꝝ ratio staret cōtra. i. pro aduersa opinione. i. quia nihil possunt probabiliter ferre in contrarium. Liceret. n. eligere, aut vt eligerent: & probare, aut & probarent quælibet. s. vnum: vel poeta, vel oratorem qui suppeditaret sibi. s. eligentibus, idest abunde subministraret exēpla in omnes res. s. ad omnium præceptorum demonstrationē: cuius. s. vnius poetæ vel oratoris: authoritates ipsi niterentur. i. fulcirentur. Quasi dicat: quia liceret vnum adducere qui suppeditaret exempla ad omnis elocutionis præcepta: frustra adducerent plures: quia frustra fit per plura quod æque bene, aut melius fiat per pauciora: melius autē fieri per pauciores authores probat subdens. Deinde magni interest eius qui vult discere (vbi interest duos regit genituros: magni & eius: sed magni ad æstimationē pertinet: sicut dicim⁹ magni facio: magni pēdo: magni curo &c. eius ad officium.) hoc est magna differētia vtilitatis eius qui vult discere est verum putet sup. se posse consequi. i. obtinere: omnia, scilicet exempla quæ imitari debeat: ab vno, scilicet oratore aut poeta, an supple putet neminem posse consequi, idest obtinere. omnia, scilicet necessaria ad artem: sed putet alium consequi: aliud idest diuersos diuersa, seu diuersas partes.) Filum orationis videretur melius textū si dicatur an omnia ab nemine: sed alius ab alio: sed maluit vni verbo dare variam constructionem. Rationem autem dicti sui affert dicens.) Enim p quia: si videlicet is qui vult discere: putabit omnia posse consistere penes vnum. s. authorem: ipse quoque nitetur, idest cōtendet peruenire ad facultatem omnium, idest qua & ipse oia possit & possideat. si desperauerit id: videlicet omnia posse consistere penes vnum: ipse exercebit se in paucis: Erit enim contētus: ipsis. s. paucis. Nec mirum. i. & non erit mirādum cum ipse præceptor artis non poterit reperire omnia. s. quæ artis sunt: penes vnum, idest in vnius potestate aut scriptis. Igitur exemplis allatis, idest postquam exempla erunt allata, idest citata: & vt dicit allegata a Catone. s. maiore: a Gracchis, scilicet fratribus. C. & Tiberio. A Lælio, scilicet maiore: et a Scipione etiam maiore: a Galba, a Porcina, a Crasso, ab Antonio: & cæteris scilicet oratoribus claris. Item, idest & similiter alijs exemplis sup. sumptis a poetis & scriptoribus historiarum: necesse erit eum qui discet putare omnia potuisse sumi ab omnibus, scilicet oratoribus poetis & historiographis, & pauca potuisse vix, idest etiam cum summa difficultate, sumi ab vno poeta. Quare si habebit, idest existimabit, satis supple se esse similē alicuius vnius, diffidet se solum posse habere omnia quæ omnes habuerint. Ergo inutile est ei qui discere vult non putare vnum posse omnia, vel putare vnum non posse omnia. Igitur quia inutile est, nemo incidet in hanc opinionem, si sumpsisset (aut ipsi præceptores sumpsissent) exempla ab vno. Nunc est hoc signi, idest hoc est pro signo, ipsos scriptores artis non putasse vnum potuisse emittere, idest edere exempla in omnibus partibus elocutionis, quoniam neque protulerunt ina, scilicet exempla, neque alicuius vnius, aut denique duorum supple exempla, sed sumpserunt exempla ab omnibus oratoribus & poetis. Deinde si quis velit demonstrare artem nihil prodesse, ad dicendum non vtemur male, idest impertinenter, hoc adiumēto, idest medio id probandi, ꝙ nemo vnus, scilicet solus potuerit consequi omnes partes artis, scilicet elocutionis. Igitur nonne ridiculum est ipsum scriptorem, scilicet artis comprobare iudicio, scilicet suo, idest affectione sua, id quod iuuat, rationem idest argumentationem horum, qui improbent, omnino, idest ex omni parte, artem, scilicet rhetoricam, & præcipue elocutionis, quasi dicat maxime. Ergo &c. Concludens superiorem partem, videlicet quòd si exempla aliunde essent sumenda, potius deberent sumi ab vno quam a pluribus, quo concluso reditur ad probandum alteram partem quæ prior erat in diuisione, videlicet ꝙ exempla non sint sumenda aliunde quam ab ipso artis præceptore. Ordo est. Ergo nos docuimus exempla sumenda fuisse ab vno, si semper sumerentur, idest deberēt sumi, aliunde, idest ab alio quam ab artis præceptore. Nunc intelligemus non fuisse omnino idest penitus nō fuisse sumenda aliunde, sic, idest tribus argumentis. Primum omnium exemplum quod affertur idest adducitur ab scriptore artis, debet esse de artificio eius, & ita non aliunde sumptum. Nonne si quis vendens purpurā, aut aliud quippiam, dicat sume, idest eme a me, scilicet purpuram, aut aliud, sed ego rogabo tibi, aliunde, idest ab alio, exēplum quod ostendam, idest quod vulgo dicunt monstram, hoc est simile huius, scilicet quod tibi vendam, aut tu sumas, nonne inquam videretur ridiculus? Si ipsi qui venditant merces quæritent exemplum mercis, scilicet quam vendere putant, aliunde, idest ab alio mercatore, aut si dicant se habere aceruos tritici, & non habeant pugno, idest in manu exemplum eorum. s. quæ vendere volunt, quod. s. exemplum ostendant. s. emptoribus. Et si Triptolemus qui missus erat a Cerere ad iudicandum mortalibus vsum frumenti serēdi, cum largiretur hominibus, semen, idest seminarum granum ipse mutuaretur, idest mutuo acciperet, id. s. semen ab hominibus. (Vbi scies ꝙ secundū Vallam mutuare, est mutuo dare, mutuari, mutuo accipere, & ita vtrunq; accusatiuum fregit, sed mutuo cum datiuo, mutuor cū ablatiuo repete semper nonne ridiculus videretur.) Aut si Prometheus cum vellet diuidere mortalibus ignem quem contra præscriptū Iouis furatus erat a curru solis, ipse scilicet Prometheus, ambulans vicinis, idest per vicinias cum testa scilicet in qua solent pauperes ignem mendicatum referre corrogare, idest a multis rogaret carbunculos, idest minutiores carbones, non idest nonne videretur ridiculus? quasi dicat maxime. Et tū isti, scilicet insulsi, magistri. s. elocutionis existentes præceptores omnium dicendi, idest in arte dicendi, non videntur sibi facere ridiculum, cum quærunt ab alijs, vtpote ab oratoribus & poetis, id quod pollicentur alijs, videlicet artē dicendi, aut eloquendi, quod rursus confirmat alio exemplo dicens. Si quis dicat se aperuisse, idest indicasse, aut discooperuisse fontes maximos penitus absconditos, & loquatur hæc sitiens quam maxime, neque habeat, scilicet aliquid aquæ, qui, idest quo se det, idest vnde rigare valeat sitim, scilicet suam, non, idest nonne rideatur? q. d. prorsus. Isti, scilicet præceptores inepti, cum dicant se non modo dominos fontium, idest torrentium dicendi sed dicant sese ipsos esse fontes, & debeant rigare scilicet abundantia elocutionis suæ, ingenia oīum non putant fore ridiculum, si cū pollicentur, id. s. rigare ingenia omnium, ipsi arescant. i. desiccentur &

ficcitate cum nullum habeant exemplum q; de suis sumant. Affert & aliam similitudinem dicens. Cares. s. ille consumatissimus statuarius: non didicit isto modo a Lysippo facere statuas: vt Lysippus ostenderet caput scilicet alicuius faciendum: & Miro alter statuarius ostenderet manus: & Praxiteles alios statuarius ostenderet brachia eiusdem: & Polycletus etiam statuarius ostēderet pectus: sed videbat magistrum scilicet Lysippum facientem omnia, idest totam statuam alicuius: coram. i. in conspectu suo: & sup. poterat considerare opera cæterorum: vt Mironis, Praxitelis, & Polycleti: vel. i. etiam sua sponte. s. sine mandato magistri. Isti (s. contemnendi) sonat enim iste in conteptum) eredunt eos qui volūt dicere: hoc. i. hanc artem, seu statuariam, seu oratoriam posse doceri commodius alia ratione. s. quā vt præceptor artis sua exempla afferat quæ imitetur discipulus. Præterea ea quidem exempla quæ sumuntur ab alijs non possunt esse tam accommodata ad artem: vt. s. ea quæ fiunt ab ipsius qui artem tradunt: propterea q; vnusquisque locus tangitur: plerūque leuiter. i. transeunter in dicendo. i. orando in veris causis: potius quam in pāgēdo poemate: ne ars appareat: sed sup. oportet ponere in præcipiendo. i. tradendo artē: exempla conscripta expresse: vt possint conuenire. i. quadrare: in. i. ad formam artis: & post. i. postmodum in dicendo. i. orando in veris causis: ars occultatur facultate. i. per facultatem & ingenium oratoris: ne ipsa ars possit eminere & videri ab omnibus. Ergo etiam melius est vti suis exemplis, vt ars magis cognoscatur, quia docēdo debet ars detegi, orādo tegi. Postremo hæc quoque res. i. etiā id quod dicam, ducit nos ad hāc orationem, scilicet vt proprijs vtamur exemplis. q; ea nomina. s. exornationum & colorum rhetoricorum, græca quæ cōuertimus. i. fecimus latina: sunt remota a consuetudine. i. latina, quia nuper traducta, enim pro quia nomina earum rerū quæ res non erant apud nostros (per quod innuit, quod primus hanc artem saltem sub hac forma tradidit) non poterāt esse vsitata. Ergo quia inusitata sunt nomina, oportet: vt supple hæc videantur primo asperiora. i. aliquantulum aspera, idque. i. & id hoc est q; asperiora erant, fiet difficultate rei: quia res sunt incognitæ, non nostra difficultate, quia non fecimus ea difficiliora: aut obscuriora q̄ essent, aut non erat nobis difficile ea vertere, cum simus in vocabulis abundantes, sed ignoratio rerum facit etiam aptissima vocabula difficiliora. reliquum scripturæ. i. quod post traditionem artis scribetur a nobis, consumetur in exēplis si nos posuissemus, hæc scilicet exēpla aliena, factuoi esset, vt illud commodi quod esset in hoc libro non esset nostrum. i. nobis acceptū ferendum, sed illis a quibus exempla mutuaremur: & illud sup. quod esset asperius & inusitatum videlicet nomina, id attribueretur proprie nobis. Ergo nos effugimus hanc incommoditatem, quoque, idest etiam his de causis, ne videlicet dicamur nihil commodi: sed multum asperitatis attulisse ad artem: cum probassemus, idest approbassemus inuentionem græcorum quæ actiua est artis. s. rhetoricæ; quæ passiua est (frequenter autem Cicero: vni verbali: duos dat genitiuos: alterum actiuæ: alterum passiuæ significantes) nos sumus secuti, idest approbauimus: rationem exemplorum; quæ illi aliena nos nostra censemus ponenda. Nunc tempus postulat; vt transeamus ad præcepta elocutionis.

DE ELOCVTIONE.

Bipartita erit igitur nobis elocutionis præceptio. Primū dicemus, quibus in generibus semper omnis oratoria elocutio debeat esse. Dinde ostendemus, quas res semper habere debeat.

Sunt igitur tria genera, quæ nos figuras appellamus, in quibus omnis oratio non uitiosa consumitur, unam grauem, alterā mediocrem, tertiam extenuatā uocamus.

Grauis est, quæ constat ex uerborum grauium magna, & ornata constructione. Mediocris est quæ constat ex humiliore, neque tamen ex infima, & per uulgatissima uerborum dignitate. Attenuata est, quæ demissa est usque ad usitatissimam puri consuetudinem sermonis.

In graui consumetur oratio figura, si quæ cuiusque rei poterunt ornatissima uerba reperiri, siue propria siue trāslata, siue extranea, ad unāquāque rem accommodabuntur: & si graues sententiæ, quæ in amplificatione, & commiseratione tractantur, eligentur: & si exornationes sententiarum, aut uerborum, quæ grauitatē habebūt, de quibus post dicemus, adhibebuntur. In hoc genere figuræ erit hoc exemplum: Nam quis est uestrum iudices qui satis idoneam possit in eum pœnam excogitare qui prodere hostibus patriam cogitarit? quod maleficium cum hoc scelere comparari? quod huic maleficio dignum supplicium pōt inuenīri? In ijs qui uiolassent ingenuā, matrē familias constuprassent, pulsassent aliquē, aut postremo necasiēt, maxima supplicia maiores nostri consumpserūt: huic truculētissimo ac nefario facinori singularem pœnam nō reliquerūt. Atque in alijs maleficijs ad singulos, aut ad paucos ex alieno peccato iniuria peruenit, huius sceleris qui sunt affines, uno consilio uniuersis ciuibus atrocissimas calamitates machinantur. O feros animos, ó crudeles cogitationes, ó derelictos ad humanitate homines: Quid agere ausi sunt, aut cogitare potuerunt; Quo

CAPIDVRVS.

Bipartita igitur erit nobis elocutionis præceptio.) Quas Cice. figuras, Græcorum alij caracteras alij plasmata vocāt. Has igitur cuiuscūque orationi figuras, Apollonius quinque eē dicit: Philosophicam, historicam, oratoriam, epistolarem, cōmemoratioā Philosophorum, vt Platonis, Aristotelis, vel Ciceronis, vbi philosophorum sentētias cōplexus est. Historicorum, velut Herodoti, Thucydidis, Titi Liuij, Salustij. Oratorum, vt Demosthenis, Ciceronis in orationib'. Epistolaris, vt rursum Demosthenis, Ciceronisque in epistolis, Oratio quinta, quam ille ἀπομνημονευτικὸν vocat, nostri (si modo recte conuersum videtur) commemoratiuam vocant. qualis est in Isocratis orationibus, ad Demonicum præsertim, & Nicoclē: quæ quidem sunt quædam quasi vitæ institutiones. Oratoriæ porro orationis figuras, alij tres alij quatuor faciunt: & alijs alij eas tria appellare cōuenerūt nominibus. nam sunt quæ longam breuem & mediam nominent. Longam, vt apud Vergi. in vndecimo, vbi de Camilla narrat.

Pulsus ob inuidiam regno vi
resque superbas,

& quæ sequuntur. vel vt habēt secundi & tertij Aeneidos libri narrationes. Breuis, velut in quinto. vbi de Ganymede strictim narrat sic.

Victori chlamydem auratam
quam plurima circum
Purpura Mæandro duplici
Melibœa cucurrit.
Intextusque puer frondosa regius Ida,
Veloces iaculo ceruos: & reliqua.

Media: vt in primo,
Huic coniux Sicheus erat.

Est enim castigata narratio: sic tamen, vt omnia complexa sit. Sunt qui ἁδρὸν, quam grauem transfert Cicero alij grandiloquum orationis genus ἰσχνὸν, Cicero attenuatam figurā, alij gracilem, alij leuē nominarunt. Tertium genus μέσον Cice. mediocrem, aliqui mediam vocāt. Qui quartam adijciunt figurā, eam ἀνθηρὸν, idest floridam nominarunt: vt in septimo Vergilij illud est, vbi luci ac fluminis amœnitatem describit.

Vorticibus rapidis, & multa
flauus arena,
In mare prorūpit. variæ circumque supraque
Assuetæ ripis volucres, & fluminis alueo,
Aethera mulcebant cantu, luco que volebant.

Sane quales oratoriæ istæ figuræ sint, Homerus in tribus Græcorum ducibus ostendit. Nam cum breuem quidem cum iucūditate, & propriam (id enim non errare verbis est) & carentē superuacuis eloquentiam Menelao dedit, lenem orationis expressit figuram, his verbis.

ἤτοι μὲν Μενέλαος ἐπιτροχάδην ἀγόρευεν,
παῦρα μὲν, ἀλλὰ μάλα λιγέως, ἐπεὶ οὐ πολύμυθος,
οὐδ' ἀφαμαρτοεπὴς, ἦ καὶ γένει ὕστερος ἦεν.

Cum autem ex ore Nestoris dixit dulciorem melle profluxisse

se sermonē, qua certe delectatione nihil fingi maius pōt, mediocre genus attigit his versib⁹.

τοῖσι δὲ Νέστωρ
ἡδυεπὴς ἀνόρουσε λιγὺς Πυλίων ἀγορητὴς,
τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων ῥέεν αὐδή.

Sed ad summam regressus in Vlysse facundiam, illum animi magnitudine cunctos vicisse ostendit, ita orationem ei similē nimbis hybernis, & copiā verborum atq; impetum parē tribuit: cūq; cum ipso neminē contendere posse mortalium credit graue illud & validum grandiloquium complexus est, dicēs.

ἀλλ' ὅτε δὴ ὄπα τε μεγάλην ἐκ στήθεος εἵη,
καὶ ἔπεα νιφάδεσσιν ἐοικότα χειμερίῃσιν,
οὐκ ἂν ἔπειτ' Ὀδυσῆΐ γ' ἐρίσσειε βροτὸς ἄλλος.
οὐ τότε γ' ὧδ' Ὀδυσῆος ἀγασσάμεθ' εἶδος ἰδόντες.

Cicero ipse in oratore ad Brutum, hæc tria dicendi genera ita distinguit: Tria sunt, inquit, omnino genera dicendi, quibus in singulis quidam floruerunt, peraeq; autem, id quod volumus: sed perpauci in omnibus. Nam & gratia quidam eloquentes, vt ita dicam fuerunt, cum ampla & sententiarum grauitate, & maiestate verborum vehementes, varii, copiosi, graues, ad permouendos & conuertendos animos instructi & parati, quod ipsum alii aspera, horridaq; oratione, & nec perfecta nec conclusa: alii leni & instructa, & terminata, & contra tenues, acuti, omnia docentes, & dilucidiora non ampliora facientes, subtili tamen & pressa oratione limati. In eodem genere alii callidi, sed impoliti, & in cōsilio similes rudium ac imperitorum Alii in eadem ieiunitate cōcinniores.i. faceti, florētes, etiam leniter ornati. Est autem quidam interiectus nitor medius, & quasi temperatus, nec acumine posteriorum, nec flumine vtens superiorum, vicinus amborum, in neutro excellēs, vtriusq; particeps, vel vtriusque si verum quærimus, potius expers, isq; vno tenore, vt aiūt in dicendo fluit, nihil afferens præter facultatem & æquabilitatem, Non enim addit aliquos extrinsecus colores, sed omnē orationem ornamētis modicis, verborū sententiarumq; distinguit. Horum singulorum generum, quicūq; saltem vnum consecuti sunt, magnum in oratoribus nomen habuerunt. Ex hac igitur a Cicerone lata differentia, nobis licet animaduertere,

pacto hostes reuulsis maiorū sepulchris, deiectis mœnibus, ouantes irruerent in ciuitatem? quomodo Deum spoliatis templis, optimatibus trucidatis, alijs arreptis in seruitutē matribus familias & ingenuis sub hostilem libidinem subiectis, urbs acerbißimo concidat incendio conflagrata? qui se non putant id quod uoluerint, ad exitum perduxiße, nisi sanctissimæ patriæ miserandum scelerati uiderint cinerem? Nequeo uerbis consequi iudices indignitatem rei, sed negligentius id fero, quia uos mei non indigetis. Vester enim uos animus amantißimus Reipub. facile edocet, ut eum qui fortunas omnium uoluerit prodere, præcipitem perturbetis ex ea ciuitate, quam iste spurcißimorum hostium dominatu nefario uoluerit obruere.

In mediocri figura uersabitur oratio, si hæc ut ante dixi aliquantulū dimiserimus, neque tamen ad infimum descenderimus, sic: Quibus cum bellum gerimus iudices uiditis, cum socijs, qui pro nobis pugnare, & imperium nostrū nobiscum simul uirtute, & industria conseruare soliti sunt. Hi cum se, & opes suas, & copiam neceßariorum norunt, tū uero nihilominus propter propinquitatem, & omnium rerum societatem, quid in omnis Po. Romanus poßet, scire & æstimare poterant. Hi cum deliberaßent nobiscum bellum gerere, quæso quæ res erat, qua freti bellum suscipere conarentur? cum multo maximam sociorum partem in officio manere intelligerent, cum sibi non multitudine militum, nō idoneos imperatores, non pecuniam publicam præsto eße uiderent, non denique ullam rem, quæ res pertinet ad bellū administrandum? Si cum finitimis de finibus bellum gererent, si totum certamen in uno prælio positum putarent, tamen omnibus rebus instructiores, ac paratiores uenirent, nedum illud imperium orbis terræ, cui imperio omnes gentes, reges, nationes, partim ui, partim uoluntate conceßerunt, cum aut armis, aut liberalitate a Pop. Rom. superati eßent, ad se transferre tantulis uiribus conarentur. Quæret aliquis, quid Fregellani non sua sponte conati sunt? Eo quidem minus isti facile conarentur, quo illi quemadmodū descißent, uidebant. Nam rerum imperiti, qui uniuscuiusq; rei de rebus ante gestis exempla petere non poßunt, ij per imprudentiam facillime deducuntur in fraudem. At ij qui sciunt quid alijs acciderit, facile ex aliorum euentis suis rationibus poßunt prouidere. Nulla igitur re inducti, nulla spe freti arma sustulerūt? Quis hoc credat tātā amētiā quēquam tenuiße, ut imperium Pop. Rom. tentare auderet nullis copijs fretus: Ergo aliquid fuiße neceße est. quid aliud, nisi id quod dico, poterit eße?

In attenuato figuræ genere, id quod ad infimum, et quotidianum sermonem demißum est, hoc erit exemplum. Nā ut forte hic in balneas uenit, cœpit postquam perfusus est, defricari. Deinde, ubi uisum ut in alueum descenderet, ecce ibi iste de transuerso, heus inquit adolescens, pueri tui modo me pulsauerunt, satisfacias oportet. Hic qui id ætatis ab ignoto, præter consuetudinem appellatus eßet, erubuit. Iste clarius eadem & alia dicere cœpit. Hic uix tandem inquit, sine me considerare. Tum uero iste cœpit clamare uoce ista, quæ perfacile cuiuis rubores eiicere poßet. Ita petulans es atque acer, ut ne ad solarium quidem idoneus, ut mihi uidetur, sed penes scenā, & in eiusmodi locis exercitatus

cum tria optimus præstare orator debeat, vt dicendo animos audientium & doceat, & delectet, & promoueat, attenuato genere dicendi auditorem maxime doceri posse, graui autē, permoueri: mediocri vero, delectari. Itaq; illo leni (sine attenuatum malis appellare) præcipue ratio narrandi probandiq; consistit. quod licet detractis cæteris virtutibus constet, suo tamē in genere plenum erit. Porro mediocre illud, translationibus crebrius, & figuris, erit iucundius, egressionibus amœnum, compositione aptum sententiis dulce, ac ut amnis lucidus & virētibus vtrinq; syluis inumbratus. At grandiloquum illud torrentis simile, qui saxa deuoluat in pontem indignetur, ripas sibi faciat, iudicem vel renitētem cogat ire quo contendat. hoc in genere orator defunctos excitabit, frequenter exclamabit, amplificationibus vtetur, patriam inducet, vi superlatiuorum aget, vt, quæ Charybdis tam vorax? &, Oceanus mediusfidius ipse. Nota sunt studiosis hæc lumina: vt hoc, deum ipsum & diuos in congressum propre vestrum sermonemq; deducet, vt item, uos enim albani tumuli, atq; luci, vos inquam Albanorum obrutæ aræ, sacrorū Populi Romani sociæ & æquales implorant. Cum autem irā vel misericordiam excitare conabitur orator, dicet: Hic te vidit, & appellauit, & fleuit. Quid multis? per omnes ibit affectus. Quare si ex tribus his generib⁹ necessario sit eligendum unum: quis dubitet hoc præferri debere omnibus, vt maximus quibusque causis accommodatissimum? In graui figura consummabitur oratio.)de hoc genere ipse in Oratore ad Brutū. Tertius, inquit, est ille amplus, copiosus, grauis, ornat⁹ orator in quo profecto vix maxima est, hic est enim, cuius ornatum dicendi, & copiam admiratæ gentes, eloquentiam in ciuitatibus plurimum valere passæ sunt. Hanc igitur eloquentiam, quæ cursu magno sonituq; fertur, suspiciunt omnes, admirantur, hanc se assequi posse diffidunt. Huius est tractare animos huius omnimodo promouere hæc modo perfringit, modo irrepit in sensus, inserit nouas opiniones, euellit insitas: sed multum interest inter hoc dicendi genus & illa duo alia. Qui in illo subtili & acuto elaborauit. vt callide arguteque diceret neque quicquam altius cogitaret hoc vno profecto magnus orator est, si nō maximus, quod mini-

ßis? Conturbatus est adolescẽs, nec mirum, cui etiam nunc pædagogi lites ad auriculas uersarentur, imperito eiusmodi cõuiciorum. Vbi.n. iste uidißet scurram exhausto rubore, qui se putaret nihil habere, quod de existimatione pderet, ut omnia sine famæ detrimento facere posset, Igitur genera figurarum ex ipsis exemplis intelligi poterunt. Erit .n. & attenuata uerborum constructio quædam, & item alia in grauitate, alia posita in mediocritate.

me in lubrico versabitur, &si semel constiterit, nũquam cadet. Medius ille autẽ, quem modicũ & temperatum voco, si modo suum illud satis instruxerit, nõ extimescit ancipites dicendi incertosq; casus: etiam si quando minus succedet, vt sæpe fit, magnum tamen periculum nõ adit. Cadere enim non potest. At uero hic noster, quem principẽ ponimus, grauis, acer, ardens, si ad hoc vnum est natus, aut in hoc solo se exercuit: aut huic generi studet vni, nec suam copiam cum illis duobus generibus tẽperauit, maxime est contemnendus. Hic enim submissim quod acute & veteratorie dicit ille. Nam medius suauis est, hic autem copiosissimus. in quo si nihil est aliud, uix certe satis sanus interdum videri solet, qui enim nihil tranquille, leniter nihil partite diffinite, districte, facete dicit, præsertim cum causæ, partim totæ, partim aliqua ex parte eo modo tractandæ sunt, is non præparatis auribus, simul ac inflãmare rem cœpit, furere apud sanos & quasi inter sobrios bacchari vinolenter videtur. His Marci Tulli verbis non potuit melius explicari, quomodo hoc graue dicendi genus tractari conueniat. Nam pspecto hoc exemplo, nihil est quod ad eius generis vsum prætermissum esse uideatur. Maxima supplicia maiores nostri cõsumpserunt, huic vero truculentissimo ac nefario facinori, &c.) Quia futurum neminem arbitrati sunt, qui patriam vllo in tempore prodi turus esset: sicut nec, qui parentem trucidasset. Sane ferunt Solonem de septem illis sapientibus vnum, qui leges scripsit Atheniensibus, quibus vsi postea fuere, cum interrogaretur cur nullum supplicium constituisset in eum qui parentem necasset, respondisse, se id neminem facturum putasse. Sapienterq; fecisse dicitur, cum de eo nihil sanciert, quod antea commissum nõ erat, ne non tam prohibere q̃ admonere videretur. Ergo postea demum inuenta pœna, quæ inferretur eis, qui parentes necassent suos. Sed nondum qui patriam prodidissent, pœnã fuisse tum excogitatam apparet. Nefario facino.) singularem pœnam non reliquerunt atqui in aliis maleficiis ad singulos, aut ad paucos ex alieno peccato iniuria peruenit.) Impium distat a nefando, vt Pædianus inquit: quod nefandum est: nõ fandum, nefarium, quod sacra polluit farre pio solita celebrari. Singularẽ pœnam.) Peculiarem, & quasi illi sceleri soli tributam. Huius sceleris qui sunt affines, omni consilio vniuersis ciuibus atrocissimas calamitates machinantur. Qui sunt coniuncti, aut sanguine aut in eo scelere duntaxat perpetrãdo. In mediocri figura versabitur oratio, si hæc vt ante dixi.) In Oratore ad Brutum, de hoc genere ita disserit, vt dicat uberius esse hoc aliquantoq; robustius, q̃ humile, de quo posterius dicetur, & summissius magis opportunum quã humile, de quo iam dictum amplissime, Hoc in genere verborum, & dicendi, suauitatis est vel plurimũ. Est autem plenius q̃ enucleatum illud ornatũ copiosumq; summissius: cui omnia dicendi ornamenta conueniunt: & multi in hac orationis forma floruerunt apud Græcos: sed Phalereus Demetrius meo iudicio præstitit cæteris: cuius oratio cum sedate placideq; loquitur, tum illustrant eam quasi stellæ quædam, trãslata verba atq; immutata, translata dico, vt cum per similitudinem ad aliam rem, aut suauitatis, aut inopiæ causa transferũtur: mutata, in quibus pro verbo subiicitur aliud q̃ idem significet, sumptum ex re aliqua consequenti. Quod, q̃q̃ transferendo fiat, tamen alio adhuc modo transtulit Ennius, cum dixit, arcẽ & vrbem orbas, vel cum pro Africa tamen horridam hanc hypallagen rhetores, quia quasi summuntur verba pro verbis metonymian Grammatici vocant, q nomina transferuntur. Aristoteles autem translationi hæc ipsa subiungit, & abusionem, quam catachresin vocant, ponit, vt cum minutum dicimus p paruo, & abutimur verbis propinquis, si opus est, uel si libet, sed cum fluxerunt continuæ plures translationes, alia plane fit oratio. Nam genus hoc Græci appellant allegoriam, recto nomine. Genere tamen melius ille, qui ista omnia translationes vocat. Cæterum hæc frequentat Phalereus maxime, suntq; dulcissima. Et quanquam translationum est apud eum multum, tamẽ immutationes nusq̃ crebriores in idem gen' orationis (loquor enim de illa modica ac temperata verborum varietate) cadũt.

Multum.n. eleganter & multa sententiarum copia disputationes ab eodem explicantur, & loci communes sine contentione dicuntur. Ne pluribus agam. Ex philosophorum scholis tales se re euadunt, & nisi coram erit comparatus illo fortior, per se hic quem dico, probabitur. Est enim quiddam insigne & florẽs orationis, pictum & expolitum genus in quo omnes verborum omnes sententiarum illigantur lepores hoc totum e sophistarum fontibus defluxit in forum: sed spretum a subtilibus, repulsum a grauibus, in ea de qua loquor mediocritate consedit. - Hi cum se.) partim se. Tum vero.) sed maxime. Nihilominus.) nihilo secius. Quid in omnibus rebus cõtra ipsos posset, scire & æstimare poterant.) Atqui non videntur sciisse & æstimasse, ergo imprudenter id ab eis factum: vt contra Romanos quicquam molirentur. Cum deliberassent nobiscum bellum gerere.) Ex hoc, aliquorum fraude, & intestinis insidiis eos laborasse probat. Partem sociorum.) Partem Italicorum, qui socii Romanis asciti fuerant: uelut supra retulimus. In officio manere.) Vt Romanis quod possent, præstarent auxilium. Ad bellum ministrandum.) Ad trahendum longius bellum, ne sociorum certamen in vno prælio positum esset. Bellum est hostilis aliquando confligendi voluntas, & nocendi. cuius cõtrarium est, pax. Nam si distrahatur per aliquot dies bellum, induciæ dicuntur. Prælium vero, conflictus initium, quasi præludium. cũ vero vtrinq; confligitur, & iam furentibus animis omnes, marte concaluerunt, pugna nominatur. Nam certamen, quomodocunque contendatur, dici potest. In uno prælio.) Vno cõflictu. Nedum illud imperium orbis terræ.) Quod Romanorũ longe omnium potentissimum est. Partim vi, partim voluntate consenserunt.) Armis enim aliæ sunt superatæ nationes, aliæ sponte cesserunt, seque dediderunt. Ad se transferre.) Imperium Romanum, cui totus cessisset orbis. Tantulis.) Tam exiguis viribus, si cum Roma compararentur. Quid Fragellanis an non sua sponte conati sunt.) Contra Roma. arma sumere, quos tu defendis. Eo quidem respondet ipse, Ideo Fragellani Romanorum soci in armis acrius perstiterunt, quod alii socii contra datam fidem minus conati sunt, hoc est, minus palã aduersati Romanis Nesciebant etiam, quemadmodum alii similiter lapsi essent, & suorum conatuum pœnas luissent. Nã rerum imperiti.) Sicut Fregellani. Exempla petere non possunt.) Quia nunquam simile quicquam experti sunt. Deducũtur in fraudem.) Intestinis malis laborantes, idq; propter seditiosos ciues. Alii.) Præter Fragellanos. Arma sustulerunt.) Ad arma concurrerunt, vt vltro bellum inferrent. Nullis copiis fretus.) nisi fallatur insidiis. Quid aliud nisi id quod dico potest esse?) Vt fraude intestina instigent imprudenter, Romanos ad bella lacessant. In attenuato figuræ genere.) Ipse ad Brutum in Oratore de attenuato genere, inquit, Summissus & humilis consuetudinem imitatur, ad indisertis re plusquam opinione differens. Itaq; eum qui audiunt, quamuis ipsi infantes sint, tamen illo modo confidũt se posse dicere. Nam orationis subtilitas, imitabilis illa quidem videtur esse æstimanti: sed nihil est cum experiare minus. Etsi enim non plurimi sanguinis est, habeat tamen succum aliquem oportet, vt si scilicet illis maximis viribus careat, sic, ut ita dicam, integra valetudine. Primũ igitur eum, tãquam e vinculis numerorum eruamus. sunt enim quidam oratorii numeri obseruandi, ratione quadam, sed alio in genere orationis in hoc omnino relinquendi solum quiddã sit, nec vagum tamen, ut ingredi libere, non vt licenter videatur errare Verba etiam verbis quasi coagmentare negligat.

Habet enim ille tanquam habitus concursu vocalium molle quiddam, & ei qui iudicet, non ingratam negligentiam, de re homini magis q̃ de verbis laborantis. Sed erit videndum de reliquis, cum hæc duo ei liberiora fuerint, circuitus conglutinatioque verborum. Illa enim ipsa contracta & minuta, non neglegẽter tractanda. Sed quædam etiam negligentia est diligens. nam vt mulieres esse dicuntur nonnullæ inornatæ, quasi idipsum deceat, sic hæc subtilis oratio etiam incompta delectat. fit .n. quoddam in vtroque, quo sit venustius, sed non vt appareat, tum

remouebitur omnis insignis ornatus, quasi margaritarum, & ne calamistri quidem adhibebuntur. fucati vero medicamenta candoris & ruboris oia relinquentur: elegantia deniq; & munditia remouebitur sermo purus erit, & latinus, dilucide planeq; dicetur. quid deceat circunspicietur, vnum aberit, quod quartũ numerat Theophrastus, in orationis laudibus: ornatum illud suaue & affluens, acutæ crebræq; sententiæ ponẽtur, & nescio vnde ex abdito erutæ, atq; in hoc orator dominabitur. verecũdus erit vsus, oratoriæ quasi suppellectilis. suppellex est .n. quodammodo nostra quæ est in ornamentis, vel rerum, vel verborum. ornatus autem duplex: vnus simplicium: alter collocatorum. simplex probatur in propriis vsitatisq; verbis, quod aut optime sonat, aut rem maxime explanat. In alienis aut translatum, aut sumptum aliunde mutuo, aut factum ab ipso, nouũ, aut priscum, aut vsitatum: sed etiam vsitata & prisca sunt in ꝓpriis, nisi quod raro vtimur. Collocata autem verba habent ornatum si quid concinnitatis efficiunt: quod verbis mutatis non maneat, manente sententia. Nam sententiarum ornamẽta, que permanent, etiam si verba mutaueris, sunt illa quidem permulta, sed quæ emineant pauciora. Ergo ille tenuis orator, modo sit elegans, nec in faciendis verbis erit audax, & in transferẽdis verecũdus, & parcus, & in priscis reliquisq; ornamentis verborum ac sententiarũm demissior, translatione fortasse crebrior: qua frequentissime sermo omnis vtitur, non modo vrbanoꝝ: sed etiam rusticorum: vt sunt gemmare vites, lasciuire agros: lætas esse segetes, luxuriosa frumẽta. nihil horum audacter: sed aut simile illi vnde transferas, aut si res suũ nullum habeat nomen, docendi causa sumptum, non ludendi videatur. Hoc ornamento liberius q̃ cæteris vtetur hic orator summissus: nec tã licenter tamen, q̃ si genere dicendi vteretur amplissimo: illam autem concinnitatem, qua locorum collationem illuminat, iis luminibus quas Græci quasi aliquos gestus orationis, schemata appellant adhibebit, sed paulo parcius (vt si in epularum apparatu magnificentiam excedat) non se parcum solum, verum etiam elegantem videri volet. Eliget quibus vtatur. Huic enim acuto fugienda sunt paria paribus relata, & similiter conclusa eodemq; pacto cadentia, & mutatione unius tãtum literæ qua si quæsitæ venustates, nec elaborata concinnitas, ut quoddã aucupium delectationis manifesto deprehensum appareat. itemque si quæ verborum iterationes, contentionem aliquam & clamorem requirent, erunt ab hac summissione orationis alienæ. cæteris promiscue poterit vti: continuationem verborum modo resoluat & diuidat, vtaturq; verbis quam vsitatissimis. translationibus quam molissimis. etiam illa sententiarum lumina assumat, quæ non erunt vehementer illustria. non faciet Romanum Populum loquentem. nec ab inferis mortuos excitabit, nec aceruatim multa frequenter vna complexione deuinciet. Huic generi orationis aspergentur etiam sales, qui dicẽdo multum quandoq; valent: quorum duo sunt genera, vnum facetiarum, alterum dicacitatis. utetur vtroq;: sed altero in narrando aliquid venuste, altero in iacendo mittendoq; ridiculo. tamen ridiculo sic vti debere opinor, vt nec illud nimis frequens, nec scurrile sit, nec subobscœnum, nec inimicum, nec petulans: nec improbum, nec in calamitatem alicuius, aut inhumanarum rerum fortunam, nec odii locum risus occupet. Hanc ego iudico formam summissi oratoris, sed magni tamen & Germani Attici. Quoniam quicquid salsum aut salubre in oratione, id proprium Atticorum est. Postquã perfusus est.) Calida aqua aspersus, lotusque. Confricari deinde vbi visum est.) strigilibus & linteis abstergi. Vt in alueum descenderet.) Vbi aqua corpus ablueret. Ecce ibi de transuerso.) Ecce proprium hoc Ciceronis est in rebus improuisis, quod Virgilius & legit & trãstulit: vt,

> Ecce autem gemini a Tenedo tranquilla per alta,
> Horesco referens, immensis orbibus angues.

De transuerso.) Et hoc vulgare verbum, quod huic figuræ conuenit soli. Pueri tui.) Serui tui. Hic qui id ætatis ab ignoto præter consuetudinem appellatus esset, erubit.) Rubore suffusus est, quod appellatus esset id ætatis adolescens. Vix tãdem; inquit, sine me considerare.) Permitte me, inquit, & si vix permittis, tandem permitte, vt considerem quod dicis. Cœpit clamare.) Petulantius clamare, instare. Petulans es.) Temerarie postulans. est enim a petendo verbum deflexum. M. Tul. de Repub. lib. 4. Itaq; a petendo petulantia, a præcando & poscendo procacitas nominata est. Atq; acer, peruicax.) Sic Iuuenalis,

> Acer & indomitus, libertatisq; magister.

Vt ne ad solarium quidem.) Solarium, eminentiorem ædificiĩ cõtignationem nominamus. Palladius in rebus rusticis, Nunc circa extremum mensis, pauimenta in solariis fiunt. Tranquillus de Nerone, Formam ædificiorum vrbis nouam excogitauit, & ut ante insulas ac domos porticus essent, de quarum solaciis incendia arcerentur. Dictum autem solarium, ꝙ cum primo sol diluculo oritur, id radiis illustret. Item solarium a Latinis dictum, quod a Græcis horologium vt Varro inquit, in quo horæ ex sole inspiciebantur. Hoc autem Cornelius in Basilica Aemilia & Puluia primus inumbrauit. Ergo vt ne ad solarium quidem, ut mihi videtur, exercitatus sis.) vel vbicũq; prudentes, non furiosi, vt tu, conuenire soliti sunt. Sed penes scenam) Vbi ab omnibus mimis clamatur, abiectisq; quibuslibet.

Cui etiam nunc pedagogi lites ad auriculas versarentur.) Nõ mirum si adolescens illum clamantem non tulit, cum custodis sibi audire minas videretur, dum illum inclamantem auscultaret. Pædagogi lites.) Pædagogus a Græcis, a Latinis puerorum custos recte dici potest a παῖς παιδὸς & ἄγω dirigo. Lites ad auriculas.) Nunc lites pro iurgiis ponit. distat enim a lite iurgium: ꝙ iurgium leuior res est si quidem inter beneuolos, aut propinquos dissensio vel concertatio, iurgium: inter inimicos dissensio, lis appellatur. vt ipse Tullius de Repu. in. 4. Admiror nec rerum solum, sed etiam verborum elegantiam. si iurgant, inquit, beneuolorum est concertatio, nam lis, inimicorum dicitur. & in sequenti. Iurgare ergo lex putat inter se vicinos: non litigare. Lites ad auriculas versarentur.) Hypocoristicos dixit auriculas, quod id adolescẽtes tenere viderentur. licet aliqui aurem meatum, per quem vox ad cerebrum ingreditur dici velint, auriculam vero, circunductam chartilaginem. Imperito eiusmodi conuiciorum.) Conuicium, inquit. Non Mar. de doctorum virorum indagine, a uicis dictum, ꝙ secundum ignobilitatem loci maledictis & dictis turpibus homines cauillentur. Vbi iste enim vidisset scurram.) Ordo est & sensus: Ad hæc .n. iste adolescens, vbi uidisset scurram, abiectum hominem & impurum, exhausto rubore, qui se putaret nihil habere, quod de existimatione perderet. Vt omnia sine famæ detrimento facere posset.) Igitur genera figurarum ex his exemplis intelligi poterunt, erat enim attenuata verborum constructio quædam & alia in grauitate alia posita in mediocritate. Conturbatus est.) Idest, excanduit ira, incensus est. Vidisset scurram.) Scurram ueteres dixerunt, qui magnorũ uirorum a tria gulæ auiditatem secutus subiret. Vnde illud Plautinum est, Tum isti serui scurrarum, qui ludunt in uia. Et rursum in Epidico, Scurra es, scio hominem te militarem non esse.

LONGOLIVS.

SVnt igitur tria genera, tres dicendi figuræ. * Trium generum dicendi meminit Gellius lib. a. cap. 14. Porro graue, alii grande, sublime alii vocãt. Quibus autem formulis oratio grandis contineatur, erudite vt omnia, Hermogenes & post hunc Trapezontius. * Nam quis est vestrum Iudices.) Oratio est in genere deliberatiuo. Consulta. n. eiiciendus ex urbe sit necne, is qui patriam hostibus ꝓdere tentauit. Nam quis est vestrum Iudices. Propositio, figurata interrogatione, quæ maxime rem vrget. In iis qui uiolassent.) Arguit a minore ad maius. est autem amplificata argumentatio per αὔξησιν verborum stuprare, pulsare: necare. Atq; in aliis maleficiis.) παραύξησις rerum per collationem. O feros animos.) Exclamatio indignationis plena. Quo pacto hostes) ὑποτύπωσις qua sub oculos ponit incommoda proditæ hostibus patriæ. In mediocri figuræ versabitur oratio.) Alias, ratio. * In mediocri exemplum.) Constitutio est coniecturalis. Quæritur enim, sponte ne sua sociæ ciuitates populo Romano bellum intulerint, an a Liuio Druso concitatæ. Vide Florum lib. 3. cap. 18. * Virtute & industria.) Virtus ad uires industria ad consilia spectat. * Hi cũ se.) Argumentum a spe perficiendi, quam ostendit sociis esse non potuisse. * Cum non multitudinem.) Argumentum a facultatibus, quas non adfuisse indicat. Facultatum autem nomine, commeatus, milites, duces, arma, &c. continentur. Quibus cum bellum gerimus.) Defensio. Non sumpsisse aduersus Ro. Po. arma, socios. Arguit aũt ab anteactis, & officio sociorum. Aliud argumentum est deliberatiuum, a tuto & possibili. Si cũ finitimus.) Confirmatio a minore. * Exornatio est per compa

rationem a minori. Quæret aliquis.) ὑποφορά aduerſariorum confutat autem ab euentu & fine defectionis. Quæ obiici poterant refutat. Nota autem comparationes: De finibus, non de imperio. alterum minuitur, alterum auget. Nulla igitur.) Occupatio, Quid aliud.) Altera occupatio. Nam vt forte hic, &c.) Narratio ſimplex rei geſtæ, nullis grandioribus aut mediocribus figuris ornata. Exercitatus ſis.) Alias, exercitus ſis.

ASCENSIVS.

Bipartita &c. Vt docilem reddat: quæ traditurus eſt. præmittit dicens. Igitur quoniam de elocutione dicendũ eſt præceptio elocutionis. i. de elocutione erit nobis bipartita. i. in duas partes diuiſa Nam nos dicemus primum in quibus generibus. i. characteribus & figuris dicendi: omnis elocutio oratoria debeat ſemper eſſe: deinde oſtendemus: quas res elocutio oratoria debeat habere ſemper. Sunt igitur tria genera. ſ. dicendi: quæ genera nos appellamus figuras in quibus. ſ. generibus, omnis oratio non vitioſa conſumitur. i. depletur & euacuatur nos vocamus vnam ſup. figuram grauem: alteram. i. ſecũdam mediocrem, & ſup. tertiam extenuatam. i. gracilem: tenuem, aut exilem. Grauis ſup. figura dicendi eſt quæ cõſtat ex magna. i. prolixa, & ornata conſtructione verborũ grauium. i. momẽti plenorum. Mediocris. ſ. figura eſt, quæ conſtat ex. ſ. conſtructione verborum: humiliore. ſ. q̃ grauis: neq; tamen conſtat ex infima & peruulgatiſſima dignitate verborum. Vnde minus ſæpe dicimus per comparatiuum q̃ per abſolutum. Nam manum maiorem pigmæo dicimus, non tamen magnum. Attenuata: q̃ prius uocauit extenuatam: eſt quæ eſt demiſſa. i. humiliata: vſq; ad vſitatiſſimam conſuetudine ſermonis puri. i. minime ornati, non tamen vitioſi. Oratio conſumetur in figura graui, ſi verba cuiuſq; rei: quæ poterunt reperiri ornatiſſima, ſiue ꝓpria. i. apta: & ſua cuiuſ q;, ſiue extranea. i. tranſlatiua accommodabũtur in vnamquãq; rem: & ſi ſententiæ graues, tractentur in amplificatione & commiſeratione: & ſi exornationes verborum & ſententiarum: quæ habebunt grauitatem adhibebuntur. tria ergo requiruntur: grauitas. ſ. verborum: grauitas ſententiarum & vtrorum q; exornatio. Hoc. ſ. quod ſequitur erit exemplum in hoc genere figuræ. ſ. grauis. Nam quis veſtrum eſt iudices (totum hoc non deberet conſtrui: nam conſtruendo amittat grauitatem ſuam: cuius cauſa apponitur: eſt enim pro exemplo vnde dũtaxat voculas explanauero.) Quis eſt. q. d. diceret nemo. Ingenuam, ideſt liberam & liberis maioribus ortam: cõlumpſerunt. i. depleuerunt, aut expenderunt: maiores priſci Romani. O homines derelictos. i. deſtitutos ab humanitate: pulchra declamatio per contrarium: nam homines ſine humanitate non ſunt, homines: niſi tantum facile, ſed ferociſſimæ beluæ. Sicut Iuue. dicit. Inter Socraticos notiſſima foſſa cynædos ad diuerſa reſpiciẽs, vtpote Socraticos: verbis & cynædos vita. Quid agere auſi ſunt? hoc eſt ſi quæritis: quid pro auſi ſint, aut quid cogitare poſſint. Reſpondeo ſup. eos cogitare dum patriam ꝓderent: quo pacto &c. Deum deorum Trucidatis: truculenter occiſis. Vrbs. ſ. Roma, poſſet tamen idem dici de qualibet alia: conflagrata. i. ſimul combuſta. Neq; verbis conſequi, ideſt exprimere. Mei ideſt exornationis meæ: iſtæ. ſ. iniquiſſimus. Cætera patent: præſertim ſi cum Franciſci explanatione conferantur. In mediocri &c. Oratio inquit uerſabatur in mediocri figura: ſi vt dixi ante nos demiſerimus, ideſt deorſum miſerim⁹ aliquantulum: hæc tria. ſ. in genere graui: videlicet verborum rerum: & exornationum pondera. neq; tamen deſcenderimus ad infimum. ſ. genus dicendi: ſic. i. hoc modo. Quod exemplum etiam non cenſui conſtruendum: tum q; facile eſt tum q; eius gratia conſtruendo amittatur: nam oratio dum a grammaticis dicitur conſtrui: potius dicatur deſtrui: aut ſaltem reſolui. Videtur autem hoc prætendere oratio: vt a ſociis qui ab Ro. imperio deſciuerint: transferatur crimen in eiuſmodi defectionis authores: qui erant principis Rom. vt Druſus & eius ſequaces. Eſt autem coniecturalis conſtitutio: quia variis coniecturis probat ſocios nulla potentia potuiſſe induci ad ſpem potiundæ verbis: niſi ab Romanis principibus fuiſſent adiuti. Aliquid, ſcilicet externæ opis: quid aliud niſi quod dico: videlicet a Druſo perſuaſos & adiutos id conatos: id autem non dicit, vel quia in Druſum vtendum cenſuit alio genere dicendi: vt ſuperiore exemplo patuit: quod totum in ipſum conuerti poteſt, vel quia ſatis pro exemplo adductum eſt: uel quia noluit totam orationem ponere ne non exemplum, ſed vera aliunde aſſumpta putetur oratio: cum prius atteſtatus ſit ſe nolle aliena aſſumere In attenuato &c. Affert exemplum attenuatæ figuræ dicens. Hoc. ſ. quod ſequetur: erit exemplum: in attenuato genere figuræ hoc eſt in genere figuræ attenuatæ: quæ infima eſt: id quod. i. quod genus attenuatum: eſt demiſſum. i. humiliatũ vſq; ad ſermonẽ quotidianum. i quo vtimur quotidie domi cum familiaribus noſtris loquentes. Hoc inquam erit exemplum. Nam &c. Poſſunt etiam huius exempli verba quo contextu poſita ſunt legi: ſed vt facilius intelligantur (quilibet enim ea: vt ſita ſunt in authore legere poterit) ſic explanantur: vt narretur accuſatio ſcurræ qua adoleſcentem pudicum in balneis inceſſerat: hoc modo. Nam hic. ſ. adoleſcens de quo fingitur multa prius locutus: vt. i. poſtquam venit forte in balneas, cœpit poſtquam perfuſus ſup. erat oleo. i. inunctus, confricari, deinde vbi viſum eſt. ſ. commodum: vt deſcenderet in alueum. i. peluim, aut lapidem cauatũ, aut ligneum vas in quod ſe vmbilico tenus dimittebant: ecce, ibi iſte. ſ. vilis ſcurra, de tranſuerſo ſup. inſpiciens adoleſcentem inquit: heus (reuocandi eſt aduerbium) adoleſcens pueri i. miniſtri, aut ſerui tui, pulſarunt me modo. i. pauloante cum ingrederer: oportet ſup. vt ſatiſfacias. ſ. mihi pro pueris tuis. Hic. i. hoc tempore: a loco, ſeu in hoc facto, aut hic uidelicet adoleſcens: qui id ætatis. i. ei⁹ ætatis: eẽt appellat⁹ ab ignoto, ꝓter ꝯſuetudinẽ, nõ enim conſueuerat iniuriarum poſtulari, erubuit: & ita nihil reſpondit. iſte. i. ſcurra. cœpit dicere eadem, & alia clarius. ſ. quam prius: hic. ſ. adoleſcens: vix. i. cum ſumma difficultate inquit tandem: ſine. i. permitte me conſiderare. ſ. quid reſpondeam. Tum uero. i. tunc præcipue quaſi ad verum: cœpit iſte. ſ. vilis ſcurra: clamare, voce iſta. i. ineptiſſima & conuitioſiſſima: quæ poſſet perfacile. i. valde faciliter, inicere cuius. i. cuilibet etiam nõ adoleſcenti: ruborem. clamando autem dixit hæc verba: ita. i. in tantum petulans. i. proterue laceſſens unumquenq;: es atq; acer. i. ſtrenuus pulſator: vt ne quidem. i. non etiam ſis exercitatus ad ſolarium. i. in ſole cum nudis mendicis ante ſolarium rixari ſolitis. Nam ſolaria ſemper ſoli exponuntur. & ita habent locum apricum & ſoli expoſitum, & tamen a borea defenſum: quocirca talis locus perditis hominibus qui fere nudi ſunt: vt apricentur conueniens eſt ſolarium enim eſt horologium. i. inſtrumentum horas diſcernens per vmbras quas facit ſtipes in medio circuli ſoli oppoſitus, non exercitatus es. vt mihi videris ad ſolarium: vbi perditi quidem ſed miſeri & minus cauti exercitantur: ſed ſis exercitatus penes. i. iuxta: ſcenã. i. inter ſcurras. mimmos & hiſtriones & in iocis eiuſmodi, vbi qui exercitati ſunt callidiſſimi ſunt. Adoleſcens audita tam graui contumelia conturbatus eſt, nec mirum: ſupple eſt: ſi eſt conturbatus: cui etiã nũc pro tunc. ſ. cum talia audit: lites. i. caſtigationes: perdagogi. i. magiſtri puerorum: verſarentur ad auriculas: improperio. i. propter improperium & contumeliam, ſeu probrum & dedecus eiuſmodi conuiciorum. Vbi enim iſte. ſ. pedagogus (aut adoleſcens: ſed potius pedagagus. qui nihil in ſcurram dixit, ſed diſcipulum caſtigauit, q; a tali conuitia audiret) vidiſſet ſcurram exhauſto. i. effœto & extincto pudore. i. in quo nihil pudoris reliquum erat, vtpote qui putaret ſe nil habere q; perdecet de exiſtimatione. i. iudicio hominum de ſe aut de æſtimatione ſui, ita vt poſſet facere omnia ſine detrimento. i. in diminutione famæ, quia nullam habuit. Non eſt completa narratio, ſed non deceret completam eſſe, ne forte non putetur exemplum ad rei demonſtrationem ab authore fictum ſed aliunde ſumptũ Ex quo animaduertere licet quo ſermone loquebantur, tunc qui attenuato genere verſabantur. Cæterum magnopere cõſiderandũ eſt genera dicendi eſſe argumentis, ſeu materiis accommodanda: nam vbi de ſalute vrbis egit in ſublimi genere locutus eſt, vbi de ſalute ſociorum in mediocri, vbi de conuitio ſcurræ in adoleſcentem attenuato. Igitur genera figurarum poterunt intelligi ex ipſis exemplis. Erat enim quædam cõſtructio verborꝝ: vtpote vltima hæc, attenuata, & alia. ſ. prima, erat poſita in grauitate, & alia. ſ. media, in mediocritate.

Est autem cauendum, ne dum haec genera consectemur, infinitima & propinqua uitia ueniamus. Nam graui figurae, quae laudanda est, propinqua est ea quae fugiẽda est, quae recte uidebitur appellari si suffulta nominabitur. Nam ita ut corporis bonam habitudinem tumor imitatur saepe, ita grauis oratio saepe imperitis uidetur ea quae turget & inflata est, cum aut nouis, aut priscis uerbis, aut duriter aliunde translatis, aut grauioribus quam res postulat, aliquid dicitur, hoc modo Nam qui perduellionibus uenditat patriam, non satis supplicij dederit, si praeceps in Neptunias depulsus erit lacunas. Poenitet igitur istum, qui montes belli fabricatus est campos sustulit pacis. In hoc genus plerique cum declinassent, & ab eo quo profecti sunt, aberrauerunt, & specie grauitatis falluntur, nec prospicere possunt orationis tumorem.

Qui in mediocre genus orationis profecti sunt, si peruenire eo non potuerunt errantes, perueniunt ad confine genus eius generis, quod appellamus fluctuans & dissolutum eo quod sine neruis, & articulis fluctuat huc & illuc, nec potest confirmare, nec uiriliter sese expedire. Idest huiusmodi: Socij nostri cum belligerare nobiscum uellent, profecti ratiocinati essent etiam atque etiam quid possent facere, si quidem sua sponte facerent, & non haberent hic adiutores multos & malos homines & audaces. Solent enim diu cogitare omnes, qui magna negotia uolunt agere. Non potest huiusmodi sermo tenere attentum auditorem. diffluit enim totus, neque quicquam comprehendens perfectis uerbis amplectitur.

Qui non possunt in illa facetissima uerborum attenuatione commode uersari, ueniunt ad aridum & exangue genus orationis, quod non alienum est exile nominari, cuiusmodi est hoc. Nam ille istic ad balneas accessit, ad hunc postea dixit, hic tuus seruus me pulsauit. Postea dixit hic illi, considerabo, Post ille conuicium fecit, & magis magisque praesentibus multis clamauit. Friuolus hic quidem iam, & illiberalis est sermo. Non enim adeptus est id quod habet attenuata figura puris uerbis & electis compositam orationem. Omne genus orationis. & graue, & mediocre, & attenuatum dignitate afficiunt exornationes, de quibus post loquemur, quae si rara disponentur, distinctam sicuti coloribus, si crebrae collocabuntur, oblitam reddunt orationem. Sed figuram in dicendo commutari oportet, ut graue mediocris, mediocrem excipiat attenuata. Deinde identidem commutentur, ut facile satietas uarietate uitetur.

CAPIDVRVS.

Est aũt cauendum, ne dũ haec consectemur, in finitima & ꝓpinqua vitia veniamus.) Hactenus quae dicẽdi genera ꝓbentur, explicatũ est. Nunc quae fugienda, vtpote vitiosa, exemplis exponit: Cic. sed prius de eis quae probãtur, quaedam nobis dicenda sunt ne hunc locum illotis, vt dicitur pedibus incuria quadam praeteriisse videamur. Sane sciendum est his tribus quasi formis inclusam eloquentiam non esse. Nam vt inter gracile validumque, tertiũ aliquid constitutum est. ita horum interualla sunt, atque inter haec ipsa mixtum quiddam ex duobus medium. quorum & subtili genere plenius aliquid atque subtilius, & vehementi remissius atque vehementius inuenitur, quam illud lene, aut ascendit ad fortiora, aut ad tenuiora summittit, ac si ꝓpe innumerabiles spẽs reperiuntur, quae vtique aliquo momento inter se differãt sicut quatuor ventos generaliter per totidem mundi cardines flare accipimus, cum plurimi sint medii eorum. Varie etiam aliqui regionum ac fluminum ꝓprii deprehenduntur. Ille autẽ optimus ab ipso Cicerone dicitur, & solus eloquens, qui humilia subtiliter, & magna grauiter, & mediocria temperate potest dicere. Vtẽdum ergo plane his dicendi figuris, non vbique. quid enim deceat, videre oportet. adhibendaque eloquenti sapiẽtia est vt non modo quid causa, sed & quid causae partes exigant, videat. ac is ex differentiam personarum, locorum temporisque locutionem mutabit. Ita ad quodcunque decebit, ad id orationis ẽt partes accommodabit, ne satur vel ieiunus, ne grandis aut minutus sit sermo, nec item nimiũ diu contradicat: sed erit rebus ipsis par & aequalis oratio. Principia verecũda, non elatis incensa verbis, sed acuta sentẽtiis vel ad offensionem aduersarii, vel ad commendationem sui. narrationes credibiles, nec historico sed ꝓpe quotidiano sermone explicato dilucide Deinde si tenues causae, sit etiam argumentandi tenue filum, & in docendo & in refellendo. Idque ita tenebitur, vt quanta ad rem, tanta ad orationẽ fiat accessio, Cum vero causa ea inciderit, in qua uis eloquentiae possit exprimi, tum se latius fundet orator, tum reget & flectet animos, & sic effinget vt volet. i. causae natura, & rõ temporis postulabit. Dicat igitur idem vbi deceat grauiter, seuere, acriter: vehementer, concitate, copiose, amare, cõitee, remisse, subtiliter, blande, leniter, dulciter: breuiter, vrbane, non vbique simul, sed vbi decorum, quod graeci πρέπον dicũt, poscet. tunc laudem nõ doctorum modo, sed ẽt vulgi consequetur. Duo autem sunt, vt artis scriptores multi cõsentiũt, & ipse in primis in Oratore Cicer. quae bene tractata ad oratore admirabilem eloquentiam faciant. quorum alterũ est, quod Graeci ἠθικὸν vocãt, ad naturas, & ad mores, & ad omnem vitae consuetudinem accommodatum, alterum, quod

iidem παθητικὸν nominant, quo perturbantur animi & concitãtur. In quo uno retineat oratio illud superius commune & iucundum, ad beneuolentiam reconciliandam paratum: vt hoc vehemens, incensum, incitatum quo causae eripiũtur, excitet nobis apud auditores; opinionem cationis & consilii. Quo genere nos mediocres, inquit, aut multo etiam minus, magno semper vsi impetu, saepe aduersarios de statu oĩ deiecimus. Nobis certe ꝓ familiari reo summus orator non respondit Hortensius, a nobis autem homo audacissimus Catilina accusatus obmutuit nobis etiam priuata in causa, magna & graui, cum coepisset Curio dissentire, cessit, postq̃ sibi venenis ereptam memoriã dixisset. Proinde cum plures sint eloquentiae quasi facies, & cum omnis facies, modo recta sit, suũ habeat usum, atque id ipsum oẽ sit oratoris, consulat qui dicturus est suas vires, & vbi eius maxime dominari possit oratio putet optimum. In quo ne nos corruptum fallat iudicium, magnum ꝑiculum est. Falluntur siquidem multi, qui uitiosi dicendi sequuntur genus, qđ aut verborum licẽtia resultet, aut puerilibus sententiolis lasciuiat, aut immodico tumore turgescat, aut inanibus locis bacchet, aut quasi caluris, si leniter quatiantur, floribus niteat Quae ideo a plerisque corrupti iudicii ꝓbari solẽt, qđ popularia ac plausibilia sint. Item, sicut aliquos effusius immodice & redũdanter dicere iuenias. ita alios infirme & ieiune. Alius. n. excressisse, alius nõ impleisse dr materiam, sed alter imbecillitate, alter viribus peccat: vterque suo forte iudicio. qđ ne nos fallat, Cice. commonet, & horum nobis generum, in quibus falli iudicio possimus ponit exempla, inquiens: Nam graui figurae, quae laudatur, ꝓpinqua est ea quae vitari debet. & haec recte videbitur appellari, si suffulta nominabitur. Vt enim corporis bonam habitudinem (sic turgida & nimium elata ferme suffulciuntur, ne corruant, vnde & domus suffulta columnis) tumor imitatur saepe, ita grauis oratio, saepe imperitis videtur uitiosa, quod turgeat. Cum aut nouis, aut priscis verbis, aut duriter aliunde translatis, aut grauioribus q̃ res postulat aliquid dicitur, hoc modo, cum impinguatur. Nam qui ꝑduellionibus venditat patriã nõ satis supplicii dederit.) Duellũ: bellum veteres dixerunt, quod a duabus partibus de victoria cõtẽdentibus geritur. inde et perduellio, qui pertinaciter retinet bellum. Cice. in Oratore. Nam vt duellum bellum, & duis diis: sic Duillium eum, q̃ Poenos classe deuicit, vt bellicum nominauerunt, cum superiores appellari essent semper Duelli. Pli. li. 16. Mirũ apud antiquos. 1. Punico bello classem Duellii imperatoris, ab arbore excisam sexagesimo die nauigasse. Hoc aũt vtpote prisco vsus verbo est. Neptunias depulsus erit lacunas.) Neptunus maris deus apud veteres habit⁹: dict⁹, q̃ mare terras

obnubat. vnde nubes a cœli nuptu. i. operatione, vt Varro inquit: a quo nuptiæ, & nupta dicta. Lacuna, aquæ collectio, a lacu deriuatur, quam, vt Festus inquit, alii lamam, alii lustram dicunt. In Neptunias igitur lacunas, in mare significat. hoc ideo vitiosum est quod Neptunias dicens, verbum nimium licenter nouauit. id enim magis ad poetam, quam ad oratorem pertinet. Qui montes belli.)Maximos belli tumultus, quod duriter aliunde translatum est. Campos sustulit pacis.)Et hoc quod dicit, Campos pacis, durissime in oratione saltem soluta translatum est. Et ab eo vnde profecti sunt.)Vnde dicẽdi sum pserunt exordium. Aberrauerunt.)Longius vagati sunt. Nec pspicere possunt.)Quia ingenium iudicio caret, & specie boni fallitur, quod omnium in eloquentia pessimum est. Perueniunt ad confine eius generis quod appellamus dissolutum. Cũ ab ea laude, quæ in mediocri figura est, declinat, fit dissolutus q dicit. Et sane sicut plura laudis q̃ tria illa pauloante interiecta genera diximus, ita vitiosa istis esse plura facile intelliguntur. Quo magis enim a graui, media, & attenuata figura recedimus, eo magis ad vitiosam accedimus orationem, & contra. Itaq; sicut probatiores, & probatissimæ, ita & paulo vitiosiores, & longe vitiosissime, in omni genere possunt inueniri. Primum autem illa sunt optima, quæ minime accersita, & simplicibus, atq; ob ipsam varietate in perfectis similia sunt, satis enim aperte Cicero ostendit, in dicendo vitium vel maximum esse, a vulgari genere orationis, atq; a consuetudine communis sensus abhorrere. siquidem omnia illa quæ curam fatentur, & ficta atq; accersita videri volunt, non gratiam consequuntur, sed fidens amittunt. Propterea q sensus, propter quos inuenta verba sunt, nõ modo non explicant & referunt, sed obumbrant & aperiunt. Vtcunq; autem nobis blandiamur, superciliose nimium erratur, cum & quod recte dici potest, circuimus amore verborũ, cum quod vno verbo patet, pluribus vbi opus non fuit, auditorem oneramus: cum parum disertum credimus, quod simpliciter dictum esset, cum deniq; a corruptissimis versibus aut orationibus, figuras & translationes mutuamur. Sed tum demum ingeniosi. s. essemus, si ad nos intelligendos, post rerum dignitatem, quibus erudimur, curam quoq; verborum & totius orationis adderemus E diuerso videas alios tantum æmulos breuitatis, vt necessaria quoq; orationi subtrahant verba, & qui uelut satis habent, si sciant ipsi quid dicere velint, nec quantum ad alios attineat quicquam expendant. cum pessima quæ sint per se satis aperta, præclari sensus tam natura q̃ dicentis inscitia nõ semel occulti maneant. Porro alios inuenias, non ita sensibus vt verbis stolidos, dum iquinatis, dum barbaris, dum improprijs vtuntur verbis. Alii autem ita dissipati oratione fluctuant, vt legentis mentem, & audientis aures: quæcunq; ab his dicuntur: prætereant. Rursus alii duri, nimiumq; morosi sunt, qui hætentes circa singula, & dum inueniunt, & dum inuenta ponderant ac dimetiuntur, hac ipsa mora, cogitationis omnem plerunq; calorem extinguunt. Alii item ociosi sunt & plane frigidi, concisa oratione gaudentes. Alij; deniq; propter imperitiam, & literarum ignorantiam, sordidis verbis sensus vel egregios inquinant. Ita complures aut memoriæ imbecillitate laborantes, aut ingenio incompositi labuntur, nec vllo orationem nectẽtes vinculo præterfluunt, Huiusmodi uero orationis Cicero ponit exemplum, quod appellat dissolutum, quia sine uerborum, quibus hereat, constructione sit. Et articulis.)Nexibus, quibus vincitur ne fluctuet oratio. articulos uocat græcorum more, qui ꝓ nomẽ relatiuum, quis, qui, quæ q᷑, uel quid, inter articulos posuerunt, quos partem vnam orationis esse voluerunt. Nec potest confirmare.)Quia nullus perfectus elicitur sensus, Neque uiriliter.) Quia vires habet nullas, sed flaccesit & sua leuitate diffluit. Sese expedire.) Vt aliquo sensu terminetur, quod ex hoc exemplo satis aperte colligitur, ubi nullo uerbo tota, ut debuit, clauditur oratio. Non potest huiusmodi sermo tenere attentum auditorem.)Qui poterit cum nullus comprehendi ex eo queat sensus? Qui non possunt in illa facetissima.)Exponit aliud vitiosum dicendi genus, quod attenuatæ figuræ est.

In illa facetissima verborum attenuatione.)Facetissima, exculta, & quasi rotunda constructione. Velut etiam Quintilian. sentit, cum ita dicit: Facetum quoq; non tantum circa ridicula opinor, consistere. neq; enim diceret Horatius, facetum genus Catoni minus a natura concessum esse, Virgilio quidem esse. Decoris.)Hanc magis excultæ cuiusdam elegantiæ appellationem esse puto. Ideoq; in epistolis Cicero hæc Bruti refert verba, quærentis, an illi sint pedes faceto ac delitiis ingredienti molles. quod conuenit cum illo Horatiano,

Molle atq; facetum, Virgilio.

Nam cum ille isthic.)Hic apparet q̃ nullius sanguinis, nullius sit nerui sermo. Conuicium fecit.)Conuiciatus est. sic Martialis. Ingenti faciet conuicia voce. Plautus in Mercatore: Post haud multo ad me uenit, male mihi precatur, & facit conuicium. Et sunt etiam huic pleraq; similia, ut facio tibi iniuriam & facio tibi contumeliam, quod tamen a Cicerone, ut Quintilianus inquit, reprehendi solitum est. affici enim contumelia dici uoluit. Facio ludos, illudo, Plautus in Mercatore, Miris modis dii ludos faciunt hominibus. Flagitium autem & damnum facio, absolute, pro eo quod flagitium & damnum patior, vt uulgo dicitur. Plautus in eadem comœdia ait, Sese illius opera atq; aduẽtu, capræ flagitium & damnum fecisse haud mediocriter. Friuolus hic quidam.)Iam nullius momenti, & fere nullus vt isti etymologi aiunt. Et illiberalis.)Non dignus, quo liber & ingenuus utatur sermo. Puris.)Sed inquinatis. Et electis.)Sed eisdem sæpius sordide quidem repetitis verbis. Hæc in omni orationis genere fuerunt vitia quæ vt in iuuene emendentur, & in melius, vt ita dicam refingantur a præceptore in primis laborandum reor, antequam nimium sibi placere consuescat, & ipsa male dicendi consuetudo ei blandiatur. Huius igitur erit operis adicere, detrahere, mutare. Sed facilius in his simpliciusq; iudicium, quæ replenda uel deiicienda sunt premere vero tumentia, humilia extollere, luxuriantia astringere, dissoluta componere, exultantia coercere, duplicis est operæ. Nam & damnãda sunt quæ placuerunt, & cur ita emendemus nobis ratio reddenda est. quod si emendari stultum iudicium, aut non intelligendo, aut arroganter, & peruicacius instando non admittat, vlterius tempus non terendum est, sinendumq; ut se solus amet sibiq; placeat. Dignitate afficiunt exornationes.)Dignitatem afferunt cunctis dicendi generibus. Quæ.)exornationes hoc est, tropi & schemata. Si rare disponentur, distinctam sicuti coloribus, si crebre collocabuntur, obliquam reddunt orationẽ.) Nam cum hæc, vt quædam eloquentiæ lumina sint (dum per orationem quasi oculos spargere conueniat)non, videlicet recte fieri arbitremur, si tota corpora oculi sint, ac cætera membra officium suum perdant, sicut igitur opportune positæ, orationem exornant: ita ineptissimæ sunt cum immodice per orationes accumulantur. Si crebræ collocabuntur, obliquam reddunt orationem.)In vitium deflectunt, quia neglecto rerũ ponderé, & uiribus sententiarum, sed ad inania verba, & hos loquẽdi modos deprauant. tamq; id ridiculum est, q̃ habitum gestũque quærere sine corpore. Itaq; vt locus quisq; postulabit, eis vtemur exornationibus. Deinde identidem commutetur.)Vt idem & idem, hoc enim est identidem in aliis atq; aliis figuris misceatur, ac ita facile facietas per varietatem uitetur.

LONGOLIVS.

Est autem cauendum)Vitia abutentium figuris dicendi. Si suffulta nominabitur.)Alias, Sufflata legitur & in quibusdam antigraphis Subsultans, quod non displicet. Quemadmodum enim res quæ inflantur, subsultant, & supra quam natura decet attolluntur, ita etiam oratio. Si præceps in Neptunias &c.)Hæc figura per circunlocutionem, quia poetica est, & incerta pro mari, non conuenit omnino orationi solute. Montes autem belli: & campos pacis duriter aliunde trãslata sunt, pro fluctibus & tranquillitate. nec metaphora hæc necessaria est, nec uenusta, nec intentionem declarans: quæ sunt translationis causæ principaliter.

ASCENSIVS.

Est aũt cauendum ne. i. vt non, ut dum consectemur hæc genera: veniamus in vitia finitima & ꝓpinqua. s. his generibus: vnde singulorum uitia exemplis declarat. Nã graui figuræ. Recitat primum vitium quod finitimum est graui figuræ dicẽs: nam graui figuræ quæ est laudãda est ꝓpinqua ea: quæ est fugienda: quæ videbitur recte appellari: si nominabitur sufflata. i. quasi suffarcinata turgida & inflata, non solida nec succiplena, nam ut tumor. i. inflatio imitatur sæpe bonam habitudinem. i. solidum: pingue corporis: ita ea oratio videtur sæpe imperitis grauis, quæ turget & inflata est, cum aliquid dicitur, aut uerbis nouis, aut prisci. i. primi seculi, hoc est nimium vetustis, aut translatis duriter, idest violenter & sine gratia, aliunde, aut

de, aut grauioribus quam res postulat, hoc modo. Nam qui vẽdidit patriam per duellionibus, idest hostibus nostro more quã prius per duelliones dicebantur, nõ dederit, idest luerit, aut persoluerit iatis supplicij: si erit præceps, idest præcipitetur, depultus quod nunc dicitur depulsus: in lacunas neptunias, idest voragines maris, quæ translatio nimis affectata est. Igitur pœnitet istum, scilicet cœpti sui: qui fabricatus est montes belli: cũ, idest postquam sustulit, idest abstulit: campos pacis, idest effecit summas commotiones, & maximos tumultus belli, postquam corruperat tranquillitatem pacis. Plerique, scilicet oratorum minus peritorum cum declinauissent in hoc genus. s. dicendi graue: vt, idest postquam profecti sunt, idest discesserunt ab eo: quia nequiuerunt continuare oberrauerunt: & falluntur specie, idest similitudine grauitatis, idest graui stili: quia vt dicit Horatius in arte. Omnes discipimur specie recti. Breuis esse laboro. Obscurus fio: Sectantem læuia: nerui deficiunt &c. nec possunt prospicere: quia studio nimio excæcati: tumorem, idest turgiditatem orationis. Qui &c. Prosequitur vitium mediocris figuræ male obseruatæ dicens. Qui profecti sunt in mediocre genus orationis: si non potuerunt peruenire, eo idest vsque ad ipsum: ipsi errantes perueniunt ad confinium. i. finitimũ eius: qđ appellamus dissolutum: q, idest eo q, vel quia est sine neruis, idest vinculis, ac decentibus iuncturis: & sine articulis, idest nodis, circa quos sunt nerui, vt appellẽ, idest appellare possim modo: hoc scilicet genus dicendi: fluctuans eo: quod, idest quia fluctuat huc & illuc: nec põt confirmare, scilicet quod dicere vult, nec expedire, idest confutando dicta aduersariorum: liberare sese: viriliter, idest animose, & fortiter: vt virum decet. Id. i. tale genus vitiosum circa mediocritatem est huiusmodi: Socij nostri cum vellent belligerare, idest bella gerere nobiscum: profecto, idest reuera essent ratiocinari, idest consultassent: & p ratiocinationem disquisiuissent etiam atque etiam, idest frequenter & diligenter: quid possent facere, scilicet contra tantum imperium vrbis: quidem, idest certe ratiocinati essent: si facerẽt sua sponte, idest proprio motu & instigatione. & non haberẽt: hinc, idest e nostra ciuitate: multos homines malos & audaces. Enim pro quia omnes qui volunt agere magna negocia: solent cogitare diu, idest multo ante: supple quid incepterent, aut quid agere parent. Hactenus est exemplum vitiosæ orationis peccãtis contra præscripta de mediocritate seruanda: de qua dicit Author sic. Huiusmodi sermo: non potest tenere auditorem attẽtum. Enim pro quia: ipse totus diffluit, idest in diuersa fluit: neque amplectetur quicquam comprehendens, scilicet ipsum verbis profectis, aut quia nulla sunt perfecta aut perfectis, idest ad finem vsque ductis. Qui non possunt. Prosequitur vitium attenuatis generis dicens. Sup. illi qui non possunt versari in illa facetissima attenuatione verborum, veniunt ad genus orationis aridum, idest siccum, & exangue, idest succi expers, quod non est alienum, id absonum, nec abhorrens a re ipsa nominari exile, cuiusmodi est hoc, scilicet sequens. Nam ille, scilicet famosus: hic, idest de quo loquor, videlicet scurra, accessit in balneis, ad hunc, scilicet adolescentẽ, & sup. dixit postea. hic seruus tuus pulsauit me. Postea hic. s. adolescens, dixit illi. s. scurræ, considerabo. s. quid faciam, aut dicam tibi. Post. i deinde ille videlicet scurra fecit conuitium. i. cõtumeliam intulit, & clamauit magis, magisque multis præsentibus &c. Hactenus est narratio vitiosa propter stili illiberalitatem, vnde addit author hic quidẽ sermo est iam friuolus & illiberalis. i. non decens liberos homines. Non enim est adeptus. i. non enim obtinuit id quod figura attenuata habent: videlicet orationẽ compositam verbis puris & electis. Et hæc in genera dicendi & cox artem & contra artem vitia addit, quod ad exornationes spectat dicens. Exornationes afficiũt dignitate, omne genus orationis & graue, & mediocre, & attenuatum: de quibus. s. exornationibus nos loquemur post, quæ scilicet exornationes si disponentur raræ, ipse reddunt. i. efficiũt orationẽ distinctã sicuti. i. veluti. s. distinguerentur coloribus, si collocabuntur crebræ, idest condensæ & frequentes, reddũt orationem obliquã. i. deformem & exorbitãtẽ. Sed oportet commutare figuram in dicendo: vt mediocris excipiat. i. in se trãsferat grauẽ, & attenuata mediocrem, non tñ attenuata grauem, ne nimis vehemens sit commutatio. Deinde commutent identidem. i. subinde & per interualla, ita vt rursus ex attenuata fiat mediocris, & ex mediocri attenuata, facietas. s. audiendi vitetur facile varietate. i. per varietatem dicendi sub varijs figuris.

DE DISPOSITIONE.

Quoniam quibus in generibus elocutio uersari debeat, dictum est, uideamus nunc quas res debeat habere elocutio commoda & perfecta. Quæ maxime ad cõmodum oratoris accommodata est, tres res in se debet habere, elegantiam, compositionem, dignitatem.

Elegantia est, quæ facit ut unumquodque pure, & aperte dici uideatur. Hæc distribuitur in latinitatem, & explanationem. Latinitas est quæ sermonem purũ conseruat ab omni uitio remotũ. Vitia in sermone, quo minus is latinus sit, duo possunt esse, Solœcismus, & Barbarismus. Solœcismus, est cum uerbis pluribus consequens uerbum superiori nõ accommodatur. Barbarismus est, cum uerbum aliquod uitiose effertur. Hæc qua ratione uitare possimus in arte grammatica dilucide dicemus. Explanatio est quæ reddit apertam, & dilucidam orationem. Ea comparatur duabus rebus, usitatis uerbis, & proprijs. Vsitata sunt ea, quæ uersantur in sermone & consuetudine quotidiana. Propria, quæ eius rei uerba sunt aut esse possunt, de qua loquimur.

Compositio est uerborum constructio æqualiter perpolita. Ea conseruabitur, si fugiemus crebras uocalium concursiones, quæ uastam atque biantem orationẽ reddunt: ut hoc est, Baccæ æneæ amœnissimæ impendebant. Et si uitabimus eiusdem literæ nimiam assiduitatem: cui uitio uersus hic exẽplo, nã hic nihil prohibet in uitijs, alienis exemplis.

O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tulisti.

Et hic eiusdem Poetæ,

CAPIDVRVS.

Quoniam quibus in generibus elocutio verbis versari debeat, dictũ est, videam⁹ nũc quas res debeat hẽre elocutio cõmoda & pfecta, quæ maxime ad modum oratoris accõmodata est. Tres res in se debet habere, elegãtiã, cõpositionẽ, dignitatẽ.) Quod in omni fieri oportet oratione, q̃ ad posteros puenire cupiam⁹. Elegantia est, quæ facit, vt unũquodq; ṽbum pure & aperte dici videatur.) Elegans vsque ad ætatẽ Marci Catonis vt Gellius scribit, vitij, non laudis fuit. Videbatur eñ elegans dictus, qui nimis læto amœno. p cultu victuque esset. Postea, inquit, reprehendi quidẽ desijt: sed laudẽ ex hoc habebat nullam, qui morb⁹ erat moderatissimis. Cæterũ elegantes multorum cõsensu ac cõsuetudine eruditorum non solũ ab ingenij elegantia, aut elocutionis cultu delectuque, sicut in hoc loco, & plerũq; dici inueniuntur, sed etiam a vitijs, per contrarium. Vt ipse Cicero in Clodium & Curionem: To elegans, quem decet mulieris ornatus, quem saltus psalteriæ: qui lanare vultum mollire vocem potes carmine. Hæc distribuitur in latinitatem & explanationem.) Quam græci φράσιν vocant, Latini elocutionem. hanc spectamus in verbis aut singulis, aut coniunctis. In singulis videndum, vt sint latina, perspicua, ornata. In coniunctis, vt emendata, vt collocata, vt figurata. hæc in perpetua oratione dignitas seruanda est: dummodo principia lenius, narrationes simplicius, argumẽta ornatius, epilogi effusius proferantur. de singulis autem nunc, de compositis post paulum dicemus. Vt igitur latinitas in singulis sit verbis, primum considerandum est, ne barbarismum aut solœcismum committas: ne peregrina & externa verba afferas, multos enim, quibus loquẽdi ratio non desit inuenire licet. Sed eos curiose potius loqui dixeris, quam latine. Velut Sisennam cum dixisset quædam sputatilica crimina, per risum C. Rufius ita excepisse traditur, Circumuenior iudices nisi subuenitis. Sisenna quid dicas nescio metuo insidias. sputarilica quid est? sputa quid sit scio, tilica nescio. Ita Cæsar rationem adhibens, librum edidit, in quo vitiosam cõsuetudinem & corruptam pura & incorrupta

Quicquam quisquam cuiquam quod conueniat, neget. Et si eiusdem uerbi assiduitatem nimiam fugiemus: ea est huiusmodi. Nam cuius rationis ratio nō extet, ei rationi ratio non est fidē habere. Et si non utemur continenter similiter cadentibus uerbis, hoc modo: Flentes, plorātes, lacrymātes, obtestātes. Et si uerborum transiectionē uitabimus, nisi quae erit concinna, qua de re posterius loquemur. quo in uitio est Lucillius assiduus, ut hoc est in priore libro. Has res ad te scriptas Luci misimus Aeli. Item fugere oportet longam uerborum continuationem, quae & auditoris aures, et oratoris spiritum laedit. His uitijs in compositione uitatis, reliquum operis consummandum est in dignitate.

Dignitas est, quae reddit ornatam orationem uarietate distinguens. Haec & in uerborum & sententiarum exornationem diuiditur. Verborum exornatio est, quae ipsius sermonis insignita continetur perpolitione. Sententiarum exornatio est, quae non in uerbis, sed in ipsis rebus quandam habet dignitatem.

consuetudine emendauit. perspicuitas in verbis praecipuam habet proprietatem. Proprietas aūt dicitur, vniuscuiusq; rei, vt Quintilia. inquit, simplex appellatio. In qua vitabimus obscoena, & sordida, & humilia: sunt aūt humilia, infra dignitatē rerum aut ordinis. In hac proprietatis specie magna virtus est. Et contrarium est vitium, graeci ἄκυρον nostri improprium vocant. quale est, tantum sperare dolorem. Verum proprietas nō ad nomen, sed ad vim significationis referri debet. nec auditu, sed intellectu perpendenda est. sunt enim multa, quae cum proprium nomen nō habeant, per abusionem aut translationē nominata impropria de eis, quae exprimunt, dici non possunt: cū iam ita omnibus manifesta sint fallere non possint. Verba autem omnia quae plus significāt, quam eloquuntur, in parte etiam ponenda sunt perspicuitatis. Vitandaque ambiguitas omnis non tantum vbi sensus perturbari possit, sed etiam vbi nihilominus maneat. vt si quis dixerit, visum a se hominem librum scribentē. nā etiam si librum ab homine scribi patet, male tamen composuerat, feceratque ambiguum quantum in ipso fuit. Itaque nobis, inquit Quintilianus, prima sit virtus perspicuitatis propria verba, rectus ordo, non in longum dilata conclusio, nihil neque desit, neque superfluat: ita sermo & doctis probabilis, & planus imperitis erit. Haec est eloquendi obseruatio. Nam si neque pauciora quam oportet, neque plura, neque inordinata aut indistincta dixerimus, erunt dilucida, & negligenter quoque audientibus aperta. Tertio loco ornatum in singulis verbis perpēdendū esse diximus: quo pene solo apud omnes admirationi eloquentia est: qui tam in pluribus verbis, quam singulis, sicut & perspicuitas, consideratur. quanquam rectissime traditū est, perspicuitatem proprie translatis ornatum verbis egere. Itaq; alia verba alijs honestiora, sublimiora, nitidiora, iucūdiora, vocaliora vt in omni orationis genere, omnique exprimenda sententia ponenda sint. Delectus itē cum acri iudicio est adhibendus. nam vt syllabae e literis melius sonantibus sunt clariores, & verba syllabis magis vocalia: ita quo plus spiritus habēt, hoc pulchrius quoque resonant. quod idem verba inter se coniuncta efficient, vt aliud alij iunctum melius sonet. Ita reb[us] atrocibus. verba etiam ipso auditu aspera magis conuenient. Sordidis autem nusquam in erudita oratione locus. licet humilibus plerunque sit iunctura iucundissima. Velut in illo Vergiliano.

Saepe exiguus mus.

& Horatiano, Nascetur ridiculus mus.

Vbi casus singularis in fine versus, monosyllabū magis decuit. Quaedam non tam ratione, quam sensu iudicantur, vt illud,

Caesa iungebant foedera porca.

Quod si fuisset porco, vile erat. quandocunque enim in sermone tenui sublime nitiduinque fuerit, discordat. Item ornatus in inusitatis, nouatis, & translatis verbis multum probari & a Cicerone & Quintiliano solet, inusitatis dignitatem dat antiquitas; nāque & sanctiorem, & magis admirabilem facit orationem. Sed sint huiusmodi, vt ex vltimis tenebris repetita videantur. Et licet poetae liberiores sint quam oratores, tamē vt Crassus apud Ciceronem de oratore dicit, habet etiam in oratione poeticū aliquod verbum dignitatem. Neque enim, inquit, illud fugerem dicere, vt Laelius, qua tempestate Poenus in Italiam venit nec prolē, aut sobolem, aut fari aut nuncupari, aut vt tu soles Catule, non rebar aut opinabar: & alia multa quibus loco dispositis grandior atque antiquior oratio videri solet. nouantur autem verba, quae ab eo qui dicit ipso gignuntur ac fiunt. Velut in illo: Vis huius me versutiloqua expectorat. fingere tamē Graecis magis concessum est, nostri autem iungendo, aut deriuando paulum aliquid ausi: iungendo vt, gradus eliminat, an dici in tragoedia possit, a Pomponio & Seneca dubitatum: deriuando, vt beatitas & beatitudo, medietas, & alia cōplura, quae a Cicerone, sicut & ab alijs numerantur. Ea si ex graecis in latinum transferendo excipiamus, magis permittitur. quale illud Ciceronis in Hortensio, ἐνάργειαν vt Graeci, sic perspicuitatem aut euidētiam nos, si placet, nominemus. & fabricemus vsq;, si opus erit, verba. idque ꝯfirmat Horatius, dicēs,

Et noua fictaque nuper habebunt verba fidem, si
Graeco fonte cadant.

Si quid autem non apte satis cōuersum videatur aliquo, verbo mox corrigendum est: vt Cicero in Timaeo. Si modo hoc, inquit, recte conuersum videri potest. Et si qd etiam periculosius finxisse videbimur, medijs quibusdam id praemuniemus, hoc modo: vt ita dicam, si licet dicere, permittamus nobis, vix audeo dicere. Quale Cice. illud est, Vt in singulis essent bina media (vix enim audeo dicere medio critates, quas Graeci μεσότητας appellāt) sed quasi ita dixerim, prorsus intelligatur. Quae quidem etiam in licentius translatis proderunt, si non tuto dici posse videbuntur: in quo non falli iudicium nostrum, ex re manifestum erit. Tertius vero modus transferendi verbi ornatus, qui late patet, posterius abunde qualis esse debeat, ab ipso Cicerone inter dicēdi figuras positus, tractabitur, & a nobis exēplicabitur. Latinitas est.) Latinos qdā dictos putāt a Latino, qui Vlyssis Circesq; filius fuit. vt Hesiod[us]

κίρκη δ' ἠελίου θυγάτηρ ὑπεριονίδαο,
γείνατ' ὀδυσσῆος ταλασίφρονος ἐν φιλότητι,
ἄγριον, ἠδὲ λατῖνον, ἀμύμονά τε, κρατερόν τε,

Alij a Latino Fauni filio, cuius mater Carmenta a Graecis literas mutuata Latinis dedisse fertur, primum Latinitatem, vtpote emendatiorem linguam, esse dictam volunt. Festus Pompeius, nisi me codices fallunt, Latinam linguam a Latio dictam vult. Constat autem & Ciceronis & aliorum consensu, hāc deinde locutionem adeo corruptam fuisse, vt pars maxima etiam Ciceronis aetate interisse diceretur. Quamobrem & C. Caesar librum de Ratione latine loquendi accuratissime scripsit, primoque in libro disserit, verborum delectum originem esse eloquētiae, & M. Varro de origine linguae latinae, ad Ciceronem scribens, verborum latinorum etymologias scrutatur. Quare latinitas a grammatica ita mihi differre propemodum videtur, vt latinitas non tam adigi & astringi regulis verba velit, ꝙ sermonis suauitati inseruire. Vt sit quidem exempli causa grammatice dictum, audaciter, emicauit, sonauit, connire, audiuisse, sciuisse, nō scio, frugalis mille numoꝝ, & alia his similia, latine autem potius, audacter, emicuit, sonuit, coire, audisse, sciisse, nescio, frugi mille nummum. Hinc est quod Quintilia etiam inquit, mihi non inuenuste dici videtur, aliud esse latine, aliud grammatice loqui. & Cicero ipse, ijsdem que temporibus L. Furius Pilus perbene latine loqui putabatur, literatiusque ꝙ caeteri, quod. s. suauitati verborum regulas etiam accommodaret grammatices. Nā si ita accipiamus, sicut quidam, vt linguam latinam literalem dicamus, qua veteres Romani & populares & eruditi viri indifferenter vterentur, & vt comoediae tragoediaeq; conscriptae sunt, ita vulgus loqueretur, Sed primum omnes literarum graecarū quam eruditissimos fuisse oportuit, quod Comoediae quo antiquiores sunt, eo vocabulis & orationibus graecis magis refertae sunt. Et id tam Tyro Ciceroq;, quam veterum ostendunt historiae. Afferrē vero exēpla, nisi id nō dubium esse cuiquā intelligerē. Nondum enim, vt etiam Lucretius inquit, Latina lingua tantā habebat copiam vt non indigeret Graecoꝝ adiumento. Trāsferētes ergo versiculos in latinū e graeco Comici, graecos etiam aliquādo inserebāt. Praeterea si Latin[us] ille linguā correxisset, vnde & latinitas nomen habeat, quo pacto oium vnus potuit di-

to sermo esse? Vel si Latini soli ita loquebantur, qui Italiæ minimam partem possidebant, cæteros alium sermonem habuisse oportuit, quo ante & post correctam linguam vterentur scriptores, & quo tam poematum quam historiarum orationumq; quando minus corruptam adhuc illam veterē linguam eos seruasse credi par est, cæteri qui secuti sunt melius loqui debuerūt. Sed legimus Liuium Andronicum, Ennium Catonem, Læliū, plerosq; alios, q veteri illa quasi rubigine referti essent, a Crasso, Hortensio, Ciceroneque & cæteris fuisse repudiatos: licet cætera, quæ eorum ingenia ostenderunt, summopere ijdem probauerint. Nam & Catonis verba Cicero diligenter excusat, vt supra retulimus. Fuit ergo latinitas, vt mea semper tulit opinio, selectus quidam castigatusq; sermo, literalis quidem (quod Græcorum Latini veteres secuti vestigia sint) sed suauitati multū inseruiens. Et cum nihil vnquam simul & inuentum, & perfectum fuerit primum hanc Latinus, vnde latinitas dicta, selegit post, qui secuti sunt, & auxerunt, & magis emendarunt. Loquebantur autem etiam ante Latinum illum Itali & Latini isto sermone, sed non omnino latine, hoc est electiore sermone. Nā cū eius mater, vt diximus, Carmenta, literas a Græcis sumptas ei dedisset, tum demum incepisse talem eleganter dicendi formam putandum est. quod in partibus orationis omnibus facile cuique licet intueri: vt. s. figuræ orationis, sicut & constructiones ab ipsis effluxerint. Vnde fit, vt mirer admodum, quosdā hæc non satis aduertisse, quod & Cice. ipse ostendit, cum dicit. Latinitas est quæ sermonem purum cōseruat, ab omni vitio remotū. Vitia in sermone, quo minus is Latinus sit, duo possunt esse solœcismus & barbarismus. Solœcismus.) Gellius in quinto noctium Atticarum: cum græcū aūt, inquit, vocabulum sit Solœcismus, an attici homines, qui elegantius locuti sunt, vsi eo sint, quæri solet. sed nos neque solœcismum neq; barbarismū apud Græcoꝝ idoneos adhuc inuenimus. Nā sicut barbaron, ita solœcon dixerunt nostri quoq; antiquiore. solœcon facile, solœcismum haud scio an vnquā dixerint. qd' si ita est, neq; in Græca, neq; in Latina, solœcismus probe dicit. Sed nos ex Græcis dicimus, vtrūq; recte dici posse. cuius rei q solœcismus recte dicatur, & barbarismus, tā Græcoꝝ q̄ Latinorum infinita reddi exēpla possent: quæ tn̄ cum nunc proferre non oporteat, consulto prætermittimus. Dictum aūt solœcismum Strabo putat, vel a Soloꝝ vrbe, qui vitiose loquentes, a Græcis cū risu excepti sunt: vel alio ex populo, vt idē inquit, verbū effictum est. Solœcismum porro Sinius: vel Capito in literis quas ad Clodium Thuscum dedit, hisce verbis diffinit. Solœcismus est impar & inconueniens cōpositura partium orationis. Augostinus vero in eo lib. quem de doctrina Christiana inscripsit, Solœcismus, inquit, qui dicitur, nihil est aliud q̄ cū ṽba non ea lege sibi coaptant qua coaptarūt, qui priores nobis, nō sine authoritate locuti sunt. Verū. n. inter hoies, an inter hoibus dicat, ad reꝝ nō pertinet cognitionē. Integritas ergo locutionis nihil aliud est, nisi alienæ cōsuetudinis cōseruatio, veteꝝ authoritate firmatæ. Solœcismus est, cū verbis pluribus cōsequēs ṽbū superiori non accōmodatur.) Totius grāmatices (q̄ in latinū vertentes literaturā alij, alij studium literaꝝ appellarunt) ars in duas est generales diuisa partes, in præceptoꝝ rōnē, q̄ Græci μεθοδικὴν nominarūt, quæ præcepta quibus in hac professione erudimur, docet: & in vocabuloꝝ expositionē, fabulaꝝ aūt, historiarū & huiusmodi enarrationē, Græci ἱστορικὴν dixerunt. Methodicē deinceps in tres partes ijdē diuiserunt, in loquēdi rōnē, Græce σύνταξιν, recte scribendi peritiam ὀρθογραφίαν, & pronūciandi sciētiā προσῳδίαν. In his trib' solœcismus barbarismusq; vitia inueniuntur. Sed in oibus tn̄ vtrūq;. nā barbarismū in oibus quidē, solœcismum aūt in loquendi tantūmodo ratione comperias id que modis quatuor, κατὰ πλεονασμὸν. i. per adiectionē, seu redundantiā κατὰ ἔλλειψιν. i. detractionē, siue defectū. κατὰ ἀναστροφήν. i. per transmutationem. κατὰ ὑπερβατόν, hoc est per ɔfusum dictionū ordinē. Per adiectionē, vt veni ad Mediolanū, ad Placentiam. detractione, vt ambulo viam, ex Aegypto venio: transmutatione, vt qua ordo turbat, vt quoque ego, enim hoc, per hyperbaton, vt, in enim ille dulsit genio, pro indulsit. At cum in hac poetæ versus necessitate incidunt, aut ornādi cā seruētiam, ἀσύνθετον, vel vt alij, σολοικοφανῆ nominat. Et id faciunt non tm̄ poetæ, sed etiam aliqoando oratores. velut Ciceronis in Verrē illud, ad Messanam venit, detrahunt itē illud.

Italiam fato profugus Lauinaq; venit

Littora: pro ad Italiam, & ad Lauinia littora. Salustius, radicem montis accessit, quod sanem Lactantius annotauit. Trāsmutatione vtuntur, vt Transtra per remos ducere Ita p partes orationis omnes solœcismus fit: vt in verbo, si genus mutetur, si coniungatio, si modus, si numerus, si tempus, si persona. idem in noibus, cæterisque partibus intelligendum, vt si pro nomen pro pronomine posueris, vt hirundo pascit pullos eius. Est etiam vbi vitium potius videatur, quam reuera sit, vt apud Senecam, Sæpe in magistrum scelera redierunt sua, quod ita in constructione resoluendum est, Scelera magistri sæpe redierūt in ipsum, siue in illum. Aliquādo longo ac duro ambitu verborum respondendum est, vt Suum cuiq; soluatur: aliter, qd' cuiusque est, ei soluat. aut, sua cuiusque sunt: aliter, quæ cuiusque sunt, ipsius sunt. Itē & suus est Homeri mos: aliter, mos Homeri est eius. Aut cum genus mutamus, vel alio quā oporteat numero loquimur: vt cum ponimus literā pro epistola, & id genus alia. Fuerunt qui barbarismum hic dici mallent, q barbarismus quidem in singulis esset dictionibus, in coniunctis vero ad cōstructionē solœcismus. Vt si verbo aut nomini cæterisve partibus casum non reddas quē desiderant: aut si pro alijs alios ponam. vel si vbi nomen ponere debuerim, pro nomen positū sit. Simpliciter, vbicūq; partē aliam pro alia referas. Vt cū negātis aduerbium pro aduerbio prohibentis ponā, sic, non feceris, pro ne feceris. In singulis autem fieri verbis solœcismus videt, cum vnum quis ad se vocans dicit, venite: aut si plures a se dimittens ita loquatur, abi vel discede. nec non cum responsum ab interrogante dissentit. vt si dicenti, quē video? ita occurras, ego, qm̄ hic subauditur, quod expressum non est. Erit ergo solœcismus in vno aliquando verbo, nūquā in solo. Eo denique superstitiosi fuerunt vsque aliqui, vt hoc vitium in gestu etiam esse scripserint: cum aliud voce aliud nutu vel manu demonstretur. Est aūt vbi ab oratore, nedum poetis huiusmodi inuenias posita: sed tū schemata, non solœcismi dicuntur. Est enim solœcismus, vbi per imprudentiam imperitiamq; ita loquimur. Sed de Solœcismo hactenus dictū sit. multa tn̄ plane essent hic dictu necessaria. ideo consulto etiam præterimus, ne grammaticā scribere videamur. Nā satis videri debet, si exposuimus qd sit qd' Cice. dixit, solœcismus est ex verbis pluribus in quibus inuenitur, in solo enim verbo inueniri non pōt. Verbū superiori non accommodatur.) Sed disconuenit, quantū veteꝝ authoritate sancitum est. Barbarismus est cum verbum aliqd' vitiose effertur.) Barbarismus, inquit Augustinus, quid aliud est, nisi ṽbum non eis literis, vel eodē sono non enunciatum qoo ab eis qui ante nos locuti sunt enunciari solitum est. Barbari aūt, vnde barbarismus, dicti, vt Strabo in quartodecimo de situ orbis tradit, a nominis ficti voce. Sic. n. inquit. Barbaꝝ opinor esse nominis effictionē in his, qui proferendo verba cū labore, duriter, & aspere loquerētur, sicut balbutire, lallare, balbare. Omnibus igitur pinguius sonantibus, barbaris nomē inditum. Barbaros aūt Græcus primum noncupauit: videlicet ad exprobrandā pronūciationē: quæ cōtingebat illis per innatā quandā ineptitudinem, & oris pinguedinē atq; vocalium instrumētoꝝ, deniq; per quibusdā sermonom seu linguarum proprietates. Nostra vero in lingua aliud apparuit oris vitium, sicuti barbaro loquentia, siquis sermonē Græcum nō recte proferat, sed vocabula Græca barbarorum more pronunciet. Hoc maxime Caribus contingit. hinc Alcæus eos Barbarophonos appellat, q græca inepte ꝓferāt. Hanc igit barbarismi, sicut & solœcismi fœditatē, a latinitate abesse oportere dicit Cice. quæ in singulis tm̄ verbis committi posse inuenit. sed & pluribus modis: aut locutione, aut tēporis dimēsione, ac enūciatione, aut scriptura. Vt si quis Aphrū vel Hispanum alienūve quodlibet a Latino nomē, modo Græcum, nō sit, Latinæ inserat orationi: nisi receptum sit, vt Rheda veiculū. quod gallicum nomē est: & aregiæ, qoo vtitur Iuuenalis, Mauroꝝ ategias. Itē si verboꝝ, nominum, cæterorūq; partium orationis impropria significatione quis vtatur: vt cū reputo pro existimo vtunt quidā, & importat pro refert, & infinitis pene alijs. tum si secundū analogiam nomē qd' in vsu non sit, deducere velimus: velut si a Cremona Cremonanus, & a Parma Parmanus dicatur. quod simile sit a Roma Romanus, a Nola Nolan'. & sicut a cubatione cubiculū, sic putes recte dici a sessione sessiculū: & sicut dulcedo dicit, ita si quis albedinē pro albore, & similia dicat si rhetoricalis, grammaticalis, & similia cū græcis nos, vti possessiuis nostris dici posse putemur, sicut lite-

ralis. Aut cum vtitur verbis quæ apud nullũ authorẽ leguntur, & quæ nec vlla defendi deriuatione possint, vt treuga pro inducijs, & guerra pro bello. His proxime accedũt, ea quæ licet deriuationis formã aliquã habere videant, tñ dici latine nõ queãt. Velut saluator, quod græci σωτῆρα dixerũt. Nã licet in ore multorum saluator sit, latine tñ vno verbo exprimi non posse Cice. dicit. quippe qui in Verrinis ita inquit: Cũ non solum patronũ illius insulæ: sed etiam lotera scriptũ vidi Syracusis, hoc q̃tũ est? ita magnum, vt latine vno verbo exprimi non possit. is est nimirum soter, qui saltem dedit, quod vitium iam late patet, propter eorum qui Græca in Latinum transterunt imperitiam. Nec in solis id verbis fieri solet, verũ etiam & iunctis. Vt cum dicũt hoc implus se habet, quod Græci ἁπλῶς ἔχει dicant, & alia prope infinita. Non enim omnia enumerare, quæ etiam possimus, cõsilium est, sed barbarismi loca dũtaxat ondere. quod vitium etiã sæpe inuenias, cum verbis vtuntur quæ nusquã sunt, vt contentor pro contentus sum. nam quod Horatius scurro dixit,

Si bene te noui, metues liberrime Lolli,
Scurrantis speciem præbere.

Et odoror, est nanque sagacium odor: & Cicero ancilior, vt, nõ enim vni priuatim ancillatus sum sic & alia quædã authoritate non caret, ideoq; intrepide eis vtimur. at noua quasi cudere nõ sine periculo possumus: quæ si permitti nobis velimus. acri pensanda iudicio sunt. In genere quoque nullã obseruationẽ putarũt aliqui esse barbarismum, alij solœcismũ dici maluerunt, qd' iunctura, id animaduertatur. Nec sum animi dubius, hic futurũ aliquẽ, qui dicat horum quæ iam diximus, & dicturi sumus, pleraque figuri defendi posse. Id verum esse nouimus, sed cũ consulto & cũ iudicio prolata sunt, non cũ imprudenter aut per inscitiam dicta, figuris defendi posse credamus. Barbarismus quoq; esse credi par est cum pluraliter tñ deflexum nomen in singulari dicas. vt scala pugillaris, biga, quadriga, liber ꝑ filio, loculus, & similia. aut cum singulari numero inuenitur tñ, & pluralẽ proferas, vt sanguines, argenta, aura, aurichalca, & id genꝰ alia. Aut si verborum iam traditæ nobis non seruentur inflexiones. velut si dicat quis prandidi ostendidi, reprehendidi. Vel cũ nominum prima positio inuertitur, vt si quis cerebri dici putet, vt Alexander Alexandri. Et verborum: velut cum prandeo dicatur, si huic simile cœno esse arbitretur. si item inscitia in dicendo diuidat diphthongõ, velut si œnophorum, œnotriam, æreum diuidat. vel Oetam, Aeneum, & id genus alia. Sed de Barbarismo, qui in locutione cõmitti põt quantũ ad hunc locũ attinet. Iam satis dictum. si quidẽ genus illud barbarismi, quod ab animi natura proficiscitur, vt cũ quid insolenter, aut minaciter, aut crudeliter ab aliquo dictũ sit eum barbare locutũ dicimus, ad præsentẽ quæstionẽ, vt reor, non attinet. Quod si quis attinere sibi persuadeat, vitium esse quicquid suo loco & tpe nõ factum sit, a nobis iam admonitus, taceat. De tẽporis dimensione paucis concludendum est: aliam tacitam, aliam pronunciantis voce ꝯsiderari. Tacite in tẽporum dimensione barbarismus est, vt in versu si ꝓlonga breuis, aut ꝓ breui lõga ponat. velut illud Iuuenalis.

Quod nudum, & frustra rogantem.

In metro enim barbarismus est. nisi, qd' multa egregie scripserit, systoles figuræ venia subleuetur. Quæ aũt pronũciantis voce detegitur, manifesta est. velut cum pro flexo accentu acutus ponitur, vt si Cethegum penultima correpta aut Tullium producta pronuncies. Est in sola pronũciatione barbarismus, si alio quam debeas accentu syllabam pronuncies. vt si nostras, & vestras, & cætera, quæ per apocopã proferri debent, in vltimo loco non flectas. vel vt differentiam facias, si non notula aggraues: vt alias, cum aduerbium est, & circum littora, circum

Piscosos scopulos.

Ne si primam acuerim, circus dici videatur. item Quale eruditi grammatici interrogantes, vltimo loco grauabunt: cõparãtes, acuto tenore concludent. Aduerbia quoq; cõposita sub vno accentu pronunciabunt, vt aliqñ, deinde, interea loci. Et vt paucis finiam, vbicunque accentus lex corrũpetur, erit barbarismus. quam legem quisque a grammaticis discet. Et si cui nostra, quæ olim de accentu cõposuimus, discere placuerit, hoc vitium euitare poterit, si minus quid hic dicatur intelligit. Conamur enim illa qui nesciunt, non iam eruditos docere. Scriptura barbarismus cõmitti potest, si literarum ordo perturbet: vt pro disciplina, displicina. Subtractione simplicis consonantis, vt a facio factũ, si ne c, litera si fatum scribas. Simplicis consonantis interpositione, vt columpna, sompnus, contempno. p enim litera inter m, & n est posita. Fit Barbarismus etiam alijs consonantibus, vbi non debet apponi, vbi duplicata subtrahitur, vt bellum adiectiuũ. vel si addas consonantem, vbi non oportet: vt tellum, cœlum, simplicis in duplicem versione, vt locuple pro locuples. Duplicis in geminatam. vt nisus pro nixus lassus pro laxus, cũ hæc manifeste inter se differant sensu. Si pro eadem geminata, alteram ponas: vt stegma, cum g, litera ante m, pro stemma scribas. aut si pro altera simplici, alteram simplicem ponas: vt si conuitium per c, literam, non per t. si capud per d, vel aput per t. Idem vitium est, & obtimus per b, non per p, scriptũ. Item si vocalem alteram pro altera notes: vt si mundus in prima syllaba, vel columna, aut abundo in secunda, non per v literam, sed per o scribas. E diuerso si muntem, funtẽ, puntẽ, per v, nõ per o, barbarismus est. Item si aspirationẽ auferas a vocali, vt ab habeo secundæ coniugationis verbo: vel a consonãte vt pulcher: si apponas vocali vt, habundo: cõsonanti, vt Archades. si Latinũ i per y, Græcũ, vt cista, sydus. si y Græcũ per i, Latinum. Et eo magis barbare a nonnullis omnia corrũpentibus hæc fiunt, quod i Latinis, velut mei, cui, & similibus, y græcum scribi solet, cum i Græci: noibus barbarisq; nonnullis tñ scribatur. de quo longius tractauimus in his libris, quos de Ortographia cõscripsimus. Sunt etiam qui y literæ græce & i, latinæ ordinem peruertentes, in barbarismum incidãt. vt Hyppolitus, Lybia, Sybilla: cũ in prima syllaba i, in penult. y græcum eẽ oporteat. Postremo barbarismus est si diphthõgon alterã pro altera, aut vbi nulla sis potestas, vel vbi scribi debuit, non scribas: si diuisas vocales, vt Danahe. Phasiphae, Phahethon. De barbarismo iam satis multa nec breuius vt reor, dicere etiã de tãta re potuimꝰ, si loca huius uitij decurrere omnia debuimꝰ. Ea cõparatur.) In contrarijs obscuritas maxime solet inueniri. Nã si ab vsu valde remota verba sint, nubẽ menti plerũq; oia obijciunt, vt sensus cõprehendi nõ possint. In quo genere tantopere sunt aliqui delectati, vt cũ in idonei alicuius authoris locũ incidissent paulo magis abstrusum nõ rei indagatione, sed vnius aliqñ verbi ignoratione, totos illic intẽderint sensus, lacunaria mõ suspexerint, modo in terrã declinarint oculos, interroganti nil respõderint. & cogitatione miseri, tanquam Sibyllæ futuri interpretes exæstuarint. Quod si eius obscuritatis modũ tãdẽ cõperisse, hoc est, vnius verbi & nullius pene momenti significationẽ sibi inuenisse persuaserunt, conuetus pararũt, se rẽ inauditã, e medijs eruta tenebris deprompturos, tumore supra modũ elati iactitarũt hinc adducto supercilio, contractisq; naribus, ac fronte rugata meras effutiuerunt insanias. Quibus iam ab oibus eruditis curuari ciconiarum colla, ac manu asini aures agitari, & æstuantis canis protendi linguã, & quæcũq; ludibrij speciem hñt, præberi videas. idque meritissimo. cum rerum scientiam, quã præ cæteris rebus habere oportet, nihili æstiment: vnius aũt literali notæ significatione tñ vexentur, ac vt verius dicam, insaniant. non hoc dico, quin verborum velim sciri proprietates: sed, vt eorum quæ iam exoleuerunt tanta nõ sit, aut vt saltẽ si rebꝰ posterior cura, prouidendumq; in primis, ne sordida, ieiuna, tristis, ingrata, vilis nostra sit oratio. contra sit acuta, nitida, copiosa hilaris, iucunda. Accurata. Quod consequi poterimus, si rerum in primis q̃ maximã curã habuerimus: postea verborum electissimorum, vt in nobis authoritas in verbis sententiæ, vel graues vel aptæ opinionibus hominum ac moribus esse videantur. Quod si in verbis inhærere, scrutari, & ea quidem ab usu remota velimꝰ, eloquentiam ex hoc inde cõsequi posse confidemus? Superfluũ erat nũc hoc reprehẽdere, nisi præterquã a paucissimis cæteris omnibus id iam summa cura quæreretur. Sed iam vnde exiuit, eo noster redeat sermo: si perspicuã velimus ex nobis exire orationẽ, vsitatis ꝟbis componenda est: non tñ ex nimia vetustate repudiatis illis, sed & paulo remotioribus. Nã & ductare exercitus, & patrare bella apud Salustium non adeo vsque probata sunt, vt orator eius vbicũq; velit vtatur. Sic videat, vt vsitata huiusmodi vsitatiora adhuc sint, exercitũ ducere, & bellũ gerere. delectũ. n. eum in primis habeamus oportet, vt suo loco ac tempori omnia accõmodemus. De explanatione ergo nũc loquimur, cui perspicuitas est necessaria: perspicuitati autem vsitata verba. Nam quid in latinitate & ornatu obseruãdum sit, si non supra docuimus, eius tamen formam aliquam illic ostendere tentauimus, præclare vero etiam ad afferendam rebus lucem repertæ sunt similitudines. quarum aliæ sunt, quæ

probationis

probationis causa inter argumenta ponunt: aliæ ad exprimendã rerum imaginem cõpositæ, quod est huius loci proprium vt,

Prorsus aui similis, quæ circum littora, circum
Piscosos scopulos, humilis volat æquora iuxta.

Quo in genere idest præcipue custodiendum, ne id quod similitudini gratia asciuimus, aut obscurum sit, aut ignotum. Vsitata sunt illa quæ versantur in sermone & consuetudine quotidiana.) Hic iam aliquibus occurram oportet, qui vsitatũ putabant sermonem, quo vulgares & imperiti vti consueuerunt: quod minime verum est. Nam is demum vsitatus est sermo, quo quotidiano in sermone cõsuetudineque loquendi, viri vtũtur eruditi, sicut enim bonorum virorum consensus bene viuẽdi nomen habet, ita recte loquendi eruditorum consuetudo. Cum igitur eruditus non sordidus, non inquinatus & rusticus sermo deceat, sed purus, clarus, latinus & ornatus, non conuenit vsitatum hic a Cicerone sermonem dictum intelligere, quo vulgus vtitur imperitum. Propria, quæ eius rei verba sunt, aut esse possunt, de qua loquitur.) Propria multis modis dici possunt. sunt enim propria, & multis rebus imposita verba, vt canis. significat enim astrum, animal quadrupes, & piscem sunt propria quasi vni peculiaria, vt vrbem Romam, & poetã Vergilium, & cætera generis eiusdem. Alia sunt propria, suæ qua: sũ ꝑ rerum appellationes, vt lapis arbos mare. Itẽ propria, indiuiduorũ significantia. Item substantiua sunt, vt Demosthenes, Cicero, Crassus, sed in nullis horum virtus oratoris inspicitur. At illud proprium dicit hic Cicero, quod in oratore non mediocriter probandum est: quod etiam hoc modo laudari solet, vt proprie dictum sit, idest, quo nihil possit significãtius inueniri. velut cum vulgo dici solet, proprium appositum esse epitheton. vt cum Vergilius Deductum carmen, & Horatius Acrem tibiam, aut Annibalem durum dixerunt. Item generis pene eiusdem: dulce mustum cum dentibus albis excepant: leues auras: rupibus altis: tempus irreparabile: & huiusmodi omnia. Item quæ bene translata sunt, propria dici solent. Denique quæcunque sunt in quoq; præcipua, proprij locum accipiunt. velut Fabius inter plures imperatorias virtutes, cunctator est ab Ennio appellatus sicut Aeneas pius a Vergilio, Achates fidus. Et ab Homero Vlysses πολύτροπος idest multa vertens, callidus, & vrbiũ vastator. sicut & pedibus celer Achilles. Hæc igitur est vna oratoris virtus, quæ rem explanat & exprimit. quam Cicero elegantiæ partẽ esse voluit. Propria quæ eius rei verba sunt.) Quæ eam rem complectuntur propriam. Aut esse possunt de qua loquimur.) Si etiam ad aliud referri posse videantur. Compositio est verboꝝ cõstructio quæ facit omnes partes orationis æquabiliter perpolitas. Ea conseruabitur, si fugiamus crebras vocalium concursiones, quæ vastam atque hiantem reddunt orationem. vt hæc est. Vaccæ æneæ amœnissime impendebant. Et si vitabimus eiusdem literæ.)In omni rhetoricæ orationis constructione tria considerari solent, ordo, iunctura, numerus. De ordine & iunctura dicetur a nobis, quando locus Ciceronis hic ita exigit. De numero qui late patet, & nos temporis premimur angustia, si post huius libri conclusa commentaria tempus nobis supererit, tractabimus. Primum igitur vt iam de ordine dicamus, eius obseruatio in verbis est singulis, & contextus. In singulis cauẽdũ, ne decrescat oratio, & fortiori subiungatur aliquid infirmius, vt sacrilego fur, homicidæ corruptor. Nanque sensus hominis a paruo in maius debet insurgere, vt optime Cice. Tu, inquit, istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate aliud enim maius alio superuenit. At si cœpisset a toto corpore, non bene ad latera faucesque descendisset. Est & alius ordo, vt viros ac fœminas, die ac nocte, ortum & occasum, dextrum ac sinistrum, ante ac retro melius dicas q̃ retrorsum. Quædam ordine permutato fiũt superuacua, velut apud Salustium, in tugurio mulieris ancillæ. ac si dicas in tugurio ancillæ mulieris, superfluum erit mulieris: siquidem ancilla conditionẽ ostẽdit & sexum. item, res erat prætoribus nota solis. Hoc suffecerat. male ergo additur, ignota cæteris, quod si conuertas, nil superfluum inuenitur. Et fratres gemini, nam si præcesserit gemini, fratres addere non est necesse. Et si dicas, tenemur amicitijs, ridiculum enim est, si addas, mutuis, cum amicitiæ vtrũq; significent, hoc est amorem & mutuum. Alia ideo antecedũt, q̃ ab eis quæ sequuntur clarius ad eam sententiam dici, & quasi exponi videantur. vt Ciceronis illud: quid tandem illi mors mali attulit? nisi forte ineptijs atque fabulis ducimur, vt existimemus illum apud inferos impiorũ supplicia perferre. in quo loco non bene diceretur fabulis atque ineptijs. Est vbi quid primum ponamus non refert, nisi verboꝝ moneamur consonãtia qđ apud poetas summa opera custodit. vt cum dicit Vergil.

Pacisq; imponere morẽ. Quod si, morẽq; imponere paci, dicatur, debilior, vt etiam Boetius vidit, sonus videbitur contra autem, vt vis consurgeret verborum. Ae ima exæstuat vnda. Non dixit, at vnda exæstuat ima. Ita Cicero cum dicit, Vestrã simul iudices æquitatem & mansuetudinem mulier oppugnat, mansuetudinem enim sua hic lõgitudine spiritum intersistit, & pronunciantis mora rem exaggerat magis. Auget aũt significãtia, cum dicit, Cæcam crudelitate & scelere. nam & scelus in crudelitate, vtpote genus est. Aliquando aũt multa coniunguntur, quoꝝ aliqua præpostera in serie dici possunt. vbi vltimo tñ loco ponatur, quod omnibus emineat. quale illud est Ciceronis, cuius cupiditatem nulla vnquã turpitudo retardauit quæ vitijs animi in deterrimas partes iura hominum ꝑuertit omnia: cuius ea stultitia est vt nemo hoiem, ea vis vt nemo fœminã, ea crudelitas vt nemo matrem appellare possit. eo iam denique adducta est, vt sibi præter formam nihil ad similitudinẽ hois reseruarit. Illa autem nimia quorundam fuit obseruatio, vt nomina verbis, verba rursus aduerbis, & nomina ipsa appositis pronominibus essent priora. Nam fit contra quoque freqoenter non indecore. Sed illud nimiæ est superstitionis, vt quæque sunt tẽpore, ea facere etiam ordine priora. non quia frequenter non fiat hoc melius, verum quia interdũ plus valet ante gesta ideo, q̃ leuioribus magna supponenda sunt. Varijs autem verbis eundem sensum longius trahere, nam & hoc inter figuras ponitur, optimum est. quod quidem in mouendis affectibus maxime potest adhiberi. Sæpe etiam est vehemens aliquis sensus in vltimo verbo: quod si in media parte sententiæ latet, transire intentionem & obscurare circumiacentibus verbis solet. In vltimo autem loco positum, animo quasi infigitur auditoris quale est illud Ciceronis: cum tibi in conspectu populi Romani vomere necesse esset. transfert enim hoc vltimum. pene nihil valebit, si dicas, vt tibi necesse esset vomere in conspectu populi Romani nã totius ductus hic est quasi mucro, vt per se fœda vomendi necessitas, iam nihil vltra expectantibus, hanc quoq; adijceret deformitatem, vt pridianus cibus teneri non posset. Fœlicissimus igitur sermo est, cui & rectus ordo, & apta iunctura, & cũ his numerus opportune cadens contingit. Quædam vero transgressionem vt Quintilianus, inquit, & longæ sunt nimis, & interim etiam cõpositione vitiosæ, quæ in hoc ipsum petuntur, vt exultẽt atque lasciuiant, quales illæ: Sole & aurora rubẽt plurima, inter sacra mouit aqua fraxinos: ne exequias quidem vnus inter miserrimos viderẽ meas. quod interim pessimum est, quia in re tristi ludit cõpositio. Hæc de ordine a nobis dicẽda putauimus. Sequitur iunctura: quæ vt Cicero inquit, facit oẽs orationis partes æquabiliter perpolitas. Nã inconcinna verborum compositio, illiberalem & subrusticum plerũq; sermonẽ reddit. Nec me præterit, eũ de philosophia, de republica, deq; similibus disputationẽ, aut epistolas cõscribẽtẽ, tãta cura in verboꝝ compositione laborare, quanta oratorẽ non oporteat. nisi cum supra suã naturã forsitan aliquid tractant. Sed ea inquit Cicero, cõseruabitur, si fugiemus crebras vocalium cõcursiones, quæ vastam atque hiantẽ orationẽ reddunt. Vt hæc est, Vaccæ æneæ amœnissime impendebant. Poterimus, inquit, perpolitã verboꝝ compositionẽ a fœditate immunẽ conseruare, si procurabimus, ne antecedentis dictionis vocalẽ, vocalis sequẽs hiatu excitat, q vastã & dissipatã reddat orationẽ. Vastã atq; hiantem reddunt orationẽ, vt hæc eadẽ est, Vaccæ æneæ amœnissime impẽdebant. Hiat aũt, qui ore patet: ab hio hias hisco hiscis fit. est autem hiscere, os aperire, vt loquaris. Iuuenalis.

Si quid tentaueris vnquam Hiscere.

Huius iteratiuum verbum est hiato. Plautus: Si qua forte cõcio est, vbi hiatare nõdũ in mentem venit, Gn. Atticus in vigesimo Iliados, ille hiatus herbã moribũdo ore. Laberius quoq; in Tauro passiuum enũciauit. Hiatant fores, inquit. pro eo sane qđ est habitant .i. patent: vt hæc est, Vaccæ æneæ. sequentis enim dictionis initium præcedens vltimam excipit vocalem, cũ reprehendendo hiatu. Amœnissime impendebant.) Supra ostẽdit, similem a simili vocalem excipi hic, licet diuersas, inconcinne tamen iungi. Hoc igitur docet Cicero, non tantum cauendum

esse, ne præcedentis verbi extrema vocalis, vocalem primam includat verbi sequentis: sed ne quidem vocalium concursus fiat, qui cum accidat, hiet & intersistat & quasi laboret oratio. Vt si dicas, ære emit, illi incumbit, in foro vel omnia ira impedit, tolerare omnia: ego eram: quod plenior fiat, structiorque iunctura, si consonantes vocalibus applicentur, hoc pacto, ære mercatur, illi totus incumbit, in foro cætera impedit ira, omnia tolerare, eram ego. Pessime tamen longæ, quæ easdem inter se literas committunt, sonabunt, præcipuus autem erit hiatus earum quæ cauo aut maxime patulo ore efferuntur. e planior litera est, i angustior, ideoq; obscurius in his vitium. Minus peccabit, qui longis breues subijciet, & qui longe præponet breuem, minima est in duabus breuibus offensio. Nec tamen id omne vt crimen ingens expauescendum est. ac nescio negligentia in hoc an solicitudo sit peior: quando hic metus impetum dicendi inhibeat, & a potioribus auertat necesse est. Quia vt negligentiæ est pars, hoc pati: ita humilitatis, vbique perhorrescere. Nec nos hæc solicitudo in verbis potius quam in rebus teneat occupatos, cum prius sensibus, deinde verbis ordo tribuendus sit, vt non tantum decore, sed etiam viribus impleatur oratio. Et non nunquam hiulca decent, faciuntque ampliora quædam, vt pulchra ratione acta oratio. Et vt Ciceronis potissimũ verbis vtar, habet ille tãquam hiatus & concursus vocalium molle quiddã, & quod indicet non ingratam negligentiam hominis, magis de re quam de verbis laborantis. Et si vitabimus eiusdem literæ nimiam assiduitatem.) Cui vitio hic versus erit exemplo nã hic nihil prohibet, in vitijs, alienis vti exemplis, O Tite tu te Tati tibi tanta tyranne tulisti. & eiusdem poetæ. Quicquam quisquam quenque quisque conueniat, neget. Et si eiusdem verbi assiduitatem nimiam fugiemus.) Ea est huiusmodi. Nam cuius rationis ratio non extat, ei rationi ratio non est aggerenda. Nec vtemur continue similiter cadentibus verbis, hoc modo: Flentes, plorantes, lacrymantes, obtestantes. Verboꝝ etiam traiectionem vitabimus, nisi quæ erit concinna: qua de re posterius loquemur. quo in vitio est Cæcilius assiduus. vt in priore libro, Has res ad te scriptas luci misimus Aeli. Fugiendam quoque illam iuncturam duxere aliqui, vbi antecedens verbum in m, literam terminet, sequens a vocali incipiat: vt, bonum autem, iustum.n.est. Sed ego non video, cur in oratore tãtopere damnetur cum manifestum sit, quotiens ea litera vltima est, & sequentis verbi vocalis eam excipiat, parum exprimi, non tamẽ amoueri, vt multum ille & quantum erat. Pene enim nouæ cuiusdam literæ sonum reddit. neq; tamẽ eximitur, sed obscuratur. Consonantes quoque vitandæ, & præcipue quæ sunt asperiores, in coniunctura verboꝝ, vt duo ss. veluti, vas studiorum. vel cum s, litera clauduntur, vt Sex. Roscius, vel cũ s vltima, & x, sequentis initium est vt fluuius Xanthus. & contra aut cum vltima est x, & sequentis dictionis eadem prima. vt rex Xerxes. Eadem ratio de cæteris consonantibus est, si nimium frequentes ponantur. vt, error Romuli Remum sustulit. Videndum etiam, ne sæpius iungantur similiter conclusa. vt O fortunatam natam me consule Romam. Item monosyllaba plura male continuabuntur. quia necesse est, compositio multis verbis concisa subsultet. vt, Lex est quam rex vult. Ideoq; etiam breuium verborum ac nominum vitanda continuatio vt, Animal tenuis animæ mox moritur. Ex diuerso quoq; longorum: afferunt enim quandam dicendi tarditatem. vt, Munus naturæ fortuna mortali concessa est. Itẽ videndum, ne totidem syllabarum multa verba coniungantur. Denique, vt vno cõprehẽdam verbo, si omnibus, quibus contexitur oratio variabitur, probari poterit: si similiter iungetur atque dicetur, sciamus ab erudita aure improbari cum nihil sit quod æque nos delectet. quam rerum varietas: contra nihil magis fastidimus, quam rerum quarũcũq; similitudinem. hac maxime allicitur, hac mens humana voluptate trahitur. Repetitionibus vero, nisi nimiæ sint, nã vbique vitiosum, quod nimium est, inflammatur. Hinc etiam est, q̃ numeros variari in oratione Rhetores præcipiũt, nec vno vnquam clausulas plures numero concludi, aut plura verba verbis, vel nomina nominibus coniungere. Varietas ergo, si recte omnia consideramus, vna pene omnium oratorium virtutum mater est: quæ late patet, & per innumeras virtutes effunditur. contra similitudo vitium est, omnia pene comprehendens vitia. id ergo in causa est, quod inquit. Et si vitabimus eiusdem literæ nimiam assiduitatẽ.) O Tite tute Tati tibi tãta tyranne tulisti.) versus hic fuit Ennij. Et si eiusdem verbi assiduitatem nimiam fugiemus.) In hoc tamen sæpe etiam ipse incidit Cicero, tam paruæ obseruationis securus, sicut hoc loco. Non solum igitur iudicium iudicij simile iudices non fuit. Et si non vtemur perpetuo similiter cadentibus verbis, nec tantum similiter cadentibus sed & similiter desinentibus.) Nimium frequenter inquit, non vtemur, & eisdem continenter. Nam licet in aliquo loco laudis nomen habeant, si nimium tamen affecta sint, tædium generant quando gratia varietatis non adiuuãtur, sed repetitionis vitio reprehenduntur. Et si verboꝝ traiectionem vitabimus.) Subaudiendum recte loquemur. Traiectionem.) Cum similiter desinentibus non continenter positis, sed verbo interiecto vno aut pluribus ludit oratio, vt in illo versu Cæcilij, ad te scriptas luci (aduerbium enim hic est Luci, hoc est cum primum diluculum emicuit) misimus Aelij, Aelium enim alloquitur. Item fugere oportet longam verborum continuationem.) Periodon dicit, idest clausulã, de qua paulo post tractabitur, tam longe euehi nõ oportere, vt & oratoris spiritum fatiget, cum spiritu vno debeat pronunciari, & auditoris etiam offendat aures. His vitijs in compositione vitatis.) Hæc fuerunt, inquit, vitia, quæ euitare hominem eruditum in compositione præcepimus. Nam sicut rerum vitia sunt, stultum, commune, contrarium superuacuum, ita corrupta oratio existit, in verbis maxime improprijs, reduntantibus comprehensione obscura, compositione fracta, vocum similium aut ambiguarum & affectatione puerili, hoc est, vbi verba ponas, quæ neq; intellectum eius quod scribas iuuent, neque ornatum. Verboꝝ exornatio est.) Quam Latini verborum exornatione, Græci τρόπους dixerunt, sicut sententiarum exornationes, illi σχήματα nominarunt. In qua Cicero sententia est, qui de Claris oratoribus, sic verborum, inquit, immutationibus vtũtur, quos appellant tropos, & sententiarum orationisq; formis, quas vocant schemata, & cum Cicerone plerique, tam Græci quam Latini. licet Quintilianus tropos ad compositionem etiam referat quippe qui inquit, Tropos est verbi vel sermonis a propria significatione in aliam cum virtute mutatio. circa quem inexplicabilis & grammaticis inter ipsos, & philosophi inter ipsos pugna est, quæ sint genera, quæ species, qui numerus, quid cuique subijciatur. nos omissis quæ nihil ad instituendum oratorem pertinent cauillationibus, necessarios maxime, atque in vsum receptos exequemur. Nec in his ista solum annotasse contenti, quosdam gratia quoque significationis, quosdam decoris assumi, & esse alios in verbis proprijs, alios in trãslatis, vertiq; formas non verborum modo, sed sensuum & compositionis simul dicimus. Quare mihi videtur errasse, qui non alios crediderunt tropos, quam in quibus verbum pro verbo poneretur. Voluit igitur Quintilianus tam tropos, quam schemata verborum & orationis figuras dici.

LONGOLIVS.

Barbarismus est.) Hoc ipso, vocabulo quidam leuiter cõuincere student, non esse hoc Cice. opus, quod A. Gell. tradiderit, Latinos ea voce ante sua tempora non vsos. O Tite tute, &c.) Sic, Sosia in solaria soleas sarciebat suas. Hæc & in verborum & sentẽtiarum exornationem, &c.) Tres sunt figurarum ordines. Primus ad dictionem pertinet, quale est hoc, Pierides vos hæc facietis maxima Gallo, Gallo, cuius amor tantum mihi crescit in horas. est enim dictionis repetitio, quæ paulo illustriorem reddit orationem. Secundus ordo pertinet ad orationem, ita vt oratio figuretur tantum, non etiam addatur aliquid, quo corpus orationis crescat. Huiusmodi sunt interrogationes, nihil enim ad orationis corpus interrogatio facit, tantum figurat modum orationis, vt vehementius videatur dici, quam si simplr sine interrogatione ferretur. Vehemẽtius enim est, quo me vertam? quã, nõ habeo quo euadã. Tertius ordo sic ad orationem pertinet vt non ornet tantum, sed augeat quoque orationis corpus. potestque eximi orationi, qualis est distributio, Rempub. læsit, senatum violauit, equitum ordinem afflixit, plebis opes diripuit. Huiusmodi figuris oratio augescit. Atq; hinc facile apparet, quomodo numeret exornationes Cicero, aut quomodo Fauius. Cicero enim duos priores ordines complectitur exornationibus verborum, & tertium ordinem vocat exornationes sententiarum. Quintilianus duos priores ordines tantum pro schematis sed figuris (non autem nunc separo Tropos) habet: tertium ordinem

non numerat inter schemata, sed partim inter amplificandi formas, partim vult argumenta vocari. Hæc ex Melanchthone. Est autem hoc quidem Tropi & Schematis discrimen. In tropo mutatur significatio, in figura non, sed tantum variatur ei⁹ inflexio, aut in oratione compositio: vt, quo de. aut cũ eloquendi forma mutatur, Quid non mortalia pectora cogis? Nã hoc aliter effertur, q̃ si dicam, Nihil non cogit habendi cupiditas.

ASCENSIVS.

Elegantia est quæ facit, vt vnumquodq; verbum videatur dici pure. i. sine vitio & appropriate & aperte. i. sine obscuritate. Hæc. s. elegantia: diuiditur in latinitatem & explanationem. Latinitas est quæ conseruat sermonem purum & sup. remotum ab omni vitio. Vitia in sermone, quo. i. vt is. s. sermo sit minus. i. non satis latinus: possunt esse duo solœcism⁹ & barbarismus. Solœcismus est cum. i. quando pluribus verbis. i. inter plura verba: verbum consequens. i. quod sequitur non accommodatur. i. non recte conformatur superiori. i. anteposito: vt si quærenti: quo vadis: dicas hic. Barbarismus est cum aliquod verbum profertur vitiose. Nos dicemus dilucide. i. clare in arte grammatica (ergo etiam grammaticen composuit, aut componere cõstituit Cicero) qua ratione possimus vitare: hæc. s. dicta vitia. Explanatio est quæ reddit orationem apertam & dilucidam. Ea. i. explanatio comparatur, idest acquiritur duab⁹ rebus: videlicet verbis vsitatis & propriis. Vsitata sunt ea quæ versantur in sermone & consuetudine quotidiana. Propria supple sunt ea, quæ sunt, aut esse possunt verba eius rei de qua loquimur. Compositio est constructio verborum per polita, id est perfecte exornata, æquabiliter. i. ex omni parte. Ea. s. compositio seruabitur. s. a nobis: si fugiamus crebras concursiones vocalium: quæ. s. vocales reddunt orationem vastam. i. inconcinnam, atq; hiantem. i. cum hiatu oris pronũciandam: vt est hæc vaccæ Aeneæ amœnissime impẽdebant. Et sup. conseruabitur si vitabimus nimiam assiduitatem eiusdem literæ Cui vitio hic versus. s. Ennianus erit. Exemplo (Et si quis dicat Authorem facere contra institutum suum & præscriptum: nam promisit se suis non alienis vsurum exemplis: id purgat, innuẽs quod intellexerit de exemplis non vitiosis.) Nam nihil prohibet: hic. i. in hac re vel exemplo, in vitiis alienis. O tite, tute, tati, tibi, tanta tyranne tulisti. Cuius facilis est intellectio: nam ordo est. O tite tati tyranne, quia cum Romulo regnauit Titus Tatius: vnde vocatiuus est tati. nam errant qui putant præcedente vocali scribi per c eo q Mauricius m aurici declinetur: cum tamen Tatius. Statius. Lucretius. Mœtius. Sulpitius. Anitius. Plotius. Mutius. in quibus omnes uocales t præcedunt: ti non ci in uocatiuo faciant: tute. i. tuipse (nam tumet non recte dicatur) tulisti; idest abstulisti, aut sumpsisti tibi tanta. Et hic. s. versus eiusdem poetæ. s. Ennii qui obscurior est: potest tamen sic intelligi quisq; aut quisq; neget: quicq̃ i. quamlibet rem: quẽq;. i. & quem, & sup. is quem quisq conueniat. i. postulet: & in ius vocet: neget quicquam. Et sup. conseruabitur: si nos fugiemus nimiam assiduitatem eiusdem verbi. i. dictionis, seu partis orationis. Ea. s. nimia assiduitas est huiusmodi. Nam non est ratio adhibere fidẽ ei rationi: cuius rationis ratio non extet. i. non apparet. Et sup. conseruabitur: si non vtemur continenter. i. continue sine interruptione verbis cadentibus similiter hoc modo. Veniebant supple flentes, plorantes, obtestantes, lachrymantes, hoc ordine seruatur ratio versus: si modo uersus est. Et sup conseruabitur si vitabimus traiectionem. i. transpositionem uerborum, nisi sup eam quæ erit concinna. i. iuxta aliquem colorem. de qua re nos loquemur posterius; in quo uitio est Cæcilius poeta comicus: ut in libro priore. s. duorum has res &c. ubi ordo melior esset. O Luci Adi: nos misimus ad te has res scriptas, aut misimus has res scriptas ad te. Item ut compositio conseruetur: oportet fugere longam continuationem uerborum quæ lædit &. i. simul aures auditoris: & spiritum. i. vt dicunt flatum & anhelitum oratoris. His uitiis uitatis in compositione: reliquum operis. s. huius, est consumendum in dignitate. i. in præceptis de dignitate seruanda in variis coloribus. Dignitas est quæ reddit. i. efficit orationem ornatam, distinguens sup. eam varietate. Hæc diuiditur in exornationem verborum & sententiarũ. Exornatio verborum est quæ continetur. i. concluditur, & complectur: insignita. i. insignis effecta & illustris perpolitione. i. perfecta venustatione ipsius sermonis. Exornatio sententiarum est quæ habet quandam. i. certam dignitatem. i. venerabilem decorem non in uerbis se in ipsis rebus.

DE EXORNATIONIBVS VERBORVM.

Repetitio est, cum continenter ab uno: atque eodem uerbo in rebus similibus & diuersis principia sumuntur hoc modo: Vobis istud attribuendum est, uobis gratia habenda, uobis res ista erit honori.

Item: Scipio Nummantiam sustulit, Scipio Carthaginẽ deleuit, Scipio pacem peperit, Scipio ciuitatem seruauit.

Item: tu in forum prodire, tu lucem conspicere, tu in bonorum cõspectum uenire conaris; Audes uerbum facere, quicquam ab istis petere, audes supplicium deprecari? Quid est quod possis defendere? quid est quod audeas postulare? quid est, quod tibi putes concedi oportere? Non iusiurandum cõtempsisti? non amicos prodidisti? non parenti manus intulisti? non denique in omni dedecore uolutatus es? Hæc exornatio, cum multum uenustatis habet, tum grauitatis, & acrimoniæ plurimũ. Quare uidetur esse adhibenda, & ad exornanda, & ad augendam orationem.

Conuersio est per quam non ut ante primum repetimus, hoc modo, Pœnos popu. Rom. iustitia uicit, armis uicit, liberalitate uicit.

Item ex quo tempore concordia de ciuitate sublate est, libertas sublata est, amicitia sublata est, Resp. sublata est.

Item. C. Lælius homo nouus erat. ingeniosus, erat doctus erat, bonis uiris & studiosis amicus erat, ergo in ciuitate primus erat.

Item: Nam cum istos ut absoluat te rogas. ut peierent

CAPIDVRVS.

Repetitio est cõtinenter: & quæ sequitur.) Verborum figuras tractaturus Cicero ab eis inchoat, quæ reiteratione verborum fiũt, quarum quatuor ipẽs ponit. unam: qua in principio: alteram, qua i fine, te rtiam qua utrobiq; quartam, qua indifferenter positum idem verbũ reperitur, sed præter has, alias adhuc esse ostendimus in eo libro, quem de figuris, quæ in syllabis, verbis singulis, & oratione fierent, e Græco in Latinum conuertimus. nam ecce & hæc inter se omnia differunt.

O Corydon Corydon, quæ
te dementia cœpit? &,
Mater Cyrene mater, quæ
gurgitis huius ima tenes.

Hoc ultimo loco positum, miserandi est. e diuerso similiter collocatum.

Solis quin etiam solis tibi cura uidendi,
Sit potior:

Ostendentis: plura uerba coniunguntur, ut,

Tu ne duos una sæuissima
vipera cœna?
Tu ne duos?

Post longiorem etiam interiectionem repetitio est: ut, Bona (miserum me, consumptus. n. lachrymis, ut potabam, adhuc infixus in animo hæret dolor.) bonam inquam Cn. Pompeii, acerbissimæ voci subiecta præconis. Ad exprobrandum etiã reiteratur uerbum: Viuis? sed viuis non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam. Repetuntur item continenter plura, sine ulla uerbi interiectione, sed unius tantum permutatione. quale illud Catulli est,

Mœcha putida redde codicillos,
Redde putida mœcha codicillos.

Aliquando primis ultima respõdent: vt, Multi & graues dolores inuenti parentibus, & propinquis multi. Est & illud repetendi genus quod semel proposita iterat & diuidit, sed ita vt ordo permutetur. quale illud Vir.

Fortuna sub arguta consederat ilice Daphnis,
Compulerantq; greges Corydon & Thyrsis in vnũ,
Thyrsis oues, Corydon distẽtas lacte capellas.

Hæc ἐπάνοδος Græce dicitur, nostri regressionem vocant. In diuerso sensu idem verbum geminatur. ut, Principum dignitas erat pene par, non par for-

tasse eorum qui sequebātur: In varietatis generibus fit eeiteratio. vt, Magnus est labor dicēdi magna est res. In variatis quoque casibus. vt, Pater hic tuus? Patrem hūc appellas? patris tui filius es? hoc Græci πολύπτωτον vocant. Per rerum coniunctam diuersitatem idem casus, & ad uerbia eepetuntur, ut p Cluentio: Quod autem tempus uindicandi? vnde illa frequentia? per quem porro datum? vnde sumptum? quo peruenit interceptio poculi? cur non deintegro datum? hanc μεταβολὴν vocant. Est & figuearum mistura, i qua & primo verbo, longo post interuallo eedditum est vltimum. & media primis, & mediis ultima ꝯgruunt, quale illud est Ciceronis: Vestrum iam hic factum eeprehenditur Patres Conscripti, non meum hanc pulcherrimum quidem factum, verum, vt dixi, non meum, sed vestrū. hanc πλοκὴν vocant. Congerūtur etiam in vnum multa, & dispersa, quæ a Cicerone dissipata in Oratore dicuntur. vt, Hic segetes, illuc veniunt felicius vuæ, Arborei fœtus alibi. Cōtentio est.) Sane sicut ex his figuris aliquæ frigidius in oratione leguntur, velut ea quam traductionem ipse nominat, Græci autem ἀντανάκλασιν, vt cum dicis: Amaee. iucūdum est, si curetur ne quid insit amari, Auiū dulcedo ducit ad auium: ita aliquæ nihil pene inter se differūt: velut habet quæ hic contentio vocatur. Ab ea vero quam paulo post nominat, cōtrariam Græci συνοικείωσιν vocant q̄ diuersas res colligat. vt, Tam deest auaro quod habet. Hanc uero Græci ἀντίθετον, quidam contrapositum nominarunt, quæ ne ipsa quidem vno fit modo. Nā fit si singula singulis opponuntur: vt, Vicit pudorem libido, timorem audacia: & bina binis Non nostri ingenii est, vestri auxilii est. & sententiæ sententiis: Dominetur in concionibus, iaceat in iudiciis. Hoc etiam commodissime subiungitur ea spēs quā disiunctionem appellat Quintilianus: vt: Odit porro priuatam luxuriam, publicam magnificētiam diligit, & quæ sunt simili casu, dissimili sententia in vltimo locata: ut, Quod in tempore mali fuit, nihil obfuit, quin quod in causa boni fuit, prosit. Alitee contraponitur, cum dicitue, Est igitur iudices nō scripta, sed nata lex. & sicut dicit Cicero, singulis rebus propositis, cum refertur aliquid ad singula, vt in hoc, Quam non didicimus, sed accepimus, nō legimus, verum ex natura ipsa acripuimus, hau

rogas, ut existimationem negligant rogas, ut leges Populi Romani suæ libidini largiantur rogas.

Complexio est, quæ utrāque complectitur exornationē, & hāc, & quam ante exposuimus, ut & repetatur idem in primum uerbū sæpius, et crebro ad idem postremum reuertamur, hoc modo: Qui sunt, qui fœdera sæpe ruperūt? Carthaginēses. Qui sunt, qui crudele bellum in Italia gesserūt? Carthaginēses. Qui sunt, qui Italiam deformauerūt? Carthaginēses, Qui sunt qui sibi postulāt ꝯgnosci? Carthaginēses. Videte ergo, quid cōueniat eos impetrare. Itē: Quē senatus dānarit, quē Po. Ro. dānarit, quem omnium existimatio damnarit, eum uos sententijs uestris absoluetis?

Traductio, est, quæ facit ut cum idem uerbū crebrius ponatur, nō modo nō offendat animum, sed etiam cōcinniorem reddat, hoc pacto: Qui nihil habet in uita iucūdius uita, is cum uirtute uitam non potest colere. Item: cum tu hominem appellas, qui si fuisset homo, nūquam tam crudeliter uitam hominis petisset. at erat inimicus, ergo inimicum sic ulcisci uoluit, ut ipse sibi reperiretur inimicus. Item: Diuitias sine diuitū esse, tu uero uirtutem præfer diuitijs. nā si uoles diuitias cū uirtute cōparare, uix satis idoneæ tibi uidebūtur diuitiæ, quæ uirtutis pedisequæ sint. Ex eodē genere est exornationis, cū idem uerbum modo ponitur in hac, modo in altera re, hoc modo, Cur eam rē tam studiose curas, quæ multas tibi dabitur curas? Item: Amari iucūdum est, si curetur ne quid insit amari. Item: Veniā ad uos, si mihi senatus det ueniam. In his quatuor generibus exornationum, quæ adhuc propositæ sunt, nō inopia uerborum fit ut ad idē uerbum redeatur sæpius, sed inest festiuitas quædam, quæ facilius auribus dijudicari, quam uerbis demonstrari potest.

Contentio est, cum ex cōtrarijs rebus oratio conficitur, hoc pacto: Habet assentatio iucunda principia, eadem exitus amarissimos affert: Item, inimicis te placabilem, amicis inexorabilem præbes. Item, in ocio tumultuaris, in tumultu solus es otiosus: In re frigidissima cales, in feruentissima friges. Tacito cum opus est, clamas, cum loqui conuenit, ob mutescis, Ades, abesse uis, abes, reuerti cupis. In pace bellum quæritas, in bello pacem desideras. In concione de uirtute loqueris, in prælio per ignauiam tubæ sonitum perferre non potes. Hoc genere si distinguemus orationem & ornati, & graues poterimus esse.

Exclamatio est, quæ conficit significationem doloris aut indignationis alicuius per hominis, aut urbis aut loci, aut rei cuiuspiam compellationem, hoc modo, Te nūc alloquor Africane, cuius mortui quoque nomen splendori, ac decori est ciuitati. Tui clarissimi nepotes suo sanguine abluerunt inimicorum crudelitatem: Item, O perfidiosæ Fregellæ, quā facile scelere uestro contabuistis, ut cuius nitor uebis Italiam nuper illustrauit. eius nunc uix fundamentorum reliquiæ maneant. Item: Bonorum insidiatores latrocinio uitā innocentissimi cuiusq; petistis, tantam ne ex iniquitate iudiciorum uestris calumnijs assumitis facultatem? Hac exclamatione si loco utemur, & raro, & cum rei magnitudo postulare uidebitur, ad quam uolemus indignationem animū auditoris adducemus.

Interrogatio non omnis grauis est, neque concinna, sed hæc, quæ cum enumerata sunt ea quæ obsunt causæ aduer-

simus: expressimus. Est aliquid auersum, quod non contraponitur: quale est apud Rutilium: Nobis primis Dii immortales fruges dederunt, nosq; soli accepimus, in omnes terras distribuimus. Fit etiam post has illa figura, quæ verba flexa repetit & ἀντιμεταβολὴ dicitue: Nō vt edam viuo, sed vt viuam edo.

Est etiam in figuris sententiarū contentio, sed de ea suo lóco dicemus.

Exclamatio est.) Sane tenuis illa differentia est, quam faciunt Græci inter id, quod apud eos προαναφώνησις, a nostri exclamatio: & id: quod apud illos ἐπιφώνησις vel ἐπιφώνημα, a nostris acclamatio. Proanaphonesin enim vocāt, rei quæ fieri debuit exclamationem. velut illud Virgilianum,

O terq; quaterq; beati,
Quis ante ora patrū Troiæ sub mœnibus altis
Contigit oppetere: O Danaū fortissime gentis
Tydide: mene Iliacis occumbere campis
Non potuisse: tuaq; animam hanc effundere dextra?

Epiphonema autem vel epiphonesis est, rei, vt dicunt: narratæ vel probatæ summa acclamatio. vt eiusdem:

Tantæ mollis erat Romam condere gentem.

Sed Quintilianus ambas potius sententiæ figuras: q̄ verborum putat: siquidem sunt affectus.

Interrogatio non omnis grauis est.) Nam noscendi causa interrogatur. vt:

Sed uos qui tandem: quibus aut venistis ab oris?

Idq; figura caret. Figuratum autem: quoties non sciscitandi gratia assumitur: sed instandi. qualem est: Quid. n. tuus ille Tubero districtus in acie Pharsalica gladius agebat? Et quousq; tandem abutere Catilina patientia nostra? patere tua consilia non sentis? & totus deniq; hic locus. Quanto. n. magis ardet, q̄ si diceretur: diu abuteris patientia nostra. &: patent tua consilia. Interrogamus igirur qd̄ negari non possit: aut vbi respōdendi difficilis sit ratio: vt vulgo vti solemus: qui fieri potest? aut inuidiæ gratia: aut miserationis. Vt Sinon apud Virgilium.

Heu quæ me tellus: inquit: quæ me æquora possunt
Accipere?

aut instandi aut ferendi. vt Asinius Audis? ne? furiosum: inquā: non inofficiosum testamentum reprehendimus. Totū hoc plenum est varietatis: & indignationi conuenit: ut:

Et quisquam numen Iunonis

nis adoret?
Et admirationi:

Quid non mortalia pectora
cogis?
Auri sacra fames?

Est interdum acrius imperandi genus,

Non arma expediēt, totaq;
ex vrbis sequentur.

Est autem aliqua in respondendo figura, cum aliud interrogati, ad aliud qđ vtilius sit occurritur, argumentandi criminis causa, vt si rogatus an ab reo fustibus vapulesset, de innocentia respondet. Aliquando declinatur. vt si quæro, num occiderit hominem: & respōdetur, latronem: si an fundum occupauerit respondetur meum: tanquā cōfessionem præcedere debeat defensio. vt apud Virgilium carmine Buccolico:

Nonne ego te vidi Damonis
pessime caprum
Excipere insidiis? Occurritur,
An mihi cantando victus nō
redderet ille?

Huic diuersum est, cum aliquem rogaueris non expectare respōsum, & statim subiicere: vt, Domus tibi deerat? at habes. pecunia superabat? at eges. quam figuram quidam aggestionē vocant. Ficta uero interrogatione vtemur. vt, hæc igitur est tua disciplina? sic tu instituis adolescētes? Et ipsi interdum nosmet interrogamus. quale est illud Terentii, Horatii pariter & Persii. Quid igitur faciam? Cæterum & interrogandi seipsum, & respondendi sibi solent esse nō ingratæ vices, vt Cicero pro Ligario, Apud quem igitur hæc dico? nempe apud eum, qui cū hæc sciret, antequam vidit me, reipub. reddidit. Hanc figuram Cicero ratiocinationem vocat nisi q in ratiocinatione subiugēdam necessario arbitratur rationem, quæ non multum differt ab ea figura, quam paulo post tractans, subiectionem nominauit. Sententia est oratio sumpta de uita, quæ aut quid sit: & quæ sequūtur.) De sentētia longios tractās Quintilia. Sententiam, inquit, ueteres, quod animo sensissent, vocauerunt. Id cum est apud veteres frequentissimum, tum ēt in vsu quotidiano quosdam reliquias habet. Nam & iuraturi ex animi nostri sententia & gratulantes ex sententia dicimus. Non raro tamen locuti sunt, vt sensa sua dicerēt. Nam sensus esse corporis videbātur. sed ꝯsuetudo iam tenuit, vt mente concepta sensus vocaremus; lumina aūt, pcipue que in clausulis posita, sentētias hæc minus crebra apud anti-

sariorum, confirmat superiorem orationem, hoc pacto: Cū igitur hæc omnia faceres, diceres, administrares, utrum animos sociorum ab repub. remouebas, & alienabas, an non? & utrum aliquem exornari oportuit, qui ista prohiberet, ac fieri non sineret, an non.

Rōcinatio est, per quā nos ipsi a nobis rōnem poscimus quare quidq; dicamus, & crebro nosmet a nobis petimus uniuscuiusq; propōnis explanationem. Ea est hmōi: Maiores nostri si quam unius peccati mulierē dānabant, simplici iudicio multorū maleficiorum cōuictam putabāt. Quo pacto? quoniam quam impudicam iudicarant, eā ueneficij quoque dānatam existimabant. Quid ita? quia necesse est eam quæ suum corpus addixerit turpissimæ cupiditati, timere permultos, Quos istos? uirum, parētes, cæteros ad quos uidet sui dedecoris infamiam pertinere. Quid postea? quos tātopere timeat, eos necesse est ut quoquo modo possit ueneficio petat, Cur? quia nulla pōt honesta cō retinere eam, quā magnitudo peccati facit timidam, intēperantia audacē, natura muliebris incōsideratam Quid ueneficii dānatam? putabāt impudicam quoque necessario. Quare? quia nulla facilius ad id maleficiū cā, quám turpis amor, & intēperans libido cōmouere potuit, cū cuius animus mulieris esset corruptus, eius corpus castū esse nō putarint. Quid in uiris? idē ne hoc obseruabāt? minime. Quid ita? quia uiros ad unūqdque maleficiū singulæ cupiditates impellunt, mulieres ad omnia maleficia cupiditas una ducit. Itē, bene maiores nostri hoc cōparauerunt, ut neminē regē, quē armis cepissent uita priuarēt. Quid ita? quia quam nobis fortuna facultatem dedisset, iniquū erat in eorū supplicio cōsumere, quos eadem fortuna pauloante in amplissimo statu collocarat. Quid quód exercitū cōtra duxit? desino meminisse. Quid ita? quia uiri fortis est qui de uictoria cōtēdant. eos hostes putare, qui uicti sunt eos homines iudicare, ut possit bellū fortitudo minuere, pacē humanitas augere. At ille si uicisset, num idem fecisset? non profecto tam sapiēs fuisset. Quid igitur ei parcis? quia talem stultitiam contemnere, non imitari consueui: Hæc exornatio ad sermonem uehementer accōmodata est, & animum auditoris retinet attentum, cum uenustate sermonis, tum rationum expectatione.

Sententia, est oratio sumpta de uita, quæ aut quid sit, aut quid esse oporteat in uita, breuiter ostendit, hoc modo: Difficile est primum uirtutes reuereri, qui semper secunda fortuna sit usus Itē: Liber is est existimandus, qui nulli turpitudini seruit. Item: Egens æque est is, qui non satis habet, et is cui nihil satis potest esse, Item, Optima uiuendi rō est eligenda, eam iucundam consuetudo reddet. Hmōi sentētiæ simplices non sunt improbandæ, propterea quód habet breuis expō, si rōnis nullius indiget, magnam delectationem. Sed illud quoque probandū est genus sententiæ, quod confirmatur subiectione rōnis, hoc modo: Omnes bene uiuendi rōnes in uirtute sunt collocandæ, propterea quód sola uirtus in sua potestate est omnia præter eam subiecta sunt fortunæ dominationi. Item: Qui fortunis alicuius inducti amicitiam eius secuti sunt: hi simulac fortuna dilapsa est, deuolant omnes. Cum .n. recessit ea res, quæ fuit consuetudinis causa, nihil superest quare possint in amicitia retineri. Sunt item sententiæ quæ dupliciter efferuntur, hoc modo sine ratione,

quos, nostris temporibus modo carent. Ideoq; mihi de generibus causarum, & de vsu arbitror pauca dicenda. Antiquissimæ sunt, quæ proprie quamuis omnibus vnum nomē sit sentētiæ vocantur. quas Græci γνῶμας appellār. Vtrūq; aūt nomē ex eo acceperūt, q similes sunt cōsiliis. Est autem hæc vox vniuersalis, quæ etiam citra cōplexum causæ possit esse laodabilis. Interim ad rem tātum relatæ: vt, Nihil est tam populare: q̄ bonitas. interim ad personam quale est Afri Domitii, Priceps qui vult omnia scire, necesse habet multa cognoscere. Hāc quidam partem enthymematis, qdam initium aut clausolam epicherematis esse dixerunt: & si aliquando, non tamen semper. Illud verius est, eam aliquando simplicem, vt ea quæ supra dixi aliquando ratione subiecta, sic: Nam in omni certamine qui opulentior est, etiam si accipit iniuriam, tamen quia plus potest, facere videtur. nōnūquam duplicem: Obsequium amicos, ueritas odium parit. Sunt etiā qui decem genera fecerunt: sed eo modo, quo fieri vel plura possunt per interrogationem, p comparationem, inficiatione similitudinem, & cætera huius modi per omnes enim figuras tractari potest. Illud notabile ex diuersis: Mors misera non est, aditus ad mortem est miser. A recto quidem sunt tales: Tā deest auaro quod habet, q̄ qđ non habet. Sed maiorem vim accipiunt ex mutatione figuræ: Vsque adeone mori miserum est? & per translationem acrius. n. hoc, q̄ per se: Mors misera non est, aditus ad mortem est miser a communi ad proprium. nam cum sit rectū, nocere facile est, prodesse difficile: vehementius apud Ouidium Medea dicit, Seruare potui, perdere an possim rogas? Vertit ad personam Cic. Nihil habet Cæsar nec fortuna tua maius q̄ vt possis, nec natura melius q̄ vt velis seruare cōplurimos. ita quæ erant rerum propria, fecit hominum. In hoc genere custodiendum est & id, qđ vbiq; ne crebræ sint, ne palam falsæ (quales frequenter ab his dicuntur, qui hæc κατὰ λόγα vocant, & quicquid pro causa facere videtur, quasi indubitatum pronunciant) ac ne passim a quocunq; dicantur. Magis. n. decet eos in quibus est authoritas, vt rei pondus etiam persona confirmet. quis. n. ferat puerum, aut adolescentulum, aut etiam ignobilem, si iudicet in dicendo, & quodammodo præcipiat? Enthymema quoq; est, qđ

Errant, qui in prosperis rebus omneis impetus fortunæ se putant fugisse. Sapienter cogitant, qui temporibus secundis casus aduersos reformidant. Cum ratione: hoc pacto:

Qui adolescentium peccatis ignosci putant oportere, falluntur, propterea quód ætas illa non est impedimento bonis studijs, at hi sapienter faciunt, qui adolescentes maxime castigant: ut quibus uirtutibus omnem uitam tueri possint eas in ætate maturißima uelint comparare. Sententias interponi raro conuenit, ut rei actores, non uiuendi præceptores eße uideamur; cum ita interponentur, multum afferēt ornamenti. Nam necesse est animo eum comprobet tacitus auditor, cum ad causam uideat accommodari rem certam ex uita, & moribus sumptam.

Contrarium, est idem fere quod contentio. Contrarium est, quod ex rebus diuersis duabus alteram breuiter, & facile confirmat, hoc pacto; Nam qui suis rationibus inimicus fuerit semper, eum quomodo alienis rebus amicum fore speres? Et item. Nam quem in amicitia perfidiosum cognoueris, eum quare putes inimicitias cum fide habere posse? Et qui priuatus intolerabili superbia fuerit, eum commodum, & cognoscentem sui uidere in potestate quis speret? Et qui in sermonibus, & conuentu amicorum uerum dixerit nunquam, eum in concionibus credas à mendacio temperaturū Item, Quos ex collibus deiecimus, cum ijs in campo metuemus dimicare? Qui cum plures erant, paucis nobis exequari non poterant: hi postquam pauciores sunt, metuimus ne sint superiores? Hoc exornationis genus breuibus, & continuatis uerbis perfectum debet esse & cum commodū est auditu propter breuem & absolutam cōclusionem, tum uero uehementer id quod opus est oratori, comprobat contraria re, & ex eo quod dubium non est, expedit illud quod dubium est, ut aut dilui non posit, aut multo difficilime poßit.

Membrum orationis appellatur res breuiter absoluta sine totius sententiæ demonstratione, quæ denuo alio membro orationis excipitur, hoc modo: Et inimico proderas, id est unum quod appellatur membrum. deinde hoc excipiatur oportet ab altero, Et amicum lædebas. Ex duobus membris solis hæc exornatio potest constare, sed commodissima & absolutissima est, quæ ex tribus constat, hoc pacto: Et inimico proderas, & amicum lædebas, & tibi ipsi non consulebas. Item nec reipublicæ consuluisti, nec amicis profuisti, nec inimicis restitisti.

Articulus dicitur, cum singula uerba interuallis distinguuntur cæsa oratione, hoc modo: Acrimonia, uoce, uultu aduersarios perterruisti. Item: Inimicos inuidia, iniuriis, potentia, perfidia sustulisti, Inter huius generis, & illius superioris uehementiam hoc interest, quód illud tardius & rarius uenit, hoc crebrius & celerius peruenit. Itaque in illo genere ex remotione brachij & contortione dextræ gladius ad corpus afferri, in hoc autem crebro & celeri uulnere corpus consauciari uidet.

Cōtinuatio est densa, & cōtinēs frequētatio uerborum cum absolutione sentētiarum. Et utemur commodißime tripartito, in sentētia in cōtrario, in conclusione. In sententia, hoc pacto: Ei non multum potest obeße fortuna, qui sibi firmius in uirtute, quam in casu præsidium collocaunt. In contrario, hoc modo: Nam si quis spei non multum collocarit

omnes mente concipimus. proprie tamen dicitur, quæ sententia est ex contrariis: propterea ꝙ eminere inter cæteras videtur: vt poeta Homer⁹, vrbs Roma. De hoc in argumentis satis dictum est. Non semper autem ad probationem adhibetur, sed aliquando ad ornatum. vt pro Ligario: Quorum igitur impunitas Cæsar tuæ clementiæ laus est, eorum ipsorum te ad crudelitatem acuet oratio? Est, & epiphonematis, de qua figura supra dictum, clausula quædam quæ sententia appellatur, Græci νόημα. qua voce omnis intellectus accipi potest. Hoc nomine donarunt ea, quæ non dicuntur, verum intelligi debent. vt: Quare prius de vestro facto fateamini necesse est, q̄ Ligarii culpam Vllam reprehendatis. & vt Vibius Crispus in eum, qui cū loricatus in foro ambularet: Quis vbi sic timere permisit? Melior cum contrariis valet: Quem fugiam habeo, quem sequar non habeo. Qui quidem miser cum loqui non posset, tacere nō poterat. Si quis autem quæ in hac parte vitiose dicantur, scire procurat totum eum locum Quintiliani legat. Nobis: quæ recte prudenterꝗ dici possint, sufficiat decurrisse, si quidē frustra, vt opinor, admonebimus, si quis iudicio careat, vt vitiosa vitet, sin autem acris fuerit iudicii admonere non opus est, cum quid & vbi conueniam satis ipse per se iudicaturus sit. qui si non stultus sit, ne nimius quidem in his quoꝗ in oratione inserendis, erit. Quisꝗ. n. nō imprudens satis intelliget, veruste omnia poni, quæ generaliter rem aliquam complexa, suo loco, & vt decet, collocentur: secus si vitiose. Nunquam vero generaliter, quod p̄ticulariter dictum est, intelligatur. Sed ad Ciceronem redeo. Contrarium, inquit, idem fere est quod contē tio.) Hanc autem Celsus Visellius & Rutilius Lupus, referente Quintiliano, ἀντίθετον nominarunt, vt talis eius sit forma, qualis est pro Muræna Vigilas tu de nocte, vt tuis consultoribus respondeas: ille vt eo quo tendit, mature cum exercitu p̄ueniat, te gallorum, illum buccinarum cantus exuscitat.

Membrum orationis appellatur res breuiter absoluta.) Quod Cræci κῶλον, nos membrum: q̄ illi κόμμα, Latini incisum: quod illi ipsi περίοδον, nostri ambitū: circuitum, comprehensionem, continuationem, circūscriptionem nominarunt. Colon, siue membrum, quidā apud poetas putant, quoties ex integro pede in versu nihil superest. Alii, quotquot partes orationis i versu fuerint;, tot cola dici voluerūt. Cum autem superest ex pede comma, id etiam incisum, siue cæsuram dici voluerunt. Fit autem, vt Diomedes inquit, ex coniugatione verborum comma, ex commatis colon, ex colis, periodos. Comma est, velut Probus & Diomedes scribunt, iuncturæ finitio: Et si vereor iudices. Item alterum comma: Ne turpe sit pro fortissimo viro dicere incipiētem timere. Iam factum est colon, quod intellectum sui, præstet, sed tamē a toto corpore abruptum, & per se nihil efficiens, ac semotum a cæteris, vim non habet. vt per se manus & pes & caput & os, seiunctim corpus nō est, cum autem hæc simul sunt, tūc esse corpus incipit. Ita cum venit extrema cōclusio, etiam absoluta est periodos. vel cum subiūgit Cic. Et pristinum morem iudiciorū minime referunt. Itaꝗ si duo cola habeat periodus, dicolos: si tria, tricolos, & sic deinceps nominatur. Quintil. autem, Incisum, inquit, quantum mea fert opinio, erit sensu non expleto sed numero saltem conclusum, pars videlicet membri. tale est enim quo Cice. vtitur: Domus tibi deerat? at habes. pecunia superabat? at eges. Fit autem etiā singulis uerbis. Quid incisum ē, diximus. Membrum autem est sensus membris conclusus, sed a toto corpore abrutus, sic, o callidos homines. p̄fectum mēbrum, sed remotum a proximo, vim nō habet: Quem quæso nostrum fefellit? id uos ita esse facturos. itaque fere incisa & membra mixta sunt, & conclusionem vtiꝗ desiderant. Periodorum duo sunt genera: alterū simplex, cum sensus vnus longior est, & ambitu circunducitur: alterum, quod membris cōstat incisisꝗ quæ plures sensus habent: vt, Aderat ianitor carceris, & carnifex prætoris. reliqua habet periodus membra quatuor. Sed. vt mihi videtur, recipit frequenter & plura. Modus ei a Cicerone est aut quatuor senariis versibus: aut ipsius spiritus modo terminatus. Præstare vero debet sensum periodus, concludat, sit aperta vt intelligi posit, nō immodica, vt memoria contineri posit. Vbicunque acriter erit, & instanter, pugnāterque dicendum, membratim cæsimque dicemus. nam hoc in oratione plurimū ualet, Adeoque rebus accommodata debet esse, compositio, vt asperis asperos etiam numeros adhiberi oporteat. Et cum audientem inhor-

in casu, quid est quòd ei magnopere casus obesse posit? In conclusione, hoc pacto: Quòd si in eos plurimum fortuna potest, qui suas rationes omnes in casum contulerunt, non sunt omnia committenda fortunæ, ne magnam nimis in nos habeat dominationem. In his tribus generibus ad continuationis uim adeo frequentatio est necessaria, ut infirma facultas oratoris uideatur, nisi sententiam, & contrariū, & conclusionem frequentibus efferat uerbis. Sed & alias quoque nonnunquam, non alienum est, tametsi necesse non est, eloqui res aliquas per huiuscemodi continuationes.

Compar appellatur, quod habet in se membra orationis, de quibus ante diximus, quæ constat ex pari fere numero syllabarum. Hoc non de enumeratione nostra fiet, nam id quidem puerile est, sed tantum affert usus, & exercitatio facultatis, ut animi quodam sensu par membrum superiori referre poßimus: hoc modo: In prælio mortem pater oppetebat, domi filius nuptias comparabat, hæc omnia grā ues casus administrabant. Item, illi fortuna dedit felicitatem, huic industria uirtutem comparauit. In hoc genere sæpe fieri potest, ut non plane par sit numerus syllabarum, & tamen esse uideatur, si una, aut etiam altera syllabā est alterum breuius, aut si cum in altero plures sunt, in altero longior, aut longiores plenior, aut pleniores syllabæ erūt ut longitudo, aut plenitudo harum, multitudinem alterius assequatur, & exæquet.

Similiter cadens exornatio dicitur, cum in eadem cōstructione uerborum duo, aut plura sunt uerba, quæ similiter ijsdem casibus efferuntur, hoc modo: Hominem laudas egentem uirtutis, abundantem felicitatis, item cuius omnis in pecunia spes est, eius a sapientia est, animus remotus. Diligentia comparat diuitias negligentia corrumpit animum et tamen cum ita uiuit, neminem præ se ducit hominem.

Similiter desinens est, cum tametsi casus non insunt in uerbis, tamen similes exitus sunt, hoc pacto. Turpiter audes facere, nequiter studes dicere: Viuis inuidiose, delinquis studiose, loqueris odiose. Item: Audacter territas, humiliter placas, Hæc duo genera, quorum alterum in exitus, alterum in casus similitudine uersatur, inter se uehementer cōueniunt, et ea re, qui his bene utuntur, plerunque simul ea collocant in ijsdem partibus orationis. Id hoc pacto facere oportet. Perditissima ratio est amorem petere, pudorem fugere, diligere formam, negligere famam. hic & ea uerba quæ casus habent. ad casus similes & ea quæ non habent ad similes exitus ueniunt.

Annominatio est cum ad idem uerbum & idem nomen acceditur cum mutatione uocum, uel additione unius literæ, aut syllabæ, aut syllabarum, aut ad res dissimiles similia uerba accommodantur. Ea multis & uariis rationibus conficitur, Attenuatione, ac complexione eiusdem literæ, sic: Hic qui se magnifice iactat atque ostētat, uenit ad te antequam Romā uenit. Ex contrario sic: Hic quos homines alea uincit, eos ferro statim uincit. Productione eiusdem literæ, hoc modo: Hūc auium dulcedo ducit ad auium. Breuitate eiusdem literæ, hoc modo. Hic tametsi uidetur esse honoris cupidus tamē non tantum curiam diligit, quantum curiam. Addēdis literis hoc pacto. Hic sibi posset tēperare, nisi amori mallet obtemperare. Demendis literis sic. Si leno-

In horescere voluerimus, membratim plerūq; narrabimus, aut ipsas periodos maioribus intervallis, & velut laxioribus modis resolvemus. exceptis, quæ non docendi gratia, sed ornandi narrantur: vt in Verrem, Proserpinæ raptus. hic. n. lenis & fluens contextus decet Periodus apta proœmiis est maiorum causarum, vbi solicitudine, cōmendatione, miseratione res eget. Itē communibus locus est augēda, cum ratio iubet. vt sit austera, si accuses: tum fusa, si laudes: multum & in epilogis pollet. Historia quoq; nō tam finitos numeros, q̄ orbem quendam verborum contextumque desiderat. nanq; omnia eius membra connexa sint: maxime quoniam lubrica est ac fluit talis oratio, ꝑpter rerum ipsarum copiam.

Articulus dicitur.) Hæc figura a Græcis ἀσύνδετον, a Latinis dissolutum dicta. Ea vtimur non singulis verbis, sed etiā sententiis, vt Cic. dicit contra concionem Metelli: qui indicabantur, eos vocari, custodiri, ad senatum adduci iussit. Apta, cum quid instantius dicitur hoc genus quidam βραχυλογίαν vocarūt. Cōtraria huic figuræ πολυσύνδετον, hoc est, eisdem sæpius cō iunctionibus repetitis: vt,

Tectum ꝗ larem,
Arma ꝗ Amyclæumq; canē
Cressam ꝗ pharetram.

Vel diuersis: vt,

Multa quoq; & bello passus.

Item si plora simul sunt pronomina, vt:

Hic illum vidi iuuenem.

Continuatio est.) Continuationem periodon dicit, de qua supra abunde dictum. Nam siquis spei non multum.) Hæc. n. contraria sunt, & q̄ spem in casu non collocarit, & q̄ casus obesse posit. Frequentibus efferat verbis.) Id est, continuatis ac fluentibus. Sed pro aliis.) alio tempore. Nonnunquam non alienum est.) Ordo ē & sensus, sed alias quoq; (subaudiendum qđ diximus) seruandum hoc nonnunquam. Non enim alienum est, eloqui res aliquas, hoc est, ornatus tantum causa sic efferre, propterea q̄ eloquentia spectatur per huiusmodi continuationes. licet alioqui minime necesse sit. Compar appellatur.) Genus aliud est periodi, quod ex paribus componi membris diximus, quæ membra se syllabis excedere non debent, inter se conuenire debent: vel certe vna atq; altera tantum excedere, non aūt pluribus. Hoc non de nostra enumeratione fiet.) Vt nos syllabas dinumeremus, sed audientium iudicio par esse videantur. Vsus & exercitatio facultatis.) Afferet causam: hoc est, cum exercitati fuerimus, exercitatio ipsa præstabit causam vt sine labore eis vtamur. sed hæc membrorum continuatio compar, non magis figura dici videtur, q̄ idonea compositionis quædam animaduersio.

Similiter cadens.) ὁμοιόπτωτον dicitur, hoc est, casus tantū similis. possint tamen, etiam si dissimilia sint, quæ saltem declinentur, ita iungi, nec tantum in fine hæc figura deprehenditur, sed & cum respondent vel prima sibi. vel media, vel extrema, vel etiam permutata. Sed huc media primis & summa mediis accōmodentur, & quocūq; modo accommodari poterūt. nec enim semper partibus syllabis constant: vt, Artes honestæ & præsidio inter periculo solatio inter aduersa, pretio semper sunt. Huius generis fere videntur optima, in quibus initia sententiarum & fines consentiunt, vt hic præsidio, solatio pretio. Et cum ὁμοιόπτωτον καὶ ὁμοιοτέλευτον est. velut illic. Si quantum in agro locisq; desertis audacia potest, tantum in foro atq; iudiciis impudentia valeret. Item Aristoteles dixit, eius esse vitam beatissimam cuius & fortunæ sapientia, & sapientiæ fortuna suppeditet. & illud, In rebus aduersis cum præsto est cōsilium: non potest deesse auxilium.

Similiter desinens est.) Hoc Græci ὁμοιοτέλευτον vocant, similem duorum verborum vel plurium finem habens: vt, non modo ad respub. salutem violentia huius extinguēda, sed etiam ad gloriam per tales viros est infringenda. & nam respu. nostra ad hūc statum gloriæ peruenit nō multitudine hominum, sed seueritate legum. Item, neq; in deliberando consilium, neq; in præliando uirtus, neq; in beneficio benignitas deerat, sed duntaxat in supplicio crudelitas. Nam cum aliqua res dubia accidisset, apparebat sapiētissimus, cum autem confligendum esset cum hostibus, fortissimus: cum vero præmium dignis tribuendum, liberalissimus: at cum animaduertendum, clemētissimus Ita quæ sequuntur. nam qui secundis rebus libenter essentiuntur, iidem simul ac se fortuna converterit, amicis primi insidiantur. Huic simile est, qđ Græci πάρισον vocant, vt nō tātum clausula similiter cadat, sicut ὁμοιοτέλευτον, sed etiam e mēbri sit nō dissimilibus: vt, Quantum possis, in eo semper experiri debes, vt prosis, & illud, In hac calamitosa fama, quasi in

aliquo perniciosissima flamma. quod a traductione non multum differt.

Agnominatio est, cum ad idẽ verbum.) Hanc figuram Græci παρονομασίαν vocant. eamque Plutarchus ita definit, παρονομασία ἐστὶ λέξις παρὰ τὸ προκείμενον, ἑτέρως ἐκφερομένη, vt si dicas, Neminem alteri posse dare matrimonium, nisi penes quem sit patrimonium. Ite seruire seruitute in stabulo stabulari, putat Plutar. esse paronomasiam. q tamen Cic. negat, in quis enim, ad res dissimiles similia verba accommodari debere. Venit a te anteq̃ Romam venit.) Attenuatur litera, quia vænit æ diphthongon habet p venditus est, & debuit poni vænit, alterum vero uerbum minus habet vna litera. Hũc auidũ dulcedo.) Nam auis primã corripit, auius eandem producit.

Quam Curiam.) Meretricis proprium, quæ primam corripit. nam alioqui curia producitur. Propertius,

Curia prætexto quæ nunc nitet alta senatu.

Vitæ se.) Honesta scilicet vitæ tradidisset se, & non interisset. Verum homini gnauo.) νάνους græci uocauere, breui atq; humili corpore homines, paulumq; extantes. Sed melius legitur, nauo nauum. prudentem vero sic dixere veteres: vnde ignauium, inertem. Cur veniam qui sim. Vbiq; subaudiendum, breui cognoscetis. Quem insimulem.) Incusem. Insimulo & insimulor, sicut fabrico & fabricor, assentio & assentior.

Quem postulẽ.) Petimus precaria, postulamus iure. Q. Curtius de rebus gestis Alexandri: Postulabat autem Darius magis, q̃ petebat, vt accepta pecunia quanta cũq;, totam quidem Macedoniam caperet matrem vero sibi & cõiugem liberosq; restitueret, de reliquo regno æquo si vellet marte cõtenderet, Aliquando petere, inuadere, vt peto te gladio. Virgi.

Malo me Galatæa petit, lasciua puella.

Et peto: eo: vt Curtius, Indiam inde & Oceanum petiturus. Poscimus aũt imperiose. Iuue.

Sed pensio clamat. Posce,

Pro eodem etiam deposco capitur. Curtius: Et manantibus præ gaudio lacrymis, consalutant, eum, & quod ante recusauerãt bellũ feroces deposcunt. Flagitamus, vero, & efflagitamus, cum idem sæpe & multũ petimus. Cicer. Qui efflagitasti quotidiano conuitio. vt libros, quos ad Marcellum meum de institutione oratoria scripserã,

nes tanquam leones uitaßet, uitæ se tradidißet. Transferendis literis sic, Videte iudices utrum homini nauo, an uano credere malitis. Item: Nolo esse laudator ne uidear adulator. Commutandis hoc modo: Deligere oportet, quẽ uelis diligere. Hæ sunt annominationes, quæ in literarũ breui cõmutatione, aut productione, aut trãslectione, aut aliquo huiusmodi genere uersantur. Sunt aũt aliæ, quæ, nõ habẽt tam propinquã in uerbis similitudinem, & tamẽ dissimiles non sunt, quibus de generibus unum est huiusmõi, Quid ueniam, qui sim, quare ueniam, quem insimulem, cui prosim, quem postulem, breui cognoscetis. Nam hic est in quibusdam uerbis, quædam similitudo nõ tam affectanda, quã illæ superiores, sed tamẽ adhibẽda nõnunquam. Alterum genus huiusmõi. Demus operam quirites, ne omnino patres conscripti circumscripti putentur. Hæc annominatio accedit magis ad similitudinem, quam superior, sed minus quam illæ superiores: propterea quòd nõ solum additæ, sed uno tempore demptæ quoque literæ sunt. Tertium genus est quod uersatur in casuum cõmutatione, aut unius, aut plurium nominum, Vnius nominis, hoc modo, Alexander Macedo summo labore animum ad uirtutem pueritia confirmauit. Alexãdri uirtutes per orbem terræ, cum laude & gloria uulgatæ sunt. Alexandro si uita longior data esset, Oceanum Macedonũ gloria trãsuolasset. Alexandrum omnes maxime metuerunt, item plurimum dilexerunt: Variæ hic unum nomen in commutatione casuum uolutatum est. Plura nomina casibus cõmutatis, hoc modo faciẽt annominationem: Tiberium Gracchum remp. administrantem prohibuit indigna nex diutius in ea commorari, C. Graccho similiter occisio est oblata, quæ reipub. uirum amantissimum subito de sinu ciuitatis eripuit. Saturninum fide captum maiorum natu perfidia per scelus uita priuauit. Tuus o Druse sanguis domesticos parietes, & uultum parentis aspersit. Sulpitio, cui paulo ante omnia concedebant, eum breui spatio non modo uiuere, sed etiam sepeliri prohibuerunt. Hæc tria genera proxima exornationum, quorum unum in similiter cadentibus, alterum in similiter desinentibus uerbis, tertium in annominationibus positum est, perraro sumenda sunt, cum in ueritate dicemus, propterea quòd non hæc reperiri posse uidentur sine elaboratione, & consumptione operæ, Eiusmodi autem studia ad delectationem, quam ad ueritatem uidentur accommodatiora. Quare fides, & grauitas, & seueritas oratoria minuitur his exornationibus frequenter collocatis, & non modo tollitur authoritas dicendi, sed offenditur quoque in eiusmodi oratione auditor, propterea quòd est ĩ his lepos et festiuitas, nõ dignitas, neque pulchritudo. Quare, quæ sunt ampla, & pulchra, diu placere possunt, quæ lepida & cõcinna, cito satietate afficiunt auriũ sensum fastidiosissimũ. Quo mõ igitur si crebro his generibus utemur, puerili uidebimur elocutione delectari, ita si raro has interseremus exornationes, & in eã tota uarie dispergemus cõmode luminibus distĩctis illustrabimur orationẽ.

Subiectio est, cum interrogamus aduersarios, aut quærimus ipsi, quid ab illis, aut quid contra nos dici posit, Deinde subiicimus, id quod oportet dici, aut non potest, aut nobis adiumento futurum sit, aut offuturum illis econtrario, hoc modo. Quæro igitur unde iste tam pecuniosus sit fa-

iam emittere inciperem. Indigna nex.) crudelis interitus: nam mors violenta. Caio Graccho.) Qui Tiberii frater, ꝓpter legem agrariã, hoc est de agris diuidundis latam, similiter occisus est. Popul. Roma. amantiss. mum.) Quod vt sibi Populum Romanum conciliaret, occupatos per Italiam a ditioribus agros, diuidi populo voluit. Sed cum e rostris & e foro se proripuisset, prope portam vrbis interfectus est. Licet quidam in syluam effugisse dicant, & seruo mandasse: vt ipsum gladio perimeret. Saturninum fide captum.) Nam cum hunc & Glauciam, qui in Capitolium profugerant, Marius ex senatusconsulto obsedisset, dedissetq; fidem vt libere egredi possent, seruata fides est Glauciæ. A pulsus autem Saturninus cum in curiam fugeret, tegulis necatus est: Ordo est verborum, Perfidia maiorum per scelus priuauit vita Saturninum. Captum.) id est, deceptum: si tamen ita hic textus habet. Nam video quosdam aliter habere: veruntamen mendose aliqua sed de verbis, vbi nimium est põd°, parua mihi cura est. Tuus o Druse sanguis.) M. Liuium Drusum genere & eloquentia magnum, & grauem, cum de repub. diceret tribunum ple. Itali exorarũt, vt legem promulgaret, qua ciuitate Romana donarentur. Quod cum fecisset, in senatu maiestatis accusatus est. cumq; domum se reciperet, immisso inter turbam percussore corruit. Inuidia cædis apud Philippum & Cæpionem fuit. Alii scribunt, cum in publicum prodire non auderet, & domi ius diceret, vesperi vero turbam dimitteret, repente eum ipsum exclamasse, mox a domesticis auditum, sed stratum inuentum gladio videlicet sutoris cultellum traiectum fuisse. Subiectio est.) Huius supra meminimus. Deinde subiecimus id quod oportet dici.) Velut ipse in Verrem: Quid deinde: quid senties? furtum fortasse, aut prædam aliquam deinde cum diu sui pendisset iudicum animos subiecit, Quod multo esset improbius. hanc Celsus, sustentationem vocat, quidam παράδοξον idest inopinatum. alii ***** vocant.

Gradatio est in qua.) Gradatio, quæ græce κλῖμαξ dicitur, apertiorem habet artem, & vt Quintilianus inquit, magis affectatam, ideoque esse rarior debet. Est autem ipsa quoq; cum adiectione. repetit enim quæ dicta sunt, & priusquam ad aliud descendat, in prioribus resistit.

velut

velut illud Calui: Non ergo magis pecuniarum repetundarum quã maiestatis, neq; maiestatis magis quam Planciæ legis, nec Planciæ legis magis quã ambit⁹: neq; ambitus magis quam omnium legum iudicia perierunt. Inuenitur & apud poetas, velut hoc:

Ioue propagatus est, vt perhibent, Tantalus,
Ex Tantalo ortus Pelops, ex Pelope autem satus
Atreus, qui nostrum porro propagauit genus:

Et apud Homerum de sceptro, quod a Ioue ad Agamemnonẽ vsq; deducit, inquiens.

αὐτὰρ ὁ κρείων ἀγαμέμνων
ἔστη σκῆπτρον ἔχων. τὸ μὲν ἥφαιστος κάμε τεύχων.
ἥφαιστος μὲν δῶκε διὶ κρονίονι ἄνακτι.
αὐτὰρ ἄρα ζεὺς δῶκε διακτόρῳ ἀργειφόντῃ.
ἑρμείας δ' ἄναξ δῶκε πέλοπι πληξίππῳ.
αὐτὰρ ὁ αὖτε πέλοψ δῶκ' ἀτρέϊ ποιμένι λαῶν
ἀτρεὺς δὲ θνῄσκων ἔλιπε πολύαρνι θυέστῃ.
αὐτὰρ ὁ αὖτε θυέστ' ἀγαμέμνονι λεῖπε φορῆναι.

Definitio est.) Hanc Græcorum pleriq; ὁρισμὸν vocãt. verum cum multis modis fieri soleat, in cõmentariis Topicorum Ciceronis de eius abunde tractauimus. Sed nec de Oratore, nec in Oratore hanc inter figuras Cicero posuit.

Correctio est quæ tollit.) Correctionem Quintilianus putat, si dicas, crudelitatis mater est auaritia. & cum Salustius in Ciceronem inquit, O te Romule Arpinas, qui egregia virtute omnes Paulos, Fabios, Scipiones superasti. Sed ea videtur potius ironia dici. Cicero existimat correctionem, vt cum dicit Salustius. At huic fides insignis ac uirtus est animi, imo uero homo leuiss. supplex. inimicis, amicis contumeliosus. Rogasset, imo iussisset.)Significasset. a Græco verbo νεύω nostri fecerunt annuo, innuo, notare, nitare, quæ inter se ita differre veteres voluerunt, ut Nonius Marcellus inquit, vt notare capite sit, annuere vel innuere, narium aut labiorum, nitare oculorum. Plautus in Asinaria Nec illa vlli homini nutet, nictet annuat. Est.) Contingit aliquando, cum non est satius, id est melius, ac non præstet, vt subiectio grauioris verbi id

ctus, amplum patrimonium relictum est; At patris bona uenierunt. Hæreditas aliqua obuenit? non potest dici, sed etiam a necessariis omnibus exhæredatus est. Præmium aliquod ex lite aut iudicio cepit? nõ modo id non fecit, sed etiã insuper ipse grandi sponsione uinctus est. Ergo si his rationibus locupletus non est, sicut omnes uidetis, aut isti domi nascitur aurum, aut unde non est licitum, pecunias accepit. Itẽ: Sæpe iudices animaduerti, multos aliqua ex honesta re, quam ne inimici quidem criminari possint sibi præsidium petere, quorũ nihil põt aduersarius facere. Num utrũ ad patris eius uirtutem confugiet? at eum uos iurati capite damnastis. An ad suam reuertetur anti quam uitã alicubi honeste tractatam? at hic quidem ante oculos uestros quõ uixerit. scitis oẽs. An cognatos suos enumerabit, quibus uos conueniat cõmoueri? at hi quidẽ nulli sunt. Amicos proferet? at nemo est qui sibi nõ putet turpe, istius amicum nominari. Item: Credo inimicũ, quẽ nocentem putabas, in iudicium adduxisti: non, nã indemnatũ necasti. Leges, quæ id facere probibent, ueritus es? at ne scriptas quidem iudicasti. Cũ ipse te ueteris amicitiæ cõmonefacere, cõmotus es? at nihil minus, sed etiam studiosius occidisti. Quid? cum tibi pueri ad pedes uolutarentur, misericordia motus es: at eorum patrem crudelissime sepultura quoq; prohibuisti. Multũ inest acrimoniæ et grauitatis in hac exornatione, propterea q̃ cum quæsitum est quid oporteat, subiicitur id non esse factum: quare facilime fit, ut exaugeatur indignitas negotii. Ex eodem genere, ut ad nostrã quoq; personã referamus subiectionẽ sic fit, Nã quid me facere cõueniret, cũ a tãta Gallorũ multitudine circũsederer? an dimicarẽ? at cum parua manu tũ prodiremus, locum quoq; inimicissimũ habebamus. Sederem in castris? an neq; subsidium quod expectarem, habebamus, neq; erat quo uitam produceremus. Castra relinquerem? at obsidebamur. Vitam militum negligerem? at eos uidebar ea accepisse conditione, ut quoad possem incolumes patriæ, et parentibus conseruarem. Hostium conditionem repudiarem? at salus antiquior est militum, q̃ impedimentorum. Huiusmodi consequuntur identidem subiectiones, ut ex omnibus ostendi uideatur, nihil potius q̃ quod factum sit faciendum fuisse.

Gradatio est, in qua non ante ad consequens uerbum descenditur, q̃ ad superius conscensum est, hoc modo: Nã quæ reliqua spes libertatis manet, si illis et quod libet, licet, & quod licet, possunt, & quod possunt, audent, et qd' audent, faciunt: & quod faciunt, uobis molestum non est? Item; Non sensi hoc, et non suasi: neq; suasi, et non ipse statim facere cœpi, neq; facere cœpi, et nõ perfeci, neq; perfeci, et non probaui. Item Africano industria uirtutẽ uirtus gloriã, gloria æmulos cõparauit. Itẽ: Imperiũ Græciæ fuit apud Atheniẽses, Atheniensium potiti sunt Spartiatæ: Spartiatas superauere Thebani, Thebanos Macedones uicerũt, q̃ ad imperiũ Græciæ breui tpe adiũxerũt Asiã bello subactã. Hẽt in se quẽdã leporẽ superioris cuiusque crebra repetitio uerbi, q̃ ppria ẽ huius exornationis.

Definitio est, quæ rei alicuius proprias amplectitur potestates breuiter & absolute, hoc modo: Maiestas Reipublicæ est, in qua cõtinentur dignitas et amplitudo ciui-

ostendat quod leue verbum per se positum demonstrare potuit. Ad id verbum deuenisses, quod electissimum est.) Tantum verbi gratia, quod electissimum sit. Occupatio est.) Hanc quidam præsomptionem, græci πρόληψιν nominarunt, cum id quod obiici potest occupamus. Disiunctio est.) Hæc figura est, cum multa verba ponuntur, quorum singula suum nomen ad quod referuntur, habent. διαλυτὸν dicta. quæ similis illi est, quam paulo post dissolutionem nominat.

Coniunctio.) Hæc ὑπεζευγμένον vocatur. in qua vnum aduerbium plures sententiæ referuntur, quarum vnaquæque desideraret aliquid, si solæ ponerentur: id accidit aut præpositio verbo, ad quod reliqua respiciant vt, Vicit pudorem audacia, rationem amentia, aut illato. quo plura includuntur, vt, Neque enim is es Catilina vt te aut pudor a turpitudine, aut metus a periculo, aut ratio a furore reuocare posit. medium quoque potest esse, quod & prioribus & sequentibus sufficiat, horum igitur duas Cicero facit figuras, & singulorum exempla subiecit.

Condoplicatio.)Hæc Græce συμπλοκὴ dicitur. hanc supra tractauimus, vbi de epanaphora & anadiplosi dictum est.

Interpretatio.) Hanc Græci πολύπτωτον vocant.

Cõmutatio.)Hanc exornationem ἀντιμετάθεσιν noiant.

Permissio.)Hoc genus e fonte eius, quam παράδοξον vocant, deduci Quintilianus docet. hanc quidam ἀνταναγωγὴν nominarunt.

Dubitatio est.) Hanc græci exornationem διαπόρησιν vocant, vt, Siue malitiam siue stultitiam dicere oportet. Et illod Hieronymi contra Heluidium de virginitate virginis Mariæ, Doleam ne, an rideam, nescio si imperitiæ arguam, an temeritatis accusem: item apud poetas, vt apud Statium in primo Thebaidos,

Quẽ prius Heroũ Clio dabis?

Expedit.)Hanc græcorum alii ἐπιτροχασμὸν, alii προσαπόδοσιν nuncuparunt, vbi singulis positis, singulorum statim ratio subiiciatur.

Præcisio est.) Hæc a Græcis παράληψις dicta, a qua absimilis ea est quam iidem ἀντίφρασιν vocant quidam, vt, Non agam tecum iure summo nõ dicam quod forsitan obtinerem, & Cicero, Hoc ego si sic

agerem, tanquam mihi crimen esset diluendum, pluribus dicerem. similis quoque est ea, quæ a Græcis ἀποσιώπησις, a Cicerone reticentia: a Celso aũt obticentia dicitur, a nõnullis vero interruptio appellatur. vt,

Quos ego: sed motos præstat componere fluctus.

Est & alia reticentia, quæ fit imperfecto sermone, cum est præcisa velut ante legitimum finem oratio, quale illud est, Nimis vrgeo, commoueri videtur adolescens. Sed quid plura? ipsum adolescentem dicere audistis. Conclusio.) Hanc Græci συμπέρασμα nominant, vt, Quod si Danais datum erat oraculum, non posse capi Troiam sine Philoctetæ sagittis, &c. Plautus tamen in Bacchidibus tria protulit vbi ne mentionem quidem sagittarum Philoctetæ fecit. Inquit enim illic, Tria fuisse audiui fata, quæ illi forent exitio, signum ex arce si perisset, alterum etiam est Troili mors tertium, cum portæ Sceæ limen superum scinderetur. nisi loquentis personam ita seruare voluerit, vt quid ipse sentiret, ponere non procuraret, Hæ autem nihil aliud fecerunt, nisi Alexandrum perculerunt.) Nam cum finiri bellum in animo esset omnibus signo dato dux duci occurrit, atq; in se prælium conuerterunt. tum Philoctetes progressum Alexandrum lacessiuit, consensu vtriusq; partis, certaminis spatium definitum est, prior Alexander sagittam incassum misit, deinde Philoctetes. Sed hic sinistram Paridis magnum transfixit, mox clamantis dolore nimio, dextrum oculum sauciauit. inde fugientem sectatus, vtrunque pedem eius Philoctetes transuerberauit. ipsumque celeritate præuentum occupauit, occupatum gladio traiecit. Vt autem alii putant, sagittis confecit.

LONGOLIVS.

Repetitio.) Rufiniano et Aquilæ dicitur ἀναφορά. Alexãder Sophista vocat ἐπαναφοράν. Quintilianus eam inter species τῆς πλοκῆς numerat, παρίσωσιν quidam vocant, de ea ex Hermogene Trapezunt. libros. γ. vbi de pulchritudine orationis, quo in loco & qui discriminis inter παρίσωσιν & epanaphoram sit, explicatur. Repetitionis etiam species est, Rutilio & Alexand. quoties varia verba, eandem tamen vim inter

uitatis. Item. Iniuriæ sunt, quæ aut pulsatione corpus, aut conuicio aures aut aliqua turpitudine uitam cuiuspiam uiolant. Item: Non est ista diligentia, sed auaritia: ideo, q. diligentia est accurata conseruatio suorum, auaritia, iniuriosa appetitio alienorũ. Itẽ: Non est ista fortitudo sed temeritas: propterea q. fortitudo est contemptio laboris, et periculum cũ rõne utilitatis et cõpensatione cõmodorũ. temeritas est, cũ inconsiderata laborũ perpessione gladiatoria periculorũ susceptio. Hæc ideo cõmoda putatur exornatio, q. oẽm rei cuiuspiam uim, et ptãtem, ita dilucide proponit, et breuiter explicat, ut neq; pluribus uerbis oportuisse dici uideatur, neq; lucidius potuisse dici putetur.

Trãsitio uocatur, quæ cum ostendit breuiter quod dictum sit, proponit item breui quod consequatur, hoc mõ: In patriã cuiusmodi fuerit habetis, nunc in parẽtes qualis extiterit, considerate. Item: Mea in istum beneficia cognoscitis, nũc quõ iste mihi gratiam retulerit, accipite. Proficit hæc aliquãtum exornatio ad duas res, nam et quid dixerit cõmonet, & ad reliquum cõparat auditorem.

Correctio est, quæ tollit id quod dictũ est, et pro eo id qđ magis idoneũ uidetur, reponit, hoc pacto: Quod si iste suos hospites rogasset, imo iussisset modo hoc facile perfici posset. Item: Nã postquã isti uicerũt, atq; adeo uicti sunt: eam quõ uictoriam appellem, quæ uictoribus plus calamitatis, q̃ boni dederit? O uirtutis comes inuidia, quæ bonos insequeris plerũq;, atq; adeo insectaris. Cõmouetur hoc genere aĩus auditoris. Res.n. cõi uerbo elata, tantũmodo dicta uidetur: ea post ipsius oratoris correctionem magis idonea fit pronunciatione. Nũ igitur satius esset, dicet aliquis, ab initio, præsertim cum scribas. ad optimum, et electissimũ uerbũ deuenire? Est cum non est satius, si cõmutatio uerbi id erit demonstratura, eiusmodi rẽ esse, ut cũ eã cõi uerbo appellaris, leuius dixisse uidearis, cum ad electius uerbũ accedas, isigniorẽ rẽ facias: q. si cõtinuo uenisses ad id uerbũ nec rei nec uerbi gratia aĩaduersa esset.

Occupatio est cum dicimus nos præterire, aut non scire, aut nolle dicere, id quod tũc maxime dicimus, hoc modo. Nam de pueritia quidem tua, quam tu omni intemperantiæ addixisti, dicerem, si hoc tempus idoneum putarẽ: nunc consulto relinquo. Et illud prætereo, q. rei militaris te infrequentem tradidisti. Deinde, q. iniuriarum satis fecisti Labeoni, nihil ad rẽ pertinere puto. Horum nihil dico, reuertor ad illud de quo iudicium est. Item: non dico te ab sociis pecunias accepisse: non sum in eo occupatus, quod ciuitates, regna, domos omnium depeculatus es: furta, rapinas omnes tuas omitto. Hæc utilis est exornatio, si aut rem quam nõ pertineat aliis ostendere. occulte admonuisse prodest, aut si longum est, aut ignobile, aut planum, aut non potest fieri, aut facile potest reprehendi, ut utilius sit occulte fecisse suspicionem q̃ hmõi intendisse orationem quæ redarguatur.

Disiunctio est, cum eorũ de quibus dicimus, aut utrũque, aut unumquodq; certo concluditur uerbo, sic. Populus Roma. Numantiam deleuit, Carthaginem sustulit, Corinthum disiecit, Fregellas euertit. Nihil Numantinis uires corporis auxiliatæ sunt, nihil Carthaginẽsibus scientia rei militaris adiumento fuit, nihil Corinthiis eru-

se habentia, in principio cõmatum aut membrorum ponuntur: vt, Diiui Quirites, vbi illum clandestinum hostem intra murum vidi. Aegre tuli, quod domini vestri facilitatem vnius fallacia tentatum intellexi. Commouit me, quod in accipienda iniuria plerosque lætitiam ostentantes cognoui ἐπιβολήν quidam vocant. * Conuersio.) ἐπιφορὰν Rutili. ἀντιστροφὴν Aquila vocat. * Complexio.) Ab Aquila dicitur συμπλοκή, A Rutilio κοινότης. Porro cum ea quæ in superiori membro postrema sunt posita, in posteriore prima repetuntur, Aquilæ vocatur ἀναδίπλωσις, vt est illud Terenti. Negat Fannium esse hanc sibi cognatam Demipho, hac Demipho negat esse cognatam. Huc etiam referenda est ἐπανάληψις, de qua Rutilius. Est & alia repetitionis species, quam παλιλλογίαν dicunt. Hæc repetito eodem verbo aut nomine non diuersa vult intelligi, sed idem quod significauit, efficere vehementius, vt Tu tu Antoni Cæsari omnia permiscere cupienti causam belli ciuilis dedisti. In ploce contra, quam copulationem vertunt, a Rotilio vero διαφορά dicta, idem verbum aut nomen bis continuo positum diuersa significat, vt est illud, Sed tamen ad illum diem Memmius erat Memmius. Ita enim hoc bis positum est, vt superius quidem nomen tantum hominis significet, posterius velit intelligi eundem, qui semper fuerit, ac sui similem. Plura apud Romanum Aquilam de his habes. πολύπτωτον etiam huic ordini adnumerari potest. Fit autem, cum plores sententias alio atque alio modo efferimus. vt Pater hic, tuus nunc denique est, vt egestatem tuam debere alere videatur. Patrem nunc appellas, quem prius egentem auxilio tuo, vt alienum deseruisti, Patri tu filius es ad potiundas opes, cuius, ad senectutem violandam crudelissimus hostis fuisti. Nimirum nullo consilio filios procreamus, nam maiorem partem ex illis doloris & contumeliæ capimus. Verum hoc schema ab authore nostro infra inter species agnominationis enumerabitur. * Traductio.) ἀντανάκλασις Fabio. ἀνάκλασις Rutilio, aliis πλοκή. Sunt qui ταυτολογίαν vocant, vt est apud Quintilianum libro 8. cap. 3. id est eiusdem verbi

dita calliditas præsidii tulit, nihil Fregellanis morũ et sermonis societas opitulata ẽ. Itẽ: formæ dignitas aut morbo deflorescit, aut uetustate extĩguitur. Hic utrũq;, et in superiore exẽplo unãquãq; rẽ certo uerbo concludi uidemus.

Coniunctio est, cũ interpositione uerbi & superiores orationis partes cõprehenduntur & inferiores hoc mõ: Formæ dignitas aut morbo deflorescit, aut uetustate.

Adiunctio est, cum uerbum quo res comprehenditur, nõ interponimus, sed aut primum aut postremum collocamus. Primum hoc pacto: Deflorescit formæ dignitas, aut morbo, aut uetustate: postremum sic, aut morbo aut uetustate. formæ dignitas deflorescit. Ad festiuitatẽ disiunctio ẽ apposita. Quare rarius utemur ea, ne satietatẽ pariat. Ad breuitatẽ coniunctio apposita est. Quare sæpius adhibẽda ẽ. Hæ tres exornationes de simplici genere manãt.

Cõduplicatio est. cum ratione amplificationis, aut cõmiserationis, eiusdem unius, aut plurimum uerborum iteratio, hoc modo: Tumultus C. Gracchi, tumultus domesticos et intestinos comparat. Item. Cõmotus non es, cum tibi mater pedes amplexaretur, non es cõmotus. Item: Nũc etiam audes in horum conspectum uenire proditor patriæ, proditor inquam patriæ uenire audes in horum conspectũ? Vehemẽter auditorẽ cõmouet eiusdem redĩtegratio uerbi, et uulnus maius efficit in cõtrario causæ quasi aliquod telũ sæpius perueniat in eandẽ partem corporis.

Interpretatio est, quæ non iterans idem redintegrat uerbum, sed id commutat quod positum est, alio uerbo qđ idem ualeat hoc modo: Remp. radicitus euertisti, ciuitatem funditus deiecisti. Item. Patrem nefariæ uerberasti, Parenti manus scelerate intulisti. Necesse est eius qui audit, animum commoueri, cum grauitas prioris dicti renouatur interpretatione uerborum.

Commutatio est, cum duæ sententiæ inter se discrepantes ex transiectione ita efferuntur, ut a priore posterior cõtraria priori proficiscatur, hoc modo: Esse oportet ut uiuas, non uiuere ut edas. Item: Ea re poemata nõ facio. quia cuiusmodi uolo non possum, cuiusmodi possum nolo. Item: Quæ de illo dicuntur, dici non possunt, quæ dici pũt, non dicuntur. Item: Si poema loquens pictura est, pictura tacitum poema debet esse. Item: quia stultus es. ea re taces: non tamen quia taces, ea re stultus es. Non potest dici quin commode fiat, cum contrariæ sententiæ translatione uerba quoq; conuertantur. Plura hic subiecimus exempla, ut quoniam difficile est hoc genus exornationis inuentus, dilucidum esset, ut cum bene esset intellectũ, facilius in dicendo inueniretur.

Permissio est, cũ ostendimus in dicendo nos aliquã rẽ totã tradere et cõcedere alicuius uolũtati, sic. Quoniam oĩbus ereptis solũ mihi superest aĩus & corpus, hæc ipsa quæ mihi de multis sola relicta sunt, uobis et uestræ cõdono potestati. Vos me quo pacto uobis uidetur ut animi atque abuti licebit impune, in me quicquid libet statuite, dicite, atq; obtemperabo. Hoc genus tametsi alias quoq; nõ nunquam tractandum est, tamen ad misericordiam commouendam uehementissime est accommodatum.

Dubitatio est, cum quærere uidetur orator, utrum de duobus potius, aut quid de pluribus potissimum dicat hoc

bi aut sermonis iteratio, quanquam non magnopere summis authoribus vitata. Interim vitium videri potest, in quod sæpe incidit etiam Cicero, securus tam paruæ obseruationis. sicut hoc loco: Non solum igitur illud iudicium iudicii simile iudices non fuit &c. ✱ Qui nihil habet in vita, &c.) Exempla hæc ad secundam speciem τῆς πλοκῆς pertinent apud Fabium lib. nono. ✱ Ex eodem genere exornationis.) Paronomasiæ affinis est hæc exornatio, de qua inferius. ✱ Contentio.) Huius species enumerat Fabius lib. nono, cap. 3. Contra positum, inquit, vel vt quidam vocant, contentio. (ἀντίθετον dicitur) non vno fit modo. nam & fit, si singula singulis opponuntur, vt, Vicit, pudorem libido, timorem audacia. Et bina binis: Non nostri ingenii, vestri auxilii est. Et sententiæ sententiis? Dominetur in concionibus, iaceat in iudiciis. Cui commodissime subiungitur & ea species, quam distinctionem diximus: Odit Popu. Romanus priuatam luxuriam. publicam magnificentiam diligit, &c. Diligenter de hac exornatione Rutilius lib. a. O Exclamatio.) ἐκφώνησις græce dicitur. Figura est augendis affectibus accommodata Fabio lib. nono. Huc pertinent imprecationes, vt O scelus, o portentum in vicinias terras exportandum. Græci, vt est apud Aquilam; vocant ἀρὰν. Huc item refer δέησιν, quam obtestationem vertit Aquila, qua scilicet deos oramos aut homines: Per ego has te lacrymas, dextramq; tuam. Item ominationes: Turno tempus erit, magno cum optauerit emptum Intactum Pallanta. His & cognata est. Adhortatio, προτροπὴ Rufiniano dicta: Nũc nunc insurgite remis, Hortor vos socii. Sed de his in Pathopoeia. Huc adde, si libet, obiurgationem, quam Aquila vocat ἐπίπληξιν, siue ἐπιτίμησιν Non ego te vidi Damonis pessime captum. ✱ Interrogatio.) Cum aut noscendi gratia interrogamus, aut arguendi causa percontamur. Interrogatio figuræ nomen non obtinebit. At ea res vtrocunque modo dicatur, etiam multiplex habet schema. Simplex est, sic rogare, Sed vos qui tandem, quibus aut venistis ab oris? Figuratum autem, quoties non sciscitandi gratia assumitur, sed instandi: Quid tuus ille Tubero districtus in acie Pharsalica gladius agebat? Et Quousque tandem abutere patientia nostra Catilina? Quanto enim magis ardet, quam si diceretur, Diu abuteris patientia nostra. Interrogamus etiam quod negari non possit: Dixit ne tandem causam Falcula? Aut vbi respondendi difficilis est ratio, vt vulgo vti solemus, Quomodo? Qui fieri potest? Aut inuidiæ gratia, vt apud Senecam Medea: Quas peti terras iubes? Aut miserationis, vt Sino apud Vergil. Heu quæ me æquora possunt Accipere? Aut instandi, auferendæve dissimulationis, vt Asinius. Audis ne, furiosum non officiosum testamentum reprehendimus. Reliqua ex Fabius libro nouo cap. a. Cicero. 3. de orato. Discrimen est inter hæc, Et rogatio, inquit, atque huic finitima quasi percunctatio. Inter πύσμα, id est quæsitum, & ἐρώτημα id est interrogatum, id est discriminis, Aquila teste, quod ad interrogatum vna voce tantum responderi potest vel a negante, vel a confitente, quæsito autem occurri non nisi pluribus potest, hoc est quoties multa rogantur, vt, Qua igitur ratione bellum geremus? quæ auxilia nobis parata erunt? quis erit, qui subuenire velit, cum tam acerbe socios tractauerimus? Vide Rufinianum lib. 3. ✱ Ratiocinatio.) Fabius ratiocinationem sub interrogatione comprehẽdit. Cæterum, inquiens, & interrogandi seipsos: & respondendi sibi solent esse non ingratæ vices, vt Cicero pro Ligario: Apud quem igitur hæc dico? Nempe apud eum qui cum hoc sciret, tamen me antequam vidit, Reipub. reddidit. Iulius Rufinianus tum ἀπόφασιν, tum αἰτιολογίαν vocat. Ab hac eo tantum differt προσαπόδοσις, quod illa fit fere cum interrogatione, hæc sine interrogatione. Exempla habes apud Rutilium initio libri prioris. Vocatur & quibusdam αἰτιολογία, cum simpliciter causam recitamus, verum hæc figurata non est. Quare melius schema hoc definit Rutilius, qui id ait effici ratione breui & sententiosa, ita ut quod dubium est visum, ad certam fidem adduci videatur: Et si acerbum vobis, quod dicturus sum videbitur, tamen æquo animo audiendum. Nam fere consilium verum. quod initio auditu graue est, in posterum cognita vtilitate fit iucundum. ✱ Sententia.) De generibus sententiarum Fabius libro. 8. cap. quinto Erasm. in secundo de Copia commen-

tario. Trapezun. quædam lib. 5. vbi de Magnitudine orationis. Est & sententiæ genus quod Plutarchus ἐπιφωνούμενον, alii ἐπιφώνημα, Fabius acclamationem vocat: ea est rei narratæ vel probatæ summa acclamatio. Narratæ, vt apud Vergi. Tantæ molis erat Romanam condere gentem. Probatæ: Facere enim probus adolescens periculose, quam perperi turpiter maluit. Nec tamen quod vis epiphonema cõtinuo sententia est, etiam si plerunque est. Verum quicquid in clausulam argute aurẽ ferit, ἐπιφώνημα dici potest. quod genus proprium est epigrammatis. vnde apud Martialem sæpe numero carmen epiphonemate clauditur. Vtitur & Val. Max. frequenter hoc genere. item Seneca, Est & Noema sententiæ genus, alludens ad sententiam aut locum communem: non effert tamen sententiam generaliter, sed verba sumit ex loco cõmuni, quæ ad præsentẽ causam accõmodat, vt recte ad locum communem alludere intelligatur. vt, Dignus erat Socrates vt Periclis eloquentiam haberet: scilicet intelligitur, vt se defenderet innocens, Ouid. 13. Metam. Fortisque viri tulit arma disertus: Bene collocaui beneficium, cum in virum optimum, cum in hominem gratum contuli, Insunt quædam latentia enthymemata. Et profecto danda est opera vt oratio abundet huiusmodi verbis sententia tinctis, vt Fabius ait. Erasm. D. Ambrosium cõmendans. Vix alius, inquit, crebrius aut frequentius vtitur sentẽtiarum genere quas appellãt νοήματα in quibus latet aliquid arguti sensus, quod cum non exprimatur intelligitur, ob hoc ipsum gratius, quia dictum obscurius, &c. ✿ Sententias interponi raro.) In hoc genere, inquit Fab. custodiendum est, & id quidem vbique, ne crebræ sint, ne palam falsæ: quales frequenter ab iis dicuntur, qui hæc catholica vocant, & quicquid pro causa videtur, quasi indubitatum pronunciant. Et ne passim, & a quocunque dicantur. Magis enim decet eos in quibus est authoritas, vt rei pondus etiam persona confirmet. Quis enim ferat puerum, aut adolescentulum, aut etiam ignobilem, si iudicet in dicendo, & quodammodo præcipiat? ✱ Qui adolescentium peccatis, &c.) Exemplum illud non admodum arridet Erasmo. Tale igitur substituit, Iuuentutem decet industria. Adiicitur ratio: Nam turpe sit eas dotes, quas natura ad bonas artes comparandas illis animis attribuit, in otio fœdisque uoluptatibus consumere. Ad senectutem opulentia decet. Huic quoque subiicitur ratio. Vt ætas naturæ præsidiis destitutior externarũ rerũ adminiculis vtcunque fulciatur. Nã necesse est aio eũ cõprobet) Alias. eam. Contrarium est &c. Contrarium Græci ἐναντιότητα, contentionem ἀντίθετον καὶ ἀντίθεσιν, cum differentia tamen aliqua dicunt. ✱ Contrarium.) ἐναντίωσις græce dicitur, Fabio teste. A contentione vero hoc differt, quod hic semper duobus propositis alterum alterius infirmatione probatur, quod in contentione non est necesse. ✱ Et absolutam conclusionem.) Hinc inter figuras sententiarum enumerat Rufinianus enthymema, quoties sci-

modo: Obfuit eo tempore plurimum Reipub. consulum, siue stultitiam, siue malitiam dicere oportet, siue utrũque. Item: Tu istud ausus es dicere homo omnium mortalium? quæro quoniam te digno moribus tuis appellem noĩe.

Expeditio est, cum rationibus compluribus enumeratis, quibus aliqua res aut fieri, aut nõ fieri potuerit, cæteræ tolluntur, una relinquitur, quam nos intendimus hoc modo. Necesse est, cum constet istum nostrum fundum fuisse, ostendas te aut uacuum possedisse, aut usu tuum fecisse, aut emisse, aut hæreditate tibi uenisse. Vacuum, cũ ego adessem, possidere non potuisti. Tuum usu fecisse ẽt nunc nõ potest. Emptio nulla profertur. Hæreditate tibi me uiuo mea pecunia uenire non potuit. relinquitur ergo ut me uide meo fundo deieceris. Hæc exornatio plurimũ iuuabit coniecturales argumentationes, sed non erit tãquam in plerisque, ut cũ, uelimus, ea possimus uti. nã facere id nõ poterimus nisi nobis ipsa negotii natura dabit facultatẽ.

Dissolutio est, quæ coniunctionibus uerborũ e medio sublatis, partibus separatis effertur, hoc modo: Gere morem parenti. Pare cognatis. Obsequere amicis, Obtẽpera legibus. Item: Descẽde in integram defensionem. Noli quicquam recusare. Da seruos in quæstionem. Stude uerum inuenire. Hoc genus & acrimoniam habet in se, & uehementissimum est, & ad breuitatem accommodatũ.

Præcisio est, cum dictis quibusdam reliquum quod cœptum est dici, relinquitur in audientium iudicio, sic: Mihi tecum præcertatio non est, ideo quod Popu. Roma. me, nolo dicere, ne cui forte arrogans uidear. te autẽ sæpe ignominia dignum putauit. Item: Tu istud nunc audes dicere, qui nuper alienæ domui. non ausim dicere, ne cũ te digna dixero, me indignum quippiam dixisse uidear. Hic atrocior tacita suspicio, quam diserta explanatio facta est.

Conclusio est quæ breui argumentatione ex iis quæ dicta sunt, aut facta, conficit id quod necessario consequatur, hoc modo, quod si Danais datum erat oraculum non posse capi Troiam sine Philoctetæ sagittis, hæ autem nihil aliud fecerunt nisi Alexandrum perculerunt, hunc extinguere, id nimirum capi fuit Troiam.

licet periodus orationis ex contrariis sententiis adstringitur, ✱ Membrum.) Membrũ, inquit Fabius libro nono cap. 4. est sensus numeris cõclusus, a toto corpore abruptus, & per se nihil efficiens. Id enim, O callidos homines, perfectum est: at remotum a cæteris, vim nõ habet, vt per se manus, & pes, & caput. Quando ergo incipit corpus esse? cum venit extrema cõclusio. Quem quæso nõ nostrum fefellit, id vos ita esse facturos? quam Cicero breuissimam putat. Itaque fere incisa & membra mixta sunt, & conclusionem vtique desiderãt. Membrum κῶλον, Græci vocant, de qua lib. 5. Trapezunt. ex Hermo. ✱ Articul⁹.) Dissolutionem Fabius lib. nono, cap. 3. vocat. apta est, cum quid instantius dicimus. Nam & singula inculcantur, & quasi plura fiunt. ἀσύνδετον appellant. Rutilius διάλυσιν alii διάλυτον. Plutarchus ἀσύνδετον γίνεσθαί φησι οὐ μόνον ταχέως ἀλλὰ καὶ ἐμφάσεως παθους χάριν. ✱ Continuatio.) Species hæc est comprehensionis. Vide Trapezun. lib. 5. Pronunciatione autem præcipue fieri solet, cum sub vno spiritu oratio ipsa profertur. Compar.) ἰσόκωλον. Rutilio dicitur, id est, exæquatum membris. Fabius inter species ploces enumerat. ✿ Similiter cadens. Et hanc cum sequenti inter species ploces numerat Fabius: ὁμοιόπτωτον græcis dicta, quam Rutilius in duobus verbis eundem habentibus casum, aut eandem nouissimam syllabam, fieri ait. ὁμοιοτέλευτον autem minus euidens est quam superius, & minorem affert auribus iucunditatem, &c. ✱ Agnominatio.) παρονομασία vulgo, ab Aquila παρωνυμία vocatur. Fabius, & hanc inter species ploces reiicit. Huic cognata est commutatio de qua infra. Venit a te antequam Roma venit.) Alias Venit a te, &c. ✱ Subiectio) Trapezun. lib. 3. & Erasm. hanc inter argumentationum modos, quibus vtuntur rhetores, ponuntur. Reprehenditur autem hæc argumentatio, vt & enumeratio, a qua non multum differt, si aut aliquid prætermissum ostenditur, aut infirmatur aliquid ex enumeratis. Perutilis est hic dicendi modus. Nam cum locorum, temporum, rerumque, rationes & causas omnes ante oculos ponat, facit nonnunquam, vt etiam quæ probabilia sunt necessaria esse videantur. Species subiectionis est forma illa respondendi, quam ἀνθυποφορὰν vocat Quintil. lib. 9. cap. 3. De qua & in Commentariis linguæ græcæ Budæus. Rufinianus & Aquila ἀντιπαραγωγήν, hoc est compensationem. Ea fit, cum veluti concedimus quiddam ab aduersario propositum, sed subiicimus aliud, quoad nos detorquemus aduersarii obiectionem: vt, Incredibile est quod dico, sed verum. Discrimen inter ἀνθυποφορὰν ἀντίστασιν, & ἀντίθεσιν vide apud interpretem Demosthe. in priorem Olynthiacam. Huc refert ex Rufiniano σχέσιν & ἀνάστασιν, ex aliis προκατάληψιν, Latinis præsumptionem dictam. Grandi sponsione victus est.) Alias victus est. Credo inimicum.) Alias, Cædo inimicum.

* Gradatio)Climax Fabio. Alii κλιμακωτόν. Rutilius ἐπιπλοκὴν vocat: Apertiorē habet artem, & magis affectatam, ideoq; esse rarior debet. Plura de gradatione Aquila. * Definitio.)de hac erudite Melanchthon in suis Rhetoricis. Laborum perpessione.)Alias, laborum perpensione. * Transitio.)παραγραφὴ quibusdam dicitur. De hanc vide Quintil. lib. 9. cap. 2. Quando & cur sit adhibenda, eleganter exponit Trapezū. i cōmentario orationis pro Ligario. Proficit hæc aliquantum.)prodest ad orationis claritatem & euidentiam. * Correctio.)ἐπανόρθωσιν Rufinianus, & ἀφορισμὸν vel διορισμὸν. Rutil. μετάνοιαν vocat Quintilia lib. nono emendationem. Occupatio est.)Ea græcis παράληψις. Vocarunt & aliqui præteritionem. Est & occupatio, quam Græci προκατάληψιν, idest, præoccupationem appellarunt. * Occupatio.)A Cicerone dicitur Præsumptio. Græci προκατάληψιν vocant. Necessaria figura est, & singularem prudentiā requirit. Videndū est. n. quæ sint hoīum tacita iudicia, quo propendeant animi, quid offendat', quid probetur. Vtimur igitur occupatione, cum emēdamus aliquod dictum, aut mitigamus, vel recte vel palam. Lege Rhetorica Aristo. ad Alexandrum. * Disiunctio.)Disiunctum, siue iniunctum Aquila vocat, Rufinianus ὑπόζευξιν, subiunctionem vel subinsertionē, vel subnexionem. * Adiunctio.)ἐπιζευγμένον Aquilæ. * Cōduplicatio)ἐπανάληψις Rutilio & Aquilæ, Cognitum est Remp. venalēte habuisse, cognitum est. * Interpretatio.)συνωνυμίαν Aquila vocat, Quintilia. verborum congeriem. Discrimen inter expolitionem & interpretationem habes apud Trapezun. in Ligarianam. Parenti manus scelerate intulisti.)Alias, attulisti. * Commutatio.)ἀντιμεταβολὴ, Fabio lib. nono cap, 3. A qua te suspicione vel Coleri, vel Coleri grauis. testimonium citra tuos mores, vel citra cuiusquam testimonium tui mores abunde vindicant. * Permissio.)Permissionem. Fabius libro nono, cap. secundo, vocat, cum aliqua ipsis iudicibus relinquimus æstimanda, aliqua nōnunquam aduersariis. Hanc communicationem alii græci ἀνακοίνωσιν nominant. Affinis est huic ἐπιτροπὴ, de qua apud Rutilium. Pertinet huc sustentatio, græcis dicta παράδοξον siue ὑπομονὴ, vt est apud Fabium & Rufinianum. Fit autem, cum nōnunquam cōmunicantes aliquid inexpectatum subiungim', aut cum sententia suspensa subiicitur aliquid contra expectationem auditoris, siue magnū siue minus. vt pro Ligario. Hic prohibitus non ad Cæsarem, ne iratus, non domum, ne iners, non in aliquam regionem, ne condemnare causam illam quam secus esset, videretur in Macedoniam, in Pompeii castra peruenit. * Dubitatio.)ἀπορία Rutilio, διαπόρησις Aquilæ & aliis. * Expeditio.)Enumeratio Trapezunt. Et Erasm. de Cōscribendis epistolis, inter argumētationes rhetoricas ponitur. Expeditio est.) Hoc autem non tam schema est, quam argumentationis genus, quod per enumerationem fieri dictum est. Sed non erit tanquam in plerisque.)Alias, Tam. Præcisio.)Græce ἀποσιώπησις. * Præcisio.)ἀπόκλεισις vel ἀποτελευτησις Rufiniano. Reiectio eidem. cum scilicet eludimus aliquid ab aduersario. propositum, & significamus vel indignum esse de quo dicatur, vel monem' seruaturos nos in alium opportuniorem locum. Hac de re quid attinet dicere, quando ad institutum nō ita multum facit. Cicero. Quid enim odisset Clodium Milo, segetem ac materiam gloriæ suæ? Huc referenda est & ἀποσιώπησις, id est reticenda, de qua apud Quintilia. παράλειψις, hoc est, Præteritio.

ASCENSIVS.

Repetitio est cum. i. quādo principia sumuntur in rebus similibus et diuersis continenter. i. continuo ab vno: atque eodē verbo. Hoc mō. Vobis o iudices aut patres conscripti, aut Quirites &c. Audes supplicium deprecari. i. precibus sperare a te auertere: hoc est ne de te sumatur q. d. frustra, quia inique id facias. Non. i. nōne reliquisti: quia violasti iusiurandum. Volutatus: vt sus in volutabro suo. Hæc exornatio: tū. i. simul habet multū venustatis, tū. i. simul hēt plurimū grauitatis & acrimoniæ. Cætera patent: saltē per ea quæ a Frācisco adducta sunt. Cōuersio est per q̄ nō repetim' verbū: vt ante. i. sicut in repetitione: sed reuertimur cōtinenter. i. cōtinuo & sine intermedio, aut dilatione: ad postremū. s. verbum: hoc modo. Pœnos. i. Punicos populos: vtpote Carthaginenses, vbi verbum vicit quod in fine dicetur repetitur. Hō nauus, id est strēnuus & operosus bonam operā in reipublicæ administratione nauare solitus, Male scribunt quidam nouus: non enim nouus sed nobilis admodum erat: vt pelerent. i. periurium cōmittant: quia iudices iurati iuxta merita sententia dicere: si sceleslissimum absoluunt peierant. Dicitur autem peiero raro, nisi apud vulgares periuro, licet periurus & periorium recte dicantur. Cōplexio est quæ cōplectitur. i. in se continet vtranq; exornationem, & hanc, id est pauloante dictam, videlicet conuersionem, & quam exposuimus ante, videlicet repetitionē. Ita videlicet, vt &, id est simul primum verbum repetatur sæpius idem, &, id est simul reuertatur, id est reuersio fiat, crebro id est frequenter, ad idē postremū. s. verbum hoc modo. Qui sunt &c. Exempla sunt nota, noris tamen apud veteres lectum Carthaginenses, vbi nunc dicitur Carthaginenses. Scies ad hoc q; Carthago, & Cartha pro oppido habent aspirationē in secunda, charta super quam scribitur in prima syllaba.

Traductio est quæ facit, vt cum idem verbum ponatur crebrius. ipsum sup. non mō non offendat animum. s. auditoris, sed reddat etiam orationem conciniorem. i. consonantiorem, & quadrantiorem, ac modolatiorem. q. d. tantum abest, ut verbi in varia loca traductio tedium generet, vt etiam summopere recreet hoc modo. Is qui nihil habet in vita iucundius vita non potest colere vitam cum virtute. Vnde Ioue. Summum credere nefas aīam præferre pudori. Et propter vitam viuendi perdere causas. Item appellas tu hunc. s. homicidam hominem, qui si fuisset homo nunq̄ perisset, id est malitiose inuasisset vitam hominis. At. i. sed dicas forte, q;. s. interfectus erat inimicus. Ergo, id est nunquid ideo q; inimicus erat, voluit ipse vlcisci sic inimicum, vt ipse reperiretur inimicus sibi? quia sæuus in consimilis speciei animal, quod per naturam nullum animantium facit, quocirca cum homo in hominem sæuit, quodāmodo sibi, qua naturæ suæ inimicus efficitur. Preterea qui alium occidit iniuste, duos occidit, quia & seipsum, quatenus se dignum facit qui iure occidatur, & ita quia sui necem procurat sibi inimicus efficitur: saltem re licet fortassis non animo. Vt enim inquit Seneca. Illo die perit nocens quo peccat. Item aliud exemplum. sine. i. permitte diuitias esse diuitum, tu vero præfer diuitiis virtutem. Nam si velles comparare. i. conferre diuitias cum virtute, diuitiæ vix videbuntur tibi satis idoneæ, quæ sint pedissequæ. i. ancillæ virtutis, pedes eius, vt dominæ suæ sequentes. In his autem exemplis repetitur eadē dictio, licet non semper in eodem casu, tamen in eadem significatione, est autem aliud genus exornationis cum eadem quidem vox, sed in diuersa significatione reperitur, vnde addit. Quod eodem genere exornationis est, cum idem verbū. i. eadem vox, ponitur modo. i. interdum in hac re. i. significatione: & modo. i. interdum in altera re. i. significatione. hoc modo. Cur curas tam studiose, id est cur tam sollicite sequeris eā rem quæ dabit tibi multas curas. i. sollicitudines, vbi curas prius verbum posterius nomen est. Item Nam iocūdum est amari. i. feruenter diligi, si curetur nequid amari. i. rei amaræ & acerbæ, insit. s. in amando, quia qui amantur fere redamare solent. Itē ego veniam ad vos, si senatus det mihi veniam. i. cōmeatum, & libertatem abeundi, quam vulgus licentiam vocat. In his quatuor generibus exornationum, videlicet repetitione, conuersione, complexione, & traductione, quæ adhuc, id est huc vsque sunt propositæ. tractatæ non fit inopia, id est pœnuria verborum, vt redeatur sæpius ad idem verbum, sed festiuitas .i celebritas delitiosa, & lepor sermonis inest, quæ. s. festiuitas potest diiudicari. i. internosci facilius auribus. i. aurium iudicio, q̄ demonstrari verbis. Contentio est cum. i. quando oratio conficitur ex contrariis verbis, hoc modo &c. Sed q̄ plurimi sunt qui contendant contentionem esse in contrariis sentētiis, antitheton. i. contrapositum in contrariis verbis seu vocabulis: vnde contentionem dicunt in principio primi Bucolici carminis apud Vergilium. In his autem exemplis videtur antithesis: nam iucundum & amarissimum contraria sunt verba. Sicut eē placabilē & inexorabilē. q̄ Tumultuari & ociosum ac quietem esse. Frigidissimum & feruentissimum. Calere & frigere, Tacere & clamare Loqui & obmutescere. Bellum autem quæritare & pacem desiderare. Item de virtute loqui in concione id est multitudine populi ad audiendum concitata, & non posse perferre per ignauiam sonitum tubæ in prælio videntur cōtrariæ sententiæ. Si distinguemus, id est sub distinctione vtemur, suo videlicet loco &c.

1. Exclamatio dicitur græce περαναφώνησιν. Acclamatio autem στιφώνησις, vel ἐπιφώνημα. Ordo autem est. Exclamatio ē quæ conficit, id est compleri & complete facit significationem doloris, aut indignationis, id est affectionis indigne ferentis alicuius, scilicet hominis, aut doloris, seu indignationis: per cōpellationem, id est allocutionē in medio sermonis: hominis cuiuspiam, aut vrbis, aut loci, aut rei, scilicet alterius. hoc modo. Vt si quis a domo Scipiadum iniuriam, aut dedecus propulsare velit, aut illi misericordiam fieri dicat per exclamationem. Te nunc alloquor Africane, id est Scipio maior deuictor Africæ: quia Carthaginis: cuius mortui quoq;. id ē etiam cum sis o ror tuus: nomen est ciuitati, scilicet Romanæ: splendori. i. ad splendorem & gloriam ac decori, id est ad decus & ornamentum: si legetur, aut decori: non intelligetur, quod sic sit pronunciandum in orando, sed q alterū ponendum sit, aut sic. cuius mortui quoq; splēdori est ciuitati: aut sic. Cuius mortui quoq; nomen decori est ciuitati. Tui nepotes, scilicet Gracchi ex Corneli filia tua geniti, clarissimi, tum propter patrem, tum propter matrem, tum propter se, præstiterunt in oratoria: abluerunt suo sanguine, id est expiauerunt, aut sedauerūt crudelitatem inimicorum. q. d. Gracchos non occisos, nisi ad crudelitatem inimicorum explendam. Miror hoc loco cur Franciscus interpretetur nepotes ex sorore, non quod nesciam ex sorore quoq; nepotes dici, præsertim illis verbis adiectis, vt apud Valerium Max. sed q de Africano maiore aptissime potest intelligi: cuius nō soror sed filia dicitur Cornelia Gracchorum mater: vt fere attestantur commentarii. Vnde Domitius in illud Iuue. Malo Venusinam q̄ te Cornelia mater Gracchorū. dicit sic. Hæc olim habebatur insignis pudicitiæ Scipionis Africani filia, nupsit Cornelio Graccho: cui genuit C. & Tiberiū Gracchos. Ad vtriusq; filii eloquentia plurimum cōtulit: præceptis suis: vt scribit Quintil. His sublatis per seditionem popularem Missenum præ dolore concessit &c. Hæc ille. Vbi & Mancinellus. Ply. lib. xxxiiii. cap. v. scribit: quod Corneliæ Gracchorum matri: quæ fuit Africani prioris filia sedens statua posita est io Metelli Publica portu, quæ statoa tempore suo erat in Octauiæ operibus. Et Landinus in sextū æneidos scribit sic. T. Gracchus bis consul, bis triumphator, bis censor. Corneliam Africani maioris filiam vxorem habuit quam adeo dilexit: vt eius salutem suæ præposuerit: & ipsa eo mortuo nuptias Ptolemei Aegyptiorum regis contempsit. T. & C. Graccho oratores excellentissimos reddidit. In Tito aspectu & ingenio humanitatis apparuit C. asper & concitatus fuit. Ambo quamuis diuersis temporibus cum Agrariam legem aduersante senatu ferre tentarent cæsi sunt. De Scipionibus quoq;, quia eorum cognitio huic loco conducit, dicit ibidem sic. Scipiones de quibus Maro: Aut geminos duo fulmina belli Scipiadas. fuerunt gemini fratres, scilicet Cn. Cornelius Scipio, & P. Cornelius Scipio. Quorum Publius consul ad Ticium flumen cum Annibale fortiter dimicando vulneratus ab adolescente filio qui Africanus maior fuit a mortis periculo liberatus est. Hi ambo in Hispania Asdrubale Annibalis fratre profligato Aphrorum Milia. xxv. occidere. Dicens vero milia cepere. Postremo insidiis Aphrorum oppressi, eodē die ambo periere: sed Cn. filius fuit Cn. Cornelius Nasica qui senatus totius iudicio vir optimus iudicatus est. Publii filii duo fuerunt. P. Scipio Africanus & Lucius Scipio Asiaticus. Publius vt dixi patrem liberauit. Asdrubalem Hispania pepulit, inde Carthaginem vicit. Hic filios duos habuit, alterum ita a patre degenerantem, vt vecordia & amentia monstro similis fuerit, alterum P. scilicet corpore imbecilliorem, animo vero præstantissimum, qui filiis carens, Aemilium, Pauli Aemilii filium adoptauit, qui Scipio Africanus minor cognominatus, qui Celtiberos, Vacceos, & Cantabros vicit. Carthaginē inde euertit. Postremo in Hispaniam reuersus profectus Numantiam sustulit. Locius autem Scipio superioris Africani frater primus vi vltra Hellespontū in Asiam traiecit Antiochum vno & ingenti prælio superauit, & quiquaginta milib⁹ hominum cæsis Asiam Romano imperio adiecit. Hæc illi. Ex quibus constat nepotes ex filia dicendos hoc loco. Nam de Gracchis loquitur Cicero, in hoc priore exemplo quod facit pro interfectis. addit alterum in exprobrationem Fregellanorum dicens. Item. i. similiter: alterum exemplum ē. O perfidiosæ. Fregellæ (de quibus supra dictum est) q̄. i. o quā tum facile. i. faciliter, cōtabuistis. i. cōsumpti aut corrupti estis, vestro scelere. s. contra rempub. Romanam attentato vbi compellat vrbem. Item sup. o aut pro, insidiatores bonorum, vos petistis. i. inuasistis latrocinio. s. vestro, vitam cuiusq; innocentissimi. Ne pro an assumitis tantum facultatem. i. faciendi potestate vestris calumniis. i. iniuriosis cladibus, ex iniquitate iudiciorum. i. quia confiditis iudicibus corruptis absolui? Nos adducemus animum auditoris, ad quam. i. quācunq; indignationē. i. affectionem indigne ferētem, si vtemur sup. eo loco. s. suo. i. opportune & raro, & quū. i. quando magnitudo rei videbitur postulare. i. exigere, quia nisi vehementer simus affecti non exclamabimus. Interrogatio non omnis. i. quædam non est grauis, neq; concina. s. decora & loco congruens sed sup. interrogatio est grauis & concinna, quæ cum. i. postq̄ ea quæ obessent. i. obesse possent causæ aduersariorum sunt enumerata, cōfirmat rationem superiorem. i. pauloante a nobis adductam, hoc modo. Igitur cum tu faceres: diceres, administrares, hæc omnia (quæ intelligemus per eum qui hæc dicit, prius enumerata fuisse) vtrum remouebas & alienabas animos sociorum ab republica s. Romana, aut alterius ciuitatis, an non quasi dicat non poteris non confiteri quin sic. Et vtrum oportuit. i. decuit, aut necesse fuit aliquem exorari. i. orando inducere, qui prohiberet, ac non fineret, ista. s. quæ moliebaris fieri. q. d. maxime oportuit. Ratiocinatio est per quam ipsi. i. nos poscimus a nobis rationem, quare dicamus. quicq;. i. vnumquodq;, & nosmet petimus crebro a nobis explanationem vniuscuiusque propositionis. Ea. s. ratiocinatio est huiusmodi. Maiores nostri idest prisci Romani, si damnabant, quam. i. aliquam mulierem vnius peccati. s. reatu, putabant id est censebant. sup. eam conuictam. i. probatam ream multorum maleficiorum, in iudicio simplici id est de vno duntaxat maleficio pronunciato, et hæc est propositio dubitabilis, quam apte sequitur interrogatio, & continuo eius rñsio, & responsionis rursus quæritur rō: vnde addit. Quo pacto. i. quō mō, aut qua rōne putabant. I. illud? Responsio. Qm̄ ipsi existimabant eam quam iudicarāt impudicam, quoq;. i. etiam, aut simul, damnatam veneficii. Quid Ita. i. cur ita existimabant? Rō. Qui necesse est eam quæ addixerit turpissimæ cupiditati. i. lasciuiæ & libidini. corpus suū. i. quæ vulgauerit corpus suum, & exposuerit libidini, necesse est inq̄ eam timere permultos. Interrogatio. Quos? Responsio. Istos: virum. i. maritum, parentes, cæterosq; ad quos videt famā sui dedecoris pertinere. Interrogatio. Quid postea? Hoc est quid tū, aut quid ex illo infertur? Responsio. Necesse est, vt petat veneficio, quoquo. i. quocūq; modo possit, eos quos timeat tantopere. i. tam anxie, & tam impense. Interrogatio. Quare est necesse? Responsio. Quia nulla rō honesta, aot potius honesti: pōt retinere. s. a maleficio, eam q̄ magnitudo peccati facit timidā, q̄ sup. intemperantia i. incontinentia, facit audacem, & quam sup. natura mulieris, quæ varia est, quia varium & mutabile semper fœmina, facit incōsideratam. i. nihil considerantē quid faciat. Nam vt Valla docet consideratus, & inconsideratus acti oe significant. Interrogatio. Quid sup. putabant eam quam dānabant veneficii. i. censebant commisisse veneficium? Responsio. Ipsi putabant quoq;. i. etiam impudicam necessario. Interrogatio. Quare? Responsio. Quia nulla causa potuit mouere. i. impellere ad id maleficium. i. ad veneficium, quā facilius amor turpis. i. lasciuus & illegitimus, ac inhonestus, et libido intemperans. Posset iterum interrogari quare, sed causam subdit. Cum. i. quandogoidem ipsi putauerunt corpus eius mulieris, cuius animus esset corruptus, non esse castū: Alia interrogatio. Quid sup. faciebant in veris obseruabant, ne hoc idem, scilicet iudicium in viris damnandos? Responsio. Minime. Interrogatio. Quid ita. i. cur id dicis, aut cur ita faciebāt? Responsio. Quia singulæ. i. seorsum acceptæ, & ad vnumquodq; propriæ cupiditates impellunt viros ad vnumquodq; maleficium vna cupiditas: vtpote turpis amor: ducit mulieres ad omnia maleficia. Vbi signatus vtitor verbis: quia viros dicit impelli: in quo verbo est violentia: vt significet eos egregie, & viriliter resistere: mulieres autem duci: vt indicet eas volentes sequi. Vnde & illud Senecæ: Fata volentē ducunt, nolentē trahūt. Itē. Aliud exēplū circa quod fit frequens interrogatio. Maiores nostri cōparaoerūt. i. cōstituerunt bene hoc: vt neminē i. nullū: sicut apud Verg. Turne quod optandi diuum promittere nemo auderet. Est enim nemo quasi nullus homo: vnde nemo dioum: i est tantum nullus diuum: si tamen hoc loco proprie dictum velis: sit

appositio:

appositio:sic neminem. i. nullum hominem existentem regẽ:
quem cepissent armis:priuarent vita. Quid vita.i.cur id bene
dicis comparatum,aut cur ita cõparauerunt?Responsio.Quia
iniquum erat.s.visum:consumere eam facultatem quam facul
tatem fortuna dedisset nobis per victoriam.s.in supplicio eorum,
quos eadem fortuna collocarat:pauloante in amplissimo:quia
in regali statu. In qua sententia fuisse videtur Pyrrhus ille Epi-
rota apud Ennium: vt recitat Cice. primo officio. Dono duci-
te:doque volentibus cum magnis diis &c. Quid sup.facias in eũ
qui contraduxit.i.contra te duxit exercitum?sup. si eum cepe
ris?Responsio.Desino meminisse.s.iniuriarum. Quid ita?Re-
sponsio.Quia est viri fortis: putare eos hostes qui contendant
de victoria.i.tantisper dum præliantur: & sup.iudicare eos ho
mines.& ita humane tractandos:qui sint victi. Interrogatio.
Quare?Responsio.Ideo putare hostes dum cõtendunt: vt for
titudo: qua eos debellauerimus:possit minuere bellum & vi-
ctos sup.putaui homines: vt humanitas possit augere pacem:
quia eos patienter ferimus dominos: quos humanos nacti su-
mus victores. Interrogatio. Et si ille.s.rex victus: vt barbarus
aliquis:vicisset.s.te:num.i nunquid fecisset;idem.i.te humani-
ter tractasset?Responsio.Profecto nõ fuisset tam sapiens.Quia
sapientis est parcere:vt sibi prosit:quia qui parcit hosti victo:&
illius vtitur seruitio:& alios inuitat:vt se vinci q̃ occidi malint.
Interrogatio Igitur si hoc nosti:cur parcis ei?Responsio.Quia
ego consueui contẽnere, id est vilipendere:non imitari talem
stultitiam. Pulchra profecto sententia: & authore digna.
Hæc exornatio est accommodata vehementer ad sermonem
.i.tenuem narrationem:& retinet animum auditoris atten-
tum: tum.i.simul venustate sermonis,tum.i.simul: expecta-
tione rationum: quæ subduntur. Sententia est oratio sum-
pta de vita i.de modo viuendi: vt de morib⁹:quæ ostendit bre
uiter,aut quid sit,aut quid esse oporteat in vita:hoc modo.Diffi
cile ẽ primũ(.i.in primis: quia vniuscuiusque rei potissima pars
principium est: & quia difficile est:consueta relinquere. primũ,
id est in principio inceptionis: quia vt dicit Maro in litera Py-
thagoræ: Virtus Difficiles aditus primum spectantibus offert)
sup.eum qui sit vsus semper fortuna secunda.i prospera,& ob
secundante:reuereri.i.habere in honore & reuerentia. virtu-
tes.s.cardinales illas fortitudinem,temperantiam,iustitiam,&
prudentiam. Itẽ sententia est: si dicatur is est existimandus.i.iu
dicandus liber:qui nulli turpitudini seruit:quia qui facit pecca-
tum:seruus est peccati. Item alia sententia. Is est æque.i.æqua-
liter egens:qui non habet satis: & is cui nihil potest esse satis: li-
cet satis habeat:quia vt dicit Seneca:non copia rerum:sed ani-
mus facit diuitem. Item alia sententia. Optima ratio viuendi
est eligenda.s. in institutione vitæ:& si dicas acerbam videri:ad
dit:consuetudo reddet eam iucundam. Huiusmodi sententiæ
nõ sunt improbandæ: propterea q̄ breuis expositio.i.enuncia
tio alicuius sententie:si nullius indiget rationis.i.approbationis
cum sit euidentissima: habet magnã delectationẽ.s.audientiũ.
Sed illud genus sententiæ est:quoque.i.etiam probandum.i.ap-
probandum: q̄ confirmatur subiectione. i. imediata additio-
ne rationis hoc modo. Omnes rationes bene viuendi sunt col
locandæ in virtute:propterea q̄.i.quia:sola virtus est in sua po
testate:ita q̄ nulli sit subiecta:& a nemine tolli possit. Omnia
.s.alia præter eam. s. virtutem sunt subiecta sub dominatione
fortunæ,quæ ea vt dare videtur posse:ita & auferre. Nam Qui
inducti fortunis. i. prosperitatibus alicuius secuti sunt amici-
tiam eius:hi omnes deuoluant:simul:ac. i.in eodem momen-
to: quo fortuna est delapsa.s.de gradu suo. Ratio est. Enim pro
quia:cum ea res quæ fuit causa consuetudinis.i. conuersatio-
nis & rõnis mutuæ:recessit:nihil superest.i.restat, qua re pos-
sunt teneri in amicitia. Item sunt sententiæ.i.reperiuntur: quæ
efferuntur.i.enunciantur duplr.i.per bina membra: hoc mõ.
Illi sup.errant sine ratione qui putant se fugisse.i.euitasse om-
nes impetus fortunæ rebus prosperis. i. per res prosperas: &
sup.illi cogitant sapienter qui reformidant casus aduersos:tem
poribus secundis.i.prosperis vbi sunt duæ sententiæ sine rõne.
Cum ratione sup. sunt duæ sententiæ,hoc pacto. i. mõ. Qui pu
tant oportere ignosci peccatis adolescentium. falluntur: pro-
pterea quod illa ætas non est impedimento bonis studiis.i.q̄d
si corrigantur:possent etiam bonis studiis incumbere. At hi sa-
piunt sapienter: qui castigant maxime adolescentes; vt velint
comparare.i.acquirere:in ætate maturissima. i. primum ido-
nea:eas virtutes:quibus virtutibus possint tueri. i. protegere,
omnem vitam. Conuenit.i.conueniens: & vtile est: sententias
interponi raro: vt nos videamur esse actores rei.i.litis: & non
præceptores viuendi:quod philosophorum tunc erat: & theo
logorum nunc est officium. Quum.i. quando sententiæ inter-
ponentur:ita.i.raro:tunc sup. afferent multũ ornamẽti. Enim
pro quia: necesse est: vt sup.auditor tacitus.i.tacens:cõprobet
eam.s.sententiam:cum videat rem certam: sumptã ex vita &
moribus:accõmodari.i. cõmode applicari ad causam. s. quam
agimus. Contrarium est:est fere idem quod contentio. Nã
sup. Contrarium est quod confirmat breuiter & facile alterã,
scilicet rem:ex duabus rebus diuersis:hoc pacto: nam quomo
do speres eũ qui fuerit semper inimicus suis.i. propriis rationi
bus.i.vtilitatibus: fore amicum rebus alienis? Et item. Nam
quare putes eum quem cognoueris perfidiosum in amicitia
posse habere inimicitias cum fide? q. d. Nulla ratione id facias.
Aut quis speret videre eum commodum & cognoscentem.i.
cognitorem sui:in potestate.i.quando sit in potestate constitu-
t⁹: qui priuatus.i.nullo magistratu præditus fuerit superbia in
tollerabili? Et nunquid credis eum temperaturum. s. se: a men
dacio in concionibus;qui non dixerit verum in sermonibus.s.
familiaribus.& in conuentu amicorum? Item metuemus dimi
care in campo.s.plano:cum iis quos deiecimus.i.detrusim⁹ ex
collibus: vbi tutiores erant? Item nunquid sup.metuemus:ne ii
qui cum plures non poterant exæquari.s.in virtute nobis pau
cis:sint superiores nobis, posquam sunt.s.effecti:pauciores?
Hoc genus orationis debet esse perfectum verbis breuibus &
continuatis. Et est commodum auditu.i.dum auditur:propter
conclusionem breuem & absolutam. Tum vero. i.& insuper
multo magis:comprobat vehementer contraria re.i.per repu
gnantiam quæ est in re contraria: id opus est.i.expediens ora-
tori: vbi opus est ante se nominatiuum habet: nã dicere licet:
quo opus est &c. Et expedit.i.expedite facit ex eo quod du-
bium non est.i.per euidentiam vnius partis: vt illud quod du-
bium ẽ:aut nõ possit.i.nullo mõ possit dilui.i.purgari: aut pos
sit dilui multo difficilime. Mẽbrũ orõnis appellatur res breui
ter absoluta:sine totius orationis demonstrationes: quæ accipi
tur denuo.i.iterũ quasi sit de nouo:alio mẽbro orationis hoc
mõ. Et proderas inimico(id est quod appellatur vnu m mem-
brũ: deinde oportet: vt hoc.s.mẽbrum:excipiatur ab altero:qđ
subditur)& lædebas amicum. Hæc exornatio potest constare
ex duobus membris suis. Sed ipsa exornatio est cõmodissima
& absolutissima hoc pacto. Et inimico proderas: & amicum
lædebas & non consulebas.i non prospiciebas tibi ipsi, vbi ter
tium additur membrum. Item nec cõ suluisti.i. vtilis fuisti, aut
prospexisti reipub. nec profuisti amicis, nec restitisti inimicis.

Articulus dicitur cum singula verba distinguuntur interual
lis.i.spaciis mediis:oratione cæsa.i.intercisa:hoc modo. Tu per
terruisti aduersarios. Acrimonia, voce, vultu. Item. Tu sustuli
sti.i deleuisti de medio viuentium, inimicos.s.tuos, inuidia,
iniuriis, potentia, perfidia. Hoc interest inter vehementiam hu
ius generis.s.exornationis,& illius superioris, q̄ illud.s.sup⁹
venit.s.ad aures auditorum, tardius & rarius.i.minus præse &
impietose, hoc.s posterius peruenit crebrius & celerius. Itaque,
id est & ita gladius videtur afferri ad corpus ex remotione bra
chii, & cohortatione dextræ in illo genere priore.s.id est ta-
lem acrimoniam habet, vt qui manum ad capulum minabũ
dus demittit, autem pro sed corpus videtur insauciari.i.multũ
& penitus sauciari, crebro & celeri vulnere, in hoc. s.posterio-
re, hoc est in articulo talis est acrimonia, qualis in vulneran-
re &c. Continuatio est frequentatio verborum densa .i. ple-
na, & vt dicunt spissa, & continens.i.sine interuallis, cum abso
lutione.i.cõplexione & consumatione sententiarum. Nos vte-
mur ea commodisse, tripartito.s.colore.i.tribus coloribus, vi
delicet in sententia, in contrario, & in conclusione. In sententia
sup.vtemur ea hoc pacto. Fortuna non potest obesse.i. noce
re, multum ei, qui collocauit. i.constituit sibi præsidium.i.pro
tectionem honestam firmius.i.constantius, &certius, in virtu-
te q̃ in casu.i.euentu fortuitu. In contrario sup.vtemur ea, hoc
modo. Nam si quis collocarit non multum spei in casu: quid
est:quod. i. propter quod:casus possit obesse ei magnopere.i.
plurimum?q.d.nihil. In conclusione sup.vtemur ea:hoc est cõ
tinuatione. hoc pacto. Quod si fortuna potest plurimũ in eos,
qui intulerint omnes rationes suas in casum.i.euentum fortui-

tum: non omnia sunt committenda fortunæ: ne. s. fortuna habeat in nos potestatem nimis magnam. Frequentatio l. densa pronunciatio verborum: est in his tribus geeribus. i. coloribus dictis: adeo. i. in tantum necessaria: ad vim cōtinuationis. s. seruādam: vt facultas oratoris videatur infirma: nisi offerat. s. auditoribus: sentenciam & contrarium: & conclusionem: verbis frequentibus. i. continuatis dense. Sed &. i. etiam alias. i. alio tēpore, aut vt alii legunt: sed pro aliis, quoq;. i. etiam pro aliis scilicet coloribus (quæ lectio videtur verior, nam Valla negat. & pro etiam apud Cic. legi) est nōnunquam. i. interdum, non alienum. i. non impertinens, imo importunum, tametsi. i. quaquam non est necesse eloqui aliquas res per continuationes huiusmodi. i. quales iam positæ sunt. Compar appellatur. s. genus dicendi, quod habet in se membra orationis de quibus diximus, ante. s. vbi locutus est de membro, quæ. s. membra, cōstant. i. constituuntur ex numero syllabarum fere. i. quasi omnino pari. i. æquali. Hoc. s. q; sint pari numero, non fiet dinumeratione nostra. i. ita, vt syllabas data opera dinumeremus, contenti numeri paritate, licet concinitas desit, nā. i. quidē. i. certe, puerile. i. ridiculū, & leuis, aut insani capitis labor (sicut qui data opera in faciendo versu caput scabat, aut vngues demordeat) sed vsus & exercitatio affert tantum facultatis. s. dicendi, vt possim⁹ referre. i. iterum dicere, quodam sensu. i. præceptione animi, membrum. s. sequens, par. i. æquale in numero, superiori. s. membro, hoc modo. Pater oppetebat. i. fortiter obiebat, mortem in prælio, filius, cōparabat. i. cōtrahebat, aut ornabat domi nuptias, hæc oia. s. quæ pr & filius faciebant, administrabant. i. inferebant graues casus, quia alter alteri auxilio esse nequibat. vbi. xiii. sunt syllabæ cū in prioribus nō sint, nisi. xii. vnde sunt qui legant, hæc autē, sed non est necesse, cū author fateatur syllabam posse redundare Item. Aliud est exemplū. Fortuna dedit illi felicitatē, industria cōparauit huic virtutē. Potest sæpe fieri in hoc genere, vt numerus syllabarum non sit plane. i. omnino par, & tamen videatur esse, si alterum. s. membrum sit breuius, altero. i. reliquo (vbi inuit fere duo, dūtaxat esse membra) vna syllaba. s. duntaxat, aut etiam altera. i. secunda, hoc est duabus, aut si cum. i. quando plures syllabæ sunt in altero, longior sup. syllaba erit in altero. i. reliquo, aut syllabæ, scilicet duæ longiores erant in altero. i. reliquo, quod paucior ū est syllabarum, vt longitudo, aut plenitudo, harum. s. longarū syllabarum, assequatur & exæquet multitudinem. s. syllabarū, alterius. s. membri, quia syllaba longa tantum habet tēporis, ac moræ in pronunciando, quantum duæ breues. Similiter cadens &c. Ordo est. Exornatio dicitur similiter cadens cū duo, aut plura verba quæ efferūtur. i. pronunciantur, similiter iisdē casibus, sunt in eadem constructione verborū, hoc modo. Hominem &c. Exempla nota sunt, sed quia casus finem respicit, sunt qui legant. huius spes est in pecunia, animus remotus est a sapientia, sed Franciscus dicit non opus esse, vt in fine semper sint illi iidem casus. Præ se ducit. i. pluris q̃ se æstimat. Neminem i. nullum, quia addit hominem. Similiter desinens est, cum. i. quando, tametsi casus. s. similes, nō insunt in verbis. i. dictionibus, tamen exitus similes insunt, aut tamē exitus sunt similes hoc pacto. Turpiter &c. Hæc duo genera quorum alterum, videlicet posterius, versatur in similitudine exitus. i. terminationis dictionum, alterum videlicet prius, hoc est similiter cadens, versatur in similitudine casus, conueniunt. i. quadrant, & similia sunt inter se vehementer, & ea re, id est & iō, qui vtuntur iis, collocant ea plerūq; simul in iisdem partibus orationis. Et sup. oporteret facere, id. i. ea collocare, hoc pacto . i. modo (ab eo quod sequitur id quod præcedit, quia pactum sequitur forma & modus tractatus) Perditissima ratio &c. Frustra construantur verba, quia cum situ variato gratiam amittūt. Hic. i. in hoc exēplo, et. i. simul, ea verba. i. eæ dictiōes, quæ habent casus. s. nominum, veniunt ad casus similes, vt amorē & pudorem, formam & famam, & ea quæ non habent casus veniunt ad similes exitus, vt petere, diligere, negligere.

Annominatio, vel adnominatio est cum acceditur. i. appropinquatur ad idem verbum, & ad idem nomen, commutatione vel additione vnius literæ, aut literarū. s. plurium, aut sup. cum verba similia in voce accōmodantur ad res. s. significatas, dissimiles. Ea. s. figura, aut adnominatio, cōficitur. i. fit multis & variis rationibus, scilicet modis. Primo supple fit. Attenuatione, id est subtractione, aut complexione, id est assumptione eiusdem literæ sic. Hic qui se magnifice iactat, venit pro veniit, id est venundatus fuit a te, antequam venit, id est aduenit Romam. Ex contrario. i. ex complexione, seu assumptione literæ sic. Hic vincit. i. ligat statim ferro. i. pedicis, aut manicis ferreis, aut catena, eos homines quos vicit alea. i. ludo alearum. Productione. i. secundo fit productione eiusdem literæ quæ prius erat breuis, hoc modo. Dulcedo, scilicet cantus, aut cōcentus auium, vbi prima corripitur a nominatiuo aues, ducit hunc ad auium. i. locum auersum a via, vbi prima producitur, quocirca non venit ab a priuatiua particula, sicut nec amens, sed ab a præpositione, tum quia illa corripitur hæc producitur, tum quia illa græca nō nisi græcis componi vult, hæc latina latinis. Breuitate. i. tertio fit breuitate eiusdē literæ, quia sola vocalis longa, aut breuis est, hoc modo. Hic tametsi videtur esse cupidus honoris, tamen non diligit tantum. i. ad tantum, aut tam multum, curiam. s. senatorum, quantum coriam. s. amicam. Curia autem senatoria primā producit. Curia proprium mulieris corripit, sicut & Curius apud Iuue. Qui curios simulant &c. Addendis literis sup. fit quarto, vbi scies venustius dici addendis literis q̃ addendo literas &c. Exemplum patet, temperare sibi. i. seruare modestiam & continentiam, obtemperare. i. obsequi. Demendis literis sup. fit, quinto sic. Si hic vicasset leones. i. productores & venditores meretricum, quēadmodum sup. vicauit leones, quia nunquam se cōmisit venationi, sed lupanaribus assidue, ipse tradidisset se vitæ. s. honestæ, aut longæ, vbi nunc propter inopiam perit. Transferendis. i. sexto loco fit transferendi literis, hoc pacto. Iudices videte. i. considerate, hic. i. in hac re, vtrum malitis. i. magis velitis credere homini nauo. i. strenuo & solerti, an vano. i. futili & mendaci, vbi n & u transferuntur. Commutandis sue. literis fit septimo hoc modo. Oportet deligere. i. de multis legere, & secernere sup. eum quē velis diligere, vbi e mutatur in i, hæ sunt annominationes quæ versantur in breui commutatione, aut translatione, aut aliquo. s. alio genere. i. modo huiusmodi. Sūt autem aliæ. s. annominationes, quæ non habent tam propinq̃ similitudinem verbi. i. dictionis, & tamen nō sunt dissimiles. i. penitus, de quibus generibus est vnum huiusmodi. O iudices vos cognosceris breui, quid. i. ad quid veniā, qui sim (vbi scies sequente s poni qui pro quis, vt attamen iste Deus qui sit da Tytire nobis, & Nec qui sim quæris Alexi &c.) Quare veniā, quem insimulem. i. occulte accusem, cui prosim. i. velim prodesse, quē postulem. s. iniuriarum. Nā quædam similitudo est hic. i. in hoc exemplo in quibusdam verbis, non tam. i. tārum aspectanda. s. ab oratore, q̃. i. quantum, illæ superiores sunt affectandæ, sed tamen est adhibenda nōnunquā. i. interdum. Alterum. i. secundum genus est huiusmodi. O Quirites demus operam. i. adnitamur ne patres conscripti. i. qui sunt de ordine senatorio, putentur circunscripti. i. decepti & circumuenti omnino. Hæc. i. secundi generis annominatio accedit magis ad similitudinem. s. nominum, q̃ illa superior. s. pauloante posita, sed minus q̃ illæ, septem superiores, propterea q; literæ sunt non solum additæ, quia additur circum, sed sunt quoq;. i. etiam dēptæ, vno tēpore. i. simul, quia demitur particula cum, pro qua ponitur circum. Tertium genus videlicet secundi ordinis est, quod versatur in commutatione casuum, aut vnius sup. nominis, aut plurium nominū. Vnius nominis sup. cōmutatione casuum versatur, hoc modo. Alexander &c. (vbi oēs sunt terminationes, videlicet Alexander, Alexandri, Alexandro, Alexandrū. Nā putē illud Alexandro si vita &c. Ponendū ante illud. Alexandrum omnes, nisi forte tunc datiuum eo q; ablatiuo sepe similis est cū ablatiuo ponebant. Hoc vnum nomen videlicet Alexander ē volutatū. i. inflexum varie in commutatione plura nomina facient ad nominationem casibus commutatis, hoc modo. Nex. i. occisio indigna. i. quam non meruerat, aut qua dignus non erat, vbi scies nominatiuum nex a Cicerone vsurpari. Vnde Sulpitius. Scimus (inquit) Plautum dixisse delitia fœminino genere & numero singulari, & Ciceronem nex & alios interdum alia multa quæ lex grammatica vetat, permittit tamen annologia &c. (prohibuit Tiberium Gracchum administrantem rempublicam commorari. i. conuersari diutius in ea. Constructio patet, solum aduertendum est q; Tiberium dicit in accusatiuo. C. Graccho in datiuo. Saturninū rursus in accusatiuo, & Druse in vocatiuo, & Sulpitio rursus in datiuo. In dicto de Saturnino ne quid hæsites. Ordo est.

Perfidiā.s.Marii, & complicum eius priuauit per scelus, vita.i. iniq; occidit Saturninum.s.Apuleium captum.i.deceptum fide maiorum natu.i.eo q fidem habuit, & se dedidit maiorib' natu.i.senioribus, aut perfidia maiorum natu priuauit per scelus vita. Saturninum captum fide: quia cum in capitolio obsideretur a Mario per deditionem captus: & deinde lapidibus obrutus est. O Druse &c. M. Liuiū Drusum genere & eloquentia præstantem, factum tribunum pl. rogauerunt itali: vt legē promulgaret: qua ciuitate Romana donarentur: qua promulgata cum propter inuidiam in publicum prodire amplius non auderet: & domi ius diceret: gladio furoris sub vesperam cum turbam dimisisset traiectum dicunt. vnde sanguine aspersit domesticos parietes & vultum parentis. hoc est effigiem patris in stemmate positam. De Sulpitio prius dictum est. Videtur autē ita construendum. Cui Sulpitio Romani concedebāt .i.permittebant pauloante omnia: eū prohibuerunt breui spatio non modo viuere: sed etiam sepeliri. In qua locutione ponitur vox Sulpitio solummodo: vt relatiuum habeat locū constructionis: cum enim vtentur ab eodem regi: necesse est alterū absolute ponatur. Nam plena locutio esset. Sulpitio pauloante omnia concedebant quem &c. Sed non tam venusta, neq; tam significatiua. Hæc tria proxima.i.proxime dicta genera exornationum: quorum vnum est positum in verbis similiter cadētibus: alterum.i.secundum: in verbis similiter desinentibus: tertium in annoiationibus sunt sumenda .i. vsurpanda per raro. .i.valde raro: cum dicimus in veritate.i.veris & seriosis causis: propterea q hæc videntur non posse reperiri: sine elaboratione & consumptione operæ.i.laboris & diligentiæ: autem pro sed eiusdem studia quæ versantur in aucupandis dictis coloribus: videntur accommodatoria.i.aptiora ad delectationem q̄ ad veritatem.i.seueritatem: quare.i.quamobrem fides & grauitas & seueritas oratoria minuitur: his exornationibus collocatis frequenter: & non modo.i.non solum authoritas dicendi tollitur: sed quoq;.i.etiam auditor offenditur.i.læditur in oratione: eiusmodi.i.sic exculta: propterea q lepos.i.venustas & festiuitas.i.propositas, non dignitas, neq; pulchritudo: quæ est solida decentia ex mēbrorum symmetria, seu commensuratione aptissima: inest in his.s.exornationibus dictis. Quare ea quæ sunt ampla.i.copiosa & vbera in se: & pulchra: possunt placere diu: ea sup.lepida & concinna.i.modulara & dulcisona. afficiunt satietatem sensum aurium.i. audiendi fastidiosissimum .i. citissime & plurium fastidire. i. superbe contemnere solitum. Igitur quomodo nos videbimur delectari elocutione puerili.i.exornatione orationis leni: si vtemur crebro.i.frequenter his generibus: ita illustrabimus commodo orationem luminibus.i.coloribus lucidis distinctis.i.suis locis distributis: si interseremus raro has exornationes, & dispergemus sup.eas: varie in tota causa: non in vna parte omnes: sed aliam in alia.

Subiectio est cum interrogamus aduersarios: aut ipsi.i.nos quærimus quid possit dici ab illis, aut quod possit dici contra nos: deinde subiicimus id quod oportet dici, aut quod non potest dici, aut sup. id quod sit futurum nobis adiumento.i.in auxilium, aut quod offuturum sit ex econtrario.i.ecōuerso, hoc mō. Igi si vt dicitis nihil iniuste acquisiuit: quæro vnde iste sit factus tam pecuniosus. Num id est nunquid amplum patrimonium relictum est sup. ei q.d. id diceretis libenter. At.i.sed: bona patris.i.quæ essent patrimonia eius: venierunt.i.venundata sunt: quasi publice. Num sup. aliqua.i.quæuis alia: hæreditas obuenit.i.a casu ei aduenit? Non potest dici: sed exheredatus est ab omnibus necessariis.i.sanguine coniunctis. Num sup. cœpit.i.accepit aliquod præmium ex lite: quia causas dixit: aut iudicio: quia sententiam dixit? Ipse non modo id non fecit .i.non solum non cepit ex ea re præmium, sed etiam insuper vinctus est, aut in carcerē ductus: grandi sponsione.i.quia pro alio qui non fuit soluendo spopondit. Ergo si non est locupletatus his rationibus.i.viis & mediis: sicut vos omnes videtis, aut aurum nascitur isti domi.i.in domo eius, quod verisimile non est: aut capit sup. ipsum: inde vnde non est licitum.s.capere. Itē aliud exemplum. O iudices. Ego animaduerti sæpe multos petere sibi præsidium.i.defensionem honorificam: ex aliqua rē honesta: quam ne inimici quidem.q.d. tantum abest: vt beneuoli damnent, vt ne inimici quidem possunt criminari.i.criminidare, aut culpare. Quorum.i quarū rerum nihil potest aduersarius facere. Nam verum confugiet ad virtutem patris sup. sui? q.d. id forte facere velit: at.i. sed vos.s. iudices iurati damnastis eum.s.patrē eius capite.i.morte. Vbi scies q non est scribendum ad patris eius: sed sui: aut subaudiatur sui. An reuertetur ad suam vitam antiquam, tractatam.i.versatam alicubi, honeste.i.defendet præsens crimen per inocētiam anteactæ vitæ, At vos scitis omnes qualiter hic vixerit ante. oculos vestros. An enumerabit suos cognatos.i.consanguineos. quibus.i.per quorum mentionem conueniat vos commoueri.i.affici misericordia. At hi quidem.s.cognati honesti nulli sunt. Proferet.i. nunquid in medium adducet amicos? Aut nemo est qui nō putat nominari amicum istius esse sup. turpe sibi. item. Aliud exēplum cōtra eum qui amicum veterem indemnatum per summam perfidiam occiderit. Credo (ironice id dicit) supp. q adduxisti in iudicium amicum quem putabas innocentem. Non sup. id fecisti. Nam tu necasti eum indemnatum.i.condemnatum. Credo q veritus es leges quæ prohibent facere id, hoc est necare indemnatum? At tu ne quidem indicasti scriptas.i.non etiam censuisti vllas tales leges esse scriptas. Credo q cum ipse.s.qui occisus est: commoneret.i.memorem faceret te veteris amicitiæ: tu es commotus.i.affectus pietate. At tu occidisti eum: nihilo.i.in nullo minus: sed etiam studiosius.i.diligentius: vbi studiosum de malo dicitur. Quid sup. dicis, aut quid.i.nunquid cū pueri.s.amici tui: volutarentur.i.prosternerent sese tibi ad pedem es commotus misericordia? At.i.econtrario tu prohibuisti crudelissime patrem eorum: quoq;.i.ēt sepultura. Multū acrimoniæ & grauitatis inest in hac exornatione propterea q cum quæsitum est quid oporteat.s.facere: subiicitur.i.statim respondetur id nō esse factum. Quare fit.i.contingit facillime: vt indignitas negotii exaugeatur. Nos facim' ex eodem genere subiectionem: vt referamus: quoq;. i.etiam ad nostram personam sic. Nam quid conuenit.i.expediens fuit me facere (inquit Caius Pompilius) cum ego circumsideret.i.vndiq; obsideret a tanta multitudine Gallorum. An dimicarem.i.pugnarē & cōsererē manus cū hoste, at vos prodiremus: tū cū parua manu.i.paucis militibus contra plurimos: & habebamus: quoque.i.etiam locum inimicissimum.i.iniquissimum, & nobis aduersissimum, neq; erat: quo.i.per quod producerem uitā.s.militum. An sup. relinquerem castra, at.i.sed nos obsidebamur.s. a Gallis, & ita non potuimus deserere. An negligerē.i.negligere deberem, vitam militum, id est eorum potius necem optare q̄ tam turpem facere deditionem, at ego videbar accepisse eos ea conditione. vt conseruarem eos: quo ad possem incolumes: patriæ & parentibus. An sup. repudiarem cōditionem hostium.s.Gallorum: quæ erat: vt amissis armis & impedimentis vitam militum seruaret. At salus.i.conseruatio militum est: antiquior.i.charior & eligibilior (sicut vetus amicus q̄ nouus) q̄ impedimentorum.i.instrumentorum bellicorum quibus impediuntur itinera. Eiusmodi subiectiones consequuntur identidē.i.interdū: ita sup. vt videatur ostendi nihil ex omnibus fuisse potius faciendum q̄ id quod sit factū. Gradatio est in qua non descenditur.i. non deuenitur ad verbum consequens, ante idest prius: q̄ est conscensum idest gradatim peruentū ad superius.i.prius positiuum: in qua ab eo quo superior sententia terminatur: inferior incipit hoc modo. Nam quæ spes libertatis manet reliqua si: & id est simul: licet, id est licitum est illis qđ libet.i.quod libitum est: & quod libido fert, &.i. simul possunt: id quod licet. & idest simul audent id quod possunt: & id est simul faciunt id quod audent: &.i. simul id quod faciunt non est molestū vobis? q.d. nulla. Ad quā conclusionem gradatim peruenitur. Item. Non sensi hoc: & si non sensi, non suasi, scilicet aliis, & si neq; suasi, neq; ipse cœpi facere, quia sæpe suadem' aliis, quod ipsi tamen facere nolumus, & si neq; ipse cœpi facere, non perfeci, quia qui perficit prius incepit, & si nō perfeci, probaui.i.nō approbaui, postq̄ erat a me perfectum. Item industria.i.naturalis nauitas & ingeniositas: comparauit.i. acquisiuit, Aphricano.s.Scipioni virtutē, virtus comparauit gloriā, gloria comparauit æmulos.i.inuidos. Item aliud exemplū. Imperium Græciæ fuit.s.olim, penes Athenienses.i.in potestate Atheniensium Spartiatæ.i.Lacedemonii, potiti sunt.s.imperio Atheniensium Thebani superaue: e Spartiatas. Macedones vicerunt Thebanos, qui.s. Thebani adiunxerunt breui tempore ad imperium Græciæ. Asiam subactam bello. Repetitio crebra cuiusq; verbi superiori.i.antepositi, vbi cuiusq; mediante alia particula, hēt post se dictionem superioris, sed idē est ac si

dicas antecedentis : habet in ſe quendam leporem.i.quandam
venuſtatem:quæ.ſ repetitio verbi antecedentis eſt propria hu
ius exornationis:videlicet gradationis. Definitio eſt quæ am-
plectitur breuiter & abſolute poteſtates proprias alicuius rei:
hoc modo. Maieſtas &c. Omnia nota videntur. Gladiatoria ſu
ſceptio periculorum eſt qua more gladiatorum ita audi ſum⁹
ad inferenda vulnera : vt non defendamus nos : contenti lædi
dummodo lædamus:& occidi dummodo occidamus : quod
ſæpe temeritatis eſt non fortitudinis:niſi mors noſtra ſpecioſa
ſit in conſpectu domini. Hæc igitur exornatio: videlicet defini
tio:putatur commoda.i.vtilis et idonea:q.i.quia proponit om
nem vim & poteſtatem cuiuſpiam rei: ita dilucide: & explicat
ita breuiter:vt videatur, neq; oportuiſſe dici pluribus verbis,
neq; potuiſſe dici lucidius.i.clarius: & ita ē ſine obſcuritate bre
uis. Tranſitio &c. Tranſitio vocatur ſup.ea exornatio: quæ
cum.i.poſtꝗ oſtendit breuiter:id quod ſit dictum proponit. itē
.i.conſimiliter: id quod ſequitur hoc modo . Exempla patent.
Ad reliquum,ad id quod reſtat. Correctio eſt quæ tollit.i.re
probat id quod dictum eſt: & reponit.i.in locum illius ponit id
quod videtur magis idoneum hoc pacto.Quid ſup. decretis fa
ctum,ſi iſte.ſ.ſuperbus, aut negligēs, rogaſſet.ſ.auxilium, ho
ſpites ſuos,imo ſi ſup.innuiſſet,ſup eis.i.tantū ſignum dediſſet,
hoc qood nunc fieri vix poteſt,poſſet perfici facile: Item aliud
exemplum. Nam poſtꝗ iſti vicerunt:immo victi ſunt,licet ia-
ctent ſe viciſſe , nam quomodo appellem.i.poſſem appellare
eam victoriam, quæ dederit victoribus plus calamitatis ꝗ bo-
ni.i.vtilitatis.q d.nequaꝗ,& ita potius victi eſſe ꝗ viciſſe celebrū
tur. Item aliud exemplum. O inuidia comes.i.ſecutrix virtu-
tis,quæ inſequeris plerūq; bonos , immo inſectaris ſupp. eos.
Hoc eſt quæ diceris inſequi quod in bonum accipi ſolet,potius
tamen inſectaris quod in malum capitur . Nam moriger inſe-
quitur , & perſecutor inſectatur . Sequitur autē inuidia bonos
non vt proſit,ſed vt obſit. Oſtendit autem vtilitatem huius co
loris addens . Animus auditoris commouetur.i.excitatur hoc
genere.ſ.dicendi. Enim pro quia: res elata.i.enunciata : verbo
communi.i.non habente ſingulare vim ad afficiendum : vide-
tur dicta tantummodo.i.duntaxat:hoc eſt ſine affectu mouen
do:ea.ſ.res ſic magis idonea.ſ.ad mouendum affectū : poſt cor
rectionem ipſius oratoris: pronunciatione.i.per modum pro
ferendi . Sed aliquis dicet:non.i.nōne igitur eſſet:ſatius.i.me-
lius: præſertim.i.præcipue cum ſcribas : deuenire ad verbum
optimum & electiſſimum ab initio: ſiue correctione. Reſpon
det Cicero. Eſt.i.contingit, aut datur tempus:cū.i.quando nō
eſt ſatius.i.melius.deuenire.ſ.ab initio ad electiſſimum verbū:
vtpote ſi commutatio verbi. i. correctio erit demonſtratura
id:videlicet rem eſſe huiuſmodi: vt cum appellaris.i.appellaue
ris eam verbo communi.i.non habente ſingularem vim mo-
uendi: videaris dixiſſe leuius.i.negligentius ꝗ par ſit:& cū acce
das per correctionem ad verbum electius: facias rem inſigmo
rem.i.vt dicunt notabiliorem:q ſi veniſſes : continuo.i.ſtatim
ab initio:ad id verbū.ſ.electius.nec gratia verbi eſſet:animad-
uerſa. i. conſiderata , aut adnotata ab auditore. Occupatio
eſt cum dicimus nos præterire:aut non ſcire, aut nolle dicere;
id quod tunc dicimus maxime: hoc modo. Exēpla nota ſunt.
Addixiſti:mancipaſti : adiudicaſti intemperantiæ.i.incontinen
tiæ & libidini omnium.ſ.quibus libuit te abuti Satisfeciſti iniu
riarum.i.condemnatus pœnas dediſti:ſunt qui intelligant:feci
ſti.in.i.intuliſti labeoni ſatis iniuriarum : ſed ſic nō ſatis: imo ni
mium diceret. Conſulto per conſilium,aut data opera, volens
& ſciens. Non ſum occupatus.i.nihil imoror, aut non ſum ſoli
citus, depeculatus.i.per publicum futurum ſpoliaſti, aut depre
datos eſt. Docte autem oſtendit vſum & vtilitatem huius colo
ris addens. Hæc exornatio eſt vtilis:ſi aut prodeſt admonuiſſe
occulte rem quam non pertineat.i.non ſit vtile : oſtendiſſe.ſ.
manifeſte aliis, aut ſi longum eſt: aut ignobile eſt.ſ.vitia alicu-
ius palam detegere , aut ſi non poteſt fieri planum : & ita non
audeas dicere manifeſte, ne cogaris probare. contentus tamen
ſis:quia rumor eſt opinionem facere, aut ſi poteſt facile repre
hendi.ſ.quod abs te obiiciatur , cum falſum aduerſarius facile
probet, aut cum ſit vtilius feciſſe ſuſpicionem occulte: ꝗ inten-
diſſe.i.intente protuliſſe: & auxiſſe huiuſmodi orationem: quæ
redarguatur i.redargui poſſit. Sæpe autem melius perſuadet:
qui fingit ſe nolle dicere crimina alterius : ꝗ qui ea contumelio
ſe exprobret: q ille amicus, hic aduerſarius iudicetur. Diſiun
ctio eſt cum vtrunq; (ſi duo ſunt)aut vnumquodq; (ſi plura
ſunt)eorum de quibus dicimus: concluditur : certo.i.proprio
verbo: ſine coniunctione videlicet: ſic. Populus Romanus dele
uit Numantiam: vrbem Hiſpaniæ: ſubſtulit.i.deleuit Carthagi
nem: vrbem Aphricæ: diſiecit Corinthum vrbem Achaiæ : in
Iſthmo Peloponneſiaco: euertit Fregellas vrbem Italiæ Vires
corporis: nihil.i.in nullo ſunt auxiliatæ: Numātinis. ſcientia rei
militaris nihil fuit adiumento Carthaginenſibus. Calliditas eru
dita nihil præſidi.i.protectionis tullit.i.attulit Corinthiis. So-
cietas morum & ſermonis quia latini quoq; ſunt, nihil eſt opi
tulata.i.nullam opem tulit Fregellanis. Item aliud exemplum.
Dignitas.i.præſtantia formæ.i.formoſitatis : aut defloreſcit.i.
amittit florem ſuom, morbo, aut extinguitur: vetuſtate.i.ſe-
nio. Nos videmus: hic.i.in poſteriore exemplo vbi duo tantū
mēbra ſunt: vtrūq; concludi certo verbo: in ſuperiore exēplo
vbi multa erant membra: videmus vnamquanque rem claudi
certo verbo. De vſu huius dicet in adiunctione. Coniunctio
eſt: cum.i.quādo: &.i.ſimul ſuperiores.i.anteriores partes ora
tionis: & inferiores.i.poſteriores, ſeu ſequentes: cōprehendun
tur.i.coniungitur interpoſitione.i.per interpoſitionem verbi:
hoc modo. Formæ &c. Vbi in dicendo verbum floreſcit in me
dio ponitur : ſed grāmaticæ ſic conſtruetur . Dignitas formæ
defloreſcit, aut morbo , aot vetuſtate. Adiunctio eſt: cum.i.
quando . nos nō interponimus verbū quo res.i.vtraq; particu
la comprehenſibilis comprehenditur, ſed locamus ſup. ipſum,
aut primum aut poſtremum. Primum ſup. locam⁹: hoc pacto.
Defloreſcit &c. Poſtremum ſup. locamus ipſum ſic. Aut mor-
bo. Vbi ſcies grammatico vnum eſſe ordinem: qui oratori tri
plex eſt: nam verbum, aut in principio, aut in fine, aut in me-
dio poteſt poni. Si in medio dicitur coniunctio: ſi in principio
aut in fine dicitur adiunctio: ſi in principio tunc dicitur adiun-
ctio verbi eo quòd alia verba adiunguntur : ſi in fine . dicitur
adionctio verbi eo quod ipſum aliis adiongitur . Si vero non
ad vnum ſed ad diuerſa verba referuntur res: tunc dicitur di-
ſiunctio. de quorum trium colorum vſu dicit ſic. Diſiunctio eſt
appoſita.i.apte & conueniens : ad feſtiuitatem , ſeu venuſta-
tem.ſ.ſermonis: quare nos vtemur ea rarius ne pariat ſatieta-
tem, & ita nauſeam, ſeu faſtidium: quia res non neceſſaria cre-
brius repetita cito nauſeam parit. Coniunctio parit breuitatē,
eo q duo vni verbo adherent: quare.i.qua de cauſa: ipſa ſup. ē
adhibenda ſæpius: idem quoque facit adiunctio: quia totidem
ſunt in eo quot in coniunctione verba: ſed ſolo ſitu . differunt.
Hæq;. i. hæ & tres exornationes , vltimo loco poſitæ diſiun-
ctio: coniunctio & adiunctio: manāt de verbo ſimplici.i.ſemel
poſito, cum aliter fiat in ſequenti colore. Conduplicatio eſt
iteratio.i.repetitio eiuſdem, & vnius verbi, aut plurimum ver
borum, cum ratione amplificationis.ſ.faciendæ, aut commiſe
rationis, hoc modo. Tumultus Caii Gracchi comparat, aut cō
paruit.i.excitat, aot excitauit, tumultus domeſticos.i.iter eos,
qui ſunt in vna domo , & inteſtinos ideſt inter conciues qui
ſunt in vna vrbe, vt inteſtina in vno ventre. Item commotus
non es. non es(ſup.inꝗ)commotus, cum.i.quando, aut licet,
mater.ſ.tua amplexaretur tibi pedes. Item tu proditor patriæ
audes etiam nunc venire in conſpectu, horum.ſ.iudicium, aut
patrum cōſcriptorum, quos prodidiſti, tu inꝗ proditor patriæ
audes venire in cōſpectum, horum. Deinde, de vtilitate huius
coloris dicit. Redintegratio.i.ex integro repetitio eiuſdem ver
bi commouet vehementer auditorem, & efficit vulnus maius
.i.quaſi refricat & innouat indignationem, in contrario cauſæ
.i. ad eius accuſationem ſi ſumus accuſatores, aut defenſionem
ſi defenſores, efficit dicit, maius vulnus, quaſi.i.perinde, ac ſi,
aliquod telum, perueniat ſæpius in eandem partem corporis.

Interpretatio eſt quæ non redintegrat idem verbū, iterans
.i.iterando ipſum, hoc eſt quæ non reponit idem verbum, ſed
commutat id quod poſitum eſt alio verbo quod valeat , idem
.i.loco eius ponit aliud verbum in voce, ſed idem in ſignifica-
tione, hoc modo. Remp. &c. Euertiſti radicitus.i.funditus, ſeu
a fundamentis , ita vt quod infimom erat ſummum factum
fuerit, id autē proprie ē euertere, ſed vtitur metaphora ab ar-
bore. Et tu eieciſti, funditus.i.a fundamentis, ciuitatem.i.vrbē:
quæ fundamenta habet, niſi dicat funditus.i.ab antiquiſſimis ci
uibus, aut familiis incipiendo, tunc etiam & ciuitas deiici poſ-
ſet, ſed quia vnum debent ſignificare ambæ particulæ dicā ci-
uitatem pro repub. poſitam. Item aliud exemplum. Verbera-

iſt

sti nefarie patrem, & intulisti scelerate, parenti.i.patri manus quo idem significat: sed sciemus nefarie & scelerate: aut nomina esse vocatiui casus. & tunc ab illis incipiemus ordinem, aut aduerbia vt ea accepimus. Vtilitatem huius coloris addens dicit. Necesse est animum eius qui audit commoueri cum.i.quando grauitas prioris dicti renouatur interpretatione.i.expositione verborum. Commutatio est, cum.i.quando duæ sententiæ discrepantes.i.diuersa sonantes inter se, efferuntur.s.ipsæ sententiæ, ita ex transitione.s.de vna ad alteram.i. ex commutatione, vt sententia posterior contraria priori: proficiscatur.i. oriatur a priore: hoc modo. Oportet esse.i.manducare, vt viuas non.s.oportet viuere: vt edas.i.propter gulæ delectationē: & est dictum Socratis. Item poema &c. dictum Platonis. Dici non possunt.s.vere, aut licite: si tamē dicuntur dici possunt. vnde posse pro licere hic accipit. Pictura debet eē.i.ita artificiose facta: vt tacite res gestas doceat, & laudet vt illa de qua Maro. En Priam', sunt hic etiam sua præmia laudi. Si stultus es taces ea re.i.propterea q stultus es de rebus subtilibus nihil dicere scis: & ideo stulti in consilio prudentum semper tacere coguntur. prudentes tacere interdū possunt. Non potest dici, q̄.i.quātū cōmode.i.vtiliter fiat, cum.i.quādo, translatione.i.per trāslationem sententiæ contrariæ, quoq.i. verba etiam conuertātur.i.cōmutentur, Nos subiecimus plura.i.aliquantulum multa exempla, vt quoniam hoc genus exornationis est difficile inuentu.i.vt inueniatur: ipsum esset dilucidum, vt cum esset bene intellectum, inueniretur facilius in dicendo.i.orando in veris causis. Permissio est, cum idest quando ostendimus in dicendo.i.orando nos tradere & concedere voluntati alicuius aliquam rem totam: sic. Exemplum notum est: Hoc genus.s. exornationis: tametsi.i.quāq̄ est tractandum.i. vsurpandum, nōnunq̄.i.interdum, alias.i.in aliis rebus, tamen est accōmodatum vehementissime ad misericordiam commouendam.

Dubitatio est cum orator videtur quærere, vtrū de duobus dicat potius, aut quid de pluribus dicat potissimū, hoc modo. Ex hac descriptione potuit Valla elicere differentiam de vter & quid, & de potius & potissimum, hoc est de cōparatiuo & superlatiuo partitiue tentis, qui hoc exēplum ad aliam elegantiam citat q sic construendum docet, aut stultitia consulū, aut malitia, aut potius vtrunq obfuit plurimum eo tempore reip. siue illud factum consulum dicere oportet stultitiam, siue malitiam, siue potius vtrūq. Vel sic. Obsuit plurimum reipub. eo tempore consulum factum, siue illud malitiam, siue stultitiam eorum, siue vtrūq dicere oportet. Hæc illæ lib.iii. vbi docet deesse suppositum: quia verbum dicere oportet quod interiectū est, de nominatiuo mutauit in accusatiuum. Nam siue eo dixisset. Obfuit plurimum eo tempore reipub. consulum siue stultitia, siue malitia, siue potius vtrūq &c. Homo omnium mortalium, apposiopisis est, nam reticetur eo q non occurrunt satis digna, quod indicans ait. Nam quo &c. Vbi quidam legunt quæro quoniam sed sic non legit Franciscus, nec sic legendum putem, cum gestu potius & particula nam, se quærere indicet, q̄ profiteatur, sicut ille. Ille. In medio duo signa, conon, & quis fuit alter &c. Expeditio est, cum.i.quando, compluribus rationibus enumeratis, quibus aliqua res potuerit fieri, aut non fieri, certe scilicet rationes.i.quædam, tolluntur.i.ammouentur & improbantur, vna scilicet quam nos intendimus.i.nobis constituimus probandam relinquitur, vbi intendimus accipit in eā significationem in qua fere capitur intentio a vulgarib'. Exēplum notum est. aut vso, id est vsucapione. Sed nō erit tāq̄ in plerisq, id est non est talis, vt vsui sit in q̄ plurimis causis, vt possimus ea vti quando velimus, nā &c. Dissolutio est quæ coniunctionibus sublatis, id est subtractis e medio verborum effertur partibus separatis, id est dissolutis, hoc modo. Exempla patent. in quæstiones, id est torturam. Præcisio est, cum .i.postq̄ quibusdam dictis, id quædam dicta sunt reliquum qd' cœptum.i. inceptum est dici relinquitur inchoatum.i.nō perficitur, & dicitur aposiopisis Præcertatio.i.prior certatio, licet enim defensio vnicuiq conuenit decenter, tamen oppugnatio humilioris non est decori, præcertatio ergo non est mihi tecū, ideo q Pop. Roma. me (volebat dicere summo honore dignū censuit, aut prudentem aut virum dirum dignissimū æstimet aut quid simile, sed reticens dicit) nolo dicere. Alienæ domui, sup. tantam iniuriam intulisti, aut tantum vitium obtulisti. Hic .i.in his exemplis, & ita vtilitatem exornationes huius commendat. Conclusio est quæ conficit.i.infert, breui argumentatione ex hoc quæ dictu aut facta sunt ante, id quod consequitur necessario hoc modo. Quod si oraculum.i.vaticinium, qd' orantibus dari solebat (vnde illud æneí.vi. cessas in vota precesq est) erat datum.s.ab Apolline, Danais.i.Græcis, Troiam non posse capi, sine sagittis Philoctetæ.i illi ab Hercule legatis autem pro sed, hæ.s.sagittæ eius (legendum credam esse) nihil fecerunt aliud, q̄ percusserunt.i.percusserūt & occiderūt Alex. qui dictus est Paris, extingere hunc.s. Alexandrū id (vacat id, sed ornatum auget) fuit nimirum.i.haud dubie Troiam capi.

CAPIDVRVS.

De quibus exornationibus nominatio ē:) Hæc a Græcis ὀνοματοποιία vocatur. de qua inquit Quintilianus, onomatopœia quidem est fictio nominis, Græcis inter maximas habita virtutes, nobis vix permittitur. & sunt plurima ita posita ab his, qui sermonem primo fecerunt, aptātes affectibus vocē. Nam mugitus, & sibilus, & murmur inde venerunt. Nos tanq̄ consumpta sint oia nihil generare audemus ipsi, cum multa quotidie ab antiquis, ficta moriantur. Pronominatio est.) Hæc a Græcis ἀντονομασία dicitur. quæ aliquid pro noie proprio ponit, poetis frequentissima. oratoribus etiam si rarus eius, nonnullus tamen vsus est. Nam vt Tytidem & Pelidem non dixerunt, ita dixerunt, impium, & parricidam. Euersorem quoq Carthaginis & Numantiæ, pro Scipione, & Romanæ eloquentiæ principem pro Cicerone. & Romanæ poesis authorem maximum, pro Vergilio.

Restant ēt decem exornationes uerborū: quas idcirco nō uage dispersimus, sed a superioribus separauimus, q oēs ī uno genere positæ sunt. Nā earū oīum hoc propriū est, ut ab usitata uerborū ptāte recedatur, atq; in aliam rōnē cū quadā uenustate oratio cōferatur.

De quibus exornationibus Noīatio est prima, quæ nos admonet, ut cui rei nomen aut non sit, aut satis idoneum nō sit, eam nosmet idoneo uerbo nominemus, aut imitationis, aut significationis causa. imitationis, hoc mō: ut maiores rudere, uagire: mugire, et murmurare, et sibilare appellarunt, Significandæ rei causa sic Postquam iste in Remp. fecit impetum, fragor ciuitatis in primis est auditus. Hoc genere raro est utendum, ne noui uerbi assiduitas odiū pariat. sed si cōmode quis eo utatur et raro, non mō non offendet nouitate, sed ēt exornabit orationem.

Pronominatio est, quæ sicuti cognomini quodam extraneo demonstrat id quod suo nomine appellari non potest. Vt si quis eū loquatur de Gracchis, at non Africani nepotes, inquiet. istiusmodi fuerunt. Item si quis de aduersario dicat. Videte nunc, inquit. iudices, quemadmodum me Plagiosippus iste tractarit. Hoc pacto non inornate poterimus et in laudando, & in lædendo aut in corpore, aut in animo, aut in extraneis rebus dicere, sicuti pro-

Vergilio. Plagiosippus iste tractauit.) ἀπὸ τῆς πληγῆς καὶ ἵππος. Sicuti cognomen quod pro certo nomine collocamus.) Inter prænomen, cognomen, nomen & agnomen, hanc Priscianus facit differentiam, vt dicat prænomen esse, quod præponitur. nam nomē est proprium vniuscuiusq suum vt Paulus. cognomen cognationis commune, vt Scipio. Agnomen est quod aliquo euentu imponitur, vt Africanus, Isauricus. Licet Diomedes secus sentiat, quippe qui, Præ nomen, inquit, est, quod gentilitiis præponitur, vt Marcus, Publius. Nomen proprie est gentilitium, id est quod originem familiæ vel gentis declarat: vt Portius, Cornelius. Cognomen est, quod vniuscuiusq proprium ē, & nominibus gentilitiis coniungitur, vt Cato, Scipio ordinatur enim sic, Marcus Portius Cato, P. Cornel. Scipio. Agnomen quoque est, quod extrinsecus cognominibus adiici solet, ex aliqua ratione vel virtute quæsitum huiusmodi autē no-

minum ordinatio, sicut Amulius Claudius asserit, a Græcis tracta demonstratur: Prisciano tamen multi, ac haud scio an nõ omnes consentiant. & Victorinus quoq; id affirmat, inquiens, Fuit quoq; nonnulla apud maiores nostros prænominis ratio. nam & Quintum dixerunt, quod quinto fortassis loco natus esset, & Lucium ideo quod fortasse esset initio lucis exortus. Cognomẽ porro maiorum tractum ex familia vel sanguine, vt Tullius Cornelius. Nomen autem proprium personæ est, vt Cicero, Scipio, nam agnomen extrinsecus venit: & venit tribus modis, aut ex animo, aut ex corpore, aut ex fortuna. Ex animo, sicut Supbus, Pius. Ex corpore. Crassus, pulcher. Ex fortuna, sicut Africanus, Creticus. Hæc paulo longius recensuimus, ne quis Diomedem secutus, hic proprium cognomen dictum existimet, ac cum aliter hic sensisse Ciceronem videat, quam ille dicat, nõ nihil hæreat.

Denominatio est.) Hæc a Græcis μετωνυμια nominator.

Ab inuẽtore, vt, si quis de Tarpeio loquens, eum Capitolinũ nominet.) Tarpeium nemus, et sepulchrum Tarpeium, & dux Sabinorum, qui tarpeiam occidit, ab ea sic dicti sunt, vt Propertius ostendit in quinto Elegiarum vbi, inquit,

Tarpeium nemus, & Tarpeiæ, turpe sepulchrum
Fabor, & antiqui lumina capta Iouis.

Inde concludit,

A duce Tarpeio, mons esto cognomen adeptus.

Qui ante Saturnius nominabatur. vt M. Varro, Mons, inquit, Tarpeius dictus a virgine Vestale Tarpeia, quæ ibi a Sabinis necata armis est, & sepulta: cuius nominis monumẽtum relictũ, quod etiam num eius rupes Tarpeium appellatur saxũ. hunc antea mõtem Saturnium appellatum prodiderunt, & ab eo late Saturniam terram: vt ẽt Ennius appellat. antiquum oppidum in hac fuisse Saturnia scribitur: eius vestigia postea manserunt tria, q Saturni fanum in faucibus. q Saturea porta, quã Iunius describit: quod post ædẽ Saturni in ædificiorum parietibus, & posticis muris: versus quidam essent scripti. Capitolium cum montem demum, a capite illic, vt ferunt, inuento, nominarũt. Si quis igitur Tarpeium mõtem Capitolinum vocet, quod hoc nomen postea sibi inuenerit, est, inquit, metonymia. Ve si quis pro vino Liberum, pro

nomẽ quod pro certo nomine collocamus.

Denominatio est quæ a propinquis et finitimis rebus trahit orationem, qua possit intelligi res quæ non suo uocabulo sit appellata. Id aut ab inuento cõficitur, ut si quis de Tarpeio loquens, eum Capitolinũ nominet. Aut ab inuentore, ut si quis pro Libero uinum, pro Cerere frugem appellet. Aut ab instrumento dominum ut si quis Macedonas appellarit hoc modo, Nõ tam cito sarissæ Græcia potitæ sunt. Aut idem Gallos significans dicat; Nec tã facile ex Italia armatura trãsalpina depulsa est. Aut id qd' fit ab eo qui facit, ut si quis cum bello uelit ostendere aliquid quempiam fecit se, dicat, Mars illud te facere necessario coegit. Aut si quod facit ab eo quod fit, ut cum desidiosam artem dicemus quia desidiosos facit, & frigus pigrum, quia pigros efficit. Ab eo quod continetur, hoc modo denominabitur. Armis Italia nõ potest uinci, nec Græcia disciplinis. Nam hic pro Græcis & Italis quæ continent nota sunt. Ab eo quod continetur id quod cõtinet: ut quis aurum uel argẽtum, aut ebur nominet, cum diuitias uelit nominare. Harum omnium denominationum magis in præcipiendo diuisio, q̃ in querẽdo difficilis inuẽtio est, ideo q, plena consuetudo est nõ mõ poetarũ et oratorũ, sed ẽt quotidiani sermonis, hmõi denominationum.

Circuitio, est oratio rem simplicem assumptam circũscribẽs elocutione, hoc pacto; Scipionis prouidentia Carthaginis opes fregit. Nã hic nisi ornãdi ratio quedã esset habita, Scipio potuit et Carthago simpliciter appellari.

Transgressio est, quæ uerborum perturbat ordinem, peruersione aut transiectione. Peruersione sic: Hoc uobis deos ĩmortales arbitror dedisse uirtute pro uestra. Transiectione, hoc mõ. Instabilis ĩ istũ plurimũ fortuna ualuit. Itẽ: Oẽs inuidiose eripuit tibi bene uiuendi casus facultates. Hmõi transiectio, quæ rẽ non reddit obscurã, multum proderit ad cõtinuationes, de quibus ante dictũ est: in quibus oportet uerba sicut a poetis in quẽdam extruere numerũ, ut perfecte et perpolitissime possint esse absolutæ.

Superlatio est oratio superans ueritatem, alicuius augendi minuendiue causa. Hæc sumitur separatim, aut cũ comparatione. Separatim sic: Quod si concordiam retinebimus in ciuitate, imperii magnitudinem solis ortu, atq; occasu metiemur. Cũ comparatione, aut a similitudine, aut a præstãtia superlatio sumitur. A similitudine sic: Corpore niueũ candorẽ, aspectu igneum ardorẽ assequebatur. A præstantia, hoc mõ, Cuius ore sermo melle dulcior profluebat. Ex eodem genere hoc est: Tantus erat in armis splendor, ut solis fulgor obscurior uideretur.

Intellectio est, cum res tota parua de parte cognoscitur, aut de toto pars. De parte totum sic intelligitur: Nõ ille te nuptiales tibiæ eius matrimonii cõmonebant? Nã hic omnis sanctimonia nuptiarum uno signo tibiarum intelligitur. De toto pars, ut si quis ei, qui uestitum aut ornatum sumptuosum ostendet, dicat: Ostẽtas mihi diuitias, & locupletes copias iactas. Ab uno plura intelligũtur, hoc modo: Peno fuit Hispanus auxilio, fuit immanis ille transalpinus, in Italia quoq; idem non nemo togatus sensit. A pluribus unũ sic intelligitur. Atrox calamitas pectora mœrore pulsabat: itaq; anhelans ex imis pulmo-

frugibus Cererem.) Quod fieri sæpe solet. vt, Sine Cerere & Bacco friget Venus. Sarissæ Græcia potitæ sunt.) Sarissæ Macedonum lanceæ. Hoc enim nomine tela sua eius gentis homines vocant. Vnde Lucanus,

Primi pelleas arcu fregere sarissas.

Armatura transalpina depulsa est.) Quod qui trans alpes sunt, omnes Galli nominentur, a colore lacteo dicti. vt Lactantius in tertio ad Probum volumine. Galli, inqoit, antiquitus a candore corporis gallore nuncupabantur, & Sibylla sic eos appellat. quod significare voluit poeta cum ait, Tum lactea colla, Auro inuectuntur, cum possit dicere candida.

Mars istud necessario te facere coegit.) Quod bello Mars præsit. & velut eruditus ille est etiam sermo, cũ dicitur, Vario Marte pugnatum est. & quale etiam illud est, Receptus.

Terra Neptunus, classes aquilonibus arcet.

Et cum pro coitu, Venerem dicimus. Vt cum disidiosam artem dicimus.) Velut etiam cum dicit Horatius

Pallida mors æquo pulsat pede pauperum tabernas,
Regumq; turres. & Vergilius,
Pallentes habitant morbi, tristisq; senectus.

Et orator præcipitem iram, hilarẽ adolescentiam, segne otium dicit. Armis Italia non potest vinci.) Huic simile, cum dicimus bene moratas vrbes, & poculũ epotum, & seculum felix. Possesio autem pro possessore ponitur. vt,

Iam proxim⁹ ardet Vcalegõ.

& cum hominem deuorari dicimus, cuius patrimonium consumatur. hanc figuram inquit, in Oratore Cicerone. hypallage Rhetores vocant: quia quasi summuntur tantum verba pro verbis. grammatici autem Metonymiam, q nomina transferantur.

Circuitio est oratio.) Hæc græce περίφρασις nominatur, cum id quod vno aut paucioribus certe dici potest, verbis pluribus explicatur. Periphrasim ergo vocam⁹ circuitum eloquẽdi, quam circumlocutionẽ transferunt quidem: quod nõnunquã necessitatem habet, quoties dictu deformia operit. vt Plautus Dico me ire quo saturi solent. ornatum item aliquando petit solum, qui apud poetas frequentissimus est, vt,

Tempus erat, quo prima quies mortalibus ægris.
Incipit, & dono diuum gratissima serpit.

Hæc

nibus præ cura spiritus ducebatur. Nam in superioribus plures Hispani, & Galli, & togati, hic unū pectus, et unus pulmo intelligitur, & erit illic diminutus numerus festiuitatis, hic adauctus grauitatis gratia.

Abusio, est quæ uerbo simili, & propinquo pro certo, & proprio abutitur, hoc modo: Vires hominis breues sunt, aut parua statura, aut longū in hoīe consiliū, aut oratio magna, aut uti pauco sermone. Nā hic facile est intellectu finitima uerba rerū dissimilium, rōne abusionis esse traducta.

Translatio est, tum uerbū in quandam rem transfertur ex alia re, quod propter similitudinem recte uidetur posse transferri. Ea utimur rei ante oculos ponendæ causa, sic: Hi Italiam tumultus expergefecit terrore subito. Breuitatis causa sic: Recens aduentus exercitus subito ciuitatē extinxit. Obscœnitatis uitandæ cā sic: Cuius mater quotidianis nuptijs delectatur. Augendi causa sic: Nullius mœror & calamitas istius explere inimicitias, & nefariam saturare crudelitatem potuit. Minuendi causa sic: Magno se prædicat auxilio fuisse, quia paulum in rebus difficilimis aspirauit. Ornandi causa sic: Aliquādo reip. rationes, quæ malitia nocentum exaruerant, uirtute optimatum reuirescunt. Teanslationē, pudentem dicunt esse oportere, ut cum ratione in consimilem rē transeat, ne sine delectu temere & cupide uideatur in dissimilem rem transcurrisse.

Permutatio, est oeatio aliud uerbis aliud sententia demonstrans. Ea diuiditue in tres partes, similitudinem, argumentum, contrarium. Per similitudinem sumitur, cū translationes una aut plures frequēter ponuntur a simplici rōne ductæ sic. Nā cum canes fungantur officijs luporū, cuinam præsidio pecuaria credemus? Per argumentum tractatur, cū a persona, aut a loco, aut a re aliqua similitudo augendi, aut minuendi cā ducitur. ut si quis Drusum, Gracchum, Numitorēque obsoletū dicat. Ex cōtrario ducitur sic: ut si quis hominem prodigum, & luxuriosum illudēs, parcum & diligentem appellet. Et in hoc postremo, quod ex contrario sumitur, & in illo primo quod a similitudine ducitur, per translationem argumēto poterimus uti, per similitudinem, sic: Quid ait hic rex, atque Agamennon noster, siue ut crudelis est, potius Atreus? Ex contrario, si quem impium qui patrem uerberauerit, Aeneam uocemus: intemperantem & adulterū, Hippolytum nominemus. Hæc sunt ferè, quæ dicenda uidebantur de uerborum exornationibus: nunc res ipsa monet, ut deinceps ad sententiarum exornationes teanseamus.

Hæc cum decorem habet, periphrasi: cum in vitium incidit, perilologia dicitur. quoties aūt auget, & non adiuuat, nō tamē molesta est, hyperbatos a græci nominat. i. verbi transgressio, q̄ frequenter eatio comparationis & decoris poscit. vt apud Cice. Animaduerti iudices omnē accusatoris orationē in duas diuisam esse partes. Nam in duas diuisam esse partes, rectū erat, vt & Quin. dicit. sed durius poetæ: licet etiam verbox teansgressionē & diuisionē faciant. vt, Septē subiecta trioni. quod oratio nequaquā recipit. Hæc incommodissime plerūque adhibetue exornatio, q̄ fiat aspera, & dura & dissoluta, & hians oratio, si ad necessitatē ordinis sui veeba redigantur, & proximis alligentur. nec tamen aliud pōt facere numerosum, quā opportuna oedinis mutatio. Sed sicut optime, vt ita dicam, coagmentata valde probaī, ita multis hyperbatis, & eisdem cōfusis longius diducta, reprehenditur oratio.

Transgressio.) Hāc diximus Græce ὑπερβατὸν appellari. Peruersione.) Peruersionem dicit q̄ Græci ἀναστροφὴν vocant, quidam reuersionem latine nominarunt. est igitur anastrophe, cū duorum verborum ordo præposterus est. qualia vulgo, mecū, tecum, secū. Apud oratores & historicos decoeis gratia cōficitue. vt, quibus de rebus. Erit autem hyperbaton, cum lōgius verbum ponitur, vt cū dicit hic Cice. instabilis in istum plurimū fortuna voluit: cum sit ordo instabilis fortuna. Quæ rem non reddit obscurā.) Quod vitium Græci συγχυσιν ὑπερβατοῦ vocant. In quendam extructa numerum.) Vt pedibus quibusdā terminentue: de quibus absoluto huius libri commētario mox tractabimus. Superlatio est.) Hæc est quam Græci ὑπερβολὴν vocant. Huius est virtus, ex diuerso quod par est augendi atq; minuendi. fitq; pluribus modis. Aut. n. plus facto dicimus: sicut, plus facto dicimus: sicut, Vomēs frustris esculētis, gremiū suū & totū tribunal impleuit. &,

Geminiq; minantur

In cœlū scopuli. Aut res propter similitudinem attollimus: Credas innare reuulsos, Cycladas, aut per comparationem, vt Fulminis ocior alis. aut quasi quibusdam signis.

Illa vel intactæ segetis per summa volaret,

Gramina, nec teneras cursu læsisset aristas.

Vel translatione, vt Volat hasta Tago. Crescit interdum hyperbole alia superaddita, vt Cicero in Antonium: quæ Charybdis tam vorax, Charybdim dico quæ si fuit aliqua, vno loco fuit: Oceanus medius fidius vix, vt mihi videtur, tot res, tā dissipata, tā distantibus in locis positas, tam cito absorbere potuisset. Exquisita vero figura huius rei deprehenditur apud principem lyricorum Pindarum. nāq; Herculis imperium aduersus Meropas, qui insula Choo dicuntue habitasse, nō igni, nec vētis, nec mari, sed fulmini dicit simile fuisse. Et alia minora. Hoc autem diuinatus Cice. illa cōposuit in Verrem: Versabatur in Sicilia longo interuallo, non Dionysius ille, nec Phalaris (tulit enim illa quondā insula multos & crudeles tyrannos) sed quoddā nouum monstrū ex vetere illa immanitate, quæ in ijsdē locis extitisse traditur: nō. n. Charybdim tam infestā nauibus, neq; Scyllam, vt istum in eodē freto fuisse arbitroe. Hæc pauciora sunt minuendi genera. vt, Vix ossibus hærent. Tu aūt est hyperbole virtus, cū res ipsa de qua loquēdum est naturalē modū excessit. conceditureq; amplius dicere. quia melius vltra, quā citra stat oeatio, veruntamē seruāda mēsura est. nam licet supra fidē aliquid diceee concessum sit, nō tū dici debet vltra modū. videndum etiam est ne in κακόζηλον illud incidamus sed quousq; deceat extollamus. Cū. n. nobis nō creditur, prouenit ex ea sæpe risus. qui sane tū si aptus sit, vrbanitatis: sin aliter, stultitiæ nomē assequimur. Ore sermo melle dulcior.) Hoc Homericum est de Nestore, de quo sic inquit.

τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων ῥέεν αὐδή.

Tātus erat in armis splēdor, vt solis fulgore obscurior videretur.) Velut de Achille illud Homeri.

αὐτὰρ ἔπειτα σάκος μέγατε στιβαρόντε.
εἵλετο, τοῦ δ' ἀπάνευθε σέλας γένετ' ἠΰτε μήνης.
ὡς δ' ὅταν ἐκ πόντοιο σέλας ναύτῃσι φανείη
καιομένοιο πυρός, τὸ δὲ καίεται.

Et apud Plautū miles gloriosus: Curate vt splendor meo sit clypeo clarior, q̄ solis radij, vt vbi vsus veniat, iam conserta manu perstringat oculorū aciē in acie hostibus. Intellectio.) Hæc a Græcis συνεκδοχὴ dicta est. Variare sermonem pōt, vt ex vno plures intelligamus: a parte totū, a spē genus, ex præcedentibus sequentia, vel per ꝯtrarium oīa, & ea quidem liberiora sunt poetis, q̄ oratoribus. nā in prosa vt mucronē pro gladio, & tectum pro culmo recipit: ita non puppim pro naui, nec abietē peo tabellis & rursus vt tectū pro domo recipit: ita non pro ferro spiculum, nō pro equo quadrupedē: Maxime aūt in orando valebit numerox illa libertas. nā & Liuius sæpe sic dicit, Romanus prælia victor, cū Romanos vicisse significat. & contra Cicero de Claris oratoribus, erat eo tempore nobis summa gracilitas & infirmitas corporis, procerum & tenue collum: cum de se tantum loqueretur. quod genus non orationē modo ornat, sed etiam quotidiani sermonis vsum iuuat. Quidā synecdochen vocāt, cū id in cōtextu sermonis qđ tacetur accipimus. Verbū. n. ex ꝟbo intelligitur. & hæc si ad vitium declinet, ellipsis dicitur. Abusio est.) Hæc exornatio a Græcis κατάχρησις dicta, vt parricida, matris & fratris interfector. Quidam catachresim, vt Quintil. inquit, volunt esse, cum pro temeritate virtus, aut pro luxuria liberalitas dicitur. Verū hæc dissonantia sunt, q̄ in his non verbum pro verbo poni-

tur, sed res pro re. neque.n.quisquam putat, & luxuriam & liberalitatē idem significare. Translatio est.)Hæc a Græcis μεταφορά nominatur, omnium exornationum frequētissima, ac longe pulcherrima. Transfertur ergo, vt Quintil. inquit, verbum ex eo loco in quo primum erat, si proprium deest, aut translatum proprio melius fit, aut quia necesse est, aut quia significātius est, aut quia decentius. Vbi vero nihil habebit boni, quod transferetur improprium erit: vt necessitate rustici gemmani in vitibus dicunt. quid.n. dicerent aliud? Sitire segetes, & fructus laborare, necessitate nos dicimus, sicut & hoīem asperum. non.n. proprium est quod demus huic proprietati nomē. Nā ita incēsum, & inflammatum cupiditate. & lapsum errore significandi gratia dicimus. Illa ad ornatum: lumen orationis, & generis claritatē, & concionum procellas, & eloquētiæ flumina: vt Cicero pro Milone, Clodium fomitē gloriæ eius vocat. Quædā etiam parū pretiosa dictu, per metaphorā explicantur. & hoc faciunt, ne tū nimio loxu obtusior vsus sit, vt genitali aruo, vel sulcos oblimet inertes. In totū aūt metaphora breuior est similitudo: eoq; differt, q illa verbum cōparat ei rei quā volomus exprimere, hæc pro ipsa re ponit. Cōparatio est, cum dico fecisse quid hominem vt leonē. Translatio, cū dico de hoīe leonē. Notissimas aūt illas consulto huius figuræ prætereo differētias atq; diuisiones. vt si in animalibus aliud animal pro alio, & inanimatū pro alio aliud dicat: vel alterutrum nomē pro altero: genus pro specie, species pro genere, totū pro parte, pro toto pars. quæ vel pueris notissima sunt. In quo genere sunt illa, vt cum Liuius Scipionem a Catone ablactari solitum esse scribit. item, Classiq; immittit habenas &, Pontē Indignatus Araxes. & in soluta oratione Cice. illud: Quid.n. tuus ille Tubero districtus in acie Pharsalica gladus agebat? cuius latus mucro ille petebat? quis sensus armorum tuorum? Vel cum pro ædificijs parietes, aut tecta dicimus: & cum vnam turmam equitum pop. Rom. dicimus: &, vt Cice. inquit, cū ex vno plures, vel ex pluribus vnus intelligitur, quemadmodum Ennius.

Africa terribili tremit horrida terra tumultu.

Pro Afris videlicet est sumpta Africa. Ex quo genere Cicero. de Oratore putat esse, cum Martē pro bello, curiam pro senatu, togam pro pace ponimus. Quo etiam in genere virtus & vitia, pro ipsis in quibus illa sunt: vt Luxuries quæ in domū irrupit? &, quo auaritia penetrauit? In summa, quocūq; modo saltem vt sensus integer & ciuilis sit translatio probatur. Nam videndum esse, idem ait, ne vllam afferamus dissimilitudinem, et ne longe ipsum simile sit ductum: veluti Syrtis patrimonij durū est, scopulum potius dixeris, & bonoꝝ voraginē potios quā Charybdim. facilius.n. ad ea quæ visa, q̄ ad ea quæ audita sunt, sensus feruntur. & qm̄ hæc vel summa laus est in verbis trāsferendis, vt sensum feriat, id quod trāslatū sit, fugienda oīs turpitudo eaꝝ rerū, ad quas eoꝝ aīos qui audient trahet similitudo. Nolo dici, morte Africani castratā rempub. ita nolo stercus curiæ dici Glauciam. q̄uis.n. sit simile, tū est in vtroq; deformis cogitatio similitudinis. & vt Quin. inquit: Non.n. si Cice sentinā reip. dixit, fœditatem hoīum significans, iccirco probem illod quoq; veteris oratoris. Persecuisti reip. vomicas. Nolo esse, inquit Cice. verbum angustius, aut maios, quā res postulet, vt tēpestas commessationis aut commessatio tēpestaris. Debet igit verbum id quod trāslatum sit, quasi proprium videri. sic illud, quid nā est obsecro quod te abigi permittas? melius esset ire, cū prohibere pellentem nequeas. Sunt etiam duræ. i. a longinqua similitudine ductæ, ait Quin. Vt Ioppiter hybernas cana niue conspuit alpes. item ποιμένα λαῶν, atqui ego in oratione nec pastorē populi quēquā, authore Hom. dixerim, nec volucres pennis remigare, licet Verg. in Apibus ac Dædalo speciosissime sit hoc vsus. Metaphora.n. aut necessitate locum occupare debet, aut si in alienum venit, plus valere eo verbo quod expellit. Rorsum Cice. Atq; etiam, inquit, si vereare ne paulo durior translatio esse videatur, mollienda est, præposito sæpe verbo: vt si olim a M. Catone mortuū, vel orbū, aut pupillum senatū quis relictum diceret, paulo durius diceret. sin, vt ita dicā, aliquāto mitius ferri posse. Etenim verecunda debet esse translatio, vt deducta esse in alienum locū, non irrupisse, atq; vt precario, nō irruisse videatur. Modus.n. nullus est florētior in singulis v̄bis, & qui plus luminis afferat orationi. Quamobrē & orationis obscuritas magnopere fugienda est. Etenim hoc fere genere fiunt ea, quæ dicuntur ænigmata. Cuius rei, quo id clarius fiat, ipsius Cic. in lib. de diuinatione exēplū subijciā. ita.n. inqt: Nā Paccuuianus Amphion loquēs, quadrupes tardigrada agrestis, hūilis, aspa, capite breui, ceruice anguina, aspectu truci, euiscerata, inanima: cū rideri sibi vellet, reiectus est ab Atticis dicētibus, se hæc nō intelligere, rē apte diceret. tū ille vno v̄bo, testudinē noīauit.

Permutatio est.)Hanc Græci ἀλληγορίαν vocant. nōnulli inuersionem interpretant. ea est huiusmodi, vt aliud verbis, aliud sensu ostendat. aut etiam, vt Quintilia. inquit, interim contrarium. vt, O nauis, referent in mare te noui

Fluctus, o qd agis, fortiter occupa Portū: totusq; ille Horatij locus, quo nauē pro populo, fluctuū tēpestatē pro bellis ciuilibus, portū pro pace atq; cōcordia dicit. tale Lucretij illud est.

Inuia Pieridom peragro loca, nullius ante
Trita gradu. iuuat integros accedere fontes,
Atq; haurire. iuuat nooos decerpere flores,
Insignemq; meo capiti petere inde coronam,
Vnde prius nullæ velarunt tempora Musæ. Et Verg.
Sed nos immensum spatio confecimus equor,
Et iam tempus equum spumantia soluere colla.

Sine translatione vero in Bucolicis,

Certe equidem audieram quo se subducere colles
Incipiunt, molliq; iugum dimittere clioo
Vsq; ad aquam, & veteris confracta cacumina fagi,
Omnia carminibus nostrum seruasse Menalcam.

Hoc.n. loco præter nomen, cætera proprijs decisa sunt verbis. Nā non pastor Menalcas, sed Verg. est intelligendus. Hēt vsum talis allegoriæ freqoenter oratio, sed raro prorsus obscuris, plerūq; apertis permixta est verbis, illa apud Cice. talis est, hoc miror.n. quæroroq;, quēquā hoīem ita pessundare alterum velle, vt etiam nauē proferet, in quo ipse nauiget. Hæc, semper equidē cæteras tēpestates & procellas illis duntaxat fluctibus cōcionum Miloni putaui esse subeundas: nisi adiecisset Concionum, futura fuit hæc allegoria similis alteri. Illud vero lōge speciosissimū genus ōonis. in quo trium permixta est gratia, similitudinis, allegoriæ, & translationis. vt, quod fretum, quē Euripū tot motus tantas, tā varias habere creditis cōmutationes, agitationes, fluctus? quātas perturbationes, & q̄tos æstus habet ratio comitioꝝ? dies intermissus vnus, aut nox interposita sæpe vna, vt perturbat oīa? vt totā opinionem nonnūquā cōmutat aura rumoris? Nam id quoq; custodiendum, vt quo ex genere ceperis translationes, in eo desinas. Multi aūt cū initium a tēpestate sumpserunt, incendio aut ruina finiunt: quæ est in sermone, & rerū ordine fœdissima nota. Cæteꝝ allegoria paruis quoq; ingenijs, & quotidiano sermoni frequentissime seruit. Nā illa in agendis causis iam detrita, pedē conferre iugulū petere, sanguinē mittere sic fiunt, nec offendunt. Est.n. grata in eloquēdo nouitas & commutatio verboꝝ, & magis inopinata delectans. Allegoria quæ obscurior est, ænigma dicitur: vitium meo quidē iudicio, siqdē dicere dilucide virtus est: quo tū poetæ vtunt. vt,

Dic quibus in terris, & eris mihi magnus Apollo,
Tres pateat coeli spatium non amplius vlnas.

Hæc de allegoria Quinnlia. Cicero aūt in Oratore. Iam cū fluxerunt, inquit, continuo plures translationes, alra plane fit oratio Hoc Græci appellant allegoriam noīe, recte secundum genus. melius ille, qui ista oia translationes vocat. Vt si quis Drusum, Gracchum.)Liuium Drusum dicit. cuius supra meminimus, qui sicut græci, in remp. sparsit per suas ... dissidia. Numitoremq; obsoletum dicat.)Idest, spurcum & olētē. ex obs & oleo obsoletus. ergo, spurcitia fœtidus. Ex contrario sumit sic.)Ex hoc genere, quo cōtraria ostenduntur, nasci plerīq; ironiam putauerūt, quam latine illusionē vocāt. Hæc aut pnūciatione intelligit, aut persona, aut rei natura. Nā si qua eaꝝ dissentit, apparet diuersam esse ab oratione volūtatem quale est.

Egregiam vero laudem & spolia ampla refertis
Tuque puerq; tuus. Et illud Cice. Verres prætor vrbanus, hō sanctus & diligens. Et in Clodiū, integritas tua te purgauit; tuus podor eripuit. Ironiæ species sunt, vt quidā græci volunt quatuor quas appellāt, σαρκασμόν, ἀστεϊσμόν, ἀντίφρασιν, παροιμίαν. Sarcasmos est, plena odio atq; hostilis irrisio. quale ē illud.

Exoptatus ades, mens olim prælia poscit,
Speq; tui flagrat capitis. fer debita fraudum.
Præmia, & Italiam tellure inquire sub ima,
Longum in Dardanios fines iter, atq; niualem
Pyrænem, alpesq; tibi mea dextera donat.

Astismos

Asteismos fit, cum aliquid vrbane dicitur, quod simplicitate careat rustica, velut illud Terentij. Hoc populus curat. Antigraphe est, cum in aliquem inuehimur: & laudare videmur, cum interim vituperemus sicut in Clodium Cice. illud, quod supra posuimus. Integritas tua te porgauit, mihi crede, pudor eripuit, vita ante acta seruauit. Paroemia est, cum prouerbio quempiam irridemus: vt Plauti illud in Captiuis, vt saepe summa ingenia in occulto latet. Quidā vero Graecorum, sicut & Plutarchus, nec antigraphē, nec paroemiā ponunt: sed eorum loco καθαρισμὸν & μυκτηρισμὸν illis, quas primo loco posuimus, subijcit vt sit quidē eleuasmos, cū eleuasmos, cū in re vili & abiecta quępiā extollimus, & inde vituperādū esse ducim⁹. quale illud est Catulli.

Quare non tibi sit bene ac beatae?
Si abs te sudor abest, abest saliua,
Mucusq́ & mala pituita nasi?
Haec tu commoda tam beata Furi,
Noli spernere, nec putare paruā.
Et sestertia quae soles precari,
Centum desine: nam, sat es beatus.

Mycterismos autē, cum subsannantes, virtutem alicui vitio damus. quale illud Persij, Non ego curo,

Esse quod Arcesilas, aerumnosiq́ Solones,
Obstipo capite, & figentes lumine terram,
Murmura cum secum & rabiosa silentia rodunt.

Ponunt Graeci etiam inter verborum figuras, quod ἐπίθετον vocant. Latinorum quidam appositum. noonulli sequens nominarunt. Eo poetae & frequentius & liberius vtūtur. Itaq́ & dentes albi, & humida vina rectè a poetis ponuntur. Sed apud oratorem nō probab tur. Nisi enim in oratione aliquid efficiatur, redundat. tum autem efficitur, si sine illo quod dicitur, alterum minus est. qualia sunt: o scelus abominandum, o deformē libidinem. Aliquādo in proprio epitheton est. nam si dicas, ille qui Numantiam & Carthaginem euertit, antonomasia est. si adiecteris Scipio. epitheton. non potest ergo esse iunctum. Sunt autem quibus hic tropus omnino non esse videatur, quod nihil innuerat. his adiungit Plutarchus περὶ ὑστέρου, quod etiam ὑστερολογίαν nominauit, cum verborum ordo praeposterus est. velut illud Vergilij esse creditor.

Et Cererem torrere parant, & frangere saxo.

Eam quoque figuram quae παρένθεσις vocatur tropon putant. quale illud Vergilianum est.

Ipsiq́ suos iam morte sub aegra
(Dij meliora pijs) errorem q́ hostibus illum.
Discissos nudis laniabant dentibus artus.

Quae iuncta apostrophae inuenitur. vt rursus Vergil.

Haud procul inde citae Metium in diuersa quadrigae.
Distulerant (at tum dictis Albane maneres)
Raptabatq́ viri mendacis viscera tellus.

Hanc Latinorum quidem interpositionem nonnulli interclusionem nominarunt. Eam quoque dicendi virtutem, quam ἔμφασιν vocant in locutione, Graeci non mediocriter probāt. haec enim altiorem praebet intellectum, ex verbis affectui proximis. cuius duae sunt species: altera, quae plus significat quam dicit altera, quae etiam id quod non dicit significat prior est, vt apud Homerum, cum Menelaus Graios in equum descendisse ait.

ἵππῳ ἔνι ξεστῷ, ἵν' ἥμεθα πάντες ἄριστοι.
ἀργείων, τρώεσσι φόνον καὶ κῆρα φέροντες.

Nam verbo vno ἥμεθα magnitudinem eius ostendit. & apud Vergilium, Demissum lapsi per funem. nam sic quoque magnitudo demonstrata est. Idem, Cyclopa cum iacuisse dicit per antrum, prodigiosum illud corpus spatio loci mensus est. Sequēs positū est in voce aut omnino suppressa, aut etiam abscisa. Supprimuntur vox vt fecit pro Ligario Cicero: Quod si in tanta fortuna bonitas tanta non est, quā tu parte, parte inquam obtines: intelligo quid loquor: tacuit enim illud, quod nihilominus accipimus, non deesse homines qui ad crudelitatem eum impellerent. Abscinditur per aposiopesim, de qua supra dictum est. Est & in vulgaribus quoque verbis emphasis. Virum esse oportet, & homo est ille. Adduntur etiam τὸ ἔργων, quae ab agēdo dicta, & cuius propria virtus est, non esse quae dirātur otiosa cum qoiddam amarum, quod fere in contumelia positum est, significatur. quale Cassij. Quid facies cum bona tua inuasero? hoc est, cum te docuero nescire maledicere. Aliquando acre est, velut illud Crassi: Ego te consulem putem, cum tu me non potes senatorem? Est & ea locutionis exornatio, quā λιτότητα vocant Graeci ex cuius negatione affirmari magis aliquid intelligimus: vt, equidem merui, nec deprecor: nō refuro, hoc est, cupio, & si dicas, Nō desunt qui dicāt Socra. stupidū fuisse, & bardū, quod auriculas cauas nō haberet. hoc est, sunt qui dicāt. Haec fuerunt, quae de verborum exornationibus multis selecta fuisse cōperimus.

LONGOLIVS.

Nominatio.) ὀνοματοποιΐα Graecis inter maximas habita virtutes, nobis ex permittitur. Aegre illa, quae παρεμβόλη vocāt, quae ex vocib⁹ in vsum receptis quo cūque modo declinantur, nobis permittimus, qualia sunt Syllaturit, proscripturit, &c. Fabius lib. 8 Pronominatio.) ἀντονομασία, quae aliquid pronomine ponit, Poetis quoque modo frequentissima: & per epitheton, quia detracto eo cui opponitur, valet pronomine, vt Tydides, Pelides, &c. Denominatio.) μετωνυμία Fabio. Sed, vt ait Cicero, hypallagen rhetoris dicūt. Vide Quintilia. lib. 8 cap. sexto. Huius septem fere spēs faciunt. aut. n. inuentor ponitur pro re inuenta, vt Mars pro bello: aut quod continet pro eo quod continentur, Africa pro Afris: aut locus pro eo quod est in loco, cāpus pro Comitijs: aut possessor pro re possessa Neptunus pro mari: aut signū pro signato, Toga pro pace: aut instrumentum pro re quae effecit, arma pro bello: aut res pro persona cui conuenit, vt Scelus pro scelerato. Vide Strebaeum in Partitiones Cice. Circuitio.) περίφρασις, circuitus loquēdi, quē nōnūquā necessitatē habet, quoties dictu deformia operit: vt Salustius, Ad requisita naturae. Interim ornatū petit solum, qui est apud poetas frequētissimus & apud oratores nō rarus, semper tū adstrictior. Quicquid enim significari breuius pōt & cū ornatu latius ostēditur, periphrasis est. Verū haec, vt cū decorem habet, periphrasis ita cū i vitium incidit, περισσολογία dicitur. Obstat enim, quicquid non adiuuat. Fabius lib. octauo cap. sexto. Porro elegans est cū fit notatione, de qua infra. Variandi rationes per periphrasin habes io priore de copia cōmentario apud Eras. Transgressio.) Quae peruersione fit. ἀναστροφὴ dicitur: quae transiectione, Hyperbaton, hoc est, cōstructionis perturbatio. Multa erudite Fabius lib. 8. cap. sexto. Superlatio.) Hyperbole multos habet modos: de qua elegātiss. Quin. in fine lib. 8. Huic opposita est μείωσις. Vtriusq́ variam durationes habet Eras. in Copia. de hyperbole locus est elegans apud Senecam lib. septimo, de Beneficijs, cap. 2 2. & 2 3. Intellectio.) συνεκδοχὴ. Haec variare sermonem pōt, vt ex vno plures intelligamus, parte totū, specie genus, praecedentibus sequentia, vel contra. Multa Fab. lib. octauo. Abusio.) κατάχρησις. Differt haec a translatione. Abusione enim vtimur, vbi nomen omnino deest translatione, vbi aliud est. Putribus ouis lapidare, κατάχρηστικῶς dicitur. Ita & Pli. lib 9. Perequitatē, ait, in delphino. Translatio.) μεταφορὰ, de qua copiose Fabius lib. 8. cap. 6. tropus cum frequentissimus, tum lōge pulcherrimus, vt inducti quoque & non sentientes ea frequēter vtantur: tū ita iucunda atq́ nitida, vt in oratione quālibet clara proprio tamē lumine eluceat. Cauēdū vero ne sit humilis, sordida, maior, minor, dissimilis redundans, dura, poetica. Debet ea aut vacātem occupare locū, aut si in alienū venit, plus valere eo quē expellit. Plutarchus eā ait ἀναδιπλωτικὴν καὶ ἀναγκαιοτέραν ποιοῦν τὸν λόγον. lege quae ex. 3. Rhetor. Aristo. Sturmius in partitiones Ciceronis collegit. Ea vtimur, rei ante oculos ponēdae causā.) Hoe est, intentionis gratia. sic enim ἐνδεικτικῶς loquuntur. Permutatio.) Huius prima species ab authore posita graecis dicuntur ἀλληγορία, quam inuersionem interpretamur. Vt Horat. O nauis, referent in mare te noui Fluctus, o quid agis, fortiter occupata Portum, totusque ille locus, quo nauim pro republ fluctum tempestates pro bellis ciuilibus, portum pro pace & concordia dicit. Huius vsus est frequentior aenigmatis, sententijs prooerbialibus, ac prouerbijs παροιμίαι enim Diomedes & Donatus allegoriae speciem faciunt. Altera species permutationes continet & ironiam & antiphrasin εἰρωνεία e lo cūtiuncula. Salustiana cōmodissime exprimit, cū aliud in pectore clausum, aliud in lingua promptū habemus, & sententia enūciationis in contrariū a verbis accipil: vt, Scilicet is superis labor est. Rufinian⁹. Multis disputat Fabius lib. nono, cap. a. Ironiam aliqui schema esse, aliquando tropum. Cuius sex species enumerat Rufinianus. eleuasmō, charientismū, astysmū, diasyrmum, exuthenismū, & sarcasmū. Cleuasmos siue epicertomesis, cū aliquos amare oratione non sine derisu insectamur. En

agros, & quam bello Troiane petisti Hesperiam metire iacens. χαριεντισμος, siue scomma. Hac figura fit festiua dictio, cũ amœnitate mordax. vt apud Cice. Fecit.n. vt vultũ ipsius, & illã vsque ad talos demissum purpuram cogitetis. Quæ duriora re ipsa sunt hac figura gratiosissimis verbis molliuntur. Terent. Bona verba quæso: cum pistrinũ deprecaretur Dauus, quod Plato εὐφημεῖ dicit, primo de Repub. ἀστεισμος, vrbanitas, longe petitus iocus est, adeoq; inexpectatus de re aliqua absurda: Atque idẽ iungat vulpes, & mulgeat hircos. διασυρμος fit, cũ rẽ aliquã aut psonã eleuamus, Cic. Sed repẽte tanq̃ epoto pharmaco factus est verres, redit ad se atque ad suos mores. Aquila derisionẽ vel eleuationem vocat. Ea solemus etiam ludentes dissoluere, quæ dicuntur ab aduersarijs. Qualis est locus pro Murena in Sulpitium. Totus de iure ciuili. ἐξουθενισμός. figura hæc fit, cum rẽ aliq extenuamus, & ɔtẽptã facimus. Cato: Antiochus epistolis bellũ gerit calamo & atramẽto militat. σαρκασμος, hostilis derisio. eadẽ videt esse cum Chleuasmo: Meq; timoris Argue tu Drance. ἀντίφρασις. vnius verbi est ironia: Bellum minime bonum, cum stolidum & pinguem, acutum dicimus.

ASCENSIVS.

Restant. i. reliquæ sunt etiam decem exornationes ꝟborum, quas nos non dispersimus, vage. i. in varia loca sine delectu, sed separauimus a supperioribus, idcirco q oẽs sunt positæ in vno genere, nã hoc est ꝓpriũ eoꝝ oiom, vt recedat. s. in eis ab vsitata. i. cõsueta ptãte ꝟboꝝ, atq; oratio cõferat in aliam rõnẽ cum quadam venustate. Restant, decem sequũtur verbi exornationes, quas ideo seorsom ab alijs collegisse, & vno in loco posuisse dicit Cicero: qm sub vno sunt genere translatione. s. vel abusione: nã a proprio vocabulo in oibus discedimus: & aliud non propriom pro eo ponimus: hoc aũt tũc potissimum facimus: cum aut nõ placet, aut non inuenitur proprium. Vno genere: translatione vel abusione. Potestate: quæ est propria eius rei de qua loquimur. Cum quadam venustate: vt cõgrua sit abusio: & rei conueniens translatio: non dura omnino, aut aliena, vt supra dictũ. De quibus. s. decẽ exornationibus: noiatio s. grauis est prima: quæ admonet: nosmet vt noiem° idoneo ꝟbo. i. vocabulo eã supple rẽ: cui rei nomẽ, aut nõ. i. nullũ sit, aut satis idoneũ non sit, noiemus inquit eã aut imitationis. s. naturæ, aut significationis. i. significãdæ rei gřa. Imitationis sup. cã: maiores. i. Prisci Romani: appellauerũt. i. imposuerunt rebus has voces: rudere qđ asinoꝝ sonũ imitatur. vagire: qđ infantium murmurare qđ aquaꝝ: & sibilare quod vẽti & sibilantium imitat sonũ. Cã rei significãdæ, sup. appellauerũt, aut nominamus sic. Postquã iste. s. vilis & cõtẽnendus fecit impetum in rẽp. fragor ciuitatis est auditus in primis. vbi per fragorẽ significat vehementia obstrepentium. Cætera patẽt. Pronunciatio. i. antonomasia: est quæ demonstrat sicut quodam cognomine extraneo: id quod nõ possit appellari: suo. i. proprio noie: vt si quis loquit de Gracchis: qui q ob seditionẽ cæsi sunt non videntur nominandi inquit: at nepotes Africani &c. Cætera declarat Frãciscus. Denominatio. i. metonomya est quæ trahit ofonẽ. i. denominationẽ a rebus propinquis & finitimis: qua scilicet ofone res possit intelligi: quæ. s. res sit appellata non suo. i. improprio vocabulo. Ostendit aũt dilucide satis eius spẽs. Circuitio est oratio circũscribẽs rẽ simplice assumptã: elocutione. i. pluribus ꝟbis concinne positis &c. Transgressio est que perturbat ordinẽ ꝟboꝝ traiectione. i. transpositione, aut peruersione, idest contraria versione: vt quæ præcedere debeant sequantur. Peruersione sic. Hoc &c. construenda sunt verba: vt iacent: aliter non faciant conueniens exemplum, potissimũ aũt peruertitur illa pietate pro vestra: nã ordo est pro vestra pietate. Traiectione. i. trãspositione verboꝝ fit hoc modo. Instabilis &c. Quorũ ordo sine traiectione esset. Fortuna instabilis valuit plurimũ hi istũ. Secũdũ exẽplum sic construitur. Casus eripuit tibi inuidiose. i. per summã inuidiam: oẽs facultates bene viuendi. Huiusmodi &c. Docet vtilitatẽ verbis satis apertis. Superlatio. i. hyperbole est oratio superãs veritatem, cã alicuius augendi vel minuendi. Exẽpla satis declarantur a Francisco. Intellectio est cũ res cognoscit tota de parua parte. i. per paruã partẽ, aut cũ pars cognoscitur de toto. i. per totũ. Totũ intelligit sic de parte. Illæ tibiæ nuptiales. i. i nuptiis i flari solitæ: nõ cõmonebãt. i. memorẽ faciebant te matrimonij. Nã hic. i. in hoc exẽplo aut dicto ois sanctimonia. i. solemnitas nuptiarũ intelligitur vno signo tibiarum. Pars sup. intelligitur de toto. i. per totũ, vt si quis dicat ei qui ostendit vestitum, aut ornatũ preciosum: tu ostentas mihi diuitias: & iactas copias. i. abũdantias tuas locupletes. i. quibus loculos exples: vbi a parte accipitur totum. Nã si duntaxat eas vestes haberet non esset diues dicendus. Plura sup. intelligunt ab vno. i. per positionem vnius: hoc est pluralis numerus per singularẽ: hoc modo. Hispanus pro multi Hispani: fuit auxilio, profuerunt auxilio. Pœno: pro pœnis. i. Carthaginensibus. Ille. s. notissimos translalpinus. i. Galli trans alpes respectu Italorũ habitãtes: immanis. i. inhumanissimi fuit. i. fuerunt auxilio ipsis Pœnis. Non nemo. i. plurimus: Togatus. i. Latinus, aut Romanus: sensit quoq; idẽ. i. Galloꝝ immanitatẽ in Italia. Vnũ intelligitur a pluribus sic. Calamitas atrox pulsabat pectora pro pectus meũ, aut alterius mœrore. i. mœstitia: itaq;. i. & ita spũs anhelans præ cura. i. propter anxietatem: ducebat ex imis pulmonibus: pro eo qđ est ex imo pulmone. Declarat exẽpla, quibus plura pro vno: & vnũ pro pluribus ponitur dices. Nam plures Hispani & Galli & Togati intelligunt sup. in superioribus ponitur dices. Nã plures Hispani & Galli & togati intelligunt sup. in superioribus. i. prioribus exẽplis: & vnũ pectus, & vnũ pulmo intelligit hic. i. in posteriore exemplo: per pectora & pulmones pluraliter dicta. Et ille numerus. s. prior erit diminutus gřa festiuitatis: & hic. s. posterior erit adauctus gratia grauitatis. Abusio est quæ abutitur. i. indebite vtitur verbo simili & propinquo scilicet debito & proprio: ꝑ certo & proprio. i. loco certi & proprij: hoc mõ. Vires hois sunt breues: vbi ꝓprie dicas paruæ, aut statura hois parua est: vbi dicendũ esset breuis, aut consilium est in hoie longũ. vbi dicas magnũ, aut ofo magna: pro eo qđ est longa, aut vti sermone pauco. i. breui. nã facile est intellectu. i. ad intelligẽdũ: ꝟba finitima. i. affinis significationis: rerũ dissimilium: esse tractata rõne abusionis. i. vt significet abusio fieri ad venustatẽ q̃ varietas dicẽdi ɔciliat. Trãslatio est cũ verbũ trãsfertur in q̃dã rẽ ex alia re: qđ. s. ꝟbũ vt posse transferri recte: pp similitudinẽ. Igitur cõtinuatiua est particula: ea. s. translatio sumit cã rei ponẽdæ ante oculos sic. Hic tumultus expergefecit subito terrore Italiam. Vbi trãslatio est ab hoie qui somno excutitur. Et sup. sumitur causa breuitatis sic. Recens aduẽtus exercitus extinxit ciuitatem subito, vbi translatio ab aqua ignem extinguẽte: subitam vrbis deletionẽ depingit. Et cã vitãdæ obscœnitatis. i. turpitudinis verboꝝ sup. sumit sic. Cuius mater delectetur quotidianis nuptijs. i. vnicuiq; se prostituit. Causa augendæ sic. Nullius &c. Notũ est exẽplum. Sumpta translatio est a deuoratore maximo. Minuendi &c. Translatio sumpta est ab aut a tenui. Causa ornandi: cuius translatio a plantis & cæteris vegetabilibus sumitur. Rhetores sup. dicunt oportere trãslationem esse pudentẽ. i. parce & pudenter factã: vt transeat in rem consimilem: rõne. i. non temere: sed ob certã cãm: ne videatur transcurrisse in rem dissimilẽ temere: & cupide. i. affectanter. Permutatio est oratio demonstrans aliud verbis, aliud sententia: quæ ex verbis permutatio sensu elicitur, vnde græcẽ allegoria dicitur. Ea diuiditur in tres partes: videlicet similitudinem, argumẽtum, & contrarium. Sumitur. s. permutatio per similitudinem cũ translationes vna, aut plures ponũtur frequẽter ductæ, idest tractæ de oratione simili sic. Nam cum canes funguntur officijs: luporum. i. qñ præsides depredatores sunt subditorum: cuinã credemus. i. committem° pecuaria: vt oues, capras, boues, præsidio. i. ad defensionẽ q. d. nulli satis tute. Vbi similitudo est inter pastores & præsides, ad q̃ Saluator quoque alludit in euangelio: & prophetæ frequenter. Permutatio sup. tractatur per argumẽtũ. i. approbationũ: cum. i. quando similitudo ducitur a persona, aut a loco, aut aliqua. i. alia quauis re, cã augendi, aut minuẽdi: vt si quis dicat. Drusum. s. Liuium Gracchum. i. similem Gracchi, & ita augeat, quasi Gracchis seditiosior esset Drusus: & dicat Numitorem qui eiectus erat regno: obsoletum. i. situ: immunditiaque victum: quod minuendæ dignitatis eius dicatur. Permutatio ducitur ex contrario sic: vt si quis illudens. i. per ironiam loquens appellet hominem prodigũ & luxuriosum, parcum & diligentem. Et nos poterimus in hoc postremo, quod sumitur ex contrario: & in illo primo qđ ducitur a similitudine: vti argumento per translationem. Per similitudinẽ sic. Quid ait hic rex Agamemnon. i. summus imperator noster (vt Agamemnon olim græcoꝝ fuit) siue: vt. s. secundum quod crudelis est, potius Atreus noster. Ex contrario sup. vtemur argumento, si vocemus quempiam qui verberauerit patrem. Aeneã qui pientissimus in patrẽ fuit, & nominemus

mus adulterum.i.eum qui commisit adulterium Hippolytum: qui castissimus prædicatur. Hæc sunt quæ videbantur dicenda de exornationibus verborum: nunc res ipsa.i.ratio docendi: monet: vt transeamus deinceps ad exornationes sentētiarum, idest ad declarationes earum.

Petri Victorij Castigatio.

NOn cito Sarissæ Græcia potitæ sunt. Aut idē Gallos significans, dicat, nec tā facile ex Italia armatura trāsalpina depulsa est.)Vetusta lectio, Materis transalpina: quā rectā esse puto. Est.n. Materis telū, quo vtebantur Galli. Non. Marcel. de genere armorū hæc duo loca Sisennæ citat, in quibus huius teli mentio est: Sisenna historiarū lib. 3. Galli materibus, Sueui lanceis configunt. Idē lib. 4. Alij materibus aut lanceis tū medium perturbāt agmē. Per hoc aūt telū Gallos intelligi vult, quorū peculiare erat: vt per sarissas suas, Macedonas. Quia ignotius iuuentuq; rarius erat hoc vbū, ideo hinc deletum fuisse puto, qđ etiam ei contigerat in. 7. lib. histor. T. Liuij, vbi prælium cū Gallis factū narrat. Sic.n. legi debet Stetitq; suppresso impetu Roma. & quia itarū sessis subeunda dimicatio erat, & q Cos. dū inter primores incautus agitat, leuo humeri materi ꝑpe trajecto, cesserat parūper ex acie. Nō Machera: vt in cūctis impressis libris olim erat. Germani aūt nuper eū locū restituerūt, q T. Liuij libros, quos tēporis vetustas & hoīum incuria nō absumpsit, summa cura & diligentia emēdator ediderunt. Vidi etiam priscū Liui exēplar, quod eam vocē incorruptam retinebat.

CAPIDVRVS.

DIstributio est.) Hanc Græcorum quidam διαλλογία vocant. Hæc exornatio nō multum differt ab ea q̄ paulopost diuisionē vocat, nisi quod hæc plura argumenta ad vnū effectum educit, illa duabus sententijs sibi inuicē oppositis contenta est: vt Odit porro priuatā luxuriam, publicā magnificentia diligit vtranq; Rutilius antitheti spēm esse arbitrat. Licentia est.) Quid de hac exornatione scribat Quintilianus, dicendum puto. Ac ne quēpiam tanti viri iudicio frustrer, sicut adhuc in cæteris, vbi eius authoritatem afferre conuenit, non feci, eius vba subijciam. Quæ vero sunt augendis affectibus accōmodatæ figuræ, constant maxime simulatione. nanq; & irascinos, & gaudere, & timere, & admirari, & dolere, & indignari, & optare, & quæcūq; ꝑ sunt similia his fingimus. inde sunt illa, Liberatus sum respiraui, bene habeo, & quæ amentia est hæc? & o tempora, o mores, o miserum me. cōsumptis enim lacrymis, infixus tamen pectori hæret dolor, & Magnæ nunc hisci te terræ. quod exclamationem quidam, vocāt, ponitq; inter figuras orationis. Hæc quotiens vera sunt, non sunt in ea forma de qua nūc loquimur: & assimulatā & arte cōposita, proculdubio schemata sunt existimanda. quod idē dictū sit de oratione libera, q̄ Cornificius licentiā vocat Græci παῤῥησίαν. Quid.n. minus figuratum, q̄ vera libertas? sed frequenter sub hac facie latet adulatio. nam Cicero cum dicit pro Ligario, Suscepto bello Cæsar, gesto iam etiam ex parte magna, nulla vi coactus, cōsilio ac voluntate mea, ad arma profectus sum, quæ erat contra te sumpta non solum ad vtilitatē Ligarij respicit, sed magis laudare victoris clementiam nō potest. Diminutio est.)Hanc Græci μείωσιν ἰλαττωσιν vocāt. Hæc multifarie fieri solet, sicut & amplificatio. Sed qm̄ in vtraq; sibi multum indulget orator, & fere ob rerū auctionē ac imminu

tionem

DE EXORNATIONIBVS SENTENTIARVM.

DIstributio est, cum in plures res, aut personas negotia certa, quædā dispertiuntur, hoc modo: Qui uestrum iudices nomen senatus diligit, hunc oderit necesse est. petulantissime.n. semper iste oppugnauit senatum: Qui equestrem locum splendidissimum cupit esse in ciuitate, is oportet istum maximas pœnas dedisse uelit, ne iste sua turpitudine ordini honestissimo maculæ atq; dedecori sit. Qui parentes habetis. ostēdite istius supplicio, uobis homines impios non placere. Quibus liberi sunt, statuite exemplum, q̄ tæ pœnæ in ciuitate sint hoībus hmōi comparatæ. Itē: Senatus officium est, consilio ciuitatē iuuare. Magistratus officium est, opera & diligentia consequi Senatus uoluntatē. Populi est officium, res optimas, & homines idoneos maxime suis sententijs eligere, et probare. Accusatoris officium est inferre crimina Defensoris, diluere & propulsare. Testis est, dicere quæ scierit, aut audierit. Quæsitoris est, unum quēq; horum in officio suo continere. Quare L. Cassi, si in causa testem præterquam quo sciat aut audierit, argumentari, & coniectura prosequi patieris, ius accusatoris cū iure testimonij commiscebis, testis improbi cupiditatē confirmabis, reo duplicem defensionem parabis. Est hæc exornatio copiosa. Comprehēdit enim breui multa, & suum cuiq; tribuens, officium separat, & res diuidit plures.

Licentia est, cum apud eos, quos aut uereri, aut metuere debemus, tñ aliquid pro iure nostro dicimus, qđ eos minime offendat, aut quos hi diligunt, cum in aliquo errato uere reprehēdi posse uideātur, hoc modo. Miramini Quirites, q. ab oībus uestræ rōnes deserantur, q. cām uestram nemo suscipiat, q. se nemo uestri defensorem profiteatur? Id tribuite uestræ culpæ. Atq; desinite istud mirari. Quid est.n. quare non oēs istam rem fugere, ac uitare debeant? Recordamini quos habueritis defensores, studia eorum uobis ante oculos proponite: Deinde exitus oīum considerate, tū uobis ueniat in mentem, ut uere dicā, negligentia uestra, siue ignauia potius, illos oēs ante oculos uestros trucidatos esse, inimicos eorū uestris suffragijs in amplissimum locū peruenisse. Itē: Nā quid fuit iudices, quare in sententijs ferundis dubitaueritis, aut istū hoīem nefarium ampliaueritis? non apertissimæ res erant crimini datæ? non oēs hæ testibus comprobatæ? non contra tenuiter, & nugatorie responsum? Hic uos ueriti estis, si primo cœtu condemnassetis, ne crudeles extimaremini. Dum eā uitatis uituperationem, quæ longe a uobis erat absutura, eā inuenistis, ut timidi atq; ignaui putaremini. Maximas & priuatas & publicas calamitates accepi-

tionem victoriam sibi comparat. & apud posteros famam, quæ elocutio attollat aut deprimat dicendum. Prima igitur est amplificandi vel minuendi species. in ipso rei nomine, vt cum eum qui sit cæsus occisum: qui sit improbus, latronem: cōtraq; eum qui pulsauit, attigisse: & vulnerauit, læsisse dicimꝰ. Hoc genus crescit, ac fit manifestius, si ampliora verba cum ipsis nominibus quibus comparentur ponemus: vt Cicero in Verrem. Non enim furem, sed ereptorem: non adulterum, sed expugnatorem pudicitiæ: non sacrilegum, sed hostem sacrorum religionumque non siccarium, sed crudelissimum carnificem ciuium sociorumq; in vestrum iudicium adduximus, vt altero modo sis multum, hoc etiam vt plus sit efficiatur. Quatuor autem maxime generibus constare amplificationem inuenimus incremento, comparatione, ratiocinatione, congerie. Incrementum est potētissimum, cum magna videtur etiam quæ inferiora sunt: id aut vno gradu fit, aut pluribus. per id venitur ad summū, nec ad summū mō, sed quodammodo supra summum, oibus his sufficit vel vnū Ciceronis exēplum: Facinus est vincire ciuē Romanum, scelus vberare, prope parricidium necare, quid dicā in crucē tollere? nam si tm̄ verberatus esset, vno gradu increuerat, ponendo vincire esse facinus, quod erat inferius. cū vero dixerit, prope parricidium necare, supra qđ nihil, adiecit, quid dicā in crucē tollere? ita cum id quod maximū est occupasset, necesse erat in eo qđ vltra est verba deficere. Est alter incrementi modus, cum supra summum adiectio fit, vt apud Vergil. de Lauso:

Quo pulchrior alter
Non fuit excepto Laurentis
corpore Turni.

Et de Nireo illud Homericum.

νιρεὺς ὃς κάλλιστος ἀνὴρ ὑπὸ
Ἴλιον ἦλθε
τῶν ἄλλων Δαναῶν, μετ᾽ ἀμύμονα πηλείωνα.

stis, cum etiam maiores impēdere uideantur, sedetis & oscitamini. Luce noctem, nocte lucē expectatis. Aliquid quotidie acerbi atque incommodi nunciatur, & eum cuius opera nobis haec accidunt, uos remoramini diutius & alitis, ac reipublicæ perniciem retinetis quoad potestis in ciuitate. Eiusmodi licentia si nimium uidebitur acrimoniæ habere, multis mitigationibus leniētur, nam continuo aliquid huiusmodi licebit inferre. Hic ego uirtutem uestram quæro, sapientiam desidero, ueterem consuetudinem requiro: ut quod erit commotum licētia, id laude mitigetur: ut altera res ab iracundia, & molestia, remoueat, altera res ab errato deterreat. Hæc res, sicut in amicitia, ita in dicendo, si loco fit, maxime facit ut & illi qui audient, a culpa absint: & nos qui dicimus, amici eorum, & ueritatis esse uideamur. Est autē quoddam genus licentiæ in dicendo, qđ astutiore rōne cōparatur, cum aut ita obiurgamus eos qui audiunt, quo modo ipsi se cupiunt obiurgari, aut id qđ scimus facile oēs auditores, dicimus nos temere q̄uo accipiant, sed tamen ueritate commoueri, ut nihilo secius dicamus. Horum amborum generum exempla subijciemus. Prioris huiusmodi: Nimium Quirites, animis estis simplicibus & mansuetis, nimium creditis unicuique, existimatis unūquēq; eniti, ut perficiat quæ uobis pollicitus sit: Erratis, & frustra falsa spe iam diu detinemini, stultitia uestra est, quia quod erat in uestra potestate, ab alijs petere, quàm ipsi sumere maluistis. Posterioris licentiæ hoc erit exemplum: Mihi cum isto iudices fuit amicitia, sed ista tamen amicitia, tametsi uereor quomodo accepturi sitis, tamen dicam, uos me priuastis. quid ita? quia ut uobis essem probatus, eum qui hoc oppugnabat, inimicum, quàm amicum habere malui. Ergo hæc exornatio cui licentiæ nomen est, sicuti demonstrauimus duplici rōne tractabitur: acrimoia, quæ si nimium fuerit aspera, mitigabitur laude: & assimulatione, de qua superius diximus, quæ non indiget mitigationis; propterea q̧ imitatur licentiam, & sua sponte se ad animum auditoris accommodat.

Diminutio est, cum aliquid esse in nobis, aut ijs quos defendimus, aut natura, aut fortuna, aut industria dicemus egregium, quod ne qua significetur arrogans ostentatio, diminuitur, & attenuatur oratione, hoc modo: Nam hoc pro meo iure iudices dico, me labore, & industria curasse, ut disciplinam militarem non in postremis tenerem. Hic si quis dixisset, ut optime tenerem, tametsi uere dixisset, tamen arrogans uisus esset. nunc & ad inuidiam uitandā, & ad laudem cōparandā satis dictum est. Item: Vtrum igitur auaritiæ cā, aut egestati: accessit ad maleficiū: Auaritiæ? at largissimus fuit in amicos, quod signū liberalitatis est, quæ cōtraria auaritiæ est. Egestatis? at huic quidem pater, nolo nimium dicere, non tenuissimū patrimonium reliquit. Hic quoque uitatum est, ne magnum, aut maximum, diceretur. Hoc igitur in nostris, aut eorū, quos defendemus, egregijs cōmodis proferendis obseruabimus. Nā eiusmodi res & inuidiam contrahunt in uita, & odium in oratione, si inconsiderate tractes. Quare quemadmodum ratione in uiuēdo fugitur inuidia, sic in dicendo consilio uitatur odium.

Descriptio nominatur, quæ rerum consequentium continet perspicuam, & dilucidam cum grauitate expositionem, hoc modo. Quòd si istum iudices uestris sententijs, li-

Tertius est quoque incrementi modus, ad quē per gradus itur & quod non est plus quam maximū, sed quo nihil maius esse ostēditur. matrem tuā cecidisti, quid dicam amplius? matrem tuam occidisti, nam & hoc augēdi genus est tantum aliquid efficere, vt non possit augeri. Verū vt hæc amplificatio in superiora tendit, ita quæ fit per comparationem, incrementum ex minoribus petit, augendo.n. quod est infra, necesse est extollat qđ supra ponatur. vt Cicero in Catilinam: Serui mehercule mei, si me isto pacto metuerent, vt te metuunt omnes ciues tui, domum meam relinquendam putarem. Fit per comparationē incrementum, eo modo quo argumenta a minoribus ad maiora deducuntur. nec tota totis, sed etiam partes partibus comparantur: sicut illud Ciceronis. An vero vir amplissimus, P. Scipio pōtifex maximus, Gracchum mediocriter labefactantē statum Reipub. priuatus interfecit, Catilinam orbē terræ cæde atque incēdio vastare cupientem nos cōsules pferemus hic? & Catilina Graccho, & stat⁹ Reipublicæ orbi terrarum, & mediocris labefactatio cædi & incēdijs & vastationi, & priuatus cōsuli comparatur. quæ si quis dilatare velit, plenos sui singula locos habent. Ratiocinatione fiūt amplificationes, vt Cicero: Tu, inquit, istis faucibus, istis laterib⁹, ista gladiatoria totius corporis firmitate. quid fauces & latera ad ebrietatem? sed minime sunt otiosa. nam respicientes ad hæc, possumus æstimare quantum ille vini exhauserit, quod ferre & coquere nō posset illa corporis gladiatoria firmitate, sed necessario euomere cōpulsus est, Ergo si ex alio aliud colligitur, nō minus poterit hæc quam quæ inter status ponit ratiocinatio nominari. Eadē enim ex causa nomen habet. Idē præstant quæ antecesserūt, vt apud Vergilium, cum Aeolus a Iunone rogatus,

> Cauū conuersa cuspide montem
> Impulit in latus, ac venti velut agmine facto
> Qua data porta ruunt: est, apparet quanta sit futura tempestas.

Solet ex alio aliud quoque augeri. vt cum Annibalis bellicis laudibus amplia! virtus Scipionis, & fortitudinem Gallorum Germanorumque miramur, quo sit maior C. Cæsaris gloria. Sed & amplificāt per ratiocinationē genus, cum ad aliquid refertur, quod dicimus. veluti illud Homericum.

> οἳ δ' ὡς οὖν εἴδονθ' Ἑλένην ἐπὶ πύργον ἰοῦσαν,
> ἦκα πρὸς ἀλλήλους ἔπεα πτερόεντ' ἀγόρευον,
> οὐ νέμεσις Τρῶας καὶ ἐϋκνήμιδας ἀχαιοὺς,
> τοιῇδ' ἀμφὶ γυναικὶ πολὺν χρόνον ἄλγεα πάσχειν.
> αἰνῶς ἀθανάτῃσι θεῇς εἰς ὦπα ἔοικεν.

Vbi licet animaduertere, vt Troiani principes Graios Troianosque propter Helenæ speciem tanto temporis spatio sustinere bellum, indignum, non putarunt. quæ nam igitur illa forma credenda est? non enim hoc dicit Paris qui rapuit, non aliquis iuuenis, aut vn⁹ e vulgo, sed & prudentissimi, & Priamo assidentes. Ad hoc etiam pertinet clypeus Aiacis, cū dicit Homerus, πὰρ καλὸν αἴαντος δ' ἐνὸν σάκος ἑπταβόειον. & Achillis, cū idem inquit, αὐτὰρ ἔπειτα σάκος μέγα τε στιβαρόν τε ἕλετο. Ex armis enim illoꝶ heroū magnitudo nobis dat intelligi. qua virtute egregie etiam vsus est Vergilius in Cyclope. Nam qui illud corpus mente concipiam, cuius trunca manum pinus regit? Hoc illi est simile, quod supra emphasim diximus nominari. Amplificatio aūt per cōgeriem verborum ac sententiarū idem significantium, exponēda restat. hæc si non etiam per gradus ascendat, tamen velut aceruo quodam alleuatur. quale illud Ciceronis: Quid enim tuus ille Tubero district⁹ in acie Pharsalica gladius agebat? cuius latus mucro ille petebat? qui sensus erat armorū tuorum? quæ tua mens, oculi, manus, ardor animi? qoid cupiebas? quid optabas? Hæc etiam crescere solet, verbis omnibus altius atque altius insurgentibus: vt, Aderat ianitor carceris, carnifex prætoris, mors terrorq; sociorum & ciuium Romanorum. Eadē ratio est minuendi. nam totidem sunt ascendentibus gradus. ideoque vno ero contentus exēplo eius loci, quo Cicero de oratione Rutilij hæc dicit: Pauci tamen, qui proximi astiterant, nescio quid illū de lege agraria dicere suspicabant. Scio plerisque videri posse speciē amplificationis hyperbolen. nam & hæc in vtranque partem valet, & ad augendas & minuendas res.

Descriptio nominatur.) Hæc a Græcis διατύπωσις vocatur, cui τοπογραφία species subijcitur, idest, loci descriptio. illum primo nominatum Cicero. alibi sub oculos subiectionem nominat, cum res non gesta indicatur, sed vt sit gesta ostēditur:

nec

nec vniuersa, sed per partes, vt ipse inflammatus scelere & furore in forum venit, ardebant oculi, toto ex ore crudelitas eminebat nec solum quæ facta sunt, aut fiant, sed quæ futura sunt, imaginamur.

Diuisio est, quæ rem semouens a re vtranque absoluit ratione subiecta, hoc modo, Cur ego tibi obiiciam quicquam, si pbus est?) De hac supra dictũ est exornatione.

Frequentatio est, cum res in tota causa dispersæ coguntur.) Hæc amplificationis pars est, quam per congeriem supra uocauimus.

Expolitio est.) Hæc multarum est figurarũ tractatio. oratio a græcis, vt opinor, hæc σχηματισμένη, idest figurata, ac per hoc ornata nominatur Quod mihi bene videtur Decius intellexisse, qui se deuouisse dicitur, & pro legionibus se in hostes immisisse medios, vnde amisit vitam, & non perdidit. re enim vilissima & parua maximam redemit, vitam dedit, accepit patriam, amisit animam, potius ẽ gloria, quæ cum summa laude pdita vetustate quotidiæ magis enitescit. quod si pro republica debere accedere ad periculum, & ratione demonstratum est, & exemplo comprobatum, hi sapientes sunt existimandi, qui nullum pro salute patriæ periculum vitant. Tres se Decii p republica deuouisse dicuntur, vt in primo de Finibus bonorum & malorum scribit Cicero. Si quis autem scire cupiat, quo pacto deuotio ea fieret a veteribus, Macrobium in Saturn. legat qui de ea re abũde scripsit.

Commoratio est, cum in loco firmissimo.) Et in perpetua oratione, sicut & expolitio, inuenitur. ea de causa a plerisq; inter figuras non ponitur.

Contentio est.) De hac supra diximus. Multæ autem sunt figuræ, vt tam apud Quintilianũ quam apud Græcos est manifestum, quæ eodem nomine appellatæ, aliquam tamen habeãt differentiam: sicut ironia, sicut antiphrasis, & similes. alia. n. verborum, alia sententiarum est.

Similitudo est oratio traducens. Hæc Græcis παραβολή, ab aliis ὁμοίωσις est nominata. hic quid de hac figura scribat Quintilian. totum eum locum subiicere mihi uisum est, q̃ is plura q̃ quis alius de ea locutus videatur, ac ita aperte, ut expositione non indigeat, Præclare vero: inquit, ad inferendam rebus lucem reperte sunt similitudines, quarum aliæ sunt quæ probationis gratia inter argumenta

beraueritis, statim sicut e cauea leo missus, aut aliqua teterrima bellua soluta ex catenis uolitabit, & uagabitur in foro acuẽs dẽtes multos in cuiusq; fortunas, in amicos atque inimicos, notos atque ignotos incursans, aliorum famam depeculãs, aliorum caput oppugnãs, aliorum domum ac oẽm familiam perfringẽs. Remp. funditus labefactãs: Quare iudices eiicite eum de ciuitate, liberate oẽs formidine, uobisque ipsis consulite, nam si istum impunitum dimiseritis, in uosmetipsos, mihi credite, feram, & truculẽtam bestiã iudices immiseritis. Item. Nam si de hoc iudices grauem sententiam tuleritis, uno iudicio simul multos iugulaueritis. grandis natu parens, cuius spes senectutis omnis in huius adolescentia posita est, quare uelit in uita manere, non habebit: filii parui priuati patris auxilio ludibrio & despectui paternis inimicis erunt oppositi, tota domus huius indigna cõcidet calamitate: at inimici statĩ sanguinolẽta palma, crudelissima uictoria potiti insultabunt in horũ miserias, superbire simul & uerbis inuehetur. Item. Nam neminem uestrum fugit Quirites, capta urbe, que miseriæ consequi soleãt, arma qui cõtra tulerint, statim crudelissime trucidantur: cæteri qui possunt per ætatem & uires laborem ferre, rapiuntur in seruitutem, qui non possunt, uita priuantur, uno deniq;, atque eodem tempore domus hostili flagrat incendio, & quos natura aut uoluntas necessitudine aut beneuolentia coniunxerint, distrahuntur: liberi partim e gremiis parẽtum diripiũtur, partim in sinu iugulantur, partim ante pedes constuprantur. nemo iudices est, qui possit satis rem cõsequi uerbis, nec referre oratione magnitudinem calamitatis. Hoc genere exornationis, uel indignatio, uel misericordia põt commoueri; cum res consequentes comprehensæ uniuersæ perspicua breuiter exprimuntur oratione.

Diuisio est, quæ rem semouẽs a re utrãq; absoluit rõne subiecta, hoc modo; Cur ego nũc tibi obiiciam quicquã? si pbus es, nõ meruisti, si improbus, num commoueris? Item, Quid nũc ego de meis propriis meritis prædicẽ? si meministis obtũdam, sin obliti estis, cum re nihil egerim, quid est qđ uerbis proficere possim? Item, Duæ res sunt quæ possunt homines ad turpe compẽdium commouere, inopia atque auaritia. te auarum in fraterna diuisione cognouimus, inopẽ in atque egẽtem nũc uidemus. qui potes igitur ostendere causam maleficii nõ fuisse? Inter hanc diuisionem, & illã quæ de partibus orationis tertia est, de qua in li. primo diximus secũdum narrationẽ, hoc interest, illa diuidit per enumerationem, aut per expõnem, quibus de rebus in tota oratione disputatio futura sit, hæc se statim explicat, & breui duabus, aut pluribus partib. subiiciẽs rõnes, exornat orationẽ.

Frequentatio est, cum res in tota causa dispersæ coguntur unum in locum, quo grauior, aut acrior, aut criminosior oratio fit, hoc pacto, A quo tandem abest iste uitio, quid est iudices, cur uelitis eum liberare? Suæ pudicitiæ proditor est insidiator alienæ, cupidus, intemperans, petulans, superbus, impius in parentes, ingratus in amicos, infestus cognatis, in superiores contumax, in æquos & pares fastidiosus, in inferiores crudelis, deniq; in omnes intolerabilis,

Eiusdem generis est illa frequentia, quæ plurimum coniecturalibus causis opitulatur. cum suspiciones, quæ separatim dictæ, minutæ, & infirmæ erant, unum in locum

ponuntur, aliæ ad exprimendã rerum imaginem compositæ. quod est huius loci proprium. inde lupi, ceu raptores, atra in nebula, & aui similes:

Quæ circum littora. circum
Piscosos scopulos humilis volat æquora iuxta.

Quo in genere. i. præcipue custodiendum, ne id quod similitudinis gratia asciuimus, aut obscurum sit, aut ignotum. Debet enim quod illustrandæ alterius rei gratia assumitur, ipsum esse clarius eo quod illuminat. quare poetis quidem permittamus sane eiusmodi exempla.

Quales vbi hybernam Lyciã Xantiq; fluenta
Deserit, aut Delon maternã inuisit Apollo.

Nunc idem oratorem decebit, vt occultis aperta demonstret. Sed illud quoq;, de quo in argumentis diximus, similitudinis genus ornat orationem, facitq; eam sublimem, floridam, iucũdam, mirabilem. Nam quo longius quæque petita est, hoc plus affert nouitatis, atq; inexpectata magis est: illa vulgaria videri possunt, & utilia tantum ad conciliandam fidem: Vt terram cultu, sic animum disciplinis meliorem vberioremq; fieri. & vt medici ab alienatæ morbis membra præcidunt, ita turpes ac perniciosos, etiam si nobis sanguine cohereant, amputandos. Iam sublimius illud p Archia. Saxa atq; solitudines voci respondent, bestie sæpe immanes cantu flectuntur atq; cõsistunt. quod quidẽ genus a quibusdam declamatoria maxime licentia corruptum est. Nam & falsis vtuntur, nec illa iis quibus tandem similia videri volunt, applicant, quorum vtrunq; in his æque me iuuene vbiq; causari solebant. Magnorum fluminum nauigabiles fontes sunt, & generosioris arboris statim planta cum fructu est. In omni autem parabola, aut præcedit similitudo, & res sequitur, aut p̃cedit res, & sequitur similitudo. sed interim libera & separata ẽ, interim & (quod longe optimũ est) cum re cuius est ima connectitur collatione inuicem respõdente. quod facit redditio contraria, quæ antapodosis dicitur præcedit similitudo illa, cuius modo feci mentionem: Inde lupi ceu raptores atra in nebula, In primo Georgicon, post longam de bellis ciuilibus atque externis conquestionem.

Vt cum carceribus sese effudere quadrige,
Addunt in spatia, & frustra retinacula tendens.

Fertur equis auriga, nec audit currus habenas.

Sed hæc sunt sine appodosi. Redditio autem illam rem utrãque qua comparat, velut subiicit oculis, & pariter ostendit, cuius præclara apud Virgil. multa reperio exempla, sed oratoris potius vtendum est. dicit Cicer. pro Murena. Vt aiunt in Græcis artificibus eos aulœdas esse, qui citharœdi fieri non potuerunt, sic nos videmus, qui oratores euadere non potuerunt, eos ad iuris studium diuertere. Et illud pro eodem, iam pene poetico spiritu, eo tamen cum sua redditione, quod est ad ornatum accommodatius. Nam vt tempestates sæpe certe aliquo cœli signo commoueantur, sicut sæpe ab improbis nulla certa ratione obscura aliqua ex causa concitãtur, sic in hac comitiorum tempestate populari, sæpe intelligas quo signo commota sit sæpe ita obscura est, vt sine causa excitata videatur. Sint & illæ breues, vagi per syluas ritu ferarum. Et illud Ciceronis in Clodium, Quo ex iudicio velut ex incendio nudus effugit: quibus similia possunt cuicunque etiam ex quotidiano sermone succurrere. Hæc omnia ad verbum de similitudine Quintilian. Absoluta igitur illa similitudo est, vt et Plutarchus scribit quæ πρότασιν & ἀπόδοσιν, hoc est propositionem & redditionem habet, quæ secus, imperfecta. Item eiusmodi est veluti diximus, vt modo res antecedat, & sequatur similitudo: modo contra, similitudo præcedat, & res sequatur Vtrunque Horatius in hoc complexus est.

Crescit extento velut arbor æuo.
Fama Marcelli, micat inter omnes.
Iulium sidus, velut iter ignes
Luna minores.

Quemadmodum in palæstra, qui tædas ardentes accipit.) Mos fuit apud veteres, vt in palæstra currentium primus facẽ sequenti traderet, & secundus tertio, & sic deinceps, quo ad vltimum vsque perueniret. Hinc Persius,

Qui prior es, cur me inde cur su lampada poscis.

Et Lucret. Augescit aliæ gentes, aliæ minuuntur,
Inque breui spatio mutantur, sed animantum
Et quasi cursores vitæ sic lampada tradunt.

Exemplũ est, alicuius facti aut dicti præteriti. cum certi authoris nomine propositio.) Hoc Græci παράδειγμα vocant, de quo supra in argumentis satis

coactæ rem uidetur perspicuam facere, nõ suspiciosam, hoc pacto. Nolite igitur, nolite iudices ea quæ dixi, separatim spectare, sed omnia colligite, & cõferte in unum. Si & cõmodum ad istum ex illius morte ueniebat, & uita hominis est turpissima, animus auarissimus, fortunæ familiares at tenuissime, & res ista nemini bono præter istum fuit, neque alius quisquam æque commode, neque iste cõmodioribus aliis rõnibus facere potuit: neque præteritum quit quã est ab isto, quod opus fuerit ad maleficiũ, neque factũ quod opus nõ fuerit, & cum locus idoneus maxime quæsitus, tũ occasio aggrediẽdi commoda, tempus adeũdi opportunissimum, spatium cõficiẽdi lõgissimum sumptum est non sine maxima occultãdi, & perficiẽdi maleficij spe: et præterea antequam occisus homo is est, iste uisus est in eo loco in quo est occisus facta solus. Paulopost in ipso loco maleficii uox illius qui occidebatur audita est: deinde post occisionem istũ multa nocte domum rediisse cõstat, postera die titubanter, & incõstãter de occisione illius locutum. Hæc partim testimonijs, partim quæstionibus, & argumentis omnia cõprobãtur, et rumore populi, quem ex argumentis natum necesse est esse uerum: Vestrum iudices est his unum in locũ collatis certam sumere sciẽtiam, nõ suspicionem maleficij. Nam unum aliquid, aut alterũ põt in istum casu cecidisse suspicio se ut omnia inter se a primo ad postremum cõuenĩãt maleficia, necesse est casu non posse fieri: Vehemens est hæc exornatio, & in cõiecturali cõstitutione causæ ferme semper necessaria, & in cæteris generibu causarum, & omni oratio ne adhibenda nonnunquam.

Expolitio est. cum in eodem loco manemus, & aliud atque aliud dicere uidemur. Ea autem dupliciter fit, si aut eãdem plane dicimus rem, aut de eadem re. Eãdem rem dicemus non eodem modo, nam id quidem obtundere auditorẽ est, nõ rem expolire, sed commutare. Commutabimus tripliciter, uerbis, pronunciando, tractando. Verbis commutabimus, cum res semel est dicta, iterum, aut sepius alijs uerbis quæ idem ualeãt, eadem res proferetur, hoc modo: Nullũ tantum est periculum, quod sapiens pro salute patriæ uitãdum arbitretur. Cum augetur incolumitas perpetua ciuitatis, qui bonis erit rõnibus præditus, profecto nullum uitæ discrimen sibi pro fortunis Reipu. fugiendum putabit, et erit in ea sentẽtia semper ut pro patria studiose, quãuis in magnam descẽdat uitæ dimicationem. Pronũciando commutabimus, si tum in sermone, tum in acrimonia, tum in alio, atque in alio genere uocis atque gestus, eadem uerbis cõmutãdo, pronũciatione quoque uehemẽtius immutabimus. Hoc neque cõmodissime scribi põt neque parum est apertum, quare nõ eget exempli. Tertium genus est commutationis quod tractãdo conficitur, si sententiam traiicimus, aut ad sermocinationem, aut ad exuscitationem. Sermocinatio est de qua planius paulopost suo loco dicemus. Nunc breuiter ad hãc rem quod satis sit attingemus, in qua cõstituetur alicuius personæ oratio accommodata ad dignitatem, hoc modo, ut quo facilius res cognosci possit: ne ab eadem sentẽtia recedamus. Sapiens, qui omnia Reipub. causa suscipienda pericula putabit, sæpe ipse secum loquitur: Non mihi soli sed etiam atque adeo multo potius natus sum patriæ, uita quæ fato debetur saluti patriæ potissimum soluatur.

multa. Imago est formæ cum forma cum quadam similitudine collatio.) Imago est descriptio figuræ alicuius, vel personarum inter se, eorumve quæ personis accidunt cõparatiovt,

Os humerosque deo similis.

Hæc exornatio a Græcis εἰκὼν vocatur. Effectio est, cũ exprimitur.) Hæc figura a græcis προσωποποιΐα vocatur a nõnullis personæ confictio. Hæc mire cum variat orationem tum excitat. His & aduersariorum cogitationes, velut secundum loquentium protrahimus, qui tũ ita demum a fide non abhorreant, si eos locutos finxerimus vt cogitasse eos non sit absurdũ & nostros cum aliis sermones & aliorum inter se credibiliter introducimus & suadendo obiurgando, quærendo, laudãdo, miserando personas idoneas damᵒ. quin deducere beatos e cœlis homines, & angelos in hoc genere dicendi, & inferos excitare, vrbes etiam & populi hac figura vocem accipiũt. Sunt autem qui has προσωποποιΐας dicãt, in quibus & corpora & verba fingimus. Sermones autem hominum assimulatos διαλόγω malunt, quod latine. Cicero sermocinationem vocat. Quintilianos vero vtrunque eodem nomine appellauit, vt prosopopœia diceretur. Nam certe, inquit ipse, sermo fingi nõ potest. ut non & personæ sermo fingatur, sed in his quæ natura non permittit, eo modo mollior sit figura. etenim si mecum patria mea, quæ mihi uita mea multo est carior, si cuncta Italia, si omnis respub. sic loquatur, M. Tulli, quid agis? illud audacius genus, quæ tecum Catilina sic agit & quodammodo tacita loquit, nullum iam aliquot annis facinus extitit nisi perte. Commode etiam aut nobis aliquas ante oculos esse rerum personarum vel imagines fingimus, eadem aduersariis aut iudicibus accidere miramur. quali a sunt, Videntur mihi, & nonne videntur tibi? Sed magna quædam vis eloquentiæ desideratur. Falsa enim incredibilia, natura necesse est aut magis moueant, quia supra vera sunt: aut pro vanis accipiũtur, quia vera non sunt. sed formas quoque fingimus sæpe, vt famam Virgilius, item Homerus, vt voluptatem ac virtutẽ, quemadmodum a Xenophonte traditur Prodicus, quem Silius Italicus imitatus est. Est & incertæ personæ ficta oratio, vt hic, Dicat aliquis. Est exactus sine persona sermo,

Hic Dolopum manus hic sæuus tendebat Achilles.

Et ut Quintilianus etiam inquit vertitur interim prosopopœia in speciem narrandi. vnde apud historicos reperiuntur obliquæ allocutiones: vt Titi Liuii illud: At dii iuuent. Prosopopœiæ, si ne effictionis duæ sunt species, vt Aphthonius in primis exercitamentis, inquit εἰδωλοποιία, id est, simulachra fictio, & ἠθοποιία quam Rutilius & Aquila morũ confictionem vocant, Idolopœia est, quam paulo infra Cicero confirmationem vocat. Ethopœia autem, quam hic notationem nominauit. Aut aliquod fragile falsæ choragium gloriæ comparetur.)Choragiũ a choro & ago, conuentus, atq; congregationis apparatus. Plautus in Captiuis, Iniquum est comico choragio, Conari de subito nos agere tragœdiam. Apulei⁹ in quinto Metamorp. Iam feralium nuptiarum miserrimæ virgini chorarium struitur. Duc tecum Libanum & Sosiam.) Nomina seruorum. Libanus in Plauti Asinaria, Sosias tam in Amphitryone Plauti q̃ Terentii Andria. Expostulant.) Imperiose percunctantur.

Sermocinatio est, cum alicui psonæ sermo attribuitur.)Hãc diximus supra διάλογον a Græcis nominari. Cõformatio est, cum aliqua quæ non adest persona confingitur, quasi adsit.)

Hanc exornationem diximus quoq; supra a græcis εἰδωλοποιίαν vocari. Significatio est.)Significationem nominat, quam Græci ἔμφασιν vocant. hanc inter tropos, idest, verborum versiones Græci ponunt, vt supra meminimus. sed & inter schemata hoc est, sentẽtiarũ inuenit figuras, cum ex aliquo dicto latens aliquid eruitur velut inquit Quintilianus, vt apud Virg.

Non licuit thalami expertem
sine crimine vitam,
Degere moræ feræ. Quãquã enim de matrimonio quæritur Dido, tamen huc erupit eius affectus vt sine thalamis vitã non hominum putet, sed ferarum. Cuius pater cupito se emungere solebat.)Emungere, mucum e naso stillantem tergere. Noli Saturninæ.)Hoc ex eis quæ supra de L. Apuleio Saturnino diximus, cuius esse manifestum potest. Breuitas est.)Hæc a grecis βραχυλογία vocatur. Est uero pulcherrima, cum plura paucis complectimur: sed male mitantes sequitur obscuritas. Hinc Horatius,

Breuis esse laboro,
Obscurus fio.
Quod vitium non inter infima putandum est.

Aluit hæc me tute atque honestæ, perduxit usq; ad hãc ætatem: muniit meas rõnes bonis legibus, optimis moribus, honestissimis disciplinis. Quid est, quod a me satis ei persolui possit, unde hæc accepta sunt? Quia hæc loquitur secum sapiẽs: Sæpe ego in periculis Republicæ nullum ipse periculum fugi. Item mutatur res tractando, si traducitur ad exuscitationem, cum & nos commoti dicere uideamur, & auditoris animum commouemus, sic: Quis est tam tenui cogitatione præditus, cuius animus tantis angustijs inuidiæ cõtinetur, qui non hunc hominem studiosissime laudet & sapientissimum iudicet? qui pro salute patriæ pro Repub. fortunis, quamuis magnum atrox periculum studiose suscipiat & libẽter subeat. Equidem hũc hominem magis cupio satis laudare, quã possim, idemq; hoc certo scio uobis omnibus usu uenire. Eadẽ res igitur his tribus in dicendo cõmutabitur rebus, uerbis, prounciando, tractando: sed tractãdo dupliciter, sermocinatione, & exuscitatione.

Sed de eadem re cum dicemus, plurius utemur cõmutationibus. Nam cum rem simpliciter pronunciauerimus, rationem poterimus subiicere. Deinde duplicem, uel sine rõnibus: uel cum rõnibus pronũciare sentẽtiam. Deinde afferre cõtrarium, de quibus omnibus diximus in uerborũ exornationibus. Deinde simile & exemplum, de quo suo loco plura dicemus. Deinde conclusionem, de qua in secundo libro, quæ opus fuerunt, diximus demonstrantes argumentationem, quemadmodum concludere oporteat. In hoc libro dominus, cuiusmodi esset exornatio uerbi, cui conclusioni nomen est. Ergo huiusmodi uehementer ornata poterit esse expolitio, quæ constabit ex frequentius exornationibus uerborum, & sentẽtiarum. Hoc modo igitur septem partibus tractabitur: sed ab eiusdem sententiæ nõ recedamus exẽplo, ut scire possis, quam facile præceptione rhetorica res simplex multiplici rõne tractetur. Sapiẽs nullum pro Reipu. periculum uitabit ideo quòd sæpe fit, ut cum pro Repu. perire noluerit, necessario cum Repu pereat, Et quoniam sunt omnia commoda a patria accepta, nullum incommodum pro patria graue putandum est, ergo qui fugiunt id periculum quod pro Repu. subeũdum est, stulte faciũt. Nam neque effugere incommoda possunt, & ingrati in ciuitatẽ reperiuntur: At qui patriæ pericula suo periculo expetũt, hi sapiẽtes putãdi sunt, cum & eum quem debẽt honorem Reipu. reddunt, & pro multis perire malunt, quam cũ multis. Etenim uehementer est iniquum, uitam quam a natura acceptam propter patriam conseruaueris, naturæ cum cogat reddere, patriæ cum roget non dare, et cum possis cum summa uirtute & honore pro patria interire, male per dedecus & ignauiam uiuere, & cum pro amicis, & parentibus, & cæteris necessarijs adire periculum uelis, pro Rep. in qua & hoc, & illud sanctissimum nomen, patriæ continetur, nolle in discrimen uenire. Itaque uti contemnendus est qui in nauigando se. quam nauim mauult incolumem, ita uituperandus, qui in Reipu. discrimine, suæ plus quam communi saluti consulit. Naue.n. fracta, multi incolumes euaserunt, ex naufragio patriæ saluus nemo põt enatare. Quod mihi bene uidetur Decius intellexisse, qui se deuouisse dicitur, & pro legionibus in hostes misisse medios. Vnde amisit uitã, at nõ perdidit, re.n. uilissima & perua, maxi-

Demonstratio est.) Quæ a Græcis φαντασία, tum ἐνάργεια nominatur, phantasia quidẽ in concipiendis visionibus, energia vero in efficiendo velut opere proposito. nisi sit, quã ἐνέργειαν vocant Græci: Quidam euidentiam alii representationem vocant. Illi.)Vni, vt loquenti, aut minus attento audientiam faceret. Calce premens.)Vt cõstringeret. Dextra pedem.)Illius subsellii, quando armis non erant muniti, vt quibuscunque obuiis rebus arreptis se a ciuiũ incursione potentium defenderem. At iste.)quidam. Parua tamen pars perfectissima vitæ desideretur: Vtpote quæ decesso intelligatur: Vitam enim perfectissimam, philosophiam dicit ut eã quæ de moribus est. Et vitam q̃ sequamur.)in dicendo.

LONGOLIVS.

Distributio.)μερισμὸς Rutilio, διαμερισμὸς Rufiniano: Cuius omnes corporis partes ad nequitiã sunt appositissimæ, oculi ad petulantem lasciuiam, manus ad rapinam, uenter ad auiditatem pedes ad fugam, prorsus vt aut ex hoc vitia, aut ipse ex uitiis ortus uideatur: Vide Eras. 2. de copia, ab initio. Quæsitores). Qui iudicio præerant, vt ex Asco. Budæus. Licentia. παρρησία: Hac figura quoties vtimur, inuitos nos dicere fingimus, ne magis confidentia quam dolore excitati videamur: atque ita non fides, sed odium iudicum consequatur. Ruti. Vide Fab. li. nono, cap. ii. Hominem nefarium ampliaueritis.)Cum obscura esset causa, & differretur, ampliari dicebatur, & amplius pronunciari. Hinc ampliari rei, quorum damnatio differtur, aut quia corã sistendi testes sunt, & cum illis committendi: aut q̃a nondum plane liquet aut de crimine, aut de pœnæ modo. Budæus ex Ascon. & aliis. Diminutio.)ἀντεναντίωσις aliis, Erasmo λιτότης dicitur. Quidam λεπτότητα vocant. vt: Munera nec sperno. Rem magnam extenuat, modestiæ causa. Facit hæc figura, ne quod necessario dicitur, arrogãter dictum uideatur: fastidiosæ sunt hominum aures, nec quicquam minus ferunt, quam vt quisquam aliquid de se predicet magnificẽtius. Descripitio.) Descriptio, quæ rerum consequentiam ponit ob oculos, non video q̃obrem inter schemata ponenda sit. Nam hypotyposis eximia virtus est orationis, sed ad omne tempus pertinet: de qua mox dicetur. Acuens dentes multos.)Alias, multos. ✠ Di

uisio.) Complexio Latinis dicitur, Græcis συλληψις, quo scilicet vtrinque aduersarium capimus. Plura de hac Trapezunt. lib. 3. Sin improbus, num commoueris.) Alias non commoueris. ✱ Frequentatio.) Quidam συναθροισμὸν uocant. Nil ea fere aliud est quam probatio quædam συστατική. Vide supra lib. 2. circa decimum locum communē: qui aliis collectio καὶ ἀπ' ἀρχῆς ἀχρὶ τέλους dicitur. Infestus cognatis. Alias, in festus in cognatos. Fortunæ familiares attenuatis. Alias, fortunæ familiaris rei &c. In istum casu cecidisse) Alias, in istum casum. ✤ Expolitio.) Et si tam interpretatione q̃ expolitione eadem res sit, & aliud atque aliud dici uideatur, inter eas tamen id interesse putat Trapezunt. ut in interpretatione quemadmodum nomen ipsum ostendit, ad clariꝰ deuenire plerunque soleamus, & duorum membrorum numerum excedere non debeamus. Expolitionem interpretandi causa adhibemus, sed ut in moratione locupletius atque politius quod dicitur, reddamus, ac ideo certum membrorum numerum non obseruamus. Hæc Trapezunt. in Ligarianam. Idem li. 3. duas species facit expolitionis, enthymematicam & fictoriam. Copiose de expolitione Eras. 2. de Cop. Græci ἐπεξεργασίαν vocant. Vide Quintilianum lib. 8. cap. 3. Sed commutare.) Alias sed commutato. Multi incolumes euaserunt.) Alias, incolumes fuerunt. ✱ Commoratio:) ἐπιμονὴ græcis. vt Cicero in Milniana, in exponendis insidiis cōmoratur. ✱ Similitudo. παραβολή, quam Cic. collationem vocat. ὁμοίωσις genus est ad paradigma & parabolen, teste Aquila. De hac erudite in secundo de Copia Eras. vide etiam Quintil. lib. octauo, cap. 3. Qui tædas ardentes accipit.) Alias candentes lege Chiliades, Cursu tibi lampada trada. Sumitur & apertius dicendi causa simile.) Alias, similitudo dicitur. Qui reprehendat eos.) Alias, reprehendant. Vti citharœdus cum prodierit.) Vide Lucianum, in indoctum multos libros coementē: ✤ Non enim res tota, &c.) Non enim necesse est vt parabolæ per omnia congruant. Augu. de doctri. Christiana: & lib. 16. contra Faustum, in ultis capitibus. Chrisost. in Math. homil. 65. Eras. super Mathe cap. 21. & 1. Corin. 7. ✤ Exemplum.) παράδειγμα. Complectit fabulas, apologus, prouerbia, iudicia siue κρίσεις. Item χρείας, &c Doctissime de

mam redemit, dedit uitam: accepit patriam, amisit animam potitus est gloria, quæ cum summa laude prodita uetustate quotidie magis enitescit. Quòd si pro Republica debere accedere ad periculum, & ratione demonstratum est, & exemplo comprobatum: ij sapientes sunt existimandi, qui nullum pro salute patriæ periculum uitant. In his igitur generibus expolitio uersatur: de qua producti sumus ut plura diceremus, quòd non modo cum causam dicimus, adiuuat, & exornat orationem, sed multo maxime per eam exercemur ad elocutionis facultatem. Quare conueniet extra causam in exercendo rationes adhibere expolitionis, in dicendo uti cum exornabimus argumentationem, de qua diximus in libro secundo.

Commoratio est, cum in loco firmißimo, quo tota causa cōtinetur, manetur diutius, & eodem sæpius reditur. Hac uti maxime cōuenit, & .i. oratoris boni maxime proprium. Non enim datur auditori potestas animum de re firmissima dimouendi. Huic exemplum satis idoneum subiici non potuit, propterea q. hic locus non est à tota causa separatus, sicut membrum aliquod, sed tanquam sanguis profusus est per totum corpus orationis.

Cōtentio est, per quam cōtraria referūtur. Ea est in uerborū exornationibus, ut ante docuimus eiusmodi: Inimicis te placabilem, amicis inexorabilem præbes. In sententiarum huiusmodi: uos huius incommodis lugetis, iste Reip. calamitate lætatur: Vos uestris fortunis diffiditis, iste solus suis eo magis confidit. Inter hæc duo cōtētionum genera, hoc interest, illud ex uerbis celeriter relatis cōstat, hic sententiæ contrariæ ex comparatione referantur oportet.

Similitudo, est oratio traducens ad rem quampiam aliquid ex re dispari simile. Ea sumitur aut ornandi causa, aut probandi, aut apertius dicēdi, aut ante oculos ponendi. Et quo modo quatuor de causis sumitur, ita quatuor modis dicitur. per cōtrarium, per negationem, per breuitatem, per collationem. Ad unamquanque sumendæ causam similitudinis accommodabimus singulos modos pronunciandi.

Ornandi causa sumitur per contrarium, sic. Non enim quemadmodum in palæstra qui tædas cādētes accipit, celerior est in cursu continuo q̃ ille qui tradit: ita melior imperator nouus, qui accipit exercitum, q̃ ille qui decedit, propterea q. defatigatus cursor integro facem, hic peritus imperator imperito exercitum tradit. Hoc sine simili satis plane, & perspicue, & probabiliter dici potuit hoc modo: Dicitur minus bonos imperatores à melioribus exercitum accipere solere. Sed ornandi causa simile sumptum est, ut orationi dignitas quædam comparetur. Dictum est autem per contrarium. Nam tunc similitudo sumitur per contrarium cum ei rei quam nos probamus, aliquam rem negamus esse similem, ut pauloante cum decursoribus asserebamus. Per negationem dicetur probandi causa, hoc modo. Neque equus indomitus, quamuis natura bene compositus sit, idoneus potest esse ad eas utilitates, & aptus, quæ desiderantur ab æquo, neque homo indoctus, quamuis sit ingeniosus, ad uirtutem potest peruenire. Hoc probabilius factum est, quod magis est uerisimile, non posse uirtutem sine doctrina comparari, quoniam nec equus quidem indomitus idoneus possit esse, ergo sumptum est probandi causa.

exemplis & vsu ipsorum, Eras. in Copia. Lege Fab. li. v. cap. vndecimo, & Rodolphum Agric. lib. 1. cap. 25. & lib. 2. cap. 14. ✤ Imago.) εἰκὼν cum quippiam ad imaginem alterius rei quasi describimus: vt, Os humerosque deo similis. Hic enim ad dei imaginem comparauit Aeneā poeta. Clamat & delirat.) Alias, clamat & deierat. ✱ Notatio.) Hæc ab aliis, sub periphrasi cōprehēdit quoties. s. accidētiū indicio aliquid designatur, vt irā poetæ crebro feruescentem bilem describunt, vt Home. Iliad. α. μένεος δὲ μέγα φρένες ἀμφὶ μέλαιναι πίμπλαντ', ὄσσε δέ οἱ πυρὶ λαμπετόωντι ἐΐκτην. Eiusdē generis est & illud. Qui digito scalpit vno caput, quo mollis & parum vir significatur. ✱ Choragium gloriæ.) Choragium, Festo scenicum est instrumentū quo scilicet scena instruitur & apparatur. cuius præfectus dicitur Choragus. Generali tamen vocabulo dicitur instrumētum, & cuiuslibet rei apparatus, vt hoc: Et apud Apuleium. 5. de Asino. Iam feralium nuptiarū virgini Choragium struitur. Libanum & Sol.) Alias: Libanium. Qui istum splendide.) Alias, quos iste splendide, dum peregrinaretur, inuitauerat. Verum ite mecum.) Alias, uexcuntem eum. Visit trist. strat. probat.) Alias probāt: Hur vos decima.) Al. ad decimam. Angiportu toto.) Alias, angiporto ✱ Sermocinatio.) διάλογος, vel διαλογισμὸς, cum apte personā aliquam loquentem fingimus, ita vt sermo ætati: generi, patriæ, vitæ, instituto, animo, moribusque cōgruat. Vnde tot Thucydidis, Salustii, Liuii orationes effinguntur. Demum & cogitationes velut hominis secum loquentur, quanquam hoc poetis familiarius. Illæ propriæ προσωποποιία nomen merentur. quoties personam hominis procul absentis, aut iam olim defuncti loquentem facimus, seruato decoro. Vide Erasmum de Copia li. ii. Heus, inquit, Gorgia.) Alias Gorgo: ✱ Conformatio.) prima species cōformationis προσωποποιία dicitur, de qua iam dictum est ex Eras. & Aquila. Altera species. qua. s. res mutas loquentes facimus, προσωπογραφία vocatur, quāuis hæc latius pateat q̃ ab authore nostro explicetur: Vide Eras. & Fab. li. 9. cap. 2. De Prosopopœia & rhetorica & poetica lege Vlpia. in 1. Olynthiacam. Demosthenis.

Ab homunculis deterri) Alias teterrimis. ✤ Significatio: Qui plurimū cernis.) Cernere, hæreditatem

hæreditatem dicebant pro adire, authore. Festo. Cic. ad Dolabel. Arte autem peto vt me hāc quasi falsam hæreditatem alienæ gloriæ sinas cernere. Sic accipitur in L. Gretionum de iure deliberandi in Cod. &c ● Breuitas.) βραχυλογία Fa. li. 8. ca. 3. alii συντομία, cum breui & cō pendioso verborum ambitu res quamuis ingens pro dignitate redditur. Virgi. Nascetur pulchra Troianus origine Cæsar Imperium Occeano, &c. βραχυεπεια Rutil. fieri ait cum orator e breuitate sententiæ præcedit auditoris expectationem vt, Quæ res a me, quo iure obtinere possim, quo iure mihi Polizanus reliquit, Prætor dedit mihi possessionem, leges me defendunt, ad te non pertinent, hi veritatem sequont, &c. ● Demonstratio.) χαρακτηρισμος Rutilio. ἐνάργεια Rufiniano, ὑποτύπωσις aliis. De ea sic Fabium lib. 9. Illa uero, ut ait Cicero sub oculos subiectio, cum fieri solet cū res non gesta indicatur, sed vt sit gesta ostenditur, nec vniuersa, sed per partes, quem locum proximo libro subiecimus. Euidentiæ. Celsus hoc nomen isti figuræ dedit, &c: Vide Eras. a. de Copia, & in Ecclesiaste. ● Illi præco faciebat audientiam.) vtitur eodem uerbo Cic. prima in Verrem, &c. At iste spumam ex ore reiiciens.) Alias, spumās ex ore scelus, & cætera.

ASCENSIVS.

Distributio est cum negocia: quædam. i. certa dispartiuntur. i. distribuontur in plures res, aut personas. s. plures, hoc modo. Exēpla patent, in quorum primo distribuitur populus Roma. in senatores: equites & plebeios, quos in filios & parente distribuit, cum sint etiam in aliis ordinibus. In secundo variorum ordinem distinguit officia. Applicat autem exempla ad vtilitatē oratoriam dicens. Quare Luci Crasse &c. Item vtilitatē exornationis dicit. Hæc exornatio ē copiosa, comprehendit enim multa breui, tribuēs cuiq. i. vni cuiq. suum officium, & separat & diuidit plures res. Licētia: idest libertas dicendi spe veniæ moderata: est cū dicimus apud eos quos sup. quanquam debemus, aut vereri ꝓpter dignitatem, aut metuere ꝓpter potentiam: tamen aliquid pro nostro iure. i. facultate dicendi, quod offendat minime i. nullo modo eos. s. apud quos dicimus, aut quos hi diligunt, cum videantur posse reprehendi vere in aliquo errato: hoc modo. Mirami ni &c. q. d. non deberis mirari,

Dictum est autem per negationem. Id enim perspicuum est de primo similitudinis uerbo, Sumitur & apertius dicendi causa simile per breuitatem hoc modo, In amicitia gerenda, sicut in certamine currendi non ita conuenit exerceri, ut quo ad necesse sit, peruenire possis, sed ut productus studio & uiribus, ultra facile procurras. Nam hoc simile est, ut apertius intelligatur, mala rōne facere eum qui reprehendat eos, qui uerbi causa post mortem, amici liberos eius custodiant, propterea quod in cursore tantum uelocitatis esse oporteat, ut efferatur usque a d finem, in amico tantum beneuolētiæ studium, ut ultra quàm amicus sentire possit, procurat amicitiæ studio. Dictum aūt simile est p breuitatem. Non. n. ita ut in cæteris rebus res ab re separata est, sed utræq; res coniunctæ, & confusæ pronunciatæ sunt.

Ante oculos ponēdi negotij causa, sumetur similitudo cum dicetur per collationem sic. Vti citharœdus, cum prodiderit optime uestitus, palla inaurata inductus, cum clamyde purpurea coloribus uariis intexta, & cum corona aurea magnis fulgētibus gēmis illuminata, citharam tenens exornatissimam, auro et ebore distinctam, ipse præterea forma & spē sit, et statura apposita ad dignitatem, si cum magnā populo commouerit his rebus expectationem, sepēte silentio facto uocem emittat acerbißimam cum turpissimo corporis motu, quo melius ornatus sit, & magis fuerit expectatus, eo magis derisus, & cōtempus rijcitur, ita si quis in excelso loco, & in magnis ac locupletibus copijs collocatus, fortunæ muneribus, & naturæ cōmodis omnibus abundabit, si uirtutis, & artium, quæ uirtuti magistræ sunt. egebit, quo magis cæteris rebus erit copiosius, & illustris & expectatus, eo uehementius derisus, & contemptus ex omni cōuētu bonorū reiicietur. Hoc simile exornatione utriusque rei, & alterius inscitia artifici, alterius stultitia simili rōne collata, sub aspectu omnium sē subiecit. Dictum autē est p collationem, propterea quòd ꝓposita similitudine, paria sunt omnia relata. In similibus obseruare oportet diligēter, ut cum rem afferamus similem, cuius rei cā similitudinem attulerimus uerba quoque ad similitudinem habeamus accommodata. idest hmōi: Ita ut hirundines æstiuo tempore præsto sunt, frigore pulsæ recedunt, ex eadem similitudine, nūc per trāslationem uerba sumimus: ita falsi amici sereno uitæ tempore præsto sunt: simulatq; hyemem fortunæ uiderint, deuolant omnes. Sed inuentio similium facilis erit, si quis sibi omnes res animatas & inanimatas, mutas, & loquentes, feras, & mansuetas, terrestres, & cœlestes, & maritimas, artificio, casu natura comparatas, usitatas, atque inusitatas, frequenter ante oculos poterit ponere, & ex his aliquā uenari similitudinem, quæ aut ornare, aut docere, aut apertiorem rē facere, aut ponere ante oculos possit. Non enim res tota toti rei necesse est similis sit, sed ad ipsum ad quod conferetur. similitudinem habeat oportet.

Exemplū est alicuius facti, aut dicti præteriti cum certi authoris nomine propō: id sumitur iisdem de causis, quibus similitudo, Rem ornatiorem facit, cum nullius rei nisi dignitatis causa sumitur. Apertiorem, cum id quod sit obscurius magis dilucidum reddit. Probabiliorem, cum magis uerisimilem facit. Ante oculos ponit, cum exprimit omnia perspicue, ut res dicta propè manu tentari possit. Vniuscuiusque

qoia qui malos bonis præferūt digni sunt qui talia patiantur. Exempla autem patent, de vtilitate huius exornationis dicit sic ergo hæc exornatio: (cui licentiæ nomen est) tractabitur sicuti demonstrauimus. s. per exempla: doplici ratione. s. acrimonia quæ mitigabitur laude: si fuerit nimium aspera; assimulatione. i. fictione timoris: de qua diximus superius, quæ. s. assimulatio non indiget mitigationis, ꝓpterea quod imitatur licentiam & accommodat se spōte ad animum auditoris: quia id dicit qđ acceptum nouit licet dissimulet. Diminutio est cum nos dicemus aliquid egregium. i. excellens, aut natura, aut fortuna, aut industria. i. virtute propria esse in nobis, aut in his quos defendimus, quod diminuitur, & attenuatur oratione. i. ratione dicendi (ne qua. i. ne aliqua ostētatio arrogans significetur) hoc modo. Exēpla apertissima sunt rōne. i. consideratione, aut moderatione &c. Descriptio nominatos, quæ continet expositionem perspicuam. i. euidentem & dilucidam, cum grauitate, idest seruata grauitate expositionem dico: rerum consequētium, idest quas consecuturas esse euidens: sit hoc modo: Quod si &c. Exempla clarissima sunt: primum suadet: secundum dissuadet, tertium terret & monet. De vtilitate dicit sic. Vel indignatio vbi scelera accusantur vel misericordia, vbi calamitates futuræ explicantur, potest commoueri. i. excitari: hoc genere exornationis: cum. i. quando res consequentes. i. sequi aliquod facinus solitæ comprehensæ. i. simul conceptæ, exprimuntur vniuersæ breuiter oratione perspicua. i. clara euidenti. Diuisio est quæ semouens. i. separās rē a re, absoluit. i. explicite enodat, & declarat, vtranq;. s. rem prius diuisam: ratione subiecta. i. statim addita ad singula membra: hoc modo. Cor ego &c. Exempla manifesta sunt, ponit autem differentiam inter diuisionem quæ est vna de partibus orationis rhetoricæ, & hāc quæ est sententiarum exornatio, ꝙ illa enumerat postea dicēda hæc membra statim expicat.

Frequentatio, idest frequens & densa ante dictorum iteratio est cum res dispersæ in tota causa coguntur, idest contrahuntur in unum locum, quo. idest ideo, vt oratio sit grauior, aut acrior, aut criminosior, idest plura crimina continens, aut obiiciēs, hoc pacto. A quo &c. Nihil est exemplis notius, dicis autem opitulari. i. opem ferre

causis coniecturalibus, quia vbi vna, atq; altera coniectura fidẽ facere nequeat multæ simul faciãt. Multa nocte.i.plurima parte noctis transacta. In vnum collocaris, legitur etiam collatis.

In istum casum, verior lectio est in istum casu: vt sit in istum scilicet hominem, casu.i. a casu, quia additur, necesse est casu non posse fieri. Addit vtilitatem exornationis, sed verbis aptis dicens. Vehemens &c. Expolitio est cum nos manemus in eodem loco.i.negotio narrãdo, & videmur dicere aliud & aliud, idest diuersa ꝑpter diuersum modum dicendi. Fit autẽ dupliciter.s.si nos dicemus, aut plane.i. omnino eadem rem, aut de eadem re, sed sup.nõ plane idem. Eandem rem dicemus non eodem modo, nam id.i. dicere eandem rem eodem modo, est obsidere.i.hebetare & afficere tedio auditorem, non expolire rem.s.dicẽdam. Sed nos debemus commutare.s. rationes dicendi. Commutabimus autem tripliciter, videlicet verbis.s.aliis pronunciando.s.aliter & tractando.s. varie. Nos commutabimus verbis cum res semel dicta, ꝓferetur eadem res, iterum.i.secundum aut sæpius: verbis aliis quævaleant, idẽ, hoc modo. Nullum &c. Nos mutabimus pronũciando si commutauerimus, tum.i.partim in sermone, qui conuenit figuræ humili & mediocri, tum.i.partim in acrimonia.i.voce acri quæ sublimi conuenit generi, & rebus arduis, tum.i.partim est quoq; .i.etiam in alio, atq; alio.i.diuerso genere uocis, quia & si idem est character, pôt tamen uxor mutari, vnde Hora. interdum tamen & vocem comœdia tollit. Iratusq; Chremes tumido deligatore, atque in alio & alio genere gestus, idest motionis manus ac capitis cæterorumve membrorum, commutãdo eadem.i.easdem res, verbis s.aliis & si commutauerimus quoque vehementius pronũciatione. s. alia & alia. Hoc.s.genus expolitionis quod sic per varietatem pronunciationis, neque potest scribi commodis sine, quia voces nequiunt scribi, sed signa dũtaxat vocum, sicut notæ concẽtum neq; est parum apertum, quare cum sit satis apertum nõ eget exemplo. Tertium genus commutationis est, quod conficitur tractando, aut traiectando si traiciamus sententiam, aut ad sermocinationem, aut exuscitationem. Ne vero dubites quid hæ sint, dicit. Sermocinatio (de qua dicemus plenius paulopost, suo loco, vt titu.lxviii &

generis singula subieciſſemus exempla, niſi exemplum, qđ genus eſſet, in expolitione demonſtraſſemus, & cauſas ſumendi in ſimilitudine aperuiſſemus. Quare noluimus, neq; pauca quo minus intelligeretur, neque re intellecta, plura conſcribere,

Imago eſt formæ cum forma cum quadam ſimilitudine collatio. Hæc ſumit ur, aut laudis, aut uituperationis cauſa. Laudis cauſa, ſic: Ibant in prælium corpore tauri ualidiſſimi, impetu leonis acerrimi ſimiles. Vituperationis, ut in odium, aut in inuidiam, aut in cõtemptionem adducat. Vt in odium, hoc modo, Iſte quotidie per forum medium tanquã iubatus draco ſerpit, dentibus aduncis, aſpectu rabido, ſpiritu uenenato, circumſpectãs huc & illuc, ſi quem reperiat, cui aliquid mali faucibus afflare, quem ore attingere, dentibus inſecare, lingua aſpergere poſſit. Vt inuidiam adducat, hoc modo, Iſte qui diuitias ſuas iactat ſicut gallus é Phrygia, aut ariolus quiſpiam depreſſus, & oneratus auro clamat, & delirat. Vt in cõtemptionem adducat, ſic: Iſte qui tanq̃ cochlea abſcondens, retentat ſeſe tacitus, quo ſit tutus, comeditur cum domo ſua, & aufertur.

Effictio eſt. cum exprimitur, & effingitur uerbis corporis cuiuſpiam forma, quoad ſatis ſit ad intelligendum, hoc modo: Hunc dico iudices rubrum, breuem incuruum, canũ ſubcriſpum, cæſium, cui ſane magna eſt in mento cicatrix ſi quo modo poteſt uobis memoriam redire. Habet hæc exornatio cum utilitatem, ſi quam uelis oſtendere, tum uenuſtatem, ſi breuiter & dilucidæ facta eſt.

Notatio eſt, cum alicuius natura certis deſcribitur ſignis, quæ ſicuti natæ quædam naturæ ſunt attributa, Vt ſi uelis non diuitem, ſed oſtentatorem pecunioſum deſcribere Iſte inquies, iudices, qui ſe dici diuitem putat eſſe præclari primũ nũc uidete, quo uultu nos intueamur. nonne uobis uidetur dicere, darem ſi mihi moleſti nõ eſſetis? cum uero ſiniſtra mentum ſubleuat, exiſtimat ſe gemmæ nitore & auri ſplendore aſpectus omnium perſtringere, Cum puerum reſpicit hunc unum, quem ego noui, uos non arbit or nouiſſe alio nomine appellat deinde alio atque alio. Heus tu inquit ueni Sannio, ne quid iſti barbari perturbent, ut ignoti qui audiunt, unum putent eligi de multis ei dicit, in aurem, aut ut domi lectuli ſternãtur, aut ab auũculo rogetur Aethiops qui ad balneas ueniat, aut aſturconi locus ante oſtium ſuũ detur, aut aliquid fragile falſæ choragium gloriæ comparetur. Deinde exclamat, ut omnes audiant: uideto ut diligẽter enumeretur, ſi põt ante noctem. Puer qui tam bene hominis naturam nouit: tu illo plures mittas oportet, inquit ſi hodie uis tranſnumerari. Age, inquit, duc tecum Libanũ & Soſiã. Sane. Deinde caſu ueniũt hoſpites homini, qui iſtũ ſplẽdide, dũ peregrinaretur, receperũt ex ea re homo hercle ſane conturbatur, ſed tamẽ a uitio naturæ nõ recedit.

Bene, inquit, facitis cum uenitis, ſed rectius feciſſetis, ſi ad me domum recta abiiſſetis. Id feciſſemus inquiũt illi. ſi domũ nouiſſemus. At iſtud quidẽ facile fuit undelibet inuenire, Verũ ite mecũ ſequuntur illi, ſermo interea huius conſumitur omnis in oſtẽtatione, Quærit in agris, cuiuſmodi frumenta ſint. negat ſe, quia uillæ incẽſæ ſint, accedere poſſe, nec ædificare ẽt nũc audere, tametſi in Tuſculano quidẽ cœpi inſanire, & in iiſdem fundamentis ædificare, Dum hæc loquitur,

de qua attigẽmus nunc breuiter quo ad sit satis ad hunc locum) est in qua oratio alicuius personæ constituetur accommodata.i.applicata ad dignitatem, hoc modo, vt quo res possit cognosci facilius, non discedamus ab eadem sententia.idest exemplo prius posito) Sapiens &c. Non mihi soli; hoc Platonicum dicit Cic.in lib. officiorum. Hæc loquetur, apta repetitio per expolitionem. Dedit autem exemplum de sermocinatione, addit exemplum de exuscitatione.i.excitatione, dicitur autem pro exuscitatione, quia s post x deponi solet. Quis ẽ &c. Vbi notabis quod quis etiam temui re præditus dicitur, sicut alibi perniciosa. Equidem.i. ego quidem, & est speciose ac sententiose dictum. Eandem rem igitur Epilogus est Sed cum dicemus de eadem re, tunc sup. utemur pluribus commutationibus.

Nam cum pronunciauerimus rem simpliciter, tunc sup. poterimus subiicere rõnem, deinde .i.secundo loco simplici, aot duplici ratione confirmare poterimus pronunciare duplicem sententiam sine rationibus, hoc est rationis confirmatione, deinde poterimus afferre contrarium: de quibus omnibus diximus in exornationibus verborum, deinde poterimus afferre simile, & exemplum de quo dicemus plura suo loco.s titu.lxiiii. Deinde cõclusionem.s.vltimam partem orationis, de qua diximus lib.ii.sub ea quæ fuerunt opus, idest opportuna, demonstrantes quemadmodum oportet cõcludere argumentationem, scilicet oratoriam per complexionem, & sup. docuimus in hoc libr.s.quarto cuiusmodi.i. qualis esset exornatio verbi, cui est cõclusioni nomen.i.quæ vocatur conclusio, de qua dictum est titulo.xlili. Ergo huiusmodi.s.cõsummata expolitio poterit esse ornata vehementer, quæ constabit ex frequentibus. vtpote septem, quas Franciscus diligenter enumerat, exornationibus, idest coloribus verborum & sententiarum. Igitur ipsa consummata expolitio, tractabitur septem partibus, sed non recedamus ab exemplo. eiusdem sententiæ, ut tu possis scire quã .i.quantum, facile, faciliter res simplex.i.vna & unius formæ, tractetur.i.enuncietur & displicetur multiplici ratione, idest forma dicendi, præceptione.i. ex præceptis rhetoricæ. s.artis: hoc modo. Sapiens &c. Propositio est, seu principalis sententia quam uárie expolit, primo ratione subiciens. Ideoque

sæpe

ſæpe ſit &c. Secũdo ſententia ſine rõne addẽs. Et quoniam &c. Tertio ſententia cuoi rõne ibi. Ergo qui fugiunt: nam rõ eſt, nã neq; &c. Quarto alia ſenteotia duplici ibi. At qui &c. cum ratione quæ eſt: Cum & eum. Quinto exornatione per contrarium ibi. Etenim iniquum: eſt reddere naturæ, cum. i. licet cogat, & nõ dare. i. impartiri: patriæ cum roget: quaſi ſupplex: vitam quam acceptam a natora (vnde illi redditur) coſeruaueris: oon propter naturã: ſed ꝓpter patriam: pro cuius ſalute ſua cuique ſalus expetenda eſt. Et iniquom eſt cũ poſsis interire pro patria cum ſumma virtute & honore: malle, ideſt magis velle, viuere: per dedecus & ignauiam. Et ſupple cum velis adire periculum pro amicis & parentibus & cæteris neceſſarijs: vehementer iniquũ eſt: nolle venire in diſcrimen, id eſt periculum vitæ: pro repub. in qua cõtinetur, & ideſt etiam illud ſanctiſsimum, ideſt maxime inuiolabile & venerabile nomen patriæ: quæ vt alibi dicit vna omnium in ſe complectitur charitates. Sexto exornatione a ſimili: cum ſubdit. Itaq; vt. i. quemadmodum ſupple is eſt cõtemnendus qui mauult. i. magis vult in naufragio. i. dum nauis frangitur nauim, ſup. eſſe, aut euadere incoluoiem. i. ſaluam: q̃ ſe. ſ. ipſum ita is eſt vituperandus, qui in rep. i. in gubernatione reip. conſulit. i. proſpicit cõſilio: & opem fert plus ſuo. i. proprio diſcrimini, ideſt periculo: q̃ ſaluti communi. Addit ratione ſimilitudinis: qoia naue fracta, ideſt licet nauis eſſet fracta: multi fuerunt incolumes, quia in tabulis enatarunt: ſed ſup. nemo poteſt enatare ſalous ex naufragio patriæ. i. nemo poteſt ſaluus manere vbi prima perijt. Cõfirmat alio exemplo. Quod. i. quã rem. Decius. ſ. pater filius, & nepos: videtur mihi bene intellexiſſe: qui dicitur ſe deo veniſſe, ideſt voto inferis addixiſſe: & mortẽ oppetijſſe: & immiſiſſe ſe in medios hoſtes pro legionib⁹, ideſt exercitu Romano ſaluando: vnde. i. quocirca aut e qua re amiſit. i. a ſe diuiſit: & commutauit vitam, & oon perdidit. i. non peremit, nec deſtruxit penit⁹ vitã. q. d. qđ Saluator: qui perdit animam ſuam in hoc mũdo, in vitam æternam inueniet eam: quod reuera martyribus Chriſti contingit: & Decijs cõtigiſſe putatum eſt ab Romanis. De domo demouendi pulcherrime dixerit Liuius lib. 8. ab vrbe condita. Approbat dictũ ſuũ. Enim pro quia. Decius ſup. redemit maximam ſup. rẽ: videlicet rẽ-

uenit in ædes quaſdam, in quibus ſodalitium erat eodem die futurum, quò iſte pro notitia domini ædium ingreditur cũ hoſpitibus: hic inquit, habito. perſpicit argentũ quod erat expoſitum, uiſit triclinium ſtratum, probat. accedit ſeruulus, dicit homini clare dominum iam uenturum, ſi uelit exire. Ita ne inquit? Eamus hoſpites, frater uenit ex Salerno, ego illi obuiam pergam, uos huc decima uenitote. hoſpites diſcedunt. Iſte ſe raptim domum ſuam conijcit, illi decima quo iuſſerat, ueniunt, quærunt hũc, reperiunt domus cuia ſit, in diuerſorium deriſi conferunt ſeſe. Vident hominem poſtera die, narrant, expoſtulant, accuſant, ait iſte eos ſimilitudine loci deceptos, angiportu toto deerraße, contra ualetudinem ſuam ſe ad multam noctem expectaße. Sannioni puero negotium dederat, ut uaſa, ueſtimenta, pueros corrogaret. ſeruulus non inurbanus ſatis ſtrenue & concinne cõparat, iſte hoſpites domum deducit. Ait ſe ædes maximas cuidam amico ad nuptias accommodaße. nunciat interea puer argentum repeti (pertimuerat enim qui cõmodarat) Apagete, inquit, ædes commodaui, familiam dedi, argentũ quoque uult? tametſi hoſpites habeo, tamẽ utatur licet, nos Samijs delectabimur. Quid ego quæ deinde efficiat, narrẽ: eiuſmodi eſt hominis natura, ut quæ ſingulis diebus efficiat gloria atque oſtentatione, ea uix annuo ſermone enarrare poſsim. Huiuſmodi notationes, quæ deſcribunt quod conſentaneum ſit uniuſcuiuſque naturæ, uehementer habent magnam delectationem. totam enim naturam cuiuſpiam ponunt ante oculos, aut glorioſi, ut nos exempli cauſa cœperamus, aut inuidi, aut timidi, aut auari ambitioſi, amatoris, luxurioſi, furis, quadruplatoris. denique cuiuſuis ſtudium protrahi poteſt in medium tali notatione.

Sermocinatio eſt, cum alicui perſonæ ſermo attribuitur, & is exponitur cum ratione dignitatis, hoc pacto: cũ militibus urbs redundaret, & omnes timore oppreßi domi continerentur, uenit iſte cum ſago, gladio ſuccinctus, tenens iaculum, quinque adoleſcentes hominem ſimuli ornatu ſubſequuntur, irrumpit in ædes ſubito, deinde magna uoce. Vbi eſt iſte beatus, inquit, ædiũ dominus? quin mihi præſto fuit? quid tacetis? Hic alij omnes ſtupidi timore obmutuerunt. Vxor illius infeliciſsimi cum maximo fletu ad iſtius pedes abiecit ſeſe: Parce inquit, & per ea quæ tibi dulciſsima ſunt in uita, miſerere noſtri, noli extinguere extinctos. Fer manſuete fortunam, nos quoque fuimus beati, noſce te eſſe hominem. At ille: quin illum mihi datis, ac uos auribus meis opplorare deſinitis? non abibit. Illi nũciantur interea ueniſſe iſtum, & clamore maximo mortem minari. Quod ſimul ut audiuit, heus, inquit, Gorgia pediſſequa puerorum, abſconde pueros, defende, fac ut incolumes ad adoleſcẽtiam perducas. Vix hæc dixerat cum ecce iſte præſto, ſedes, inquit, audax? non uox mea tibi uitã ademit? exple meas inimicitias, & iracundiam ſatura tuo ſanguine. Ille cum magno ſpiritu, metuebam inquit, ne plane uictus eſſem, nunc uideo in iudicio mecum contendere non uis, ubi ſuperari turpiſsimum eſt, ſuperare pulcherrimum, interficere me uis, occidar equidem, ſed uictus non peribo. at ille: in extremo uitæ tempore etiam ſententioſe loqueris, neque ei quem uides dominari, uis ſupplicare? Tum mulier: imo quidem iſte rogat & ſupplicat, ſed tu quæſo cõmoueare: & tu per deos,

pub. re viliſsima vtpote ita corporali: & parua: quia par; etiam ſi tunc euaſiſſet duratura declarat, dedit vitam. ſ. tẽporalem, & accepit patriam. i. ſalutẽ patriæ: & ſi quæras quõ patriam acceperit qui uitam amiſerit dicit: animam. i. vitam: potius eſt gloria: quæ gloria prodita. i. producta: vetuſtate, ideſt apud veteres, cum ſumma laude: eniteſcit quotidie magis. Septimo artificioſe infert concluſionem dicẽs. Quod ſi: & . i. ſimul demonſtratũ eſt rõne, & . i. ſimul ꝓprobatũ eſt exemplo: ſup. quemlibet ſapientem debere accedere ad periculum pro repub. hi ſunt exiſtimandi ſapientes, qui nullũ vitant periculũ pro ſalute patriæ. Igitur expolitio verſatur: in his ideſt huiuſmodi generibus ſcilicet exornationum, de qua. ſ. ex politione nos ſumus producti. i. in longum, præter inſtitutũ noſtrũ adducti: vt diceremus plura, q. i. eo q expolitio: non modo. i. nõ ſolum adiouat, & exornat orationem cũ dicimus cauſam. i. diffudimus litẽ veram: ſed nos exercemur. ſ. in declamãdo ſub rhetoribus multo maxime. i. præcipue per eam. ſ. expolitionem ad facultatem elocutionis. Quare conueniat. i. vtile ſit extra cãm in exercendo, ideſt declamando: adhibere ratione expolitionis, & vti, ſcilicet rationibus expolitionis, in dicendo. i. orãdo in veris cauſis, cum ideſt quando nos exornabimus argumentationem, de qua diximus in lib. 2. Commoratio eſt, cum ideſt qñ manetur. ſ. ab orante, ideſt mora fit diutius. i. aliquãtulum diu, aut diutius q̃ in alijs, in loco firmiſsimo, quo. i. in quo tota cã. i. principale firmamentũ cauſæ continetur. Et redit. ſ. ab orante, ſæpius eodẽ. i. ad eũdem locum &c. Et. i. proprium maxime. i. præcipue, oratoris boni. i. periti. Enim pro quia, ptãs non dat. ſ. ꝑ talẽ cõmorationẽ, auditori, præcipue iudici, dimouẽdi aiom de re firmiſsima. Exẽplũ ſatis idoneũ. i. aptũ & ꝯueniens, non potuit ſubijci: huic. ſ. exornationi, propterea q hic locus nõ eſt ſeparatus. i. diſtinctus a tota cã, ſicut aliquod mẽbrũ, ſed eſt perfuſus per totum corpus orationis tanq̃ ſanguis: ſup. eius eſſet, qui diffunditur ꝑ totũ corpus aĩalis, & ita q velit dare exẽplũ, dacet totã orationẽ. Contentio eſt per q̃ contraria. i. inter ſe contendentia referũtur. i. mutuo ſe concernunt. Ea. ſ. contentio eſt in exornationibus verborum. i. ſingular; dictionũ, & ſic vocatur frequentius antithesis, vt (inqoit Cice.) docuimus ante. i. prius itee exornationes ver-

amicitia gerenda, sicut in certamine currendi, vt posis venire quodad necesse sit, idest ad limitem, aut stadium vsque & non vltra: hoc enim satis est in certamine currendi, vt primus ad metam peruenias: sed supple in amicitia necesse sit, vt tu productus, idest porro: & in longum ductus, vtpote vsque ad mortem amici: procurras facile vltro, idest etiam in liberos, aut manes eius, studio.s.animi: & viribus corporis. Nam hoc simile est, vt intelligatur apertius: eos facere mala rõne qui reprehendant eos (verbi causa idest vt demus exemplum) qui post mortẽ amici custodiant liberos eius: propterea q̃ tantũ, scilicet præcise velocitatis: oporteat esse in cursore, vt efferatur idest eminenter feratur vsq; ad finem.i.metam statutam: & tantum studium beneuolẽtiæ oporteat esse in amico: vt currat studio amicitiæ vltra q̃ quod amicus posit sentire.i.etiam vltra obitum eius. Autem pro sed: hoc supple est dictum per breuitatem, non, idest res est: ita separata ab re: vt in cæteris reb⁹ supple separata esse solet, sed vtraque res est cõparata coniuncte, idest coniunctim, & confuse.i. mixtim. Sicut.n.verba iacẽt cũ dicitur in amicitia gerẽda, sicut in certamine currendi: non ita conuenit exerceri: non vidẽtur esse membra similitudinis, sed vnum commune dictum, & ita quia res coniuncta breuior est q̃ separata: per breuitatem est dictum. Ante oculos. Prosequit similitudinẽ quæ fit quarta causa: & in quarta specie seu modo: videlicet ea quæ fit cã ponẽdi negocij ante oculos per collationem dicens. Similitudo sumetur causa negocij ponẽdi ante oculos.i.narrandi: perinde atque geratur: cum, idest qñ dicet per collationẽ.i. comparationẽ duoꝝ inter se sic. Vt.i.quemadmodum cytharœdus.i.canẽs cythara: cum.i.postquã prodierit, idest processerit, aut progressus sit: vestitus optime: vtpote: indutus palla, idest veste exteriore longa, inaurata.i.auratis, aut aureis filis intexta: cum chlamyde.i.veste interiore intexta varijs coloribus.i.habẽte intextos varios colores: & cum corona aurea, illuminata.i.radiante: magnis gemmis, vt carbunculis fulgentibus.s.in ea: & tenens cytharã exornatissimam: vtpote distinctam auro & ebore, & præterea i.præterea ornamenta externa, ipse.s.cytharœdus sic forma & spẽ & statura apposita.i. apta & accommodata: ad dignitatem, scilicet comparãdã, hoc

expedita, hoc modo. Lemnum præteriens cepit, inde Tarsi præsidium reliquit, post urbem in Bithynia sustulit, inde pulsus in Hellespontum, statim potitur Abydo. Itẽ: Modo consul, quondam tribunus, is deinde primus erat ciuitatis. Item Tum proficiscitur in Asiam, deinde exul, et hostis est dictus, post imperator, & postremo est factus consul. Habet paucis comprehensa breuitas multarum rerum expeditionem. Quare adhibenda sæpe est, cum aut res nõ egent longæ orationis, aut tempus non sinit commorari.

Demonstratio est, cum ita uerbis res exprimitur, ut geri negotium, & res ante oculos esse uideatur. Id fieri poterit, si quæ ante, & post, & in ipsa re facta erunt, comprehendemus, aut a rebus consequentibus, aut a circũstantibus non recedemus, hoc modo: Quod simulatq; Gracchus prospexit, fluctuare populum, uerentem ne ipse authoritate senatus commotus a sententia desisteret, iubet aduocari concionem. iste interea scelere, & malis cogitationibus redundans euolat ex templo Iouis, & sudans oculis ardentibus, erecto capillo, contorta toga, cũ pluribus alijs ire celerius cœpit. Illi præco faciebat audientiam, hic subsellium quoddam calce præmens dextra pedem defringit, & alios hoc idem iubet facere. Cum Gracchus Deos inciperet precari, cursim isti impetum faciunt, ex alijs alij partibus conuolãt, atque e populo unus, fuge inquit Tiberi, fuge. Non uides? respice inquam. Deinde uaga multitudo subito timore perterrita fugere cœpit. At iste spumam ex ore reijciens, anhelans ex infimo pectore crudelitatẽ, cõtorquet brachium, & dubitanti Graccho quid esset, neque tamẽ locum in quo constiterat relinquenti, percutit tempus. Ille nullam uocem edens insita uirtute concidit tacitus, iste uiri fortissimi miserando sanguine aspersus, quasi facinus præclarissimum fecisset, circunspectans, & hilare sceleratã gratulantibus manum porrigens, in templum Iouis contulit sese. Hæc exornatio in amplificanda, & commiseranda re plurimũ prodest, & in huiusmodi narrationibus. statuit enim totam rem, & prope ponit ante oculos.

EPILOGVS.

Omnes rationes honestandæ eloeutionis studiose collegimus, in quibus Herenni si te diligenter exercueris, & grauitatem, & dignitatem et suauitatẽ habere in dicendo poteris, ut oratorie planẽ loquaris: ne nuda atque inornata inuentio uulgari sermone efferatur: Nunc idẽtidem nosmetipsi nobis instemus, res enim cõmunis agitur, ut frequenter, & assidue consequamur artis rationem studio, & exercitatione: quod alij cum molestia tribus de causis maxime faciunt, aut si cum quibus libenter exerceãtur, non hñt, aut si sibi diffidunt, aut si nesciunt quam uiam sequi debeant: quæ a nobis absunt omnes difficultates. Nam & simul libenter exercemur propter amicitiam, cuius initium cognatio fecit, cætera philosophiæ ratio confirmauit. Et nobis non diffidimus, propterea quod & aliquantum processimus, & alia meliora sunt, quæ multo intentius, petimus in uita, ut etiam si non perueniremus in dicendo, quò uolumus, parua pars uitæ perfectissimæ desideretur. Et uiam quã sequamur, habemus, propterea q; in his libris nihil præteri-

est, vt illi concilient beneuolentiam: sicut dictum est: quod species Priami digna fuit imperio. Est enim dignitas in viro: vt venustas in muliere, si cum.i.post quam commouerit: in populo magnam expectationem, his rebus.i.per huiusmodi apparatũ: mittat.i.emittat: silẽtio facto repente: quia propter expectationem facile conticuerint oẽs vocem acerbissimã.i.maxime dissonam & discrepãtem cum turpissimo motu.i.gestu corporis, idest & simul adhibeat turpissimum gestum, tũc sup. talis: quo.i.quanto melius sit ornatus: & fuerit magis expectatus: eo.i.tãto magis eijcietur.i.explodetur derisus & contẽptus. Ita si quis collocatus in excelso loco: & in magnis ac locupletibus copijs.i. abundantijs diuitiarum: abundabit omnibus muneribus fortunæ: & omnibus cõmodis naturæ, si agebit virtutis & artiũ.i. carebit virtute & bonis artibus: quæ artes sunt magistræ virtutis: quo.i.quanto magis erit spectatus i.cõspicuus, aut visus, ornatus & illustris.i.clarus: cæteris rebus.s.exterioribus, eo.i.tanto vehementius eijcietur ex omni conuentu bonorum: derisus & contemptus. Hoc simile subiecit sub aspectum.i.posuit ante oculos omnium rem.s.quam comparat exornatione vtriusque rei, scilicet comparatæ.simili ratione & inertiæ.i.imperitiæ artificij: alterius videlicet cytharœdi: & stultitiæ alterius.s.diuitis. (Sunt qui legant artificis: sed quia alter duntaxat artifex inducitur legam artificij: legendo enim alterius artificis: vterq; significet artifex.) Aũt p sed hoc simile dictum est per collationẽ.i.cõparationẽ propterea quòd oĩa sunt relata paria.i. similia, & hoc similitudine ꝓposita.s.ante oculos saltẽ mẽtales audiẽtium.

In similitudinibus &c. Postq̃ deserte descripsit formam similitudinis cum exemplis aptissimis: præscribit etiam decorum in ea seruandum dicẽs: q̃ in metaphoris & similitudinibus per eam sumptis, persistendum est in vocabulis: ita vt sint apta rebus a quibus translatio ducitur, vt si quis amicos simulatos hyrundinibus comparet: non dicet quod aduentante hyeme ꝓu fugiunt: sed deuolant: id enim hyrundinum est. Sed Ordo est. Oportet obseruare diligẽter in similitudinibus: vt cum afferemus rẽ similem: habeamus verba accommodata ad similitudinẽ rei: cuius causa attulerimus similitudinem, id, idest tale exẽplum est huiusmodi. Vt in hyrũdines sunt præsto, idest præ-

ditatio: & facultas (Græce dicitur χαριτια) gloriæ falsæ.i. vanæ & inanis: comparetur.s. per seruulum. deinde, postquam id dixerit in aurem: exclamat: vt omnes audiant. Videto.i. prospicito: vt.s. pecuniæ: mihi hodie ex vectigali allatæ (id enim videtur intelligendum, licet non dicat: cum loquatur cum seruo, si cut de re nota) numerentur diligenter: si potest sup. fieri ante noctem. Puer.s. Samio, qui iam nouit bene naturam hominis, scilicet vani & ostentatoris: inquit: oportet sup. vt: tu mittas: illo.i. ad illud negocium, plures, seruos: si vis.s. pecunias illas: trāsnumerari.i. perfecte numerari: vt quæ numeratæ solent transire in alterius potestatē hodie, hoc est, quod ille dixerat ante noctem. Et supple ostentator ille: inquit: age, idest ageudum (qđ ortandi, aut annuendi aduerbium est) duc tecum Libanum & Sosiam scilicet seruos illos e multis alijs tanquam fidelissimos. Sane, inde.i. postquam ita iactāter locutus est, hospites idest amici: qui ab eo gratis recipi hospitio cupiebant, vt illum pauloante receperant, veniunt.i. superueniunt, hominis scilicet ostentatori illi, quos scilicet hospites, iste inuitauit, idest admonuit, vt in domom suam se reciperent, dum peregrinai.i. peregræ profectus, deambulat, splendide.i. pompose. Homo scilicet iactabundus iste, conturbatur hercule, sane.i. multum ex ea, re.i. ex aduentu hospitum, sed tamen non recedit a vitio naturæ, idest ab ostentatione, & iactantia sua, & sup. inquit, vos facitis bene cū venitis scilicet ad me, sed fecissetis rectius, si addidissetis recta, scilicet via (sed ablatiuus ille subijcetur, vt in Eunucho Terentij) ad domum meam, vbi patet, quod licet dicere vado ad domum, licet permittamur dicere vado domum. Patent etiam Ciceronem libenter repetere præpositionem per appositionē quam verbo dederat per compositionem, vt adijssetis ad domum meam, quocirca licet Seruius dicat verba de loco venuste poni pro aduerbijs ad locum, vt. Quo regnum Italiæ lybicas auerteret oras: tamen hic legendum esse adijsse non abijsse. Nam venuste quidem dicam, quo abitis, quia significo duplicē terminum & a quo. q.d. a me: & ad quem sed si hic diceret abissetis non significaret profectos ad se: sed ad se. Potest tamē recte legi abijsse.s. a domo vestra ad meā. Sup. hospites inquiunt .i. responde: nos fecissemus: id.i. recta in domum tuā iussemus; si nouissemus domum, scilicet tuam. At.i. sed inquit ostētator; quidem.i. recte facile fuit inuenire istud, idest domum meā: vnde liber.i. a quocūq; placeret. q.d. nō esse tam paruum puerum qui non norit domum ipsius. Verum illi sequuntur illum euntem: credebant.n. quod in domum suam iret: interea.s. dum sic eunt: sermo istius consumitur: omnis.i. totus: in ostentatione. Quæritur.s. ab hospitibus: cuiusmodi frumenta sint in agris.s. ostentatoris: ipse negat se posse accedere.s. ad agros suos: quia villæ.i. domos rusticæ, sint incensæ.i. vt quidam accipiunt combustæ, sed non procedit, non.n. ad iactantiam pertineat dicere villas combustas, nec reparatas adhuc, sed intelligentur incensæ: ab ardore solis, quasi sint splendidæ & nitidæ, iuxta illud Flacci. Hos solos animo sapere & bene viuere: quorum conspicitur nitidis fundata pecunia villis: nec audere etiam: nunc.i. nondum adhuc ædificare: tametsi (inquit) incepi quidem insanire.i. nimis pompose & sumptuose extruere in Tusculano, scilicet agro, & ædificare hisdem fundamentis.s. quibus in villa ad quam proficiscebantur ædificauerat, aut fundamētis, ijsdem.i. ex eisdem marmoribus, e quibus latera domos ædificauerat. Dum loquitur hæc venit in quasdā ædes.s. hoīs diuitis, in quibus eo die sodalitium.i. conuiuium sodalium erat futurū: quo.i. in quas ædes, tunc.s. ostentator ingreditur cū hospitibus per notitia.i. propter notitiam dn̄i ædium, inquit ad hospites suos, ego habito hic e argentum.i. vasa argentea, quod erat expositū, scilicet ad vsum conuiuij: prospicitur.s. ab hospitibus. & ostētatore illo, visit.i. it visum, triclinium, vbi cōuiuium futurum erat, probat.i. approbat, stratum.i. ornatū se esse, aut visit triclinium stratum, & probat.i. approbat, sup. ipsum. Seruulus accedit, & dicit.s. ostentatori alijs non intelligentibus, dominum.s. ædium: iam, idest paulopost venturum, si velit exire anteq̄ ille venerit, & inquit.i. alta voce. Ita ne sup. nuncias? q.d. dicis, ne puer q̄ frater meus venerit? O hospites, inquit, eamus, frater meus venit ex Salerno, ergo pergā obuiā illi. Vos venitote huc hora decima, quia imperat extructos frangere nouos toros, sed ꝑpter aduentum fratris vna hora tardius cibum caperet. Hospites discedunt, iste conijcit.i. agit se raptim domum suam: illi.s. hospites, veniunt.s. in domum illam hora, decima, qua.s. hora, iusserat scilicet ostentator eos venire. quærunt.i. inuestigant, hunc.s. ostentatorē, reperiunt domi, sup. eum, cuia.s. domus sit, & ipsi derisi, quia accesserant non inuitati in domum ignotam, conferunt sese in diuersorium.i. cauponam. Ipsi viderunt aut vidēt hominem.i. arrogantem illum, & mendacem ostentatorē, postea die.i. postridie eius dici, narrant.s. quæ sibi contigerant, expostulant scilicet iniuriarum, accusant.s. perfidiæ. Iste ait eos deceptos similitudine loci, & eos deerasse toto antiportu, idest vico non peruio, se expectasse.s. hospites suos, ad mulctam noctem, idest donec plurima pars noctis esset transacta contra valetudinem suam, idest cum periculo incurrendæ infirmitatis. Ipse dederat prius quam in publicum prodiret, puero.s. suo Sanuioni quem vnicum habebat, negocium.i. id oneris, vt corrogaret.i. a multis rogando coaceruaret, vasa, vestimēta pueros, & comparat.s. Samio, seruulos non inurbanos.i. satis venustos, satis strenue.i. diligenter & concinne.i. decenter. Iste.s. ostentator, deducit hospites domum.s. suam. Ait se accommodasse.i. præstitisse cuidam amico, domos.s. suas maximas, ad nuptias scilicet in eis agendas. Puer.s. Samio, nunciat.s. interea: sed in aurem domini: argentum.i. vasa argētea, repeti.s. ab eo, qui ea accommodauerat.n. pro quia, is qui commodarat ea, pertimuerat.s. fraudem sibi fieri ab inani illo ostentatorem, cum esset egētissimus, & sup. ostentator inquit apagete.i. abscedite aut tacete, aut potius, procul a me agite, cum sitis tam improbi, & inuidiose de vno pluraliter loquitur, causam addit indignationis. Ego commodaui ædes, dedi.i. præstiti familiam.s. meā, & sup. amicus vult quoq;.i. etiam argentum, tametsi habeo hospites, tamen vtatur, licet.i. permittitur ei, causa nuptiarum, sicut intellexerant hospites, nam reuera argentum ad dominum eius remittebat, nos delectabimur samijs.i. vasis fictilibus. Qoid.i. ad quid o iudices ego narrem.i. vobis, quæ iste ostentator efficiat, deinde? Natura hominis est eiusmodi, vt ego possim vix enarrare sermone, annuo.i. annum durante, ea quæ efficiat singulis diebus gloria & ostentatione.i. propter gloriam & ostētationem. Huiusmodi notationes quæ describunt quid sit consentaneum naturæ vniuscuiusque.s. hominis: habent delectationē vehementer magnam. Ponunt.n. ante oculos totam naturam cuiuspiam, aut gloriosi, vt nos ceperamus causa exempli, aut inuidi, aut timidi, aut auari, ambitiosi, amatoris, luxuriosi, furis, quastruplatoris.i. sectantis pœnas quadruplo reddendas. Deniq; studium cuiusuis potest protrahi in medium.s. audientiū, tali notatione. Sermocinatio est cum sermo attribuitur alicui personæ, & ijs.s. sermo. Franciscus legit vis.s. personæ exponitur cum ratione dignitatis, idest cum decoro loquentis, hoc pacto. Cum.i. quando, vrbs.s. aliqua redundaret.i. refertissima esset militibus.i. hominibus belligeris, & omnes ciues tenerentur domi oppressi timore.s. militum, quia non audebant cuiquam obuiam exire, iste, idest crudelis miles, intelligo autem aliter q̄ Franciscus præcipue exitum huius rei, nā Franciscus sentit cōtra occisum hæc dici, ego contra occisorem, nam puto non ciuem inermē euasi, sed militem armatum occisorem, venit cū sago.i. veste militari, succinctus gladio, tenens iaculum.i. telū, quod iaci possit, quinq; adolescentes subsequuntur hominē simili ornatu, hoc est sagati, & ipse irrupit.i. vi intrauit subito in ædes.s. cuiusdā ciuis, deinde inquit magna voce (Hactenus erat parasceue sermocinationis, quæ nunc incipit, tam in verbis occisoris, quam occisi, & q̄ vxoris eius) quid tacetis, hoc ad vxorē & familiam dicit. Hic.i. in hoc impetu viri, militis omnes stupidi timore obmutuerūt, vxor illius infelicissimi tametsi diuitis, obiecit se ad pedes istius.s. violentissimi militis, cum maximo fletu & supple inquit, miserere nostri, per te.i. amor est tui, quia obsecro te per te quo tibi nihil carius est, & per ea quæ sunt tibi dulcissima in vita. noli extinguere.i. penitus delere, extinctos, idest oppressos: fer mansuete, idest non insolenter, fortunam.i. prosperum successum, quia nūc dominaris, nō fuimus, quoq;, idest etiam beati, & est pathos a præterita fortuna, nosce.i. considera te esse hominem, & ita subiacere casibus fortunæ, qua cōsideratione Crœsus apud Cyrum salutem inuenit. At ille.s. immitissimus homo, sup. inquit, quin.i. cur non datis mihi illum, idest dn̄m istarū ædium, ac sup. quin.i. cur nō vos (inuidiose pluraliter loquitur cū sola vxor loquat) desinitis opplorare.i. obtūdendo me ploratū immittere meis auribus. Non abibit? scilicet qđ fecit impune.i. non cōdonabit illi, aut lege non abiuit, vt sit ex persona authoris, aut non abibo, ex persona militis, legen-

dum autem puto abibit. Interea nunciatur.s. a puero aliquo: illi.s.diuiti patrifamilias: istum.s. violentum venisse: & minari mortem.i.necem maximo clamore: q simul: ac.i.cõtinuo vbi audiuit inquit: heus quæ reuocantis est vox. Gorgia pedissequa puerorum.i.minister, aut ministra: qui vel quæ pueros sequeris statim ad pedes: q pædagogi mun' est (dubium videtur verum minister sit an ministra: q Gorgias potius viri, & vt opinor serui Phrygij nomẽ est: pedissequa autẽ mulieris officium: sed tamen & viri: vnde Sulpitius commune censet: potius autẽ credam puerum ad dominum cucurrisse quam puellam) abscõde poeros: defende sup.eos fac vt adolescentia.i.ætas illa innocua: hoc est adolescentes: sit incolumis.i.sospes & salua. Et sup. paterfamilias vix dixerat hæc: cum ecce: quasi repente, & præter spem: iste.s.violentus grassator: præsto.i.ante ipsum stans: inquit o audax.i.temerarie sedes.i.audes sedere, hoc est lẽte venire: sed superbe dixit illum sedere: non.i.nonne vox mea ademit tibi vitam? q.d.debebas præ timore iandudum mortuus esse. Exple inimicitias meas: & exatura tuo sanguine iracundiam sup.meam ille (in quo significatur decor in sermone ciuis etiam Romani in tali casu) inquit cum magno spiritu, ego metuebam: verba, idest verebar contendere tecum verbis, ne essem plane victus, quasi dicat scio te tam verbosum: vt si tecum verbis contendam plane vincar, nunc video sup. q non vis contendere mecum in iudicio: vbi suppeditari est turpissimum, qa suppeditatus, idest victus videatur contra id quod iustum est cõtendisse & superare est pulcherrimum: tu vis occidere sup. me: occides equidem. Si vera est Vallensis sententia: non equidem, sed quidem legeudum est, quia Cice. & Vergi. equidem duntaxat in prima persona vsi sunt, ad quod suffragatur compositio: nam compositum videtur ab ego & quidem, sed ego victus nõ peribo, quia plus gloriæ merear cadendo q̃ tu occidendo. At.i. (sed inquit miles, eloqueris sententiose, idest grauiter: etiam in extremo tempore vitæ: neque vis supplicare ei quẽ vides dominari. Tum.i.tunc mulier (putans q per supplicationẽ mitior efficeretur: cum tamen vir sciret insolentiorem fore: vnde supplicare noluit) inquit: immo quidem.i.certe: iste.s.maritus meus: quem tenes: rogat & supplicat: sed quæso tu o miles: cõmouere.s.ad pietatem, aut miserationem.i.fac: vt commouearis: & tu o marite: supple oro per deos, examplexare.i.supplicans & amplexans genua eius ora hunc: quia dominus est; hic vicit te: tu vince nunc animum.s.tuum. Et sup. maritus inquit: o vxor cur non desinis, sequi, idest suadere mihi quæ non sunt digna: me.i.quæ non sunt mihi decora & honesta? Tace & cura quæ sunt curanda.q.d.consule liberis nostris si potes. Deinde conuersus ad militem inquit. Tu cessas.q.d.nõ decet: vt cesses cum sis tam minabundus: eripere mihi vitam: & tibi omnem spem bene viuendi mea morte.i.propter meam mortem: quo dicto grauiter deterret a cæde. Iste.s.paterfamilia: repulit, idest reiecit a se mulierem.i.vxorem lamentantem: ille scilicet miles (sunt qui legant illi quod placet: vt ordo sit, iste miles repulit mulierem: & defixit illi incipienti dicere &c. Sed multi legunt ille. Minus autem placet: quod Franciscus dicit: illi.s.inuasori: quasi paterfamilias inuasorẽ occiderit: quod si diceret vellet: non diceret locutum sua virtute digna) defixit in latere gladium incipienti.s.patrifamilias.i. volenti dicere nescio quid, qđ videlicet esset dignum virtute illius. Hactenus dictum est exẽplum sermocinationis: de quo Cice. Ego puto sermones esse datos vnicuiq; in hoc exemplo accommodatos ad dignitatem.i. ad id quod oportet obseruare in hoc genere. Sunt item sermocinationes consequentes hoc genis.i.exemplum huius generis. Nam quid putamus illos dicturos si iudicaueritis hoc. Nõne omnes vtentur hac oratione: deinde sup.conuenit subijcere sermonem.s.quem illi de quibus loquitur haberent. Confirmatio potiusquam conformatio, n.ã a formæ fictione dicitur Græce προσωποποιία est cum aliqua persona quæ non adest confingitur quasi adsit, idest præsens sit, aut cũ res muta aut informis fit eloquẽs: & formata: & oratio attribuitur ei, accommodata ad dignitatem, aut actio quædam: hoc pacto. Quod si hæc vrbs: videlicet Roma mittat.i.emittat uocem: non.i.nonne loquatur: hoc pacto. Ergo &c. Exempla patent. Significatio est res quæ relinquit plus in suspicione quam positũ est in oratione: hoc est quæ plus significat quam dicit. Ea.s.exornatio videlicet significatio fit per exuperationem: ambiguum: cõsequẽtiam, abscisionem: sup. & similitudinem. Per exuperationem.i.per hyperbolẽ: supple fit, cum plus est dictum quam veritas patitur: causa suspitionis augendæ sic. Exemplum patet. Per ambiguum sup. fit cum verbum potest accipi in duas vel plures sententias: sed accipitur in ea partem quam is qui dixit vult, vt si dicas de eo.i.ad eũ qui adierit multas hæreditates: tu qui plurimum.s.diuitiarum cernis.s.tibi esse prospice.s.rebus tuis: vbi sensus potest esse, prospice.s.reipub. aut de qua consulatur: tu qui cernis plurimũ.i.prouidentia præstas: & multa cognoscis & consideras, sed quia loquitur de diuite & parum prudente: intelligetur de conspectione bonorum, aut forte in eam significationem: vt significetur maxime auarus, vt qui cum plurima habeat plura copia, & oculos in proximum prædium conijciat. Et quia locutiones ambiguæ sunt vitandæ: dicit. Quemadmodum ambigua quæ reddunt orationem obscuram sunt vitãda. ita hæc.s.ambigua, quæ conficiunt huiusmodi significationem sunt consequenda, idest sectanda: vbi a deponentali verbo passiuo vtitur participio. Ea scilicet ambigua consequenda: reperientur facile si nouerimus & animaduerterimus: ancipites.i.duorum capitum, aut significatorum, aut multiplices.i.multarum significationum potestates verborum. Significatio fit per consequentiam: cum res quæ sequuntur.i.comitantur aliquam rem: dicuntur ex quibus tota res relinquitur in suspitione.s.eius quod is qui dicit innuit, vt si dicatur filio salsamentarij.i.vendentis salsamenta.i.carnes, aut pisces salsos &c. Significatio fit per abscisionem.s.sermonis, idest aposiopisim, cum incipimus aliquid dicere, deinde præcipimus, idest priusquam sermo finitus est abrũpimus filum eius, & satis suspitionis relinquitur ex eo quod iam diximus sic. Qui ista forma & ætate, videtur dictum in deformem & senem: nuper alienæ domui, supple intulerat vitium, nolo dicere. Per similitudinem supple fit, cum aliqua re simili allata. Adducta, nihil dicimus amplius, sed significamus ex ea.i.per eam quod sentiamus, hoc modo. O Saturnine noli esse fretus, idest confisus, nimium frequentia populi.i.ne sis nimium popularis, nosce, idest considera stultitiam Gracchi.i.ne vt Gracchus: quia popularis fuit perijt, tu quoque pereas. Hæc exornatio habet plurimũ festiuitatis, & interdum dignitatis. Sinit enim ipsum auditorem suspicari quidam, idest aliquid certi, ipso oratore tacito.i. tacente. Demonstratio scilicet rei gestæ per apertam narrationem, est cum res ita exprimitur verbis: vt negocium videatur geri, & res videatur esse ante oculos. Omnia autem patent. Post orationem concludit opus quæ cum intellectum facillima sit verbum non amplius addam.

HIERONYMI CAPIDVRI AD SVOS IN RHETORICAM Herennianam Cõmentarios appendix.

POst Ciceronis verborum interpretationem, quam festinantissima compositione edere compulsi sumus, siquidem diebus in singulis prout in his rhetoricis libris quæq; dictata nobis occurrerit, ita immediati, ita improuisi commentaria edere coacti sumus, ita plerunq; alijs districti occupationib' temporis angustia, non tantum quæ diceremus aliquãtum maturare, sed ne quidem quæ properantissimo calamo scripsissemus, vna oculorum acie decurrere nobis concessum est: ne proposito igitur nostro quicquam desit; fieri a nobis debere videbatur, vt quas figura sparsim sumus interpretati, primum colligeremus, deinde oratorum numeris, post de imitatione, inde de exercitatione diceremus. postremo, vt omnia tradita iam præcepta, breui, & quasi per capita, quo tenaciori memoria comprehendi possent, repeterentur, quæ omnia cum paulo longiorem cogitandi moram sibi deposcant, doleo a me in scribendo non minus quam in superioribus esse properãdum. Non dubitauerim, quin hæc multo castigatiora esse debuerint. si famæ putauerim consulendum meæ. Sed temporis me premit angustia, & audientes, intra paucos dies qđ velim vt absolutam, auidi expectant. Eis autẽ non satisfacere, nefas puto, & futurum ad alias occupationes me tẽpus trahit, vt emendandi nullum etiam mihi ocium relinqui posse videã. Prosequar igitur institutũ eo pacto, vt per quã vtilissimas res exarare videar tẽ-

tasse

casse potius, q̃ vt easdem dicendo consequi fortasse potuerim vt nostra posteri in Ciceronem commentarii ausa perficiant. Hoc enim tempore nostris discipulis hæc dare voluisse quãtula cũq;, satius esse ducimus, q̃ omnino nulla. Sed de re iam dicere incipiam. Omne figurarum genus trina diuisione partimur, q in literis, quod in dictionibus, quodq; in oratione inuenitur. Quod in literis, Græci pathos, in dictionibus tropum, in oratione schema nõnulli appellarũt. sed nos, modo quid dicaſ clarum intellectu fiat, de appellatione in præsentia dicere nõ cõtẽdemus. In literis itaq; duplex est generalis figurarum cognitio vna q̃dem quæ qualitatis: altera vero q̃titatis nominatur. qualitatis quidem spẽs sunt Metathesis, quæ & enallaxis & hypertesis nominatur. capræ ꝓ carpæ. n. capræ dictæ, a carpẽdo siquidẽ deducũtur, vt Varro inquit. Secunda qualitatis spẽs est, q̃ Tryphon metalepsin, quidam antithesin vocant: est, cum in vocem vocalis vertitur: vt Venit & vpilio, tardi venere subulci. Pro eo quod opilio dicẽdom fuit. Tertia ac vltima qualitatis species est, Tmesis, quam diacopẽ quidam nominãt, cum composita dissoluitur dictio: velut apud Horatium Polyhymnia, ꝓ Polymnia, nam si integra dictio interponaſ, vt, septem subiecta trioni, hyperbatos erit: quæ posterius suo loco referetur. Quãtitatis aũt sunt spẽs quasi generalia quidem capita, pleonasmos & endia. i. redũdantia & defectus. aut enim redũdant in dictione literæ, aut subtrahuntur. quodq; de literis diximus, idem de temporibus intelligẽdum est. Pleonasmus spẽs habet nouem: et totidem quoq; endia. Pleonasmi quidẽ spẽs sunt, ꝓsthesis, anadiplosis, ectasis, epectasis, diæresis, parẽthesis, diplasiasmos, parẽmptosis, & ꝓschematismos. Prosthesis dicitur, cum in principio dictionis litera vel syllaba additur: vt pro nato gnatus, & Ingreditur linquens antrum, pro graditur.

Anadiplosis est repetita eadem in principio dictionis syllaba vt pipilare, lalare, apud Catullum & Persium. Ectasis est, cũ natura correptam syllabam producimus: vt, Hæctora Priamidẽ, animosum intee Achillẽ, Cum Priamus primã corripiat. Epectasis est, in media dictione syllabæ versus necessitate interpositio, quale illud Lucretianum,

Indugredi motus hominum gestumq; sequentem.

Diæresis est, cum vnã in duas syllabas diuidimus: vt Lucretiĩ illud, Ignoratur. n. quæ sit natura animai. Parẽtesis est cũ syllabam nõ faciens ad vocalem vocalis apponitur: &, Capteiuei. ex capitibus versuum Plauti in captiuis, colligitur veteres sic scripsisse. Diplasiasmos est, cõsonãtis eiusdem aliqua de causa potius q̃ suapte natura geminatio vt, reddo, religo, & similia: vel diuersæ interpositio, vt est ꝑ ar. Parẽptosis est, in dictione cõsonantis interpositio: velut Alcydones, Varrone teste, ꝓ eo quod Alcyones, dicũt Græci. Proschematismos est, in fine dictionis syllabæ adiectio. quale illud Lucretii, Hinc videatur in imbrem vertier æther. Endiæ autem, q̃ supra quantitatis generalem fecimus speciem, sunt nouẽ itidem formæ: Aphæresis, arsis, systole, syncopa, synalœphe, ellipsis, parellipsis, ecthlipsis, & apocopa. Aphæresis est, syllabæ ex principio dictionis ablatio: vt, Posuitq; comas, & brachia ferro, pro deposuit. Arsis est, similis syllabæ repertæ in principio dictionis ablatio: vt tendi, pro tetendi. Systole est, cum liberam syllabam, aut natura ꝓductam corripimus; ut Iuuenalis,

Vascones, vt fama est, alimentis talibus vsi.

Nam Silius Italicus eandem syllabam ꝓducit, quam corripuit Iuuenalis, cum inquit.

Et Vasconum alas Balarus probat æquore aperto.

Syncopa est, e medio dictionis syllabæ ablatio; vt audacter ꝓ audaciter, audii pro audiui, & hac fere sola in soluta oratione vtimur syllabarum figura: in verso autem omnibus. Synalœpha est, duarum vocalium ad vnã complexio: vt Hora. O mi Laertiade, quicquid dicam aut erit aut non. Et Varronis illud,

Tum deflagranti detectum fulmine Phaeton.

Pluribus autem id fieri modis posse, Tryphon, quem nos in Latinum vertimus, ostendit. Ellipsis est, vocalis syllabam non facientis ablatio: vt Propertii illud.

Nec si post stygias aliquid restabit erumnas.

Cum ærumna diphthongon in prima habeat. Parellipsis est: cum duplicatæ consonantis ablatio est, vt cum Lucanus dicit, Et Lotam paruo reuocant Almone Cybellem. Iouenalis aũt,

Hic turpis Cybele, & fracta voce loquenti,

Ecthlipsis est, consonantis vel solius ablatio, quod in s, litera maxime solet fieri. Lucretius.

Vulnera quas lacrymas peperere minoribus nobis,

Vel cum sua vocali: vt, Inter se coiisse viros, & decernere ferro. Apocopa est, in fine dictionis cuiuscũq; syllabæ ablatio. vt duc ꝓ duce, vel dic pro dice, & similia, sicut dici exigebat analogia: Hæ sunt omnes literarum syllabarumq; figuræ, nec plures inueniũtur. Sequitur, vt iam de dictionum & orationis figuris paucis disseramus. Sicut literarum atq; syllabarum figuris numerus præscriptus est, (siquidem viginti & vnam numero oino eas esse ostendimus) ita dictionum & orationis figurarum numerus in infinitum pene profluit. nam si figuræ dictæ sunt, tropos aũt & schemata vno figuræ nomine appellamus, quo noster hic ordo clarior videatur, si dictæ inquam figuræ in locutione sunt: sic vt quidam habitus in corporibus quoquo modo componãtur, velut cum sedemus, incumbimus, respicimus, idque aut intẽtius aut remissius, & infinitæ huiõi corporis esse possunt formæ: ita in locutione figuræ sunt sermonis quidam habitus, & formæ, quibus sermo a sermon differt. Et quoniam suus cuiusq; locutionis est habitus, inde fit vt aliæ parum, aliæ multum inter se figuræ distent, quæ inuentæ sunt vitandæ similitudinis gratia, quæ vbiq; fastidium parit: idq; ipsa rerum omnium natura nos monente, quæ ita varia est, vt nihil vnquam alteri simile ꝓcreauerit. Non me præterit magis placuisse authoribus, alias grãmaticorum, alias rhetorum figuras esse. quod licet cur ita placuerit ꝓbabilis rõ reddi possit, tamen mihi ea nõ placet distinctio: & quo id planius fiat minusq; habeat obscuritatis, opinionis nostræ monstremus rõnem. Illud omnes vel mediocriter eruditi sciunt, grãmaticam rectæ literataq; locutionis artem esse, nec hoc limite solo contentam, qui hæc vtiq; dicam, scio. Sed de locutione nũc nostra orta quæstio est, nec magis ꝓprium cuiusq; scientiæ iam esse manifestum est. Locutionis ergo figuræ sermonis quidam habitus sint, ad grammaticã pertinere videbuntur. at non solius locutionis, verum & sententiarum figuræ plerũq; sunt. Sententiarum ergo figuras oratori, vel oratoriæ, in quocũq; genere scribenti concesserim, sed locutionis grammatico: quibus ita orator & poeta vtitur, philosophorum sententiis argumentisq; dialecticorum. Duabus si quidem potius artibus omnis rhetorica, vt Aristoteles inquit, perficitur. Inuentio philosophiæ, ea quæ de moribus est, quam græci ethicen vocant, & dialecticorum argutiis atq; tendiculis de virtutibus siquidem & vitiis disputare, semper conuenit oratori, & sua confirmare, confutare autem aliena. Ab oratore vero cum dispositione pronunciatione & memoria ad causam explicandam literalis adfertur oratio, quamobrem & ea ars quã græci grammaticen, ex nostris quidam literaturam veteres appellarunt locutionis artem, suppeditat. Tribus igitur potissimũ scientiis facultas rhetorica constare videri potest. ethica in pondere sententiarum, dialectica in differendo, grammatica in accurate & emendate loquendo. Sed de his hactenus. non enim nobis de hac re vna disputare propositum est. At illuc venimus, vt dictionum & orationis figuras percurramus. Vt igitur vnde exiuit noster redeat sermo, tam frequens locutionis est figura. vt si antiquum sermonem nostro compararemus, quicquid loquamur figura sit, dum nouatis, dum antiquis tam verbis q̃ locutionibus vtimur; quæ ne in vitia prosiliant, authoritate, vetustate, consuetudine plerunq; defenduntur: sæpe etiam rõne quadam. ideoq; cum sint a simplici rectoq; loquendi genere deflexa, virtutis nomen habebunt, si habet probabile aliquid qd sequantur. modus tamen adhibendus est. nam qui nimium affectauerit, illam ipsam variandi gratiam amittet. In nouato verbo figura est, aut cũ a græcis sumit, vt cum Lucretius. Tibi suauis Dædala tellus, inqt, aut a verbo latino, vt cũ Persius inquit

Nescio quid tecum graue cornicaris inepte.

& rursum alibi, Ipse sacrum irrorans patinæ piper. In antiquis est figura verbis, cuius maxime amator Virg. fuit. velut illud

Progeniem sed enim Troiano a sanguine duci
Audierat. Et,
Nam quis te iuuenum confidentissime nostras
Iussit adire domos.

& Propertius, Sternuit omen amor. suntq; adhuc aliqua quæ iam in frequenti sunt vsu. vt Enim uero assentior, in actiua significatione, sicut assentio: luxurior. vt luxurio: fabricor, vt fabrico. in coniunctis verbis nouationis quoque figura est: vt oculis capti talpæ, & timidi damæ dicuntur a Vir. in quibus subest

ratio, q altero vterq; sexus significetur. siquidem tam mares esse talpas, damasq;, q̃ fœminas, certum est. Authoritate sibi vindicauit quispiam acuta, si lex ab eodem diceretur authore. itē quod temporis est, ad rem verbum figurate declinatur. vt cum dicit Virg Nocturnus obambulat. & similia apud poetas præsertim, prope infinita. Item cum communis sermo habeat, ardeo illa re: figurate tamen Virg. Corydon ardebat Alexin, dixit. Plura etiam ex Græco translata sunt, velut Salustii, vulgus amat fieri. Vtimur & figurate comparatiuis ꝓ absolutis & partes alias pro aliis partibus orationis. duo etiam inter se comparatiua committimus, vt Ciceronis illud: Si te Catilina comprehendero, si te interfici iussero credo vtendum mihi, ne non potius omnes boni serius a me, q̃ quisquam crudelius factum esse dicat. huic non est absimile illud Homericum in Odiss.

οἱ κεῖνον γ' ἰθὺς ... ατο νοστήσαντα,
πάντες κ' ἀρησαίατ' ἐλαφρότεροι πόδας εἶναι,
ἢ ἀφνειότεροι χρυσοῖό τε ἐσθῆτός τε.

Iūctura quoq; uerborum veterum authoritate figuras habet. velut Horatii illud, Fabriciumq; hūc, & incomsis Curium capillis. & illud Terentii, Accede ad ignem hūc, iam calesces plus satis, & Ciceronis de Cn. Pōpeii futuro imperio. Portus quibus vitam ac spiritum ducitis, in ꝑdonum fuisse ꝑtestatem sciatis, In potestatem, nō in potestate dixit. Ita Plautus, Num vero mihi in mētem fuit. Sunt hmōi innumera, quæ vno figuræ nomine a græcis nominātur, quo aliis ἀσύντακτον ἄλλοι ..., quidā σολοικοφανῆ vocāt. Nos nihil dicimus, nisi vt sciamus verborū & locutionum innumerabiles esse formas, quas figuras appellamus: & easdem numero infinitas: nec numerare necessarium, modo quid sit figura intelligatur. Quare intellecta quisq; sibi ꝑ se, etiam ab aliis nōdum factas poterit inuenire. sicut ex eis quæ iam diximus vel cuiq; esse manifestum potest. Quo tamen facilius memoria cōꝑhendi possint, ne nos quidem illud lateat, quæ nobiliores eminent, ad genera, & quasi capita quædam referamus: vt nō tantum quas nominabimus, sed & quascunque alias quisq; queat comprehendere, quas alius plures, alius pauciores, effecisset. quin & ipse Cicero in Oratore ad Brutum pauciores q̃ in lib. de Oratore posuit, vt videatur quæ referre voluit, & sciens prætermisisse ac reprehendisse. Omne ita figurarum tam verborum q̃ orationum genus, in duas, pariter vt syllabarum, vt supra memorauimus, formas diuiditur: qualitatem & quātitatem. qualitatis verborum spēs sunt, quoties verbi aliqua ꝑmutatio efficitur: quātitatis autem, cum adiectio detractio ve vlla, aut parilitas sola, in orationis figura est. Qualitatis igitur spēs est, quam Cicero appellat exclamationem. nam cum dicit, o Africane, cuius mortui, & quæ sequūtur: a priori huius orationis verbo, toti est inditum nomen exclamationi. & quā idem vocat similiter cadens, & quam similiter desinens, ac q̃ annominationem: item nominatio, ꝓnominatio, denominatio, trāsgressio, commutatio, abusio quoq;, verborum figura est, & translatio, sic & ꝑmutatio, cōiunctio, adiunctio, vt ex supra expositis facile quisq; potest intelligere. Qualitatis igitur figuræ verborum tam verbi q̃ sensus sunt hmōi. Quātitatis aūt figuras nominamus qū aut redūdare aut deesse quid verborum vel sensus videt in oratione, idq; vt cultior planior ve fiat oratio. Quātitatis species, quæ in excessu sunt, sensus quidem emphasis, hyperbole, synecdoche (quæ & defectus esse potest, siquidem pro singulari pluralis, & ꝓ plurali singularis ponitur) & totum pro parte, & pars pro toto. Quantitatis species in defectu, est tapinosis: vt si gurges mare vocetur. Quantitatis verborum spēs aliæ sunt, vbi verba supersunt, aliæ, vbi desunt. Supersunt, vt in ea q̃ Cice. repetitionem vocat, q̃ conuersionem, q̃ complexionem, & q̃ traductionem, quæ figura est etiam qualitatis, cum eiusdem significationis verbi casus varietur, & diuersæ item significationis simile verbum ponitur, & quæ repetitionum exempla verborum, nos supra in Cice. figuris cōgessimus. Item gradatio quantitatis excedentis figura est. sic correctio, nisi orationis figuram esse velimus, quod post verbum imꝑmio, quod corrigendum est, aliud sequi necesse sit. Disiunctio, conduplicatio, interpretatio, illis adiciuntur, item commutatio, & dubitatio. nisi has, velut de correctione diximus, orationis duas malimus figuras dici. Quantitatis autem figuræ, quæ in defectu collocatæ sunt, articulus, coniunctio, adiunctio, vbi vnum pro pluribus sufficitur verbis, rursum quia aut primum, aut medium, aut vltimum occupat locum. Qualitatis eædem figuræ sunt, sed diuersa, vt dictum est, rōne. Item dissolutio. Nunc sequitur, vt paucis orationis figuras in ordinem digeramus. Orationum qualitatis figuræ sunt, contentio, interrogatio, sententia, contrarium, continuatio, diffinitio permissio, conclusio, distributio, diuisio, alia contentio, demonstratio. Rursum orationis figuræ quātitatis, per excessum quidem tum verborum tum sentētiarum, sunt, rōcinatio, membrum, subiectio, expeditio, circuitio, superlatio, licentia, descriptio, frequentatio, expolitio, commoratio, similitudo, exemplum, imago, effectio, notatio, sermocinatio, confirmatio, significatio, quæ tam defectus quā redundantiæ figura est, cum aliqñ per exuperationē plus dictum est q patitur veritas, & per defectum, cum quod docere incepimus, abscindimus Parilitatis vna figura est, quam Cicero compar appellauit. Deficientes autem figuræ sunt, occupatio, diminutio, significatio quam redundantiæ quoq; figurā diximus, & ea quam breuitatem Cicero nominat. Qm̄ satis: vt opinor, ostensum est, quid sit quod figura nominatur, quot figurarum sint genera & singulorum generum quæ emineant species, nunc tempus poscit, vt oratorum numeros aggrediamur, quos supra percursuros nos polliciti sumus. quod faciemus, si prius tamen quid sit numerus, & quid a versu distet, & cum non minus pedibus constet q̃ versus, si ipsos paucis pedes. & quibus tam numerus q̃ versus incedit, attigerimus. Numerus igit, quem græci rhythmon appellāt, a poetis ꝓ versu aliqñ capitur: vt cum dicit Virg. Numeros memini si verba tenerē.
Alio modo numerus dicitur, pedibus quædam fluens structura, quam & Cicero & Quintilianus, multiq; præterea alii necessariam in orationibus oratori esse dixerunt. neq; Demosthenem oratorum græcorum facile principem tantopere ꝓbatū iri fertūr, nisi eius numerosa esset oratio, vt ipse Cicero. Neque enim, inquit, Demosthenes fulmina tantopere vibrasse diceretur, nisi numeris illa contorta ferrentur. Distat autem hic a carmine numerus, q numerus siue rhythmus est pedum temporumq; iunctura cum lenitate. Alii sic, Numerus est versus imago modulata, seruat numerum syllabarum. Rhythmus igitur temporum ac syllabarum pedumq; congruentia, aurium peritarum multiplicatur iudicio, ac profluit, semperq; ne fastidiū compositionis similitudo pariat variatur. Metrum in certa qualitate ac nomero syllabarum temporumq; finitur, certis pedibus, & eiusdem semper consistit atq; concluditur. Pedes autem ipsi, & varii re sont, & nominibus, quorum qui duabus syllabis (vt ab eis potissimum incipiamus, qui paucioribus constant) sunt, spondeus, trochæus, iambus pyrrichius. Spondeus ex duabus syllabis constat longis, temporum quatu or, vt heros. Huic contrarius est, quem alii pyrrhichium, alii dibrachū græce, latine bibreuem, alii ægeona vocant. hic duabus constat syllabis: & eis breuibus, vt bene. Iambus ex breui & longa cōstat, vt dies. Trochæus, quem nonnulli choridon vocant, ex longa & breui constat: vt, fecit. Trium syllabarum sunt, dactylus, qui prima longa & duabus constat breuibus, vt, tempora. Huic cōtrarius est anapæstus, quem quidam antidactylon nominant. constat enim duabus breuibus & longa, vt, iuuenes. Trybrachus, quem quidam tribreuem verterunt, græcorum alii brachysyllabum, alii trinocheoo, nonnulli pygourona, pleriq; (sicut Cice. & Quintilianus) Choreum, tribus constat breuibus, vt, Helena. Huic contrarius est molossus, quem alii vertumninum, alii extensipedem, græcorum quiddam hippium, nōnulli chaninum vocāt, constat tribus syllabis longis, vt Aeneas.
Amphibrachys, quem quidam vtrinque breuem verterunt, nōnulli Ionium vocarunt, alii scholium, constat ex breui & longa & breui, vt, carina. Huic contrarius est amphimacrus, quem fescennium quidam appellarunt, quidam amphimeron, alii creticum vocant, constat ex longa & breui & longa, vt, abstine. Bacchius, quem alii Oenocrium, alii pariambum vocant, constat ex breui & duabus longis: vt Athenæ. Huic contrarius est palimbacchius, quem alii Latium, alii Saturninum, quidam altibreuem, nonnulli proponticon, alii thessaleon vocant, constat ex duabus longis & breui: vt, natura. Quatuor syllabarum pedes sunt: proceleusmaticus, e duobus pyrrichiis: hoc est quatuor breuium syllabarum: vt, tenuia. Huic contrarius est dispondeus, ex duobus spondeis syllabarum quatuor & longarum: vt, Mecœnates. Pæon primus constat ex trochæo & pyrrichio. hoc est longa & tribus breuibus: vt, Stesichorus. Pæon

secundus

ſecundus ex ambo & pyrrhichio, hoc eſt ex breui & longa &
duobus breuibus: vt, colonia . Pæon tertius ex pyrrhichio &
trochæo, hoc eſt ex duabus breuibus & longa & breui: vt, me
liora. Pæon quartus ex pyrrhichio & iambo conſtat, hoc eſt tri
bus breuibus & longa: vt, docilitas. Huic contrarius eſt hippius
quem pleriq; epitritum vocant. nam ſicut pæon, a numero, lõ
gam, ita epitritus breuem nobis ſignificat. ſiquidem hippius, ſi-
ue epitritus primus ex iambo & ſpondeo conſtat , hoc eſt ex
breui & tribus longis: vt, capenates. Hippius, ſiue epitritus ſecũ
dus ex trochæo & ſpondeo, hoc eſt ex longa & breui & duab⁹
longis. vt: conditores. Hippius ſiue epitritus tertius, & ſpondeo
& iambo, ideſt ex duabus longis & breui & longa: vt , diſcor-
diæ. Hippius ſiue epitritus quartus, ex ſpõdeo & trochæo, hoc
eſt tribus longis & breui: vt, oratore. Ionicus ἀπὸ μείζονος, ideſt,
a maiore conſtat ex ſpondeo & pyrrhichio, hoc eſt ex duabus
longis & duabus breuibus: vt, præludia Ionicus a μείονος,
ideſt a minore, conſtat pyrrhichio & ſpondeo, hoc eſt ex dua-
bus breuibus ſyllabis & duabus longis: vt, cupiebant . Duabus
ex breui & longa, & breui & longa: vt, Cleonides propinqui-
tas, qui pes dactylus ab imago a quibuſdam dictus eſt. Huic cõ
trarius eſt ditrochæus, ex longa & breui: & longa & breui: vt,
cantilena, dimicare. qui pes a nonnullis creticus κατὰ τρόχον di
citur. Antipaſtus ex iambo & trochæo, hoc eſt ex breui & dua
bus longis & breui: vt, Medullina, Saloninus. Huic contrarius
eſt choriambus, ex trochæo & iambo, hoc eſt ex longa & dua
bus breuibus & longa: vt, nobilitas, armipotens. Hos quinque
ſyllabarum pedes ſequuntur plures quam triginta, a nobis bre
uiter enumerandi. Hiortius pes, ex quinq; breuibus ſyllabis cõ
ſtat: vt mulieribus. Periambus, ex longa & breuibus quatuor,
vt compoſuimus. Parapyrrnos, ex breui & longa & tribus bre-
uibus, vt, diu ſtetimus. Meſſomacros, ex duabus breuibus & lõ
ga & duabus breuibus, vt, deus affuit. Anapeſticus, ex tribus
breuibus & longa & breui: vt, bonus amicus. Pyrrhichius ana
peſtus, ex breuibus quatuor & longa, vt, facilior eſt . Probra-
chys, ex breui & longis quatuor: vt, in vſu non eſt. Hypobra-
chys, ex longa & breui & tribus longis: vt, tela depoſcunt. Meſ
ſobrachys, ex duabus longis & breui & duabus longis; vt, exi-
ſtimarũt. Moloſſo iãbos, ex tribus longis & breui & longa: vt:
obteſtatus eſt. Salotibus ex quatuor longis & breui: vt, educe-
bamus. Diphos, ex duabus breuibus & tribus longis: vt, popu
labundos. Orthius, ex longa & duabus breuibus, & longis dua
bus: vt, arma capeſſunt. Amœbæos ex duabus longis, duabus
breuibus, & longa: vt montes ſuperant. Moloſſo pyrrhichios,
ex tribus longis & duabus breuibus: vt frumentaria . Symple-
ctos, ex duabus longis & tribus breuibus: vt, ætas hominis. Mu
ſicos, ex longa & breui & longa & duabus breuibus. vt Cæſar
oppida. Antanapæſtus, ex breui & duabus longis & duabus bre
uibus: vt, at indoctior. Antamœbæus, ex duabus breuibus, &
duabus longis & breui. vt loca munire Daſios, ex tribus breui
bus & duabus longis: vt: facile princeps. Tymelicos ex longa
tribus breuibus & longa vt, inſtituerant. Dochemios , quẽ alii
dochimum vocant, ex duabus breuibus , & duabus longis &
breui, vt capiunt arma. vt tamen tam Cicero quam Quintilia-
nus volunt, fit dochimus ex bacchio & iambo , vel iambo &
cretico, hoc eſt conſtat ex prima breui duabus longis: breui &
longa, vt, reipublicæ. Periambodes, ex breui & longa & breui
& duabus longis: vt, mori recuſant. Doriſco, ex longa & dua-
bus breuibus, & longa & breui: vt, imperitabat. Cyprios , ex
breui & longa & duabus breuibus & longa: vt, honore viri. An
ticyprios, ex longa & breui & duabus longis & breui: vt, exhi
beretur. Bachicoricos, ex duabus longis & breui & lõga & bre
ui: vt, deliberanda. Hypodochimos, ex longa & breui & lõga
& breui & longa, vt multitudines. Dochimos κατὰ συζυγίαν,
ex breui duabus longis & breui & longa: vt ſupra exemplum
dedimus, reipublicæ. Antiſtrophos, ex breui & tribus longis &
breui: vt, recognouere. Moloſſo ſpondeus, ex longis quinq;: ut
frumentatum. Poſt enumeratos ſyllabarum pedes , quantitas
quoq; ſyllabarum tractaretur, niſi ne pueros quidam eas igno
rare arbitrer. Sunt enim multi qui de eis dedere præcepta, &
nos quoq; quanta breuitate potuimus, libellum olim edidim⁹
Illud iam ſupereſt ſolum, ut de numeris diſſeramus. Primum
quo in orationis genere numero eſſe conueniat, in quibus ora
tionum partibus, qualibus vti numeris, & vtrum partium ora
tionis continuos occupent numeri locos, & quo pacto ſecus cõ
ueniat: deinde de quos dicere numeros poſſimus, & quos non
poſſumus, & pariter quos cõſectari vitioſum ſit. poſt, quales ve
limus eſſe quos ꝓbamus numeros, exemplis & authoritatibus
aperiemus, atq; confirmabimus, poſtremo, hanc partem con
cludentes, quid in quaq; compoſitione tenendum ſit , breuiter
colligemus. Cum igitur in omni locutionis corpore, totoq; vt
ita dixerim, in orationis tractu numerum inueniri neceſſe ſit ,
quippe ꝙ neq; loqui quiſquam poſſit niſi e ſyllabis breuibus ac
longis ex quibus pedes fiunt, illam dicimus numero ſe cadere
orationem, quæ non prono velut flumine decurrens interſi-
ſtat, ſed quæ finem ſuum habet, naturaliq; diſtincta interuallo,
quæ proxime præteriere, intuendi dedit tempus, dedit reſpirã
di, ac refecit animos, & quodam quaſi modulatu verborum eõ
eluditur. Ab hoc autem modulatu. i. hac diligenti pedum obſer
uatione de qua a nobis infra dicetur, ſolutus eſt ſermo , ſoluta
epiſtola, ſolutæ quoq; Iuriſconſultorum ſunt editiones & om
nes de huiuſmodi rebus compoſitiones: licet ea plerũq; nume
ris conſtare inueniantur. Primum hiſtoriam: & genus illud ora
tionis quod græci epidicticon, noſtri demonſtratiuum vocant,
numeroſa eſſe conuenit. Deinde in deliberatiuo iudicialiq; ge-
nere id obſeruandum, ſed ſecus ſiquidem tam hiſtorica ꝗ de-
monſtratiua omnis ad voluptatem accommodata eſt , ac circũ
ſcriptione ambituq; & tanquam in orbe incluſa currit oratio ,
quoad in ſingulis perfectis abſolutiſq; ſentẽtiis inſiſtit. idq; ideo
ſecurius fit, His auditor lectorve eſt futurus , qui non veretur
ne compoſitione orationis inſidiis ſua fides attentetur, quin &
gratiam ſcriptori oratorive habet, ꝙ aurium ſeruierit volupta
ti . In cæteris autem cauſis non verborum ambitu dicendum
ſemper, quinimmo id perraro accidit, ſed ſæpe mẽbratim cæ-
ſimq; dicẽdũ. Ideoq; illa verborum quaſi colligata cõcinitas effugi
tur. ꝙ ſi ſemper vtare, cũ ſatietatem affert, tum ꝙ cum id qua-
le ſit facile intelligatur: actionis dolorem detrahit, & actoris ve
ritatem funditus tollit, & fidem. Sed quoniam adhibenda non-
nunquam diximus, quo id in loco, videndum eſt. Si igitur lau-
dandum aliquid eſt ornatius, quoniam ea pars demonſtratiui
videtur eſſe generis, vt in Verrem Cicero de Siciliæ laude di-
xit: aut ſi ea ponenda narratio ſit, quæ plus dignitatis ꝗ doloris
deſiderat, cum ad hiſtoriæ grauitatem ꝓpius accedat , ſicut in
Verrem Cice. de Cerere & Segeſtana Diana, deq; Syracuſarũ
ſitu dixit: vt ambitu numeroſo cadant procurãdum eſt. In am
plificanda quoq; re, dum ſenſus omnis funditur, numeroſe &
volubiliter fertur oratio. In vniuerſum igitur ſingulare aliquid
præcipi non poteſt. Nam in exordio ſicut iudicis animus varie
præpal, cum miſerabiles eſſe volumus, cum modeſti, cũ acres,
cum graues, blanditiis quoq;, cum flectere, cum ad diligentiã
hortari: ita cum diuerſa natura ſint, diſſimilis quoque compo-
nendi rõ deſideratur. Non enim ſimilibus eſt vſus Cicero nume
ris in exordio ꝓ Milone ꝓ Cluentio, pro Ligario. Narratio fe
re tardiores, atque vt ſic dixerim, modeſtiores deſiderat pedes
proinde cum docere & infigere animis res ſemper cupiat, qđ
minime feſtinantium opus eſt , vt id aptius & accommodatius
rei ſit, tota conſtare narratio longioribus membris videtur &
breuioribus periodis. Argumenta autem acria & citata , pedi-
bus quoque ad hanc naturam accommodatis vtentur . Epilogi
ſummiſſum: lentum: & minus exclamantem numerum plerũ
que exigunt. ſiquidem ſic fere componendum: quo modo pro
nunciandum erit. Et cum rerum de quibus dicimus naturam
ſequi numero ſcriptor velit eruditus in procemiis plerũq; ſum
miſſum eſſe oportet. tamen in accuſatione iudex erit concitan
dus, aut aliqua complendus indignatione. in narratione plenos
atque expreſſos nos eſſe oportet: ne aliquo incitati affectu : qđ
fidem tollit dicere videamur. in argumentis citatos eſſe conue-
nit atq; ipſo etiam motu celeres in locis autem ac deſcription
bus, fuſos ac fluentes idq;: quod voluptatis cauſa compareturi
In epilogis plerũque: vt iam dictum eſt: deiectos & infractos d.
bent enim ſublimia ingredi: leuia duci, acria currere , delicate
fluere; ac vbi vrget neceſſitas. ea etiam affectabimus . Qui aut a
quibus pedes ſint rebus accommodatiores : paulo poſt a nobiẽ
aperiet. Expoſitum iam: vt opinor; eſt ſatis: quo in orationis ge
nere: quibuſq; in orationis partibus : ac qualibus vti numeris
nos oporteat. Reliquum eſt: vt partium orationis continuos ne
numeri locos occupent dicamus . Quoniam veteres maxime
ſtuduerunt ne flueret: vagaretur: ac longius excurreret oratio,
eam diſtingui & interſiſtere: modo cæſis, modo mẽbris, modo

clausulis: eademq; omnia numeris uincienda voluerunt: primum: quid sit cæsum quid membrum, quidq; clausulam nominemus: referendum paucis puto: quando supra de eis dictum; deinde quo pacto numeris vinciri intelligantur, quod non tanti profecto laboris est, quanti forte aliquibus videbitur. Ille ambitus. quem græci periodon, nostri clausulam multisq; alijs nominauere nominibus, constat, vt Cicer. inquit, si plena sit, quatuor fere partibus, quæ membra dicimus, vt & aures impleat, neve breuior sit, neq; longior quanquam vtrūq; non nunquā vel potius sæpe accidit, vt aut citius insistendum sit, aut longius ꝓcedendum, ne breuitas defraudasse aures, neve longitudo obtudisse videatur. Cum autem sint periodon duo genera, vnum simplex, quod longius ꝓuehitur atq; circunducitur: alterum, quod membris & incisis constat: primum est, vt, Diuturni silētij P.C. quo eram his temporibus vsus, non timore aliquo: sed partim verecundia finem hodiernus dies attulit. qui ambitus clauditur pæone tertio, iambo & dactylo. Alterum est sæpe breuissimum, quod incisis constat velut illud Crassi: Missos faciant patronos, ipsi prodeant, qui nisi interuallo proferatur, senarius videtur iambicus. melius autem, Prodeant ipsi, dici & Cic. arbitratur. In eodem genere esse ambitus ille creditur, qui ex membris conficitur, aliquanto longior quam qui ex cæsis, breuior autem quam qui continuus fluit. vt, Cur clandestinis consilijs non oppugnant? cur de profugis nostris copias comparant cōtra nos? vbi vtrūq; membrum spondeis clauditur, quod si pleronq; Crassus diceret. licet in illo quod cæsis confectum est, amphimacro, vsus sit, spondeus amphimacrum antecedit. Porro quæ incisim aut membratim efferetur, ea vel aptissime cadere debent. Incisim, sic vt Cic. illud Domus tibi deerat? at habebas. pecunia superabat? at egebas. quatuor sunt incisa. Membratim, vt rursum Cicero. Incur, isti amens in colonnam in alienos insanus insauisti. duo sunt membra. deinde & cæsa & membra tanquam crepidine quadam comprehensione longiore sustinentur: vt Ciceronis illud, Depressam, cæcam, iacentem domum pluris quam te & quā fortunas tuas æstimasti. qui ambitus duobus trochæis terminatur: cum superior ambitus ex membris spondeis conclusus fuerit geminis: qui autem ex incisis, ex spondeo. nam vltima pro communi iam recepta syllaba est, ꝓcedente pyrrhichio. Incisim autem & membratim tractat oratio, vbi vere aliquid dicere videri volueris, cum aut reuellas. vt Cic. illud in Corneliana. O callidos homines, o rem excogitatam, o ingenia metuenda. Circuitus tamen ille, quem iam sæpe diximus, incitatio numero ipso fertur & labitur, quoad perueniat ad finem. Sed iam quos accipiant pedes incisorum membrorum clausularumve locos dicendum. A veteribus sane quæsitum est, totone in ambitu verborum numeri tenendi sint, an in primis partibus, atq; extremis tantum. Sunt qui comprehēsionem totam a capite ita fluere pedibus continuis velint, vt ad extremum veniens, pedibus quoq; consistas. nec id difficile factu arbitrati sunt, ijs præsertim qui bonis disciplinis exercitati sunt & scripserunt, adeo vt quæ non scripserint, similia scriptorum effecisse credantur, sed de hoc posterius suo loco vberius disputabitur. Cum igitur eadem faciamus quæ poetæ, tamē in oratione poematis effugere oportere similitudinem ducunt, vt non tantum alijs atq; alijs struatur pedibus oratio: sed etiam vt concentus ille in extremis seruetur duntaxat clausulis. Pleriq; censent cadere tantum numerose oportere terminariq; sententiam. cūq; aures extremum semper expectent, in eoq; acquiescant, id vacare numero non oportere: Aristoteli autem & Ciceroni & Quintiliano placet, tam sententiæ initium quam finē esse numerosum. quandoquidem statim a principio sententiæ dictionis concinnitate multum afficiamur, & ipsa conclusione, ne claudicans ac quasi fluctuans, sed æqualiter constanterq; ingredies habeatur oratio. Nunc quos non possimos numeros appellare, videndum est. Numerus proprie versus dicitur: & continue conclusa pedibus oratio. sed oratorius numerus est, cum principio fineq; numeroso clauditur sententia. idq;, ut Cicero inquit, in dicendo numerosum putatur, non q̄ totum cōsistat e numeris, sed q̄ ad numeros proxime accedit. quo etiam difficilius, ut oratione utamur censet, quam versibus. quod in illis certa quædam & definita lex est, quam sequi sit necesse, in dicēdo autem nihil est ꝓpositum, nisi ne aut immoderata, aut angusta, aut dissoluta, aut fletus sit oratio, quod totum in summa scribentis prodentia locatum est. Item si pedibus nec apte coniunctis claudatur sententia, numerus non est, nō minus q̄ si vnico claudatur pede qui tres nō superet syllabas. pes siquidē erit, nō numerus. Poterit autem unus esse dichoreus, qui e duobus trochæis cōstat. Sequitur, ut quos sequi numeros uitiosum sit, exponamus. Attendēdum igitur, q̄ quemadmodum qui audiunt, hæc duo animaduertunt, & iucunda sibi censent, verba dico & sententias, eaq; dum animis attentis admirantes excipiunt, fugit eos & præteruolat numerus: ita si idem sæpe reiteretur numerus, quod ab audientibus intelligatur, at per hoc satiet, quod quicquid voluptatis causa accersitum sit, non nimiū, & frequens esse oporteat: quando. Voluptates commendat rarior usus, vitiosum erit. Quod vitiū vt effugiatur, sunt hi quidem inter se miscendi, & temperandi. sic minime aduertetur delectationis aucupium, & quadratæ orationis industria Vitiosus & ille numerus est, cuius pedes apti & quasi coagmētati nō iunguntur. Quod quale sit, cum qui apte iungantur dixerimus facile intelligetur. Item vehementer est vitiosum, si in oratione in versus aliquando, licet per imprudentiam incidamus. q̄quam enim numeris, & eisdem poeticis, componitur oratio eā tamen solutam & liberam esse oportere intelligamus, ne poemia cōponere velle videamur. Licet itaq; nobis dimidiatos plerunq; versus, adhibere, integros, non licet, & fere vltima versum initio conueniunt orationis. Titus quidem Liuius ab hexametri exordio cœpit, ut Quintilianus existimat: Facturusne operæpretium sim. idq; melius esse, q̄ quod modo emendatur Cicero tamen tam acris animaduersionis securus, aliquādo versum absoluit, vt trimetrum in Pisonem, Proh o dij immortales, qui hic mihi luxit Dies? Sic Salustius, nec minus Græci. quin & ipse Plato accuratissimus compositionis, in Timæo prima statim in parte vitare ista non potuit. nam & initium hexametri statim inuenias, inquit enim. εἷς, δύο, τρεῖς, ὁ δ' ἐν τέταρτος. Nec non & Isocrates, qui prius in oratione post Thrasymachum, qui in eis nimius fuisse ꝓhibetur, numeros, dum versum effugere etiam voluit, in Panathenaici principio in trimetrum iambicus incidit, cum ita dicit, νεώτερος μὲν ὢν προῃρούμην γράφειν τῶν λόγων & in similia prope infinita, quæ tā apud hos, q̄ apud alios authores satis idoneos, quiuis studiosius inq̄rens animaduertet. Nūc quinam ꝓbentur a veteribus numeri dicendum nobis est. Siquidem sicut in uersu vulgus, si ē peccatum, videre: ita in oratoria locutione, quicquid claudicauerit sentire intelligimus. Sed poetæ non ignoscit, oratoribus cōcedit. Tacitus tamen, nō esse quod dicimus aptū ꝑfectom, reclamat. Primū igitur, quod numerus oratorius pedes deinde quos suscipiat, nobis aperiendum est. Clausularum initia vt apte incederent, & eorūdem fines cōcinne clauderētur, nōvnito pede labi astringiq; veteres voluerunt oratores, sed alterum ac plerūque vtrobiq; tertium adiungi, vbi paucarum sint pedes syllabarum. Plures autem, vt versus similitudinem effugerēt, esse ꝓhibuerunt: Pedes uero oratorius numerus nullos respuit, dicente etiam Quintiliano, his verbis: Miror enim in hac opinione doctissimos fuisse, vt alios pedes ita eligerent, alios damnarent quasi nullus esset quem nō sit necesse deprehendi. non ergo pedes, sed pedum iuncturæ damnandæ eligendæve sunt. Omnes autem nobis in præsentia complecti difficile, at maxime probatos ab egregiis rhetorices magistris, summisq; dicendi authoribus referemus. Illud primum sciendum est, nō tātum referre qui pedes, sed quæ uerba structura quadam claudāt orationē. nā si in extrema ambitus parte breuiora locaueris, infringitur illa quasi membrorum comprehēsio. Quare aut paria syllabis esse debent posteriora superioribus, aut (vt Cicero melius iucundiusq; putauit) longiora. monosyllabon enim in fine antecedēti videtur iungi per synalœpham, vt Auxilium est. Spondeus igitur, vt a duarum syllabarum pedibus potissimum inchoemus, quo. Demosthenes est plurimum vsus, moram semper fert secum. Et illud est tenendum generaliter, quod qui pedes sunt temporibus pleniores, longisque syllabis hoc magis stabiles, & grauiorem faciunt orationem, breues autem, celerem ac mobilem. Itaque si vbi opus est, uelocitate tardum & segnē adhibeas pedem, & vbi pondus exigitur præcipitem ac resultantem, merito damnabitur. Spondæus præcedente se pyrrhichio bene sonat: vt, Iuniam. vel trochæo? vt, arma sumpsit: &, acta res est vel iambo: ut manus armant. quod ideo quidam non ꝓbant, quod trimetri iambici uersus esse videatur. Ipse sibi male spondeus præponi creditur: ut, oratores: nisi q̄ tam Pompeius

Messalinus, q̃ ipse Cic. idoneum putant cæsis & mẽbris vt, Craſ
ſus non oppugnat: ꝓpterea ꝙ paucitatem ſyllabarum cum gra
uitate ſua & tarditate compenſat. Ne quidem dactylum bene ꝑ
poni ſpódeo, Cic. & Quintil. exiſtimant, quando finem verſus
in fine damnant orationis. Terẽtianus tamen non reſpuit. hoc
tale eſt, contra Cæſaris arma. Quotiens autem vna pars oratio
nis in fine clauſulæ acceperit anapæſtum & trocheum ſine ſpõ
deum (non enim ignoramus in fine ꝓ longa breuem accipi: idẽ
ergo erit pes trochæus, qui & ſpondeus, in fine) qui ſi finem in
quam antecedente anapæſto in eadem orationis parte clauſe-
rit, mollem & quaſi lubricam ſtructuram dabit: vt, dominabi-
tur. quamuis enim iidem fuerunt pedes, eadem tempora, tamẽ
vbi diuerſæ ſint partes orationis, retentus neſcio quo pacto ſpi
ritus, ac reſtitutus, affert quandam compoſitioni firmitatem,
vt, videant ipſi. At in una parte orationis ꝓperare verba, & cõ
tinua ſpiritus celeritate labi videntur, vt, populabũdos. Idẽ de
tribrache dicimus: vt, gerere morem, & facilitates, temerita-
tes. Spondeus recte iambo præponitur: vt, doctus fui ſe ipſo iã
bo præcurrente: vt, bona fide. & cretico vt, ꝓſpera fide. Licet
enim Ariſtoteles, Theophraſtus, & Theodectes, trochæum &
pyrrhichium reſpuant, ꝙ vltimas longas eſſe ſyllabas ſemper
velint a Cice. non omnino improbatur. Trochæus, ſi ſe præce
dat, iuncturam facit, quæ maxime Cice. placet: vt, ab omnibus
eſſe eis pœnas perſolutas. dictum iam enim eſt, nihil ad rem ꝑ-
tinere, extrema longane illa ſit, an breuis. & Gracchi illud, pa-
tris dictum ſapiens temeritas filii comprobauit. quo dichor eo
tantum clamorem concionis excitatum eſſe Cic. ſcribit, vt eſſe
admirabile: ordinem immuta. fac ſit, Comprobauit filii temeri
tas: iam nihil erit, vt Cice. æſtimat, etſi temeritas ei tribus breui
bus & longa eſt, quod Ariſt. vt optimum probat. a quo ipſe diſ
ſentit Cice. ſunt tamen & alii qui non improbant. Trochæus
autem, ſpondeus & iambus, ſimul, vt Cic. inquit, male conclu-
dunt, quoquo modo ſtruas, tumor tamen rerum ex ſpondeis
atq; iambis maxime continetur: vt, ſceptrum mihi liquit Pe-
lops. Pyrrhichius decurrit, ſed quantum celeritatis, tantum gra
uitatis admittit. Quid igitur faciam? Iambus craſſatur in Carmi
ne, Quis hoc põt videre? quis poteſt pati, niſi impudicus & vo
rax, & aleo? In vniuerſum autem, ſi ſit neceſſe duram potius at
que aſperam compoſitionem, quam effœminatam & eneruẽ,
mauult eſſe Quintil. vt neq; longioribus q̃ oportet hyperbatis
vtamur, neq; nullum aptum atq; idoneum verbum permitte
mus gratia lenitatis, quando non erit vllam tam difficile, quod
non commode inſeri poſſit. Sed iam multos videas in dicendo
non tum accuratos, q̃, ut ita dicam, operoſos, & in uerborum
floſculis omnem terentes componendi operam, quin & quoti
die magis laſciui ſumus. Quare modus habendus eſt. nam ſi ni
mii ſimus, intolerabile vitium eſt: ſin autem nullus inerit nume
rus, vt iam ſæpe diximus, diſſipata & inculta & fluens erit ora
tio. Sed de pedibus iam dicamus, qui tribus ſyllabis conſtare in
ueniuntur. Dactylus, qui Ariſtoteli amplior, ſicut humanior iã
bus videtur, quem tam Quintilianus q̃ Cicero heroum vocat,
clauſulam reddit fortem. antecedente trochæo, cui Ariſt. chor
dacis nomen imponit: vt, iure fecimus. Pyrrhichio antecedẽn-
te, bene dicitur ſpondeo, cauſas audiat, iuſte fecimus iambo, ſi
de dicitur, dies attulit, & tribrachys quoq; dactylum bene præ
cedit, re cole nomina, anapæſtus, repetes cætera: & palymba-
chius, ſepono cætera, & moloſſus, quærebat dicere. Dactylus
ſpondeum & anapæſtum quoquo modo ſtruas in principia cõ
tinuandorum verborum, ſatis decore cadere Cicero arbitrabi
tur. velut illud Liuii eſſe diximus, Facturusne operæpretium
ſim. Optime incipitur a longis, vt, Cum propter egregiam. ali
quando a breuibus, vt, Nouum crimen C. Cæſar. &, Animad
uerti iudices. ſed pro Cluentio recte, quod initium eius parti-
tioni ſimile eſt, quæ, celeritate gaudet. Clauſula quoq; e longis
firmiſſima a Quintil putatur, ſed cadet & in breues aliquãdo.
Facit etiam tribrachys ad clauſulam, præcedente cretico: vt ſi
dicas, de cæteris agite, de prœliis redeo, de literis dubito. Am-
phibrachys quoq; recte ponitur in clauſa, ſpondeo fere antece
dente. Ludos habete, recte locutus. & trochæo, iuſta querela.
Hinc eſt illud Tullianum. Et priſtinum morem iudiciorum re
quirunt. &, Neminem præponendum mihi eſſe actorem puta
ui. Anapæſtus etiam clauſulis conuenit, ſed ruens, atq; in rhy-
thmi modum profluens, & pentametri finis: Nam vbi libido
dominatur, innocentiæ leue præſidium eſt. Mollior fiet præce-
dente ſpondeo: vt ſi mutes: Leue innocentia præſidium eſt. Ea
dem erit, ſi trochæum anteponas, profluentior: vt: Nomẽ erat
Imperii Creticus antecedens eum, paulo fortiorem reddit: vt,
Nobiles homines. ſicut ante ſpondeum exulat: vt, de quo ego
nihil dicam, niſi depellendi criminis cauſa. & illud. Quouſq; tan
dem abutere Catilina patientia noſtra? Creticus quoq; ipſe ini-
tiis optimus. Quod precatus a diis immortalibus ſum. Sed clau
ſulas diligentius ſeruandas eſſe arbitramur, quàm ſuperiora, ꝙ
in his maxime perfectio atq; abſolutio iudicatur. Nam verſus
æque prima & media & extrema pars attenditur, qui debilita-
tur in quacũq; ſit parte titubatum. In oratione autem pauci pri
ma cernunt, poſtrema pleriq;. quæ quoniam apparent, & intel
liguntur, variãda eſſe diximus, ne aut animorum iudiciis, aut
aurium ſatietate repudientur. Duo autem, aut tres, vt Cice. vo
luit, ſunt fere extremi ſeruandi & notandi pedes, ſi modo non
breuiora & præciſa erunt ſuperiora: vt creticus, aut hero°, aut
pæon, quem Ariſtoteles probat, horum viciſſitudines efficient:
vt neq; hi ſatientur qui audient faſtidio ſimilitudinis: nec nos
id faciemus, quod dedita opera facere videamur. Creticum be
ne antecedent vel anapæſtus, ut populo conferunt, vel pæon il
le qui fini aptior dicitur, placat facilitas nobiles, vel epitritus ter
tius, ſeruare quamplurimos, vel trochæus, turpe ducerẽt. hæc
de trium ſyllabarum pedibus, de quibus non quaſi legem inuio
labilem dedimus, ſed quod eſſet optimum oſtendimus. Cæteꝝ
quatuor ſyllabarum pedes, quo pacto iuncturæ quadrent, refe
rendi, pæona primum, & pæona quartum, probat Ariſtoteles
cui a priore quidem ordiri placet, vt hæc uerba ſunt, definite,
incipite, comprimite: poſteriore autem finire, ut hæc verba agi
litas, facilitas, domuerant. Quod Cicero carpit, cum inquit:
Quare etiam pæona qui dixit aptiorem, in quo eſſet longa po-
ſtrema, vidit parum, quoniam nihil ad rem eſt, poſtremane lõ
ga ſit, an breuis, quod videatur aliquid uacantis temporis ex eo
quod inſequitur accedere. Aures tamen, inquit Quintilia. conſu
lens meas, intelligo multum referre utrum ne longa ſit quæ
claudit an pro longa. neq; enim tam plenum eſt dicere, timere
q̃ timeri. Pæona igitur tertium, qui tertia longa quater ferit, be
ne acriterq; concludere omnes conſentiunt. cui Cice. tribrachũ
anteponit, ſic facere videamur, aliquando iambum, vt in Catili
nam, cum omnibus potius quo modo ſoli pati voluerunt. Sæ-
piſſime autem trochæum, vt ꝓ Cluentio, Quando difficultatis
& quantum laboris ſit habitura. & in Oratore ad Brutum, Diu
multumq; mecum Brute dubitaui. Proinde hæc Ciceron. iam
peculiaris facta ſtructura eſt, eſſe videatur. Sicut autem iambus
in eis quæ demiſſo atq; humili uel craſſanti ſermone dicuntur,
frequentiſſimus eſt: ita pæon hic in amplioribus, & in vtroque
dactylus. Itaq; in uaria & perpetua oratione hi ſunt inter ſe mi
ſcendi, & temperandi. Dichoreo quoq;. Idem author frequen
ter utitur, vt. Dicere maluerunt & viius eſt confiteri, & Crimi
na detulerunt, & exercitum compararunt: Et pro Ligario, aut
leuium Græcorum, aut immanium Barbarorum: & pro Milo
ne, Contra amentiam perditorum. Illum quoq; pedem quem
antipaſtum vocamus, bene dactylus antecedit, vt: uir optimus
videretur: & Hortenſius perorauit. & trochæus: vt, ſua manu
ſororem interfectam eſſe fateretur. Nec minus eum pedẽ, quẽ
ionicum maiorem nominamus, optime præcurrit tribrachys,
ſtruitq; clauſulam. velut ubi inquit Cicero, Quorum igitur im
punitas Cæſar tuæ clementiæ laus eſt, eorum te ad crudelitatẽ
acuet oratio: Aliquando pyrrhichius, fluit oratio. nõnunquam
trochæus, currat oratio: quibus Cicero utitur ſtructuris. Sed &
illa uerba quæ quinque ſyllabis conſtant, fluxiorem ſtructurã
faciunt vt arbitramini interrogauerunt, deſiderauerunt. Om-
nium quinq; ſyllabarum unicum Cice. pedem dochimum, cu-
ius exemplum ponit, Amicos tenes, quouis loco aptum eſſe di
cit, ſiue ambitum inchoet, ſiue concludat, dum ſemel ponatur.
quod iteratus aut continuatus, numerum apertum & nimis fa
ciat inſignem. His igitur tot commutationibus, tamq; variis
ſic vtemur, ut orationis plenam fluentemq; libero impetu fa-
cultatem his ſemper uinculis non alligemus. Nam uerborum
compoſitio non ex labore anxio ueniat, oportet, ne in dimetiẽ
dis pedibus, ac perpendendis ſyllabis quiſquam conſeneſcat ſed
uſu atq; exercitatione perpetua auribus, quæ uelut arbitræ cõ
poſitionis eſſe debent iudicet quid ſtrictum quid effuſum, quid
durum, quid effœminatum ſit: Plerunque etiam nimiæ artis
opinio fugienda eſt, & interponẽda ſimplicitas rudis atq; im-

peritæ dictionis, quod plerūq; acribus sensibus fit vis maior, si
naturaliter profertatur. quod ipsum Ciceronem sæpissime fe-
cisse, liquido deprehendi potest. Sed vbi id faciendum sit, supra
vt opinor, abunde dictum est. Nūc autem reliquum est, vt quæ
omnis desideret compositio, breuiter colligamus: quo longius
tractata superius, tenaciori teneantur memoria. Quoniam elo
quentia constat ex sententiis & verbis, perficiendum est, vt do-
ceamus acute, delectemus quasi argute, commoueamus graui
ter: vitiosum ꝫ in sentētia, si quid absurdum, aut alienum, aut
non acutum, aut subinfulsum est. In verbis, si inquinatū, si abie
ctum, si non aptum, si durum, si longe petitum. Danda ergo
opera est, vt in verbis quidem singulis emendate loquamur,
loquamur, quod est latine: ut perspicue, ut ornate, Perspicua
erunt, si ꝑpria, in propriis lautissima eligamus. Ornata erunt,
si nouata, oon tamen nimium licenter: si prisca non tamē e me
dis eruta tenebris: si translata, in translatis similitudinem se cu
ti: si verecūde vtamur alienis. In coniunctis autem verbis, or-
do: ne sensus præpostere coniungantur: iunctura, ne hiet & qua
si laboret oratio: numerus, vt sententiarum initia apte iungan
tur, & eædem concinne concludantur. Tum quod tam ad sin-
gula quam ad coniuncta verba pertinet, sonus & figuræ, quæ
duo maxime aures perdulcent. Verba igitur legenda potissi
mum sunt bene sonantia: sed ea non, vt poetæ, exquisita ad so
num. uerum de medio sumpta, in quo delectu asperitatem fu-
giamus, quando ad lenitatem duo hæc, sicut & numerus com-
parari debent, sed vt ferent sententiæ. ita seligemus, vt nihi de
industria fecisse uideamur, Figuræ autem ne nimium frequē-
tes ponantur, aut etiam effectētur: hoc est ne frigidæ sint & otio
sæ. vitiosæ enim sunt quæq; compositiones, quæ in hoc ipsum
petuntur: vt exultent atq; lasciuiant. Hæc habuimus quæ de elo
cutione diceremus. Sed quoniā hæc omnia imitatione & exer
citatione assequi possumus de his quoque partibus se nobis præ
cepta traditurum præceptor noster vir clarissimus Georgius
Valla fuerat pollicitus. Sed quemadmodum nos quoq; testes
fuimus, id præstare non potuit, multis impeditissimus nego-
tiis, hanc tamen partem non omissurum dixit, sed traditurum
commodiore loco: sicut & omnem ait se complexum fuisse
Rhetoricam. Quare ut ab eo excepimus, omnia in hoc tibi uo
lumen congessimus Patrue præstantissime, vt nostrorum labo
rum tibi potissimum innotescant primitiæ, quas sub præcepto
re nostro hausimus præstantissimo. Vale.

MARINI BECICHEMI SCODRENSIS CASTIGATIONES

in libros Rhetoricos, quos M. T. Cic. adolescens
scripsit ad C. siue L. Herennium, quæ No
ua ars vulgo appellatur. Ex Epistola
ad Franciscum Bragadenum
philosophū, & Dominicū
Contarenum Prætores
Brixienses.

Vo sunt principum genera, quos litera
rum sacra laude dignissimos cēsent, &
hi quibus com literis dare operam ple-
ne non licuerit, literas & literatos fouēt
studia & doctorum consilia adiuuant.
Qoid.n.melius, q̄ cum literatus regnat
& populos literarū amator gubernat?
Tales & vos esse constat, clarissimi Præ
tores: quorum vnus omnium doctrina
rum peritia cedit nemini: alter ita disciplinas omnes: ita docto
res amplexatur. vt nulli priorum regum, quorum munificen-
tia Musis & Apollini admirationi fuit, postponendus sit. Has &
alias virtutes vestras videt & admiratur Brixiana ciuitas vniuer
sa, quæ vestram concordiam iustitiamq; perpetuis monumen
tis mandauit. Has ego quotidie fere experior, & recolo, domi
foris: in hac maxime Academia, quam toties vestra præstantia
honestatis, mihi audientiam facientes ea attentione, quam præ
stare solent, qui ad me audiendum nō tam honoris mei quam
ꝑfectus sui gratia accedunt. Sed ego mecum habito, non igna-
rus nullam vobis vtilitatem, sapientissimis & eloquentissimis vi
ris, literas nostras posse, ut forte aliquam voluptatem afferre.

Cuius gratia etiam nūc hasce in Rhetorica ad Herēnium Casti-
gationes his literis insertas mittimus, prout a nostris auditori-
bus exceptæ fuerūt, Quæso vos, ne videre despiciatis, & te ma
xime Bragadene prætor oro, si quid otii io tanta administratio
nis mole nactus fueris, perlegas, & boni ꝓ tui ingenii Genio cō
sulas. Te quidem unum maxime appello, q̄ vt collega tuus ad
Martialia arma natus uidetur, ita tu ad omnes literas, ad huma
nitatis studia natus esse videris, arma tractās nō manu, sed con
silio mirabiliq; prudentia. Nihil in his noui, ne te fallam, leges,
nihil, quod fructum nescio an voluptatem afferat, vti præfa-
tus sum. Cur igitur misisti? Quia qualiacūq; sunt, a te publice ꝓ
bata sunt. Nō tibi præterea, sed aliis scripta sunt, qui tua nō pol
lent virtute, nō tuo præstant ingenio, nō cæteris abūdāt quæ ti
bi omnia summa sunt. Idq;, quia nō fecerunt, quod tu fecisti, q
nihil in philosophiæ studiis, nihil io reliquis liberalibus artibos
operosum omisisti, quod non perscrutatus fueris: nihil in man
suetiorum musarum penetralibus intactum reliquisti: deniq; ad
Rempu. tam plenus sapiētia & rerum oīum cognitione accessi
sti, vt in eius gubernatione Solon omnibus videaris. Omnia ita
curas, ita ꝓuides, ita excipis, ut nihil tibi vnquam accidat subi-
tum, nihil non præuisum. Nihil a senatu tibi mandatur aut gra
ue, aut arduum, quod nō libenti fortiq; animo obeas, feliciter-
que absoluas, nihil ꝓponitur a P. C. quod non consilii iudiciiq;
promptitudine quam primum expedias, &c.

QVi parentem necasse iudicatus erit, ut is obuolutus &
obligatus corio deuehatur in fluentem.) Ego quan-
quam refragantur omnia fere exemplaria, lectionem
corruptam & mutilatam censeo: itaq; suæ sinceritati restituen
dam. Qui parentem necasse iudicatus erit, vt is obuolutus folli
culo, & obligatus culeo, deuehatur in fluentem. Erat enim poe
na parricide, ut quodam tegumento ex lupina pelle ore conte
cto, virgis sanguineis in culeo, qui, ut ait Fulgentius, saccus erat
nomine in pœna parricidarum notissimo, insueretur cum ca-
ne & gallo gallinaceo, & uipera, & simia, deinde in mare, aut in
flumen culeus deiiceretur. Hinc Satyricus Aquinas: de Nerone
vti multorum parricidiorum reo:

Cuius supplicio non debuit vna parari
Simia, nec serpens unus, nec culeus unus.

M. Tullius pro Roscio Amerino, hæc diuinitus de parricidarū
pœna scribit: Itaq; cum multis intelligi pōt, maiores nostros
nō modo armis plusq̄ cæteras nationes, verūetiam cōsilio sapiē
tiaq; potuisse, tum ex hac re vel maxime, q̄ in impios singula-
re supplicium inuenerūt. Qua in re quātum prudētia ꝓstiterint
his qui apud cæteros sapiētissimi fuisse dicuntur, considerate.
Prudētissima ciuitas Atheniēsiū, dum ea rerum potita est, fuis-
se traditur. eius porro ciuitatis sapiētissimum Solonem dicunt
fuisse, eum qui leges, quibus hodie quoq; vtūtur, scripserit. Is
cum interrogaretur cur nullum supplicium cōstituisset in eum
qui parētem necasset, rēdit, se id neminem facturum putasse. Sa
piēter fecisse dr̄, cum de eo nihil sanxerit, quod antea commis-
sum nō erat: ne nō tam ꝓhibere q̄ admonere videretur. Quāto
nostri maiores sapiētius? qui cum intelligerēt, nihil esse tam san
ctum, quod nō aliquando violaret audacia, supplicium in parri
cidas singulare excogitauerunt: vt quos natura ipsa retinere in
officio nō potuisset, magnitudine pœnæ maleficio summo vte
rentur. Insui voluerunt io culeum viuos, atq; ita in flumen deii
ci. O singularem sapiētiam, iudices. Nōne vidētur hūc hominē
ex rerum natura sustulisse, & eripuisse, cui repēte cœlum, solē
aquam, terrāq; ademerint. ut qui eum necasset, vnde ipse nat'
esset, careret etiam his rebus omnibus, ex quibus omnia nata
esse dr̄. Noluerūt feris corpus obiicere, ne bestiis quoq; quæ tā
tum scelus attigissent, immanioribus vterētur. nō sic nudos in
flumen deiicere, ne cum delati essent in mare, ipsum pollueret:
quo cætera, qua violata sunt, expiari putātur: Deinde nihil tā
vile, neq; tam uulgare est, cuius partem vllā relinquerint. Ete-
nim quid tam est cōe, q̄ spiritus viuis, terra mortuis, mare flu-
ctuātibus, litus eiectis? Ita viuūt dum possunt, ut ducere aiam
de cœlo nō queāt. Ita moriuntur vt eorum ossa terra non tan
gat. ita iactātur fluctibus, vt, nūquā abluātur ita postremo eii-
ciunt, ut ne ad saxa quidem mortui cōquiescāt. Scire operæꝓ
tium est, quod cōmētatores dicūt, folliculum hic poni ꝓ culeo:
Quod somnium minime retulissent, si Cic. verba ex Rheto. de
Inuentione cum his ad Herennium cōtulissent. Ea sunt. Os ob-
uolutum est folliculo, & præligatum. Deinde in carcerem de-
ductus,

ductus, vt ibi esset tantisper, dum culeus compararetur. Quis non videt aliud esse culeum, aliud folliculum? qui non modo est vter, sed & qualibet pellis. nam veteres follem, pellem dicebant, & per diminutionem, folliculum, vnde & pro pilæ genere vsurpatur. Martialis:

Folle decet pueros ludere, folle senes.

Suetonius in Augusto, separauit pilam a folliculo: Post bella ciuilia, inquit, ad pilam primo folliculumq; transiit. Ponitur etiam Pro saccis & crumenis. Liuius libr. 9. Eques folliculis in castra frumentum veheret. Ponitur & pro theca, quæ granum continet. Transfertur & ad alia: quæ in Iuuenalem annotauimus, Venetiis olim profitentes. Mimus quidam nominatim Actium poetã cõpellauit in cœnaculo in eo Actius iniuriarum agit.) Sic interpretes legunt, sic omnes codices habent. Tu scribes, In scena, meo periculo: non In cœnaculo. & cum eo, siue In eum, siue De eo Actius iniuriarum agit: non In eo. sic enim & sensus, & constructionis ratio conueniet: nisi forte in eo, pro de eo accipias: hoc est, de tali compellatione. nam in eo hoc est Mimo, iniuriarum agit, nemo nisi illiteratus diceret: in eum vero, vel cum eo, Latinissimi quique scriptores vsurpant. Idem Cicero alibi, Perinde ac si furti cum eo egisset. In scena autem legendum esse, non in cœnaculo, quis dubitabit? Nam compellatio illa iccirco iniuria erat, quoniam in scena illum poetam non appellauerit, prout appellari solebãt comœdiarum scriptores, sicut apud Plautum & Terentium videmus. Vnde Vlpianus titulo de iniuriis scribit: Iniuriam atrocem quasi contumeliosiorem & maiorem accipi, fierique aut persona, aut tempore, aut re ipsa, secundum Labeonem: Persona atrociorem fieri iniuriam, cum magistratui, cum parenti, patrono ne fiat. Tempore, cum in ludis, & in conspectu fit. Et Pomponius ait, etiam sine pulsatione posse dici atrocẽ iniuriam, persona atrocitatem faciente. sed etsi in theatro, vel in foro cædit & vulnerat, quanquam non atrociter, atrocem fieri iniuriam. Agebat igitur Iniuriarum. id est, de iniuria conquerebatur Actio poeta, ꝙ proprio nomine histrio appellasset, cum suas recitaret tragœdias: cum debuisset eum meriti & dignitatis nomine dicere poetam. Et hanc iniuriam atrocens faciebat a loco, quoniam in scena, a persona sua, quoniam poeta, cuius tragœdiæ recitabantur: a persona inferentis iniuriam, quoniam histrio, cui maxime conueniebat venerari poetam. Et ne in re nimis aperta diutius imoremur, ipse Cicero hoc eodem opere, quo nam modo legendus sic hic locus, vbi agit de iuridiciali absoluta, docet his verbis: Item C. Gellius iudex absoluit iniuriarum, eum qui Lucilium poetam in scena nominatum læserat: cum P. Mutius eum qui L. Actium poetam nominauerat, condemnauit. Assumptiua pars est, cum per se defensio infirmata est. sed assumpta ex contraria re comparatur.) Castigamus, & ita legimus: Item assumptiua pars est, cum per se defensio infirma est, sed assumpta extranea re comprobatur. Extraneus aut dicitur, quasi extraneus. quo sermone Cicero vtitur, & i hoc opere frequentius. In secundo. Deinde reuertemur ad extraneas res. Sicut extrarius antique, qui extra focum, sacramentum, iusq; est, hoc est alienus. Vnde inquit Cicero, assumptiuam partem esse, & tunc dici, cum res ipsa ex se probari non potest, sed extrinsecus assumit aliquid quo cõfirmetur, & foris adiuncto argumento defendatur. Nõ igitur, Ex contraria re comprobatur, sed Extranea legendum est. Vt breuiter & dilucide quibus de rebus dicendũ fuit, diceremus.) Antiqui codices: Vt breuiter & dilucide, quibus de rebus adhuc dicendum fuerit, diceremus. Si quoquo modo poterit: deniq; aliquo, aut ꝗ plurimis vitiis contaminare personam.) Perperam sic legitur, cum desint verba mire ad rem facientia, quæ in sinceris codicibus & manuscriptis fere sunt omnibus. Sic restituenda est lectio: Si quoquo modo poterit quem pecuniæ causa dicet fecisse, deniq; aliquo, aut ꝗ plurimis vitiis contaminare personam. Aut offensione impediretur.) Commodior antiqua lectio, Impediremur. Si hanc præceptionis assiduitatem exercitationis accõmodassemus. Quisquis recte perspexisset, etiam qui sit vix literis tinctus, potuisset videre verbũ deesse, quod in manuscripto codice est, & structuræ & sensui conuenit, Rationem. vt sit: Si ad hanc præceptionis rationem, assiduitatem exercitationis accommodassemus. Quo sermone sæpius Cice. vtitur, in hoc maxime opere. Et causa proferetur, quare id scriptor scripserit, quod scripsit.) Prona res fuit in lapsum, vt ita Cice. vitiaretur, vt scripto scripserit pro senserit, in eo mendose repositum sit, & in omni impressorum editione ita receptum sit. Tu ex mente Cicer. antiqua manu, sic castiga, vt dixi: Et causa, inquit, proferetur, quare id scriptor senserit, quod scripsit. Deinde, legum & stipulationum breuiter exceptarum: ego libentius legerem, Ex scriptarum, pro vt legitur in manuscriptis codicibus: ꝙ magis ea lectio sensui Tulliano conuenire videtur. sed hanc, siue illã, suo quisq; arbitrio sequatur. Pacta sunt: quæ legibus obseruãda sunt, hoc modo, Rem vbi pangunt, oratione pangunt.) Oĩs veteris & incorruptæ fidei codex, Pagunt, non pangunt habet. Nec mirum. nam quamuis Seruius dixerit, Pago, vnde multi volunt venire pepigi, nusquã lectum esse: pepigi a paciscor fieri, sicut & pactus: quo modo a placeo placui, & placitus, tamen Priscia. & cæteri grammatici scribunt, antiquos dixisse pago, non pango. Hæc autẽ lex est ex. 12. tabulis, quã pro exemplo Tullius subiicit. & Fabius Quintil. hæc eadem verba repetit. Rem vbi pagũt, oratione pagunt. Vnde non est dubitandũ, pagunt, nõ pangũt Cic. scriptũ reliquisse: sed verbi insolentiam ignorantes librarios, N literam addidisse. Nos vero arbitramur, non modo adiumento esse.) Cõtraria erit præcepto Cic. sententia, nisi Nullo post Non modo addatur: vt sit, Nos vero arbitramur, non modo nullo adiumento esse. Sicq; sinceri codices legendũ præ se ferunt. Itaq; hac ratione & ipsi meminisse poterimus, quid quoquo loco dixerimus.) Antiqua lectio: itaque hac ratione & ipsi meminisse poterimus, quid in vnoquoque loco dixerimus. Vtra sit nitidior lectio, facile est legentibus iudicare. Si cum aut plura sunt, pauciora dicamus, hoc modo.) Nemo non intelligit. Aut: nullo modo stare. quare mihi placet, vt Aut dictio deleatur, & cætera suo ordine scribantur: vel (quod magis placet) illud Aut in vt conuertatur, et ante Si reponatur, hoc modo: Vt si cũ plura sunt, pauciora dicamus, hoc modo. Vtinam ne in nemore Pelio securibus cesæ cecidissent abiegnæ ad terram trabes.) Castigatur sic lectio, vt quidã præcipiunt, ut versus nõ claudicent, suisq; pedibus incedant: Vtinam ne in nemore Pelio securibus cæsa cecidisset abiegna ad terrã trabes, vt sit trabes casus nominatiui, numeri singul. more antiquo: vt canes cani, duces ducis, plebes plebis quãuis & plebei dixerint maiores nostri. De quo vide Varro. Priscianum, antiquiores grammaticos. Extat & illud ex ipsius Q. Ennii annalibus carmen, Labitur vncta trabes remis rostrata per altum. Sed corrumpunt meo quidem iudicio lectionem veram. idque probo ipsius Tulli authoritate in Topicis, vbi sic legitur: Illud enim est tanquam, Vtinam ne in nemore Pelio cæsæ securibus ad terram cecidissent abiegnæ trabes. Nisi enim cecidissent abiegnæ ad terram trabes Argo illa facta non esset. nec tamen fuit in his trabibus efficiendis vis necessaria. Hæc Cicer. Quibus constat in plurali numero legendum esse trabes abiegnæ. Accedit & Prisciani grammatici authoritas, qui omnes fere versus a Cicerone adductos, suo ordine reponit, & genus metri docet quale sit in libello de Comicis versibus. verba eius sunt hæc: Nec solum Comici huiusmodi vsi sunt iambicis, sed tragici vetustissimi. vt Ennius in Medea: Vtinam ne in nemore Pelio securibus cæsæ cecidissent abiegnæ ad terram trabes, Ne ue inde nauis inchoandæ exordium cœpisset, Quæ non nominatur nomine Argo: qua vecti Argiui delecti viri, petebant illam Pellem inauratam arietis Colchi, Imperio regis Peliæ per dolum. Nam nũꝗ hera errans mea domo efferret pedem. Confer Prisciani lectionem cũ Tulliana, & videbis quid sit in ea castigandũ, quid mutandum, quid addendũ & minuendum. Fabius quoq; probat hãc lectionem, vt trabes legatur in numero plurali, his verbis: Recte autem monemur, causas non vtiq; ab vltimo esse repetendas, vt Medea: Vtinam ne in nemore Pelio. Quasi vero id eam fecerit miseram, aut nocentem, ꝙ illic ceciderint abiegnæ ad terram trabes. Amicam ob meritã noxam imane castigare est facinus.) Qui Plautinum sermonem, morem, & metrũ intelligit, facile percipit ita legendum esse. Amicum castigare ob meritam noxã, immane est facinus. Veluti Pacuuius, fortunam insanam esse cæcam, & brutam perhibent philosophi, saxiq; ad instar globosi prædicant esse volubilem.) Castigamus ex antiqua librariorum fide, & fortunæ descriptione. Veluti Pacuuius fortunam, insanam esse, & cæcam, & brutam perhibent philosophi, in saxoq; instare globoso volubilẽ. In saxo

ne metrum violetur: vt supra, Et cæcam. Non enim est pedestris oratio, vt multi, ne dicam omnes, existimant. sed carmē, huiusmodi ordine. Fortunam, inquit, insanam esse, & cæcā, & brutam perhibent philosophi, Saxiꝗ ad instar globosi prædicant esse volubilem. Quia quo saxum impulerit sors, eo cadere fortunam autumant. Cæcam ob eam rem esse vocant, quia nihil cernat quo sese applicet. Insanam autē aiunt, quia atrox, incerta, instabilisꝗ sit. Brutam, quia dignum aut indignū nequeat internoscere. Ouidius.

Passibus ambiguis fortuna volubilis errat
Et manet in nullo certa tenaxꝗ loco.

Posses etiam legere, Saxique ad instar globosi prædicant esse volubilem: ita vt volubilis, non, vt quidam somniant, a volando, sed a voluendo ducatur: quam lectionem magis probant, quæ statim sequūtur verba Ciceronis: Quia, inquit, quo saxū impulit sors, eo cadere fortunam autumant. Non enim caderet, nisi saxo insisteret. Sunt item philosophi, qui fortunā negant vllam esse.)Friuolum est hoc annorare, annotandum tamen, cum ita semel, vt omnibus prosimus, statutum sit. In antiquis libris legi: Sunt item philosophi, cui cōtra fortunam negant, siue cæcam, siue occultam, siue vllam esse. In quibusdam aliter: Sunt item philosophi, qui contra fortonam negant vllā esse. Quoniam sustinent puerum infantem.) illud peperisse, exigit Sustinuit. vt est in priscis codicibus nam sustinere interdum significat reficere, alere, cibare. Liuius: Milites fluuiatili pisce & herbis sustinebantur. Vergil. Patriam, paruosꝗ nepotes Sustinet. Nam ita pro suo iure vsum Tresponrem Ennius induxit.)Melius in manoscriptis exēplaribus: Nam ita pro suo iure hoc exemplo vsum Cresponrem Ennius induxit. Item vitiosa est, cum id quod in aperto delicto positum est, tamen aliqua leui tegitur defensione, hoc modo.)Cæci, vt aiunt, nō incursarent huiusmodi offensacula, quæ hunc in modum tollēda sunt. Item vitiosum est, cum id quod in aperto delicto positum est, tantum aliqua leui tegitur defensione, hoc mō. .Nunc deserto ab omnibus summo periculo sol⁹ ut restituam paro.) Eleganter prisca lectio: Nunc cum es desertus ab oibus, summo periculo, solus vt restituam paro. Item vitiosum est pro argumento sumere, quod in disputatione positum est.)Prisca lectio, non Disputatione, sed Disquisitione. Vtrum melius, in medio relinquo, & in otio diiudicandum. Quod si ad exercitum non venisset, id tribuno militum diceret.) Id ne tribuno militum diceret vt legatur, & ratio admonet, & Prisca lectio.

Item vitiosa est, cum id de quo summa controuersia est, parum expeditur.)Videbunt omnes, legēdum esse vitiosum: vt supra dictum est, vbi similem castigationem fecimus. Aperte fatur dictio, si intelligas, tali dari arma: qualis qui gessit, fuit, iubet potiri.)Somniculose vitiarunt verbum intelligam, pro quo intelligas fecerunt: & Quæ coniunctionē, quæ post Iubet sequitur in antiquis libris, prætermiserūt librarii. Vera lectio est: Si intelligam tali dari arma, qualis qui gessit fuit, iubetque potiri. Item vitiosa est, ipsum sibi in sua oratione dissentire.) Admonitum est, legi debere vitiosum, Quo illi nomine appellarentur a po. Ro. quasi non omnes quibus aqua & igni interdictum est.)Prisca exemplaria, aut quasi non omnes: quæ lectio candidior videtur, cum præcesserit: Proinde quasi fuisset In controuersia quo illi nomine, &c. Ficta enim & dedita opera comparata oratio videbatur esse artificii significādi.)Inscite scriptum est, Videbatur: cum Videbitur, legendum esse nemo non intelligat. Et ea neglecta ostendemus, quid periculum aut incommodorum consequatur.)Librariorum somnolentia omisit substantiuum Re: quod vitium tam tenaciter hæsit vulgo Tullianis exemplaribus, vt nullum ad hunc diem videre contigerit, in quibus non desideretur, Tu veram lectionem restitue, vt sit, Et ea neglecta ostendemus, quid periculorum. & sic sensus integer erit sermonis prætexti Tertius locus est, quo percunctantur quid sit euenturum, si omnibus idem cōcedatur, &c. Et dicemus, voluntario facinori nullam excusationem, imprudentiæ iustam deprecationem paratum.) Prisca manus habet Et copulam ante Imprudentiæ, & post Paratam duo sunt verba, Consilio nullam. Et dicemus, inquit, voluntario facinori nullam excusationem, imprudentiæ iustam deprecationem paratam, consilio nullam. Hæc si vt conquisite conscripsimus, ita diligenter fueris consecutus, & nos industriæ fructus ex tua scientia capiemus.) Deest fere clausula, quæ in omnibus manuscriptis codicibus habetur. Sic restitues suā Ciceroni lectionem Hæc si, vt conquisite conscripsimus, ita diligenter fueris consecutus, & nobiscū, & sine nobis considerabis, & nos industriæ fructus ex tua scientia capiemus. Vis dignoscernitur per exercitus, classes, arma, tormenta, reuocationes hominum, & alias huiusmodi res.)Verborum affinitas ignarum librariorum vulgus ita plerūꝗ trahit in errorem, vt doctis negotium facessat: vt hic Reuocationes pro Euocationes, decepti vbi semel reposuerunt, mendam vbiꝗ librorum impressorom tenaciter seruare voluerunt. Nos Reuocationes in Euocationes, illiteratorum pertinaciam continentes conuertamus, pristinumꝗ nitorem proprietatis lectioni Ciceronianæ reddamus. Est enim euocatio, genus militiæ, de qua Donatus, Seruius, & cæteri. vnde euocatus dicitur miles, non qui iustus miles est, sed qui repentina aliqua necessitate ex agro in bellum tumultuarie vocatur, qui pro milite historicis dicitur. Et recte conuenit cæteris uerbis castrensibus, exercitus, classes, arma, tormenta. Si vires atque velocitas egregia honestis hæc exercitationibus & industriis comparara si valetudo perpetua, diligentia & temperantia cupiditatum.) Antiqua lectio: Si vires atꝗ velocitas egregia, honestis hæc exercitationibus dicemus, & industris comparata: si valetudo est perpetua, diligentia & temperantia cupiditatum. Vt si laudabimus, aliud iuste, aliud fortiter, aliud honeste, aliud prudenter factum esse dicamus.)Prisca exemplaria: Modeste pro honeste: quod nimis generale. Deinde si commodum erit, quia nō semper necesse est ad principii sententiam reuerti, licebit, si causa nostra magnam difficultatem videbitur habere.) Antiqui codices habent. Quod non semper necesse est: & melius, ꝗ Quia, vt aliis videtur: vt mihi, idem valet. Et horum omnium diligens memoria sine pronunciatione, non plusquam sine his rebus pronunciatio sola ualere potuit.)Est leue omnino offensaculum, non tamen negligendum vt sincera sit & emaculata rhetoricorum lectio, Poterit, non Potuit, scribendum esse etiā cespitabundi quiꝗ vagis oculis quicquid inter pedes disiectum est offendunt, admonitione non indigent. Quemadmodum igitur qui literas sciunt, possunt id quod dictum est scribere & recitare quod scripserunt.)A vitio vindicabis lectionem, si nō Dictum, sed Dictatum scripseris: vt sit, id quod dictatum est scribere: & recitare id quod scripserunt. Pluribus verbis ad eam te adhortari non est sententia,)Quidam codices habent, Ad esse. tu ita corrige: Pluribus verbis ad eam rem te adhortari, non est sententia Quæ quidem castigatio, etiam si nulli essent codices qui suffragarentur, probanda esset. Aut Bouis cum Sisoniis cursitarunt.) Sont codices, in quibus legitur Sisonis. Tu corrige, Sicyoniis, ex historiis. Aut ex poematibus elegeris exempla, quæ cæteris signis artificii notata sunt.) Cæteris, omnia Ciceronis exemplaria. Tu vide, an potius legendum sit Certis, Hæc quidem mihi videtur certa Marci Ciceronis lectio. Primum, quod contra nulla staret eorum ratio.) Faciliorem sensum præstat antiqua lectio, quæ huiusmodi est: Primum: quod contra hoc nulla staret eorum ratio. Liceret enim eligerent, & probarent quemlibet, qui sibi omnes res suppeditaret exempla, vel poetam, vel oratorem. cuius authoritate niterentur.) Quamlibet: non quemlibet, legendum censeo, pro eo quod est quantū libet. Primum omnium, quod ab artis scriptore effertur, exēplum de eius artificio debet esse.)Antiqui codices, De eiusdem artificio debet esse: non alienum. Sed eius exemplum aliunde rogabo tibi quod ostendam.)Lectio antiqua. Sed huius exemplum aliunde excogitabo & rogabo, quod tibi ostendam. Vt Lysippus caput ostenderet Milonis, brachia Praxiteles, pectus Polycletus.) In nullū adhuc Ciceronis exemplarium incidimus, in quo non legantur hæc portenta orationis, tria quidem numero, eodem tamen ignorantiæ fonte manantia, vnoque tenore. Vt omittam, quod Mironis, non Milonis, scribendum esse, ex statuarii celebris nomine constat, quæ nam malom istæ inscitia est, quæ non cognoscit vel grammatica congruitate scribi debere, Caput. ostenderet Mironis, brachia Praxitelis, pectus Policleti: hoc est, singula mēbra, quæ singuli statuarii illi fecissent, nō vnus magister. Isti credūt eos qui hoc habet, velint discere, alia rōne doceri posse cōmodius: præterea nō pūt ea quidem, quæ sumuntur ab aliis exempla, tam esse accōmodata ad arte: ppea ꝗ in dicēdo leuiter vnusquisꝗ loc⁹

plerunq; tangitur, ne ars appareat.)Hæc: nõ Hoc scribendum verbum Habet, superfluit: & post illud Ad artẽ ex antiquis codicibus addendum est, Quã propria. Isti, inquit credunt eos qui hæc velint discere, alia ratione doceri posse commodius: præterea non possunt ea quidem quæ sumuntur ab aliis exẽpla, tam esse accõmodata ad artem: q̃ propria: propterea quod in dicendo leuiter vnusquisq; locus plerũq; tangitur, ne ars appareat. Postremo hæc quoq; res nos ducit ad hanc rationẽ: q nomina rerum græca quæ conuertimos, ea remota sunt a consuetodine.)Antiqui codices habent, A Latina cõsuetudine. In impressis deest verbum Latina: quod necessarium est. Quæ recte videbitur appellari, si suffulta nominabitur.)In manuscriptis, infulta, Mendosa est, vti existimo, dictio hæc insulta, vt illa suffulta: loco cuius repono audacter, Suffiata vel iflata, pro eo quod est tumida. de quo orationis uitio hic agit. Quæ recte, inquit, videbitur appellari, si suffulta nominabitur. nam vt corporis bonã habitudinem tomor imitatur sæpe, ita grauis oratio sæpe imperitis videtur ea quæ turget & inflata est. Traductio est, quæ facit vt cum idem verbum crebrius ponatur, non modo non offendat animum, sed etiam rationem concinniorem reddat.)Commodius in manuscripta lectione, Noo modo non offendat animum auditoris, sed etiam orationem, &c. Et ea re qui his bene vtuntur plerũq; simul collocant ea, &c.) Vide an similiter magis q̃ simul, legi potius debeat. Annominatio est, cuoi ad idem verbum & nomen acceditur, commutatione vel additione vnius literæ, aut literarum.)Agnominatio, non Annominatio, dicitur paronomasia: quæ fit, cum dictio iteraſ, mutata tñ aut litera, aut syllaba, quoties, noie simili vtitur in significatione diuersa, vt, Custodia castrorum non honoris sed oneris existimatur. Item poema loquens pictura est, tacitum poema esse debet.)Lego: Poema loquens pictura est, cum pictura tacitum poema esse debet. Est enim mutua illa conuersio satis celebrata, picturam esse mutum poema, poema esse loquentem picturam. Ista aut ab inuentore conficitur, vt de Tarpeio loquens, cum capitoliom nominet.) Mutilata est lectio, nisi addas, Si quis: vt sit, Si quis de Tarpeio loquens & reliqua, de denominatione. Vt si quis ei vestitum aut ornatum sumptuosum ostentet dicat.)Quam crasso sensu esse deprehenduntur interdum librarii, qui relatiuum Qui necessario scribendum, non reposuerunt. Castiga, Siquis ei qui vestitum: & quæ sequuntor. Neq; aliis iste commodioribus rationibus.)Simul hunc locum inspexi, nonnihil deesse diuinaui. Deinde adhibita trina censoria, consultisq; antiquioribus libris, sic castigaoi: Neq; alius quisquam æque commode, neq; iste commodioribus rationibus facere potuit. Sunt verba Tulliani exempli per frequentationem. Nam vnum aliquid aut alterum potest in istum cecidisse superficiose.) Corrupte hic Codices quidam dictionem habent, quæ hic deest: sed in dandi casu, cum in accusandi esse debeat sincere, tamen suspiciose. Sic emendo: Nam vnum aliquid, aut alterum, potest in istum casum cecidisse suspiciose. Si sententiam traiiciamus, aut ad sermocinationem, aut excusatione.)Antiqui codices plerique Suscitationem. Tu poteris Exculsationem corrigere, quæ quidem correctio, non corruptio, non temeritas videri debet: cum mox paulo dicat, Item mutatur res tractando, si traducitur ad exuscitationem. hæc in expolitione. Heus to, inquit, veni Samio.)Probabit doctissimus quisq; puto magis Vide, q̃ Veni: quãquam cuncta reclamant exemplaria. Vt nos exempli causa cœperamus.)Notationem nunquam legisse. nedum notasse videntur, qui hanc mendam tam turpem in Tullianis exemplaribus reposoerunt, quiq; inolescere permiserũt. Scribe, comparamus. Et tu per deos, inquit, hunc exemplare) Amplexare, scribo Ex amplexare scripturus libẽtius, si in vsu Ciceronis obseruassem, vti Exosculor. Per similitudinem, cum aliqua re simili ablata nihil amplius dicimus.)Qui similitudinem a dissimilitudine discernit, discernit & hic lapsum esse librariorum, ex dictionum affinitate, qua frequentissime præcipitantur: vnde ex Collata fecerunt Ablata, maxima significationis diuersitate. Leges deinceps: Per similitudinem, cum aliqua re simili collata, nihil amplius dicimus, sed ea significamos, quid sentiamus.

FINIS.

M. FABII VICTORINI RHEtoris In M. Tulli Ciceronis Libros De Inuentione, Commentarius.

OMnis quicunq; incipit cuiuscũq; generis orationem, hæc tria in pricipiis adhibere debet, vt auditores faciat attentos, beneuolos, dociles. Ergo hic Cicero facit dociles auditores, cũ quid sit eloquentia ostendit: Attentos, cum dicit sede eloquentia dicturum, re. s. magna: Beneuolos siquidem, quia ostendit futurum ei commodum, qui his artibus fuerit edoctus. Eloquẽtia igitur qualis sit, per se ipsa non ostendit, sed est capax qualitatis, quam non in se habet, accipit ab agẽte. Nam vt cuiuscunq; ingenium fuerit, eius qui ea vtitur, perinde qualis sit, & quid faciat, demonstrat. Ergo qm̃ quiuis mediocriter sapiens potest videre: eloquentiam si in homine stulto sit, malum esse si in sapiente, bonã esse: propterea Cicero non vtrum bonum, an malũ sit eloquentia quærit, sed vtrũ plos boni an mali habeat ostendit. Tractat aũt in pricipiis quatuor theses: Vnam talem, Studendum esse sapientiæ cũ eloquentia: Aliam: Parũ prodesse solũ sapientiam, tñ prodesse, Tertiã Multũ nocere eloquentiam, si sine sapientia ea sit. & quia põt dici, Ergo eloquentie studendũ nõ est, nã vbiq; sapientiam laudas Respondetur, Studium esse eloquentie, quia p eloquentiam vim suã sapientia exercet necessario. Quarta thesis: Studendũ esse eloquentiæ, sed tñ quæ sit mixta sapientie. Aiaduertere tñ debemus in principiis deliberationis propositionẽ, partes ppositionis, executiones partium postremo vero sententiã. Qđ diligenter attẽdenti facile cognitu est. Sed anteq̃ ad id vñ cœpit Cicero, veniamus, dicendũ primũ vł quid sit ars, deinde quid intersit inter artẽ & virtutẽ. Ars est, quæ significatiã sui plenã nõ hẽt, sed intelligitur ad aliquid ptinere. nõ. n. velut codice noiato, scimus stati quid sit codex: ita mox scire possum⁹ quid sit ars. nisi additũ fuerit cuius ars sit, vt ars poeticæ, grãmaticæ eloqoẽtie. Virtus est aĩ habitus, in naturæ modũ rõni consentaneus. & ideo in natoræ modũ, duob⁹. n. cõstamos, aĩa & corpore. Aĩa imortalis est, si imortalis est, a diuinis descẽdit: si a diuinis descendit, perfecta est. Sed acies quãuis pfectæ aĩæ quodã corporis crasso tegmine irretitur, & circũfunditur, & ita fit vt quandã oblioione sui capiat. Cũ vero studio ac disciplina veluti detegi cœperit atq; nudari, tunc in naturæ suæ modũ aĩ habit⁹ reuertiſ, atq; reuocaſ. Hanc virtutẽ Plato dicit nũc arte fieri nũc cũ hoibus nasci, nũc in exercitatione cõfici, nũc a Deo dari. Hæc virtus in Rhetoricis a Cic. eadẽ ponitur q̃ sapiẽtia. Alibi vero. i. in libris de Rep. ab eodẽ Cic. illa virt⁹ dr̃, quæ prudẽtia. Virtus igitur hẽt partes quatuor, Prudentiã, Iostitiã, Fortitudinẽ, Tẽperantiã Prudentia est, rer̃ bonar̃ et malarũ per oẽ tp̃s scientia: iustitia est, aĩ habitus ita in formatus, vt oibus mẽtis tribuat dignitatẽ. Fortitudo est, cõsiderata pericolor̃ susceptio, & labor̃ perpessio: Tẽperãtia est, aĩ circa res inutiles atq; inhonestas victrix ac pudica dñatio. Harũ partiũ singularũ partes in conseqoentibus cognoscemus. Nunc ad id qđ ostendere proposuimus reuertamur. i. vt quid inter & virtutẽ intersit videamus. Harũ quatuor partium, quas diximus inesse virtuti, nulla oino per se in artẽ cadit. Ars. n. tñ precepta tradit. non aliquid ꝟm ipsa præcepta faciendũ. Ideo ars sapientiæ tradi non põt. Per se aũt tota constat ac permanet quæ perfecta est, si hæc quatuor teneat, Prudentiã, iustitiã, fortitudinẽ, tẽperantiam. Datur aũt ars eloquẽtiæ, & recte datur. Etenim si cõstat qoatuor rebus, natura, vsu, exercitationes, arte: necessario & artis præceptio in eloquentiam datur. Quæ si deest, profecto tria illa multũ interdum nocere, nunq̃ prodesse põt. Dicendum etiam vł, quæ distantia sit inter Rhetorẽ, sophistam, & oratorem: Rhetor est, qui docet literas, atq; artes tradit eloquentiæ: Sophista est, apud quem dicendi exercitium discitur: Orator est, qui in causis priuatis ac publicis plena & perfecta vtitur eloquentia. Et vt sciamus alium esse rhetorem, alium oratorem, hos libros artium rhetoricarũ vocauit, vbi docet artẽ dicendi. Illos alios treis, de Oratore nominauit: vbi illa quæ habere debeat orator, ostendit. Nunc ergo considerans quid & quantũ sit illud de quo dicturus est eloquentia, recte se dicit diu cogitasse, non vtrum bona an mala sit eloquẽtia, sed vtrum plus boni an plus mali habeat.

AE P E & multum hoc mecum cogitaui.) Horum si vnum sit, non ostendit satis diutinam cogitationem. Possumus enim frequenter aliquid cogitare, sed statim a cogitatione desistere. Possumus itidem diu aliquid cogitare, sed in vna tantum die facere. Recte ergo vtrunq; coniunxit: Saepe, & multum hoc mecum cogitaui. & quia in publicum res proferri non debuit, nisi certa & deliberata, recte ait, hoc mecum cogitaui. Bonive, an mali plus.) Causa deliberationis, non vtrum bona an mala sit eloquentia, sed vtrum plus boni an plus mali habeat eloquentia. non tamen vacat ratio ordinis. potuit autem dicere, Mali ne, an boni plus. Sed sic dicendo naturam tenuit eloquentiæ. quæ cum primum agere cœpit, profuit hominibus, nam compulit eos & congregauit: post autem deprauata ingenio malorum, multum nocuit Reipu. Bene ergo ordinem tenuit, vt diceret: Boni ne an mali plus hominibus attulerit, & ciuitatibus. Hominibus & ciuitatibus) Respub. duobus constat, publico & priuato. ideo Hominibus & ciuitatibus. Hoc & in Verrinis animaduertere debemus, qualiter vbique Cicero, aut homines defendat, aut ciuitates. Copia dicendi.) Quoniam nomen eloquentiæ id sibi obtinet ac vendicat, vt cum ad aures venerit, non nisi optima accipiatur. ideo maluit definire eloquentiam. Ne quis ergo audita eloquentia, quæ quasi sono ipso id obtinuit, vt mixta videatur esse sapientiæ, ne quis inquam deliberandum non crederet, vtrum plus boni an plus mali habeat eloquentia, sed ipsam per se satis existimaret bonam, propterea maluit definire eloquentiam, inducendo copiam dicendi. Quæ quia potest ad vtrunq; flecti, causam deliberationis induxit.

Ac summum eloquentiæ studium.) Postquam docuit quid esset eloquentia, per definitionem securus postea, occupatis iam auditorum sensibus, eloquentiam nominauit. Sed recte ait: Ac summum eloquentiæ studium, non enim potest declarari quid possit eloquentia, nisi in aliquo fuerit, ac plana fuerit. Nam & cum nostræ Reipub. detrimenta considero.) Ostensurus quantum boni aut mali possit eloquentia, de Repu. loquitur. Et recte. non enim in priuatis rebus eloquentia periclitanda est, sed in publicis. ita ipse in Verrinis, cum de se vel de eloquẽtia sua optimã ꝓbationem afferret publicas causas cõmemorat tacet priuatas. Me qui tot annis in causis iudicijsque publicis, ita sim versatus. Nunc deniq; vt bonum monstret eloquentiæ, de Reip. incommodis vel cõmodis loquitur. Animaduertendum tamen, quod partes non eodem ordine exequitur, quo proposuit: ait enim supra, Boni ne an mali plus, nūc a mali eloquentiæ incipit. Sed supra naturam, vt diximus, secutus est: nunc cogitationis rationem seruat. illa enim prima cogitationi occurrunt, quæ vicina sunt, a nostra memoria. ideo & de recentibus, & quod esset magis propinquum elegit, cum ait, Nostræ Reipub. detrimenta considero. Consideratio enim Reipubli. præsentis est. Ergo quoniam hucusque multa incommoda per solam eloquentiam Reipub. contigerunt, recte a malis eloquentiæ cœpit: post dicturus de antiquioribus bonis, & malis. Et maximarum ciuitatum veteres animo colligo calamitates.) Recedit paulatim. a. Republica nostra ad extraneas ciuitates, & recte post Romam maximas ciuitates nominat. Ergo quoniam vetustiora sunt harum exempla ciuitatum, animo se ait colligere. In Republica autem nostra quæ sint gesta considerat. Recte itaque maximarum ciuitatum collegit calamitates. Illic enim aliquid operatur eloquentia, vbi populus maior est. Non minimam video.) Quia de modo hic agitur, id est vtrum plus boni, an plus mali afferat eloquentia: ideo ait, Non minimam video. Inuectam partem incommodorum per disertissimos homines.) Quod supra disputauimus, noluit per eloquentiam dicere, sed per disertissimos homines, id est qui habeant copiam dicendi solam. Inuectam vero, per metaphoram. nam vt nauis, sic Resp. dicitur gubernari. Cum autem res a nostra memoria propter vetustatem remotas.) Expositis malis, incipit dicere quid boni habeat eloquentia. A nostra memoria inquit remotas: vt excuset memoriam, quasi negligentem, addidit propter vetustaté. Ergo illa quæ nimis a memoria nostra remota sunt, qui scire possumus? Ex literarum monimentis, inquit, repetere instituo.) Hæc monimenta dupliciter accipim': aut annales aut historias: primo. n. annales fuerunt, post historiæ factæ sunt. Multas vrbes constitutas, plurima bella restincta, firmissimas societates: sanctissimas amicitias. Deinde dicendum est hoc loco, quid sit ciuitas. Est autem ciuitas collecta hoium multitudo ad iure viuendum. Cũ ergo fuerit ciuitas cõstituta, necesse est vt primo bella patiatur, postea pacé agat. Pax. n. a pacto dicitur pactum vero esse nõ potest, nisi causa præcedat. i. bellũ.

M. TVLLII CICERONIS DE INVENTIONE RHETORICA.

LIBER I.

AE P E et multum hoc mecum cogitaui, bonine, an mali plus attulerit hominibus et ciuitatibus copia dicendi ac summum eloquentiæ studium. nam & cum nostre Reip. detrimẽta considero, et maximarum ciuitatum ueteres animo colligo calamitates, non minimam uideo per disertissimos homines inuectam esse partem incõmodorum: cum autem res ac nostra memoria propter uetustatem remotas ex literarum monumentis repetere instituo, multas urbes cõstitutas, plurima bella restincta, firmissimas societates, sanctissimas amicitias intelligo, tum animi ratione tum etiam facilius eloquentia comparatas. Ac me quidem diu cogitantem ratio ipsa in hanc potissimum sententiam ducit, ut existimem sapientiam sine eloquentia parum prodesse ciuitatibus, eloquentiam uero sine sapientia nimium obesse plerunque, prodesse nũquam. Quare si quis omissis rectissimis atque honestissimis studii, rationis & officii, consumit omnem operam in exercitatione dicendi, is inutilis sibi, perniciosus patriæ ciuis alitur: qui uero ita se armat eloquentia, ut non oppugnare commoda patriæ, sed pro his pugnare possit, is mihi uir & suis publicis rationibus utilissimus atque amiciss. ciuis fore uidetur. Ac si uolumus huius rei, quæ uocatur eloquentia siue artis, siue studii, siue exercitationis cuiusdam, siue facultatis a natura profectæ considerare principium, reperiemus id ex honestissimis causis natum, atque optimis rationibus profectum. Nam fuit quoddam tempus, cum in agris homines passim bestiarũ more uagabantur, & sibi uictu ferino uitam propagabãt, nec ratione animi quicquàm, sed pleraq; uiribus corporis administrabant: nondum diuinæ religionis, non hu-

Hoc

Hoc & Saluſt. tenuit, cum de rebus Romanis loqueretur, dixit enim, prius bella geſta, poſt pacem eē fundatam. res, inquit, Romana plurimū imperio valuit. Ser. Sulpitio & M. Marcello conſulibus, omni Gallia cis Rhenum atq; inter mare noſtrū & Oceanum, niſi quæ a paludibus inuia fuit, perdomita. Hic bellum geritur, deinde pacem memorat conſecutam.

Optimis autem moribus, & maxima concordia egit R. P. inter ſecundum ac poſtremom bellum Carthaginenſe. Quæritur autem, vtrum in bellis aliquid poſsit eloquentia? poteſt enim ſine dubio, & tm̄ quātum virtus poteſt. Nā ſi virtute bella finiuntur, & eloqoentia bella finiuntur, ideo ergo ait; Plurima bella reſtincta.) Iam illud notum eſt, quod bella ardere dicuntur, ut ait, Ardebat omnis Hiſpania citerior. Item, Quis tanti incendia belli, Firmiſsimas ſocietates, ſanctiſsimas amicitias.) Inter ſocium & amicum hoc intereſt. ſocius eſt, qoi nobis aliquo pacto ad aliquid gerendum coniungitur: amicus eſt qui nobis viu vitæ ſimilis, pio ac fideli amore coniungitur. & quia ſocius aliquid nobiſcum gerit, ideo ait Firmiſſimas ſocietates: quia vero amicus pro nobis amore coniungitur, ideo ait Sanctiſsimas amicitias, Ergo interdum amicus eſt, & ſocius non eſt, ſi mecum nihil gerat: & rurſus, cum ſit ſocius, amicus non eſt, ſi aliquid mecum inuitus gerat. Propterea Cicero vbiq; duo hæc iungit, ſocios Po. Ro. atq; amicos. itaq; & hic firmiſsimas ſocietates, ſanctiſsimas amicitias. Intelligo.) Recte itelligo. ait enim ſupra, Ex literarum monimentis repetere inſtituo, Ergo id quod legitur intelligendum eſt.

Tum animi ratione. tum facili eloquentia comporatas.) Vbique hæc duo coniungit, ſed quando aliquid duæ res agunt, triplici modo agunt. aut æquales ſunt aut nunc iſta plus præſtat, nunc illa. Hic autem ſapientiæ dat proprias agendi rationes. Sed quia virtus omnis magnitudine ſui tarda eſt, iccirco ſubiunxit & tempus, vt illud quod ſapientia inuenerit, facilius eloquentia compleatur. Ergo ad aliquid cito faciendom alterum alterius auxilii eget. Recte igitur R. P. commodum ex coniectione vtriuſq; coniungit. Ac me quidem.) Supra oſtendit, quantum obeſſet eloquentia, quantumq; prodeſſet, ſed mixta ſapientiæ. Nunc vero vult oſtendere ſingulatim, quan

mani officii rō colebatur: nemo legitimas uiderat nuptias, nō certo: quiſq̃ inſpexerat liberos: nō ius æquabile quid utilitatis haberet, acceperat. Ita pp errorē atq; inſcitiam cæca ac temeraria dn̄atrix animi cupiditas ad ſe explendā uiribus corporis abutebatur pernicioſiſsimis ſatellitibus. Quo tpe quidā magnus uidelicet uir, et ſapiens cognouit, quæ materia eſſet, et quāta ad maximas res opportunitas aīs ineſſet hoīum, ſi quis eam poſſet elicere, et præcipiēdo meliorē reddere. qui diſperſos hoīes in agris, et in tectis ſyluestribus abditos rōne quadā cōpulit in unū locum et congregauit, et eos in unāquāq; rē inducens utilem atq; honeſtā, primo propter inſolentiam reclamantes, deinde propter rōnem atq; orationem ſtudioſius audientes, ex feris et īmanibus miter reddidit et manſuetos. Ac mihi quidē uidetur hoc nec tacita, nec inops dicēdi ſapientia perficere potuiſſe, ut hoīes a conſuetudine ſubito conuerteret, et ad diuerſas uitæ rōnes traduceret. Age uero, urbibus conſtitutis, ut fidē colere et iuſtitiam retinere diſcerent, et aliis parere ſua uoluntate conſueſcerent, ac non mō labores excipiendos cōis cā cōmodi, ſed etiam uitam amittendā exiſtimarent, qui tandem fieri potuit. niſi hoīes ea, quæ rōne inueniſſent, eloquentia perſuadere potuiſſent? pfecto nemo niſi graui ac ſuaui cōmotus oratione, cum uiribus plurimum poſſet, ad ius uoluiſſet ſine ui deſcendere, ut inter quos poſſet excellere, cū his ſe pateretur æquari, et ſua uoluntate a iucundiſsima conſuetudine recederet, quæ præſertim iam naturæ uim obtineret propter uetuſtatem. Ac primo quidem ſic et nata et progreſſa longius eloquentia uidetur, et itē poſtea maximis in rebus pacis et belli cum ſummis hoīum utilitatibus eſſe uerſata Poſtquam uero cōmoditas quædam praua uirtutis imitatrix ſine rōne officii dicendi copiam cōſecuta eſt, tum ingenio freta malitia peruertere urbeis, et uitas hominum labefactare aſſueuit. Atq; huius quoq; exordium mali, quoniam principium boni diximus, explicemus. Veriſimilium mihi uidetur quodā tempore, neq; in publicis rebus infantes, et incipientes homines ſolitos eſſe uerſari, nec uero ad priuatas cauſas magnos ac diſertos homines accedere, ſed cum a ſummis uiris maxime res adminiſtrarentur, arbitror alios fuiſſe nō incalidos homines, qui ad paruas controuerſias priuatorum accederent. quibus in controuerſiis eum ſæpe a mendacio contra uerum hoīes ſtare conſueſcerent. dicendi aſsiduitas aluit audaciam, ut neceſſario ſuperiores illi propter iniurias ciuium reſiſtere audacibus, et opitulari ſuis quiſq; neceſſariis cogerentur. Itaq; cū in dicendo ſæpe par nōnunquā etiam ſuperior uiſus eſſet is, qui omiſſo ſtudio ſapientiæ nihil ſibi præter eloquentiam comparaſſet. fiebat, ut & multitudinis, & ſuo iudicio dignus, qui Rempub. gereret. uideretur. Hinc nimirum non iniura, cū ad gubernacula Reip. temerarii atq; audaces homines acceſſerant, maxima ac miſerrima naufragia fiebant. Quibus rebus tātum odii, atq; inuidiæ ſuſcepit eloquentia, ut homines ingenioſiſsimi, quaſi ex aliqua turbida tempeſtate in portū, ſic ex ſeditioſa et tumultuoſa uita ſe in ſtudium aliquod traderēt quietū. Quare mihi uidentur poſtea cætera ſtudia recta atq; honeſta per otium concelebrata ab optimis enituiſ-

tum ſapientia ſola proſit, quantumq; eloquentia ſole obſit, qđ cum oſtenderit: quoniam ſapientia ſola parum prodeſt, & eloquentia ſola multum obeſt, rurſus dicturus eſt, eloquentiam ſapientiæ eſſe iungendam. Omnis res aut nimium prodeſt aut parū prodeſt: aut nimium obeſt: aut parum obeſt. Sapientiæ vnum dat, vt ſola parum proſit R. P. nihil tamen obſit. eloquentiam vero ſolam, ſæpe ait nimium obeſſe. Qua in re obeſſe ſemper oſtendit, ſed & interdū plus ſatis obeſſe. illā vero aliam partem tollit ſoli eloquentiæ, vt vel parum proſit R. P. nō multum tamen obſit. Verum quod ait, Ac me quidem diu cogitantem ratio ipſa,) Ipſa, inquit, ratio, ſapientiæ ſcilicet. quam eloquentiæ dicimus eſſe iungendam. Quare ſi quis.) Oſtendit quid ſit plena ſapientia. Sapiens eſt enim, qui diuina atque humana optime nouit. Ergo ſtudium rectæ rationis ad diuina, ſtudium honeſti officii ad humana referamus. Quod autem ait ſtudium, rectius dixit q̃ ſi dixiſſet, Quare ſi quis omiſſis rectiſsimis atq; honeſtiſſ. ſtudiis rationis & officii. In his enim nominibus perfecta philoſophia eſt, quam quia nullus orator plene poteſt aſſequi, ideo nobis horum vel ſtudium habendum eſſe demonſtrat.

Conſumit omnem operam in exercitatione dicendi.) Conſumit, inquit. Iam in iſto verbo eſt vtilis labor. Qood autem ait, In exercitatione dicendi, timet eloquentiam nominare, vt ſupra diximus, ne ſenſum audientis offendat. Itaque hæc definitio eſt eloquentiæ, Eloquentia eſt exercitato dicendi. Is inutilis ſibi, pernicioſus patriæ ciuis alitur.) Omnis homo aut ſibi aut patriæ conſulit, aut plus ſibi quam patriæ. recte ergo homines ad hæc duo miſcenda ſapientiam & eloquentiam, primo ab vtilitatibus ſuis, deinde etiam publicis inuitantur. Qui, inquit fuerit in ſola dicendi exercitatione verſatus, omiſsis ſtodiis rationis & officii, & ſibi inutilis. & pernicioſus patriæ ciuis alitur. Qui vero ita ſe, &c.) Bene armat, quaſi ſapientia pro robore ſit, pro armis eloquentia. Attendamus tamen, vt cum ſupra pro eloquētia aut copiam dicendi, aut exercitationem, aut diſertitudinē nominauerit: nunc vbi & de ſapientia loquitur, vt ſecurus eloquentiam nominat, hic quoq; duo illa ſeruat, quæ ſupra diximus. Qui inquit ſapientiæ miſcuerit eloqoentiam,

se: hoc uero a plerisq; eorũ desertum ob obsoleuisse eo tẽpore, quo multo uehemẽtius erat retinendũ, et studiosius adaugendum. Nam quo indignius rem honestissimam et rectissimam uiolabat stultorum et improborũ temeritas et audacia summo cum Reip. detrimento, eo studiosius, et illis resistendum fuit, et Reip. consulendum. Quod nostrũ illum nõ fugit Catonẽ, neq; Lælium, neq; horũ ut uere dicam, discipulum Africanum, neq; Gracchos Africani nepotes quibus in hoĩbus erat summa uirtus. et summa uirtute amplificata authoritas, et quæ his rebus ornamento et Reip. præsidio esset, eloquentia. Quare meo quidẽ aĩo nihilo minus eloquentiæ studendum est, etsi ea quidam & priuatim et publice, peruerse abutuntur, sed eo quidem uehementius, ne mali magno cum detrimento bonorũ & cõi oĩum pernicie plurimum possint: cum præsertim hoc unum sit quod ad omneis res et priuatas et publicas maxime pertineat, hoc tuta, hoc honesta, hoc illustris, hoc eodem uita iucunda fiat. nam hinc ad Remp. plurima cõmoda ueniunt, si moderatrix oĩum rerum præsto est sapientia: hinc ad ipsos, qui eam adepti sunt, laus, honor, dignitas confluit, hinc amicis quoq; eorum certissimum, ac tutissimum, præsidium comparatur. Ac mihi quidẽ uidentur hoĩes, cum multis rebus humiliores et infirmiores sint, hac re maxime bestiis præstare, q loqui põt. Quare præclarum mihi quiddam uidetur adeptus is, qui quare hoĩes bestiis præstant, ea in re hoĩbus ipsis antecellat. Hoc si forte non natura modo neq; exercitatione conficitur, uerum etiam artificio quodam comparatur, non alienum est uidere, quæ dicant ii, qui quædam eius rei præcepta nobis reliquerunt. Sed antequam de præceptis oratoriis dicamus, uidetur dicendum de genere ipsius artis, de officio, de fine, de materia, de partibus. Nam his rebus cognitis, facilius et expeditius uniuscuiusque animus ipsam rationem, ac uiam artis considerare poterit,

his & suis & publicis rationibus vtilissimus atque amicissimus ciuis fore videtur. Vtilẽ circa priuata, amicum circa publica accipiamus. Ac si volumus, &c.) Primo rem quandam constituit, cui eloquentiæ nomen imposuit, & ostendit vnde nascatur eloquentia. Siue ex arte, inquid, siue ex studio siue exercitatione, siue a natura.) Huius inquit eloquentiæ, cuius incerta est origo, si volumus considerare principium, inueniemus: inquit, id ex honestissimis causis natum, atq; optimis rationibus profectum. Causa est animi impulsus ad aliquid agendum. ratio est gerendorum ordo, ex causa venientium, vt quid quo loco facias ac dicas: intelligas: Ergo inquit si eloquentiæ principium cõsiderare volumus, primum causa attendenda est, hæc causa honesta est. Deinde rationes, & easdem optimas inueniemus. Inter studium autem & exercitationem hoc interest: Studium est animi ad aliquid agendum pertinacia: Exercitatio est suscepti actus continuatio. Ex his quoq; supra diximus, nasci eloquentiam posse. Nam fuit quoddam tempus.) Incipit cõmemorare, causas fuisse honestas quibus eloquentia non ad id ipsum q nata sit, sed circa agendum principium sumpserit, vt supra diximus. Aiunt philosophi e duobus hominem constare, anima & corpore. animam vero esse perfectam, sed impediri crassitudine corporis, quo minus se talem exerat, qualis est per naturam. Ergo mundo constituto, erant homines nimis impediti corpore, & in quibus vis animæ obruta atq; oppressa esset. Tunc necessario rapto viuebant, & malis moribus oppresso animæ bono circa res omnes viribus corporis abutebantur. sed quia natura non æqualiter se per omnes fundit, aliquãdo vnus tandem extitit qui se bene intelligeret, & qui videret esse in hominibus animam illam diuinam, quæ haberet in se multas vtilitates, si tamen posset ab aliquo e latebris quibusdam elici atq; proferri. Ergo his causis eloquentia initium non nascendi, sed agendi sumpsit. nam fuit quoddam tempus, cum in agris homines passim bestiarum modo vagabantur. sicut Vergilius:

Hæc nemora indigenæ Fauni nymphæq; tenebant,
Gensq; virum truncis & duro robore nata,
Quis neq; mos neq; cultus erat, nec iungere tauros,
Aut componere opes norant, aut parcere parto.

Et sibi victu ferino uitam propagabant.) Sapiens omnis memoriæ studet. Illi, in quibus vis animi mole corporis oppressa delitescit, non memoriæ student, sed ferino ritu subsidia solis prospiciunt diebus. Sic Salustius: Et quoniam vita ipsa, ait, qua fruimur breuis est, memoriam nostri q̃ maxime longam efficere conuenit, non pecorum more viuere, quæ natura prona atq; ventri obedientia finxit: vt isti homines fuerunt, qui sibi in victu ferino vitam propagabant. Nondum diuinæ religionis, &c.) Plena Philosophia est, quæ cõstat ex duobus, ex Physica & Ethica. Physica est, quæ de diuinis agit. Ethica, quæ de humanis differit. Sed quia Cicero illud docet, quod oratori est necessarium, Ethicam prosequitur, quæ si tunc ab hominibus ignorata est, multo magis Physica. Ergo indicat vt illi vixerunt, qui animæ commodi, ignoratis, corporis viribus pleraq; gesserunt. Nemo legitimas viderat nuptias, non certos quisq̃ inspexerat liberos.) Vtrunque enim vaga atq; incerta venere conficiebatur, neque erant iura quæ id fieri prohiberent. Non ius æquabile quid vtilitatis habeet acceperant.) Illic. n. nullius iniuria viuitur, vbi ẽ iuris æqualitas, æqua libertas, vbi aliquid aut oĩbus licet facere, aut omnibus non licet. Perniciosissimis satellitibus.) Vires corporis eẽ ait cupiditatis ministras: quæ in animis hominum quandã obtinent tyrannidem. Quo tempore quidam magnus, &c.) Vt facilius intelligentiam consequamur, rerum similitudo proferẽda est. Anima ita est, ut vinum. nam quemadmodum vinũ pro uase in quo est habitum, aut retinet, aut amittit vinolentiam: peride anima: si optimum et castum corpus offenderit, & seruat naturam: sin alias, amittit. Ita igitur cum mortale genus brutum atq; inscium rerũ omnium vagaretur, extitit quidam vir magnus, in quo anima suam retineret naturam, & qui intelligeret omnes homines habere in se quiddam diuinum, sed id vitio corporis opprimi atque deperire. quod si fuisset elicitum, maximas inde commoditates hominũ posse contingere. Cognouit quæ materia esset, & quanta ad maximas res opportunitas in animis inesset hominum.) Materia non ad hoc ipsum materia est, quod materia vocatur: sed ad id quod inde fieri habet materia est. opportunitas vero non accidit, neque in altero est, sed in eadem materia est. Potest autem in ligno esse materies ad aliquid faciendum: sed si putrescit opportunitas in materia non est. Similia & de reliquis materiis possumus dicere Ergo non suffecerat inuenta materia in hominibus, nisi in eadem materia etiam opportunitas fuisset ad maximas res. Siquis eam posset elicere.) Est ergo qui potest elicere, & qđ potest elici. Hoc deinde attẽdamus. Vnus potest videre aliquid effici posse, non tamen etiam efficere: deinde etiam iustum, sapientem, & magnum virum Cicero ait vidisse in hominibus materiem sed dubitasse de effectu, ait enim. Siquis eam possit elicere. Vtrũque tamen dat huic viro, & intelligere & efficere. est enim & sapiens, & eloquens. Et præcipiendo meliorem reddere.) Erat ergo in hominibus aĩus. Sed ideo inquit Reddere, quia videbatur amissus. erat bonus animus, & ideo ait, præcipiendo meliorẽ reddere. His causis igitur honestissimis, vt videmus, iste quidam cõpulsus est ad eloquentiam hoc est ad id vnde nasci ad actus primum cœpit eloquentia. Quæ enim causa honestior, quã hoies bestiarum modo viuentes, præceptis vtilibus atq; honestis ad humanam atq; diuinam cognitionem traducere? Ergo istum virum, magnum atq; sapientem, quemcunq; accipiamus: multi enim Saturnum, Platonẽ, Arist. atq; alios volunt intelligi, sed errant. Qui dispersos homines in agris, & in tectis syluestribus abditos, ratione quadã compulit vnum in locum, & congregauit.) Duas res supra posuit, honestissima fuisse causas, optimasq; rationes, vt ad actus eloquentia nasceretur. Explicitis ergo honestissimis causis, incipit ostendere eloquentiæ ad actus fuisse rationes, & vt intelligas iam de causis esse dictum, ratione quadam, inquit, compulit vnum in locum, & congregauit. Diximus rationem

esse

esse rei gerendæ ordinem necessarium, vt puta hoc primom debet fieri, hoc deinde, ac tertio: vt nunc primo compelluntur homines, post congregantur, deinde in vnamquãq; rem inducuntur vtilem atq; honestã. Compulit vnum in locũ, & congregauit. Compulit, quasi multorum est: iam volentium, congregauit. Sed debemus scire, quid sit compulit, & cõgregauit, quasi ciuitatem fecit. nam, vt supra diximus, ciuitas est collecta hoium multitudo ad iure viuendũ. Ergo eloquentia plurimũ prodest. nam facit ciuitatem, & quicquid vtile atq; honestũ est insinuat. Et eos in vnamquãq; rem inducens, vtilem atq; honestam.)Cicero duplex esse honestum docet. vnum illud solũ, atq; purum: aliud quod cum vtili iunctum sit. Sed solum illud apud paucos est, eos scilicet qui soli gloriæ studẽt, nihilq; ad sui vtilitatem gerunt: quicquid sanciunt, cõsideratione boni mali que generatim sanciunt, nõ gratia in eodem versantium personarum. Honestum vero illud cum vtili ideo honestum vocat, quia id quod iunctum ac duplex est, ab eo quod maius est, nomen accipit. Verum illud honestum philosophorum est, hoc illorum sapientium, qui R. P. student, quiq; in ciuitate versantur. Quod quidem honestũ vtilitati semper adiunctum est, & vtilitas honestati. hoc etiam Socrates ait, nihil esse vtile, quod non honestum sit. nihil honestum, quod non vtile sit. Sed, vt ipsum intelligamus, rerum exempla proferẽda sunt. Esse iudicẽ, honestum est. Iuncta est tamen vtilitas honestati. nam nemo ei iniuriam facit. nemo seruis eius prodest, posteris liberis eius prodest. Amicus ergo si quid præstat, etiam vtile est. Sed quãquã hæc duo iuncta sunt, non tamen ita mixta sunt, vt vino aqua miscetur: scilicet vt secerni nullo mõ possint: sed ita mixta sunt, vt secerni posse videantur. quemadmodum si fiat aceru' ex tritico & ordeo. Quãquam ergo hæc duo mixta sunt, tamen aliquo modo etiam secerni possunt. Etenim si quid alicui præsto: nec gratiam reposco, honestũ est. At ob id ipsum quod præsto, si gratiam reposco, fit vtile. Ergo primum sit illud solũ honestum, quod per se placet, nulla adiuncta gratia. Hoc medium honestum vtile, quod cum vtilitate est. Tertia sit cõmoditas, quæ solis lucris intenta est, abiecta omni honestate. Honestum vero philosophicũ soli gloriæ studet abiecta etiam vtilitate. Nunc ergo, quoniam collectis hominibus & congregatis ciuitas facta est, quid debet psuaderi? quid hominib' insinuari? non honestum illud solũ quod philosophorum est, non commoditas quæ hominum perditorum est: sed illud medium honestũ atq; vtile, quod in omni R. P. quod in omni ciuitate versatur. Primo propter insolentiam reclamantes.)Nihil egerat eloquẽtia, si statim vt insinuare cœpit, quid esset honestũ atq; vtile persuasisset. Sed ostendit magnas inesse vires eloquentiæ, si ad id quod erat optimum, traduxit inuitos, & ne videantur iccirco reclamasse q; res optima nõ esset, ideo ait, Propter insolentiam primo reclamantes. Deinde, ne eloquentiæ quibusdã venenis etiam ad malam rẽ traducti videantur. Deinde propter rationem, inquit, atq; orationem studiosius audientes.) Ergo vbi ratio est, & sapientia, malitia inesse non potest. Rationem ad sententiarum grauitatem referendam sciamus. orationem ad ornamenta verborum. Ex feris & imanibus mites reddidit, & mansuetos.)Difficile est rem aliquam cuicunq; tollere, difficilius aliam dare. Hic vtrunq; factum est. sublata est hominibus feritas atque imanitas, & data est humanitas & mansuetodo. Ac mihi quidem, &c.)Sunt multa quæ solo habitu sus perfecta sunt: sunt multa quæ & habitu & vsu: vt Athleta, si habeat corporis magnitudinem, nõ continue perfectus ẽ, nisi ei & vsus accedat, vt orator concepto totius sententiæ habitu, non continuo perfectus est, nisi & ei vsus accedat. sapientia vero habitu sui perfecta est, nec indiget vocis, id est vsus. Sufficit ei autem intra animos contineri. Vsu ergo nihil consequitur. & si quando cõcepta verbis voluerit indicare, non ideo sapiens sapientior fit, quia indicat se sapientem, sed perfecta: ac salua sapientia quiddã amplius ei ad actus alios accedit. Ergo homines ex imanibus ac feris mites redditi ac mansueti, paulatim quoq; honestũ atq; vtile didicerunt. Sed quia de exordio eloquentiæ loquitur. videamus vtrum hæc sola sapientia fecerit, an non sola sapientia, sed cum eloquentia. Primo itaq; cognoscere debemus, quot modis quid persuadeat sapientia? & possumus intelligere, multum hic eloquentiam valuisse. Sapientia igitur sola duobus modis aliquid persuadet. Aut cum tacet & aliquid facit. & id quod facit, quia bonũ est, aliter imitatur idem, vt quicquid tacitus fecerit sapiens, id aliter re, non verbis doctis imitetur. Aut cum aliquid faciendum vel non faciendum verbis persuadet, & hoc duplici modo: nunc naturalibus verbis, nunc per eloquentiam. Sed hoc loco negat. tacitã sapientiam hoc perficere potuisse: negat inopem dicendi, id est quæ verbis naturalibus vteretur, sed illam sapientiam quæ iuncta esset eloquentiæ. Ac mihi quidem videtur hoc nec tacita, nec inops dicendi sapientia perficere potuisse.) Perficere, inquit. Alioqui plenæ sapientiæ officium est inuenire, vt supra. Quo tempore, inquit, quidam magnus videlicet vir & sapiens cognouit, quæ materies, & quanta ad maximas res opportunitas aĩs inesset hominum, si quis eam posset elicere, et præcipiendo meliorem reddere. Ergo animum in hominibus esse sapientia cognouit, vt congregarentur, & in vnamquãq; rem vtilẽ atq; honestam inducerentur: sapientia quod est prouidet, sed eloquentia opitulante perficit. A consuetudine subito conuerteret, & ad diuersas vitæ rationes traduceret.)Magna vis eloquentiæ, si subito conuertit hoc est, quod non potest sapientia. alioqui & sapientia perficit, sed non subito, & quod ait, & ad diuersas vitæ rationes traduceret, vt supra diximos. difficile ẽ, cuiuslibet rei consuetudinem tollere: hoc difficilius tamẽ, alias etiam viuendi persuadere rationes. Age vero, vrbibus constitutis.) Vt supra, cum de commodis eloquentiæ loqueretur, hunc ordinem fecit. Multas vrbes cõstitutas, plurima bella restincta firmissimas societates, sanctissimas amicitias. & quanquam hinc homines ex imanibus primo æquales facit, post etiam obsequi vltro cœperint, supra dictum: tamen sermonem seruatum possumus inuenire. Primo itaq; beneficiis eloquentiæ ciuitates factæ sunt, vt ait supra, multas vrbes constitutas. Ciuitas autem fieri dicitur, cum homines vnum in locum congregantur ad iure viuendum. Vt fidem colere.)Hinc bella restinguntur. Si enim cupiditas ad se explendam viribus corporis abutebatur, quasi quædam bella gerebantur. Cum ergo fides colitur, aut id agitur ne sint bella: aut restinguntur illa, quæ fuerunt. Et iustitiam retinere discerent.)Iustitia omnis a nobis circa alios est, vt vnicuiq; meritum proprium tribuamus Potest tamen hic quasi societas custodiri. iustis etenim cõditionibus societas facienda vel conseruanda est. Et talis parere sua voluntate consuescerent.)Iustitia æquales homines esse fecit, hic maiori & minoris esse patiuntur sua etiam voluntate. Possunt tamen hinc amicitiæ copulari. nostra enim voluntate nulli obsequimur, nisi amici fuerimus. Antea autem si viribus corporis cuncta agebantur, non sua voluntate quisquam alteri paruit. nec potuit amicus esse qui cogebatur. Ac non mõ labores excipiendos communis commodi causa.) Perfectum est, inquit, ab eloquentia, vt libenter omnes non mõ laborem pro publica salute susciperent, sed etiam vitam amitterent. Multũ ergo egit eloquentia, vt illi vitam paruipenderent, qui iam dudum sibi victu ferino vitam propagabant. Qui tandem fieri potuit?) Quæritur vtrũ homines ad has rationes viuendi per naturam deducti sint, an præceptis videantur adducti. Erat quidem in hoibus natura melior, sed oppressa corporis vitio, ad malum declinauerat. verum quia nihil vniformiter funditus existit, quin semper aliquid sit, quo intelligamus quid in cæteris desit, iste quidem magnus vir ac sapiens cognouit bonam in hominibus naturam. multumq; esse profuturã, si præceptis melior fuisset effecta, ergo omne quod perfectum est natura, & disciplina perfectum est. Sed quia iste primus vir disciplinã accipere non potuit, perfectus fuit natura, & vsu. Cum.n. cognouit habitum suum, & diu secum pertractando cognouit esse in hominibus bonam naturam quæ vt perfecta esse potuisset, præceptorum adhibuit disciplinam. Ergo in hominib' fuit materies, id est perfecta natura, quam perfectã præcepta fecerunt, inuenta per sapientiam, insinuata per eloquentiam. Profecto nemo nisi graui, &c.)Quãquam natura fuit apta ad perfectam vitam tamen ipsam naturam præceptis ait ad has viuẽdi rationes esse perductam. Graui, inquit, ac suaui commotus oratione.)Grauitatem ad sapientiam. suauitatem ad eloquentiam referamus. Iure grauitatem ad sententias, suauitatem ad verborum ornamenta referamus. Cum viribus plurimũ posset, ad ius voluisset sine vi descendere.)Omnis res a simili vincitur: vt puta eloquens vincitur ab eo qui eloquentior fuerit. fortis non vincitur. nisi ab eo qui fortior fuerit. Astutus non vincitur, nisi ab eo qui astutior fuerit. Animaduertẽdum ergo;

acumē Ciceronis. Homines, inquit, fortissimi ad æqualitatem viuendi non fortitudine, qua solet vinci inferior fortitudo, sed eloquentia deducti sunt. ergo supra omnes vires eloquentia ē, sed ea quæ sit maxima sapientiæ. Vt inter quos posset excellere, cum his se pateretur æquari.)Excellere viribus scilicet, cū his se pateretur æquari. Ita supra, Non ius æquabile quid vtilitatis haberet acceperat. hinc enim æquari. Et sua voluntate.) Non coacti viribus corporis, sed in his iam fecerat eloquentiæ persuasio voluntatem. Ab iucundissima cōsuetudine recederet.)Non dixit a consuetudine recederet, sed a iucundissima, inquit. Omnium enim rerum etiam malarum apud gerentes voluntate iucundissima consuetudo est. Quæ præsertim iam naturæ vim obtinent propter vetustatem.)Ergo hominū natura bona est, sed malitia per consuetudinem naturæ vicē cœperat obtinere. Ab primo quidem sic, & nata, &c. Satisfecit propositioni suæ. Supra enim dixit, ac si volumus eius rei quæ vocatur eloquentia considerare principium, reperiemus id ex honestissimis causis natum atque optimis rationibus profectū. Ita & hic. Ac primo quidem sic & nata & progressa longius eloquentia videtur, & itē postea maximis in rebus paucis, & belli.)Ostendit, diu eloqoētiam profuisse. Verū quodait maximis in rebus, vt supra, cognouit quæ materies & quanta ad maximas res opportunitas in animis iesset hominum, si quis eam posset elicere. ergo maximæ res pax atque bellum. Cum summis hominum vtilitatibus.)Cum illa scilicet vtilitate: quæ cum honesto est. Postq̄ vero, &c.) Omne perfectum bonū, id est, quo natura humanas res nullo adiuncto incōmodo munerata est duobus ad plenum constat: re ipsa, & specie atque imagine sui, vtputa mel habet rem: scilicet dulcedinē. habet speciem, id est, colorem atq; aspectū, quo quasi facile ita vt est dulce credatur. ita vir fortis habet rem, virtutē scilicet: habet speciem, id est, pulchritudinem corporis. in distorta enim mēbra, nec quæ iuxta naturam sui appetitus composita sunt, virtus non potest cadere: vt Virbius, & cæteri quoscunq; fortes & pulchros fuisse dixerunt. Sic vestis etiam habet rē, vtilitatē textura habet speciem: gratiam scilicet circa aspectum faciei. Ergo ille nescio quis magnus vir ac sapiens, & hi qui postea consecuti, accepta vitæ præcepta tenuerunt, vt perfecti essent: habuerunt rem. i. sapientiam. habuerunt speciem. i. eloqoentiam. Qui homines quoniam ex merito virtutis dignissima præmia cōsecuti sunt. i. magistratus aut alias vtilitates, multi dum præmia sibi paria exoptant, re ignorata, speciem solam sequi ceperunt. i. præterita sapientia solam dicendi copiam cōsecuti sunt. Præmiis itaq; solis inducta commoditas. re ignorata, speciem cœpit virtutis imitari. Atq; ideo contingit, vt mali mores adepti copiam dicendi circa cōmoda Reip. sola eloquentia, omissa sapientia, sint abusi. Cōmoditas.)Cōmoditas autem. i. parta virtutis imitatrix, tertia illa est, honesto illi soli contraria.

Peruertere vrbes, & vitas hominū labefactare assueuit.) Sic supra, boni ne an mali plus attulerit hominibus & ciuitatibus. his duobus enim R. P. conflata est. Verisimilium mihi videtur.)Nunc de incōmodis eloquentiæ locus incipit. Quæritur autem qui potuerit, vt eloquentia mixta sapientiæ, quæ cōgregauit homines, quæ persuasit vtile atq; honestum, quæ vrbes cōstituit, iura docuit, quæ multum hominibus profuit, vt eloquentia inquam mixta sapientiæ cœperit obesse hominibus, & ciuitatibus? Hoc scilicet fuit exordium malorum. Primum vrbibus cōstitutis, necesse est creuisse easdem ciuitates propria doctrina, sine vicina multitudine. in his deinde non oēs sapientes atq; eloquentes fuisse, sed paucos. quāquam omnes hanc habendi materiem continerint. Necesse ergo erat, vt auctis cumulatisq; ciuitatibus sapientes homines atq; eloquentes R.P. gubernarent, ipsiusq; tantum curam gererent. Occupatis itaque circa R.P. sapientibus, priuatorum negotia callidi hoīes et dicaces agere ac tractare cœperūt. Et primum priuatarum cōtrouersiarum, postremum fortunarū patroni fieri cœperunt. qui cum interdum contra iustitiam malas causas defenderent sæpe etiam vincerent, coacti sunt sapientes illi R.P. intenti, ciuibus ac necessariis suis resistere, contra illos calidos ac desertos, qui assiduitate dicendi notissimi populo, atq; amicissimi esse cœperāt. itaq; illi callidi cum contra illos sapientes viros dicerent, sæpe pares, interdum superiores fuisse a populo iudicati sont, & digni haberi cœperunt qui R. P. gubernarent. Quibus postq̄ cōuulsa R.P. est, multa incōmoda, multa naufragia contigerunt. Ita ergo factum est, vt eloquentia quæ primum profuerat, sed mixta sapientiæ, post sola multum effecerit vtilitatibus Reip. At cum per hos male eloquentes cuncta regerētur, sapientes illi de numero deturbati, ea quæ gerere consueuerant, scribere cœperunt. hicq; habiti sunt philosophi, & per hos factum est, vt vsq; ad nostrā memoriam rerū honestarū memoria atq; imitatio peruenirent. Verisimilium mihi videtur quodam tempore.)Qm̄ animo in præteritis versatur: multasq; in mentem reuocat facies Reipub. confirmat opinionem suam, fuisse sine dubio tempus, quo Respub. a sapientibus gubernata sic, priuatorum negotia a callidissimis hominibus. qui postea pares sapientibus, interdumq; meliores a moltitudine iudicati, cōmissam sibi Remp. pessum dederunt. Nec vero ad priuatas causas magnos ac disertos hoīes accedere.)Ideo quia publica fuere anteponenda priuatis, magnos ad sapientiam, disertos ad eloqnentiam referamus. Arbitror alios fuisse nō in callidos hoīes.)Callidi sunt, qui dolo ac fraude exitum virtutis imitantur. Cum sæpe a mendacio cōtra verum stare homines consuescerent.)Multo melius res ipsas nominauit, q̄ sibi hac in negotiis positas nominasset. vtputa, cum sæpe mēdacii ratione contra veram causam stare consuescerent. Itaque cum in dicendo.)In dicendo, inquit. ergo iam omissa est sapiētia, si de sola dicendi copia iudicium est. Nōnunquam etiam superior visus esset is.) Ostendit verum iodicium non fuisse, vbi vicire aliquis videtur, potiusq̄ probatur. Fiebat, vt & multitudinis, & suo iudicio, dignus qui Rēpu. gereret, videretur.) Multitudinis, inquit, iudicio: Iam in multitudine veritas ipsa vilis est. quod autem ait, suo iudicio. hoc quoq; irritū est. Quis nā autem de se potest, aut debet habere iudicium? Ad postremū dignus videretur, vt supra. Itaq; cum in dicendo sæpe par, nōnunquam etiam superior visus esset. Hinc nimirum non iniuria.)In metaphora permāsit, gubernaculū, naufragia. vtrūq; enim est nauis. Negat. n. cuiquā debere mirū videri, Rempub. pessundatam, cum ad eius regimen venerint homines temerarii, atq; audaces. Hoc autem interest inter audacem & temerarium, audax potest interdum & pro bono accipi, temerarius non nisi malus. Audacia ergo est duplex. nam & ille qui in prosperis rebus temere aliquid aggreditur, audax est: & ille qui ꝓuisis rationibus fortiter aliquid incipit, audax est. quoniam ergo audacia duplicem fontem habet, hic ꝑmisit temerarium, vt intelligeremus male audacem. Temeritas enim & inconsiderantia causæ sunt, harum euentus audacia. Quibus rebus tātum odii atq; inuidiæ suscepit eloquentia.) Omnis causa habet euentum suum, omnisq; euentus causam, vtputa ignis, cū in lignum missus, causa est. causæ vero euentus incendium: Ita ergo eloquentia primo odium contraxit: iam ex odio, id est, ex cā necesse est aliquis consequatur euentus. Ergo inuidia consecuta est, plerunq;. n. ex odio inuidia nascitur. plerūq; inquā: nā & alium pōt habere euentū. si. n. hostem oderis, nō inuides, sed inimic⁹ es. si seruū oderis, nō inuides, sed irasceris. nō ergo semper odii est euentus inuidia. Sunt enim causæ, quæ interdū non necessarios euentus habent: vt si pugno percutias, & occidas. Sunt item causæ, quæ necessarios habent euentus: vt ignis missus in stipulam, faciat incendium necesse est. Quibus rebus tantum odii atq; inuidiæ suscepit eloquentia.) Postquam inquit, Resp. ab insipientibus & dicacibus cæpit administrari, sapientes illi eloquentiam odisse cœperunt, & omisso studio Reipub. priuatim atq; otio se ea quæ gerere in Repub. non licebat literis scriptisq; exercere cœperunt. Atq; ideo factum est, vt vsq; ad nostrā memoriam recti atq; honesti memoria perueniret. Vt homines ingeniosissimi.)Ingenium est vis quædam naturaliter animis insita, suis viribus præualens. in ingenio itaque & sapientia est & eloquentia, vt in his est, quos ingeniosissimos. vocauit, & ingenio est sola eloquentia, vt supra cum ingenio freta malitia. Quare mihi videntur.) Absolute hoc quidē. Hoc vero a plerisq; eorum desertum obsoleuisse.)Id est, status ille quo in Rep. sapientes atq; eloquentes homines versabantur, omissus est, atq; in obliuionem redactus illo presertim tempore quo Reipu. periculis maxime fuerat succurrendum. Et hoc quasi per indignationem pronunciandum. Quod vero ait, a plerisq;, recte dicit. Non enim omnes sapientes a Reipub. recesserunt. Nam Atheniensibus Solon leges scripsit, & quia norat multos in Repub. corruptissimos, in exilium vltro profectus est. iisdem Atheniensibus leges & Dracon tulit. duo

rum itaq; hoium legibus vtuntur. Lycurgus Lacedæmoniis etiam leges scripsit. Non ergo omnes sapientes a R. P. recesserunt: sed quia pleriq; recesserant, pauci reliqui facile aut cesserūt, aut oppressi sunt. Nam quo indignius rē honestissimā.) Quando aliquid faciendū persuademus, ab honesto, ab vtili, a possibili persuademus, interdum & necessarium ponim⁹. iisdē præceptis etiam illam rem, quæ non sit facta, reprehendimus. Vt hic Cicero, cum queritur sapientes a R.P. recessisse. siquidē vt id non facerent, suberat honestas. Nam quo indignius rem honestissimam & rectissimam violabat.) Suberat vtilitas. Sūmo cum Reip. detrimento.) Vtiq; a Rep. periculum submouere vtile est. Suberat possibilitas. Stultorū, inquit, & improborum temeritas, & audacia.) Facile enim stulti ac temerarii superantur. Eo studiosius & illis resistendum fuit, & Reipub. consulendum.) Hic quoq; honestum atq; vtile seruauit. Honestum ē enim, improbis resistere. Vtile, R.P. in causis habere defensam. Quod nostrum illum non fuit Catonem.) Nostrum: id est, Romanum. Nam reprehensio illa superior sapientū atq; eloquentium, de Græcorum principibus facta est. Quod hi disertis ac dicacibus hominibus facile Reip. cesserint. Nunc vero venit ad Romanos, quos ostendit ita sapientes atq; eloquentes fuisse, vt nunq̄ R.P. deseruerint: neq; quicq̄ illis tantum desertis concessisse. Quod cum facit, præponit Græcis Romanos seq; per Romanos. Verum exempla cū proferimus, non vnū aliquod, sed q̄ multa possum⁹, cum decore tamen proferre debemus. vt nunc Cic. cōmemorato Catone statim alios subiicit, simul quod in romanorū laude vnius hominis quamuis egregii non sufficit exemplum. Quibus in hominibus erat summa virtus, & summa virtute amplificata authoritas & quæ his rebus ornamento & Reip. præsidio esset eloquentia.) Virtutem in artibus semper sapientiam accipiamus. Verum sapiens atq; eloquens habere debet illam, quæ totam efficit authoritatem. Itaq; si accedat sapientia, amplificatur authoritas. Si his duob⁹ accesserit eloquentia, erit qui hæc potuerit habere perfectus. vt hic maioribus nostris, Catoni, Lælio, atq; aliis. tradit sapientiam, authoritatem, eloquentiam. Quare meo quidem aio.) Meminimus in hac præfatione quatuor theseis esse. Principalem illam, iungendam esse eloquentiæ sapientiam. Secundā illam non multum prodesse R.P. solam sapientiam, tamen prodesse. Tertiam illam, nunquam omnino eloquentiam solā ꝓdesse R.P. nimium obesse plerūq;: postea de origine eloquentiæ disseruit & quæ eius circa actus natura fuerit disputauit. Ostenditq; primo eloquentiā profuisse, sed quā diu fuerit mixta sapientiæ. Post eandem eloquētiam repudiata sapientia maxima naufragia intulisse R. P. magnumq; exinde odium atq; inuidiam contraxisse. Ne quis ergo existimet eloquētiam semper esse fugiendam (quippe multa incōmoda per hāc contigisse monstrauit) necessario hæc quarta thesis est, studendum eloquentiæ, sed quæ mixta sit sapientiæ. Et est hic quasi exortatio. In exortatione vero deliberationis præcepta seruantur. tractatur vtilitas, tractatur honestas, tractatur possibile. Vtilitas porro duobus generibus comprehenditur, si mala repellamus, si prospera consequamur. Ergo hic tractat vtilitatem ab vtroq;, & primo vt mala repellantur. Sed eo vehementius, inquit, studendum est eloquentiæ, ne mali magno cum detrimento bonorum, & communi omnium pernicie plurimū possint. Dein de quo bona cōsequantur, cum præsertim, inquit, hoc vnū sit, quod ad oēs res & publicas, & priuatas maxime pertineat. Postremo etiam ad solam priuatam vtilitatem descendit, et ibi vtile atq; honestū ipsis nominibus signat. Hoc tuta, inquit, qđ vtile est, hoc honesta, hoc illustris, qđ ex vtili atq; honesto est, hoc eodem, inquit, vita iucunda fiat. Magna exortatio. siquidē est inter studia vtilitatis atq; honestatis circa eloquentiam comparandam, quæ quidem studia multum habent laboris. Et iam vitam vna futuram dicit esse iucundam. Superest ergo possibile, vt ostendat eloquentiam posse consequi, si, inquit, non eloquentia solum natura neq; exercitatione, sed etiam arte constat. qm̄ artē discere, in nostra potestate est. Possumus, inquit. eloquētiam consequi. In hac exortatione est etiam auxesis: auget enim laudes eloquentiæ. Auxesis porro duobus modis fit: rōne, & comparatione. Auxit eloquentiam rōne, vbi ait, per hanc & publicas et priuatas res administrari posse. per hanc vitam tutam, honestam, illustrem, iucundam futuram. per hanc vnūquēq; Reip. sibi atq; amicis, prodesse. Auget vero eloquētiam comparatione, cum ait elocutione sola fieri, vt belluis omnibus antecellamus cum sine illa inferiores belluis simus: præclarumq; esse, si propter quod belluis præstas, hoc ipso et hominibus antecellas. quod poterit fieri, si eloquēs fueris. Nūc qm̄ exortationis atq; auxesis præcepta monstrauimus, ad interpretationem in his positæ orationis redeamus. Quare meo quidem animo nihilominus eloquentie studendum est.) Quarta illa thesis, studendum est eloquētiæ, sed quæ sit mixta sapientiæ. Et iucūde meo, inquit, animo, ne quid sibi vsurpasse videatur, non dixit, eloquentiæ studendum eēleo: sed qđ ait, nihilominus. i. quāquam multa incommoda attulerit Reipu. m̄ eloquentiæ studendum est, sed vt ei sapientiam coniungamus. Et si ea quidem priuatim & publice peruerse abutuntur.) Magna exortatio, cum ait, quidam: vt si pauci sunt, facile optimi posse videantur. Priuatim & Publice: Respub. enim his duob⁹ cōstat, hominibus & ciuitatibus. Peruerse abutuntur.) Obest enim Reip. quod prodesse debeat. Magno cum detrimento bonorum, & cōmuni oium pernicie.) Et hic optime exhortatur. Ne quis enim diceret, quid mea si boni periclitantur? recte addidit, & communi omnium pernicie. Ergo studendū est eloquentiæ, ne opprimantur. Nam hinc ad Rempub. maxima commoda veniunt, si moderatrix omnium rerum præsto est sapientia.) Bene persuadet sapientiam iungendam esse eloquētiæ: siquidem rerum omnium moderatrix est. Ergo multa, inquit, an Remp. cōmoda veniunt ex eloquentia, vel sapientia. Sed quia multi propriis magis vtilitatibus volunt esse consultū recte subdidit. Hinc ad ipsos qui eā adepti sunt, laus honor, dignitas confluit. Quæ omnia & vtilia sunt, & honesta. Hinc amicis quoq; eorum certissimum ac tutissimū præsidium cōparatur.) Ostendit hic quæ agat orator. sapiens enim cū eloquentia negotia suscepta non deserit. Et inde fit, vt cōmmodis amicorum deesse non possit. vt ipse Cicero in Verrinis: Et qui omne reliquum tempus, quod mihi ab amicorum negotiis datur, in his studiis laboribusq; cōsumā. Ac mihi quidē videtur.) Diximus supra Auxesin in ratione & comparatione fieri. hic comparatio est hominum et belluarum, & inter se hominum. Hoc si forte non natura modo, neq; exercitatione conficitur, verumetiam artificio quodam cōparatur.) Vt supra diximus: possibile hic tractatur: id est posse ab hominibus per artem eloquentiam comprehendi. Necessario ergo, prius q̄ eloquentiæ præcepta traderet, exortatus est ab honesto, ab vtili, a possibili: & debere ab hominibus, & posse eloquentiam cōprehendi.

Sed antequam de præceptis oratoriis dicamus, videtur dicendum de genere ipsius artis.) Omnis ars duplex est: id est, duplicem faciem habet secundum præceptum, sententiamq; Varronis: qui ait esse artem extrinsecus vnam, aliam intrinsecus. Ars extrinsecus talis est, quæ nobis scientiam solam tradit. Intrinsecus, quæ ita dat scientiam, vt illud ipsum quod scientiam dat, quibus rationibus faciamus ostendat. ita illa ad scientiam solā proficit: hæc ad scientiam quæ in hac actu sit, vtputa si dicam, grammatica ars est gnara, partim orationis, gnara syllabarū, gnara literarum, per hanc discimus oia vitia vitare. hæc cū dico, cumq; per hanc vitari vitia dico, non tamen quomodo vitentur ostendo, artem illam extrinsecus doceo, per quam sola sciētia discitur. Si autem dicam quæ sunt partes orationis, quæ syllabæ, quæ literæ, quibusq; modis omnia illa constent, quo pacto vitia vitētur, tūc erit illa ars, cui est nomen intrinsecus, non quæ ad scientiam nostram tātum proficit, sed quæ in actu sit. Ergo & ars rhetorica duplex est. nam est extrinsecus, & intrinsecus. Intrinsecus autem illa est, quæ nobis ad actus præcepta artis insinuat. Extrinsecus porro, quæ nobis quid sit rhetorica demonstrat, quam cum demonstrauerit, scimus tantū, sed exercere non possumus. Hanc itaq; artem extrisecus, quæ solam scientiam parit, quinq; rebus Tullius ostendit: genere artis, officio, fine, materia, partibus. Ipse autem ostendit, se de ea arte quæ est extrinsecus esse dicturū. Intrinsecus vero artē, quæ nobis ad actus præcepta dat, interim differre. Ait eni. Sed antequam de præceptis oratoriis dicamus, dicendū videtur de genere ipsius artis) Quoniam primo artis generi satisfaciendū est, quale genus rhetoricæ artis sit, explicemus.

Marini Bicichemi castigationes.

QVo tempore quidam magn⁹ videlicet vir & sapiens cognouit quæ materia esset: et quāta ad maximas res opportunitas animis inesset hoium, siquis eā posset elicere, &

Præcipiendo meliores reddere.)Vera lectio, vt arbitror, est, Meliorem. nam de opportunitate, quæ humanis inest animis, loquitur. Si quis eam posset, inquit, elicere, & præcipiendo me lior em

liorem reddere. Profecto nemo nisi graui ac suaui cõmotus ratione, cum viribus plorimum posset, ad ius voluisset siue vl descendere.)Oratione, non ratione legendum esse, & cæci, vt aiunt, viderent. Quo magis huiusmodi offensacola miror.

DE IVRE CIVILI ET PARTIB. EIVS.

Ciuilis quædam ratio est, quæ multis & magis ex rebus constat. Eius quędam magna & ampla pars est artificiosa eloquentia, quam rhetoricam uocant: nam neq; cum bis sentimus, qui ciuilem scientiam eloquẽtia non putant indigere, et ab iis, qui eam putant omnem rhetoris ui, & artificio contineri, magnopere dissentimus. Quare hanc oratoriam facultatem in eo genere ponemus, ut eam ciuilis scientiæ partem esse dicamus.

VICTORINVS.

Ciuilis quædã rõ.)Vt supra promisimus, de gñe artis rhetorice nobis dicẽdũ est. Genus hoc ipsum qđ sonat genus vox est. hæc vox generis triplicẽ significantiã h3. Est gen⁹. i. patria parẽtes, origo sanguis. Quo mõ est illud, Vnde genus ducis? Est item genus, sub quo multa similia ex eodem descendentia continentur. vt aial, genus, & hoc mõ piscis, equus, aialia, sed hor oium genus animal. Est tertium illud gen⁹, quo cuiuslibet rei qualitas indicatur. vt si dicas, cuius generis vestis, cuius generis factura. In hoc genere Tullius artẽ rhetoricã ponit. i. qualis vel quanta sit demonstrat. Et recte, siquidẽ ars genus est. Illod sub quo genere artis, ars grammatica, ars dialectica, ars rhetorica. Sed istæ omnes artes in genere qualitatis sunt ponendæ, qoo quales vel quantæ sint demõstrentur. Ergo & rhetoricam in genere qualitatis ponit, quo qualis vel quanta sit demonstretur. Deinde debet attendere vbi sit ars rhetorica, an sola sit, si par, si æ qualis, maior minorve sit. Atque ideo, quia hæc diligenter inspexit. rhetoricam ciuilis cuiusdam rationis partem dicit esse maiorem. Et quia ad genus artis rhetoricæ descendimus, quæ sit, vel vbi sit, attendamus. Omnis patria quicquid agit, ciuilis ratio dicitur. Hæc ciuilis ratio duplex est. vna quæ res certa solẽni curso, & sine vllo tumultu agit. & altera, quæ in lite ac disceptatione versatur. Et hoc mõ quicquid agit, duob⁹ modis agit factis & dictis. Ita ciuilis est rõ vna in factis & dictis, sed quæ facta et dicta in actu atq; opere cõstituta sont. Alia in factis & dictis, sed quæ facta & dicta in iudicio vel q̃õne versantur: ita vna illa rõ in actu est, atq; opere, hãc vero alterã ciuilem rõnem, quæ in q̃õne versatur, scientiam noiauit. hic enim docetor, quid iustum, quid vtile, quid honestum. Hæc rursus ciuilis ratio. i. scientia, in doobus est in rhetorica. i. artificiosa eloquentia: & in sapientia. i. rerum conceptione ex natura veniente. Sed qnia orator plus per eloquentiam gerit, idcirco rhetoricam ciuilis rationis partẽ esse diximns. Sed quia duplex est, Cuiusdam rationis partem dixit. nam & sibi & sapientiæ, vt gen⁹ exprimat, rhetoricam partem magnam amplãq; esse confirmat. Ciuilis quædam ratio est, quæ multis & magnis ex rebus constat.)Cum dicit quædam ratio est, ostendit duplicem esse: vnam, quæ in opere constituta est alteram, quæ in quæstionibus. quam rationem ciuilem, in qua rhetoricã ponit, vt supra diximus, scientiam debemus intelligere. & quod ait, Multis & magnis ex rebus constat. Notum est enim q̃ crebris, & de q̃ magnis rebus iudicia, vel qoæstiones habeãtur. Parum ergo fuerat dixisse, multis ex rebus: nisi addidisset, & magnis Eius qoædam magna & ampla pars est artificiosa eloquẽtia.)Cum ait, quædam pars, ostẽdit eloquentiam & scientiam ex duplici constare. i. ex sapientia & artificiosa eloquentia, sed eloquentiam

eloquentiam partem esse maiorem. Et magna inquit: et ampla pars.)Magnum est, quod in cumulum sui & magnitudinem crescit: amplũ, quod late patet, & per multa diffunditur: ita vt supra, quæ moltis & magnis. Magnum ita ibi, vt hic poiuit, multum vero, ad amplitudinẽ referamus. Magna & ampla pars, inqoit, artificiosa eloquentia.) Non eloquentia solum, sed artificiosa eloquentia, qoæ rhetorica vocetur. Nam neq; cum iis sentimus, qui ciuilẽ sciẽtiam eloquentia non putant indigere.)Diximus supra, partẽ illam ciuilis, quæ in iudicijs versatur, scientiam vocari: hancq; ex duplici constare, sapientia scilicet, & artificiosa eloquentia. Quare nunc se ab illis dissentire dicit, qui horum altero ciuilẽ scientiam constare dicunt. Nam neq;, inquit, cum his sentim⁹, qui ciuilem scientiam eloquentia non putant indigere.)Multi, inqoit dicunt ciuilem scientiam sine eloquentia stare non posse. cuncta enim per naturam. i. per sapientiam facile posse cognosci Multi autem dicunt, ciuilem scientiam sola eloquentia constare posse. Illudq; esse iostum vel iniustom, quod eloquentia potuerit persuadere. Sed ego, Inquit, ab vtrisq; dissentio. nã ciuilis scientia, & ex sapientia constat, qua cuncta sentimus: & ex eloquentia, qua id quod sentire possumus, explicamus. Sed quia eloquentia posita in R. P. facilius quod fuerit aggressa persuadet, idcirco eam in ciuili scientia partem dixit esse maiorẽ.

Et ab his qui eam putant omnem rhetoris vi & artificio contineri.) Si ergo omnis ciuilis scientia sola Rhetorica non potest contineri, Rhetorica ciuilis scientia pars est. Quod autem ait, Rhetoris vi & artificio: tale est, ac si dicatur, Grãmatica est gnara literarum, per hanc enim discimus omnia vitia vitare, non dico tamen quomodo vitentur. Artem illam extrinsec⁹ doceo, per quam solum vitentur, sed non quomodo. Si autem dicam quæ sint partes orationis, quæ syllabæ, quæ literæ, quibus characteribus constent, quo pacto vitia vitentur, tunc erit illa ars cui est nomen intrinsecus non quæ ad scientiam nostrã tantum proficit, sed quæ ad actus sit. Ergo & ars Rhetorica duplex est. nam est extrinsecus & intrinsecus. Intrinsecus autem illa est quæ nobis ad actus præcepta artis insinuat. Extrinsecus porro qoæ nobis qoid sit Rhetorica demonstrat: quam com demonstrauerit, scimus tantum, sed exercere non possumus. Hæc itaq; res, quæ solam scientiam parit, vi & artificio continentur. Artificium est, quo ad aliquid citius faciendum per precepta formamor. Nam id quod ex artificio conficitur, vis est. Ergo hic Rhetoris, vi, inquit, ostenditq; vnde vis illa descendit, & artificio contineri. Quare hanc oratoriam facultatem in eo genere ponemus, vt eam ciuilis scientiæ partẽ esse dicamus.) Artificiosam eloquentiam, facultatem oratoriam vocauit. arte enim vniuscuiusq; res facultatem consequimor: et hæc eadem vis, est quæ, vt supra diximus, ex arte colligitur.

DE OFFICIO ET FINE ARTIS. ORATORIE.

Officium autẽ eius facultatis uidetur esse dicere apposite ad persuasionẽ. Finis, persuadere dictione. Inter officium aũt et finẽ hoc interest: q. in officio quid fieri, in fine, quid officio cõueniat, cõsideratur. ut me dici officium dicimus eẽ, curare apposite ad sanandũ, finẽ curatione sanare. Itẽ oratoris qđ officiũ, et quid finẽ eẽ dicamus, intelligemus: cũ id qđ facere debet, officium esse dicemus, illud, cuius cã facere debet, finẽ appellabimus.

Materiam artis eam dicimus, in qua omnes ars et ea

Officium autẽ eius facultatis videtur esse, apposite dicere ad persuasionẽ, Finis, persuadere dictione.) Officium est, vniuscuiusq; personæ actus congruens sin mores ciuitatis Ergo officia pro personis diuersa sunt: Aliod enim ẽ officiũ patris aliud amici, alıud (vt ad eam redeamus) artis oratoriæ. Officia vero omnia ad finem spectant. Finis qooq; ad officia refertur. Nã neq; officium recte definiri potest sine admixtione finis, neque finis sine officii conionctione. & hoc in omnibus personis, ac rebus. vt hic Cicero in definiendo oratoris officio: finem nectit officio: ait enim Officium autem eius facultatis videtur esse, apposite dicere ad persuasionem. Ergo officium oratoris est dicere, sed apposite ad persuasionem. vbi iam finis admixtio est id est persuasionis. Nam solam dicere, nõ bene officium definierit oratoris: potest enim esse multorum. nam & poete, & philosophi dicunt. Itaq; oratoris officium ple nissime

facultas quæ conficitur ex arte, uersatur: ut si medicinæ materiam dicamus morbos ac uulnera, qin his oīs medicina uersatur. Itē quibus in rebus uersatur ars et facultas oratoria, eas res materiā artis rhetoricæ noīamus. Has aūt res alii plures, alii pauciores existimauerunt: nā Gorgias Leontinus antiquissimus fere rhetor, oībus de rebus oratorem optime posse dicere existimauit: hic infinitā, et īmensam huic artificio materiā subiicere uidetur, Aris. aūt, qui huic arti plurima adiumenta atq; ornamēta subministrauit, tribus in generibus rerū uersari rhetoris officium putauit, demonstratiuo, deliberatiuo, iudiciali.

Demonstratiuū est, qđ tribuitur in alicuius certæ personæ laudē, aut uituperationem: Deliberatiuum est, quod positū in disceptatione et consultatione ciuili, hētin se sntē dictionē: Iudiciale est, quod positum in iudicio, hēt in se accusationem et defensionem, aut petitionem et recusationē Et quēadmodum nostra quidem fert opinio, oratoris ars et facultas in hac materia tripartita uersari existimanda est: nā Hermagoras quidē nec quid dicat attendere, nec quid polliceatur intelligere uidetur, qui oratoris materiam in cām, et qōnem diuidat. Cām esse dicit rem, quæ habeat in se controuersiam in dicendo positam cum personarum certarum interpositione, quā nos quoq; oratori dicimus esse attributā: nam ei tres eas partes, quas ante diximus, supponimus. iudicialem, deliberatiuam, demonstratiuam. Qōnem autem eā appellat, quæ habeat in se controuersiam in dicendo positā sine certarum personarum interpositione, ad hunc modū: Vt quid sit bonum in uita præter honestatem, Veri ne sint sensus, Quæ sit mundi forma, Quæ sit solis magnitudo. Quas qōnes procul ab oratoris officio remotas, facile oēs intelligere existimamus: nā quibus in rebus summa ingenia philosophorum plurimo cum labore consumpta intelligimus, eas sicut aliquas paruas res oratori attribuere magna amentia uidetur. Quod si magnam in his Hermagoras habuisset facultatem, studio et disciplina cōparatam, uideretur, fretus sua scientia, falsum quiddā constituisse de oratoris officio, et non quid ars, sed quid ipse posset, exposuisse. Nunc uero ea uis est in hoīe, ut ei multo rhetoricam citius quis ademerit, q̄ philosophiam concesserit. neq; eo dico, q eius ars, quā edidit mihi mendosissime scripta uideatur, (nam satis in ea uidetur ex antiquis artibus ingeniose et diligenter electas res collocasse, et nōnihil ipse quoq; noui protulisse,) uerum oratori minimum est, de arte loqui, quod hic fecit: multo maximum ex arte dicere, quod eū minime potuisse oēs uidemus. Quare materia quidem nobis rhetoricæ uidetur artis ea, quā Aristoteli uisam eē diximus. Partes autem hæ sunt, quas plerię; dixerunt. inuentio, Dispositio, Elocutio, Memoria, Pronunciatio. Inuentio, est excogitatio rerum uerarū aut uerisimilium, quæ cām probabilem reddant: Dispositio, est rerum inuentarū in ordinem distributio. Elocutio, est idoneorum uerborum, et sententiarum ad inuentionem accōmodatio: Memoria, est firma animi rerum, ac uerborum ad inuentionem preceptio, Pronunciatio, est, ex rerum, & uerborum dignitate, uocis, & corporis moderatio, Nunc his rebus breuiter constitutis eas rationes, quibus ostendere possumus

nissime finis admixtione declarauit. Deinde finem orationis officii ait esse, persuadere. Sed non satis plene finem oratoris ostenderat, si solum persuadere posuisset. nam persuadetur tabulis, tormentis, testibus, multisque aliis rebus, Ergo ut finē proprium declararet, fini adiunxit officio. ait enim Finis est oratoris officii, persuadere dictione. Dictione, inquit, quod est oratoris officium. Ita, inquit, & medici officium est curare. Sed quia multi & incantatione & ligaturis curant, Curare inquit, sed apposite ad sanandum. Ergo vt euidentius officium medici demōstraret, finem quoq; subiunxit officio. i. curationi sanitatem. Deinde finis est medicinalis officii inquit, sanare. sed quia multi item sanant, addidit Sanare curatione. Ita ergo semper officium & finis sine altero exprimi non possunt. Hanc tamen distantiam dicit esse inter officium & finem, vt in officio quid agendum sit, in fine quid cōplendum sit, considerare debeamus. Hic Marcomanus errauit: qui dixit finem oratoris officii non esse persuadere, nec finem medicinalis officii sanare: etenim sæpe nō persuadere oratorem, & medicum nō sanare contingit. ideo addidit, Quatenus rerum conditio personarumq; patiatur. Sed non intellexit Ciceronem qui finem in rebus ipsis posuit. nam inuentu. i. qui finem in officio constituit, & in his ipsis rebus, quæ dum in officio sunt, ad finem tendunt. quare & oratoris officii finem esse completum, si apposite ad persuasionem dicat: & medicinalis officii finem esse completum, si quicquid ad sanitatem spectare videtur, adhibuerit. Marcomanus itaque finem non in rebus, sed in euentu collocauit. Materiam artis eā dicimus.) Res interdum specialiter definimus, cum quid sit ab eisdem ipsis incipiamus demonstrare. vt paulo ante definiuit genus, officium finē, in arte scilicet et Rhetorica. Interdum quo clarius definiamus, a genere incipiamus eius rei quam definimus: sed a genere quod sibi vicinum sit, non valde remotū ut nunc Cicero, cum materiam artis rhetoricæ demonstraturus sit non a materiæ definitione cœpit, sed a materia artis. Primum autem genus est materia. materia porro in duas species diuiditur. Est enim materia artis, & non artis. Rursus materia artis diuiditur in artes Plurimas Grammaticam, Dialecticam, Rhetoricam, aliasq; multas. Ergo a materia artis, quæ cō

munior supra incipit, vt definiat materiam artis rhetoricæ: Materiam inquit, artis. vt genus esset, non addidit rhetoricæ. Verum quod ait, Eam dicim⁹. ostēdit artis oēm materiam in duobus esse, id est, in eo vbi facit aliquid, & in eo vnde facit: vtputa fabri materia est in eo vbi facit. i. ferrum quod tundit: est itē fabri materia in eo vnde facit, id est, malleus quo tundit. ita & medici materia est vbi facit, morbus ac vulnera: item vnde facit, instrumenta quibus curat. Sic & materia rhetoricæ artis potest in eo esse vbi facit, id est, in deliberatione, demonstratione, iudiciali. potest & in eo esse vnde facit. i. in argumentis: quæstionibus: & in reliquis materiæ necessariis. Verum Cicero generaliter materiam artis illam dicit, in qua omnis ars, & ea facultas quæ conficitur ex arte versatur. i vbi fit, non vnde fit: vt medici materia sit, morbus ac vulnera: fabri ferrum quod tundit. rursus rhetoricæ artis materia sit deliberatio, demonstratio, iudiciale non argumenta, & illa omnia quibus materia rhetoricæ artis impletur. Verum quod ait. In qua oīs ars, & ea facultas, quæ conficitur ex arte uersatur.) cum accipim⁹ alicuius rei artem. necesse est nos aliquid ex ea consequi. Quare id quod ex arte conficitur, vt supra docuimus, facultas dicitur. Cuncta enim per artem facilius transiguntur. Has autem res alii plures, alii pauciores.) Eas res scilicet, in quibus materia artis rhetoricæ consistit. sunt autem, vt Aristoteli & Ciceroni placet, tres. i. triplex materia: demonstratiua, deliberatiua, iudicialis. Itaq; quantum ad materiam rhetoricæ artis spectat, hoc plenum est. Iam quicquid plus est a pleno, plus itelligitur. Quicquid minus a pleno, minus intelligitur. Verum quod plus est, dupliciter plus ē: aut in eo vbi modus est, aut in infinito. Et ideo addidit præter illud quod dixit, alii plures existimauerunt. Nam Gorgias, inquit, Leontinus antiquissimus fere rhetor, omnibus de rebus oratorem optime posse dicere existimauit. hic infinitam & imensam huic artificio materiam subiicere uidetur. Ergo illi, qui in pluribus rhetoricam materiam constituunt, exhortationem & consolationem in rerum generibus ponunt, id ē, in materia rhetorica. Sed quia orator in ciuili ratione versatur. consolatio porro priuatorum est, consolari amici est potius quā oratoris. Deinde quia officium oratoris est persuade-

genus & officium & finem huius artis, aliud in tempus differemus. nam & multorum uerborum indigent, & non tantopere ad artis descriptionem & præcepta tradenda pertinent. Eum autem, qui artem rhetoricã scribat, de duabus reliquis rebus, de materia artis, ac partibus scribere oportere existimamus. Ac mihi quidem uidetur coniunctim agendum de materia, ac partibus. Quare inuentio, quæ princeps est omnium partium, potissimum in omni causarum genere, qualis debeat esse, consideretur.

re dictione. exhortatio siue dehortatio ad materiam non pertinent oratoris, Cum enim exhortor, nihil persuadeo, sed volentem aliquid vt magis velit instigo. & cum dehortor, uolentem aliqoid non tunc primum persuadeo vt nolit, sed ut magis nolit instigo. Ergo necessario exhortationem & consolationem Tullius a materia rhetoricæ artis separauit. Itẽ illi qui res pauciores rhetoricæ materiæ tribuũt, demonstrationẽ tollũt. dicũt.n. i deoiõstratione nihil persuadere oratorẽ, cũ reuera persuadeat, sed falso. Nam cũ aliquẽ vitoperamus, siue laudamus, vt apud omnes talis habeatur qualem demonstramus sine dubio persuademus. Ergo Cicero Aristotelem secutus triplicem materiam esse dicit oratorii officii, demonstratiuam deliberatiuam, iudicialẽ. Sed has materias in publicis causis constituit, hisque personas certas tribuit. Quare has tres res definiuit in ciuili negotio positas, cum certæ significatione personæ. Demonstratio est. inquit, certæ personæ aut laus aut uituperatio. Deliberatio est, inquit: quæ posita in publicis causis, assertionis suæ sñiam dicit, Iudicialis est inquit, quæ in iudicio ciuili posita duo agit, aut accusat, aut: petit cõtra, aut defẽdit aut negat. Nã Gorgias Leontinus antiquissimus fere rhetor, hic oratorem dixit omnibus de rebus optime posse dicere: qui, vt videmus, a pleno excedit, & excessit, ooo ad id quod hẽt modum, sed in infinitum. Denique hoc ipse Cicero ostendit: Hic infinitam, inquit, & inmensam huic artificio materiam subiicere videtur. Aristoteles autem qui huic arti.)Duo quæ oratori maxime sunt necessaria Aristoteles circa scribendum artem dedit: Inuentionem & elocutionem. adiumentum enim de inuentione venit ornamentum de elocutione. Hic ergo Aristotelis sententiam sequitur. nam rhetoricam materiam triplicem constituit; deoionstratiuam, deliberatiuam, iudicialem. Nam Hermagoras.) Scimus Ciceronem materiam rhetoricæ artis triplicẽ constiruere, Iudicialem, deliberatiuam: demõstratiuam hocque etiam Aristoteli placuisse, quare superius reprehendit eos qui oratori infinitam materiam constituerant. reprehendit eos, qui addiderant exortationem, & consolationem. reprehendit & eos, qui subtraxerant demonstrationem. Hunc etiam Hermagora, qui neque arte scripsit, confutat ac lacerat, dicitque hunc vehementer errasse, quod materiam oratoris in duas partes diuidat, in causam & in quæstionem. quorum vnum dicit esse oratoris officii, causam. s. aliud longe ab oratore remotissimũ, & nec ab ipsis philosophis diligenter comprehensum. s. quæstionem. Nam Hermagoras quidem nec quid dicat attendere, nec quid polliceatur intelligere videtur.)Duob⁹ modis reprehendit Hermagoram. q nõ perspexerit rei illi⁹ vim quæ oino remota est ab oratoris officio. i. quæstionem: & q videatur de se polliceri ea quæ oratori attribuit; ad dicenduoi. Hoc quoque duobus modis reprehendit. Nã errauit, inquit, si nõ quod oĩs orator, sed qd' ipse possit, ad materiã rhetoricæ artis applicuit Deinde, inquit, nec ipse potuit, nã nunq̃ illũ ex arte dixisse oẽs videmus. Ergo q̃m duo diximus in Hermagora reprehendisse Ciceronẽ, quod rem non attenderit, quod multum de se videatur esse pollicitus: primo eum demonstrat rem quã oratori attribuerit nõ vidisse. Sed antequam id ostendamus, quid sit cã, quid quæstio, videamus. Causam esse dicit, quæ rem habeat in se controuersiam in dicendo positam cum personarum certarum interpositione.)Causam, inquit, hanc esse dicit, controuersiam in dicendi cõtentione positam est certis personis. Quã inquit, causam nos quoque oratori dicimus esse attributã.)Nã hanc, inquit, causæ tria genera supponimus: Iudiciale deliberatiuum, demonstratiuum. Quæstionẽ porro hanc esse dicit. Cõtrouersiam quidem in dicendo positam, sed sine certis personis quæ scilicet rhetorica dictio vocatur. Thesis porro duplex est, theorice & practice. Theorice est, quæ diuina cognoscit. Practice est, quæ in hoium negotiis, & ciuili disceptatione versatur. Ergo primo asserit, Hermagorã, vim rei quam oratori attribuat, non vidisse. nam thesin oratoris materiam non esse persuadet. quæ cum duplex sit, thitoricen magis exaggerat:

nec paruis aut leuibus quæstionibus, sed infinitis: Veri ne sint sensus, quæ sit solis magnitudo Sed quare & practicen thesin posuit. i. & quid sit bonum præter honestatem? Thesin quidem Cicero materiam oratoris esse nõ dicit, illamque theoricen omnino remouet: Practicen autem thesin dicit ab oratore tractari, sed vt argumenti locum teneat, non materiæ ergo ita tollit oratori practicen thesin, vt materia eius non sit: liceat autem ei pro argumento proferre. Et quid sit bonum præter honestatem.)Stoici dicunt honestatem solam bonum esse. Iam multi disputant, vtrum & utilitas bonum sit, vtrum & dignitas bonũ sit? Veri ne sint sensus.)Vt Lucretius negat esse veros sensus odoris, visus, tactus, saporis, auditus. Quæ sit solis magnitudo.)Vtrum tantus sit q̃tus videtur, an maior, vel multo minor. Quæ sit mundi facies?)Multi enim dicunt mũdum in mõdũ sphæræ esse collectum multi oblonga rotunditate esse formatum, multi plana facie, multi quadrata, multi ĩ cameræ mõdũ, scilicet vt sub terra non sit similis, at supra caput esse mũdi faciem. Quas q̃ões procul ab oratoris officio remotas. facile omnes intelligere existimamus.)Bene ait, ab oratoris officio remotas. Oratoris officium enim est, negotium ciuile tractare. Non tamen dixit, ab oratore remotas: Potest enim orator, postquam proprio officio satisfecerit, etiam philosophiæ operam dare. Nam quibus in rebus summa ingenia philosophorum plurimo cum labore consumpta intelligimus.) Qñ aliquid negamus, aut tollimus, quare id facimus demonstrare debemus. vt nunc Cicero, ab oratoris materia tollit thesin; & probat se recte tollere. Nam, inquit, res illas in quibus philosophi ingeniosi magno cum labore versati sont, has oratori quasi paruas partes applicare dementiæ est, oratori scilicet, qui ægre suum quoque implet officium. Quod si magnã in his Hermagoras, & cætera.) Ostendit iam Hermagorã quod primũ fuit, vim rei illius nõ vidisse, quam ad oratoris materiam, quasi parum aliquid applicuerat. Nũc illud aliud tractat, nec quid polliceatur intelligere videtur. & ostendit primo, non recte eum fecisse, si ex eo quod ipse posset in cæteros præcepta constituerit. Quod si, inquit magnã in his Hermagoras habuisset facultatem, studio & disciplina comparatam, videretur fretus sua scientia, falsum quiddã constituisse de oratoris officio. Deinde illum nihil potuisse confirmat: simulque illi & rhetoricam & Philosophiam tollit. Practice enim rhetoricæ est, theoricæ philosophiæ. nunc vero, inquit, ea vis est in hoie, vt ei multo rhetoricã citius quis ademerit, q̃ philosophiam cõcesserit. Quod si magnam in his rebus Hermagoras habuisset facultatem, studio & disciplina comparatam.)Ostendit quibus rebus facultatem totus scientiæ consequamor: studio inquit, & disciplina: Studium est, animi consensus ad aliquid; Disciplina est præceptũ: quibus acceptis, id quod desideramus implemus: itaque studium in nobis est, præceptum extra nos, sed ad nos. Neque eo, q ars eius, quam edidit, mihi mẽdosissime scripta videatur.) Ea vis est, inquit, In Hermagora, vt ei citius quis adimat rhetoricam, q̃ philosophiam concedat. Sed non, inquit, ideo hoc dixi, q mihi ars eius, quã edidit, mendosissime scripta videatur. Iam cum ait, non mendosissime, non negat mẽdose. Et q̃m dixit esse aliquid in eius artib⁹, quod sit probandũ, quippe quæ non mendosissime scriptæ sont, ait eum multa ex antiquis artibus collegisse, vt si quid forte probabile: alienum id omne sit. Deinde q̃ astute ibi Hermagoræ dat diligentiam, vbi sibi de alienis multa cõquirit. Alioqui vbi propria eius inuenta perscribit, nihil illi horum dat, quinimo multa tollit, cum ait. Et nonnihil ipse quoque nooi protulisse: verum oratori minimum est, de arte loqui.)Quod hic fecit: multo maximum. ex arte dicere, quod eum minime potoisse facere oẽs videmus. Orator duo habere debet, vt artẽ tradat dicendi, vt ipse ex arte dicat. Sed officium eius ex hoc verum est, vt ex arte dicat. Illud autẽ accidens, vt artẽ dicendi tradat, quod rhetoris officium solũ est. ergo nõ quidem mihi Hermagoras videtur mendosissime artes scripsisse, sed oratori maximũ illud est, non vt artẽ tradat,

quod rhetoris proprium est: sed vt ex arte dicat, quod oratori maxime est necessarium. Tollit ergo Hermagoræ exercitationem ex arte dicēdi, quod eum, inquit, minime potuisse omnes videmus. Minime, inquit potuisse. nec hoc il i dat, vt quomodocunq; potuerit. ergo si nec sapiens fuit, nec dicendi peritus recte: nec quid dicat attendere, nec quid polliceatur intelligere videtur. Orator enim vir esse debet bonus, & dicendi peritus. Deinde concludit. Quare conuicta Hermagoræ, & refutata sententia, sopereſt vt materiam rhetoricæ illam, quæ & Aristoteli placuit, constituamus, triplicem scilicet: iudicialem, deliberatiuam, demonstratiuam. Partes aūt hæ, quas plerique dixerunt.) Meminimus de arte extrinsecus quinque res Ciceronem se spospondisse dicturum: de genere artis rhetoricæ, de officio, de fine, de materia, de partibus. Itaq; qm̄ quatuor res explicatæ sunt, hoc extremum est, vt de partibus differamus. Partes sunt hæ, inquit, quas plerique dixerunt. Multa Cicero ab alijs recte in artibus posita secutus est: vt paulo ante Aristotelis sententiam secutus, triplicem materiam rhetoricæ artis esse dixit, iudicialē deliberatiuam, demonstratiuam. Itaq; & nunc partes, inquit, quas plerique dixerunt, alij enim partes V I I. multi I I I I. sed plerique V esse dixerunt, eorum sententiam & Cicero secutus, quinque partes esse confirmat: Inuentionem, dispositionem, elocutionem, memoriam, pronunciationē. Inuentionem esse dicit, ad negotij fidem, aut verarum rerum aut verisimiliū excogitationem, sed orator in verisimilibus maxime versatur. Duo enim sunt genera argumentorum necessarium & probabile. necessarium in veris rebus est, probabile in verisimilibus. dispositionem dicit esse, vt inuenta locis necessarijs per ordinē disponamus. Elocutionē porro in duobos ponit, in idoneis verbis, & in sententijs: scilicet in verbis singulis barbarismus, ne in pluribus solœcismus existat. Deinde siue verba, siue sentētias, vt competenter inuentionibus dispositis applicemus. Memoriam vero illam esse dicit, vt circa inuentiones retinendas argumenta vel verba firmiter concepta teneamus. Ergo dicentis hæc memoria est, non legentis. Deinde, Pronunciatio est, inquit, ex rerum & verborum dignitate: vocis & corporis moderatio.) Ideſt, vt rem magnam dicturus, pompam corporis vocisq; perpendas: vt rem humilem dicturus, hæc eadem moderatius ostentes. Pronunciatio ergo in duobus est, in voce, & in corpore, corpus ꝟo duo habet, motum sui, & vultum, quo scilicet ad negotium composito sæpe rebus addimus, aut detrahimus dignitatem. Nunc his rebus breuiter constitutis.) Iam quinque res, quas se de arte extrinsecus dicturum esse promiserat, executus est. ostendit enim quod esset genus artis rhetoricæ, qd' officium, qui finis, qoæ materia, quæ partes: quibus omnibus cognitis, scimus tantum quid sint, nihil tamen nobis ad actus prosunt. Harum tres res semper in sola scientia sunt, ideſt genus, officium finis. & ideo se alio tempore de his dicturum esse promittit. Ad præcepta enim artis rhetoricæ minime pertinent, vt ipse ait. Nam & verborum multorum indigēt.) Quippe de his est longa disputatio, & non tantopere ad artis descriptionem & præcepta pertinent. Verum de duabus rebus dicturus est, de materia ac partibus, quæ iam dudum tantum, vt sciremus quid essent, edocuit. Nunc in his præcepta dat, scilicet vt harum rerum non solum scientiam, sed etiam actus habeamus. Ergo ostendit eum qui artem rhetoricam scribat, de duabus reliquis rebus de materia artis ac partibus satis esse dicere. Ac mihi quidem videtur coniunctim agendum de materia ac partibus.) Recte ait, coniuncte agendum. Partes enim sine materia esse non possunt. Nisi enim controuersiam aut deliberatiuam aut demonstratiuam dicamus, quæ materiæ sunt: inuentione, dispositione, elocutione, memoria, pronunciatione, quæ partes sunt vti non possumus. Coniuncte ergo agendū est, de materia ac partibus. Itaq; ostendit primo, qood esset genus artis rhetoricæ, quod officium, qui finis, quæ materia, quæ parte. Ex his tria in aliud tempus distulit, ideſt genus, officium, finē. Atq; ideo de duobus reliquis, quæ ad præcepta pertinent, se ait esse dicturum: de materia scilicet ac partibus. Partes porro quinq; sunt: inuentio, dispositio, elocutio, memoria pronunciatio. Horum solam intentionem in duobus libris tractat, & in hanc præcepta tradit. Pauca etiam de elocutione, commemorat. Reliqua vero nec contingit quidem, ideſt dispositionē, memoriam pronunciationem. Ergo quoniam de sola inuentione dicturus est, & quoniam in omni causarum genere inuētio plurimum valet, incipit de Inuentione tractare.

DE INVENTIONE.

OMnis res, que habet in se positam in dictione, aut disceptatione aliquam controuersiam, aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis continet questionem. Eam igitur questionem, ex qua causa nascitur, constitutionem appellamus.

Constitutio est prima conflictio causarum ex depulsione intentionis profecta, hoc modo. Fecisti, non feci, aut iure feci. Cum facti cōtrouersia est, quoniam coniecturis causa firmatur, constitutio coniecturalis appellatur. Cum aūt nominis, quia uis uocabuli definienda uerbis est constitutio definitiua nominatur. Cum uero qualis sit res queritur, quia & de ui, & de genere negotij controuersia est, constitutio generalis uocatur. At cū causa ex eo pendet, q; non aut is agere uidetur, quem oportet, aut non cum eo, quicum oportet, aut non apud quos, quo tempore, qua lege, quo crimine, qua pœna oportet, translatiua dicitur cōstitutio, quia actio trāslationis, & commutationis indigere uidētur. Atque harum aliquam in omne causæ genus incidere necesse est. Nam in quam non inciderit, in ea nihil esse poterit cōtrouersiæ. quare eam nec causam quidem conuenit putari. Ac facti quidē controuersia in omnia tempora potest distribui. Nam quid factum sit potest queri hoc modo: Occiderit ne Aiacē Vlysses. Et quid fiat, hoc modo: Bono ne animo sint erga populū Ro. Fregellani. Et quid futurum sit, hoc modo: Si Carthaginem relinquerimus incolumem, num quid sit incommodi ad Rempublicam peruenturum.

OMnis res, quæ habet.) Vt diximus, tractatus incipit inuentionis. & primum hoc debemus scire cōpendium, qd' ois inuentio quinque locis constat. Debemus.n. primo considerare, quæ sit cōstitutio: deinde, simplex ne sit cā, an duplex: tertio, scripti, an rationis: quarto, quæ causæ quæstio, quæ ratio, quæ iudicatio, qd' firmamētum: quinto, vt ois causæ partes nobiscū pertractemus: deinde partes orationis, principium, narratio, diuisio, cōfirmatio, reprehensio, cōclusio. Ergo vt se ordo habet, primum de ꝯstitutione dicemus. Hoc tū animaduertamus, q; Cice. hos quatuor status rationales cōstitutiones vocet, atq; hos semper in omnibus negotijs dicat esse principales. i. ꝯiecturā, finē qualitatem, translationem. hos ergo constitutiones appellauit: illos autem alios legales, nō constitutiones, sed status vocat. nec vnquam horum aliquem principalē dicit esse posse. Sed vt originem statuū melius nosse posimus, formam similitudinis artēdamus. Ois constitutio sic est, vt aspectus, aut enim aliquid videre volumus, nec videmus, & est coniectura: aut cū videmus aliquid, & qoærim' quid sit, & est finis: aut cū videmus quid sit, & quærimus quale sit, & est qualitas. Translatio porro ab hac similitudine vr esse remota. igitur constitutionē esse dicit quæstionē ex qua cā nascit. Quæstio est, vox intentionis & negationis. i. Fecisti, nō feci, aut iure feci. In hac ergo quæstione semper sit necesse est constitutio. Cā est vero, quæ nascitur ex quæstione. i. an fecerit an recte fecerit. Hoc tū tenere debemus, q; a Cice. & cā & quæstio ad eādē significantiam profertur. vt nunc causam pro quæstione, nunc quæstionē pro causa ponat. Itaq; constitutio facile inueniri pōt, si extremā partē thematis attēdamus. in qua cū intentionem ex nostra persona proposuerimus, debemus attendere quid ad intentionem ꝯpetenter respondere possit, tunc in responsione constitutionem necesse est inueniri. Omnis res, quæ habet in se positā in dictione ac disceptatione aliquā cōtrouersiam.) Recte, in dictione ac disceptatione. Sunt.n. multæ controuersiæ, non dictione, vt opificum. verū qd' ait. Quæ habet in se positā in dictione ac disceptatione aliquā controuersiam: dictio potest esse demon-

stratiua materia disceptatio vero deliberatiua & iudicialis. Deinde dictio potest esse narrationis, vt ipse ait. dicendo, explanãda sunt omnia. Disceptatio ꝟo, quæstionis. Ibi enim totius controuersiæ pogna versatur. Ergo quæcunq; res posita in dictione ac disceptatione facit aliquã controuersiam, necesse est habeat quæstionem, idest constitutionem aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis. Et primũ rebus indicat quæstiones, siue constitutiones. post his dabit nomina partim ex rebus sumpta, partim ex commodo actionis. Itaq; nunc modo rebus indicat constitutiones, cum ait, in omni controuersia, aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis quæstionem esse oportere. De his enim rebus sit quæcunq; cõtrouersia, necesse est. Sed antequam nomina det constitutionibus, definit quid sit constitutio, vel vnde nascatur. Quæstionem inquit, ex qua nascitur cã, hanc constitutionem vocare debemus. quæstionem porro esse diximus, vocẽ vtriusque partis, idest Fecisti, non feci, aut recte feci: Causam vero illam, an iuste fecerit: hoc etiam diximus q Cicero idem velit quæstionẽ esse quod causam, & quòd his circa eandem significantiam cõmuniter vtatur. Denique statim demonstrabit se his vti communiter. Eam igitur quæstionem, ex qua causa nascitur.) Hic primam fecit quæstionem, deinde vbi ostendit quid sit constitutio, ait Constitutio est prima conflictio causarum.) Incipit constitutionibus nomina dare. Cum facti, inquit controuersia est. Idem debemus facta intelligere, quod dicta. Vt enim vtrum aliquid factum sit quæritur, ita & vtrum aliquid dictũ sit potest quæri. quare huic cõstitutioni quoniam incerta & non apparentia coniecturis vel suspicionibus indagantur recte coniecturæ nomen imposuit. Alij hanc constitutionem realem vocauerũt, quòd in ea quæratur vtrum res de qua agitur, facta esse videatur. Alij σταδιασμὸν Græco vocabulo quidem, quod in ea de incerto inuestigando maximum certamen habeatur. vnde & stadium dicitur, quòd ibi exerceantur certamina. Sed Cicero constitutioni huic ex modo actionis nomen imposuit. In hac autem constitutione modus actionis est hic, q res cõiecturis quæritur, ideo ergo ꝯiecturam vocauit. Cum autem nominis, quia vis vocabuli definienda verbis est, constitutio definitiua nominatur.)

Nominis controuersia est, cum de facto cõuenit, & quæritur id, quod factum est, quo nomine appelletur: Quo in genere necesse est, ideo nominis esse controuersiam, non quòd de re ipsa non conueniat, non quòd de facto non constet, sed quòd id, quod factum sit, aliud alij uideatur esse, & idcirco alius alio nomine id appellet. Quare in huiusmodi generibus definienda res erit uerbis, & breuiter describenda, ut si quis sacrum ex priuato surripuerit, utrum fur, an sacrilegus sit iudicandus. Nam id cum quæritur, necesse erit definire utrunq; qd sit fur, quid sacrilegus, & sua descriptione ostendere, alio nomine illam rem, de qua agitur, appellari oportere, atque aduersarij dicunt.

Generis est controuersia, cum & quid factum sit, conuenit, & quo id factum nomine appellari oporteat cõstat: & tñ quantum, & cuiusmodi, & oĩno quale sit, quæritur hoc modo: Iustum an iniustum, utile, an inutile: & oĩa, in quibus quale sit id quod factum est, quæritur sine ulla nominis controuersia. Huic generi Hermagoras parteis quatuor supposuit, deliberatiuam, demonstratiuã, iuridicialẽ, negotialem: Quod eius, ut nos putamus, non mediocre peccatum reprehẽdendum uidetur, uerũ breui, ne si aut taciti præterierimus, sine eã non secuti eũ putemur, aut si diutius in hoc constiterimus, morã atque impedimẽtũ reliquis præceptis intulisse uideamur. Si deliberatio & demonstratio genera sunt causarũ, non poßunt recte partes alicuius generis causæ putari. Eadem.n.res alij genus esse, alij pars potest: eidem genus esse, & pars non potest. Deliberatio aũt, & demonstratio, genera sunt causarum. Nam aut nullum causæ genus est, aut iudiciale solum, aut & iudiciale, demõstratiuum, & deliberatiuum nullum dicere causæ esse genus, cum eãs esse multas dicat, & in eas præcepta det, amentia est. Vnum autem iudiciale solum esse qui potest? cum deliberatio & demonstratio neque ipsæ similes inter se sint, et ab iudiciali genere plurimum dissideant, & suum quæque finẽ habeat, quò referri debeat. Relinquitur ergo, ut oĩno tria genera sint causarum. Deliberatio igitur, & demonstratio non possunt recte partes alicuius generis causæ putari. Male igitur eas generalis constitutionis parteis esse dixit. Quòd si generis causæ partes non possunt recte putari, multo minus recte partis causæ partes putabuntur. Pars autem causæ, constitutio est omnis. Non enim causa ad constitutionem, sed constitutio ad causam accommodatur. Sed demonstratio, & deliberatio generis causæ partes non possunt recte putari, quòd ipsa sunt genera. multo igitur minus recte partis eius, quod hic dicit, partes putabuntur. Deinde, si cõstitutio & ipsa, & pars eius quælibet, intentionis depulsio est: quæ intentionis depulsio non est, ea nec constitutio, nec pars constitutionis est.

At si quæ intentionis depulsio nõ est, ea nec constitutio, nec pars constitutionis est, demonstratio, & deliberatio, neque constitutio, nec pars constitutionis est. Si igitur constitutio & ipsa, & pars eius quælibet intentionis depulsio est, deliberatio, & demonstratio, neque constitutionẽ pars constitutionis est. Placet aũt ipsi constitutionẽ intentionis esse depulsionem. Placeat igitur oportet demonstrationem, & deliberationem, nec esse constitutionem, nec partem constitutionis. Atque hoc eodem incommodo urgebitur, siue consti-

Nominis inquit, est controuersia, cum de facto cõstat, sed quæritur quod id factũ nomine appelletur. atque ideo, quoniam facti vocabulum pro necessitate suscepti negotij nobis apposita definitione nudandum est, constitutio definitiua nominatur. Huic quoque constitutioni non ex re, sed ex modo actionis nomẽ imposuit. res est enim huius cõstitutionis nominis ambiguitas modus actionis, est nominis definitio. Recte ergo huic constitutioni non ex re, sed ex modo actionis nomen imposuit. Cũ vero qualis sit res, &c.) Et supra ostendimus, cum de genere artis rhetoricæ disputaremus genus in triplici significatione consistere: esse genus sanguinem, esse genus sub quo similia multa teneantur: esse genus qualitatem, idest quo vniuscuiusque rei qualitas indicetur. Ergo, inquit, cum & de facto, & de nomine conuenit, sed quæritur quale sit id quod in iudicio versatur, quoniam de genere negotij controuersia est, constitutio generalis vocatur, qualitas scilicet. Verum huic constitutioni non ex modo actionis, vt superioribus duabus, & post quartæ: sed ex re, idest negotio nomen imposuit. Hic enim res illa est, quod negotij genere vel qualitate quæritur. Itaq; ex re huic cõstitutioni nomen imposuit, vt generalis vocetur, idest qualitas. At cum, inquit, causa ex eo pendet, & reliqua.) Cum inquit, talis fuerit controuersia, vt in hoc sit tota contentio, cũ aut apud alios nos accusare debere dicimus: aut nõ nos sed alios accusari aut non apud hos, sed illos: non hac lege, sed illa: non hoc crimine: sed illo: non hac pœna, sed illa: quoniam in his omnibus de translatione actionis controuersia est (agitur enim vt actio translatiua nominetur.) constitutio translatiua nominatur. Huic quoque constitutioni ex modo actionis nomen imposuit. agitur enim, vt actio transferatur. Verum quod ait, Non hoc crimine, sed illo: non ne & in fine, cũ quæritur vtrum fur an sacrilegus sit, id quæris, quonam magis crimine accusandus sit? Sed hoc interest, quod in fine crimina vtraque iunguntur, Non enim cum sacrilegum dico furem nego. In translatione vero vno accusandus crimine, siue illo quod intendimus, siue illo ad quod reus transferri postulat actionem. Atque harum aliquã in omne causæ genus.) Siue, inquit, in iudiciali, siue in deliberatiua, siue in demonstra-

tione

rione, necesse est aut coniecturalem, aut finitiuam, aut generalem, aut translatiuam incidere cōstitutionem, vbi inquit, harum nulla fuerit inuenta, ibi nulla est controuersia. quare nec causa esse iudicanda est. Si enim cōstitutio nulla est, vnum latus recedat oportet. id enim constat quod vtrinq; latere concurrente fulcitur. Igitur si constitutio nō erit, nec causa esse iudicanda est, est enim asystata cōtrouersia. Ac facti quidem controuersia in omnia tempora potest distribui.) Nunc postquam constitutiones & rebus & nominibus iudicauit, vt has manifestius cognoscere posimus, iisdem statibus exēpla supponit.

Ac facti quidem controuersia, inquit, in omnia tempora diuiditur.) Et supra diximus, cum de facto sit quæstio, coniecturā vocari. Ergo hic coniecturæ tria tempora assignat, præteritum, præsens, & futurum: qđ quidem exemplis docet. Sed hoc scire debemus nullam rem in iudicium, idest in iudiciale genus cadere posse, nisi de præterito. Omnia enim argumenta non de futuris, quia incerta sunt: sed de præteritis colliguntur. itaque coniectura, quāquā habeat tria tempora, tamē principalis esse non potest, nisi de præterito sit. de præsenti vero, vel de futuro incidere possunt, post statum alium principalem. Ergo nec hāc coniecturam principalem esse credamus. Bono ne animo sint erga Po. Roma. Fregellani.) In hoc themate demonstratio continetur. nā describendi nobis sunt. Fregellani, qui semper videbātur aduersi. ita & quod ait. Si Carthaginem reliquerimus incolumem, nunquid sit incommodi ad R. P. peruenturum.) Et hic deliberatiua potest esse, Deliberat senatus, an Carthagini parcat. ergo nihil in iudicium nisi de præterito cadit. Nominis controuersia est, cum de facto conuenit.) Nunc de fine tractat, cum nominis, inquit, est controuersia, idest cū quæritur quo id qđ factum est nomine appelletur. verum cum de nomine ambigitur, & de re necesse est ambigatur. nomen enim rei est, res vero nunquam sine nomine est. Quare cum de nomine dubitatio est, de re quoque dubitet necesse est. Ergo definitiuus status huiusmodi est cum de facto constat, & de re vel nomine cōtrouersia est. inter factum enim & rem hoc interest. Res est, certam sui formam & speciem circa cognitionem retinens. ergo si species rei nota est, nomen

tutionem primam causæ accusatoris confirmationem dixerit, siue defensoris primam deprecationem. Nam tum eadē omnia incommoda sequentur: deinde coniecturalis cā nō potest simul ex eadem parte eodem in genere & coniecturalis esse & definitiua. Rursus nec definitiua cā potes simul ex eadem parte eodē in genere & definitiua esse translatiua. Et omnino nulla constitutio, nec pars constitutionis potes simul, & suam habere, & alterius in se uim continere, ideo quòd unaquæq; ex se, & ex sua natura simpliciter consideratur. Altera autem assumpta, numerus constitutionum duplicatur, non uis constitutionis augetur. At deliberatiua causa simul, ex eadem parte eodem in genere & coniecturalem, & generalem, & definitiuam, & translatiuam solet habere constitutionem, & unam aliquando, & plureis nonnunquam. ergo ipsa nec constitutio est, nec pars constitutionis. Idē in demonstratione solet usu euenire. Genera ergo, ut ante diximus, hæc causarum putanda sunt, nō partes alicuius constitutionis.

Hæc ergo constitutio, quā generalem nominamus, parteis nobis uidetur duas habere, iuridicialem & negotialem. Iuridicialis est, in qua æqui et recti natura, aut præmij, aut pœnæ ratio quæritur. Negotialis est, in qua quid iuris ex ciuili more, & æquitate sit, cōsideratur. cui diligētiæ præesse apud nos iurisconsulti existimantur. Ac iuridicialis quidem ipsa in duas distribuitur parteis, absolutā, & assumptiuā. Absoluta est, quæ ipsa in se cōtinet iuris, & iniuriæ quæstionē. Assumptiua est, quæ ipsa ex se nihil firmi dat ad recusationem, foris autem aliquid defensionis assumit.

Eius partes sunt quatuor, cōcessio, remotio criminis, relatio criminis, comparatio. Concessio est, cum reus non id, quod factum est, defendit, sed ut ignoscatur postulat.

Hæc in duas parteis diuiditur, purgationem & deprecationem. Purgatio est cum factum conceditur, culpa remouetur. Hæc parteis habet treis, imprudentiam, casum, necessitatem. Deprecatio est, cum, & peccasse, & cōsulto peccasse reus se confitetur, & tñ ut ignoscatur, postulat, quod genus perraro potest accidere. Remotio criminis est, cum id crimen quod infertur, ab se, & a sua culpa, ui, & potestate in alium reus remouere conatur. Id dupliciter fieri poterit, si aut cā, aut factū in alium transferetur. Causa transfertur, cum aliena dicitur ui & potestate factum. Factum autem, cum alius aut debuisse, aut potuisse facere dicitur. Relatio criminis est, cum ideo iure factum dicitur, quòd alius ante iniuria lacessierit. Comparatio est, cum aliud aliquod factū rectum, aut utile contenditur, quod ut fieret, illud, quod arguitur, dicitur esse commissum. In quarta constitutione, quā translatiuam nominamus, eius constitutionis est controuersia, cum aut quem, aut quicū, aut quomodo, aut apud quos, aut quo iure, aut quo tēpore agere oporteat, quæritur, aut omnino aliquid de commutatione, aut infirmatione actionis agitur. Huius constitutionis Hermagoras inuentor esse existimatur, non quo non usi sint ea ueteres oratores sæpe multi, sed quia non animaduerterint artis scriptores eam superiores, nec retulerint in numerum constitutionum. Post autem ab hoc inuentam multi reprehenderunt, quos non tā imprudentia falli putamus, res enim perspicua est, quam inuidia, atq; obtrectatione quadam impediri. Et constitutio-

quoque notum sit necesse est. Factum est confusum quiddam & incertum, hoc solo certum q̄ scitur quid factum est. In fine itaque factum constat, sed res non constat: & quia rei nomen semper adiunctum est, ideo de nomine cōtrouersia est. Quod, inquit, nomē breuiter nobis definiendum est, & contra atq; aduersarius dicat describendum, & dat exemplum. Vt siquis sacrum ex priuato surripuerit, vtrum fur an sacrilegus sit iudicandus.) Factum constat: nam sacrum ex priuato constat esse sublatum. de nomine incertum est, vtrum ille fur an sacrilegus iudicetur. quare definitionibus nostris nomen illi aliud quā aduersari volunt imponere debemus. Definienda res erit verbis, & breuiter describenda) Ad vnū quidē vtrūq; tendit. Sed qa multimodæ sunt definitiones, videamus interim quid intersit inter definitionem & descriptionē. Definitio talis est: hō est animal rationale, bipes, risus capax, descriptio vero talis: hō est qui rectum verticem rotundo capite attollit, cuius sunt sub collo humeri brachiaque demissa &c. in hunc modum. Sed vt ipse ait, Breuiter describenda. Ergo qm̄ de fine tractauimus, nūc quoq; quid tractetur de qualitate videamus. Generis est controuersia, cum & quid factum sit, conuenit.) Tulit coniecturam. deinde cum ait. Et quo id factum nomine appellari oporteat, constat.) tulit finem. Ergo superest, vt quale vel quantum sit id quod factū est, videamus. & dat exemplum. Vtrum iustum, an iniustum sit: vtrum vtile, an inutile sit.) Quod cū quæritur, non nomē rei, sed rei qualitas quærit, & ideo qualitas apposita est. Incipit Hermagoram reprehendere, qui demonstrationem & deliberationē sub qualitate constituerit. Huic generi Hermagoras partes. 4. supposuit.) Reprehendit, vt diximus, Hermagoram, q̄ demōstrationem & deliberationē sub qualitate posuerit: cum ipsa qualitas, idest constitutio, sub deliberatiua & demonstratiua sit, de quare in consequentibus latius disputabitur. Quod eius, vt nos putamus, non mediocre peccatum reprehendēdum uidetur.) Ait graue Hermagoræ peccatum se debere reprehendere, & id breuiter. Ne si, inquit, taceamus, quod primum est, Hermagoræ artes approbare videamur. & quare eiusdem artes nō sumus secuti, causas dare nequeamus.. Deinde inquit. Ne si latissime Hermagoræ peccatum

nes quidem, & earum parteis exposuimus, exempla autem cuiusq; generis tunc commodius exposituri uidemur, cum in unumquodque eorũ argumẽtorum copiam dabimus. Nã argumentãdi ratio dilucidior erit, cum & ad genus, & ad exemplum causæ statim poterit accommodari.

Constitutione causæ reperta, statim placet considerare, utrum causa sit simplex, an coniuncta: & si coniuncta erit, utrum sit ex pluribus quæstionibus, iuncta, an ex aliqua comparatione. Simplex est, quæ absolutam in se continet unam quæstionem, hoc modo: Corinthijs bellum indicamus, an non? Coniuncta ex pluribus quæstionibus, in qua plura quæruntur, hoc modo: Vtrum Carthago diruatur an Carthaginensibus reddatur, an eo colonia deducatur. Ex comparatione, in qua per contentionem, utrũ potius, aut quid potissimũ sit quæritur, ad hunc modum: Vtrũ exercitus in Macedoniam contra Philippum mittatur, qui socijs sit auxilio, an teneatur in Italia, ut quam maximæ cõtra Annibalem copiæ sint. Deinde considerandum est, an in ratione, an in scripto sit controuersia. Nam scripti controuersia est ea, quæ ex scriptionis genere nascitur. Eius autem genera, quæ sunt separata a constitutionibus, quinque sunt. Nam tum uerba ipsa uidentur cum sententia scriptoris dissidere, tum inter se duæ leges, aut plures discrepare, tum id quod scriptum est, duas aut plureis res significare uidentur, tum ex eo quod scriptum est, aliud quoque quod non scriptum est, inueniri, tum uis uerbi, quasi in definitiua constitutione, in quo posita sit, quæri. Quare primũ genus de scripto & sententia, secundum ex contrarijs legibus, tertium ambiguũ, quartum ratiocinatiuum, quintũ definitiuũ nominamus. Ratio est autem, cũ omnis quæstio non in scriptione, sed aliqua argumentatione consistit. Ac tum considerato genere causæ, & cognita cõstitutione, cum simplex ne an coniuncta sit intellexeris, et scripti an rationis habeat controuersiam, uideris, deinceps erit uidendum, quæ quæstio, quæ ratio, quæ iudicatio, quod firmamentum causæ sit: quæ omnia a constitutione proficiscantur, oportet.

Quæstio, est ea, quæ ex conflictione causarum gignitur controuersia, hoc modo: Non iure fecisti, iure feci. Causarum autem hæc est conflictio, in qua constitutio constat. Ex ea igitur nascitur controuersia, quam quæstionem dicimus, hoc modo: iure ne fecerit. Ratio est ea, quæ cõtinet causam, quæ si sublata sit, nihil in causa controuersiæ relinquetur, hoc modo, ut docendi causa in facili, & peruulgato exemplo consistamus: Orestes si accuset matricidij, nisi hoc dicat: Iure feci, illa enim patrem meum occiderat: non habet defensionem, qua sublata, omnis quoque controuersia sublata sit. Ergo eius causæ ratio est, q. illa Agamemnonem occiderit. Iudicatio est, quæ ex infirmatione et confirmatione rationis nascitur controuersia. Nã sit ea nobis exposita ratio, quam paulo ante exposuimus. Illa enim meũ, inquit, patrem occiderat. At non, inquit aduersarius, abs te filio matrem necari oportuit. Potuit enim sine tuo scelere illius factum puniri. Ex hac deductione rationis illa summa nascitur controuersia, quam iudicationem appellamus ea est huiusmodi: Rectum ne fuerit ab Oreste matrem occidi, cum illa Orestis patrem occidisset.

Firmamentum est, firmissima argumentatio defenso-

persequi voluerimus, quod quidem est.) Tertium, inquit, nostris præceptis morã videamur afferre. sed quod modiom est de peccato Hermagoræ, breuiter disputabimus. Si deliberatio & demõstratio.) Quæstio hæc est, quod non recte Hermagoras deliberationem & demonstrationem sub qualitate posuerit. Cicero ergo ait, non recte deliberationem & demonstrationem sub qualitate positas, quia genera causarum sunt. Quod si genera causarum esse Harmagoras fuerit confessus, sine dubio nõ hæc debuit sub qualitate ponere. sin negauerit, docebit Cicero genera esse causarum. Igitur male Hermagoras demonstrationem & delibeeationẽ sub qualicate collocauit. Ac primo per cõditionalem quæstionem, idest hypotheticam ingreditur propositionem. vbicũq; enim Si est, sub quadã conditione propositio est. Si inquit, hoc est, illud non est. hoc autem est, igitur illud non est ita & hic. Si deliberatio, inquit, & demonstratio genera sunt causarum, non possunt recte partes alicuius generis caosæ putari.) Genera autem causarum sunt igitur generis causæ partes esse nõ possunt. & docet genera esse causarum. Primom igitur ponamus genus causæ, secundum partes generis causæ. i. coniecturam, finem, qualitatem, trãslationem. Tertium sit illud, quicquid qualitatl subijcitur. vbi Hermagoras deliberationem & demonstrationẽ construit. Ergo Cicero primum dicit deliberationẽ & demonstrationẽ, quia prima sunt, secunda esse non possunt. Quod si secunda non sunt, multo minus tertia esse posse, quod Hermagoras constituisse cõspicitur. Itaq; meminisse debemus, Ciceronem de duobus tractare. i. de primo & secundo, scilicet de genere causæ, & partibus generis. Si inquit, deliberatio & demonstratio genera sunt causarũ, non recte partes generis causæ possunt putari. i constitutiones, qd̃ cum docet cõstitutiones esse nõ posse, multo magis videnl partes constitutionis esse non posse. Eadem enim res, alij genus esse, alij pars potest eidem genus esse & pars non potest. Aristoteles ait res omnes quæ in dictis & factis & in omni mundo aguntur, decem esse. quarum rerum nomina ponemus. Prima substantia est deinde quantitas, qualitas, ad aliquid, vbi, quando, situs, habere, facere, pati Græcis autẽ vocabulis sic vocantur, οὐσία, ποσότης, ποιότης, πρός τι, ποῦ, πότε, κεῖσθαι, ἔχειν, ποιεῖν, πάσ-

χειν. Harum prima, vt diximus substantia vocatur: reliquæ nouem in substantia sunt: quæ accidentes vocantur. vtputa membrana substantia est, accidunt autem ei crocum, scriptura, &c. Cum inter ea & substantia res, sit, & ea quæ accidũt res sit, nũc ad id quo de nunc agitur reuertamur. Eadem enim res alij genus esse, alij pars potest.) Hic rẽ substãtiam illam ponam⁹, quæ dum sola est, patet omnibus accidentibus. sed cum ab vno accidenti fuerit occupata, iam in se accidens aliud non admittit. (vt puta lana alba res est, sed substantia. hæc res patet multis accidentibus: potest enim lana illa aut rosea fieri, aut veneta, aut nigra. Sed si colorem vnom in se susceperit, iam in se colorem alium non admittit. Similiter & homo substantia est. potest autẽ id quod homo est, nunc seruus esse, nunc dominus: sed postquam dixero dominum, in eo quod dominus est, esse & seruus non potest: aut cum dixero seruum, in eo qd̃ seruus est, & dominos esse non potest. Ita ergo & hic deliberatio & demonstratio res est, sed illa substãtia, quæ quãdiu sola est patet accidẽtibus idest generi causæ, & causæ partibus: ita quãdiu in incerto sunt gen⁹ alij, alij partes esse possunt. Cum vero generis nomen acceperint, in eo quod genus sunt, & partes esse non possunt. Hoc est quod ait: Eidem genus. i. simile ac iudiciale esse, & pars non põt. Ergo si genus generis pars esse nõ potest, multo minus partis generis partes putabuntur.

Deliberatio autem & demonstratio genera sunt causarum.) Id quod primo dubio ꝓposuit assumpsit sine dubitatione. neq; enim dicit, si deliberatio, sed deliberatio autem & demõstratio genera sunt causarum. & id tripliciargumentatione cõuincit., scilicet demonstrationem & deliberationem genera esse causarum. Nam aut nullam causæ genus est &c.) Nã aut nullum, inquit, causæ genus est, aut iudiciale solum: aut & iudiciale & demõstratiuum et deliberatiuum. Idest, aut nullum causæ genus, aut vnũ, aut tria. duo enim propterea non dixit quoniam deliberatio & demonstratio quanquã inter se diuersa sunt, simul tamen aut in generibus causæ ponuntur, & fiunt tria genera causæ: aut simul tolluntur, & remanet vnũ, idest iudiciale solum. Ergo tollit duo, idest nec vnum esse nec nullum: vt id qd̃ reliquum est, approbetur. Nullum dicere causæ esse genus, cũ causas esse multas, &c.) Nullũ, inquit,

rus & aptissima ad iudicationem. Vt si uelit Orestes dicere eiusmodi animũ matris suæ fuisse in patrẽ suum, in seipsum, ac sorores, in regnũ, in famam generis, & familiæ, ut ab ea pœnas liberi sui potissimũ petere debuerint. Et in cæteris quidem constitutionibus ad hũc modũ iudicationes reperiuntur. In coniecturali aũt constitutione, quia ratio non est, factum enim non conceditur, non potest ex deductione rationis nasci iudicatio. Quare necesse est eandem esse quæstionem, & iudicationem, ut factum est, factũ non, est factũ ne sit. Quot autem in causa constitutiones aut earum partes erunt, totidem necesse erit quæstiones, rationes, iudicationes, firmamenta reperiri. His omnibus in cã repertis, tũ denique singulæ partes totius causæ considerandæ sunt. Nam non ut quodq; dicendum primum est, ita primũ animaduertendum uidetur: ideo q; illa, quæ prima dicuntur, si uehemẽter uelis congruere, & cohærere cum cã, ex eis ducas oportet, quæ post dicenda sunt. Quare cum iudicatio, & ea quæ ad iudicialem oportet inueniri argumenta, diligenter erũt artificio reperta, cura, & cogitatione pertractata, tunc deniq; ordinandæ sunt cæteræ partes orationis.

Hæ partes sex esse omnino nobis uidentur, Exordium, Narratio, Partitio, Confirmatio, Reprehensio, Conclusio. Nunc, quoniam exordium princeps omnium esse debet, nos quoq; primum in ratione exordiendi præcepta dabimus.

inquit, causæ genus, esse non potest dicere. nam qui artes scribit, multasque dicit esse causas, nullam non potest dicere. Tulit rem vnam. deinde vnum iudiciale solum esse non potest dicere: propterea quòd & deliberatio, & demonstratio, genera sunt causarum. nam & inter se diuersa sunt, & ab iudiciali multum separata. Id porro quod diuersum est, tunc omnino diuersum est, si inter se & rebus & exitu distet. Atq; vt rationes ex similibus colligamus, res est lectio, exitus intellectus. Ergo hæc tria genera causarum re inter se distant. aliud enim agitur in demonstratione, aliud in deliberatione, aliud in iudiciali. Rerum quoque exitus dispar est. Nam demõstrationis finis est honestas, deliberationis vtilitas iudicialis æquitas, q si hæc tria inter se & re & exitu distant, profecto genera causarum constitui debebunt. Non ergo recte deliberationem & demonstrationẽ qualitatis partes esse dixit. In his autẽ hæc hucusq; disputauimus, videamus quinque partium syllogismum: ac primum quæstionem, de qua agitur, constituamus. Hæc autem est quæstio, q non recte Hermagoras deliberationem & demonstrationem sub qualitate posuerit. Si deliberatio & demonstratio genera sunt causarum, nõ possunt recte alicuius generis causæ putari. hoc primum est. eadem enim res alij genus esse, alij pars potest: eadem genus esse, & pars non potest, hoc secundum est. Deliberatio autem & demonstratio genera sunt causarum: hoc tertium est. nã aut nullum causæ genus est, aut iudiciale solum, aut & iudiciale & deliberatiuum, & demonstratiuum, hoc quartum est. Relinquitur ergo, vt omnia tria genera sint causarum. hæc conclusio est. Videamus ergo illum quem promisimus syllogismum quinque partium.

Si deliberatio & demonstratio genera sunt causarum, non possunt recte partes alicuius generis causæ putari.) Hæc propositio est. & quia necesse est exprimi confessione, secundum quoq; in confessionem venire, propositio nobis approbanda atque iungenda est. Atq; ideo Cicero approbat propositionẽ.

Eadẽ enim res, inquit, alij genus esse alij pars potest: eadem genus esse, & pars non possunt, &c.) Approbauit ergo propositionem. rursus, post approbatam propositionẽ illud quod quasi in propositionem dubie proposuerat, assumit hoc modo. Deliberatio autem, & demonstratio genera sunt causarum.) Deinde approbat assumptionem, vt supra diximus, triplici argumentatione. Nam aut nullum causæ genus est, aut iudiciale solum, aut & iudiciale & demonstratiuum, & deliberatiuum.) postremo tres adhibet conclusiones. vbicunq; enim ergo vel igitur est, conclusio sit necesse est. Prima igitur conclusio approbationis de assumptione est. quid enim erit in assumptionis approbatione? nam aut nullum causæ genus est, aut iudiciale solum, aut & iudiciale & demonstratiuum & deliberatiuum. Concludit ergo, hæc tria genera esse causarum. Relinquitur ergo, inquit, vt omnia tria genera sint causarum.) Secunda conclusio propositionis est, siue argumentationis eius. Quid.n. argumentatur in propositione? si deliberatio & demonstratio genera sunt causarum, nõ possunt recte partes alicuius generis causæ putari. Concludit hoc ipsum. Deliberatio igitur & demonstratio non possunt recte partes alicuius generis causæ putari.) Tertia autem conclusio quæstionis est; quæ enim quæstio est, quod Hermagoras deliberationem & demonstrationem non recte sub qualitate constituit. concludit itaque quæstionem. Male igitur eas generalis constitutionis partes esse dixit.) Verũ cum in primo syllogismo de duabus rebus tractauerit. de primo & secundo, idest, de genere & partibus generis, cur hic in tertia conclusione partis partium mentionẽ fecit? quod scilicet tertium est. Hoc primum sic excusatur, qd. hæc conclusio præter syllogismum sit. est enim quæstionis, quæ extra syllogismum est, sed ex ea syllogismus. deinde quòd per hanc extremam conclusionem sensum descendit ad alium syllogismum vbi hæc tractat, deliberationem & demonstrationẽ. cũ partes generis esse nõ possunt, multo magis partium partes esse non possunt. Sed priusquam de eodem syllogismo tractemus, ea quæ in eo obscura sunt explicemus. Quod si generis causæ partes non possunt recte putari.) Disputasti quidẽ supra o Cicero, deliberationẽ, & demonstrationem, quia genera sint, partes generis esse non posse: non tñ ostendisti, vtrum constitutio pars generis sit, an ipsum genus. incertum est enim, vtrum deliberatio sub qualitate sit, an qualitas sub deliberatione. Doceas itaq; oportet, vtrũ pars an genus sit cõstitutio. Hæc ergo incidens quæstio est vtrum constitutio pars an genus sit. Iam supra ostendit, deliberationem & demonstrationem genera esse causarum, quòd & inter se distent, & ab iudiciali plurimum dissideant, & suum quæque finem habent quo referri debeant. Nunc ei docendum est, vtrum constitutiones causarum partes sint. & sic argumentatur. Proposito themate. quid primum inuenias. genus an cõstitutionem? vtique primum necesse est agnoscas, vtrum deliberatiua an demonstratiua controuersia sit: tunc deinde, quæ sit constitutio. Ergo pars causæ est, constitutio omnis. Non enim causa ad cõstitutionem, sed cõstitutio ad causam accommodatur.) Prius enim causa cognoscatur necesse est, deinde constitutio. Plus autem causam esse quàm constitutionem, sic etiam possumus cognoscere, quòd in singulis causæ generibus constitutiones variantur. Causa autem omnium constitutionum capax est. Verum cum causa & constitutio iuncta sibi esse videantur, oportet tamen vnum alteri prius sit, Omne enim quod loquimur, siue quod mente concipimus, aut simplex est, aut coniunctum. Simplex est, quod ad aliud non attendit, vt tabula, saxum, & reliqua huiusmodi: Coniunctum vero, vt de duobus vnum prius habeat, quatuor modis fit: aut tẽpore, aut loco, aut ordine, aut cã. Aetas cũ in hoĩe sit, tempore in eodem secernitur. si dicas enim, iuuentas vtiq; cõsideratione temporis iuuẽtas ante senecturẽ est. deinde, loco iunctæ domus secernuntur. cum enim dicis atrium, ideo primum intelligis, quia consideras interiorẽ locum esse vbi triclinium. Ordine vero sic, cum in eodẽ loco multi sedeamus, pro ordine sedentium nobis anteferamus. Cã aũt sic, de his quæ iuncta sunt, vnũ prius efficitur: vt puta pater & filius iuncta sibi sunt. neq;.n. ante pater q̃ filius nascatur, aut ante filius q̃ illi sit pater. sed quia filio ad nascendũ pater causa est, idcirco ex causa pater filio præfertur. Ita hic in themate causa & constitutio coniuncta sunt: sed vt prior cã sit, causa efficitur: vt constitutio.n. nascat, cã præcedit. Quod ipse ait. Non.n. cã ad constitutio sed constitutio ad causam accommodat.) Hic quoq; aduertamus syllogismũ quadripartitum. prima est.n. propositio cũ adiunctio. Quod si generis causæ partes non pñt recte putari multo minus recte partis causæ partes putabunt. Huic propositioni approbatio nõ fuit subijciẽda. Manifestum est.n. si partes causæ non sint, multo minus partis causæ partes putari. Ergo incidit quæstio, vtrum constitutio pars sit. & vt supra docuimus, probat partes. Sed hæc incidens quæstio non pertinet ad syllogismum: verum quia necessaria fuit,

interiecta est, Deinde assumit illud quod proposuerat. Sed demonstratio & deliberatio generis causæ partes non possunt recte putari.) Et approbat assumptionem, qđ ipsa sunt genera, inquit. Postremo concludit propositionis secundam partem. Quid est enim in secunda parte propositionis? Multo minus recte partis causæ partes putabuntur, concludit hoc ipsum. Multo igitur minus recte partis eius, quā hic dicit, partes putabuntur.) Primæ.n.parti propositionis per incidentē qōnē satisfacit. Quid est.n in prima parte propositionis? Quod si generis causæ partes non possunt recte putari.) Itaq; ostendit generis causæ partē constitutionē. Quadripartitus ergo est syllogismus. est enim propositio, assumptio, approbatio, assumptionis conclusio. Quæstio vero incidens ad syllogismum minime pertinet. Deinde, si constitutio & ipsa, & pars constitutionis eius qualibet intentionis depulsio est, quæ intentionis depulsio non est, ea nec cōstitutio, nec pars, &c.) Omnis pars tunc plene pars est, si generis & nomen, & definitionē recipiat: vt puta aīal genus est. iam ex animali, homo, equus, auis: deinde ex aui, coruus, cornix, aquila. itaq; hæc omnia generis sui & nomen & definitionē recipere debebunt. Generis vero nomen, quod est animal. ergo & homo, & equus, & auis, & coruus, & cornix, & aquila, animalia dicuntur. deinde generis definitio quæ est.i.animalis. Animal est corpus animatum. itaque & homo, & equus, & auis, & coruus, & cornix, & aquila corpus animatum est. Verum definitio a genere transit in species: specierum vero definitio in genus transire non potest, non enim cum hominem definio, homo est corpus aīatum bipes: iam cū dico bipes, ad generis definitionē non pertinet. est enim animal, & quadrupes. Itaq; nunc accepta similitudine: ad argumentationē Cicero. redeamus. Et primo quæstionē, quæ in contentione versatur, attendamus. Illa aūt, vt supra diximus, quæstio est, q̄ deliberatio & demōstratio non recte sub qualitate sint positæ. Supra id iam duabus argumentationibus vicit. quarum prima illa fuit, deliberationē, & demonstrationē, si genera sint cāꝝ partes generis esse nō posse. & probauit genera esse cāꝝ. Secunda vero argumentatio talis fuit, Quod si generis partes esse non possunt, multo magis partes partium esse non posse. Nunc tertiam affert argumentationē. Si, inquit, constitutio & ipsa, & pars eius quælibet intentionis depulsio est, quæ intentionis depulsio nō est, ea nec cōstitutio, nec pars constitutionis est, vt supra diximus, Oīs pars generis sui & nomen, & definitionē debet recipere. hic aūt constitutio genus est, sub constitutione quatuor constitutiones: sub qualitate demonstratio, deliberatio, iuridicialis, negotialis. itaq; videamus, an deliberatio & demonstratio generis nomē & definitionē recipiant. Generis nomen est constitutio: quod nomen tollit Cicero demonstrationi & deliberationi. Sed ne dicat Hermagoras constitutiones dici posse, ostendit definitionem generis cadere non posse in deliberationem & demonstratione. Qđ si definitio non cadit nomen quoque cadere non debebit. Constitutionē aūt sic definimus: Constitutio est intētionis depulsio, quam scilicet definitionem in deliberatione vel demonstratione videmus esse non posse quod si deliberatio & demonstratio, neq; nomen constitutionis, neque definitione recipiunt, nec cōstitutiones sunt, nec partes constitutionis. Ipsi aūt placet, constitutionem intentionis depulsionem esse, & concedit ei alias definitiones. Rursus, inquit, si finem per seipsum cōsideremus, nihil aliud q̄ finem inspiciemus nec in eo quod finis est, possumus translationem intelligere. Ita ergo constitutiones singulæ habent proprium suum in quo positæ genere commixtionem constitutionis alterius non admittunt. Si ergo constitutiones singulæ per semetipsas consideratæ habent proprium suum, cōmixtionem alterius non admittunt. Siue, inquit, constitutionem primam causæ accusatoris confirmationem dicat, siue defensoris primam deprecationem, necesse est deliberationem & demonstrationem neq; constitutionem esse, nec partē cōstitutionis. Hoc loco animaduertere debemus genus syllogismi, quod obscuritate sui & artificio colligatū syllogismis, fere omnibus antecellit. Sic itaq; iste colligitur syllogismus a primo ad secundum, a secūdo ad tertium a primo ad tertium. Primū enim & tertium simile esse medium facit, quod vtrique coniungitur. Sed vt melius possit artificium. Ciceronis intelligi, prius quælibet similitudo facienda est. Ponamus itaq; hæc tria. Victorinus docet, vnū sic: intelligit, aliud sic: spem habes, tertiū sic itaque faciamus syllogismum a primo ad secundum: Si Victorinus docet intelligis, nunc a secundo ad tertiū: si intelligis, spem habes deinde a primo ad tertiū: ergo si Victorinus docet, spem habes. Primum enim & tertium, quod potest verisimile non videri medio illo quasi quadam approbatione coniungitur. Hoc ergo & in Cicerone videamus. Primum hoc est, si constitutio & ipsa, & pars eius qualibet intentionis depulsio est. Secūdum illud est, Quæ intentionis depulsio non est, ea nec constitutio, nec pars constitutionis est. Tertium hoc, si deliberatio & demonstratio neque constitutio, nec pars constitutiones est. nunc videamus syllogismum a primo ad secundum: Si constitutio, inquit, & ipsa, & pars eius qualibet intētionis depulsio est, quæ intentionis depulsio non est, ea nec constitutio, nec pars constitutionis est. deinde a secundo ad tertium. At si quæ intentionis depulsio non est, ea nec constitutio, nec pars constitutionis est: demonstratio & deliberatio, neque constitutio, nec pars constitutionis est. Nunc a primo ad tertium. Igitur constitutio, & ipsa, & pars eius & qualibet, intentionis depulsio est deliberatio & demonstratio neque constitutio, neq; pars constitutionis est. Ergo a primo ad tertium conclusio est syllogismi. Denique Cicero. Si igitur, inquit, constitutio.) Manifestum, quia, syllogismi conclusio vbicūq; enim ergo vel igitur ponitur, conclusio est argumenti. Deinde coniecturalis causa non potest simul.) Aliud incipit argumentum.i.quartum syllogismum, quo ostendit non recte sub qualitate deliberationem & demōstrationem positas. quem syllogismum priusquam ostendamus, ea quæ in re sunt, ante videamus. Deinde inquit, Coniecturalis causa. Si, inquit, coniecturam per id quod est, attendamus, nihil aliud inuenimus quam coniecturam solam, nec in eo quod coniectura est possumus intelligere. Rursus inquit, si finē per seipsum cōsideremus, nihil aliud quam finem inspiciemus, nec in eo quod finis est, possumus translationem intelligere. Si ergo constitutiones singulæ per semetipsas considerate habent proprium suū, in quo positæ genere commixtionem cōstitutionis alterius nō admittunt: male igitur Hermagora, deliberationem & demonstrationem partes constitutionis, idest qualitatis esse voluisti cū deliberatio siue demonstratio per se consideratæ, non solæ intelligi, sed oēs in se constitutiones continere possunt. Simul ex eadem parte, eodem in genere.) Id supra legimus. Pars autē causæ est constitutio omnis. genus autem est constitutionis, id quo valet, quod se explet, id deinde quo vnaquæq; constitutio ab alijs constitutionibus segregatur. Pars autem communis potest esse cum multis, & omnino nulla constitutio. Nec pars constitutionis, &c.) Quoniam de deliberatione & demonstratione quæstio est, quæ deliberatio & demonstratio partes ꝯstitutionis ab Hermagora ponuntur, recte cum de solis constitutionibus loqueretur, partes etiam tetigit. Et omnino, inquit, nulla constitutio, nec pars cōstitutionis potes simul & suam habere, & alterius in se vim continere. Altera autem assumpta, numerus constitutionum duplicatur, non vis constitutionis augetur.) Sapienter dixit. multæ enim constitutiones in causa esse possunt. sed si plures sint, ad numerum constitutionum, nō ad augendam vim alterius constitutionis accedunt. At deliberatiua causa simul ex eadem parte eodem in genere, & coniecturalem & generalem definitiuam & translatiuam solet habere constitutionem, & vnam aliquando, & plures nonnunquam.) Cum, inquit, constet vnamquāque constitutionem altera in se non admittere, deliberatiua ex eadem parte eodem in genere omnes solet recipere constitutiones. Ergo ipsa nec constitutio, nec pars constitutionis est. simul ex eadem parte. deliberatio enim pars causæ est.) Videamus nunc quadripartitum syllogismum. Proponit sic, primo specialiter, deinde generaliter. Specialiter sit, deinde coniecturalis causa nō potest simul ex eadem parte eodem in genere & coniecturalis esse, & definitiua. specialiter enim de coniectura proposuit. Rursus nec definitiua causa potest simul ex eadem parte eodem in genere, & definitiua esse & trāslatiua. Et hic specialiter de fine proposuit. Nūc proponit generaliter de omnibus constitutionibus, & eaꝝ partibus. Et omnino, inquit, nulla constitutio, nec pars constitutionis potest simul & suam habere, & alterius in se vim continere. Hucusq; proposuit. Deinde approbat ꝓpositionē. Ideo, inqt, qđ vnaquæq; ex se & ex sua natura simpliciter consideratur, altera assumpta numerus constitutionum duplicatur, non vis cōstitutionis augetur. Post approbationē propositionis, assumit quod sibi necessarium est. At deliberatiua, inquit, causa simul ex

eadem

eadem parte eodem in genere, & coniecturalem & generalem & definitiuam & trãslatiuam cõtinet constitutionem, & vnam aliquam, & plures nonnunquam. Quod quoniam manifestum est, & apertum omnibus, nõ fuit necesse approbare assumptionem. Sequitur ergo conclusio, quæ duplex est. Prima ad id quod adsumptum est. At deliberatiua causa simul ex eadem parte eodem in genere est. ergo ipsa nec constitutio, nec pars cõstitutionis est. Secunda ad vtrũq; de quo agitur. pariter enim de deliberatione & demonstratione tractetur. Genera, inquit, igitur vt ante diximus, hæc causarum putanda sunt, non partes alicuius constitutionis. ergo ipsa neq; constitutio est, neq; pars constitutionis. Idem in demonstratione solet vsu venire. Hæc ergo cõstitutio, quam generalem vocamus, partes videtur nobis duas habere.)Postquam docuit, deliberationem & demonstrationẽ non partes qualitatis, sed genera esse causarum, ad ipsius qualitatis defendit disputationem. Ac primo hanc in duas diuidit partes, in iuridicialem & negotialem quarum partium hoc cõpendium tenere debemus, quòd iuridicialis semper de præterito est, & negotialis semper de futuro, quæ tempora in ipsarum partium definitione videtur Cicero non declarasse. ait enim. Iuridicialis est, in qua æqui & recti natura, aut præmii, aut pœnæ ratio quæritur. Negotialis, est in qua quid iuris ex ciuili more & æquitate sit, consideratur, cui diligentiæ præesse apud nos iurisconsulti existimantur.)Hic omnino tempus quasi præteritum non demonstrat, nisi quod magis futurum tempus videtur includere, cum aut præmii aut pœnæ ratio quæritur. quo loco primo ostendendum est, & pœnam & præmium de præterito esse posse. nam & post supplicium de aliquo iniuste sumptum, possunt nonnulli in iudicium vocari: & quod non recte præmio aliquẽ donauerint, possunt in iudicium vocari, vt Verres, qui supplicium sumpsit de ciuibus Romanis, & anulo aureo scribam in concione donauit. ergo præmii & pœnæ ratio potest de præterito esse. Sed occurrit illud, potest tamen præmii & pœnæ ratio & de futoro esse: ideoque in iuridiciali qualitate tempus præteritum non recte definiuit. Cuoi iam huic loco sic respondetur, quod dixerit. Ratio enim semper de præterito esse facto. Definitio autem cum quæritur, ratiocinatio dicitur. & est ibi tantum meriti ratio, quod meritom præteritum est. Atque ita ratio nunquam nisi de præterito est. cum enim dicis, petit præmium, necesse est afferat meritum. ita in eo quod petit præmium, nulla ratio est. Sed cum ais eum mereri, tum ratio est ex præterito veniens. Ergo ait Cicero. Iuridicialis est, in qua æqui & recti natura, aut præmii, aut pœnæ ratio quæritur: in eo quod ait. Ratio, præteritum tempus includit. Iuridicialis a iure. æqui enim & recti ratio non nisi iure constat deinde: Negotialis est, inquit, in qua quid iuris ex ciuili more & æquitate sit, consideratur.)Negotialis qualitas talis est, cum aliquid generatim iure cautum ad speciem deuocamus: vtputa viro forti præmium detur vir fortis petit inimici mortem. in eo quod dicit viro forti præmium, dat quidem viro forti præmiũ sed non etiam designat illud forte quod petit. Ergo in negotiali qualitate ex æquitate præcedentis iuris, noua iura firmantur. i. vt liceat id quod in contentione versatur: & ideo de futuro est. Quod etiam iorisperiti faciunt, qui si forte id de quo agitur, iore non cautum est per interpretationem statuti iuris, id etiam quod in eodem iure nominatim non continetur, affirmant.

Hoc est quod ait. Cui diligentiæ præesse apud nos iurisconsulti existimantur. Hoc quoque tempus futurum demonstrat, cum ait, Quid iuris sit consideretur. consideratio enim de incerto est & quia iuris consideratio est, de futuro est. Ac iuridicialis quidem ipsa & in duas distribuitur partes, absolutam & assumptiuam.)Negotialis qualitas constat, nec aliquas ex se partes fundit, iuridicialis vero in duas partes funditur, in absolutam qualitatem & assumptiuam. Deinde hic quoque rerum compendiũ tenere debemus, quòd in absoluta qualitate factum ipsum iustum asserimus: assumptiua vero qualitate non factum iustum sed causam facti iustam fuisse contendimus. itaque in absoluta qualitate æqui & recti natura quæritur: in assumptiua vero præmii & pœnæ ratio quæritur. Quæ assumptiua quatuor locis diuiditur: concessione, remotione criminis, relatione criminis, comparatione. Verum hic quatuor horum locorum Cicero ordinem conuertit. nam a postremo quod hic posuit, retrorsum versus ordo est. etenim vim singularum defensionum cõsiderare debemus. Primo hæc est innocentis hominis, vt dicat. Non feci, deinde Feci: sed non sic vocatur. tertio Feci, & sic vocatur, sed iure feci. Deinde hoc ipsum Iure feci, aut licuisse sibi debebit ostendere, quæ est qualitas absoluta, aut si non licuit, debet sibi extrinsecus assumere aliqui, quo hoc probet. quod iniuste factum videtur. Videamus nunc, quæ sit de his quatuor assumptionibus fortior assumptio. Primo debet dicere, Feci, sed pro fui: & probare, plus se profuisse quam obfuisse: quæ est qualitas compensatiua, quam ideo Cicero comparationem vocat, quod comparatur id quod in crimen vocatur, ad id quo se reus profuisse dicat: quæ comparatio semper in eodem facto est. vtputa quidam muros ciuitatis disputauit, hostes fugerunt, reus fit læsæ Reipublicæ, in eodem est comparatio. Nam quod muros deiecit, videtur læsisse Rempublicam. & quia moros deiecit, hostes fugerunt, videtur profuisse Reipublicæ. Ergo hoc primum debet assuoiere, Feci, sed profui. Deinde debet dicere, Feci quidẽ, sed vt hoc facerem, ante prooocatus sum, idest feci, sed meruit: quæ est relatio criminis. Tertio debet dicere Feci, sed alter me impulit vt facerem, quæ est remotio criminis. Postremo si hæc cuncta defecerint, idest si vt hæc faceret, nec profuit, nec iniuriam reddidit, neque ab alio compulsus est, quoniam nihil est quo se defendat, debebit factum fateri, sed veniam postulare, quæ est qualitas venialis, quam concessionem Cicero vocauit. Hunc ergo ordinem Cicero hoc loco conuertit, quem in posterioribus seruat. Itaque concessio duas partes habet, purgationem & deprecationem. In purgatione tria sunt, imprudẽtia, casus, necessitas. Si hæc non fuerint, deprecatio est. Sed hæc aut apud imperatorem, aut apud populum. itaque in purgatione factum conceditur, sed facientis animus excusatur. Hoc est quod ait. Cum factum conceditur, culpa remouetur.)In deprecatione vero & factum & culpa, conceditur, sed tamen venia deprecatur, hoc est quod ait. Deprecatio est, cum & peccasse, & consulto peccasse reus se confitetur, & tamen vt ignoscatur postulat.)Hæc ergo deprecatio non nisi aut apud imperatorem, aut apud populum valet, apud iudices vacat. Remotio criminis est, cum id crimen, quod infertur, ab se & ab sua culpa, vi, & potestate in alium reus remouere conatur.)

Remotionem criminis hanc esse dicit, cum reus id quod ei intẽditur, ab se remouet, & in alium transfert. Atque id duobus modis facit: si in alium aut causam, aut factum transferat, seu vt id faceret, dicat aliom coegisse verum quod ait, vt factum, potest hic quæstio moueri. Nam cum omnis qualitas facti confessionem teneat, cur hic factum non confitetur, sed in alium transferre conatur. Denique nullus artium scriptor in hac qualitate facti translationem nominauit, sed ideo, quia nullus intellexit. Nam factum sic a se remouet, salua tamen confessione facti, vt in hoc themate, quod Cicero in secundo libro posuit: Mancinus cum Numantinis fœdus fecit iniussu populi ac senatus: pulso eodem in auxilium, atque hostibus dedito, petitur ad pœnam. Etiam ille qui porcam tenuit, contradicit. nam hic & causam & factum in alium remouet. causam sic, Vt porcam tenerem Mãcinus vi ac potestate coegit. deinde factum sic, Fœdus non ego feci, sed Mancinus. qui aut debuit, aut potuit. manet tamen facti prima illa confessio, quod porcam tenuit. non enim potest negare a se porcam fuisse tentam. Ergo remotio criminis duobus modis constat: si aut causam in alium transferamus, aut factum: Relatio criminis est, cum ideo iure factum dicatur, quod alius ante iniuria lacessierit.)Relatio criminis talis est: si in eo quod fecimus, vicem nos reddidisse dicamus, vtputa occidi, quia ille me volebat occidere: hoc ego feci, sed meruit. Comparatio est, cum aliud aliquod alicuius factum rectum aut vtile cõtenditur, quod vt fieret, illud quod arguitur, dicitur esse commissum.)Inter comparationem & concessionem hoc interest, quod in comparatione de eadem comparatio est, vt supra diximus: dissipasti muros, læsisti Rempubli. Contra ille dissipaui quidem muros, sed hostes fugerunt. in eodem comparatio est, vt supra diximus dissipasti muros: idest quod muri dissipati esse dicuntur. Ideo ait quod vt fieret illud quod arguitur, dicitur esse commissum. alioqui Verres, qui multa signa & vasa ex Sicilia sustulit, & vtitur hac defensione, quod a bellis tutam Siciliam reddiderit, non potuit dicere, Ideo signa sustuli, ut defenderem prouinciam. neque enim propterea tulit signa, vt prouincia esset defensa. Itaq; vtitur veniali stato, idest concessione per deprecationem: Ergo in comparatione id quod intenditur: ideo a nobis factum dicere debemus, vt ex

eo ipso bonum illud quod contigit floxisse dicamus. In quarta constitutione, quam translatiuam nominanius. Et supra docuimus, quid in se translatio contineret. s. vt aot omnem actionem conmutet, aut aliqua ex parte debilitet. Hoc est quod hic ait. Aut omnino aliquid de commutatione aut confirmatione actionis agitur. Huius constitutionis Hermagoras inuẽtor esse, existimatur.)Inueniendi duo genera sunt. vnum tale, cũ in medium ꝓferimus id quod erat, sed latebat: aliud, qood quasi nõ erat, sed a nobis primis videtur inuentum. Itaq; de his Cicero leuiorem inuentionem dedit Hermagoræ. s. vt id quod latuerat, in medium ꝓtulisse videatur. hoc est quod ait: Non ꝙ non vsi sint ea veteres oratores sæpe multi, sed quia nõ animaduerterint artis scriptores eam superiores, nec retulerint in numerum cõstitutionom. Ideo autem translationem multi scriptores inter constitutiones referre noluerunt, quod omnis constitutio actionem cõstituat: translatio autem id videatur agere, ne actio sit. Sed Hermagoras recte hanc inter constitutiones posuit. Nam hoc ipsum qood actionem constituit, actio est. Itaq; multi, inquit, Hermagoram reprehenderũt, ꝙ translationem inter constitutiones retulerit: sed inuidia magis, quam exvero.

Et constitutiones quidem, & earum partes exposuimus.) Postquam quid essent singulæ constitutiones, vel quid possent docuit, & earum partes, idest, qualitates exposuit: promittit se his constitutionibus exempla subditurum. sed tum, com cœperint argumenta tractari: quæ argumenta dilucidiora futura esse promittit, si iisdem argomentis in tempore exempla supponat. Hoc est quod ait: Nam argumentandi ratio dilucidior erit cum & ad genus, & ad exemplum causæ statim poterit accõmodari.)Genera causarum scimus tria esse: demonstratiuum, deliberatiuum, iudiciale, exempla vero causarum sunt, themata scilicet. Constitutione causæ reperta, statim placet considerare, vtrum causa sit simplex, an conioncta.) Quoniam in his duobus libris Cicero nihil nisi de inuentione tractat, idcirco per ordinem quæ sint inuenienda demonstrat. Postquam, inquit, constitutionem inueneris, considerare debebis causam vtrum simplex sit, an iuncta, idest, vtrum de vna re agatur, an de pluribus. Constitutio sic inuenitur: Occidisti, non occidi, aut iure occidi. causa vero hæc est, an occiderit, an iuste occiderit. Ergo hæc causa simplex an ioncta sit, considerare debemus. deinde iuncta, vtrum ex pluribus quæstionibus est, an ex aliqua comparatione. Ex pluribus quæstionibus causa iuncta est, vt in Verrinis: accusatur Verres ꝙ multa furatus sit, ꝙ ciues Romanos necarit, ꝙ peculatum commiserit. itaque quando ex pluribus quæstionibus causa iuncta est, ipsæ quæstiones inter se diuersæ sunt. Ex comparatione autem causa iuncta est, cum quid potissimum faciendum sit consideratur, vt in diuisione agitur, vtrũ Cicero accuset, an Cæcilius. Sed quia comparandi duo modi sunt, comparatiuus & superlatiuus, idcirco ait; Ex comparatione, in qua per contentionem vtrum potius, aut quid potissimum sit, quæritur.)Verum his locis quæ tractabimus, ipse etiã Cicero perspicua exempla supponit. Deinde considerandum est in ratione. an in scripto sit controoersia.)Primo, inquit constitutio inuenienda est. Secundo, vtrum causa sit simplex, an iũcta. Tertio, in ratione an in scripto sit controuersia. Scriptum non tantum leges accipiamus, sed & senatusconsultum, & testamentom, & verba sola, & multa huiosmodi. Huius scriptionis genera sunt quinque, vt ipse primum rebus, deinde nominubus indicauit: idest primum scriptum & voluntas; secundum, leges contrariæ: tertium, ambiguitas: quartum, collectio, siue ratiocinatio: quintum, definitio legalis, vt est in Cecinniana. Ratio est autem, cum omnis quæstio non in scriptione, sed in aliqua argumentatione consistit.)Ideo ait, cum omnis oratio nõ in scri-

ptione

ptione: sed in aliqua argumentatione consistit, quoniam & orationem scriptio, & oppositio orationem habet, sed cum authoritate, quippe ex scripto, idest ex testamento vel lege veniente. Ergo, inquit, ratio est, cum res quæ in concione versatur, non in authoritate legis, sed in argumentatione versatur. Ac tum considerato genere causæ.)Reperto, inqoit, genere materiæ, & constitutione, & causa vtrum simplex an iuncta sit, & ipsa cã scripti an rationis habeat controuersiam: deinde videndum est quæ sit quæstio, quæ ratio, quæ iudicatio, quod firmamentum. Verum de his tria præcipue sunt in omni causæ genere perquirenda. Firmamentum vero perraro adhibetur: & si quando adhibetur, necesse est aut in themate sit, aut in historia. alias lemma dicitur, idest, falsum argumentum. Ergo tria illa sine intermissione vbique inspicienda sunt, idest quæstio, ratio, iudicatio. Quæstio est, quæ nascitur ex conflictione: vt est illud, Iure ne occiderit. Ratio est, quæ facit controuersiam: vtputa, Occidi Clodium, propterea quia ille me voluit occidere. Infirmatio rationis est, Etiam si te Clodius voluit occidere, tu tamen non iure occidisti. Iudicatio est, vtrum cum Clodius voluerit occidere, iuste tamen a Milone occisus esse videatur, vt Cicero de Oreste exemplum dedit. Firmamentum est, firmissima argumẽtatio defensoris, & oppositissima ad iudicationem.)Firmamentum si verum sit, valde prodest: sed soli defensori. accusator enim pro firmamenro assertionem habet. Sed hoc, vt diximus raro in causam cadit. cuiusmodi autem sit firmamẽtum ipsum Cice. docet. vt si velit dicere Orestes, eiusmõdi animum matris suæ fuisse in patrem suum, in seipsum, ac sorores, in regnum, & reliqua. Et in cæteris quidem constitutionibus ad hunc modum iudicationes reperientur.)Quoniam omnis de facto iam confessio est, idcirco in omnibus constitutionibus dicit iudicationem de infirmatione rationis fieri, præter quam in coniectura. In coniectura enim facti nulla confessio est. quare in coniectura eadem erit iudicatio, quæ quæstio, factum est, non est factum, factumne sit? Quot autem in causa constitutiones, aut earum partes erunt.)Qualitatis scilicet partes, reliquæ enim cõstitutiones partes non habent. Ergo quot in causa constitutiones vel partes erunt, tot necesse erit inueniri quæstiones, rationes, iudicationes, firmamenta. His omnibus in causa repertis, tum denique singulæ partes totius causæ cõsiderãdæ suot.) Sub diuersa significantia Cicero partes posuit, Aliæ sunt enim partes oratoris officiũ, aliæ partes qualitatis, aliæ partes causæ, aliæ partes orationis. Itaque partes causæ sunt, vt suscepto negotio per rerum ordinem ea quæ dicenda sunt diligenter inspicias. Quod cum pertractaueris, idest cum causæ partes inspexeris, tum demum tibi ordinandæ sunt partes orationis. non enim, inquit, quia primum exordium est, sola tibi primo erũt consideranda principia, & scribenda. sed considerato omni negotio. tunc apposite sumere exordium debemus. Hæ partes sex esse omnino nobis videntur.) Multi enim quatuor esse dixerunt, idest exordium, narrationem, quæstiones, epilogum. Cicer. autem sex esse dicit, idest exordium, narrationẽ, partitionem, confirmationem, reprehensionem, conclusionem, epilogum. s. Et recte, confirmationem & reprehensionẽ. hoc enim maximum est oratoris officium, vt argumenta sua primum afferat, deinde aduersariorum dissoluat, quare, inquit quoniam primum exordium est, principio exordii præcepta trademus.

BECICHEMIVS.

Omnis res, quæ habet in se positam in dictione aut disceptatione aliquam controuersiam.)Ac, libentius quã. Aut legerim. Firmamentum est firmissima argumentatio defensoris, & aptissima ad iudicationem.)Tu vide, ne melior sit lectio appositissima.

VICTORINVS.

Exordium est oratio, animum anditoris idonee comparans ad reliquam dictionem.) Optima definitio est, quæ a genere incipit, deinde descẽdit ad speciem. Postremo ita propria complectitur, vt excludat omnino id quod cũ aliis potest esse commune: vt hic sex partes

partes orationis Cic. ponit. Orator porro duo agit: aut fidem facit, aut animos commouet. Quare in quatuor illis mediis partibus fides fit, in narratione, in partitione, in confirmatione, in reprehensione. In exordio vero vel epilogis animi cõmouẽtur. itaq; vt definiat exordium a genere incipit. Exordiũ est

DE EXORDIO.

Exordium, est oratio animum auditoris idonee comparans ad reliquam dictionem: quod eueniet, si eum beneuolum attẽtum, docilem fecerit. Quare, qui bene exordiri causam uolet, eum necesse est genus suæ causæ diligenter ante cognoscere.

Genera causarum sunt quinq;, Honestum, Admirabile, Humile, Anceps, Obscurum. Honestum causæ genus est, cui

est oratio: omnis enim pars oratio est. deinde sic descendit ad speciem: ita vt excludat quatuor illas partes medias, quibus fides fit: Animum, inquit, auditoris idoneæ comparans, sed quia & in epilogis animi comparantur, ita propriom complectitur: vt excludat etiam epilogos. Ad reliquam, inquit, dictionem. Ita ergo exurdii plena definitio est: Exurdiū est oratio, animum auditoris idonee comparans ad reliquam dictionem: Verum cum aliquid fieri volumus primum definire debemus quid sit illod quod fieri volumus: vt hic de exordio definiuit, quid esset: Exordium est, inquit, oratio animum auditoris idonee comparans ad reliquam dictionem. deinde debemus definire quid inde fiat, vt hic fecitt Quod eueniet, inquit, si eum beneuolum, attentum, docilem fecerit. Sed quia non bene aliquid facimus, nisi prius sciamus vbi faciendum sit, prius ostendit vbi faciendum sit, postremo quemadmodum faciendum sit. Ait ergo, tunc nos optime exordiri, si causarum genera cognoscamus, hoc est vbi faciendum sit.

Genera causarom sunt quinque, honestum, admirabile, humile, anceps, obscurum.) Hic quæstio nascitur, Cum supra dixerit genera caosarum tria esse demonstratiuū: deliberatiuum, iudiciale, cur hic rursus genera causarum quinque esse dixit? Verum hæc quæstio occulta nimis ratione, ac difficili disputatione dissoluitur. Animaduertere enim debemus, quid Cicero. secutus sit. Res multæ sunt, quarū vna substantia reliquæ acciduot, itaque cum substantiæ acciderit vna qualitas, potest & alia accidere, sed quæ non sit in eodem genere, in quo prima qualitas fuit. vtputa si dicas, foliorum genera duo sunt nempe de membrana, & de charta tunc dicitur. hic folium substantia est accessit ei vna qualitas, membrana & charta, potest tamen eidem substantiæ, idest folio, alia qualitas accidere, quæ non sit in eodem genere, in quo prima qualitas. si dicas, foliorum genera sunt tria est oblongum, est latum, est quadratum. Quare si circa primam qualitatem numerus definitionis varietur, vitium est. sin autem in eadem substantia circa alias qualitates numerus definitionis varietur, non est vitium. Vt hic ait, primum causarum genera tria sunt. causa hic substantia est accidit ei vna qualitas: vt sit demonstratiuum genus, deliberatiuum, iudiciale. Deinde ait, causarum genera quinque

statim sine oratione nostra auditoris fauet animus, Admirabile est a quo alienatus est animus eorum, qui audituri sunt. Humile, quod negligitur ab auditore, & non magnopere attendendum uidetur. Anceps, in quo aut iudicatio dubia est, aut causa & honestis turpitudinis particeps, ut beneuolentiam pariat & offensionem. Obscurum, in quo aut tardi auditores sunt, aut difficilioribus ad cognoscendum negotijs causa implicita est. Quare, cum tam diuersa sint genera causarum, exordiri quoque dispari ratione in unoquoque genere necesse est. Igitur exordium in duas partes diuiditur in principium & insinuationem.

Principium est oratio perspicue & protinus perficiens auditorem beneuolum, aut docilem, aut attētum. Insinuatio est oratio quadam dissimulatione & circuitione obscure subiens auditoris animum. In admirabili genere causæ, si nō omnino infesti auditores erunt, principio beneuolentiam comparare licebit. Sin erunt uehementer ab alienati, confugere necesse erit ad insinuationem. Nam ab iratis. si perspicue pax: & beneuolentia petitur, non modo ea non inuenitur, sed augetur potius, atque inflammatur odium. In humili autem genere causæ, contemptionis tollendæ cā necesse erit attētum efficere auditorem. Anceps genus causæ, si dubiam iudicationē habebit, ab ipsa iudicatione exordium est. Sin aūt partem turpitudinis. & partem honestatis habebit beneuolētiam captare oportebit, ut in genus honestum causa translata uideatur. Cum aūt erit honestum causæ genus uel præteriti principium poterit: & si commodum fuerit, aut a narratione incipiemus aut a lege aut ab aliqua firmissima ratione nostræ dictionis: uel si uti principio placebit beneuolentiæ partibus utendum est, ut id quod est, augeatur. In obscuro autem genere causæ, per principium dociles auditores efficere oportebit. Nunc quoniam quas res exordio conficere oporteat dictum est, reliquum est, ut ostēdatur quibus quæque res rationibus confici posit.

Beneuolētia quatuor ex locis comparatur, ab nostra, ab aduersariorum, ab iudicum persona, ab ipsa causa. Ab nostra, si de nostris factis & officiis sine arrogantia dicemus, si crimina illata, & aliquas minus honestas suspiciones iniectas diluemus, si quæ incōmoda acciderint, aut quæ instant difficultates, proferemus, si prece & obsecratione humili, ac supplici utemur. Ab aduersariorum autem, si eos aut in odium, aut in inuidiam, aut in contemptionem adducemus. In odium adducētur, si quid eorum spurce, superbe, crudeliter, malitiose factum proferetur. In inuidiam, si uis eorū potentia, diuitiæ, cognatio, pecuniæ proferentur, atque eorū usus arrogās & intollerabilis: ut his rebus magis uideātur: q̄ causæ suæ cōfidere. In cōtemptionem adducētur, si eorum inertia, negligētia, ignauia, desidiosum studiū, & luxuriosum otium proferetur. Ab auditorum persona beneuolētia captabitur, si res ab his fortiter, sapiēter, māsuete gestæ proferentur, ut ne qua assentatio nimia significetur: & si de his, q̄ honesta existimatio, quātaque eorum iudicij, & authoritatis expectatio sit: ostendetur. Ab ipsis rebus, si nostram causam laudando extollemus, aduersariorum causam per contemptionem deprimemus.

Attentos autem faciemus, si demonstrabimus ea, quæ dicturi erimus: magna: noua, incredibilia esse: aut ad omnes,

sunt: licet eadem sit sobstantia, alia tamen ei qualitas accidit in iudiciali enim, siue alio genere causæ inoenitur & honestum causæ genus, & admirabile, & humile, & anceps, & obscurū.

Ergo duplici hoc modo possumus intelligere, aut quod substantiæ multæ sæpe accidūt qualitates, aut quod multæ qualitates substātiales sunt: idest, quod eis qualitatibus possunt aliæ accidere qualitates, vt hic substantia est causa, accidit causæ vt sit iodiciali, itaque iudicialis qualitas est. Rursus hæc ipsa qualitas substantialis est. nam accidit ei, vt habeat in se aut honestum causæ genus, aut admirabile, aot humile, aut anceps, aut obscurum. Item in deliberatiuo genere causæ vel demonstratiuo, potest hoc ipsum euenire. Quare nullos hic error est generis causarum circa definitionem numeri: siquidem substantiæ nunc plures accidunt qualitates, vt supra docuimus: nonc multæ sunt qualitates substantiales, idest quibus possunt aliæ incidere qualitates, quod similiter supra docuimus. Ergo quinque genera dixit esse causarum: honestum, admirabile, humile, anceps, obscurum. Et definit, genera ipsa. Honestum, iquit caosæ genus est, cui statim sine oratione nostra fauet auditoris animus.) Definitio nūc ex rebus ipsis, nunc ex euentu rerum colligitur. Has itaque definitiones Cicero. non ex rebus ipsis, sed ex euentu rerum colligit. Sæpe. n. honestis vel non honestis rumorum opinionibus abutimur, & q̄a rumori facile creditur (peruenit autem rumor vsque ad iudicem, orator porro apud iudicem agit) necessario non rei honestum sequi debet, sed opinionem, quæ etiā iudici nota est. Ergo Cicero honestum causæ genus non ex rebus definiuit, sed ex euentu rerum, qui notus est iudici. Hunestum, inquit, caosæ genus est, cui statim sine oratione nostra fauet auditoris animus. Ergo si & statim, & sine oratione nostra fauet iudex opinionem sequitur, idest euentum rerum. Admirabile, a quo est alienatus animus eorum qui audituri sunt.) Et hæc definitio de animis iudicum est, Admirabile est inquit, causæ genus, cū is defenditur, quem ob magnitudinem criminis defendi nullus posse credebat: itaque hic iudices beneuoli faciendi sunt. Humile, quod negligitur ab aodito re, & non magnopere attendendum videtur.) Humile causæ genus est, si de re abiecta sit cōtrouersia. In hoc genere attēti au-

aut ad eos qui audiunt: aut ad aliquos illustreis homines, aut ad deos immortaleis, aut ad summam Reip. pertinere, & si pollicebimur nos breui uestram causam demonstraturos, atque exponemus indicationem, aut indicationes, si plures erunt.

Dociles auditores faciemus, si aperte, & breuiter summam causæ exponemus, hoc est, in quo consistat controuersia. Nam & cum docilem uelis facere, simul attentum facias oportet. Nam is maxime docilis est, qui attẽtissime est paratus audire. Nunc insinuationes quemadmodum tractari conueniat, deinceps dicendum uidetur.

Insinuatione igitur utẽdum est, cum admirabile genus cãæ est, hoc est, ut ante diximus, cum animus auditoris infestus est. Id aũt tribus ex causis fit maxime: si aut inest in ipsa cã quædam turpitudo, aut si ab ijs, qui ante dixerũt, iam quiddã auditori persuasum uidetur: aut si eo tempore locus dicẽdi datur, cum iã illi, quos audiret oportet, defessi sunt audiẽdo. nam ex hac quoque re nõ minus, q̃ ex primis duabus in oratorem nõnunquam animus auditoris offenditur. Si aũt causæ turpitudo cõtrahet offensionẽ: aut pro eo homine in quo offenditur, alium hominem, qui diligitur, interponi oportet: aut pro re, in qua offenditur, aliam rem, quæ probatur: aut pro re hominem: aut pro homine rem: ut ab eo q̃ odit, ad id quod diligit auditoris animus traducatur, & dissimulare id te defensurum, quod existimeris defensurus. Deinde, cum iam mitior factus erit auditor, ingredi pedetẽtim in defensionem, & dicere ea quæ indignãtur aduersarij tibi quoque indigna uideri. Deinde, cum lenieris eũ qui audiet, demõstrare nihil eorum ad te pertinere, & negare te quicquam de aduersarijs esse dicturum, neque hoc, neque illud, ut neque aperte lædas eos qui diligũtur, & tamen id obscure faciẽs, quo ad possis alienes ab eis auditorum uolũtatem, & aliquorum iudicum simili de re, authoritatem proferre imitatione dignam Deinde, aut eãdem, aut cõsimilẽ, aut maiorem, aut minorem agi rem in præsentia demõstrare. Sin oratio aduersariorum fidem uidebitur auditoribus fecisse, quod ei qui intelligit, quibus rebus fides fiat, facile erit cognitu, oportet aut de eo quod aduersarij sibi firmissimum putarint, & maxime ij qui audierint, probarint, primum te dicturum polliceri, aut ab aduersarij dicto exordiri, et ab eo potissimum, quod ille nuperrime dixerit, aut dubitatione, uti quid primum dicas, aut cui potissimum loco respõdeas cum admiratione. Nam auditor cum eum defensorem quem aduersariũ perturbatum putãt oratione, uidet animo firmissimo contradicere paratum, plerũque se potius temere assensisse, q̃ illum sine cã cõfidere arbitratur.

Sin auditoris studium defatigatio abalienauit a causa: te breuius, q̃ paratus fueris esse dicturum, cõmodum est polliceri, nõ imitaturum aduersarium. Sin res dabit, nõ inutile est aliqua re noua, et ridicula incipere, aut ex tempore quæ nata sit, quod genus strepitum, acclamationem, aut iam parata, quæ uel apologũ, uel fabulam, uel aliquã cõtineat irrisionem: aut si rei dignitas adimet iocãdi facultatem, aliquid triste, nouum, horribile statim nõ incõmodum est misscere. Nam ut cibi satietas & fastidium, aut subamara aliqua re releuatur, aut dulci mitigatur: sic animus defessus audiẽdo, aut admiratiõe integratur, aut risu renouatur. Ac

ditores faciẽdi sunt. hæc quoque definitio de animis iudicũ sumpta est. Anceps, in quo aut iudicatio dubia est, aut causa & honestatis & turpitudinis, particeps.) Hæc definitio & ab ipsis rebus sumpta est. Verũ anceps, inquit, causa duobus modis est, si aut iudicatio dubia sit, aut inhonestissima materia, vt in Orestis themate: quia non vna ratio est, iudicatio quoque fit dubia. Occidisti, iure occidi: nam illa patrem meum occidit, etiam si patrem occidit, non iure a filio mater occisa est. Iudicatio, An cum illa patrem occiderit, iuste a filio occisa videatur. Deinde potest & hæc esse ratio, Iure occidi, nã vt id facerem, Apollo respondit: Infirmatio rationis. Etiam si Apollo id respondit, non iuste a filio mater occisa est, Iudicatio, An cum Apollo responderit, iuste mater a filio videatur occisa.

Ergo in hoc themate iudicatio dubia est. Deinde fit anceps causæ genus, si habeat in se causam & honestatis & turpitudinis, si lenonis filius fortiter faciat, & præmium petat, honestum est, quod fortiter fecit: turpe, quod filius lenonis. in hoc quoque genere causæ beneuolentiam comparare debemus. Obscurum, in quo aut tardi auditores sunt, aut difficilioribus ad cognoscendum negotiis causa implicata est.) Quod obscurum est: tribus modis semper obscurum est: si aut is qui enarrat non intelligit, aut is qui narratur tardior est, aut si res ipsa perplexa est, Verum hic duo tantum posuit. superfluum enim fuerat, cum de oratore hic perfecto loquatur, si aliquid de eius imprudentia diceret. Hic itaque iudices dociles facere debemus. Ergo ostẽdit primum quid esset exordium animorum, inquit, commotio. deinde ostendit quid inde fiat: aut attentus, aut docilis, aut beneuolus. deinde vbi fiat, idest in generibus quinque causarum: & ostendit quæ essent genera. nunc per quid faciendum, idest per principium, & insinuationem. Itaque breuiter quid in hac lectione contineatur explicabimus. Exordium, inquit in duo diuiditur, In principium & insinuationem. Horum duorum hanc differentiam teneamus. In principio aperte, & vt ipse ait, protinus iudices nobis aut attentos, aut dociles, aut beneuolos comparamus. In insinuatione vero occulte, & quibusdam circuitionibus.

Hoc quoque compendium tenere debemus, quod in omnibus causæ generibus principio nobis vtendum est. in admirabili vero nunc insinuatione, nunc principio. Principio tunc si auditores non omnino erunt alienati: insinuatione tunc si vehementer erunt alienati. Beneuolentia quatuor ex locis cõparatur: ab nostra, ab aduersariorum, ab iudicum, ab ipsa causa. beneuolos, inquit, iudices a quatuor locis facere debemus. vel possumus, a nostra persona, ab aduersariorum, a iudicum; ab ipsa causa. Rursus a nostra persona quatuor ex locis beneuolentiam iudicis possumus cõparare si de nostris, inquit, factis & officiis sine arrogantia dicemus. plena enim gloria in his duobus est, in factis & officiis.

Officium est quod vel ex legibus, vel ex natura necesse est nos implere. factum vero est, quod supra quam debemus, prestamus. Ergo si de nostris factis & officiis, sed sine arrogantia dicemus. Deinde si crimina, inquit illata, & aliquas minus honestas suspiciones iniectas diluemus. Idest, si ea quæ ad deformationem personæ nostræ præter Iudicialem quæstionem fuerint obiecta, diluemus, deinde, si aliquid futurum mali prædicemus, quomodo ipse Cicero ad iudices: Moneo, prædico, ac denuncio. Postremo a nostra persona beneuolentiam comparamus, si, inquit, pro nobis suppliciter vtamur oratione. Deinde ab aduersariorum persona, tribus ex locis beneuolentiam iudicis, comparamus, si eos aut in odiũ, aut in cõtemptionem, aut in inuidiam deduxerimus. In odium sic, si eorum turpia vel crudelia facta proferamus. in inuidiam sic: si eorum potentiam, gratiã, pecuniam proferamus. Et quoniam hæc interdum non modo non crimini, sed etiam decori sunt, recte addidit, Horum omnium vsum arrogantem. multæ enim res p se malæ sunt, multæ cum mediæ, ex euentu bonæ vel malæ fiunt. Deinde in cõtemptionem sic aduersarios adducimus, si eos contemnendos esse dicamus, q aut negligentes sint aut ignaui. Ab iudicum persona vero duobus ex locis beneuolentiam comparamus: si eorum bene gesta sine adulatione proferamus, & si dicamus præsentis iudicii magnam esse expectationem. Postremo ab ipso negotio duobus ex locis beneuolentiam comparamus: si nostrã causam laudando extollamus, aduersariorum vituperãdo deprimamus: Attentos autem faciemus, si demonstrabimus ea quæ dicturi erimus, magna, noua.) Nunc docet quemadmodum attentos iudices facere debeamus

separatim quidem, quae de principio & insinuatione dicenda uidebantur, haec fere sunt nunc quiddam breue communiter de utroque praecipiẽdum uidetur. Nũc quiddam breuiter & communiter de utroque praecipiendum uidetur.

Exordium sintentiarum, & grauitatis plurimum debet habere, & omnino omnia quae pertinent ad dignitatem continere in se, propterea q̃ id optime faciendum est, quod oratorem auditori maxime commendat. Splendoris, & festiuitatis, & concionitudinis minimum, propterea quòd ex bis suspicio quaedam apparationis, atque artificiosae diligẽtiae nascitur, quae maxime orationi fidem, oratori adimit autboritatem.

Vitia uero haec sunt certissima exordiorum, quae summopere uitare oportebit, uulgare, commune, commutabile longum, separatum, translatum, contra praecepta: Vulgare est, quod in plureis causas potest accommodari, ut cõuenire uideatur. Commune est, quod nibilominus in banc, q̃ in contrariam partem causae potest conuenire. Commutabile est, quod ab aduersario potest leuiter mutatum ex cõtraria parte dici. Longum est, quod pluribus uerbis, aut sentẽtiis ultra, quam satis est, producitur. Separatum est, quod non ex ipsa causa ductum est. nec sicut aliquod membrum annexum orationi. Translatum est, quod aliud conficit, quam causae genus postulat. ut si quis docilem faciat auditorem, cum beneuolentiam causa desiderat: aut si principio utatur, cum insinuationem res postulat. Contra praecepta est, quod nibil eorum efficit, quorum causa de exordiis praecepta traduntur, boc est, quod eum qui audit, neque beneuolum, neque attentum, neque docilem reddit, aut: quo profecto nibil peius est: ut contra sit facit. Ac de exordio quidem satis dictum est.

beamus: Attentos, inquit, iudices faciemus, si nos magna promittamus dicturos esse: ut ait Virgilius, Maius opus moueo. deinde si noua nos dicturos esse dicamus. Interdum et si magna: inquit: non sit res tamen noua. animos auditorum facit attentos. Postremo si incredibilia, necessario etenim attente audiendum est: quod vix credi posse promitto. Deinde si haec inquit magna noua incredibilia dicamus, nunc ad omneis pertinere. vt saepe Cicero: de quo agatur: non solum ad reum: sed omnium fortunas dicit pertinere. Nunc ad eos qui audiunt.) Vt Cicero saepe ait, hoc ideo agi vt iudicibus iudicia transferantur. Nunc ad aliquos illustres.) Si dicamus rem iustam ad sacerdotes, ad senatores, vel alios huiusmodi pertinere. Nunc ad deos immortales.) Vt Cicero de domo sua dicit, Rem ad deos pertinere, ne ipsi Ciceronem domo expulisse videantur. Nunc ad summam Reip. pertinere.) Ergo his omnibus attentos iudices facim⁹. Et si nos pollicebimur) Nec non inquit: etiam tunc attentos iudices facimus: cum nos breuiter dicturos esse promittimus. & ne mentiri nos iudices putent: q̃ breuiter nos dicturos esse promittimus. Exponere: inquit: debemus iudicationem aut iudicationes: si plures erunt. Deinde ostendit: quo pacto dociles auditores facere debeamus. Dociles auditores faciemus.) Si, inquit: in principiis ea quae sunt nobis dicẽda: ponamus: vt nobis iudices ad cognoscẽdum negotiũ comparemus: praeterea inquit: cum dociles iudices facimus: simul attentos iudices facere debemus. ita ipse Cice. in Cluentiana faciles iudices: cum ait: Animaduerti iudices omnem accusatoris orationem in duas diuisam esse partes. Deinde facit attentos, cum ait: Quarum alterum inniti. & magnopere confidere videbatur inuidia inueterata iudicii Iuniani. & reliqua. Tunc etenim: inquit: iudex melius docilis fiet, si & attentus fuerit effectus. Haec de principiis. Nunc nobis de insinuatione dicendum est. Insinuatione igitur vtendum est: cum admirabile genus causae est.) Diximus principiorum triplicem esse finem.. vt aut beneuolos iudices: aut attentos: aut dociles faciamus: idem nobis & in insinuatione faciendum est. Sed hoc interest, quod in principiis hoc aperte facimus: in insinuatione occulte: & quibusdam circuitionibus: nec in alio causae genere: nisi in admirabili: tunc cum animi iudicum erunt uehementer offensi. Ergo: inquit: insinuatione tunc erit nobis vtendum cum animi iudicum fuerint offensi. Et ostendit quibus rebus offensos iudicum animos possimus agnoscere: prius enim vulnus inspiciendum est: sic apponenda medicina. Tribus: inquit: vel maxime causis animi iudicum offenduntur. Verum cum ait. Maxime: ostendit & aliis causis offendi iudices: sed his plerũq;: si aut in negotio ipso inest aliqua turpitudo: vt res ipsa praeter personas aut iudicis: aut egentis pariat offensionem: aut si iam aliquid iudicibus ab his qui primum dixerunt. persuasum videtur: & ideo is qui post dicturus est: non libenter auditur: aut si illi qui audituri sunt: alios audiẽdo coeperint esse offensi. Quare cum haec animaduerteris singula hac dicendi arte sanabis. Si causae turpitudo contrahet offensionem.) Duobus modis causa contrahit turpitudinẽ. aut enim res turpis est: aut persona. Si: inquit: persona turpis fuerit: aut alium hominem subiicies qui amatur: aut rem pro persona. Deinde si res turpis fuerit: aut aliam rem quae honesta est subiicies aut pro homine: si vtrũq; turpe fuerit, & res & persona, commodũ erit causam suscipere, tamen si quid leuiter turpe fuerit potest suscipi. Deinde, inquit debebis dissimulare defensionẽ. postquam mitiores reddideris auditores, paulatim ingredi in eandem defensionem, & dicere ea quae aduersariis displiceant, tibi etiam displicere: sed nihil horũ ad tuum negotium pertinere. Deinde, inquit, occulte & de aduersariis detrahere debebis. Postremo, inquit, de simili negotio aliquorum iudicũ afferri oportebit exemplum. Animaduertere tamen debemus: vt & in insinuatione quatuor locis praeceperit beneuolentiam comparandam. i. ab ipsa causa, a nostra persona, ab aduersariorum, a iudicum. A causa dixit posse beneuolentiam comparari, vbi ait: Aut pro eo homine, in quo offenditur, aliũ hominem qui diligitur, interponi oportet. & reliqua. Deinde ostendit quemadmodum a nostra persona beneuolentiam cõparemus, cum ait. Et dissimulare id te defensurum, quod existimeris defensurus. Deinde cũ iam mitior factus erit auditor, ingredi pedetentim in defensiõnem: & dicere ea quae indignentur aduersarii, tibi quoque indigna videri. Ab aduersariorum vero persona, docet quemadmodum beneuolentiam comparemus, cum dicit: Et negare te quicquam de aduersariis esse dicturum: neq; hoc: neq; illud: vt neq; aperte laedas eos qui diliguntur: & tamen id obscure faciens: quoad possis alienes ab eis auditorum voluntatem. Postremo docet vt a iudicum persona beneuolentiam comparemus: cum ait. Et aliquorum iudicum simili de re: aut authoritatem proferre imitatione dignam. Verum quod ait: Deinde: aut eandem: aut consimilem: aut maiorem: aut minorem agi rem ĩ praesentia demonstrare. Etenim semper post exemplum facienda est comparatio. Comparatio porro nunc a pari: nunc a maiori: nunc a minori semper fiat necesse est. Sin oratio aduersariorum.) Ostendit quod primum fuit: si per causae turpitudinem auditores offensi extitissent: quibus modis ab his posset beneuolentia comparari. Nunc inquit: si oratio aduersariorum dictis finem fecerit: & ideo iudices videntur abalienati: tribus modis beneuolentiam comparamus: si aut ab eo argumento quod sibi firmissimum crediderant aduersarii: te dicturum esse promittas: aut si ab eo dicto incipias: quod aduersarius nuper dixerit. aut si, inquit. cum admiratione dubites: cui potissimum respondeas quaestioni. Cum enim inquit: te iudices viderint paratum ad respondendum: existimabunt sibi non recte ab his qui ante dixerunt: id quod crediderant fuisse persuasum. Postremo docet: quo pacto beneuolentiam nobis a iudicibus comparemus: si forte ipsi iudices defatigati fuerint multos audiendo. Primo: inquit: oportebit polliceri breuius te quam fueris esse dicturum. deinde: si ita habebit negotium: utile erit rebus nouis: vel ridiculis risum iudicibus aut iocum mouere. Atq; id duplici modo. aut ex tempore: si forte clamor: aut strepitus fuerit exortus: aut cogitatis paratisque: vt vel a fabula incipias: vel ab apologo ad praesens negotium pertinentibus. Fabulae sunt, quas fere videmus extitisse ex Phaedris: Medeis, Clytemnestris: aliisq; similibus. Apologi sunt ex rebus humilibus compositae quaedam formae ac species ad viuendum: vt extat illa de mure & leone. Ergo si: inquit: negocii dignitas patietur: te-

ſum vel iocum mouere oportebit. Sin autem tale negotiũ fuerit vt iocãdum non ſit, a re aliqua triſti & ſeuera commodum erit incipere. Nã vt: inquit: ſibi faſtidium nunc ſub dulci re nunc ſub amara releuat, ita, inquit, ſtudium audiendi apud iudices, nunc rebus ridiculis nunc aſperioribus redintegratur. Ac ſeparatim quidem quæ de principio, & de inſinuatione dicenda videbantur: hæc fere ſunt.)Supra inquit, Quid in principiis faciẽdum eſſet, quid in inſinuatione, ſeparatim diſputauimus. nunc inquit, breuiter in vtrunque præcepta dabimus. Exordium ſententiarum & grauitatis plurimum debet habere, & omnia omnino quæ pertinent ad dignitatem in ſe continere.) Sententiarum inquit, non illarum quæ generaliter dicuntur: vt eſt illud, Obſequium amicos, veritas odium parit. Præceptum eſt autem, ne quid in principiis generaliter dicatur. Sed hic ſententias accipiamus, ſenſus atq; inuentiones pulchras, atq; eaſdem graues. Praterea inquit, vt commendati ſimus auditoribus, in exordio omnia illa habere debemus, quæ nobis, vel orationi noſtræ pariant dignitatem. Splendoris & feſtiuitatis & concinnitudinis minimum. In exordio, inquit, nihil ſplendidum, nihil diligenter accuratum habere debemus, ne ipſa dicendi diligentia diffidentiam negotii demonſtremus. Docuit quid in principiis, quid in inſinuatione, quid generaliter in vtroq; obſeruare debemus. Quare poſtquam oſtendit quid faciendum eſſet, præcipæ rurſus quid non faciendũ ſit. Vitia vero hæc ſunt certiſsima exordiorum quæ ſummopere vitari oportebit.) Vitia uero, inquit, hæc ſunt certiſsima exordiorum. Cum ait certiſsima, oſtendit & ſupra ſe nonnihil de vitiis exordii dixiſſe. ait enim. Splendoris & feſtiuitatis, & concinnitudinis minimum in exordio eſſe debebit. Verum hæc maxime vitia exordiorum eſſe dicit, atq; hæc omnino vitanda eſſe præcipit: Vulgare, commune, commutabile, longum, ſeparatum, tranſlatum, contra præcepta. Vulgare eſt, quod in plures poteſt cauſas accommodari, vt conuenire videatur.)Vulgare eſt, quod in plures cauſas poteſt accommodari. i. quod dicitur generale principium, et quod non vnius, ſed omnium poteſt eſſe cauſarum, ſi ſic incipias. Iouem ego optimum maximum vellem, ſi fieri poſſet iudices. Commune, quod nihilominus in hanc quam in contrariam partem cauſæ poteſt conuenire.)Commune eſt, quod nihilominus in aliquam contrariam partem cauſæ poteſt conuenire. Inter vulgare & commune hoc intereſt, vulgare omnium controuerſiarum eſt, Cõmune in eadem controuerſia vtriuſq; patris. Itaq; commune ſpecie includitur, vulgare vero generale eſt, quare commune erit, quod tam a nobis q̃ ab aduerſariis dici poteſt. Commutabile eſt, quod ab aduerſario poteſt leuiter commutatum ex contraria parte dici. Commutabile eſt, inquit, qood non quidem ab aduerſariis dici poſsit, ita vt a te ꝓbatum eſt, ſed commutato verbo vel addito poſsit in parte contraria commutari. Longum eſt, quod pluribus verbis aut ſententiis vltra q̃ ſatis eſt producitur.)Meminimus in duobus eſſe orationem noſtram, nunc in verbis ſingulis, nunc in coniunctis quæ ſententiæ dicuntur. Itaq; inquit longum eſt, quod nimis aut in verbis, aut in ſententiis inuolutum eſt. Separatum quod non ex ipſa cauſa ductum eſt, nec ſicut aliquod membrum annexum orationi.)Separatum eſt, quod non eſt proprii negotii neq; eius cauſæ qua de agitur, vt ſi homicida tibi accuſandus ſit & tu ab adulterii facinoribus exordium ſumas. Tranſlatum eſt, quod aliud conficit q̃ cauſæ genus poſtulat. vt ſi qois docilẽ faciat aoditorem, cum beneuolentiam cauſa deſideret.)Tranſlatum eſt, inquit, cum ignorato genere cauſæ, aut dociles pro attentis, aut attentos pro beneuolis faciendos nobis iodices putamus. Contra præceptum eſt, quod nihil eorum efficit, quorum cauſa de exordiis præcepta traduntur.) Contra præceptum eſt, inquit, quod omnino iudicum animos non comparat ſibi, interdum etiam infeſtos facit. Quare finitis exordii præceptis, nunc nobis de narratione dicendum eſt.

DE NARRATIONE.

Narratio, eſt rerũ geſtarũ aut ut geſtarum expõ. Narrationũ tria ſunt genera. Vnũ genus eſt, in quo ipſa cã, & omnis rõ cõtrouerſiæ cõtinetur. Alterum, in quo digreſsio aliqua extra cauſam aut criminationis, aut ſimilitudinis, aut delectationis nõ alienæ ab eo negotio, de quo agitur, aut amplificationis cã interponitur. Tertiũ genus eſt remotum a ciuilibus cauſis, quod delectationis cã nõ inutili cum exercitatione dicitur & ſcribitur. Eius pertes ſunt duæ, quarum altera in negotijs, altera in perſonis maxime uerſatur. Ea, quæ in negotiorum expoſitione poſita eſt, treis habet parteis, fabulam, hiſtoriam, argumentũ. Fabula eſt, in qua nec ueræ nec uerisimiles res continentur, cuiuſmodi eſt: Angues ingentes alites iuncti iugo.

Hiſtoria, eſt geſta res ab ætatis noſtræ memoria remota, quod genus Appius induxit Carthaginenſibus bellum. Argumentum eſt ficta res, quæ tamen fieri potui. huiuſmodi apud Terentium.

Nam is, poſtquam exceſsit ex ephebis Soſia.

Illa autem narratio, quæ uerſatur in perſonis, eiuſmodi eſt ut in ea ſimul cum rebus ipſis perſonarum ſermones, et animi perſpici poſsint, hoc modo.

Venit ad me ſæpe clamitans, quid agis Mitio?
Cur perdis adoleſcentem nobis? cur amat?
Cur potat? cur tu his rebus ſumptus ſuggeris?
Vrſtitu nimio indulges, nimium ineptus es,
Nimium ipſe durus es, præter æquum & bonum.

Hoc in genere narrationis multa ineſse debet feſtiuitas confecta ex rerum uarietate, animorum diſsimilitudine, grauitate, lenitate, ſpe, metu, ſuſpicione, deſiderio, diſsimulatione, errore, miſericordia, fortunæ commutatione, inſpe-

Narratio eſt rerum geſtarum, aut vt geſtarum expoſitio.)Definit quid ſit narratio. In definitione vero, vt ſæpe iam diximus, omnia quæ ad rem aperiendam pertinent, colligi atq; includi debent. Quare quoniam nõ tantum illa narrantur quæ vere geſta ſunt, ſed etiam illa quæ nõ ſunt geſta, ſed geri potuerunt. ideo ait, narratio rerum geſtarum, aut vt geſtarum expoſitio. Geſtarum rerũ expoſitio eſt, negociorum ciuilium, & hiſtoriarum: vt geſtarũ rerum expoſitio eſt, comœdiarum, fabularum, & thematum, quæ in auditorio dicuntur. Ergo tria genera narrationis eſſe dicit. Vnum quod ſit in cauſæ expoſitione, vt eſt illud, C. Quintiꝰ frater huiuſce P. Quintii fuit & huic ſimilia. verum quoniam narratio, cauſæ non id ſolum agit, vt res geſtas explicet, verum etiam multa futuris præſtruit quæſtionibus, animaduertamus vt Cic. vtrunq; complexus ſit. In quo ipſa cauſa, inquit.) Hoc ad rerum expoſitionem, Et omnis ratio controuerſiæ continetur.) Hoc ad quæſtiones pertinet. Ergo vnum narrationis genus eſt, in quo ipſa cauſa & omnis ratio controuerſiæ continetur. Aliud genus narrationis eſt, quod extra cauſam eſt: ſed ad cauſam facit. vt eſt illud: Agonis eſt quædam Lilybetana liberta Veneris Erycinæ. Hæc narratio extra cauſam eſt. agitur enim qui magis debeat accuſare. ſed tamen ad cauſam facit. Locus enim introducitur. in quo ſe Cæcilius iniuriam a Verre paſſum eſſe cõmemorat, qua ſe læſum accuſare debere cõtendit Verum hæc narratio extra cauſam quatuor modis fit, aut criminationis cauſa, aut ſimilitudinis, aut delectationis, aut amplificationis. Criminationis cauſa fit, vt, Dio quidam fuit Haleſinus, P. Aſellius mortuus eſt, C. Sacerdote prætore. ſimilitudinis cauſa fit, vt eſt illud. Sic iſte multo ſceleratior & nequior quam ille Adrianus, aliquando etiam fœlicior fuit. Digreſsio & hæc videri poteſt: ſed non eſt, quia non interponitur narratio, quæ cauſa eſt deliberationis. Delectationis cauſa fit, non alienæ ab eo negotio quo de agitur. vt ſi prata, ſi nemora, ſi fontes riuoſq; deſcribat, & hanc ipſam deſcriptionem ad cauſam applices. Amplificationis cauſa fit, vt eſt illud de Eryphila, quæ viſum ornamentum adamauit. Amplificat crimen Verris, quòd cum illarem viſam adamauerit, Verres multa etiam non viſa concupierit. Ergo ſecundum genus narrationis hæc eſt quæ digreſsio dicitur, quæ fit aut criminationis, aut ſimilitudinis, aut delectationis, aut amplificationis cauſa. Tertium genus narrandi

rato incommodo, subita letitia, iucundo exitu rerum. Verum hæc ex ijs, quæ postea de elocutione præcipientur, ornamenta sumuntur. Nunc de narratione ea, quæ causæ cōtinet expositionem, dicendum uidetur. Oportet igitur eam treis, habere res, ut breuis, ut aperta, ut probabilis sit.

Breuis erit, si unde necesse est, inde initium sumetur, & non ab ultimo repetetur: & si cuius rei satis erit summam dixiße, eius partes non dicentur (nā sæpe satis est quid factum sit dicere, nō ut enarres quemadmodum sit factum) & si non longius, quàm quòd scitu opus est, in narrando procedetur: & si nullam in rem aliam transibitur, & ita si dicetur, ut nonnunquam ex eo, quod dictum sit id quod dictū non sit, intelligatur: & si non modo id quod obest, uerū etiam id, quod nec obest, nec adiuuat præteribitur: et si semel unūquodque dicetur: & si nō ab eo in quo proxime desitū erit, deinceps incipietur. Ac multos imitatio decipit breuitatis, ut cum se breuis putent esse, longißimi sint cum dent operā, ut res multas breuiter dicant, non ut omnino paucas res dicant, & non plureis quàm neceße sit. Nam plerisque breuiter dicere uidetur, qui ita dicit: Accesit ad ædes, puerum euocaui, respondit, quæsiui dominum, domi negauit esse. Hic tametsi tot res breuius nō potuit dicere: tamen quia satis fuerat dixisset, Domi negauit eē, fit rerū multitudine longus. Quare hoc quoque in genere uitanda est breuitatis imitatio, & non minus rerum non neceßarium, quam uerborum multitudine supersedendum est.

Aperta autem narratio poterit esse, si ut quodque primum gestum erit, ita primum exponetur, & rerum ac temporum ordo seruabitur, ut ita narrentur, ut gestæ res erūt, aut ut potuisse geri uidebuntur. Hic considerandum erit, ne quid perturbate, ne quid contorte dicatur, ne quam in aliam rem transeatur, ne ab ultimo repetatur, ne ad extremum prodeatur, ne quid quod ad rem pertineat, prætereatur, & omnino quæ præcepta de breuitate sunt, hoc quoq; in genere sunt conseruanda. Nam sæpe res parum est intellecta longitudine magis, quàm obscuritate narrationis. Ac uerbis quoque dilucidis utendum est, quo de genere dicendū est in præceptis elocutionis.

Probabilis erit narratio, si in ea uidebuntur esse ea quæ solent apparere in ueritate, si personarum dignitates seruabuntur, si causæ factorū extabunt, si fuiße facultates faciundi uidebuntur, si tempus idoneum, si spatij satis, si locus opportunus ad eandē rem, qua de re narrabitur fuisse ostēdetur, si res & ad eorum qui agent, naturam, & ad uulgi rumorum, & ad eorum, qui audiunt opinionē accommodabitur, ac ueri quidem similis ex his rationibus esse poterit.

Illud autem præterea considerare oportebit, ne aut cum obsit narratio, aut cum nihil prosit, tunc interponatur, aut non loco, aut non quemadmodum causa postulat, narretur. Obest tum, cum ipsius rei gestæ expositio magnam excipit offensionem, quam argumentando, & causam agendo lenire oportebit. Quod cum acciderit, membratim oportebit partes rei gestæ dispergere in causam, & ad unamquāque confestim rationem accommodare, ut uulneri præsto medicamentum sit, & odium statim defensio mitiget. Nihil prodest narratio tunc, cum ab aduersarijs re exposita, nostra nihil interest iterum, aut alio modo

randi est, quod extra oratorem est, hoc est quod ait. Remotum a ciui ibus causis.) Est autē poetarum vel historiographorum. dat tamē cursim etiam in hanc narrationē præcepta. Hæc, inquit, narratio remota a ciuilibus causis duo membra habet. Nā aut propter negotia exponenda sumitur, quod est comœdiographorum, vel tragœdiagraphorum: vel propter personas. Versidici vero in vtroq; versantur. nam Vergilius Aeneæ & mores, & facta describit. Ergo hæc narratio extra oratorē, in duo diuiditur: in negotia, & in personas. verum illa narratio quæ in negotijs est, tres habet partes, Fabulam, Historiam, Argumentum. Fabulam, dici esse, quæ nihil veri nec verisimile cōtinet, & dat exemplum, cuiusmodi est, Angues ingētes alites iuncti iugo. Verum hic quæstio est, cum in definitione generali narrationis dixerit, narratio est rerum gestarum, aut vt gestarum expositio, cur in fabulæ definitione, quæ vtique quoniā & ipsa narratio est, generi similis esse debuit? Sed hoc in euentus diuersitate non consistit, sed potius in reuocando ad memoriam per suo intellectionē, quasi dicat: tabula est expositio, vel narratio, in qua nec veræ nec verisimiles res continentur. Deinde, e ventus varietas eas ab historia disgregat, cum ait, Historia est, quæ res veras continet, sed a nostra memoria remotas. & dat exemplum. Quod genus est, Appius indixit Carthaginensibus bellum. Argumētum est ficta res, quæ tamen fieri potuit.) Argumentum est, quod quidem non est factum, sed fieri potuisse creditur. vt in Terentio, adolescentis vita narratur. Nam is postquam excesit ex ephebis Sosia. A negotijs ergo narratio tres partes habet, fabulā, historiam, argumentum. Fabula nihil veri, nec verisimile continet: historia gesta præteritorum: argumentum nō verum, sed verisimile. Illa autem narratio, quæ versatur in personis exprimendis, talis esse inquit, debet, vt in narratione rerum vim personæ agētis, & animos ostendat. & dat exemplum de Terentio, vbi Demeæ & Mitionis senum personarum contentio secernitur. Venit ad me sæpe clamitans, quid agis Mitio? cur perdis adolescente nobis? & reliqua. In his omnibus & rigor & austeritas personæ obiurgantis ostenditur. Verum ne nos perturbet, q; & in illa narratione quæ in negotijs est, sæpe etiam persona describitur. nam describitur Catillina, describitur Sertorius, & reliqui, & illa rursus narratione quæ de personis est, gesta etiam narrantur. non inquam nos perturbēt, quia mixta sunt. sed animaduertere debemus, quid propter quid dicat. Sæpe enim persona describit, vt negotium patescat: sæpe gesta narrantur, vt apertius qualis sit persona videatur. Sed ad præceptum narrationis illius reuertitur, quæ ipsam causam continet, & totius controuersiæ narrationem. Oportet igitur eam treis habere res, vt breuis, vt aperta, vt probabilis sit.) Oportet igitur eam treis habere virtutes, vt breuis, vt aperta, vt probabilis sit. Treis virtutes sunt narrationis, vt breuis sit narratio, vt aperta, vt probabilis. Verum vt hæc tria semper omnia sint, non vnū aliquod ex tribus. itaque istæ virtutes narrationis licet & alijs partibus orationis cōueniant, narrationis tamē sunt propriæ. aliarum autem partium orationis virtutes narrationi cōuenire nō possunt: quælibet reprehensio, quælibet confirmatio, quælibet criminatio potest habere hæc tria, sed quasi aliena. ipsa autem quæ habent, narrationi non conueniunt, vt inductiones, vt ratiocinationes, & reliqua huiusmodi, quæ fidei sunt, non affectus, igitur tres istæ virtutes narrationi oratoriæ conuenire possunt, & illi narrationi quæ extra ciuiles causas est. nanque historia & breuis esse debet in expositione, & aperta, & probabilis, vt Salustius sibi omnia in Catilina tribuit: Quam breuißime potero, paucis absoluam. Cum alijs historiographis singula tradidisset in libro primo historiarum, dat Catoni breuitatem, Romani generis disertißimus paucis absoluit: Fannio vero veritatem. Sed antequam dicamus vt breuis narratio fiat, vt aperta, vt probabitis, principio dicendum videtur quid sit narratio oratoria, quid agat, vel quo distet a reliquis partibus orationis. Oratio quæque negotium explicat, atque insinuat audienti, narratio dicitur, explicans quid gestum sit, aut per verū, aut per verisimile, idest aut per id quod gestum est, aut per id quod geri potuit. quæ oratio est etsi partibus narratione plenis inclinetur in actoris commodum, non tamen ad pugnam continuo easdem partes ducit. Negotium enim iudici insinuatur, non pars negotij. Agitur.n. vt causam iudex norit: Causa vero duarum partium est. sed

narrare, aut cum ab ijs, qui audiunt, ita tenetur negotium ut nostra nihil intersit, eos alio pacto docere. Quod cum acciderit, omnino narratione supersedendum est. Non loco dicitur, cum non in ea parte orationis collocatur, in qua res postulat, quo de genere agemus tum, cum de dispositione dicemus, nam hoc ad dispositionem pertinet. Non quemadmodum causa postulat, narratur, cum aut id, quod aduersario prodest, dilucide, & ornate exponitur, aut id, quod seipsum adiuuat, obscure dicitur, & negligenter. Quare ut hoc uitium uitetur, omnia torquenda sunt ad commodum suæ causæ, contraria, quæ præteriri poterunt prætereundo, quæ illius erunt, leuiter attingendo, commoda sua diligenter & enodate narrando. Ac de narratione quidem satis dictũ uidetur, deinceps ad partitionem transeamus.

subtilitas exponentis, aliquid quod suæ parti prosit insinuat. nã iudex sic ab vno audit, quasi extra partem. Sed vere is optimus patronus est in narrando, qui ita narrat, vt & aduersarius ita narrare potuisse credatur. verum talis oratio esse non potest, cum crimina proponũtur. Quibus in propositionibus, & si dicatur, illud fuit, illud consecutũ est, & cætera similia tamen narratio non est. Quoniam hæc omnia ad criminationem continuo ducuntur. & non id agitur in hac oratione, vt iudex sciat causam, sed vt audiat crimen admissum. At in narratione, cum causa omnis fuerit explicata, tunc crimen aut ab accusatore proponitur post narrationem, quasi intentio: aut a defensore quasi quæstio, vt purgetur. Sextus Roscius occisus est, accusator dicit a filio, Tullius negat. hinc esse criminatio potest, & defensio. Insinuatur iudici per narrationem totum negotium, vbi, quãdo, quo modo Sex. Roscius sit occisum. Hoc dicat vtraque pars necesse est. huic singuli subtiliter interijciunt id, quod parti suæ prodesse posit, non pugnæ modo, sed adiuncta verisimilitudine, vt, ita narret quasi & aduersarius eodem modo narrare posit. Explicito negotio, causaq; cognita, incipit aduersarius dicere q Sex. Roscium filius interemit: & hæc criminatio. Si autem defensor est, proponit crimen quasi quæstionem. Occidisse patrem Sex. Roscius arguitur: & affert argumenta, quibus hoc posit dissoluere. Ita in dictionibus alijs criminationes intelliguntur, vel propositiones criminum, cum oratio exponendi quodammodo implicitam secum habet intentionem, vt occidisti, aut abstulisti. At vbi narratio est, post narrationem dicuntur, sed tamen in narratione significantur iudici, nõ aperte ab oratore dicuntur. Breuis erit, si vnde necesse est, inde initium sumetur, & non ab vltimo repetetur.) Breuis erit, si vnde necesse est, inde initium sumet, non ab vltimo repetet. Dixit supra narrationem oratoriam tres virtutes habere debere: vt breuis sit, vt aperta, vt probabili. Nunc docet breuis narratio quemadmodum esse posit, & breuis pro qualitate negotij. Breuis, inquit, erit, si initium sumas a rebus necessarijs, non ab vltimo. vtputa, si nobis bellom Troianum narrandum sit, debemus a raptu Helenæ incipere, non a Læda, quæ Helenam genuit. Ergo præcepta dat in breuem narrationem, quæ in initio narrationis, quæ in fine, quæ in medio seruare debeamus. Atq; hoc præceptum de initio narrationis est, quod ait, Breuis erit, si vnde necesse est, inde initium sumetur, non ab vltimo repetetur. Et si cuius rei satis erit summam dixisse, eius partes nõ dicẽtur.) Vtputa cum sufficiat dicere Occidit, & non dicamus, & voluit, & potuit, & occidit, cum harum partium summa sit, occidit, & hoc dixisse sufficiat. verum hoc præceptum de medio narrationis esse potest. Et si non longius, q̃ quod scitu opus est, in narrando proceditur.) idest, si narres quousq; narrandũ est, non etiam illa narrentur, quæ iam in tractatus cadunt. vtputa, quidam fortiter fecit, petit præmij nomine ærarij dimidium, contra dicitur. Narrandum est, quemadmodum fortiter fecerit: non etiam quemadmodum ad ciuitatẽ regressus sit: & quẽadmodum præmium pecierit, & quemadmodum ei contradictũ sit. verũ hoc præceptum de fine narrationis est. Et si nullam in rẽ aliam transibit.) Scilicet vt illa tm̃ narres quæ ad cãm pertinent: non etiam aliqua quæ extra sunt, & quæ ad negotium minime pertinent. Et si ita dicet, vt nonnunquam ex eo qđ dictum sit, id quod non sit dictum intelligatur.) Vt posita secunda, quæ sunt sua prima declarent. Si dicas inde cũ reuersus essem, vtiq; cũ dicis reuersus, ostẽdisti & profectũ te nescio quo, & peruenisse, postremo reuersum. Et si non modo id quod obest, verũ etiam id neq; obest, nec adiuuat, præteribitur.) Etenim qui breuitate studet, non modo illa in narratiõe præterire debet quæ obfutura sunt, verũ etiam illa quæ nihil profutura. Et si semel vnumquodq; dicetur.) Idest vt non modo illa prætereantur quæ aut obfutura sunt aut nihil profutura, verũetiã illa quæ prosunt, vt semel dicantur, non bis aut amplius. Et si non ab eo quo in proximo desitum erit, deinceps incipietur.) Præceptom omne duplex est. Nunc enim ostendit quid faciendum sit, nunc quid non faciendum. Ita hic Cicero. In superioribus ostẽdit quid esset in narratione faciendum nunc ostendit quid sit non faciendum. Et si non ab eo, inquit, quo in proximo desitum erit, deinceps incipietur, idest ne a re illa, quã nuper diximus, ad aliam rẽ sumamus exordium. Si dicas, profectus vrbe sum, & cum essem pfectos, ad villam veni, & cum venissem. Quare is qui breuiter narraturus est, iterare nihil debet. Ac multos imitatio breuitatis decipit, vt cum se breues putent esse, longissimi sint.) Sæpe, inquit, & si dictio in verbis breuis est, tamen longa efficitur, cũ non necessariæ res in narratione ponuntur. Quod vt nos non prætereat, primo nobis dicendum est quemadmodum possumus intelligere. quod vbicũq; dicta sint singula verba significãt res suas singulas, vt sedet, currit, eo venio. Item copolatio rationalis verboꝝ plurimoꝝ vnam rẽ continet. maxime aũt, si in narratione fit, cum præmissa verba tertia persona cõcludit. Vt, M. Lepido cum omnibus copijs Italia pulso, seuerior, neq; minus grauis & multiplex cura patres exercebat. Hæc tertia persona vnã rem fecit omnium superioꝝ. Itaq; in oratione tot res erunt, quod erũt tertiæ personæ. ergo in hac oratione. Accessi ad ædes, puerũ euocaui, respondit: quæsiui dñm, domi negauit esse: tertia persona est, respondit. Iam igitur vna res est. fit aũt altera cum ait, domi negauit esse. Quare cum sufficeret, domi negauit esse, abundauit rebus superfluis. quia dixit ante, respondit. Ita ergo multos imitatio breuitatis decipit. qui cũ res breuissime dicant, tamẽ quia plores quam oportet dicunt, incipiunt breues non esse. Quamobrem, inquit, si breues esse volumus, non solum verba non necessaria præterire debemus sed etiam res. Aperta aũt narratio poterit esse.) Dixit quemadmodum breuis narratio esse posit. nunc quemadmodum aperta esse posit, exponit. Illud aũt perspicere debemus, quod & in apertã narrationẽ illa dat præcepta, quæ & in breuẽ. Hic etiam quid in principio apertæ narrationis, quid in fine, quid in medio facere debeamus, ostendit. Nunc itaq; totam complectitur narrationẽ, cũ ait. Aperta aũt narratio poterit esse, si vt quidq; primum gestum erit, ita primum exponetur.) Scilicet, vt non peruerso narrandi ordine fiat iudicibus in cognitione cõfusio. Et rerum ac temporum ordo seruabitur.) Scilicet, ne id primum narres quod postea factum est, quod si feceris, & in rerum & in temporum ordine deliquisti. Vt ita narrentur, vt gestæ res erunt, aut vt potuisse geri videbuntur.) Hoc est q ait supra in definitione narrationis. Narratio est reꝝ gestaꝝ, aut gestaꝝ expositio. i. vera, & verisimilis. Hic erit cõsiderandum ne quid perturbate.) Vt in præceptis breuis narrationis primum ostẽdit quid faciendũ esset, deinde quid nõ faciendum, ita & hic ostẽdit primo quid faciendũ esset, tũ quid nõ faciendũ. Considerandũ, inquit, erit, ne quid perturbate dicatur. i. si reꝝ ac tẽpoꝝ in narratione ordo mutetur. Deinde, inquit, nequit contorte. i. cum interdum non facilis trãsitus ac directus est, sed obscurus. Ne quam in aliam rẽ transeatur.) Ne omissis rebus ad præsens negotiom pertinentibus, non narranda atq; aliena narremus. Hoc præceptum etiam de breui narratione dedit, cum ait. Et si in nullã aliam rẽ transibit. Ne ab vltimo repetatur.) ita vt supra de breui narratione, si vnde necesse est inde initium sumet, nec ab vltimo repetetur. Veꝝ hoc præceptum etiam hic de initio narrationis est. Ne ad extremum prodeat.) Ita vt supra de breui narratione: Et si non longius, quam quod scitu opus est, narrando procedatur. Verum hoc præceptum etiam hic de fine narrationis est, ne ad extremum procedatur. Ne quid, qđ ad rem pertineat, prætereatur.) Hoc vitium mediæ narrationis est: ita aut principij vitium est, si ab vltimo repetat: finis autẽ, si ad extremũ prodeatur. Deinde cõcludit: illa, inquit, oĩa de

breui narratione præcepta etiam in aperta nobis seruāda sunt. Nam vt aperta nō possit esse narratio, non intelligitur. i. aperta non est longitudine magis quā obscuritate. Ergo vt aperta sit narratio, & vt intelligatur, minime longa. i. breuis esse debebit. Præterea inquit, vt apertā habeam⁹ narrationē, vti inquit dilucido ac de proximo petito sermone debemus. Probabilis erit narratio, si in ea uidebuntur inesse ea, quæ solēt apparere in veritate.)Secundum ordinē diuisionis suæ, postquam de breui & aperta narratione tractauit, nunc incipit de narratione probabili disputare. Probabilis inquit, erit narratio, si in ea fuerint illa oīa quibus solet veritas inueniri. nam in his septem omnis ad fidem argumentatio continetur. Septē illa superiora, quis, qd, cur vbi, quando quēadmodum quibus adminiculis, oēs artium scriptores tractauerūt, & in præceptis suarū artium reliquerūt. Verū Cicero rerum ac tempor: personarumq; considerans naturam, addidit illis omnibus octauam opinionem, & recte. Res enim omnes non per se sunt, nec ex natura valent, sed opinione. neq; enim cum dicimus tunicam, per seipsam intelligimus tunicam esse quia vestimur, sed quia nostra nobis opinione persuasum est cum audierimus tunicam, intelligimus rem esse qua vestimur. Et reliqua similiter colligere possumus. Ergo Cicero omnia dicit. Hanc vero opinionem in tribus plenam esse dicit, si id quod dicimus a nostra natura non abhorreat. i. ab eor: natura pro quibus agimus. s. ne de pudicitia agat leno, de castitate meretrix. quod si fiat, probabilis narratio non erit. Deinde vt id quod agimus, a populi rumore non abhorreat. s. ne contra consuetudinē audientium loquaris. Si apud Romanos narres contra iustitiam, & si apud Scythas mores barbaros reprehendas. Postremo si id quod agimus, cum eor: quicunq; audiunt iudicatum opinione consentiat. Itaq; narrationē probabilem esse dicit, si in ea sit septem illa, quis, quid, cur, vbi, qñ, quemadmodum, quibus adminiculis. Sed cū oīa hic posuerit, vnū non posuit. i. modum, quod est quēadmodum. Et recte modum inter præcepta probabilis narrationis non posuit. Non enim in modo fides fit, sed magis auxesis criminis. Et qm præcepta hæc & ad coniecturam accōmodanda erant, vbi factū negatur, merito modus esse nō debuit: quia modus non excutitur, nisi cū factum conceditur. Cum aūt in coniectura, vbi factum negat, oīno esse non poterit, multo magis alibi modus non erit. Si autem in reliquis statibus fuerit, auxesis facti erit, non probabilis narrationis expositio. Ergo hic videamus, septem illa absq; solo modo. Persona, si personar: dignitates seruabūtur. Causa, si causæ factor: extabunt. Facultas, si fuisse facultates videbunt. Tempus, si tempus idoneum. Locus, si locus opportunus. Videamus & opinionē quæ his omnibus quoq; a Cice. addita est.

Si res

Si res & ad eorum qui agent naturam, & ad vulgi morē, & ad eorum qui audiunt opinionem accommodabitur.) Si personarum dignitates seruabuntur, non honores, sed prout quæque digna sit. Si tempus idoneum, si spatij satis.) Duo sunt tēpora, vnum per spacium, idest per interuallum: aliud per opportunitatē. Spacium est, vt vnus, alter, multi dies, mensis, mēses, anni. Opportunitas est occasio ex hominum actibus facta, vt bellum, pax, ludi, seditio. Hoc est ergo quod ait. Si tempus idoneum, si spatij satis. Iam cum ait, si tempus idoneum, ostendit tempus esse per opportunitatem. Illud aūt præterea cōsiderare oportebit. Supera docuit quæ in narratione seruāda sint, & quemadmodum facienda, nūc in ipsam narrationē quatuor præcepta dat. Quæstio est enim. An vbiq; narrādum sit. Deinde si narrandum, quo loco narrandum: Postremo si ita narref quemadmodum cā postulet, non vbiq; narrandum est, inquit. Etenim si obest narratio, prætereūda est: Et cum nihil prodes, prætereunda est. Deinde inquit, vidēdum est quo loco narrandum sit. Sæpe enim post argumenta narrandum est, vt Cicero in Miloniana fecit. Postremo secūdum caosæ genus narrādum est, vt quod non est prætereundum, non prætereas: quod prætereundum, prætereas. Obest tūc, causa ipsius rei gestæ expositio magnā excipit offensionem.)Obest, inquit, narratio si cum aperis atque insinuas rei gestæ qualitatem, necesse habes tibi auditorē reddere infensum. Quod cum contingit, non contexte, inquit, narrare debebis, nec cām oēm indicare, sed singulas causæ partes proponere, & his statim argumēta supponere, vt res dubia fidem pro agentis accipiat voluntate. Præterea inquit, cum nihil prodest narratio, præteriri debet. Nihil autem prodest narratio tum, cum ita ab aduersarijs cā iudicibus exposita est, vt a nobis aliter narrandum non sit. Deniq; iam supra diximus, non interdum opportuno loco poni narrationē. Verū hoc genus præcepti differt in id tēpus, quo de dispositione dicturus est. Non quēadmodū cā postulat narraf.) Præuaricatio duobus modis fit. Si vtilia nostræ causæ cū obscuritate dicam⁹, aut vtilia aduersarior: manifeste atq; aperte proferamus. Verū hæc tūc vitia sunt, si cū id facimus, nihil nobis prodest. Sæpe etenim prodest, vt tali præuaricatione aliud qđ volumus obtinere possimus. Nā vt obtineat Dauus, ne Chremes det filiam Pamphilo, aperte narrat id qđ contra Pamphilum poterat videri: illum peregrinā amare, & filium ex ea suscepisse. Nūc secundum ordinē positæ narrationis, ad partitionis præcepta veniamus.

BECICHEMIVS.

NAm plerisq; breuiter dicere vf, qui ita dicūt: Accessi ad ædes, puerum vocaui.)Manuscripti codices, dicit. sed & dicunt defendi potest a grammaticis.

VICTORINVS.

REcte habita in cā partitio, illustrem & perspicuam totā efficit orationem.)Anteq̃ de præceptis partitionis dicamus, prius dicēdū videt, quid intersit inter partitionē & diuisionem. Partitio est, totius causæ per partes cōstitutio. Diuisio est, rer: sub partitione iacentium. Verū hic hoc aīaduertendum est, vt definitionē partitionis nō ab eo quid sit, sed quid faciat collegerit. Recte, inquit, habita in cā partitio illustrem & perspicuā totā efficit orationē.

Narrationis porro definitionē ab eo quid sit, scimus esse collectā. Narratio est rer: gestar:, aut vt gestar: expositio. Dicit itaq;, partitionē duas habere partes. Distributionē, & aliā quæ ostendit quid aduersarij confiteātur, & quid in cōtentione versetur. Verū vtrarūq; har: partium duplex effectus est. Aperit cām, & cōtrouersiā cōstituit. alind est. n. quod

quod aperit causam, alind quod constituit controuersiam. Nāq; aperitur causa in narratione, in qua etiam si intelligitur quæ sit controuersia, nō tamen ab oratore constituitur. Constituere est enim, proponere, & dicere quid in controuersia sit. Ergo in narratione aperitur causa, nō cōstituitur controuersia. At in partitione, tametsi aperitur causa tamen & constituitur controuersia, vt nō vnum sit, sed verūque fiat. Nam aperit vtiq; causam. quia partitur. quanquam alio modo aperit quam in narratione. Cum enim dicit dicturus sum de illo, aperta est causa partitione, hoc est distributione. Item in alia partitione, cum dicitur, Illud manifestum est, nec negatur, illud vero negatur: vtique aperitur causa, sed partitione, vt diximus, in qua tamen & constituitur controuersia, cum quid in confessione sit docetur, quid in negatione. Alia

DE PARTITIONE.

REcte habita in causa partitio, illustrem, & perspicuam totam efficit orationē. Eius partes duæ sunt. quarum utraq; magnopere ad aperiendam causam, & constituendam pertinet cōtrouersiam. Vna pars est, quæ quid cum aduersarijs conueniat, & quid in cōtrouersia relinquatur ostendit, ex qua certum quiddam designatur auditori, in quo animum debeat habere occupatū. Altera est, in qua rerum earum de quibus erimus dicturi, breuiter expositio ponitur distributa, ex qua conficitur, ut certas animo res teneat auditor, quibus dictis, intelligat fore peroratū. Nūc utroq; genere partitionis quemadmodū cōueniat uti, breuiter dicendum uidetur. Quæ partitio quid cōueniat, aut quid non cōueniat ostendit, hæc debet illud qđ cōuenit, inclinare ad suæ causæ cōmodū, hoc mō: interfectā matrē esse a filio conuenit mihi cū aduersarijs. Itē contra: interfectum esse a Clytēnestra Agamemnonem cōuenit. nā hic uterq; & id posuit qđ conueniat, et tū suæ causæ cōmodo consuluit. Deinde quid in controuersia sit, ponēdum est in iudicationis expositione, quæ quemadmodum inueniretur, aut dictum est. Quæ autem partitio, rerum distributam cōtinet expositio-

autem partitio, quæ distributio nuncupatur, potest aperire tantum causam res enumerando. at cum vel verba iungontur, vel oratio, quæ dicat de his esse dicendum, tunc constituitur controuersia. quæstor Verres fuit legatus, prætor vrban9, prætor Siciliensis. Hoc solum dicere, aperire causam est: sed partitione, per distributionem. At vero illud adiungere, quare hæc erit quadripartita distributio totius accusationis meæ: hoc est constituere controuersiam. Itaque, vt diximus, partitio species habet duas Vnā, quæ quid cum aduersarijs conueniat docet, & quod in controuersia sit: alteram, quæ in distributionem habet membroꝝ in reliquā oratione. Illa superior species cum proposuerit quid conueniat, id ipsum ad se inclinat, vt pro se faciat id, quod aduersarius confitetur. Postea vero subiungit, id quod sit in controuersia. Facit hoc Cicero pro Milone: Dicā, inquit, vim factam a P. Clodij familia. aduersarij non negant. Hic proposuit, quod aduersarij fateantur. deinde ipsum pro se fecit dicendo, damnum datum esse Miloni Concedis. vici vnam rem. Item adiunxit alterā partem, in qua confessionem docet, cum dicitur, Ni hominibus armatis nō negas, vici alteram. Post, quid in cōtrouersia sit proponit, cum dicit, Dolo malo factū negas: de hoc iudicium est. sed quoniam non in omni negotio aduersarius fatetur, illa altera adhibēda partitio est, quæ distributio nuncupatur. vbi totius causæ membra ponuntur. Verum hæc mēbra, aut ea sunt quæ vere in eodem negotio cōtinentur, vt in Verrinis de quæstura, de legatione, de prætura vrbana, de prætura Siciliensi. quam quadripartitam distributionem totius accusationis suæ Tullius esse dixit. Item illa distributio de frumento, quam fecit dicendo emptum decumanum æstimatum. Aut si partitio de ipsa causa nō sumitur, ea mēbra ponit orator, quæ ipse ingenio inuenit, & sibi ipsa dicenda construit, non ex negotij factis ad causam sumptis, sed argumētatione oratoris in causa collocatis. vt in Diuinatione: Ego sic intelligo, sit vt de pecunijs repetundis quæstio sit, si nomē cuiuspiam deferatur. Hæc duo in primis expectari oportere, quem maxime authorem velint hi qui eas iniurias passi sint & quem minime velint hi qui eas iniurias fecisse arguantur. Item pro Sex. Roscio, cum vnum crimen sit parricidij, ac

nem, hæc habere debet breuitatē, absolutionē, paucitatem.

Breuitas est, cum nisi necessarium, nullū assumitur uerbum. Hæc in hoc genere idcirco utilis est, quòd rebus ipsis, & partibus causæ, non uerbis, neque extraneis ornamentis animus auditoris tenendus est.

Absolutio est, per quam omnia, quæ incidunt in cām, in genera, de quibus postea dicendum est, amplectimur partitione. In qua uidendum est, ne aut aliquod genus utile relinquatur, ut sero extra partitionem, id quod uitiosissimum, ac turpissimum est, inferatur.

Paucitas in partitione seruatur, si genera ipsa rerū ponuntur, neque permistæ cū partibus implicātur. Nā genus, est qđ plures partes amplectitur, ut aīal: Pars est, quæ sub est generi, ut equus, sed sæpe eadem res alij genus, alij pars est. nā hō aīalis pars est, Thebani, aut Troiani genus. Hæc ideo diligētius inducitur præscriptio, ut aperte intellecta generali partitione, paucitas generum in partitione seruari possit. Nā qui ita partitur: Ostendā propter cupiditatē, & audaciam & auaritiam aduersariorū omnia incōmoda ad rēpub. peruenisse: is non intellexit in partitione exposito genere, partē se generis admiscuisse, nā genus est omnium nimirum libidinū cupiditas, eius aūt generis sine dubio pars est auaritia. Hoc igitur uitādum est: ne cuius genus posueris, eius secum aliquam, sicuti diuersam, & dissimulē partem ponas in eadem partitione. Quòd si quod in genus plures incident partes, id cū in prima partitione causæ erit simpliciter expositum, distribuetur eo tempore cōmodissime, cum ad ipsum uentum erit explicandum in causæ dictione post partitionem. Atque illud quoque pertinet ad paucitatē, ne aut plura, quàm satis est, demonstraturos nos esse dicamus, hoc modo: Ostendam aduersarios, quod arguimus, & potuisse facere, & uoluisse, et fecisse. nā fecisse ostēdere satis est, aut cū in cā partitio nulla sit, & quiddam simplex agatur, tñ utamur distributione, idq; prraro pōt accidere.

Acsunt alia quoque præcepta partitionum, quæ ad hūc usum oratorium non tantopere pertinent, quæ uersantur in philosophia, ex quibus hæc ipsa transtulimus, quæ conuenire uidebantur, quorum nihil in cæteris artibus inueniebamus. Atq; his de partitione præceptis, in omni dictione meminisse oportebit, ut & prima quæque pars, ut exposita est in partitione, sic ordine transigatur, & omnibus explicatis, peroratū sit, hoc modo, ut nequid posterius præter cōclusionē inferatur. Partitur aūt apud Terentium breuiter & commode senex in Andria, quæ cognoscere libertū uelit.

E o pacto & nati uitam, & consilium meum
Cognosces, & quid facere in hac re te uelim.

Itaque quemadmodum in partitione proposuit, ita narrat: primum nati uitam.

Nam is, postquam excessit ex ephebis Sosia,
Liberius uiuendi fuit potestas.

Deinde suum consilium: Et nūc id operā do. Post hæc quid Sosiā uelit facere, id quod postremū posuit in partitione, postremū dicit: Nunc tuū est officium. Quēadmodū igitur hic, & ad primā quāq; partem primū accessit, omnibus absolutis finē dicendi fecit: sic nobis placet, & ad singulas partes accedere, & oībus absolutis perorare. Nunc de cōfirmatione deinceps, ita ut ordo ipse postulat, præcipiendū uidetur.

propterea vnū negotium, partitur tamen Tullius non causam, sed orationem, dicendo: In crimen, audaciam, & potentiam criminis, confictionem accusator Erutius suscepit. Audaciæ partes Roscij sibi depoposcerunt, Crysogonus autem potentia pugnat. Altera est, in qua rerum earum, de quibus erimus dicturi, breuiter expositio ponitur.) Partitionis duæ partes sunt, vna quæ quid cum aduersarijs conueniat indicat, et quid in controuersia sit demonstrat. altera quæ dicitur distributio. Hæc eadem duplex. nam aut ea membra continet quæ in causa sunt, aut ea quæ ingenio fingit orator, quibus dictis intelligat fore peroratum. Præcipit, vt partitione completa, nihil amplius dicamus præter conclusionem. Quæ partitio quid conueniat, aut quid non conueniat, ostendit.) In hac partitione, id quod aduersarius confitetur, ad causæ nostræ commodum nos docet inclinare debere. Et dat exemplum: Si dicat accusator, matrem occisam ab Oreste filio, constat. Iam cum ait, matrem a filio constat occisam, id quod aduersarius confitetur, ad se inclinat. Consideratione enim sanguinis, non videtur debuisse a filio mater occidi. Deinde si dicat Orestes, vel eius defensor, constat a Clytemnestra Agamemnonem maritum occisum confessionem aduersarij sine dubio ad se inclinat. consideratione enim iuris, occidi maritus ab vxore non debuit. Iam quid in controuersia sit, ex indicatione colligitur: idest, an recte Orestes matrem occiderit, cum illa patrem occiderit Orestis? Quare accusatoris talis erit partitio. Interfectam matrem a filio, cum aduersarijs mihi conuenit, cum illa occiderit Agamemnonem,

Sed an a filio occidi debuerit, quæstio est. Rei vero talis erit partitio. Interfectum a Clytemnestra Agamemnonem conuenit: an a filio Clytemnestra debuerit occidi, quæstio est. Quæ autem partitio, rerum distributarum continet expositionem, hæc habere debet breuitatem, absolutionem, paucitatem.) In omni distributione, siue quā habet orator in membris negotij, siue quam in membris quæ ipse format & fingit dicenda, seruare debet hæc tria, breuitatem, absolutionem, paucitatem. Breuitas in verbis est, absolutio in toto, paucitas in generibus. Breuitas est, cum nisi necessariom nullum assumitur verbum.) Vt si sic patiamur: Di-

cemus

cemus de decumano frumento, deinde de empto, postremo de æstimato. Sed partiendo longius peccabimos contra præceptum hoc si sic dicamus: Nonc dicemus de decumano frumento: deinde vbi maius est crimen, de eo quod soler publicis pretijs comparari: postremo, vbi nihil auaritia Verris intactum reliquit, dicemus etiam de æstimato frumento. Hæc itaq; superflua verborum in breuitate partitionis vitare debemus, vt animus auditoris non verbis, sed rebus potius occuperur. Hæc in hoc genere iccirco est vtilis.) In hoc genere. i. in distributione, breuitas vtilis est ad animos aoditorum non verbis sed rebus potius occupandos. Absolutio est, per quam omnia quæ incidunt in causam genera, de quibus dicendum est, amplectitur.) Absolutionem tunc facimus, si omnia quæ incidunt in causam partientes ponamus. Hæc quæ incidunt, omnia nũc speciebus confici possunt, nunc generibus. quoniam autẽ specierum maior est multitudo, angustior generũ vis & natura quippe cum genus multas in se species contineat, qui facit partitionem, de speciebus omnibus causæ incidentibus absolutionem quidẽ seruat, q. omnis species in partitione proponit: sed peccat, q. specierum latior distributio est, & in partitione amplius q̃ quatuor partes omnino esse non debent. Ergo vt absolutio melius in distributione seruetur, species illæ ad genera reseruandæ sunt. Vt paucis generibus cum species omnes complexi fuerimus, absolutionem conficiamus, q. omnia, & paucitatem, q. genera quæ incidunt in causam, in distributione collocamus, ne aut vtile aliquod genus prætereamus, aut postea causæ, quod est vitiosius, inferamus. Paucitas in partitione seruatur, si genera ipsa rerũ ponuntur.) Tunc, inquit, pauca in partitione collocamus, cum quid sit genus, quid sit species, iam scimus, nec cum generibus species implicemus. Itaq; si studere volumus paucitati, etiam genera pauca in partitione collocare debemus. Nam genus est, quod plures partes amplectitur, vt animal. pars est, quæ sub est generi, vt equus.) ON, græci substantiæ & accidenti genus ponunt, sed non bene. pars enim omnis generi suo similis esse debet. Substantia porro res est, quæ alijs rebus subest, capax accidentium qualitatum. Deinde accidens est ij quod in substantiam cadit. Quare qm̃ illud superius O N, vtrũq; esse non potest, non recte substantiæ & accidenti genus factum est. Ergo quoniam præcipimus vt species generi semper similis esse debeat. videamus vbi hic Cicero quasi videatur errasse. Nam posuit hominem respectu duplici, vt ad inferiora genus sit, ad superiore spẽs. Huic animal præposuit, vt spẽm faceret, id qd' homo, cum id ipsum genus vellet ostendere quod homo est subiecit huic speciem, Romanum, Thebanum: Nõne videtur esse vitiosum, quod cum homo substantia sit, Romanus autem aut Thebanus accidens? Etenim parum recta subiectio est, sub eo quod substantia sit, id quod est accidens collocari. Nam rectum illum præceptum est, in faciendis generibus & speciebus & indiuiduis rem aut substantialem in omnibus esse seruãdam, aut accidentalem. vt cum in genere sit substantia, & in genere & in specie & indiuiduo sit. Animal nãq; substantia est: huic cũ suppono speciem, substantia esse debet: suppono autem hominem. Item cum suppono homini Ciceronem, substantiam pono, sic factum est vt in omnibus substantia seruaret. Pari ratione si id quod est accidens fuerit etiam species, accidens debeo collocare. Pariter & indiuiduum, vt genus ponã colorem. accidit enim color corpori: huic cum suppono speciem albũ vel nigrum, intelligo & hoc quoque accidens esse. Eritque etiam similis ratio, cum sub albo pono hoc album, quod est indiuiduũ. Indiuiduũ est, quod oculis digitoq; monstratur, ergo & album & color accidentia cuncta sunt, corporis scilicet. quamobrem Romanus & Thebanus accidentia sunt. Accidunt enim substantiæ cuilibet, aut homini, aut equo. Cicero vero hominem ponit, idest, substantiam. & recte facit, huic genus dando, animal. nanq; animal substantia est. nõ recte autem, cum hominis spe-
ciem

ciem supponeret, Thebanum & Troianũ supposuit. quoniam hæc, vt diximus, accidentia sunt. Sed hoc frustra in quæstionẽ venit. licet enim id quod accidens est, poni in substantiam cum eo ipso sibi copulato cui supponitur. vtputa homo, vt diximus animalis species est: hominis vero species est Thebanus, quod est accidens, hic non Thebanum solum audire debeo, sed hominem Thebanum, vt simul cum Thebano & hominem audiendo, faciam id quod est accidens substantiale. Quare Cicero recte hominem animalis speciem posuit, & gen' Thebani, aut Troianis hominis scilicet. Itaq;, inquit, ideo diligentius genera, & species generum definire volumus, vt intellectis aperte generibus, quo breuior sit partitio, etiam genera pauca in partitione eadem collocemus. Nam qui ita partitur: ostendã propter cupiditatem, & audaciam, & auaritiam aduersariorũ omnia incommoda ad rempublicam peruenisse.) In partitione quæ dicitur distributio tria semper dicit esse seruanda, breuitatem, absolutionem, paucitatem. Breuitas in verbis est. Absolutio, vt omnia genera quæ in causam incidunt in partitiõe ponamus. Paucitas, vt sola rerum genera, quæ partium genera sunt absq; partibus suis in partitione ponamus: & quæ genera sunt, partes aliorum generum esse non possunt. nunc itaque de paucitate tractatus est. Et dat exemplum vitiose distributionis, id est, in qua genus & pars eius simul posita sunt. nam qui ita, inquit, partitur. Ostendam propter cupiditatem & audaciam aduersariorum, &c. is, inquit, errauit. etenim paucitatem seruare nesciuit. Siquidem non sola rerum genera posuit, sed genus & partem generis. Cupiditas enim genus est, pars cupiditatis auaritia. Ergo in superioribus qoid faciendũ esset ostedit nũc quid non faciendum. & hæc fere bipartita præceptoꝝ oium disciplina est. Hoc igit' vitandũ est, ne cũ genus posueris, eius spẽm, sicuti aliquã diuersam ac dissimilẽ partẽ ponas in eadem partitione.) Hoc igitur vitandum est, vt sciamus nũc illud præcipi, qd' faciendum non sit. Quod, si quod in genus plures incidet partes, id cum in prima partitione causæ erit simpl'r expositum.) Genera inquit, ipsa rerum in partitione ponenda sunt, & si cui generi partes suas fuerit necesse supponi. Postquã, inquit, partitionem cœpimus exequi, ad id genus venerimus, tũc nos partes eius conuenit explicare. In partitione tamen partes generi iungere non debemus. In tractatibus quæstionum, debemus de generis partibus disputare. Atq; illud quoq; pertinet ad paucitatem.) Quoniam de paucitate tractatus est, atq; illud quoq; pertinet ad paucitatem, inquit. Ne plura quam satis nos demonstraturos esse dicamus, hoc modo, inquit: Ostendam aduersarios id quod arguimus, & voluisse, & potuisse, & fecisse, cum in tertio cuncta sint. Deinde inquit, cum simplex quidam in controuersia sit, nos tamen distributione vtamur. Ac sunt alia quoque præcepta partitionum, qoæ adhunc vsum oratorium non tantopere pertineant.) Ostendit partitionũ multa esse alia præcepta: sed tamen quæ ad philosophiam, non quæ ad rhetoricã pertineant. Ad philosophiam, inquit, de qua hæc ipsa præcepta transtulimus. Ideo inquit, quia nihil horum in reliquis artibus inuenimus. Ostendit hæc de partitione præcepta latinos nunq̃ habuisse in artibus suis, sed se primum transtulisse de græcis. Atque his de partitione præceptis in oĩ dictione meminisse oportebit.) Ad extremum hoc dat in partitione præceptũ, vt quod primum in partitione ponimus, id primũ aggrediamur & explicemus: quod secundum ponimus, vt secundo aggrediamur loco: quod tertium, tertio. Postremo finitis per ordinẽ suum partibus, dictionem omnem extremis epilogis concludamus.

BECICHEMIVS.

HOc igitur vitãdum est, ne cuius genus posueris, eius secum sicuti aliquam partem diuisam ac dissimilem ponas in eadem partitione.) Error turpissimus & moltiplex. Sic corrige: Hoc igitur vitandum est, ne cum genus posueris, eius speciem sicuti aliquam diuersam partem ac dissimilem ponas in eadem partitione.

DE CONFIRMATIONE.

COnfirmatio est, per quam argumentando nostræ causæ fidem, & authoritatem, & firmamentum adiungit oratio. Huius partis certa sunt præcepta, quæ in singula causarum genera diuiduntur. Veruntamen non

VICTORINVS.

COnfirmatio est, per q̃ argumentando nostræ causæ fidẽ, & authoritatẽ & firmamẽtũ adiungit oro.) Definitio cõfirmationis nõ p id qd' est, de sper id quod facit. Et
quod

qd' ait. Nostræ causæ, cõe præceptum est tam defensoris quã accusatoris. vterq;. n. vtroq; semper vtitur. i. & confirmatione & reprehensione. Scire autem debemus, exordium, narrationẽ, partitionem, & conclusionem

In omnibos causæ generibus, vel constitutionibus, generali disciplina eadem præcepta retinere confirmationem vero & reprehensionẽ per singula causarum genera, vel singulas constitutiones, diuersa & propria semper habere præcepta. Nunc itaque ioxta ordinem partium post partitionem tractat de confirmatione. Et quoniam, vt supra diximus, in singulis causarum generibus vel constitutionibus diuersa & propria haben tue præcepta, quia mora est. vt per singulas confirmationis species præcepta dicantur, generaliter & confuse præcipit. qoibus de locis argumentandi rationibus tractatis, in omni causarum genere, vel in omnibus simul cõstitutionibus confirmatio effici posit. Et hoc in primo libro agitur, idest vt in omne genus formamque causarum quædam commonitas argumẽtationum velut sylua ponatur. Secundus autem liber hoc continet, vt in singulis causarum generibus ac formis propria & certa & diuersa præcepta separentur, de primo libro cunctis argumentandi rationibus tractis. Per quam argumentando.) Hoc enim peoprium est confirmationis. Alioqui & narratio fidem facit: sed non argumentando. Fidem, & authoritatem, & firmamentum.) Fides est argumentum quo crimen probamus. i. fidẽ crimini facimus. Authoritas est argumẽtum verius atque honestus, & cui quasi necesse habeat credi. Firinamentum est creberrima argumentatio. Omnes res argumentando cõfirmatur aut ex eo quod personis, aut ex eo quod negotijs est attributum.) Omnis res argumentando confirmatur. Sed quæ in ὑποθέσει est, quæ causa dicitur, cuius causæ ista definitio est, lis cũ certa persona hæc quidem omnis res ex illis septẽ locis argumenta eõtrahit, quis, quid, cur, vbi, quando, quemadmodum, quibus adminiculis. Verom ex his duo prima omnem vim argumentationis con einent, quinque reliqua secundo subiacent. Itaque duo hæc prima, quis & quid, apertioribus nominibus Cicero & ad opus vicinioribus nuncupat, idest personam & dictum factumve, qđ negotium est. Itaq; omnis res cõfirmatur aut ex attributis personæ argumentis sumptis, aut ex attributis negotio. Personis autem attributa sunt vndecim, Nomen, natura, victus, fortuna, habitus, affectio, studiom, consilia, facta, casus, orationes. Itaq; si hæc oia attributa

incommodum uidetur quandam syluã atq; materiam, uniuersam, ante permistã, & confusam exponere oĩum argumentationũ. Post aũt tradere quemadmodum unũquodq; genus causæ, hinc oĩbus argumẽtandi rõnibus tractis, cõfirmare oporteat. Oẽs res argumentando cõfirmãtur, aut ex eo, q personis, aut ex eo q negotijs est attributum.

Ac personis has res attributas putamus, nomen, naturam, uictum, fortunam, habitum, affectionem, studia, consilia, facta, casus orationes. Nomen est, qđ unicuiq; personæ datur, quo suo queq; proprio, & certo uocabulo appellatur. Naturam ipsam definire difficile est. Parteis aũt eius enumerare eas, quarum indigemus ad hãc præceptionem, facilius est. he aũt, partim diuino, partim mortali in genere uersantur. Mortalium autem, pars in hominum, pars in bestiarũ genere enumeratur. atque hominum genus & in sexu consideratur, uirile, an muliebre sit, & in natione, patria, cognatione, ætate. Natione, Geaius, an Barbarus, Patria, Atheniẽsis, an Lacedæmonius. Cognatione, quibus maioribus, quibus consanguineis. Aetate, puer, an adolescens, natu grandior, an senex. Preterea commoda & incõmoda cõsiderantur ab natura data animo, aut corpori, hoc modo: Valẽs, an imbecillis, longus an breuis, formosus an deformis, uelox an tardus sit, acutus an hebetior, memor an obliuiosus, comis, officiosus, patiens, prudens, an contra, & omnino quæ a natura data animo, & corpori cõsiderabuntur, in natura cõsideranda sunt. Nã quæ industria cõparantur, ad habitum pertinent, de quo posterius dicendum est,

In uictu considerare oportet, apud quos, & quo more, & cuius arbitratu sit educatus, quos habuerit artium liberalium magistros, quos uiuendi præceptores, quibus amicis utatur, quo in negotio, quæstu, artificio sit occupatus, quo mõ rẽ familiarẽ administret, qua cõsuetudine domestica sit.

In fortuna queritur seruus sit, an liber, pecuniosus an tenuis, priuatus an cum potestate si cum potestate, iure an iniuria, fœlix, clarus, an contra, quales liberos habeat. Aut si de non uiuo quæretur, etiam quali morte sit affectus, erit considerandum.

Habitum autem appellamus animi, aut corporis cõstantem, & absolutam aliqua in re perfectionem. ut uirtutis, aut artis perceptionem alicuius, aut quamuis scientiam. Et item corporis aliquam commoditatem non natura datam, sed studio & industria comparatam.

Affectio, est animi aut corporis ex tẽpore aliqua de causa cõmutatio, ut letitia, cupiditas, metus, molestia morbus, debilitas, & alia, quæ genere in eodem reperiuntur.

Studium, est animi assidua, & uehemens ad aliquam rẽ applicata magna cum uolũtate occupatio. ut philosophiæ, poeticæ, geometriæ, literarum.

Consilium, est aliquid faciendi, aut non faciendi uere excogitata ratio.

Facta autem, & casus, & orationes tribus ex temporibus considerabuntur, quid fecerit, aut quid ipsi acciderit, aut quid dixerit, aut quid faciat, quid ipsi accidat quid dicat, aut quid facturus sit, quid ipsi casurũ sit, qua sit usurus ratione, ac personis qu idem, hæc uidentur esse attributa.

Negotijs autem quæ sunt attributa, partim sunt continentia cum ipso negotio, partim in gestione negotij con-

personæ sunt, quæ sit ipsa persona videamus. Nomeo esse non potest, quia primum attributũ personæ est: Homo esse nõ potest quia naturæ personæ attributũ est: & natura mortalium in duo diuiditur, in homines & in feras. Qoæ est ergo persona? Illa scilicet, quæ in pronominibus finitis est, vt ego, tu ille, hic, hæc, hoc. Itaq; ex persona nulla argumentatio potest sumi. Cum enim dixero hic, quod argumentũ feci? Ex attributis autem personæ sumitur omnis argumentatio breuiter, vel sub distributa, p quæ se aperit, & quibus impletur ipsa persona. attributis suis igitur personarum omnium vis probatur. Nomen est, quod vnicuique personæ tribuitur, quo suo quæq; proprio & certo vocabulo appellatur.) Ante quam ad hoc nomẽ, quod definiendũ est, veniamus, prius de significantia nominis dicamus. Nomen hoc quod sonat nomen, quatuoe significantias habet. Vna talis est, qoæ est in appellatione rerum omniom. Verba autem nostra omnia rerum nomina sunt, vt salio, curro. Vtique his omnibus nominibus res significantur. Vnde multis illum sapientissimum ac beatissimum esse dixerunt, qui rebus nomina imposuit. Certe vt sciamus omnes partes orationis, idest omne quod loquimur, nomina esse rerum, constat, cũ de Sibyllæ responsis ageretur. In responsis autẽ omnino octo partes orationis fuerint necesse est, quod ait Verg. Folijsq; notas & nomina mandat. Ergo hæc vna significantia nominis est, quæ in oomium verborum appellatione est. Alia nominis significantia talis est, qua vnam partem orationis ex octo partibus orationis videm' esse signatam: vt nomen, pronomen, verbum. tertia nominis proprij, vt hominis, vt deoꝝ. quarta autem hæc quadripartita est, qua vna quæq; persona sine alterius communione signatur. Et vt sciamus vnam de quatuor hanc esse, significationem nominis sic proposuit, vt ostenderet quod nomen esset definiturus. Nomen est, inquit, quod vnicuique personæ attribuitur, quo quæq; suo proprio & certo vocabulo appellatur.) Ergo vt proprium psonæ hoc nomẽ & certum sit, per quatuor eendit: prænomen, nomẽ, cognomẽ, agnomen, prænomen porro interdũ vna, interdum duabus, interdũ tribus literis continetur: vt C. Caius. CN. Cneus, vt Sex. Sextus, fuitq; nonnulla apud maiores nostros prænominis ratio:

nam & Quintum ideo dixerût q̃ quinto fortafsis loco natus esset: & Lucium ideo, q̃ fortasse esset initio lucis exortus. Verũ quoniam hæc apud nos ratio nihil valet argumentum de prænomine non quærimus. Cognomen porro maiorum est, tractum ex familia vel sanguine: vt Tullius Cornelius, ex Corneliis. Nomẽ autem proprium personæ est, vt Cicero, vt Scipio. Iam agnomen extrinsecus venit, & venit tribus modis: aut ex animo, aut ex corpore, aut ex fortuna ex animo, sicut Superbus, & Pius ex corpore, sicut Crassus & Pulcher. ex fortuna, sicut Africanus & Creticus. Quatuor his partibus personæ proprium & certum nomen includitur. Prænomine, nomine, cognomine, agnomine. Vt Publius prænomen, nomen Scipio, Cornelius cognomen, Africanus agnomen. Argumẽtum autem, si necesse fuerit in tribus quærimus: In nomine, cognomine, agnomine. Itaque definitionis istius hæc est ꝓpositio, Nomen est cuiq; personæ deinde hinc incipit definitio, Quo quæq; suo. i. vocabulo sed quod suum est, potest esse commune cum fratribus, cum propinquis: vt Tullius. multi. n. itaq; Tullii, quia nomen ex sanguine est. Deinde addit ꝓprio. Rursus & vocabulum propriũ potest esse commune: vt Cicero proprium vocabulum, sed tamen multi possunt esse Cicerones. itaque addit, certum scilicet quod ex omnib⁹ quatuor constat, quo vniuscuiusque personæ verum & nõ nisi eius possit nomen intelligi, & recte Certum nomẽ: interdum enim ex libidine & quadam obtrectatione nomen imponitur, vt illud In Salustio, Tyrranumque & Cinnam appellantes. Itaque huiusmodi nomen certum esse nõ potest. Quotiescunque autem specialiter aliquid volumus includere. his tribus includimus, suo, proprio, certo: vt Tullius, Suis cum certis propriisque criminibus accusabo. Naturam ipsam definire difficile est: partes autem eius enumerare, eas quarum indigemus, ad hanc ꝑceptionem facilius est.) Hæc est ratio, vt difficilis sit naturæ definitio, etenim apud sapientes contentio est q̃d prius sit, Deus an natura. Si natura prior est, ergo Deus natus est, atqui Deus nasci nõ potuit. Rursus si Deus prior est: nata est natura, quod si nasci potuit natura, incipit non esse natura. Itaq; naturæ difficilis definitio est. Difficilis definitio naturæ, secundum Platonem vel alios sapientes, inq̃. Alioqui ostendit posse definiri. Deniq; sapientes quidam sic definiere naturã: Natura est ignis artifex, quadam via vadens in res sensibiles ꝑcreandas. etenim manifestum est omnia principe igne generari. Plato autem sic definiuit: Natura est Dei voluntas. Et inter cæteras hæc magis probanda definitio: Nam si De⁹ & natura ita sunt, vt ex his alterum prius non sit: necesse est autem ex primo nasci quod secundum est, deinde si quod nascitur, nec Deus est, nec natura: recte naturam Dei dixit esse volũtatem. Deus enim semper voluerit & velit necesse est. Itaque quoniam nasci natura non potuit, sed Dei voluntas est, vt Deus nasci non potuit, nec natura. Illud autẽ scire debemus, naturam illud esse q̃ mundum: vltra mundum naturam nõ esse, sed Deum. Volũtatem autẽ Dei, qua mundus est, eãdem esse naturam. Itaq; hic Cicero naturæ principalem definitionem omisit. dixit autem, esse difficilem. Parteis aũt eius enumerat: sed quarum, inquit, indigemus.

Natura, animalis, inanimalis, animalis, diuina, mortalis: Mortalis, hominum, bestiarum, corporis. Diuina, animi. Extrinsecus itaq; partem illam naturæ reliquit: quæ animalia generat. neq; enim eius indiget qui rhetoricam scribit. Illius autem naturæ partes exequitur, quæ motu suo in reb⁹ agit aliquid. i. quæ viuit. Etenim ille qui rhetoricã scribit, præceptis suis personã debet includere. persona autem homo. huius itaq; naturæ indigemus, in qua homo. Hæc igitur natura quæ motu suo in rebus aliquid agit, principaliter in duo scinditur, in diuinam naturam & immortalem. Ac diuina quidem natura ad rhetoricã nõ pertinet, & ideo hanc omisit. Sciri tamen debet, quia loco argumenti sæpe rerum diuinarũ inducitur disputatio, vt illud est quæ res faciat vt vigeam⁹, quæ vt occidamus: sed hoc ad rhetoricam, non tamen ex rhetorica descẽdit. Itaq; ꝓferet se ad mortalem naturam. Rursus quæ hanc in duo diuidit, in homines & in bestias: Omne quod extra hominem, viuit, cum anima & corpore, bestias nominauit. Remoueamus itaque & naturam illam mortalem, quæ bestiarũ est: hancque solum inspiciamus, in qua homines sunt, & de eadem natura circa certam personã inuenta dupliciter argumenta capiamus. Ei enim ea quæ in hominis sunt natura, nunc tantum naturæ sunt, nũq

siderãtur, partim adiũcta negotio sunt, partim gestum negotium cõsequũtur. Cõtinentia cum ipso negotio sunt ea, quæ semper affixa esse uidẽtur ad rem, neque ab ea poßunt separari. Ex his prima est breuis complexio totius negotij, quæ summam continet facti, hoc modo: Parentis occisio, patriæ proditio. Deinde causa eius summæ, per quam & quã ob rem, & cuius rei causa factum sit, quæritur. Deinde ante rem gestam, quæ facta sunt continenter, usque ad ipsum negotium. Deinde in ipso gerendo negotio, quid actum sit. Deinde, quid postea factum sit. In gestione aũt negotii, qui locus secundus erat. de ijs, quæ negotijs attributa sunt, quæretur, locus, tempus, modus, occasio, facultas.

Locus, consideratur in quo res gesta sit ex opportunitate, quam uideatur habuisse ad negotium administrandum. Ea autem opportunitas, quæritur ex magnitudine interuallo, longinquitate, propinquitate, solitudine, celebritate, natura ipsius loci, & uicinitate totius regionis. Ex his etiam attributionibus, sacer an profanus, publicus an priuatus, alienus an ipsius de quo agitur, locus sit, an fuerit.

Tempus autem est id, quo nũc utimur (nam ipsum quidẽ generaliter definire difficile est) pars quædam æternitatis cum alicuius annui, mẽstrui, diurni, nocturniue spacii, certa significatione. In hoc, & quæ præterierunt, cõsiderãtur: & eorum ipsorum, quæ propter uetustatem obsoleuerunt, ut incredibilia uideantur, & iam in fabularum numerum reponantur, & quæ iam diu gesta, & a memoria nostra remota, tamen faciãt fidem uere traditã eße, q̃ eorum monimenta certa in literis extẽt, et quæ nuper gesta sint, quæ scire plerię; poßint, & item, quæ instent in præsentia, & quæ maxime fiant, quæ cõsequantur. in quibus potest considerari, quid ocyus & quid serius futurum sit. Et item, communiter in tempore perspiciendo longinquitas eius est consideranda. nam sæpe oportet commetiri cum tempore negotium, & uidere potueritne aut magnitudo negotii aut multitudo rerum, in eo transigi tempore. Consideratur aũt tempus, & anni, & mensis, & diei, & noctis & uigiliæ, et horæ, & in aliqua parte alicuius horum.

Occasio autem, est pars temporis, habens in se alicuius rei idoneam faciendi aut non faciendi opportunitatẽ. Quare, cum tempore hoc differt. nam genere quidem utrunque idem esse intelligitur: uerum in tempore, spatium quodammodo declaratur, quod in annis, aut in anno, aut in aliqua anni parte spectatur. In occasione, ad spatium temporis faciendi quædam opportunitas intelligitur adiuncta. Quare cum genere idem sit, sit aliud, quod quadam parte, & specie, ut diximus, differat. Hoc distribuitur in tria genera, in publicum, commune, singulare. Publicum est, quod ciuitas uniuersa aliqua de causa frequentat ut ludi, dies festus: bellum. Commune est, quod accidit omnibus eodem fere tempore: ut meßis: uindemia: calor: frigus. Singulare autẽ est, quod aliqua de causa priuatim sol et alicui accidere: ut nuptiæ: sacrificium: funus: conuiuium: somnus.

Modus autem est, in quo quemadmodum, & quo animo factum sit: quæritur. Eius partes sunt: prudentia & imprudentia. Prudentiæ autem ratio: quæritur ex ijs quæ clàm: palàm: ui: persuasione fecerit. Imprudentia autem: in purgationem confertur: cuius partes sunt: inscitia: casus;

sta naturæ vt industriæ vel artis esse credantur. Tripliciter autem debemus in homine inspicere atque explorare naturam, quæ sit natura animi, quæ corporis, quæ extrinsecus. Verum quæ in homine extrinsecus sunt ea tantum naturæ sunt, quæ autem in homine animi vel corporis sunt, ea & naturæ possunt esse & disciplinæ. itaq; primum videamus quæ natura in homine sit. Extrinsecus, vt sexus. sexus enim tantum naturæ est, nec ex disciplina potest aliquando contingere. ita & natio & patria, & cognatio, & ætas tantum naturæ sunt. Natio est, inquit, vt consideres vtrum Græcus sit an barbarus, hoc secundum ipsorum Græcorum sententiam, qui absque se reliquos barbaros appellabant. Patria est, inquit, vt consideres Atheniensis an Lacedæmonius. Aquileiensis an Mediolanensis sit. Cognatio est, inquit vt consideres quibus maiorib⁹ oriundus sit, vnde sanguineos ducat. fitque hinc optimum argumentum, vt illud est in Virgilio: Bellumne inferre paratis Laomedontiadæ? Sed & hoc argumentum quasi ex nomine fieri videtor, quod ait. Laomedontiadæ: cuius hic ex natura colligenda nobis insinuat argumenta. Hoc itaq; interest, q in nomine ex sono ipso nominis colligimus argumentum: vt ex Verre, quod euertat prouinciã. In natura autem non ex nominis sono, sed ex ei⁹ actu vel moribus, cuius nomen est, colligimus argumentum etenim cum dicimus Laomedontiadæ, in sono nominis nihil est, in actu autem Laomedontis perfidiæ positum est argumentum. Aetatem autem, inquit, inspicere debemus, vtrum puer sit, an grãdior, an senex, vt cuicunq; ætati crimen quod agitur, aut conuenire, aut non conuenire doceamus. Hæc de his quæ extrinsecus sunt quæ tantum naturæ sunt. Nunc venit ad ea quæ corporis & animi sunt, & quæ tam naturæ quã disciplinæ esse possint. Etenim interdum p se multum valet natura, interdum tenuis & infirma est. Disciplina enim vel vsu sæpe mutatur.
Enumerat itaque quæ ista sint, veluti communia, vt consideremus vtrum aliquis valẽs an imbecillis sit, longus an breuis, formosus an deformis, velox an tardus. Hæc omnia corporis sunt, quæ facile videmus sæpe hominibus ex natura, sæpe ex arte cõtingere. Deinde, inquit, debemus inspicere, memor an obliuiosus sit, comis, officiosus, prudens, patiens, an contra.

necessitas: & in affectionem animi, hoc est, molestiam, iracundiam, amorem, &c. quæ in simili genere uersantur.

Facultates sunt, aut quibus facilius fit, aut sine quibus aliquid confici non potest.

Adiunctum autem negotio id intelligitur, quod maius: & quod minus, & quod simile erit ei negotio, de quo agitur, & quod æque magnum, & quod contrarium, et quod disparatum, & genus, & pars, & euentus.

Maius, & minus, & æque magnum, ex ui, & numero, & ex figura negotij, sicut ex statura corporis consideratur. Simile autem ex specie comparabili, aut ex conferenda, atque assimilanda natura indicatur. Contrariũ est, quod positum in genere diuerso, ab eodem, cui contrarium esse dicitur, plurimum distat, ut frigus calor, uitæ mors. Disparatum autem est id, quod ab aliqua re per oppositionem negationis separatur, hoc modo: Sapere, & non sapere. Genus est, quod parteis aliquas amplectitur, ut cupiditas. Pars est, quæ subest generi, ut cupiditati amor, auaritia. Euentus est, alicuius exitus negotij, in quo quæri solet, quid ex quaq; re euenerit, eueniat, euenturumq; sit. Quare hoc in genere ut commodius, quid euẽturum sit, ante animo colligi possit: quid quaq; ex re soleat euenire, considerandum est, hoc modo: Ex arrogantia odiũ, ex insolẽtia arrogãtia.

Quarta aũt pars est ex ijs: quas negotijs dicebamus esse attributas, cõsecutio. In hac hæ res quærũtur, quæ gestũ negotium cõsequũtur, Primum, quod factum est, quo id nomine appellari cõueniat. Deinde eius facti qui sunt principes & inuẽtores, qui deniq; authoritatis eius, & inuẽtionis comprobatores, atque æmuli. Deinde et qua de re, aut eius rei sit lex, cõsuetudo, actio, iudicium, sciẽtia, artificium. Deinde natura eius euenire uulgo soleat, an insolẽter, & raro. Postea homines id sua authoritate comprobare, an offendi in his cõsueuerint, & cætera, quæ factum aliquod similiter cõsecutim, aut ex interuallo solẽt cõsequi. Deinde postremo attẽdẽdum est, num quæ res ex iis rebus quæ sunt positæ in partibus honestatis, aut utilitatis cõsequãtur: de quibus in deliberatiuo genere causæ distinctius erit dicẽdum. Ac negotijs quidẽ fere res eæ, quas cõmemorauimus, sunt attributæ.

Omnis aũt argumẽtatio, quæ ex iis locis, quos cõmemorauimus sumetur: aut probabilis, aut necessaria debebit esse. Etenim, ut breuiter describamus, argumentatio uidetur esse inuẽtum ex aliquo genere, rem aliquã aut probabiliter ostẽdẽs, aut necessarie demõstrãs. Necessarie demõstrantur ea, quæ aliter ac dicũtur, nec fieri, nec probari possunt, hoc modo: Si peperit, cum uiro concubuit. Hoc genus argumentandi, quod in necessaria demonstratione uersatur, maxime tractatur in dicendo, aut per complexionem, aut per enumerationem, aut per simplicem conclusionem.

Complexio est, in qua utrum concesseris, reprehenditur ad hunc modum: Si improbus est, cur uteris: sin probus, cur accusas?

Enumeratio est, in qua pluribus rebus expositis, & cæteris infirmatis, una reliqua necessario cõfirmatur hoc pacto; Necesse est, aut inimicitiarum causa ab hoc esse occisum, aut metus, aut spei, alicuius amici gratia, aut si horum nihil est, ab hoc non esse occisum. Nam sine causa maleficium susceptum esse nõ potest. Sed neque inimicitiæ fuerũt,

Hæc rursus omnia animi sunt quæ similiter videntur tam ex natura nobis quam ex arte prouenire. Verum cuncta ista, inquit, quæ animæ & corporis sunt, quanquam sæpe ex disciplina vel arte contingant, tamẽ qualia vel quanta sint, non nisi in sola natura considerare debemus. Ea autem quæ industria comparantur, in habitu rectius considerabimus. In victu considerare oportet, apud quos, & quo more, & cuius arbitratu sit educatus.) Victus hominis est, omne illud tempus a pueritia vsque ad id quod agit, vel quo de agitur, itaq; considerare debemus, nõ apud quos natus sit: quod naturæ est, sed apud quos educatus sit, vnde incipit vict⁹. Apud quos, inquit: interest.n. inspicere illorum vitam, apud quos educatus sit: ex his enim viuendi potuit capere disciplinam Sed quia homines interdũ non vt volunt educãt, aliqua necessitate compulsi, quippe & seueriores sæpe dissolutius, & dissolutiores sæpe seuerius educãt recte quærendum dicit, non solum apud quos educatus sit, sed etiam quo more educatus sit.
Deinde inquit, inspicere debemus ad cuius arbitrium sit educatus. idest patris, patrui, cognati, an alienioris. Animaduertamus itaque, vt victus a primis annis vsque ad ætates alias protendatur, vt dixit primo quærendum quemadmodum sit educatus, hoc quemadmodum in tria diuisit: apud quos, quo more, cuius arbitratu. Deinde educatus puer solet ad discendas literas sortiri, easdemq; liberales. itaque qui liberales literas discit, duplices habere debet magistros qui faciant virum bonum, & qui faciant dicendi peritum, & his duobus plenũ oratorem. Recte ergo etiam hoc quærendum, quos habuit artiũ liberalium magistros, quos viuendi præceptores. Itaque non vtrum habuerit magistros, vt & viuendi præceptores, sed quos habuit quærendum. Deinde et hic animaduertendus ordo est, postquam literas quis didicerit, & certam viuendi acceperit disciplinam, tunc necesse est vt habere incipiat amicos. Sed quærendum est, qualibus amicis vtatur. amicus enim mihi esse non potest, nisi similis mei. Deinde quo negotio, quæstu, & artificio sit occupatus, quærendum. Necesse est enim, vt in vita nostra aliquid agamus, quo nos occupemur. Et hic actus in vita aliquid agentium, triplex est. nam aut negotium est, vt mercatura, aut militia, aut agricultura,

ra, &c. Aut quæstus est, ut præco, vt parasitus, vt scenicus, aut similia. Aut artificium, vt artem .s.aliquam plene cognitam, aut exerceas, aut tradas, vt orator, vt rhetor, & alia huiusmodi, alioqui scire aliquid perfecte, & exercere nolle, habitus est, deinde aliquid non plene scire neq; id quodcunque exercere, affectio est. Verum vniuscuiusque rei & habitus & affectus si exerceatur, & in actu sit, victus est. Animaduertendum, inquit, &c. quomodo rem familiarem administret, qua consuetudine domestica sit. ex rebus enim priuatis & domesticis, quemadmodũ quis in Repub. viuat, facile possumus agnoscere. In fortuna quæritur, seruus sit an liber. Hoc quasi naturæ magis esse videtur, vt seruus quis an liber sit serui enim sæpe nascuntur. sed vt taceamus, vt multi sæpe ex fortuna serui sint, etiam illos ꝗ nascuntur ex fortuna seruos esse manifestum est, etenim ex captiuis primum serui facti sunt, captiuitas bello, in bello non nisi incerta fortuna, itaque seruũ esse fortunæ est. Hoc etiam in fortuna considerandum. pecuniosus sit an tenuis, priuatus an cum potestate. Sed quia nõ vno modo capimus potestatem, recte addidit. si eum potestate, iuste an iniuria. Hoc etiam fortunæ est, vt videamus vtrum felix, clarus, an contra sit. Considerare etiam debemus, non vtrũ liberos habeat, quod naturæ ẽ, sed quales liberos habeat. vt est illud in Virgilio,

Vade, ait, o felix nati pietate.

Non, inquit, nato felix, sed nati pietate. itaq; in eo fortunã inspexit, quippe, Vade ait o felix, inquit, facit enim fortuna felicem ꝙ si, inquit cuius victus quæritur, mortuus erit, non de morte, sed de mortis eius genere quæritur, alioqui mors naturæ est. Habitum autem hunc appellamus animi.) Habitus, inquit, iste est alicuius rei, siue in animo, siue in corpore a natura cœpta, sed vsu corroborata, & plena perfectio. Scire enim plene aliquid, habitus est, iam si id volueris exercere, victus est, Videamus itaq;, habitum qualem esse dicat. aut virtutis, inquit, hic habitus animi. virtutis autẽ quadruplex, iustitia, temperantia, fortitudo, prudentia. Sed tunc habitus, si virtutem ita teneamus acceptam, vt nũquam a semel comparata recedamus. Nam si frequẽter sua cuiq; reddamus, & aliquando rapiamus iam iustitiæ habitum per intemperantiam non tenemus. Similiter & circa reliquas virtutes. Ita

nec metus ullus, nec spes ex morte illius alicuius commodi, neque ad amicum eius aliquem mors eius pertinebat, Relinquitur igitur, ut ab hoc non sit occisus.

Simplex aũt conclusio, ex necessaria cõsecutione cõficitur, hoc modo: Si uos me istud eo tempore fecisse dicitis, ego autem eo ipso tempore trans mare fui: relinquitur, ut id, quod dicitis, nõ modo nõ fecerim, sed ne potuerim quidẽ facere, atq; hoc diligẽter uidere oportebit, ne quo pacto genus hoc refelli poßit, ut ne cõfirmatio modũ in se argumẽtationis solum habeat, & quãdam similitudinem necessariæ conclusiõis, uerũ ipsa argumẽtatio ex necessaria rõne cõsistat.

Probabile aũt est id, quod fere fieri solet, aut quod in opinione positum est, aut quod habet in se ad hoc quandam similitudinem, siue id falsum est, siue uerum. In eo genere, quod fere solet fieri, probabile huiusmodi est: Si mater est, diligit filium: Si auarus est, negligit iusiurandum. In eo autem, quod in opinione positum est, huiusmodi sunt probabilia: Impijs apud inferos pœnas eße præparatas. Eos qui philosophiæ dent operam, non arbitrari deos esse. Similitudo autem in contrarijs, & in paribus, & in ijs rebus quæ sub eandem cadunt rationem, maxime spectatur. In contrarijs, hoc modo: nam si ijs qui imprudenter læserunt, ignosci conuenit, ys qui necessario profuerunt, haberi gratia non oportet. Ex pari sic: Nam, ut locus in mari sine portu nauibus esse non potest tutus, sic animus sine fide, stabilis amicis non potest esse. In ijs rebus. quæ sub eandem rationem cadunt, hoc modo probabile consideratur: Nam si Rhodijs turpe nõ est portorium locare, nec Hermacreonti quidem turpe est conducere. Hæc tum uera sunt, hoc pacto: Quoniam cicatrix est, fuit uulnus. Tum uerisimilia, hoc modo: Si multus erat in calceis puluis, ex itinere eum uenire oportebat. Omne autem, ut certas quasdam in parteis distribuamus, probabile, quod sumitur ad argumentationem, aut signum est, aut credibile, ut indicatum, aut comparabile.

Signum est, quod sub sensum aliquem cadit, & quiddam significat, quod ex ipso profectũ uidetur, quod aut ante fuerit, aut in ipso negotio, aut post sit consecutum, & tamen indiget testimonij, & grauioris confirmationis, ut cruor, fuga, pallor, puluis, & quæ his sunt similia.

Credibile est, quod sine ullo teste, auditoris opinione firmatur, hoc modo: Nemo est qui non liberos suos incolumes & beatos esse cupiat.

Iudicatum est, res assensione, aut authoritate, aut iudicio alicuius, aut aliquorum comprobata. Id tribus in generibus spectatur, religioso, communi, approbato.

Religiosum est, quod iurati legibus iudicauerunt.

Commune est, quod omnes uulgo probarunt, & secuti sunt huiusmodi, ut maioribus natu assurgatur, ut supplicis misereatur: Approbatum est, quod homines cum dubium esset, quale haberi oporteret, sua constituerunt authoritate, uelut Gracchi patris factum, quem populus Roman. ob id factum, quòd inscientem collega in censura nihil egisset post censuram consulem fecit.

Comparabile autem est, quod in rebus diuersis similem aliquam rationem continet. Eius sunt partes tres, imago, collatio, exemplum.

enim est habitus definitus.

Habitum appellamus animi aut corporis cõstãtem & absolutam aliqua in re perfectionem.) Absoluta est, vt plena sit: constans, vt semper eadem sit, neq; aliquando a se recedat. & tunc est vere habitus. Deinde, Vt artis, inquit, alicuius perceptionem.) Vt puta ego Rhetoricam plene quidem noui, sed exercere nolo. Itaque licet non exerceam, in eo tamen ꝙ Rhetoricam plene noui, habeo oratoris habitum. ita & in cæteris artibus, plena perceptio habitus est. Aut quamuis scientiam.) Ars, Scientia, Actus. Scientia, artis, non artis. Inter scientiam & artem hoc interest. Ars quidem duplex est, vna in scientia, alia in actu. verum scientia rursus duplex est. est scientia artis, est non artis. neq; enim aurum, gẽmas probare, artis est: aut scite: quot millia hominum i illo sint populo, quanto spatio hæc vrbs ab illa distet. hæc itaque scientia est, sed non artis. Sed quoniam & artis est qualibet, inqt, scientia: si plena in nobis fuerit, habitus nuncupatur. sed hucusque de habitu animi. Deinde, inquit, & corporis aliqua commoditas studio & industria cõparata, habitus dicitur: vt si corpus palæstra roboremus, si velocitatem nobis exercendi studio comparemus. Verum & animi & corporis habitum Cicero in bonis collocauit. quippe habitum dixit esse virtutem, aut artis pceptionẽ, deinde aliquam corporis commoditatẽ. Ita & Aristoteles habitum omnem in bonis posuit, cum secũdum definitionem possit & in malis habitus esse. Nã si demus semper operam, vt nihil intelligamus studio, stulti sumus: erit hic habitus industria comparatus. Et rursus, si exercitium corporis deuitemus studio: imbecilli sumus, erit æque hic habitus corporis industria comparatus. Sed nescio quomodo recte habitus malorum non est positus neq; a Cicerone: neq; ab Aristotele. nam si hoc ipsum nomẽ aspiciamus, & eius sonum videamus, habitum dictũ esse ab eo ꝙ habere voluerimus: natura autem nostra talis est: ut nunquam mala velimus: malorum ergo esse habitus non videtur, est tamen. nam & Catilina habitu malus fuit: idest: malitiam industria sibi comparauit. Affectio est animi aut corporis ex tempore aliqua de causa commutatio: vt lætitia: cupiditas: metus, molestia: morbus: debilitas: & talia quæ genere in eodem reperiuntur.) Habitum

esse diximus siue in animo, siue in corpore, alicuius rei perfectionem. At contra siue in animo, siue in corpore alicuius rei inchoatio, affectio est, quæ subito aliqua ratione nascitur, mox recessura, vt si quid nobis boni nūcietur, & læti esse incipiamus, si quid videamus & idipsum concupiscamus, vel aliquid timere incipiamus, si moleste ferre, iste omnes animi sunt affectiones.

Deinde corporis si subito in morbum incidamus, si aliquid in nobis debilitetur, sed ad tempus, post autem sanetur. Hæc itaque erunt affectiones corporis, & reliquæ eis similes. Studium autem est animi assidua & vehemens.) Studium est, inquit, ad aliquam rem assidua & vehemens animi cum magna voluntate occupatio. alioqui assidua & vehemens esse non potest, si in ipso opere habueris voluntatem. Et dat res non quæ studium sint, sed quarum studiū sit, vt philosophiæ, inquit, non philosophia: aut poeticæ, aut geometricæ literarum, nō poetica & geometrica literæ. Itaq; si quid vehementer & cum magna voluntate volumus, studiū est. Deinde si id quod volumus, aliqua ex parte consequimur, affectio est. Sin autem quod plenum & perfectum est tenemus habitus est. Quod si hoc ipsum plenum vel semiplenum agendo exercere voluerimus, erit victus. Ita vnum qualitate diuersa in multa attributa conuertitur. Consilium est, aliquid faciendi, aut non faciendi vere excogitata ratio.) Duo sempee sunt vnde dubitamus, & vnde cōsilium est. Aut enim vt faciamus aliquid, quærimus, aut vt non faciamus. ita & leges quæ consilio scribūtur, duo semper hæc continent: aut fieri iubent, aut fieri prohibent. Sed quia cū de re aliqua dubitamus, incerta quædam ratio in ancipiti cogitatione versatur, postquā idipsum statueris, erit excogitata ratio, & ideo excogitata, quia fuerat iam ante cogitata ratio, qđ consilium est. Facta autem, & casus, & orationes tribus ex tēporibus considerabuntur) Ex his quoque non minima colligimus argumenta, vt de factis p̄sonæ argumenta capiamus, de dictis, de his quæ ei acciderunt: vt damnum, vt morbus, vt orbitas, & reliqua similia. Verum hæc per tria, inquit, tēpora debemus inspicere. tunc enim de futuro argumentum possumus facere, si ita & ante fuisse doceamus, vt puta quis hoc fecit, hoc facit etiam, & hoc facturus est: quia hoc passus est, hoc pati

Imago, est collatio demonstrans corporum aut naturarum similitudinem.

Collatio, est oratio rem cum re ex similitudine cōferēs.

Exemplum est, quod rem authoritate, aut casu alicuius hominis, aut negotij cōfirmat, aut infirmat. Horum exempla et descriptiones in præceptis elocutiones cognoscētur.

Ac fons quidem cōfirmationis, ut facultas tulit, apertus est, nec minus dilucide, q̄ rei natura ferebat, demonstratus est. Quēadmodum aūt quæq; cōstitutio, & pars cōstitutionis, & omnis cōtrauersia, siue in rōne siue in scripto uersetur, tractari debeat, & quæ in quasq; argumētationes cōueniant, singulatim in secundo lib. de unoquoq; genere dicemus. In præsentia tātummodo numeros, & modos, & parteis argumentādi confuse, & permiste dispersimus, post discrete, & eiecte in genus quoque causæ, quid cuiq; conueniat. ex hac copia digeremus. atque inueniri quidem omnis ex his locis argumētatio poterit, inuētam exornari, & certas in parteis distingui & suauissimum est, & summe necessarium, & ab artis scriptoribus maxime neglectum. Quare, & de ea præceptione nobis & in hoc loco dicendum uisum est, ut ad inuētionem argumēti, absolutio quoque argumentandi adiūgeretur, & magna cum cura, & diligētia locus hic omnis cōsiderādus est, quod non rei solum magna utilitas est, sed præcipiendi quoque summa difficultas.

Omnis igitur argumētatio aut per inductionem tractāda est, aut per rōcinationem. Inductio est oratio, quæ rebus nō dubijs captat assensionem eius, qui cum instituta est: quibus assensionibus facit, ut illi dubia quædam res propter similitudinem earum rerum, quibus assensit: probetur: uelut apud Socraticum Aeschinem demōstrat Socrates cum Xenophontis uxore, & cum ipso Xenophonte Aspasiam locutam: Dic mihi, inquit, quæso Xenophontis uxor, si uicina tua melius habeat aurum, q̄ tu habes, utrum illius, an tuū malis? Illius, inquit. Quòd si uestem, & cæterum ornamentum muliebre pretij maioris habeat, q̄ tu habes, tuum an illius malis? illius uero respōdit. Age, inquit, si uirum illa meliorem habeat, q̄ tu habes, uirumne tuū, an illius malis? Hic mulier erubuit. Aspasia aūt cum ipso Xenophōte sermonem instituit: Quæso, inquit, Xenophō, si uicinus tuus meliorem equum habeat, q̄ tuus est, tuumne equum malis, an illius? illius inquit. Quòd si fundum meliorē habeat, q̄ tu habes, utrum tādem fundum habere malis? illum inquit, meliorem. s. Quòd si uxore meliorem habeat, q̄ tu habes, utrū illius malis? Atque hic Xenophon quoq; ipse tacuit. Post Aspasia. Quoniam uterq; uestrum, inquit, id mihi solum non respondit, quod ego solum audire uolueram, egomet dicam quid uterq; cogitet. Nam & tu mulier optimum uirum mauis habere, & tu Xenophon uxorem habere lectißimam maxime uis. Quare nisi hoc perfeceritis, ut neque uir melior, neq; fœmina lectior in terris sit, profecto id semper, quod optimum putabitis esse, multo maxime requiretis, & tu, ut maritus sis q̄ optime mulieris, & hæc q̄ optimo uiro nupta sit. Hic, cum rebus nō dubijs esset assensum, factū est propter similitudinē, ut ēt illud, quod dubium uidebatur, si quis separatim quæreret, id pro certo propter rationem rogandi, concederetur: Hoc modo sermonis plurimum Socrates usus est, propterea q; nihil ipse afferre ad persua-

tur, etiam passurus est: quia hoc dixit, hoc dicit, hoc etiam dicturus est. hucusq; autem attributa personæ. Ac personis quidē hæc videntur attributa esse.) Septem sunt quidem, vt diximus elementa, vnde omnis argumētatio capitur ad quancunq; rē: quis, quid, cur, quando: vbi, quēadmodum, quibus adminiculis. Horum duo prima, omnia continent. Nihil autem aliud quæritur, nisi quis fecerit, & quid factum sit. atq; hæc ipsa Cicero ꝓpriis & apertioribus, & ad rem viciniorbus nominibus appellauit. Quis enim personam dixit? quis negotium vocauit? Ac personæ quidem quam in pronomine posuimus quæ essent attributa, iam dictum est. Nunc antequam dicamus quæ negotio attributa sint, quid sit ipsum negotium videamus. Negotium est factum, de quo quæstio est. verum hoc factum nūc in facto est, nunc in dicto, nunc in cogitatu. Omne hoc itaq; factum, de quo quæstio est negotium appellatur. Ac factorum quidem genera tria sunt. Est factum illud, de quo quæstio est. est factū quod in negotio est, quo illud factum de quo quæstio est probatur. atque hoc factum tribus temporibus consideratur: ante, in, post. Est & tertium genus facti, quod extra negotium ē, ex quo ad id factum de quo quæstio est traditur argumentum, vt Cluentii factum est iudiciale: de veneno, q̄ occiderit Oppianicum. Deinde extra hoc negotium, facta eius alia ad argumētum quod proponitur trahuntur, q̄ multos ante veneno necarit. Hoc tertium factum in attributis personæ accepimus, facta, casus, & orationes. Tria itaque genera factorum sunt: factum de quo quæstio est, factū quo id factum vnde quæstio est ꝓbatur: factum extra negotiū sed ad negotium pertinens. Itaque factum illud de quo quæstio est, negotium appellatur. Huic negotio quatuor principaliter attributa subiecit. Vnum quod in ipso negotio est, quæ cōtinētia cum ipso negotio appellauit. i. quibus illud factū de quo quæstio est ꝓbatur, & quæ ab ipso negotio videntur nullo modo posse separari. Secūdum attributum est, in quo illa quæ in gestione negotii sunt, necesse est videre: aliud est enim ipsum negotium, aliud illa quæ in gestione negotii continentur: vtputa Occidit, negotium est. in ipsius autem negotii gestione illa sunt: illo tempore occidit, in illo loco occidit, fuit occasio vt occideret. & reliqua, quæ in gestione

dendum uolebat, sed ex eo, quod sibi ille dederat, qui cum disputabat, aliquid conficere malebat, quod ille ex eo, quod iā cōcessisset, necessario approbare deberet. Hoc in genere præcipiēdum nobis uidetur. Primum, ut illud quod inducemus per similitudinem, eiusmodi sit, ut sit necesse cōcedi. Nā ex quo postulabimus nobis illud, quod dubiū sit, cōcedi, dubium esse id ipsum quod inducimus nō oportebit. Deinde illud cuius cōfirmādi cā fiet inductio, uidendum est, ut simile iis rebus sit, quas res quasi nō dubias ante induxerimus.

Nam ante aliquid nobis cōcessum esse nihil proderit, si ei dissimile erit, id cuius cā illud cōcedi primum uoluerimus. Deinde non intelligat, quo spectent illæ primæ inductiones, & ad quem sint exitū peruēturæ. Nam qui uidet si ei rei, quæ primo rogetur, recte assenserit, illam quoque rem quæ sibi displiceat esse necessario cōcedendam, plerūq; aut non respondendo, aut male respondendo longius procedere rogationem non sinit. Quare rōne rogationis imprudens ab eo quod cōcessit, ad id quod nō uult cōcedere, deducendus est. Extremum autem aut taceatur oportet, aut cōcedatur, aut negetur. Si negabitur, aut ostendenda est similitudo earum rerum, quæ ante cōcessæ sunt, aut alia utendum inductione. Si concedetur, concludenda est argumētatio. Si tacebitur, aut elicienda est responsio, aut quoniam taciturnitas imitatur confessionem, pro eo ac si concessum sit, cōcludere oportebit, argumentationem. Ita fit hoc genus argumentandi tripartitum. Prima pars constat ex similitudine una, pluribus ue. Altera ex eo, quod concedi uolumus, cuius causa similitudines adhibitæ sunt. Tertia ex conclusione, quæ aut confirmat concessionem, aut quod ex ea conficiatur, ostendit. Sed quia non satis uidebitur aliem dilucide demonstratum, nisi quod ex ciuili causarum genere exemplum subiecerimus, uidetur huiusmodi quoque utendum exemplo, non quo præceptio differat, aut aliter hoc in sermone, atque in dicendo sit utendum, sed ut eorum uoluntati satisfiat, qui quod aliquo in loco uiderint, alio in loco nisi demonstratum est, nequeunt cognoscere. Ergo in hac causa, quæ apud Græcos est peruagata, quod Epaminundas Thebanorum Imperator, ei, qui sibi ex lege prætor successerat, exercitum non tradidit, & cum paucos ipse dies contra legem exercitum tenuisset, Lacedæmonios funditus uicit: poterit accusator argumentatione uti per inductionem, cum scriptum legis cōtra sententiam defendat, ad hunc modum.

Si iudices id, quod Epaminundas ait legis scriptorē sensisse adscribat ad legem, & addat exceptionem hanc, extra quam si quis reip. causa exercitum non tradiderit, patiemini? non opinor. Quod si uosmetipsi, quod a uestra religione, & sapiētia remotissimū est, istius honoris cā hāc eandē exceptionem iniussu populi ad legem adscribi iubeatis, populus Thebanus patieturne id fieri? profecto non patietur.

Quod ergo adscribi ad legem nefas est, id sequi quasi adscriptum sit, rectum uobis uideatur? Noui uestram intelligentiam, non pōt ita uideri iudices. Quod si literis corrigi neque ab illo, neque à uobis scriptoris uoluntas pōt, uidete, ne multo indignius sit, id re, & iudicio uestro mutari, quod ne uerbo quidem commutari potest. Ac de inductione quidē satis in præsentia dictum uidetur. Nunc deinceps ratiocinationis uim, & naturam consideremus.

stione negotii continentur. Tertium attributum est, quod adiūctum negotio nominatur. Hoc quoq; neq; negotiū, neq; in gestione negotii, sed extra negotium est hoc ab oratore sumit, cuius assumptione res illa, de qua quæstio est, aut similis, vt dissimilis demonstrabitur. Itaque omnia exempla tributa negotio sunt. sed quoniam extrinsecus veniunt, adiuncta negotio nominantur. Quartum attributum est negotio, quod gestum negotium cōsequitur. hoc quoq; extrinsecus est. nō enim in negotio, vel in gestione negotii cōtinetur: sed an post negotium contigerit, cōsideratur vt puta factum Milonis hæ res cōsecutæ sunt, vt de eodem facto legem nouam senatus tulit, cædem quæ in Appia via facta esset, contra Remp. facta esse iudicauit. Hæc omnia non in negotio, neq; in gestiōe negotii sunt: sed gestum negotium cōsequūtur. Et quoniam scimus quot attributa negotio sunt, nūc in singulis quæ nobis sint ad argumētum ducenda videamus, ac primo illa consideremus quæ continentia cum ipso negotio appellātur, sine quibus negotiū, & quæ sine negotio esse nō possunt. Hæc itaq; quinque sunt sūma ipsius negotii, summæ causa, & facti tria tempora: ante: in post, quod factum inter genera factorum secundum esse memorauimus. Summa negotii talis est, vt parentis occisio, patrē enim occidit, negotium est. negotii summa est, vt parentis occisio. In hoc de ipsis nominibus de pronunciatione fit argumentum, si cum quadam admiratione dicamus, Occidisse patrem Sex. Roscius dicitur. Deinde cā illa est, vtputa occidit, quia inimicus fuit: aut contra, quia inimicus non fuit, non occidit. Iā post causam facta considerare, debemus, quibus illud factum de quo quæstio est asseramus. Hæc facta per tria tempora, vt sæpe iam dictum est, diuiduntur: vt consideremus quid ante factum sit. quid in re ipsa factū sit, quid postea factum sit. vt Milo quid ante fecit. In senatu fuit domum venit, calceos & vestimenta mutauit, profectus est. Deinde quid fecit in re ipsa: ad Albanum peruenit, impetus in illum factus est, tum ille reiecit penulam de rheda desiluit, se defendit, Clodius occisus est. Postea quid fecit: profectus est Lanuuium, Flamines creauit, propter inuidiam Romam cito noluit reuerti. Ergo his factis factum probatur, aut defenditur illud quod in quæstione est. i. Milo Clodium occidit, Necesse est itaq;, hæc quinq; in eodem negotio de quo quæstio est contineri. Frustra enim aliquod factum obiiciemus, donec factū est, nisi eius summam dicamus nisi causam eiusdem facti doceamus, nisi quid ante, quid in re, quid postea factum sit demonstremus. Recte ergo continentia cum ipso negotio nominata sunt. Deinde causa eius summæ per quam, & quamobrem, & cuius rei cā factum sit, quæritur.) Multæ quidem causæ sunt nam vt omnia ista nascātur quæ in mundo sunt necesse est causa præcedat: & hoc ipsum negotium, de quo quæstio est, causa dicitur. Verum hæc causa hominis circa factum duplex est. aut enim propter rem aliquam iam ante animo ꝑuisam quodcūq; facimus, & erit causa quæ ratiocinatio dicitur. aut subito necessitate aliqua præsentis temporis in factum aliquod præcipitamur, & erit causa quæ impulsio dicitur. & quacunque causa ex confessione veniam meretur, impulsio est. Harum nunc vtranq; causam Cic. hic tetigit: Per quam quamobrem, inquit: & cuius causa factum sit, quæritur. Quamobrem ratiocinatio est, cuius causa impulsio est. In gestione negotii hæc quinq; requirēda sunt: Locus: Tempus: Occasio: Modus: Facultas. In gestione autem negotii, qui locus secundus erat. De septem elemētis persona iam dicta est. Remanserunt sex: quæ negotio attributa sunt: Quid, cur: quando: vbi: quemadmodum, quib⁹ adminiculi. Ex his rursus duo: quid: & cur: idest factum illud triplex: & facti causam continētia: cum ipso negotio esse monstrauimus. Reliqua quatuor in gestione negotii sunt: vbi: quando: quemadmodum: quibus adminiculis. Addidit Cicero quintū occasionem: de qua post dicemus quinq; itaq; res secundo attributo subdidit: locū: tempus: occasionem: modum: facultatem: Et recte hæc in gestione negotii esse dixit. Illa enim superiora quinq; summa negotii: sūmæ causa: quid ante factum sit: quid in re factum sit: quid postea factum sit. negotium. i. factum illud de quo quæstio est ꝓbant. Quod si negotium probant: in gestiōe negotii nō sunt. uerum in gestione negotii necesse est: vt hæc rursus quinque sint locus: tempus: occasio: modus: facultas. etenim cum dicimus: Milo in senatu fuit, domum venit: postea profectus est: gestio negotii est quidē: sed in ipsa negotii gestione tempus

Rõcinatio, est oratio ex ipsa re probabile aliquid eliciẽs quod expositũ, & per se cognitum sua se ui, & rõne confirmet. Hoc de genere qui diligẽtius cõsiderandum putauerũt, cum idem in usu dicẽdi sequerẽtur, paulum in præcipiẽdi rõne dißenserunt. Nam partim quinq; eius parteis esse dixerunt, partim nõ plus q̃ in treis parteis posse distribui putauerũt. Eorum controuersiam nõ incommodum uidetur cũ utrorũq; ratione exponere. Nam & breuis est: & non eiusmodi, ut, alteri prosus nihil dicere putentur, & locus hic nobis in dicendo minime negligendus uidetur.

Qui putãt in quinq; distribui parteis oportere, aiũt primum conuenire exponere summam argumentationis, ad hunc modum: Melius accurãtur quæ cõsilio geruntur, quã quæ sine consilio administrãtur. Hanc primam partẽ numerãt, eam deinceps rõnibus uarijs, & quã copiosissimis uerbis approbari putant oportere, hoc modo, Domus ea, quæ rõne regitur, omnibus instructior est rebus, & apparatior quam ea quæ temere, & nullo consilio administratur. Exercitus is, cui præpositus est sapiens, & callidus Imperator, omnibus partibus commodius regitur, quam is qui stultitia, & temeritate alicuius administratur. Eadem nauigij rõ est. Nam nauis optime cursum conficit ea, quæ scientißimo gubernatore utitur. Cum propositio sit hoc pacto approbata, & duæ partes transierint ratiocinationis, tertia in parte aiunt, quod ostendere uelis, id ex ui propositionis oportere assumere, hoc pacto: Nihil autem omnium rerum melius, q̃ oĩs mundus administratur. Huius assumptionis quarto in loco aliam porro inducunt approbationem hoc modo: Nam & signorum ortus, et obitus, definitũ quendam ordinem seruant, & annuæ commutationes nõ modo quadam ex necessitate semper eodem modo fiunt, uerũ ad utilitates quoq; rerum omnium sunt accommodatæ, et diurnæ, nocturneq; uicissitudines, nulla in re unquam mutatæ quicquam nocuerunt. Quæ signo sunt omnia non mediocri quodam consilio naturam mundi administrari. Quinto inducunt loco complexionem eam, quæ aut id infert solũ, quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo. Consilio igitur mũdus administratur. Aut unum in locum cum cõduxerit breuiter propositionem, & assumptionem, id adiũgit, quod ex his conficiatur, ad hunc modum. Quod si melius geruntur ea, quæ consilio, quam quæ sine consilio administrantur, nihil autem omnium rerum melius, quam omnis mundus administratur, consilio igitur mundus administratur. Quinquepartitam igitur hoc pacto putant esse argumentationẽ. Qui autem tripartitam esse dicunt, ii non aliter putant tractari oportere argumentationem, sed partitionem horum reprehendunt. Negant enim neque a propositione, neque ab aßumptione approbationes earum separari oportere, neque propositionẽm absolutam, neque assumptionem sibi perfectam uideri, quæ approbatione cõfirmata nõ sit. Quare quas illi duas parteis numerãt, propõnem, & approbationem, sibi unam partem uideri propositionem, quæ si approbata nõ sit, propõ non sit argumentationis. Item, quæ ab illis aßumptio, & assumptionis approbatio dicitur, eandem sibi assumptionem solam uideri. Ita fit, ut eadem rõne argumentatio tractata, alijs tripartita, alijs quinquepartita uideatur. Quare euenit, ut res non tam ad usum dicendi

ostẽdimus.i. Milonem hora vndecima pfectum. Deinde cum dicimus, Venit ad Albanum, impetus in illum factus est: gestio quidem negotii est, sed in ipsa negotii gestione & occasionem ostendimus, q necesse habuit illac iter facere: & locum ostendimus, q de loco superiore impetus in illum factus sit: & facultates, quòd Clodius habuit armatos. Ergo gestio negotii sine his quinque esse non potest, loco, tempore, occasione, modo, facultatibus. Quod si sine his quinque negotii gestio, esse non potest, recte hoc in gestione negotii considerare debemus. Locus consideratur, in quo res gesta sit, ex opportunitate, quam videbatur habuisse ad negotium administrãdũ.) Vt sciamus quem locum considerandum præcipiat, qui sunt alii loci videamus, ac primo secundum Lucretii cæterorumq; sententiam, Inane totum locus est, quod inane patet rebus, occupaturq; ab elementis, igni, aere, aqua, terra. Ergo hæc elemẽta in loco sunt, idest in inani.

Sed rursus ipsa elementa loci sunt, vt ignis sideribus locus est aer auibus, aqua natantibus, terra gradiẽtibus, vel his omnibus quæ in eadem nascuntur. Itaq; & terra omnis locus est, & rursus in terra locus ẽ, qui locus nobis non ex eo q locus est considerandus est, sed ex eo q qualis sit, aut ex opportunitate eius, aliquid in eo aut fieri potuisse, aut nõ fieri potuisse doceamus. Hoc itaque sit præceptum in loco, qualitatem eius atq; opportunitatem nos inspicere atque æstimare debere. Necesse est.n. nobis, vbicũq; esse: sed illud vbi sumus, quale sit: considerãdum est. Atq; hæc opportunitas loci per multa consideranda est. nã & magnitudo loci inspicienda est. vtrum ibi tot milia hominũ cœperit: deinde interuallum inspiciendum est, vt in Quintiana, septingenta milia biduo esse decursa. Et quoniam interualli duo genera sunt. Longinquitate, inquit, & propinquitate. Deinde considerandum, remotus locus, an celebris sit. Deinde natura ipsius loci videnda, tumulosus, decliuis, planus, saxosus, palustris, syluestris, quæ sit præterita vicinitas eius loci, in qua natura sit, vt ideo ibi aliquid fieri potuerit, vel non potuerit, quod vicinia talis sit, vel omnis regio. Etiam hoc, inquit, in loco considerare debemus, sacer an profanus sit, publicus an priuatus, alienus an ipsius de quo agitur. Quod si ipsius non erit, etiam hoc videndum, an aliquando ipsius fuerit. Ex his igitur tot opportunitatibus loci, multa ad negotium colligere possumus argumenta. Tempus autem est id, quo nunc vtimur.) Quod tempus semper fuerit necesse est, siue ante mundum, siue cum mundo. multi enim natum mũdum, multi natum non esse contendunt. Ergo hoc tempus generale, quia nec initium nec finem habet, æternitas est, q̃ Græci αἰῶνα appellãt. Verum qm hoc tempus definire difficile est, illud definit quo nũc vtimur. Tempus est, inquit, pars quædam æternitatis, aut annuum, aut diurnum, aut nocturnum spatium significans. Ex cursu enim siderum certis tẽporibus certum nomẽ impositum est. Septem stellæ, septem circulis contra cœlum voluuntur. quæ cum singulæ ad id signũ vnde pfectæ sunt fuerint reuersæ, certum tps includunt.

Quod si omnes septem simul ad ea signa vnde pfectæ sunt reuertãtur: tũc fit illud tempus, q annus magnus dicitur. & necesse est oia rursus per ordinem suum quæ ante nata sunt, renasci. Ergo si ad exordium suum simul oẽs stellæ reuertantur, annus magnus dicitur. Singularũ autem cursus habet tps suum, sed oẽ tempus certis vocabulis non tenetur. nam Saturni cursus habet tempus: sed tps ipsum nõ habet nomẽ. Itẽ Iouis, Martis, Veneris, atq; Mercurii. Solis vero cursus cum se expleuerit annus est. Lunæ cum se expleuerit, mensis est. Iam vero & sole supra terras posito, diem vocabimus & sole sub terris posito, noctem. Horarum autẽ. 12. hæc esse origo memoratur. Quodam tempore Trimegist[9] cum esset in Aegypto, sacrum quodam animal Serapidi dicatum, cum in toto die duodecies vrinam fecisset, pari semper interposito tempore, per duodecim horas diem dimensum esse coniecit: & ex inde hic horarũ numerus custoditur. Deide alii dicũt, ex quadratura cœli, quæ secundum musicam rationem in duodecim partes dicitur esse diuisa, horas duodecim esse nominatas. Aquam enim per totum diem exceperunt tenuissima cauerna defluentem, & hãc maiores nostri ĩ duodecim partes diuiserunt: ex his partibus horis numerum imposuerunt. Sed iam tempus est vt ad rationem temporis reuertamur: Quod tempus.i. hoc quo nunc vtimur, spatiũ accipiamus, qd aut in multis annis sit, aut in anno, aut in mensibus, aut in mẽse; aut in diebus vel die aut in

noctibus

noctibus vel nocte, aut in horis vel hora, vel momento. Verum hoc tempus nostrũ philosophi in duo tempora diuiserunt, in præteritum & futurũ. Præsens autem esse negauerunt, quia in eo quod præsens dicimus, si quid iam aliqua ex parte confectum est, præteritum sit: si quid mox perfici habeat, futurum sit. Ita Vergilius, Tot iam voluentibus annis. quod enim voluitur, non stat: quod non stat, præsens non habetur. Oratores autem tempus nostrum in tria tempora diuidunt, præteritum, præsens, futurum. Ac præteritum tempus in tria tempora diuidũt, in illud tempus vetus atque obsoletum & per antiquum: deinde in illud quod licet vetus sit, & a nostra memoria remotum, tamen in literis continetur: postremo in illud quod nuper gestum est, & cuius de his qui viuunt plerique meminerũt. Præsens vero tempus in duo diuidunt, in præsens et magis presens. Magis presens tempus est, vt, Nunc nunc insurgite remis. Hoc est quod ait, Et item quæ instent in præsentia, & cum maxime fiant. Instans enim tempus præsens est, vt ait Iuno ad Iuturnam, cum iam fata Turnum tenerent, Atque instantibus eripe fatis. Denique vt sciamus, illam præsentiam fata dixisse, addidit postea tempus quod magis præsens esset, Si quid præsentius audes. Præsens ergo tempus duo tempora habere dixerunt, præsens, & magis præsens. Futurum autem tẽpus in duo diuiserũt, in ocyus & serius. i. in id quod mox futurũ est, & in id quod tardius futurum est. Atque hæc tria tempora cum partibus suis hic in hoc attributo quod de tempore est continentur. Et itẽ cõmuniter i tempore perspiciendo lõginquitas eius est consideranda.) Tempus esse diximus spatium, quod in annis: mensibus, diebus, noctibus, horisque versetur. In hoc, inquit, communiter, tempore longinquitatem eius debemus inspicere. in qua longinquitate duo oportet attendere: verum in illo spacio huius negotii magnitudo potuerit impleri: et verum tot simul res potuerint effici. Quod enim in rebus difficile est, aut numero aut magnitudine sit necesse est. Occasio autem est pars temporis, habens in se alicuius rei idoneam faciendi, aut non faciendi opportunitatem.) In illa mensura temporis ex motu cœli facta: ex actibus nostris vel ipsius mundi qualitas proueniens, occasionem parit faciendi aliquid, vel non faciendi. In tempore enim mensu-

pertineat, quam ad rõnem præceptionis. Nobis aũt cõmodior illa partitio uidetur esse, quæ in quinque parteis distributa est, quã oẽs ab Arist. & Teophrasto profecti, maxime secuti sunt. Nam quẽadmodum illud superius genus argumentandi, quod per inductionẽ sumitur, maxime Socra. & Socratici tractauerunt, sic hoc, quod per rõcinationẽ expolitur summe est ab Aris. atque Peripateticis, et Theophrasto frequentatum. deinde a rhetoribus iis, qui elegantissimi, atque artificiosissimi putati sunt. Quare autem nobis illa magis partitio probetur, dicendum uidetur, ne temere secuti putemur, et breuiter dicendum, ne in huius rebus diutius, quam rõ præcipiẽdi postulat, cõmoremur. Si quadam in argumentatione satis est uti propositione, & nõ oportet adiungere approbationem propositioni: quadã aũt in argumentatione infirma est propositio, nisi adiuncta sit approbatio, separatum quiddam est a propositione approbatio. Quod.n. adiungi, et separari ab aliquo põt, id non põt idem esse, quod est id ad quod adiungitur, et a quo separatur. Est autẽ quædã argumentatio, in qua propositio non indiget approbatione, et quædã, in qua nihil ualet absque approbatione, ut ostendemus. Separata ẽ igitur a propositione approbatio, Ostendemus aũt id quod polliciti sumus, hoc mõ: Quæ propositio in se quiddam cõtinet perspicuum, eo quod constare inter omneis necesse est, hãc uelle approbare, et firmare nihil attinet. Ea est hmõi. Si quo die ista cædes Romæ facta est, ego Athenis eo die fui, interesse in cæde non potui. hoc quia perspiVue uerũ est, nihil attinet approbari. Quare assumi statim oportet, hoc mõ: Fui aũt Athenis eo die. hoc si non constat indiget approbationis: qua inducta, cõplexio consequitur. Igitur in cæde interesse non potui. Est igitur quædã propositio, quæ non indiget approbatione. nã esse quidẽ quãdam quæ indigeat, quid attinet ostendere? quod cuiuis facile perspicuum est. Quod si ita est, ex hoc, et ex eo quod proposueramus, hoc conficitur, separatum esse quiddã a propositione approbationem. Si aũt ita est, falsum est nõ eẽ plusquã tripartitã argumentationẽ. Simili mõ liquet alterã quoque approbationem separatam esse ab assumptione. Nã si quadã in argumentatione satis est uti assumptione, et non oportet adiungere approbationem assumptioni, quadã autem in argumẽtatione infirma est assumptio, nisi adiuncta sit approbatio, separatũ quiddã est extra assumptionem approbatio, Est autem argumentatio quædã, in qua assumptio, non indiget approbationis, quædam autem in qua nihil ualet sine approbatione, ut ostendemus: separata est igitur ab assumptione approbatio. Ostendemus autem, quod polliciti sumus, hoc mõ: Quæ perspicuam omnibus ueritatem continet assumptio, nihil indiget approbationis. ea est eiusmodi: Si oportet sapere, dare operam philosophiæ conuenit hæc propositio indiget approbationis. non enim perspicua est, neque constat inter omneis, propterea quod multi nihil prodesse philosophiam, plerique etiam obesse arbitrantur. Assumptio perspicua est hæc: Oportet autem sapere. hoc autem quia ipsum ex se perspicitur, et uerum esse intelligitur, nihil attinet approbari. Quare statim concludenda est argumentatio: Igitur dare operam philosophiæ conuenit. est

ra ac spatium consideratur: in occasione qualitas temporis, ex qua opportunitas, nascitur faciendi aliquid, vel non faciendi. Hoc itaque inter se distant tempus & occasio, genere autem similia sunt. Verũ hæc occasio, vt diximus, ex actibus nostris vel ipsius mundi parit nobis ad aliquid opportunitatẽ. Verũ hæc occasio vel opportunitas in tria genera distribuitur: publicũ, cõmune. singulare.) Occasio aut est publica, aut communis, aut priuata, Publicũ est, inquit, quod ad totã pertinet ciuitatem, si aut bellum sit, aut ludi, aut aliquis dies festus: In hac itaque publica occasione est opportunitas aliquid faciendi, vel non faciendi. Cõmune ẽ, inquid, quod ex actibus mundi prouenit: vt si messis sit calor, si vindemia frigus. Singulare autem, est, inquit, quod vnicuique potest prouenire priuatim si nuptiæ sint, sacrificium funus, conuiuium somnus. Et recte in priuata occasione somnũ ẽt posuit. nõ.n. ex necessitate tẽporis, sed ex corporis atque animi rõne dormitur. Interdũ.n. lassi aut mœsti per diem dormimus: interdum solliciti atque occupati nocte vigilamus. Triplex itaque occasio, publica, communis priuata. Ex his occasionibus multa possumus argumẽta colligere. Modus autem est, in quo quẽadmodum, & quo aio factum sit, quæritur.) Modũ Cicero diligenter inspexit, atque ita definiuit, vt nemo vnquam. Nãque modum in duobus inspiciendum docet, in modo facti, & in animo facientis. vt si dicas, clã est qui diem modus facti, quia quasi res facti occulte geratur, Verũ in eo est & animus facientis, insidiosus, latens, atque instructus dolis. Ita in eo quod clã dicimus & modus & animus inuenitur. Similiter oẽs modi ex modo facti, & ex animo inspiciendi sunt. Verũ in ipso animo duo rursus debemus inspicere, prudentiam & imprudentiam: id est, verũ aliquid consilio, an animi impulsu fecerit. In his enim causa facti quæritur, quam duplicẽ esse supra diximus, circa facientis voluntatem, ratiocinationem scilicet et impulsionem, Ita ratiocinatio erit, prudentia animi: impulsio vero, imprudẽtia. Verum hi erunt ex prudentia modi, clam, palã, vi, persuasione. Hæc omnia prudenter admissa sunt, id est, vt res fieret, cõsilium ante præcessit. Imprudentia porro ad purgationem iungitur, quæ pars veniæ ẽ. cuius purgationis pres tres sunt inspiciendæ, in scientia, casus, necessitas. In his quoque modis factũ quidẽ

manifestũ est, sed animus inuenitur inuitus. Adiungitur ad imprudẽtiæ modos et affectio, quã paulo ante personæ diximus attributã, quam affectionem esse diximus animi aut corporis repentina de causa permulatio nem. Verum hic quoniam in mõ animus attendendus est, animi solas circa affectionem posuit commutationes, id est molestiam, iracundiam, amorẽ. Itaq; his affectionibus animi imprudentes in factũ impelluntur. & recte Imprudentes: quippe affectio est, repentina animi cõmutatio. ergo quod repentinũ est, prospici non potest: si prospici non potest, imprudentia est. Facultates sunt, aut quibus facilius fit, aut sine quibus aliquid confici non potest.)Facultates Cicero duplici qualitate definiuit, duasque illis potentias dedit. vt sit primum genus facultatum illud, sine quo aliquid fieri non potest: aliud, quo aliquid facilius cõpleatur. etenim hæc duo prima proponamus, fit, non fit. Iam ex eo quod fit, rursus duo descendunt: Facile fit, difficile fit. Iam in duobus ponitur facultas: in genere. i. in eo qđ fit: & in specie. i. in eo quod facile fit. Illud autem quod difficile fit, ita potest argumentis torqueri, vt illud videatur esse qđ non fit & idcirco in hoc nõ sunt positæ facultates. Dupliciter igitur facultates esse teneamus. primo illas sine quibus aliquid fieri non potest, deinde illas quibus aliquid completur. vt si quis velit rhetoricam discere, prima erit ei ad discendam facultas, sine qua effici non potest .i. animus, ingeniũ instrumenta artis ipsius, & magister. Deinde erunt illæ facultates, quibus facilius fit, si sit doctus & beneuolus magister. ita & ad mortem facultas, sine qua fieri non potest: venenum qua facilius fit, venenum cum poculo. Si autem in pane detur venenum, pars illa est quæ difficile fit: quæ ita potest argumẽtis torqueri, vt pars illa videatur esse, quæ non fit, quod quidem Cicero pro Cluẽtio disputauit, cũ negauit in pane dari venena potuisse. Hoc autẽ scire & tenere debemus, & tempus, & locũ, & cætera præter modum facultates esse posse, si generaliter considerentur, non ex specie vel ex opportunitatibus suis. Necesse est enim, & quodcũq; tempus, & quemcunque locum fuisse cum aliquid factum est. Alioqui facultas prima non erit faciendi, nisi ista sint. Ita Cicero in Rosciana, Non potuit, inquit, occidere patrem Roscius, cum

ergo assumptio quædam, quæ approbationis nõ indiget. Nam quandam indigere, perspicuum est. Separata est igitur ab assumptione approbatio. Falsum ergo est non esse plus q̃ tripartitam argumentationem. Atq; ex his illud iam perspicuum est, esse quandam argumentationem, in qua neq; propositio, neq; assumptio indigeat approbationis, hmõi, ut certum quiddam, & breue exempli causa ponamus: Si summopere sapientia petenda est, summopere stultitia uitanda est. Summopere autem sapientia petenda est. summopere igitur stultitia uitanda est. hic & assumptio, et propositio perspicua est, quare neutra quoq; indiget approbatione. Ex his omnibus illud perspicuum est, approbationem tum adiungi, tum non adiungi: ex quo cognoscitur, neq; in propositione, neq; in assumptione cõtineri approbationem, sed utranq; suo loco positam uim suam tanquam certam, & propriam obtinere. Quod si ita est, cõmode partiti sunt illi, qui in quinq; parteis distribuerunt argumentationem. Quinque sunt igitur partes eius argumentationis, quæ per rõcinationem tractatur.

Propositio, p quã breuiter locus is exponitur, ex quo oĩs uis oportet emanet rõcinationis. Approbatio, per quã id qđ breuiter expositũ est, rõnibus affirmatũ, probabilius et apertius fit. Assumptio, p quã id qđ ex propositione ad ostẽdendũ pertinet, assumitur. Assumptionis approbatio, per quam id qđ assumptum est, rõnibus firmatur.

Cõplexio, per quã id quod conficitur ex omni argumẽtatione breuiter exponitur. Quæ plurimas hẽt argumentatio parteis. ea constat ex his quinq; partibus. Secunda ẽ quadripartita, tertia tripartita, dein bipartita, qđ in cõtrouersia est. De unaquaq; parte potest alicui uideri posse argumentationem consistere. Eorũ igitur quæ constat, exẽpla ponemus: horũ quæ dubia sunt, rõnes afferemus.

Quinq; partita argumentatio est hmõi. Omnes leges iudices ad cõmodum Reipublicæ referri oportet, & eas ex utilitate cõmuni, non ex scriptione, quæ in literis est, interpretari. Ea enim uirtute et sapientia maiores nostri fuerunt, ut in legibus scribendis nihil sibi aliud quã salutem, atq; utilitatem Reip. proponerent. Neq; enim ipsi quod obesset, scribere uolebant: & si scripsissent, cum esset intellectum, repudiatum iri legem intelligebant. Nemo enim leges legum causa saluas esse uult, sed Reipub. q; ex legibus oẽs Resp. optime putant administrari, Quam obrem igitur leges seruari oportet, ad eam causam scripta omnia interpretari conuenit, hoc est quoniam Reip. seruimus, ex reipublicæ cõmodo, atq; utilitate leges interpretemur. Nam ut ex medicina nihil oportet putare proficisci, nisi quod ad corporis utilitatem spectet, quoniam eius causa est instituta: sic a legibus nihil conuenit arbitrari, nisi quod Reipublicæ conducat, proficisci, quoniam eius causa sunt comparatæ. Ergo in hoc quoque iudicio definite literas legis perscrutari, & legem, ut æquum est, ex utilitate Reip. considerate, quod hic fecit. Quid enim magis utile Thebanis fuit, quàm Lacedæmonios opprimi? Quid magis Epaminundam Thebanorũ imperatorem. quã uictoriæ Thebanorum consulere decuit? Quid hunc Thebanorum gloria, tam claro, atque exornato trophæo charius, atq; antiquius habere cõue-

absens fuit. hic argumentum a loco fecit. deinde ait: Age nunc videamus reliquas facultates, Ergo iam & locus facultas est: sed facultas, si generaliter consideretur: at si opportunitas eius fuerit inspecta, tunc ex loco argumenta sumentur.

Adiunctum negotio autem id intelligitur, quod maius, & qđ minus, & quod simile erit. Attributa negotio duo iam transacta sunt, continentia cum ipso negotio: & illa quæ in gestione negotii continentur. Ac prima quidem cum attributis suis persona transacta est id est, quis, deinde quid, & cur continentia cum negotio demonstrauimus. deinde quando, vbi, quemadmodum, quibus adminiculis, in gestione negotii posita docuimus. Ita septem prima illa elementa in duobus negotio attributis videmus inclusa, nec iam amplius videtur relictum, quod in aliis duobus negotio attributis ad argumentum considerare debeamus. i. in his quæ adiuncta negotio nominantur, & in his quæ gestum negotium consequuntur. Verum & in his eadem septem, quæ in superioribus considerare debemus: nec aliquod negotium sine his septẽ elementis vnquam poterit inueniri, vt quiuis homo sine liniamẽtis suis. Itaque cum in nostro negotio ex omni circũstantia argumenta ceperimus, & fides in aliquo claudicarit ex alienis argumenta sumenda sunt, quæ cum assumuntur, aut fidem faciunt, aut augent. Verum hæc cum aliena: sint. i. extra nostram causam, videndum est. qua nostro negotio parte copulentur: quæ copulatio respectus dicitur quem respectum Græci συγκρισιν απο προς τι dicunt. etenim dicunt απο προς τι cũ etiam ista aliena a negotio septem illa elementa contineant, quæ in nostro negotio continentur, non possunt sibi omnia conuenire. Sed quædam in hoc quædam considerare debemus in alieno negotio. quæ per συγκρισιν nostrum negotium respiciant, vt præuiso & præcognito copulationis genere ad argumentum nostri negotii facta collatione copulentur. Verum huius respectus nouem modi sunt, scilicet vt sit adiunctum negotio nostro, & quod maius est, & quod minus, quod simile, quod æque magnum, quod desperatum, quod contrarium, & genus, & pars, & euentus. Hæc itaq; nouem omnia toni et puncti sunt των προς τι. i. ad aliquid. itaque quasi semper in binis sunt, & recte, nisi enim ad

aliquid

aliquid nullus potest esse respectus. Itaque cum dicimus maius tunc intelligimus maius, si minus consideremus. Rursus tunc intelligimus minus, si maius consideremus. Ita & reliqua ex aliorum collatione cognoscimus. Verum nunc videamus: quemadmodum hos respectus negotiorum considerare debemus. Maius, & minus, & æque magnum, ex vi, & ex numero, & ex figura negotii, sicut ex statura corporis consideratur.) Hæc tria, id est maius & minus & æque magnum, tribus modis considerare debemus: vi, numero, figura. Vis est, quæ singulis nominibus verbisque constat, & persona: omnis enim res, & omne dictum factumve habet vim suam, etenim si dicas parricidium, statim quantum hoc sit, & in qua vi sit, animo existimamus. Ita homicidium, adulteriū, & reliqua, facile quid sint, cum fuerint audita, cognoscimus. Similiter & personæ habent vim suam. etenim cum dixeris Ciceronem, statim ex boni viri consideratione, quæ in illo vis sit, agnoscimus. Deinde cum dixeris Catilinam, ex consideratione pessimi hominis, statim quæ in illo vis sit, agnoscimus. Numerus est, cum minus ac maius non ex vi, sed ex rerum vel ex personarū numero demonstramus. Figura est, quæ in toto negotio consideratur. i. per omnia illa septem elementa, vt consideres quid factum sit, quis fecerit, vbi fecerit: quādo fecerit, quemadmodum fecerit, & reliqua. quæ, inquit, figura totius negocii ita est, vt corporis statura, in qua statura omnia lineamenta corporis continentur. Itaque vt melius intelligamus, notum proponamus exemplum, illud scilicet quod Cicero negotio suo adiunxit. Nam cum Catilinam diceret occidendū, ex adiuncto, quid maius vel minus esset, argumenta collegit. Quod vtique maius & minus & æque magnum ex vi, numero, figura, iam dudum diximus approbandum ita & Cicero, An vero P. Scipio Pontifex Max. Tiberium Gracchum mediocriter labefactantem statum Reipu. priuatus interfecit: Catilinam orbem terræ cæde atq; incendiis vastare cupientē, nos consules perferemus? Hic ex vi rerum intelligimus, minus esse statum Reipu. q̄ orbem terrarum. deinde similiter ex vi intelligim⁹. minus esse labefactare, q̄ vastare. Ita ex vi personarum, cum Gracchus & Catilina nominantur, Catilina magis timendus agnoscitur. Præterea ex numero intelligimus, maius esse duos consules q̄ Scipionem. Hic figuram non posuit totius negotii, id est queadmodum occiderit Gracchum Scipio, vbi occiderit quando occiderit, vnde occiderit. Verum hæc, quia nihil proderant, prætermisit, atque vno verbo conclusit, quod ait, Interfecit, cuius verbi considerata vi, maius esse intelligimus interficere, quā ex vrbe eiicere. Verum in aliis exemplis & ex figura debet comparatio fieri, vt maius aliquid minusve demonstres, si dicas illud tunc factum est, ibi factum est, ita factum est, propterea factum est, & reliqua, quæ in elementis principalibus continentur. Simile autem ex specie comparabili.) Cum facimus argumentum ex adiuncto negotio per similitudinem, in ea similitudine qualitas consideranda est. Superiora enim maius & minus æque magnum ex quantitate cognoscimus. nec putemus hoc eē par, quod simile. Etenim par ex mensura definita, & ex comparata vtriusq; quantitate cognoscimus. Simile autem non in eo quantum sit: sed in eo quale sit attendimus. ita non ex mensura fit simile, sed ex vultu, & supernæ quadam facie declaratur. Simile, Icon, Parabole, Paradigma. Simile itaq; duobus modis considerare debemus, in specie formarū, & natura rerum. Et scriptores quidem artium simile genus ponunt, subsimilia tria. εικων, id est imaginem. παραβολην, id est collationem. παραδειγμα, id est exemplum. Per imaginem simile fit, cum ex simili specie vultus vultibus comparamus, vt, Os humerosque deo similis. Per collationem simile facimus, cum rerum diuersarum conferimus & copulamus non speciem, sed naturā. vt, Qualis mugitus, fugit cum saucius aram Taurus.
aut, Pœnorum qualis in aruis:

Saucius ille graui venantum
vulnere pectus,
Tunc demum mouet arma
leo.

Hic enim Verg. vt probaret Turnum rebus omnibus fractis non deiectum, sed iratum magis, quia vix hoc creditur, negotio suo fidem fecit ex adiuncto negotio per similitudinem, quæ sit in parte naturæ. Sic, inquit, & leo magis irascitur, post q̄ fuerit vulneratus. Per exemplum autem tunc simile facimus, si in exemplo ipso qualitas ostendatur. Sæpe enim exemplum in quantitate versatur. i. in vi, vel numero, vel figura. Inuenitur tamen & qualitas

nit scripto uidelicet legis omisso scriptoris sniām considerare debebat. Atq; hoc quidē satis considerandū est. nullā esse legē, nisi Reip. cā scriptam. Sūmam igitur amentiam esse existimabat, quod scriptum esset Reipub. salutis cā, id nō ex Reip. salute interpretari. Quod si leges omneis ad utilitatem Reip. referri conuenit, hic autem saluti Reip. profuit, profecto non potest eodē facto, et cōmunibus fortunis consuluisse, et legibus non obtemperasse.

Quatuor autem partibus constat argumentatio, cum aut proponimus, aut assumimus sine approbatione. Id facere oportet, cū aut ꝓpositio ex se intelligitur, aut assumptio perspicua est, et nullius approbationis indiget. Propositioni approbatione præterita, quatuor ex partibus argumentatio tractatur, ad hunc modum. Iudices, qui ex lege iurati iudicatis, legibus obtemperare debetis. Obtemperare autem legibus non potestis, nisi id quod scriptum est in lege sequamini. Quod. n. certius legis scriptor testimonium uoluntatis suæ relinquere potuit, q̄ quod ipse magna cū cura atq; diligentia scripsit? Quod si literæ nō extarent, magnopere eas requireremus, ut ex his scriptoris uoluntas cognosceretur: nec tn̄ Epaminundæ permitteremus, nisi extra iudicium quid esset, ut is nobis sniām legis interpretaretur, nedū nunc istud patiamur, cū præsto lex sit, nō ex eo qđ apertissime scriptum est, sed ex eo qđ suæ causæ cōuenit scriptoris uoluntatē interpretari. Qđ si uos iudices legibus obtemperare debetis, & id facere non potestis, nisi quod scriptū est in lege sequamini, quid causæ est, quin istum contra legem fecisse iudicetis?

Assumptionis autem approbatione preterita, quadripartita sic fiet argumentatio. Qui sæpenumero nos per fidem fefellerunt, eorum orationi fidem habere non debemus. Si quid enim perfidia illorū detrimēti acceperimus, nemo erit, præter nosmetipsos, quem iure accusare possimus. Ac primo quidem decipi incommodum est, iterum stultum, tertio turpe. Carthaginenses autem persæpe iam nos fefellerunt. Summa igitur amentia est in eorum fide spem habere. quorum perfidia toties deceptus sis. Vtraq; approbatione præterita, tripartita fit hoc pacto. Aut metuamus Carthaginenses oportet, si incolumes eos relinquerimus: aut eorum urbem diruamus: ac metuere quidē non oportet. restat igitur, ut urbem diruamus.

Sunt autem qui putant nōnunquam posse complexione supersedere oportere, cum id perspicuum sit, quod conficiatur ex ratiocinatione, Quod si fiat, bipartitā quoque fieri argumentationē, hoc mō. Si peperit, uirgo non est, peperit aūt. hic satis esse dicunt proponere, et assumere, quoniam perspicuum sit, quod conficiatur, cōplexionis rē non indigere. Nobis autem uidetur & omnis ratiocinatio cōcludenda esse, et illud uitium quod illis displicet, magnopere uitandum est, ne quod perspicuum sit, id in complexionem inferamus. Hoc aūt fieri poterit, si cōplexionum genera intelligantur. Nam aut ita complectemur, ut in unum conducamus propositionem et assumptionem, hoc modo. Quòd si leges omnes ad utilitatem Reipub. referri conuenit, hic autem saluti Reipub. profuit: profecto non potest eodē facto & saluti communi consuluisse, et legibus non obtemperasse. Aut ita, ut ex contrario senten-

tia conficiatur, hoc modo, Summa igitur amentia est, in eorum fide spem habere: quorū perfidia toties deceptus sis: Aut ita, ut id solum quod conficitur, inferatur ad hūc modū. Vrbem igitur diruamus. Aut ut id quod eam rem; quæ conficitur, sequatur necesse est, id est huiusmodi. Si peperit, eum uiro concubuit, peperit autem: conficitur hoc: Concubuit igitur cum uiro. Hoc si nolis inferre, & inferas id quod sequitur, Fecit igitur incestum, et concluseris argumentationem, et perspicuam fugeris complexionē. Quare in longis argumentationibus, ex conductionibus, aut ex contrario complecti oportet. in breuibus id solum, quod conficitur, exponere. In his, in quibus exitus perspicuus est consecutione uti.

Si qui autem ex una quoq; parte putabunt constare argumētationem, poterunt dicere sæpe satis esse, hoc modo argumentationem facere. Quoniam peperit, cum uiro concubuit. nam hoc nullius neq; approbationis, neque assumptionis uel eius approbationis, neq; complexionis indigere, sed nobis ambiguitate nominis uidētur errare. Nam & argumentatio nomine uno res duas significat. ideo q, & inuentum aliquam in rem probabile, aut necessarium argumentatio uocatur, & eius inuenti artificiosa expolitio. Quando igitur proferent aliquid huiusmodi, Quoniam peperit, eum uiro concubuit: inuētum proferent, non expolitionem, nos autem de expolitionis partibus loquimur. Nihil igitur ad hanc rem ratio illa pertinebit, atq; hac distinctione alia quoq;, quæ uidebuntur officere huic partitioni propulsabimus, si qui aut assumptionem aliquando tolli posse putēt, aut propositionem, Quæ, si quid hēt probabile, aut necessarium, quoquo modo cōmoueat auditorem necesse est. Quod si solum spectaretur id quod inuentū est, ac nihil, quo pacto tractaretur, id quod esset excogitatum referret, nequaquā tantū inter summos oratores, & mediocres interesse existimaretur.

Variare autem orationem magnopere oportebit. nā oībus in rebus similitudo est satietatis mater. Id fieri poterit, si non similiter semper ingrediamur in argumentationem. Nam primum omnium generibus ipsis distinguere conuenit orationē, hoc est tū inductione uti, tum rōcinatione. Deinde in ipsa argumentatione nō semper a propositione incipere, nec semper quinq; partibus abuti, neque eisdem rōne expolire partitiones: sed tum ab assumptione incipere licet, tum ab approbatione alterutra, tū utraq; tū hoc, tū illo genere cōplexionis uti. Id ut perspiciatur, aut scribamus, aut in quolibet exēplo de iis, quæ proposita sunt, hoc idē exerceamus, ut q̄ facile sit factu. Ac de partibus quidē argumentationis satis nobis dictū uidetur. Illud autē uolumus intelligi, nos probe tenere, aliis quoq; rōnibus tractari argumentationes in philosophia multis & obscuris, de quibus certum est artificium constitutū. Verum illa nobis abhorrere ab usu oratorio uidentur. Quæ pertinere autem ad dicendum putamus, ea nos cōmodius, q̄ cæteros attendisse non affirmamus, sed perquisitius, et diligētius cōscripsisse pollicemur. Nūc, ut instituimus, proficisci ordine ad reliqua pergemus.

sine exemplo. vt Cicero, cum circa bellum causarum similium comparat naturas, ait, Vt Helena, inquit, Troianis, sic tu Antoni huius belli semen fuisti. Contrarium est, quod positum in genere diuerso, ab eodē cui contrarium esse dicitur, plurimum distat, vt frigus calori, vitæ mors.) Aristoteles opposita genus posuit: contrarium, disperatum, ad aliquid, sub oppositis. Contrarium porro Aristoteles sic definiuit, sub eodem genere species multum inter se diuersæ hac ratione, vt omnia ad vnum illud genus referantur, quod supra omnes res principales Græci ponūt. i. τὸ ὄν, quod latini ens vocant. i. quod esse possit. Verum contraria tribus modis iueniri possunt. cum aut sub eodem genere species multum inter se distant, aut cum sub singulis generibus diuersis species etiam diuersæ sunt, aut cū duo genera inter se diuersa sunt. Itaque hic Cicero in diuersis generibus posita, contraria demonstrauit, frigus & calorem. His autem genus qualitas sed diuersa. deinde similiter sub diuersis generibus species longe inter se diuersas posuit. i. vitam & mortem. Vitæ autem gen⁹ bonum, mortis malum. itaque contraria sunt, quæ se e regione spectant, & quæ ex diuerso posita plena sunt. Disperatum autem est id quod ab aliqua re, &c.) Sub disperato autem Aristoteles duas species posuit: priuantia, & negantia, Priuantia sunt vt cæcitas, infelicitas. uisio & felicitas habitus sunt: cæcitas & infelicitas id agunt, ut prima id quod habuerunt, non habeant: Nunquam enim cæcitas fiat necesse est, nisi uisio ante tollatur, nec est infelicitas, nisi prius felicitas excludatur. Idcirco ergo hæc priuantia nominata sunt, q primorum priuationem secunda demonstrent Negantia porro sunt, quæ negatione separantur: ut sapit, non sapit, sedet, non sedet. Negatio hic illud agit, vt primum neget, non tamen constituat secundum. Nam cum ait, non sedet solum sedere negat, non tamen constituit vtrum stet, an ambulet: sed sufficit ei negare, quod sedeat. Hic autem Cice. in disperato sola negantia posuit, id est sapere, non sapere, esse tamen inter disperata, & priuantia nosse debemus. Genus est, quod partes aliquas amplectitur, vt cupiditas.) Notum est quid sit genus: id est sub quo multæ sunt partes. Partes autem sunt ea quæ sub genere sunt. Verumcum de his facimus argumentum, ex adiunctis negotio facimus argumentum. Quoties autem de genero quæstio est, ex specie faciendum est argumentum: quoties de speciæ quæstio est, ex genere faciendum est argumentum, vt Cicero cū pro Roscio ageret, id est, speciem suscepisset (Roscius enim ad filium species est) argumentum fecit ex genere, cum dixit tam feros mores in filium cadere non potuisse. Filius enim genus, Roscius species est. Ita & cum de genere quæstio est ex specie colligendum est argumētum: vt si quæratur, an omnes matres ament filios suos, & tu ex specie facias argumentum: Adeo omnes matres non amāt filios suos, vt Medea filios suos etiam occiderit. ita & in reliquis. Euentus est exitus alicuius negotii, in quo quæri solet quid ex quaque re euenerit, eueniat, euenturumq; sit.) Euentū illum accipiamus, qui vnicuique rei naturaliter videtur adiūctus. qui rem suam, postquam res ipsa contigerit, necesse est consequatur, & tunc vere de euentu facere possumus argumentum, si ipse euentus certus sit. Alioqui si euentum illum accipiamus, qui ex casu venit, fieri inde non potest argumentū, quod adiunctum negotio esse possit. Facit itaque de euentu argumentum, si eum quem probaueris insolentē futurū, spondeas arrogante, Ita insolentie euentū arrogantiā doces, quā rursus arrogantiā ad odiū cām eē demōstras. Quare hoc in genere, vt cōmode, quid euenturum sit ante aīo concipi posit, quid quaq; ex re soleat euenire, considerandū est.) Vt, inquit, ex euētu facile possimus argumenta colligere, primo ipsi nobiscū pertractare & considerare debemus, quis vniuscuiusq; rei eē soleat euentus. Et vt sciam⁹ naturalem euētum, non fortuitum nobis cōsiderādum, deniq; soleat, inquit, euenire. Consuetudo perpetua est. Quod perpetuum est, fortuitū esse non potest. Ergo considerandus nobis erit in rebus singulis certus & naturalis euentus. Quarta autem pars est ex iis quæ negotiis dicebamus esse attributa, in hac hæ res quæruntur, quæ gestum negotium consequuntur.) Negotio quatuor esse diximus attributa. dictum iā de tribus attributis est, ostendimus quæ essent cōtinentia cum ipso negotio in gestione negotii, adiuncta negotio. Nūc de his docendū est, quæ gestū negotiū cōsequuntur. Quod quidē quartū attributū videtur cum ea parte pugnare, quæ in primo attributo est post negotiū. Scimus. n. quinq; eē in primo attributo, summam negotij, cām ipsius summæ, & factū triplex, ante negotium,

gotium, in negotio, post negotium. Hoc extremum factum, qđ est post negotiũ, videt̃ simile eẽ huic attributo, de quo nũc agimus, quod dr̃ cõsecutio. nã vtrũq; post negotium est. Sed hoc distãt, q̃ supra post negotiũ facta illius cõsideranda sunt de quo agitur, & qui aliquid fecisse memoratur: hic aũt facta cõsideranda sunt, sed extranea. Itaq; considerãda sunt, quæ gestũ negotiũ cõsequant̃. Hæc in duob⁹ semp debem⁹ attẽdere, i personis, & in natura gesti negotii. In personis sic, si aiaduertam⁹: quid de gesto negotio hoies fecerint, aut senserint, aut iudicauerint, vt de facto Milonis, vt de lege Clodii. In natura ipsius negotii sic, si res illa facta sit, cui necesse sit euentũ aliquem esse coniunctũ, vt parricidium furor necesse est cõsequatur, & rursus, parricidã verisimile nõ sit dormisse. Hæc enim gestũ negotium consequuntur, quæ nõ in personis animaduersa sunt, sed in natura gesti negotii. In his itaq; duobus & Cicero aiaduertẽda dixit ea quæ gestũ negotium cõsequũtur. At primo de personis. Primo, inquit, qđ factũ est quo id noie appellari conueniat.)Vbiq; hoc cõsequitur. Res. n. prima est, dein rei nomen, Homo ãt necesse est rei nomen ponat. ita Cicero de noie constituendo disputat in diuinatione: Nõ tã, inquit, hæc accusatio q̃ defensio est existimanda. Deinde inquit, eius facti qui sint principes & inuentores, qui deniq; authoritatis eius & inuẽtionis cõprobatores atq; æmuli.) Hæc quoq; post rẽ sint necesse est, neq;. n. põt inueniri, nisi qđ latet. Est porro quod latet animaduertendũ, itaq; qui fuerint illi qui primi illud fecerint, vñ nunc agitur, qui deinde factũ ꝓbauerint, ac secuti sint. Si optimi sunt, laudas factum: si pessimi, reprehẽdis. vt Cic. in Diuinatione dicit, semper hoies nobiles accusasse, & eos cum magno cõmodo Reip. magnã semper gloriã ꝯsecutos. Deinde inquit, & quæ de ea re, aut eius rei sit lex.)Lex ẽt consequitur. lex. n. semper in re quia res talis visa est, constituitur. Verũ quod ait De ea re, totũ est. Quod ait eius rei pars est. Interdum. n. totũ factũ aliqua lege aut dãnatur: aut absoluitur: interdũ pars facti. Deinde quod ait, consuetudo, actio, iudicium, ꝯscientia, artificium: & hæc oia gestũ negotium consequentur. Nã & consuetudo rei iam ante gestæ est, & rursus rẽ gestã solet aliqua actio consequi, vel iudicium: vt præiudicium natũ eẽ videat. Deinde necesse est ante aliquid fieri, vt ex eo scientia cõsequatur vel artificium. Verũ hæc oia & in personarum actibus prouidenda sunt, & in negotii ipsius natura. Iccirco ait. Deinde quid ex natura eius euenire vulgo soleat, an insolenter.)Ait, negotii ipsius animaduertendam esse naturam. i. qui soleant euentus factum istud consequi. Sed hic euentus ab illo euentu, quem in adiunctis negotio demonstrauimus, hoc distat, q̃ ille euentus naturaliter certis rebus affixus est, & rem suam quadam vi ac necessitate cõsequitur. Hic autem euentus interdũ necessarius & naturalis est, vt parricidium furor necesse est cõsequatur. Interdũ varius & cõmutabilis, vt amor noceat necesse ẽ, & vt nõ noceat necesse est. Sæpe. n. malũ euentũ amor habet, sæpe bonũ. Deniq; vt ostenderet Cic. euentũ istũ ex natura negotii ita esse ꝯsiderandũ, vt scias & in contrarium posse conuerti: Deide inquit, quid ex natura eius euenire vulgo soleat, an insolenter: & raro. Vulgo. i. passim, frequenter. Ergo firmius argumentũ est, si de quo agimus euentus frequentius cõsequatur, si dicas amor magis nocet. Præterea hoc sciamus, interesse inter istum euentũ, & illũ superiorẽ: q̃ hic totius negotii euẽtus est, ille vero vniuscuiusq; rei. Ait. n. supra. Quare hoc in genere, vt cõmodius quid euenturũ sit, ante aio concipi possit, quid quaq; ex re soleat euenire, considerandũ est. Postea hoies id sua authoritate cõprobare, an offendi in his consueuerint. Et hic euẽtus, qui naturã negotii consequitur, qualis apud hoies habeatur. i. bonus an malus, attendendũ est. Ita & supra dixit attendendũ qui hoies primum fecerint, qui deinde comprobauerint: non. n. ex eo quia aliquid cõsequitur, argumẽtũ est: sed quia aut bonũ, aut malũ est quod ꝯsequitur. i. nõ quia est qđ consequitur, sed quia tale est. Ita semper non ex re, sed ex qualitate fit argumentũ. Et cætera quæ factũ aliquod similiter cõtestim, aut ex interuallo solent cõsequi.) Interdũ. n. vicinior, interdum tardior est euẽtus. vtputa si quẽ voluero occidere, vicinus est euẽtus vt mox me oderit. deinde si trado alicui disciplinã, tardior hic euentus. Primo. n. fortassis offenditur, deinde amat ac diligit. Deinde postremo attendendũ est.)Dat postremũ breue & cõmune præceptum, vtrũ aliquid honestũ sit, an vtile. In his est considerandũ, quæ gestũ negotium ꝯsequuntur. Verũ quæ sint partes honestatis atq; vtilitatis, in deliberatiue preceptis se demonstraturũ esse promittit. Ois autẽ argumentatio, quæ ex his locis, quos cõmemorauimus sumetur, aut probabilis, aut necessaria esse debebit.)Ait supra, cum de cõfirmatione loqueretur, Huius, inquit, partis certa sunt præcepta, quæ in singulacãrũ genera diuidentur. Veruñ non incõmodũ videtur, quandã syluã atq; materiã vniuersam añ permixtã & cõfusam exponere oiũ argumentationũ. Tria nobis in ꝯfirmatione traduntur, materia, argumentũ, argumentatio. Materiã nobis iã tradidit. i. locos de quibus argumenta caperemus. quos locos diuisit in attributa personæ, & in attributa negotio Attributa personæ vndecim esse dixit, negotio quatuor. atq; horũ oium partes enumerauit, ac tradidit. Nũc itaq; dictur ũ ẽ de argumẽto. Nec nos ꝯfundat, q̃ pro argumẽto argumentationẽ ponit. Antiqui genus ponebant argumentationẽ sub argumentatiõe vero argumentũ & argumentationẽ. Itaq; hoc verbo cõmuniter vtebantur, vt pro argumento recte argumentio diceretur. Verũ anteq̃ dicamus quæ genera sint argumentorũ, dicamus prius quid ꝯsiderare & ꝯferre debeamus, vt argumẽta faciamus. Secundũ Arist. decẽ categoriæ sunt. i. decẽ res, in quibus oia quæ i mundo sunt cõtinentur. Harũ rerũ vna substantia est, reliquæ nouẽ qualitates. i. quæ substantiæ accidant. Itaq; cũ res nuda est, nihil aliud q̃ res est. Tunc aũt ex ea possum⁹ facere argumentũ, si eius qualitatẽ inspiciam⁹. Itaq; oia verba noia habent res suas, habent, & qualitates: quæ qualitates cũ sibi cõueniunt, faciunt argm̃. cũ nõ ꝯueniunt, nõ faciunt argm̃. vtputa ponamus Occidit, occidit res est: huius rei quæ sit qualitas attendamus. i. quædã asperitas, quædam imanitas. Deinde ponamus inimicum. Rursus inimicus res est eius rei porro qualitas similiter aspera atq; crudelis. Itaq; qm̃ vtraq; sibi hæc qualitas conuenit, factum est argm̃. Ita duæ similes qualitates cũ fuerunt copulatæ, faciunt aliam qualitatẽ. i. occidit, quia inimicus fuit. quæ qualitas, est vt argm̃. probabile esse videatur. Ita si dicas Occidit, quia gladio percussit: argm̃ est, quia vtriusque rei qualitas est similis Alio qui cum in eo quod est occidit, iam nota sit & res, & qualitas rei: deide ponas virgã, cuius res & qualitas nota est, qm̃ similes sibi non sunt istæ qualitates cõiunctæ in vnum non faciunt argm̃, si dicas, Percussit virga, & occidit. Semper itaq; non res, sed qualitates rerum debem⁹ attendere, atq; conferre, vt argumenta faciamus. Argumentorum porro genera duo sunt: probabile et necessarium. Probabile ẽ: quod verisimilitudine fidem facit: vtputa quia inimicus fuit, occidit. verum de probabili post dicemus: Nunc aũt de argumento necessario disputabimus. Necessario demonstrantur ea quæ aliter ac dicuntur, nec fieri, nec probari possunt, hoc modo. Si peperit cum viro concubuit. Necessarium est, inquit, qđ aliter ac dictum est. nec fieri, nec probari potest. necessariũ argumentum ad fidem cogit ac trahit probabile aũt, irrepit atq; persuadet. Necessarium porro tale est argm̃, si ea proferas quorum talis sit natura, vt sic fieri necesse sit. Si dicas, si natus est, morietur. Si peperit, cum viro concubuit. Hæc necesse est, vt se consequantur. quod si necesse habes credere, necessarium factum est argumentum. Illud tamen scire debemus, argumentum necessarium pene non esse, solũq; esse inter hoies probabile. Nempe nobis necessarium videtur ex vero constare. nam si probabile ex verisimili, ex vero necesse est necessarium. Inter homines autem verum latet, totumq; suspicionibus geritur, ergo necessarium non potest esse argumentum. Sed quantum inter homines potest necessarium: quantum sm̃ opinionem humanam valet. Alioqui secundum Christianorum opinionem non est necessarium argumentum: si peperit, cum viro concubuit. Neq; hoc rursus, si natus est, morietur. Nam apud eos manifestum est, sine viro natum, & non mortuum. Ergo necessarium illud argumentum est, quod iam opinione persuasum est. Atq; vt scias hoc necessarium non esse, oino nẽcessarium ostendit. Cic. etiam hoc hominibus persuadet, cum ait, Necessarie demõstrãtur ea quæ aliter ac dicuntur, nec fieri nec probari possunt. Ergo si probantur, iam non erunt necessaria. Quicquid. n. probatur, potuit & nõ credi. Itaq; necessariũ argumentum teneamus illud, quo facile populo persuadet orator. Hoc necessarium tribus modis fieri docet, quos modos in genere dictionis ponit. hic. n. iam dictio est, superius in materia locos posuit, de quibus conducta ad argumentationẽ dictio nasceretur. Fieri itaq; necessarium argumentũ docet, aut per cõ-

plexionem, aut per enumerationem, aut per simplicem cõclusionem. Complexio est, in qua vtrum concesseris, reprehenditur.) Complexio forma dictionis est, posita in rationibus necessariis. Verum complexio duplici latere constat vnde quicquid fuerit electum, necesse est vt contrarium sit. In cõplexione itaq; duo genera sunt proponendi: nunc per simplex, nunc per necessarium. Simplex hoc modo: Si hoc est, cur illud facis? Si illud est, cur hoc facis? Deinde per necessarium sic: Aut hoc concedas necesse est, aut illud. Ita hic exemplum cõplexionis considerare debemus, factum per simplex. Si improbus est, inquit, cur vteris? sin probus, cur accusas?) Ita & in Verrinis Cicero. Aut amicos, inquit, confiteare Siculos necesse est, aut inimicos. si amici sunt, credamus testibus: si inimici sunt, inuiti pecunias contulerunt. Enumeratio est, in qua pluribus rebus expositis, & cæteris infirmatis, vna reliqua necessario confirmatur. Enumeratio quoq; forma dictionis est, posita in rationibus necessariis. Verum in enumeratione multa ponuntur: & exclusis multis, vnum quod reliquum est, cõfirmatur. Vtputa si hoc non est, si illud & illud non est, restat igitur vt istud sit. Ita in Verrinis, Si neq; Carbo attigit, neq; Sylla vidit, neq; in ærarium relatum est, restat igitur vt tu Verres pecuniam sustuleris. verum enumeratio duobus modis fit, cum aut multis rei rebus exclusis, vnam quæ reliqua est, cõfirmas. aut cum rei rebus exclusis contrarium confirmas. Multis rei rebus exclusis, vna quæ reliqua est, confirmatur, vt supra ipse Cicero contra Hermagoram. Nam aut nullum causæ genus est, aut iudiciale solum: aut & iudiciale, & demonstratiuum & deliberatiuum. Hic multa enumerauit. Sed exclusis duabus rebus, reliquam tertiam confirmauit. Nullum, inquit, causæ genus esse non potest dicere, qui artis præcepta dat: vnum esse nõ potest dicere, quia hoc & hoc. Relinquitur ergo, inquit, vt omnia tria genera causarum sint. Ergo hic multis rei rebus sublatis, postrema est confirmata. Deinde omnibus rebus exclusis, cõtrarium sic cõcludit, vt hic ipsum exemplum positum est. Necesse est, inquit: aut inimicitiarum causa ab hoc esse occisum, aut metus, aut spei, aut alicuius amici gratia. at si horum nihil est, ab hoc non esse occisum.]) Itaq; hic res est occisio: huius rei omnes res sustulit. i. causas occidendi postremo contrarium concludit: si igitur horum nihil est, non occidit. Simplex autem conclusio ex necessaria consecutione conficitur.) Et in hoc necessarium est argumentum, sed in vna re positum, & ideo simplex cõclusio nominatur. Vtputa, si illo tẽpore, quo vos me istud fecisse dicitis, ego trans mare fui: relinquitur, vt id ego non fecerim, sed nec potuerim facere. Hic itaq; simplex res est. In superioribus vero duplex, in complexione scilicet, & enumeratione. Et complexio quidem aperte duas res continet aut hoc est, inquit, aut illud. si illud est, cur facis? si illud non est, cur non facis? Enumeratio etiam cum multas in se res habet collocatas, duplex tamen est. Ea enim omnia quæ tollis, quamuis multa sint, in vna tamen parte ponuntur. in altera id quod concludis, siue aliquid de rebus sit, siue contrarium rei, vt supra docuimus. Atq; hoc diligenter videre oportebit.) Præcepta dat, vt necessaria argumenta non sola dicendi specie faciam⁹. i. ne complexio vel enumeratio in solo genere dicendi posita eẽ videatur sed vt rõnes ipsæ, & res necessariæ sint, & hoc genere dicendi ꝓferantur triplici. s. aut per cõplexionẽ, aut ꝑ enumerationẽ, aut ꝑ simplicẽ cõclusionẽ. Dictũ itaq; de necessario argumẽto, & quale sit, & quot modis dictionis proferatur, nunc de probabili incipit disputatio. Quod vt melius intelligamus, ꝓpter vim expositionis hæc prius nobis etiam pictura cernatur.

Argumentum est aut	Necessarium.	Complexio
		Enumeratio
		Simplex conclusio
	Probabile, per	id quod fieri solet,
		Id quod est in opinione
		Ea quæ habent ad hæc quãdam similitudinem.
		Contrarium.
		Paria.
		Eas res quæ sub eadem rõne cadunt.
		Vera.
		Falsa.
		Verisimilia.

Probabile autem est id, quod fere solet fieri, aut quod in opinione positum est, aut quod habet in se ad hæc quandam similitudinem, siue id falsum est, siue verum.) Dictum est de necessario argumento, & de eius modis, tribus scilicet: nunc de probabili argumento dicamus, in quo solo virtus omnis fidei cõtinetur. Vt supra enim diximus, necessarium inter homines nõ est præsertim cum etiam ipsum probetur. Probabili itaq; solo omnis fides nititur, adeo vt Græci officium & finẽ oratoris sic definierint, πιθανῶς πρὸς πίστιν λέγειν, id est probabiliter ad fidẽ dicere. Probabile autem per seipsum non potest definiri, neq; in præceptũ quoddã exprimi. sed probabile erit argumentũ, pro moribus patriæ, populi temporis. neq;. n. omnibus vnum atq; idem probabile est aliud. n. iustũ Romanis, aliud barbaris videtur. Itaq; vt probabilia argumenta faciamus primũ nobis patria inspicienda ẽ, in qua sumus, & eius patriæ inspiciendi mores: deinde inspicienda est ciuitas, quæ pars patriæ est, omnis ciuitas habet proprios mores. Deinde inspiciendũ est tẽpus, tempora enim sæpe mutantur. Postremo etiam eius apud quem dicim⁹ cognoscenda natura est, vt secũdum mores eius probabilia argumenta faciamus. Itaq; hæc præcedunt, antequã probabilia argumenta proferamus. Verũ ipsum probabile argumẽtũ primo in tria diuiditur. i. in id quod facile fere solet fieri, & in id quod in opinione positum est, & in id quod habet ad hoc quandam similitudinem. deinde in quatuor, signum, credibile, iudicatum, comparabile. Verũ illa tria, res sunt quibus probabile conficitur argumentum. Illa autem quatuor quæ sequuntur rerum harũ trium effectus sunt. Primo itaq; illa tria videam⁹, in quæ probabile diuiditur argumentum. Per id quod solet fieri probabile argumẽtum, sic fit, si ea ad fidem colliges, quæ in actus cõsuetudine versantur: vtputa si mater est, diligit filium: si auarus est, negligit iusiurandum. ita & Terentius, meretrices malas, auaros lenones, tristes senes, edaces parasitos esse cõmemorauit. Hæc itaq; ad fidẽ dicta sunt per id quod fere solet fieri. Deinde per id quod in opinione positum est: probabile argumentum sic fit: si ad fidẽ non ea quæ in vsu sunt agendi, sed ea quæ in opinione sunt posita, colligamus. Si dicas inferos esse & impiis apud inferos pœnas, si dicas omnes qui philosophantur, contra deos facere. Multi enim credunt, ꝙ philosophi contra deos faciant. etenim si deos asserunt, & me forte stultum esse dicunt, quoniam me talem Deus esse voluit, contra deos faciunt, cum me reprehendunt. Deinde in Rep. cũ bella, aut pax ex Dei voluntate cõtingant, ipsi autem multa cupiunt persuadere contra Deos faciunt, si id non asserunt agendũ, quod deorum voluntate contingit. Ergo vt diximus, ex his quæ in opinione sunt posita, probabile colligitur argumentũ, si dicas inferos esse, vel non esse: deos esse, vel non eẽ: mundum natũ, mundum non esse natum. Istæ opiniones δόξαι dicuntur. δόξα enim Græce opinio, & δόγματα opiniones nuncupantur. Adeo manifestum est, oĩa quæ in mundo aguntur, argumentis probabilibus persuaderi, quando etiam philosophorũ professionib⁹ ex opinione nomen impositum est, vt dogmata dicantur. Tertiũ illud est, vt doceamus quemadmodum probabile fiat argumentum, ex eo quod habet ad hæc quandam similitudinem. i. ꝑ similitudinem. vtputa si is qui patriam prodit, pœnã meretur: ille qui patriam defendit, præmium meretur. Verum hic ex altero alteri fides fit, & sic quasi fuerat nominandum. Sed Cicero non quemadmodum fieret argumentũ: sed vnde fieret indicauit, cũ ait: Aut quod habet, ad hæc quãdã similitudinẽ. Ad hæc. i. ad superiora, ad id quod fere solet fieri, & ad id quod fere in opinione positum est. etenim hoc argumentũ tertium, vbi ex altero alterum probamus, nunc tale potest esse, vt soleat fieri: nunc tale, vt in opinione positum esse videatur, vt soleat fieri: Si is qui patriam prodit, pœnam meretur, ille qui patriam defendit, præmiũ meretur. vt in opinione, sic: Si impiis apud inferos tormenta præparata sunt, innocentibus quies parata est. Itaq; hoc quod hẽt ad hæc quãdam similitudinẽ. i. similitudo, tribus modis probabile efficit argumentum: aut per cõtraria, aut per paria, aut per eas res quæ sub eandem rõnem cadunt. Per contraria sic. Nam si iis qui imprudenter læserunt, ignosci cõuenit, iis qui necessario profuerunt, haberi gratiam nõ opꝫ. Hic contraria sunt, prodesse, & nocere. sed ipsa contraria nõ faciũt argumentũ, nisi habeãt inter se aliquã similitudinẽ. hic itaque aiorum similitudo est nã si ille imprudenter obfuit, hic necessitate profuit, neq; ille voluit obesse; neq; hic voluit ꝓdesse:

ergo si agnoscitur ei, qui non voluntate, sed imprudētia læsit: & illi gratia non habenda est, qui non voluntate profuit, sed necessitate. Per paria sic: cum non ex contrariis rebus, sed ex similibus per naturam probabile colligimus argumētum: vtputa, Nam vt locus in mari sine portu nauibus intutus est, sic animus qui sine fide est, amicis non potest esse portuosus. Ex his autem quæ sub eandem rationem cadunt, probabile facimus argumentum, cum ea sibi conferimus, quæ ad aliquid sunt: vt puta locare, conducere, emere, vendere. Hæc verba ad se inuicē spectāt. Itaq; ex vnius rei ratione alterius rei rationem probare debemus. vtputa nescio quis qui patre vendente emit filium, iniquam rem dicitur fecisse. hic facis argumentum probabile. nam si is qui vēdidit, rem iniquam fecit: & hic qui emit, rē iniquam fecit. Deinde quod Cicero posuit exemplum, apud Rhodios. portoriū res vilis vtilis erat: & Hermocreon vir amplissimus, id conduxit portorium: defenditur, q rem turpem non fecerit. Facis itaq; argumentum per eas res. quæ sub eandem rōnem cadunt. Nam si Rhodiis turpe non fuit locare, ne Hermocreonti quidem turpe est aducere. Siue autem, inquit, vera sint. siue falsa, ea vnde facimus argumētum, nihil ad nos, dummodo ad fidem faciendam probabilia esse videantur. Falsum est, siue verisimile, si dicas: Non occidit Medea filios, quippe mater filios nunquā potuisset occidere. Hic falsum est quod asseris: tamen fecisti argumentum probabile, per id quod fere solet fieri, vt Medea filios non occidisse credatur. aut si dicas, quia multus in calceis puluis fuit ex itinere regressus est. Verū est autem argumentum probabile si dicas: quoniam cicatrix est, vulnus fuerit necesse est. Nunc autem vt probabilis argumenti omnes partes scire possimus, hæc nobis quoq; animaduertenda est pictura.

Probabile argumentum fit	Per id quod fere fieri solet	Signum Credibile
	Per id quod in opinione positum est	Iudicatum Religiosum. Commune Approbatum
	Per ea quæ habent ad hæc quandam similitudinem	Comparabile. Imago Collatio Exemplum.

Omnes autē (vt certas quasdā in partes tribuamus) probabile, quod sumitur ad argumentationē, aut signum est, aut credibile, aut iudicatum. aut cōparabile.) Supra diximus, probabile argumentum in tres partes diuidi: in id quod fere solet fieri, in id quod in opinione positum est, & in id quod habet ad hæc quandā similitudinem. Sed has tres partes ipsas res esse diximus, de quibus probabile fit argumentum. Verum in his tribus rebus hæc rursus quatuor collata sunt. i. quod ex illis reb⁹ conficitur, aut signum dicitur, aut credibile, aut iudicatum, aut comparabile. Atque vt sciamus hæc quatuor illis tribus esse cōnexa, id quod fere solet fieri, nihil aliud habet in se nisi aut signum, aut credibile. Deinde id quod in opinione positum est, nihil in se habet iudicatū. Postremo id quod habet ad hæc quādam similitudinem, nihil aliud habet nisi comparabile. Videamus itaq; hæc quatuor in illis tribus esse. Nec hæc tantum sibi copulata sunt, sed omnia quæ in argumento sunt probabili, etiam argumentis attributis personæ, & attributis negotio cōstat esse connexa. Nam quatuor negotio esse dicimus attributa, continentia cum ipso negotio, & in gestione negotii adiuncta negotio, quæ gestum negotium consequuntur. Itaq; in cōtinentibus cum ipso negotio, & in gestione negotii signum ē. In his autem quæ adiuncta sunt negotio, comparabile est, in attributis vero personæ, credibile est. ita videmus & locos argumentorum, & res, & exitus, certis rationibus sibi esse copulata. Nolla itaq; videatur esse confusio, quod probabile argumentum iam dudum in tria diuisimus, nunc in quatuor, quia id quod fere solet fieri, duo in se continet, signum & credibile. quod in opinione positum est vnum habet in se. i. iudicatum, quod habet ad hæc quandam similitudinem, similiter in se vnū continet. i. comparabile. Itaq; probabile argumentum in quatuor partes nunc diuiditur. nam aut signum est, aut credibile, aut iudicatum, aut cōparabile. Signum est, quod sub sensum aliquem cadit.) Quinq; sensus sunt in homine, visus, auditus, odoratio, sapor, & tactus. itaq; quicquid sub hos sensus cadit, cum ad argumentum fuerit attractum, signum est: quod signū per se, non ad se valet, sed ex eo aliud proficiscitur. i. aliud asseritur. vtputa si agatur, an nescio quis ex itinere venerit, & asseras eum venisse: nam in calceis eius mult⁹ puluis est. puluis hic signum est, & signum quod sub sensum oculorum cadit. Aut si dicas, quia cruentus est, hominem occidit, deinde si dicas, seditio facta est, non tumultus auditus est. hic tumultus signum ē, sed signum, quod sub aurium sensum cadit. ita & reliqua similia. Verum hoc argumenti genus, id est signum, non satis ad fidem valet, sed alterius vtpote firmioris argumentis indiget approbatione: Ita propabile quidem est argumentum, sed non validum, semperq; hoc argumento coniectura tractatur. & ideo aut aliud firmius argumētum, aut testimonium requirit. Sed quod paulo ante dixi, signum esse in eo quod fere solet fieri vtiq; cum dico ex itinere venit, nā multus in calceis puluis est & hominem occidit, nam cruentus est argumentum facio ex his quæ fere solent fieri nam qui ex itinere venit, solet fieri vt puluerulentus sit, & qui hominem occidit, solet fieri vt cruentus sit. Ex signo vero in oia tempora circa factum facere possumus argumentum, vtputa occidisti hominem, quia cruētus es, & hic cruor signum est. Occidisti autem hominem, tempus præteritum deinde occidis hominem, nam vulnus infigis, signum est. Occidis hominem tempus præsens deinde occidere vis hominem, nam armatus incedis, hic armatus incedis signum est occidere vis hominem, tempus futurum. ita signum ad omne tempus argumentum est. Credibile est, quod sine vllo teste auditoris opinione firmatur, hoc modo.) Credibile ē, inquit, argumentum, quod per seipsum fidem facit. neq; ad pbandū desiderat testem, sed facile cum prolatum fuerit apud opinionem, & sententiam iudicis persuadetur. Hoc credibile in eo esse diximus, quod fere solet fieri, & rursus in attributis personæ. ita in exemplo, quod subdidit Cicero, vtrunq; videamus. Nemo est, inquit, qui non liberos suos incolumes & beatos esse cupiat.) Vtiq; & solet fieri, vt nemo sit qui non amet liberos suos. & attributum personæ est. i. fortunæ, q liberi nominantur: & quod ait, Nemo est. Iudicatum est res assensione, aut authoritate, aut iudicio alicuius, aut aliquorum comprobata.) Iam & hinc in tria diuisit iudicatum. nā assensio in religione est, authoritas in communi, iudicium in approbato. in tria enim iudicatum diuisit, in religiosum, in commune, in approbatum. Religiosum est, inquit, si quid de re aliqua iurati iudices iudicarunt. & ideo religiosum, quia iurati iudicauerunt: quod assentiri nos necesse est. Animaduertamus tamen vt iudicium gestum semper negotium consequatur. Commune est, quod omnes vulgo probarunt.) Cōmune est, inquit, quod ex more vulgi, iusti authoritatem tenet, vt necesse sit maioribus natu assurgi, vt supplicum misereri, hæc vt sequamur, habemus vulgi authoritatem. Deinde hoc etiam animaduertamus q consuetudo quæcunq; rem semper aliquam consequatur. Inter id quod fere solet fieri, & commune, hoc interest. id quod fere solet fieri, ex quadam natura est: commune iudicato stringitur. Approbatum est, quod homines, cum dubium esset quale haberi oporteret.) Approbatum est, inquit, quod cum dubium esset circa qualitatem bonam malamve, ad vnā partem homines inclinauerunt. Vt, inquit, cum sororem Horatius occidisset, & de facto eius populus esset incertus, tamen absolutus est. Deinde, vt Tiberius Gracchus censor insciente collega quosdam e senatu mouisset, & de eius facto dubitaretur. postea tamen eius factum populus approbauit. nam eum consulem fecit. Ita religiosum, & commune, & approbatum, quia in iudicato sunt, gestum semper negotium cōsequuntur.

Comparabile autem est quod in rebus diuersis similem aliquam rationem continet.) Dictum est iam de signo, de credibili, de iudicato: restat extremum, vt de comparabili dicat. Cōparabile est, quod res inter se diuersas aliqua ratione coniungit. Hæc comparatio. i. similitudo partes habet tres: Imaginē, quam Græci εικονα appellant. Collationem. quam Græci παραβολην appellāt: Exemplum, quod Græci παραδειγμα appellāt. Imago est, oratio circa res diuersas, aut corporum, aut naturarū cōparans similitudinem: vt, Os humerosq; deo similis, vel Qualis mugitus fugit cum saucius aram Taurus. Collatio est oratio quæ res in se diuersas ex simili comparatione coniungit, vt est istud: Ac veluti magno in populo cum sæpe coorta est Seditio, Exemplum est, quo rem aliquam alicuius hominis:

aut negotii authoritate, vel casu, aut hortamur, aut dehortamur. Hortamur sic, vt

Antenor potuit mediis elapsus Achiuis
Illiricos penetrare sinus. Dehortamur sic:
Aut non videi unt mœnia Troiæ
Neptuni fabricata manu considere in ignes.

Hæc quidem nos exempla grammaticalibus artibus supposuimus. Cicero autem se exempla his quæ sunt incomparabili suppositurum esse promittit, cum cœperit de elocutione tractare. nunc autem de inuentione tractatus est. Ac fons quidē ꝯfirmationis, vt facultas tulit, apertus est: nec minus dilucide, q̄ rei natura ferebat, demonstratus est. Ea omnia quæ ad confirmationem pertinebant, demonstrata sunt. ita inquit, vt rei ipsius natura flagitabat. Sed hic confuse omnia prolata singulatim. se autem circa singulas causas traditurum esse precepta in secundo libro, promittit. In præsentia tantūmodo numeros, & modos, & partes.)Numerū accipimus attributa personæ vndecim, negotio quatuor, deinde gn̄a argumentoꝝ duo, necessarium, probabile. Modos autem accipiamus. i. in necessario argumento complexionem, enumerationē, simplicem cōclusionem, deinde in probabili argumento, id quod fere solet fieri, quod in opinione positum est, quod habet ad hæc quādā similitudinem. Partes autem accipiamus. signum, credibile, iudicatum, comparabile, & ea quæ sub his sunt. Atq; inueniri quidem omnis ex his locis argumentatio poterit.)Possunt quidem omnia iam argumenta ex his locis quos præcipimus inueniri. Sed hæc ipsa argumenta debem⁹, inquit, artificiosa dictione distinguere quia & suaue, & necessarium est. itaq; nunc pauca de Dialectica ad Rhetoricā translaturus est. Habebitq; locū de syllogismis, ad quos capiendos & tenendos, lectoreo vehementer hortatur, vt ipse ait. Quod nō rei solū magna est vtilitas, sed præcipiendi quoq; summa difficultas.)Diximus itaq; argumētum probabile in quatuor diuidi, signum, credibile, iudicatum, comparabile. Credibile esse diximus in duobus, negotio attributis & personæ. Signum esse diximus in duob⁹ negotio attributis, in cōtinentibus cum ipso negotio, & in gestione negotii. Comparabile esse diximus in adiunctis negotio. Iudicatum vero in his quæ gestum negotium consequuntur. Itaq; omne argumētum factum ex attributis personæ, credibile dicetur. Deinde omne argumentum factum ex continentib⁹ cū ipso negotio, & ex his quæ in gestione negotii sunt, signū dicetur. Deinde omne argumētum factum ex his quæ negotio, adiuncta sunt cōparabile dicetur. Postremo omne argumentum factum ex his quæ negotio adiuncta sunt, & negotium cōsequuntur, iudicatum dicetur, sed cum probabile fuerit. Alioquin in omnibus attributis tam personæ q̄ negotio, & necessarium esse poterit argumentum: cuius tres partes esse dixim⁹, complexionem enumerationem, simplicem conclusionem.

Omnis igitur argumentatio aut per inductionem tractanda est, aut per ratiocinationem.) De materia & argumento iam dictum est. Nunc tertium illud est vt de argumentatione dicamus, quæ pertinet ad elocutionem, & quam Cicero ex dialectica sumptam, in rhetoricam posuit laxiorem. Argumentatio est itaq; artificium non inueniendi, sed dicendi. Hæc duob⁹ modis fit: aut per inductionem, aut per ratiocinationē. Ita & Aristoteles in argumentatione duo esse dixit, isagogen, & syllogismum. Atq; Aristoteles breuiter ac strictim omne exēplum inductionem esse dixit, q animus auditoris ab eo, quod non dubium est, ad credendum id quod dubium est, inducatur. Duo itaq; sunt genera argumentandi, inductio & ratiocinatio. Verum inductione philosophi vtuntur, & hic nunc ad exemplū inductio philosophica inducitur ad hoc, vt intelligamus quid sit inductio, vel quēadmodum fiat. Post autem præcipiet qualis inductio possit esse oratoris. Inductio est oratio, quæ rebus non dubiis captat assensionem eius quicum instituta est.) Generaliter hic inductionem definiuit, qua definitione ostendit vbiq; nos inductione vti posse, & in philosophica & in oratoria, & in quacūq; contentione verborum, etiam in fabulis. Nā vbiq; necesse est persuadere, & ideo personam certam hic nō posuit sed hoc ait. Inductio est oratio quæ rebus non dubiis captat assensionem eius quicum instituta est. Eius, inquit. i. siue ille philosophus sit, siue iudex, siue orator, siue amicus, siue inimicus. Inductio itaq; sic facienda est, vt primo proponamus illa quæ extra negotium sunt, sed tamen quæ ad negotium per similitudinē spectant. & talia, inquit, esse debent illa quæ proponimus, vt necessario is cum quo agis ita esse fateatur, atq; cōsentiat. Quod cum consenserit, tunc paulatim ad id vnde dubitabatur descendis & his quæ supra concessa sunt, simile esse cōfirmas. Dat ergo nunc exemplum philosophicum. Aeschines socraticus fuit. i. discipulus Socratis. is multa scripsit. Quodam etiam loco inducit Socratem referentem. nam is erat mos discipulis, vt ingenio proprio reperta ad magistros referrent, & quasi ab eis inuenta ponerent. Induxit inquam Aeschines Socratem, referentem quid esset, vel quemadmodum esset locuta Aspasia cum vxore Xenophontis, vel cum ipso Xenophonte. nam Xenophon, & eius vxor frequenter discordabant. Persuadet ergo Aspasia, vt in gratiam reuertantur. Aspasia autem peritissima fuit philosophiæ. Hac itaq; inductione vsam induxit Aspasiam apud Aeschinem Socrates. Interrogauit, inquit, Aspasia Xenophontis vxorem: Si, inquit, vicina tua aurum melius habeat quàm tu habes, illius ne, an tuum malis? Tum inquit, Xenophontis vxor inducta similitudine superiorum, quoniam sententiam mutare non poterat, tacita erubuit. Postea inquit, Aspasia conuertit se ad Xenophontem ipsum, & similiter cum illo instituit inductionem. Dic mihi, inquit, Xenophon si vicinus tuus equum, aut fundum meliorem habeat q̄ tu habes, tuum ne malis, an illius? id est, nisi in gratiam regressi fueritis semper, & tibi vxor lectissima, & tibi vir optimus deerit. Hæc itaq; inductio hoc egit, vt Xenophō & vxor eius ab his quæ velle se negare non poterant, ad id etiam quod dubiū habebant per similitudinem deducerentur. Hoc modo sermonis plurimuoi Socrates vsus est.)Socrates, inquit, in disputationibus suis inductione frequenter vtebatur. propterea inquit, quod optimum docebat, vt nō a se rebus prolatis, sed cōfessionibus suis aduersarius vinceretur. Hoc in genere præcipiendum nobis videtur, primum, vt illud quod inducem⁹ per similitudinem eiusmodi sit, vt sit necesse concedi.) Inductione, inquit, tria semper spectare debemus, Primo, vt similitudines tales proponamus, vt eas sit necesse concedi. nam illud dubium esse non debet, vnde alteri fidem volumus facere. Deinde, inquit, illud, quod confirmamus, ei rei quam proponim⁹ simile esse debet, ne nihil egerit propositio, si illud dissimile est cuius causa proposuimus. Tertio, inquit, id agere debemus, vt nemo intelligat quo spectet similitudinis propositio. Ne cum quispiam intellexerit se ex confessione propositionis etiam illi rei fidem facere quam negauit, aut non respondeat, aut male prauæq; respondeat. Si autem nesciat quo tendat similitudinis propositio, secutus confitetur. qua confessione etiam illud quod negabat ante, ita vt tu vis concedit esse. Cum autem, inquit, hoc diligenter in facienda inductione seruaoeris, vt & propositio similitudinis concedatur, & illud propositioni simile sit, cuius causa similitudo proposita est, & nemo videat quo propositio illa contendat, officio tuo per ista diligenter impleto: rursus debebis responsionē cōtendentis attendere. vnū autem de tribus faciat necesse est. nam aut tacebit, aut confitebitur, aut negabit. Ad hæc singula dat præcepta, quid in his singulis tu facere debeas. & primo a difficiliore parte incipit: Si, inquit, negabit ita esse illud vnde contentio est, atq; illud quod in propositis concessisq; similitudinibus ꝯtinetur, duo, inquit, facere debemus. aut illas res quas ante concessit, similes docere huic rei esse de qua contentio est: aut si pernegabit, alias inducere similitudines. Sin autem, inquit, confitebitur, habita argumentatio concludenda est. Deinde inquit, si tacebit, duo facies, aut respōsionem de eo elicies: aut si respondere noluerit, quia genus confessionis est taciturnitas, concludenda est argumentatio. Ita, inquit, hoc genus argumentandi tripartitum semper est: Prima inquit, pars constat ex vna similitudine. pluribusve, vt in hoc ipso exemplo confessionem tacentium confirmat Aspasia. Et tu, inquit, mulier virum optimum vis habere, vt tu Xenophon vxorem habere lectissimam maxime cupis. Deinde ex hac confessione quid conficiatur ostendit. Quare, inquit, nisi hoc perfeceritis, vt neq; vir melior neq; fœmina lectior in terris sit. Ergo in hac causa quæ.)Dedit supra philosophicæ inductionis exemplum, dat nunc in rhetorica: non quo, inquit, diuersa præcepta sint, sed ne quis forte præceptum in philosophia datum in rhetorica videre non possit. Exemplum autem nunc ponit apud Græcos peruagatum cuius exempli huiusmodi thema est. Epaminundas imperator,

cum

cum ei successum fuisset, retinoit apud se exercitum aliquot amplius diebus, q̃ ex lege oportebat. illis ipsis diebus Lacedæmonios funditus euertit, ac vicit. Accusatur, q contra legem exercitum retinuerit. Proponitur autem hic tacita exceptione lex illa. Qui successori ex lege exercitum statim non tradiderit pœnas soluat. In hoc themate potest quidem esse compẽsatiuus status principalis, feci, sed profui. verum secunda cõstictio in scripto & voluntate consistit. Scripto vtitur accusator, qui dicit, a verbis legis recedi non oportere. Voluntate vtitur Epaminundas, qui dicit, legem iubere quidem exercitum tradi, sed si nihil vrgeat. Alioqui si reipub. causa paucis diebus retineatur, nollam pœnam subesse retinenti. Itaq; hic inductionem potest facere accusator ille, qui contra sententiam legis scripta defendit: & similitudinem non extra caosam, sed ex eadem causa facit. Si, inquit. Epaminundas id quod ait legis scriptorem sensisse, ad legem suis verbis addat. i. damnandum esse qui exercitum non tradet, præter eum qui reipub. causa retinuerit, hoc si addat, nunquid pati potestis? non opinor. Deinde, si hoc idem legi additum vos vestra authoritate ad populum feratis, nunquid id populus patietur? non patietur. Ergo, inquit, quod addi ad legem per verba non potest, id tanq̃ additum, sit, sequi non debetis, quod si, inquit, sententiam scriptoris neq; Epaminondæ neq; nostris literis videmus corrigi posse, multo magis illud te ipsa & iudicio vestro mutari non potest, quod ne verbo quidem mutari potest. Verũ hoc scire debemus, in dialogis sermonem esse, non dictionem, dictionẽ autem esse oratoris in ciuilibus causis. Iccirco ait: Aut aliter hoc in sermone atq; in dicendo sit vtendũ. Sermo philosophi: dictio oratoris. Oratio autem potest & ad dialogum conuenire, si sit paulo splendidior elocutio: proprium tamẽ oratoris est Deinde notare debemus, omnem magistratus prætores appellatos. vt hic, cum Epaminundas Thebanorum imperator, q ei qui sibi ex lege prætor successerat, cum imperatori succedere debeat imperator. Ratiocinatio est oratio, ex ipsa re probabile aliquid eliciens, quod expositum, & per se cognitum sua se ui & ratione cõfirmet.)Argumentationum duæ partes sunt, inductio & ratiocinatio. De inductione iam dictum est, nunc de ratiocinatione tractatus est. i. de syllogismis. Verum vt ad genus speciem referamus, syllogismus nõ argumenti nomen est, sed argumentationis. ita inductio non inueniendi modus est, sed forma dicendi. Quamobrẽ sic definiuit rõcinationẽ .i. syllm. Rõcinatio est, inquit, oro ex ipsa re ꝓbabile aliquid eliciens, q expositũ, sua ex se cognitũ, sua se vi & rõne cõfirmet. Et in hac definitione multa communia esse possunt cum inductione. Nam quod ait, oratio ex ipsa re probabile aliquid aliciens, tam ratiocinationis est, q̃ inductionis. hoc aũt proprium ratiocinationis, quod ait, Quod expositum, & per se cognitũ sua se vi & ratione confirmet. Inductio enim non per se cognoscitur, neq; sua se vi & ratione confirmat, sed vt fidem faciat, probandæ rei similitudines ante præcedunt. Recte itaque ratiocinatio definita est. i. oratio, quæ ex confesso argumentũ continens, non similitudine. sed per se cognoscitur, & sua se vi & ratione confirmat. Verum quod diximus, ex confesso argumentum continens. nisi enim quis confiteatur, quia inimicus fuit, non erit argumentum: si inimicus fuit occidit. Ideo non est argumentum, quia non probat. eadem enim facilitate, qua assumitur inimicus fuit, improbabitur. vnde non sequitur qđ occidit. Sed si confiteatur inimicum, argumentum probabile fit, si igitur inimicus fuit, occidit. Hoc de genere, qui diligentius considerandum putauerunt.)Ratiocinatio est igitur oratio per se cognita, ac sua vi & ratione confirmata, ex re confessa sumptum ad fidem proferens argumentum. Verum, ut diximus, hæc oratio est pertinens ad syllogismos. Syllogismorũ autem multi quinq; multi plurimas partes, multi, inquit, tres esse dixerunt. sed vtrorũq; inquit, rõnes debemus inspicere: quia & breuis inspectio est, & oratori res necessaria. Opus quidem, inquit, vtrorũq; consimile est. nã alteruter & propositionem habet, & approbationem propositionis, & rursus assumptionẽ, & approbationem assumptionis, & conclusionẽ. Verum, inquit, qui syllogismum in quinq; partes diuidũt, has singulas partes numerant, vt propositio vna pars sit, approbatio propositionis altera, tertia assumptio, inde approbatio assumptionis, vt quinta pars sit conclusio. Illi aũt qui tres partes in syllogismis esse contendunt, propositionem & approbationem propositionis vnam partem numerãt: rursus assumptionem & approbationem assumptionis alteram partem numerant tertiam vero conclusionem. Itaq; vtrorumq; opus simile, sed in mẽbris operis numerus diuersus. Iam vero quinque partiti syllogismi, siue tripartiti in ipsis libris exempla poterimus agnoscere. Verum quædam præcepta in his partibus posita intelligamus, propositio inquit: generalis in suo esse debet: & id quod assumendum est, in se necessario continens. Approbatio enim multis verbis & diuersis rõnibus facienda est. Assumptio vero ex vi propositionis capienda est. vt hic assumptio est. Nihil autem melius consilio, q̃ omnis mundus administratur. hæc assumptio ex vi propositionis assumpta est. quæ est enim propositio: Melius accurantur quæ consilio reguntur, q̃ quæ sine cõsilio administrantur. Deinde, inquit, etiam assumptionis approbatio multis rationibus facienda est. Extrema conclusio est, quæ quatuor modis fit: quos modos alio in loco ostendemus, cum de bipartito syllogismo cœperimus habere tractatum. Quinquepartitam igitur hoc pacto putant esse argumentationem. Qui inquit, quinquepartitam esse dicunt argumentationem, hoc asserunt quod supra ostendimus. i. separari propositionem ab approbatione sua, & rursus assumptionem ab approbatione sua. Qui autem tripartitam esse dicũt.) Illi, inquit qui tripartitam argumentationem esse contendunt, eodem modo quidem tractant argumẽtationem: nam & propositiones habent, & approbationes, & rursus assumptionem cum approbationibus suis: sed hæc bina cõnectunt, & reddũt singula, ut propositionẽ cum approbatione sua simul iungãt, & rursum assumptionẽ & approbationẽ eius vnum efficiant. Negant autem recte neq; propositionem, neque assumptionẽ dici, nisi fuerint approbata: tuncque esse aiunt propositionem argumentationis, si approbata sit. Sin autem approbata non sit, esse quidem propositionem, sed argumenti, non argumentationis, in qua argumentatione latior. & expolitior elocutio est. Itaq; qui hoc contendunt, negant esse amplius, q̃ tripartitam argumentationẽ. ab his Cic. dissentit, & contra disputat probatque illorum sententiam, qui dicunt quinquepartitam argumentationem. Itaq; hoc Cic. secundum artem testibus & argumentis probat. testibus sic. Quam omnes, inquit, ab Aristotele & Theophrasto profecti maxime secuti sunt. Nam quẽadmodum, inquit, superius argumentationis genus. i. inductionis, Socrates maxime, & omnes Socratici tractauerunt: ita hoc genus argumentationis. i. ratiocinatio quinquepartita, ab Aristotele & Theophrasto vel Peripatetici frequentatum atque tractatum est. Sed quia orator Rhetoricam scribens importune pene philosophos ad testimonium vocat, quia de dialectica iste tractatus est, recte philosophos sibi adhibet quia rhetoricã scribit: adiungit & multos oratores elegantissimos atq; artificiosissimos iudicatos, qui vsi sunt hac argumentatione quinquepartita. deinde inquit, a Rhetoribus his qui elegantissimi atq; artificiosissimi putati sunt. Itaq; testibus probauit, non errare illos qui asserant quinquepartitam argumentationem. sed quia poterat dici Ciceroni, etiam illi quos commemoras errauerunt, ostendit se exemplum nõ temere illorum secutum, probatq; argumentis suis non errare eos qui quinquepartitã argumentationẽ, errare aũt eos qui tripartitam esse cõtendant. Itaq; hæc est quæstio, verum tripartita, an quadripartita, an quinquepartita sit argumentatio. Cicero multis syllogismis suis nunc quinquepartitis, nunc tripartitis probat, quinquepartitam esse argumentationem. & primo asserit, propositionem & approbationem inter se esse diuersa. in qua assertione primo argumẽti, deinde exempli est syllogismus. dehinc simili ratione asserit: assumptionem & approbationem eius inter se esse diuersas: in qua rursus assertione primo argumenti, deinde exempli est syllogismus. Itaque postquam probauit propositionem & assumptionem ab approbationibus suis longe esse separatas, concludit, commode partitos esse eos qui quinquepartitam dixerunt argumentationem. Quinq; igitur partes sunt eius argumentationis quæ per rõcinationẽ tractatur. Illius autem argumentationis quæ per inductionem tractatur, tripartita est argumentatio. Verum hoc in primis tenere debemus, argumentum nunc vicinum esse quæstioni, nunc a quæstione longinquum. argumẽtum enim prolatum, oĩ ei ipsi quæstioni prodest, nunc ei rei quæ vicina est quæstioni. Itaque argumentum nunc vicinũ est quæstioni, nunc loco tertio, psic;

quarto, nunc quinto nascitur, Aristoteles autem dicit etiam loco decimo posse fieri argumentum. Sed cum sæpe argumentū tam longe a quæstione sit, hoc tantum syllogismi est, vt id qđ longe a quæstione est, eidem quæstioni dicendi ratiocinatione coniungat. Ac vicinum argumentum tale est: quoniam hic inimicus fuit, occidit. longe a quæstione, argumētum tale est, inimicus occidit. hoc quia generale est: primo differendum est vtrum inimicus semper occidat. quod postquam asserueris, nō statim probas hunc occidisse. sed ad hoc proficit, vt rursus doceas hunc inimicum fuisse, quod postquam asserueris hunc inimicum fuisse, tūc demum redis ad quæstionem: ergo hic, quia inimicus fuit, occidit. Deinde longe petitum argumentū etiam illic licet animaduertere, vbi Cicero redarguit Hermagoram non recte sub qualitate posuisse deliberationem & demonstrationem, vbi primum docet genera esse causarum. Quod si genera sunt causarum, partes generis causæ esse non posse: vt si partes generis causæ esse non possunt, multo magis partes partium esse non posse. Postremo redit ad quæstionem. Male igitur deliberatio & demonstratio sub qualitate ponunt. Itaq; argumentum nunc longe a quæstione est, nunc vicinum, est quæstioni. Deinde debemus hoc animaduertere, argumentū quod cūq; sumimus, vtrum in genere sit, an in specie. si in genere, sine dubitatione proponere debemus, deinde approbare eandē propositionem, tertio loco speciem assumere, quarto loco assumptionē speciei multis rationibus approbare, postremo cōcludere. Huius syllogismi subiiciamus exemplum illud ipsum Epaminundæ. Omnes leges iudices ad commodum reipo. referre oportet. & cætera. Hæc propositio est generalis sine vlla dubitatione. Deinde approbat eādem propositionem. Ea.n. virtute, & sapientia maiores nostri fuerunt, &c. Tertio loco species assumitur: Ergo in hoc quoq; iudicio desinire literas legis perscrutari, &c. Quarto loco approbat assumptionem. Cōsiderate quid magis vtile fuit Thebanis, q̄ Lacedæmonios opprimi? &c. Postremo cōcludit, Quod si leges omnes, &c. Hoc autem argumentum longe a quæstione petitum cognoscimus facile. Argumentum vero quod in specie est, semper cum dubitatione proponitur, si hoc est, illud igitur non est aut hoc faciamus, aut illud faciamus. Verum cum in propositione. Si est dicitur, propositio hypothetica dicitur. Argumentum igitur, quod in specie est, debet semper cum dubitatione proponi. huius propositionis facienda est approbatio. deinde assumptio eiusdem speciei facienda est per eandem speciem, sed per confirmationem, cuius assumptionis facienda est approbatio: tūc erit postrema conclusio. Talis in Miloniana oratione syllogismus est. Si, inquit, doceo causas fuisse Clodio vt occideret Milonem, probo insidiatorem, hanc propositionem approbauit, & si boni ne magno quidem emolumento impellūtur ad fraudem, improbi sæpe paruo, deinde ipsam speciem assumit per confirmationem, habuit autem causas Clodius. Hanc rursus assumptionem multis rationibus approbat, postremo concludit: Quare si habuit causas Clodius, vt occideret Milonem, cōstat insidiatorem fuisse. Ergo quoties argumentum in genere fuerit, species assumenda est, quoties argumentū in specie fuerit, ipsa species assumenda est, sed per confirmationem. Hoc autem tenere debemus, in propositione vim totius argumētationis consistere. Siue autem in genere, siue in specie sit propositio, ex ipsa tamen semper generatur assumptio. Docuit itaq; quinquepartitam argumētationem per exemplum Epaminūdæ. Deinde docuit quadripartitam argumentationem duobus modis, nunc propositionis approbatione, nunc assumptionis approbatione sublata. Deinde docuit tripartitam argumentationem, vtraq; approbatione sublata. Nūc quæstio est, an sit bipartita argumentatio. Si peperit, virgo non est: peperit autem.) Multi dicunt esse bipartitam argumentationem, hac ratione. Si: inquiunt, approbationes sæpe, quia manifestæ sunt, subtrahuntur, cur nō & conclusio cum manifesta est, subtrahatur, vt sit bipartita argumentatio per propositionem & assumptionem. Si peperit, virgo non est: peperit autem. Cicero hāc illorum sententiam reprehendit, dicitq; semper argumentationē concludendam esse, nec vnquam tū vtendum esse manifesta conclusione. Tunc autem hoc fieri posse, si conclusionum genera cognoscamus sunt. autem quatuor. Quarum cōclusionum vna talis, cum breuiter conclusionis. * facimus propositionis & assumptionis, & post adiungimus id quod ex omni argumentatione conficitur. Dat autem ipse exemplum. Quod si leges omnes ad vtilitatem reipub. referri cōuenit, hic autem saluti reip. profuit, profecto non potest eodem facto et saluti communi consuluisse, & legibus non obtemperasse. Secunda autem conclusio talis est, vt argumentatio ex contrario concludatur, & dat exemplum. Summa igitur amentia est, in eorum fide spem habere, quorum perfidia toties deceptus sis. Propositio enim huius syllogismi talis ē. Qui sæpenumero nos per fidem fefellerunt, eorum orationi fidem habere non debemus. Hoc postquam probatum est, ita concludi oportuit: Igitur Carthaginensibus fidem non habere debemus. Sed contrarium potius in conclusione constituit. Summa igitur amentia est in eorum fide spem habere, quorum perfidia toties deceptus sis. Tertia conclusio talis est, vt id solum quod ex omni argumentationem cōficitur inferamus. & dat exemplum: Vrbem igitur diruamus, &c. Quarta conclusio talis est, cum non id quod conficitur, in conclusione ponimus, sed id quod eam rem quæ cōficitur consequatur. & dat exemplum. Si peperit, cum viro concubuit: peperit autem. Hic conficitur, Cum viro igitur concubuit. Sed hoc in conclusione, quia manifestum est: non ponit: sed illud ponit, quod manifestam ipsam conclusionem consequitur. Igitur fecit incestum. Etenim si cū viro concubuit, id consequitur, vt fecerit incestum. antiqui autem quēcunq; hominum coitum, incestum appellabant. Quare in longis argumentationib[us].) Dat præceptum, vt sciamus, qua conclusione vnaquæq; argumentatio, concludenda sit. Quoties, inquit, longa fuerit argumentatio, aut propter memoriam conductiones facere in conclusione debemus. aut si erunt in memoria, quæ supra dicta sunt, argumentatio nobis ex contrario concludenda est. Verum longa argumentatio nō partibus, sed mensura partium constat. i. nō quinquepartita, aut quadripartita argumentatio longa est, sed in quacunq; argumentatione, quoties latiores fuerint approbationes, tunc longæ erūt argumentationes. Ita & quinquepartita argumentatio, ex modo approbationum breuis poterit inueniri. Quare inquit, quæcunq; longa argumentatio fuerit, duobus modis concludēda est, aut per conductionem. id est συναγωγήν, aut per contrariū. Quoties autē breuis fuerit argumentatio, hoc solo quod conficitur, cōcludenda est. In illis vero argumentationibus, quæ exitum manifestum habent, consecutionem ponere in conclusione debemus. Si qui autem ex vnaquaq; parte putabant constare argumentationem.) Reprehendit etiam illos, qui ex vna parte dicunt fieri posse argumentationem. Hi: inquit, errāt de nominis ambiguitate. Nam argumentatio duas significationes habet & argumenti, & argumentationis. Quare cum dicunt, si peperit, cum viro concubuit: inuentum proferunt, nō expolitionem. i. argumentum proferunt, non argumentationē. Sed talis argumentatio esse non potest, nisi cum expolita profertur oratio. Eodem modo, inquit & illi errant, qui dicunt aliquando subtrahi posse nunc propositionem, nunc assumptionem. Nam quoniam vtraq; harum mouet auditorem, neutra necesse est subtrahatur expolitioni. Itaq; magnopere studendum est, quia inuentio cunctis oratoribus communis est. Sed ipsi oratores dicēdi modo aut optimi sunt, aut mediocres, aut infimi. Variare autem orationem magnopere oportebit.) Propter fastidia, varia, inquit, vti oratione debemus, vt nunc per inductionem argumentemur, nunc per ratiocinationem. Deinde in ratiocinationibus, nunc quinquepartitam, nunc tripartitam faciamus argumentationem. Deinde; vt non semper prima sit propositio sed aliquando assumptio prima sit. Hæc, inquit, vt melius inspiciamus, aut inscribamus ipsi, & nos exerceamus: aut si id piget facere, ea quæ supra posita sunt exempla, videamus, & in ipsis hanc exerceamus varietatem. Illud autem præcipit, Syllogismos omnes in dialectica contineri, hoc paucos inde deriuatos qui oratori conuenire videbantur. Deniq; isti non syllogismi, sed epicheremata dicuntur.

BECICHEMIVS.

AC personis has res attributas putamus: nomen, naturā, victum, formam, habitum affectionem, studia, cōsilia, facta, casus, orationes.) Fortunā, scribi debere, præter antiquæ manus fidem, & oēs rhetorici docent, Cice. & interpres Victorinus, cuius verba sunt hæc: Personis autē attributa sunt XI. nomen, natura, victus, fortuna, habitus, affectio studium consilia, facta, casus, orationes. Studium est autē animi

mi aſsidua & vehemens ad reliquam rem, applicata magna cum volũtate occupatio: vt philoſophiæ, poeticæ, geometriæ, literarum.) Emendatius ſic legetur. Studium eſt autem, animi aſsidua & vehemens ad aliquam rem applicata, magna cum voluntate occupatio vt philoſophiæ, poeticæ, geometriæ, literarum. Quod enim eſt ad reliquam rem hoc loco? Tempus autem id quo nũc vtimur eſt (nam ipſum quidem definire difficile eſt) pars quædam æternitatis, cum alicuius annui menſura, diurni, veſpertini nocturnive ſpatii ex certa ſignificatione.) Quidam codices, Menſtrui: Vetus lectio probior hēt Generale poſt Quidem: & Menſurni, non menſura, nõ menſtrui: Exceptę præpoſitionem reſpuit, hoc modo. Tempus autẽ id, quo nunc vtimur, eſt) nam ipſum quidem generale definire difficile eſt) pars quædam æternitatis, cum alicuius annui, mẽſurni, diurni, verſpertini nocturnive ſpatii certa ſignificatione. Prisciani quoq; authoritas Menſurni, non menſtrui, legendum, cenſet, his verbis: Quercus etiam, quernus corilus colurnus, tacitus taciturnus, menſis menſurnus. ſic enim Cice. poſuit, pro mẽſtruus, in primo Rhetoricorum Pars quædam æternitatis, cum alicuius annui, menſurni, diurni nocturni veſpertini certa ſignificatione. Hæc ille in primo. Conſideratur autem tempus & anni, & menſis, & diei & noctis, & vigiliæ, & horæ, & aliqua

aliqua parte alicuius horum.) Rectius cum propoſitione legetur, Et in aliqua parte alicuius horum. Deinde: Et quæ ea, de re, & aut eius rei ſit lex, conſuetudo, actio, iudicium, ſcientia, artificium. Deinde, Natura eius euenire vulgo ſoleat, an inſolenter & raro.) Ego hanc lectionem corruptam eſſe ſemper exiſtimaui. & veriorem lectionem eſſe: Deinde ſi quid ex natura eius, &c. In qua opinione me confirmat priſca manus: Approbatum eſt, quod homines, cum dubium eſſet quale haberi oporteret, ſua conſtituerit authoritate: veluti Gracchi patris factum, quem Po. Ro. ob id factum q; inſciente collega in cenſura nihil geſsit, poſt cenſuram fecit conſulem.) Corrupte legi, in cenſura nihil geſsit. nemo non videt, niſi qui ignorat ſignificationem huius vocis. Nihil quæ quidem in antiquis codicibus non habetur. Quid hunc tanta Thebanorum gloria tam claro, q̃ exornato trophæo carius atq; antiquius habere conuenit.) Liber Clara, pro claro reponere, refragantibus etiã cunctis exẽplaribus vulgo impreſsis, & pleriſq; manuſcriptis. Quod ſi leges omnes ad vtilitatem reip. referri conuenit, hoc autem reipublicæ profuit, profecto non poteſt eodem pacto & ſaluti communi conſuluiſſe, & legibus non obtemperaſſe.) Habent antiqui codices non Hoc, ſed Hic autem reipub. profuit: & aptius, vt arbitror.

DE REPREHENSIONE

Reprehenſio eſt, per quam argumentando aduerſariorũ confirmatio diluitur aut infirmatur aut allenіatur. Hæc fonte inuentionis eodẽ utetur, quo utitur confirmatio, propterea q, quibus ex locis aliqua res cõfirmari põt, iiſdẽ põt ex locis infirmari. Nihil. n. conſiderandũ eſt in his oĩbus inuentionibus, niſi id quod perſonis, aut negotiis attributum eſt. Quare inuentionem, et argumentationũ expolitionem ſumptã, ex illis quæ ante præcepta ſunt, banc quoq; in partẽ orationis transferri oportebit. Verũtñ ut quædam præceptio detur huius quoq; partis, exponemus modos reprehenſionis, quos qui obſeruabũt, facilius ea, q cõtradicẽtur: diluere aut infirmare poterũt.

Omnis argumentatio reprehenditur: ſi aut ex iis quæ ſumpta ſunt, nõ cõceditur aliquod unũ plurave, aut his cõceſsis, cõplexio confici ex his negatur, aut ſi genus ipſum argumentationis uitioſum oſtenditur, aut ſi contra firmã argumẽtationẽ, alia æque firma, aut firmior ponitur.

Ex iis, quæ ſumuntur, aliquid nõ conceditur: cũ aut id quod credibile dicunt, negatur eſſe eiuſmodi, aut quod cõparabile putant, diſsimile oſtenditur, aut iudicatũ aliã in partẽ traducitur, aut oĩno iudicium improbatur, aut quod ſignũ eſſe aduerſarii dixerunt, id eiuſmodi negatur eſſe, aut ſi cõplexio, aut una, aut ex utraq; parte, reprehẽditur. aut ſi enumeratio falſa oſtenditur, aut ſi ſimplex concluſio falſi aliquid continere demonſtratur. Nã oẽ, qđ ſumitur ad argumentandũ ſiue pro pbabili, ſiue p neceſſario, neceſſe eſt ſumatur ex his locis, ut añ oſtẽdimus.

Qđ pro credibili ſumptũ erit, id infirmabitur, ſi aut perſpicue falſum erit, hoc modo: Nemo eſt qui non pecuniam, q̃ ſapientiã malit. Aut ex cõtrario quoq; credibile aliquid habebit, hoc mõ. Quis eſt, qui nõ officii cupidior ſit, quã pecuniæ? Aut erit omnino incredibile, ut ſi quis quem conſtet eſſe auarum, dicat alicuius mediocris officii cauſa ſe maximã pecuniam neglexiſſe. Aut ſi quod in quibuſdam rebus, aut hominibus accidit, id omnibus dicatur uſu euenire, hoc pacto. Qui pauperes ſunt, iis antiquior officio pecunia ẽ. Qui locus deſertus eſt, in eo cædẽ factã

VICTORINVS.

Reprehenſio eſt, per quã argumentãdo aduerſariorum confirmatio diluitur, aut iſirmatur, aut allenіatur.) Iam de quatuor partibus orationis dictũ eſt, de exordio, de narratione, de partitione, de confirmatione. Nunc ſm ordinem de reprehenſione tractandum eſt. Reprehenſio eſt oratio, quæ poſt noſtram confirmationem aduerſariorum cõfirmationem reprehendit. Hæc duo agit, aut omnino tollit qđ aduerſarius dixit, aut infirmat, ac leuius reddit. Verum ipſa reprehenſio ex illis locis argumentorum capitur, ex quibus confirmatio. i. ex attributis perſonæ & attributis negotio. materia enim argumentorum cõmunis eſt tam confirmanti, q̃ reprehendenti. Et cum tria ſint data confirmationi, materia, argumentum, argumentatio: materiam nõ reprehendimus, quæ nuda atque cõmunis eſt, ſed argumentum, aut argumentationem reprehendimus. & quoniam in confirmationem vel reprehenſionem communiter hactenus præcepta tradidimus, debemus ſcire certos modos reprehenſionis. Sunt autem quatuor principales modi: ſi aut ſumpta reprehendamus, aut cõcluſionem, aut genus argumentationis. At ſi hæc tria nullo modo reprehendi poterunt, qđ extremum eſt facere debemus, vt aliud contra argumentum firmũ, aut firmius proferamus. Sumpta ſunt, quæcunque nobis ad fidem ſumimus. ad fidem autem ſumimus argumentum. ergo argumenta ſumpta ſunt, Et quoniam argumentum non niſi ex confeſſo fit, recte ea quæ ex confeſsis argumenta ſumimus, ſumpta dicuntur. Sunt autem ſumpta ſemper quatuor probabilia, tria neceſſaria. Probabile etenim argumentum in quatuor diuiditur: Credibile, ſignum, cõparabile, iudicatũ. Neceſſarium in tria diuiditur, Cõplexionem, enumeratione, ſimplicem cõcluſionem. Itaq; quia ſeptem argumẽta, ſeptem ſumpta ſunt: de quibus argumentis cum aduerſarius, quodcunq; ſibi ad fidem ſumpſerit, tu continuo certis modis poteris reprehendere, quos modos a Cic. traditos in ſingula ſumpta reprehendenda diligenter debemus attendere atque retinere.

Quod pro credibili ſumptum erit, id infirmabitur, ſi aut perſpicue falſum erit, hoc modo.) Enumerauit ſemptem eſſe ſumpta, Nunc docet vnumquodqoe ſumptum quot modis reprehendi poſſit, & a probabili argumento incipit, in quo quatuoe cõtinentur: Credibile, ſignũ, cõparabile, iudicatum. Itaque inquit, ſi aliquid ab aduerſario p credibili argumento fuerit prolatum, quinq; id modis poſſumus reprehẽdere. Si aut, inquit, quod ſolidum aut primum eſt argumentum, ipſum falſum eſſe doceamus. Aut ſi ex contraria quoque parte credibile eſſe monſtremus. aut ſi omnino erit incredibile aut ſi id qđ paucorũ eſt, oium eẽ dicatur. aut ſi id qđ raro contigit, fieri oĩno denegetur. Falſum eſt, quod in re falſum eſt, & quod omnino alitee eſſe contendimus. ſicut ipſe ait: Nemo eſt, qui non pecuniam, q̃ ſapientiam malit. Hoc itaque falſum eſt, vt etiam ſi vnus fuerit inuentus qui ſapientiam malit, argumentum aduerſarii falſum eſſe dicatur. Ex contrario quoque credibile erit, ſi quid ab

esse oportet. In loco celebri hō occidi qui potuit? Aut si id quod raro fit fieri oīno negatur: ut Curius pro Fuluio: Nemo potest uno aspectu neq; præteriens in amorem incidere. Quod autem pro signo sumetur, id ex iisdem locis, quibus confirmatur, infirmabitur. Nam in signo, primum uerum esse ostēdi oportet: deinde eius esse rei signum proprium, qua de re agitur, ut cruorem cædis. Deinde factum esse, quod non oportuerit. aut nō factum, quod oportuerit. Postremo scisse eum, de qua quæritur, eius rei legē, et consuetudinem. nam eæ res sunt signo attributæ, quas diligentius aperiemus, cum separatim de ipsa coniecturali constitutione dicemus. Ergo horum unumquodq; in reprehensione, aut non esse signum, aut parum magnū esse, aut a se potius, q̄ ab aduersariis stare, aut oīno falso dici, aut in aliam quoq; suspicionē duci posse demonstrabitur.

Cum aūt pro comparabili aliquid inducetur quoniam id per similitudinem maxime tractatur, in reprehēdendo conueniet, simile id negare esse, quod confertur ei, quicum conferetur. Id fieri poterit, demonstrabitur diuersum esse genere, natura, ui, magnitudine, tpe, loco, persona, opinione: ac si quo in numero illud, quod per similitudinē afferetur: et quo in loco hoc genus, cuius cā afferetur, haberi cōueniat, ostēdetur. Deinde quid res cū re differat, demonstrabitur. ex quo docebimu: aliud de eo, qđ cōparabitur et de eo qui cū cōparabitur, existimari oportere. Huius facultatis maxime indigemus, cū ea ipsa argumentatio, quæ per inductionem tractatur, erit reprehendenda.

Si iudicatum aliquod inferetur. quoniam id ex his locis maxime firmatur, laude eorum, qui iudicarunt similitudine eius rei, qua de agitur, ad eam rem, qua de iudicatum est, cōmemorando non mō non esse reprehensum iudicium, sed ab oībus reprobatum, et demonstrando difficilius, et maius fuisse id iudicatum quod afferatur, q̄ id quod instet: ex contrariis locis, si res aut uera, aut uerisimilis, permittet, infirmari oportebit: atq; erit obseruandum diligenter, n: nihil ad id quod agatur, pertineat id quod iudicatum sit. & uidendū est, ne ea res proferatur, in qua sit offensum, ut de ipso qui iudicarit: iudicium fieri uideatur. Oportet autem aīaduertere. ne, cū aliter multa sint iudicata, solitarium aliquod, aut rarū iudicatū afferatur. Nam his rebus authoritas iudicati maxime pōt infirmari. Atq; ea quidem argumenta, quæ quasi probabilia sumuntur, ad hūc modū tentari oportebit. Quæ uero sicuti necessaria inducētur, ea si forte imitabuntur mō necessariam argumentationē, neq; erūt eiusmodi, sic reprehendentur. Primum complexio. quæ utrum concesseris, debet tollere, si uera est nunquā reprehendetur: sin falsa. duobus modis, aut conuersione, aut alterius partis infirmatione. Conuersione, hoc mō. Nā si ueretur, quid eū accuses, qui est probus? Sin inuerecūdum animi ingenium possidet, quid eum accuses, qui id parui auditu existimet?

Hic siue uerreri dixeris, siue non uereri, concludendū hoc putat, ut neges esse accusandum. Quod conuersione, sic reprehēdetur. Imo uero accusandus est: nā, si ueretur, accuses. non. n. parui auditu existimabit, Sin inuerecundum animi ingenium possidet, tamen accuses. non. n. probus est. Alterius autē partis infirmatione hoc modo re-

aduersariis pro credibili prolatum, nihilominus credibile sit si conuertatur. vtputa, Quis est qui non officii cupidior q̄ pecuniæ sit? Hoc vtiqoe aduersario pro credibili prolatum ē, quod conoersum nihilominus credibile est, si dicas, Quis est qui non pecuniæ cupidior q̄ officii sit? Ergo credibile reprehenditur, quod ex contraria parte conuersum nihilominus credibile potest videri. Incredibile autem dicetur, quod ab hominum opinione dissentit. Et hoc intererit inter falsum & incredibile, q falsum in ipsa re est, incredibile vero in opinione. Itaq; inquit, incredibile est, vtputa si auarus dicatur, mediocris officii causa maximam pecuniam contempsisse. Hoc itaq; apud opinionem hominum credi non potest, quomodo enim auarus maximam pecuniam cōtemneret, mediocris officii causa, qui ob paruam pecuniam sæpe officia magna contemnit? Inter falsum & incredibile hoc interest, q falsum & credibile esse potest, & incredibile. deinde quod incredibile est verum esse potest, & falsum. Sed verum duplex est: nunc id quod vere gestum est, nunc id quod vere gestum esse quibusdam rationibus approbatur. Itaq; sæpe qood verum est, & quia falsum esse non potest, incredibile est. Verū enim, q Simon volauit, sed tamen incredibile est. Deinde si dicas Vno die duas controuersias perscripsi. cum non perscripseris, in re quidem falsum: sed tamen quia fieri potuit, credibile est. Rorsus credibile argumentum reprehendi potest, si quod paucorum est, omnium esse dicatur: vtputa, qui pauperes sunt, his non officium magis q̄ pecunia cordi est. Hoc quia generaliter dictum est, reprehendi potest. nam possunt aliqui pauperes inueniri quibus officium magis cordi sit quàm pecunia. Nec nos moueat, q in argumento credibili, quod quidem ex personis fieri diximus, exemplom de loco posuerit: credibile enim argumentum. i. probabile. maxime quidem personarum est. Sed fit etiam ex attributis negotio. i. ex loco, tempore, vel reliquis. Itaq; sub hoc modo reprehensionis duo exempla posuit: vnum a persona, aliud a loco. Illud autem quod tertium videtur, exēplo illi, quod sub extremo modo positum est congruum, nō tertium ē exēplum. sed secundi conclusio. vt primum exemplum a personis sit, Qui pauperes sunt, his antiquior officio pecunia est. Secundum exemplum a loco sit, Qui locus desertus est, in eo cædem factam esse oportet. In loco celebri homo occidi qui potuit? Itaque hoc præceptum tenere debemus, quod ex attributis personæ maxime credibile argumentū conficitur. Est tamen & in factis credibile. Signum autem non nisi ex factis conficitur. Scire tamen debemus, ex attributis personæ fieri & necessarium argumentum, si dicas, Pedibus æger quinquaginta milia qui potuit ambulare? Postremo credibile argumentum potest reprehendi, si id qđ raro fit, nunquam fieri posse dicatur. Vtputa, nemo ē qui puellam præteriens adamet. Hoc rursus generaliter quia dictum est, potest reprehendi. Nam frequenter & semel visa puella, potest adamari: vt in Eunucho adamat Cherea & in Verg.

Vt vidi, vt perii, vt me malus abstulit error.

His itaq; quinq; modis credibile poterit reprehendi: si aut perspicue falsum esse ostendatur, aut conuersum ex contraria parte nihilominus credibile sit: aut si incredibile demonstretur: aut si quod paucorum est, omnium esse dicatur: aut si quod raro, fit, id nunquam fieri posse dicatur. Quod autem pro signo sumetur id ex iisdem locis quibus confirmabitur, infirmabitur.)Dixit, quot modis credibile possit reprehendi, nunc transit ad signum. Si inquit, ab aduersario aliquid pro signo proferetur, id iisdem locis reprehēdi potest quibus confirmatur. Verum quoniam in definitione signum esse dixit, quicquid in sensus cadit, maxima signa sunt, & quæ in controuersiis frequentius necesse est inueniri, oculorum, & aurium. Oculorum, pallet, puluerulentus est, cruentus est: Aurium vero, hoc dixit, hoc locutus est. Itaq; præter hæc signa quæ oculis digitoq; mōstrantur, omne factum ac dictum signum est, quæ facta & dicta negotio attributa sunt. i. continentia cum ipso negotio. Quæ facta & dicta tripliciter considerantur, ante negotium, in negotio, post negotium. Itaque cum ex his quæ negotio attributa sunt, argumenta sumpserimus, signū est. i. ex his quæ continentia cum ipso negotio sunt, & quæ in gestione negotii continentur. deinde si ex his fecerimus argumentū quæ personis attributa sunt, credibile erit, & hoc ideo argumentum dicetur, vt quasi argumentum a personis fiat, signum a negotiis, & ideo Cicero in Cecilia-

na

Ina: Argumentis agemus, signis uce omni clarioribus crimina refellemus. Igitur si aduersarius, inquit, aliquid pro signo protulerit, iisdem ex locis reprehendere debemus, quibus confirmatur. & quoniam ignoratur quibus ex locis signum confirmari debet, idipsum docet.

Confirmatur autem quatuor modis. Primo, inquit, signum ipsum manifestum esse debet. i. vt cum dixeris pallet vere palleat. Deinde postquam constiterit esse signum, constet rursus eius rei signum de qua agitur vt si dicas, occidit, nã cruentus est. Et quoniam diximus factum omne signum esse, in facto autem & facta & dicta sunt. Confirmamus, inquit, signum, si aut id factum dicamus quod non oportuerit, aut id factum quod oportuerit. Sed quia interdum per ignorantiam prouenit, vt aut id nõ faciamus quod oportet, aut id faciamus qđ nõ oportet, tunc aũt grauius delictum est si faciamus quæ non facienda sunt, quia in eo quod facimus faciendum vel non faciendum, inest scientia delinquentis. scit enim quia aut faciendũ est, aut non faciendum. iccirco postremum illud addidit ad confirmationem signi, vt non modo aliquid fecerit, aut non fecerit, sed etiam scierit faciẽdum esse, aut non esse faciendum. Postremo, inquit, scisse eum de quo quæritur, eius rei legem & consuetudinem. Itaq; quatuor modis signum confirmamus. Primum, vt verum sit: deinde, vt eius rei de qua agimus, signum sit: deinde, vt doceamus, aut id factum esse quod non oportuerit non factũ qđ oportuerit. postremo etiam, scisse eum vtrum fuerit faciendũ vel nõ faciendũ. Hæc quatuor confirmando signo attributa sunt, quorum si aduersarius quodlibet ad confirmandum protulerit, tu id quinque modis reprehendes. Dicere enim debebis, inquit, aut nõ esse signum. idest si dicatur, homicidium fecit nam puluerulentus est: vtique ad homicidium puluis signum esse non potest. Aut parum magno esse signo.) Etenim non modo signum proferendum est, sed & plenum signum. Vnde illud in Terentio: Iam scio, magnũ signum. Aut a se potius q̃ aduersarijs stare.) Si dicatur, scelus fecit, nã erubuit: cũ tu contra posis dicere, Immo scelus non potuit facere, qa erubuit. Aut omnino falso dici.) Si dicatur, nescio quẽ pallere, cũ non palleat. Aut in aliam quoque suspicionem duci posse demonstrabitur.) Si dicatur,

prehenditur. Verum si ueretur, accusatione tua correctus, ab errato recedet.

Enumeratio uitiosa intelligitur, si aut præteritũ quiddam dicemus, quod uelimus cõcedere, aut infirmum aliquid annumeratum, quod aut contradici posit, aut causa nõ sit quare non honeste posimus concedere. Præteritur quiddã in eiusmodi enumerationibus. Quoniam habes istum equũ, aut emeris oportet, aut hæreditate posideas, aut munere acceperis, aut domi tibi natus sit: aut si horum nihil est, surripueris necesse est. sed neq; emisti, neque hæreditate uenit, neq; domi natus est, neq; donatus est: necesse est ergo surripueris. Hoc cõmode reprehendetur, si dici posit ex hostibus equus esse captus, cuius prædæ sectione uenerit, quo illato, infirmatur enumeratio, quoniam id sit inductum, quod præteritum sit in enumeratione. Altero aũt modo reprehẽdetur, si aut contra aliquid dicetur, hoc est, si exempli causa ut in eodem uersemur, poterit ostendi hæreditate uenisse, aut si extremum illud non erit turpe cõcedere: ut si quis, cum dixerint aduersarij, aut insidias facere uoluisti, aut amico morem gesusti, aut cupiditate elatus es, amico se morem gessisse fateatur.

Simplex autem conclusio reprehenditur, si id qđ sequitur, non uideatur necessario cum eo quod antecesit, cohærere. Nam hoc quidem, si spiritum ducit. uiuit, si dies est, lucet: eiusmodi est, ut cum priore necessario posterius cohærere uideatur. Hoc aũt, si mater est, diligit, si aliqñ peccauit, nunquam corrigetur: sic conueniet reprehẽdi ut demonstretur non necessario cũ priore posterius cohærere. Hoc genus & cætera necessaria, & omnino omnis argumentatio, & eius reprehensio maiorem quandam uim cõtinet, & latius patet, quam hic exponitur: sed eius artificij cognitio huiusmodi est, ut non ad huius artis partẽ aliquam adiungi posit, sed ipsa separatim longi temporis, & magnæ, atq; arduæ cognitionis indigeat. Quare illa nobis alio tempore, atque ad aliud institutum, si facultas erit, explicabuntur. Nunc his præceptionibus rhetorũ ad usum oratorium contentos nos esse oportebit. Cum igitur ex ijs, quæ sumuntur, aliquid non conceditur, sic infirmabitur. Cum aũt his concesis, cõplexio ex his non conficitur, hæc erunt consideranda, nũ aliud conficiatur, aliud dicatur, hoc modo. Si cũ aliquis dicat se profectum eße ad exercitum, contraq; cum quis uelit hac argumentatione uti. Si uenisses ad exercitũ, a Tribunis militaribus usus esses: non es aũt uisus ab his, nõ es igitur profectus ad exercitum. Hic cum concesseris propositionem, & aßumptionem, complexio est infirmanda. Aliud. n. quàm cogebatur illatum est. Ac nunc quidem quo facilius rei cognosceretur, perspicuo & grandi uitio prædi sum posuimus exẽplum: sed sæpe obscurius positum uitium pro uero probatur, cum aut parum memineris quod cõcesseris, aut ambiguum aliquod pro certo conceßeris. Ambiguum, si conceßeris ex ea parte, quàm ipse intellexeris, eã partem si aduersarius ad aliam partem per cõplexionem uelit accommodare, demonstrare oportebit, nõ ex eo quod ipse concesseris, sed ex eo, quod ille sumpserit, confici cõplexionem ad hunc modum: Si pecuniæ indigetis, pecuniam non habetis, & si pecuniam nõ habetis, pauperes estis. Indigetis autem pecuniæ, mercaturæ. n. nisi ita esset, operam

Quia pallet, occidit hominem cum sit pallor & ægritudinis. Itaq; si quid ad confirmandum signum fuerit prolatũ, his quinque modis reprehendi oportebit, quod quidem se in secundo libro de coniecturali causa signantius tractaturum esse promittit. Cum autem pro comparabili.) Comparabile argumentum ex similitudine cõsistit. quod vt reprehendas, id quod aduersarios simile esse vult, tu contra dissimile debebis asserere. Dissimile autẽ aliquid aut simile fit, octo rebus ostenditur: Genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco persona, opinione. Verum in his animaduertere debemus quid aduersarius comparet, ac simile esse persuadeat. quod postquã perspexerimus, illud ipsum nos dissimile debem[9] ostendere. quod aduersarius simile esse contendit. Alioqui stultum est, vt cum aduersarius res inter se esse dicat similes per naturam, nos eas, aut magnitudine esse dicamus dissimiles, aut genere, aut loco vel cæteris. Sed id q simile esse dicitur in natura, nos contra in eadem natura dissimile debemus ostẽdere. quod rursus dicitur simile eẽ in persona, nos in eadem persona dissimile esse doceamus. Octo itaq; modis dissimile aliquid necesse est comprobare. Genere, natura, vi magnitudine, tpe, loco, persona, opinione. Generis triplicẽ significationẽ scimus eẽ. Est aũt genus. i. sanguis, aut patria est gen[9], sub quo plures partes ptinent: est genus, res qualitas. Hic itaq; genus duo illa significat, sub quo sunt spẽs, & illud quod qualitatem designat.

Genus illud sub quo spẽs sunt, ita ad similitudinem ducitur, vt in hoc exẽplo: Si ijs qui imprudentes læsere, ignosci oportet: his qui necessario profuere, gratiam haberi nõ oportet. in his. n. ambobus vnũ genus est voluntas absens: cuius spẽs sunt imprudẽtia & necessitas. Itaq; hæc specie diuersa, genera ad similitudinem referuntur; idest quia in vtroque absente voluntas. Illud autem genus, quod qualitatem significat, confertur, cũ vtile vtili, honestũ honesto conferimus, vtputa, tam hoc vtile quã illud. Tertium illud genus, quod aut sanguinẽ ostendit, aut patriam, ad locum referri oportebit, Natura autem confertur, ita vt in hoc exẽplo, in quo populi natura cũ maris comparat. Vt mare, inquit, quod sua natura tranquillum sit, ventorum vi agitari, atq; turbari: sic remp. sua sponte placatã, dominum seditiosos; vocibus & violentis-

nō daretis: pauperes igitur estis. hoc sic reprehenditur. Cū dicebas, si pecuniæ indigetis, pecuniam non habetis: hoc intelligebam, si propter inopiam in egestate estis, pecuniam non habetis. & idcirco cōcedebam. Cum aūt hoc sumebas. Indigetis autem pecuniæ, illud accipiebam, Vultis autē pecuniæ plus habere. Ex quibus concessionibus nō conficitur hoc, Pauperes igitur estis. conficeretur autē, si tibi primo quoque hoc concessissem: Qui pecuniam maiorē uellet habere, eum pecuniam non habere. Sæpe aūt oblitum putant, quid concesseris, & idcirco id quod non conficitur, quasi conficiatur, in conclusione infertur, hoc modo: Si ad illum hæreditas ueniebat, uerisimile est ab illo esse necatū. Deinde hoc approbant plurimis uerbis, post assumunt: Ad illū autem hæreditas ueniebat. deinde infertur, ille igitur occidit. id quod ex ijs, quæ sumpserant, non cōficitur, quare obseruare diligenter oportet, & quid sumatur, & quid ex his conficiatur.

Ipsum autem genus argumentationis, uitiosum his de causis, ostendetur, si aut in ipso uitium erit, aut si non ad id quod instituitur, accōmodabitur: atque in ipso uitium erit, si omnino totum falsum erit, si commune, si uulgare, si leue, si remotum, si mala definitio, si controuersum, si perspicuum, si non concessum, si turpe, si offensum, si contrarium, si inconstans, si aduersum.

Falsum est, in quo perspicue mendacium est, hoc modo: Non potest esse sapiens, qui pecuniam negligit, Socrates autem pecuniam negligebat, non igitur sapiens erat.

Commune est, quod nihilo magis ab aduersarijs, quam a nobis facit, hoc modo: Idcirco iudices, quia ueram causam habebam, breui peroraui.

Vulgare est, quod in aliam rem quoque non probabilē, si nunc concessum sit, transferri posit, hoc modo: Si ueram causam non haberet, uobis se iudices non commisisset.

Leue est, quod aut post tempus dicitur, hoc modo: si in mentem uenisset, non commisisset, aut perspicue rem turpem leui tegere uult defensione hoc modo:

Cum te expetebant omnes florentissimo in
Regno reliqui, nunc desertum ab omnibus
Summo periclo sola ut restituam, paro.

Remotū est, quod ultra, quam satis est, petitur, hoc modo. Quòd si non P. Scipio Corneliam filiam Tiberio Graccho collocasset, atque ex ea duos Gracchos procreasset, tātæ seditiones natæ non essent. quare hoc incommodū Scipioni ascribēdum uidetur. Huiusmodi est illa quoq; cōquestio:

Vtinam, ne in memore Pelio securibus,
Cæsæ cecidissent abiegnæ ad terram trabes.

Longius enim repetita est quàm res postulabat.

Mala definitio est, cum aut communia describit, hoc modo: Seditiosus est is, qui malus, atque inutilis est ciuis. nam hoc non magis seditiosi, quàm ambitiosi, quàm calumniatoris, quàm alicuius improbi hominis uim describit. Aut falsum quiddam dicit, hoc pacto: Sapientia, est pecuniæ acquirendæ intelligentia: Aut aliquid non graue, nec magnum continens, sic: Stultitia, est immensæ gloriæ cupiditas. est hæc quidē stultitia, sed ex parte quadam non ex omni genere definita.

Controuersum est in quo ad dubium demonstrandum,

simis tempestatibus concitari. Vim sæpe esse diximus, singulorum verborum simplicē significationem. Hoc est illud nescio quid, quod intelligimus, cum dictum fuerit sacrilegium, Iā magnitudo erit ipsius vis exaggeratio, vt puta sacrilegium atrox. In loco illam quæ iam abunde tractata est, qualitatem loci inspiciamus. Tempus itidem suis inspectum semper partibus conferamus: vt si opportunitas est, opportunitatem: si spatium, spatium conferamus. Persona autem omnino manifesta est. Opinio vero est iudicium populi. Hæc ita conferetur, si dicamus: sic de illa re iudicatum est, sic de hac iudicatum, aut iudicandum est: aut aliter de illa re iudicatum, aliter de hac iudicatum, aut iudicandum est, vt si pro nobis est, confirmetur: si contra, mutetur opinio. Ac si quo in numero illud, quod per similitudinem affertur.) Hoc non quasi alius aliquis modus conferendi est, ne forte quis credat, sed opinionis expositio. Quæ quidem vnam partem tenet solam.) Id est illam, cum ab aduersarijs cōiuncta dissoluimus. Si iudicatum aliquod infertur, quoniam id ex his locis maxime firmat.) Et ad hoc nihilominus confirmandum ipse nobis indicat confirmationem. Nam quatuor modis dicit confirmandum nobis esse iudicatum: quibus vtiq; sublatis, infirmari posse declarat. Hoc est: Laude eorum qui iudicarunt: similitudine eius rei qua de agitur, ad eam rem qua de iudicatum est, cōmemorando non modo nō esse reprehensum iudicium, sed ab omnibus approbatum, & demonstrando fuisse id difficilius & maius iudicatum quod afferatur, quam id quod instet. Cum enim afferimus iudicatū, vt id nostræ causæ prosit, necesse est primo a laude eorum qui iudicarūt id quod iudicatum proferimus, ordiamur. per iudicantium enim authoritatē iudicati authoritas cōfirmatur. Deinde vt id quod iudicatum proferimus, simile ei quo de agatur esse mōstremus. cum enim nos iudicatum adiuuabit, si huic simile demonstretur. Verū hæc similitudo octo illis similiter partibus facienda est: hoc est, genere, natura, vi, magnitudine, loco, persona, tēpore opinione. Et omnino hoc iam tenere debemus, quācūque similitudinem his nobis partibus esse faciendam. Deinde tertio modo iudicatum confirmamus, si ostendamus ipsum iudicatum non esse reprehēsum. Et nō modo nō reprehensum, sed etiam ab omnibus approbatū, vt hi iudices de hoc negotio similia sperare cogantur. Extremum illud, si difficilius & maius iudicatum, quam id quo agitur, esse doceamus. Nunquam enim iudex in minore negotio facere dubitabit id, quod iam iudicatum in maiore perspexerit. His itaq; locis iudicatum confirmatur. ijsdem conuersis infirmatur, idest vt iudices vituperes, vt negotiorum dissimilitudinē doceas, vt reprehensum iudicium illud demonstres: & vt illud iudicium min⁹ ac facile, hoc vero difficile ac maius ostendas, deinde doceas quæ vitia in aduersario perscrutari atque inuenire debeamus, idest ne forte illud iudicatum, quod affertur, huic negotio nihil prosit, & ne illud proferat iudicium, in quo iudices contraxisse constet offensam. Tertio illud considerādum ne cū pro nobis similia sint multa iudicia, ab aduersario vnum aliquod dissimile proferatur: statimque frangatur, quod quasi probabile pro probabili proferatur. Nam id quod vere probabile est, nullo modo, aut difficillime poterit infirmari. Hoc est quod ait. Contrarijs locis, si res aut vero aut verisimilis permittet, infirmari oportebit. Quæ vero sicuti necessaria indicentur.) Transit a probabili ad necessarium argumētum, quod necessarium argumentum, si necessarium rebus ipsis fuerit, nulla ratione poterit reprehēdi. sin autem non rem sed modum ac formam necessariæ argumentationis habuerit, reprehendetur. Nouimus itaq; tribus modis fieri necessariam argumentationem, per complexionem, per enumerationem, per simplicem conclusionem. Complexio est, in qua vtrum concesseris, id contra te futurum est. Hæc ita vt diximus, si omnino necessaria est, non poterit reprehendi. Sin autem solam formā necessariæ argumentationis tenebit, duobus modis reprehendetur: aut per conuersionem, aut per alterius partis infirmationem. quos modos facile poterimus agnoscere, si ipsa necessariæ argumentationis forma ponatur. Sin veretur quid eū accuses qui probus est? Si nō veretur, quid accuses, qui parui auditu æstimat?) Hoc per conuersionem sic reprehendimus, vt cancellato veluti respectu, primam propositionem ad secundæ propositionis dimittamus euētum, deinde secundam propositionē ad primæ propositionis subiungamus euentum: ita tamen, vt euentibus negatio ad iuncta

copuletur,

copuletur, hoc modo. Si veretur, accuses, quia id non parui auditu æstimat: deinde si nō veretur, accuses, quia non probus est. ita conuersionum euentum accusandum esse asseruit, quem aduersarius dixerat non accusandum. Accusatio autem hic non publica est, sed priuata obiurgatio. vnius vero partis huiusmodi reprehensio est. Cum ex propositis duobus vnumquodque frangitur. alterum enim infirmatio, vacillat alterum. Si veretur accusa.) Facile enim verecundus ab errore flectetur. Enumeratio vitiosa intelligitur, si aut præteritum quiddam dicemus quod velimus cōcedere, aut infirmare.) enumeratio pars necessariæ argumentationis est. Hæc cuiusmodi sit, supra diximus. Verū cum ab aduersario proponetur, duobus modis poterit reprehendi, si aut aliquid prætermissum eē in enumeratione doceamus, quod pro nobis sit: aut si omnia quidē enumerata sunt, sed in his aut contrarium ponimus, & falsum esse mōstramus: aut confitemur aliquid ita esse, & ostendemus esse pro nobis. Primus itaq; modus vbi aliquid præteritum demonstramus, qđ prolatū nostræ causæ proficit: vt est illud de equo, quem post aduersarij enumerationem, ex hostibus captum esse memorauit, idest, ex præda, quæ propria cuique, non quæ confusis omnibus fuerit communiter distributa. Altero autē modo reprehenditur.) Alter est modus reprehensionis in enumeratione, in quo duo respicimus, vtrū aliquid contrarium poni posit, an aliquid confiteamur ex his quæ aduersarius enumerauit, propterea q honestum est. Contrarium ponimus, si cum aduersarius equum neget hæreditate venisse, nos hæreditate venisse doceamus. Confitemur autem aliquid quod honestum sit: vt si aduersarius dicat, aut insidias facere voluisti, aut amico morē gessisti, aut cupiditate elatus es: nos dicamus amico more gessisse. quod vtique in confessione turpe non est, maxime si ea quibus cum hoc positum est consideremus. Ita in reprehensione enumerationis aut prætermissum aliquid ostendimus, quod tamen illatum pro nobis sit: aut ex oibus quæ posita sunt nunc aliquid per contrarium refutamus, nunc quia pro nobis est, confitemur. Simplex autem conclusio reprehenditur, si id quod sequitur, non videatur necessario cū eo quod antecelsit.) Hæc quoque si ex vtroque quo

dubia causa affertur, hoc modo:

Eho tu, dij, quibus est ptās motus superum, atq; inferū,
Pacem inter sese conciliant, conferunt concordiam,

Perspicuū est, de quo nō est cōtrouersia: ut si quis, cū Orestē accuset, planū faciat, ab eo matrem esse occisam.

Non concessum est, cum id quod augetur, in controuersia est, ut si quis, cum Vlyssem accuset, in hoc maxime commoretur, indignum esse ab homine ignauissimo uirum fortissimum Aiacem necatum.

Turpe est, qđ aut eo loco, in quo dicitur, aut eo hoīe qui dicat, aut eo tēpore, quo dicitur, aut ijs qui audiunt, aut ea re de qua agitur, indignum pp inhonestam rem uidetur.

Offensum est, quod eorum qui audiunt, uoluntatem lædit: ut si quis apud equites Romanos cupidos iudicādi, Cæpionis legem iudiciariam laudet.

Contrarium est, quod contra ea dicitur, quæ ij qui audiunt, fecerunt: ut si quis apud Alexandrum Macedonem contra aliquem urbis expugnatorem diceret, nihil esse crudelius quam urbes diruere, cum ipse Alexander Thebas diruisset.

Inconstans est, quod ab eodem de eadem re diuerse dicitur: ut si quis cum dixerit, qui uirtutem habeat, cum nullius rei ad bene uiuendum indigere, neget postea sine bona ualetudine posse bene uiuere: aut se amico adesse propter beneuolentiam, sperare enim aliquid commodi ad se peruenturum.

Aduersum est, quod ipsi causæ aliqua ex parte officit, ut si quis, hostium uim, & copias, & fœlicitatem augeat cum ad pugnam milites hortetur. Si non ad id quod instituitur, accommodabitur aliqua pars argumentationis, horum aliquo in uitio reperietur. si plura pollicitus, pauciora demonstrabit, aut si cum totum debebit ostēdere, de parte aliqua loquatur, hoc modo: Mulierum genus auarum est: nā Eriphyle auro uiri uitā uendidit. Aut si non id, qđ accusabitur, defendet: ut si quis cū ambitus accusabitur, manu se fortē esse defendet, ut Amphion apud Euripidē. Itē, apud Pacuuiū, qui uituperata musica, sapientiā laudat. Aut si res ex hoīs uitio uituperabitur: ut si quis doctrinā ex alicuius docti uitijs reprehendat. Aut si quis, cū aliquē uolet laudare, de fœlicitate eius nō de uirtute dicat. Aut si quis rē cum re ita comparabit, ut alteram se non putet laudare, nisi alterā uituperarit, aut si alteram ita laudet, ut alterius non faciat mentionem: ut si quis, cum aliqui deliberent, bellū geratur, an non, pacem laudet omnino, non illud bellum inutile esse demonstret. Aut si, cum de certa re quæretur, de cōmuni instituetur oratio. Aut si ratio alicuius rei. reddetur falsa, hoc modo: Pecunia bonum est, propterea q. ea maxime uitam beatam efficiat. Aut si infirma, ut Plautus,

Amicum castigare ob meritam noxiam
Immane est facinus, uerum in ætate utile,
Et conducibile, nam ego amicum hodie meum
Non castigabo pro commerita noxia.

Aut eadem, hoc modo: Maximum malum est auaritia, multos enim magnis incommodis afficit pecuniæ cupiditas. Aut parum idonea, hoc modo: Maximum bonū est amicitia, plurimæ enim delectationes sunt in amicitia.

Quartus modus erat reprehensionis, per quem contra

constat. i. si ex proposito & adiuncto erit necessaria, reprehendi omnino non poterit. Est autem hmōi: Si dies est, lucet: si natus est, morietur. Vtiq; hoc ita necessarium est, vt frāgi omnino non posit. Tunc autem simplex conclusio poterit reprehendi, si ostenderis adiunctum non cohærere proposito. Vtputa, si mater est, diligit: si aliquādo peccauit, nunquam corrigetur. Vtique hoc cum adiunctum consideras necessario cohærere non posse, necessario esse nō poterit, eritq; potius probabile. Ita necessarium per se constat, probabile multis asseritur argumentis. Hoc autem, si aliquando peccauit, nunquam corrigetur: multis asserendum est argumentis. Quod vero multis asseritur argumentis, necessarium non est. Recte igitur huiusmodi reprehēsa cōclusio est, si formam necessariam, rem vero probabilem continere monstretur. Verum hæc cuncta præcepta de dialectica traxit quæ magna & difficilis est: de qua si facultas fuerit, postea tractaturum se esse promittit. Cū igitur ex iis quæ sumuntur, aliquid nō ꝯceditur sic infirmabitur.) Omnem argumētationem quatuor modis dixit posse reprehēdi. Si aut sumpta reprehēdamus, aut conclusionem, aut si genus ipsum argumentationis vitiosum esse monstremus, aut si contra firmum argumentum aliud nostrum æque firmū, aut firmius opponamus. Itaq; iam sumptorum dicta reprehensio est. Sin autem, inquit, reprehendi sumpta non poterunt, tunc erit reprehendenda conclusio conclusione. Itaq; hoc animaduertendum est principaliter, ne cum in propositione sit aliud, aut esse posit, aliud cōcludatur. Hoc itaq; vitium erit dicētis: vitium porro, aut apertum, aut obscurum. Atq; apertum in conclusione vitium erit si res cum alia in propositione teneat, alia omnino res in conclusione ponat: vtputa si agatur, an nescio quis ad exercitū sit profectus, & contra eum quis sic velit argumentari: Si venisses ad exercitum, a tribunis militaribus visus esses: non es aūt visus ab his, nō es igitur ad exercitū profectus. Hic vtique apertum vitium est. nam propositio tenet, si venisses ad exercitum: Conclusio, Non es igitur ad exercitum profectus. cum iuxta propositionem debuit concludi, Non igiī ad exercitū venisti. Hoc itaq; apertū vitium. In obscuro autem duo nobis attendenda sunt, ne aut ambiguitatis ꝓpositionis, aut obli-

firmam argumentationem æque firma, aut firmior ponebatur. Hoc genus in deliberationibus maxime uersatur. cũ aliquid quod contra dicatur, æquum esse concedimus: sed id quod nos defendimus, necessarium esse demonstramus. Aut cum id, quod illi defendant, utile esse fateamur, quod nos dicamus, demonstremus esse honestum. Ac de reprehensione hæc quidem existimauimus esse dicenda. Deinceps nunc de conclusione ponemus.

tione fallamur. Ambiguitas in propositione talis est: Si indigetis pecuniæ, pecuniam non habetis. Nam omnino qui pecuniam non habet, indiget pecuniæ, & ille qui habet, sed maiorẽ habere desiderat, indiget pecuniæ. indigere enim volũtaris est. Hic itaque propositio ambigua est. Si indigeris pecuniæ, pecuniam nõ habetis huius. propositionis quácunq; aduersario propositam conclusionem alterius rei interpretatione poteris reprehendere. Vt si conclusione mẽdicos posuerit tu dicas eos qui pecuniæ indigeant, non te mendicos intellexisse, sed eos quid cum haberent, maiorem tamen pecuniam vellent. Deinde si ille huiusmodi homines in conclusione posuerit, tu cõtra in propositione dicas te intellexisse mẽdicos, ita aduersarij conclusionem propositionis visa ambiguitate subuertes. Deinde aliud obscurum vitium est, cum obliuiscimur quid in propositione sit positum, & aliud in conclusione conficitur: veputa, si ad illud hæreditas veniebat, verisimile est ab illo necatum. Hic verisimilitudo posita est. Deinde hãc propositionem pluribus verbis approbant, scilicet vt memoria propositionis ex animis auferatur. Post assumunt, ad illum autem hæreditas veniebat. Postremo inferunt conclusionem, ille igitur occidit. Vtique in hac conclusione obliuio nostra tẽtatur. Supra enim positum est, verisimile est ab illo necatum. Hic post approbationem longissimam propositionis non concludit: Verisimile est igitur ab illo necatum, quod probabile est: sed, ille igitur occidit, quod necessarium est, quoque a probabili propositione dissentit. Itaque diligenter debemus attendere, vt cõclusionem aduersarij aut ambiguitate propositionis euertamus, aut quia meminimus quid in propositione sit positum eandem conclusionem falsam esse doceamus. Ipsum autẽ genus argumentationis vitiosum his de causis ostẽdetur.) Tertius reprehensionis modus est, cum ipsum genus argumentationis vitiosum esse monstratur. Verum hoc tenere debemus, quod sumpta sola nuda, & generaliter potentia modis suis reprehenduntur: Genus autem argumentationis in causa & in specie positum considerare debemus, quod quidem sumptis suis, & forma dictionis, quantum in se est, integrum est. Sed cũ in causa positũ quid operetur attendimus, tũc in eo vitia possumus inuenire. Itaq; ipsum genus argumentationis duob' modis vitiosum est: cum aut in ipso vitium erit, aut cum ad id q͛ instituit, non accommodabitur. In ipso vitium esse quattuordecim modis possumus inuenire. Deinde non accommodari ad id quod instituit, duodecim modis possumus deprehẽdere. quæ omnia Cicero partim quia aperta sunt, solis propositionibus: partim quia obscuriora sunt, etiam exemplis proposuit, & explicauit. nos eadem persequi, imo repetere, longum ac superfluum est. Quartus modus erat reprehensionis. per quem contra firman aduersarij argumẽtationem æque firma, aut firmior ponitur.) Quarta reprehẽsio pertenuis est, & defectis omnibus extrema necessitate ponẽda. nam & sumpta vera esse concedimus, & conclusionem recte habitam fatemur, & ipsum genus argumentationis vitiosum nõ esse concedimus. sed contra firmam aduersarij argumentationẽ nos, q͂m nihil possumus reprehendere, aliam argumentationẽ æque firmam aut firmiorem proponimus. Verũ hoc in deliberatiuo genere causæ vsu puenit, cũ aut vtile aliquid aduersario concedimus, sed nos aut vtilius, aut honestius aliquid demonstramus: aut honestũ aliquid aduersario concedimus, sed nos honestius aliquid, aut necessarium esse monstramus. Verũ nunc transit ad conclusionẽ, idest sextam, eãdemq; extremam partem totius orationis. Quo loco Hermagoras digressionem supponit. i. orationem, in qua præter controuersiam causæ, aut laus nostra, aut aduersarij vituperatio contineatur, aut quæ ad aliam rẽ transitum faciat, non per argumentationem, sed per amplificationem. hanc Tullius non partem orationis vult esse, sed in omnibus orationis partibus insertari, ac subijci posse declarat: vt certis locis post rẽ aliquã probatam, aut amplificationẽ aliquã subijcias, aut laudẽ, aut vituperationem. itaq; non digressionem sexto loco, sed conclusionem Tullius ponit.

BECICHEMIVS.

AVt si quod in quibusdã rebus aut hominibus accidit, id hominibus dicatur vsu euenire, hoc pacto.) Emendatius legetur, id omnibus dicatur vsu euenire. Quis negabit qui Cicę. præceptum & verba hoc loco percipit? nec suspicari possum, hũc errorem in omnibus exemplaribus nisi librariorum incuria inualuisse.

DE CONCLVSIONE.

HErmagoras digressionem deinde tum postremam conclusionem ponit. In hac autẽ digressione ille putat oportere quandã inferri orationem a causa atq; a iudicatione ipsa remotam, quæ aut sui laudem, aut aduersarij uituperationem contineat, aut in aliam cãm deducat, ex qua conficiat aliquid confirmationis, aut reprehensionis, nõ argumentando, sed augendo, per quandam amplificationẽ. Hanc si quis partem putarit orationis, sequatur Hermagoram licebit. Nam & augendi, & laudandi, & uituperandi præcepta a nobis partim data sunt, partim suo loco dabuntur. Nobis autem non placet hanc partẽ in numero reponi, q; de causa digredi, nisi per locum cõe displicet, quo de genere posterius est dicendum. Laudes aũt, & uituperationes non separatim placet tractari, sed in ipsis argumentationibus esse implicitas: Nunc de conclusione dicemus.

COnclusio, est exitus & determinatio totius orationis. Hæc habet parteis treis, enumerationem, indignationem, conquestionem. Enumeratio est, per quã res disperse & diffuse dictæ unum in locum coguntur, & reminiscendi causa unum sub aspectum subijciuntur. hæc si semper eodem modo tractabitur, perspicue ab omnibus artificio quodam tractari intelligetur. Sin uarie fiet, & hãc su-

VICTORINVS.

COnclusio est exitus, & determinatio totius orationis.) Cõclusio est, inquit, finis ac terminus orõnis, sed totius orõnis. Nos epilogos accipiamus. huius conclusionis partes sunt tres: enumeratio, indignatio, cõquestio. Verũ hoc distat, q indignatio, & conquestio tantum animos mouent, diuerso tamen exitu, nunc vero iracundia contra aduersario commouentur, nũc misericordia circa nos. Enumeratio vero & animos mouet, & fidem facit, nam cum repetit quæ dicta sunt, fidẽ cum vero oia coaceruat & colligit, animos mouet. hæc enumeratio non semper vniformiter ea quæ dicta sunt colligere debebit. ne cum odiosum, tum etiam quod maxime contrarium est fieri videatur ex arte. Itaque supradictorum repetitio varianda est. Variatur autem modis quattuor, si aut eas res quas ante dixisti, breuiter perstringas & colligas, quod quidem factu facile est: aut si in memoriam audientium reuoces, quas partes in partitione proposueris, & quibus rationibus vnam quanque partem confirmaris: aut si interroges iudices, quid amplius velint cognoscere, cum hoc & hoc docuerimus an hoc & hoc planum fecerimus, atque hæc nũc per nostrarum argumentationum repetitionem, vel cõfirmationem: nunc etiam per aduersariorum argumentationum reprehensionẽ. Deinde hæc ipsa enumerationum genera non semper a nostra persona facienda sunt, sed nunc a nostra, nunc a supposita, nunc a re. A nostra persona quemadmodum accipiat orationem, in promptu est. Suppositæ autem personæ accõmodatur oratio, si dicas: nam si legis scriptor assistat, & quærat a nobis quid dubitetis, quid possetis dicere, cum vobis hoc & hoc sit demonstratum. Rei etiam sic accommodatur oratio, si aut lex, aut locus, aut vrbs, aut monumentum aliquod accipiat orationem. Per enumerationem sic:

sit: Quod si leges loqui possent, non ne hæc apud nos quærerentur? Quidnam amplius desideratis, iudices, cum vobis hoc & hoc planum factum sit? Verum etiam in his enumerationibus, quæ aut suppositæ personæ, aut rei dantur, ita vt in nostra persona illa omnia enumerationum genera varianda sunt, nunc singulatim singola nostra argumenta percurrantur, nunc partitionis promissio suis rationibus exæquanda sit, nunc interrogatio ad iudices facienda, nūc & nostrarum & aduersariorum argumentationum copulanda collatio. Commune autem præceptum hoc datur ad enumerationem, & cætera.) Commune autem hoc erit in enumeratione præceptum vt ex vnaquaque argumentatione, quoniam non potest recenseri vnumquodque, quod validum est deligatur, vt memoria renouetur, non omnis repetatur oratio. Indignatio est oratio, per quam conficitur, vt in aliquem hominem magnū odium, aut in rem grauis offensio concitetur.) Indignatio & cōquestio tantummodo motus excitant ad iracundiam, vel odium, indignatio ad iram, ad misericordiam conquestio: quæ vtraque ijsdem locis sumi poterit, quibus argumentatio cuncta consistit, idest ex attributis personæ, & attributis negotio. Ex his enim & fides comparatur, & cumulus. Verum indignatio propria veluti accusatoris est, vt iram in reum suscitet: conquestio autem velut propria defensoris est, vt in reū suscitet miserationem. Sed cū indignatio vel conquestio apud personas agentium pro proprietate præualeant, vtrunque tamen ab vtroque faciendum. nam & accusator iam in reum, miserationem vero pro se suscitare debet: & rursus defensor miserationem pro se, iram vero in accusatorem suscitare debebit. Hoc ita faciendum, quemadmodum etiam ab vtroque, & propriæ argumentationes confirmantur, & aduersariorum reprehenduntur. Verum cum indignationi & conquestioni iam dederit generale atque commune præceptum, quod ex attributis personæ vel negotio sumi possunt dat tamen singulis proprios locos: indignationi quindecim, conquestioni sexdecim. Nec nos locorum ipsorum ordo moueat quòd in quosdam numeros ordinantur: nulla etenim etiam ipso ordine rerum auxesis est,

spicionem, & satietatem uitare poterit. Quare tū oportebit ita facere, ut pleriq; faciunt pp facilitatem, singillatim unamquāq; rē attingere, & ita omneis transire breuiter argumentationes. Tū aūt id, qd' difficilius est, dicere quas parteis exposueris in partitione, de quibus te pollicitus sis dictu rum, & reducere in memoriam, quibus rōnibus unāquāque partem cōfirmaris: tū ab ijs qui audiunt, quærere quid sit, qd' sibi uelle debeant demonstrari. hoc mō: Docuimus hoc illud planum fecimus. ita simul & in memoriam redibit auditor, & putabit nihil esse præterea. qd' debeat desiderare. Atque in his generibus (ut ante dictū est) tū tuas argumentationes transire separatim, tū id qd' artificiosius est, cū tuis contrarias coniungere, & cū tuā argumentationē dixeris, tum contra eā, qd' afferebatur quēadmodū dilueris, oñdere. Ita per breuem comparationem auditoris memoria, & de confirmatione, & de reprehensione redintegrabitur. Atq; hæc alijs actionis quoq; modis uariare oportebit. Nā tū ex tua persona enumerare possis, ut quid, & quo loco quidq; dixeris admoneas, tum uero personam, aut rē aliquā inducere, & enumerationē ei totam attribuere. Personam, hoc modo: Nā si legis scriptor existat, & quærat a uobis, quid dubitetis, quid possitis dicere, cū uobis hoc, et hoc sit demonstratum? Atq; hic itē ut in nostra persona licebit alias sigillatim trāsire omneis argumentationes, alias ad partitiones singula genera referre, alias ab auditore, qd desideret quærere, alias hæc facere per cōparationē suarū, & contrariarū argumētationū. Res aūt inducetur, si alicui rei hmōi, legi loco, urbi, monimēto attribuetur oratio per enumerationem, hoc modo: Quid si leges loqui possent, nōne hæc apud uos quærentur? Quidnam amplius desideratis iudices cum uobis hoc, & hoc planum factum sit? In hoc quoq; genere omnibus eisdem modis uti licebit. Cōe aūt præceptum hoc datur ad enumerationem, ut ex unaquaq; argumētatione, quoniam tota iterum dici non pōt, id eligatur qd' erit grauissimum, & unūquodq; quā breuissime transeatur, ut memoria non ratio renouata uideatur.

Indignatio, & oratio, per q̄ conficitur, ut in aliquē hominē magnū odium aut in rem grauis offensio cōcitetur. In hoc gñe illud primū intelligi uolumus, posse oībus ex locis ijs, quos in cōfirmādis præceptis posuimus, tractari indignationē. Nā ex ijs rebus, quæ personis, atq; negotijs attributæ sunt, q̄uis amplificationes, et indignationes nasci pñt: sed tñ ea quæ separatim de īdignatiōe præcipi pñt, cōsideremus.

Primus locus sumitur ab authoritate, cū commemoramus, q̄tæ curæ res ea fuerit aut dijs immortalibus, aut eis quorū authoritas grauissima debeat esse qui locus sumetur ex sortibus, ex oraculis, uatibus, ostētis, prodigijs, respōsis silibus rebus. itē ex maioribus nostris, regibus, ciuitatibus, gētibus, hoībus sapiētissimis, senatu, pplo, legū scriptorib.

Secundus locus est, p quē illa res, ad quos pertineat, cum amplificatione per indignationē oñditur, an ad omneis, an ad maiorē partem, qd' atrocissimum est: an ad superiores, quales sunt ij, quorū ex authoritate indignatio sumitur, qd' indignissimū est: an ad parteis aīo, fortuna, corpore, qd' iniquissimum est: an ad inferiores, quod superbissimum est.

Tertius locus est, per quem quærimus, quidnam sit euenturum, si idem cæteri faciant, & simul ostendimus, huic si

nullus gradus ad maius, aut ad minus, Sed iccirco locis ipsis numerus datus est, quia melius & tenentur sæpe præcepta, nullamque recipiunt cōfusionem, si ad memoriam numeris collocentur. quāquam indignationis primum locum recte sumpserit quod ex rebos omnibus a numinibus traxit exordium. Sed, vt diximus, in hoc locorum numero rerum ordinē oolo quæramus, sed ex more manifestioris præcepti factum esse meminerimus. Iam ipsi loci diligenter inspiciētibus manifesti sunt, idest res quæ præcipiuntur, facile perspici possunt. Illud tamen præceptum tenere debemus, siue in indignatione, siue in conquestione, nos locis omnibus vti non oportere, sed his quos causa suggerat. neque his omnibus, sed quoad iudicantium animi moueantur. Quod si etiam vno aliquo loco factum viderimus, orationem continuo finire debemus. Ita enim vel lacrymæ dum incipiunt ac recentes sunt, plurimum valent. Conquestio est oratio auditorum misericordiam captans.) Diximus ꝯquestionis opus hoc esse, vt animos iudicantium ad misericordiam moueat. Huic autem dat proprios locos sedecim, in quibus (vt diximus) non erit nobis rerum ordo quærendus, sed quicūque locus ad misericordiam efficiendam pro negotij qualitate sumēdus. Hoc autem scire debemus, multos esse cōmunes locos & indignationi, & conquestioni: & recte, neque enim iudex potest nobis præbere misericordiam, nisi irā aduersariorum cōsequatur, aut irasci poterit aduersario, nisi in hoc ipso nobis animū præbeat misericordem.

BECICHEMIVS.

Hanc si quis partem putant esse orationis, sequatur Hermagorā licebit.) Quisquis non nescit discernere inter congruum & incongruum sermonem, discernit hoc loco solœcismum esse, nisi Putarit, pro putant scribatur. Ideo quo nihil simplici in genere ex parte perfectū natura expoliuit. Nisi deesset dictio ad sensum maxime spectās, nō admonerem, legendū esse Omni ex parte, nō Ex parte: vt sit, Nihil simplici in genere omni ex parte perfectum natura expoliuit. Et hi qui aliter hoc de genere ac de communi coniectura præcipiendū putant.) Si totum locū ꝯsideres, legendum ꝯtendas. De omni, non de cōmuni.

concessum sit, multos æmulos eiusdem audaciæ futuros, ex quo quid mali sit euenturum, demonstrabimus.

Quartus locus est, per quem demõstramus multos alacres expectare quid statuatur: ut ex eo quod uni concessum sit, sibi quoq; tali de re quid liceat, intelligere possint.

Quintus locus est, per quẽ ostendimus cæteras res perperã constitutas intellecta ueritate cõmutatas corrigi posse: hanc esse rem quæ si sit semel iudicata, neque alio cõmutari iudicio, neque ulla potestate corrigi possit.

Sextus locus est, p quẽ cõsulto, et de industria factũ esse demõstratur, & illud adiungitur, uolũtario maleficio ueniã dari nõ oportere, imprudẽtiæ cõcedi nonnunquam conuenire.

Septimus locus est, p quẽ indignamur, quod tetrũ, crudele, nefarium, tyrannicũ factum esse dicamus, p uim, p manũ opulentã: quæ res ab legibus, ab æquabili iure, remotissima sit.

Octauus locus est, per quẽ demonstramus non uulgare, neque factitatũ esse, ne ab audacissimis quidẽ hominibus id maleficium, de quo agitur, atq; id a feris quoque hoĩbus & a barbaris gentibus, & immanibus bestijs remotũ esse. Hæc erunt, quæ in parẽtes, liberos, coniuges, cõsanguineos, supplices crudeliter facta dicentur. & deinceps si qua proferãtur in maiores natu, in hospites, in uicinos, in amicos, in eos, quibus cũ uitã egeris, in eos apud quos educamus sis, in eos a quibus eruditus sis, in mortuos, in miseros, & misericordia dignos, in homines claros, nobiles, & honore usos, in eos qui neq; lædere alium nec se defendere potuerunt, ut in pueros, senes, mulieres: quibus omnibus acriter excitata indignatio summum in eum, qui uiolarit horum aliquid, odium commouere poterit.

Nonus locus est, per quẽ, cũ alijs, quæ constãt esse peccata, hoc de quo quæstio est, cõparatur: & ita per cõtentionẽ quanto atrocius, & indignius sit illud de quo agitur, ostenditur.

Decimus locus est, per quẽ oĩa, quæ in negotio gerẽdo acta sunt, quæq; post negotium consecuta sunt, cũ uniuscuiusq; indignatione & criminatione colligimus, & rẽ uerbis, quam maxime ante oculos eius, apud quem dicitur, ponimus: ut id quod indignum est, perinde illi uideatur indignum, ac si ipse interfuerit, ac si præsens uiderit.

Vndecimus locus est, p quẽ oñdimus ab eo factũ, a quo minime oportuerit, et a quo, si alius faceret, prohiberi cõueniret.

Duodecimus locus est, per quem indignamur, q nobis hoc primis acciderit, nec alicui unquam usu euenerit.

Tertiusdecimus locus est, si cum iniuria contumelia iuncta demõstratur, p quẽ locũ in supbiã et arrogãtia odiũ cõcitatur.

Quartusdecimus locus est, per quẽ petimus ab ijs, qui audiunt, ut ad suas res nostras iniurias referant: si ad pueros pertinebit, de liberis suis cogitent, si ad mulieres, de uxoribus, si ad senes, de patribus, aut parentibus.

Quintusdecimus locus est, per quẽ dicimus inimicis quoq;, & hostibus ea quæ nobis acciderint, indigna uideri solere. et indignatio quidẽ his fere de locis grauissime sumetur. Cõquestionis autem huiusmodi de rebus parteis petere oportebit.

Conquestio, est oratio auditorũ misericordiam captans. In hac primũ animũ auditoris mitẽ, & misericordẽ cõficere oportet, quo facilius cõquestione cõmoueri possit. id locis cõibus efficere oportebit, p quos fortunæ uis in omneis, et hoĩum infirmitas oñditur: qua oratione habita grauiter, & sentẽtiose, maxime demittitur animus hoĩnũ, & ad misericordiam cõparatur, cum in alieno malo suam infirmitatem considerabit.

Deinde primus locus est misericordiæ, per quem quibus in bonis fuerint, & nunc quibus in malis sint, ostenditur.

Secundus, qui in tempora distribuitur, per quem quibus in malis fuerint, & sint, & futuri sint, demonstratur.

Tertius, per unumquodq; deploratur incommodum: ut in morte filii, pueritiæ delectatio, amor, spes, solatium, educatio, & si qua simili in genere quolibet de incommodo per conquestionem dici poterunt.

Quartus, per quem res turpes, & humiles, & illiberales proferentur, & indignæ, ætate, genere, fortuna, pristino honore, beneficiis, quas passi perpessurique sint.

Quintus est, per quẽ, omnia ante oculos singillatim incommoda ponentur: ut uideatur is, qui audit, uidere, & re quoq; ipsa quasi adsit non uerbis solum ad misericordiam ducatur.

Sextus per quem præter spem in miseriis demonstratur esse, & cum aliquid expectaret, non modo id non adeptum esse. sed in summas miserias incidisse.

Septimus, per quem ad ipsos, qui audiũt, similem casum conuertimus, & petimus, ut de suis liberis, aut parentibus, aut aliquo qui illis charus debeat esse, nos cum uideant recordentur.

Octauus, per quem aliquid dicitur esse factum, quod non oportuerit, aut non factum, quod oportuerit, hoc modo: Nõ affui, non uidi, nõ postremam eius uocem audiui, non extremum eius spiritum excepi. Item: Inimicorum in manibus mortuus est hostili in terra turpiter iacuit insepultus, a feris diu uexatus, communi quoque honore in morte caruit.

Nonus, per quem oratio ad mutas, & experteis animi res refertur, ut si ad equum domum, uestem, sermonem alicuius accommodes, quibus animus eorum qui audiunt, & aliquem dilexerunt, uehementer commouetur.

Decimus, per quẽ inopia, infirmitas, solitudo demõstratur.

Vndecimus, p quem aut liberorum, aut parẽtũ, aut sui corporis sepeliendi, aut alicuius eiusmodi rei cõmẽdatio fit.

Duodecimus, per quem disiunctio deploratur ab aliquo, cũ diducaris ab eo, qui cum libentissime uixeris: ut a parente, filio, fratre, familiari.

Tertiusdecimus, p quẽ cũ indignatione cõquerimur, q ab iis, a quibus minime cõueniat: male tractemur, propinquis, amicis, quibus benefecerimus, quos adiutores fore putauerimus, aut a qbus indignũ est, ut seruis, libertis, cliẽtibus, supplicibus.

Quartusdecimus, qui per obsecrationem sumitur, in quo orantur modo illi, qui audiunt, humili, & supplici oratione, ut misereantur.

Quintusdecimus, p quem, non nostras sed eorum qui chari nobis debent esse, fortunas conqueri nos demonstramus.

Sextusdecimus est, p quem animum nostrum in alios misercordem esse ostẽdimus, & tamẽ amplum, & excelsum, & patientem incommodorum esse, & futurum, si quid acciderit, demõstramus. Nam sæpe uirtus, & magnificẽtia, in qua grauitas & authoritas est, plus proficit ad misericordiam commouendam, q̃ humilitas, & obsecratio. Commotis autem animis, diutius in cõquestione morari nõ oportebit. Quemadmodum .n. dixit rhetor Apollonius, Lacryma nihil citius arescit. Sed quoniam satis uidemur de omnibus partibus orationis dixisse, & huius uoluminis magnitudo longius processit, quæ sequuntur deinceps in secundo libro dicemus.

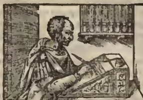
M. FABII VICTORINI
In Librum Ciceronis de Inuentione secundum Commentarius.

Rotoniatæ quõdam cum florerent omnibus copiis, & in Italia cum in primis beati numerarẽtur, templum Iunonis, q religiosissime colebant, egregiis picturis locupletare voluerunt.) Omnis præfatio quasi similitudo est ante id quod dicturi sum', ita in ea semper similitudo captanda est. quã quam sæpe ad hoc deducitur. vt similitudo tollatur. Vnde siue futura similitudo est, siue non, in eo quod præfatio præparatur, animaduertendum semper est, vtrum etiam toto similitudo præfationis paretur, an partibus, an in parte, frequenter enim cuncta conueniunt, frequenter diuersis in præfatione positis, cum ea re ad quam præfatio ducitur quædam in præfatione similitudo confertur: Hic ad quod ducitur præfatio, illud est, Ex multis artium scriptoribus. electa multa, & ad vnam quam scripsit artem, quo pulchrior redderetur, præcepta ex multis multa collecta. Hic igitur rei præfatio illa est, Zeusim pictorem nobilem Helenæ simulachrum pinxisse, sed cum condoctis & in vnum vocatis quinq; virginibus, quicquid esset pulcherrimum delegisse. hoc vt perspici licet, in summa conuenit: quia hic & ille multa de multis. Verũ præfert Tullius opus suũ, quod magis multa ipse. si quidem præteriti temporis scriptores, & præsentis in iudicio habuit. & non vnius ciuitatis, nec vnius linguæ, quippe cum & græcos, & latinos. at vero Zeusis ex una ciuitate, & ipsius temporis eligendi habuit facultatem. Crotoniatæ quondam cum florerent.) Si partibus conductis tota conueniunt pulchra semper & præcipua præfatio esse dicetur. Crotoniatæ Romani sunt cum florerent omnibus copiis, Romanis conuenit. Item conuenit, & in Italia: cum in primis beati numerarentur.

Iunonis vero templum quòd locupletare egregiis picturis voluerunt: sic & eloquentiæ vel facundiæ templum, Zeusis & Tullius. cum multa dicendi genera sint, vt inter picturas multas Helena, ita inter cæteras dictiones eminet semper oratoria. & vt Zeusis in pingendis fœmineis vultibus summus, ita in orationibus Tullius. Pinxit Zeusis multa, quæ vsq; ad nostram memoriam manent secula posteriora tenent, quicquid pinxit oratio Tulliana, Zeusis Helenæ se simulachrum pingere velle dixit, non enim Helenam, sed simulachrum fuerat traditurus. ita Tullius scribendo artes, non orationes, non ipsam eloquentiam, sed simulachrum eloquentiæ fuerat traditurus. Hoc conuenit & illa sententia, q ex animali exemplo mutum in simulachrum veritas transferebatur. Mutum enim simulachrum eloquentiæ ars eius, ipsa autem eloquentia quasi animal. Ita per partes poterit ei rei ad quam confertur præfatio, conuenire, relicto eo quod postea præponitur. quod cum Tullius ex omnibus multa quæsierit, & omni tempore Zeusis ex vna ciuitate & vno tempore comparauit. Ac si par in nobis.) Finito præfationis vno genere, similitudinis scilicet nunc prælationem, quæ etiã ipsa in præfatione facienda est, incipit dicere. Exemplorum eligẽdi potestas.) Ideo hoc opus esse posse melius, principe illo, atque inuentore Tisia. Corax & Tisia artes primi oratorias apud græcos scripsisse dicuntur: sicut & ipse, cuius instituta sequebantur, fecerat. Gloria Xenocratis philosophi motus Aristoteles, philosophiam exercuit. gloria Isocratis motus, rhetoricæ præcepta conscipsit.

Artis sibi curam assumebat.) Voluit enim Aristoteles propter Isocratem, cum philosophus esset, etiam præcepta dicendi tradere: Alterum communi hominum infirmati, alterum singulari.) Non intelligere, omnium potest esse, & est vitium commune singulare vitium est, vt cum non intelligat, in eo quasi intelligat perseueraret. Hæc commode perscripsisse videamur.) Idest, vt præcepta commode tradidisse videamur. Arroganter assenserimus,) Hoc enim magnum vitium, temere assensisse. Igitur primus liber exposito genere huius artis, & officio, & fine, & materia, & partibus, genera controuersiarum, & inuentiones, & constitutiones continebat.) Propositurus quid dicẽdum sit in secundo libro, prius enumerat quid in primo dixerit, de genere, de officio, de fine, de materia, de partibus de inuentione, & eius constitutionibus, cæterisque rebus, item de partibus orationis: quas cum pleno præceptorum genere cõpleuerit, confirmationem & reprehensionem non ad causarũ species sicut oportuerat applicauit. Dedit enim præceptum, quomodo in omni causarum genere argumentandum sit. Ergo nunc ad species applicata argumentatione dicturum se pollicetur: ita tamen vt non de expositione argumentationis, quæ

M. TVLLII CICERONIS DE INVENTIONE
RHETORICA.
LIBER II.

Rotoniatæ quondam, cum florerent omnibus copijs, & in Italia cum in primis beati numerarentur: templum Iunonis, quod religiosißime colebant, egregijs picturis locupletare uoluerunt. Itaque Heracleotem Zeusim, qui tunc longe cæteris excellere pictoribus existimabatur, magno pretio conductum adhibuerũt: Is & cæteras tabulas complures pinxit, quarum nonnulla pars usque ad nostram memoriam propter fani religionẽ remansit & ut excellentem muliebris formæ pulchritudinẽ muta in sese imago contineret, Helenæ se pingere simulachrum uelle dixit. Quod Crotoniatæ, qui eum muliebri in corpore pingẽdo plurimum alijs præstare sæpe accepißent libenter audierũt. Putauerunt enim, eum, si quo in genere plurimum posset, in eo magnopere elaborasset, egregium sibi opus illo in fano relicturum. Neque tum eos illa opinio fefellit. Nam Zeusis ilico quæsiuit ab his quas nam uirgines formosas haberent. Illi autem statim hominem dixerũt in palæstram, atque ei pueros ostenderunt multos, magna præditos dignitate. (Etenim quodam tempore Crotoniatæ multum omnibus corporum uiribus, & dignitatibus antestiterunt, atque honestißimas ex gymnico certamine uictorias domum cum maxima laude retulerunt.) Cum puerorum igitur formas, & corpora magno hic opere miraretur: Horum, inquiunt illi, sorores sunt apud nos uirgines. Quare quæ sint illæ dignitate, potes ex his suspicari. præbete igitur mihi quæso, inquit, ex istis uirginibus formosißimas, dum pingo id quod pollicitus sum uobis, ut mutum in simulachrũ ex animali exemplo ueritas transferatur. Tunc Crotoniatæ publico de consilio uirgines unum in locum cõduxerunt, & pictori quas uellet, eligendi potestatem dederunt. Ille autem quinque delegit, quarum nomina multi poe

in primo plenissime tractata est. sed de argumentis loquatur in vnoquoque genere causarum, id est in coniectura sine qualitate, translatione, & cæteris his incidentius, & potuit quidem hoc esse contentus, vt specialiter de cõstitutionibus diceret in quocunque genere causarum, quæ essent confirmandi præcepta quæ reprehendendi. Verum quoniã ipsa quoque genera causarum, ꝓpter suos fines diuersos diuersa præcepta desiderant, cum iudicialis habeat æquitatem, demonstratio honestatem, deliberatio honestatem & vtilitatem confirmandi & reprehendendi præcepta quæ sunt in constitutiones singulas diuisit, in iudiciali genere causarum, in postrema libri parte de deliberatione & demõstratione propter fines proprios aliquot tractaturus. Exposito genere.) Quod eloquentia magna & ampla pars est ciuilis cuiusdam quæstionis. Et officio.) Officium eius artis est, dicere. apposite ad persuadẽdum.

Finis persuadere dictione.

Materia quodcunque in ciuilibus negotiis reperitur. Non autem omnia, vt uoluit Gorgias Leontinus, nec etiam causas & quæstiones omnes, vt voluit Hermagoras. Partes autem eius sunt, Inuentio dispositio, locutio, memoria, pronunciatio. Genera controuersiarũ.) Idest genera causarum: iudiciale, deliberatiuum, demonstratiuum: Inuentiones.) Nam de quinque partibus orationis solam intentionem tractat, deinde partes orationis, exordiũ, narrationem, partitionem, confirmationem, reprehensionem: conclusionem, quo pacto tractari conueniret argumentationes. syllogismum, & inductionem. Hic eantoin ipsa inuenta.) Ipsa, argumenta ipsa, non expolitionem, aut sententiæ dictionem. Constitutiones omnes iudiciali in genera causarum tractabuntur. Nunc a cõiecturali constitutione proficiscamur, cuius exemplum sit hoc expositum.) Secundus liber cõfirmationem & reprehensionem ipsis constitutionibus applicauit, cum primus liber generaliter omnem materiam omnibus dederit. Ac primo de ꝯiectura proponit exemplum, non ipsum exemplum tractaturus quoniam in exemplo non omnia inesse possunt, quæ cadunt in coniecturam. Omnia enim exempla, quæ in coniectura veniunt, vel venire possunt, pręcipienda fuerant in argumentis. ergo de coniectura erit præceptio, quia exinde in thema quodli-

te memoriæ tradiderunt, quod eius essent iudicio probatæ, qui uerissimum pulchritudinis habere iudicium debuisset. Neque enim putauit omnia, quæ quæreret ad uenustatem uno in corpore se reperire posse ideo quod nihil simplici in genere omni ex parte perfectum natura expoliuit. Itaque tãquam cæteris non sit habitura, quod largiatur, si uni cuncta concesserit, aliud alij commodi aliquo adiuncto incommodo muneratur. Quod quoniam nobis quoque uoluntatis accidit, ut artem dicendi perscriberemus: non unum aliquod proposuimus exemplum, cuius omnes partes, quocũque essent in genere, exprimendæ nobis necessario uiderentur, sed omnibus unum in locum coactis scriptoribus, quod quisque commodissimæ præcipere uidebatur, excerpsimus, & ex uariis ingenijs excellentissima quæque libauimus. Ex ijs enim, qui nomine & memoria digni sunt, nec nihil optime, nec omnia præclarissime quisquam dicere nobis uidebatur. Quapropter stultitia nobis uisa est aut a bene inuentis alicuius recedere, si quo in uitio eius offenderemur, aut ad uitia quoque eius accedere, cuius aliquo bono præcepto duceremur.

Quòd si in cæteris quoque studijs a multis eligere homines commodissimum quodque, quam sese uni alicui certo uellẽt addicere, minus in arrogantiam offenderent, non tantopere in uitijs perseuerarent, aliquanto ex inscitia leuius laborarent. Ac si par in nobis huius artis, atque in illo picturæ scientia fuisset, fortasse magis hoc suo in genere opus nostrũ quam ille in sua pictura nobilis eniteret. Ex maiore enim copia nobis, quam illi, fuit exemplorum eligendi potestas. Illa una ex urbe, & ex eo numero uirginum, quæ tũ erant eligere potuit: nobis omnium quicunque fuerunt ab ultimo principio huius præceptionis, usque ad hoc tempus expositis copijs, quodcunque placeret eligendi potestas fuit. Ac ueteres quidem scriptores artis usque ab principe illo, atque inuentore Tysia repetitos unum in locum conduxit Aristoteles, & nominatim cuiusque præcepta magna conquisita cura perspicue conscripsit, atque enodata diligenter exposuit, ac tantum inuentoribus ipsis suauitate, & breuitate dicendi præstitit, ut nemo illorum præcepta ex ipsorum libris cognoscat, sed omnes qui quod illi præcipiant uelint intelligere, ad hunc quasi ad quendam multo commodiorem explicatorem reuertantur. Atque hic quidem ipse & sese ipsum nobis, & eos qui ante se fuerant, in medio posuit, ut cæteros & seipsum per se cognosceremus. Ab hoc autem, qui profecti sunt, quanquam in maximis philosophiæ partibus operæ plurimum consumpserunt, sicut & ipse, cuius instituta sequebantur, fecerat, tamen permulta nobis præcepta dicendi reliquerunt. Atque alij quoque alio ex fonte præceptores dicẽdi emanauerũt, qui item permultum ad dicẽdum, si quid ars proficit, opitulati sunt. nam fuit tempore eodem quo Aristoteles, magnus et nobilis rhetor Isocrates. cuius ipsius quam oõstet esse artem, non inuenimus: discipulorum aũt, atque eorum, qui protinus ab hac sunt disciplina profecti, multa de arte præcepta reperimus. Ex his duobus diuersis sicuti familiis, quarum altera cum uersaretur in philosophia, nonnullam rhetoricæ quoque artis sibi curam assumebat, altera uero omnis in dicendi erat studio, & præceptione occupata: unum quoddam est conflatum genus a posterioribus, qui ab utrisque ea, quæ commode dici

bet coniecturale, quod necessarium fuerit, facile poterit deuocari. Hoc autem fieri a Tullio intelligamos, etiam in omnibus constitutionibus, vt exemplum cuiuslibet constitutionis det. non tamen ipsum tractet exẽplum. Propositio itaque exemplo coniecturali secũdum præcepta primi libri, docet quæ sit intentio, quæ depulsio, ex quibus duobus patefit quæ sit constitutio: deinde admonet, quod in coniectura factum non conceditur, eademque quæ quæstio est, ipsa est iudicatio. Occideritne.) In coniectura enim factum non conceditur. vnde non potest ex deductione rationis, & refutatione nasci post quæstionem primamalia quæstio, quæ dicitur iudicatio. subiongit post admonitionem, dare se præcepta huic constitutioni, & argumentorum locos omnes coniecturæ conuenientes, ex quibus in quamlibet coniecturam qui necessarii fuerint, deuocabuntur. Sunt igitur coniecturæ loci hi principales: a causa: a persona, a facto. A causa est quamobrem fiat aliquid: & quæ parit voluntatem. de causa enim loquitur hominis, non rei: qua causa volumus probare, quod voluit facere is cui intenditur factum. Persona autem omnis ille est, qui fecisse dicitur: hoc est, illa ex omni vita per attributa personis sumpta approbatio, ad id quod intenditur factum: At vero a facto probationes habebunt facta illa omnia, quæ ꝓbant factum illud vnde iudicium est. Nam factum tria significat. est factum & illud quod intenditur, ipsum illud quod dicitur occidisti. Est factum tertium hoc quod tribuit argumentum ad factum illud vnde iudicium est, vt transisti, clamasti: quibus probatur Occidisti, hoc ergo vltimum est, quod dixit. A facto.) quod ipsum perspicietur in tribus illis: ante negotium in negotio post negotium simul cum summis, per quæ se explicant facta, loco, tempore, modo, occasione, facultate. Ergo hæc tria sunt, quæ coniecturæ suggerũt argumenta, causa persona, factum. Causa ipsa diuiditur in duo, in impulsionem, & ratiocinationem.) Impulsio motum habet repentinum, non uoluntarium, vt amor, vinolẽtia, & omnino omnia huiusmodi quæ veniam merentur, si confiteatur idipsum q́d fecisse arguitur. nam si negat, argumenta sunt a causa vt sit, Fecisti, quia vinolentus fuisti: fecisti, quia amore fecisti. fecisti quia iracundus es: quibus causis ꝓbatur facere potuisse, quod negat. Ratiocinatio autem. cau-

sa

uidebantur, in suas arteis contulerunt, quos ipsos simulatq; illos superiores nos in his omnes quoad facultas tulit, proposuimus, & ex nostro quoque nonnihil in commune contulimus. Quod si ea que in his libris exponuntur. tantopere eligenda fuerũt, quanto studio electa sunt: profecto neque nos neque alios industriæ nostræ pœnitebit: Sin autem temere aliquid alicuius preterijsse, aut nõ satis eleganter secuti ui debimur: docti ab aliquo, facile & libẽter sententiam commutabimus. Non enim parum cognosse, sed in parum cognito stulte, & diu perseuerasse turpe est, propterea q, alterum communi hominum infirmitati, alterum singulari uniuscuiusq; uitio est attributum. Quare nos quidem sine ulla affirmatione simul querentes dubitanter unumquodque dicemus: ne dum parumlum hoc consequimur, ut satis commode hæc perscripsisse uideamur, illud amittamus quod maximum est, ut ne cui rei temere atque arroganter assenseremus. Verum hoc quidem nos, & in hoc tempore, & in omni uita studiose quoad facultas feret, consequemur. Nunc autem, ne longius oratio progressa uideatur, de reliquis, que præcipienda uidentur esse, dicemus.

Igitur primus liber, exposito genere huius artis, & officio, & fine, & materia, et partibus: genera controuersiarum, & inuẽtiones & cõstitutiones & iudicationes continebat. Deinde partes orationis, & in eas omneis omnia præcepta. Quare cum in eo ceteris de rebus distinctius dictum sit, disperse aũt de cõfirmatione, et de reprehẽsione, nũc certos cõfirmãdi, & reprehẽdendi in singula causarum genera locos tradẽdos arbitramur. Et quia quo pacto tractari cõueniret argumẽtationes, in primo libro non indiligenter expositum est. hic tãtum ipsa inuenta unamquanq; in rem exponentur simpliciter sine ulla exornatione, at ex hoc inuenta ipsa, ex superiore autem expolitio inuentorum petatur. Quare hæc. que nunc præcipientur, ad confirmationis & reprehensionis parteis referre oportebit.

OMnis & demonstratiua, & deliberatiua, & iudicialis causa necesse est in aliquo eorum, quæ ante exposita sunt, constitutionis genere uno pluribusue uersetur. Hoc quanquam ita est, tamẽ cum communiter quædam de omnibus præcipi poßint, separatim quoque aliæ sunt eiusq; generis, te diuersæ præceptiones. Aliud enim laus, aliud uituperatio, aliud sentẽtiæ dictio, aliud accusatio, aut recusatio cõficere debet. In iudicijs quid æquum sit queritur. In demonstrationibus, quid honestum. In deliberationibus, ut nos arbitramur, quid honestum sit, & quid utile. nã cæteri utilitatis modo finem in suadendo, & in dissuadendo exponi oportere arbitrati sunt. Quorum igitur generum fines & exitus diuersi sunt, eorum præcepta eadem esse non possunt. Neque nunc hoc dicimus non easdem incidere constitutiones: uerũtamẽ oratio quedam ex ipso fine, et genere causæ nascitur, que pertineat ad uitæ alicuius demonstrationem, aut ad sententiæ dictionem. quare nunc exponendis cõtrouersiis in iudiciali genere causarum, & præceptorum uersabimur. Ex quo pleraq; in cætera quoque causarum genera similis implicita controuersia nulla cum difficultate tansferentur, post aũt separatim de reliquis dicemus.

Nunc a coniecturali constitutione proficiscemur, cuius exemplum sit hoc expositum. In itinere quidam profici-

sa est etiam ipsa volũtatis. hæc ratio faciendi fuisse ostendit voluntatem, aut non faciendi: quæ sumitur ex ratiocinatione vel boni, vel mali, siue iam præteriti boni, siue futuri pariter mali, vel præteriti, vel futuri. quod nos diximus malum, vel bonũ, idest vt gloriæ causa, vt amicitiarum, vt inimicitiarum vlciscendarum, & metus, & pecuniæ. His igitur commodis, vel incõmodis, hos gradus dat primos. commodi retinendi vtiq; quod habent, & augendi, deinde adipiscendi, id vtiq; est q non habebat. contra incommodi reiciẽdi pariter, & id quod habebat iminendi, deuitandi vtique quod futurum erat. Ita tria hæc tribus superioribus respondent: cõmodis incommoda, illic retinendi, hic reiiciendi: illic augendi, hic minuendi: illic adipiscendi, hic deuitandi, quibus etiam illa accidunt, vt aliquid commodi sumamus, vel vt maius commodum consequamur, vel vt maius incommodum vitemus: aut rursum, vt incommodum aliquod prætereamus, vel vt maius commodum adipiscamur, vel vt maius incommodum deuitemus. Nam & suscipi commodum paruum potest, vt maius aliquod commodum consequamur, vel incommodum maius vtetur, & rursum commodum contemni potest, vel vt maius commodum consequatur, vel vt maius incommodum vitetur & rursus rerum commodum contemni potest, vt Leno contẽtus fuit sine lucro meretricem dare, ne ab Aeschino verberaretur. & velut in Verrinis accidi potest, Malo non habere, quam rogare. Rursus contempto commodo suscipi maius commodũ potest, vt Terentianum illud est in suasione: Pecuniam in loco negligere, maximum interdum est lucrum. Quæstio vero eadem coniecturalis est, quæ & iudicatio, quia ratio deest. nõ enim factum in confessione est. ideo eadem erit iudicatio, quæ quæstio. & in horum locorum quæ coniecturalia sunt, & in cæterorum, idest cæterarum constitutionum conueniunt in locos.

Omnis igitur ex causa, ex persona, ex facto ipso coniectura capienda est.) Omnis hic locus a causa, siue impulsionis, siue ratiocinationis coniecturæ, maximum est fundamentum: non quod cum causa sit, continuo & facinus comprobetur: sed qm facinus nullum est, quòd non ante causa præcesserit. Supponit deinde locos quibus accusator utitur, cum asserit impulsione aliquid esse factum. ex quibus primus est, amplificatio eius rei quæ impulsionem pariat. deinde approbatio, quid ex ea fiat per exempla, vt amore se interfecit. Tertio loco comparationem facimus, & declara impulsione, euentum eius causæ fuisse concludimus. his tribus locis accusator vtitur in impulsione. In ratiocinatione vero hi sunt, quos nunc dicam: demonstratione, quid petierit, quid fugerit: argumenti, quanta res sit quam appetierit: aut fugerit. Præter hæc duo, vnum etiam illud accusator considerare debebit, ne forte ista quæ secutus sit, aut fugerit, in opinione tantum habuerit reus, neque consecutus sit commoditatem, neque vllum malum fugerit: sed dicendum est, ei ita fuisse visum, quia arguitur, & sit sua opinione deceptus. opinio autem dupliciter decipit, modo dum rem aliter putat, atq; est eadem res: modo dum aliter euenit, quam putauit. Res fallit, si mala creditur cum bona sit: vel contra, vel neutrum, vel vtrunque. Ergo cum hoc intelligi posit, q opinio fallit homines tum in re, tum in euentu, cum in re reus vel hac ceperit forte, defensione non sibi antiquiorem fuisse pecuniam vita, aut fratris, aut amici: Accusator debet verum argumentum concedere. est .n. credibile. Sed confirmare debebit, hoc ei qui arguitur non ita visum fuisse. & hoc approbare ex attributis personæ, non hanc illum habuisse opinionem: sed illam potius habuisse, quòd talis est, quòd scilicet personæ est. Sic argumentabitur accusator de eo cuius opinio falsa est in re. Cum autem euentus fallit, quod accidit exempli modo: cum aliquis misso telo alterum interfecit, vt in scholæ controuersiis. Vt vero in causis forensibus, cum quis eum dicatur necasse, cuius hæres non sit, sed tãtum sperarit hæredem, accusatoris est locus, cogitationem spectari debere non euentum. & hæc de ratiocinatione. In causa autem omni, siue in impulsione, siue in ratiocinatione laborandum est, fuisse illis potestatem, aut facultatem, aut voluntatem. Potestas est: qua posse ostenditur, facultas est, qua adiutores, & cætera demonstrantur: voluntas est, qua velle vel voluisse aliquid declaratur. Ita aliud erit voluntas: aliud causa: siue impulsio sit: siue ratiocinatio. illa enim efficiunt voluntatem. Non autem quod efficitur: hoc esse debet: quod est illud qd' efficit. Nam sæpe & causæ sunt: & deest vo-

luntas: quæ probari potest vel fuisse, vel non fuisse, tametsi causa præcessit. Hoc ex personæ potius attributis cōfirmabitur, quibus talis doceatur, vt potuerit causis commoueri. Hæc igitur accusator dicet, & cum volet alios defendere, quibus fuisse cā faciēdi declarabitur. Deinde adiunget etiam alios locos, quos defensori Tulli. dabit ad se purgandum. Quibus locis vtetur, sicuti diximus, accusator, cum defendet alios: sed hoc breui faciet. Illorum enim defensione alterum alius vult accusare, non ipsos ostendere innocentes. Ita in maiore esse actu non potest, quod alteri proficit. Omnis igitur ex causa, ex persona, ex facto ipso coniectura capienda est quæ parit voluntatem, velle vel voluisse, idest causa qua quid ortum sit, ostendimus attributum personæ, idest persona. Attributa autem negotio, idest quod ait facto, causa distribuitur in impulsionem, & ratiocinationem. Rationem scilicet, non ratiocinationem illam, vt supra legimus syllogismi. Vt amor, iracundia, ægritudo.) Inter iracundiam & iram hoc interest, q̃ iracundia perpetua est, ira ad tempus suscipitur. Atque hoc fit, vt iracundia sit impulsio, ira ratiocinatio: vt odio quis iratus, uel metu occidisse dicatur, quod est ratiocinationis. cæterum iracundum esse, quia semper est ad impulsionem, dicimus, quæ propter talem naturam admissum facinus posit ostendere. Aegritudinem vero morbum animi posuit, non corporalem, in quibus aut commodi aliquid maioris adipiscendi causa, aut maioris vitandi incommodi suscipitur. vt aliquid commodi suscipiatur propter duas res: vel vt malus aliquod commodum consequamur, vel vt maius incommodum, deuitemus. Hic locus est) idest causa. Nisi aliquid quare factum sit ostenditur.) Quæ sit causa quæ parit voluntatem, siue per impulsionem, siue per ratiocinationem. Ergo accusator, cum impulsione aliquid factum esse dicet.) Locis confirmationis a causa per impulsionem primo datis, redit ad reprehensionis modos, qui simili impulsu, aliquid commiserunt, & similitudinum collatione, vt applices exemplum, & doceas simile comparando. Et ipsius animi affectionis explicatione.) Curandum est, vt ipsius affectionis: hoc est, rei sit explicatio. Vt non mirum videatur si quod ad facinus tali perturbatione commotus animus accesserit.) idest, vt verisimile probet, & p̃ exemplum, & per explicationem animi affectionis, vt quoad eius fieri posit, quantum in hac re fieri potest, quid in opinione eiusq̃ arguet, fuerit, vt nō solum quid cōsecutus sit, verumetiam quid sperauerit. Si ostendi potest ei visum esse qui arguatur, vt voluntatem criminetur, etiamsi effectus defuit, vt ex eo causam habuerit, quia timuit, quia sperauit, etiamsi nihil aut commodi aut incommodi acceperit. Nam opinio dupliciter fallit homines.) Opinio fallit in re, cum opinio vera non est, & errat ab eo quod in vero est, vt cum res mala sit, bona credatur. vel contra, euentus fallit opinionem, cum opinio quidem vera est, sed eam interueniens casu decipit, vt cum res bona est, & bona creditur, sed aliquo casu in malum vertitur. Iam in causa ipsa hoc modo possumus dicere, idest vt dicamus, Ideo occidisti, quia te hæredem fore putasti, licet aliū hæredem fecerit. Ita semper in opinione est & euentus. fallit & res, cum aut aliusmodi est quam creditur, aut aliter creditur, quā putatur habuisse prouenire.

Aut non is euentus est, quem arbitrati sunt.) cum aut ipsa res qualis sit ignoratur, aut cum res certa fuerit, aliter eueniat quam putatum est, aut id quod bonū est, malum putant, & reliqua. Hoc intellecto.) quod homines impellantur non sola ratiocinatione vera rerum, verumetiam falsa. Hoc intellecto, quod fefellit eum res. Illi ita non esse visum, vt quamuis verum sit quod dicatur. ipsi tamen non fuerit ista sententia. Ex iis quæ ad personam pertinent.) Attributa personæ, quæ probant personam. vt si qui dicatur aliū occidisse, ac voluerit. Exemplum ad euentum falsum probandum posuit, non ad probationem causæ per coniecturam.

Aut eum necasse, cuius testamento non sit hæres.) Exemplum in causa. Non quo casu vtatur, ad rem pertinere.) τὰ κεφάλαια coniecturæ sunt, ἢ συμβάντα, idest euentus, accidentia effectus, casus, potestas. Si aut nescisse, aut non affuisse.) Non fuit necesse, facere, etiamsi causa fuisset. Et si fuisset causa videndi propter æs alienum, non tamen necessitas vt deos patrios venderet. Defensor autem ex contrario. Primum impulsionem aut nullam fuisse dicet: aut si fuisse concedet extenuabit.) Dati sunt loci accusatori, quibus vti debeat ad probationem causæ per impulsionē.

Item alii dati sunt, quibus vti debeat: ad probationem causæ

scentem ad mercatum quēdam, & secum aliquantum nummorum ferentem est comitatus: eum hoc, ut fere fit, in uia sermonem contulit: ex quo factum est, ut illud iter familiarius facere uellent. Quare, cum in quandam tabernam diuertissent, simul cœnare, & in eodem loco somnum capere uoluerunt. Cœnati discubuerunt ibidem. Caupo autem (nam ita dicitur post inuentum cum in alio maleficio deprehensus esset) cum illum alterum uidelicet qui nummos haberet, animaduertißet, noctu postquam illos arctius, ut fit, iā ex lassitudine dormire sensit, accesßit: & alterius eorum, qui sine nummis erat, gladium prope appositum e uagina eduxit, & illum alterum occidit, nummos abstulit, gladiū cruētum in uaginam recondidit, ipse sese in lectum suum recepit. Ille autem cuius gladio occisio erat facta, multo ante lucem surrexit comitem illum suum inclamauit semel, & sepius. Illum somno impedimētum nō respōdere existimauit. ipse gladium, & cætera quæ secum attulerat, sustulit. solus profectus est. Caupo nō multo post clamat hominem esse occisum, & cum quibusdam diuersoribus illum, qui ante exierat, consequitur, in itinere hominem comprehendit, gladiū eius e uagina educit, reperit cruētum. homo in urbem ab illis deducitur, ac reus fit. In hac intentio est criminis, occidisti. depulsio, non occidi. Ex quibus constitutio est. Quæstio eadem in coniecturali, quæ iudicatio, occideritne.

Nūc exponemus locos, quorum pars aliqua in omnem coniecturalem incidit cōtrouersiam. Hoc autem & in horū locorum expositione, & in cæterorum oportebit attendere, non omneis in omnem causam conuenire. Vt enim omne nomen ex aliquibus, non ex omnibus literis scribitur, sic omnem in causam non omnis argumentorum copia, sed eorum necessaria pars aliqua cōueniet. Omnis igitur ex causa, ex persona, ex facto ipso, coniectura capienda est.

Causa, distribuitur in impulsionem, & in ratiocinationem. Impulsio est, quæ sine cogitatione per quandam affectionem animi facere aliquid hortatur, ut amor, iracūdia, ægritudo, uinolentia, & omnino omnia in quibus animus ita uidetur affectus fuisse, ut rem perspicere cum consilio et cura non potuerit, & id quod fecit, impetu quodam animi potius, quam cogitatione fecerit.

Rōcinatio aūt, est diligēs & cōsiderata faciēdi aliquid, aut nō faciēdi excogitatio. Ea dicitur tum interfuiße, cum aliquid faciēdum, aut nō faciēdum certa de causa uitasse, aut secutus esse animus uidetur. ut si amicitiæ quid causa factum dicetur, si inimici ulciscēdi, si metus, si gloriæ, si pecuniæ, si deniq; (ut omnia generatim amplectamur) alicuius retinēdi, augēdi, adipiscēdiue commodi, aut cōtra reijciēdi, diminuēdi, deuitandiue incommodi causa. Nam horū in genus alterutrum illa quoque incidēt, in quibus aut incommodum aliquod maioris uitādi incommodi cā, aut maioris adipiscēdi commodi suscipitur, aut commodum aliquod maioris adipiscēdi commodi, aut maioris uitādi incommodi præteritur. Hic locus, sicut aliquod fundamētum est huius cōstitutionis. nam nihil factum esse cuiquam probatur, nisi aliquid quare factum sit, ostenditur. Ergo accusator, cum aliquid impulsione factum esse dicet, illum impetum & quandam commotionem animi affectionemq; uerbis, & sententiis amplificare debebit, & ostēdere quanta uis amoris sit,

causæ p̄ ratiocinationem Nunc suppone defensoris locos in infirmanda impulsione & infirmā da ratiocinatione. Infirmandæ impulsionis loca sunt quatuor: negare, minuere, negare eius effectum quæ intenditur, impulsionis ipsius naturam docere. Confirmare exemplis, & similitudinum propositione. Ratiocinationis loci sunt quatuor. Quoniam ratiocinatio est aut in re, aut in opinione. In re, commodi, vel incommodi, loci eius erunt, negare, commodum minuere, dicere aliis magis fuisse, aut tantum & sibi quantum & aliis, aut incommodum maius q̄ commodum. Pariter & de incommodis ista dicentur: q̄ dicitur euitatum nullum fuisse incommodum, non tantum fuisse incommodum: alias magis fuisse incommodum, aut aliis tā tum quantum sibi, aut maius cō modum q̄ incommodum. Sin accusator dixerit.) Si in rōcinatione opinio ponetur, infirmitatis loci sunt quatuor: non tale esse vel commodum vel incommodum, vt possit aliquem fallere: maxime se non potuisse: qđ firmabitur persona. Post hæc omnia, defensor vti poterit omnibus locis accusatoris, si in alios crimen transferre voluerit.

Quemadmodum enim accusator cum cōuincat defendit alios & vtitur partibus ac locis defensoris ita & defensur, vt se purget, accusabit alios, & in hoc vtetur partibus ac locis accusatoris: aut si fuisse conceder, extenuabit quæ auget accusator. Ex p̄sona autem coniectura capietur si eæ res quæ personis attributæ sunt, diligenter considerabuntur.) Explicitis præceptis omnibus ad causam pertinentibus, subiunguntur præcepta personæ attributa, & quemadmodū his vti possit accusator, quemadmodum etiam defensor in coniecturali constitutione. Et hæc quidem persone attributa in primo libro quanquam singula exposuerit, & explicarit: hic tamē nunc breuiter repetit, quæ ipsa sint, & quid sint post præcepturus: quemadmodum his vti possit accusator, quemadmodum defensor. Quo in genere est virtus, & scientia animi.) quæ est stultitiæ contraria. Amor, iracundia.) Affectio enim facile euentum suum declarat signūque ipsa est eius rei quam ex se parit. Et ipsorum vis.) quid ipsa sint, non quid ex se gignāt.

Et quæ res harum aliquam rem consequantur.) Quid ex se gignant, non quid ex se ipse possint. Ac personis quidē res eæ sunt attributæ, ex qui-

quanta animi perturbatio ex iracundia fiat aut ex aliqua eā earum, qua impulsum aliquem id fecisse dicet. Hic et exēplorum cōmemoratione, qui similis impulsu aliquid commiserint, & similitudinum collatione, & ipsius animi affectionis explicatione curādum est, ut nō mirum uideatur, si quod ad facinus tali perturbatione commotus animus accesserit. Cum aūt nō impulsione, uerum rōcinatinatione aliquem cō misisse quid licet, quid commodi sit secutus, aut quid incommodi fugerit, demōstrabit: & id augebit quammaxime poterit, ut quoad fieri possit, idonea quammaxime causa ad peccādum hortata uideatur. Si gloriæ causa, quātam gloriā cōsecuturam existimarit. Item si dominationis, si pecuniæ, si amicitiæ, si amicitiarum, et omnino quicquid erit, quod causæ fuisse dicet, id summe augere debebit. Et hoc eum magnopere cōsiderare oportebit, nō quid in ueritate modo, uerum etiam uehemētius, quid in opinione eius, quem arguet, fuerit: Nihil enim refert nō fuisse, aut nō esse aliquid cōmodi, aut incommodi, si ostendi pōt ei uisum esse qui arguatur. Nam opinio dupliciter fallit homines. cum aut res aliusmodi est, ac putatur, aut non is euētus est, quem arbitrati sunt. Res aliusmodi est, tum cum aut id quod bonum est, malum putāt: aut cōtra quod malum est, bonum: aut quod nec malū est nec bonum, malum aut bonum, aut quod malum aut bonum est, nec malum nec bonum. Hoc intellecto, si quis negabit ullam pecuniam esse fratris, aut amici uita, aut denique officio suo antiquiorem, aut suauiorem, nō erit hoc accusatori negādum. Nam in eum culpa, & summum odium trāsferetur, qui id quod tam uere, & pie dicetur, negabit. Verū illud dicēdum erit, illi non esse ita uisum. quod oportet ex ijs quæ ad personam pertinēt, de quo post dicēdum est. Euētus aūt tum fallit cum aliter accidit, atque ij, qui arguūtur, arbitrati esse dicūtur. ut si quis dicatur, alium occidisse, ac noluerit, q̄ aut similitudine, aut suspicione, aut demōstratione falsa deceptus sit, aut eum necasse cuius testamento non sit hæres, q̄ eius testamēto se hæredem arbitratus sit. Non .n. ex euentu cogitationem spectari oportere, sed qua cogitatione, & spe ad maleficium profectus sit cōsiderare. & quo animo quid quisq; faciat, non quo casu utatur ad rem pertinere. In hoc autem loco, caput illud erit accusatori, si demōstrare poterit aliis nemini causam fuisse faciendi. Secundarium si tātam, aut tam idoneam nemini. Sin fuisse aliis quoque causa faciendi uidebitur, aut potestas alijs defuisse demōstranda est, aut facultas, aut uoluntas. Potestas, si aut nescisse, aut non affuisse, aut conficere aliquid non potuisse dicetur. Facultas si rō, auditores, adiumēta, & cætera: quæ ad rem pertinebunt, defuisse alicui demōstrabuntur. Voluntas si animus a talibus factis uacuus et integer esse dicetur. Postremo, quas ad defensionem rōnes reo dabimus, ijs accusator ad alios ex culpa eximendos abutetur. Verum id breui faciēdum est, & in unum multa sunt conducenda, ut ne alterius defendendi causa hunc accusare, sed cuius accusandi causa defendere alterum uideatur. atque accusatori quidem hæc fere sunt in causa facienda, & consideranda. Defensor autem ex contrario, primum impulsionem, aut nullam fuisse dicet aut si fuisse concedet, extenuabit, & paruulam quandam fuisse demonstrabit: aut non ex ea solere huiusmodi facta nasci docebit. Quo erit in loco demonstran-

bus omnibus vnum in locum coactis, accusatoris erit: in probatione hominis vti.) Expositis breuiter attributis personæ, q̄a ita res repetita poscebat, dat accusatori ex his præceptum, vt excutiat vitam præteritam. Parum est enim causam commendasse solam, si non quæ ab hac impelli posset, persona consentiat. ergo accusator ex vita præterita proferre debet similia peccata, similes causas in rebus, vel in paribus, vel minoribus, vel maioribus: vel si similes proferre non poterit, dispares proferat. atq; hæc nocentis vitæ sunt.

Si innocentis vita præterita est illius qui reus est, locus communis inducitur, vitam præteritam spectari nō oportere, quod ea poterit esse occulta: aut fortasse ad peccandum cum animus fuerit, defuerit causa, vel potestas, vel occasio. Deinde alius locus communis, non ex vita præterita præsens iudicium, sed ex præsenti iudicio vitam expectari oportere. Sin autem vita alicuius ignorabitur, prætereundus, ab accusatore hic locus est: dicendumque cur prætereatur: quòd ignoretur vita statimque ad alia argumenta properandū: quæ sunt ex ipso negotio in factis dictisque eius qui reus est collocata. Defensor autem primum, si poterit: debebit vitam eius qui insimulabitur, quam honestissimam demonstrare.) Qui defensoris a persona contrarii loci sunt. Nam primum laborare debet, vt honestam rei vitam demonstret: quæ declarabitur officiis: vel communibus & notis: vel maximis & raris: aut cū periculo: aut cum labore præstitis, officii causa: non necessitatis: & præstitis in parentes: cognatos: amicos: Rempublicam. Sed ista beneficiorum commemoratio parua est: quia multorum vita exemplo est: naturam posse mutari: vt morum instituta perseuerarint. declarandum est nihil aliquando deliquisse: nunquam ab officio recessisse: Fuisse & causas: & facultatem. nunquam tamen voluisse peccare: Atque in his ostendendis occasionibus laborandum est, earum rerum copiam fuisse in faciendo: facere noluisse: quarum rerum nunc crimen in iudicio est: ut si auaritiæ: cupiditatis. Deinde locus communis inducendus est: quo indignum esse conquestione declarandum est: vt qua causa impelluntur ad peccandum vitiis omnibus pleni: hac cuius vita præterita purgata sit: impulsus esse dicatur. Deinde alius locus communis: vitam honeste actā

reo debere peodesse ipsam esse certissimam testem morum, & volũtatum. Criminationem ini micorum inuidia facile posse cõ poni. Hæc, si honesta vita est. At si merunt aliquæ turpitudines, laboeandum est, vt false esse dicamus inimicorum criminatione collecta vel eo vitio mentis admissa, quo facilius veniam promerentur: negligentia, necessitate, adolescentia, vel quolibet alio affectu animi non pernicioso, amore, vel aliquo huius generis. Postremo laborandum est, vt turpitudines vitæ præteritæ, vel in dissimili genere: vitiorum esse doceantur. vt quoniam innocentem probare non possumus, ab hoc tantum facino re, quod in iudicio est, remotũ esse doceamus. Sin vero vita tue pissima, nullo genere defensionis supea posito purganda, locus communis induci debet, vi tam præteritam spectari non debere: neque de moribus hoc cri men, quod intenditur, comprobari. Ex facto autem ipso suspiciones ducentur, si totius administratio negotii ex omnibus partibus pertentabitur.) Restat tertia pars probationis in coniectura ex negotio. Huius paetes quatuor sunt, vt in libro pri mo expositum est. Etenim attri buta negotio quatuor sunt, con tinentia com negotio, in gestione negotii, adiũcta negotio, quæ gestum negotium consequuntur. Hæc breuitee hic repetit, quoniam iam in libro primo tractata sunt. ac dicit in coniecturam omnia genera incidere, nõ omnes partes incontinentia negotii. Ante negotium, in negotio, post negotium, facta omnia in suspicionem vocemus. Item in gestione negotii, locum, tem pus, occasionem facultates. De modo conticescens, q̃ eel mani festæ, & in confessione habitæ modus semper est. Item adiuncta negotio, vel maiora, vel minora, vel paria, vel similia, maximeque euentus coniecturæ prodest. Quarta etiam pars, quæ gestom negotium consequitor, ad coniectueam tribuet argumenta. vbi quæritur lex, consuetudo, actio, vsus, exercitatio. A tque hæc sunt attributa negotio: ex quibus cum ducitur argumentum, impletur aegumentatio ex negotio: Inuenitur autem argumeutatio, præterea quæ communiter sumatur ex attributis negotio, & attributis personæ, vt attributa personæ non mihi personam, hoc est, vi tam præteritam hominis declarent, sed hoc facinus approbent quod intenditur. sicut declarabunt quæ supponuntur exem-

dum, quæ uis & natura eius sit affectionis, qua impulsus ali quid reus commisisse dicetur, in quo & exempla, & simili tudines erũt proferẽdæ & ipsa diligẽter natura eius affectionis q̃ leuissime quietissimam ad partem explicãda, ut et res ipsa a facto crudeli, & turbulẽto ad quoddam mitius, & trãquillius traducatur, & oratio tamẽ ad animum eius, qui audiet, & ad animi quẽdam intimum sensum accõmode tur. Rãcinationis autem suspiciones infirmabit, si aut commodum nullũ fuisse, aut paruum, aut alijs magis fuisse, aut nihilo sibi magis, q̃ alijs, aut incõmodum sibi maius, q̃ commodum dicet, ut nequaquam fuerit illius cõmodi, quod expetitum dicatur, magnitudo, aut cum ea incommodo quod acciderit, aut cum illo periculo quod subeatur, comparanda. qui omnes loci similiter incommodi quoq; uitatione tractabũtur. Sin accusator dixerit, eum id esse secutum, quod ei uisum sit commodum, aut id fugisse, quod putarit esse incommodum, quanquam in falsa fuerit opinione, demonstrãdum erit defensori, neminem tãtæ esse stultitiæ, qui tali in re possit ueritatem ignorare. Quòd si id cõcedatur, illud nõ cõcessum iri, nec dubitasse quidem hũc quid eius iuris esset, sed id quod falsum fuerit, sine ulla dubitatione pro falso, quod uerum pro uero probasse. Quòd si dubitauerit, summæ fuisse amẽtiæ, dubia spe impulsum certũ in periculũ se cõmittere. Quẽadmodum aũt accusator, cum ab alijs culpã dimouebit, defensoris locis utetur: sic ys locis, qui accusatori dati sunt, utetur reus, cum in alios ab se crimẽ volet transferre.

Ex persona aũt cõiectura capietur, si eæ res, quæ personis attributæ sunt, diligẽter cõsiderabũtur, quas omneis in primo lib. exposuimus. nam & de nomine nõnũquam aliq̃d suspicionis nascitur. Nomẽ aũt cum dicimus, cognomẽ quoque & agnomẽ intelligatur oportet. De hominis. n. certo, & proprio uocabulo agitur: ut si dicamus idcirco aliquem Callidium uocari, q. temerario, & repẽtino cõsilio sit: aut si ea de re hominibus Græcis imperitis uerba dedisse q., Clodius, aut Cæcilius, aut Mutius uocarẽtur. Et de natura licet aliquãtulum ducere suspicionis. Omnia. n. hæc, uir an mulier, huius an illius ciuitatis sit, quibus sit maioribus, quibus cõsanguineis, qua ætate, quo animo, quo corpore, quæ naturæ sunt attributa, ad aliquam cõiecturam faciẽdam pertinebũt. Et ex uictu multæ trahũtur suspiciones, cum quẽadmodum, & apud quos, & a quibus educatus, & eruditus sit, quæritur: & quibus cum uiuat, qua ratione uitæ, quo more domestico uiuat. Et ex fortuna sæpe argumẽtatio nascitur, cum seruus an liber, pecuniosus an pauper, nobilis an ignobilis, felix an infelix, priuatus, an cũ potestate sit, aut fuerit, aut futurus sit, cõsideratur: aut deniq; aliquid eorum quæritur, quæ fortunæ esse attributa intelliguntur. Habitus autem, quoniam in aliqua perfecta & cõstãti animi aut corporis absolutione consistit, quo in genere est uirtus, sciẽtia, & quæ cõtraria sunt, res ipsa causa posita docebit, ecquid hic quoq; locus suspicionis ostẽdat. Nã affectionis q̃dẽ ratio perspicuam solet præ se gerere coniecturam, ut amor, iracundia, molestia: propterea quòd & ipsorum uis intelligitur, & quæ res horum aliquam rem consequantur, faciles cognitu sunt.

Studium autem quoniam est assidua & uehemens ad aliquam rem applicata, magna cum uoluntate occupatio,

plo. Sospiciones ducentur.) idest coniectura capietur, & ex ipsis omnibus partibus pertentabitur, vt noo mixta sint attributa personæ, sed tantum sola sint facta in ipso oegotio, vel actione totius negotii impleta. Hoc enim in genere spectabitur locus, tempus, occasio, facultas.)Modum in coniectura non posuit, quia in facinore confessio semper inspicitur: Sunt autem aliæ aliquæ sospiciones, quæ communiter & ex negotiorum & ex personarum attributionibus sumuntur.)Coniecturæ argumenta suggerunt, causa, per sona. factum, vtique ideo tria. quia singula. suis igitue rationibus causa, suis persona etiam ap probatur. Eodem modo factum, quòd cum singula suis ra tionibus per se in coniectura fidem præstent, merito ad proba tionem coniecturæ triplex materia collocatur. Monet tamen ratio duo, personam scilicet, atque factum, ad vnam fidem pos se consociari: vt ex vtroque ma teriæ genere, negotiorum, idest factorum, & personarum fides coniecturæ quæstionibus affera tur. Hoc vt facilius fiat, intellectuque capiatur, meminisse debemus attributa personis: quæ vtique cum sunt, ipsam videntur approbare personam, quam com probauerit, iam cõiecturæ locus est: A tali viro id quod intenditur facinus non potuisse committi. Ergo attributum per sonæ facit personæ fidem: facto autem prodest approbata persona. Quod cum ita sit, nouum præceptum dedit, posse quoque ex personæ attributis & negotiorum probari factum: hoc est negotium. Iccirco Tullius praeceptum dedit, posse quoque ex attributis personæ & negotiorum approbatio nes nasci, ex vtraque vero suspicio ne communes. Inter attributa personæ accipimus, fortunam, naturam, victum, studia, facta, casus, orationes, consilia, habitum. Hæc vtique si attributa personæ accipimus, sicut supra diximus, personam peobabunt. Verum perspiciente ratione, & negotium probare poterunt. In fortuna, inquit, spectatur digni tas, diuitiæ, conditio. hæc licet personæ attributa sint, tamen cum dico diues est, affectat tyrannidem, seruus potuit occide re, consul nõ perdidit patriam: argumentum ex factis ac perso næ attributis facio. Pari modo de consilio, si quibus consiliis aliquando vsus sit, dicam. persona est approbata, si quo nunc vsus sit consilio, personæ attributo factum probabo. Er-

go

go satis clarum est, in constitutione coniecturali argumenta fieri posse cōmuniter, & de personæ attributis & negotiorum, vt factum probetur. Maxime enim quæri oportet.) Præcipit præterea in hac constitutione considerandum principaliter, quod in quæstione est, an fieri potuerit, deinde an ab alio potuerit, deinde an facultas fuerit. Inter posse & facultatem hoc interest, cum substantia efficiendæ rei inest, aut deest, de facultate tractatur: vt sunt vires, ministeria, pecunia. At si aut per naturam res negatur, aut per locum, aut per tempus, de eo quæritur, an potuerit. Si dicatur Tullius interfecisse Romulum, quod vtiq; fieri nō potuit per tēpus, nec haberet posse. Item loco fit si scilicet alicuius qui arguitur cædis, ab eo loco vbi cædes facta est, absentia declaratur. Tertio quærit, verū id facinus sit, quod pœnitere fuerit necesse: item q̄ spem cælandi non haberet. deinde quæritur, an necesse fuerit id fieri.

In quibus omnibus spectatur semper consilium. Quod si in his consilium cernitur, & factū probatur, consilium autem attributum personæ est, ergo attributo personæ factum probatur. Huius rei docendæ causa supra positum thema tractando excutit, habere argumenta. Ante rem.) q̄ in itinere se tam familiariter applicauit. Quod sermonis causam quæsierit, q̄ simul diuerterit, cœnarit.) Hæc per se clara sunt, & ex sequenti contextu magis patefient. Item in re.) nox, somnus. Post rem.) q̄ solus exierit, q̄ ille tam familiarem comitatum æquo animo reliquerit, quòd cruentum gladium habuerit.) Hæc ante rē, In re, post rem attributa negotio sunt, quæ faciunt fidem negotio. Sed quoniam in his omnibus etiam consilium spectatur, fiet, vt cum consilium personæ sit attributum & hæc omnia negotio sunt attributa, efficiatur negotij ex attributis personæ & negotijs cōmuniter approbatio. Quæritur enim, verū diligenter ratio faciendi videatur habita, & excogitata: an ita temere, vt nō verisimile sit quēquam tā temere ad maleficium accessisse. In qua re quæritur, nū alio modo commodius fieri potuerit, vel a fortuna.) Frequenter enim si pecunia, si adiutoris adiumenta desint, videtur facultas faciendi defuisse. quod vtrique impugnari non potest, nisi per consilium: vt alio modo fieri potuerit, vel fieri a fortuna. Ergo ad expugnandas facultates, quæ desunt, sibi subueniat sæpe consilium. cum dicitur aut alio modo fieri potuisse, aut per fortunā, consilio, quod personæ est attributū, res probat. Ex hoc & ex superioribus illa conclusio est, nasci posse communiter argumēta, & ex personæ attributis, & ex negotiorum. Hāc igitur rationem si diligenter attendere voluerimus, ista attributa inter se apte coniuncta & copulata cernemus negotiorū & personarum. Subiungit, non oportere his omnibus præceptis subijci exempla: vt doceat, quemadmodum his vti accusator debeat, quemadmodum defensor, vt in superioribus docuit, & dicit non necessarium esse, nō facile. Non necessarium ita, q̄ si qui aliquid diligentiæ afferre voluerit ad ista præcepta, ista omnia pro materiæ genere facile cognitione retinebit. Non enim præceptor omnia tribuit, sed ex dictis ad similitudinē, non dicta intelligenda supponit. Non facilē autem.) Ideo dixit, q̄ infinitum sit illis omnibus præceptis exempla supponere, quomodo ante rem dicat accusator, quomodo defensor, quomodo in re, quomodo post rem. Itē, alia quæ multa sunt. Huc accedit, quo maior difficultas sit, q̄ illam oīa per partium .i. accusatoris et defensoris locos versa vtilitate tractantur. nec.n. inutiliter conueniunt. Vnde illud melius est, considerare cuncta ex proposito themate negotij. & sic item, & aduersarij rationē diligenter attendere, & sic suspiciones atq; argumenta colligere. Quare quid factum sit, quo cōsilio, qua spe perficiendi, cur hoc modo factū, cur ab hoc factum, cur nullo adiutore, cur hoc, cur nemo scit, cur scit, cur hic scit, cur hoc ante factum sit, cur hoc ante factum non sit: cur hoc in ipso negotio, cur hoc post negotium: cur de industria factum, aut rem ita sit cōsecutū: an constet oratio vel cū re vel ipsa secū: hoc Huius ne rei sit signū, an illius, an & huius & illius & vtriusq; potius: quid factum sit, quod non oportuerit: aut nō factum sit, quod oportuerit. Hic adhibita intentione, cū coniectura omne negotij corpus intrauerit, tū facilius videbitur esse præceptio, vt locos omnium argumentorum se quodāmodo offerentes videre possimus. Ex quibus vt supra diximus, modo ex singulis attributis, modo ex cōiunctis argumenta nascentur, quæ aut probabilia erunt, aut necessaria ad eas res quæ rem credibilem aut incredibilem facere possunt, quæ rem, in-

facile ex eo ducetur argumentatio, quam res ipsa desiderabit in causa. item ex cōsilio sumetur aliquid suspicionis. Nā consilium, est aliquid faciendi, non faciendiue excogitata ratio. Item facta & casus, et orationes, quæ sunt omnia (ut in confirmationis præceptis dictum est) in tria tempora distributa, facile erit uidere, ecquid afferant ad coniecturam confirmādam suspicionis. Ac personis quidē res eæ sunt attributæ, ex quibus omnibus unū in locum coactis, accusatoris erit improbatione hoīs uti. Nam cā facti, parum firmitudinis habet, nisi animus eius, qui insimulatur, in eam suspicionem adducetur, ut a tali culpa non uideatur abhorruisse. Vt enim animum alicuius improbare nihil attinet, cum causa quare peccauerit, non intercesserit, sic causam peccati intercedere leue est, si animus nulli minus honestæ rationi affinis ostenditur. Quare uitam eius quem arguit, ex ante factis accusator improbare debebit, & ostendere, si quo in pari ante peccato conuictus sit. Si id non poterit, si quā in similem ante suspicionem uenerit, ac maxime si fieri poterit, simili aliquo in genere eiusmodi cā aliqua cōmotum peccasse, aut in æque magna re, aut in maiore, aut in minore, ut si quis pecunia dicat inductum fecisse, possit demonstrare aliqua in re, eius aliquod factum auarum. Item in omni causa naturam, aut uictum, aut studium, aut fortunam, aut aliquid eorum quæ personis attributa sunt, ad eā cām, qua commotum peccasse dicet, adiungere, atq; ex dispari quoq; genere culparum, si ex pari, sumendi facultas non erit, improbare animum aduersarij oportebit. ut si auaritia inductum arguas fecisse, & auarum eū, quē accuses, demonstrare non possis, alijs affinem esse uitijs doceas, & ex ea re non esse mirandum, qui in illa re turpis, aut cupidus, aut petulans fuerit, hac quoq; in re eū deliquisse. Quātum enim de honestate, & authoritate eius qui arguitur, detractum est, tantum de facultate totius est defensionis diminutum. Si nulli affinis poterit uitio reus ante admisso demonstrari, locus inducetur ille, per quem hortandi iudices erunt, ut ueterem famam hominis nihil ad rem putent pertinere. Nā eum ante celasse, nunc manifesto teneri. Quare non oportere hanc rem ex superiori uita spectari, sed superiorem uitam ex hac re improbari, et aut potestatem ante peccandi non fuisse, aut cām. Aut sic hæc dici non poterūt, dicendum erit illud extremum non esse mirum, si nunc primum deliquerit. Nā necesse est eum, qui uelit peccare, aliquando primum delinquere. Sin uita ante acta ignorabitur, hoc loco præterito, & cur prætereatur demonstrato, argumentis accusationem statim confirmare oportebit.

Defensor aūt primum, si poterit, debebit uitā eius, qui insimulabitur, quam honestissimam demōstrare. Id faciet, si ostendet aliqua eius nota & communia officia, quod genus in parentes, cognatos, amicos, affineis, necessarios, etiā quæ magis rara, & eximia sunt, si ab eo, cū magno aliquo labore, aut periculo, aut utraq; re, cū necesse nō eēt officij cā aut in Remp. aut in parētes, aut in aliquos eorū, qui modo expositi sunt facta esse dicet. Deinde se nihil deliquisse, nulla cupiditate impeditum ab officio recessisse: quod eo cōfirmatius erit, si cum potestas impune aliquid faciendi minus honeste fuisse dicetur, uoluntas ei faciendi demōstrabitur absfuiße. Hoc autem ipsum genus erit eo firmius, si eo

quit, non personam, cuius scilicet attributum est, sed cum facti suspicione iunguntur. Et hic rei eius vnde iudicium est, non personæ, cuius attributum est, vt non id facinus sit, quod pœnitere fuerit necesse.) Annotanda noua locutio, pœnitet me non illius rei, sed pœnitet me hanc rem. Cum ex singulis, tum ex coniunctis.) Aut a causa, aut a persona aut a factis, aut ex coniunctis argumenta certa nascentor, vt attributa personæ attributa facto videantur. Accedunt autem sæpe ad coniecturam quæstiones, testimonia, rumores, quæ contra omnia vterque simili via præceptorum torquere ad suæ causæ commodum debebit.) Præter hanc materiam, qua coniecturæ argumenta tribuūtur a causa, a persona, a facto, accedunt aliæ probationes soli coniecturæ, semper adiunctæ, tormenta, testimonia, rumores. Hæc enim in alijs cōstitutionibus non valent, quia non adhibentur ista, nisi cum res negatur: quæ omnia ista ad partis commoda retorquenda sunt. Hoc probationis genus Græci ἄτεχνα vocant, quia cum his orator vtitur, fidem quidem facit, sed non ratione. Hoc Tullio minime placet. dicit enim, etiam hæc probationum genera indigere arte, & pari modo, vt ex causa, & persona, & facto, argumenta duci, cū de tormentis, testibus, rumoribus disputatur, ex illis scilicet attributionibus, quæ aut negotio, aut personis videntur esse subiectæ. nanque cum contra testes dicit, aut pro testibus, vtriq; attributa personæ cōtingenda sunt per naturam, victum, & cætera, vt fides sit data testi, vt aut posit, aut non posit adhiberi. Hoc & in tormentis. nam eius qui torquetur excutienda persona est. Ergo omnia argumentis probanda sunt. quorum argumentorum genera duo sunt: vnum proprium, cōmune aliud. Proprium est, quod ipsius causæ & negotij est. vt Sex. Roscius cum cædes facta est, Romæ non fuit: non ergo patrem interfecit. Commune est, quod transferri in similes causas pōt. Filius patrem interfecit. reclamat istiusmodi suspicionibus ipsa natura. Hoc argumenti genus quia transferri in similes cās potest, communis locus dicitur. Locorum autem communium genera duo sunt. vnū, cum certæ rei certa ē amplificatio: aliud, cum rei dubiæ est disputatio. Amplificatio rei certæ est, vt in parricidam, in sacrilegum. Du-

ipso in genere, quo arguetur, integer antea fuisse demōstrabitur: ut si cum auaritiæ causa fecisse arguatur, minime omni in uita pecuniæ cupidus fuisse doceatur. Hic illa magna cū grauitate inducetur indignatio iuncta con questioni, per quam miserum facinus esse, & indignum demonstrabitur, ut eum animus omni in uita fuerit a uitijs remotissimus, eā cām putare, quæ homines audaces in fraudē rapere soleat, castissimum quoq; hominem ad peccandum potuisse impellere: aut iniquum esse, & optimo cuiq; perniciosissimum, non uitam honeste actam tali in tempore quamplurimum prodesse, seu subita ex criminatione, quæ cōfingi facile possit, non ex ante acta uita, quæ neq; ad tempus fingi, neq; ullo modo immutari possit facere iudicium. Sin autem in ante acta uita aliquæ turpitudines erunt, aut falso uenisse in eā existimationem dicetur, aut ea ex aliquorū inuidia, aut obtrectatione, aut falsa opinione, aut imprudentiæ, necessitudini, aut persuasioni, adolescentiæ, aut alicui non malitiosæ animi affectioni attribuentur, aut dissimili in genere uitiorū, ut animus nō omnino integer, sed a tali culpa remotus esse uideatur. Ac si nullo modo uitæ turpitudo, aut infamia, leniri poterit oratione, negare oportebit de uita eius et moribus quæri, sed de eo crimine, quo de arguatur, quare ante factis omissis, illud, quod instet, agi oportere.

Ex facto autem ipso suspiciones ducentur, si totius administratio negotij ex omnibus partibus pertentabitur, atque hæ suspiciones partim ex negotio separatim partim cōmuniter ex personis, atq; ex negotio proficiscentur. Ex negotio duci poterunt, si eas res, quæ negotijs attributæ sunt, diligenter considerabimus. Ex ijs igitur in hanc constitutionem conuenire uidentur genera eorum omnia, partes generum pleræq;. Videre igitur primū oportebit, quæ sint continentia cum ipso negotio, hoc est, quæ ab re separari non possunt. Quo in loco satis erit diligenter considerare, quid sit ante rem factum, ex quo spes perficiendi nata, & faciendi facultas quæsita uideatur: quid in ipsa re gerenda, quid postea consecutum sit. deinde ipsius est negotij gestio pertractanda. Nā hoc genus earū rerum, quæ negotio attributæ sunt, secundo in loco nobis est expositū. Hoc ergo in genere spectabitur locus; tempus, occasio, facultas, quorum uniuscuiusq; uis diligenter in confirmationis præceptis explicata est. Quare ne aut hic nō admonuisse, aut ne eadem iterum dixisse uideamur, breuiter demōstrabimus, quid quaque in parte considerari oporteat. In loco igitur opportunitas, tempore longinquitas, in occasione cōmoditas ad faciendum idonea, in facultate copia & potestas earū rerū, propter quas aliquid facilius fit, aut sine quibus omnino cōfici nō potest, consideranda est. Deinde uidendum est, quid adiunctum sit negotio, hoc est, quid maius, quid minus, quid æque magnum sit, quid simile. ex quibus coniectura quædā ducitur, si quemadmodum res maiores, minores, æque magnæ similesq; agi soleant, diligenter considerabitur.

Quo in genere euentus quoque uidendus erit, hoc est quid ex unaquaque re soleat euenire, magnopere considerandum est: ut metus, lætitia, titubatio. Quarta autem pars erat ex ijs, quas negotijs dicebamus esse attributas, consecutio. In ea quæruntur ea, quæ gestum negotium cōfestim, aut ex interuallo consequuntur, in qua uidebimus

biæ vero rei communis locus est, qui a Græcis dicitur θέσις, quæ habet partes duas: quæ iccirco locus communis dicitur, quia ex materiæ genere non certum quid designat, sed habet tractatum ex generalitate communi: vt suspicionibus credi oportere, vel non oportere. Sed hanc thesim ciuilem moralemve teneamus, nō illam quæ apud philosophos naturalis est. Quilibet autem horum locorum cum interponitur (interponi autem raro debet) ornat orationem. Neque interponendus locus, nisi cum aliquid iam probatum est. etenim si locus communis generalia loquitur, quasi causam tenens, descēdit ad causam. Ius iudicem tenet, quia iure iuratus sedens audire desiderat vnde sententiam prolaturus est. Ergo aut parte causa probata iudici, vtēdum est, aut in peroratione .i. epilogis, vt aut renouetur, aut suscitetur auditor. Omnis enim locus communis locutionem cunćta ornamēta desiderat, quæ aut verborum sunt, aut sententiarum quæ dum apte ac necessario dicuntur, oratorem ab oratore discernunt. Etenim cum loci communes causarum sint, cōmunes oratoribus similitudine dictionis esse non possunt. Quæstiones, testimonia, rumores, cum authoritas fidem facit cum tormenta sunt.) Hæc autē omnia, quæ nō oratione argumentorum fidem faciunt, a Græcis ἄτεχνα nominantur, non quidem recte. Vterque simili via præceptorum, & accusator, & defensor.) Nam & ex quæstione suspiciones, & ex testimonio, & ex rumore aliquo pari ratione. Ideo fit vt arte egeat huiusmodi disputatio, quoniam & contra hæc, & pro his sæpe dicendum est, vt ex causa, & ex persona, & ex facto duci oportebit. Quæ ex confessione argumentis materiam tribuunt: vt ex facto, inquit, duci oportebit. Ecce iam non est πίστις ἄτεχνος, idest, fides sine arte. Cæterum hoc artificij non potant indigere, cum appellant σαφεῖς. Aliter de hoc genere ac de omni coniectura præcipiendum putant, vt dicant alias diuisiones esse ad probationē cōiecturæ, non quas supra diximus, causam, personam, factum. nam cum & eius qui in quæstione aliquid dixerit, & eius qui in testimonio & ipsius rumoris causa, vt ea quæ materiam argumentis præbent: & cum illa quæ quasi habere artem negantur, ijsdem attributionibus tribuant tractatū, pro-

batio ex iisdem attributionibus reperietur, quæ semel præcepta sunt de coniectura. Omni autem in causa pars argumentorum est adiuncta ei causæ, & locus communis argumentum est. Argumentorum autem duo genera. vnum, quod ipsius causæ proprium est: aliud, quod & ipsius, & similium. Hoc quod secundum est, locus communis appellatur. Verum locorum cōmunium genera sunt duo, vt & ipse declarat, in omnes eiosdem generis causas trāsferri non satis commode possit. hoc argumentum est solum, nō argumentum per locum communem. Quæ ex contrario quoque habeat ꝓbabiles rationes.) Credendum, non credendum. Suspicionibus credi non oportere, aut oportere.) Idest thesis. Per conquestionem.) qđ est proprium epilogum. De quibus ante dictum est.) In libro primo, hoc est in epilogis, idest in conclusione. Aliquam probabilem vtraq; ex parte rationem.) Hæc thesis est, Credendum, non credendum. Certioribus illis.) Auditoribus scilicet. nam tum ei conceditur cōmune quiddam dicere. Non debet enim locus communis induci, cum adhuc nihil probarū est. Et animus auditoris renouatur ad ea quæ restant.) Post probationem p locū cōem. Aut omnibus iam dictis exuscitatur.) quia & in epilogis sunt loci sæpe cōmunet. Omnia.n. ornamenta locutionis.) idest figuræ, quæ sunt aut schemata dianœas, aut schemata lexeos, aut schemata λογου, aut quidam volunt: sic oratorum quoq; multorum communes loci sunt. Nam cum loci communes ideo dicantur, q; in similes causas conueniant: cū ab oratoribus tamen dicantur, diuersitate dicendi vix possunt esse communes. Verborum & sententiarum.) lexeos & dianœas schemata. Atque hoc sic nobis dictum cōmuniter de omni genere communium locoꝝ.) vt & genera duo dixerit cōmunium locoꝝ. i. certæ rei & incertæ, & quēadmodum sint dicenda præceperit. sed hoc generaliter in omnibus constitutionibus. Nunc aūt in hanc constitutionē proprios cōiecturæ locos cōes dabit. Nunc exponemus, in coniecturalē cōstitutionē qui loci cōmunes incidere soleant.) Locoꝝ cōmunium genera dicta sunt, quemadmodum dicantur præceptum est. Ita omnia quæ de locis cōmunibus præcipienda videbantur, exposita etiam sunt. Nūc subiungit certos coniecturæ locos, qui in aliam con-

ecquæ consuetudo sit, ecquæ lex, ecquæ actio, ecquod eius rei artificium sit, aut usus, aut exercitatio hominū, aut approbatio, aut offensio: ex quibus nonnunquā elicitur aliquid suspicionis.

Sunt autem aliquæ suspiciones, quæ communiter, & ex negociorum, & ex personarum attributionibus sumūtur. Nam ex fortuna, & ex natura, & ex uictu, studio, factis, casu, orationibus, consilio, & ex habitu animi, aut corporis pleraque pertinet ad easdem res, quæ rem credibilem, aut incredibilem facere possunt, & cum facti suspicione iunguntur. Maxime enim quæri oportet in hac cōstitutione: Primum, potuerit ne aliquid fieri, deinceps ecquid ab alio potuerit. Deinde facultas, de qua ante diximus. Deinde utrum id, facinus sit, quod pœnitere fuerit necesse. Item ad spem celandi habet. Deinde necessitudo, in qua non necesse fuerit id aut fieri aut ita fieri quæritur. quorū pars ad cōsilium pertinet, qđ personis attributum est, ut in ea cā, quam exposuimus. Ante rem erit, q; in itinere se tam familiariter applicauerit, q; sermonis causam quæsiuerit, q; simul diuerterit, dehinc cœnauerit. In re, nox, somnus. Post rem, q; solus exierit, quòd illum tam familiarem comitem tā æquo animo reliquerit, quòd cruentum gladium habuerit. horum pars ad consilium pertinet. Quæritur enim utrum uideatur diligenter ratio faciendi esse habita, & excogitata, an ita temere, ut non uerisimile sit quenquam tam temere ad maleficiū accessisse. In quo quæritur nū quo alio modo commodius potuerit fieri, uel a fortuna administrari. Nam sæpe, si pecuniæ, si adiumenta, si adiutores desint, facultas fuisse faciendi non uidetur. Hoc modo, si diligenter attēdamus, apta inter se esse intelligimus hæc quæ negotiis, & illa quæ personis sunt attributa.

Hic neq; facile est, neque necessarium distinguere ut in superioribus partibus, quo pacto quidque accusatorem, & quō defensorem tractare oporteat. Non necessarium, propterea quòd causa posita, quid in quanq; conueniat, res ipsa docebit eos qui non omnia hic se inuenturos putabūt, sed ad ea, quæ præcepta sunt comparationis modo quādā in cōmune mediocrem intelligentiam conferent.

Non facile aūt, quod et infinitum est tot de rebus utranque in partem singillatim de unaquaque explicare, et alias aliter hæc in utranque partem causæ solent cōuenire. Quare considerare hæc, quæ exposuimus, oportebit.

Facilius autem ad inuentionem animus incedet, si gesti negotii & suam, & aduersarii narrationem sæpe & diligenter pertractabit, & quid quæque pars suspicionis habebit, eliciens considerabit. Quare, quo consilio, qua spe perspiciendi quidq; factum sit, cur hoc modo potius, quàm illo, cur ab hoc potius, quàm ab illo, cur nullo adiutore, aut cur hoc, cur nemo sit conscius, aut cur sit, aut cur hic sit, cur hoc ante factum sit, cur hoc ante factum non sit, cur hoc in ipso negotio, cur hoc post negotium, aut quid factum de industria, aut quid rem ipsam consecutum sit: constet ne oratio aut cum re, aut ipsa secum, hoc huius ne rei sit signum, an illius, an huius & illius, & utrius potius, quid factum sit quod non oportuerit, aut non factum quod oportuerit. Cum animus hac intentione omneis totius negotii parteis considerabit, tum illi ipsi in medium conseruati loci procedent, de

stitutionem nō cadunt. Sunt.n. coniecturæ tantum, & in quamlibet coniecturam dicta similitudine transferentur. Suspicionibus credi oportere, & nō oportere.) & reliqui, vel qui sopposi ti sunt, vel qui esse possunt. qui, omnes ex thetico genere orti in contrarium argumenta sumunt, & non tam loci communes quā locorum communium loci sunt. Sunt alii proprii in coniectura accusatoris, & proprii defensoris. Atque accusatoris duo, vnus qui atrocitatem facti cumulat, aliter per quē negat malorum misereri oportere. Defensoris etiam similiter duo sunt. vnus declaratio calumniæ accusatorum, aliter conquestio captandæ misericordiæ. distant autem a theticis hoc modo, q; illi habent ex vtraq; parte tractatus, & in cōtrarium suggerunt argumenta. hi vnius tantummodo partis sunt, & aut indignationem solam, aut solā exprimunt cōquestionem. Ita duo genera locorum communium esse manifestum est. Vnū, quod ex duplici tractatu generaliter constat, quod theticum dicitur: aliud, quod generali quidē, sed vnius partis, aut indignatione sola, aut cōquestione tractaē. Sciamus autem hos omnes locos, id est, ista duo genera ex iisdem attributionibus tractari, ex quibus argumentationes. i. ex attributis personæ, & attributis negotio: illa tantum distantia, & dicendi diuersitate, vt argumentationes subtilius, tenuius, acutius explicentur: loci vero communes grauius, ornatus verbis, & sententiis excellentibus. nam in argumentationibus sola quæritur veritas. In locis aūt cōmunibus, quāquam & veritas asseratur, tū qđ est illoꝝ proprium, rei probatæ amplitudo captāda est. Vnde satis clarum est, etiam locos argumētationum vim tenere, ita tamen, vt amplius aliquid agere videantur, cū præter fidem rei cumulū videantur implere. qui in contrarias partes deducentur, thetici sunt: Credi oportere, & non oportere: & multa talia. Certus autem locus accusatoris per quem auget facti atrocitatem.) Superiores loci in contrarias partes deduci possunt. Isti vero loci proprii dantur aut accusatori, aut defensori suo. Cæteræ argumentationes aut a personæ, aut a negotii attributis: vt id quod dicitur, verum esse videatur, quod est proprium argumētationis sumptū. Et si hoc quoq; videri oportet, vt & in locis communibus veritas quæratur, sed orōnes modo distent ab argumentatione.

quibus ante dictum est, & cum ex singulis, tum ex coniunctis argumenta certa nascentur. Quorum argumentorũ pars pro babili, pars necessario in genere uersabitur.

Accedunt autem ad coniecturam saepe quaestiones, testimonia, rumores, quae contra omnia uterque simili uia praeceptorum torquere ad suae causae commodum debebit. Nam & ex quaestione suspiciones, & ex testimonio, & ex rumore aliquo pari ratione, ut ex causa, & ex persona, & ex facto duci oportebit. Quare nobis & ij uidentur errare, qui hoc genus suspicionum artificij non putant indigere, & ij, qui aliter hoc de genere, ac de omni coniectura praecipiendum putant. Omnis enim iisdem ex locis coniectura sumenda est. Nam & eius qui in quaestione aliquid dixerit, & eius qui in testimonio, & ipsius rumoris causa, & ueritas & iisdem attributionibus reperietur.

Omni autem in causa pars argumentorum est adiuncta ei causae solum, quae dicitur, & ab ipsa ita ducta, ut ab ea separatim in omneis eiusdem generis causas transferri non satis commode posit. Pars autẽ est peruagatior, & aut in omneis eiusdem generis, aut in plerasq; causas accommodata.

Haec ergo argumenta, quae transferri in multas causas possunt, locos communes nominamus. nam locus communis, aut certae rei quandam continet amplificationem. ut si quis hoc uelit ostendere, eum, qui parentem necari maximo supplicio esse dignum: quo loco nisi perorata, & probata causa, non est utendum. Aut dubiae, quae ex contrario quoque habeat probabiles rationes argumentandi, ut suspicionibus credi oportere, & contra, suspicionibus credi non oportere. Ac pars locorum communium, aut per indignationem, aut per conquestionem inducitur, de quibus ante dictum est; pars per aliquam probabilem utraque ex parte rationem. Distinguitur autem oratio, atque illustratur maxime, raro inducendis locis communibus, & aliquo loco, iam certioribus illis auditoribus & argumentis confirmatis. Nam & tum concedi-

tur

tur commune quiddam dicere, cum diligenter aliquis proprius causae locus tractatus est, & auditoris animus aut renouatur ad ea, quae restant, aut omnibus iam dictis exuscitatur. Omnia enim ornamenta elocutionis, in quibus & suauitatis, & grauitatis plurimum consistit, & omnia quae in inuentione uerborum, & sententiarum aliquid habeat dignitatis, in communeis locos conferuntur. Quare, non ut causarum, sic oratorum quoque multorum communes loci sunt. Nam nisi ab ijs, qui multa exercitatione magnam sibi & uerborum, & sententiarum copiam comparauerint, tractari non poterunt ornate, & grauiter, quemadmodum natura ipsorum desiderat.

Atque hoc sit nobis dictum communiter de omni genere locorum communium. Nunc exponemus in coniecturalem cõstitutionem qui loci communes incidere soleant: Suspicionibus credi oportere, & non oportere, Rumoribus credi oportere, et nõ oportere, Testibus credi oportere, & non oportere. Quaestionibus credi oportere, & non oportere: Vitam ante actam spectare oportere, & non oportere, eiusdem esse, qui in illa re peccarit, & hoc quoq; admisisse, & non esse eiusdem, maxime spectare causam oportere, & non oportere. Atq; hi quidem, & si qui eiusmodi ex proprio argumento communes loci nascentur, in contrarias parteis deducentur. Certus autem locus est accusatoris, per quem auget facti atrocitatem, & alter per quem negat malorum misereri oportere. Defensoris per quem calumnia accusatorum cum indignatione ostenditur, & per quem cum conquestione misericordia captatur. Hi & caeteri omnes loci communes ex iisdem praeceptis sumuntur, quibus caetere argumentationes: sed illae tenuius, & acutius, & subtilius tractantur, hi autem grauius, & ornatius, & cum uerbis, tum etiam sententijs excellentibus. In illis enim finis est, ut id quod dicitur, uerum esse uideatur, in his tametsi hoc quoque uideri oportet, tamen finis est amplitudo. Nunc ad aliam constitutionem transeamus.

DE CONSTITVTIONE DEFINITIVA.

Cvm est nominis controuersia, quia uis uocabuli definienda uerbis, constitutio definitiua dicitur. Eius generis exemplo nobis posita sit haec causa. C. Flaminius, is qui consul rempub. male gessit bello Punico secundo, cum tribunus plebis esset, inuito senatu, & omnino cõtra uoluntatem omnium optimatum per seditionem ad populum legem agrariam ferebat. Hunc pater suus cõsilium plebis habentem de templo deduxit. Accersitur maiestatis. Intentio est, maiestatem minuisti, quòd tribunum plebis de templo deduxisti. Depulsio est, non minui maiestatem. Quaestio est, maiestatem ne minuerit. Ratio: In filium.n. quam habebam potestatem, ea usus sum. Rationis infirmatio: At enim, qui patria potestate, hoc est priuata quadam, tribunitiam potestatem, hoc est populi potestatem infirmat, minuit is maiestatem. Iudicatio est, minuat ne is maiestatem, qui in tribunitiam potestatem patria potestate utatur. Ad hanc iudicationem argumentationes omnes afferri oportebit. Ac ne quis forte arbitretur nos non intelligere aliam quoq; incidere constitutionem in hãc causam, eam nos partem solam sumimus, in qua praecepta

Cvm est nominis cõtrouersia, quando vis vocabuli definienda verbis est, constitutio definitiua dicitur.) Sequitur definitiua constitutio, quia coniectura praeceptis superioribus terminata est. Haec definitiua.) quia tunc exoritur, cum nominis controuersia est: & quia vis nominis definienda verbis est, definitiua dicitur constitutio. Huic supponit exemplum. Cum reus fit pater maiestatis, qui filium prohibuit seditiose concionantem idest filium tribunum plebis. Et in hoc themate etiam alia cõstitutio vel relatiua, vel compensatiua, vel absoluta. Nam licuit mihi, pater sum: Absoluta est, meruit, Relatiua est, profui, Compensatiua. Verum hoc in themate non quid sit considerari Tullius voluit, sed interim monuit id percipi. Atque hoc exemplum ideo dedit, vt finẽ tãtum cõsideremus, quia nunc propter finẽ subieckt exemplum. Praecipit autem in omni hoc libro cõsiderationem adhibendã esse circa omnes constitutiones & earum partes, & controuersias, idest legales quaestiones. Perceptis omnibus in omni causa in qualibet materia, omnia quae inuenta fuerunt genera quaestionum possunt tractari, sumptis suae partis praeceptis, vtrum in themate coniectura fuerit, eius diuisionibus vtamur: Itemque & alterius, vel aliarum, si quae inciderint, constitutiones. Subiungit igitur. in definitione loca a parte accusatoris. Sunt autem quatuor, definitio, approbatio definitionis, deductio definitionis in ipsam certã spem de qua agitur, distinctio definitionis aduersae partis, quae constat ex locis quatuor: si demonstret falsa, si turpis, si inutilis, si collatio vtriusque definitionis fiat. Falsa demonstrabitur ex opinione hominũ, si docebimus de eo vnde quaeritur, quẽadmodũ aestimet

met populus, quemadmodum in consuetudine locutionis vtat eo verbo quod definimus. Turpis aut inutilis demonstratur adversariorum definitio ex honestatis partibus, & vtilitatis, de quibus in deliberatiuo genere, hoc est, in postrema huius libri parte tractabit. Exprimemus igitur quæ incommoda futura sint, si ita accipietur, quod definitum est ab aduersario. Collatio vero definitionum, qui quartus in reprehensione locus est, hoc aget, vt nostram definitionem ostendat veram, honestã, vtilem: q aduersarij oñdimus falsam, turpem, inutilem. Afferemus præterea ad definitionis nostræ confirmationem res, aut maiori, aut minori, aut pari negotio similes. vt ad definitionem nostram similium comparatione collecta, ostendamus quãto verior, honestior, vtilior sit nostra descriptio, hæc in simplici definitione. Sed si duæ res pluresve definiendæ sunt, ista omnia pro definiendarum numero duplicantur. Quæritur.n. sæpe, fur sit, an sacrilegus, q vasa ex priuato sacra surripuit, vel de sacro priuata: Quoniã a pte accusatoris, & quid sit sacrilegium, & quid sit furtũ definiendum est, in singulis definitionibus illa supra posita præcepta complebit, definiet, approbabit, deducet, infirmabit. quæ cũ fecerit in definiendo sacrilegio, faciet rursus in definiendo furto, mutata tantum tertia parte præcepti. Accusator enim qui sacrilegium vult probare, negare vult furtum. Ita definitione sacrilegij, quod probare nitit, vtetur illis supra positis præceptis. In definitione vero furti, quia furtũ negabit, vtatur præceptis defensori datis, idest, vt post definitionum, & eius approbationem separationem speciei faciat a definitione, sicque in hoc themate & in huiusmodi cõplexione, vt definitionũ vertat similiter præcepta etiam defensor. Nam quoniam furtum probare vult ille qui se defendit, post definitionem, & eius approbationem, deductionem faciet ad species. Contra cum sacrilegium definierit, qui hoc admisisse se non vult, illic faciet loco tertio separationem speciei a definitione. Ergo his modis & partibus definitionem suam accusator implebit. Habebit autem communem locum ex ipsa definitiua cõstitutione sumptum in malitiam eius, qui non modo rerum, verumetiam verborum potestatem sibi arrogare conetur: vt & faciat quod velit, & quod fecerit, id quo vo-

nobis danda sunt. Omnibus autẽ partibus hoc in libro explicatis, quis omni in eã, si diligenter attendet, omneis uidebit constitutiones, & earum parteis, & controuersias, si quæ forte in eas incident. nam de omnibus perscribemus.

Primus ergo accusatoris locus est, eius nominis, cuius de ui quæritur, breuis, & aperta, & ex boñum opinione definitio, hoc modo: Maiestatẽ minuere, est de dignitate, aut amplitudine, aut potestate populi, aut eorũ quibus populus potestatem dedit, aliquid derogare. Hoc sic breuiter exposi tum pluribus uerbis est, & rationibus confirmandum, & ita esse, ut descripseris, ostendendum. Postea ad id quod definieris, factũ eius qui accusabitur, adiungere oportebit, & eo, quod ostenderis, esse: uerbi eã, maiestatem minuisse, & hunc locum totum communi loco confirmare, per quẽ ipsius facti atrocitas, aut indignitas, aut omnino culpa cum indignatione augeatur, post erit infirmanda aduersariorum descriptio. Ea autem infirmabitur, si falsa demonstrabitur: hoc ex opinione boñum sumetur, cum quemadmodum & quibus in rebus boĩes in consuetudine scribendi, aut sermocinandi eo uerbo uti soleant, considerabitur. Item infirmabitur, si turpis, aut inutilis esse ostendetur eius descriptionis approbatio, & si quæ incommoda consecutura sint, eo concesso, ostendetur. Id autẽ ex honestatis & utilitatis partibus sumetur, de quibus in deliberationis præceptis exponemus. Et si eũ definitione nostra aduersariorũ definitionẽ cõferemus, & nostrã uerã, honestã, utilẽ esse demonstrabimus, illorũ contra.

Quæremus autem res, aut maiori, aut minori, aut pari ĩ negotio similes, ex quibus affirmetur nostra descriptio. Iam si res plures erunt definiendæ, ut si quæratur, fur sit, an sacrilegus, qui uasa ex priuato sacra surripuerit: erit utendum pluribus definitionibus. Deinde simili ratione causa tractanda.

Locus autem communis in eius malitiam, qui nõ modo rerum, uerum etiam uerborum potestatẽ sibi arrogare conetur, ut & faciat, quod uelit, & id quod fecerit, quo uelit nomine appellet.

Deinde defensoris primus locus est, itẽ nominis breuis, & aperta, & ex opinione hominum descriptio, hoc modo: Maiestatem minuere, est aliquid de reipub. cum potestatem non habeas, administrare. Deinde huius confirmatio est, similibus & exemplis, & rationibus, postea sui facti ab illa definitione separatio. Deinde locus communis per quẽ facti utilitas, aut honestas adaugetur. Deinde sequitur aduersariorum definitionis reprehensio, quæ iisdẽ ex locis omnibus, quos accusatori præscripsimus, conficitur, & cætera post eadem præter communẽ locum inducentur. Locus aũt communis erit defensoris is, per quem indignabitur, accusatorem sui periculi cã non res solum cõuertere, uerũetiam uerba commutare conari. Nam illi quidem communes loci, qui aut calumniæ accusatorum demonstrandæ, aut misericordiæ captandæ, aut facti indignandi, aut a misericordia deterrendi causa sumuntur ex periculi magnitudine, nõ ex causæ genere deducuntur. Quare non in omnem causam, sed in omne causæ genus incidunt. Eorum mentionẽ in coniecturali constitutione fecimus. inductione autem eorum, cum causa postulabit, utemur.

luerit nomine appellet. Exemplum generis.)idest finitiui. Flaminius qui consul Renip.) Historiam a post sequentibus dedit. Iudicatio est ex ratione & refutatione rationis controuersia. Ad hanc iudicationem argumẽtationes omnes afferre oportebit.) Ad hanc iudicationem, idest, definitiuam, ne aliam cum feceris constitutionẽ, hic aliam facias iudicationem, et non conueniat. Hæc præcepta quæ nũc finitiui status ponimus & earum partes propter qualitatem, quæ partes plures habet, & cõtrouersias legales status dicit. Maiestatem minuere est.)

Definitio est rei de qua quæritur, pluribus verbis & rationibus confirmandæ. superior definitio est, hæc confirmatio definitionis. Postea ad id quod definieris, deductio definitionis ad speciem. Hoc ex opinione hominum sumetur.) quomodo destruat descriptio aduersariæ partis. Veram, honestam, vtilem demonstrabimus.) Cum tria dederit defensori vitia definitionis, idest falsam, turpẽ, inutilẽ: tria dat accusatori contra ornamenta definitionis.i.veram, honestam, vtilem. vt etiam ex collatio ne melior accusatoris definitio pbetur. Deinde simili rõne causa tractãda.) vt definias, approbes, deducas ad speciem, infirmes definitionem aduersæ partis, docẽdo falsam, turpem, inutilem. Compares etiam quæ vtilior est vel reliqua, aut a maiore, aut a minore, aut a pari. sed in tot definitionibus omnia hæc quot res definiendæ sunt. Deinde defensoris primus est locus, itẽ nominis breuis & aperta, & ex opinione hominum descriptio, hoc modo.) Et huic dat quatuor ad actionem definitionis locos. sed in quibusdã partibus in tertio loco discrepauit. Supra enim, idest in parte accusatoris, hæc quatuor sunt: definitio, approbatio propriæ definitiõis, deductio in spẽ, ppria definitionis, destructio definitionis alienæ. At hic in partes defensoris est similiter definitio, siue approbatio eius, & quod mutat separatio definitionis a specie de qua quæritur, destructio definitiõis aduersæ partis defensoris. Deinde primus locus est, & reliqua.) Datis omnibus locis accusatori ad suã definitionẽ defensori quoq; ad defensionẽ eiusdẽ proprios locos tradit. Ex quibus primus est definitio, & ipsa breuis: deinde eius affirmatio. Tertio loco a definitione sua separatio eius speciei de qua quæritur; Post quẽ locũ locus cõis infert, p quẽ facti vtilitas aut honestas

auget enim quem quidem locum habet etiam accusator, sed ex contrario. ille enim indignitatem rei auget, hic vtilitatem. Quarto loco sequitur aduersariorum definitionis reprehensio, eadem illa omnia retinens, quæ definitionis reprehensio includit, idest vt falsa, vt turpis, vt inutilis doceatur, fiatq; vtriusq; definitionis etiam a defensore similiter comparatio. omnia.n. defensor facere poterit, ac dicere, quæ accusator, præter locũ communem eiusdem accusatoris. Habebit autem defensor locum communem, per quem indignabitur accusatorem sui periculi causa non res solum conuertere, & aduertere, verũetiam verba mutare conari. Hic similiter locus defensoris ex ipsa definitiua constitutione susceptus est vnde proprius hic locus constitutionis defensoris. Nam esse quidem possunt alij communes loci, ex causa & ex negotio nati, non ex constitutione: vt in calumniatorem, vt conquestio misericordiæ: vt indignatio facti, & cætera huiusmodi, quæ ex periculi magnitudine genita, non constitutionis definitiuæ, vt diximus, sed ex compositione circunstantiæ, quam περίστασιν nominamus, procreantur. Sed hi communes loci non in omni causa sunt, sed in omne genus causæ incidunt: hoc est, in omnes constitutiones incidunt non in omnes causas quas vnaquæque habere poterit constitutio. Ac de his locis communibus periculi magnitudine procreatis, in coniecturali constitutione fecimus mentionem, qui, qualesque sint, explicantes. Vtemur autem his, & eos inducemus in orationem, cum causæ ipsius necessitas flagitabit. Similibus exemplis & rationibus.)quæ ad defensionem suam poterunt pertinere. Ab illa definitione separatio.) vt separet factum suum ab ea definitione quam habuit aduersarius. Per quem facti vtilitas aut honestas adaugetur.) Quomodo accusator ad speciem descendit, vt iungat definitionem suam cum specie: sic defensor descendit ad speciem, vt separet definitionem suã a specie, idest, a facto vnde quæstio est, & vterq; vtetur loco communi. Sed accusator, vt augeat, per indignationem: reus vtile esse doceat, & honestum. Omnibus locis quos accusatori præscripsimus.) vt & hic rursus conuertat in definitionem aduersarij præcepta superiora, & dicat eam falsam, turpẽ, inutilẽ: ꝯparet ex minore, maiore, pari, quæ habet scilicet accusator. nam & hic proprium locum communem de fine habebit. Nam & extra finem, quem potest causa suggerere, habere potest vterque alium locum communem. Post eadem præter communem locum fiat collatio ipsarum definitionum per minora, maiora, paria. nam illi quidem communes loci, qui in quacunque parte esse possunt, causa surgente, ex periculi magnitudine, non ex causæ genere dicuntur: vt non proprius sit locus communis ex fine natus, sed ex negotij genere, cuius circunstantia pro qualitate, vel quantitate periculi locos communes dabit. Non in omnem causam, sed in omne causæ genus incidunt. Hi loci cõmunes, qui ex cõpositione negotiorum nascunt, non in omnibus causis sunt, quia non omnis causa similiter componitur. sed cadunt in oĩa genera causarũ.i.in oẽs constitutiones, quia qualibet cõstitutio:, modo ꝯtro ci negotiorũ ꝯpositione fingitur, modo simpliciter cõponitur.

DE TRANSLATIONE ET COMMVTATIONE.

CVm autem actio, translationis, aut commutationis indigere uidetur, q. non aut is agit, quem oporteat, aut cum eo qui eũ oportet, aut apud quos, qua lege, qua pœna, quo crimine, quo tempore oportet, constitutio translatiua appellatur. Huius nobis exempla permulta opus sunt, si singula translatorum genera quæramus: sed quia ratio præceptorum similis est, exemplorum multitudine superfedendum est. Atque in nostra quidem consuetudine multis de causis fit ut rarius incidant translationes. Nam & prætorijs exceptionibus multæ excluduntur actiones, et ita ius ciuile habemus constitutum, ut a causa cadat is, qui non quẽadmodum oportet, egerit. Quare in iure plerunq; uersantur. Ibi enim & exceptiones postulantur & quodammodo agendi potestas datur, & omnis conceptio priuatorum iudiciorum constituitur. In ipsis autẽ iudicijs rarius incidũt, & tamen, si quando incidunt, eiusmodi sunt, ut per se minus habeant firmitudinis, confirmentur autem assumpta alia aliqua constitutione. Vt in quodam iudicio, cum uenefici cuiusdam nomen esset delatum, & quia parricidij causa subscripta esset, extra ordinem esset acceptum, cum in accusatione alia quædam crimina testibus, & argumentis confirmarentur, parricidij autem solum mentio facta esset, defensor in hoc ipso multum oportet ut diu consistat, cũ de nece parentis nihil demonstratum sit, indignum facinus esse ea pœna afficere eum, qua parricidæ afficiuntur: id autem si damnaretur, fieri necesse esset, quoniam & id causæ subscriptũ, & ex ea re nomen extra ordinem sit acceptum, Ea igitur pœna si affici reum nõ oporteat, damnari quoq; non oportere, quoniam ea pœna damnationem necessario consequatur. Hic defensor pœnæ commutationẽ ex translatiuo genere inducendo, totam infirmabit accusationẽ. Verũtamen cæteris quoque criminibus defendendis coniecturali constitutionem translationem confirmabit. Exemplum au-

CVm autem actio, trãslationis, aut cõmutationis indigere vr.) Tertia est constitutio, quæ trãslatio est, quia ita Tullius ordinem dedit. Hæc cõmutationem iudicij cum actione tenet, cũ persona, locus, lex, crimen, pœna mutatur, vel cætera quæ similia sunt. His singulis supponere exẽpla & infinitum & superuacuũ est, vel quia multis modis efficit, vel quia omnibus modis ad dicendum vna præscriptio est. Omnis autem translatio apud antiquos tẽporibus Tullianus in ipsa causæ actione aut non erat, aut rarior inueniebatur. Prætores etenim qui ius dicebant, & iudices causæ dabant. & controuersiæ vel agendi genus instituta actione formabant, ita sibi præscribebant. Prætor, qua accusator, qua reus deberet actione, vel præscribendo quid fieret, excipiendoq; quid non fieret, trãslationis cõtrouersiam actionibus auferebat. Erat præterea institutum, vt a causa caderet is, qui nõ quemadmodum oportebat egisset. Ergo etiam propter hæc forma taliter ad iudicium veniebat. Apud ipsum vero prætorẽ cum litis ipsius forma componeretur, illic partes aut excipiebant aliquid aut simplicẽ actionem accipiebant. Vnde in ipso, vt dixi, iure, hoc est, apud prætorem de modo agendi cũ quæreretur, tractaretur exceptio, atque translatio. Cum aũt iam litis forma esset accepta in iudicio, nulla iam poterat esse trãslatio. Ergo in iudicijs translatio rarius inuenitur: & si quando inuenta fuerit ipsa per se parum firmitudinis tenet assumitq; vires alia constitutione firmiore. Hoc nanque præceptum Tullianum est, trãslationem ex alia constitutione firmari. Ad quod præceptum exemplum subiungit non vt translationẽ doceat, sed vt ostendat translationem alia constitutione firmari. Reus parricidij factus, probatis alijs criminibus, an damnandus sit, quæstio est. Vtitur translatione reus, cum dicit se non parricidij damnandum esse, quia nihil inde approbatum: sed aliorũ criminũ, quæ ꝓbata sunt, affici oportere supplicio. ac ne eo quidem, q nõ inde iudicium cõstitutum sit. Ita si neque probatorũ criminum pœna esse debet, quia non inde iudicium constitutum est: neque parricidij, quia nihil probatũ confirmat, nõ esse damnandum. Verũtamẽ purgandis alijs criminibus per coniecturã opera danda est, vt reus non opera tñ translationis vtat. Ergo probatum illud est, translationẽ alia cõstitutione firmari. Subiungit vero exemplum translationis. Cum agit iniuriarum cui præcisa manus est, & is qui præcidit, exceptionem postulat, vt in hoc iudicio de maleficio nõ fiat præiudicium. In hoc genere cõstitutionis præcepta hæc sunt. quæ vtriq; parti dent vt explicet qd' fieri soleat, a quo p quos, qũo, quo tpe quemadmodũ agi, quẽadmodum iudicari, quẽadmodum statui: quod vtriq; ex partibus iuris agnoscitur, de quibus partibus in qualitate est tractaturus. debet etiam tractari, quid in similibus rebus fieri soleat. Aut enim in iure cautum est id

de quo

tem translationis in causa nobis positum sit hmōi. Cum ad uim faciendam quidam armati uenissent, armati contra præsto fuerunt; & cuidam equiti Romano, quidam ex armatis resistēti gladio manum præcedit. Agit is, cui manus præcisa est, iniuriarum. Postulat is. qui cum agitur, à prætore exceptionem, extra quam is reum capitis præiudiciū fiat. Hic is, qui agit, iudicium purum postulat, ille quicū agitur, exceptionem addi ait oportere. Quæstio est, Excipiendum sit, an non? Rō, Non enim oportet in recuperatorio iudicio eius maleficij, de quo inter sicarios quæritur, præiudicium fieri. Infirmatio rōnis. Eiusmodi sunt iniuriæ, ut de his indignū sit nō primo quoq; tēpore iudicari. Iudicatio. Atrocitas iniuriarum satisne causæ sit, quare dum de ea iudicetur, de aliquo maiore maleficio, de qua iudicium comparatum sit, præiudicetur. atque exemplum quidem hoc est.

In omni autem causa ab utroque quæri oportebit, a quo, & per quos, & quomodo, & quo tempore aut agi, aut iudicari, aut quid statui de ea re conueniat. Id ex partibus iuris, de quibus post dicendum est, sumi oportebit, & ratiocinari quid in similibus rebus fieri soleat, & uidere utrum malitia quid aliud agatur, aliud simuletur, an stultitia, an necessitudine, q alio modo agi nō possit, an occasione agendi sic sit iudicium, aut actio constituta, an recte sine ulla re eiusmodi res agatur.

Locus autem communis contra eum, qui translationem inducet, fugere iudicium, ac pœnam, quia causæ diffidat. A translatione autem omnium fore perturbationem, si non ita res agatur, & in iudicium ueniat, quo pacto oporteat. hoc est, si aut cū eo agatur, quicum non oporteat, aut alia pœna, alio crimine, alio tempore, atque hanc rationem ad perturbationem iudiciorum omnium pertinere. Tres igitur eæ constitutiones, quæ parteis nō habent, ad hunc modum tractabuntur. Nunc generalem cōstitutionem, et parteis eius consideremus.

de quo quæritur, aut solet sic fieri, aut non solet, aut id quod in iure solitum est, id quod simile est, applicatur. Deinde per coniecturam tractandum, vtrum malitia agatur aliud, cum aliud simulatur, an stultitia, an necessitate. Locus autem communis vnus est contra translationem, fugere iudicium & pœnam, eū scilicet qui translatione vtatur. A translatione vnus locus communis est; perturbari omnia, si non eo pacto agātur quo oporteret. Hæ sunt tres constitutiones, quæ species non habent coniectura, finis, translatio. Translationem autem intelligamus formam esse status, scilicet legalis: præscriptionem vero eandem appellari posse, & eandem exceptionem, sed ab oratoribus. In iure autem, præscriptionem dici, ipsum ꝓpositum ius, exceptionem autem, cum ius ipsum propositum aduersus se actor alius excipit, interposita aliqua conditione. Sit nobis præscriptio iniuriarum de cæde exceptio, nisi præiudicium facias. Singula translationem genera quæramus.) Vt exemplum sit, quemadmodum alia lege, quemadmodum alio crimine, & ad singula, quibus translatio videtur impleri. Sed quia ratio ꝓceptorum similis est, exemplorum multitudine supersedendū est.) Cum.n. præcepta in omni genere translationis eadem sint: ad diuersitatem frustra exempla quærentur. Eadem enim ꝓceptorum rō in omnibus translationis partibus, & vbiq; seruabitur. Multis de causis fit, vt rarius incidant translatione). Quoniam per prætoris formulas actionibus integritas datur, neque in iudiciis vlla potest esse præscriptio, qui non quemadmodum oportet egerit apud prætorem. Quare in iure plerunque versantur translationes.) ibi enim exceptiones postulantur. In causis autem aut raro, aut nunquam, priuatorum iudiciorum causa constituitur: ideo non potest in iudiciis esse translatio, sed est apud prætorem. Hic defensor pœnæ commutationem.) Quoniam cum dicit num hac pœna afficiendus est, sed tali aliorum criminum probatorum a comq; tali non oporteat, quia eius crimen non probatum est, ita ne alia quidem pœna affici, oportere dicit, quæ sit aliorum criminum: vnde commutatione pœnæ vis accusationis tota tolletur. Cæteris quoq; criminibus defendendis, quæ ꝓbata dicuntur, coniecturali constitutione translationem confirmabit.) vt infirmatis etiam criminibus illis quæ probata dicuntur, rei possit releuare personam. Exemplum autem translationis in causa positum nobis sit huiusmodi. Illud exemplum quod supra datum est, ad hoc datum est, vt ꝓbaretur, translationem alia constitutione necessario confirmari: nunc dat exemplum translationis. Postulat is quicum agitur, a prætore exceptionem, ne præiudicium fiat in hac iniuriarum damnatione futuri criminis, qđ de capite est, idest cædis. Indignum sit, non primo quoque tēpore iudicari.) Vt etiam in iudicio iniuriarum indignum sit, nō etiam de cæde iudicari. Id ex partibus iuris, de quibus post dicendum est.) in qualitate absoluta. Contra eum qui translationem inducit.) qui accusatur iniuriarum. A translatione autem omnium fore perturbationem.) hoc est, a parte ea quæ vtitur translatione. nam illa superior contra translationem est.

Quo pacto oporteat.) hoc est, si cum eo agatur. quicum non oporteat. Cætera vero quæ de hac constitutione dici possunt, aliis libris a Cic. explicata sunt. nūc aliam constitutionem aggreditur, nempe generalem, & eius partes.

DE GENERALI CONSTITVTIONE.

CVm & facto, et facti nomine cōcesso, neq; ulla actionis illata controuersia, uis & natura, & genus negotij ipsius quæritur, constitutionem generalem appellamus. Huius primas esse parteis duas nobis uideri diximus, negotialem, & iuridicialem.

Negotialis est, quæ in ipso negotio iuris ciuilis habet implicitam controuersiam. Ea est huiusmodi: Quidam pupillum hæredem fecit. pupillus autem ante mortuus est, q̄ in suam tutelam ueniret. De hæreditate ea, quæ pupillo uenit, inter eos qui patris pupilli hæredes secundi sunt, & inter agnatos pupilli controuersia est: Possessio hæredum secundorum est. Intentio est agnatorum, Nostra pecunia est: de qua is, cuius agnati sumus, testatus non est. Depulsio est, Immo nostra, qui hæredes secundi, testamento patris sumus. Quæstio est, utrorum sit. Ratio est. Pater enim sibi, & filio testamentum scripsit dum is pupillus esset, qua

NVnc generalem constitutionem & partes eius consideremus.) Generalis, hoc est, qualitatis constitutionis præcepta supponit: cuius species duas esse dixit, iuridicialem & negotialem. Duas enim, deliberatiuam & demonstratiuam in priori libro sustulit. Ac nunc prius de negotiali tractat, quoniam simplex esse noscitur. iuridicialis vero in species est distributa. hæc negotialis habet litem, cum quæstio est quid esse debeat: quod colligitur ex iure iam constituto quomodo id sit habendum, vnde controuersia est. Supponit exemplum, q̄ secundi hæredes sibi eam hæreditatem vendicent, quæ venerit pupillo, quam sibi vendicāt agnati. Facit intentionem agnatorum deinde depulsionem hæredum secundorum. Tunc quæstionem, quorum sit hæreditas. Affertur ratio a secundis hæredibus, q̄ vnius pecuniæ hæredes diuersi esse non possunt. Fit refutatio sed non est vna pecunia. Erit iudicatio, an vna pecunia sit. Hic admonet, posse ī vna & simplici constitutione inueniri plurimas rationes, refutationesque rationum, & item iudicationes, vt in hac causa. Nam cum ratio sit, non posse plurimis de causis vnius pecuniæ hæredes esse diuersos, eisq; in superioribus refutatio facta sit, Non est vna pecunia: omissa hac refutatione, alia refutatio supponi potest. vti dicatur, esse posse vnius pecuniæ hæredes plures diuersis de causis.

Et aperte in ipso Tullio positum est, quæ rationes sint, quæ refutationes. Dat autem huic constitutioni locos ad argumenta communiter vtrique parti, vel omnibus partibus, si plores existent, vt ius vnde constet considerent. Cõstat autem ex tribus duci natura, consuetudine sequẽter, deinde lege. Postremo naturam eius diuidit in sex partes, quas ipse partitus est, & definiuit. Item consuetudinis certas species a prætoribus positas dereliquit. Res firmissimas subiecit, pactum, par, iudicatum. Legitimi autem scientiam ediscendis legibus reliquit. Vis, & natura, & genus ipsius negotii quæritur. Quale sit negotium, in tribus his quæritur: vi natura genere, iustum an iniustum, vtile an inutile. Ante mortuus ẽ, quam in suam tutelam veniret.)vt non posset facere testamentum: quia minor esset.

Cuius agnati.)idest petitores. De qua is cuius agnati sumus, testatus nõ est.) idest pater pupilli, vel pupillus ipse.

Ratio est.)Ratio quæstionis eorum qui possessores sunt. Pater enim & sibi & filio testamentum scripsit.)Quamdiu non licebat filios scribere testamentum. Infirmatio rationis.)a parte petitoris. Nõ filio.) Si extrinsecus aliquid aliunde filius haberet. Sed sibi iussit esse.)Idest, rebus suis substituit. Iudicatio.)Ex ratione & refutatione rationis.

Positne quisquam de filii pupilli re testari.)quam nõ ipse haberet & quam pupillus aliunde quæsisset. An hæredes secundi ipsius patris familias, non filii quoque eius pupilli hæredes sint.)Quia secũdus hæres cum dicitur, eius ẽ secundus, qui hæreditatem remisit. Vnde hæres esse non potest, nisi eius cui secundus hæres est. Eius autem hæres non potest esse, cui non est secundus. Aut si hac erunt vsi infirmatione.) Duas infirmationes ex parte posuit petitorũ idest agnatorum, contra vnã rationem possessorum, hoc ex hæredum secundorum, q diceret vnius pecuniæ plures hæredes dissimilibus de caussis esse non posse, erit vna infirmatio: Non est vna pecunia. Itẽ alia esse possunt vnius pecuniæ dissimilibus de causis, diuersi hæredes dissimilibus generibus hæredes esse: vt alius testamento, alius lege, alius agnatione. Nunc huius generis præcepta videa-

re, quæ filij fuerunt, testamẽto patris nostra fiant necesse est. Infirmatio est rõnis. Immo pater sibi scripsit, & secũdum hæredẽ nõ filio, sed sibi iussit esse, quare præterquam quod ipsius fuit in testamẽto, ullius uestrum esse nõ põt. Iudicatio: Possitne quisquã de filii pupilli re testari, an hæredes secundi ipsius patrisfamilias, nõ filij quoque eius pupilli hæredes sint. Atque hoc nõ alienũ est, quod ad multa pertineat, ne aut nusquam, aut usquequaque dicatur hic admonere. Sunt causæ, quæ plures habent rõnes in simplici cõstitutione, quod fit, cum id quod factum est, aut quod defenditur, pluribus de causis rectum, aut probabile uideri põt, ut in hac ipsa causa. Supponatur enim ab hæredibus hæc ratio: Vnius enim pecuniæ plures dissimilibus de causis hæredes esse nõ possunt, nec unquam factum est, ut eiusdem pecuniæ alius testamento, alius leges hæres esset. Infirmatio autem hæc erit: Nõ est una pecunia, propterea q altera iam erat pupilli aduentitia cuius hæres non illo tempore in testamento quisquam scriptus erat, si quid pupillo accidisset: & de altera patris ẽt nũc mortui uolũtas plurimum ualebat, quæ iam mortuo pupillo, suis hæredibus cõcedebat. Iudicatio est: Vnane pecunia fuerit. Aut si hac erũt usi infirmatione, posse plureis esse unius hæredes pecuniæ dissimilibus de causis, de eo ipso iudicatio nascitur: Possitne eiusdem pecuniæ plures dissimilibus generibus esse hæredes.

Ergo una in cõstitutione intellectum est, quo modo & rationes, & rationum infirmationes, & præterea iudicationes plures fiant. Nunc huius generis præcepta uideamus.

Vtrisque, aut etiam omnibus, si plures ambigent, ius ex quibus rebus constet, est considerandum. Initium ergo eius ab natura ductum uidetur, Quædam autem ex utilitatis rõne, aut perspicua nobis, aut obscura in consuetudinem uenisse. Post autem approbata quædam, aut a consuetudine, aut a uero utilia uisa, legibus esse firmata.

Ac naturæ quidem ius est, quod nobis non opinio, sed quædã innata uis afferat, ut religionem, pietatem, gratiam, uindicationem, obseruantiam, ueritatem.

Religionẽ eã, quæ in metu, & cerimonia deorũ sit, appellãt.

Pietatem, quæ erga patriam, aut parentes, aut alios sanguine coniunctos, officium conseruare moneat.

Gratiam, quæ in memoria, & remuneratione officiorum, et honorum, & amicitiarum obseruantiam teneat.

Vindicationem, per quam uim, & contumeliam defendendo, aut ulciscendo propulsamus a nobis, & a nostris, qui nobis esse chari debent, & per quam peccata punimus.

Obseruantiam, per quam ætate, aut sapientia, aut honore, aut aliquas dignitate antecedentes reueremur, & colimus.

Veritatem, per quam damus operam, ne quid aliter q̃ confirmauerimus, fiat, aut factum, aut futurum sit. Ac naturæ quidem iura minus ipsa quæruntur ad hanc controuersiam, q neque in hoc ciuili iure uersantur, & a uulgari intelligentia remotiora sunt, ad similitudinem uero aliquam, aut ad rem amplificãdam sæpe sunt inferenda.

Cõsuetudinis autem ius esse putatur, id quod uoluntate omnium sine lege uetustas comprobarit. In ea autẽ, iura sunt quædam ipsa iam certa propter uetustatẽ. Quo in genere alia sunt multa, & eorum multo maxima pars, quæ prætores edicere cõsueuerunt. Quædam autem genera iuris iam certa cõsuetudine facta sunt, quod genus, pactum, par, iudicatum.

Pactum est, quod inter aliquos conuenit, quod iam ita iu-

mus.)Exemplum dedit qualitatis & negotialis: dedit & præceptum, qoomodo rationes multæ esse possent: nunc subiungit, in hanc negotialẽ qualitatem, quemadmodum & vnde argumenta socianda sunt. Vtrique.)idest, petitori & possessori. Aut etiam omnibus, si plores ambigent.)Si plures contra vnum posidẽtem petant, vt nõ duæ partes sint, sed plures. Initium ergo eius ab natura ductum videtur: vt constet ius, natura, vsu, lege. Omnium autẽ trium supponit partes. Quædam autem ex vtilitatis ratione, aut parspicua nobis, aut obscura.)Interdum enim sequitur consuetudinem. Hoc autem quia consuetudo, non quia scimus vtile esse quod sequimur. post autem probata quædam aut a consuetudine, aot a vero. A consuetudine.) Quoniam consuetudo est. Aot a vero.) quoniam ratio eius perspecta est, & vtilitas visa.

Vindicationem.)pro uindicta, pro vltione. Ad hanc controuersiam.)idest, caussæ genus iudiciale. Consuetudinis autem ius esse putatur, id quod voluntate omnium sine lege vetustas comprobarit.)Initis partibus iuri naturali suppositis, nunc consuetudinis iuris partes subiicit. Voluntate omnium sine lege vetustas comprobarit.) Vt prudentium ratio authoritate data consuetudini, de consuetudine in posteros transferit legem. Quædam sunt iura ipsa iam certa propter vetustatem, vt pura, maioribus assurgatur: ius est hoc, sed cõsuetudinis. Multo maxima pars, quæ prætores edicere consueuerunt.) Non ex legum præceptis & iussionib᷒, sed ex consuetudine, quæ proponatur a prætoribus ex bono & æquo. Par quod in omnes æquabile est.) Vt qui proponit aliquid, tale proponat, vt qoo iore alium teneat, hoc se alliget. Iam iura legitima ex legibus cognosci oportebit.) Hæc quæ dicta sunt, de consuetudine tractata sont. Nunc cum superesset ius legitimum, cognitionem eius ad eos transtulit, q legitima iura fecerunt. His ergo ex partibus iuris, quod aut ex ipsa re, aut ex simili, aut maiore, minoreve nasci videbitur.) Diuiso iure omni in naturam, consuetudinem, leges, dat præcepta vt argumenta formamus, vel

quæ

stum putatur, ut iuri præstare dicatur.

Par, quod inter omneis æquabile est.

Iudicatum, de quo iam ante sententia alicuius, aut aliquorum cõstituta est. Iam iura legum a ex legibus cognosci oportebit. His ergo ex partibus iuris quicquid aut ex ipsa re, aut ex simili, aut ex maiore, aut ex minore nasci uidebitur, quisq; attendere, atque elicere pertẽtãdo unãquãq; partem iuris debebit. Locorum autem communium quoniam, ut ante dictũ est, duo sunt genera, quorum autem dubiæ rei, alterum certæ continet amplificationem: quid ipsa causa det, & quid augeri per communem locum possit, & oporteat. considerabitur. Nam certi qui in omnes incidant loci perscribi non possunt. In plerisq; fortasse ab authoritate iurisconsultorum: & cõtra authoritatem dici oportebit. Attendendum est autem & in hac & in omnibus: num quos locos communeis: præter eos, quos exposuimus, ipsa res ostẽdat. Nunc iuridiciale genus, et parteis eius consideremus.

quæ ex ipsa re sumuntur, vel quæ ex simili: aut maiore, aut minore. Locos autem cõmunes dare se negat posse certos in singulas constitutiones: Etenim cum duo genera sint, quorum alterum rei dubiæ approbationem ducendæ generalem tractatum habet alterum rei certæ continet amplificationem, necessario causæ ipsius facultas suggerit, si quid amplificationis, tionis, aut indignationis conquestionisque nascitur. Sed quoniam in negotiali qualitate iuris, de iure tractatus est, erunt loci communes, vel ab authoritate iurisperitorum, vel cõtra eorum authoritatem. Hæc de negotiali.

DE IVRIDICIALI CONSTITVTIONE.

IVridicialis est, in qua æqui & iniqui natura, & præmii aut pœnæ rõ quæritur. Huius partes sunt duæ, quarum alterã absolutam, alteram assumptiuam nominamus.

Absoluta est, quæ ipsa in se nõ ut negotialis implicite & abscõdite, sed patentius & expeditius recti & nõ recti qõnẽ cõtinet. Ea est hmõi. Cũ Thebani Lacedæmonios bello superassent, & ferè mos esset Graijs, cum inter se bellum gessissent, ut ij qui uicissent. trophæũ aliquod in finibus statuerẽt uictoriæ mõ in præsentia declarãdæ cã, nõ ut in perpetuum belli memoria maneret, æneum statuerũt trophæum.

Accusantur apud Amphictyonas. i. apud commune græciæ cõcilium. Intẽtio est, Nõ oportuit. Depulsio est: Oportuit. Quæstio est: Oportueritne? Rõ est: Eã enim ex bello gloriam uirtute peperimus: ut eius æterna insignia posteris nostris relinquere uellemus. Infirmatio est, Attamẽ æternum inimicitiarum monimẽtum. Graios de Graijs statuere nõ oportet. Iudicatio est, Cum summæ uirtutis, celebrandæ causa Graij de Graiis æternum inimicitiarum monimẽtum statuerint, rectene, an contra fecerint. Hanc ideo rõnem subiecimus, ut hoc causæ genus ipsum: de quo agimus, cognosceretur. Nam si eam supposuissemus, qua fortasse usi sunt, non enim iuste neque pie bellum gessistis, in relationem criminis dilaberemur, de qua post loquemur. Vtrũq; autẽ causæ genus in hanc causam incidere perspicuum est. In hanc argumentationes est iisdem locis sumendæ sunt, atque in cãm negotialem, de qua ante dictum est. Locos autem cões & ex cã ipsa, si quid inerit indignationis, aut conquestionis, & ex iuris utilitate, & natura multos, & graueis sumere licebit, & oportebit, si causæ dignitas uidebitur postulare. Nunc assumptiuam partem iuridicialis consideremus.

Assumptiua igitur tunc dicitur, cum ipsum ex se factum probari non potest, aliquo autem foris adiuncto argumento defenditur. Eius partes sunt quatuor, Comparatio, Relatio criminis, Remotio criminis, Concessio. Comparatio est, cum aliquod factum, quod per se ipsum non sit probandum, ex eo, cuius id causa factum est, defenditur. Ea est huiusmodi. Quidam Imperator, cum ab hostibus circumsederetur, neque effugere ullo modo posset, depactus est cum eis, ut arma & impedimenta relinqueret, milites educeret, itaque fecit. Armis & impedimentis amissis, præter spem

SVbiigit iuridicialis quæ ipsa cum genus sit, i[n] duo diuiditur: in absolutam & absumptiuam. Absolutæ supponit exemplum, quod trophæum æneum contra morem post victoriam Graii, de Graiis statuerunt. Facit intentionem & depulsionem, supponitq; rationem postea, sed absolutæ constitutionis, vt nascatur iudicatio. Iuste fecimus, quia æternum virtutis nostræ monimentum relinquere voluimus. Sin autem dicatur, ideo æneum, quia meruistis, erit ratio de relatiua qualitate. Vnde intelligimus, in vnã causam constitutiones incidere posse plurimas principales. Verum etiam absoluta, qualitas eosdem habebit locos argumẽtorum, quos negotialis, ex partibus iuris naturæ, ad vtilitatẽ suam consuetudinis legum. Sed in absoluta ipsa iura proferimus, vt factum defendas, vel lege, vel consuetudine, vel natura. in negotiali autem hæc iura proferuntur, vt possit constitui quo iure esse debeat id de quo negotium est, quia eius cõstitutionis ad futurum spectat intentio. Aut ex ipsa re, aut simili, maiore, minoreve nasci videbitur.) Aut enim in iore posita est hæc species, quæ quæritur. litis autem ex eo q in iure est, ad hoc negotium similitudo traducitur. Dubiæ rei.) thesis scilicet. Certe continet amplificationem.) Locis communibus iam re probata, argumentum facies. Illud enim adhuc in quæstione est, quod augeri per communem locum possit & oporteat, considerabitur.): De re probata locum communem per argumentum non thesis. Nam certi qui in omnes incidant loci, perscribi non possunt.) In singulas constitutiones certi loci & proprii dari nõ possunt. Merito ergo & in negotiali. Quoniam tamen in negotiali de iure tractatur, loci communes

communes hic esse possunt contra authoritatem iurisperitorum, ab authoritate iurisperitorum. Nunc iuridiciale genus & partes eius consideremus.) Ipsa enim est quæ diuiditur.

Absoluta est, quæ ipsa in se non vt negotialis.) In negotiali quæritur, quid esse debeat iuris: in absoluta, quid est iuris.

Non vt negotialis.) Negotialis enim non habet ius certum, sed quæritur de eo iure quod esse debeat in negotio præsenti.

Absoluta est, quæ ipsa in se, non vt negotialis.) In negotiali qualitate ius efficitur sententia iudicis: in absoluta quod positũ ius, & notum est, ab oratore sumitur. Implicite, & abscondite.) Quia adhuc incertum est, & quæritur quod esse debeat. In hanc argumentationes ex iisdem locis sumendæ sunt, atque in causam negotialem, quia de ante dictum est. vt ex partibus iuris naturæ, consuetudinis, legum argumẽta sumamus. Hoc tamẽ, cum & in negotiali hæc sint distat absoluta ab negotiali: q illa latius assumit, vt probet, quemadmodum nouum ius eẽ possit de quo quæritur. absoluta aũt ipsa iura, vt probet factum.

Assumptiua igitur tunc dicitur cum ipsum ex se factum probari non potest.) Assumptiuæ qualitatis præcepta tractaturus, docet quid ipsa sit, & eius partes quatuor supponit. Ac primam compensationem, quam & cõparationem appellat. huius exẽplum subiicit, Imperatoris eius qui instrumenta & arma tradiderit, vt exercitum ab obsidione hostium liberaret: hic quoniam finitiuus status esse potuit, quid sit lædere maiestatem. Certi enim nominis reus est.) Cuius constitutionis. i. finitiuæ tractatu omisso, ipsam considerat compensationem. Ac præcepta hæc constituit, vt si quid per coniecturam tractandum sit, prima parte tractetur, vel hoc

non obfuissr, vel hoc non futurum fuisse, propter quod istud vnde reus sit, dicatur esse commissum. Ista coniecturalia sunt. Item si definitio fuerit cum alio qui certi nominis reus est, trãsferenda huc sunt omnia quæ sunt definitionis. monetq; nunc alteram, nunc vtranq; constitutionem, idest & finem & coniecturam in prima parte tractari & item alias, tractis, scilicet huc rationibos singularum & confirmationis & infirmationis.

Ipsius autem compensationis præcepta hæc sunt, vt comparemus, id quod admissum est, & propter quod admissum est, ex partibus honestatis, vtilitatis, necessitatis, vt neque fuisse aut honestum, aut vtile, aut necessarium. Vbi & gradus tangi potest, non tam vtile, non tam honestum, non tam necessarium: quæ partes, idest vtilis, honesti, necessarii, plenius intelligentur in præceptis deliberatiuæ. Sic facta sepaeatione, & eius beneficii quod præstitisse se dicit, & eius maleficii quod admisit, actio postrema ducenda est ad formam deliberatiuæ, vt ita agatur, quasi suadeat, aut dissuadeat orator, faciendum, aut non faciendum. quoniam accusatoris pars est vtique, vt dissuadeat: defensor vero hæc omnia contraria actione conuertet. Cum ille coniectura vsus fuerit, coniecturaliter respondeat. Item contra fidem assumat argumenta officii. ipsius autem compensationis contrarias partes tenebit, vt doceat vtile, honestum, necessarium fuisse quod fecerit. Aut tantopere per gradum vtile fuisse, honestum, necessarium. Loci communes ab accusatore erunt duo in eum qui de turpi facinore cõfiteatur, & quærat aliquam defensionem: & alter ipsius inutilitatis & turpitudinis expresio cũ indignatione. Ad defensore tres sunt: nihil per se turpe aut inhonestum putari, nisi animo facientis consideretue: alter, amplificatio beneficii præstiti: tertius, expositio ipsius & periculi, & beneficii. Ex quibus sunt iudicationes duæ.) scilicet iudicationes coniecturales. Aut hæc comparatiua, cuius nunc indigemus.) Hæc indicatio propria est ipsius compensatiuæ cõstitutionis. Hoc causæ genus.) Compensatiuum scilicet. Oportebit adhibere cæterarum quoque constitutionum rationem atque præcepta. si tamen incidant cæteræ constitutiones. Istæ enim constitutiones quæ in assumptiua sunt qualitate, possunt præcedentes omnes constitutiones recipere: vt hæc nũc, quæ compensationis est, habet & finem & coniecturam. Ideo quæcunque genera sunt quæstionum: suis constitutionibus tractanda sunt. Ac maxime coniecturis faciendis.) Vt per coniecturam, quæ quasi incidẽs est compẽsatio illa tollatur, qua is qui accusatur maiestatis, vtitur dicens, periturũ fuisse exercitum nisi arma concederet.

milites conseruauit. Accusatur maiestatis. Incurrit huc definitio, quid sit lædere maiestatem: sed nos hunc locũ, de quo agimur, cõsideremus. Intentio est: Nõ oportuit arma & impedimẽta relinquere. Depulsio est: Oportuit. Quæstio est: Oportueritne? Ratio est: Milites enim omnes periissent. Infirmatio est, aut cõiecturalis: Nõ periissent. aut altera cõiecturalis: Non ideo fecisti. Ex quibus sunt iudicationes: Periissentne? & ideone fecerit? aut hæc comparatiua, cuius nunc indigemus: At enim satius fuit amittere milites, q̃ arma et impedimẽta hostibus cõcedere. Ex qua indicatio nascitur: cum omnes perituri milites essent, nisi ad hãc pactionem uenissent, utrum satius fuerit amittere milites, an ad hanc cõditionem uenire? Hoc causæ genus ex his locis tractari conueniet. Oportebit adhibere cæterarum quoque constitutionum rõnem, atque præcepta, ac maxime coniecturis faciendis infirmare illud, quod cum eo quod crimini dabitur, ĳ qui accusabuntur, comparabũt. Id fiet, si aut id quod dicent defensores futurum fuisse, nisi id factum esset quo de facto iudicium est, futurum fuisse negabitur: aut si alia rõne & aliã ob causam ac dicet se reus fecisse, demõstrabitur esse factũ. Eius rei cõfirmatio, & item contraria de parte infirmatio ex coniecturali constitutione sumetur. Sin autem certo nomĩe maleficĳ uocabitur in iudicium, sicut in hac cã (nam maiestatis accersitur) definitione, & definitionis præceptis uti oportebit. Atque hæc quidem plerũq; in hoc genere incidũt, cõiectura, & definitione utẽdum sit. sin aliud quoq; aliquod genus incidet, eius generis præcepta licebit huc pari rõne transferre. Nam accusatori maxime est in hoc elaborãdum ut idipsum factum, propter quod sibi reus cõcedi putat oportere, quamplurimis infirmet rõnibus, quod facile est, si quamplurimis cõstitutionibus aggrediatur id improbare. Ipsa autem comparatio separata a cæteris generibus controuersiarum sic ex sua ui considerabitur, si illud quod comparabitur, aut nõ honestum, aut nõ utile, aut nõ necessarium fuisse, aut nõ tantopere utile, aut nõ tãtopere honestum, aut nõ tantopere necessarium fuisse demonstrabitur. Deinde oportet accusatorem illud, quod ipse arguat, ab eo quod defensor comparat, separare. Id autem faciet, si demõstrabitur non ita fieri solere, neque oportere, neque esse rõnem, quare hoc propter hoc fiat, ut propter salutem militũ ea, quæ salutis causa comparata sunt, hostibus tradantur. Postea comparare oportebit cum beneficio maleficium, & omnino id quod arguitur, cum eo quod factum ab defensore laudatur, aut faciendum fuisse demonstratur, contendere. Et hoc extenuando maleficiũ magnitudnem simul adaugere. Id fieri poterit, si demonstrabitur honestius, utilius, magis necessarium fuisse illud quod uitarit reus, quam illud quod fecerit.

Honesti autem, & utilis, & necessarĳ uis, & natura in deliberationis præceptis cognoscetur. Deinde oportebit ipsam illam comparatiuam, iudicationem exponere tanquam deliberatiuam, & de ea ex deliberationis præceptis deinceps dicere. Sit enim hæc iudicatio, quam ante exposuimus: Cum omnes perituri milites essent, nisi ad hanc pactionẽ uenissent, utrum satius fuerit perire milites, an ad hanc pactionem uenire. Hoc ex locis deliberationis, quã si aliquã in consultationem res ueniat, tractari oportebit.

Ii qui accusabuntur, comparabunt.) Vt periturum fuisse exercitum negemus: quod sumit hic, qui arma prodidit & instrumenta.

Aut si alia ratione.) Quoniã superius duas rationes & duas iudicationes posuit coniecturales, non futurum fuisse vt periret exercitus, & non hoc animo factum idcirco hic eandem rationem repetit, vt coniecturam dicant in hanc constitutionem tractandam. Ex coniecturali constitutione sumetur.) Quia partibus suis ipsa tractanda est. Sin autem certo nomine maleficii.) vt nunc certo nomine reus est maiestatis. Potest enim sine certo nomine reus esse, & non statim ad definitionem astringitur, cum criminis nomen nullum videtur obiectum. Sin autem certo nomine maleficii vocabitur in iudicium.) Iam hic incipit incidentis ad hoc thema alterius status, idest finis, quem statum finem & supra posuit dicendo:

Quia sit maiestatem minuere, præcepta tractare. Sin aliud quoque aliquod genus.) Quarumlibet constitutionum, vel præcedentium: vel sequentium.

Quamplurimis infirmet rationibus.) Vt dicat nõ futurum fuisse, vt periret exercitus. aut aliter, Nõ hoc animo fecisti, sed vt perderes fecisti. Deinde oportet accusatorem illud quod ipse arguat, ab eo quod defensor cõparet, separare.) Post illa superiora etiam hoc dicere oportebit accusatorem, contendere, comparare. Et hoc extenuando maleficii magnitudinem simul adaugere.) Vt extenues, quod præstitisse se dicit: augeas, quod admisit. Deinde oportebit illam ipsam comparatiuam iudicationem exponere, tanquã causam deliberatiuam.) In omnibus assumptiuis qualitatibus post omnia argumenta ex constitutione, quæ sunt propria, locus extremus interponitur quasi deliberatiuæ causæ, in qua quæritur quid faciendum sit, vt ex hoc probetur quid faciendum fuerit. Tanquam causam deliberatiuam.) Vt non iudicialis causa sit, sed deliberatiua,

Defensor autem quibus in locis ab accusatore aliæ constitutiones erunt inductæ, in ijs ipse quoque ex iisdem constitutionibus defensionem comparabit, cæteros autem omnes locos, qui ad ipsam comparationem pertinebunt, ex contrario tractabit.

Loci aũt cões erũt accusatoris in eum, qui cum de facto turpi aliquo, aut inutili, aut utroq; fateatur, quærat tamẽ aliquã defensionem, & facti inutilitatem, aut turpitudinẽ cum indignatione proferre. Defensoris est nullum factũ inutile, neq; turpe, neq; item utile, neq; honestũ putari oportere, nisi quo animo, quo tempore, qua de cã factũ sit intelligatur. Qui locus ita cõis est, ut bene tractatus in hac cã, magno ad persuadẽdum momẽto futurus sit. Et alter locus, p quem magna cum amplificatione beneficij magnitudo ex utilitate, aut honestate, aut facti necessitate demõstratur. Et tertius per quem res expressa uerbis ante oculos eorũ, qui audiunt, ponitur, ut ipsi se quoque idem facturos fuisse arbitrẽtur, si sibi illa res atque ea faciẽdi cã per idem tẽpus accidisset. Relatio criminis est, cum reus qui id quod arguitur cõfessus, alterius se inductum peccato iure fecisse demõstrat. Ea est hmõi. Horatius occisis tribus Curiatibus, & duobus amissis fratribus, domum se uictor recepit. Is animaduertit sororem suam de fratrum morte non laborantem; sponsi autẽ nomẽ appellãtem idẽtidem Curiatis cum gemitu, & lamẽtatione indigne passus, uirginem occidit accusatur. Intentio est: Iniuria sororem occidisti. Depulsio est: Iure occidi. Quæstio est. Iurene occiderit. Rõ est: Illa enim hostium mortem lugebat, fratrum negligebat, me & populum Roma. uicisse moleste ferebat. Infirmatio est: tamen a fratre indẽnatam necari nõ oportuit. Ex qua iudicatio fit; Cum Horatia fratrum mortem negligeret, hostium lugeret de fratris, & populi Romani uictoria nõ gauderet, oportueritne eam à fratre indemnatam necari.

Hoc in genere causæ; primum, si quid ex cæteris dabitur constitutionibus sumi oportebit, sicut in comparatione preceptum est. Postea si qua facultas erit, per aliquam cõstitutionem, illum, in quem crimen transfertur, defendere. Deinde leuius esse illud, quod in alterũ peccatum reus transferat, quam quod ipse susceperit. Postea translationis partibus uti. & ostendere a quo, & per quos, & quomodo, & quo tempore aut agi, aut iudicari, aut statui de ea re conuenerit, ac simul ostendere non oportuisse ante supplicium, quam iudicium interponere. Tum leges quoque, & iudicia demonstranda sunt per quæ potuerit id peccatum, quod sponte sua reus punitus sit moribus, & iudicio uindicari. Deinde negare debebit, audiri oportere id, quod in eum criminis conferatur, de quo is ipse qui conferat, iudicium fieri noluerit, & id quod iudicatum non sit, pro infecto haberi oportere. Postea impudentiam demonstrare eorum, qui eũ nunc apud iudices accusent, quem sine iudicibus ipse condemnarint, & de eo iudicium faciant, de quo iam ipsi supplicium sumpserint. Postea perturbationem iudicij futurã dicemus, et iudices longius, quam potestatem habeant progressuros, si simul & de reo, & de eo, quem reus arguat, iudicarint: Deinde hoc si constitutum sit, ut peccata homines peccatis, & iniurias iniurijs ulciscantur, quantum incommodorum consequatur. Ac si idem facere ipse, qui nũc

na, & eodem genere agatur, quasi sola ipsa esset, idest causa deliberatiua. In aliquam consultationem.) vt deliberatiua, non iudicialis causa sit. hoc est enim consultatio. Defensor autem quibus in locis ab accusatore aliæ constitutiones inducentur.) Si accusator coniectura, retorto contra genere dicendi, coniectura & defensor vtetur. pari genere & finem, pari genere etiam comparationem ex contrario tractabit: vt quod ille inutile, hic vtile: quod ille inhonestum, hic honestum dicat & cætera his similia. Relatio criminis est, cũ reus est id quod arguitur confessus, alterius se inductũ peccato iure se fecisse demonstrat.) Secundam speciem assumptiuæ qualitatis relationẽ posuit. Hanc definiunt per definitionem. Quæ constitutio tunc est, cum alterius peccato se fecisse reus dicit quicquid admisit. huius exemplum subiecit Horatium, qui sororem suam flentem interfecit. Et subiungit præcepta. primum, vt si qua cõstitutio ante ipsam relatiuam tractari possit, excutiatur circa ipsum qui reus est: Non hoc animo fecisti. hoc vtique sic factum est & in comparatione. Deinde quoniam relatio refert actus ad alterum, vt se defendat: dicit enim Feci, sed ille meruit. Necessaria etiam hic cæterarum constitutionum ratio tractabitur. Cum enim cœperimus dicere, ille non meruit, & coniectura esse potest, & finis, & quælibet alia constitutio. Ergo accusator in defensione eius in quem reus transfert crimen, tractabit alias constitutiones. Hoc pacto fit, vt licet relatio sit constitutio, in hanc tamen adhibeamus alias constitutiones, duobus modis: vel circa personam ipsius rei, quo animo fecerit, vel circa personam illam in quam reus transfert crimen. Post hæc igitur tractanda est ipsa relatio criminis quam in præceptis ab eodem subiectis cuius facile est recognoscere, vsque ad illam partem, quæ semper (sicut in superiore præcepto traditum est) propositionem habet quasi deliberatiuam, quæ ex vtilitatis honestatisque partibus quid agendum est, quasi res in consultatione sit, declaratur. Defensor habebit cuncta contraria. sed si incidentes constitutiones aliæ fuerint, omnia ex earum diuersa parte tractabit. Item per præcepta conuertendo modum, ad suam partem argumentando deducit ex locis communibus tam accusatori quam defensori datis: quos ipse supponit. Postea si qua facultas erit.) Ante relationẽ criminis, & eius argumenta, cæteris constitutionibus accusator & reum onerare debebit: & illum defendere in quẽ reus trãsfert crimen, nanque dici potest, Quod fecisti non hoc animo fecisti: quod est alterius constitutionis: deinde, & ille quem meruisse dicis, aut non meruit, aut non hoc pacto meruit: quod vtique aliarum est constitutionum. Ita antequam ex præceptis relationis aliquid agamus constitutionibus reliquis, & circa rei personam vti possumus: vt eum arguamus, & circa personam eius in quem crimen trãsfertur, vt eum defendentes reũ accusare possimus.

Postea translationis vti partibus.) præscriptione, Non tibi eum licuit occidere. Deinde negare debebit, audire oportere id.) vt dicamus, Hodie audiẽdus tu non es, siquidem & tu illam qua punitus es, audire noluisti. Et id quod iudicatum non sit, pro infecto haberi oportere.) Mentiris, q dicis sororem fleuisse, quia non est inde iudicatum. Nunc apud iudices accusent quam sine iudicibus ipsi condemnarint.) Modo crimen ingẽs, posteaquam pœnas sumpsisti de sorore. Ac si idem facere ipsa qui nunc accusat, valuisset, ne hoc quidem ipso quicquam opus fuisse iudicio.) vt & hic qui Horatium accusat, potuisset sine iudicio illam quasi peccantem occidere. Si vero cæteri quoq; idem faciant, omnino iudicium nullum futurũ.)

Soritici syllogismi fecit formam, qui in infinitum semper de intecta rei definitione porrigitur, sicut granum, cumulus, aceruus. occidit Horatius, occideret accusator, ita semper sine iudicio erit pœna. Potuisse hunc ipsum de illa sumere supplicium.) quasi de sorore. Et de ea per amplificationem ex deliberationis præceptis dictio) Vt dicas iustum, honestum vtile, vel contra: quæ omnia in deliberationis præceptis tractantur. Vt refelli, & in contrariam partem conuerti possint.) Vt cum supra verbi causa dictum sit ab accusatore, non debuisse a fratre interfeci sororem dicat hic, magis a fratre debuisse. Vt ne ab ipso quidem, qui fecisset. in dubium vocaretur.) Vt negare non posset, quod admisisset, quod hæc victoriam Romanam lugeret. Ex iudiciorum perturbatione.) Quoniam non erat occisa iudicio, quæ occisa est. Remotio criminis est, cum eius intentio fa-

cti, quod ab aduersario infertur, in alium aut in aliud dimoutur, &c.) Definitio. Hæc tertia species assumptiuæ qualitatis, remotio criminis dicit, quæ definita est sic. Cum intentio facti remouetur, vel in aliom, vel in aliud ipsa autem remotio nūc rei est: nunc causæ: sed si causa remouetur, vel in ho minem remouetur, vel in rem. Sin autem res remouetor, tantum in hominem, remouetur, vel ab homine. Causæ remotionem in hominem docuit per exemplum, de legato Rhodiorum, causæ remotionem in rem, in eodem exemplo ostendit, cum dixx, mortuo quæstore si legatus viaticum non accepisset. Verum præcepta tradit quibus vteretur accusator, cum argueret eū qui causam facti in hominem remoueret. Et est primum, vt accusator eū defendat, in quem culpa remouetur. sed si hoc non potoerit, dicat hoc iudiciū aliud esse, illud aliud. deinde dicat vni cuique suum esse officium, hunc non potuisse peccare, illum reū esse posse. non debere tamen cōiungi defensionem huius cum illius accusatione. Hæc in remotionis partibus integris complendis accusatoris sunt. Defensoris autem hæc: primum, vt quæcunque accusator ex aliis cōstitutionibus argumenta fecerit, soluat: deinde, accuset eum cuius causa peccasse dicit: deinde doceat, se aliter facere nec potuisse, nec debuisse: non potuisse ex vtilitatis partibus non debuisse ex honestatis. de vtroque autem in deliberatiuo genere tractabit. Deinde dicat a se omnia facta esse, quæ facere potuerit. Percurret omnia vitæ suæ præteritæ dicta, facta, consilia, vt probet suam non fuisse culpam, cum hoc non impleuerit. Cum vero causa non in hominem, sed in rem remooetur, omnia eadem præcepta accusatoris & defensoris erunt excepta vel accusatione hominis in quem remotio fit, vel defensione rei. Remotio cum fit, dedit exemplom de adolescente, qui porcam tenuit: remouet enim a se factum, & dicit non fuisse suæ potestatis facere, vel non facere. Hic nascitur illud nouum, vt fiat remotio rei non in hominem, sed ab homine, & existat constitutio ab accusatore, cum dicitur: Quod fecisti, nō tu facere debuisti. Exemplum dedit de prætore, qui consules deberent, populum ad arma cōuocauit. Hic præcepta dat, vti exprimamus quid cuiusq; sit potestatis, quid officii, ex vtilitatis partibus, & honestatis, & vt

accusat, uoluisset, ne hoc quidem ipso quicquam opus fuisset iudicio. Si uero cæteri quoq; idē faciāt, oīno iudiciū nullū futurū. Postea demōstrabitur, ne si iudicio quidē illa dānata esset, in q̄ id crimē ab reo cōferatur, potuisse hunc ipsum de illa suppliciū sumere. Quare esse indignū, eū qui ne de dānata quidē pœnas sumere potuisset, de ea suppliciū sumpsisse, quæ ne adducta quidē sit in iudicium. Deinde postulabit, ut legē qua lege fecerit, proferat. Deinde (quemadmodum in cōparatione præcipiebamus) ut illud quod cōparabatur extenuaretur ab accusatore quāmaxime: sic in hoc genere oportebit illius culpā, in quem crimē trāsferetur, cū huius maleficio, qui se iure fecisse dicat, comparare. Postea demōstrādum est, nō esse illud eiusmodi, ut ob id hoc fieri conueniret. Extrema est, ut in cōparatione, assumptio iudicationis, & de ea per amplificationem ex deliberationis, præceptis dictio. Defensor aūt, quæ per alias constitutiones inducētur, ex ijs locis, qui traditi sunt, infirmabit. Ipsam aūt relationem comprobabit: Primum augēdo eius, in quem refert crimē culpam, & audaciam & quāmaxime per indignationem, si res feret iuncta conquestione ante oculos ponendo. Postea leuius demōstrādo reum punitum, q̄ sit ille promeritus, & suum supplicium cum illius iniuria cōferendo. Deinde oportebit eos locos, qui ita erūt ab accusatore tractati, ut refelli, & cōtrariā in partem cōuerti possint, quo in genere sunt tres extremi, contrarijs rōnibus infirmare.

Illa autem acerrima accusatorum criminatio, per quā perturbationem fore omnium iudiciorum demonstrant, si de indemnato supplicij sumēdi potestas data sit, leuabitur. Primum si eiusmodi demōstrabitur iniuria, ut non modo uiro bono, uerum etiam homini libero uideatur non fuisse toleranda. Deinde ita perspicua, ut ne ab ipso quidem qui fecisset, in dubium uocaretur. Deinde eiusmodi, ut in eā is maxime debuerit animaduertere, qui animaduertit, ut nō tam rectum, nō tam fuerit honestum in iudicium illam rem peruenire, q̄ eo modo, atque ab eo uindicari, quo modo, & ab quo sit uindicata. Postea sic rem fuisse apertam, ut iudiciū de ea re fieri nihil attinuerit. Atque hic demonstrandum est rōnibus, & rebus similibus, permultas ita atroces, & perspicuas res esse, ut de his non modo non necesse sit sed ne utile quidem, quin mox iudicium fiat expectare.

Locus communis accusatoris in eum, qui, cum id quod arguitur, negare non possit, tamen aliquid sibi spei comparet ex iudiciorum perturbatione. Atque hic utilitatis iudiciorum demonstratio, & de eo conquestio, qui supplicium dederit indemnatus: in eius autem qui sumpserit audaciam & crudelitatem, indignatio. Ab defensore, in eius quem ultus sit, audaciam cum cōquestione, rem non ex nomine ipsius negotii, sed ex consilio eius qui fecerit, & causa & tempore considerari oportere: quid mali futurum sit, aut ex iniuria, aut ex scelere alicuius, nisi tanta, & tam perspicua audacia ab eo, ad cuius famam, aut ad parentes, aut ad liberos pertinuerit, aut ad aliquam rem, quam charam esse omnibus aut necesse est, aut oportet esse, fuerit uindicata.

Remotio criminis est, cum eius intētio facti, quod ab aduersario infertur, in alium, aut in aliud dimouetur. Id fit bipartito. Nam tum causa, tum res ipsa remouetur.

Causæ remotionis hoc nobis exēplo sit. Rhodii quosdā

hoc probemus exemplis. deinde adiungit locos communes si qui esse possunt aut indignationis, aut conquestionis: vt, vterque sibi pro suis partibus sumat. In alium, aut in aliud dimouetur.) Aut in personam aut in rem. De vtroqoe distinctius, & de honesto, & de vtili. Sin autem in hominem certū, sed in rem aliquam causa dimouetur.) Hucusque in personam, nunc in rem caosa remouetur. A ccusatione alterius, & culpæ depulsione dempta, cæteris simi lxer vti locis oportebit.) In tua depulsione reliqua talia perseuerant in rem, qualia fuerunt in personam. Ipsius autem rei fit remotio, cum id quod datur crimini, negat neq; ad se, neque ad officium suum reus pertinuisse.) Nunc remotio rei. nam supra causæ docuit remotionem & in hominem, & in rem: sed remotio rei tantum in hominē fit: & fit duobus modis. nā nunc remotio fit rei ab eo qui reus ē, nunc remotio fit rei ab eo qui accusator est quod erit nouum, vt status ab accusatore nascat.

Atque in hoc genere.) remotiuæ constitutionis, vbi tantum res, non causa remouetur. Cōcessio est, per quam non factum ipsum probatur ab reo, sed vt ignoscatur, id petitur &c.) Quarta species est in assumptiua qualitate, concessio. Hanc definit ita, cum non factum purgamus, sed vt ignoscatur petimus. Hanc partitur in duo, in purgationem & deprecationem. & purgationem definit ita cum non factum purgamus, sed voluntatem, Id fieri dicit tripliciter: si aut impudentes faciamus, aut casu, aut necessitate. imprudentiæ dat exemplum de vitulo immolato. Item casus de eo qoi hostias præsto non habuit ad diem certum. Item necessitatis, derostrata naui in portu, vbi non licebat inuenta. Hæc tria exempla iccirco iuncta posuit, quia eorum omnium similis præceptio est. namq; vt & in superioribus ita & hic primum coniecturaliter agendum ab accusatore. vt id quod reus negat se voluntate fecisse, consilio factum doceat, ac voluntate. Deinde subiungit finitiui status tractatum, qui, vt supra docuit, quadruplex est, definitio breuis, astrinctio definitionis & tertio loco, si asserit, deductio est definitionis ad speciem: si vero non asserit, separatio definitionis a specie. quarto loco fit destructio definitionis partis aduersæ. Verum hi commissa destructione definitionis partis aduersæ, reliqua tria complebuntur, vt breuiter definiat

casum

casum imprudentiam necessitatem, deinde adiungit approbationem definitionis per exempla. tertio loco separet a definitione, quod reus fecit: & id ostendat esse dissimile, quod sit eius facinus non ignorabile, nō fortuitum: non necessarium demonstrabit post hæc potuisse vitari, potuisse prouideri. & id doceat, quemadmodum deinde adiungat accusator alteram definitionem, per quam nomina alia supponat imprudentiæ, casui, necessitati, inertiam, negligentiam, fatuitatem. Post hæc illud adiicit, vti excutiamus, ne forte necessitas habuerit turpitudinem: vt disputari possit mori melius fuisse, ne tantam turpitudinem subiremus. Post hæc dicit adiungendum esse tractatum de iuris & æquitatis natura, de qua & in negotiali qualitate tractatum est, & maxime in absoluta iuridiciali: quæ duæ qualitates solis videntur distare temporibus, nam rerum tractatu eodem continentur. Post hæc dicit adiungēda exempla, si tamen facultas dabit. in quibus doceamus simili de causa nescio quibus veniam non esse concessam, & adiungamus illis fuisse magis tribuendam. Postremo ex partibus deliberationis turpe & inutile doceamus esse concedi, & magnum periculum futurum, cum tanta res admissa sit, si non fuerit a iudicibus vindicata. Contra hæc defensor conuersione vtetur horum omnium, vt & in superioribus docuimus. maxime autem vt defendat voluntatem, & augeat quod voluntati fuit impedimento, & doceat nihil amplius se potuisse facere quam fecit. Deinde inducat locum cōmunem, voluntatem expectari oportere. deinde conquestionem, cum culpa careat, se affici supplicio, communem hominum esse infirmitatem. Loci vero communes accusatoris hi sunt, in eum qui confitetur, & alteri peccandi licentia tribuitur, si non de facto, sed de voluntate quæratur. Defensoris conquestio est de calamitate, q non culpa sua, sed vi maiore peccarit. Alter locus, de fortunæ potestate, & infirmitate hominum. Tertius locus: animum, non euentum considerari post hæc exempla atque tractatus admonet, quod in omnibus exemplis supra positis leges sint. Vnde necessario incidunt tractatus etiam legales. sed hoc negat esse mirandum, q causæ genera quædam simpliciter explicantur, quædam coniuncta

legarunt Athenas. Legatis quæstores sumptum, quē oportebat dari, non dederunt. Legati profecti non sunt. Accusantur. Intentio est: Proficisci oportuit. Depulsio est. Non oportuit. Quæstio est: Oportuerit ne. Ratio est: Sumptus .n. qui de publico dari solet, is ab quæstore non est datus. Infirmatio est, Vos tñ id, quod publice uobis datum erat negotii, conficere oportebat. Iudicatio est: Cum iis, qui legati erant, sumptus qui de publico debebatur, non daretur, oportuerit ne eos cōficere nihilominus legationem. Hoc in genere primū sicut cæteris, si quid aut et ex coniecturali, aut definitiua, aut ex alia constitutione sumi possit, uideri oportebit. Deīde pleraq; ex cōparatione, et ex relatione criminis in hāc quoq; cām cōuenire poterunt.

Accusator autem, illum, cuius culpa id factū reus dicet, primū defendet si poterit. Sin minus poterit, negabit ad hoc iudicium, illius. sed huius quē ipse accuset, culpam pertinere. Postea dicet, suo quēq; officio consulere oportere, nec si ille peccasset, hunc oportuisse peccare. Deinde si ille deliquerit. separatim illū, sicut hunc accusari oportere, et non cū huius defensione coniungi illius accusationē. Defensor autem cum cætera, si qua ex aliis incident constitutionibus pertractarit, de ipsa remotione sic argumentabitur. Primum cuius acciderit culpa demonstrabit. Deinde cum id aliena culpa accidisset. ostendet se aut non potuisse, aut non debuisse id facere, quod accusator dicat oportuisse. Quod non potuerit, ex utilitatis partibus, in quibus est necessitudinis uis implicata demonstrabit. q non debuerit, ex honestate considerabitur. De utroque distinctius in deliberatiuo genere dicetur. Deinde omnia facta esse ab reo, quæ in ipsius fuerint potestate: quod minus quam conuenerit, factum sit, culpa id alterius accidisse. Deinde in alterius culpa exponenda demōstrandum est, quantum uoluntatis, & studii fuerit in ipso, & id signis confirmandum huiusmodi, ex cætera diligentia, ex ante factis, aut dictis, atq; hoc ipsi utile fuisse facere. Inutile autem non facere, & cum cætera uita magis hoc fuisse conseutaneum, quam quod propter alterius culpam non fecerit. Sin autem non in hominem certum, sed in rem aliquam causa dimouebitur, ut in hac eadē re, si quæstor mortuus eēt, et idcirco legatis pecunia data nō esset, accusatione alterius & culpæ depulsione dēpta, cæteris similiter uti locis oportebit, & ex concessionis partibus, quæ cōuenient, assumere, de quibus post nobis dicēdū erit.

Loci autem communes iidem utrisque fere, qui superioribus assumptiuis incident. Hi tamen certissime: Accusatoris, facti indignatio: Defensoris, cum in alio culpa sit, aut in ipso non sit, supplicio reum affici non oportere. Ipsius autem rei fit remotio, cum id, quod datur crimini, negat neque ad se, neque ad officium suum reus pertinuisse, nec, si quod in eo sit delictum, sibi attribui oportere. Id genus causæ est huiusmodi, In eo fœdere, quod factum est quondam cum Samnitibus quidam adolescens nobilis porcam sustinuit iussu imperatoris. Fœdere autem ab senatu improbato & imperatore Samnitibus dedito, quidam in senatu eum quoque dicit, qui porcam tenuerit, dedi oportere. Intentio

sunt. vnde qui omnia præcepta cognouerit quicquid perspexerit in exemplo, translatione locorum necessaria persequetur. nam hic & leges sunt, necessario quæ legum precepta sunt, complere debemus: de quibus post dicetur. Nunc tantum ea præcepta posuit, quæ concessioni, de qua tractatus erat, conuenirent. Si quid res ipsa dabit facultatis, coniecturam induci ab accusatore oportebit, vt dicat accusator per coniecturam, aut prudenter fecisse, aut non casu fecisse, aut non necessitate, sed voluntate fecisse. Atque tum ex his locis iuris atque æquitatis naturam oportebit quærere, & quasi in absoluta iuridiciali per se hoc ipsum ab rebus omnibus separatim cōsiderare, quoniam conuenit negotiali absoluta qualitas tractata rebus, & distat tantummodo tempore, quia negotialis de futuro iusto agit, absoluta de præterito. Si aut in iis, aut in aliis exemplis scripti quoq; controuersiam adiunctā videbit.) Hoc præcepto ostendit, incidere semper legales posse controuersias constitutionibus principalibus, nec aliquando legale status posse existere principales. Deprecatio est, in qua non defensio facti sed ignoscendi postulatio continetur.) Secunda pars concessionis deprecatio est. Hanc definiuit ita, cum non factum defendimus, sed aperte veniam postulamus. Hoc autem actionis genus non frequenter incurrit in iudiciis, sed in Senatu aliquoties, & apud populum. Dat exemplum vel Quinti Numitorii, vel Syphacis, vbi aperte nulla alia constitutione venia postulata sit, subiungit præcepta, primo eius qui vt ignoscatur postulat vt sua beneficia commemoret, si qua habuerit in vita præterita, & ea doceat esse maiora quam esset factum vnde reus est. deinde maiorum suorum beneficia ostendat, deinde dicat se non odio neque crudelitate fecisse quod fecerit, sed stultitia, aut alicuius impulsu, deinde polliceatur, se alicubi profuturum. deinde ostendat se consanguineum magnis ac principalibus viris: vel amicum, deinde amplitudinem, suam & voluntatis & generis, & corū voluntatem ostendat qui de se iudicent, & omnia quæ personæ amplitudinem honestatemque demonstrent exaggeret. sed hæc cum cōquestione potius q cum arrogantia. Post hæc adiungere exempla debet, in quibus doceat, aut simili de causa ignotū multis, aut maiora

est. Dedi oportet. Depulsio est. Non oportet, Quæstio est: Oporteat ne Ratio est: Non enim meum fuit officium, nec mea potestas, cum & id ætatis non haberem et priuatus essem, et esset summa cum authoritate et ptãte imperator, qui uideret ut satis honestum fœdus feriretur. Infirmatio est. Attamen, quoniam tu particeps factus es in turpissimo fœdere summæ religionis, dedi te cõuenit. Iudicatio est: Cum is qui potestatis nihil habuerit iussu imperatoris in fœdere, et in tãta religione interfuerit, dedendus ne sit hostibus, nec ne. Hoc genus causæ a superiore hoc differt, q. in illo concedit se reus oportuisse facere id quod fieri dicat accusator oportuisse. sed alicui rei, aut homini causam attribuit, quæ uoluntati suæ fuerit impedimento, sine concessionis partibus: Nam earum quædam maior uis est, qd paulo post intelligetur. In hoc autem non accusare alterum, nec culpam in alium transferre debet, sed demonstrare eam rem nec ad se, nec ad potestatem, neq; ad officium suum pertinuisse, aut pertinere. Atq; ĩ hoc genere hoc accidit noui, q. accusator quoq; sæpe ex remotione criminationem conficit, Vt si quis eum accuset, qui cum prætor esset in expeditionem ad arma populum uocarit, cum consules adessent. Nam ut in superiore exemplo reus ab suo officio, ac ptãte factũ dimouebat. sic in hoc ab eius officio ac ptãte, qui accusatur, ipse accusator factũ remouendo. hac ipsa rõne confirmat accusationem. In hac ab utroque ex omnibus partibus honestatis, et omnibus utilitatis partibus, exemplis, signis, ratiocinando quid cuiusque offcii. iuris, potestatis sit, quæri oportebit, & fuerit ne ei, quo de agitur, id iuris officii potestatis attributum, nec ne. Locos autem communes ex ipsa re, si quid indignationis ac conquestionis habebit, sumi oportebit.

Concessio est, per quam non factum ipsum improbatur ab reo, sed ut ignoscatur, id petitur. Cuius partes sunt duæ, purgatio, & deprecatio.

Purgatio est. per quam eius, qui accusatur, non factum ipsum, sed uoluntas defenditur. Ea habet parteis treis, imprudentiam, casum, necessitudinem.

Imprudentia est, cum scisse aliquid is, qui arguitur, negat. Vt apud quosdã lex erat, Ne quis Dianæ uitulum ĩmolaret. Nautæ quidã cũ aduersa tẽpestate in alto iactarentur, uouerunt, si eo portu quẽ conspiciebant, potiti essent, ei deo qui ibi essent, se uitulum ĩmolaturos. Casu erat in eo portu fanum Dianæ, eius, cuius, cui uitulũ ĩmolari nõ licebat. Imprudentes legis cum exissent, uitulũ ĩmolauerunt. Accusantur. intentio est: Vitulũ: ĩmolastis ei Deo, cui non licebat. Depulsio est in concessione posita. Ratio est: nesciui nõ licere. Infirmatio est. Tñ quoniam fecisti, quod non licebat. ex lege supplicio dignus es. Iudicatio est: Cum id fecerit, quod non oportuerit, & id non oportere nescierit, sit ne supplicio dignus.

Casus autem inferetur in concessionem, cum demonstrabitur aliqua fortunæ uis uoluntati obstitisse, ut in hac. Cũ Lacedæmoniis lex esset, ut hostias nisi ad sacrificium quoddã redemptor præbuisset. capitale esset, hostias is, qui redemerat, cum sacrificii dies instaret in urbem ex agro cœpit agere, tum subito magnis commotus tempestatibus fluuius Eurotas, is, qui propter Lacedæmonem fluit, ita magnus, & uehemens factus est, ut eo traduci uicti mæ nullo modo possent. Redemptor suæ uoluntatis ostendendæ causa hostias constituit omnes in litore. ut qui trans flumen essent, uidere possent. Cum omnes studio eius subitam fluminis magnitudinem scirent fuisse impedimento, tamen quidam capitis accersierunt. Intentio est: Hostiæ, quas debuisti ad sacrificium præsto non fuerunt. Depulsio est, concessio. Ratio: Flumen enim subito accreuerit, & ea re traduci non potuerunt. Infirmatio est: Tamen quoniam quod lex iubet, factum non est, supplicio dignus es. Iudicatio est: Cum in ea re redemptor contra legem aliquid fecerit, qua in re studio eius subita fluminis obstiterit magnitudo, supplicio ne dignus sit.

Necessitudo autem infertur, cum ui quadam reus id quod fecerit, fecisse defenditur, hoc modo. Lex est apud Rhodios, ut si qua rostrata in portu nauis deprehensa sit, publicetur. Cum magna in alto tempestas esset, uis uentorum inuitis nautis, Rhodiorum in portum nauim coegit. Quæstor nauim populi uocat. Nauis dominus negat publicari oportere. Intentio est: Rostrata nauis in portu deprehensa est: Depulsio est, concessio. Ratio: Vi & necessario sumus in portum coacti. Infirmatio est, Nauim ex lege tamen populi esse oportet. Iudicatio est: Cum rostratam nauim in portu deprehensam lex publicarit, cumq; hæc nauis inuitis nautis ui tempestatis in portum coniecta sit, oporteat ne eam publicari. Horum trium generum idcirco unum in locum contulimus exempla, quod similis in ea præceptio argumentorum traditur. Nam in his omnibus primum, si quid res ipsa dabit facultatis, coniecturam ab accusatore induci oportebit: ut id quod

uoluntate

concessa delicta. deinde doceat se in potestate item fuisse, & id ignouisse q̃plurimis. Postremo ipsum peccatum extenuare debebit, & cõparare, propter paruum admissum se hominem tali honore excellentem, supplicio affici non oportere, quo afficiunt cæteri qui maiora committunt. Hæc cõfirmare locis communibus, qui ad captandam misericordiam io primo lib. uidentur expositi. Sed contra hunc qui dicit, primum maleficium augebit. deinde dicet, nihil imprudenter factum', sed crudeliter & inimice omnia. ipsum immisericordem. immitem, superbum, inimicum semper fuisse, amicum nũquã futurum. & si beneficia protulerit ille qui ueniam petit, is qui contra dicit, docere debebit, causa alia, non beneuolentia præstitum: aut aliud maius postea consecutom, & hoc malo beneficia superiora deleta: aut leuiora beneficia maleficiis, aut vt honor habitus est bñfactis. pro maleficio pœna sumatur. Deinde vt per locum communem dicat turpe esse & inutile ignosci. Deinde optatum fuisse, vt reus aliquando fieretet, & nũc non vindicari. Postremo cogitare debere, quali animo circa eum fuerit, & quali odio. Loci cõmunes eius erunt, indignatio maleficii, & alter, vt eorum misereantur qui fortuna, non malitia peccauerint. Nam & in senatu de Syphace diu deliberatum est, &c.) Ita hic docet postulatam esse veniam per deprecationem. nam semper aoimo bono in populum fuisse, non tam facile probabat, cum coniecturali constitutione vteretur. Ita excludatur eius coniectura, qua factum negabitur, quod erga populum Romanum bono animo fuisset, & relinquebatu. sola deprecatio.

uoluntate factum negabitur, consulto factũ suspicione aliqua demonstretur. Deinde inducere definitionem necessitudinis, aut casus, aut imprudentiæ, & exempla ad eam definitionem adiungere, in quibus imprudẽtia fuisse uideatur, aut casus, aut necessitudo, et ab his id quod reus inferat seperare, id est ostẽdere dissimile, quod leuius, facilius, non ignorabile, non fortuitum, non necessarium fuerit. Postea demonstrare potuisse euitari, & hac rõne prouideri potuisse, si hoc, aut illud fecisset, aut nisi fecisset, præcaueri. & definitionibus ostendere nõ hãc imprudentiam, aut casum, aut necessitudinem sed inertiam, negligentiam, fatuitatem noĩari oportere. Ac si qua necessitudo turpitudinem uidebitur habere, oportebit per locorum cõium implicationẽ redarguentẽ demonstrare, quiduis perpeti, mori deniq; satius fuisse, q̃ eiusmodi necessitudini obtẽperare. Atq; tũ ex iis locis de quibus in negotiali parte dictum est, iuris & æquitatis naturam oportebit quærere, & quasi in absoluta iuridiciali per se hoc ipsum ab rebus oĩbus separatim considerare. Atq; hoc in loco, si facultas erit, exemplis uti oportebit, quibus in simili excusatione non sit ignotum: & contentione, magis illis ignoscẽdum fuisse, et ex deliberationis partibus turpe, aut inutile esse concedi eam rem, quæ ab aduersario cõmissa sit permagnum esse, et magno futurũ detrimento, si ea res ab iis qui potestatem habent iudicandi, neglecta sit. Defensor autem conuersis oĩbus his partibus poterit uti. Maxime aũt in uoluntate defendenda cõmorabitur, et in ea re adaugẽda, quæ uolũtati fuerit impedimento. & se plus q̃ fecerit facere non potuisse, & in oĩbus rebus uoluntatem spectari oportere et se conuinci non posse q. nõ absit a culpa, et ex suo noĩe cõem hoĩum infirmitatem posse dãnari. Deinde nihil indignius eẽ, q̃ eum qui culpa caret supplicio non carere. Loci aũt cões accusatoris unus in confeßione, et alter quanta potestas peccandi relinquatur, si semel institutum sit, ut nõ de facto, sed de facti cã quæratur. Defensoris autem conquestio calamitatis eius, quæ non culpa, sed ui maiore quadã acciderit. et de fortunæ ptãte, et hoĩum infirmitate, & uti suum aĩum, non euentum considerent. In quibus oĩbus conquestionem suarum ærumnarum, & crudelitatis aduersariorum indignationem inesse oportebit.

Ac neminem mirari conuenit si aut in iis, aut in aliis exemplis, scripti quoq; controuersiam adiunctam uidebit, Quo de genere post erit nobis separatim dicendũ, propterea q. quædã genera eãrum simpliciter. et ex sua ui considerantur, quædã autem sibi aliud quoq; aliquod controuersiæ genus assumunt. Quare oĩbus cognitis, non erit difficile, in unamquãque eãm transferre, quod ex eo quoq; genere conueniet. ut in his exemplis conceßionis inest omnibus scripti controuersia ea, quæ ex scripto, & sententia nominatur. Sed quia de conceßione loquebamur, in eam præcepta dedimus. Alio autem loco de scripto & sententia dicemus. Nunc in alteram conceßionis partem considerationem intendemus.

Deprecatio est, in qua non defensio facti, sed ignoscendi postulatio continetur. hoc genus uix in iudicio probari potest, ideo q. concesso peccato, difficile est ab eo, qui peccatorum uindex esse debet, ut ignoscat impetrare. Quare parte eius generis, cum causam non in eo constitueris, uti licebit. Vt si pro aliquo claro, aut forti uiro, cuius in Rempublicam multa sint beneficia, dixeris, possis, cum uidearis non uti deprecatione, uti tamen ad hunc modum: Quòd si iudices hic pro suis beneficiis, pro suo studio, quod in uos habuit semper, tali suo tempore multorum suorum recte factorum causa, uni delicto ut ignosceretis postularet, tam dignum uestra mansuetudine, q̃ uirtute huius esset iudices a uobis hanc rem hoc postulante impetrari. Deinde augere beneficia licebit, & iudices per locum cõmunem ad ignoscendi uoluntatem ducere. Quare hoc genus, quãquam in iudiciis non uersatur, nisi quadam ex parte, tamen quia & pars ipsa inducenda nõnunquam est, & in senatu, aut concilio sæpe omni in genere tractanda, in id quoque præcepta ponemus. Nam in senatu, & in consilio de Siphace diu deliberatum est, & de Q. Numitorio Pullo apud L. Opimium, & eius concilium diu ductum est, & magis in hoc quidem ignoscendi, quam cognoscendi postulatio ualuit. Nam semper animo bono se in populum Roma. fuisse non tam facile probabat, cum coniecturali constitutione uteretur, quam ut propter posterius beneficium sibi ignosceretur, cum deprecationis parteis adiungeret. Oportebit igitur eum, qui sibi ut ignoscatur, postulabit, commemorare, si qua sua poterit beneficia, & si poterit, ostendere ea maiora esse, quam hæc quæ deliquerit: ut plus ab eo boni, quam mali profectum esse uideatur. Deinde maiorum suorum beneficia, si qua extabunt, proferre. Deinde ostendere non odio, neq; crudelitate fecisse, quod fecerit, sed aut stultitia, aut impulsu alicuius, aut aliqua honesta, aut probabili cã. Postea polliceri, & confirmare se & hoc peccato doctum, & beneficio eorum, qui sibi ignouerint, confirmatum, omni tempore a tali ratione abfuturum. Deinde spem ostendere aliquo se in loco, magno iis, qui sibi concesserint, usui futurum. Postea, si facultas erit, se aut consanguineum, aut iam a maioribus in primis amicum esse demonstrabit, & amplitudinem suæ uoluntatis, & nobilitatem generis eorum, qui se saluum uelint, & dignitatem ostendere, & cætera ea, quæ personis ad honestatem, & amplitudinem sunt attributa, cum conquestione sine arrogantia in se esse demonstrabit ut honore potius aliquo, quam ullo supplicio dignus esse uideatur. Deinde cæteros proferre, quibus maiora delicta concessa sunt, ac multum proficiet, si se misericordem in potestate, & propensum ad ignoscendum fuisse ostendet. Atque ipsum illud peccatum erit extenuandum ut quam minimum obfuisse uideatur, & aut turpe, aut inutile demonstrandum tali de homine supplicium sumere. Deinde locis communibus misericordiam captare oportebit, ex iis præceptis, quæ in primo libro sunt exposita.

Aduersarius autem malefacta augebit, nihil imprudenter, sed omnia ex crudelitate, & malitia facta dicet. Ipsum immisericordem, superbum fuisse, & si poterit, ostendet semper inimicum fuisse, & amicum fieri nullo modo posse. Si beneficia reus proferet, aut aliqua de causa facta, non propter beneuolentiam demonstrabit, aut postea odium esse acre susceptum, aut illa omnia maleficiis esse deleta, aut leuiora beneficia, quam maleficia, aut cum beneficiis honos habitus sit, pro maleficio pœnam sumi oportere. Deinde turpe esse, aut inutile ignosci. Deinde de quo, ut potestas esset, sæpe optarint, in eum potestate non uti, summam esse stultitiam, & cogitare oportere quem animum in eum, uel quale odium habuerint. Locus autem communis, erit indignatio maleficii, & alter locus, eorum misereri oportere, qui propter fortunam, non propter malitiam in miseriis sint.

DE PRAEMIO ET POENA.

QVoniam igitur in generali cõstitutione tam diu propter eius partium multitudinẽ cõmoeamur, ne forte varietate. & dissimilitudine rerũ deductus alicu ius animus in quendam errorem deferatur, quid ẽt nobis ex eo genere restet, & quare restet, admonendum uidetur. Iuridicialem causam esse dicebamus, in qua æqui, & iniqui natura, et premii aut pœnæ rõ quæreretur. Eas causas, in quibus de æquo, & iniquo quæritur exposuimus. Nũc restat ut de præmio, et de pena explicemus. Sũt enim multæ causæ, quæ ex præmii alicuius petitione constant. Nã & apud iudices de premio sæpe accusatorum quæritur, et a senatu, aut cõcilio aliquod præmium sæpe petitur. Ac neminem conueniet arbitrari nos, cum aliqđ exemplum ponamus, quod in senatu agatur ab iudiciali genere exẽplorũ recedere Quicquid.n. de homine probãdo, aut improbando dicitur, cum ad eam dictionem sententiarum quoq; ratio accõmodetur, id non, si per sententiæ dictionem agitur, deliberatiuum est. Sed quia de hoĩe statuitur, iudiciale est habendum. Omnino autem qui diligenter omnium causarum uim, et naturam cognouerit, eũ genere primo, tum etiam forma eas intelliget dissidere.

Cæteris autem partibus aptas inter se omneis, & aliã in aliam implicatam uidebit. Nunc de præmiis consideremus. L. Licinius Crassus consul quosdam in citeriore Gallia, nullo illustri neq; certo duce, neq; eo noĩe, neq; numero præditos, ut digni essent, qui hostes Ro. po. esse dicerentur, q. tũ excursionibus, et latrocinijs infestã prouinciam redderent, consectatus est, et cõfecit. Romã rediit, triumphũ ab senatu postulat Hic, ut et in deprecatione nihil ad nos attinet, rõnibus et infirmationibus rõnum supponendis ad iudicationẽ peruenire, propterea q. nisi alia quoq; incidet cõstitutio, aut pars constitutionis, simplex erit iudicatio, et in qõne ipsa cõtinebitur. in deprecatione, hmõi: Oporteat ne pœna affici. In hac, hmõi: Oporteat ne præmium dari. Nũc ad premii qõnem appositos locos exponemus Ratio igitur præmii quatuor est in parteis distributa. in beneficia, in hoĩem, in præmii genus, in facultates. Beneficia ex sua ui, ex tpe ex aĩo eius qui fecerit, ex casu considerantur. Ex sua ui quæruntur, hoc mõ, Magna an parua, facilia an difficilia, singularia sint an uulgaria, uera an falsa quadam ex oratione honestentur. Ex tẽpore aũt, si tum cum indigeremus, cum cæteri non possent, aut nollent opitulari, si tum cum spes deseruisset opitulatus sit. ex aĩo, si nõ sui cõmodi cã, sed eo consilio fecit oĩa, ut hoc conficere posset. Ex casu, si non fortuna, sed industria factum uidebitur, aut si industriæ fortuna obstiterit. in hominẽ autem quibus rationibus uixerit, quid sumptus in eam rem. aut laboris insumpserit, & si quid aliquando tale fecerit, num alieni laboris, aut deorum bonitatis præmium sibi postulet, num aliquando ipse talem ob causam aliquem præmio affici negarit oportere, aut num iam satis pro eo, quod fecerit honos habitus sit, aut num necesse fuerit ei facere id quod fecerit, aut num hmõi sit factum, ut nisi fecisset, supplicio dignus esset, non quia fecerit, præmio: aut num ante tempus præmium petat & spẽ incertam certo uenditet præmio: aut num quo

QVoniam ergo in generali constitutione tam diu ꝓpter ei⁹ partium multitudinem cõmoramur, & cætera.)Omnes quatuor constitutiones cum suis speciebus exposuit. Supererat iam de controuersiis legalibus disputari. sed quoniam partitus qualitatem, species ei duas dederat, iuridicialem & negotialem, ipsamque rursus iuridicialem diuidens in absolutam & assumptiuam, species ei duas dederat, iuridicialem ipsam ita definierat, vt in ea æqui & iniqui natura, aut præmii, aut pœnæ ratio quæreretur: æqui & iniqui natura in omnibus exposita est supra tractatibus circa omnes species iuridicialis. vnde nunc necessario admonet, de pœne ac præmii ratione esse tractandum, quod multa existunt genera causarum ex præmii petitione similiter & pœnæ. nam Cicero de præmio tantum loquitur. Nos tamen & ad pœnæ actionem ratione tradita, præceptum de premio per similitudinem transferemus. Petuntur, inquit, præmia, & apud iudices, & in senatu, & in aliquo consilio. Hic admonet, quod in senatu dixit, ne quis arbitretur de deliberatiuo dicendi genere sumptum esse tractatum, cum de iudiciali genere dicendi omnis tractatus haberetur. Hoc, inquit, neminem moueat, quoniam & apud senatum licet sententiæ dictio sit. Quod dicendi genus deliberatiuæ conuenit, tamen iudiciale genus dicendi est existimandum, cum & in senatu licet de probando homine, improbãdoque tractetur. & omnino, iquit, ista tria genera causarum forma quadam et primo genere distãt: altiore tamen & pleniore intellectu implicita sibi & cõnexa, suis partibus continentur. Nam primo & apud iudices de præmio sæpe accusator quæritur, & cæte.) Accusatoribus lege præmia dabantur hoc ipso ꝙ accusabant. exemplum dat Tullius in Diuinatione: Nullo præmio adductus sum. item, Non enim spolia Caii Verris concupiui. Id si non per sententiæ dictionem agitur, deliberatiuũ est. & cæte |) Deliberatiuum enim sic definierat, vt diceret: Cum res posita in consultatione ciuili, habet in se sententiæ dictionem. Ergo cum agitur in senatu de homine probando, vel improbando non deliberatiua exinde dicenda est, quia habet sententiæ dictionem: sed iudicialis causa magis, quia de homine probando, improbandoque tractatur. Nunc de præmiis consideremus, &c.) Hinc dare præcepta incipit, quæ seruanda sunt cum præmium postulamus quod solum supererat de constitutione iuridiciali tractata, vt natura æqui & recti, aut præmii & pœnæ ratio quæratur. Dat exemplum in quo præmium postulatur, de eo qui triumphum petit. post quod exemplum admonet, neque hic, neque in deprecatione nos facta intentione, & depulsione, & nata quæstione, aut rationem inquirere, aut depulsionem rationis, sed ipsam esse iudicationem, quæ sit quæstio. In deprecatione hoc modo: Oporteat ne affici pœna. In præmii petitione: Oporteat ne dari præmium. Diuidit ergo dicenda in præmii petitione in quatuor, in beneficia, in hominem, in præmii genus, in facultates: quibus singulis partes certas ipse supponit. simulque docuit locos communes, quos tantum in his partibus ex quatuor habemus, in præmii genere, & in facultatibus. Hæ enim duæ partes affectus tenent: & possunt audientes publicæ rationis præmium, & facultas plurimũ commouere. Ac de constitutionibus quidem satis dictum est. Nunc de iis controuersiis quæ in scripto versantur dicendum videtur.

supplicium aliquod uitet, eo præmio postulet, uti de se præiudicium factum esse uideatur. In præmii autem genere, quid, & quantum, & quam ob rem postuletur, & quo, & quanto quæq; res præmio digna sit, considerabitur. Deinde apud maiores quibus hominibus, et quibus de causis talis honos sit habitus, quæretur. Deinde, ne is honos nimium peruagetur. Atq; hic eius, qui contra aliquem præmium postulantem dicet, locus erit communis, præmia uirtutis & officii sancta & casta esse oportere, neq; ea aut cum improbis communicari, aut in mediocribus hominibus peruulgari. Et alter, minus homines uirtutis cupidos fore uirtutis præmio peruulgato. Quæ enim rara & ardua sint, ea ex præmio pulchra, & iucunda hominibus uideri. Et tertius, si existant qui apud maiores nostros ob egregiam uirtutem tali honore dignati sunt, non ne de sua gloria, cum pari præmio tales homines affici uideant, delibari putent? & eorum enumeratio, & cum eis quos contra dicat, comparatio. Eius autem qui præmium petet facti sui amplificatio, & eorum qui præmio affecti sunt, cũ suis factis cõtentio. Deinde cæteros a uirtutis studio repulsum iri, si ipse præmio non sit affectus.

Facultates autem considerantur cum aliquod pecuniarium præmium postulatur, in quo utrum copia ne sit agri, uectigalium, pecuniæ, an penuria consideratur.

Loci communes: facultates augere, non minuere oportere: & impudentem esse, qui pro beneficio non gratiam, uerum mercedem postulet. contra autem, de pecunia ratiocinari sordidum esse, cum de gratia referenda deliberetur, & se non pretium facto, sed honorem, ita ut factitatum sit pro beneficio postulare. Ac de constitutionibus quidem satis dictum est: nunc de iis controuersiis quæ in scripto uersantur, dicendum uidetur.

DE CONTROVERSIIS *quæ in scripto uersantur.*

IN scripto uersatur controuersia, cum ex scriptionis rõne aliquid dubii nascitur. Id fit ex ambiguo, ex scripto et sententia, ex contrarijs legibus, ex ratiocinatione, ex definitione. Ex ambiguo autem nascitur controuersia, cum quid senserit scriptor, obscurum est q. scriptum duas, plures ue res significat, ad hunc modum: Paterfamilias, cum filium hæredem faceret, uasorum argenteorum centum pondo uxori suæ sic legauit. Hæres meus uxori meæ uasorum argenteorum pondo centum, quæ uolet dato. Post mortem eius uasa magnifica, & pretiose cælata petit a filio mater. Ille se quæ ipse uellet, debere dicit. Primum, si fieri poterit, demonstrandum est, nõ esse ambiguũ scriptum propterea quod omnes in consuetudine sermonis sic uti solent eo uerbo uno pluribus ue in ea sententia, in qua is qui dicet accipiendum esse demonstrabit. Deinde ex superiore & inferiore scriptura docendum id quod quæratur, fieri perspicuum. Quare si ipsa separatim ex se uerba considerentur, omnia, aut pleraque ambigua uisum iri. Quæ autem ex omni considerata scriptura perspicua fiant, hæc ambigua non oportere existimari. Deinde qua in sententia scriptor fuerit, ex cæteris eius scriptis, ex factis, ex dictis, animo, atque uita eius sciri oportebit, & eam ipsam scripturam, in qua inerit illud ambiguum de quo quæritur, totã omnibus ex partibus pertentare. si quid aut ad id appositum sit, quod nos interpretemur, aut ei, quod aduersarius intelligat aduersetur. Nã facile, quid uerisimile sit eũ uoluisse, qui scripsit ex omni scriptura, & ex persona scriptoris, atq; iis rebus. quæ personis attributæ sunt, considerabitur. Deinde erit demonstrandum, si quid ex ipsa re dabitur facultatis, id quod aduersarius intelligat, multo minus commode fieri posse, quam quod nos accipimus, quod illius rei neque administratio neque exitus ullus extet; nos quod dicamus, facile & commode transigi posse, ut in hac lege, (nihil enim prohibet fictam legem exempli loco ponere, quo facilius res intelligatur.) Meretrix coronam auream ne habeto, si habuerit, publica esto. Contra eum, qui meretricem publicari dicat ex le

COnstitutiones rationales esse status, & in primo docuimus, & ipsos eẽ principales. hoc quẽadmodũ cõpleremus in dicendo superiore tractatu docuit. Sed quia sunt præter ea genera controuersiarũ quæ versantur i scripto, quæ incidũt cõstitutionibus, quæ ipsa quinq; sunt necessario et de his dat præcepta. In scripto versatur controuersia: et cetera.) Sũt aũt controuersiæ quinq;: ambiguitas, scriptum & voluntas, leges contrarie, ratiocinatio, & definitio. Scripti autem controuersia est, cum in quocunque scripto nascitur controuersia, aut in legibus, testamentis, pactis & dictis, & cæteris quæ in scriptura sunt. Ergo principalis est ambiguitas, quia ita ordinem fecit, cuius definitio adhibita est. Cum quid senserit scriptor obscurum est.) Ideo quia duas aut plures res significat. Huic exẽplum dedit, vt hæres daret vasa cælata vxori quæ vellet. Quoniam, vt diximus, constitutiones non sunt, sed incidentes sunt controuersiæ, non constituit quæ sit intentio, quæ depulsio: neque quæ ratio, & refutatio rationis, & quæ iudicatio: sed continuo dat præcepta, quæ sunt parti vtrique communia. Sunt autem hæc. Primũ vt ne genꝰ ambiguum, et doceamus locutionis ipsius consuetudinem: deinde vt superiora verba, & inferiora consideremus, ex quibus colligamus quæ sit vera sententia. Deinde excutiamus personam eius qui scripsit, vt ex cæteris dictis eius factis scriptis animo atque vita quid senserit posit intelligi. Deinde excutiamus omne scriptũ, ne in aliquo verbo aut nos adiuuet aut impugnet aduersarium. Deinde dicendũ id qđ aduersarius intelligat minus cõmode fieri, quã quod nos intelligamus

mꝰ. Huic præcepto exemplum dat: Meretrix coronam auream ne habeto, si habuerit, publica est. Hic enim tractari potest, non bene sentire eum qui publicandam dicit esse meretricem; q publice meretricis nullus est vsus, nulla administratio, hoc est nullum quodammodo vectigal. in auro vero publicando magnam esse vtilitatem. Post hæc adiungit vtilitatẽ præcepti, vt interpretemur quanto vtilior res, aut honestior præteratur, si id intellectum fuerit quod aduersarius interpretatur. Hoc autẽ apertius fiet, si id quod nos interpretamur, doceamus esse honestũ, vtile, necessarium. Sed qm scripti controuersia, sicuti supra docuimus, potest esse & in testamento & hoc exẽplũ dedit, potest aũt esse & in lege. adiecit itaq; præcepta. si ambiguitas fuerit in lege, vti quæramus ne forte qđ aduersarii intelligant. alia lege cautum sit. Deinde vt dicamus quemadmodum scribi oportuisset, si id sentiret quod aduersarii dicũt, ille qui scripsit. Huius præcepti & argumẽti de themate supra posito sumpsit exẽplum, vt doceat scriptorẽ si hæredi consulere vellet, vt ea uasa daret quæ illi cõmodum erat dare, non scriberet quæ vellet. Hoc enim non ascripto, quæ hæres vellet ipse daret. nunc quia ascripsit, vtriq; eorum cautum voluit. quia hoc nõ ascripto, cõsuluisset hæredi. Ergo concludit præceptum, in huiusmodi causis ita debere tractari. Si hoc modo sensisset, illo uerbo vsus eẽt: si hoc non esset, isto loco verbũ posuisset, aut nõ posuisset. Deinde adiungit præceptũ, vti queranꝰ hoc quo tempore scriptum sit, quod scriptum est: quia ex hoc intelligitur voluntas scriptoris deinde quasi deliberatiuo modo tractandum quid vtilius, quid honestius sit. Esse ad-

ge oportere, posset dici, neque administrationem esse ullam publicæ meretricis, neq; exitum legis in meretrice publicanda. at in auro publicando & administrationem, & exitum facilem esse, & incommodi nihil inesse.

Ac diligenter illud quoq; attendere oportebit, nũ illo probato, quod aduersarius intelligat utilior res, ut honestior, aut magis necessaria, a scriptore neglecta uideatur. Id fiet, si id qd' nos demonstrabimus, honestũ, aut utile, aut necessarium demõstrabimus, et si id qd' ab aduersariis dicetur, minime eiusmodi dicemus esse. Deinde si in lege erit ex ambiguo controuersia, dare operã oportebit, ut de eo quod aduersarius intelligat, alia in lege cautum eẽ doceatur. Permultũ aũt proficiet illud demonstrare quẽadmodũ scripsisset, si id qd aduersarius accipiat, fieri aut intelligi uoluisset, ut in hac causa, in qua de uasis argenteis, queritur, posset mulier dicere, nihil attinuisse adscribi, quæ uolet, si heredis uolũtati permitteret. eo. n. nõ adscripto nihil inesse dubitationis, quin hæres, quæ ipse uellet, daret. Amẽtiæ igitur fuisse, cũ heredi uellet cauere, id adscribere, quo nõ adscripto nihilominus heredi caueretur. Quare hoc genere magnopere talibus in causis uti oportebit. Si hoc mõ scripsisset, isto uerbo usus nõ esse, non isto loco uerbum istud collocasset. nã ex his sñia scriptoris maxima perspicitur. Deinde quo tẽpore scriptum sit, querendum est, ut quod eũ uoluisse in eiusmodi tẽpore uerisimile sit intelligatur. Post ex deliberationis partibus, quid utilius, & quid honestius, et illi ad scribendum & his ad cõprobandũ sit demonstrandum, et ex his si quid amplificationis dabitur. cõibus utrinq; locis uti oportebit.

Ex scripto & sñia controuersia consistit, cum alter uerbis ipsis quæ scripta sunt, utitur, alter ad id quod scriptorẽ sensisse dicet, oẽm adiungit dictionem. Scriptoris aũt sñia ab eo, qui sñia se defendit, tũ semper ad idem spectare, et idẽ uelle demonstrabitur, tũ aut ex facto, aut ex euẽtu aliquo ad tẽpus id quod instituit, accõmodabitur. Semper ad idem spectare, hoc modo. Paterfamilias, cũ liberorũ nihil haberet, uxorẽ autem haberet, in testamento ita scripsit. Si mihi filius genitus fuerit unus, pluresue, is mihi hæres esto. Deinde. quæ assolent, Postea Si filius ante moritur, q̃ in tutelam suam uenerit, tu mihi, dicebat, secundus heres esto. Filius nõ est natus: ambigunt agnati cũ eo, qui est secundus hæres, si filius ante, q̃ in tutelam suam ueniat, mortuus sit. In hoc genere nõ põt hoc dici ad tẽpus, ad euentũ aliquem sententiã scriptoris oportere accõmodari, propterea q̃ ea sola demonstratur, qua fretus ille, qui contra scriptũ dicet. suam esse hereditatẽ defendit.

Alterũ aũt genus est eorum, qui sñiam inducũt, in quo non simplex uoluntas scriptoris ostenditur, quæ in omne tempus, & in omne factum idem ualeat, sed ex quodam facto, aut euentu ad tempus interpretande dicitur.

Ea partibus iudicialis assumptiua maxime sustinetur. Nã tum inducitur comparatio, ut in eo, qui, cum lex aperiri portas noctu uetaret, aperuit quodam in bello, & auxilia quedam in oppidum recepit, ne ab hostibus opprimerentur, si foris essent, q̃ prope muros castra hostes haberent. Tũ relatio criminis, ut in eo, qui cum cõmunis lex omnium hoĩm occidere uetaret, tribunus militem suum,

tem locos cõmunes vtrique parti, si quid per amplificationem dici possit. Quod illius rei neque administratio, &c.)Quam aduersarius dicit. Nihil enim prohibet fictam exempli loco ponere, &c.)Fictam materiam. i. theticam legem sine certa persona. Deinde si in lege erit ex ambiguo cõtrouersia, &c.)Nõ in aliqua alia scriptura. Alia in lege cautum esse doceatur, &c.) idest, quo modo tu intelligis. Permultum autem proficiet illud demonstrare, & cætera.) Adiungit aliud præceptum, esse considerandum quemadmodũ scribi posset ab eo qui scripsit, si sic sensisset quemadmodum dicit aduersarius. Ex scripto & sententia controuersia consistit, &c.)Legales controuersiæ sunt quinq;, quæ extra constitutiones tractatus suos habent. ex his Tullius primã tractauit ambiguitatem. Scriptum, & voluntas, nunc explicatur. Scriptum autem omne accipere debem⁹, quicquid in legibus, aut in testamentis, aut edictis, aut in omnibus scriptis intelligitur. Hoc definiuit ita: Cum alter utitur verbis quæ scripta sunt, alter scriptoris sentẽtiam interpretatur, & ad id quod scriptum est, animum scribentis adiungit. Is tamen qui sententia vtitur, dupliei modo asserit sententiam scriptoris. aut n. semper dicit scripti eius vnum eũdemq; sensum esse, aut ad tempus: aut ex euentu accipi oportere id quod sentit ille qui scripsit. Dat exemplum, quemadmodum vnum & idem semper intelligatur in sententia scriptoris. Cum hæres secundus institutus interpretatur se hæredem eẽ iustũ: siue natus filius esset, vt his hæres esset, qui natus fuerat, siue natus non fuisset, vt alius nullus esset q̃ ipse, qui secũdus est institutus. Hanc sententiam vnã memorat, & semper eandem esse. At vero cum sententia scriptoris ita exponitur vt ex facto, aut ex euentu ad tempus interpretanda sit, docet omnes sub qualitate assumptiuæ partis in hoc genere contineri, in qua cõpensatio est, aut relatio criminis, aut remotio, aut concessio. In his enim omnibus speciebus assumptiuæ qualitatis necessario lex præcedit, quæ cum scriptum habeat, habebit & sententiam, quam is qui ea vtitur dicit ad tempus accõmodari. Dat exemplũ, & docet nõ ad idem spectare in his exẽplis sententiam scriptoris, sed ex tẽpore semper intelligi. Post hæc, subiungit præcepta, quibus vti debet is qui scriptum defendit, & is qui scripto se tuetur. Sunt autẽ hæ laudes scriptoris. Cõmunis loc⁹ in quo docetur nihil a iudicib⁹ spectari oportere nisi scriptũ & magis si legitimũ scriptũ sit. Tertio loco debet inducere factum ab aduersario, postea cõparare cum scripto id quod factum est. deinde dicere, quod iudex in legem iuratus sit. deinde interrogare quid sit quod ex aduersa parte dicatur. Modis autem variis interrogare, modo iudicem, mõ aduersarium, modo ipsum se cum admiratione interrogare, & interrogare hæc, vtrum scriptũ negetur esse sic quemadmodum loquitur, & an ab aduersario aliud factũ sit q̃ dicatus, an contradici nihil possit, deinde concludere. Cum scriptum ita sit, & ab aduersario factũ, & ita factum non negetur, quod summa stultitia sit cõtra dicere. Deide recitatio sequitur ipsius scripti frequens, & comparatio facti cum scripto vario modo. nunc ad te ipsum vt redeas, nunc ad iudices ista tractes. Sed ad iudices cum dicitur, ostendendum est quid sequi iudices debeant: quod duabus de causis sit apud iudices dubitatio si aut obscure scriptũ sit, aut aduersarius aliquid neget. at hic vtrique manifestum esse vnde iudices parere legi oportet, non interpretari legẽ. Post hæc subiunguntur ea quæ contra eũ dñr qui vtitur sententia. Et quoniam supra diximus sententia. aut idem semper spectas, aut ad tempus accommodatur: si ad idẽ spectari dicitur, sententia, ille qui scripto nititur, dicit non oportere nos, de voluntate quærere, cum scriptum extet, quod iudicium est voluntatis. Deinde incommodum esse, si hoc instituatur, vt ab scripto recedatur. nã si nec scriptores ratum crederent esse, & sibi debebunt interpretari habere quod scripserint, & iudicium incertum sequẽtur, si a scripto recedere cœperint. deinde dicere magis voluntatem eum sequi qui scripta defendat, q̃ eum qui interpretetur. certius enim iudicium est voluntatis ipsum scriptũ. Hæc aduersus eum, qui sententiam semper ad idem spectare dicit. Si autem ad tempus accommodari sententiam dicit aduersarius, debet ille qui scripto nititur: negare iustum esse vt cũ aliquis se contra legem fecisse fateatur, afferat causam vel tẽporis vel euentus, vel aliam similẽ. Deinde debet dicere, semper accusatorum fuisse, vt cum crimẽ intenderent, facti causam afferrent. nunc reorum esse, vt cum fecerint quod non licebat, facti sui afferant causam. Post

hæc tres locos debet asserere qui pro scripto nititur. sunt autem hi: Nulla in lege causam contra scriptum accipi, in hac lege non accipi, hanc causam minime accipi. Hæc, vti dixi, debet asserere, ac primum illud in nulla lege causam accipiendam esse. habebit hæc præcepta, q scriptori neque ingenium defuit ad inueniendum omnia, neque sermo ad proferenda: si aliquid excipiendum putaret, esse consuetudinē scriptoribus excipere. Hoc probabit. si recitet leges quæ habent exceptionem. Erit autem vehementius, si eius ipsius scriptoris aliam legem recitet, aut in ipsa lege aliquod caput inueniat, qđ excipiat. Deinde quasi per definitionem inducere. quoniam nihil aliud est causam accipere, nisi legem tollere. Idque fieri, si causa accipiatur quæ extra legem est, id est extra scriptum. Deinde omnibus peccandi licentiam dari, si causa semper accipiatur, & iudicibus errorem mitti, cum a scripto recesserint, & semper causas sequātur, quæ scriptæ non sint. omnes ciues quid agant ignoraturos, si ex suo consilio quisque agat, & causam legi applicet. Postremo hos locos inducet, quod omnes actus reipublicæ legibus exerceantur q hi iudicent qui a negotiis suis absint, q iurent in verba certa q nullā excusationem aut aliquam causam recipiant, qua cum teneatur ad iudicandum abesse possit: nisi si eadem causa vtatur, quæ sit in ipsis legibus instituta. quod si omnes legibus tenentur, iniquū esse aduersarios nō teneri. Deinde per argumentationem illam, quæ inductio nominatur explicare, an permittant iudices ad legem addi eam causam, qua se tuetur aduersarius. Quod si ipsi non permittant, aut etiam si velint ipsi addere, populus sinat, si neque ipsi neque populus permittat addi causam, iniquū esse, vt hodie ita iudicent, quasi iam causa legi videatur ascripta: indignum esse derogari legi, aut abrogari legem, aut ex aliqua parte mutari. Derogari est, in vituperationem venire. Abrogari, totam penitus tollere. Tertium vero est, cum pars aliqua commutatur, et vertitur: Deide adiungere, populum hodie nihil scire iniquum esse, vt illo inuito & ignaro aliquid de legibus iudicetur, esse certum ferendæ legis tempus. quod si aliquis hanc legem ferat, scire se velle, vt si aliquid sit captuosum aduersariumve, contra dicat. esse turpia & inutilia hæc quæ aduersarii dicunt: nunc le-

qui uim sibi inferre conabatur occidit. Tum remotio criminis, ut in eo, qui, cum lex quibus diebus in legationem proficisceretur, præstituerat, quia sumptum nō dedit quæstor, profectus non est. Tum concessio per purgationem, et per imprudentiam, ut in uituli īmolatione, et per uim, ut in naui rostrata, et per casum: ut in Eurotæ fluminis magnitudine. Quare aut ita sñia inducetur, ut unū quiddam uoluisse scriptor demonstretur: aut sic, ut in eiusmodi re, et tpe hoc uoluisse doceatur. Ergo is, qui scriptum defendet his locis plerūq; oībus, maiore aūt parte semper poterit uti. Primum scriptoris collaudatione, & loco cōi, nihil eos, qui iudicent, nisi id quod scriptum sit spectare oportere, et hoc eo magis, si legitimum scriptū proferetur, id est aut lex ipsa, aut ex lege aliquid. Postea, quod uehementissimum est, facti, aut intentionis aduersariorum cum ipso scripto contentione, quid scriptum sit, quid factum, quid iuratus iudex: quē locum multis modis uariare oportebit. Tum ipsum secum admirantem quidnam contradici possit, tum ad iudicis officiū reuertentem, et ab eo quærentem, quid præterea audire aut expectare debeat: tum ipsum aduersarium, quasi intētantis loco producendo, hoc est interrogando, utrum scriptum neget esse eo modo, an ab se contra factum esse, aut contra contendi posse neget, utrum negare ausus sit, se dicere desiturum. Si neutrum neget, et cōtra tñ dicat nihil eē, quo hoīem impudentiorē quisquā se uisurū arbitretur: in hoc ita cōmorari cōueniet, quasi præterea nihil dicendū sit, et quasi contra dici nihil possit, sæpe id qđ scriptū est, recitando. sæpe cū scripto factum aduersarii confligēdo, atq; interdū acriter ad iudicem ipsum reuertēdo. Quo in loco iudici demonstrandū est, quod iuratus sit, quid sequi debeat, duabus de causis iudicem dubitare oportere, si aut scriptum sit obscure, aut neget aliquid aduersarius. Cū et scriptū sit aperte et aduersarius oīa confiteatur, tū iudicē legi parere, nō interpretari legē oportere. Hoc loco cōfirmato. tū diluere ea q̄ cōtra dici poterāt, oportebit.

Contra autē dicetur, si aut prorsus aliud sensisse scriptor, et scripsisse aliud demonstrabitur, ut in illa de testamento, quā posuimus controuersia, aut si causa assumptiua inferetur, quam ob rem scripto non potuerit, aut non oportuerit obtemperari. Si aliud sensisse scriptor, aliud scripsisse dicetur, is qui scripto utetur, hoc dicet, nō oportere de eius uoluntate nos argumentari, qui ne id facere possemus, iudiciū nobis reliquerit suæ uolūtatis: multa incōmoda consequi, si instituatur, ut a scripto recedatur. Nā ut eos qui aliqd scribāt, nō existimaturos id qđ scripserīt, ratū futurū, et eos qui iudicent, certū qđ sequātur, nihil habituros, si semel a scripto recedere cōsueuerīt.

Quod si uoluntas scriptoris conseruanda sit, se nō aduersarios a uolūtate eius stare. Nā multo propius accedere ad scriptoris uoluntatem eum, qui ex ipsius eam literis interpretetur, q̄ illum, qui sententiam scriptoris non ex ipsius scripto spectet, qđ ille suæ uoluntatis, quasi imaginem reliquerit, sed domesticis suspicionibus perscrutetur. Sin causam afferet is, qui a sentētia stabit. primū erit contradicendū, quā absurdū non negare contra legem fecisse, sed quare fecerit, causam aliquam inuenire. Deinde

gem qualiscunque sit debere seruari. Post populo si displiceat, licentiam commodari, vt vel abroget, vel corrigat legem. Deinde postremo loco concludet: neminem permissurum fuisse de populo, vt aduersarius hanc casam adderet, legi etiam si sine alicuius periculo hoc fieri posset. Cum semper ad idem spectare, & idem velle demonstratur.) semper hoc esse in hac lege, q senserit scriptor. Vt q nos sensisse scriptorem dicim⁹.) id est ad quam sententiam scripta verba accommodamus, ipsa semper sit, neque aliquo tempore mutetur, ne existat aliquando diuersa. Interdum inquit is qui se sententia defendit, contra scriptum sic dicit, hoc sensisse scriptorem, vt non semper idem sit, quod sensisse dicitur. Sed pro tempore, pro euentu sit alia atque alia sententia. & his duobus præceptis supponit exempla. Semper ad idem spectare hoc modo.) Vnius partis vel præcepti, & tractatus exemplum. Quam suam in tutelam uenerint.) inter annos quatuordecim, quibus expletis potest facere testamētum. Cum eo qui est hæres.) Secundus scilicet. & tunc hæres, si filius ante quā in suam tutelam veniat moriatur in hoc genere non potest hoc dici, quod interpretatur scripti semper eandem sententiam nō ad tempus accommodari. Qua fretus & ille qui cōtra scriptum dicit.) id est, secundus, qui secundus de numero factus hæres ab agnatis, scripto ab hæreditate summouetur: quia secūdus scriptus cum sit, non nato filio secūdus non est. Quæ in omne factum idem valeat.) non quod supra, sed hic pro tempore, vt quid fiat lex senserit. Cum prope muros hostes castra haberent.) Probauit huc vsque cōpensatiuam subesse interpretatæ voluntati contra scriptum, cum voluntas expectatur ex tempore, subiungit & relatiuā subesse, Tū remotio criminis.) Adiungit nunc & remotionem criminis subesse interpretatæ voluntati. Cōtra scriptum cum volūtas mutatur, vt ad tempus sit. Supponit etiam quartam speciem assumptiuæ, id est concessionem ei subesse. Tum concessio per purgationem.) Quia cōcessio in purgationem & in deprecationem diuiditur, sed deprecatio non subest. Purgationem specieb⁹ suis subiicit. Quare aut ita sententia inducetur.) Redit ad cōclusionem duorum præceptorum supra positorū. cum voluntatem interpretamur cōtra scriptum. Scriptum

ergo is qui defendit.) Hinc incipiunt præcepta, quibus vti debeat is qui se defendit scripto.

Quid factum sit.) Ab eo videlicet qui ex legis verbis arguitur. Quid iuratus iudex, &c.) id est, in quam rem iuratus iudex sedeat, hoc est in leges sedeat iuratus. Siue vtrum neget, &c.) id est, aut scriptam esse legem, aut hoc fecisse. Contra autem dicetur, si aut prorsus aliud sensisse scriptor, & scripsisse aliud demonstrabitur.) Contra autem dicetur ab eo qui se contra istum, qui scripto nititur, voluntate defendit. Sed huic nunc locos dat, non quoad eius partes iam transierit: verum vt intelligamus cõtra quos locos eius qui voluntate defendit, respondere possit.

Aut a causa assumptiua inferetur.) Quoniam cum ad tẽpus voluntas scripti accipienda ostẽditur, necessario per assumptiuæ qualitatis speciem argumenta sumuntur. Si aliud sensisse scriptor aliud scripsisse dicatur is.) Prima pars qualis vtitur, qui se voluntate defendit, contra quam nunc præcepta dat scriptori. Sin causam afferet is qui a sententia stabit.) Secunda pars, qua vtitur is qui voluntate se defendit, contra quam præcepta nunc dat scriptori. Sin causam afferet is qui a sententia stabit.) Dictus primus locus est ab eo qui scripto nititur, per partes suas: qui per præcepta. Sequitur secundus locus, in quo ostenditur, si in ceteris legibus causa accipiatur, in hanc legem causam accipi non oportere. Hoc vt probari possit demonstrandum est, quia lex vel scriptum quodlibet ad res maximas, vtilissimas, honestissimas, religiosissimas pertineat: vnde inutile, turpe, nefas esse doceatur, legi tam diligenter scriptæ non obtemperari. Deinde docendum, quod omnia cauta in hac lege sint, & prospecta, & excepta, quæ excipienda, perspicienda, cauendaque esse videbantur. Subiungitur tertius locus, in quo docetur, hanc causam accipi non oportere: in quo quoniam aduersarius, qui contra scriptum dicat, aliqua æquitate se tuetur, laborandum est vti doceat qui se scripto defendit, illud æquum non esse quod aduersarius dicit. Quo loco bene tractato, vt doceat æquum non esse, efficiat, vt non oporteat concedere aduersario. Nam superiores loci hoc agebant, quasi non liceret id fieri, quod aduersarius vellet. is autẽ locus, hic dixi in quo docetur æquum non esse quod aduer-

conuersa oĩa esse, ante solitos esse accusatores iudicibus persuadere affinem esse alicuius culpæ, eum, qui accusaretur, cãm proferre, quæ eum ad peccandũ impulisset, nũc ipsum reũ cãm afferre quare deliquerit. Deinde hãc inducere partitionem, cuius in singulas parteis multæ conuenient argumentationes. Primum nulla in lege ullam cãm contra scriptum accipi conuenire. Deinde si in cæteris legibus conueniat, hanc esse hmõi legem, ut in ea non oporteat. Postremo si in hac quoq; lege oporteat, hanc quidẽ cãm accipi minime oportere. prima pars his fere locis cõfirmabitur. Scriptori neq; ingenium, neq; operam, neque ullam facultatem defuisse, quo minus posset aperte perscribere id, quod cogitaret. nec fuisse ei graue, nec difficile eam cãm excipere, quam aduersarii proferãt, si quicquã excipiendum putasset, consueuisse eos qui legem scribãt, exceptionibus uti. Deinde oportet recitare leges cum exceptionibus scriptas, & maxime uidere, si qua in ipsa lege qua de agitur, sit exceptio aliquo in capite, aut apud eundem legis scriptorem, quo magis eum probetur fuisse excepturum, si quid excipiendum putaret, & ostenderet cãm accipere, nihil aliud esse, nisi legem tollere, ideo q, cũ semel causa consideretur, nihil attineat eam ex lege considerare, quippe quæ in lege scripta non sit.

Quod si sit institutum, oĩbus cãm dari, & potestatem peccandi, eum intellexerint uos ex ingenio eius qui cõtra legem fecerit, non ex lege, in qua iurati sitis, rem iudicare. Deinde & ipsis iudicibus iudicandi, et cæteris ciuibus uiuendi rõnes perturbatum iri, si semel a legibus recessum sit. Nã et iudices neq; quid sequantur habituros, si ab eo quod scriptũ sit, recedant, neq; quo pacto alios improbare possint, q, contra legem iudicarint, et cæteros ciues, quid agant, ignoraturos, si ex suo quisq; consilio, et ex ea rõne quæ in mentem, aut in libidinem uenerit, non ex cõi præscripto ciuitatis unamquãq; rem administrabit. Postea quærere a iudicibus ipsis, quare in alienis detineantur negotiis, cur reip. munere impediantur, cũ sæpius suis rebus et cõmodis seruire possint, aut in certa uerba iurent, cur certo tempore conueniant, certo discedãt, nihil quisquã afferat causæ, quo minus frequenter operã reip. det, nisi quæ causa ex lege excepta sit, an se legibus obstrictos in tantis molestiis esse æquum censeant, aduersarios nostros leges negligere concedant. Deinde item quærere ab iudicibus, si eius rei causam, propter quã se reus contra legẽ fecisse dicat, exceptionem ipse in lege adscribat, passuri ne sint. Postea hoc, quod faciat, indignius, & imprudentius esse, q̃ si adscribat. Age porro, quid si ipsi uelint iudices adscribere, passurus ne sit populus? atq; hoc eẽ indignius, quam rẽ uerbo et literis mutare nõ possint, eam re ipsa, et iudicio maxime cõmutare. Deĩde indignũ esse, de lege aliquid derogari, aut legẽ abrogari, aut aliqua ex parte cõmutari. cũ populo cognoscendi, et probãdi, aut improbandi potestas nulla fiat, hoc ipsis iudicibus inuidiosissimum futurũ. Nõ hunc locũ esse, neq; hoc tẽpus legũ corrigendarum, apud populũ hoc, et per populũ agi cõuenire: quod si nũc id agant, uelle se scire, qui lator sit, qui sint accepturi, se actiones uidere, et dissuadere uelle.

Quod si hæc cum summe inutilia, tum multo turpissi-

sarius dicit, demonstrabit eum non oportere audiri, cum iustũ non videatur esse quod dicit. Deinde discendendum erit ad assumptiuæ qualitatis species per tractatus, ab eo qui scripto nititur vti per ea præcepta, quæ supra dicta sunt, compensationis & relationis, remotionis, concessionis, explicet locos partis suæ: qui nititur contra eum qui se voluntate defendit, supponendo causam ex locis assumptiuæ qualitatis. deinde ratione afferendæ sunt, & causæ, quare aut in lege, aut testamento ita scriptum sit quod scriptum est, vt ex hoc modo non scripta tantum defendere, verum voluntates interpretari videatur ille qui scripta defendit. Primũ nulla in lege vllã causam, &c.) Præcepta partitionis, quibus vti debeat is qui se scripto defendit. Prima pars his fere locis confirmabitur, &c.) In nulla lege causam accipi oportere. Deinde item quærere.) Hoc totum per inductionem, vt ex eo quod conceditur, id quod non conceditur concludatur. Secunda pars est, in qua est ostẽdendum, si in cæteris legibus oporteat, in hac non oportere, &c.) Secunda pars incipit de partitione eius, qui contra sententiam scriptum defendit.

Si quid igitur ex hac ipsa quippiam accusator deroget, &c.) Id est æquitate. Quoniam ille qui se sententia defendit, contra scriptum æquitatem debet asserere: necessario is qui se scripto defendit, debet rursus detrahere æquitati. Contra scriptum autem qui dicet primum inducet eum locum, per quem æquitas causæ demõstretur, &c. Nunc tractatus est eius qui voluntate se tuetur contra scriptum, quod supra tractatũ est. isq; inducet primũ locum æquitatis, vt ostendat quæ & qualis illa sit causa quam adhibet per interpretationem legis. deinde assumptiuæ partis cuiusque præcepta seruabit dicens: hoc quidem scriptũ in lege est, sed ego feci vt prodessem, vel reliqua, quæ assumptiuæ sunt qualitatis, vt facta ipsa sua enumeret, & exequatur: deinde tres illos compleat locos ex aduersa parte: quibus vsus est is qui scripta defenderat. His ex contrario doceat, in omnes leges accipi causas, & in hanc legem accipi debere, & hanc causam accipi debere. In omnes leges accipi causas in hanc non accipi, iniquum aliquid constitui: vt omnia supplicia culpæ, & malitiæ vindicande causa constituta sint. nunc se nihil malitiosæ, fecisse

ipsum

ipsum scriptorem, si hodie præsens esset factum suum probaturum: aut si ipse hoc ageret, facturum fuisse. Hac de causa viros bonos electos, & dignitate & ætate: vt non scripta legis recitarent. sed interpretarentur. ipsum legis scriptorem non barbaris hominibus ac stultis commisisse scripta sua. nam si hoc crederet, diligenter cunctas exequerentur. nunc quædam potuisse, ex quibus etiam non scripta cognosci possunt per intellectam voluntatem. Postea dicendum est quid fieri potuisset, aut quid accidere potuisset. in quibus causa cum collocatur, ostenditur cecedendum fuisse a scriptis propter vel necessitatem, vel honestatem. Omnes leges comprehendere omnia non posse quæ velint exprimere, vel excipere, sed esse naturaliter in legibus cunctis tacitas exceptiones. deinde locum hunc debebit exequi, quia neque sermo hominum, neque scriptum aliquod plane se exprimat, aut eloquatur voluntatem, sed semper expectarim ex scriptis reliqua, quæ in voluntate intelligi possunt. Deinde vtilitatis & honestatis partes explicandæ sunt. in quibus docebimus quid nos fecerimus & quid aduersarii velint vt nostrum vtile, aduersariorum inutile demonstretur. Deinde locum communem debemus inducere, non literas nos sequi oportere, quæ & tenues & obscuræ sunt notæ voluntatis: sed ipsam illam voluntatem. Deinde inducere definitionem, quid sit lex. & sic definire, vt hoc potius voluntas, q̃ scriptura videatur: meritoque iudices inseruiant legi, qui voluntatem legi interpretantur. iniquum esse affici supplicio eum qui non aperte contra legem fecerit, sed ex aliqua ratione vtilitatis Reipub. His rationibus & tribus tres loci approbantur, qui sunt contrarii superioribus tribus: vti doceamus, & accipi causam in omnibus legibus, & in hanc legem accipi, & hanc causam accipi. Præterea operam dare debemus, vt etiam scriptum ipsum, si quo pacto possumus, conuertamus, vt id videatur tenere verbis, quod nos interpretamur. Faciamusque tale aliquid, quale supra fecit qui scripto nititur, vt ad scriptum applicet voluntatem. Sic hic qui voluntate nititur, in scripto debet aliquid inuenire quod interpretetue, qđ conueniat voluntati. Id faciet, si ambiguum aliquid in scripto inuenerit: aut per collectionem ex eo quod scriptũ est, id quod scriptum non est, ostenderit. Sic

ma sint, legẽ cuiuscemodi sit in præsentia conseruari a iudicibus, post si displiceat, a populo corrigi conuenire. Deinde si scriptũ non extaret, magnopere quæreremus, neq; isti, nisi extra periculum quidem esset crederemus. Nunc cum scriptum sit, amentiam esse eius qui peccarit potius, q̃ legis ipsius uerba cognoscere: his et hm̃oi rõnibus ostẽditur cãm extra scriptũ accipi nõ oportere. Secũda pars est, in qua est ostendẽdum, si in cæteris legibus oporteat. in hac nõ oportere. Hoc demõstrabitur, si lex aut ad res maximas, utilissimas, honestissimas, religiosissimas uidebitur pertinere: aut inutile. aut turpe, aut nefas esse tali in re nõ diligentissime legi obtẽperare: aut ita lex diligẽter perscripta demonstrabitur, ita cautum unaquaq; de re, et ita qđ oportuerit exceptũ, ut minime cõueniat quicquã in tã diligenti scriptura præteritũ arbitrari. Tertius locus est ei, qui pro scripto dicet, maxime necessarius per quem ostendat op3, si conueniat cãm contra scriptũ accipi, eã tñ minime oportere, quæ ab aduersariis afferatur. Qui locus idcirco ẽ huic necessarius, q; semper is, qui cõtra scriptũ dicet, æquitatis aliquid afferat, op3. Nã summa impudentia est, eũ qui contra quod script sit, aliquid probare uelit, nõ æquitatis præsidio id facere conari. Siquid igitur ex hac ipsa quippiã accusator deroget, oĩbus partibu iustius, et probabilius accusare uideatur. Nam superior oratio hoc oĩs faciebat, uti iudices etiam si nollent, necesse esset, hæc aũt ẽt si necesse non esset. ut uellent contra iudicare. Id aũt fiet, si quibus ex locis culpa demõstrabitur, nõ esse in eo qui cõparatione, aut remotione criminis, aut concessionis partibus se defendit, de quibus ante, ut potuimus diligenter perscripsimus, si de his locis, quæ res postulabit, ad causam aduersariorum improbandã transferemus, aut si causæ, et rõnes afferentur, quare, et quo consilio ita sit in lege, aut in testamento scriptũ, ut sñia quoque, & uoluntate scriptoris, non ipsa solũ scriptura causa confirmatum esse uideatur, aut aliis quoque constitutionibus factum coarguetur.

Contra scriptum autem qui dicet, primum eum inducet locum, per quem æquitas causæ demonstretur, aut ostendet, quo animo, quo consilio, qua de causa fecerit, et quãcunque causam assumet, assumptionis partibus se defendet, de quibus ante dictum est. Atq; hoc in loco cũ diutius commoratus sui facti rationem & æquitatem causæ exornauerit, tamen ex his locis fere contra aduersarios dicet, oportere causas accipi demonstrabit. nullam esse legem quæ aliquam rem inutilem aut iniquam fieri uelit, omnia supplicia quæ a legibus proficiscantur, culpæ ac malitiæ uindicandæ causa constituta esse. Scriptorem ipsum si existat. factum hoc probaturum, & idẽ ipsum, si ei tales res accidissent, facturũ fuisse, et ea re legis scriptorẽ certo ex ordine iudices, certa ætate præditos cõstituisse ut essent, non qui scriptũ suum recitarent, quod quiuis puer facere posset, sed qui cogitationẽ assequi possent, & uoluntatem interpretari. Deinde illum scriptorem, si scripta sua stultis hominibus, & barbaris iudicibus committeret, omnia summa diligentia perscripturum fuisse: nũc uero quod intelligeret quales uiri iudicaturi essent, idcirco eum quæ perspicua uideret, non adscripsisse. neq; enim

fieri, vt cum leue nescio quod inuenerit in scripto, tamen cum æquitatem ostenderit in sua causa esse, plurimum proficiet: & subducet aduersario argumentũ suum, in quo ille posuit, scripta tantum iudices sequi debere. cum & hic docere cœperit, in scripto esse aliquid quod prosit ei voluntati quam interpretatur. Postremi loci sunt communes, qui sumi poterunt ex partibus assumptiue qualitatis quod supra diximus. Verum erit proprius locus eius qui scripta defendit, leges ex se intelligi debere, non ex vtilitate interpretantium deinde erit alter, nihil legibus charius esse debere. At vero erunt alii loci communes eius qui se voluntate defendit, leges in consilio scriptoris esse, & vtilitate communi. Deinde indignum esse æquitatem literis premere & vrgere, cum æquitas magis in voluntate cernatur. Ex his locis, quos tres in partitione supra posuit & accipi causam, & in hac lege accipi, & hanc causam accipi. repetit per anacephalæosin in conclusione tres illos quos in partitione poni locos dixit, & pro scripto, & contra scriptum.

Aut ex scripto non scriptum aliquod inducere.) Id est, syllogistice tractare. Cum æquitate causa abundabit necessario multum proficiet.) Fit & hic conclusio, vt & is qui se voluntate defendit, operam det vt ipsum scriptum pro se faciat, vel ambiguo aliquo reprehenso uerbo, vel cæteris, vt non voluntate tantum, sed etiam scripto niti videatur: quemadmodum illi ipsi supra qui se scripto defendit, ita præceperat, vt non sola verba amplecteretur, sed etiam scriptoris ostenderet voluntatem. Loci autem communes certis ex assumptionis partibus in vtrãq; partem conuenient.) Vt aut remoueat, aut compenset, aut referat, aut concludat.

Ex contrariis autem legibus cõtrouersia nascitur, cum inter se duæ videntur leges, aut plures discrepare, hoc modo.) De legalibus cõtrouersiis tertia est, quæ ex contrariis legibus constat. Nam dicta est ambiguitas, dicta etiam controuersia quæ constat ex scripto & voluntate. Contrariæ vero leges nunc duæ sunt, nunc plures, nunc vna si duplex est: quanquam & vna simplex facere leges contrarias potest. At vna duplex facit leges contrarias, cum vna pars nititur legis parte, altera rursus alia legis parte dimicat & repugnat. Apud rhetores est ista controuersia: Rapta a rapto-

ris mortem ? aut indotatas nu ptias optet. vt rapta vna parte nitatur: ac dicat mortem se opta re debere raptoris: altera nu ptias inducat. ac fiant leges contrariæ ex doplici parte legis. Ité vna lex contrarias leges facere potest, hoc modo: Cum lex est, vt vir fortis petat præmium quod volet: & duo adolescentes filii fortiter fecerunt, petit præmii nomine vnus, vt pater eius qui reus factus fuerat perditionis, añ iudicium liberetur: alter petit, vt agatur iudicium. ita ex vna lege diuersa petentium, voluntate leges contrariæ esse dicentur. Verum his omissis, Tullius definit quæ sint leges contrariæ. deinde ponit exemplum de eo qui tyrannum occiderit, vt præmium accipiat. deinde alteram legem proponit, vt tyranno occiso quinque proximi sanguine interficiantur. deinde reliqua præcepta dat communiter in vtranq; partem. Etenim cum ambæ partes lege nitantur, quæ præcepta data fuerint vni parti, ad alteram partem: quæ etiam ipsa lege nitetur, præcepta eadem transferuntur. eritque vnicuique parti hoc principale, vt suam legem laudet aduersarii vituperet, reprehendat. Erit ergo tractatus talis, vtra vtilior lex sit, vtra honestior, vtra magis necessaria vtra ad res plures ptineat, vtra ad maximas, vtra lex posterior sit, (melior enim, quæ posterior) vtra lex iubeat: vtra permittat, vtra vetet. Nam iubet, desertor capite puniatur. Permittit, adulterum cum adultera liceat occidere. deinde vtra lex pœnam constituat ei qui non obtemperet, vtra maiorem pœnam. deinde vtra lex iubeat, vtra vetet. In eo enim quod iubetur & permittitur, quasi vnũ genus sit, contrarium est in eo quod vetatur. Verum in eo qđ iuperatur, & permittitur, sit diuersitas quam supra posuit, cũ illic est necessitas, hic vtendi voluntas. At his duobus contrarium est quod vetatur, vt infamis ne militet, vt impudicus ne concionetur. Maior autem est authoritas legis quæ vetat, q̃ illa quæ imperat. omnis enim lex quæ vetat, fortior propterea, quia corrigit illam quæ aut permittit, aut imperat. Etenim cum omnem hominem ad concionem venire liceat, & sit hæc lex quæ quasi permittat, hæc quæ vetat, infamis ne concionetur, corrigit illam legem, qua aut iubetur aliquid, aut permittitur. Deinde considerandum, vtra lex de parte constituta sit: vtra de omni vel re, vel actu: vtra

uos scripti sui recitatores; sed uoluntatis interpretes fore putauit. Postea quærere ab aduersariis, quid si hoc fecissent? quid si hoc accidisset? eorũ aliquid, in quibus aut cã sit honestissima, aut necessitudo certissima, tũ ne accusaretis? Atqui hoc lex nusquã excepit. Nõ ergo oĩa scriptis, sed quædã quæ perspicua sint, tacitis exceptionibus caueri. Deinde nullã rẽ neq; legibus, neq; scriptura, ulla, deniq; ne in sermone quidẽ quotidiano, atq; imperiis domesticis recte posse administrari, si unusquisq; uelit uerba spectare, et nõ ad uoluntatẽ eius, qui uerba habuerit accedere. Deinde ex utilitatis, & honestatis partibus ostendere, q̃ inutile. aut quã turpe sit id qđ aduersarii dicant fieri oportuisse, aut oportere, et id qđ fecerimus, aut postulemus q̃ utile, aut q̃ honestũ sit. Deinde leges nobis charas eẽ nõ pp literas, quæ tenues. et obscure notæ sint uoluntatis, sed pp earũ rerũ, quibus descriptũ est utilitatẽ, et eorũ qui scripserunt, sapientiã, et diligentiã. Postea quid sit lex describere, ut ea uideatur in sententiis, nõ in uerbis cõsistere; et iudex is uideatur lege obtẽperare, qui sñiã eius, non qui scripturã sequatur. Deinde q̃ indignũ sit eodẽ affici supplicio cũ qui pp aliquod scelus, et audaciam cõtra legẽ fecerit, et eum qui honesta. aut necessaria de cã non ab sñiã. sed ab literis legis recesserit: atq; his, & hmõi rõnibus et accipi causam, et in hac lege accipi, et eã cãm quã ipse afferat, oportere accipi demonstrabit. Et quẽadmodum ei dicebamus, qui a scripto diceret, hoc fore utilissimũ, si quid de æquitate ea. quæ cum aduersario staret derogasset: sic huic qui contra scriptũ dicet, plurimum proderit ex ipsa scriptura aliquid ad suam cãm conuertere, aut ambigue aliquid scriptum ostendere. Deinde ex illo ambiguo eam partẽ, quæ sibi possit defendere, aut uerbi definitionem inducere, et illius uerbi uim. quo urgeri uideatur, ad suæ causæ cõmodum traducere, aut ex scripto, non scriptum aliquod inducere per ratiocinationem, de qua post dicemus. Quacunq; autem in re, quamuis leniter probabili scripto ipso se defenderit, etiam cum æquitate causa abundabit necessario multum proficiet, ideo q. si id quo nititur aduersariorum cã subduxerit, oẽm illam eius uim, & acrimoniam leuerit, ac diluerit. Loci autem cõmunes certis ex assumptionis partibus in utranq; partẽ conuenient. Præterea eius, qui a scripto dicet, leges ex se, non eius qui contra cõmiserit, utilitate spectari oportere, & legibus antiquius haberi nihil oportere: contra scriptum, leges in consilio scriptoris, & utilitate cõmuni non in uerbis consistere. Quã indignum sit æquitatem literis urgeri, quæ uoluntate eius qui scripserit defendatur.

Ex contrariis autem legibus cõtrouersia nascitur, cũ inter se duæ uidentur leges aut plures discrepare, hoc modo. Lex est: Qui tyrãnum occiderit, olympionicarum præmium capito, et quam uolet sibi rem, a magistratu deposcito, et magistratus ei concedito. Et altera lex. Tyranno occiso, quinq; eius proximos cognatione, magistratus necato. Alexandrum, qui apud Phæreos in Thessalia tyrãnidem occuparat, uxor sua, cui Thebe nomen fuit, noctu, cum simul cubaret, occidit, Hæc filium suum, quem ex tyrãno habebat, sibi præmii loco deposcit. Sunt qui ex lege puerum occidi dicant oportere. Res in iudicio est. In hoc

lex specialiter scripta sit, vtra generaliter. Melior enim quæ de specie descripta est, non communiter. Et est cõmuniter, vt, hominem occidere ne liceat: specialiter, virum fortem occidere ne liceat, & alia huiusmodi. Deinde considerandum, ex qua lege statim fieri aliquid, aut non fieri necesse sit, & ex qua sit aliqua tarditas. nam est tarditas, vt in illa lege: legatus intra diem trigesimũ proficiscatur. Hæc omnia cum dicta fuerint, operam dare debeat vnaquæq; pars, quæ pro lege sua nititur vti doceat legem suam & iustã esse & apertam aduersariorum autem vel iniustam, vel obscurã, vel ambiguam. Aut ratiocinatione colliget, qr velint adhibere aliquam definitionem aduersarii, vt intelligi posit quid in lege sit: in nostra autem lege omnia esse manifesta. Deinde debemus adiungere voluntatem, vt ad scriptum voluntas quoque interpretata consentiat. dare ẽt operam, vt aduersariorum lex cõtrariam habeat voluntatem. Et si fieri potest, aduersariorum legis ita est interpretanda sententiam, vt pene etiam ipsa lex aduersariorum per sententiæ interpretationem pro nobis facere videatur, vt ambæ leges nostræ sint partis: vna nostra per scriptum aduersariorũ per voluntatem. Postremi sunt loci cõmunes, qui in legibus contrariis sumi possunt, ex vtilitate & honestate legis cuiuscunque. Ea maxime conseruanda putetur, quæ ad maximas res pertinere videtur.)Præceptum hoc est: Comparandas leges esse verum inter se duæ vel tres discrepent leges: & seruari non possunt ambæ, quia discrepent: ea maxime conseruetur, quæ sit in comparatione vtilior honestior, aut magis necessaria. Ex ratiocinatione autẽ nascitur controuersia cum ex eo, quod vspiam ẽ, ad id quod nusq̃ scriptum est, venitur.)Ratiocinatio syllogismus dicitur, controuersia legalis est. habet tractatum, cũ ex eo quod scriptũ est, id quod scriptum non est colligitur. Cicero ait, cũ ex eo quod vspiam sit, ad id quod nusquam est scriptum, venitur, & habet modos suos quibus comprehendatur, vel simile cum colligim⁹: vel cũ minus colligimus ex maiore, vel cum consequens dat exemplum. sed hæc in Marcomano exemplo sunt posita. Dat exemplũ Cicero de eo qui damnatus parricidii, in carcere testamentum fecerit Nulla quidem lex testamentum facere prohibet eum qui damnatus sit parricidii

cidii: sed sunt aliæ leges quæ multa facere prohibent parricidii reum & damnatum: ex quibus colligitur etiam hoc, faciendi testamenti illum non habuisse potestatem. Item multæ leges sunt testamentorum faciendorum, ex quibus iterum colligitur, hunc faciendi testamenti potestatem non habuisse. Tractatus vero habet locos argumētorum tales. Primum vt scriptum laudemus, & confirmemus: deinde conferamus cum eo facto quod colligimus a scriptum: deinde, vt simile esse doceamus. deinde, vt si illud æquū sit, hoc quoq; esse æquum iudicemus. deinde vt dicamus, cum de hoc scriptum sit, cur de alio scriptum non sit, quod quasi manifestum fuerit ex eo quod scriptum est, etiam quod scriptum non sit, & iccirco a scriptore legis prætermissum esse videatur. Deinde doceamus, in multis legibus multa præteriri, sed accipi hæc ac si non sint prætērita, ex his scilicet quæ scripta sunt. hæc dicit qui vtitur collectione. Qui contra pugnat ante omnia laborare debet, vt similitudinem tollat: & dicat aliud esse in eo quod scriptum est, aliud in eo quod admissum est. Ac propterea esse dissimile, & non debere accipi ex eo quod scriptum est, id quod non scriptum est, cum sit multa distantia dissimilitudinis & similitudinis, de quibus in primo libro exposuit Cicero. Addere præterea etiam poterit is qui contra collegionem nititur, uti & ipse vtatur aliqua collectione. Quod si contigerit, iisdem argumentis vtetur quæ supra dedimus ei qui vtitur collectione. Sin autem non poterit vti, hoc aget, vt ostendat scriptum solum considerari oportere. Periclitari iura omnia, si similitudines accipiantur. nihil enim esse pene, quod non alteri simile esse videatur. Postremi loci sunt cōmunes ab eo qui vtitur ratiocinatione, extra scriptum per coniecturam, id quod scriptum non est accipi oportere. deinde, neminem posse scriptura complecti vniuersa. illum tantum modo bene scribere legē, qui quædam contingat, ex quibus alia quæ præterit intelligi possint. Loci vero communes cōtra eū qui collectione nititur, isti sunt. Coniecturam nō esse firmū argumentū, sed esse diuinationem. deinde, stulti eē scriptoris, non omnia quæ cauenda sunt in lege conscribere. His qui in eo loco sint, adimat potestatem, neq; permittat: sed vt quasi permissio esse videatur,

genere utranq; in partem iidem loci, atq; eadem præcepta conuenient, ideo q; uterq; suam legem confirmare, cō trariam infirmare debebit.

Primum igitur leges oportet contendere, considerando utra lex ad maiores, hoc est ad utiliores, ad honestiores, ac magis necessarias res pertineat. Ex quo conficitur, ut si leges duæ, aut si plures, aut quotquot erunt. conseruari nō possint, quia discrepant inter se, ea maxime cōseruāda putetur, quæ ad maximas res ptinere uideatur. Deinde utra lex posterius lata sit. Nam postrema queq; grauissima est. Deinde utra lex iubeat aliquid, utra permittat. nā id qd' imperator, necessarium, illud qd' permittitur, uoluntarium est. Deinde in utra lege, si non obtemperatū sit, pœna afficiatur, aut in utra maior pœna statuatur. Nā maxime conseruanda est ea, quæ diligentissima et sancta est. Deinde utra lex iubeat, utra uetet. nā sæpe ea quæ uetat, quasi exceptione quadā corrigere uidetur illā quæ iubet. Deīde utra lex de genere oī, utra de parte quadā, utra cōiter in plureis, utra in aliquā certā rē scripta uideatur. nā quæ in partē aliquam, et quæ in certā quandā rem scripta est, promptius ad cām accedere uidetur, et ad iudicium magis pertinere. Deinde ex lege utrū statim fieri necesse sit, utrum habeat aliquā morā, et sustentationē nā id quod statim faciendū sit, profici prius op3. Deinde operā dare, ut sua lex ipso scripto uideatur niti.

Contraria aūt, aut per ambiguum, aut per rōcinationem, aut per definitionem induci, quo sanctius, et firmius id uideatur esse, quod apertius descriptum sit. Deinde suæ legis ad scriptum, ipsam sniām quoq; adiungere. contrariam legem item ad aliam sniām traducere, ut si fieri poterit, ne discrepare quidem uideantur inter se. Postremo facere si eā dabit facultatē, ut nostra ratione utraq; lex conseruari uideatur, et aduersariorum rōne, altera sit necessario negligenda. Locos aūt cōmunes, & quos ipsa cā det, uidere oportebit. et ex utilitatis et honestatis amplissimis partibus sumere demonstrantem per amplificationē ad utram potius legem accedere oporteat.

Ex ratiocinatione nascitur controuersia, cum ex eo, quod uspiam est, ad id quod nusquam scriptum est peruenitur, hoc pacto: Lex est, Si furiosus est, agnatorum gentiliūq; in eo pecuniaq; eius, potestas esto. Et lex: Paterfamilias uti sup familia, pecuniaq; sua legauerit, ita ius esto. Et lex: Si paterfamilias intestamēto moritur, familia pecuniaq; eius agnatorum gentiliumq; esto. Quidā iudicatus est parentem occidisse, ei statim q; effugiendi potestas non fuit. ligneæ soleæ in pedes inductæ sunt: os autē obuolutum est folliculo, et præligatum. Deinde est in carcerē deductus, uti ibi esset tantisper dum culeus, in quem coniectus in perfluentem deferretur, compararetur. Interea quidam eius familiares, in carcerem tabulas afferunt, et testes adducunt. Hæredes, quos ipse iubet, scribunt: tabulæ obsignantur. De illo post supplicium sumitur. Inter eos, qui hæredes in tabulis scripti sunt, et inter agnatos de hæreditate cōtrouersia est. Hic certa lex, quæ testamenti faciendi iis, qui in eo loco sint, adimat potestatem, nulla profertur. Et cæteris legibus, et qua hunc ip um supplicio hmōi afficiunt, et quæ ad testamenti faciendi potestatem

collectio sit ex aliis. Definitio est, cum in scripto verbum aliquod est positum, cuius de vi quæritur, hoc modo. Subiungit postremam legalem controuersiam, quam definitionem nominauit, quæ nulla parte distat a cōstitutione rationali, nisi quod verbum in lege positum, vel in scriptura aliqua cum definitur quod significet quid sit, tunc fit legalis definitio. Supponit exēplum de his qui nauem suam esse dicunt, q; vnus incubuerit gladio, alter remum imperitus gubernandi tenuerit, gubernator in scapham fugerit, hic cum contendant cuius nauis sit, ex lege initium capiunt controuersiæ. Quæritur tantum verbum, quod in lege positum est, quid sit nauis. deinde, quid sit nauem deserere. & quid sit in naui remanere. Hæc sola discretio est data inter definitionem legalem, & constitutionem, id est rationalem statum. Præcepta autem dicendi eadem seruabimus. quæ supra sunt posita, vt definiamus & cætera quæ præcepit.

non obfuisse, vel hoc non futurum fuisse, propter quod istud vnde reus sit, dicatur esse commissum. Ista coniecturalia sunt. Item si definitio fuerit cum alio qui certi nominis reus est, träsferenda huc sunt omnia quæ sunt definitionis. monetq; nunc alteram, nunc vtranq; constitutionem, idest & finem & coniecturam in prima parte tractari & item alias, tractis, scilicet huc rationibus singularum & confirmationis & infirmationis.

Ipsius autem compensationis præcepta hæc sunt, vt comparemus, id quod admissum est, & propter quod admissum est, ex partibus honestatis, vtilitatis, necessitatis, vt neque fuisse aut honestum, aut vtile, aut necessarium. Vbi & gradus tangi potest, non tam vtile, non tam honestum, non tam necessarium: quæ partes, idest vtilis, honesti, necessarii, plenius intelligentur in præceptis deliberatiuæ. Sic facta separatione, & eius beneficii quod præstitisse se dicit, & eius maleficii quod admisit, actio postrema ducenda est ad formam deliberatiuæ, vt ita agatur, quasi suadeat, aut dissuadeat orator, faciendum, aut non faciendum. quoniam accusatoris pars est vtique, vt dissuadeat: defensor vero hæc omnia contraria actione conuertet. Cum ille coniectura vsus fuerit, coniecturaliter respondeat. Item contra fidem assumat argumenta officii. ipsius autem compensationis contrarias partes tenebit, vt doceat vtile, honestum, necessarium fuisse quod fecerit. Aut tantopere per gradum vtile fuisse, honestum, necessarium. Loci communes ab accusatore erunt duo in eum qui de turpi facinore cõfiteatur, & quærat aliquam defensionem: & alter ipsius inutilitatis & turpitudinis expressio cũ indignatione. Ad defensore tres sunt: nihil per se turpe aut inhonestum putari, nisi animo facientis consideretur: alter, amplificatio beneficii præstiti: tertius, expositio ipsius & periculi, & beneficii. Ex quibus sunt iudicationes duæ.) scilicet iudicationes coniecturales. Aut hæc comparatiua, cuius nunc indigemus.) Hæc indicatio propria est ipsius compensatiuæ cõstitutionis. Hoc causæ genus.) Compensatiuum scilicet. Oportebit adhibere cæterarum quoque constitutionum rationem atque præcepta. si tamen incidant cæteræ constitutiones. Istæ enim constitutiones quæ in assumptiua sunt qualitate, possunt præcedentes omnes con-

milites conseruauit. Accusatur maiestatis. Incurrit huc definitio, quid sit lædere maiestatem: sed nos hunc locũ, de quo agimur, cõsideremus. Intentio est: Nõ oportuit arma & impedimẽta relinquere. Depulsio est: Oportuit. Quæstio est: Oportueritne? Ratio est: Milites enim omnes perijssent. Infirmatio est, aut cõiecturalis: Nõ perijssent. aut altera cõiecturalis: Non ideo fecisti. Ex quibus sunt iudicationes: Perijssentne? & ideone fecerit? aut hæc comparatiua, cuius nunc indigemus: At enim satius fuit amittere milites, q̃ arma et impedimẽta hostibus cõcedere. Ex qua iudicatio nascitur: cum omnes perituri milites essent, nisi ad hãc pactionem uenissent, utrum satius fuerit amittere milites, an ad hanc cõditionem uenire? Hoc causæ genus ex his locis tractari conueniet. Oportebit adhibere cæterarum quoque constitutionum rõnem, atque præcepta, ac maxime coniecturis faciendis infirmare illud, quod cum eo quod crimini dabitur, ijqui accusabuntur, comparabũt. Id fiet, si aut id quod dicent defensores futurum fuisse, nisi id factum esset quo de facto iudicium est, futurum fuisse negabitur: aut si alia rõne & aliã ob causam ac dicet se reus fecisse, demõstrabitur esse factũ. Eius rei cõfirmatio, & item contraria de parte infirmatio ex coniecturali constitutione sumetur. Sin autem certo nomĩe maleficij uocabitur in iudicium, sicut in hac cã (nam maiestatis accersitur) definitione, & definitionis præceptis uti oportebit. Atque hæc quidem plerũq; in hoc genere incidũt, cõiectura, & definitione utẽdum sit. sin aliud quoq; aliquod genus incidet, eius generis præcepta licebit huc pari rõne transferre. Nam accusatori maxime est in hoc elaborãdum ut idipsum factum, propter quod sibi reus cõcedi putat oportere, quamplurimis infirmet rõnibus, quod facile est, si quamplurimis cõstitutionibus aggrediatur id improbare. Ipsa autem comparatio separata a cæteris generibus controuersiarum sic ex sua ui considerabitur, si illud quod comparabitur, aut nõ honestum, aut nõ utile, aut nõ necessarium fuisse, aut nõ tantopere utile, aut nõ tãtopere honestum, aut nõ tantopere necessarium fuisse demonstrabitur. Deinde oportet accusatorem illud, quod ipse arguat, ab eo quod defensor comparat, separare. Id autem faciet, si demõstrabitur non ita fieri solere, neque oportere, neque esse rõnem, quare hoc propter hoc fiat, ut propter salutem militũ ea, quæ salutis causa comparata sunt, hostibus tradantur. Postea comparare oportebit cum beneficio maleficium, & omnino id quod arguitur, cum eo quod factum ab defensore laudatur, aut faciendum fuisse demonstratur, contendere. Et hoc extenuando maleficii magnitudinem simul adaugere. Id fieri poterit, si demonstrabitur honestius, utilius, magis necessarium fuisse illud quod uitarit reus, quam illud quod fecerit.

Honesti autem, & utilis, & necessarij uis, & natura in deliberationis præceptis cognoscetur. Deinde oportebit ipsam illam comparatiuam, iudicationem exponere tanquam deliberatiuam, & de ea ex deliberationis præceptis deinceps dicere. Sit enim hæc iudicatio, quam ante exposuimus: Cum omnes perituri milites essent, nisi ad hanc pactionẽ uenissent, utrum satius fuerit perire milites, an ad hanc pactionem uenire. Hoc ex locis deliberationis, quasi aliquã in consultationem res ueniat, tractari oportebit.

stitutiones recipere: vt hæc nũc, quæ compensationis est, habet & finem & coniecturam. Ideo quæcunque genera sunt quæstionum: suis constitutionibus tractanda sunt. Ac maxime coniecturis faciendis.) Vt per coniecturam, quæ quasi incidẽs est compẽsatio illa tollatur, qua is qui accusatur maiestatis, vtitur dicens, periturũ fuisse exercitum nisi arma concederet.

Ii qui accusabuntur, comparabunt.) Vt periturum fuisse exercitum negemus: quod sumit hic, qui arma prodidit & instrumenta.

Aut si alia ratione.) Quoniã superius duas, rationes & duas iudicationes posuit coniecturales, non futurum fuisse vt periret exercitus, & non hoc animo factum iccirco hic eandem rationem repetit, vt coniecturam dicant in hanc constitutionem tractandam. Ex coniecturali constitutione sumetur.) Quia partibus suis ipsa tractanda est. Sin autem certo nomine maleficii.) vt nunc certo nomine reus est maiestatis. Potest enim sine certo nomine reus esse, & non statim ad definitionem astringitur, cum criminis nomen nullum videtur obiectum. Sin autem certo nomine maleficii vocabitur in iudicium.) Iam hic incipit incidentis ad hoc thema alterius status, idest finis, quem statum finem & supra posuit dicendo:

Quia sit maiestatem minuere, præcepta tractare. Sin aliud quoque aliquod genus.) Quarumlibet constitutionum, vel præcedentium: vel sequentium.

Quamplurimis infirmet rationibus.) Vt dicat nõ futurum fuisse, vt periret exercitus. aut aliter, Nõ hoc animo fecisti, sed vt perderes fecisti. Deinde oportet accusatorem illud quod ipse arguat, ab eo quod defensor cõparet, separare.) Post illa superiora etiam hoc dicere oportebit accusatorem, contendere, comparare. Et hoc extenuando maleficii magnitudinem simul adaugere.) Vt extenues, quod præstitisse se dicit: augeas, quod admisit. Deinde oportebit illam ipsam comparatiuam iudicationem exponere, tanquã causam deliberatiuam.) In omnibus assumptiuis qualitatibus post omnia argumenta ex constitutione, quæ sunt propria, locus extremus interponitur quasi deliberatiuæ causæ, in qua quæritur quid faciendum sit, vt ex hoc probetur quid faciendum fuerit. Tanquam causam deliberatiuam.) Vt non iudicialis causa sit, sed deliberatiua,

ua, & eodem genere agatur, quasi sola ipsa esset, idest causa deliberatiua. In aliquam consultationem.) vt deliberatiua, non iudicialis causa sit. hoc est enim consultatio. Defensor autem quibus in locis ab accusatore aliæ constitutiones inducentur.) Si accusator coniectura, retorto contra genere dicendi, coniectura & defensor vtetur. pari genere & finem, pari genere etiam comparationem ex contrario tractabit: vt quod ille inutile, hic vtile: quod ille inhonestum, hic honestum dicat & cætera his similia. Relatio criminis est, cũ reus est id quod arguitur confessus, alterius se inductũ peccato iure se fecisse demonstrat.) Secundam speciem assumptiuæ qualitatis relationẽ posuit. Hanc definiunt per definitionem. Quæ constitutio tunc est, cum alterius peccato se fecisse reus dicit quicquid admisit. huius exemplum subiecit Horatium, qui sororem suam flentem interfecit. Et subiungit præcepta. primum, vt si qua cõstitutio ante ipsam relatiuam tractari posit, excutiatur circa ipsum qui reus est: Non hoc animo fecisti. hoc vtique sic factum est & in comparatione. Deinde quoniam relatio refert actus ad alterum, vt se defendat: dicit enim Feci, sed ille meruit. Necessaria etiam hic cæterarum constitutionom ratio tractabitur. Cum enim cœperimus dicere, ille non meruit, & coniectura esse potest, & finis, & qualibet alia constitutio. Ergo accusator in defensione eius in quem reus transfert crimen, tractabit alias constitutiones. Hoc pacto fit, vt licet relatio sit constitutio, in hanc tamen adhibeamus alias constitutiones, duobus modis: vel circa personam ipsius rei, quo animo fecerit, vel circa personam illam in quam reus transfert crimen. Post hæc igitur tractanda est ipsa relatio criminis quam in præceptis ab eodem subiectis cuius facile est recognoscere., vsque ad illam partem, quæ semper (sicut in superiore præcepto traditum est) propositionem habet quasi deliberatiuam, quæ ex vtilitatis honestatisque partibus quid agendum est, quasi res in consultatione sit, declaratur. Defensor habebit cuncta contraria. sed si incidentes constitutiones aliæ fuerint, omnia ex earum diuersa parte tractabit. Item per præcepta conuertendo modum, ad suam partem argumentando deducit eis locis communibus tam accusatori quam defensori datis: quos

Defensor autem quibus in locis ab accusatore aliæ constitutiones erunt inductæ, in ijs ipse quoque ex iisdem constitutionibus defensionem comparabit, cæteros autem omneis locos, qui ad ipsam comparationem pertinebunt, ex contrario tractabit.

Loci aũt cões erũt accusatoris in eum, qui cum de facto turpi aliquo, aut inutili, aut utroq; fateatur, quærat tamẽ aliquã defensionem, & facti inutilitatem, aut turpitudinẽ cum indignatione proferre. Defensoris ast nullum factũ inutile, neq; turpa, neq; item utile, neq; honestũ putari oportere, nisi quo animo, quo tempore, qua de cã factũ sit intelligatur. Qui locus ita cõis est, ut bene tractatus in hac cã, magno ad persuadẽdum momẽto futurus sit. Et alter locus, p quem magna cum amplificatione beneficij magnitudo ex utilitate, aut honestate, aut facti necessitate demõstratur. Et tertius per quem res expressa uerbis ante oculos eorũ, qui audiunt, ponitur, ut ipsi se quoque idem facturos fuisse arbitrẽtur, si sibi illa res atque ea faciẽdi cã per idem tẽpus accidisset, Relatio criminis ast, cum reus qui id quod arguitur cõfessus, alterius se inductum peccato iure fecisse demõstrat. Ea est hmõi. Horatius occisis tribus Curiatibus, & duobus amissis fratribus, domum se uictor recepit. Is animaduertit sororem suam de fratrum morte non laborantem; sponsi autẽ nomẽ appellãtem idẽtidem Curiatis eum gemitu, & lamẽtatione indigne passus, uirginem occidit accusatur. Intentio est: Iniuria sororem occidisti. Depulsio est: Iure occidi Quæstio est. Iurene occiderit. Rõ est: Illa enim hostium mortem lugebat, fratrum negligebat, me & populum Roma. uicisse moleste ferebat. Infirmatio est: tamen a fratre indẽnatam necari nõ oportuit. Ex qua iudicatio fit; Cum Horatia fratrum mortem negligeret, hostium lugeret de fratris, & populi Romani uictoria nõ gauderet, oportueritne eam à fratre indemnatam necari.

Hoc in genere causæ, primum, si quid ex cæteris dabitur constitutionibus sumi oportebit, sicut in comparatione praeceptum est. Postea si qua facultas erit, per aliquam cõstitutionem, illum, in quem crimen transfertur, defendere. Deinde leuius esse illud, quod in alterũ peccatum reus transferat, quam quod ipse susceperit. Postea translationis partibus uti. & ostendere a quo, & per quos, & quomodo, & quo tempore aut agi, aut iudicari, aut statui de ea re conuenerit, ac simul ostendere non oportuisse ante supplicium, quam iudicium interponere. Tum leges quoque, & iudicia demonstranda sunt per quæ potuerit id peccatum, quod sponte sua reus punitus sit moribus, & iudicio uindicari. Deinde negare debebit, audiri oportere id, quod in eum criminis conferatur, de quo is ipse qui conferat, iudicium fieri noluerit, & id quod iudicatum non sit, pro infecto haberi oportere. Postea impudentiam demonstrare eorum, qui eũ nunc apud iudices accusent, quem sine iudicibus ipse condemnarint, & de eo iudicium faciant, de quo iam ipsi supplicium sumpserint. Postea perturbationem iudicii futurã dicemus, et iudices longius, quam potestatem habeant progressuros, si simul & de reo, & de eo, quem reus arguat, iudicarint: Deinde hoc si constitutum sit, ut peccata homines peccatis, & iniurias iniurijs ulciscantur, quantum incommodorum consequatur. Ac si idem facere ipse, qui nũc

ipse supponit. Postea si qua facultas erit.) Ante relationẽ criminis, & eius argumenta, cæteris constitutionibus accusator & reum onerare debebit: & illum defendere in quẽ reus trãsfert crimen, nanque dici potest, Quod fecisti non hoc animo fecisti: quod est alterius constitutionis: deinde, & ille quem meruisse dicis, aut non meruit, aut non hoc pacto meruit: quod vtique aliarum est constitutionum. Ita antequam ex præceptis relationis aliquid agamus constitutionibus reliquis, & circa rei personam vti possumus vt eum arguamus, & circa personam eius in quem crimen trãsfertur, vt eum defendentes reũ accusare possimus.

Postea translationis vti partibus.) præscriptione, Non tibi eum licuit occidere. Deinde negare debebit, audire oportere id.) vt dicamus, Hodie audiẽdus tu non es, siquidem & tu illam qua punitus es, audire noluisti. Et id quod iudicatum non sit, pro infecto haberi oportere.) Mentiris, q dicis sororem fleuisse, quia non est inde iudicatum. Nunc apud iudices accusent quam sine iudicibus ipsi condemnarint.) Modo crimen ingẽs, posteaquam pœnas sumpsisti de sorore. Ac si idem facere ipsa qui nunc accusat, valuisset, ne hoc quidem ipso quicquam opus fuisse iudicio.) vt & hic qui Horatium accusat, potuisset sine iudicio illam quasi peccantem occidere. Si vero cæteri quoq; idem faciant, omnino iudicium nullum futurũ.)

Soritici syllogismi fecit formam, qui in infinitum semper de incerta rei definitione porrigitur, vt granum, cumulus, aceruus. occidit Horatius, occideret accusator, ita semper sine iudicio erit pœna. Potuisse hunc ipsum de illa sumere supplicium.) quasi de sorore. Et de ea per amplificationem ex deliberationis præceptis dictio) Vt dicas iustum, honestum vtile, vel contra: quæ omnia in deliberationis præceptis tractantur. Vt refelli, & in contrariam partem conuerti possint.) Vt cum supra verbi causa dictum sit ab accusatore, non debuisse a fratre interfeci sororem dicat hic, magis a fratre debuisse. Vt ne ab ipso quidem, qui fecisset. in dubium vocaretur.) Vt negare non posset, quod admisisset, quod hæc victoriam Romanam lugaret. Ex iudiciorum perturbatione.) Quoniam non erat occisa iudicio, quæ occisa est. Remotio criminis est, cum eius intentio fa-

cti, quod ab aduersario infertur, in alium aut in aliud dimo-u tur, &c.) Definitio. Hæc tertia species assumptiuæ qualitatis, remotio criminis dicit, quæ definita est sic. Cum intentio facti remouetur, vel in alium, vel in aliud ipsa autem remotio nũc rei est: nunc causæ: sed si causa remouetur, vel in hominem remouetur, vel in rem. Sin autem ees remouetur, tantum in hominem, remouetur, vel ab homine. Causæ remotionem in hominem docuit per exemplum, de legato Rhodiorum, causæ remotionem in rem, in eodem exemplo ostendit, cum dixit, mortuo quæstore si legatus viaticum non accepisset. Verum præcepta tradit quibus vteretur accusator, cum argueret eũ qui causam facti in hominem remoueret. Et est primum, vt accusator eũ defendat, in quem culpa remouetur. sed si hoc non potuerit, dicat hoc iudiciũ aliud esse, illud aliud. deinde dicat vnicuique suum esse officium, hunc non potuisse peccare, illum reũ esse posse. non debere tamen cõiungi defensionem huius cum illius accusatione. Hæc in remotionis partibus integris complendis accusatoris sunt. Defensoris autem hæc: primum, vt quæcunque accusator ex aliis cõstitutionibus argumenta fecerit, soluat: deinde, accuset eum cuius causa peccasse dicit: deinde doceat, se aliter facere nec potuisse, nec debuisse: non potuisse ex vtilitatis partibus non debuisse ex honestatis. de vtroque autem in deliberatiuo genere tractabit. Deinde dicat a se omnia facta esse, quæ facere potuerit. Percurret omnia vitæ suæ præteritæ dicta, facta, consilia, vt probet suam non fuisse culpam, cum hoc non impleuerit. Cum vero causa non in hominem, sed in rem remouetur, omnia eadem præcepta accusatoris & defensoris erunt excepta vel accusatione hominis in quem remotio fit, vel defensione rei. Remotio cum fit, dedit exemplum de adolescente, qui porcam tenuit: remouet enim a se factum, & dicit non fuisse suæ potestatis facere, vel non facere. Hic nascitur illud nouum, vt fiat remotio rei non in hominem, sed ab homine, & existat constitutio ab accusatore, cum dicitur: Quod fecisti, nõ tu facere debuisti. Exemplum dedit de prætore, qui consules deberent, populum ad arma cõuocauit. Hic præcepta dat, vti exprimamus quid cuiusque sit potestatis, quid officii, ex vtilitatis partibus, & honestatis, & vt

accusat, uoluisset, ne hoc quidem ipso quicquam opus fuisset iudicio. Si uero cæteri quoq; idẽ faciãt, oĩno iudiciũ nullũ futurũ. Postea demõstrabitur, ne si iudicio quidẽ illa dãnata esset, in q̃ id crimẽ ab reo cõferatur, potuisse hunc ipsum de illa suppliciũ sumere. Quare esse indignũ, eũ qui ne de dãnata quidẽ pœnas sumere potuisset, de ea suppliciũ sumpsisse, quæ ne adducta quidẽ sit in iudicium. Deinde postulabit, ut legẽ qua lege fecerit, proferat. Deinde (quemadmodum in cõparatione præcipiebamus) ut illud quod cõparabatur extenuaretur ab accusatore quãmaxime: sic in hoc genere oportebit illius culpã, in quem crimẽ trãsferetur, cũ huius maleficio, qui se iure fecisse dicat, comparare. Postea demõstrãdum est, nõ esse illud eiusmodi, ut ob id hoc fieri conueniret. Extrema est, ut in cõparatione, assumptio iudicationis, & de ea per amplificationem ex deliberationis, præceptis dictio. Defensor aũt, quæ per alias constitutiones inducẽtur, ex iis locis, qui traditi sunt, infirmabit. Ipsam aũt relationem comprobabit: Primum augẽdo eius, in quem refert crimẽ culpam, & audaciam & quãmaxime per indignationem, si res feret iuncta conquestione ante oculos ponendo. Postea leuius demõstrãdo reum punitum, q̃ sit ille promeritus, & suum supplicium cum illius iniuria cõferendo. Deinde oportebit eos locos, qui ita erũt ab accusatore tractati, ut refelli, & cõtrariã in partem cõuerti possint, quo in genere sunt tres extremi, contrariis rõnibus infirmare.

Illa autem acerrima accusatorum criminatio, per quã perturbationem fore omnium iudiciorum demonstrant, si de indemnato supplicii sumẽdi potestas data sit, leuabitur. Primum si eiusmodi demõstrabitur iniuria, ut non modo uiro bono, uerum etiam homini libero uideatur non fuisse tolerãda. Deinde ita perspicua, ut ne ab ipso quidem qui fecisset, in dubium uocaretur. Deinde eiusmodi, ut in eã is maxime debuerit animaduertere, qui animaduertit, ut nõ tam rectum, nõ tam fuerit honestum in iudicium illam rem peruenire, q̃ eo modo, atque ab eo uindicari, quo modo, & ab quo sit uindicata. Postea sic rem fuisse apertam, ut iudiciũ de ea re fieri nihil attinuerit. Atque hic demonstrandum est rõnibus, & rebus similibus, permultas ita atroces, & perspicuas res esse, ut de his non modo non necesse sit sed ne utile quidem, quin mox iudicium fiat expectare.

Locus communis accusatoris in eum, qui, cum id quod arguitur, negare non possit, tamen aliquid sibi spei compa ret ex iudiciorum perturbatione. Atque hic utilitatis iudiciorum demonstratio, & de eo conquestio, qui supplicium dederit indemnatus: in eius autem qui sumpserit audaciam & crudelitatem, indignatio. Ab defensore, in eius quem ultus sit, audaciam cum cõquestione, rem non ex nomine ipsius negotii, sed ex consilio eius qui fecerit, & causa & tempore considerari oportere: quid mali futurum sit, aut ex iniuria, aut ex scelere alicuius, nisi tanta, & tam perspicua audacia ab eo, ad cuius famam, aut ad parentes, aut ad liberos pertinuerit, aut ad aliquam rem, quam charam esse omnibus aut necesse est, aut oportet esse, fuerit uindicata.

Remotio criminis est, cum eius intẽtio facti, quod ab aduersario infertur, in alium, aut in aliud dimouetur. Id fit bipartito. Nam tum causa, tum res ipsa remouetur.

Causæ remotionis hoc nobis exẽplo sit. Rhodii quosdã

hoc probemus exemplis. deinde adiungit locos communes si qui esse possunt aut indignationis, aut conquestionis: vt, vterque sibi pro suis partibus sumat. In alium, aut in aliud dimouetur.) Aut in personam aut in rem. De vtroque distinctius, & de honesto, & de vtili. Sin autem in hominem certũ, sed in rem aliquam causa dimouetur.) Huculque in personam, nunc in rem causa remouetur. A ccusatione alterius, & culpæ depulsione dempta, cæteris similiter vti locis oportebit.) In tua depulsione reliqoa talia perseuerant in rem, qualia fuerunt in personam. Ipsius autem rei fit remotio, cum id quod datur crimini, negat neq; ad se, neque ad officium suum reus pertinuisse.) Nunc remotio rei. nam supra causæ docuit remotionem & in hominem, & in rem: sed remotio rei tantum in hominẽ fit: & fit duobus modis. nã nunc remotio fit rei ab eo qui reus ẽ, nunc remotio fit rei ab eo qui accusator est quod erit nouum, vt status ab accusatore nascat.

Atque in hoc genere.) remotiuæ constitutionis, vbi tantum res, non causa remouetur. Cõcessio est, per quam non factum ipsum probatur ab reo, sed vt ignoscatur, id petitur &c.) Quarta species est in assumptiua qualitate, concessio. Hanc definit ita, cum non factum purgamus, sed vt ignoscatur petimus. Hanc partitur in duo, in purgationem & deprecationem. & purgationem definit ita cum non factum purgamus, sed voluntatem, Id fieri dicit tripliciter: si aut imprudentes faciamus, aut casu, aut necessitate. imprudentiæ dat exemplum de vitulo immolato. Item casus de eo qui hostias præsto non habuit ad diem certum. Item necessitatis, de rostrata naui in portu, vbi non licebat inuenta. Hæc tria exempla icirco iuncta posuit, quia eorum omnium similis præceptio est. namq; vt & in superioribus ita & hic primum coniecturaliter agendum ab accusatore. vt id quod reus negat se voluntate fecisse, consilio factum doceat, ac voluntate. Deinde subiungit finitiui status tractatum, qui, vt supra docuit, quadruplex est, definitio breuis, astrictio definitionis & tertio loco, si asserit, deductio est definitionis ad speciem: si vero non asserit, separatio definitionis a specie. quarto loco fit destructio definitionis partis aduersæ. Verum hi commissa destructione definitionis partis aduersæ, reliqua tria complebuntur, vt breuiter definiat

casum

legarunt Athenas. Legatis quæstores sumptum, quē oportebat dari, non dederunt. Legati profecti non sunt. Accusantur. Intentio est: Proficisci oportuit. Depulsio est. Non oportuit. Quæstio est: Oportuerit ne. Ratio est: Sumptus .n. qui de publico dari solet, is ab quæstore non est datus. Infirmatio est, Vos tñ id, quod publice uobis datum erat negotii, conficere oportebat. Iudicatio est: Cum iis, qui legati erant, sumptus qui de publico debebatur, non daretur, oportuerit ne eos cōficere nihilominus legationem. Hoc in genere primū sicut cæteris, si quid aut et ex coniecturali, aut definitiua, aut ex alia constitutione sumi possit, uideri oportebit. Deīde pleraq; ex cōparatione, et ex relatione criminis in hāc quoq; cām cōuenire poterunt.

Accusator autem, illum, cuius culpa id factū reus dicet, primū defendet si poterit. Sin minus poterit, negabit ad hoc iudicium, illius, sed huius quē ipse accuset, culpam pertinere. Postea dicet, suo quēq; officio consulere oportere, nec si ille peccasset, hunc oportuisse peccare. Deinde si ille deliquerit. separatim illū, sicut hunc accusari oportere, et non cū huius defensione coniungi illius accusationē. Defensor autem cum cætera, si qua ex aliis incident constitutionibus pertractarit, de ipsa remotione sic argumentabitur. Primum cuius acciderit culpa demonstrabit. Deinde cum id aliena culpa accidisset. ostendet se aut non potuisse, aut non debuisse id facere, quod accusator dicat oportuisse. Quod non potuerit, ex utilitatis partibus, in quibus est necessitudinis uis implicata demonstrabit. q non debuerit, ex honestate considerabitur. De utroque distinctius in deliberatiuo genere dicetur. Deinde omnia facta esse ab reo, quæ in ipsius fuerint potestate: quod minus quam conuenerit, factum sit, culpa id alterius accidisse. Deinde in alterius culpa exponenda demōstrandum est, quantum uoluntatis, & studii fuerit in ipso, & id signis confirmandum huiusmodi, ex cætera diligentia, ex ante factis, aut dictis, atq; hoc ipsi utile fuisse facere. Inutile autem non facere, & cum cætera uita magis hoc fuisse consentaneum, quam quod propter alterius culpam non fecerit. Sin autem non in hominem certum sed in rem aliquam causa dimouebitur, ut in hac eadē re, si quæstor mortuus eēt, et idcirco legatis pecunia data nō esset, accusatione alterius & culpæ depulsione dēpta, cæteris similiter uti locis oportebit, & ex concessionis partibus, quæ cōuenient, assumere, de quibus post nobis dicēdū erit.

Loci autem communes iidem utrisque fere, qui superioribus assumptiuis incident. Hi tamen certissime: Accusatoris, facti indignatio: Defensoris, cum in alio culpa sit, aut in ipso non sit, supplicio reum affici non oportere. Ipsius autem rei fit remotio, cum id, quod datur crimini, negat neque ad se, neque ad officium suum reus pertinuisse, nec, si quod in eo sit delictum, sibi attribui oportere. Id genus causæ est huiusmodi, In eo fœdere, quod factum est quondam cum Samnitibus quidam adolescens nobilis porcam sustinuit iussu imperatoris. Fœdere autem ab senatu improbato & imperatore Samnitibus dedito, quidam in senatu eum quoque dicit, qui porcam tenuerit, dedi oportere. Intentio

casum imprudētiam necessitatem, deinde adiungit approbationem definitionis per exempla. tertio loco separet a definitione, quod reus fecit: & id ostendat esse dissimile, quod sit eius facinus non ignorabile, nō fortuitum: non necessarium demonstrabit post hæc potuisse vitari, potuisse prouideri. & id doceat, quemadmodum deinde adiungat accusator alteram definitionem, per quam nomina alia supponat imprudentiæ, casui, necessitati, inertiam, negligentiam, fatuitatem. Post hæc illud adiicit, vti excutiamus, ne forte necessitas habuerit turpitudinem: vt disputari possit mori melius fuisse, ne tantam turpitudinem subiremus. Post hæc dicit adiungendum esse tractatum de iuris & æquitatis natura, de qua & in negotiali qualitate tractatum est, & maxime in absoluta iuridiciali: quæ duæ qualitates solis videntur distare temporibus, nam rerum tractatu eodem continentur. Post hæc dicit adiungēda exempla, si tamen facultas dabit. in quibus doceamus simili de causa nescio quibus veniam non esse concessam, & adiungamus illis fuisse magis tribuendam. Postremo ex partibus deliberationis turpe & inutile doceamus esse concedi, & magnum periculum futurum, cum tanta res admissa sit, si non fuerit a iudicibus vindicata. Contra hæc defensor conuersione vtetur horum omnium, vt & in superioribus docuimus. maxime autem vt defendat voluntatem, & augeat quod voluntati fuit impedimento, & doceat nihil amplius se potuisse facere quam fecit. Deinde inducat locum cōmonem, voluntatem expectari oportere. deinde conquestionem, cum culpa careat, se affici supplicio, communem hominum esse infirmitatem. Loci vero communes accusatoris hi sunt, in eum qui confitetur, & alteri peccandi licentia tribuitur, si non de facto, sed de voluntate quæratur. Defensoris conquestio est de calamitate, q non culpa sua, sed vi maiore peccarit. Alter locus, de fortunæ potestate, & infirmitate hominum. Tertius locus: animum, non euentum considerari post hæc exempla atque tractatus admonet, quod in omnibus exemplis supra positis leges sint. Vnde necessario incidunt tractatus etiam legales. sed hoc negat esse mirandum, q causæ generis quædam simpliciter explicantur, quædam coniuncta sunt. vnde qui omnia præcepta cognouerit quicquid perspexerit in exemplo, translatione locorum necessaria persequetur. nam hic & leges sint, necessario quæ legum precepta sunt, complere debemus: de quibus post dicetur. Nunc tantum ea præcepta posuit, quæ concessioni, de qua tractatus erat, conuenirent. Si quid res ipsa dabit facultatis, coniecturam induci ab accusatore oportebit, vt dicat accusator per coniecturam, aut prudenter fecisse, aut non casu fecisse, aut non necessitate, sed voluntate fecisse. Atque tum ex his locis iuris atque æquitatis naturam oportebit quærere, & quasi in absoluta iuridiciali per se hoc ipsum ab rebus omnibus separatim cōsiderare, quoniam conuenit negotiali absoluta qualitas tractata rebus, & distat tantummodo tempore, quia negotialis de futuro iusto agit, absoluta de præterito. Si aut in iis, aut in aliis exemplis scripti quoq; controuersiam adiunctā videbit.) Hoc præcepto ostendit, incidere semper legales posse controuersias constitutionibus principalibus, nec aliquando legale status posse existere principales. Deprecatio est, in qua non defensio facti sed ignoscendi postulatio continetur.) Secunda pars concessionis deprecatio est. Hanc definiuit ita, cum non factum defendimus, sed aperte veniam postulamus. Hoc autem actionis genus non frequenter incurrit in iudiciis, sed in Senatu aliquoties, & apud populum. Dat exemplum vel Quinti Numitorii, vel Syphacis, vbi aperte nulla alia constitutione venia postulata sit, subiungit præcepta, primo eius qui vt ignoscatur postulat vt sua beneficia commemoret, si qua habuerit in vita præterita, & ea doceat esse maiora quam esset factum vnde reus est. deinde maiorum suorum beneficia ostendat, deinde dicat se non odio neque crudelitate fecisse quod fecerit, sed stultitia, aut alicuius impulsu, deinde polliceatur, se alicubi profuturum. deinde ostendat se consanguineum magnis ac principalibus viris: vel amicum, deinde amplitudinem, suam & voluntatis & generis, & eorū voluntatem ostendat qui de se iudicent, & omnia quæ personæ amplitudinem honestatemque demonstrent exaggeret. sed hæc cum cōquestione potius q̄ cum arrogantia. Post hæc adiungere exempla debet, in quibus doceat, aut simili de causa ignotū multis, aut maiora

est. Dedi oportet. Depulsio est. Non oportet, Quæstio est: Oporteat ne Ratio est: Non enim meum fuit officium, nec mea potestas, cum & id ætatis non haberem et priuatus essem, et esset summa cum authoritate et ptãte imperator, qui uideret ut satis honestum fœdus feriretur. Infirmatio est. Attamen, quoniam tu particeps factus es in turpissimo fœdere summæ religionis, dedi te cõuenit. Iudicatio est: Cum is qui potestatis nihil habuerit iussu imperatoris in fœdere, et in tãta religione interfuerit, dedendus ne sit hostibus, nec ne. Hoc genus causæ a superiore hoc differt, q in illo concedit se reus oportuisse. facere id quod fieri dicat accusator oportuisse. sed alicui rei, aut homini causam attribuit, quæ uoluntati suæ fuerit impedimento, sine concessionis partibus: Nam earum quædam maior uis est, qd paulo post intelligetur. In hoc autem non accusare alterum, nec culpam in alium transferre debet, sed demonstrare eam rem nec ad se, nec ad potestatem, neq; ad officium suum pertinuisse, aut pertinere. Atq; ĩ hoc genere hoc accidit noui, q accusator quoq; sæpe ex remotione criminationem conficit, Vt si quis eum accuset, qui cum prætor esset in expeditionem ad arma populum uocarit, cum consules adessent. Nam ut in superiore exemplo reus ab suo officio, ac ptãte factũ dimouebat. sic in hoc ab eius officio ac ptãte, qui accusatur, ipse accusator factũ remouendo. hac ipsa rõne confirmat accusationem. In hac ab utroque ex omnibus partibus honestatis, et omnibus utilitatis partibus, exemplis, signis, ratiocinando quid cuiusque offcii. iuris, potestatis sit, quæri oportebit, & fuerit ne ei, quo de agitur, id iuris officii potestatis attributum, nec ne. Locos autem communes ex ipsa re, si quid indignationis ac conquestionis habebit, sumi oportebit.

Concessio est, per quam non factum ipsum improbatur ab reo, sed ut ignoscatur, id petitur. Cuius partes sunt duæ, purgatio, & deprecatio.

Purgatio est. per quam eius, qui accusatur, non factum ipsum, sed uoluntas defenditur. Ea habet parteis treis, imprudentiam, casum, necessitudinem.

Imprudentia est, cum scisse aliquid is, qui arguitur, negat. Vt apud quosdã lex erat, Ne quis Dianæ uitulum ĩmolaret. Nautæ quidã cũ aduersa tẽpestate in alto iactarentur, uouerunt, si eo portu quẽ conspiciebant, potiti essent, ei deo qui ibi essent, se uitulum ĩmolaturos. Casu erat in eo portu fanum Dianæ, eius, cuius, cui uitulũ ĩmolari nõ licebat. Imprudentes legis cum exissent, uitulũ ĩmolauerunt. Accusantur. Intentio est: Vitulũ ĩmolastis ei Deo, cui non licebat. Depulsio est in concessione posita. Ratio est: nesciui nõ licere. Infirmatio est. Tñ quoniam fecisti, quod non licebat. ex lege supplicio dignus es. Iudicatio est: Cum id fecerit, quod non oportuerit, & id non oportere nescierit, sit ne supplicio dignus.

Casus autem infertur in concessionem, cum demonstrabitur aliqua fortunæ uis uoluntati obstitisse, ut in hac. Cũ Lacedæmoniis lex esset, ut hostias nisi ad sacrificium quoddã redemptor præbuisset. capitale esset, hostias is, qui redemerat, cum sacrificii dies instaret in urbem ex agro cœpit agere, tum subito magnis commotus tempestatibus fluuius Eurotas, is, qui propter Lacedæmonem fluit, ita magnus, & uehemens factus est, ut eo traduci uictimæ nullo modo possent. Redemptor suæ uoluntatis ostendendæ causa hostias constituit omnes in litore. ut qui trans flumen essent, uidere possent. Cum omnes studio eius subitam fluminis magnitudinem scirent fuisse impedimento, tamen quidam capitis accersierunt. Intentio est: Hostiæ, quas debuisti ad sacrificium præsto non fuerunt. Depulsio est, concessio. Ratio: Flumen enim subito accreuerit, & ea re traduci non potuerunt. Infirmatio est: Tamen quoniam quod lex iubet, factum non est, supplicio dignus es. Iudicatio est: Cum in ea re redemptor contra legem aliquid fecerit, qua in re studio eius subita fluminis obstiterit magnitudo, supplicio ne dignus sit.

Necessitudo autem infertur, cum ui quadam reus id quod fecerit, fecisse defenditur, hoc modo. Lex est apud Rhodios, ut si qua rostrata in portu nauis deprehensa sit, publicetur. Cum magna in alto tempestas esset, uis uentorum inuitis nautis, Rhodiorum in portum nauim coegit. Quæstor nauim populi uocat. Nauis dominus negat publicari oportere. Intentio est: Rostrata nauis in portu deprehensa est: Depulsio est, concessio. Ratio: Vi & necessario sumus in portum coacti. Infirmatio est, Nauim ex lege tamen populi esse oportet. Iudicatio est: Cum rostratam nauim in portu deprehensam lex publicarit, cumq; hæc nauis inuitis nautis ui tempestatis in portum coniecta sit, oporteat ne eam publicari. Horum trium generum idcirco unum in locum contulimus exempla, quod similis in ea præceptio argumentorum traditur. Nam in his omnibus primum, si quid res ipsa dabit facultatis, coniecturam ab accusatore induci oportebit: ut id quod

uoluntate

concessa delicta. deinde doceat se in potestate item fuisse, & id ignouisse q̃plurimis. Postremo ipsum peccatum extenuare debebit, & cõparare, propter paruum admissum se hominem tali honore excellentem, supplicio affici non opportere, quo afficiunt cæteri qui maiora committunt. Hæc cõfirmare locis communibus, qui ad captandam misericordiam in primo lib. videntur expositi. Sed contra hunc qui dicit, primum maleficium augebit. deinde dicet, nihil imprudenter factum', sed crudeliter & inimice omnia. ipsum inmisericordem. imminentem, superbum, inimicum semper fuisse, amicum nũquã futurum. & si beneficia protulerit ille qui veniam petit, is qui contra dicit, docere debebit, causa alia, non beneuolentia præstitum: aut aliud maius postea consecutum, & hoc malo beneficia superiora deleta: aut leuiora beneficia maleficiis, aut vt honor habitus est bñfactis. pro maleficio pœna sumatur. Deinde vt per locum communem dicat turpe esse & inutile ignosci. Deinde optatum fuisse, vt reus aliquando fieret, & nũc non vindicari. Postremo cogitare debere, quali animo circa eum fuerit, & quali odio. Loci cõmunes eius erunt, indignatio malefici, & alter, vt eorum misereantur qui fortuna, non malitia peccauerint. Nam & in senatu de Syphace diu deliberatum est, &c.)Ita hic docet postulatam esse veniam per deprecationem. nam semper animo bono in populum fuisse, non tam facile probabat, cum coniecturali constitutione vteretur. Ita excludatur eius coniectura, qua factum negabitur, quod erga populum Romanum bono animo fuisset, & relinquebatu. sola deprecatio.

uolũtate factum negabitur, cõsulto factũ suspicione aliqua demonstretur. Deinde inducere definitionem necessitudinis, aut casus, aut imprudentiæ, & exempla ad eam definitionem adiungere, in quibus imprudẽtia fuisse uideatur, aut casus, aut necessitudo, et ab his id quod reus inferat, seperare, id est ostẽdere dissimile, quod leuius, facilius, non ignorabile, non fortuitum, non necessarium fuerit. Postea demonstrare, potuisse uitari, & hac rõne prouideri potuisse, si hoc, aut illud fecisset, aut nisi fecisset, præcaueri. & definitionibus ostendere nõ hãc imprudentiam, aut casum, aut necessitudinem sed inertiam, negligentiam, fatuitatem noĩari oportere. Ac si qua necessitudo turpitudinem uidebitur habere, oportebit per locorum cõium implicationẽ redarguentẽ demonstrare, quiduis perpeti, mori deniq; satius fuisse, q̃ eiusmodi necessitudini obtẽperare. Atq; tũ ex iis locis de quibus in negotiali parte dictum est, iuris & æquitatis naturam oportebit quærere, & quasi in absoluta iuridiciali per se hoc ipsum ab rebus oĩbus separatim considerare. Atq; hoc in loco, si facultas erit, exemplis uti oportebit, quibus in simili excusatione non sit ignotum: & contentione, magis illis ignoscẽdum fuisse, et ex deliberationis partibus turpe, aut inutile esse concedi eam rem, quæ ab aduersario cõmissa sit permagnum esse, et magno futurũ detrimento, si ea res ab iis qui potestatem habent iudicandi, neglecta sit. Defensor autem conuersis oĩbus his partibus poterit uti. Maxime aũt in uoluntate defendenda cõmorabitur, et in ea re adaugẽda, quæ uolũtati fuerit impedimento. & se plus q̃ fecerit facere non potuisse, & in oĩbus rebus uoluntatem spectari oportere et se conuinci non posse q̃ nõ absit a culpa, et ex suo noĩe cõem hoĩum infirmitatem posse dãnari. Deinde nihil indignius eẽ, q̃ eum qui culpa caret supplicio non carere. Loci aũt cões accusatoris unus in confeßione, et alter quanta potestas peccandi relinquatur, si semel institutum sit, ut nõ de facto, sed de facti cã quæratur. Defensoris autem conquestio calamitatis eius, quæ non culpa. sed ui maiore quadã acciderit. et de fortunæ ptãte, et hoĩum infirmitate, & uti suum aĩum, non euentum considerent. In quibus oĩbus conquestionem suarum ærumnarum, & crudelitatis aduersariorum indignationem inesse oportebit.

Ac neminem mirari conuenit, si aut in iis, aut in aliis exemplis, scripti quoq; controuersiam adiunctam uidebit, Quo de genere post erit nobis separatim dicendũ, propterea q̃ quædã genera cãrum simpliciter. et ex sua ui considerantur, quædã autem sibi aliud quoq; aliquod controuersiæ genus assumunt. Quare oĩbus cognitis, non erit difficile, in unamquãque cãm transferre, quod ex eo quoq; genere conueniet. ut in his exemplis conceßionis inest omnibus scripti controuersia ea, quæ ex scripto, & sententia nominatur. Sed quia de conceßione loquebamur, in eam præcepta dedimus. Alio autem loco de scripto & sententia dicemus. Nunc in alteram conceßionis partem considerationem intendemus.

Deprecatio est, in qua non defensio facti, sed ignoscendi postulatio continetur. hoc genus uix in iudicio probari potest, ideo q̃ concesso peccato, difficile est ab eo, qui peccatorum iudex esse debet, ut ignoscat impetrare. Quare parte eius generis, cum causam non in eo constitueris, uti licebit. Vt si pro aliquo claro, aut forti uiro, cuius in Rempublicam multa sint beneficia, dixeris, possis, cum uidearis non uti deprecatione, uti tamen ad hunc modum: Quòd si iudices hic pro suis beneficiis, pro suo studio, quod in uos habuit semper, tali suo tempore multorum suorum recte factorum causa, uni delicto ut ignosceretis postularet, tam dignum uestra mansuetudine, q̃ uirtute huius esset iudices a uobis hanc rem hoc postulante impetrari. Deinde augere beneficia licebit, & iudices per locum cõmunem ad ignoscendi uoluntatem ducere. Quare hoc genus, quãquam in iudiciis non uersatur, nisi quadam ex parte, tamen quia & pars ipsa inducenda nõnunquam est, & in senatu. aut concilio sæpe omni in genere tractanda, in id quoque præcepta ponemus. Nam in senatu, & in consilio de Siphace diu deliberatum est, & de Q. Numitorio Pullo apud L. Opimium, & eius concilium diu dictum est, & magis in hoc quidem ignoscendi, quam cognoscendi postulatio ualuit. Nam semper animo bono se in populum Roma. fuisse non tam facile probabat, cum coniecturali constitutione uteretur, quam ut propter posterius beneficium sibi ignosceretur, cum deprecationis parteis adiungeret. Oportebit igitur eum, qui sibi ut ignoscatur, postulabit, commemorare, si qua sua poterit beneficia; & si poterit, ostendere ea maiora esse, quam hæc quæ deliquerit: ut plus ab eo boni, quam mali profectum esse uideatur. Deinde maiorum suorum beneficia, si qua extabunt, proferre. Deinde ostendere non odio, neq; crudelitate fecisse, quod fecerit, sed aut stultitia, aut impulsu alicuius, aut aliqua honesta, aut probabili cã. Postea polliceri, & confirmare, se & hoc peccato doctum, & beneficio eorum, qui sibi ignouerint, confirmatum, omni tempore a tali ratione absuturum. Deinde spem ostendere aliquo se in loco, magno iis, qui sibi concesserint, usui futurum. Postea, si facultas erit, se aut consanguineum, aut iam a maioribus in primis amicum esse demonstrabit, & amplitudinem suæ uoluntatis, & nobilitatem generis eorum, qui se saluum uelint, & dignitatem ostendere, & cætera ea, quæ personis ad honestatem, & amplitudinem sunt attributa, cum conquestione sine arrogantia in se esse demonstrabit ut honore potius aliquo, quam ullo supplicio dignus esse uideatur. Deinde cæteros proferre, quibus maiora delicta concessa sunt, ac multum proficiet, si se misericordem in potestate, & propensum ad ignoscendum fuisse ostendet. Atque ipsum illud peccatum erit extenuandum ut quam minimum obfuisse uideatur, & aut turpe, aut inutile demonstrandum tali de homine supplicium sumere. Deinde locis communibus misericordiam captare oportebit, ex iis præceptis, quæ in primo libro sunt exposita.

Aduersarius autem malefacta augebit, nihil imprudenter, sed omnia ex crudelitate, & malitia facta dicet. Ipsum immisericordem, superbum fuisse, & si poterit, ostendet semper inimicum fuisse, & amicum fieri nullo modo posse. Si beneficia reus proferet, aut aliqua de causa facta, non propter beneuolentiam demonstrabit, aut postea odium esse acre susceptum, aut illa omnia maleficiis esse deleta, aut leuiora beneficia, quam maleficia, aut cum beneficiis honos habitus sit, pro maleficio pœnam sumi oportere. Deinde turpe esse, aut inutile ignosci. Deinde de quo, ut potestas esset, sæpe optarint, in eum potestate non uti, summam esse stultitiam, & cogitare oportere quem animum in eum, uel quale odium habuerint. Locus autem communis, erit indignatio maleficii, & alter locus, eorum misereri oportere, qui propter fortunam, non propter malitiam in miseriis sint.

DE PRAEMIO ET POENA.

QVoniam igitur in generali cõstitutione tam diu propter eius partium multitudinẽ cõmoramur, ne forte uarietate. & dissimilitudine rerũ deductus alicuius animus in quendam errorem deferatur, quid ẽt nobis ex eo genere restet, & quare restet, admonendum uidetur. Iuridicialem causam esse dicebamus, in qua æqui, & iniqui natura, et præmij aut pœnæ rõ quæreretur. Eas causas, in quibus de æquo, & iniquo quæritur exposuimus. Nũc restat ut de præmio, et de pena explicemus. Sũt enim multæ causæ, quæ ex præmii alicuius petitione constant. Nã & apud iudices de præmio sæpe accusatorum quæritur, et a senatu, aut cõcilio aliquod præmium sæpe petitur. Ac neminem conueniet arbitrari nos, cum aliqđ exemplum ponamus, quod in senatu agatur ab iudiciali genere exẽplorũ recedere Quicquid.n. de homine probãdo, aut improbando dicitur, cum ad eam dictionem sententiarum quoq; ratio accõmodetur, id non, si per sententiæ dictionem agitur, deliberatiuum est. Sed quia de hoĩe statuitur, iudiciale est habendum. Omnino autem qui diligenter omnium causarum uim, et naturam cognoueris, eũ genere primo, tum etiam forma eas intelliget dissidere.

Cæteris autem partibus aptas inter se omneis, & aliã in aliam implicatam uidebit. Nunc de præmiis consideremus. L. Licinius Crassus consul quosdam in citeriore Gallia, nullo illustri neq; certo duce, neq; eo noĩe, neq; numero præditos, ut digni essent, qui hostes Ro. po. esse dicerentur, q. tñ excursionibus, et latrociniis infestã prouinciam redderent, consectatus est, et cõfecit. Romã redit, triumphũ ab senatu postulat Hic, ut et in deprecatione nihil ad nos attinet, rõnibus et infirmationibus rõnum supponendis ad iudicationẽ peruenire, propterea q. nisi alia quoq; incidet cõstitutio, aut pars constitutionis, simplex erit iudicatio, et in qõne ipsa cõtinebitur. In deprecatione, hmõi: Oporteat ne pœna affici. In hac, hmõi: Oporteat ne præmium dari. Nũc ad præmii qõnem appositos locos exponemus Ratio igitur præmii quatuor est in parteis distributa. In beneficia, in hoĩem, in præmii genus, in facultates. Beneficia ex sua ui, ex tpe ex aĩo eius qui fecerit, ex casu considerantur. Ex sua ui quæruntur, hoc mõ; Magna an parua, facilia an difficilia, singularia sint an uulgaria, uera an falsa quadam ex oratione honestentur. Ex tẽpore aũt, si tum eum indigeremus, cum cæteri non possent, aut nollent opitulari, si tum eum spes deseruisset opitulatus sit. ex aĩo, si nõ sui cõmodi cã, sed eo consilio fecit oĩa, ut hoc conficere posset. Ex casu, si non fortuna, sed industria factum uidebitur, aut si industriæ fortuna obstiterit. In hominẽ autem quibus rationibus uixerit, quid sumptus in eam rem. aut laboris insumpserit, & si quid aliquando tale fecerit, num alieni laboris, aut deorum bonitatis præmium sibi postulet, num aliquando ipse talem ob eam causam aliquem præmio affici negarit oportere, aut num iam satis pro eo, quod fecerit honos habitus sit, aut num necesse fuerit ei facere id quod fecerit, aut num hmõi sit factum, ut nisi fecisset, supplicio dignus esset, non quia fecerit, præmio: aut num ante tempus præmium petat & spẽ incertam certo uenditet præmio: aut num quo

QVoniam ergo in generali constitutione tam diu ꝑpter ei⁹ partium multitudinem cõmoramur, & cætera.)Omnes quatuor constitutiones cum suis speciebus exposuit. Supererat iam de controuersiis legalibus disputari. sed quoniam partitus qualitatem, species ei duas dederat, iuridicialem & negotialem, ipsamque rursus iuridicialem diuidens in absolutam & assumptiuam, species ei duas dederat, iuridicialem ipsam ita definierat, vt in ea æqui & iniqui natura, aut præmii, aut pœnæ ratio quæreretur: æqui & iniqui natura in omnibus exposita est supra tractatibus circa omnes species iuridicialis. vnde nunc necessario admonet, de pœne ac præmii ratione esse tractandum, quod multa existunt genera causarum ex præmii petitione similiter & pænæ. nam Cicero de præmio tantum loquitur. Nos tamen & ad pænæ actionem ratione tradita, præceptum de premio per similitudinem transferemus. Petuntur, inquit, præmia, & apud iudices, & in senatu, & in aliquo consilio. Hic admonet, quod in senatu dixit, ne quis arbitretur de deliberatiuo dicendi genere sumptum esse tractatum, cum de iudiciali genere dicendi omnis tractatus haberetur. Hoc, inquit, neminem moueat, quoniam & apud senatum licet sententiæ dictio sit. Quod dicendi genus deliberatiuæ conuenit, tamen iudiciale genus dicendi est existimandum, cum & in senatu licet de probando homine, improbãdo que tractetur. & omnino, iquit, ista tria genera causarum forma quadam et primo genere distãt: altiore tamen & pleniore intellectu implicita sibi & cõnexa, suis partibus continentur. Nam primo & apud iudices de præmio sæpe accusator quæritur, & cæte.) Accusatoribus lege præmia dabantur hoc ipso ꝙ accusabant. exemplum dat Tullius in Diuinatione: Nullo præmio adductus sum. item, Non enim spolia Caii Verris concupiui. Id si non per sententiæ dictionem agitur, deliberatiuũ est. & cæte |) Deliberatiuum enim sic definierat, vt diceret: Cum res posita in consultatione ciuili, habet in se sententiæ dictionem. Ergo cum agitur in senatu de homine probando, vel improbando non deliberatiua exinde dicenda est, quia habet sententiæ dictionem: sed iudicialis causa magis, quia de homine probando, improbandoque tractatur. Nunc de præmiis consideremus, &c.) Hinc dare præcepta incipit, quæ seruanda sunt cum præmium postulamus quod solum supererat. de constitione iuridiciali tractata, vt natura æqui & recti, aut præmii & pœnæ ratio quæratur. Dat exemplum in quo præmium postulatur, de eo qui triumphum petit. post quod exemplum admonet, neque hic, neque in deprecatione nos facta intentione, & depulsione, & nata quæstione, aut rationem inquirere, aut depulsionem rationis, sed ipsam esse iudicationem, quæ sit quæstio. In deprecatione hoc modo: Oporteat ne affici pœna. In præmii petitione: Oporteat ne dari præmium. Diuidit ergo dicenda in præmii petitione in quatuor, in beneficia, in hominem, in præmii genus, in facultates: quibus singulis partes certas ipse supponit. simulque docuit locos communes, quos tantum in his partibus ex quatuor habemus, in præmii genere, & in facultatibus. Hæ enim duæ partes affectus tenent: & possunt audientes publicæ rationis præmium, & facultas plurimũ commouere. Ac de constitutionibus quidem satis dictum est. Nunc de iis controuersiis quæ in scripto versantur dicendum videtur.

supplicium aliquod uitet, eo præmio postulet, uti de se præiudicium factum esse uideatur. In præmii autem genere, quid, & quantum, & quam ob rem postuletur, & quo, & quanto quæq; res præmio digna sit, considerabitur. Deinde apud maiores quibus hominibus, et quibus de causis talis honos sit habitus, quæretur. Deinde, ne is honos nimium peruagetur. Atq; hic eius, qui contra aliquem præmium postulantem dicet, locus erit communis, præmia uirtutis & officii sancta & casta esse oportere, neq; ea aut cum improbis communicari, aut in mediocribus hominibus peruulgari. Et alter, minus homines uirtutis cupidos fore uirtutis præmio peruulgato. Quæ enim rara & ardua sint, ea ex præmio pulchra, & iucunda hominibus uideri. Et tertius, si existant qui apud maiores nostros ob egregiam uirtutem tali honore dignati sunt, non ne de sua gloria, cum pari præmio tales homines affici uideant. delibari putent? & eorum enumeratio, & cum eis quos contra dicat, comparatio. Eius autem qui præmium petet facti sui amplificatio, & eorum qui præmio affecti sunt, cũ suis factis cõtentio. Deinde cæteros a uirtutis studio repulsum iri, si ipse premio non sit affectus.

Facultates autem considerantur cum aliquod pecuniarium premium postulatur, in quo utrum copia ne sit agri, uectigalium, pecuniæ, an penuria consideratur.

Loci communes: facultates augere, non minuere oportere: & impudentem esse, qui pro beneficio non gratiam, uerum mercedem postulet. contra autem, de pecunia ratiocinari sordidum esse, cum de gratia referenda deliberetur, & se non pretium facto, sed honorem, ita ut factitatum sit pro beneficio postulare. Ac de constitutionibus quidem satis dictum est: nunc de iis controuersiis quæ in scripto uersantur, dicendum uidetur.

Constitutiones rationales esse status, & in primo docuimus, & ipsos eẽ principales. hoc quẽadmodũ cõpleremus in dicendo superiore tractatu docuit. Sed quia sunt præter ea genera controuersiarũ quæ versantur i scripto, quæ incidũt cõstitutionibus, quæ ipsa quinq; sunt necessario et de his dat præcepta. In scripto versatur controuersia: et cetera.) Sũt aũt controuersiæ quinq;: ambiguitas, scriptum & voluntas, leges contrarie, ratiocinatio, & definitio. Scripti autem controuersia est, cum in quocunque scripto nascitur controuersia, aut in legibus, testamentis, pactis & dictis, & cæteris quæ in scriptura sunt. Ergo principalis est ambiguitas, quia ita ordinem fecit, cuius definitio adhibita est. Cum quid senserit scriptor obscurum est.) Ideo quia duas aut plures res significat. Huic exẽplum dedit, vt hæres daret vasa cælata vxori quæ vellet. Quoniam, vt diximus, constitutiones non sunt, sed incidentes sunt controuersiæ, non constituit quæ sit intentio, quæ depulsio: neque quæ ratio, & refutatio rationis, & quæ iudicatio: sed continuo dat præcepta, quæ sunt parti vtrique communia. Sunt autem hæc. Primũ vt ne gen⁹ ambiguum, et doceamus locutionis ipsius consuetudinem: deinde vt superiora verba, & inferiora consideremus, ex quibus colligamus quæ sit vera sententia. Deinde excutiamus personam eius qui scripsit, vt ex cæteris dictis eius factis scriptis animo atque vita quid senserit possit intelligi. Deinde excutiamus omne scriptũ, ne in aliquo verbo aut nos adiuuet aut impugnet aduersarium. Deinde dicendũ id qď aduersarius intelligat minus cõmode fieri, quã quod nos intelligamus

DE CONTROVERSIIS quæ in scripto uersantur.

In scripto uersatur controuersia, cum ex scriptionis rõne aliquid dubii nascitur. Id fit ex ambiguo, ex scripto et sententia, ex contrarijs legibus, ex ratiocinatione, ex definitione. Ex ambiguo autem nascitur controuersia, cum quid senserit scriptor, obscurum est q, scriptum duas, plures ue res significat, ad hunc modum: Paterfamilias, cum filium heredem faceret, uasorum argenteorum centum pondo uxori suæ sic legauit. Hæres meus uxori meæ uasorum argenteorum pondo centum, quæ uolet dato. Post mortem eius uasa magnifica, & pretiose cælata petit a filio mater. Ille se quæ ipse uellet, debere dicit. Primum, si fieri poterit, demonstrandum est, nõ esse ambiguũ scriptum propterea quod omnes in consuetudine sermonis sic uti solent eo uerbo uno pluribus ue in ea sententia, in qua is qui dicet accipiendum esse demonstrabit. Deinde ex superiore & inferiore scriptura docendum id quod quæratur, fieri perspicuum. Quare si ipsa separatim ex se uerba considerentur, omnia, aut pleraque ambigua uisum iri. Quæ autem ex omni considerata scriptura perspicua fiant, hæc ambigua non oportere existimari. Deinde qua in sententia scriptor fuerit, ex cæteris eius scriptis, ex factis, ex dictis, animo, atque uita eius sumi oportebit, & eam ipsam scripturam, in qua inerit illud ambiguum de quo quæritur, totã omnibus ex partibus pertentare. si quid aut ad id appositum sit, quod nos interpretemur, aut ei, quod aduersarius intelligat aduersetur. Nã facile, quid uerisimile sit eũ uoluisse, qui scripsit ex omni scriptura, & ex persona scriptoris, atq; iis rebus. quæ personis attributæ sunt, considerabitur. Deinde erit demonstrandum, si quid ex ipsa re dabitur facultatis, id quod aduersarius intelligat, multo minus commode fieri posse, quam quod nos accipimus, quod illius rei neque administratio neque exitus ullus extet; nos quod dicamus, facile & commode transigi posse, ut in hac lege, (nihil enim prohibet fictam legem exempli loco ponere, quo facilius res intelligatur.) Meretrix coronam auream ne habeto, si habuerit, publica esto. Contra eum, qui meretricem publicari dicat ex le

m⁹. Huic præcepto exemplum dat: Meretrix coronam auream ne habeto, si habuerit, publica est. Hic enim tractari potest, non bene sentire eum qui publicandam dicit esse meretricem, q publice meretricis nullus est vsus, nulla administratio, hoc est nullum quodammodo vectigal. in auro vero publicando magnam esse vtilitatem. Post hæc adiungit vtilitatẽ præcepti, vt interpretemur quanto vtilior res, aut honestior præteretur, si id intellectum fuerit quod aduersarius interpretatur. Hoc autẽ apertius fiet, si id quod nos interpretamur, doceamus esse honestũ, vtile, necessarium. Sed qm̃ scripti controuersia, sicuti supra docuimus, potest esse & in testamento & hoc exẽplũ dedit, potest aũt esse & in lege. adiecit itaq; præcepta. si ambiguitas fuerit in lege, vti quæramus ne forte qď aduersarii intelligant. alia lege cautum sit. Deinde vt dicamus quemadmodum scribi oportuisset, si id sentiret quod aduersarii dicũt, ille qui scripsit. Huius præcepti & argumẽti de themate supra posito sumpsit exẽplum, vt doceat scriptorẽ si hæredi consulere vellet, vt ea uasa daret quæ illi cõmodum erat dare, non scriberet quæ vellet. Hoc enim non ascripto, quæ hæres vellet ipse daret. nunc quia ascripsit, vtriq; eorum cautum voluit. quia hoc nõ ascripto, cõsuluisset hæredi. Ergo concludit præceptum, in huiusmodi causis ita debere tractari. Si hoc modo sensisset, illo uerbo vsus eẽt: si hoc non esset, isto loco verbũ posuisset, aut nõ posuisset. Deinde adiungit præceptũ, vti queramus hoc quo tempore scriptum sit, quod scriptum est: quia ex hoc intelligitur voluntas scriptoris deinde quasi deliberatiuo modo tractandum quid vtilius, quid honestius sit.. Esse ad

haec tres locos debet asserere qui pro scripto nititur. sunt autem hi: Nulla in lege causam contra scriptum accipi, in hac lege non accipi, hanc causam minime accipi. Haec, vti dixi, debet asserere, ac primum illud in nulla lege causam accipiendam esse. habebit haec praecepta, ꝙ scriptori neq ingenium defuit ad inuenienda omnia, neque sermo ad proferenda: si aliquid excipiendum putaret, esse consuetudinẽ scriptoribus excipere. Hoc probabit. si recitet leges quae habent exceptionem. Erit autem vehementius, si eius ipsius scriptoris aliam legem recitet, aut in ipsa lege aliquod caput inueniat, qd' excipiat. Deinde quasi per definitionem inducere. quoniam nihil aliud est causam accipere, nisi legem tollere. Idque fieri, si causa accipiatur quae extra legem est, id est extra scriptum. Deinde omnibus peccandi licentiam dari, si causa semper accipiatur, & iudicibus errorem mitti, cum a scripto recesserint, & semper causas sequātur, quae scriptae non sint. omnes ciues quid agant ignoraturos, si ex suo consilio quisq agat, & causam legi applicet. Postremo hos locos inducet, quod omnes actus reipublicae legibus exerceantur ꝙ hi iudicent qui a negotiis suis absint, ꝙ iurent in verba certa ꝙ nullā excusationem aut aliquam causam recipiant, qua cum teneatur ad iudicandum abesse posit: nisi si eadem causa vtatur, quae sit in ipsis legibus instituta. quod si omnes legibus tenentur, iniquũ esse aduersarios nõ teneri. Deinde per argumẽtationem illam, quae inductio nominatur explicare, an permittant iudices ad legem addi eam causam, qua se tuetur aduersarius. Quod si ipsi non permittant, aut etiam si velint ipsi addere, populus sinat, si neq ipsi neque populus permittat addi causam, iniquũ esse, vt hodie ita iudicent, quasi iam causa legi videatur ascripta: indignum esse derogari legi, aut abrogari legem, aut ex aliqua parte mutari. Derogari est, in vituperationem venire. Abrogari, totam penitus tollere. Tertium vero est, cum pars aliqua commutatur, et vertitur: Deide adiungere, populum hodie nihil scire iniquum esse, vt illo inuito & ignaro aliquid de legibus iudicetur, esse certum ferendae legis tempus. quod si aliquis hanc legem ferat, scire se velle, vt si aliquid sit captuosum aduersariumve, contra dicat. esse turpia & inutilia haec quae aduersarij dicunt: nunc le-

qui uim sibi inferre conabatur occidit. Tum remotio criminis, ut in eo, qui, cum lex quibus diebus in legationem proficisceretur, praestituerat, quia sumptum nõ dedit quaestor, profectus non est. Tum concessio per purgationem, et per imprudentiam, ut in vituli ĩmolatione, et per uim, ut in naui rostrata, et per casum: ut in Eurotae fluminis magnitudine. Quare aut ita sñia inducetur, ut unũ quiddam uoluisse scriptor demonstretur: aut sic, ut in eiusmodi re, et tpe hoc uoluisse doceatur. Ergo is, qui scriptum defendet his locis plerũq; oĩbus, maiore aũt parte semper poterit uti. Primum scriptoris collaudatione, & loco cõi, nihil eos, qui iudicent, nisi id quod scriptum sit, spectare oportere, et hoc eo magis, si legitimum scriptũ proferetur; id est aut lex ipsa, aut ex lege aliquid. Postea, quod uehementissimum est, facti, aut intentionis aduersariorum cum ipso scripto contentione, quid scriptum sit, quid factum, quid iuratus iudex: quẽ locum multis modis uariare oportebit. Tum ipsum secum admirantem quidnam contradici posit, tum ad iudicis officiũ reuertentem, et ab eo quaerentem, quid praeterea audire, aut expectare debeat: tum ipsum aduersarium, quasi intẽtantis loco producendo, hoc est interrogando, utrum scriptum neget esse eo modo, an ab se contra factum esse, aut contra contendi posse neget, utrum negare ausus sit, se dicere desiturum. Si neutrum neget, et cõtra tñ dicat nihil eẽ, quo hoĩem impudentiorẽ quisquã se uisurũ arbitretur: in hoc ita cõmorari cõueniet, quasi praeterea nihil dicendũ sit, et quasi contra dici nihil posit, saepe id qd' scriptũ est, recitando. saepe cũ scripto factum aduersarii confligẽdo, atq; interdũ acriter ad iudicem ipsum reuertẽdo. Quo in loco iudici demonstrandũ est, quod iuratus sit, quid sequi debeat, duabus de causis iudicem dubitare oportere, si aut scriptum sit obscure, aut neget aliquid aduersarius. Cũ et scriptũ sit aperte et aduersarius oĩa confiteatur, tũ iudicẽ legi parere, nõ interpretari legẽ oportere. Hoc loco cõfirmato. tũ diluere ea q̃ cõtra dici poterãt, oportebit

Contra autẽ dicetur, si aut prorsus aliud sensisse scriptor, et scripsisse aliud demonstrabitur, ut in illa de testamento, quã posuimus controuersia, aut si causa assumptiua inferetur, quam ob rem scripto non potuerit, aut non oportuerit obtemperari. Si aliud sensisse scriptor, aliud scripsisse dicetur, is qui scripto utetur, hoc dicet, nõ oportere de eius uoluntate nos argumentari, qui ne id facere possemus, iudiciũ nobis relinquerit suae uolũtatis: multa incõmoda consequi, si instituatur, ut a scripto recedatur. Nã ut eos qui aliqd scribãt, nõ existimaturos id qd' scripserit, ratũ futurũ, et eos qui iudicent, certũ qd' sequãtur, nihil habituros, si semel a scripto recedere cõsueuerint.

Quod si uoluntas scriptoris conseruanda sit, se nõ aduersarios a uolũtate eius stare. Nã multo propius accedere ad scriptoris uoluntatem eum, qui ex ipsius eam literis interpretetur, q̃ illum, qui sententiam scriptoris non ex ipsius scripto spectet, qd' ille suae uoluntatis, quasi imaginem reliquerit, sed domesticis suspicionibus perscrutetur. Sin causam afferet is, qui a sentẽtia stabit. primũ erit contradicendũ, quã absurdũ non negare contra legem fecisse, sed quare fecerit, causam aliquam inuenire. Deinde

gem qualiscunq sit debere seruari. Post populo si displiceat, licentiam commodari, vt vel abroget, vel corrigat legem. Deinde postremo loco concludet: neminem permissurum fuisse de populo, vt aduersarius hãc causam adderet, legi etiam si sine alicuius periculo hoc fieri posset. Cum semper ad idem spectare, & idem velle demonstratur.) semper hoc esse in hac lege, ꝙ senserit scriptor. Vt quos sensisse scriptorem dicimꝰ.) id est ad quam sententiam scripta verba accommodamus, ipsa semper sit, neque aliquo tempore mutetur, ne existat aliquando diuersa. Interdum inquit is qui se sententia defendit, contra scriptum sic dicit, hoc sensisse scriptorem, vt non semper idem sit, quod sensisse dicitur. Sed pro tempore, pro euentu sit alia atque alia sententia. & his duobus praeceptis supponit exempla. Semper ad idem spectare hoc modo.) Vnius partis vel praecepti, & tractatus exemplum. Quam suam in tutelam uenerint.) inter annos quatuordecim, quibus expletis potest facere testamẽtum. Cum eo qui est haeres.) Secundus scilicet. & tunc haeres, si filius ante quã in suam tutelam veniat moriatur in hoc genere non potest hoc dici, quod interpretatur scriptũ semper eandem sententiam nõ ad tempus accommodari. Qua fretus & ille qui cõtra scriptum dicit.) id est, secundus, qui secundus de numero factus haeres ab agnatis, scripto ab haereditate summouetur: quia secũdus scriptus cum sit, non nato filio secũdus non est. Quae in omne factum idem valeat.) non quod supra, sed hic pro tempore, vt quid fiat lex senserit. Cum prope muros hostes castra haberent.) Probauit huc vsque cõpensatiuam subesse interpretatae voluntati contra scriptum, cum voluntas expectatur ex tempore, subiungit & relatiuã subesse, Tũ remotio criminis.) Adiungit nunc & remotionem criminis subesse interpretatae voluntati. Cõtra scriptum cum volũtas mutatur, vt ad tempus sit. Supponit etiam quartam speciem assumptiuae, id est concessionem ei subesse. Tum concessio per purgationem.) Quia cõcessio in purgationem & in deprecationem diuiditur, sed deprecatio non subest. Purgationem specieb ꝰ suis subiicit. Quare aut ita sententia inducetur.) Redit ad cõclusionem duorum praeceptorum supra positorũ. cum voluntatem interpretamur cõtra scriptum. Scriptum

ergo is qui defendit.) Hinc incipiunt præcepta, quibus vti debeat is qui se defendit scripto.

Quid factum sit.) Ab eo vide licet qui ex legis verbis arguitur. Quid iuratus iudex, &c.) id est, in quam rem iuratus iudex sedeat, hoc est in leges sedeat iuratus. Siue vtrum neget, &c.) id est, aut scriptam esse legem, aut hoc fecisse. Contra autem dicetur, si aut prorsus aliud sensisse scriptor, & scripsisse aliud demonstrabitur.) Contra autem dicetur ab eo qui se contra istum, qui scripto nititur, voluntate defendit. Sed huic nunc locos dat, non quoad eius partes iam transierit: verum vt intelligamus cōtra quos locos eius qui voluntate defendit, respondere possit.

Aut a causa assumptiua infertur.) Quoniam cum ad tēpus voluntas scripti accipienda ostēditur, necessario per assumptiuæ qualitatis speciem argumenta sumuntur. Si aliud sensisse scriptor aliud scripsisse dicatur is.) Prima pars qualis vtitur, qui se voluntate defendit, contra quam nunc præcepta dat scriptori. Sin causam afferet is qui a sententia stabit. .) Secunda pars, qua vtitur is qui voluntate se defendit, contra quam præcepta nunc dat scriptori. Sin causam afferet is qui a sententia stabit.) Dictus primus locus est ab eo qui scripto nititur, per partes suas: qui per præcepta. Sequitur secundus locus, in quo ostenditur, si in cæteris legibus causa accipiatur, in hanc legem causam accipi non oportere. Hoc vt probari possit demonstrandum est, quia lex vel scriptum quodlibet ad res maximas, vtilissimas, honestissimas, religiosissimas pertineat: vnde inutile, turpe, nefas esse doceatur, legi tam diligenter scriptæ non obtemperari. Deinde docendum, quod omnia cauta in hac lege sint, & prospecta, & excepta, quæ excipienda, perspicienda, cauendaque esse videbantur. Subiungitur tertius locus, in quo docetur, hanc causam accipi non oportere: in quo quoniam aduersarius, qui contra scriptum dicat, aliqua æquitate se tuetur, laborandum est vel doceat qui se scripto defendit, illud æquum non esse quod aduersarius dicit. Quo loco bene tractato, vt doceat æquum non esse, efficiat, vt non oporteat concedere aduersario. Nam superiores loci hoc agebant, quasi non liceret id fieri, quod aduersarius vellet. is autē locus, hic dixi in quo docetur æquum non esse quod aduer-

conuersa oīa esse, ante solitos esse accusatores iudicibus persuadere affinem esse alicuius culpæ, eum, qui accusaretur, cām proferre, quæ eum ad peccandū impulisset, nūc ipsum reū cām afferre quare deliquerit. Deinde hāc inducere partitionem, cuius in singulas parteis multæ conuenient argumentationes. Primum nulla in lege ullam cām contra scriptum accipi conuenire. Deinde si in cæteris legibus conueniat, hanc esse hmōi legem, ut in ea non oporteat. Postremo si in hac quoq; lege oporteat, hanc quidē cām accipi minime oportere. prima pars his fere locis cō firmabitur. Scriptori neq; ingenium, neq; operam, neque ullam facultatem defuisse, quo minus posset aperte perscribere id, quod cogitaret. nec fuisse ei graue, nec difficile eam cām excipere, quam aduersarii proferāt, si quicquā excipiendum putasset, consueuisse eos qui legem scribāt, exceptionibus uti. Deinde oportet recitare leges cum exceptionibus scriptas, & maxime uidere, si qua in ipsa lege qua de agitur, sit exceptio aliquo in capite, aut apud eundem legis scriptorem, quo magis eum probetur fuisse excepturum, si quid excipiendum putaret, & ostenderet cām accipere, nihil aliud esse, nisi legem tollere, ideo q; cū semel causa consideretur, nihil attineat eam ex lege considerare, quippe quæ in lege scripta non sit.

Quod si sit institutum, oībus cām dari, & potestatem peccandi, cum intellexerint uos ex ingenio eius qui cōtra legem fecerit, non ex lege, in qua iurati sitis, rem iudicare. Deinde & ipsis iudicibus iudicandi, et cæteris ciuibus uiuendi rōnes perturbatum iri, si semel a legibus recessum sit. Nā et iudices neq; quid sequantur habituros, si ab eo quod scriptū sit, recedant, neq; quo pacto alios improbare possint, q; contra legem iudicarint, et cæteros ciues, quid agant, ignoraturos si ex suo quisq; consilio, et ex ea rōne quæ in mentem, aut in libidinem uenerit, non ex cōi præscripto ciuitatis unamquāq; rem administrabit. Postea quærere a iudicibus ipsis, quare in alienis detineantur negotiis, cur reip. munere impediantur, cū sæpius suis rebus et cōmodis seruire possint, aut in certa uerba iurent, cur certo tempore conueniant, certo discedāt, nihil quisquā afferat causæ, quo minus frequenter operā reip. det, nisi quæ causa ex lege excepta sit, an se legibus obstrictos in tantis molestiis esse æquum censeant, aduersarios nostros leges negligere concedant. Deinde item quærere ab iudicibus, si eius rei causam, propter quā se reus contra legē fecisse dicat, exceptionem ipse in lege adscribat, passuri ne sint. Postea hoc, quod faciat, indignius, & imprudentius esse, q̄ si adscribat. Age porro, quid si ipsi uelint iudices adscribere, passurus ne sit populus? atq; hoc eē indignius, quam rē uerbo et literis mutare nō possint, eam re ipsa, et iudicio maxime cōmutare. Deīde indignū esse, de lege aliquid derogari, aut legē abrogari, aut aliqua ex parte cōmutari. cū populo cognoscendi, et probādi, aut improbandi potestas nulla fiat, hoc ipsis iudicibus inuidiosissimum futurū. Nō hunc locū esse, neq; hoc tēpus legū corrigendarum, apud populū hoc, et per populū agi cōuenire: quod si nūc id agant, uelle se scire, qui lator sit, qui sint accepturi, se actiones uidere, et dissuadere uelle.

Quod si hæc cum summe inutilia, tum multo turpissi-

sarius dicit, demonstrabit eum non oportere audiri, cum iustū non videatur esse quod dicit. Deinde discendendum erit ad assumptiuæ qualitatis species per tractatus, ab eo qui scripto nititur vti per ea præcepta, quæ supra dicta sunt, compensationis & relationis, remotionis, concessionis, explicet locos partis suæ: qui nititur contra eum qui se voluntate defendit, supponendo causam ex locis assumptiuæ qualitatis. deinde ratione afferendæ sunt, & causæ, quare aut in lege, aut testamento ita scriptum sit quod scriptum est, vt ex hoc modo non scripta tantum defendere, verum voluntates interpretari videatur ille qui scripta defendit. Primū nulla in lege vllā causam, &c.) Præcepta partitionis, quibus vti debeat is qui se scripto defendit. Prima pars his fere locis confirmabitur, &c.) In nulla lege causam accipi oportere. Deinde item quærere.) Hoc totum per inductionem, vt ex eo quod conceditur, id quod non conceditur concludatur. Secunda pars est, in qua est ostēdendum, si in cæteris legibus oporteat, in hac non oportere, &c.) Secunda pars incipit de partitione eius, qui contra sententiam scriptum defendit.

Si quid igitur ex hac ipsa quippiam accusator deroget, &c.) Id est æquitate. Quoniam ille qui se sententia defendit, contra scriptum æquitatem debet asserere: necessario is qui se scripto defendit, debet rursus detrahere æquitati. Contra scriptum autem qui dicet primum inducet eum locum, per quem æquitas causæ demōstretur, &c. Nunc tractatus est eius qui voluntate se tuetur contra scriptum, quod supra tractatū est. isq; inducet primū locum æquitatis, vt ostendat quæ & qualis illa sit causa quam adhibet per interpretationem legis. deinde assumptiuæ partis cuiusque præcepta seruabit dicens: hoc quidem scriptū in lege est, sed ego feci vt prodessem, vel reliqua, quæ assumptiuæ sunt qualitatis, vt facta ipsa sua enumeret, & exequatur: deinde tres illos compleat locos ex aduersa parte: quibus vsus est is qui scripta defenderat. His ex contrario doceat, in omnes leges accipi causas, & in hanc legem accipi debere, & hanc causam accipi debere. In omnes leges accipi causas in hanc non accipi, iniquum aliquid constitui: vt omnia supplicia culpæ, & malitiæ vindicande causa constituta sint. tum se nihil malitiosæ, fecisset

ipsum

ipsum scriptorem, si hodie præsens esset factum suum probaturum: aut si ipse hoc ageret, facturum fuisse. Hac de causa viros bonos electos, & dignitate & ætate. vt non scripta legis recitarent. sed interpretarentur. Ipsum legis scriptorem non barbaris hominibus ac stultis commisisse scripta sua. nam si hoc crederet, diligenter cunctas exequeretur. nunc quædam potuisse, ex quibus etiam non scripta cognosci possunt per intellectam voluntatem. Postea dicendum est quid fieri potuisset, aut quid accidere potuisset. in quibus causa cum collocatur, ostenditur recedendum fuisse a scriptis propter vel necessitatem, vel honestatem. Omnes leges comprehendere omnia non posse quæ velint exprimere, vel excipere, sed esse naturaliter in legibus cunctis tacitas exceptiones. deinde locum hunc debebit exequi, quia neque sermo hominum, neque scriptum aliquod plane se exprimat, aut eloquatur voluntatem, sed semper expectarim ex scriptis reliqua, quæ in voluntate intelligi possunt. Deinde vtilitatis & honestatis partes explicandæ sunt. in quibus docebimus qoid nos fecerimus & quid aduersarii velint vt nostrum vtile, aduersariorum inutile demonstretur. Deinde locum communem debemus inducere, non literas nos sequi oportere, quæ & tenues & obscuræ sunt notæ voluntatis: sed ipsam illam voluntatem. Deinde inducere definitionem, quid sit lex. & sic definire, vt hoc potius voluntas, q̃ scriptura videatur: meritoque iudices inseruiant legi, qui voluntatem legi interpretantur. iniquum esse affici supplicio eum qui non aperte contra legem fecerit, sed ex aliqua ratione vtilitatis Reipub. His rationibus & rebus tres loci approbantur, qui sunt contrarii superioribus tribus: vti doceamus, & accipi causam in omnibus legibus, & in hanc legem accipi, & hanc causam accipi. Præterea operam dare debemus, vt etiam scriptum ipsum, si quo pacto possumus, conuertamus, vt id videatur tenere verbis, quod nos iterpretamur. Faciamusque tale aliquid, quale supra fecit qui scripto nititur, vt ad scriptum applicet voluntatem. Sic hic qui voluntate nititur, in scripto debet aliquid inuenire quod interpretetur, qđ conueniat voluntati. Id faciet, si ambiguum aliquid in scripto inuenerit: aut per collectionem ex eo quod scriptū est, id quod scriptum non est, ostenderit. Sic

ma sint, legē cuiuscemodi sit in præsentia conseruari a iudicibus, post si displiceat, a populo corrigi conuenire. Deinde si scriptū non extaret, magnopere quæreremus, neq; isti, nisi extra periculum quidem esset crederemus. Nunc cum scriptum sit, amentiam esse eius qui peccarit potius, q̃ legis ipsius uerba cognoscere: his et hmõi rõnibus ostēditur cām extra scriptū accipi nō oportere. Secūda pars est, in qua est ostendēdum, si in cæteris legibus oporteat, in hac nō oportere. Hoc demōstrabitur, si lex aut ad res maximas, utilissimas, honestissimas, religiosissimas uidebitur pertinere: aut inutile. aut turpe, aut nefas esse tali in re nō diligentissime legi obtēperare: aut ita lex diligēter perscripta demonstrabitur, ita cautum unaquaq; de re, et ita qđ oportuerit exceptū, ut minime cōueniat quicquā in tā diligenti scriptura præteritū arbitrari. Tertius locus est ei, qui pro scripto dicet, maxime necessarius per quem ostendat op3, si conueniat cām contra scriptū accipi, eā tñ minime oportere, quæ ab aduersariis afferatur. Qui locus idcirco ē huic necessarius, q. semper is, qui cōtra scriptū dicet, æquitatis aliquid afferat, op3. Nā summa impudentia est, eū qui contra quod script sit, aliquid probare uelit, nō æquitatis præsidio id facere conari. Siquid igitur ex hac ipsa quippiā accusator deroget, oībus partibu iustius, et probabilius accusare uideatur. Nam superior oratio hoc oīs faciebat, uti iudices etiam si nollent, necesse esset, hæc aūt ēt si necesse non esset. ut uellent contra iudicare. Id aūt fiet, si quibus ex locis culpa demōstrabitur, nō esse in eo qui cōparatione, aut remotione criminis, aut concessionis partibus se defendit, de quibus ante, ut potuimus diligenter perscripsimus, si de his locis, quæ res postulabit, ad causam aduersariorum improbandā transferemus, aut si causæ, et rōnes afferentur, quare, et quo consilio ita sit in lege, aut in testamento scriptū, ut sñis quoque, & uoluntate scriptoris, non ipsa solū scriptura causa confirmatum esse uideatur, aut aliis quoque constitutionibus factum coarguetur.

Contra scriptum autem qui dicet, primum eum inducet locum, per quem æquitas causæ demonstretur, aut ostendet, quo animo, quo consilio, qua de causa fecerit, et quācunque causam assumet, assumptionis partibus se defendet, de quibus ante dictum est. Atq; hoc in loco cū diutius commoratus sui facti rationem & æquitatem causæ exornauerit, tamen ex his locis fere contra aduersarios dicet, oportere causas accipi demonstrabit. nullam esse legem quæ aliquam rem inutilem aut iniquam fieri uelit, omnia supplicia quæ a legibus proficiscantur, culpæ ac malitiæ uindicandæ causa constituta esse. Scriptorem ipsum si existat. factum hoc probaturum, & idē ipsum, si ei tales res accidissent, facturū, fuisse, et ea re legis scriptorē certo ex ordine iudices, certa ætate præditos cōstituisse ut essent, non qui scriptū suum recitarent, quod quiuis puer facere posset, sed qui cogitationē assequi possent, & uoluntatem interpretari. Deinde illum scriptorem, si scripta sua stultis hominibus, & barbaris iudicibus committeret, omnia summa diligentia perscripturum fuisset nūc uero quod intelligeret quales uiri iudicaturi essent, idcirco eum quæ perspicua uideret, non adscripsisse. neq; enim

fieri, vt cum leue nescio quod inuenerit in scripto, tamen cum æquitatem ostenderit in sua causa esse, plurimum proficiet: & subducet aduersario argumentū suum, in quo ille posuit, scripta tantum iudices sequi debere. cum & hic docere cœperit, in scripto esse aliquid quod prosit ei voluntati quam interpretatur. Postremi loci sunt communes, qui sumi poterunt ex partibus assumptiue qualitatis quod supra diximus. Verum erit proprius locus eius qui scripta defendit, leges ex se intelligi debere, non ex vtilitate interpretantium deinde erit alter, nihil legibus charius esse debere. At vero erunt alii loci communes eius qui se voluntate defendit, leges in consilio scriptoris esse, & vtilitate communi. Deinde indignum esse æquitatem literis premere & vrgere, cum æquitas magis in voluntate cernatur. Ex his locis, quos tres in partitione supra posuit & accipi causam, & in hac lege accipi, & hanc causam accipi. repetit per anacephalæosin in conclusione tres illos quos in partitione poni locos dixit, & pro scripto, & contra scriptum.

Aut ex scripto non scriptum aliquod inducere.) Id est, syllogistice tractare. Cum æquitate causa abundabit necessario multum proficiet.) Fit & hic conclusio, vt & is qui se voluntate defendit, operam det vt ipsum scriptum pro se faciat, vel ambiguo aliquo reprehenso uerbo, vel cæteris, vt non voluntate tantum, sed etiam scripto niti videatur: quemadmodum illū ipsi supra qui se scripto defendit, ita præceperat, vt non sola verba amplecteretur, sed etiam scriptoris ostenderet voluntatem. Loci autem communes certis ex assumptionis partibus in vtrāq; partem conuenient.) Vt aut remoueat, aut compenset, aut referat, aut concludat.

Ex contrariis autem legibus cōtrouersia nascitur, cum inter se duæ videntur leges, aut plures discrepare, hoc modo.) De legalibus cōtrouersiis tertia est, quæ ex contrariis legibus constat. Nam dicta est ambiguitas, dicta etiam controuersia quæ constat ex scripto & voluntate. Contrariæ vero leges nunc duæ sunt, nunc plores, nunc vna si duplex est: quanquam & vna simplex facere leges contrarias potest. At vna doplex facit leges contrarias, cum vna pars nititur legis parte, altera rursus alia legis parte dimicat & repugnat. Apud rhetores est ista controuersia: Rapta rapto-

uos scripti sui recitatores, sed uoluntatis interpretes fore putauit. Postea quærere ab aduersariis, quid si hoc fecissem? quid si hoc accidisset? eorũ aliquid, in quibus aut cã sit honestissima, aut necessitudo certissima, tũ ne accusaretis? Atqui hoc lex nusquã excepit. Nõ ergo oĩa scriptis, sed quædã quæ perspicua sunt, tacitis exceptionibus caueri. Deinde nullã rẽ neq; legibus, neq; scriptura, ulla, deniq; ne in sermone quidẽ quotidiano, atq; imperiis domesticis recte posse administrari, si unusquisq; uelit uerba spectare, et nõ ad uoluntatẽ eius, qui uerba habuerit accedere. Deinde ex utilitatis, & honestatis partibus ostendere, q̃ inutile. aut quã turpe sit id qd' aduersarii dicant fieri oportuisse, aut oportere, et id qd' fecerimus, aut postulemus q̃ utile, aut q̃ honestũ sit. Deinde leges nobis charas eẽ nõ pp literas, quæ tenues. et obscure notæ sint uoluntatis, sed pp carũ rerũ, quibus descriptũ est utilitatẽ, et eorũ qui scripserunt, sapientiã, et diligentiã. Postea quid sit lex describere, ut ea uideatur in sententiis, nõ in uerbis cõsistere; et iudex is uideatur lege obtẽperare, qui sñiæ eius, non qui scripturã sequatur. Deinde q̃ indignũ sit eodẽ affici supplicio eũ qui pp aliquod scelus, et audaciam cõtra legẽ fecerit, et eum qui honesta. aut necessaria de cã non ab sñia. sed ab literis legis recesserit: atq; his, & hmõi rõnibus et accipi causam, et in hac lege accipi, et eã cãm quã ipse afferat, oportere accipi demonstrabit. Et quẽadmodum ei dicebamus, qui a scripto diceret, hoc fore utilissimũ, siquid de æquitate ea. quæ cum aduersario staret derogasset: sic huic qui contra scriptũ dicet, plurimum pro derit ex ipsa scriptura aliquid ad suam cãm conuertere, aut ambigue aliquid scriptum ostendere. Deinde ex illo ambiguo eam partẽ, quæ sibi possit defendere, aut uerbi definitionem inducere, et illius uerbi uim. quo urgeri uideatur, ad suæ causæ cõmodum traducere, aut ex scripto, non scriptum aliquod inducere per ratiocinationem, de qua post dicemus. Quacunq; autem in re, quamuis leuiter probabili scripto ipso se defenderit, etiam cum æquita te causa abundabit necessario multum proficiet, ideo q. si id quo nititur aduersariorum cã subduxerit, oẽm illam eius uim, & acrimoniam leniuerit, ac diluerit. Loci autem cõmunes ceteris ex assumptionis partibus in utranq; partẽ conueniunt. Præterea eius, qui a scripto dicet, leges ex se, non eius qui contra cõmiserit, utilitate spectari oportere, & legibus antiquius haberi nihil oportere: contra scriptum, leges in consilio scriptoris, & utilitate cõmuni non in uerbis consistere. Quã indignum sit æquitatem literis urgeri, quæ uoluntate eius qui scripserit defendatur.

Ex contrariis autem legibus cõtrouersia nascitur, cũ inter se duæ uidentur leges aut plures discrepare, hoc modo. Lex est: Qui tyrãnum occiderit, olympionicarum præmium capito, et quam uolet sibi rem, a magistratu deposcito, et magistratus ei concedito. Et altera lex. Tyranno occiso, quinq; eius proximos cognatione, magistratus necato. Alexandrum, qui apud Phæreos in Thessalia tyrãnidem occuparat, uxor sua, cui Thebe nomen fuit, noctu, cum simul cubaret, occidit. Hæc filium suum, quem ex tyrãno habebat, sibi præmii loco deposcit. Sunt qui ex lege puerum occidi dicant oportere. Res in iudicio est. In hoc

ris mortem? aut indotatas nuptias optet, vt rapta vna parte nitatur: ac dicat mortem se optare debere raptoris: altera nuptias inducat. ac fiant leges contrariæ ex duplici parte legis. Itẽ vna lex contrarias leges facere potest, hoc modo: Cum lex est, vt vir fortis petat præmium quod volet: & duo adolescentes filii fortiter fecerunt, petit præmii nomine vnus, vt pater eius qui reus factus fuerat perditionis, ab iudicium liberetur: alter petit, vt agatur iudicium. ita ex vna lege diuersa petentium, voluntate leges contrariæ esse dicentur. Verum his omissis, Tullius definit quæ sint leges contrariæ. deinde ponit exemplum de eo qui tyrannum occiderit, vt præmium accipiat. deinde alteram legem proponit, vt tyranno occiso quinque proximi sanguine interficiantur. deinde reliqua præcepta dat communiter in vtranq; partem. Etenim cum ambæ partes lege nitantur, quæ præcepta data fuerint vni parti, ad alteram partem: quæ etiam ipsa lege nitetur, præcepta eadem transferuntur. eritque vnicuique parti hoc principale, vt suam legem laudet aduersarii vituperet, reprehendat. Erit ergo tractatus talis, vtra vtilior lex sit, vtra honestior, vtra magis necessaria vtra ad res plures ptineat, vtra ad maximas, vtra lex posterior sit, (melior enim, quæ posterior) vtra lex iubeat: vtra per mittat, vtra vetet. Nam iubet, desertor capite puniatur. Permittit, adulterum cum adultera liceat occidere. deinde vtra lex pœnam constituat ei qui non obtemperet, vtra maiorem pœnam. deinde vtra lex iubeat, vtra vetet. In eo enim quod iubetur & permittitur, quasi vnũ genus sit, contrarium est in eo quod vetatur. Verum in eo qd' imperatur, & permittitur, sit diuersitas quam supra posuit, cũ illic est necessitas, hic vtendi voluntas. At his duobus contrarium est quod vetatur, vt infamis ne militet, vt impudicus ne concionetur. Maior autem est authoritas legis quæ vetat, q̃ illa quæ imperat. omnis enim lex quæ vetat, fortior propterea, quia corrigit illam quæ aut per mittit, aut imperat. Etenim cum omnem hominem ad concionem uenire liceat, & sit hæc lex quæ quasi permittat, hæc quæ vetat, infamis ne concionetur, corrigit illam legem, qua aut iubetur aliquid, aut permittitur. Deinde considerandum, vtra lex de parte constituta sit: vtra de omni vel re, vel actu: vtra lex specialiter scripta sit, vtra generaliter. Melior enim quæ de specie descripta est, non communiter. Et est cõmuniter, vt, hominem occidere ne liceat: specialiter, virum fortem occidere ne liceat, & alia huiusmodi. Deinde considerandum, ex qua lege statim fieri aliquid, aut non fieri necesse sit, & ex qua sit aliqua tarditas. nam est tarditas, vt in illa lege: legatus intra diem trigesimũ proficiscatur. Hæc omnia cum dicta fuerint, operam dare debeat vnaquæq; pars, quæ pro lege sua nititur vti doceat legem suam & iustã esse & apertam aduersariorum autem vel iniustam, vel obscurã, vel ambigua. Aut ratiocinatione colliget, q̃ velint adhibere aliquam definitionem aduersarii, vt intelligi possit quid in lege sit: in nostra autem lege omnia esse manifesta. Deinde debemus adiungere voluntatem, vt ad scriptum volontas quoque interpretata consentiat. dare ẽt operam, vt aduersariorum lex cõtrariam habeat voluntatem. Et si fieri potest, aduersariorum legis ita est interpretanda sententiam, vt pene etiam ipsa lex aduersariorum per sententiæ interpretationem pro nobis facere videatur, vt ambæ leges nostræ sint partis: vna nostra per scriptum aduersariorũ per voluntatem. Postremi sunt loci cõmunes, qui in legibus contrariis sumi possunt, ex vtilitate & honestate legis cuiuscunque. Ea maxime conseruanda putetur, quæ ad maximas res pertinere videtur.)Præceptum hoc est: Comparandas leges esse vtrum inter se duæ vel tres discrepent leges: & seruari non possunt ambæ, quia discrepent: ea maxime conseruetur, quæ sit in comparatione vtilior honestior, aut magis necessaria. Ex ratiocinatione autẽ nascitur controuersia cum ex eo quod vspiam ẽ, ad id quod nusq̃ scriptum est, venitur.)Ratiocinatio syllogismus dicitur, controuersia legalis est. habet tractatum, cũ ex eo quod scriptũ est, id quod scriptum non est colligitur. Cicero ait, cũ ex eo quod vspiam sit, ad id quod nusquam est scriptum, venitur, & habet modos suos quibus comprehendatur, vel simile cum colligim': vel cũ minus colligimus ex maiore, vel cum consequens dat exemplum. sed hæc in Marcomãno exemplo sunt posita. Dat exemplũ Cicero de eo qui damnatus parricidii, in carcere testamentum fecerit. Nulla quidem lex testamentum facere prohibet eum qui damnatus sit paricidii

cidit: sed sunt aliæ leges quæ multa facere prohibent parricidii reum & damnatum: ex quibus colligitur etiam hoc, faciendi testamenti illum non habuisse potestatem. Item multæ leges sunt testamentorum faciendorum, ex quibus iterum colligitur, hunc faciendi testamenti potestatem non habuisse. Tractatus vero habet locos argumētorum tales. Primum vt scriptum laudemus, & confirmemus: deinde conferamus cum eo facto quod colligimus a scripto: deinde, vt simile esse doceamus. deinde, vt si illud æquū sit, hoc quoq; esse æquum iudicemus. deinde vt dicamus, cum de hoc scriptum sit, cur de alio scriptum non sit, quod quasi manifestum fuerit ex eo quod scriptum est, etiam quod scriptum non sit, & iccirco a scriptore legis prætermissum esse videatur. Deinde doceamus, in multis legibus multa præteriri, sed accipi hæc ac si non sint prætерita, ex his scilicet quæ scripta sunt. hæc dicit qui vtitur collectione. Qui contra pugnat ante omnia laborare debet, vt similitudinem tollat: & dicat aliud esse in eo quod scriptum est, aliud in eo quod admissum est. Ac propterea esse dissimile, & non debere accipi ex eo quod scriptum est, id quod non scriptum est, cum sit multa distantia dissimilitudinis & similitudinis, de quibus in primo libro exposuit Cicero. Addere præterea etiam poterit is qui contra collegionem nititur, uti & ipse vtatur aliqua collectione. Quod si contigerit, iisdem argumentis vtetur quæ supra dedimus ei qui vtitur collectione. Sin autem non poterit vti, hoc aget, vt ostendat scriptum solum considerari oportere. Periclitari iura omnia, si similitudines accipiantur. nihil enim esse pene, quod non alteri simile esse videatur. Postremi loci sunt cōmunes ab eo qui vtitur ratiocinatione, extra scriptum per coniecturam, id quod scriptum non est accipi oportere. deinde, neminem posse scriptura complecti vniuersa. illum tantum modo bene scribere legē, qui quædam contingat, ex quibus alia quæ præterit intelligi possint. Loci vero communes cōtra eū qui collectione nititur, isti sunt. Coniecturam nō esse firmū argumentū, sed esse diuinationem. deinde, stulti eē scriptoris, non omnia quæ cauenda sunt in lege conscribere. His qui in eo loco sint, adimat potestatem, neq; permittat: sed vt quasi permissio esse videatur;

genere utranq; in partem iidem loci, atq; eadem præcepta conuenient, ideo q; uterq; suam legem confirmare, cōtrariam infirmare debebit.

Primum igitur leges oportet contendere, considerando utra lex ad maiores, hoc est ad utiliores, ad honestiores, ac magis necessarias res pertineat. Ex quo conficitur, ut si leges duæ, aut si plures, aut quotquot erunt, conseruari nō possint, quia discrepant inter se, ea maxime cōseruāda putetur, quæ ad maximas res ptinere uideatur. Deinde utra lex posterius lata sit. Nam postrema queq; grauissima est. Deinde utra lex iubeat aliquid, utra permittat. nā id qđ imperator, necessarium, illud qđ permittitur, uoluntarium est. Deinde in utra lege, si non obtemperatū sit, pœna afficiatur, aut in utra maior pœna statuatur. Nā maxime conseruanda est ea, quæ diligentissima et sancta est. Deinde utra lex iubeat, utra uetet. nā sæpe ea quæ uetat, quasi exceptione quadā corrigere uidetur illā quæ iubet. Deīde utra lex de genere oī, utra de parte quadā, utra cōiter in plureis, utra in aliquā certā rē scripta uideatur. nā quæ in partē aliquam, et quæ in certā quandā rem scripta est, promptius ad eām accedere uidetur, et ad iudicium magis pertinere. Deinde ex lege utrū statim fieri necesse sit, utrum habeat aliquā morā, et sustentationē. nā id quod statim faciendū sit, profici prius op3. Deinde operā dare, ut sua lex ipso scripto uideatur niti.

Contraria aūt, aut per ambiguum, aut per rōcinationem, aut per definitionem induci, quo sanctius, et firmius id uideatur esse, quod apertius descriptum sit. Deinde suæ legis ad scriptum, ipsam sniām quoq; adiungere. contrariam legem item ad aliam sniām traducere, ut si fieri poterit, ne discrepare quidem uideantur inter se. Postremo facere si eā dabit facultatē, ut nostra ratione utraq; lex conseruari uideatur, et aduersariorum rōne, altera sit necessario negligenda. Locos aūt cōmunes, & quos ipsa cā det, uidere oportebit. et ex utilitatis et honestatis amplissimis partibus sumere demonstrantem per amplificationē ad utram potius legem accedere oporteat.

Ex ratiocinatione nascitur controuersia, cum ex eo, quod uspiam est, ad id quod nusquam scriptum est peruenitur, hoc pacto: Lex est, Si furiosus est, agnatorum gentiliūq; in eo pecuniaq; eius, potestas esto. Et lex: Paterfamilias uti sup familia, pecuniaq; sua legauerit, ita ius esto. Et lex: Si paterfamilias intestamēto moritur, familia pecuniaq; eius agnatorum gentiliumq; esto. Quidā iudicatus est parentem occidisse, ei statim q; effugiendi potestas non fuit. ligneæ soleæ in pedes inductæ sunt: os autē obuolutum est folliculo, et præligatum. Deinde est in carcerē deductus, uti ibi esset tantisper dum culeus, in quem coniectus in profluentem deferretur, compararetur. Interea quidam eius familiares, in carcerem tabulas afferunt, et testes adducunt. Hæredes, quos ipse iubet, scribunt: tabulæ obsignantur. De illo post supplicium sumitur. Inter eos, qui hæredes in tabulis scripti sunt, et inter agnatos de hæreditate cōtrouersia est. Hic certa lex, quæ testamenti faciendi iis, qui in eo loco sint, adimat potestatem, nulla profertur. Et cæteris legibus, et qua hunc ipsum supplicio hmōi afficiunt, et quæ ad testamenti faciendi potestatem

collectio sit ex aliis. Definitio est, cum in scripto verbum aliquod est positum, cuius de vi quæritur, hoc modo. Subiungit postremam legalem controuersiam, quam definitionem nominauit, quæ nulla parte distat a cōstitutione rationali, nisi quod verbum in lege positum, vel in scriptura aliqua cum definitur quod significet quid sit, tunc fit legalis definitio. Supponit exēplum de his qui nauem suam esse dicunt, q̄ vnus incubuerit gladio, alter remum imperitus gubernandi tenuerit, gubernator in scapham fugerit, hic cum contendant cuius nauis sit, ex lege initium capiunt controuersiæ. Quæritur tantum verbum, quod in lege positum est, quid sit nauis. deinde, quid sit nauem deserere. & quid sit in naui remanere. Hæc sola discretio est data inter definitionem legalem, & constitutionem, id est rationalem statum. Præcepta autem dicendi eadem seruabimus. quæ supra sunt posita, vt definiamus & cætera quæ præcepit.

pertinent, per ratiocinationem ueniendum est ad eiusmodi rationem, ut quæratur, habuerit ne testamenti faciendi ptātem.

Locos autem in hoc genere argumentandi hos & hmōi quosdam esse arbitramur. Primum eius scripti quod proferas laudationem, & confirmationē. Deinde eius rei, qua de quæratur cum eo, de quo constat collationem eiusmodi, ut id de quo quæritur, rei de qua constet, simile esse uideatur. Postea admirationem percontatione, qui fieri possit, ut qui hoc æquū esse concedat, illud neget, quod aut æquius, aut eodem sit in genere. Deinde idcirco de hac re nihil esse scriptum, q̃ cum de illa re esset scriptum, de hac re is qui scribebat, neminem dubitaturum arbitratus sit. Postea multis in legibus multa esse præterita, quæ idcirco præterita nemo arbitretur, q̃ ex cæteris, de quibus scriptum sit, intelligi possint. Deinde æquitas rei demonstranda est, ut in iuridiciali absoluta.

Contra autem qui dicet similitudinem infirmare debebit: quod faciet, si demonstrabit illud quod conferatur, ab eo, cui conferatur, diuersum esse genere, natura, ui, magnitudine, tempore loco, persona, opinione, si quo in numero illud quod p̄ similitudinem affertur, & quo in loco illud, cuius causa affertur, haberi conueniat, ostendetur. Deinde quid res cum re differat, demonstrabitur, ut nō idem uideatur de utraq; existimari oportere. Ac si ipse quoque poterit ratiocinationibus uti, iisdem ratiocinationibus, de quibus ante dictum est, utetur: si non poterit, negabit oportere quicquam, nisi quod scriptum sit considerare, periclitari omnia iura, si similitudines accipiantur, nihil esse pene, quod non alteri simile esse uideatur, multis dissimilibus rebus, in unamquanque rem tantum singulas esse leges. omnia posse inter se uel similia, uel dissimilia demonstrari.

Loci

Loci communes a ratiocinatione, oportere coniecturā ex eo, quod scriptum sit, ad id quod non sit scriptum peruenire, & neminem posse omnes res per scripturam complecti, sed cum commodissime scribere, qui curret, ut quædā ex quibusdam intelligantur. Contra ratiocinationem, huiuscemodi coniecturam diuinationem esse, & stulti scriptoris esse non posse omnibus de rebus cauere, quibus uelit.

Definitio est, cum in scripto uerbum aliquod est positum, cuius de ui quæritur, hoc modo. Lex. Qui in aduersa tempestate nauim reliquerint, omnia amittunto, eorum nauis, & onera sunto, qui in naui remanserint. Duo quidam, cum iam in alto nauigarent, & eorum alterius nauis, alterius onus esset; naufragum quendam natantem, & manus ad se tendentē animaduerterunt: misericordia commoti, nauim ad eum applicauerunt, hominem ad se sustulerunt. Postea aliquanto ipsos quoque tempestas uehementius iactare cæpit, usq; adeo, ut dominus nauis, cum idem gubernator esset, in scapham confugeret, & inde funiculo qui a puppi religatus scapham annexam trahebat, nauim quoad posset moderaretur. ille autem, cuius merces erant, in gladium in naui ibidem incūberet. Hic ille naufragus ad gubernaculum accessit, & naui, quoad potuit, est opitulatus. Sedatis autem fluctibus et tempestate iam commutata, nauis in portum prouehitur. Ille autem, qui in gladium incubuerat, leuiter saucius facile est ex uulnere recreatus. Nauim cum onere horum trium suam quisque esse dicit Hic omnes scripto ad causam accedunt, & ex nominis ui nascitur controuersia. Nam & relinquere nauem, & remanere in naui, denique nauis ipsa quid sit definitionibus quæritur. Iisdem autem ex locis omnibus, quibus definitiua constitutio tractabitur.

GENVS CAVSARVM DLIBERATIVVM.

NVnc expositis iis argumētationibus, quæ in iudiciale causarū genus accōmodantur, deinceps in deliberatiuum genus, & demonstratiuum, argumentandi locos & præcepta dabimus, non quo non in aliqua constitutione omnis semper causa uersetur, sed quia proprii tantum harum causarum quidam loci sunt non a constitutione separati, sed ad fines horum generum accommodati. Nam placet in iudiciali genere finem esse æquitatem, hoc est partē quādā honestatis. In deliberatiuo aūt Aristoteli placet utilitatē, nobis et honestatē et utilitatē, in demonstratiuo aūt honestatem. Quare in hoc quoq; genere causæ quædam argumentationes cōmuniter, ac similiter tractabuntur quædam separatius ad finem, quo referri omnem rationem oportet, adiungētur. Atq; uniuscuiusq; cōstitutionis exemplum supponere non grauaremur nisi illud uideremus, quemadmodum res obscuræ, dicendo fierēt apertiores, sic res apertas obscuriores fieri oratione. Nunc ad deliberationis præcepta pergamus,

REru m expetendarum tria genera sunt, par autē numerus uitandarum ex contraria parte. Nam est quiddā. quod sua ui nos alliceat ad sese, non emolumento captans aliquo, sed trahens sua dignitate, quod genus, uirtus, scientia, ueritas est. Aliud autem non propter suā uim, & naturam, sed propter fructum, atque utilitatem, quod pecunia est. Est porro quiddam ex horum partibus

NVnc expositis iis argumentationibus, quæ in iudiciale cārum genus accommodantur.)Finitis omnibus præceptis quæ data fuerant ad omnes ꝯstitutiones, & ad omnia genera controuersiarū quæ in legibus sunt. duntaxat in iudiciali genere causarum, transit Tullius ad deliberatiuam causam, & ad demonstratiuam. Non q̃ alia præcepta esse possint deliberatiuæ & demonstratiuæ q̃ fuerint supra in iudiciali genere, duntaxat in constitutionibus Nam pari modo coniecturæ finis, & cæteræ constitutiones, & omnia genera controuersiarum versantur in deliberatiuo & demonstratiuo, quemadmodum in iudicialibus. vnde non alio modo dicenda sunt in iudiciali, & alio in cæteris, sed eadem dicendi vbique præcepta seruabuntur. Verumetiam quoniam in primo libro docuit, & hic admonet, fines suos certos habent genera ista controuersiarum, necessario propter fines alia quædam præcepta, & alia quædam argumenta tradenda sunt de quibus nunc tractabit: Finem habet vtilitatem, vt Aristoteli placet: vt Ci-

ceroni,

ceroni, vtilitatem & honestatē: demonstratiua finem habet honestatē. Ergo propter fines quasi alia argumenta sunt necessaria: aliud enim cogit in tractatu præter constitutionem quamlibet, ille qui æquitatem cupit. iudicibus persuadere: aliud, ille qui ostendere cupit vtilitatem & honestatem aliud, qui ostendere vult honestatem. Vnde ipsius vtilitatis & honestatis præcepta danda sunt, quæ deliberatiuæ causæ videntur & demonstratiuæ propter fines proprios conuenire. Et poterat quidem supponere exempla deliberatiuæ per singulas constitutiones, hoc est, vt doceret incidere in deliberatiua coiectu-ram, finem, & reliquas constitutiunes: item pari modo in demonstratiua. Sed quoniam res aperta est, dicere præteriit, ne rem satis claram dum apertiorem per exempla vult reddere: obscuriorem exemplorum diuersitate fecisset. Rerum expetendarum tria genera sunt. par autem numerus uitādarū ex cōtraria parte.)Deliberatiuæ & demonstratiuæ causæ fines dixit esse, vtile & honestum. verum est quiddam honestum, quod

purum

purum solum, & per se honestum est. aliud vero honestum, quod habet mixtam vtilitatem: quod iccirco honestum dicitur, quia semper in copulatis rebus nomen a meliori parte componitur. vt demonstratiuam causam cum intelligamus habere laudem & vituperationem, quidam tamen hanc eandem causam a parte meliore, sicut diximus, laudatiuam esse dixerunt. Ergo cum honestum nunc per se solum sit, nunc sit aliud, quod iunctum est ex vtilitate, tamen etiam hoc honesti nomen nuncupatur. Sunt igitur tria quæ expetuntur, honestum purum, honestum cum vtili, & ipsum vtile purum ac separatum. Sed his tribus expetendis, hoc est, honesto, vtili, & illo tertio quod mixtum est, adiunguntur duo ad tractatum necessaria, necessitudo & affectio. de quibus plenius postea disputabitur. Atque honestum ipsum quod propter se expetitur, cũ in duas partes, vt diximus, distributũ sit, prius tractat de eo ipso quod purum est, nullo vtili sociato, quam diximus esse virtutem. hanc diuidit in partes quatuor, prudentiam, iustitiam, fortitudinem, temperantiam. Et definit prudentiam, eiq; tres species subiũgit, memoriam, intelligentiam, prouidentiam, quæ rõne temporum constant. præteriti temporis est memoria, præsentis intelligentia, futuri puidentia: has similiter definit. Itẽ definit iustitiã sm virtutem, eiq; subiicit partes similiter tres, naturalẽ iustitiam, cõsuetudinis iustitiam legitimam iustitiam, easq; similiter definit, & dat exempla. Subiungit tertiam virtutem, quam appellat fortitudinem. hãc definit, & ei subiicit partes quatuor, magnificẽtiam, fidẽtiam, patientiam, pseuerãtiam. quas item definit, sicuti oĩa. Quarta postremo subiungitur virtus, quæ tẽperantia dicitur, & dat ei partes tres: cõtinẽtiam, clemẽtiam: modestiam, quas partes definit ita, vt omnia superiora. Quibus explicitis, aperte docuit id solum quod propter se expetitur, & quid sit, & quale sit. Verum cũ honestum hoc intelligamus esse quod pter se expetitur, nõ pter aliquod emolumentum, quod ipsum vtique virtus est, quoniam incidebat quæstio, an virtus, idest, honestum propter se expeteretur. (Epicurei enim dicunt, virtutem expeti ipsam pter voluptatem) huius quæstionis cum latior videretur esse tractatus, distulit, & negauit ad hoc institutum & bere sociari, vbi tantum præcepta traduntur, non rerum disputatio continetur. Nam primo in genere, quæ sunt honesta, appellantur: virtus, scientia, veritas: quæ nullam ob vtilitatem, sed propter se expetuntur. Veritas est, per quam immutata ea quæ sunt, aut ante fuerunt, aut futura sunt, dicũtur.) Hucusq; naturam & iustitiam, eiusque his quæ naturaliter iusta sunt, explicauit, nunc ea docebit cũ partibus suis, quæ per consuetudinem iusta sunt. Iustitiam enim triplicem esse voluit, naturalẽ, consuetudinis, idest morum, legum. Lege ius est, quod in eo scripto, quod populo expositũ est.) Hucusq; iustitiam consuetudinis dixit, nunc incipit legũ. Fidentia est, per quam magnis & honestis in rebus.) In honestis actibus fidentia est: cæterum in malis confidentia. Nã Multum ipse animus in se fiduciæ certa cum spe collocauit.) Vt est illud: Turne sui metito, si qua est fiducia forti. Neq; ad hoc nostrum institutum pertinet.) Epicurei enim & ipsam virtutẽ dicunt propter se non expeti, sed propter voluptatem, quæ secta Epicureorum est. hoc vtiq; reuincendum. Sed quia longioris tractatus est, & alterius operis. (Rhetorica.n.nunc exponitur) ideo & hinc dicere prætermisit. Propter se autem vitanda sunt.) Docuit honestatem sequendam, subiungit vitãdam turpitudinem. Sed turpitudo in his est, quæ contraria sunt virtutibus. Fidentia (vt supra posuit) virtus est. huic cõtraria est diffidentia & audacia vitãda. pari modo inter virtutes, & contraria media inueniuntur: quæ licet vicina sint virtutibus, tamen vitanda sunt, vt vitantur ipsa cõtraria, hæc autem quæ vicina sunt ita sunt vt certum nomen teneant nunc, ita vt vocabulum non habeãt. Fidentiam diximus esse virtutem, diffidentiam vitium. At id quod fidẽtiæ vitium est, habet nomẽ, quod appellatur audacia. Item religio virtus est, irreligiositas vitium. atq; religioni vicina vitium tamẽ est, & superstitio nominatur, quæ & ipsa sit vitanda. Sed hæc, vt dixi, media vel vicina habent nomina. nã sunt aliqua quæ non habent, vt iustitia cum virtus sit, iniustitia vitium, punire hostes etiã victos, vicinum iustitiæ, tamẽ quia parcendum victis est, vitium est aliquando. cui rei vocabulum non est, vt asperitas, aut crudelitas, superstitio, audacia. Sunt igitur multa quæ nos tum dignitate, tum fructu quoq; suo ducũt ad se.) Docuit ea quæ propter se

iunctum, quod & suaui, & dignitate nos inductos ducit, et præ se gerit quandam utilitatem, quo magis expetatur, ut amicitia, bona existimatio. Atq; ex his horum contraria facile tacentibus nobis intelligentur. Sed ut expeditius ratio tradatur, ea quæ proposuimus, breui nominabuntur. Nam in primo quidem genere quæ sunt honesta appellabuntur. Quæ autem in secundo, utilia. Hæc autem tertia, quia partem honestatis, & utilitatis continent, & quia maior est uis honestatis iunctæ res omnino ex duplici genere intelligentur, sed in meliorem partem uocabuli conferantur, & honesta nominentur. Ex his illud conficitur, ut appetendarũ rerum partes sint honestas & utilitas, uitandarum, turpitudo, & inutilitas. His igitur duabus rebus duæ res grandes sunt attributæ, necessitudo, & affectio, quarum altera ex ui, altera ex re, & personis consideratur. De utraq; post apertius perscribemus. Nunc honestatis rõnes primũ explicemus, qđ aũt totũ, aut aliqua ex parte pp se petitur, honestũ nominabimus. Quare, cũ eius duæ partes sint, quarũ altera simplex, altera iuncta sit simplicẽ prius consideremus.

Est igitur in eo genere omnes res una ui, atq; uno nomine amplexa uirtus. Nam uirtus, est animi habitus naturæ, modo rationi consentaneus. Quam ob rẽ omnibus eius partibus cognitis, tota uis erit simplicis honestatis considerata. Habet igitur parteis quatuor, prudentiam, iustitiam, fortitudinem, temperantiam. Prudentia, est rerum bonarũ, & malarum, & utrarũq; scientia. Partes eius, memoria, intelligentia, prouidentia. Memoria est, per quam animus repetit illa, quæ fuerunt. Intelligentia est, per quam ea perspicit, quæ sunt. Prouidentia est, per quam futurum aliquid uidetur ante, quam factum sit. Iustitia, est habitus animi cõmuni utilitate conseruata, suam cuiq; tribuens dignitatem. Eius initium est ab natura profectum. Deinde quædã in consuetudinem ex utilitatis rõne uenerunt. Postea res & ab natura profectas, & ab consuetudine probatas legum metus, & religio sanxit. Natura ius est, quod non opinio genuit, sed quædam innata uis inseruit, ut religionẽ, pietatem, gratiam, uindicationẽ, obseruantiam, ueritatẽ. Religio est, quæ superioris cuiusdam naturæ, q̃ diuinam uocant, curam, cerimoniamq; affert. Pietas per q̃ sanguine coniunctis patriæq; beneuolis officium, & diligẽs tribuitur cultus. Gratia, in qua amicitiarum, & officiorum alterius memoria, & alterius remunerandi uoluntas continetur. Vindicatio est, per quam uis & iniuria, & omnino omne qđ obfuturũ est, defendendo, aut ulciscendo propulsatur. Obseruantia est, per quam homines aliqua dignitate antecedentes cultu quodã, & honore dignantur. Veritas est, per quam immutata ea, quæ sunt, aut ante fuerunt, aut futura sunt, dicuntur. Consuetudine ius est, quod aut leuiter a natura tractum aluit, et maius fecit usus, ut religionem, aut si quid eorum, quæ ante diximus, ab natura profectum maius factum propter consuetudinẽ uidemus, aut quod in morẽ uetustas uulgi approbatione perduxit, quod genus, pactum, par, iudicatum. Pactum est, quod inter aliquos conuenit. Par quod inter omneis æquabile est. Iudicatum de quo alicuius, aut aliquorum iam sententijs constitutum est. Lege ius est, quod in eo scripto, qđ populo expositum est, ut obseruet, cõtinetur. Fortitudo, est cõsiderata periculorũ susceptio, & laborũ perpes-

experenda sunt, itéq; dixit quæ propter se vitanda, quæ honesta, pura nominauit. Nunc docet illa quæ mixta sunt, & habent partem honestatis, partem vero vtilitatis, quæ tamen etiã ipsa honestatis nomine appellauit. sunt autem: gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Hæc definiuit: in quo simili modo amicitiam docet esse, honestatem quidem mentis, sed cum aliqua vtilitate sociatam. Loquit enim de amicitia ciuili quæ vtilitate non caret. deinde partes eius amicitiæ narrat, & caussas. postremo adiungit illud tertium, vti separatam vtilitatem e suis partibus doceat esse, cum ipsa illa commoditas honestate carens perspicitur, vel in Republica, vel in singulis ciuibus. Hæc autem in Republica nunc ad vires pertinet ciuitatis, nunc ad ornamentum, quæ ipsa tamen in vtroque ꝯuenienter nominatur. Sed vires nomine appellat incolumitatis. At vero ornamentum potẽtiam esse dicit, vt sint partes vtilitatis duæ, incolumitas, & potentia. Atq; in ijs omnibus quæ antedicta sunt.) Post hæc tractat, quod Græci appellant πλατος, latum: quod fieri posSit, aut non posSit. in quo etiam illud docet, qđ huic vicinum est, & quod facile fieri posSit. Prope enim fieri non posse creditur, quod cum magna difficultate conficitur. Hæc sunt de tribus, hoc est, honesto, puro, sine vtilitate: deinde mixto cum vtilitate: tertio de sola vtilitate. Vtilitas autem aut in nostris rebus, aut in corpore posita est, aut in extraneis rebus.) Hucusque de honesto cum vtili, nunc de sola vtilitate differitur. Quoniam ergo de honestate & de vtilitate diximus, nũc restat, vt de ijs rebus, quas his attributas esse dicebamus, necesSitudine & affectione perscribamus.) Honestati & vtilitati supra positæ atque tractatæ, duas res necessario dixerat attributas necesSitudinem & affectionem, de his nunc præcepit. ac necesSitudinem docet esse illam, quæ neque mutari, neque ab exitu suo flecti posSit. affectionem vero, quæ ex tempore, aut negotiorum euentu, aut hominum administratione sæpe mutatur, vt res non tales sint, quales esse consueuerunt. Ac necesSitudinem, quæ prima est, in duo diuidit. vt nunc necesSitas sit, quæ aliter exitus suos habere non posSit, sed sua cogat effecta sine vlla exceptione, dicit esse alteram necesSitatem, vbi fieri aliter posSit, cum aliquid admittitur.

sio. Eius partes magnificentia, fidentia, patientia, perseuerantia. Magnificentia, est rerũ magnarum, & excelsarum cũ animi quadam et splendida propositione agitatio, atq; administratio. Fidentia est per quã magnis, & honestis in rebus multũ ipse animus in se fiduciæ certa cũ spe collocauit. Patientia est honestatis, aut utilitatis cã rerum arduarum ac difficilium uoluntaria, ac diuturna perpesSio. Perseuerantia est in rõne bene considerata stabilis, & perpetua permansio. Tẽperantia, est rõnis in libidinem, atq; in alios nõ rectos impetus animi firma, & moderata dominatio. Eius partes sunt, continentia, clementia, modestia. Continentia est, per quam cupiditas, consilij gubernatione regitur. Clementia, per quam animi temere in odium alicuius inuectionis concitati comitate retinentur. Modestia, per quã pudor honestus clarã, & stabilem comparat authoritatem. Atq; hæc omnia propter se solum, ut nihil adiungatur emolumenti, petenda sunt. Quod ut demonstretur, neque ad hoc nostrum institutũ pertinet, & a breuitate præcipiendi remotum est propter se aũt uitanda sunt, non ea modo, quæ his cõtraria sunt, ut fortitudini ignauia, & iustitiæ iniustitia, uerũ etiam illa, quæ propinqua uidentur, & finitima esse. absunt aũt longisSime, quod genus fidentiæ contrarium est diffidentia, & ea re uitium est. Audacia non contrarium, sed appositum est, ac propinquum, & tamen uitium est. Sic unicuiq; uirtuti finitimum uitium reperietur, aut certo iam nomine appellatum, ut audacia, quæ fidentiæ, pertinacia, quæ perseuerantiæ finitima est, superstitio, quæ religioni propinqua est, aut sine ullo certo nomine. quæ omnia item uti contraria rerum bonarum in rebus, uitandis reponemus. Ac de eo quidem genere honestatis, quod omni ex parte propter se petitur, satis dictum est. Nunc de eo, in quo utilitas quoque adiungitur, quod tamẽ honestum uocamus, dicendum uidetur. Sunt igitur multa, quæ nos cum dignitate, tum fructu quoque suo ducunt ad se. quo in genere & gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Gloria, est frequens de aliquo fama cum laude. Dignitas, alicuius honesta & cultu, & honore, & uerecundia digna authoritas. Amplitudo, potentiæ, aut maiestatis, aut aliquarum copiarum magna abundantia. Amicitia, uoluntas erga aliquem rerum bonarum illius ipsius causa, quem diligit, cum eius pari uoluntate. Hic, quia de ciuilibus caussis loquimur, fructus ad amicitiam adiungimus, ut eorum quoque causa petẽda uideatur, ne forte qui nos de omni amicitia dicere existimant, reprehendere incipiant. quanquam sunt qui propter utilitatem modo petendam putant amicitiam, sunt qui propter se solum, sunt qui propter se, & utilitatem: quorum quid uerisSime constituatur, alius locus erit considerandus. Nunc hoc sic ad usum oratorum relinquatur, utranque propter rem, amicitiam esse expetendam. Amicitiarum autẽ ratio quoniam partim sunt religionibus iunctæ, partim non sunt, & quia partim ueteres sunt, partim nouæ, partim ab illorum, partim ab nostro beneficio profectæ, partim utiliores, partim minus utiles, ex caussarum dignitatibus, ex temporum opportunitatibus, ex officijs, ex religionibus, ex uetustatibus habebitur.

Vtilitas autem aut in corpore posita est, aut in extraneis rebus, quarũ tamen rerum multo maxima pars ad corporis commodum reuertitur. ut in repub. quædam sunt, quæ (ut sic dicã) ad corpus pertinẽt ciuitatis, ut agri, portus, pecunia, classes, nautæ, milites, socij, quibus rebus incolumitatem ac libertatẽ retinent ciuitates. Alia uero quæ iam quiddam magis amplum, et minus necessarium cõficiunt; ut urbis egregia exornatio, atq; amplitudo, ut quædã excellens pecuniæ magnitudo, amicitiarum ac societatũ multitudo. Quibus rebus nõ illud solum conficitur, ut saluæ & incolumes, uerũ etiam ut amplæ, atq; potentes sint ciuitates. Quare utilitatis duæ partes uidentur esse, incolumitas, & potentia. Incolumitas, est salutis tuta, atq; integra cõseruatio. Potentia est ad sua conseruanda, & alterius obtinenda idonearum rerum facultas. Atq; in ijs omnibus quæ ante dicta sunt, quid difficulter fieri & quid facile fieri posSit, oportet considerare. Facile fieri id dicimus, quod sine magno, aut sine ullo labore, sumptu, molestia, q̃ breuisSimo tempore confici potest. Difficile autem fieri, quod quanquam laboris, sumptus, molestiæ, longinquitatis indiget, atq; aut omneis aut plurimas, aut maximas cãs habet difficultatis; tamen his susceptis difficultatibus, compleri, atq; ad exitum perduci potest. Quoniam ergo de honestate, & de utilitate diximus, nunc restat ut de ijs rebus, quas his attributas esse dicebamus, necesSitudine, & affectione perscribamus.

Puto igitur esse hanc necesSitudinem, cui nulla ui resisti potest, quæ neque mutari, neque leniri potest. Atque ut apertius hoc sit, exemplis licet uim rei qualis & quanta sit, cognoscamus. Vri posse flamma ligneam materiam necesse est. Corpus mortale aliquo tempore interire necesse est, atque ita necesse, ut uis ea postulat, quã modo describebamus, necesSitudinis, cui nulla ui resisti potest, quæ neque mutari, neque leniri potest. Huiusmodi necesSitudines, cũ in dicendi rões incidẽt, recte necesSitudines appellabuntur. Sin aliquæ res incident difficiles,

in illa

in illa superiori posit ne fieri, quaestione considerabitur. Atq; etiam hoc mihi uideor uidere esse quasdam cum adiunctione necessitudines, quasdam simplices, & absolutas. Nam aliter dicere solemus: necesse est Casilinenses se dedere Annibali. aliter autem: Necesse est Casilinum uenire in Annibalis potestatem. Illic in superiore adiunctio est haec: nisi malint fame perire, si enim id malunt, non est necesse. Hoc inferius non item, propterea q. siue uelint Casilinenses se dedere, siue famem perpeti, atque ita perire, necesse est Casilinum uenire in Annibalis potestatem. Quid igitur perficere pōt haec necessitudinis distributio? Prope dicam, plurimum, cum is locus necessitudinis uidebitur incurrere. Nam cum simplex erit necessitudo, nihil erit, qd' multa dicamus, cum eam nulla rōne lenire possimus: cum autem ita necesse erit ut aliquid effugere, aut adipisci uelimus, tum adiunctio illa quid habeat utilitatis, atque honestatis, erit considerandum. Nam, si uelis attendere, ita tamen, ut id quaeras, quod conueniat ad usum ciuitatis, reperias nullam esse rē, quam facere necesse sit, nisi propter aliquam causam, quam adiunctionem nominamus.

Praeter haec autē esse multas inuenias res necessitudinis, ad quas similis adiunctio non accedit. Quod genus, ut hoīes mortales necesse est interire sine adiunctione, ut cibo utantur nō necesse est, nisi cum illa exceptione, extra quā, si nolint fame perire. Ergo ut dixi, illud qd' adiungitur semper cuiusmodi sit, erit considerandum. Nam omni tempore id pertinebit, ut aut ad honestatem hoc modo exponēda necessitudo sit: Necesse est hoc faciamus, si honeste uolumus uiuere. aut ad incolumitatē, hoc modo: Necesse est, si incolumes uolumus esse. aut ad commoditatem, hoc modo: Necesse est, si sine incommodo uolumus uiuere. Ac summa quidem necessitudo uidetur esse honestatis, huic proxima incolumitatis, tertia ac leuissima commoditatis, quae cum his nunquam poterit duabus contendere.

Hasce

Hasce autem inter se saepe necesse est comparari, ut quanquam praestat honestas incolumitati: tamen utri potissimum consulendum sit deliberetur. Cuius rei certum quidam praescriptum uidetur in perpetuum dari posse. Nā quae in re fieri poterit, ut cum incolumitati consuluerimus quod sit in praesentia de honestate delibatum, uirtute aliquando, & industria recuperetur, incolumitatis ratio uidebitur habenda, cum autem id non poterit, honestatis. Ita in huiusmodi quoq; re cum incolumitati uidebimur cōsulere, uere poterimus dicere, nos honestatis rationem habere, quoniam sine incolumitate eam nullo tempore possumus adipisci. Qua in re uel concedere alteri, uel ad conditionem alterius descēdere, & in praesentia quiescere, atq; aliud tempus expectare oportebit. In commoditatis uero rōne modo illud attendatur, digna ne causa uideatur ea quae ad utilitatē pertinebit quare aut de magnificentia, aut de honestate quiddam derogetur. Atq; in hoc loco mihi caput illud uidetur esse, ut quaeramus quid sit illud, quod si adipisci, aut effugere uelimus, aliqua res nobis sit necessaria, hoc est, quae sit adiunctio, ut proinde uti quaeque res erit, laboremus, & grauissimā quāq; causam uehementissime necessariam iudicemus.

Affectio, est quaedam ex tempore, aut ex negotiorum euentu, aut administratione, aut studio hominum commutatio rerū, ut non tales, quales ante habitae sint, aut plerūq; haberi solcāt, habende uideantur esse. ut ad hostes transire turpe uidetur esse, at non illo animo, quo Vlysses transiit: & pecuniam in mare deiicere inutile, at non eo consilio, quo Aristippus fecit.

Sunt igitur res quaedam ex tempore, & ex consilio, non ex sua natura considerandae, quibus in omnibus quid tempora petant, aut quid personis dignum sit considerandum est, & non quid, sed quo quidq; animo, qui cum, quo tempore, quā diu fiat, attendendum est. His ex partibus ad sententiam dicendum, locos sumi oportere arbitramur.

DE GENERE DEMONSTRATIVO.

Laudes autem, & uituperationes ex iis locis sumentur, qui loci personis sunt attributi, de quibus ante dictum est. Sin distributius tractare quis uolet, partiatur in animum, & corpus, & extraneas res licebit. Animi est uirtus, cuius de partibus paulo ante dictum est. Corporis ualetudo, dignitas, uires, uelocitas. Extraneae, honos, pecunia, affinitas, genus, amici, patria, potentia, & caetera quae simili esse in genere intelligentur. Atq; in his id quod in omnia ualet, ualere oportebit, contraria quoq;, & quae, & qualia sint, intelligemus. Videre autem in laudando, & in uituperando oportebit, non tam quae in corpore, aut in extraneis rebus habuerit is, de quo agetur, quam quo pacto his rebus usus sit. Nam fortunam quidem & laudare stultitia, & uituperare superbia est. Animi autem, & laus honesta, & uituperatio uehemens est.

Nunc quoniam omne in causae genus argumentandi ratio tradita est, de inuentione, prima ac maxima parte rhetoricae satis dictum uidetur. Quare quoniam & una pars ad exitum hunc ab superiore libro perducta est, & hic liber non parum continet literarum, quae restant, in reliquis dicemus.

Postremum causae genus demonstratiuom est, qd' adiungit: dat praecepta, quibus laudes vituperationesq; tractētur, idest, quibus locis. Ac primum dicit eosdem locos esse laudi & vituperationi, quos in primo lib. iudicialis causae, hoc est, oia attributa personae. Partitur tamen breuiter laudes & vituperationes animi, vel corporis, & extrinsecus. Animi virtutes artes, scientiae, vel contra vitia corporis totius: vel in partibus, vt pulchritudo, valetudo, integritas & caetera hmōi. Extrinsecus sunt, patria, parentes, cognati, amici, magistratus, diuitiae, & caetera hmōi. Postremū praeceptum dat, in laude & vituperatione non tam nos considerare debere quid corporis sit, quid extrinsecus sit, q̃ quid sit in animo. omnia enim vel laudanda, vel vituperāda, nō rebus externis, non rebus corporis, sed aio metiuntur. Sin aliquae res inciderint difficiles.) De impossibilitate dicit. Quaedam simplices.) Vt aliter omnino fieri nō posint. Casilinenses se dedere Annibali.) Nisi uelint fame perire. Ergo hic excep.) Casilinū venire in Annibalis potestatem. Hic aliter omnino fieri non potest. Tum adiunctio.) Vbi exceptio. Nisi propter aliquā causam.) Ita non est necessitas in ciuili quaestione illa, quae sine conditione est. Partim autem ex his multas esse res.) Idest, necessitudines. Nam omni tempore id pertinebit, idest, exceptio ipsa. ac summa quidem, necessitudo videt esse honestatis. Duo sunt quidem, honestum & vtile: sed vtili cū duo subiaceant. commoditas et incolumitas, quasi tria effecta sunt. verū honestas praeponēda, secundo loco habenda incolumitas est, tertio commoditas, deinde & quaeque res sit aut honestatis aut incolumitatis. Ac non eo cōsilio, quo Aristippus.) Vt sociorum cadauera tēpestatibus liberaret. Laudes autem & vituperationes.) Demonstratiua, quae superat, sola tractatur per honestatē. quae demonstratiua partes habet duas, laudē &

vituperationem vtrunque tamen ex attributis personę tractat. Cum sint XI. attributa personis, quibus approbatur cuiusque persona, nomen hominis certis suis designans, & sanguinem, et hominem nominibus explicatur, cum nullo socium neq; nomine, neq; attributo. natura est attributum extra ipsum hominē, vt in patria gente, sanguine cæterisque. Hæc enim licet dent homini commodum, non tamen proprium. In ipso vero homine est natura circa corpus & animam, quæ dat plurimas & animo & corpori qualitates. Ergo natura accidens res est, quæ aptiorem hominem ad vnumquodq; facit. itaque non orator natura est, sed oratorius, idest qui orator esse possit. Verũ has qualitates, vel diligentia comparat, facitq; perfectas, & habitus nominatur: aut in has casu quodam, ac repentino motu frequēter incidimus, & affectio dicitur. aut in has inclinamur studio quodam, quod ipsum studium p se nihil aliud est q̃ voluntas applicata in aliquas qualitates. Ergo afficiunt qualitatibus his modis, ortu & natali & est natura. afficimur repentinis casibus: & affectio est. afficimur industria, ac constantia & perseueratione: & habitus est. At vero ipsum studium, quod esse definimus applicatam in qualitatem aliquam animi volũtatem, hoc inquam studium nunc affectio est, si pro tempore est: nunc, si perseuerauerit, habitus, ipsum studium nō iam quasi præceptio quædam inest rei eius cui nomen est studium, si perseuerauerit, sed vt studium intelligam, illud debeo considerare. quod ipso studio petitur, vt literatura, aut geometria. quod si præceptum sit, habitus studio præceptus est. Ergo natura accidens qualitas est, vt animæ, vel corpori, vel extrinsecus: & accidens ab ortu, ac natali. Accidit autem mari, vel fœminæ. nam marem esse, aut fœminam, non iam inter commoda computatur. Affectio est accidens qualitas, vel sponte, vel studio mox desitura. nam si permanet, fit habitus dicta affectio quod inficiat qualitate. Et erit affectio incipiens habitus, vel victus, non enim omnia ad exitum tendunt. Habitus est præceptio qualitatum. nam hæc præcepta philosophi dixerunt. hic qualitates vel commoda sunt, vel incommoda. Quæ quoniam tribus modis qualitates eueniunt, multa his commoda vel incommoda communiter eueniunt. Verum per existentiam ea quæ eueniunt secernentur. nam alia vis in eo cōmodo quod per naturam est, alia in eo quod p affectionē, alia in eo quod per habitũ. Habitus nō pōt esse, nisi hoc quod non aliud est atq; illud quod habet. nā q; ignis calet, putās aliqui habitum esse, quia perpetuũ sic: cũ hoc ipsum sit ignis, vt caleat. itaq; potius natura est. Habitum multi non nisi deo dāt, & verum est: ille enim habet omnia percepta. At vero hō nunquam ita quid perceptum habet, vt nō in profectu quotidie sit, & hunc profectum dixerunt προκοπήν, i. progreßionē quandā, alij habitum dixerunt: ergo pro existimatione maioris perceptionis in homine habitum intelligimus: vt si affectione quadā aliquid quis agat, vt orator in foro. nō perfectus tñ, si in eo progreßio est aliqua, habitus dicetur, & certe pro cōmodo suo vel habitum, vel affectionem faciet: non ex altero vero erit. In rebus enim nomina sunt certa, quæ alterum significent: vt iracundus habitus est, iratus affectionis. & huiusmodi profectus cũ studio & diligentia euenit, habitus est: cum naturaliter, natura. Studium est autē, vel adipiscendi aliquid, vel retinendi voluntas. i. quo vel adipisci aliquid vel retinere optamus, vel adepta retinemus. Victus est, vel q; ipse hō agit, vel quod circa ipsum agitur. omnia quæ habet, quæ natura, habitus, affectio studium. Nam oratorem esse, quod est, habitus est, & victus est, si in ea exercitatione sit. Itaq; Cicero qui assiduo studio, perseueranti diligentia ita rhetoricā præcepit, vt ea in eo perpetua esset, habitũ consecutus est. Sed quia eius actum sibi instituit ad vsum vitæ. i. in eadem re, & in habitu, & in victu: itaq; multum plerũq; de virtute habitus detrahit, si victus abfuisse dicatur. Nā licet orator plenus sit perceptiones ipsius artis, tñ aliquantum argumēto detrahit, si neges in eadem exercitatione vixisse. vt ipse cōtra Cæcilium, quia aufert victum, infirmat habitum, cũ dicit. Quando tute tui periculum fecisti? Plerũq; etiam si nihil agat ex habitu, hoc ipsum quod nihil agit, est illi victus. i. vitæ modus nā in victu est, quibus amicus vtatur: ita in victu est, & si non vtatur. Et certe, quia nihil horum debet deesse personæ, potest habitũ habere ex geometriæ præceptione, in qua nihil agit, & victũ de vsu rhetoricæ. Victus autem oīs ad qualitatē tendit. sed ea qualitas vel in affectione, vel in habitu erit. Deinde vti oratione, aliquid rhetoricæ nosse, quod est affectionis: & ad loquendum aut discēdum aptum esse, quod est naturæ: aut loqui, aut studere, vel quod est studij & cætera hmōi habet victus. Verũ in hoc considerabitur victus circa hæc oīa, si ita agat vitā, vt hoc exerceat. Non. n. quia natura loqui aut studere possimus, qd̃ proprium naturæ est, idcirco & inde viuimus sed si sit ordinata sic vita nostra ad oēm substantiam rei familiaris quærendā, vt inde viuamus. i. inde nobis omnia suggerantur ad victum, merito victus ex exercitatione dicitur. Item & si sit habitus. & non in ipso habitu agat vitam, & virtutē oratoriæ cōsecutus sit, erit habitus non victus. eodem modo & affectio est, si est pro tēpore. i. prout res aliqua tulerit, vt locus fuerit non perpetua cōsuetudine inde uiuendi. Eodē modo & studium est, si non studium quodlibet in exercitatione vitæ tulerit, vnde victus nominādus sit verbotenus vt cās agere, vt docere est huius studij. sed quia ordinata voluntas est ad vsum vitæ merito dicitur & victus. in singulis. n. his res quæq; in eo qd̃ sunt distribuendæ sunt: vt itē seruus circa hæc quod in hac conditione est, fortuna est si: seruitute seruiat tota vita, victus est sic & cætera de fortuna. Facta ꝓo, & casus, & orationes, & cōsilia aut superuenientia, accipienda erunt suis nominibus. Nā victus nō est sine factis, casu, orationibus, consilijs, sed sic venit, fuit, vt dicere posset, vt ei aliqd accideret, vt consilio vteretur. Et hæc oīa si sic accipimus, vt actiones non ordinatas, neq; institutas toto viuendi tempore, erunt suis nominibus, sin aũt in eo genere viuendi posita fuerint, in quo oīa sunt constituenda tibi, cōstituendi ad vitam vniuersam victus nominabitur, nō suo quidē noīe. Facta aũt, casus, orationis, consilia, est ex futuro tēpore argumentum dabũt, ex præteritis ꝯfirmabunt. Nā quia hoc illi accidit, ideo hoc illi accidet: quia fecit hoc ideo facturus est: quia hoc dixit, hoc ideo dicturus est: quia hoc ꝯsiliatus est, ideo hoc ꝯsiliaturus est. Negotium factũ, vel dictũ est, vnde iudicium est. in iudicium. n. vel in deliberationē, vel in demonstrationē nō venit nisi pp factum. Singula igitur quæq; quæ homini aut obijciuntur, aut de hoīe quæruntur, facta sunt. ipsa igitur singula facta negocium sunt. Sunt alia facta, quæ probationē tribuunt ipsi facto. vnde quæritur, sua quodlibet statu sunt tria facta, quæ extra ipsum factum, & extra facta quæ vicina sunt ad factũ, & probant factũ vitæ præteritæ hæc personæ attributa dicunt. Ergo cum negotium factũ dictũ ve sit. habeat attributa quatuor, cōtinētia cũ negotio inquit in gestione negotij, adiuncta negotio quæ gestũ negotium ꝯsequuntur. Ex his duo prima cōtinentia cum negotio, & in gestione negotij, totum tenēt quicquid habere pōt cā omnis, idest, negotium omne per partes suas gestum. duo alia sunt, ex quibus assumuntur primũ ab oratore ea quæ negotio adiuncta sunt. Quartum aũt illud, quod est cōsecutio non negotij ipsius gestio est, sed aut extrinsecus venientia p hoies habet, aut per naturā generaliter, vt post docebimus. Igitur prima de attributis continētia habet partes quinq;, summā negotij, summæ cām, facta illa quæ probant factum, diuisa per tria tēpora, & omne ipsum, quod diximus negotium esse, factum. s. continetur ab his, a summa quæ breuem propositionem habet totā claudens: vt patriæ, inquit, proditio, & cætera. habet & cām, quæ gemina est: impulsio, & ratiocinatio. impulsio est, per quā cuius cā factum sit; ratiocinatio est, per quam factum sit demonstratur. Sequitur per tria tempora factoꝝ enumeratio, quid ante rem factum, quid in re, quid post rem fit. Igitur quodlibet negotium de statibus interim loco sit exempli: Milo occidit, nō occidit: occidit & non occidit partes sunt singulæ quæstionis. Sed iam parentis occisio, hominis occisio, patriæ proditio, summa est: ergo factum solum negotium est: propositio facti cũ persona eius qui arguitur, vel quolibet alio modo inuidiam comparans, aut extenuans, summa dicet. Et hæc est quā Cato in libro suo appellat vires causæ. Hoc argumētũ sequitur cām, quam partiti sumus, quæ vtiq; aduersus negantē factũ danda est, vt fecisse doceatur. Quemadmodum aũt tractetur vel ab accusatore, vel a reo, in secundo habemus. Quod si alius status fuerit præter coniecturam, non causa erit, sed ratio: de cuius tractatu in secundo docuit. Post hæc sequuntur facta oīa ante & post: in quibus oīa illa quæ in gestione negotij posita sunt, si tñ prosunt, assumuntur. vnicuiq; enim facto inest locus, tēpus, modus, occasio, facultas. In gestione negotij locus vel naturalis est, vel qualitatiuus. Naturalis locus est, cũ argumētum præstat: nō erit illud argumentum a loco, sed a facultate. Qualitatiuus autem locus præstat argumētum ex opportunitate: quæ opportunitas;

quibus

quibus rebus posit intelligi, ipse posuit. Tempus quid esset, dudum generaliter docuit: pars quædam, inquit, æternitatis. hoc quoq; in tria tempora diuisit, quæ ipse tépora partitus est. nam præteritum tribus modis consideratur: præsens & futurum, binis. Ve⁊ hæc omnia magis ad cognitionem temporis, vt dixit, quicquid esset insinuare cupiebant, q̃ vt apta sint in gestione negotij. Quid ergo aptum huic parti erit nã huic attributũ est tempus, existimatio eiusdem temporis, & collatio cũ gestione: vt id quod factum dicis eo tempore ex quo argumentũ sumis, fieri potuisse videatur. Itaq; sic ait. Nam sæpe oportet cõmetiri cum tempore negotium. Occasio aũt, opportunitas est quædam temporis ad aliquid faciendum. hæc opportunitas tribus modis consideratur. Modus aũt est, quo nõ solum factum indicatur, sed quemadmodum factum. qui modus & animũ indicat, idest voluntatem. diuiditur aũt per prudentiam aut p imprudentiam. his quæritur, clam, palam, vi persuasione, imprudentia. purgatur casu, necessitudine, & affectione animi. Facultates aũt duplici modo argumentum præstant. nam eiusmodi sunt, vt per eas aut facilius aliquid fiat, aut sine his effici nõ possit. Adiuncta negotio, ad factum qood in negotio ponitur: vnde iudex laturus sententiam est, vt probari quoquo modo possit per quamlibet constitutionem. sumuntur de his rebus argumenta, quæ res possunt in ipsum factũ affectione quadã contineri. Has res affecta nominamus. Verum affecta accipimus nũc de ipso negotio. i. de omni cã, rebusq; in cã gestis, nunc ad res in causas gestas, alia quasi quodammodo extrinsecus, quæ conuenire videantur, aut inde vt proueniant, aut ad illa coniuncta sint. hæc affecta quæ supra diximus, negotio adiuncta, & cõsequentia negotium dicuntor. Illa prima cõtinentia in gestione. sed de illis iam supra dictum est. Adiuncta vero ea sunt, quæ illis ipsis supra positis singulis aliquo modo vel extrinsecus cohærent vt summæ, vt causæ, cæterisq;, sed cũ non in ipsa sunt, sed aliunde assumant, conuenientia tñ erunt in collatione, siue aliena sint, non hinc nata, cũ erit aut maius, aut minus, aut par: itẽq; simile, ɔtrarium, disparatum. Si ɔu his adiuncta ita sunt, vt extra tñ sint erunt aut genus, aut pars, aut euẽtus. nihil. n. horũ nõ ex his ad hoc est, nõ tñ in cã positum. Et si positum est in cã. i. in negotio, quæ hypothesis est. i. quæstio circa personã propriam, veluti nõ positum putet. Ergo genus sit licet, causæ tñ quia genus est, velut extra cãm est, cum persona propria inest in cã. item species. Iam vero euẽtus cũ tria tempora teneat potest esse ex causa, idest ex negotio de quo loquor: qui probat qd est, de negotio, quod euenit rebus gestis, id quod in negotio est. Quoniam tamen & præteriti temporis euentus & futuri tẽporis euentus aliquoties sumitur, & hic videri extraneus potest a negotio ex negotio tamen oriens. vnde probatum est, adiuncta nũc omnibus modis externa affecta, tñ aliquo modo adiungi, vt cætera quæ supra diximus. Nunc aliqua ex ipso, vel in ipso negotio, alio modo tamen se habentia, q̃ gesti negotij textus ipse & ordo consistit circa personã, certissimæ quæstionis maius & minus, & æquo magnum: tum ex vi, tum ex numero, & ex figura negotij considerantur. Vis in eo est, quo ipsa significatione verbo⁊ diuersas res intelligimus. Itaq; cũ prolata verba distant sensibus nostris, significatione ea quæ proferuntur vi distant. i. potentia quadam, qua quid quæq; res posit intelligimus, de numero perspicuũ est. Figura est textus & ordo negotij, per circunstantias suas. Simile aũt ex specie, aut ex cõparabili, aut ex cõferenda aut assimilanda natura iudicat. Simile, hoc est spẽs comparabilis, & similanda natura est in illis octo: genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione. sed ipsum simile, quod per hæc supra posita efficit, illic est in cõtrarijs partibus, & quæ sub eandem nõmen cadunt. hoc distinctius positum est in differentijs. De consecutione in superioribus duobus attributis negotio negotium oẽ teneri diximus. tertium, quod est adiunctũ negotio, veluti extra esse præcipimus, sed naturaliter cohærere, extra ipsam hypothesin, aut ab oratore assumi. quãquam & ea quæ extra sunt, naturaliter ab oratore sumant, & de hoc præcepta iam dedimus. Quarta attributio, quæ cõsecutio nominat, & ipsa ea tenet quæ extra sunt, adherentia tñ rebus negotij, quæ non ab oratore ex voluntate sumant, sed quæ ipsis rebus negotij rationabiliter acciderunt. Ac prope ea oĩa. quæ in quarta attributione in cõsecutione sunt, id videntur esse quod euentus. Verum euentus aliud est, aliud cõsecutio vel res consecutionis. Etenim euẽtus cõsideratio est, ex quadam natura re⁊, qua id perspicitur quod ex quaq; re euenerit, eueniat, euenturum sit. In consecutione aũt non ex rebus quid eueniat tractat orator, sed quid rebus eueniat. i. quid rebus ɔtingat. Deinde q: in euentu duo sunt, vt arrogantia & odium in hac consecutione vnum. Nam ipsi facto consecutio est, quod vel raro vel frequenter. Hæc aũt oĩa collocata sunt in hac ɔstitutione aut nomen ɔtingit rebus, vel imitator, vel inuentor. Lex de ipsa re. cõsuetudo, pactũ vt frequenter fiat, vel non freqoenter. vtilitas vel honestas, & cætera quæq; vt dixi, rebus accidũt, non ex rebus ipsis, sed ad res ipsas quadã gestione proueniunt.

PLVRIMI IN VICTORINO LOCI IN Omni Librario⁊ editione corrupti suæ sinceritati restituti per Marinũ Becichemũ Scodrensem, ex Epistola ad Marcum Dandulum equitem.

Ieronymus Donatus, Platonicus, nostræ ætatis Demosthenes, & oratorum, quos quidem viderim, audiuerimq;, facile princeps, ex patria soluens, iamque triremibus in pelagus prouectus vt ad Cretã magni Iouis insulã euolet, dux inclytus, literas ad me dedit sua manu (vt semper solet) exaratas, amoris dulcissimæ, suauissimæq; humanitatis plenas: his inquit, velut testamento quodam Marcum dandulum animæ dimidium meæ, tibi patronum, patrem, tutorem, & denique alterum me relinquo. Duplicem igitur personam nunc mihi geris, & M. Danduli, hoc est amici & fautoris præcipui, qualem tete mihi semper vltro exhibuisti, & Hieronymi Donati, qui mihi author est famæ, salutis, & breuiter terrestris deus. qui inter magna, ampla, & innumerabilia beneficia Brixiens. ecclesiæ canonicatũ, quæ talis ac tanta est dignitas, suis liberis ademit, Marioq; filio meo duodecimum ætatis annum agenti Cæsarea quadã liberalitate, me nec rogante, nec cogitante, nouissime donauit: suisq; pecunijs tabellarios & libellos Romã misit, & Apostolica authoritate firmatum, ab omni potentio⁊ iniuria seruauit. Et qm̃ vacuis ad principes manibus ire minime decet, cum ex quibusdã nugarum mea⁊ libellis, ad manus venissent Castigationes quædam, quas nobis Ciceronis Rhetoricos publice enarrantibus auditores nostri collegerunt in Marium Fabium Victorinum rhetorẽ acutissimum. qui & auream statuam in foro Traiani ab oratoriæ artis præstantiam meruit, & diuum Hieronymum in eloquentia tñ Christianæ religioni instituit, eas ad te dedi. Dolebam equidem, vir clarissime, nec sine dolore maximo videre poteram, cum authorem ita fœde laceratum, discerptum, fœdatum, vt vix hominis vmbram, vix sensus alicuius integritatẽ, vix Latini sermonis simulacrum habere videretur. Tu qui bonarum artium studia & tueri & augere soles, quãdio domo abfueris, has lucubratiunculas ad leuandum & desiderium domesticarum rerum & publica⁊ solicitudinẽ succisiuis horis intuearis: quas in epistolæ, siue libelli mauis, formã cõtraximus, vt esset sine onere breuis peregrinationis comes, si placuerit, si displicuerit, minor iactura. Quicquid est, quod tuo nomine primum in lucem exijt cognoscere non dedignaberis.

CОrrupte apud Victorinum legitur iustitiæ diffinitio: (Iustitia est animi habitus ita informatus, vt omnibus mentis tribuat dignitatem.) Legendum est sine dubio, Meritis: itaq; fere manoscripti codices habent. Item vbi legitur. Rhetor est qui docet literas, atq; artis traditor eloquentiæ.) Scribendum est ex sinceris codicibus, atq; artes tradit eloquentiæ: q̃ lectionem probat sensus ipse, præterquam q: Traditor verbũ insolens est elegantissimis scriptoribus. Quod autẽ in illud Cice. Et maximarũ ciuitatũ veteres aio colligo calamitates ita scriptũ reliquerit, Illic. n. aliquid operat eloquentia vbi ppl̃s maior est:) omnis libraria fides testat, nã quod aliquis corrigat Magis (bona cũ venia dictũ accipiat) vt ignorasse elegãtiã & emphasim huius sermonis aliqd: qui vim maiorẽ exprimit: vñ doctus poeta dixit, qd & a Pli. repetitũ est. Nãq; tu solebas

Meas esse aliquid putare nugas: Persius,
Sese aliquid credens. Iuuenalis:
Est aliud, quocunq; loco, quocunq; recessu.
Vnius sese dominum fecisse lacerne. Ouidius,
Est aliquid solitis collum tetigisse lacertis,

Præsentesq; oculos admonuisse sinu. Idem:
Est aliquid fatoq; suo ferroq; cadentem.
In solita moriens ponere corpus humo.

Quid momēti est & illud Quintiliani: Est aliquid consummata eloquentia. Non enim id significat, quod plures arbitrantur: sed continet non leue pondus sententiæ, quæ non effertur. Cicero ad Atticum lib. 4. Dirumpuntur hi qui me posse aliquid doluerunt. Apud eundem, cæterosq; authores clarissimos, oratores, historicos, poetas legimus emphaticoteron dici: Hic se aliquem putat, ille se aliquem credit, Tu te aliquid esse arbitraris, Vos aliquid posse existimatis, Est aliquid hoc, Est aliquid illud, Est aliquis, & alia huiusmodi. Tali sentētiæ pondere dixit Rhetor eruditissimus Marius Fabius. Illic enim aliquid operatur eloquentia, vbi populus maior est. nam theatro gaudet magno: quoque maior est popolus, eo sese magis eloquentia attollit, quæ in turba & turbis admirabilis apparet. Verg. Ac veluti magno in populo cum sæpe coorta est

Seditio, sæuitq; animis ignobile vulgus,
Iamq; faces & saxa volant, furor arma ministrat,
Tum pietate virum ac meritis si forte virum quem
Conspexere, silent, arrectisq; auribus astant.
Ille regit dictis animos, & pectora mulcet.

Habent etiam omnia exemplaria: Deinde dicendum est hoc loco, quid sit ciuitas. Et dictio Deinde delenda est, vtpote superflua, quæ etiam in antiquis codicibus nō est. Et paulo post: Amicus est, qui nihil vsu vitæ similis pio ac fideli amore comungit.) Nisi Mihi pro Nihil reponas, ridicula erit lectio. Vti & illud: Deinde etiam istum, sapientem & magnū virum. sic enim corrigendum est, vbi iustum librarij reposuere. Est & locus ille animaduersione non indignus: Nam nemo ei iniuriam facit, nemo seruis eius prodest posteris liberis eis prodest. Amicus ergo si quid præstat, etiam vtile est.) Confusa sunt, & corrupta verba. quæ in suum nitorem ita redigenda sunt, & distinguenda: Nam nemo ei iniuriam facit, nemo seruis eius. Deinde cōma fiat: Prodest in posterum liberis eius, prodest amicis. Ita enim legendum est, non posteris, non amicus. Deinde fiat distinctio, & sequantur: Ergo si quid præstat etiam, vtile est. Fateor minus annotatione dignum esse illud: Sapientia igitur sola duobus modis aliquid persuadet: aut cū tacet, & aliquid facit, & id quod facit, quia bonū est, alter imitat idem: vt quicquid tacitus fecerit sapiens, id alter re, nō verbis doctus imitetur.) Legendum est enim, idest, pro idem. Tale est quod mox sequitur: Negat inopem dicendi idem, quæ verbis naturalibus vtetur.) Legendum: Negat inopem dicendi, idest. Leuiora adhuc fortasse videbuntur quæ subiunguntur: Tamen sermonē seruatum possumus inuenire. Primo itaque, &c. Quis non videt Ordinem, non sermonem scribi debere? prout & in quibusdam manuscriptis habetur. Habent omnia ferme exēplaria. Sed quia iste primus vir disciplinam accipere non potuit, perfectus sui natura & vsu, quin enim cognouit habitum suū, & dio secum pertractando cognouit esse in hominibus bonam naturam, quæ vt perfecta esse potuisset præceptorum adhibuit disciplinam.) Scribendum est, Habuit vsum, pro habitum suum: & posset pro potuisset. Mox paulo. Ergo in hominibus fuit materies, idest perfecta natura qua perfecta præcepta fuerunt inuenta per sapientiam, insinuata per sapientiam. legi debere puto, Quam perfectam præcepta fecerunt inuentam per sapientiam, insinuatam per eloquentiam. Nō multo post: Indistorta enim membra, nec quæ iuxta naturam sui apperiūt, apposita sunt: virtus non potest cadere.) Cæci vident, legi debere: Appetenter apposita sunt. Et post paululum: Sic vestis etiam habet rem, vtilitatem texturæ. habet speciem, gratiam scilicet circa aspectum faciei.) Manifestus est error, non tamen dissimulādus cum in cunctis fere exemplaribus inoleuerit: Gratam, non Gratiam repone. Infra: Tertia illa est honesto illi cōtraria. In veteribus libris hæc post verbum Contraria, & ante peruertere, sequuntur verba, quæ impressi omnes quotquot hactenus videre potui desiderāt: omne enim, quod in vsu est, & rem habet, & speciem. Sed nunc in rem inclinatius, nunc in speciem: vt sapientia in rem inclinatior, eloquentia aūt in speciem. Est vulgatis in exemplaribus, Temeritas enim & inconsiderantia: at in antiquis, Incōsideratio. illa habent, Causæ, non euentus incendium: hæc, Causæ vero euentus incendium. Item Si enim hostē oderis, non inuides, sed inimicus est.) Etiam qui prima grammatices elementa discunt, non ignorant. Et secundam verbi substantiui, nō tertiam personam, necessario exigi. Item: Ostendit hæc qui agat orator.) Sinceri codices, ostendit hic quid agat orator. Demum legitur circa finem præfationis: Ita illa ad scientiam solam proficit, hæc ad scientiam. quæ in hac actu sit. & statim post. Cūq; per hanc vitari vitia dico, non tamen cum vitentur ostendo. Prisca manus non ponit. Hac, quod est puerile erratum, sed sinceram seruā lectionem: Quæ in actu fit. Et loco cum, habes quo modo: vt sit, tameo quo modo vitentur ostendo. Corrupte legitur apud eundem Victorinum: Vt animal genus, etiam hoc modo piscis, equus, animalia.) Legendum est enim, vt animal genus est, iam homo, piscis, equus, animalia tum ex euidenti ratione, & ex antiquis codicibus. Item error est infra: vna quæ res certas solenni cursu, & sine vllo tumulto agit: & altera, quæ in lite ac disceptatione versatur. Et hoc modo quicquid agit, duobus modis agit: factis, & dictis. Ita ciuilis est ratio in factis, & dictis: sed quæ facta & dicta in actu atque in opere constitutæ sunt.) Corrigo: Vna quæ res certas solenni cursu & sine vllo tumultu agit: altera, quæ in lite ac disceptatiooe versatur: vt hō quicquid agit, duobus modis agit, factis & dictis. Ita ciuilis est ratio, vna in factis & dictis, sed quæ facta & dicta in actu atque opere constituta sunt. Item corruptos est locus ille: Multi, inquit, dicunt ciuilem scientiam sine eloquentia stare nō posse.) Negatio illa adulterina est, & peruertit sensum: iccirco delenda. quæ castigatio ex sequentibus comprobatur: Multi, inquit, dicunt ciuilē scientiam sine eloquentia stare posse. cuncta enim per naturam, idest per sapientiam facile posse cognosci. Multi autem dicunt ciuilem scientiam sola eloquētia constare posse, illudq; esse iustum, vel iniustum, good eloquentia potuerit persuadere. Sed ego, inquit ab vtrisque dissentio. Puerilis quoque menda est, vbi de officio facultatis rhetoricæ loquitur: Ergo officia pro personis diuersa sunt. aliud enim est officium patris, aliud amici aliud, vt ad rem redeamus, artis oratoris. Artis adulterina est dictio, & iccirco spongia delenda. Et paulo post. Nam in euētu, idest qui finem in officio constituit, &c.) Male distinguitur, & legitur nam. est enim legendum, Non: quia hæc clausula pendet superiori. Sed non, inquit, intellexit Ciceronem, qui finem in rebus ipsis posuit, non in euentu: idest, qui finem in officio constituit. Vbi de materia artis tractatur, sic legitur in vulgatis exēplaribus: Qui vt videamus a pleno excedit, & excessit, non ad id quod habet modum.) Probior est antiqua lectio: Qui, vt videmus, a pleno excedit, & excessit, non id quod habet modum, sed in infinitum. Turpissima est menda illa quæ inoleuit in omnibus fere exemplaribus: Hunc etiam Hermagorā, qui neqoe arte scripsit, confutat, ac lacerat: dicitq; hunc vehementer errasse q materiam oratoris in duas partes diuidat, in causam & in quæstionem.) Quis in literatoribus nedum in literatis est qui non videt scribendum esse? Nunc etiam Hermagoram qui æque, artē scripsit. Quo modo enim non scripsit Hermagoras artem? si & Cicero, & Fabius, & cæteri testantur eū scripsisse, & sexcentas ex eius arte authoritates adducunt. Impressorum autem somnolentia fecit, vt legatur: Deinde q̄ astute ibi Hermagoræ, vbi sibi alienis multa conquirit.) Cum omnino legendum sit: Deinde quā astute ibi Hermagoræ dat ingenium & diligentiam, vbi sibi de alienis multa conquirit. Cōsidera, ni piget, & illud tractatu de Inuentione: Alij Stadiagon græco vocabulo quidē, quod in ea de incerto inuestigando maximum certamen habeatur: an legendum sit, stadiaron, ex manuscriptis codicibus. Quamuis ἀγὼν particula significet certamen, quod ipsius Victorini expositioni maxime iudicio meo conuenit. Vide etiam an mendosa est etiam lectio hæc: Nam describendi sunt nobis Fregellani, qui semp videbant aduersi.) Ex antiquaria librorū fide legendū, Qui semper populum Roma. videbantur aduersi & infensi. Mox paulo mēdum est puerile. sed quoniam vbique inoleuit, tollendum: Deliberat senatus an Carthagini pareat? parcat scribendū esse, ne infantes quidem ignorant. Negligentia ibo librariorū non multo post omisit nō verba, sed versus integros. In cunctis librariorū officinis sic impressum fuit. Quare definitionibus nostris nomē illi aliud q̄ aduersarij volunt, imponere debemus.) In sinceris codicibus hi sequūtur versiculi? qui necessario sequi debēt ad sensum præcedentium. Noo est sacrilegium, cū ab eo quid de tēplo detrahitur, cuius tutelæ atque custodiæ cōmissum est. Si præceptor

discipulum verberat. iniuria non est: si iure factum est aliquid, non potest iniuria dici. Item corriges infantiam illorum qui legunt paulo mox. Homo est, qui rectum verticem rotundo capite attollit, cuius sunt sub collo humeri, brachiaque dimissa, & cætera in hunc modum. Sed, vt ipse ait: sed breuiter describenda.)Cum manu scripti codices habeant: Homo est, qui rectum verticem rotundo capitis attollit, cuius sunt sub collo humeri, brachiaq; demissa, & cætera in hunc modum. Sed, vt ipse ait, breui describenda. Perperam quoque legitur, Generis est controuersia, cum & quid factum sit conuenit. Tulit coniecturam. Deinde cum ait: & quo id factum nomine appellari oporteat, constat, tulit finem. Ergo superest, vt quale, vel quantum sit id quod factum est videamus. Et dat exemplum, vtrum iustum an iniustum sit, vtrum vtile an inutile sit. Quod cum quæritur, nomen rei, sed rei qualitas quæritur. & ideo qualitas apposita é.) Vera lectio est, Cum ait, & quid factum sit: & Ideo qualitas appellata est: non autem apposita est. Et: Quod cum quæritur, nō nomen rei, sed qualitas quæritur.

Falso scriptum est in Victorini codicibus omnibus: qui ex officinis impressorum emanarunt: Ergo Cice. primum dicit deliberationem & demonstrationem, quæ prima, sunt secunda esse non possunt.)Cum pueri, qui vix prima constructionis elementa percipiunt, percipiant non possunt legi debere, sed posse. Cæci autem sunt qui legunt apod eundem Victorinum, Harum prima, vt diximus substantia vocatur, reliquæ nomen in substantia sunt, quæ accidentes vocantur.) Cum legendum esse Nouem, vel ex præcedētibus verbis perspicere potuerint. Aristoteles ait, res omnes quæ in dictis a factis & in omni mundo aguntur: decem esse, quæ rerum nomina ponemus: Prima substantia est, & quæ sequuntur.)Pudendus est error, & duplex in ea lectione, Cum vero generis nomen acceperint, in eo quod genus sunt, & partes esse non possunt, hoc est quod ait. Eidem genus, idest simile ac iudiciale esse, & pars non potest. Ergo si genus generis pars esse non potest, multo minus partis generis partes putabuntur.)Atque ita restitues pristinam lectionem: Eidem genus, idest simile ac iudiciale est, esse & pars non potest: non autem, Iudiciale esse. Et, multo minus partis generis pars putabitur: non, partes putabantur ne solœcismus sit. Illa autem verba, quæ post tres versiculos subsequuntur. Nam aut nullum, &c. genus causæ est: non scientiæ tanti Rhetoris, sed temulentiæ chalcographorum ascribēda sunt. Statim post: Nam qui artes scribit, multasq; dicit esse causas, nullam non, potest dicere. Tulit rem vnam.)Quisquis intelligit quæ differentia sit inter Tulit & Tollit, tollit Tulit, & scribit Tollit. Item: Nam demonstrationis finis & honestas deliberationis vtilitas iudicialis æquitas.)Qui discernit verbum substantiuum a copula reponet Est, non Et: vt sit, Est honestas. Friuolum est & illud notare, notandum est tamen adolescentulorum gratia: Sed primum quam de eodem syllogismo tractemus. Legendum esse: Prius. illud ipsum Primum clamitat: vt & in illo, Si dicas, iuuentas vtiq; consideratione temporis, iuuentas ante senectute est. nonne iuuentus voci feratur se nunquam in recto dictam fuisse a Mario iuuentas, semperq; iuuentus? & legendum: si dicas, iuuentus vtiq; consideratione temporis iuuentus ante senectutē est. Animaduertendum ad hæc, quod vbi scriptum est, Hic quoq; aduersarius syllogismum quadripartitum.)animaduertamus, reponendum esse cunctis tacentibus, ipsa partitio syllogismi ostendit. Vt, Postremo concludit propositionis secundā partem. non autem, secundum. Item, Multo igitur minus recte partis eius quam hic dicit partes putabuntur, prout habent vetusti codices, non autem Quod.

Codices omnes corrupti sunt, in quibus leguntur verba illa adulterina in Victorino. Vbi Cice. inquit, Placet autem ipsi intentionis esse depulsionem. Rursus, inquit: si finem p seipsum consideremus, nihil aliud q̄ finem inspiciemus: nec in eo quod finis est, possumus translationem intelligere. Ita ergo constitutiones singulæ habent proprium suum in quo positæ genere commistionem constitutionis alterius non admittunt. Si ergo constitutiones singulæ per semetipsas consideratæ habent proprium suum, commixtionem alterius non admittunt.)Hæc inquam verba adulterina sunt, nec in antiquis codicibus reperiuntur, nec ad interpretis, nec ad eius quem interpretatur Victorinus sensum faciunt. Hanc autem castigationem quilibet, si modo & ab eruditione & ab omni ratione non erit alienus, facile probabit: si quæ præcedunt & quæ subsequuntur, sublatis his quæ diximus connectet hoc modo, ipsi autem placet constitutionem intentionis depulsionem esse. & concedit ei alias definitiones Siue, inquit, constitutionem primam causæ causatoris cōfirmationem dicat, siue defensoris primam deprecationem, necesse est deliberationem & demōstrationem neq; cōstitutionem esse, nec partem, constitutionis. Cōtra nō pauca desunt verba inferius, & quædam etiam subdititia sunt, vbi legit: Deinde, inquit, cōiecturalis cā: Si, inquit, cōiecturam p id quod est, attēdamus, nihil aliud inuenimus, q̄ cōiecturam solam, nec in eo quod cōiectura esse, possumus intelligere. Rursus inquit, si finem p seipsum cōsideremus, nihil aliud q̄ finem inspiciem⁹, nec in eo quod finis est possumus trāslationem intelligere. Si ergo cōstitutiones singulæ p semetipsas consideratæ habent proprium suum, in quo positæ genere, commixtionem constitutionis alterius nō admittūt.)Lectio corrupta esse videbatur, sed quemadmodum restitui posset, nō cōstabat. Nam quamuis legēdum esse vaticinarer inueniemus, vbi impressi codices habēt incipiemus, & verba illa, In quo positæ genere, a librariorum somnolētia interposita: tamē nūquam diuinassem, quæ verba ab ipsis librariis essent ꝑtermissa. Ambigēti vetus lectio suppetias tulit, quæ talis est: Deinde inquit, coniecturalis causa si inqt, cōiecturam per id quod est attēdamus, nihil aliud inuenimus q̄ coniecturam solam: nec in eo quod coniectura est, possumus finem intelligere. Rursus inquit, si finem per seipsum consideremus, nihil aliud q̄ finem inueniemus, nec in eo quod finis est possumus trāslatione intelligere. Ita ergo constitutiones singulæ, in quo positæ genere commixtionem constitutionis alterius, non admittunt. Si ergo constitutiones singulæ per semetipsas consideratæ habent proprium suum, commixtionem constitutionis alterius non admittunt.

Verba Victorini ita circunferuntur: Ratio est autem, quando omnis oratio non in scriptione, sed in aliqua argumentatione consistit. Ideo ait. Cum omnis oratio non in scriptione, sed in aliqua argumentatione consistit. Quoniam & orationem scriptio, & oppositio orationem habet. Legendum est. Quoniam & orationem scriptio, & scriptionem oratio habet. Quid enim est, Et oppositio orationem habet? Nihil certe ad intellectum scribentis. Vbi vulgo impressores reposuerunt. Quoniam omnis de facto iam confessio est.)codices antiqui melius: Quoniā omnis ratio de facto iam concessio est. quam probāt etiam quæ statim sequuntur: Idcirco in omnibus constitutionibus dicit iudicationem de infirmatione rationis fieri, præterquam in coniectura. In coniectura enim facti nulla confessio est. Et post in tractatu exordii, vbi scriptum est. Verum cum ait maxime, ostendit & aliis causis offendi iudices: sed his plerunque, si aut in negotio ipso inest aliqua turpitudo, vt res ipsa præter personas, aut iudicis, aut generis parit offensionem.)Non generis, sed Agentis vel potius Agentium, legendum est. Corrupta est etiam lectio illa: Hæc inquit narratio remota a ciuilibus causis, duo membra habet. nam aut propter negotia exponenda sumitur, quod est comœdiographorum, vel tragœdiographorum, vel propter personas.)Ita corrigenda, ex vetustissimorum codicum fide, & ex authoris mente: Hæc, inquit, narratio remota a ciuilibus causis, duo membra habet. nam aut propter negotia exponenda sumitur, quod est maxime historiographorum, aut propter personas exprimendas, quod est comœdiographorum, vel tragœdiographorum. Atque ita legi debere, quiuis mediocriter eruditus potest perspicere ex his, quæ paulo supra dixit: Tertium genus narrandi est, quod extra oratorem est hoc est quod ait, Remotum a ciuilibus causis. est autem poetarum vel historiographorum. Consimiliter quæ subsequuntur respondent.

Lectio vulgata est. Verum hic hoc animaduertendum est, vt definitionem partitionis non ab eo quid faciat collegerit.) Fateor me non intelligere quid velint innuere hæc verba: cum prius dicat, Partitio est totius causæ per partes constitutio. diuisio est rerum sub partitione iacentium. Placet igitur, vt iuxta priscæ lectionis fidem potius legas. Verum hic hoc animaduertendum est, vt definitionem partitionis non ab eo quid sit, sed ab eo quid faciat, collegerit. Et hoc in illud Ciceronis: Recte habita in causa partitio illustrem, & perspicuam totam efficit orationem. Est & ille locus apud Victorinum castigatione non indignus: Illa superior species, cum proposuerit quid

conueniat, at ipsam se inclinat.) Quidam codices, Id ipsam. mẽdum est in vtraq; lectione, quod vnius elementi mutatione tollerur, si Id pro Ad, Ipsum pro Ipsam legas: vt sit, Illa superior species (hoc est, quæ quid cum aduersarius conueniat, docet, & quid in controuersia sit.) cum proposuerit quid conueniat, idipsum ad se inclinat, vt pro se faciat id quod aduersarius confitetur. Quis est adeo iudicii expers, qui non perspicue intelligit, mendose legi in partitione? Tamen partes generi iungere non debemus intractabimus: vel, inde tractabimus.) An nõ potius legendum, In tractatibus: prout præcedens & subsequens sermo exigit? In partitione tamen, inquit, partes generi iũgere nõ debemus, in tractatibus quæstionum debemus de generis partibus disputare. Solicite etiam considerauí de illo loco: Postquã idipsum statueris, erit excogitata ratio: & ideo excogitata: quia fuerat iam ante cogitata ratio, quid, vel quod consilium est.) Et emendatior codex veræ lectionis admonuit, quæ huiusmodi est: Postquam idipsum statueris, erit excogitata ratio, & ideo excogitata, quia fuerat iam ante cogitata, ita excogitata ratio consilium est. Nam illam dictionem Quid, siue Quod, addidit imperitiam cuiuspiam. Subieci & verba illa vt magis perspicuus sit error. Verum hæc occasio, vt diximus, ex actibus nostris, vel ipsius mundi, parit nobis ad aliquid opportunitatem. Integra commentaria duo verba maxime necessaria habent, quæ librarii omiserũt. Verum hæc occasio, vt diximus, ex actibus nostris vel ipsius mundi qualitas proueniẽs, parit nobis ad aliquid opportunitatem. Verba quæ desunt in vulgo impressis codicibus, vbi de probabili loquitur, sic restitues: Istæ opiniones δόγματα dicuntur: δόξα græce opinio, & δόγματα opiniones nuncupantur. Et infra: Sed has tres partes ipsas res esse diximus, de quibus probabile fit argumentum. verum in his tribus rebus rursus quatoor collata sunt, idest quod ex illis rebus conficitur: aut signum dicitur, aut credibile, aut iodicatum, aut comparabile.) Scribendum est ex veteri lectione, Collocata, nõ collata: quod & sensus ipse per se probat. Restitues etiam quæ desunt verba: vbi de comparabili loquitur, Hæc comparatio, idest, similitudo, partes habet tres: imaginem, quam græci εἰκόνα appellant collationem, q̃ græci παραβολὴν appellant, exemplum, quod græci παράδειγμα appellant.

In tractatu de Inductione, sic vulgo scriptum est in Victorino, Interrogauit, inquit, Aspasia Xenophontis vxorem: Si, inquit, vicina tua aurum melius habeat q̃ tu habes. tum, inquit, Xenophontis vxor, inducta similitudine superiorum, quoniã sententiam mutare non poterat, tacita erubuit.) Ex verbis Ciceronis imperfectam esse sententiam facile cuique constat, & verba deesse post illud, Quam tu habes. quæ quidem hæc sunt in manuscriptis exemplaribus: Cuius habere maius tuum an illius? Respondit illa, illius. Deinde inquit: Si virum, inquit, meliorem habeat q̃ tu habes, vtrum ne tuum mauis, an illius? deinde sequuntur: Tum Xenophontis vxor inducta, &c. Nam verbũ Inquit, superfluum est, nec in eisdem exemplaribus reperitur.

Desunt etiam non verba, sed clausulæ, in sequentibus: Postea, inquit, Aspasia conuersa se ad Xenophontem ipsum, & similiter cum illo instituit inductionem: Dic mihi, inquit, Xenophon, Si vicinus tuus equum aut fundum meliorem habeat q̃ tu habes tuumne mauis an illius? Idest, nisi in gratiam regressi fueritis, semper & tibi vxor lectissima, & tibi vir optimus deerit.) Qui non videt mutilam & imperfectam sententiam, omni in literis iudicio caret. Quid frigidius? quid ineptius? quid magis absurdum? quid magis alienum q̃ dicere: Tuũne mauis an illius, idest, nisi in gratiam regressi fueritis. Sic legendum est ex sinceris codicibus: Dic mihi, inquit, Xenophon, Si vicinus tuus equum aut fundum meliorem habeat, q̃ tu habes, tuumne mauis an illius? Illius, inquit. Quid si, inquit, vxorem meliorem habeat q̃ tu, tuamne mauis an illius? tacuit Xenophon. Tunc inqt Aspasia: Quoniam id mihi vterque vestrum respondere noluit id quod volueram responderi, ego dicam quid vterq; vestrum cogitet. Nam & tu, inquit, Xenophon vxorem optimam cupis: & tu virum optimum. quare nisi & tu vir optimus fueris, & tu fœmina lectissima, idest, nisi in gratiam regressi fueritis, semper & tibi vxor lectissima & tibi vir optimus deerit. Et infra, Et tu inquit mulier virum optimum vis habere, & tu Xenophon vxorem habere lectissimam maxime cupis. deinde ex hac confessione quid conficiatur ostendit, neque vir melior, neque fœmina lectior in terris sit. Reddit supra physicæ inductionis exemplum, dat nunc in Rhetorica. Non quo inquit, diuersa præcepta sint; sed ne quis præceptum in philosophiam datum, in Rhetorica videre non possit.) Tu ex fide antiquæ lectionis, ex ipsius Ciceronis verbis, veram & castigatam, & integram lectionem ita restitues: Et tu Xenophon vxorem habere lectissimam, maxime cupis, deinde ex hac confessione quid conficiatur ostendit. Quare, inquit, nisi hoc perfeceritis, vt neq; vir melior, neq; fœminæ lectior in terris sit, profecto semper id quod optimum putabitis esse, multo maxime requiretis.

Victorinus deinde ponit hæc Ciceronis verba: Sed quia non satis alicui videbitur. & subiungit sua huiusmodi: Dedit supra philosophicæ inductionis exemplum, dat nunc in Rhetorica, non quo: inquit, diuersa præcepta sint, sed ne quis forte præceptum in philosophia datum, in Rhetorica videre non possit.

Exemplum quod ex Cicerone recitat Marius Fabius, a librariis sic repositum fuit: Si, inquit, Epaminundas id quod ait legis scriptorum sensisse, ad legem suis verbis addat: idem damnandum esse, qui exercitum non tradat, præter eum qui Ro. Populum causa retinuerit: hoc si addat, nunquid pati potestis? Non opinor. Deinde si hoc, idest, legi additum, vos vestra authoritate ad populum feratis, nunquid id populus patietur?) Sed sic scribendum censeo, ex Ciceronis mente, ac verborum contextu competenti. Si, inquit, Epaminundas id quod ait legis scriptorem sensisse, ad legem suis verbis addat, idest, damnandum esse qui exercitum non tradat, præter eum qui R. P. causa retinuerit, hoc si addat, nunquid pati potestis? Non opinor. Deinde si hoc legi additum, idest, si vos vestra authoritate ad populum feratis, nunquid id populus patietur? In quo loco agitur de argumentatione concludenda, si fere legitur, Quarum conclusionum vna talis, cum breuiter facimus propositionis & assumptionis, & post adiungimus id quod ex omni argumentatione conficitur.) Nisi adiicias statim post Breuiter, Anacephalæosin, nec sensus sequitur, nec grammatica constructio. Eadem adiectio mox statim facienda: Quoties inquit longa fuerit argumẽtatio, aut propter memoriam ἀνακεφαλαίωσιν in conclusione facere debemus.) Male sine ea voce passim scribi, sicq; a magistris indi omnibus fere legi video.

Item paulopost: Aut per conductionem, idest aut per contrarium.) Eadem vox repetenda, hoc modo: Quare, inquit, quæcunq; longa argumentatio fuerit duobus modis concludenda est, aut per conductionem, idest, ἀνακεφαλαίωσιν, aut per contrarium. Grauarer plura huiusmodi errata colligere, ni adolescentulorum vtilitati magis q̃ famæ consulerem, qui aut laborem suscipere recusant, aut per se perspicere non possunt sine his instrumentis, quæ nobis Deus vt studiorum vigilantia, assiduaq; diligentia concessit. Vbi de signo: Et quoniam diximus factum omne signum esse, in facto autem & facta & dicta sunt: confirmamus, inquit, signum, si aut id factum dicamus qđ non oportuerit, aut id factum quod oportuerit. Sed quia interdum per ignorantiam prouenit, vt aut id non faciamus quod oportet, aut id faciamus quod non oportet: tunc autem grauius delictum est, si faciamus quæ non facienda sunt.) Adde, Aut non faciamus quæ facienda. quam additionem vetera exemplaria habent & sequentia comprobant. Quia, inquit, in eo quod facimus, faciendum, vel non faciendum, inest scientia delinquentis: scit enim quia aut faciendum est, aut non faciendum. Iccirco postremum illud addit ad confirmationem signi, vt non modo aliquid fecerit, aut non fecerit, sed etiam scierit faciendum esse, aut nõ esse faciendum. Desunt etiam quædam verba, quædam superflua sunt, vbi loquitur de modis, quibus argumentatio reprehendi potest: Si indigetis pecuniæ, pecuniam non habetis, nam omnino qui pecuniam non habet, indiget pecuniæ, & ille qui habet, & maiorem habere desiderat, indiget pecuniæ indigere enim voluntatis est.) Legendum: Si indigetis pecuniæ pecuniam non habetis: utiq; hoc ambiguum est. nam & ille qui omnino pecuniam non habet, indiget pecuniæ, &c.

Adhuc vulnera fœda a librariis Victorino facta, sanare curabimus. In secundo libro: vbi legitur, Verum quoniam ipsa quoque genera propter suos fines diuersos, diuersa præcepta desiderant, cum iudicialis habeat æquitatem, demonstratio honestatem, deliberatio honestatem vtilitatem, confirmandi & reprehendendi præcepta. quæ sunt in constitutione, singulas diuisit, in iudiciali genere causarum, in postrema libri parte de deliberatione & demonstratione propter fines propter aliquot

quot tractaturus.)Scribendum est:Præcepta,quæ sunt in constitutiones singulas dabit,non autem,Constitutione diuisit:&, Aliqua tractaturus,nō aliquot. At vbi desunt verba illa,sic enim vulgo legitur:Materia quod non autem omnia,vt voluit Gorgias Leontinus:aut etiam,vt voluit Hermagoras.)sic restitues lectionem:Materia,quod hypothesis sit:non autem omnia, vt voluit Gorgias Leontinus,aut etiam thesis,vt voluit Hermagoras. Maior deprauatio & error magis pudendus est, in quo loco de coniecturali constitutione tractatur. Sic enim legere est At vero a facto probationes habebunt,facta illa omnia quæ ꝓbant factum illud,vnde iudicium est. Factum tria significat. est factum & illud quod intenditur,ipsum illud quod dicitur Occidisti. est factum tertium hoc quod tribuit argumentum: At factum illud vnde iudicium est,vt transisti,clamasti,quibus probatur Occidisti.hoc ergo vltimum est quod dixit a facto. Quod ipsum perspicietur in tribus illis:ante negotium , in negotio, post negotium,simul cum sententiis,per quæ se explicant facta loco,tempore,modo,occasione,facultate.)Quomodo factum tria significat,si duas tantum significationes explicat?quo modo inquit Victorinus , est factum tertium,si primum non præmisit?Scribendum igitur:Nam factum tria significat est factum vitæ præteritæ,quod personam probat est factum & illud,quod intenditur,ipsum illud quod dicitur Occidisti.est factum tertium,hoc quod tribuit argumentum,&c. Non multo post in quibusdam exemplaribus quædam verba desunt , in quibusdam quædam superflua sunt,in quibusdam quædā corrupta & inuersa.tu locum sinceritati suæ hunc in modum reddes:itatria hæc tribus superioribus respondent,commodis incommoda,illic retinendi,hic reiiciendi:illic augendi hic minuēdi,illic adipiscendi,hic deuitandi,quibus etiam illa accident , vt aliquid commodi sumamus,vel vt maius commodum consequamur,vel vt maius incommodum vitemus:aut rursum , vt incommodorum prætereamus,vel vt maius commodum adipiscamur,vel vt maius incommodum deuitemus. Nam & suscipi commodum paruum potest vt maius aliquod commodum consequamur,vel incommodum maius vitetur: Et rursus commodum contemni potest , vel vt maius commodum consequamur,vel vt maius incommodum vitetur.vt lego contentus fuit sine lucro meretricem dare,ne ab Aeschine verberaretur:& velut in Verrinis accipi potest,Malo non habere q̄ rogare. Rursus cōtempto commodo,suscipi maius commodum potest.vt Terentianum illud in suasione;Pecuniam in loco negligere,maximum interdum est lucrum.

De modis ratiocinationis sic vulgo legitur Victorinus.) Argumenti quanta res sit,quā appetierit,aut fugerit, præter hæc duo vnum etiam illud accusator considerare debebit : ne forte ista,quæ secutus sit,aut fugerit, in opinione tantum habuerit reus,neq; consecutus sit commoditatem,neq; illum malum fugerit. Sed dicendum est,ei ita fuisse visum,quia arguitur , & sit sua opinione deceptus. Opinio autem dupliciter decipit,modo dum rem aliter putat,atq; est eadem res:modo dum aliter euenit,q̄ putauit. Res fallit,si mala creditur,cum bona sit:vel contra,vel neutrum vel vtrunque. Ergo cum hoc intelligi posit , q opinio fallit homines,tum in re,tum in euentu . In re reus, vti acceperit forte,defensione non sibi antiquiorem fuisse pecuniam vita,aut fratris,aut amici Accusator debet verum argumentum concedere.est enim credibile,sed confirmare debebit,hoc ei qui arguitur non ita visum fuisse : & hoc approbare ex attributis personæ,non illum habuisse opinione , sed illam potius habuisse:quod talis est scilicet,quod scilicet personæ est) Tu corriges Augmenti,vbi legitur Argumenti , Immo vbi vno,vt sit: Immo etiam illud accusator,& cætera. Item Qui,ꝓ quia repones:Qui arguitur. & Forte,ꝓ forte:vt sit, Cum in re reus,vti acceperit forte defensione. Item vbi legitur, Non illum habuisse opinionem:adiice Hanc: vt sit lectio , Non hanc illum habuisse opinionem. In fine,Quod talis est scilicet,quód scilicet personæ est,corrupte legitur.melius , Quod talis est, quòd scilicet personæ est,in quibusdam legitur exemplaribus.

Nam sublato verbo substantiuo,quod ante Scilicet est,lectio castigata erit , Quod talis scilicet personæ est. Deprauate etiam legitur . (Si in ratiocinatione opinio ponetur infirmitatis loci sunt quatuor,non tale esse,vel commodum , vt possit aliquem fallere,maxime se non potuisse , quod firmabitur persona. Post hæc omnia , defensor vti poterit omnibus locis accusationis,si in alios crimen transferre voluerit. Quemadmodum enim accusator, cum conuincat,defendit alios , & vtitur partibus ac locis defensoris,ita & defensor, vt se purget,accusabit alios, & in hoc vtitur partibus ac locis accusatoris:aut si fuisse concedet,extenuabit,quæ auget orator.)Legendum est, Infirmādis loci sunt quatuor:non infirmitatis, & Accusator vt reū conuincat,non autem,cum conuincat. Et , Quæ auget accusator non orator.

Affirmaui,& constanter affirmo,omni libraria fide aduersis reclamante,multos esse errores,& pueriles quidem, in Victorino,in quem nimis licentiose grassata est librariorum inscitia.qualis est ille, (Vt illud melius considerare ex proposito themate negotii,& si item & aduersarii rationem diligenter attendere,& sic suspiciones atq; argumenta colligere.)Nonne legendum esse,Et suam & aduersarii rationem , & pueri cognoscerent?Et loco haud nimis remoto.(Locorum autem communium genera duo sunt:vnum cum certæ rei certa est amplificatio,aliud cum rei dubiæ est disputatio. Amplificatio certæ est , vt parricidam,in sacrilegium. Dubiæ vero rei communis locus est,qui a græcis dicitur,quæ habet partes duas: quæ iccirco locus communis dicitur.q ex materiæ genere non certum qd designat,sed habet tractatum ex generalitate communi:vt suspicionibus credi oportere vel non oportere . sed hanc thesim ciuilem moralemve teneamus , non illam quæ apud philosophos naturalis est. quilibet autem horum locorum cum interponitur,interponi autem raro debet,ornat orationem: neque interponendus locus,nisi cum aliquid iam ꝓbatum est. Etenim si locus communis generalia loquitur,quasi causam tenens,descendit ad causam:ius iudicem tenes,quia iure iuratus sedēs audire desiderat,sententiam prolaturus est . Ergo vt parte causæ probata iudici vtendum est,aut in peroratione,idest epilogis , vt aut renouetur aut suscitetur auditor. Omnis enim locus cōmunis locutionum cuncta ornamenta desiderat quæ aut verborum sunt,aut sententiarum:quæ dum apte ac necessario dicuntur,oratorem ab oratore discernunt. Etenim cum loci communes causarum communes oratoribus similitudine dictionis esse nō possunt.)Deest verbum Thesis,post illud, A græcis dicitur: quod animaduertere poterant castigatores Victorini,ex eo qđ statim sequitur :Sed hāc thesim ciuilem,&c. Et infra, Hoc argumētum est solum,non argumentum per locum communē: quæ ex contrario quoque habeat probabiles rationes:credendum,non credendum:suspicionibus credi oportere , aut non oportere.i.thesis. Et mox paulo: Hæc thesis est,credēdum,non credendum. Quod autem in parricidam,in sacrilegum non sacrilegum scribendum sit pudet dicere. Non ita.quasi causam tenens descendit ad causam.cum scribendum sit, Discedit a causa sic vbi est, Iudici vtendum est,ego libentius legerim, & melius legi crediderim. Ergo aut causæ parte probata inducendus est, aut in peroratione,idest epilogis.& subiungit causam : Vt aut renouetur,aut suscitetur auditor.

Mendosa sunt hæc etiam apud Victorinum.(Vt ea quæ materiam argumentis præbent:& cum illa quæ quasi habere artem negantur,iisdem attributionibus tribuant tractatum. Delēdum est Cum:& ante Tractatum addendum In approbatione:vt est in antiquis exemplaribus,& sententiæ ratio exigit. Manifestaria est & illa deprauatio.(Verum in themate coniectum cōiectura fuerit,eius diuisionibus vtamur:vel aliarum, si quæ inciderint cōstitutiones.)Scribendum est,suffragante veterum librorum fide omisso verbo adulterino : Cum in themate coniectura fuerit,eius diuisionibus vtamur. Itemq; & alterius: vel aliarum,si quæ inciderint constitutiones:corrupta etiā sunt quæ sequunt. Subiūgit igit in definitione loco a parte accusatoris:sunt autem & ista quatuor.)Definitio approbatio definitionis,deductio definitionis in ipsam certam spem de qua agitur) Corrigēdum est Locos pro loco,sublataq; ꝯiunctione Et,vt pote otiosa : definitio pro definito speciem pro spem. Sic paulo post, legitur:)Turpis , aut inutilis demonstratur aduersario & definitio ex honestatis partibus,& vtilitatis .) Castigandum autem,pro aut:aduersariorum, pro aduersario , Et copulata obliterata.

Tanta fuit incuria & correctorum ignauia seu negligentia , vt locos insignes neglexerint , & pueriles admiserint corruptiones. qualis est ea. Exemplum generis.i.finitiui.C. Flaminius , is qui consul R . historiam a post sequentibus dedit . Qua sane

lectione quid voluerint intelligere, plane non intelligo. tu Hanc repone, loco a. Et infra scribitur. (Nam esse quidem possunt alii communes loci ex causa & ex negotio nati, non ex constitutione: vt in calumniatorem, vt conquestio misericordiæ, vt indignatio facti, & cætera huiusmodi, quæ ex periculi magnitudine genita, non constitutiones definitiuæ, vt diximus, sed ex cõpositione circunstanciæ, quam nominamus procreãtur.) Quæ lectio inoleuit ex negligentia magis q̃ ex ignorantia. Haud dubie Victorinus in scriptum reliquit: Ex compositione circunstãtiæ, quam περίστασιν nominamus, ꝓcreantur. . Nec ita multo post legere est: (Hac de his locis communibus periculi magnitudine ꝓcreatis in coniectorali constitutione fecimus mentionẽ, qui, qualesq; sicut explicantes.) Et hanc nugationem habent codices omnes vulgo, quos vidimus impressos. Vera & emẽdata lectio habet Ac, non hac: sint, non sicut. vt sit: Ac de his locis cõmunibus periculi magnitudine ꝓcreatis in coniecturali constitutione fecimus mentionem, qui, qualesq; sint explicantes. Miror & mendum illud non fuisse animaduersum, vel ex Ciceronis verbis & ipso sensu. Subiungit vero exemplum translationis. (Cum agit iniuriarum, cui præcisa in annis est. Et his qui præcidit, exceptionem postulat.) cum Manus, non in annis, castigata sit lectio. Adiicio & illam corruptionem, quæ statim sequitur: (Deinde per coniecturam tractandum, vtrum malitie tractandum aliod, cum aliud similiter in stultitia, an necessitate.) Mihi verbum Simuletur vbi est similiter, reponendum videtur. Nec est negligenda offensio, quæ duplex est mox paulo: (Sit nobis præscriptio iniuriarum de cæde exceptio nisi præiudicium facias.) Vetus manus melius: Sit nobis præscriptio iniuriarum actio, ne præiudicium facias de cæde. Notandum est & illud: (Nunc subiungit in hanc negotialem qualitatem, quemadmodum & vnde argumenta socianda sunt.) Codices antiqui, Facienda. Miror & hoc non esse animaduersum: Sed in absoluta ipsa iura proferimus. vt factum, defendas: cum Proferas legendum esse, ipsum illud, Vt factum defendas, doceat. Locus etiam qui sequitur non est otiose prætereundus: (Hoc tamen, cum & in negotiali hæc sint, distat absoluta ab negotiali, q̃ illa latius assumit, vt ꝓbet, quemadmodum nouum ius esse posit, de quo quæritur. absoluta autem ipsa iura assumit, vt ꝓbet factum. Malim nãq; ita legere: Distat absoluta a negotiali, q̃ illa ius assumit, vt probet quemadmodum nouum ius esse posit, de quo quæritur. absoluta ante ipsa iura assumit, vt probet factum. Non multum ab hoc distat & ille. (Huius constitutionis idem finitiuæ tractatu omisso, ipsam considerat compensionem. Ac præcepta hæc constituit, vt si quid per coniecturã tractandum, si prima parte tractetur, vel hoc non obfuisse, vel hoc non futurum fuisse.) Prisca exemplaria habent. Idest loco idem, Sit loco si. vel non hoc animo fecisse. pro vel hoc non obfuisse. Sed & vulgatam quis lectionem tueri posset in illo, Vel hoc non obfuisse, & cætera. Non multum ab hoc diuersus est. (Loci communes inerunt accusatoris in eum qui cum de facto turpi aliquo aut inutili, aut vtrunque fateatur, quærat tamẽ aliquam defensionẽ, & facti inutilitatem, aut turpitudinem cum indignatione proferre. Relatio criminis, & cætera.) Prætermissa fuerunt ab impressoribus hæc verba, quæ ante illud, Relatio criminis, in priscis exemplaribus leguntur. Qui dicit feci, sed profui, confitetur, feci: & defensionem sibi aliunde conquirit, in huiusmodi hominem vel reum dicit inuehendum, Inualuit, & hæc lectio: (Siquidem & tu illam qua punitus es, audire voluisti.) quæ a labe vindicabitur, si nimis antiquam declinationem Punitus es tollas, & punisti reponas, & Quam pro qua, ne solœcismum Marius fecisse videatur. Soritici syllogismi fecit formam. (Qui in infinitum semp̃ de intecta rei definitione porrigitur. Prima, vt dici solet, fronte hæc lectio recta visa est, Postea rectius consideranti visum est, non Intecta, sed Intenta Victorinum scripsisse. Vti pauloante: Modo crimen ingeris, posteaquam pœnas sompsisti de sorore: non modo crimen ingẽs vt vulgo legitur. Sic infra mendose legitur, (Deinde adiungat ad probationem definitionis:) pro approbationem. Item, (Quod sit eius facinus non ignorabile.) Cum Leuius scribendum sit, non Eius. Sic: Quoniam conuenit negotiali absoluta qualitas.) cum & rei veritas exigat & manus prisca habeat, Iuridiciali, non Negotiali.

FINIS.

SERIES CHARTARVM.

A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z.

Omnes sunt Terniones.

Venetiis apud Hieronymum Scotum.